

ખહુરપી ખજાર

અથવા

તલેસ્માતી ભેદોનો ભંડાર.

ભાગ ૩-૪.

(અદ્ભૂત અને ભેદ ભરેલા જનાવોથી ભરપૂર વાર્તા.)

લખનાર:—

મથરાદાસ ગોકલદાસ રાજ,

તે 'અલ-મન્સુર', 'લટકવું હાડપીંજર', 'ચિતોડ ચાતકિની',
'અઈયારા અમીરન' ઈત્યાદીના કર્તા,

મુંબઈ.

શ્રી 'સરસ્વતી' પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ, નાગદેવી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

આવૃત્તિ બીજી.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સંવત ૧૯૮૧.]

[ઇ. સ. ૧૯૨૫.

કિંમત રૂ. ૫-૦-૦

પ્રીન્ટર:—મગનલાલ જમજીવનદાસ.

ડેકાણુ:—શ્રી સરસ્વતી પ્રેસ, નંબર ૨૨, નાગદેવી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૩.

પબ્લીશર—મથરાદાસ ગોકલદાસ રાજ.

ડેકાણુ:—નં. ૧૬-૨૧, આવલવાડી, વીઠલવાડી-મુંબઈ નં. ૨.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૨૨૧૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ બાહુ રૂપાલય

વિષય ૬-૩

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ શાળા
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંઘ

**મનોવેદક બનાવોથી ભરપૂર રસીલી
વાર્તાનાં પુસ્તકો.**

બહુરૂપી બનર અથવા **૧૨૨૧૪**

તસેરમાતી ભેદોનો ભડાર	ભાગ ૧-૨	કિ ૩	૩-૧૨-૦
„ „ „ „	ભાગ ૩	કિ ૩	૩-૮-૦
„ „ „ „	ભાગ ૪	કિ ૩	૧-૮-૦
„ „ „ „	ભાગ ૫-૬	કિ ૩	૨-૮-૦
વીણા-ચિતોડ ચાતકિની (ઐતિહાસીક)		કિ ૩	૧-૪-૦
અલ-મન્સુર		કિ ૩	૧-૪-૦
જય-વિજય અથવા લટકવું હાડપીંજર		કિ ૩	૧-૦-૦
અધ્યાત્મ અમીરન		કિ ૩	૦-૪-૦

મળવાનાં ઠેકાણાં:—મયરાદાસ ગોકલદાસ રાન,

નં ૧૬-૨૧, ઓવલવાડી, વીક્રલવાડી,

એસર્સ એન એમ ત્રીપાઠીની કંપની, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ તથા

નણીતા બુકસેલરો—મુબઈ.

બહુરૂપી બબ્બર

અથવા

તલેસ્માતી મેદોનો મંડાલ.

ભાગ ત્રીજો.

પ્રકરણ ૧ લું.

એ વળી ભેદ શો ?

વાંચનાર, આ નવીન પ્રકરણમાં આપણે આર્યોમાં તીર્થતુ
ધામ ગણાતા શ્રી વીશ્વેશ્વરના મહીમા અને પ્રતાપથી પંકાયેલા
પુણ્યધામ કાશીપુરીની યાત્રા કરીએ અહા હા । શ્રી કાશીપુરીની
શોભા । જ્યા ત્યા સોનેરી કળશો સૂર્યના તાપમાં ઝળકી રહ્યા
હતા ધટનાદનો અવાજ અને ચોધડીયાના ઘોર મારતા પડધા
સામળી કોના અત કરણમાં ભોળા શબુજ પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ
જેવડા ઉમળકાથી ઉછળ્યા વગર રહે । મોક્ષદાયીની ગગાને
પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો સમ્યાકાળનો સમય હતો સૂર્યદેવ અસ્તા-
ચળ પર્વતની પોતાની ગુફામાં વિરામ પામવાને પધારી ચુક્યા
હતા, તેથી લાગ જોઈ અધિકાર દેત્યે ચાકે તરફ પોતાનો અમલ
જેસાડી હીધો હતો આની કંઈ દરકાર ન કરતા ગગાજી શાંતિથી
ધીમે ધીમે વહી મદ હવાને ભીનાશવાળી કરી રહ્યા હતા આ

સમયે ગંગાજના તટ ઉપર નવયૌવનમા ખીલી રહેલી સોળેક વર્ષની વયની એક સુદરી હથેલીપર કોમળ કપોલ ટેકવી કંઈ ઉંડા વિચારમા નિમગ્ન થઈ વહી રહેલા જળનરગો તરફ એકટરે જોઈ રહી હતી આ યુવતીના શરીરનો ખાધો તેમજ દરેક અવયવ ઘાટ-દાર હતા તેની ચામડીનો રંગ જરા શામળો હતો છતાં તેની લાવણ્યતા અને કોમળતામા કોઈ પ્રકારે લેશ પણ ખામી જણાતી નહોતી થોડી થોડી વારે તે રમણી મસ્તક ઉંચું કરી ચારે તરફ નજર ફેરવતી અને પાછી વિચારમા પડી જતી હતી તેની સામેજ ગંગાજમા એક ન્હાનકડી નાવ કીનારા પાસેજ ખાધેલી હતી, જેમા સાતેક માણસો નજરે પડતા હતા તથા એક તરફ થોડોક સફરનો સામાન અને ચાર ભાલા પડ્યા હતા થોડી વાર ત્યાં બેસતા અધકાર વધતા તે સ્ત્રી ઉભી થઈ, એટલે નાવપરથી બે સીપાઈઓએ કીનારે આવી તેને પોતાના હાથનો ટેકો આપી નાવ પર બેસાડી નાવમા અરધો ભાગ છાપરાથી ઢાકી અદર એક ઓરડા જેવું કરવામા આવ્યું હતું, જેમા તે યુવતી ન બેસતા તેના છાપરાપર જઈ બેઠી, અને કોઈના આવવાની રાહ જોતી હોય તેમ કીનારા તરફ આતુરતાથી જોવા લાગી થોડી વારમા એક પુરૂષ હાથમા એક ન્હાની ગાસડી સહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, જેને જોતાજ બે ખલાસી કીનારે ઉતરી ગયા, અને તેઓમાથી એકે તેના હાથમાથી ગાસડી લઈ લીધી, જ્યારે બીજાએ પોતાના હાથનો ટેકો આપી તેને નાવપર ચઢાવ્યો તે પુરૂષે ઝાપરા ઉપર તે સ્ત્રીની પાસે જઈ નાવને સામે પાર હકારવાની ખલાસીઓને આજ્ઞા કરી, અને પછી તેણી સગે ઈશારતમાજ થોડી વાર વાતચીત કરી, જે કંઈ આપણા સમજવામા આવી નહીં, પણ એટલું તો જાણવામા આવ્યું કે તે યુવતી મુગી તેમજ બહેરી હતી નાવ હકારતાજ યુવતી છાપરાપરથી ઉતરી નાવની અદર ઓરડામા બેઠી, એટલે પેલો પુરૂષ પણ પોતાની ગાસડી સહીત તેની પાછળ ગયા નાવમા બે ઓરડીઓ હતી, જેમાની આગલી ઓરડીમા એક સુદર સેતર ૭ પાથરેલી હતી અને અદરની બીજી ઓરડીમા એક ન્હાનો પલંગ બીઠાવેલો હતો, તથા કેટલોક સામાન પડેલો હતો યુવતી હાથની ઈશારતથી પુરૂષને કંઈ સમજાવતા રોતર જીપર બેસી ગઈ, એટલે પુરૂષે લાકડાની એક પાટી અને ચાકનો કટકો તેની પાસે

મૂક્યો યુવતી પેલા પુરૂષે આણેલી ગાસડી લઈ તે છાડીને જોવા લાગી તેમાથી નીકળેલી પીત્તળની એક નકસીદાર પેટી તેણીએ ઉઘાડી તો તેમાથી કાગળના ચાર પાત્ર કટકા મળ્યા, જેનાપર કંઈ લખેલ હતુ તે તેણીએ વાચીને પછી તે પાછા જમના તેમ મુકી દીધા, અને પછી બીજી ચીજે જોવા લાગી જે ચાર જાતના રમાલો અને કેટલાક અસલી સીકાઓ જોવા પછી તેણીએ ગાસડી-માથી નીકળેલો દીનના પતરાનો એક દાખડો ઉઘાડ્યો, જેમાની અભયખીલરી કંઈક વસ્તુ નમીને જોતાજ તે ચમકીને જરા પાછળ છૂટી ગઈ એકાએક તેણીના શરીરમા વુલ્લરી છૂટી, તેમજ મુખપર ફીકાશ છવાઈ જવા સાથે આખો મીચાઈ ગઈ તરતજ તે પુરૂષે તે દાખડાને બંધ કરી એક બાજુએ મુકી નીચો, એટલામા નાવના બહારના ભાગમાથી બમ સ બળાઈ-“ક્રીસનજી” જે સાબળતાજ તે હઠીને બહાર ગયો વાચનાર, આ પુરૂષનુ નામ ક્રીસનજી અથવા ક્રીસનરાય હતુ તેના શરીરનુ કદ સાધારણ પણ જરા ભરાવ અને દેખાવડુ હતુ મુખમાના ઉપલા દાંત જરા ખરબચડા હતા તેથી બેઅક દાંત સહજ હોંની બહાર જણાતા હતા તે બહાર આવતા હલેસા મારનાર ખલાસીઓએ હલેસા મારવા બંધ કરી દીધા નાવની ઓરડીના દરવાજા ઉપર ત્રણ સીપાઈઓ પહેરો ભરના હતા તેમને ક્રીમનરાયે પૂછ્યુ-“કેમ, શુ છે?”

“ક્રીનારા ઉપર ઘણા માણસો છે.” ક્રીનારા તરફ હાથ કરી બતાવતા એક સીપાઈ બોલ્યો-“જુઓ, જુઓ.” તેઓ આપણી નાવ જાય છે તે તરફજ ચાલ્યા આવે છે.” ક્રીનારા તરફ એકટસે જોઈ ક્રીમનરાય બોલ્યો-“કદાચ તેઓ આપણા દુશ્મનો પણ હોય.” નાવને ક્રીનારા તરફ લઈ ન જતા મધ્ય પ્રવાહમા આગળ હકારો, એટલે કંઈ હરકત નથી.” આમ કહી તે યુવતી પાસે આવ્યો, એટલે તેણીએ ઈશારતથી પૂછ્યુ-“શુ છે?” જવામમા ક્રીમનરાયે પાટીપર ચાકથી લખી ક્રીનારા ઉપરના માણસો વિષે તેને વાકેફ કીધી એટલે તેણીએ પાટીપર લખ્યુ-“આપણી નાવને પ્રવાહમા જવા દો, અને સીપાઈઓને બહુક તૈયાર રાખી ફરમાવો કે કોઈ તરીને આપણી નાવ પાસે આવવાની તજવીજ કરતો જણાય તો તેનાપર ગોળી છાડવી.”

“બહુ સારું !” એમ ઈશારતથી જણાવી ક્રીસનરાય ઉઠીને પાછો બહાર આવ્યો, અને સીપાઈએને આજ્ઞા કરી પાછો અંદર આવી યુવતી પાસે બેઠો, એટલે તેણીએ પોતાના પાલકને છેડેથી એક કુચી છોડીને ક્રીસનરાયને આપતા પેલા દીનના દાબડાને પોતાની પેટીમાં મુકી દેવાનું ઈશારતથી જણાવ્યું તરત જ ક્રીસનરાય દાબડો લઈ પાસેની બીજી ઓરડીમાં ગયો જ્યાં એક નહાનો પલ્લગ બીઠાવેલ હતો તથા કેટલોક સામાન એક તરફ ગોઠવેલો પડ્યો હતો. સામાનની અંદર પડેલી એક પેટી તેણે પેલી આવી વડે ઉઘાડીને તેની અંદર દાબડો મુકી દઈ તે પાછી બધ કરી દીધી, અને તેની આવી યુવતીને સોંપી આ સમયે બહારથી બહુક કુટવાનો અવાજ આવ્યો, એટલે ક્રીસનરાય તરત જ બહાર નીકળ્યો, એટલે એક સીપાઈએ પાણીમાં હાથ કરી બતાવતા કહ્યું “જુઓ, જુઓ ! કેટલાક માણસો તરીને આ તરફ આવતા જણાય છે !”

“પરંતુ આપણી બહુકના અવાજ સાંભળીને તેઓ પાછા ફરી ગયા છે !” આમ કહી ક્રીસનરાય પાછો અંદર આવ્યો ગયો, અને બહારની તમામ હકીકત તેણે પાટી ઉપર લખીને યુવતીને જણાવી એટલે તે પણ ઉઠીને બહાર આવી કીનારા તરફ જોના લાગી આમ લગભગ એક કલાક વહી ગયો જે માણસો કીનારાપર બેગા થયેલા જણાતા હતા તેમજ તરીને તેમની નાવ તરફ આવતા હતા, તેઓ હવે દેખાતા નહોતા આમ ભય દૂર થતા તેઓ ઓરડામાં આવી બેઠા, એટલે યુવતી ક્રીસનરાયની ગામડીમાની વસ્તુઓ પાછી જોના લાગી ત્રણ ચાર જાતના મઘના કિમતી પોષાકો સિવાય બીજી જાણુવા જેમ કંઈ પણ વસ્તુ તે ગાસડીમાં નહોતી, એટલે તેણીએ ગાસડી પાછી બાધી એક બાજુએ મુકી દીધી વળી પાટી ઉપર લખીને તેમની વચ્ચે વાતચીત ચાલી “પીત્તળની પેટીમાની ચીકીઓ ચાથી મળી ?” યુવતીએ પૂછ્યું

“એ પેટીમાં જ હતી !” ક્રીસનરાયે જવાબ આપ્યો

“અને પેટી ક્યા હતી ?” યુવતીએ પૂછ્યું

“તેના પલ્લગ નીચે ! ધરમાં કોઈ નહોતું ! ઉતાવળમાં જે હાથમાં આવ્યું તે ગાસડી બાધી ઉપાડી આવ્યો !”

“ ઠીક ! આપણને તો ટીનના દાખડા સાથે કામ હતું વળી પેટીમાથી મળી આવેલી ચીઠ્ઠીઓથી પણ ખીજ ધણા કામ પાર પડશે ! ” યુવતીએ આન દસહ જણાવ્યું આમ તેમણે ઘણી-વાર સુધી વાતચીત કરી રાત એક પ્રહર કરતા વધુ વીતી ગઈ, એટલે યુવતી પાસેની ઓરડીમા ખીછાવેલા પલગ ઉપર નિદ્રા લેવાને પડી ક્રીસનરાય પણ ત્યાં બળતો દીપક ઓહોલવી મેતરજીપરજ એક તરફ સુઈ ગયો, અને રાત્રીભર નાવ વગર થોમવે ચાલી જ્યારે રાત થોડીક બાકી રહી હતી ત્યારે પેલી યુવતી પોતાની શય્યામા બેઠી થઈ, અને પાસેની બારીમાથી નમીને બહાર પાણીમા બેવા લાગી આ સમયે આજ્ઞાશ તદન સ્વચ્છ હતું ચંદ્રના પ્રકાશ સાથે તારાઓ અને નક્ષત્રો પણ પોતાના અજકાટથી પૃથ્વિદેવીને નીપાવી રહ્યા હતા થોડીવાર સુધી બારીમાથી બહાર જોયા પછી તે યુવતી ધીમેથી પલગપરથી હતરી અને પોતાની પેટીમા ક્રીસનરાયે આગેલ દાખડો મુકાવ્યો હતો તે પેટીમાથી કહાડી લઈ એક ખીજ પેટી ઉઘાડીને તેમાથી એક મીણબત્તી કહાડી દાખડો લઈને તે પલગ ઉપર આવી બેઠી મીણબત્તીમાથી મીણ કહાડીને તેણીએ દાખડાના સાધા-ઓમા ભરી તેમા પવન પણ સચગી ન શકે, અમ તે બંધ કીવો, અને પછી તે કીનારા તરફ જોતી બારીએ બેઠી પ્રભાત થતા નાવ એક એવા સ્થાનમા જઈ પહોંચી, જ્યાં કીનારા ઉપર થોડીક વચ્ચે જણાતી હતી, અને એક મ્હોટું શીવાલય પણ હતું, તેમજ રતાન માટે ગંગાજીમા ઉતરવાને ત્યાં કાળા પથ્થરની પગથીઓ પણ જણાતી હતી નાવ શીવાલયની બરોબર સામે નદીમા આવી પહોંચતા યુવતીએ પેલો દાખડો પાણીમા ફેંકી દીધો, અને પછી નિશ્ચિંત થઈ પોતાની શય્યાપર સુઈ ગઈ તેની આ સર્વ હીલચાલ નાવપરના કોઈ પણ માણસના જાણવામા આવીજ નહીં થોડી વારમા તે વસ્તીવાળો ભાગ પાછળ રહી ગયો, અને નાવ ધણે દૂર વધી ગઈ પ્રભાતનો પૂર્ણ પ્રકાશ થતા યુવતીની આજ્ઞા મુજબ નાવને જ ગલને કીનારે કીનારેજ આગળ હકારવામા આવી યુવતી બારીમા બેઠી જ ગલની શોભા નીહા-ળતી હતી પ્રભાતના સોહામણા સમયે ધીરજ જ ગલ રમણીક ભાગવું હતું જાતબતના રંગબેરંગી પક્ષીઓ કલરવ કરતા ઝાંડો-

પર ઉડી રહ્યા હતા જ ગલની શોભા નીહાળતી યુવતી બેઠી હતી, એટલામા ત્યાની એક વસ્તુપર નજર પડતા ચમકીને ઉઠી બહાર આવી તેણે નાવ કીનારે લગારવાની ખલાસીઓને ઈશારતથી આજ્ઞા કરી તરતજ નાવ કીનારે લઈ જવામા આવી, એટલે પોતાના સીપાઈઓને ઈશારતથી કઈ સમજવી ક્રીસનરાય સહીત તે કીનારાપર નીચે ઉતરી લગભગ એક કલાક સુધી કીનારાપર રહી સ્નાન, વગેરે કરીને યુવતીએ નાવપર આવી સહેજ ભોજન કીધું, અને પછી તેણીએ પુરૂષનું સ્વરૂપ ધારણ કીધું ચુસ્ત પાયજામે, માથાપર મ્હોટો ફેટો અને કસબી સેલાની બેક બાધી તેણીએ ઢાલ, તલવાર, ખજર અને એક નાની પીસ્તોલ, વગેરે હથિયારો સત્ત્યા અને પાછી નાવપરથી ઉતરવાને તૈયાર થઈ, જે જોઈ ક્રીસનરાયે અજાણ્ય થઈ તેણીને ઈશારતથી પૂછ્યું-‘ હવે મારે જુ કરનું ’” જનાબમા યુવતીએ ચાક અને પાટી મગાવી તેપર લખીને જણાવ્યું-“ આ નાવમા બેસીને તમે તમારે સ્થાને પહોંચી જાઓ ’ ત્યાં હું તમને આવી મળીશ ”

“ હું તમને એકલા છોડનાર નથી ” ક્રીસનરાય પાટીપર લખ્યું-“ તમે જાણો છો કે તમારે માટે મેં કેટલી મુશ્કેલી વેહી છે, અન અધમ કામ કરવાને પણ આનાકાની કરી નથી । ”

“ એ ખરૂં છે, પરંતુ હું મુગી અને બહેરી હોનાથી માગી સાથે છુટ્ટી સુખ આરામથી ભોગવી શકરો નહીં । માગી તરફના તમારા અનહદ મ્નેહભાવના બદલામા હું તમને એક મ્હોટા અમીર મગખી સખી સ્થિતિના બનાવી દઉં છું તમે કોઈ સૌદર્યવાન યુવતી સગે લગ્ન કરજો । ” યુવતીએ જવાબમા લખ્યું ક્રીસનરાયે એક ઉડો નિશ્ચામ નાખ્યો અને લખ્યું-“ અરેરે ! તમે આજે મને આમ શિખામણ આપવા તૈયાર થયાછો । મારા અત કરણમાના ટૂંક પ્રેમનો કઈ પણ ખ્યાલજ કરતા નથી । તમારી દોલતની મને લેશ પણ દરકાર નથી । તમે મુગાબેહેરા છો તે માટે મને જરા પણ દુઃખ નથી । બસ, હવે તો મને માન્ય રાખો । ના કહો એટલે આ સ્થાનેજ તમારી દષ્ટિ સમક્ષ આ દેહનો અત આણી સદાની જાળમાથી મુક્ત થાઉં । ‘ અજબકુવર સાથે મારે ખરો સ્નેહ નહોતો અને હું કઈ કરી શક્યો નહીં ’

એવા વચનો લોકોને મુખેથી સાલળીને જગમા હાસી કરાવવા કરતા હું મરણ વધુ પસંદ કરીશ !” આ વાતીને મુજી યુવતી અજબકુવર ઉપર કંઈ અસર થઈ નહીં તેણીએ કંઈક ખીજવાટ સહ પાટીપર લખ્યું—“હજી હું મારા મનના ધારેલા કામો પૂર્ણ કરીને નિશ્ચિત થઈ નથી, એટલે આ સમયે તો તમારી કંઈ માગણી માન્ય કરી શકું તેમ નથી’ છતાં એટલું તો સમજીશું કે તમારો માગ તરફનો પ્રેમ દૃઢ છે !”

“ત્યારે તમાગા ધારેલા કામો પૂર્ણ થાય ત્યાં મુઢી મને તમારી સાથેજ રાખો’ માથે રહીને તમારા દરેક પ્રામમા હું તમને મદદ કરીશ, અને સમય આવતા તમારે માટે પ્રાણ પાથરવાને પણ આનાકાની નહીં કરું” કીમનરાયે જણાવ્યું અને આગ્રહ ભરી નજરે તેની તરફ જોયું જવાબમા તેણીએ લખીને જણાવ્યું—“હીક ! તમારી એ ઈચ્છા હું મનુર રાખું છું ! સીપાર્શ્વોને સમજાવીને મ્હો કે તેઓ નાવને પાછી લઈ જાય અને તેમા સામાન છે તે સભાળીને રાખે કેમકે, પેલો દાખડો પણ એમાજ છે” તરતજ કીમનરાયે જહાર આવીને સીપાર્શ્વોને તમામ હકીમતથી વાકેફ કીધા, અને પછી અદર આવી તે પણ હથીયાર સજ્જ તેયાર થયો તરતજ તેઓ બંને કીનાટે ઉતર્યા કીમનરાયે ઈશારત કરવાથી ખલાસીઓએ નાવ લગર ઉપાડી પાછી ફેરવી, અને કીસનરાય તથા અજબકુવરી જગલ તરફ ચાલ્યા થોડેક ગયા પછી તેઓ એવે સ્થાને જઈ પહોંચ્યા, જ્યાં ઘણા પગવાટ હતા, એટલે અજબકુવરી ઉભી રહીને ચારે તરફ જોવા લાગી એક તરફ એક મુકુ ઝાડ જોતા તેની પાસે જઈને કંઈ નીશાની શોધતી હોય તેમ તે ચારે તરફ બારીકીથી જોવા લાગી ત્યાંની જમીન ખરબચડી અને પથરીલી હતી આસપાસ જોતા થોડેક દૂર ગોઠવેલા પથ્થરના એક ઢગલાપર નજર પડતા તેની પાસે જઈ તેણી તેપર થાક ખાવાને બેઠી અને કીસનરાયને પણ પોતાની પાસે બેસવાની ઈશારત કરી તેઓ બંનેને ત્યાં બેઠાને હજી બહુ સમય થયો નહોતો—હજી તો તેમનો થાક પણ ઉતર્યો નહોતો, એટલામા સામી તરફથી લાલ પોશાક પહેરેલ એક ઘોડેસ્વાર તેમની તરફ આવતો જણાયો, અને તે પાસે આવતા જણાયું

કે, એક લાવણ્યસંપન્ન યુવતી પુરુષની માફક હથીયારો સજ્ઞ ઠાઠમાઠથી ઘોડાપર બેસી પોતાની બહાદુરીના કીરણો પ્રકાશી રહી હતી. ક્રીસનરાય અને અજબ બેઠા હતા ત્યાં આવી પહોંચતા પોતાના અશ્વને હોમો રાખી અજબ તરફ કંઈ ભેદ ભરી નજર નાખી તે હસી પડી, એટલે અજબે પણ ક્રીસનરાય તરફ કટાક્ષથી ઈશારત કરતા મુખ મલકાવ્યું, અને હઠીને સ્વારની પાસે ગઈ તરતજ યુવતી પણ ઘોડાપરથી નીચે હતરી અને પોતાની પાસેની ચેલીમાથી એક ચીઠ્ઠી અને લાલ માણે-કની એક વીંટી કહાડી અજબના હાથમા આપ્યા, જેથી તેણીને બેહદ આનંદ થયો, અને વીંટીને માન આપતી હોય તેમ પોતાના મસ્તકે લગાડી તેણીએ આગળીએ પહેરી લીધી, અને ચીઠ્ઠીને ખીસામા છુપાવી ઝડપથી પેલી યુવતીના ઘોડાપર સ્વાર થઈ ઘોડાને એડ મારી જ ગલમા દોડાવી તે જોતજોતામા તેમની નજર આગળથી અદશ્ય થઈ ગઈ ક્રીસનરાય તો આ સધળો તમાસો જોઈને હીંગમૂઠ બની ગયો. અજબને જતી અટકાવવાને તે તેની પાછળ દોડી અથવા કંઈ પણ ડગી શકે નહીં અરે, તેના મુખમાથી એક શબ્દ પણ નીકળી શકે નહીં, એટલામા તે યુવતી તેની પાસે આવી હસીને બોલી “ તમારી સાથે બેઠેલી યુવતી મારા અશ્વ ઉપર સ્વાર થઈ જતી રહી તેથી તમે શા માટે ઉદાસ થઈ ગયા ? શું તમે બને વચ્ચે કંઈ સબંધ હતો ? ”

“ હા ’ સબંધ હતો તે હવે વધુ ઘાડો થનાર હતો. પણ તમે એને ક્યા નહસાડી દીધી ? ” ક્રીસનરાયે ખીજવાટસહ પૂછ્યું.

“ શું એની સગ લગ્ન કરવાની મનમા હોશ હતી ? ” તે યુવતીએ મુખ મનકાવીને ટકોરમા પૂછ્યું.

“ હા ’ ” ક્રીસનરાય બોલી ઉઠ્યો. “ એને માટે મેં અનેક મુરકેલીઓ માથે ઉઠાવી મારા બાપદાદાની જાગીરો પાયમાલ કરી અને એ રમણીની ગુલામગીરી કરવાને હું તયાર થયો. ”

“ કોની ગુલામગીરી ? ” યુવતીએ તેની પાસે બેસતા પૂછ્યું.

“ અજબકુ વરીની. વળી બીજા કોની ? ” ક્રીસનરાય બોલ્યો.

“ શું નામ લીધું ? ” તે સ્ત્રીએ ચમકીને પૂછ્યું,

“ અજબકુ વરી. ”

“ ઠીક ! ઠીક ! ” યુવતી હસીને બોલી—“ પણ વાર મારી એ સખીને તમે ક્યારથી ઓળખોછો ? ”

“ એની તમને શી પચાત ? તેને નહસાડી દઈ હવે બધી પૂછગાછ કરી નકામું માથું પકવવાની વાત ! ” ક્રીસનરાય ગુસ્સે થઈ બોલ્યો. “ હું તો એને છેક બાળકપણથીજ ઓળખું છું ! હવે શું કહેવું છે ? તમને તો મારી જ દગીમા આજે પહેલી વારજ જોઈ છે, છતાં એ તમારી સખી -ચારથી થઈ ? ”

“ વાહજે જીકું ! તું બેવડું, ગવેડો અને મૂર્ખનો સરદાર છે ! તું મનેજ નથી ઓળખતો તો મારી સખીને ક્યારથી ઓળખતો હઈશ ! ” યુવતી મરઝરી કરવા લાગી, જે ક્રીસનરાયથી સહન કરી શકાઈ નહીં. ગુસ્સામા ઉન્કરાઈ જઈ કમ્મજે લટકતી મ્યાન-માથી તલવાર ખેંચતા તે બોલ્યો—“ હુરામખોર અબળા ! મને બેવડું બનતી મરઝરી કરે છે ! જીજ સજાજ નહીંતો એકજ ઝટકે તારૂં મમ્તક છેતી નાખીશ ! ” આથી લેશ પણ ન ગભરાતા તે હસીને બોલી—“ બસ ! બસ ! મારા બડવીર લીમ ! તમે બહાદુરની વળી મરઝરી થાય ! તમે કહા તો જોતજોતામા આકાશ પાતાળ એક કરી પૃથ્વિને રસાતાળ કરી નાખો ! ધીરા મહેરબાન ! અબળાપર આટલો બવો રોષ ! ” હવે ક્રીસનરાયનો ગુસ્સો કાંબુમા રહ્યો નહીં. તેનીના ઉપર તેણે તલવાર ડગામી, પણ તેણીએ રકુતીથી ખસી જઈ ત્રા ચુકતી નાખ્યો, અને તેની છેક પાસે જઈ તેના હાથનું માડું પગડી એવા જોરથી આચકા માર્યો કે તેના હાથમાથી તલવાર છુટી જમીનપર જઈ પડી. તેણીની ચપળતા અને તાકત જોઈ ક્રીસનરાય તો દીગમૂઠ સરખો. તેણીનું મુખ જોઈ રહ્યો, એટલે તે કરડાક્રીમા બોલી—“ સ ! આવીજ બહાદુરી અને મરદાનગીથી મારી સખી સાથે પરણવાની ધારણા હતી ? જા ! બાયલા ! ” આમ કહી તે પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલી, એટલે ક્રીસનરાય પણ જમીનપર પડેલી પોતાની તલવાર ઉપાડી મ્યાનમા નાખીને ગુસ્સાસહ તેની પાછળ ચાલ્યો. ક્રીસનરાય પાછળથી પોતાનાપર તલવારનો એચીંતો ધા ન કરે તે માટે આડી નજરે પાછળ જોતી તે સાવચેતીથી ચાલી જતી હતી. આમ તેઓ કેટલીક વાર સુધી જ ગલમા ચાલ્યા ગયા, એટલામા એક તરફ એક મ્હોટી વાવ

જાણતા યુવતી તેની તરફ ચાલી આ વાવની આસપાસ એક મથોડા કરતા હેજ નીચે કાળા પથરનો ચબુતરો હતો, જેનાપર ચઢવાને ફરતી પગથીઓ હતી યુવતી વાવની પાળ ઉપર બેસી ધીમે પણ મધુર અવાજે ગાવા લાગી બપોરનો વખત હોવાથી સૂર્યનો તાપ ઉઘ્ર હતો, પરંતુ આસપાસની ઘટાદાર ઝાડોની છાયાથી ત્યાં થડક સારી હતી યુવતીના મધુર ગાયને કીસનરાયના મન ઉપર જીદીજ અસર કરી તેણીનાપર ઉપજેલો ગુસ્સો, અજબ નહાસી જવાથી ઉપજી જુ ખ, વગરે સમજી ભૂલી જઈ તેણીના ગાયનના રસમાં તે ઈચ્છે બેઠો તદ્દિલન થઈ ગયો કે તેણીની પાસે બેઠી આનુરત થી તેણીનું મુખ જોવા લાગ્યો બે ત્રણ મધુર અવાજ લઈને યુવતી ગાતી બધ થઈ જઈ કીસનરાય પ્રત્ય બોલી-“ તુ મારી પાળ રા માટે આવેછે ? હવે અજબડુવરી તન કતી મળરો નહી ”

“ અરે, એ જશે ત્યા ? ” કીસનરાય બોલી ઉઠ્યો-“ એની એક એવી વસ્તુ મારી પાસે છે કે મારી પાસે માન્યા વગર એને છુટકોજ નથી ! ”

“ એ તારી વાત તુ જાણે ! હુ રામાટે એમા માથુ ડોકું ” એમ કહી તે નમીને વાવમાં જોતા નહોટેથી બોલી-“ એ કુપ-દેવ, તરસ લાગી છે માટે પાણી તો પીવરાવા ! ” આ સાંભળીને કીસનરાય મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, આ કોઈ અજબ સ્ત્રી છે ! કુવા ઉપર હુકમ ચલાવી પોતાને પાણી પીવરાવવાનું કહે છે ! દાચ ગાડી તો નહી હોય ! ” આવો વિચાર કરતો તે યુવતી તરફ જોતો હતો એટલામાં વાવમાંના પાણીમાંથી એક હાથ બહાર નીકળી આવ્યા, તેની હથેલીમાં સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલું ચાદીનું એક પ્યાલું હતું કીસનરાય ગભરાટમાં મુજતો તે તરફ જોઈ રહ્યો એ હાથ પાળની છેક પાસે આવ્યો એટલે તે સ્ત્રીએ તેમાંથી પ્યાલું લઈને પાણી પી તે પાછું હાથમાં મુકી દીધું, એટલે હાથ વાવમાં ઉતરી ગયો આ અન્યબી ભરેલો દેખાવ જોઈને કીસનરાય મનમાં વિચારવા લાગ્યો-“ આ યુવતી ગાડી નહી, પણ હુ પોતેજ ગાડો છુ કે આટલી વાર સુધી એને ઓળખી શક્યો નહી ! ખરેખર ! એ કોઈ અસર અથવા મધવ કે દેવકન્યા માનવી સ્વરૂપ ધારણ કરી પૃથ્વીપર ફરવા આવી

હશે । ” આમ વિચારતા વળી અજબકુ વરી સાથે તેને સબધ ક્યાથી હશે, એ વિષે તે વિમાસણુમા પડ્યો, એટલામા તે સ્ત્રી એકદમ ઉભી થઈ વાવમા કુદી પડી, અને પાણીમા અદ્રશ્ય થઈ ગઈ કીસનરાયની અભયખીનો હવે પાર રહ્યો નહીં તે ગભરાઈને ખેંચાકળા સરખો ચારે તરફ જોવા લાગ્યો તેને એટલી બધી ધાસ્તિ લાગી કે ત્યાં ઉભા રહેવાની પણ તેની હિમત ચાલી નહીં, અને તે ગંગાજના કીનારા તરફ ચાલ્યો કીનારે કીનારે જઈ શહેરમા પોતાને ઘેર પહોંચી જવાની તેની વારણા હતી, પણ તે પાર પડી નહીં કેમકે, તે જ ગલમા ઘણા પગવાટ હોવાથી રસ્તો ભૂલી જઈ તે બીજી તરફ ચાલ્યો ગયો આમ આડે રસ્તે તે લગભગ એક કોસ ગયો, એટલામા તેને બહુ તરસ લાગી, જેથી તે પાણી માટે ગોધ કરવા લાગ્યો, પણ તે જંગલમા ઝરો કે નદી નાળુ કંઈ જણાયુ નહિ આમ બહુ વાર ભટક્યા પછી તે એક નિર્મળ ઝરા આગળ જઈ પહોંચ્યો, જે બંને તરફ કીનારે સુદર ધટાદાર ઝાડોની છાયામા ઢાકાઈ ગયો હતો કીસનરાય હાથ મુખ, વગેરે ઘોઈ પાણી પી કીનારે થાક ખાવાને બેઠો. ખવખલ વહેતા ઝરાના નિર્મળ જળમા પડતી લહેરો નીહાળતો કીસનરાય કીનારાપર બેઠો હતો, એટલામા પાણીમા એક રેશમી વસ્ત્ર તણાતુ તેની નજરે પડ્યુ, જે પાણીમા ઉતરી તેણે ઉપાડી લીધુ, અને તેને બારીકીથી જોવા લાગ્યો કેમકે, નાવમાથી ઉતરતી વખત અજબકુ વરીએ પણ તેવુ જ સેલુ પોતાની કમ્મરે બાંધ્યુ હતુ, પણ આ તેજ હશે કે કેમ તે વિષે તે વિમાસણુમા પડ્યો અજબ તો ઘોડેસ્વાર થઈ જતી રહી હતી, એટલે તેનુ સેલુ ઝરામા ક્યાથી તણાયુ હશે, એ કંઈ તે અટકળી શક્યો નહીં સેલુ બારીકીથી જોયા બાદ તેની ખાત્રી થઈ કે તે અજબનુજ હતુ આથી અજબને ફરી મળવાની તેને આશા ઉપજી, અને તે આશામા તે ઝરાને કીનારે કીનારે ચાલ્યો કેમકે, તેણે ધાર્યુ કે ઘોડેસ્વાર અજબ જરૂર આ ઝરાને કીનારે જઈ પહોંચી હશે, અને કોઈ કારણે તેનુ સેલુ પાણીમા પડી તણાઈ આવ્યુ હશે આમ મનમા અનેક તર્ક ફોડાવતો તે ઝરાને કીનારે લગભગ એક ગાઉ સુધી ચાલ્યો ગયો, ત્યાં સુધી બંને કીનારા તરફ તેવીજ સેહામણી વૃક્ષધટા હતી, પણ પછી કેટલેક દૂર એક સફેદ

ધર જણાયું તે ધરમા કદાચ અજબકુ વરીને। મીલાપ થશે એવી આશા ઉપજતા તે ઉતાવળે તે તરફ ચાલ્યો, અને થોડી વારમા તે ધર પાસે જઈ પહોંચ્યો।

આ ધર ઝરાની વચમા એક પુલ ઉપર બાધવામા આજુ હવ ઝરાનો પટ પચીસેક હાથ પહોળો હોવાથી બને બાજુના કીનારાપર પથ્થરના મજબુત થાબલાઓ બાધીને ઝરાની પહોળાઈ જેટલી ગુફા બાધવામા આવી હતી, જેની ઉપર એક મજલાનો સુદર નાજુક મહેલ હતો। મહેલમા કોઈ છે કે કેમ તે જોવાની ધારણાથી ક્રીસનરાય લગભગ ત્રીસેક પગથીયા ચડી ઓઠલાપરનો દરવાજો ઉઘાડો હોવાથી ખેંધડક અદર ગયો। મહેલના ચારે ખુણામા ચાર ઓરડાઓ હતા। ચારે તરફ કંઠેરાવાળો ખુલ્લો ઓઠલો હતો, અને વચમા એક દીવાનખાનુ હતું જેકે તેમા કોઈ તરેહનો શરગાર નહોતો, તોપણ તે સ્વચ્છ હતું। દ્વારમા પગ મુકતાજ દીવાનખાનાની વચ્ચે ખેઠેલા એક સાધુ ઉપર તેની નજર પડી। આ સાધુની ઉંમર લગભગ નેવું વર્ષની જણાતી હતી તે એક મૃગગ્રલા ઉપર પદ્માસન મારી બંને હાથ બધ ઉપર મુકી આંખો બધ કરી ઈશ્વર સ્તવનમા નિમગ્ન હતો। સાધુના દહાડી તથા મસ્તકપરના લાખા રૂની પુણી જેવા શ્વેત વાળ જટા બાવેલી ન હોવાથી વીખેરાઈ ગયા હતા। દહાડી છેક નાભી સુધી ઝુલતી હતી। મળામા જનોઈ હતી। કમ્મરે મુજ વીટાળેલી હતી, જેને આધારે કોપીન હતી તે સિવાય તેના અંગ ઉપર ખીજી કંઈ વસ્ત્ર નહોતું। તેના મુખ ઉપર ઘડપણ નેમજ તપોબળ ઝળકી રહ્યા હતા। સાધુને ધ્યાનત્રસ્ત થયેલ જોઈ ક્રીસનરાય કેટલીકવાર સુધી તેની તરફ જોતો સામે ઉભો રહ્યો। દીવાનખાનામા આસપાસ નજર ફેરવતા સાધુની પાછળ ભીંતે બે મહોટી છખીઓ કપડાથી ઢાકેલી જણાઈ, જે સિવાય ખીજી કંઈ વસ્તુ ત્યાં નહોતી। આ સાધુ કોણ હશે તે વિષે મનમા અનેક વિચાર દોડાવતો। તે ધીમે ધીમે દરેક ઓરડી અને પરસાળ ફરી વળ્યો। પણ કયાંય એક તણખણ સરખું પણ તેની નજરે પડ્યું નહીં। એક ઓરડી બધ હતી, જેનું દ્વાર ઉઘાડવાને તેણે તળવીજ કીધી, પણ તે અદરથી બધ હોવાથી તેની મહેનત ફાકટ ગઈ, એટલે થાકીને તે

બહાર કઠેરામાં આવી નીચે વહેતા ઝરાની રમખીંટલા જોતો હતો. કેટલીક વાર પછી તે પાછો દીવાનખાનામાં ગયો, પણ હજી સાધુ આખો બંધ કરી ધ્યાનમાં જોડો હતો, એટલે તે પણ સાધુની સામે એક તરફ બેસી ગયો. ઘોડી વારે જે ઓરડી બંધ હતી તેની અદરથી એકાએક શખનો અવાજ આવ્યો. આથી તેને બહુ અન્યયની ઉપજ પરંતુ શખના અવાજથી સાધુની સમાધી છુમી ગઈ, અને આખ ઉવાડતાજ સામે બેઠેલા કીસનરાય ઉપર તેની નજર પડવાથી તેણે ગભીર અવાજે પૂછ્યું — “તુ કોણ છે, અને અત્રે શા માટે આવ્યો છે?”

“મહાત્માજી, હું ભૂલો પડ્યો મુસાફર છું” અત્રે આપના દરોન થતા આગા ઉપજ છે.” કીસનરાય જણાવ્યું.

“એક માનવી તરફની કઈ આગા રાખવી વ્યર્થ છે.” સાધુ ગભીર અવાજે બોલ્યો—“પણ વાત, તારૂં ઘર ક્યા છે, અને આ ભયાનક અરણ્ય, જેમાં માનવીનું આવડું અને ફરી સહી સલામત બહાર નીકળવાનું મુશ્કેલ છે ત્યાં કેમ આવી ચડ્યો?”

“સાધુ મહારાજ! દાસ કાશીપુરીનો રહીશ છે” મારા ઘરની પડોસમાં રહેતી એક યુવતીના સખધમાં આવતા મારા ભાગ્યે મને અત્રે આપ્યો છે. તે સ્ત્રીનો સાથ આ જ ગલમાં છુમી ગયો અને પછી માર્ગમાં એવા વિચિત્ર અને અદ્ભુત બનાવો મારા દીકામાં આવ્યા કે તેનું સ્મરણ હજી વીસરાયું નથી તેમજ ધાર્મિક અતરણ કુળે છે.” કીસનરાયે દબાયેલ અવાજે જવાબ આપ્યો.

“હીક! તારી કહાણી લખાણ લાગેછે, જે સાબળવાનો હાલ મને અવકાશ નથી. જરા બેસ! મારા કાર્યમાંથી નિવૃત્ત થાજી તો પછી તારી સાથે હું સ્વચ્છ ચીત્તે વાત કરું. અત્રે એકલા ગભરાઈશ નહીં. હું પાંચ ઘડીમાં પાછો આવું છું.” સાધુએ જણાવ્યું, અને આસનેથી ઉઠી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. દરવાજાના ખડખડાટ ઉપરથી કીસનરાયે જાણ્યું કે, જે ઓરડીનો દરવાજો બંધ હતો તેની અદરજ તે ગયો. કીસનરાય ત્યાં એકલો પડતા સાધુ આવે ત્યાં નુધી શું કરતું તેની મુઝવણમાં આસપાસ નજર ફેરવવા લાગ્યા. દીવાલપર ટાંગેલી પરદાથી ઢાંકેલી બે છબીઓપર નજર જતા તત્તવાની તેને હજાસા ઉત્પન્ન

થઈ તરતજ તે હઠીને એક છબી પામે ગયો, અને કોઈ આસપાસથી સતાઈને જોતો તે નથી તેની ખાત્રી કરવા આમતેમ જોઈને તેણે ધીમેથી તે છબી ઉપરનો પરદો ઉઘાડી નેત્ર પાછું છબી ઉપર નજર પડતાજ ધામ્નિમા તે એક ચીસ પાડી ઉઠ્યા-તેના હાથમાનો પરદો છુટી જઈ પાછો છબી ઉપર ઢાઈ ગયો, અને હાફતો હાફતો તે પાછો પગલે હઠીને પોતાને ડેકાણે આવીને બેસી ગયો. ખીજી છબીમા શું છે તે જોવાની તેનામા હિમત રહી નહીં વાચનાર! છબીમા બે સ્ત્રી અને એક પુરુષની આકૃતિઓ ચીતારેલી હતી, જેમને ક્રીસનરાય ઓળખતો હતો. બે સ્ત્રીઆમાથી એક તો અજબ હતી અને ખીજી તેને નહસાડનાર ગગા કીનારે ઘોડેસ્વાર થઈ આવેલી લાલ પોશા-વાળી યુવતી હતી. પુરુષનું ચીત્ર ક્રીસનરાયનું પોતાનું હતું તે જાણે જમીન ઉપર પડ્યો હોય અને લાલ પોશાકવાળી આ તેના માથાના વાળ જોરથી પકડી બેઠી હોય તેમજ અજબ તેની ગાત્રીપર ચૂડી તેના હૃદયમા આબદાર ખજર બોકતી હોય એવો દેખાવ તે છબીમા હતો. ક્રીસનરાય આથી ગભગઈ જાય તેમા શી નવાઈ? ભુતકાળમા બનેલા કેટલાક બનાવો જાણે તે સમયજ બનતા હોય તેમ તેની નજર સામે તરવા લાગ્યા પોતાના પીતાની થયેલી સ્થિતિનું સ્મરણ થતા તેની આખમા ઝળઝળીયા ભરાઈ આવ્યા, અને કંઈ ઉંડા વિચારમા નીચું મસ્તક કરી તે ધણીવાર સુધી બેસી રહ્યો. આખરે એક ઉંડો ની સામે નાખી ઉંચું જોઈ તે મનમા બબડ્યો-“અરેરે! શું પૂજ્ય પીતાજીના પ્રાણ પાણ આ અબળાઓને હાથેજ ગયા? નહીં! કદી એમ હોયજ નહીં! ત્યારે આ છબી એવી શા માટે ચીતરનામા આવી હશે? ખીજી છબી પણ એવીજ ભયાનક અને મારી સાથે સબધ ધરાવતી બાબતનીજ હશે.” તે મુઝાગે-ત્યાં બેસવાની હિમત ન થાલવાથી બહાર ઝટેનામા આવી ફરના લાગ્યા. સાજ પડી ગયેલી હોવાથી ચારે તરફ અત્યંત પ્રસરવા લાગ્યો હતો. મહેલમા પણ અધાર થવા માડ્યું હતું, પણ બાવાજીના આવ્યા સિવાય ત્યાં ત્રીપકની ગોઠવાળ મેળ કરે તેમ હતું? ક્રીસનરાય તો છબી જોનાથી ઉપજેલી દોસન અને તેથી આવતા અનેક વિચારોમા એટલો બધો લીન થઈ ગયો હતો કે પોતાની આસ-

પાસ શુ થાયછે તેનું પણ તેને જ્ઞાન રહ્યું નહોતું બહુ વાર સુધી આમ બેસી રહેતા બાદ તેને સાધુજીનું સ્મરણ થયું, અને તેને મળવાની આશાએ તે દીવાનખાના તરફ વળ્યા તો તેના બારણા અદરથી બંધ થઈ ગયલા હતા, જે હડમેલીને ઉઘાડવાની તેણે તજવીજ કરી-સાધુજીને મ્હોટી જામે પાડી પણ સર્વ નિર્થક ! તેની ધાસ્તિનો પાર રહ્યો નહીં જબરાટમા ફુગતો તે કટેરામા જમીનપર બેસી ગયો શુ કરવું અને ક્યા જવું, તે કંઈ તેને સુઝતું નહીં આવી હાલતમા તેણે એક પ્રહર રાત કટેરામાજ પસાર કરી જે ગલમા ચારે તરફ હાંસક પ્રાણીઓનો અવાજ સભળાતો હોવાથી મહેવની નીચે ઉતરવાની પણ તેની હિમત ચાલી નહીં-અરે ! કટેરામા બેસતા પણ તેને ધાસ્તિ લાગવા માડી, જેથી દીવાનખાનાની બાજુવાળી ઓરડીમા જઈ તેના બારણા અદરથી બંધ કરી તે આરામ લેવાને જમીનપર પડ્યો તે આખા દિવસનો બૂખ્યા હતો, જે દરમ્યાન તેણે અનુભવેલા અન્યયળી જબરાટ, ધાસ્તિ અને ત્રીમાસણ ઉપજાવે એવા વિચિત્ર બનાવો તેની નજર આગળજ તર્યા કરતા હતા, એટલે તેને નિદ્રા કેમ આરે ? આમ મધરાતનો સમય થવા આવ્યા, એટલામા ઓરડીની જમીનપર આળોટતા કીસનરાયને કાને કોઈ બે સ્ત્રીઓ વાત કરતી હોય તેનો ઝીણો અવાજ સભળાયો, જેના શબ્દો તે બરોબર સાંભળી શકતો હોવાથી નીચે મુજબ વાતચીત તેના સાંભળવામા આવી —

“ કીસનરાયે શુદ્ધ પ્રેમને તો એક મરકરીજ મા ! ”

“ તો તેના ફળ પણ તે ભોગવરોજ ! ”

“ એ અભાગીયાને એવી તે દૂર્મતી ક્યાથી સુઝી કે કુમળી કળી સરખા પોતાના ન્હાના ન્હાના ત્રણ બાળકો અને સતી સ્ત્રીને ત્યાગી એક અબળાની પાછળ પોતાના ઘરબાર છોડી આવ્યો ! ”

“ વળી સાધુજીએ પણ ફરી તેને મળવાનું વાજળી ન વિચાર્યું તેનું પણ કોણ જાણે શુ કારણ હશે ? ”

“ એ તો ગમે તે હો પણ કીસનરાય બહુજ હોશીયાર અને ચાલાક છે, તેથી પોતાના મનમા કરેલો ઠરાવ તે પૂર્ણ કરે તો તેમા કંઈ અન્યયળી પામવા સરખું નથી ! ”

“એમ થતુ જરા મુશ્કેલી બનેલુ છે મેમકે, મહારાણીજી તેને જીવનો છોડી દે, એવી મન આશા નથી તે તો એના લોહીનાજ તરરયા છે તોપણ અટલુ છે ક જો નાવપર પહોંચી જઈને ક્રીસનરાય પેલો દીનના દાબરો પોતાના હાથ મ્હે તો પછી કોઈ પણ તેનો વાળ વાગે કરી શકનાર નથી.”

“પણ એમ થઈ શકે તેમ નથી તો.” એટલે તુ થોડી વાર માજ જોઈશ કે ક્રીસનરાય એક કેની બની જરો.” બમ બહુન, હવે વધુ વાત કવવાનો મમય નથી.” હુર્રાય આનતોજ હશે.”

આ પછી ક્રીસનરાયે વતુ સાક્ષજ્યુ નટી પણ આ વાત ચીતે તેને વતુ ગમ્મગટમા નાખી નીચા વાસ્તિના મુજતો તે ઉઠીને ઉભો થયો અને ત્યાથી નહામી જવાને આરડીનો દરવાજો ઉધાડી બહાર આવ્યો, તો ચાટે તરુ નુનમાર જણાયુ તે હજ મહેલની પગથીઓ ઉતરતો હતો, એટલામા પાળથી કેટલાક માણુમેએ આવી તેને એવાનો પકડી તેના ના મા કઈ બુકી સુધાડી દીવી, જેની અસરથી તે તરતજ બેહોશ થઈ ગયો.

— ૦ —

મકરણુ ર જુ

શરૂઆતમાંજ નિર્દયતા.

ક્રીસનરાય જ્યાં શુદ્ધિમા આવ્યો, યાં તેમ પોતાને એક બાગદગીમા જમીનપર પડેલા નીડા આમપાન નજર ફેરવતા ત્યાંનો અજબ ગંડામાઝ જો તે નિમ્મયતામહુ ઉભા થઈ ગયો બાગદગીના મય બામા એ રત્નજડીત મિહામન હુપર એક નવચૌવના સુદગી નિમતી વસ્ત્રાબુપણ સજીને દમામથી બેઠી હતી પગથી તે માયા મુડીના તેના સવ અવયવોમા અમૂલ્ય રત્નના આભુષણો ઝગકી રહ્યા હતા આ યુવતીના માદર્યનુ લબાણ વર્ણન ન કરતા અત્રે એટલુ જ જણાવવુ પૂરતુ છે કે, ક્રીસનરાયે પોતાની આખી જીદની દરમ્યાન આવી લાવણ્યસપ્ત સ્ત્રી જોઈજ નહોતી આથી તે માનવી લોકની છે યા કોઈ દવ ક ગર્ધનકન્યા યા અપ્સરા છે,

તેની તે પોતાના મનના ખાત્રી કરી શક્યો નહીં આગલે દીને સાજે ઝરાની ઉપગ્ના વિચિત્ર મહેલમા તેને મળેલ સાધુ પણ સિંહાસનની જમાળી બાજુએ ગાઠવેલા મોનાના એક બાજટ ઉપર મૃગ છાલા બીગવી બેઠો હતો. તેની બેઠક પછી એક તરફ સહેજ ગોળાકારમા વીસ જડીત આસન હતા, જેના ઉપર લાલ રંગનો પોશાક અને આબુષણો પહેરીને વીસ યુવતીઓ ઢાલ તલવારે, વગેરે હથીહાર સજ્જને બેઠી હતી ડાહ્યાબી બાજુએ એક ન્હાના રત્નજડીત સિંહાસન ઉપર અજબકુવરી પણ તેમના સરખોજ પોશાક પહેરી ઢાલ તલવાર સજ્જને બેઠી હતી, જેને જોઈ ક્રીસનરાયની અજબબીની સીમાજ રહી નહીં, પણ તેને હિંમત આવી કે હવે તેની છ દનીનો ત્યા કોઈ ગીતે અત આવે તેમ નથી જે લાલ પોશાકવાળી યુવતીએ પોતાના અશ્વપર બેસાડી અજબને ક્રીસનરાય પામેથી નહુમાડી દીધી હતી તે પણ તેની પામેના આસનપર બેઠી હતી તે પછી બીજા વીસ જડીત આસનો ઉપર સામી બાજુની માફજ વીસ યુવતીઓ તેવાજ ઠાકમાઠથી બેઠી હતી સિંહાસનની સામેના ભાગમા સાવારણ પોશાકવાળી બીજી વીસ યુવતીઓ કમ્મરે નલ્લવાર અને પીઠે ઢાલ લટગાવી અને જમણા હાથમા એકેક છડી લઈ મસ્તક નમાવી બે હારમા ઉભી હતી, તેમની વચમા ક્રીસનરાયને ઉભો રાખવામા આવ્યો આ દરબારનો અજબ ઠાકમાડ જોઈને ક્રીસનરાયની આખોજ અનર્થ ગઈ ત્યાની જે વસ્તુ ઉપર નજર પડતી તેની સુદરતા અને વિચિત્રતા તેની દષ્ટિ પોતાની તરફ ખેંચી લેતી ક્રીસનરાય પણ એક મ્હોટા અમીરનો પુત્ર હોવાથી તેણે ધણી રાજ્યદરબારો જોઈ હતી, પણ અત્રે તેણે જે અમૂલ્ય વસ્તુઓ જોઈ તેવી તેણે સ્વપ્નમા પણ જાણ જોઈ નહોતી ત્યાની સઘળી વસ્તુઓ નીરખ્યા બાદ ક્રીસનરાયની નજર છેવટે અજબકુવરી ઉપર જઈને ઠરી ગઈ વચ્ચેના મ્હોટા સિંહાસન ઉપર બેઠેલી યુવતીએ ક્રીસનરાયને પગથી તે માથા સુધી જોઈને પછી અજબકુવરી તરફ નજર ફેરવી, એટલે તરતજ પોતાને આસનેથી ઉઠી સિંહાસનની આગળ આવી તે હાથ જોડીને બોલી-“ જો આજ્ઞા હોય તો ફરમાવ્યા મુજબ કામ આગળ ચલાવીએ.” આના જવાબમા તે અપૂર્વ સુદરી, જેણીને આપણે મહારાણી ગણવી

જોઈએ, તેણીએ ગભીરતા સહ પોતાનું મસ્તક હલાવી તેમ કરવાની મના કરી, અને અજબકુવરીની ખાનુમા બેઠેલી યુવતી તરફ જોયું અજબને બોલતી સાબળી ક્રીસનરાયની અભયબીને પારજ રહ્યા નહીં જે મીઠો અવાજ તેણે આજ સુધી સાંભળ્યો નહોતો, અને જે સાંભળવાની તેણે કદી સ્વપ્ને પણ આશા રાખી નહોતી તે આજે તેણે સાંભળ્યો. વળી સૌથી વધુ અભયબી તો ક્રીસનરાયને એ લાગી હતી કે અજબકુવરી તેની પડોશના ધરમાજ રહેતી હતી, તેથી તેને છેક બાળકપણથી તે બોળખતો હતો, અને જે દીને તેની સાથે નાનપર બેસીને તે નહાસી આવી હતી તે દીન પહેલા તેને કદી ધરમાથી બહાર જતી તેણે દીઠી નહોતી, અથવા તેના માળાપે તેને કદી પોતાની નજર આગળથી દુર કરી નહોતી બીજું તે જન્મથીજ મુગી હતી, છતાં આજે તેના મુખમાથી ગ્રીણો મધુર અવાજ નીકળ્યો, એથી ક્રીસનરાયના અતઃકરણ ઉપર કેવી અસર થઈ હતી તે તેના સિવાય બીજો કોણ જાણી શકે તેમ છે? અજબકુવરીએ પોતાના પીતાના ધરમાથી કદી બહાર પગ મુક્યો નહોતો છતાં આ અજાણી સુદરીઓ સાથે તે આવા ગાઠા સબધમા કયાથી આવી હશે, અને એ સુદરીઓ પણ કોણ હશે, તે જાણવાને તે આતુર થઈ રહ્યો, એટલામા અજબકુવરીની પાસે બેઠેલી યુવતી મહારાણીની ઈશારત થતા આસનેથી ઉઠી અને આગળ આવીને દમામથી ક્રીસનરાય પ્રત્યે બોલી-“ક્રીસનરાય, બાવાજીના મહેલમા પરદાથી ઢાંકેલી છબી તમે તેમની આજ્ઞા વિના જોઈ લીધી છે, એથી મહારાણી શ્રીના તમે ગુન્હેજાર થયા છો. એવા ગુન્હેજારનું મસ્તક છેદી નાખવાનો અમારો હુમેશનો નિયમ છે.” આ સાંભળી ક્રીસનરાય સ્તબ્ધજ બની ગયો, પણ જરા વધારે સાવધ થઈ તે હિંમતથી બોલ્યો-“આવી નજીવી બૂલ માટે આવી સખ શીક્ષા! આ તો ન્યાય નહીં પણ જુદમ-નિર્દયતા! પણ આ કોણ છે?” આમ પૂછતા તેણે અજબ તરફ હાથની ઈશારત કરી

“મહારાણીના ન્હાના બહેન!” તેણીએ જણાવ્યું આ સાંભળી ક્રીસનરાય દઢ અવાજે બોલ્યો-“ત્યારે તો તમે મને શીક્ષા કરી રાકો તેમ નથી! તમારા મહારાણીની બહેનજ મને ખ્યાવશે!” તરતજ દરબારમાની સઘળી સુદરીઓ મ્હોટથી

હસી પડી, અને પેલી યુવતી કીસનરાય પ્રત્યે બોલી-“એ આશા રાખશોજ નહીં ! મહારાણીજીની એક આજ્ઞા માનશો તોજ તમારા પ્રાણ ઉગરશે અને તમને મ્હો માગ્યું ઈનામ પણ મળશે !”

“તે શું વળી ?” કીસનરાયે પૂછ્યું

“કુમાર ઇદ્રજીત અને આન દસિ હના પ્રાણ મહારાણીજીને સોપો !” તેણીએ જણાવ્યું આથી કીસનરાયને બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો. મ્હોટી ગર્જના કરી તે બોલી ઉઠ્યો-“જીમ બધ કર હરામખોર ! પ્રતાપી કુમાર ઇદ્રજીતસેહ અને આન દકુમારની તમે દુશ્મન હશો, એવું મેં સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું ! ગોકળ-ગાયના સુદરતારૂપ સ્વેત કોટલામા છપાયેલી ઝેરી વીંછણે તમ સરખી હજીવરો સુદરીઓ તેજસ્વી કુમારોના નામપરથી કુરબાન છે ! વત્રીઓ ! મારા હથીયાર તમે લઈ લીધા છે, છતાં પણ જોઈ છું કે મને મારવાને અથવા મારા ઉપર સ્હેજ પણ જીવમ ગુમરવાને તમેમાથી કોણ શક્તિવાન છે ?” તેના આ વચનોથી દરબારમાની મર્વ સુદરીઓ ગુસ્સામા લાલચોળ બની ગઈ, પણ અન્યબધી જેવું તો એ હવે કે મહારાણીની મુખમુદ્રા ઉપર ગુસ્સાની સ્હેજ પણ નીશાની જણાઈ નહીં પેલી સ્ત્રી પોતાની કમ્મરે લટકતી મ્યાનમાથી તલવાર ખેંચી ગુસ્સામા ગાજી ઉઠી-“અરે ! વાહરે તારી હિંમત ! ગગા કીનારે તલવાર ગુટવી લીધી હતી તે યાદ છે કે ? તમારા હાથ પગ છૂટા છે તેથી એમ નહીં સમજશો કે અમે ડરી જઈશું ! અરે ! અત્રેની દરેક યુવતીમા તમ જેવા વીસ પુરૂષો જેટલું બળ છે ! જોતજોતામા તમને ચાચડની માફક ચોળી નાખીશું !”

“તમારી શક્તિ માટે એટલો ફાકો છે તો કુમારોના પ્રાણ મારી પાસે ગા માટે માગો છો ?” કીસનરાયે પૂછ્યું

“તેનો જવાબ આપવાને અમે બધાયણા નથી !” તેણીએ જણાવ્યું-“બસ ! અમારી માગણી મનુર રાખો નહીંતો તલવારના એકજ ઝટકાએ શીર ધડથી જુદું થઈ પડશે ”

“પણ મને મારવા પહેલા તમારી મહારાણીની આ બહેનની જીવગી મારા હાથમા છે તેનો કંઈ વિચાર કીધો ?” કીસનરાય ભારે દઈને બોલ્યો, એટલે અજબકુવરી મલકાતે મુખે તેની પાસે આવી બોલી-“અહોહો ! તમે લાવ્યા હતા તે દાબડો હું નાવ

માજ રાખી આવી છુ, એમ સમજશે નહીં. અરે! તે તો પેલા સીકા ઉપર પડ્યો છે.” ક્રીસનરાયે પાછળ ફરી જોયું તો ખરેખર તે દાબડો સાકાપરજ હતો. તેના હોરા ઉડી ગયા પોતાની જ દગી બચવાની હવે તેને આરા ગહી નહી, એટલામા કંઈક યાદ આવતા હિ મતથી તે દૃઢ અવાજે બોલ્યા-“જેઈ છુ કે, મારો વાળ વાકો કરવાની પણ કોણુ હિ મત કરે છે?”

‘અભાગી! હવે અત્રે તમને બચાવનાં પણ કોણુ છે?’ તે યુવતીએ પૂછ્યું, જેના જવાબમા ક્રીસનરાય અજબ તરફ જોતા ગલીર અવાજે બોલ્યો-“સર્વશક્તિમાન કીરતાર! કોઈના લોહીથી લખાતલુ પેલુ પુસ્તક જે ઓરડીમા રાખેલુ છે, તેના તાળાની કુચી માર રક્ષણુ કરશે.” આ સાબળતાજ અજબ ચમકી ગઈ. તેના મુખ ઉપર ફીકાશ છવાઈ ગઈ, અને તે બોલી ઉઠી-‘ઓહુ ગજબ! કુચી તે સ્થાને રહી ગઈ’ હગારા’ દગલબાજ! જોરજુલમથી મને પો-તા-ને-હા-આ-થે-” કંઠ રૂધાઈ જવાથી તે વધારે બોલી શકી નહી, અને આખે અધારા આવતા ત્યાજ જમીનપર બેસી ગઈ. કંઠ અજબનીજ આવી હાલત થઈ નહોતી, પણ મહારાજાની તમામ સુદરીઓના મુખ ઉપરનુ તેજ એકાએક- ઉડી ગયું. તેઓ સરખી દીગમૂઠ સરખી ક્રીસનરાય તરફ એકઠસે જોઈ રહી પોતાના કહેવાથી સર્વપર ધારેલી અસર થયેલી જોઈ ક્રીસનરાયને હિ મત આવી, અને થોડીવાર સુધી ક્તેહ બરી આનદી નજરે તેમની તરફ જોઈ રહ્યા પછી તે બોલ્યો-“એ આખુ પુસ્તક મે વાચ્યુ છે, અને તેમા મારા એક મિત્રને મારો મદદગાર પણ બનાવ્યો છે! ત્રણ દીનમા હુ તેને નહી મળુ તો પછી તે એ સબધી કામ આગળ શરૂ કરશેજ.” આ સાબળી તે સર્વની બેચેનીમા વધારો થયો. મહારાજાની આખમા પણ ઝળઝળાયા ભરાઈ આવ્યા, અને જાણે પોતાના જીવન માટે આશા છોડી બેઠી હોય તેમ નિરાશા બરી નજરે તેણીએ બાવાજી તરફ જોયું. ઈશારતથી તેણીને ધીરજ આપી બાવાજી ક્રીસનરાય તરફ જોઈ મુખ મલકાવીને બોલ્યા-“ધન્ય બેટા! ખુબ કામ બજાવ્યું! હુ તારાથી બહુ પ્રસન્ન થયો છુ! મારો શિષ્ય બનાવવા માટે તારા સરખા ચતુરનેજ હુ શોધતો હતો.” આટલુ કહી તે આસનેથી ઉઠી

ક્રીસનરાયનો હાથ ધરી તેને એક તરફ લઈ ચાલ્યો. તેણે ક્રીમ-
નરાયન કાઢી એટલું મજબૂતીથી પકડ્યું કે તેથી તેના હાથમાં
પિડા થવા લાગી. જાણે પથ્થર સરખા કડલું અથવા લોખ-
ડનાળ હાથમાં તેનું કાઢી સપડાયું હોય એવું તેને લાગ્યું.
ક્રીસનરાયને લઈને બાવાજ એક ઓરડા આગળ જઈ પહોંચ્યો,
જેનો બધ દરવાજો તેણે પોતાની કમરેથી એક કુચી કહાડી
તેનાથી ઉઘાડીને તેમાં ક્રીસનરાયને હડસેલી દીવો અને તરતજ
બારણું પાછું બંધ કરી દઈ બહારથી તાળુ લગાવી દીધું. આ
વખતે દિવસ ગમે તેટલો ચ્હડ્યો હતો, પરંતુ આ ઓરડીમાં
ક્રીસનરાયને રાત સરખોળ અધકાર જણાયો. તેમાં ચાંચથી
જરા પણ અજવાળું પડે એવો માર્ગ નહોતો. આથી તે
ઓરડી કેવડી મ્હોટી હતી તે પણ ક્રીસનરાય જાણી શક્યો નહીં.
ત્યાની પથ્થરની જમીન એટલી બધી શરદીવાળી હતી કે તેમાં
થોડીવાર રહેતાજ ક્રીસનરાયના સાવસારા ઝલાર્છ ગયા. ત્યા
લગભગ એક કલાક સુધી રહેવા પછી ક્રીસનરાયને તેની ભીંતો
દેખાવા લાગી. ભીંતોમાંથી કોઈ પ્રકારનો ચમકાટ નીકળતો
દેખાયો, જે ધીમે ધીમે વધતો જણાયો, અને થોડીવાર પછી
તો ત્યાં સાડ અજવાળું પડવા લાગ્યું, જેથી ઓરડીમાંની દરેક
વસ્તુ બરોબર દેખાવા લાગી. આ ઓરડી કંઈ વધુ મ્હોટી
નહોતી. તેના ચારે ખુણામાં હાડકાઓના ઢગલા પડેલા હતા.
ચારે તરફની દીવાલમાં એક પુરૂષ કરતા ઉંચે એક માણસનું
માથું જઈ શકે એટલા મ્હોટા ચાર બાકોરા હતા, જેમાંના
એકમાં કંઈક વસ્તુ ચમકતી હોય એમ જણાતા તે તરફ બારી-
કીથી જોવાથી ક્રીસનરાયે જાણ્યું કે તે ચમકતી વસ્તુ પોતાની
તરફ જોઈ રહેલી મ્હોટી મ્હોટી બે આખો હતી. ગભરાયલા
ક્રીસનરાયને આથી બહુ ડર ઉપજ્યો, જેમાં વખત જતા વધારો
થયો કેમકે, માણસને હેબતાવી નાખે એવા બનાવો ત્યાં બન્યા.
તે ઓરડીની શરદીવાળી જમીન ધીમે ધીમે ગરમ થતી જોત-
જોતામાં એટલી બધી ગરમ થઈ ગઈ કે ક્રીસનરાય જ્યાં પગ
મુકતો ત્યાં દાઝી જતો. આથી તેના ગાત્ર શીથિલ થઈ ગયા,
એટલામાં બાકોરામાં ચમકતી બે આખો તરફ તેનું ધ્યાન
બેચાડ્યું. આખોને બદલે હવે તેમાંથી એક હાથ નીકળીને તેની

નરક લખાતો આવતો હતો. આ હાથ પોતાના શરીર સુધી પહોંચી ન શકે તે માટે ક્રીસનરાય એક ખૂણામાં બસાયો, પણ તેની બેહુદ અન્યબી અને ધારિત વચ્ચે તે હાથે લખાઈને તેનો હાથ મજબૂતીથી પકડી લીધો, જે સાથેજ તેના આખા શરીરમાં વીજળીની અસર સરખી ઝલુઝલૂટી પેદા થઈ અને ભેતભેતામાં તે બેહોશ થઈ ગયો. જ્યારે તે ફરી શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે ગંગાજીને કીનારે જે સ્થળે તે નાવ ઉપરથી અજબકુવરી સાથે ઉતર્યો હતો તેજ સ્થળે તેણે પોતાને પડેલા દીઠો અને તેની પાસે પાકા કેળાની એક લૂમ પડેલી હતી આ વખતે હજી મધ્યાહ્નનો સમય પણ થયો નહોતો. ક્રીસનરાયને આથી કેવી અન્યબી ઉપજી હશે તે જાણવાને તેની સાથે ન રહેતા તેને આ સ્થિતિએ પડોચાડનાર મહારાણીની દરબાર તરફ આપણે નજર ફેરવીએ. ક્રીસનરાયને પેલી વિચિત્ર ઓરડીમાં હડસેલી તે બહારથી ફરી બધ કરીને સાવુજી કરી મહારાણીની દરબારમાં ન જતા એક બીજી બારાદરીમાં ગયો, જ્યાં ઘણાક માણસો વાતચીત કરતા બેઠા હતા. બાવાજીને ભેતાજ તેઓ હતા. થઈ તેને નમન કરી હાથ ભેડીને આતુર તાથી તેની તરફ ભેઈ રહ્યા, એટલે બાવાજી ગભીર અવાજે બોલ્યો. ‘ક્રીસનરાયને હું ઠેકાણે મુકી આવ્યો છું.’ એ એક ચાલાક અધ્યાર નીકળવાથી આપણે તેને કંઈ કરી શક્યા નથી. હાલ તો જે સ્થાને તે નાવપરથી ઉતર્યો હતો ત્યાં તેને પહોંચાડી દેજો.” આટલું કહી બાવાજી ત્યાંથી વિદાય થઈ મહારાણીની દરબારમાં આવ્યો. આ સમયે ત્યાંનો ઠાઠ આપણે ક્રીસનરાય સાથે ગયા હતા ત્યારે જોયો તેવો નહોતો. મહારાણી, અજબ અને ગંગા કીનારેથી અજબન નહમાડનાર પેલી સ્ત્રી વાતચીત કરતી ગાલીચાપર બેઠી હતી ત્યાં પહોંચતાજ બાવાજી ગભીર અવાજે બોલ્યો—‘ક્રીસનરાય આવો ચાલાક હશે એમ હું જાણતો નહોતો.’ તે બાળો અને એકમાર્ગિ હોવાથી તેની પાસેથી આપણું કામ સહેલાઈથી પાગ પાડી શકાશે એમ રતનકુવરે જણાવ્યું હતું, એથી ઉલટું જ નીકળ્યું અને આપણી તમામ ખટપટ વ્યર્થ ગઈ.”

વાચનારને જણાવવાની જરૂર છે કે, અજબને ક્રીસનરાય પાસેથી નહસાડનાર યુવતીનું નામજ રતનકુવર હવે રતનનું નામ સાબળીને વાચકો ચમકી ગયા હશેજ, પણ તેને માટે વિચાર કરવામા વખત નહી ગૂમાવતા હાલ તો મહારાણી, રતન, અજબ, ત્રગેરેની વાતચીત સાબળીએ ।

“હવે તો આપણા પ્રાણુ ઉમરે અને ક્રીસનરાયના પંજ-માથી છુટીએ એવો કોઈ રસ્તો કહાડવો જોઈએ ।” રતને જણાવ્યું

“હુ તો આ સમયે ફરીથી શીખામણ આપુ છું કે, આ પંચાતર્મા તમે ન પડો ।” બાવાજી ગભીર અવાજે બોલ્યો—
“ઇદ્રજીત અને આન દકુમાર જેવા પ્રતાપી વીર પુરુષોને કબ-જમા લઈ તેમના હકની વસ્તુ હાથ કરવાનું કામ મુશ્કેલ છે । જુઓ, રાજ્યાતમાજ તમે કેવા ફસાઈ ગયા ? ક્રીસનરાય કદાચ કોઈ જરણે મરણ પામે તો પેલા પુસ્તકનો આપણને કદી પત્તો લાગે નહી । બસ । પછી તમારા પ્રાણુ ઉમરવાનો એકે માર્ગ છે કે ?”

“અફસોસ । પછી તો કંઈજ ઉપાય નથી ।” અજબ બોલી

“હુ દાખીને જ્ઞેત અને તેમ કદી થવા દેત નહી, પણ શું કરે ? મહારાણીએ બૂલાવામા નાખી મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી એટલે હવે આ પંચાત છોડવાને સમન્તવવા સિવાય હું બીજું કંઈ કરી શકું તેમ નથી ।” સાધુએ ભાર દઈને જણાવ્યું

“હજી એકવાર હુ તજવીજ કરીશ અને જો તેમા ફતેહ નહી મળે તો પછી આપ કહેશો તેમજ કરીશું ।” મહારાણીએ બાવાજી તરફ જોઈ કહ્યું “જેવી તમારી ઈચ્છા ।” બાવાજીએ કહ્યું

“આ કામ તમે જો સિવાય બીજા કોઈથી પાર પાડી શકાય તેમ નથી ।” અજબ અને રતન પ્રત્યે આતુરતાથી જોતા મહારાણી ગળગળે સાદે બોલી, એટલે અજબ હિંમતથી બોલી—“અને તે માટે અમારા પ્રાણુનો પણ ભોગ આપતા અમે દરીશું નહી ।”

“ક્રીસનરાયની પાસેથી પુરતક મેળવવાનું કામ રતને પાર પાડવું ।” મહારાણી બોલી, અને તે પછી તેણીએ અજબ પ્રત્યે કહ્યું—“અને ક્રીશોરીને કેદ પકડી આવવાનું કામ તને સોપુ છું ।”

“એ બધું ખરું । તમે ગમે તે કામે જાઓ પણ જો બાબતો ઉપર પૂરવું લક્ષ આપજો ।” બાવાજી વચમા બોલી ઉઠ્યો

“ તે શું વળી ? ” અજબે આતુરતાથી પૂછ્યું રતને પણ ખાવા જતા મુખ તરફ આતુરતાથી જોયું, એટલે ખાવાજીએ જણાવ્યું—
 “ એક તો એ કે, કુમાર હદ્રજનસિ હ અને આન દસિ હને આગળી અરકાડશે નહીં । બીજી બાબત એ કે, ક્રીસનરાયને બબર ન પડે એવી રીતે તમે કામ કરજો, નહાતો તે તમારા પ્રાણ લીધા વીના કદી છોડશે નહીં । ” આટલું કહી તે અજબને સ ખોધી બોલ્યો—
 “ હવે ક્રીસનરાય તમારી શરમ રાખશે એમ સમજશો નહીં । તમારી અસલ હકીકત તેના બાણવામા આવી છે, એટલે હવે તે તમારો મિત્ર નહીં પણ ભય કર દુશ્મન થયો છે । આપણો જડ-મૂળથી નાશ કરવાનો પ્રયાસ ક્રીવા વિના તે ગહેનાગ્ય નથી । ”

“ ખરૂં છે સાધુજી । કામ બહુ સંભાળથી લેવાનું છે, પણ ચાલાક અજબ અને રતન બહુ હોશીયારીથી કામ લેશે એમા તો કંઈ શક જેવું નથી । ” મહારાણીએ કહ્યું, અને અજબ અને રતન તરફ ફરી જણાવ્યું—“ બસ । ત્યારે તમે બંને હવે સીધારે અને કામ પાર પાડી ફત્તેહની વધાઈ લઈ પાછી ફરજો । ”

“ ઈશ્વર સૌ સારજ કરશે । ” અજબે કહ્યું

“ મહારાણી આપ નીશ્ચિત રહો । જુઓ તો ખરા કે અમે કેવી ચાલાકીથી કામ પાર પાડી આવીએ છીએ । ” રતને હિ મતથી જણાવ્યું મહારાણીની આજ્ઞા લઈ તેઓ બંને ત્યાંથી રવાના થઈ, એટલે મહારાણી પણ સાધુજી સંગે મહેલની અદર જતી રહી

પ્રકરણ ૩ જી.

દગો !

મહારાણી પાસેથી નીકળ્યા પછી અજબ અને રતન જ્યાં ગઈ તે બાણવાને તેમની પાછળ જવાનું માટી વાળી આપણે રતન-પુત્રની તળેડીમા પડેલી રાત્ન કુલીનસિ હની છાવાણીની જરા સહેલ કરી આવીએ રાત્ન કુલીનસિ હ પોતાના તબુમા આન દકુમાર, ચતુર, બદગીનાથ, હમીર બજા અને શાતીનાથ જોશી સાથે રતનપુર સ બધી વાતચીત કરતો બેઠો હતો । સર્વન મુખે રતનપુરના બેદી બાયરાની હકીકત સાંભળ્યા પછી તેણે ચતુરને પૂછ્યું—“ વાર હવે

રત્નપુરના સખધમા આપણે કેવી રીતે કામ લઈશું ?” આના જવાબમા ચતુરે જણાવ્યું—“ મહારાજ, રાજ અને દીવાન આપના પાનમા કેદ છે, એટલે હવે વિજય મેળવવામા શી એછ રહી છે !”

“ અમારો તો એવો વિચાર છે કે, જો રાજ રત્નસિંહ ખરા અત કરણથી અમારે દાસત્વ રિવકારે તો રત્નપુરના રાજ્ય ઉપર ખડણી કરાવીને તેમનેજ ગાદી સોંપવી !” રાજએ જણાવ્યું

“ પણ મહારાજ, રાજ રત્નસિંહ પોતાના છુટકારા માટે આપની દરેક માગણી હાથ તો કબુલ કરશે પણ પાછળથી તેની ધાનત બગડતા તે આપનો દુશ્મન બની નહીં બચ તેની ખાત્રી શી ?” હમીરે શક બતાવ્યો

“ એવો સમય આવે એ સંભવિત લાગતું નથી !” ચતુરે જણાવ્યું—“ રાજ રત્નસિંહ એકવચની, સત્યવાદી અને વીરપુરુષ છે ! અને કદાચ તેની મતી બદલાઈ ગઈ તોપણ આપણે તેની શા માટે દરકાર કરવી જોઈએ ?”

“ ત્યારે રાજ રત્નસિંહને અત્રે હાજર કરો !” રાજએ ફરમાવ્યું તરતજ બળ જઈને રાજ રત્નસિંહને તેડી લાવ્યો. રાજની આજ્ઞાથી તેને એક આસન ઉપર બેસાડયા બાદ રાજએ પૂછ્યું— “ કહો રાજજી, હવે આપની શી ઈચ્છા છે ?”

“ જીવિતપર્યંત આપ મહારાજ સાથે રહીને સેવા કરૂં, બસ એજ ઈચ્છા છે !” રત્નસિંહે હાથે જોડીને જવાબ આપ્યો

“ આપની ધાનતમાં તો કોઈ પ્રકારનો ફેરફાર નહીં થાય ?” રાજ કુલીનસિંહે તેને પૂછ્યું

“ આપ સરખા પ્રતાપી અને મહાબળી મહારાજ સાથે દોઢો રમનાર ખરેખરો અભાગી છે !” રાજ રત્નસિંહે દંઢ અવાજે જોડ્યો—“ આપની સામે લડીને જીતવાની આશા રાખનાર મૂર્ખનો સરદાર છે ! વીર મહારાજ ! આપનો એકેક અર્ધચાર દસ દસ વીરાળ રાજ્યનો જોતજોતામા નાશ કરી નાખવાની શક્તિ ધરાવે છે ! અમારા રત્નપુરના કીલ્લાની મજબૂતાઈ માટે અમને સંપૂર્ણ ખાત્રી હતી, પણ હવે અમારા ભણવામા આવ્યું કે તેમ માનવામા અમે મ્હોટી ભૂલ કરી હતી ! મહારાજ ! સેકડો વર્ષ થયા જે ભોમરાને લગતી હકીકત લેદ માફક છપી રહેતી આવી હતી, અને એને લગતી પુરેપુરી હકીકત હજી સુધી અમારા

જાણવામાં પણ આવી નથી તે બેદી બોયર આપના અધિકારીએ જોતજોતામાં છૂતી લીધી. ” રત્નસિ હના આ વચનો સાંભળી તેનું અત કરણુ સાફ હશે, એમ રાજા કુલીનસિ હને લાગ્યું, અને તેથી તેણે તેને પોતાની પાસેના આસન ઉપર બેસાડી ખુશ અવાજે કહ્યું—“ રત્નસિ હજી ! આજથી તમને મુક્ત કરી તમારું રાજ્ય અમે તમને સોંપીએ છીએ, અને દર સાલ તમે અમને ચોથાઈ ભરતા રહેજો. ”

“ રાજન, ક્ષમા કરો. ” રત્નસિ હ મંજીર અવાજે બોલ્યો— “ હવે અમારે રાજ્યગાદી જોઈતી નથી. અમને તો આપની સગેજ રાખો, અને રત્નપુરની ગાદી માટે આપને યોગ્ય લાગે તેવો બીજો બંદોબસ્ત કરો. મહારાજ ! રાજ્યની જાન જ હવે માથે લેવા અમે રાજી નથી. ” આમ બહુ વાર સુધી આ સબ ધમા રકઝક ચાલી આખરે રત્નસિ હને રાજા કુલીનસિ હની આજ્ઞા માન્ય કરવી પડી તેણે એક માસ પોતાના મહેમાન તરીકે રત્ન પુરમાં રહેવાની કુલીનસિ હ પાસે કબુલાત લીધી. રત્નપુરના બેદી બોયરને લગતી હકીકત પોતાને જાણવાની હોવાથી રાજા કુલીનસિ હે તેની માગણી સ્વિકારી બીજી કેટલીક વાતચીત કીધા પછી રાજા રત્નસિ હના પૂછવાથી પોતે તેમજ પોતાના સાથી અધિકારીએ રત્નપુરમાં પ્રવેશી શી શી ચાલાકી ચલાવી હતી તેને લગતી હકીકત ચતુરે સવિસ્તર જણાવી પોતાના દીવાન ભગવત રાયને લગતી હકીકત સાંભળતા રાજા રત્નસિ હને બહુ હસતું આવ્યું, અને તે બોલ્યો—“ અહાહા ! તમે અધિકારી જે ધારો તે કરી શકો તેમ છે. ” આ પછી ચતુરની આજ્ઞાથી દીવાન ભગવત- રાયને પણ યોગ્ય માન સહીત ત્યાં હાજર કરવામાં આવ્યો. વળી રત્નસિ હના કુમાર કલ્યાણસિ હને લાવવા માટે પણ કેટલાક માણસોને વીજયગઢ મોકલવામાં આવ્યા હતા. આ સંધના કામો- માથી પરવાર્યા બાદ લાલીના સબ ધમા વાતચીત થવા લાગી.

“ વાર મહારાજ રત્નસિ હજી, લાલી કોણ છે ? ” ચતુરે પૂછ્યું આના જવાબમાં રાજા રત્નસિ હે જણાવ્યું—“ લાલી કોણ છે તે અમે પણ બરાબર જાણતા નથી કેમકે, એકાદ માસ પહેલાં ચાર પાંચ દીન આગળ પાછળ લાલી અને કુદન, બંને અમારી દરબારમાં આવી હતી તેમના બોલવા ચાલવાની ઢબ અને

પહેરવેશ ઉપરથી તેઓ કોઈ ગૃહસ્થની પુત્રીઓ જણાઈ તેમને પૂછતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે, તેઓ કુલીન ગૃહસ્થની પુત્રી છે, અને વખાની મારી કોઈ રાજ્યના આશ્રયની શોધમાં રખડતી હતી આથી દયા ખાઈ અમે તે બંનેને અમારા મહેલમાં રાખી હતી. એ સિવાય તેમના સબધમાં અમે કંઈ વધુ જણાવવા નથી.”

“ત્યારે તો આમાં અવશ્ય કંઈક ઉડો ભેદ છે. તેઓ બંને કંઈ સાધારણ સ્ત્રીઓ તો નથીજ.” ચતુર બોલ્યો.

“વળી એક અન્નયળી ભરેલી બીના હું આપને જણાવું છું.” શાંતીનાથ જોશી વચમાં બોલી ઉઠ્યો—“આપને યાદ તો હશે કે આપને મેં બોયરાની હકીકત જણાવી તે સમયે મેં જણાવ્યું હતું કે, જ્યારે બોયરાની અદર કીશોરી અને લાલીને મેં જોયા હતા, ત્યારે તેઓ બંનેના નામ લઈ મેં તેમને બોલાવ્યાથી તેમને અન્નયળી ઉપજી હતી.”

“હા, એ તો મને યાદ છે. તે વખતેજ હું તમને પૂછનાર હતો કે, લાલીને તમે ક્યાંથી ઓળખી?” ચતુરે પૂછ્યું.

“એ ભેદ હું અત્યારે તમને કહું છું.” શાંતીનાથે જણાવ્યું—“દારોગાના રૂપમાં એક વાર રત્નપુરના બોયરામાં બેઠા મારો જીવ મુઝાયાથી તેમની ઓરડીઓ ઉઘાડીને હું જોવા લાગ્યો કેમકે, મારી પાસેના ચાવીઓના જીમખામાંની પેલી સાથી મ્હોટી કુચી બધા બારણાઓ ઉઘાડવાને કામે લાગતી હતી આમ કેટલીક ઓરડીઓ જોયા બાદ એક ઓરડીમાં જોકે અધાર હતું તોપણ તેની એક તરફની બીંતે ચળકાટ મારતી એક છબી ટાંગેલી જણાઈ, જે અધારમાં પણ સાફ દેખાતી હતી આ છબીની નીચે ‘લાલી’ એટલા અક્ષરો લખેલા હતા આ છબી મેં બરોબર જોઈ હતી, એટલે પછી કીશોરીના સાથે મેં લાલીને જોતા તરત ઓળખી કહાડી. બોયરામાં લાલીની છબી હોવાથી તે ત્યાંની રહીશ હશે, એમ હું ધારતો હતો, પરંતુ રાજ રત્નસિંહજીને મુખે તેની હકીકત જણી અન્નયળી ઉપજે છે કે તેની છબી ત્યાં ક્યાંથી આવી હશે?”

“આ વળી નવી અન્નયળી. લાલીની છબી હજી સુધી અમે બોયરામાં જોઈજ નથી.” રત્નસિંહે અન્નયળી બતાવી આ પછી કેટલીક વાતચીત કીધા બાદ કુમાર ઇંદ્રજીતની શોધ

કરવા માટે શો બહોળસ્ત કરવામાં આવ્યો છે, તે વિષે રાજા કુલીનસિંહે પૂછવાથી ચતુરે જણાવ્યું—“મહારાજ, એ વિષે રેમજ કીશોરીકુવરી માટે હું બેફિકર રહ્યો નથી । ચારે તરફ જાણીને રવાના કર્યો છે । આજ સુધી હું અત્રેની ખટપટમાં રોકાયેલો હતો, પણ હવે હું જાતે પણ તેમની શોધમાં જઈશ । અત્યાર સુધીમાં કુમારની કંઈક બાળ મળી છે, જેને લગતી હકીકત હું આપને આવતી કાલે જણાવીશ ।” પોતાના ગૃમ પથણી પુત્ર માટે દરેક માળખાંચ ચિંતાતુર હોય અને તેની બળર જાણવાને અધીર બને એ સ્વાભાવિક છે । રાજા કુલીનસિંહ પણ ઇંદ્રજીતકુમારની બાળ મેળવવા બહુજ અધીરો બની રહ્યો હતો, પણ તેને લગતી હકીકત જાણવાને એક દિવસ વધુ ધીરજ ધરવાનું ચતુરે જણાવ્યાથી તેણે પોતાની આગ્રતા દબાવી દીધી બીજે દીને રાજા કુલીનસિંહે પોતાના અધીરો અને થોડાક ખાસ માણસો સહીત રત્નપુરમાં પ્રવેશ કર્યો । આખા નગરમાં આનંદકુમારના નામનો વિજયડંકો વજરાવવામાં આવ્યો । આ શુભ અવસરની ખુશાલીમાં નાચ રમના તમાસાઓ, વગેરે આનંદોત્સવથી રત્નપુર માજી રહ્યું હોત, પરંતુ કુમાર ઇંદ્રજીત સિંહના વિયોગને લીધે કોઈ પ્રકારની ધામધૂમ થઈજ નહીં । રાજા રત્નસિંહ તરફથી કરવામાં આવેલી મહેમાની અને તેની મહાવજતથી રાજા કુલીનસિંહ અને તેના રસાલાના તમામ માણસો ઘણા ખુશ થઈ ગયા । રત્નપુરમાં પધારવા પછી બીજે દીને રાજમહેલને લગતા દીવાનખાનામાં પોતાના ખાસ સેવકો સહીત રાજા કુલીનસિંહ ખાનગી દરબાર બરી બેઠો । આ દરબારમાં રાજા પાસે રત્નસિંહ, આનંદકુમાર, ચતુર, વિજય, બદરીનાથ, શાંતીનાથ જેણી અને રત્નસિંહનો દીવાન ભગવતરાય હતા । તેઓ ઉપરાંત એક પુરૂષ પોતાનું મુખ ખુરખાથી ઢાકીને એક તરફ બેઠો હતો, જેને ચતુર પોતાની સાથે તેડી લાવ્યો હતો । કેટલીક વાર સુધી વાતચીત ચાલ્યા બાદ રાજા કુલીનસિંહે આ ખુરખાવાળા પુરૂષ તરફ હાથ કરી બતાવતા ચતુરને પૂછ્યું—“ખુરખાથી મુખ ઢાકી બેઠેલા તમારી સાથે આવેલા આ કુખા મનુષ્ય આગળ આપણી બેદબરી વાતચીત આપણે કરી શકીએ તેમ છે ?”

“હા મહારાજ ! કંઈ હરકતજ નથી ।” ચતુરે જણાવ્યું

“ ત્યારે હવે સર્વથી પહેલા આપણે ત્રણ બાળતો માટે ઠંઠવણ કરવી જોઈએ ! ” કુલીનસિંહે ગભીર અવાજે જણાવ્યું — એક તો કીશોરી કુવરીની ભાળ મેળવવાની ગોઠવણ, બીજી તનપુરના ભોયરામાના કૃપા ભેટો જણવા અને ત્રીજી ઇદ્રજીત મારની ભાળ મેળવવાનું કામ, એ ત્રણ બાળત વિષે હાલ આપણે ક્ષણે કરવાની છે ! ” આટલું કહી ચતુર તરફ ફરી તેણે પૂછ્યું — ‘તમે ગઈ કાલે જણાવ્યું તેમ કુમારની ભાળ ક્યા મળી છે ?’

“ મહારાજ, તેની ખુલાસાવાર હકીકત આપને જણાવું તે પહેલા મહારાજ રત્નસિંહજીને મારે કેટલીક બાળતો પૂછવી છે ! ” ચતુરે જણાવ્યું, એટલે રાજ રત્નસિંહ બોલી ઉઠ્યો — ‘ ભલે, જે કંઈ પૂછવું હોય તે ખુશીથી પૂછો ! ’

“ વાર આપની દરબારમા શુરસેન નામે કોઈ અર્ધચાર હતો ? ” ચતુરે રત્નસિંહ પ્રત્યે પૂછ્યું

“ હા ! અરેરે ! તે બહુજ ભલો, નીમકહલાલ અને પ્રમાણીક હતો, તેમજ અર્ધચારીમા પણ બહુ ચાલાક હતો ! દીવાન ભગવતરાય અને કેશવરાય તેનાજ શિષ્ય છે ! ” રત્નસિંહે જણાવ્યું — “ આજથી બે ત્રણ દીન પહેલા અમારા અતરમા શુરસેન નહાસી જવાથી ઉપજેલા કુખ સામે ક્રોધ મીઠા થયેલ હતો, પણ તેને બદલે આજે તો દીલગીરી ઉપજે છે કે, જે બાળતોનો વિચાર કરી તે નહાસી ગયો હતો તે બરોબર હતી તેના ઉપર અમે વિનાકારણે ગુસ્સે થયા હતા ! ”

“ વાર, આપ એમના ઉપર સામાટે ગુસ્સે થયા હતા અને તે અત્રેથી શા કારણે નહાસી ગયા ? ” ચતુરે પૂછ્યું

“ એનું કારણ એ હતું કે જ્યારે અમે કીશોરીકુવરીને અમારા મહેલમા કેદ કીધા ત્યારે તેણે અમને તેમ ન કરવાને બહુ સમજવ્યા અને કીશોરીકુવરીને મહારાજ કુલીનસિંહજીને સોંપી દેવાની સલાહ આપી પણ તે ન માનતા અમે તેના ઉપર ગુસ્સે થઈને તેને કેદ કરવાનો ઠરાવ કીધો ! ” રાજ રત્નસિંહે ખુલાસો કર્યો — “ આમા મૂળ વાત તો એ છે કે રાજ રણધીરસિંહજી પહેલા અમારા પરમ મિત્ર હતા ! શુરસેન અમારી નોકરીમા હતો અને તેનો ન્હાનો ભાઈ — કમલાનો પીતા રાજ રણધીરસિંહજીની દરબારમા હતો ! કમલાના પીતાને સ્વર્ગવાસ થયે થલેા સમય થઈ ગયો છે ! વળી

સમય જતા રણધીરસિંહજી સાથની અમારી મિત્રતા પણ થોડે થોડે તુટવા લાગી હતી ! આ પછી ક્રીશોરીકુવરીને હુગીને અમારા મહેલમા આણી અમારા કુમાર સાથે તેમના લગ્ન કરવાનો અમે ઠરાવ કીધો, ત્યારે જાણ્યું કે કમલા ક્રીશોરીકુવરીને પોતાના કાકાની મદદથી બચાવવાની અવશ્ય તજવીજ કરશે ! આ વિચાર અમારા મનમા મજબૂત થવાથી અમે શુરસેનને કેદ કરવાનો ઠરાવ કીધો, પણ અમારી એ ધારણા તેના જાણવામા આવવાથી તે નહાસી ગયો ! હવે અમારી આખ ઉધડવાથી શુરસેનની નિર્દોષતા અમને જણાય છે, અને એવો એક નીમકહલાલ સેવક ગુમાવવા માટે અમને અફસોસ થાય છે ! ”

“ જો આપ મને કંઈ ઈનામ આપો તો હું શુરસેનની બાળ મેળવી લાવું ! ” ચતુરે મુખ મલકાવીને પૂછ્યું

“ જો ઈનામ માગશો તે આપીશું ! ” રત્નસિંહે કહ્યું

“ બસ ! ઈનામમા એટલું જ માગું છું કે શુરસેનજીને હું શોધી લાવું તે ! તેમને અમારા મહારાજની સેવામા સોંપી દેજો ! ” ચતુરે જણાવ્યું

“ અહો ! એમા શું મ્હોટું ઈનામ માગ્યું ! ! અમે પોતેજ મહારાજ કુલીનસિંહજીના તાબેદાર છીએ ત્યારે શુરસેનને તેમની સેવામા શા માટે નહીં સોંપીએ ! ” રત્નસિંહે ભાર દઈને જણાવ્યું તરતજ ચતુરે પેલા ખુરખાવાળા અજાણ્યા પુરુષ તરફ જોયું, એટલે તેણે પોતાના મુખ ઉપરનો ખુરખો ખસેડી દઈ ઉઠીને ઉત્સાહથી રાજા રત્નસિંહના ચરણમા પડી કહ્યું—“ આ દાસની ભૂલ क्षમા કરશો ! ” રાજા રત્નસિંહે શુરસેનને જોતા આનંદથી હાજીરતા અ તકરણે તેને હાથ ધરી ઉઠાડતા કહ્યું—“ નહીં ! તમારી ભૂલ નથી ! તમે નિર્દોષ છો ! વીના અપરાધે તમને દુઃખી કરવામા અમે ભૂલ કરી હતી ! ” આ પછી શુરસેન રાજા કુલિન સિંહને નમન કરી ચતુરની પાસેના એક આસન ઉપર બેઠો, એટલે રાજા કુલીનસિંહે આનંદ ભરી નજરે તેની તરફ જોતા ચતુરને પૂછ્યું “ ચતુરસિંહ, એમની સાથે તમારો ભટો કેવી રીતે થયો ? ”

“ શુરસેન પોતેજ મારી પાસે આવ્યા હતા, અને તેમણેજ સઘળી હકીકત મને જણાવી છે મહારાજ ! વળી કુમાર ઇંદ્રજીત સિંહજીની પણ એમણેજ બાળ મેળવી છે, અને તેમની સંભાળ

રાખવાને પોતાના કેટલાક માણસોને કામે લગાડી દીધા છે, તેથી આપણને એટલી તો ખાતરી છે કે કુમાર ઉપર હવે કોઈ પ્રકારનું સંકટ આવી પડશે નહીં !” ચતુરે જણાવ્યું આ સાંભળી રાજા કુલીનસિંહે હર્ષ પામી આતુરતાસહ શુરસેનને પૂછ્યું—“કુમારની ભાળ ક્યાથી મળી ? હાલ તે ક્યા છે ?”

“ મહારાજ, કુમારના સંબંધમાં જે ખબર આ દાસના બાલુવામાં આવી છે તે સર્વ મેં દીવાન ચતુરસિંહજીને નીવેદન કરી છે, એટલે તેઓ આપ મહારાજને જણાવશે ! કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહને મદદ કરવાને હાલ મારે જવું છે, અને મારા એ કામમાં મદદ કરવા માટે આપના એક અર્ધચારને મારી સંગે મોકલવાની આપ શીરછત્ર કૃપા કરશે !” શુરસેને જણાવ્યું, એટલે રાજા કુલીનસિંહ ઉતાવળે બોલી ઉઠ્યો “ ત્યારે તો તમે અત્રે ન રોકાઓ ! તમારી ઈચ્છામાં આવે તેને સાથે લઈ જાઓ !”

“ અર્ધચારની પસંદગી મારે કરવી, એવી મહારાજશ્રીની આજ્ઞા છે તો વીજયસિંહને મારી સાથે મોકલશે !” શુરસેને જણાવ્યું તરતજ રાજાએ વીજયને તેની સાથે જવાને ફરમાવ્યું, એ લે તે પણ સજ થયો અને તેઓ બંને રાજાની આજ્ઞા લઈ રવાના થયા પછી રાજા કુલીનસિંહ, વગેરે ત્યાં લગભગ એક કલાક વાતચીત કરતા બેઠા અને આખરે એવા ઠરાવપર આવ્યા કે, લાલ્લી પોતાની ખરી હકીકત નહીં જણાવે તેથી તેને વધુ પૂછગાજ ન કરતા હાલ નજરકેદ રાખવી વળી રત્નપુરનું રાજ્ય છૂટી લેવાને લગતા સમાચાર રાજા જગતસિંહને પહોંચાડવા માટે એક અર્ધચારને વીજયગઢ મોકલવાનું રાજા કુલીનસિંહે યોગ્ય વિચાર્યું અને તે સંબંધી એક વીનતવાર પત્ર લખવાનું ચતુરને ફરમાવ્યું પત્ર લખાઈને તૈયાર થતા રાજાએ તે વીજયગઢ લઈ જવાની હુમીરને આજ્ઞા કરી, એટલે તેણે હાથ જોડીને અરજ કરી—“મહારાજ ! આપની આજ્ઞા મરતકે ચઢાવી છોડી વીજયગઢ જવાને તૈયાર છે, પણ તેથી આ દાસના મનની હોશ મનમાજ રહી જશે !”

“ શી હોશ છે ?” રાજાએ પૂછ્યું એટલે તેણે જણાવ્યું—
“ ફત્તેહની ખુશહાલીમાં મહારાજ તરફથી સરપાવ વહે ચવામાં આવશે—” તેનું બોલવું પૂર્ણ થાય તે પહેલાં રાજા બોલી ઉઠ્યો “અહોહો ! તારી એ હોશ પૂર્ણ કરીશ ! બીજી કંઈ હોશ છે ?”

“મહારાજ, આ બાળક લાલચુ છે.” ચતુર હસીને ટકોરમાં બોલ્યો, એટલે હમીર તેને સ બોધી નીચી નજરે બોલ્યો “પિતાજી, આપની પાસેથી પણ ઈનામ મેળવવાની આ ઊંચીની અરજ છે.”

‘અવશ્ય ! ચતુરસિંહ, તમારે પણ હમીરને યોગ્ય ઈનામ આપવું જોઈએ.’” રાજાએ ગભીર અવાજે કહ્યું.

“મહારાજ, એને વધુ છાપરે ચઢાવો કે પછી મારી પાસેથી અધિકારીની થેલી પણ લઈ લે.” ચતુર હસીને બોલ્યો, એટલે હમીર બોલી ઉઠ્યો—‘મહારાજ, મને એટલું જ ઈનામ પૂરતું છે.’”

“ચતુરસિંહ તમે તો સહજમાં પતી જાઓ છો ! તમારી તરફના ઈનામમાં તમારી થેલીથીજ હમીરને સતોષ થશે, માટે એ એને આપો.” રાજા કુલીનસિંહે ઠાવકે મુખે જણાવ્યું.

“મહારાજશ્રીજ એની મદદમાં છો તો પછી મારે થેલી આપવીજ પડશે.” ચતુરે જણાવ્યું, અને અધિકારીની થેલી હમીરને આપી. રાજા કુલીનસિંહે પણ પોતાની પેટી મ માવી તેમાંથી એક રતનજડીત દાબડો કહાડ્યો, અને તેમાં શુ છે તે જોયા વિના એમજ હમીરને આપ્યો. પછી તેણે તેને હસીને પૂછ્યું—“હજી કંઈ હોશ બાકી રહી હોય તો તે પણ પૂર્ણ કરીએ?”

“હવે તો ફક્ત એટલીજ હોશ રહી જશે કે આપ મહારાજ અત્રેનું ભેટી બોયડું જોવા પધારશો તે જોવાને હું ભાગ્યશાળી થઈશ નહીં.” હમીરે કહ્યું.

“અહોહો ! એમાં શું મહોટી વાત છે?” રાજાએ જણાવ્યું. “વીજયગઢથી પાછો ફરીશ તે પછી આપણે બોયરામાં જઈશું.”

‘જેવી આજ્ઞા !’ આમ કહી હમીર નમન કરી ખુશ થતો ચાલ્યો, એટલે ચતુરે તેને પાછો બોલાવી કહ્યું—“થેલીમાં મારા ઉપયોગની એક વસ્તુ રહી ગઈ છે તે મને કહાડી લેવા દે.” આથી હમીર કંઈક ખીંજ્યો હોય તેમ જુરસામાંજ ચતુર પાસે આવી આખી થેલી તેની સામે મૂકી દઈ મોલ્યો—“આપની થેલીજ રાખો ! મારે એ જોઈએજ નહીં ! જે વસ્તુ મેળવવાના લોભથી મે થેલી ઈનામમાં લીધી તે આપ કહાડી લેશો પછી એ શા કામની?”

“હુ ખી ન ચા હમીર ! ચતુરસિંહ એમાંથી એક પણ વસ્તુ લેશે નહીં.” રાજા કુલીનસિંહ હસીને બોલી ઉઠ્યો—“જે વસ્તુ ચતુરસિંહ કહાડી લેવા માગે છે તે રાખવાને હું પણ યોગ્ય છું.”

“હાલે, રાખ ! મારે કંઈ જોઈવું નથી !” ચતુર જોલ્યો હમીરે આનંદ પામી થેલી ઉપાડી લીધી અને તેમને નમન કરી તે રવાના થયો. ચતુરની અધ્યારીની થેલીમાં એવી તે શી વસ્તુ હતી, જેને માટે પિતાપુત્ર વચ્ચે આ રકઝક ચાલી હતી તે વાચનાર જાણી ગયા હશે. વીજ્યગઢની પાસેના તીલસ્મી ખડી-થેરમાથી રસાયણી મેળવણીના અજબ ગુણુ ધરાવનારા જે કુલો ચતુરને મળ્યા હતા તે માટેજ આ પચાત હતી !

હમીરને વીજ્યગઢ જવાને બે દિવસ વહી ગયા, જે દરમ્યાન રત્નપુરમાં કંઈ જાણવાજોગ બન્યું નહીં. ત્રીજે દીને રાત્ર રત્નસિંહ પોતાના એકાતવાસમાં સુખાસને હડા વિચારમાં આડે પડખે પડ્યો હતો. મધરાત વીતી ગઈ છતાં તેને નિદ્રા આવી નહોતી. કોઈના આવવાની રાહ જોતો હોય તેમ સહેજ ખડખડાટ થતા ચમકી જઈ તે આતુરતાથી દરવાજા તરફ જોતો હતો, એટલામાં દરવાજાની અંદર એક વૃદ્ધ બાવાજી દાખલ થયા, જેમની ઉમ્મર લગભગ એહે શી વર્ષની હતી નાણી સુધી પહોંચેલી લાખી દાઢી અને મસ્તકપરથી વીખરાયેલી બરાવ જટાના વાળ સફેદ પુણી સરખા ઢીસતા હતા તેની કમ્મરે ફક્ત એક કોપીન સિવાય બીજું કંઈ નહોતું, જે ઉપર મિહનુ ચામડું ઓઢોડેલું હતું તેને જોતાજ રાત્ર રત્નસિંહ સુખાસનેથી ઉઠી સામે ગયો અને નમન કરી મુખ મલકાવી જોલ્યો—“મહાત્માજી, ધણે દિવસે આપના દર્શન થયા ! સમય વીતી જવાથી કદાચ આજે પણ આપના દર્શનને લાભ મેળવવાને ભાગ્યશાળી નહીં થાઉં એમ લાગતું હતું” બાવાજીએ રાત્રને આશીર્વાદ આપતા કહ્યું—“માર્ગમાં એક માણસ સાથે વાત કરવાને ઉભા રહેવાથી વીલબ થયો !” રત્નસિંહે સન્માનથી બાવાજીને પોતાના આસનપર બેસાડ્યા અને ચોતે તેની સામે બેઠો, એટલે તેણે ગભીર અવાજે પૂછ્યું—“રાજન, રાત્ર કુલીનસિંહ માટે શો વિચાર કીધો ?”

“એમની તાબેદારી સ્વિકાર્યો સિવાય બીજું શું કરી શકીએ તેમ છે ?” રત્નસિંહે જણાવ્યું.

“મેં સાબળ્યું છે કે, એમને તમે બોયરામાં ફેરવવા તેડી જનાર છો ! એ શું ખરૂં છે ?” સાધુજીએ પૂછ્યું.

“મહારાજ, હું તેમને અટકાવી પણ કેમ શકું ?”

“એમ કદી થવું ન જોઈએ.” સાધુ બાર દર્શને જોલ્યો—
“મારા કહેવા ઉપર તમને વિશ્વાસ છે કે નહીં?”

“આપના વચન ઉપર વિશ્વાસ શા માટે ન હોય? મહારાજ, આપને ગુરુ સમાન ગણી આજ સૂધી અમે આપની સલાહ મુજબજ ચાલ્યા છીએ.” રત્નસિંહ જોલ્યો.

“પણ આ છેવટનું કામ મારી સલાહ વિના કીધું તેથીજ આટલે સુધી છેતરાયો અને રાજ્ય ગુમાવ્યું.” સાધુએ જણાવ્યું.

“મહારાજ! જે થયું તે થયું. હવે અમારે શું કરવું તે માટે શી આજ્ઞા કરમાવે છે?” રત્નસિંહે હાથ જોડીને પૂછ્યું.

“રાજા કુલીનસિંહના તમે તાબેદાર બનો એવું હું ઈચ્છતો નથી. આ સમયે તે તમારા પન્નમા છે, એટલે તમે તેને કેં કરી શકો તેમ છે.” સાધુ ગંભીર અવાજે જોલ્યો.

“જેવી આજ્ઞા.” થોડીવાર સુધી કંઈ ઉડા વિચારમા ચૂં રહેવા બાદ રાજા જોલ્યો—“પરંતુ કુમાર કલ્યાણસિંહ હજી તેમના પન્નમા કેદ છે, તેનું કેમ કરીશું?”

“પણ કુમારને અત્રે તેડી લાવવાને કુલીનસિંહના સેવકે ગયા છે, એટલે તેઓ અત્રે કેદ પકડાયાના સમાચાર વીજયગઢ પહોંચશે તે પહેલાં કુમાર આ તરફ આવવાને ત્યાંથી નીકળી ચુક્ય હશે. કુમારને માટે ચાંતા નથી.” અમે કુમારને તેડી લાવીશું.” સાધુએ બાર દર્શને જણાવ્યું. આ પછી તેમણે બહુવાર સુધી વાતચીત કરી અને છેક મળસ્કુ થયું ત્યારે સાધુ ત્યાંથી રવાન થયો. આ બનાવને બીજે દીનેજ લાલી કેદખાનામાંથી નહારે ગયલી જણાઈ, અને રાજા કુલીનસિંહના જમુસોએ તેની બે શોધ કરી, પણ તેની ભાજ મળી નહીં. સાધુજીની સલાહથી રાજા રત્નસિંહ હવે રાજા કુલીનસિંહને દુશ્મન બની જઈ તેને તેના કુમાર અને અર્ધમારોસહ કેદ કરવાની તજવીજમા હતો. વિશ્વાસુ રાજા કુલીનસિંહ ભોયરામા જઈને તેમની રાત્રી વસ્તુઓનો ભેદ જાણવાને આતુર થઈ રહ્યો હતો, પણ રત્નસિંહ બહાના ઠહાડી દરરોજ તેને ઉડાવતો હતો. આખરે રાજા કુલીનસિંહના આગ્રહથી વળ દીને ભોયરામા જવાનો ઠરાવ કરવામા આવ્યો. તે દીને રાજા રત્નસિંહે રાજા કુલીનસિંહ, આનંદકુમાર અને તેના ખાસ અધિકારીને પોતાને મહેલે જમવાને નોતર્યા. આ વખતે તેમના ભોળ

નમા બેહોશીની ભુક્રી મેળવી દેવાનું કામ તેણે પોતાના દીવાન ભગવતરાયને સોંપ્યું. રાજા કુલીનસિંહ તેમજ તેના અર્ધચારોને તેના આ દગાનો સ્વપ્ને પણ કયાથી ખ્યાલ આવ્યો હોય? રાત્રીએ ભોજન કીધા બાદ સઘળાઓ ઉપર બેહોશીની અસર થવા લાગી ચાલાક ચતુર ચમક્યો અને સમજી ગયો કે રત્નસિંહે દગો કીધો છે, પણ હવે તે કંઈ કરી શકે તેમ નહોતું કેમકે, જોતજોતામાં રાજા, આનંદકુમાર, ચતુર, બદરીનાથ, શાતીનાથ અને બળ, વગેરે સર્વ બેહોશ થઈ પડ્યા. તરતજ રત્નસિંહની આજ્ઞાથી સર્વના હાથ-પગમાં મજબૂત બેડીઓ પહેરાવી તેમને તીલસ્મી ભોયરામાજ કેદ કરવામાં આવ્યા. રાજા કુલીનસિંહ સગે કીલ્લામાં આવેલા તેના થોડાક સીપાઈઓ રત્નસિંહની આ દગલબાજી જાણતા પોતાના માલીકના છુટકારા માટે જીવપર આવી લડવાને તૈયાર થઈ ગયા અને રત્નસિંહના ધણા માણસોને તેમણે કાપી નાખ્યા, પણ દુશ્મનના હજ્જરો માણસો સામે તેઓ ઝુઠ્ઠીભર ક્યા સુધી ટકી શકે? સર્વ માર્યા ગયા. આ તરફ રાજા રત્નસિંહે કીલ્લાના દ્વાર બંધ કરાવી બૂરજો ઉપર તોપો ચૂડાવી મોરચા મડાવી દીધા અને પહાડની તળેટીમાં પડાવ નાખી રહેલા રાજા કુલીનસિંહના લશ્કર સાથે લડાઈ ચાલુ કરવાની પોતાની સેનાને આજ્ઞા કરી. રાજા કુલીનસિંહની સેનામાં બહાદુર ફત્તેહસિંહ અને ભડવીર નાહરસિંહ, એ બે સરદારો રાજા સાથે રત્નપુરમાં ગયા નહોતા. રાજા રત્નસિંહ તરફથી લડાઈની આજ્ઞા મળતા રત્નપુરના કીલ્લાપરથી તોપનો અવાજ સંભળાયો, એટલે ફત્તેહસિંહ તેમજ નાહરસિંહ મુઝાયા. જાણુસો મોકલી તપાસ કરાવતા રાજા રત્નસિંહનું કપટ તેમના જાણવામાં આવ્યું. તરતજ આ સમાચાર વિજયગઢ પહોંચાડવાને તેમણે બે ઘોડેસ્વારોને દોડાવ્યા અને પોતે લડાઈની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

— ૦ —

પ્રકરણ ૪ થું.

કીશોરીની અવદશા.

રત્નપુરના રાજમહેલમાંથી કુદન ક્યા જતી રહી હશે? તે જાણવાની આપણને જાણાસા થાય એ સહજ છે. કીશોરી

લાલીના પંજમા ન ફસાય તે માટે તે બહુ આતુર હતી, એ આપણે જાણ્યું છે । જે સમયે કીશોરી અને લાલી પેલા બંધ મહેલના છાપરામા પાડેલા બાકોરા માર્ગે તેની અંદર ઉતરી ગઈ, તે બંજર કુંદનના જાણવામા આવતા તેણે આખા રાજમહેલમા આ બાબતનો શોરબકોર મચાવી દીધો । આપણે તે વખતે જાણી ગયા છીએ કે કીશોરી અને લાલી મહેલમા જવા બાદ તેમની પાછળ ‘પકડો પકડો’ એમ પૂકાર કરતા કેટલાક માણસો છાપરા પરના બાકોરા મારફત મહેલમા ઉતરી ગયા હતા । આ ગરબડમા કુંદન પણ પોતાની સાથે એક ન્હાનકડી પોટલી લઈને સીપાઈઓની કંમદે ચઢીને તે મહેલની અંદર ધુસી ગઈ, જે ઘોઘાટમા કોઈના જોવામા આવ્યું નહીં । આ મહેલની અંદર બીલકુલ અંધકાર હતો । લાલીએ બીજી ઓરડીમા જઈને તેનું દ્વાર અંદરથી બંધ કરી દીધું હતું તેથી તેમને પકડવા ગયેલા માણસો પાછા ફર્યા હતા, પરંતુ કુંદન મહેલમાથી બહાર નીકળી નહીં । આપણે જાણી ગયા તેમ એ મહેલને ત્રણ દરવાજા હતા । મ્હોટો દરવાજો બંધ રહીને બાજમા તેનાપર નિરંતર ચોકી પહેરે રહેતો હતો । બીજો દરવાજો ઉધાડો હતો અને ત્રીજો દરવાજો ઉધાડીને તેમા કીશોરી અને લાલી જઈ તે અંદરથી બંધ કરી ગઈ હતી । જે દરવાજો ઉધાડો હતો તેમાથી એક ચોકમા જવાણ હતું કીશોરી અને લાલીને પકડવા ગયેલા સીપાઈઓ મહેલની બહાર નીકળી ગયા ત્યારે કુંદને પોતાની સાથે આણેલી ગાસડી જમીનપર મુકીને છોડી અને તેમાથી મીઠું બત્તી કહાડીને સળગાવી તેના પ્રકાશથી તે ચારે તરફ જોવા લાગી । આ ચોક કંઈ મ્હોટો નહોતો । તેની ચારે તરફની દીવાલો ઉપર ભયાનક ચીત્રો ચીતરેલા હતા, પણ કુંદને તે જોવાપર લક્ષ આપ્યું જ નહીં । ચોકના મધ્ય ભાગમા લોખંડના ન્હાના અગિયાર દાખડા એક વહેતને અંતરે ગોળ કુડાળામા ગોઠવેલા પડ્યા હતા, જે દરેક ઉપર માણસની એકેક ખોપરી હતી । કુંદન આ દાખડા પાસે જઈ ધારીને જોવા લાગી । એક દાખડાપર ખોપરીનો અરધો ભાગ હતો, જ્યારે બીજાઓ ઉપર આખી ખોપરીઓ હતી । વળી એક ખોપરી જમીનપર પડી હતી, તે જોઈને કુંદનને અનન્ય બની ઉપજી કે બીજી ખોપરીઓની માફક તેની નીચે દાખડો કેમ નથી ? વિચાર કરતા જે દાખડો ઉપર અરધી ખોપરી હતી ત્યાંથી

કુદને દાબડાઓ ગણવા માડયા, અને સાતમી ખોપરી નીચેનો દાબડો ન જોઈ તે પોતાના મનમા બોલી--“ઓહ ઓહ ! બસ, કુચીઓવાળો દાબડોજ લાલી લઈ ગઈ છે ! એ દાબડામાજ ચાવી છે, એમ એણે કયાથી જાણ્યું હશે ?” થોડી વાર વિચારમાં દાબડાઓ તરફ જોતી ઉભી રહેવા બાદ તેણે લાગેલી ખોપરી આગળથી ફરી ગણીને પાંચમી ખોપરી નીચેનો દાબડો ઉપાડી તે જોરથી જમીનપર પછાડ્યો. ચાર સાધાઓ જોડીને તે બનાવેલો હોય તેમ તેના ચાર કટકા છુટા થઈ તેમાંથી એક કુચી નીકળી જે ઉપાડી લેતા તે ખુશ થતી પોતાના મન સાથે બોલી--“હવે લાલીને ખરોખર મજાહ બતાવીશ.” હવે ત્યાં ઉભી ન રહેતા ચોકમાની એક તરફની ભીંતમા એક અલામારી હતી તે તેણે પેલી ચાવી વડે ઉપાડી એટલે તેમા નીચે ઉતરવા માટે ન્હાની પગથીઓ જણાઈ તે બેધડક નીચે ઉતરી એક ઓરડીમા જઈ પહોંચી, જ્યાં એક સિંહાસન ઉપર આસરે એક હાથ લાખી અને દહોડેક વહેત પહોળી ત્રાંબાની પાટ પડેલી જોઈ તરતજ તે ઉપાડીને તપાસી જોતા તેનાપર કંઈ અક્ષરો કેાતરેલા જણાયા, જે ધ્યાનથી વાંચીને તે આનંદમા આવી મ્હોટેથી હસી પડી, અને ચારે તરફ જોવા લાગી આ ઓરડીમા જે તરફ દરવાજા હતા, અને વચ્ચે જમીનમા એક સીલા બેસાડેલી હતી, જેમા પીત્તળનુ કંડુ જડેલ હતુ. કુદને પોતાની પાસેની ચાવી વડે એક દરવાજો ઉપાડ્યો તો તેમા ઉપર ચ્હડવાને માટે પગથીઓ જણાઈ, જે ચ્હડી જઈને તે એક સાકડી ઓરડીમા જઈ પહોંચી. આ ઓરડી એટલી બધી ન્હાની હતી કે પાંચ માણસો પણ તેમા બેસી શકે તેમ નહોતુ, પરંતુ આ ઓરડીની ચારે તરફની દીવાલમા ઝીણા ઝીણા છીદ્ર હતા પોતાના હાથમાની બત્તી ઓહોલવી નાખીને તે એક છીદ્ર આગળ આખ મુકીને જોવા લાગી તો તુરત ભૂતદેવની લયાનક મૂર્તિ આગળ એક યુવતીનો ભોજ જે ચોકમા આપવામા આવ્યો હતો, તે સાફ દેખાતુ હતુ તે છીદ્રમાથી જોતી થોડી વાર ઉભી રહેતા તેણે તે ચોકમા રાજ રત્નસિંહ, ભોંયરાનો દારોગો, લાલી, ક્રીશોરી અને બીજા ઘણા માણસોને દીઠા જોતજોતામા એક યુવતીનુ એ લયાનક મૂર્તિ આગળ બેલીદાન આપવામા આવ્યુ, અને કુમાર આનંદસિંહને

તેના સાથી અધ્યારો સહીત પકડવામાં આવ્યો. હુકમો બોય-
રાની અદર કુમાર આનંદસિંહ પકડાયા વિષેની તથા ક્રીશોરીને
લગની જે હકીકત આપણે બીજા ભાગમાં જાણી ગયા છીએ
તે સઘળા બનાવ તેણીએ આ છીદ્રમાથી દીઠા. આખરે નીચે
ઉતરી આવી પેલી ઓરડીની ભોયમાં પીત્તળના કડાવાળી
જડેલી સીલા પણ તેણીએ પોતાની પાસેની ચાવી વડે ઉઘાડી,
એટલે નીચે ઉતરવાને ભોયરૂ જણાયું જેમાં તે ઉતરી ગઈ અને
ખત્તી સળગાવીને જોવા લાગી ઉપરની છાજ તરફ જોતા તેને
જણાયું કે સિંહાસન ઉપર બેઠેલી પેલી ભૂતદેવની મૂર્તિ પોતાના
માથા ઉપર હતી કેમકે, તે સિંહાસન તેમજ મૂર્તિ પોકલ હતા
તે પાછી ઉપર ગઈ, અને ભીંતમાના બીજા તરફના દરવાજાને
ઉઘાડી એક સુરગમાં ચાલી, જેમાં કેટલાક પગલા જવા બાદ એક
ન્હાની બારી જણાઈ તે પણ તેણે પોતાની પાસેની ચાવી વડે
ઉઘાડી, એટલે તે રાજના મહેલના દીવાનખાના અને ભોયરાની
વચ્ચેના રસ્તામાં જઈ પહોંચી ભોયરામાથી દીવાનખાનામાં જવા
સુધીના રસ્તાની વચ્ચે જેટલા દરવાજા હતા તે સઘળા તેણે પોતાની
પાસેની કુચી વડે બંધ કરી દીધા, અને તે સાથે તે દરવાજાઓમાં
બીજા એકેક ચાપ હતી તે પણ લગાડ્યા બાદ તે પાછી પેલી
ઓરડીમાં ગઈ, જ્યાંની દીવાલોમાંના છીદ્રમાથી ભૂતદેવની લયાનક
મૂર્તિ તેમજ રાજ અને સર્વ માણસો દેખાતા હતા ભોયરામાથી
મહેલમાં જવાના માર્ગની વચ્ચેના સઘળા દ્વાર બંધ થઈ જવાથી
રાજ રત્નસિંહ ગભરાયો હતો, તે તેણીએ જોયું હતું, જેને
લાભ લેવા ભૂતદેવની મૂર્તિની નીચેના ભોયરામાં જઈ મૂર્તિના
મુખમાથી નીકળેલા જે શબ્દો સાંભળીને રાજ રત્નસિંહ અને
તેના સેવકોના હોશ ઉડી ગયા હતા, તે તેણીજ બોલી હતી,
અને તેણીના કહેવાથીજ રાજએ ગભરાઈને ક્રીશોરીને સત્તરમા
નખરની ઓરડીમાં બંધ કરી હતી ત્યાર પછી તે ભોયરામાંની
સાકડી સુરગમાં ચાલી, અને તેમાં થોડેક સુધી જવા બાદ એક
કેડાણે ઉભી રહી તેણીએ ઉપરની છાજમાંની એક સીલામાં
જણાતા એક છીદ્રમાં પોતાની પાસેની પેલી કુચી નાખી પાંચેક
આટા ફેરવ્યા, એટલે તે સીલા એક તરફ ખસી ગઈ તરતજ
પોતાના સાળુનો પાલવ યુકાનીની માફક પોતાને મ્હોડે બાધી

દઈ સીલા ઉઘડવાથી થયલા માર્ગ મારફત ઉપર ચઢી જે ઓરડીમા કીશોરીને રાજ રતનસિંહે ભૂતદેવ-કુદનની આજ્ઞાથી બંધ કરી હતી તેમા તે જઈ પહોંચી આફતમા ફસાયલી કીશોરીને પોતાની સ્થિતિનુ બાન તો નહોતુ, તેમા વળી જમીનમાથી એકાએક કોઈ અબજાને નીકળતી જોતા તેની દહેસતની સીમાજ રહી નહી કુદનને ન ઓળખતા ભૂતપ્રેત સમજી ગભરાટમા એક ચીસ પાડી મૂઝાવશ થઈ તે જમીનપર ઢળી પડી. વિચાર કરવાને લેશ પણ વિલબ ન કરતા કુદને પોતાની થેલીમાથી બેહોગીની બુકી કહાડી તેને સુધાડી પૂરતી બેશુદ્ધ કરી નાખી, અને પછી પોતાની પોટલીમાથી કાગળ, વગેરે કહાડી ‘રતન રગ મચાવ્યો સાધી ગઈ નીજ કામ’ ઈત્યાદી પેલો દુહો લખીને તે કાગળ એક તરફ ત્યા બુકી દઈ પોતાની કમ્મરે વીંટાળેલ દુપટો છોડી તેમા કીશોરીની ગાસડી બાધી ઉપાડીને તે નીચે લઈ ગઈ, અને ચાવી પાછી ફેરવીને તેણે તે સીલા ફરી બંધ કરી દીધી પછી તે કીશોરીની ગાસડી ઉપાડી પેલી સુરગમા આગળ ચાલી, અને કેટલેક જવા પછી એક બંધ દ્વાર આગળ જઈ પહોંચી પોતાની પાસેની કુચી વડે તે બંધ દ્વાર ઉઘાડી એક બીજી સુરગમા કેટલેક સુધી જવા બાદ તે એક ગુફાના મુખ આગળ જઈ નીકળી અને ચાવી પહોંચતા તેણે મ્હોટથી સીડી વળાડી એટલે પાસેની ગાડીમાથી પાચ માણસો ત્યા દોડી આવ્યા, અને તેઓમાથી એકે પૂછ્યુ - “કોણુ રતનકુ વરીજી ?”

“હા! વેલા, તને અહીં બહુ સકટ સહેવા પડયા અને ધણુ દિવસો ખોટી થયુ’ પડ્યુ હો.” કુદને હસીને કહ્યું

“અમારા શીરછત્ર આપ પોતેજ આટલા દિવસો સુધી જીવને જોખમે આફતોની વચ્ચે જઈ રહ્યા હતા ત્યારે પછી અમ લોકોની તે શી વાત! અમે તો ખુલ્લા મેદાનમા હતા ત્યા અમને શી ધારિત હતી.” વેલાએ હાથ જોડીને જણાવ્યુ

“કીશોરી તો હાથ આવી ગઈ છે, માટે હવે જલદી અત્રેથી ચાલો.” કુદને ઉતાવળે કહ્યું તરતજ એક જણે કીશોરીની ગાસડી ઉપાડી અને તેઓ ઉતાવળે પગલે ત્યાથી ચાલ્યા

વાચનાર સમજી ગયા હશે કે, કીશોરી રતનના પંજમા સપડાઈ હતી. પણ એ રતન કોણુ વળી? આ પુસ્તકના પ્રથમ પ્રકરણમા

મહારાણીની દરબારમાં જોયલી રતનજી આ હતી, એ જાણવાથી વાચનારની અજાણીમાં ઘટાડો થવાને વધારો થશે. વળી કોઈના લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક, જેની મદદથી કીમતરાયે પોતાના પ્રાણ બચાવ્યા હતા, તે સ બધી તેણે જણાવેલી ભેદભરેલી ખીના પણ વાચનારને ફરીથી યાદ આવી જશે. આ ઉપરથી વાચનાર એમજ ધારશે કે, કુદન જ્યારે રતન હતી ત્યારે લાલી જરૂર અજબકુવરી હશે કેમકે, કોઈના લોહીથી લખાયેલા પુસ્તકનો ભેદ રતન અને અજબકુવરી બંને જાણતી હતી. વાચનારને યાદ હશે કે રતનપુરના રાજમહેલમાં કીશોરીના ઓરડામાં કુદને લાલી આમળ એ પુસ્તકનું નામ લીધું હતું ત્યારે લાલી સાક્ષીને કંપી ઉઠી હતી. આ ઉપરથી તો એમ જણાય છે કે અજબકુવરીએ લાલીનું નામ ધારણ કર્યું હશે. આમ છતાં તેઓ બંને સાથે મળીને શામાટે કામ કરતી નહોતી, એ વિચાર આપણને વળી નવી મુઠવણમાં નાખે છે. આ ઉપરથી તો વળી આપણને એમ માનવાને કારણ મળે છે કે લાલી કંઈ અજબકુવરી નહોતી. વળી તે પછીના બનાવો યાદ કરતાં અને ભોયરામાં કુદને લખેલા ‘રતન રમ મચાવ્યો’ એ દુહો સાક્ષી લાલી હસી પડી હતી, એ તરફ જોતા વિચાર ફેરવવો પડે છે. આનો ભેદ કળી શકાતો નથી. હાલ જવા દો એ પચાત. બધું આપમેળે જણાઈ આવશે. ચાલો રતનના માણસો કીશોરીને ઉપાડી ગયા પછી તેનું શું થયું તે જોઈએ. ખીજે દીને બપોરે કીશોરીની બેહોશી દુર થઈ ત્યારે ધીરજ જાલમાં ગલીર ઝાડોની ઘટા તળે જમીનપર પડેલી હતી તેની આસપાસ કુદન અને થોડાક હથીયારબધ માણસો બેઠા હતા, જેમને જોઈ કીશોરીએ જાણ્યું કે કુદનજી દગથી પોતાને ત્યાં ઉપાડી આવી હતી. રાત્રીએ ભોયરામાં જોયેલા બનાવો સ્વપ્ન સરખા તેને યાદ આવ્યા. પોતાના પર અત્યાર સુધીમાં આવી પડેલ સડો સભારતી તે ઈશ્વર પાસે હવે મૃત્યુ માગવા લાગી તેને શુદ્ધિમાં આવેલ જોઈ કુદન તેના મસ્તક પર હાથ ફેરવતા માયાળુ સાદે બોલી-“કીશોરીબા, ગભરાશો નહીં. તમારા પર હવે લેશ પણ સડ પડવા દઈશું નહીં.” વિચારવમળમાં અથડાતી કીશોરીને હવે પોતાની રિયતિનું બાન આવ્યું અને જાગૃત થઈ તે દબાયેલે અવાજે કુદન પ્રત્યે બોલી-“તું કહે છે તે કંઈ

અમારા સમજવામા આવતુ નથી ! અત્યાર સુધીમા તે જે કંઈ કીધુ છે એના ઝરતા વધુ સ કટ હવે તુ અમારા ઉપર શું ગુન્નરીશ ?”

“હવે તમે જ્યા રહેશો ત્યા સુખ પામશો !” રતને કહ્યું

“શું વહાલા ઇદ્રજતસિ હ પણ મળશે ?” કીશોરીએ ઉઠીને બેસતા આતુરતાથી પૂછ્યું

“હા ! તમારી ઈચ્છા હશે તો મળશે !” રતન બોલી

“હે શું કહ્યું ? અમારી ઈચ્છા હશે તો મળીશું ? કેવી રીતે ? ક્યા ?” કીશોરીએ અધીરાઈથી પૂછ્યું

“ઇદ્રજતસિ હજી ઉપર હુ કહુ તેમ એક પત્ર લખી આપશો ? ફક્ત એટલું જ લખો કે ‘જે આપનો આ દાસી ઉપર દઢ પ્રેમ હોય તો આડાઅવળા વિચાર કર્યો વિના આ માલુસ સાથે આલ્યા આવજો અને એ આપની પાસે જે કંઈ માગે તે આપજો, નહીંતો મને મળવાની આશા રાખશો નહીં’ બસ, એટલું લખો તો હુ ક સમયમા કુમારને મેળવી તેમની સાથે સુખઆરામમા રહેશો !” રતને બાર દઈને જણાવ્યું કીશોરી ઉડા વિચારમા થોડી-વાર ચુપ રહેવા બાદ દઢ અવાજે બોલી-“આમા તમારી ધારણા શી છે તે અમે સમજી ગયા ! એમ કહી બનશેજ નહીં ! એવો પત્ર લખી આપીને વહાલાને અમે કહી સ કટમા નાખીશુ નહીં !”

“તો તમે પણ છુટી શકો તેમ નથી !” રતને કહ્યું

“જમે તેમ થાઓ !” કીશોરી દઢ અવાજે બોલી

“તમારા પ્રાણુ લેવામા આવશે !” રતન જુસ્સામા બોલી

“આફતમાથી છુટીશું ! કુમાર ઇદ્રજતસિ હને માટે આ દેહ અર્પણ કરવાને તૈયાર છીએ !” કીશોરીએ દઢ ઠરાવ જણાવ્યો આથી કુ દન કહો કે રતન ગુસ્સે થઈ પોતાના સાથીએ પ્રત્યે બોલી-“હવે હુ એને જીવતી છોડી શકતી નથી ! એના હાથપગ બાંધો !” આજ્ઞા મળતાજ તેમણે કીશોરીના હાથપગ મજબૂત બાંધી લીધા, એટલે રતન તેઓમાના એકની તલવાર લઈ તેને મારવાને આમળ વધી, એટલામા તેઓમાથી એક જણુ બોલી ઉઠ્યો-“રતનબા ! સથુર કરો ! મારશો નહીં ! તલવારથી મારવી થોડી નથી ! અમે સુકા કાષ્ટ વીણી લાવીએ છીએ, તેની ચીતા ખડકીને તેનાપર એને જીવતી બાળી મૂકો કે બળીને બાખ થઈ હવામા તે રાખ મળી જઈ એક રજ પણ કોઈમા

હાથમા આવે નહીં.” આ સલાહ રતનને પસંદ આવી અને તેમ કરવાની તેણે આજ્ઞા આપી તરતજ કઠણ હૈયાના હરા-મખોરાએ જ ગલમાથી સુકા કાષ્ટ વીણી આણી મ્હોટો દમલો કીધો. ચીતા તૈયાર થતા હાથપગ બાધ્યાથી અશક્ત થઈ પડેલી નીરાધાર કીશોરીને તે ઉપર સુવરાવી એક જણે પોતાની થેલી માથી ચક્રમક કહાડીને એક ન્હાની મસાલ સળગાવી રતનને આપી કીશોરી મુખમાથી એક શબ્દ પણ કહાડ્યા વિના સઘળી વેદના સહન કરતી ચીતાપર પડી હતી રતનને હાથમા મસાલ ધરી ચીતાની પાસે આવતી જોઈ તે મ્હોટેથી બોલી ઉઠી-“હે, અગ્નિદેવ ! આપ સાક્ષી રહેજો ! પ્રતાપી ઇંદ્રજીતસિંહના પ્રેમથી ભરી હું આનંદથી આ દેહ ત્યાગુ છું ! વહાલાના વીરહના દાવાનળનો તાપ આપના તાપથી શાંત થશે, એટલે આ દેહ બળીને લખ્મ થતા મને લેશ પણ પિડા સહેવી પડશે નહીં ! વહાલા ઇંદ્રજીત ! આ પામર માટે હું ખી થશે નહીં ! બસ છે છેવટનાજ પ્રણામ ! આપના અત કરણુમાથી આ અભાગણીને સદાની દુર કરી સુખી થજો !” અકસોસ ! કીશોરીની આ હૃદયભેદક વાણીથી પણ કઠણ હૈયાના આ પાપીઓના અત કરણુ સહેજ પણ પીગળ્યા નહીં અને દુષ્ટ કુદન—રતને પોતાના હાથમાની મસાલ બેધડક ચીતાની વચમા મુકી દીધી ચીતા બડબડ સળગવા લાગી પણ એકાએક જ ગલમા છુપાઈ રહેલા ધણુક માણસો હાથમા ઉઘાડી તલવારો સહ ‘મારો મારો !’ મ્હોટેથી પૂકારતા ધસી આવી રતન અને તેના સાથીઓ ઉપર તુટી પડ્યા આ હુલ્લો કરનારાઓમા સૌથી આગળ ધસી આવનારા એકે કીશોરીને સળગતી ચીતા ઉપરથી નીચે ખેંચી લીધી, અને બીજાઓ રતન અને તેના સાથીઓને પકડવા લાગ્યા પોતાને બળતી ચીતામાથી ખેંચી બચાવનારને જોતાજ કીશોરી એક ઉડી હાથ નાખી હું બલર્યા અવાજે બોલી-“હે પ્રભુ ! શું મારા અપરાધની શીક્ષા પૂર્ણ થઈ નથી ! અગ્નિદેવની કૃપાથી હું તો ધારતી હતી કે, ચીતામાતના બોળામા પચમહાભૂતના આ દેહપીંજરને વાતાવરણુ સજે મીઠ્ર કરી દઈ શાંતીસહ સ્વર્ગે સીધારીશ, પણ મુજ અભાગીના બાન્યમા શું એ સુખ હજી નથી સરજ્યું ? આ પાપી અત્રે આવી પહોંચી માતાના માયાબર્યા શીતળ બોળા-

માથી મને ખે ચી લઈ હું ખદાવાનળની નીર તર સળગતી હોળીમા હોમાવી દેશે, એમ સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું ! દઈવ, છેક દયાહીન ન થા ! હું ખના હું ગરો તળે દટાઈ જતી આ દેહને વધુ દમવાની જરૂર નથી ! બહુ સહુ ! મીઠા મૃત્યુ, તું ક્યા છે ? ”

કમનશીબ કીશોરી મોતના પંજમાથી આમ ઉગરવા છતા પોતાના બચાવનારને જોઈ પોતાને વધારે કમભાગ્ય ગણી અકસોસ કરવા લાગી, એ જોઈ વાચનારને અભયળી ઉપજ્યા વિના રહી હશે નહી, પણ તેને ઉગારનાર કોણ હતો તે જોતા આપણને પણ તેની હાલત ઉપર દયા ઉપજ્યા વિના રહેશે નહી તેને ચીતાપરથી ખે ચી કહાડનાર મોહીનીને દીવાન પાપી અમ્નિદત્ત હતો આપણે જાણી ગયા તેમ કીશોરીને રાજગૃહીમા કેદ કરી તેણે બહુ હું ખ દીધું હતું, જ્યાથી તેનીજ પુત્રી કામીની જેને કેટલાક સમય સુધી આપણે કીતરીને નામે ઓળખતા હતા, તેણે છોડવી હતી આથી અમ્નિદત્તના પંજમા પોતાને સપડાયલી જોઈ તે પોતાની દેહને અત આવે, એમ ઈચ્છે, એ સ્વાભાવિક છે ! અમ્નિદત્તના સાથીઓ રતન અને તેના સાથીઓને પકડવાની તજવીજ કરવા લાગ્યાથી તેમની વચ્ચે ગ્રામગ્રામી શરૂ થઈ, જે ગરબડને લાભ લઈ ચાલાક રતન ધીરજ ગલ્લમા નહાસી ગઈ આ ગ્રામગ્રામીમા રતનના તમામ સાથીઓ માર્યા ગયા, જ્યારે અમ્નિદત્તના કૃત્રા જે સાથીઓજ બચવા પામ્યા કીશોરી તો મૂર્છાવશ થઈ પડી હતી, એટલે લડાઈ બંધ થતા અમ્નિદત્ત તેને ઉપાડી ખુશ થતો પોતાના જે સાથીઓ સાથે જ ગલ્લમા એક તરફ ચાલ્યો ગયો આપણે પહેલા જાણી ગયા તેમ અમ્નિદત્તને તો રાજા કુલીનસિંહના અઈચારોએ રાજગૃહીમા કેદ પકડી વીજયગઢ મોકલાવી દીધો હતો, છતા તે છુટ્ટીને અત્રે ક્યાથી આવ્યો હશે, તે જાણવાની વાચનારની આતુરતા શાત કરવાને તેને લગતી થોડીક હકીકત અત્રે જણાવીશું

રાજા કુલીનસિંહના અઈચારોએ અમ્નિદત્તને વીસ સીપાઈઓના પહેરા તળે બંધીવાન હાલતમા વીજયગઢ મોકલાવી તેને લગતી હકીકત જણાવનારો એક પત્ર રાજા કુલીનસિંહ ઉપર લખી તેમની સાથે મોકલાવ્યો હતો અમ્નિદત્તને હાથમા બેડી નાખી થોડાપર બેસાડી તેના પગ જીન સાથે મજબૂત દોરડા

વતી સીકડીને બાધવામા આવ્યા હતા, તેમજ ઘોડાની લગામ બને બાજુએથી પકડી બે સ્વારો ચાલતા હતા આમ બે હીન સુધી મુસાફરી કીધા બાદ ત્રીજે દીને સાંજે તેઓ જ ગલમાથી પસાર થતા હતા, એટલામા આસરે પચાસેક લૂટરાઓએ આવી તેમને ઘેરી લીધા, જેથી તેમની વચ્ચે લડાઈ ચાલી, અને તેમા રાજા કુલીનસિંહના તમામ માણસો માર્યા ગયા, એટલે આ સમાચાર વીજયગઢ પહોંચાડવાને એક પણ માણસ જીવતો રહેવા પામ્યો નહીં. ધાડપાડુઓને હાથે આમ અગ્નિદત્ત છુટો થયો કેમકે, તેઓ તેના મળતીયાજ હતા. ગયાજમાના અગ્નિદત્તના શત્રુઓના ઘગ્ગાર લૂટી તેમને મારી નાખનાર-દુ કમા ગયાજની પ્રજાને ત્રાસ પમાડનાર તેઓજ હતા. અગ્નિદત્તને તેઓ પોતાના સરદાર માફક માન આપતા હતા. ગયાજની પ્રજા ઉપર બેહદ જુલમ ગુજારીને તેણે બેમુમાર દોલત ભેગી કરી હતી, જે તેણે રાજગૃહીની પાસેના પહાડમાની એક ગુફામા સંતાડી રાખી હતી, અને તેને લગતી ખબર તેના પાંચેક વિશ્વાસુ સાથીઓનેજ હતી. આ છપા ખબરનાને તેણે હવે ઉપયોગ કરવા માડ્યો, અને સખ્યાબધ લૂટારાઓ સાથે જ ગલમા બટકી તે જીદગી ગાળવા લાગ્યો. તેમની મદદથી રાજા કુલીનસિંહની હીલચાલને લગતી દરેક ખાતની તે મેળવવા લાગ્યો. રતનપુર ઉપર રાજા કુલીનસિંહે ચહુડાઈ કરવાના સમાચાર જાણવામા આવતા તે પોતાના સાથીઓ સહિત રતનપુરની આસપાસના જ ગલમા બટકતો હોવાથી કીશોરીને ઉપાડી જતી રતન અને તેના સાથીઓને અનાયાસે તેને ભેટો થઈ ગયો હતો. આ જ ગલમા થોડેક છેટે ડુગરો હતા, જેમા સાકડી ખીણો અને કેટલીક ગુફાઓ હતી. બેહોશ કીશોરીને ઉપાડી અગ્નિદત્ત આ ડુગર તરફ ગયો, અને તેમાની એક ગુફામા તેને સુવરાવી ગુફાના મુખપર એક સીલા ઢાકી દઈ પોતાના બંને સાથીઓ સહુ તે પોતાને કામે ગમે પ્રહર રાત વીતતા કીશોરી શુદ્ધિમા આવી ત્યારે ઉપર નીચે નજર કરતા ત્યારે તરફ પથરોજ ભેઈ તે સમજી ગઈ કે પોતાને કોઈ ગુફામા સુવરાવી છે. ત્યાં એક તરફ ઝીણો દીવો પ્રકાશી રહ્યો હતો. અગ્નિદત્તનું સ્મરણ થતા તેના રૂવેરૂવા ઉભા થતા હતા. તેના ધડકતા હૈયામા અસહ્ય વેદના થતી હતી, અને તે દુઃ

આવી પહોંચતા પોતાના ઉપર શી આકૃત પાડશે તેનો વિચાર આવતા તે બહાવરી બની ગઈ

પોતાના અતઃકરણમાં ધીરજ ધરવાની બહુ તજવીજ કીધી પણ તે જેમતેમ કરીને જરા સ્વસ્થ થઈ પાપીના પાપમાંથી કેમ છુટવું તેનો વિચાર કરવા લાગી તે આવીને જીલમ ગુજરે તો પથ્થરની જમીન સાથે મસ્તક અક્ષાણીને પોતાના પ્રાણ કહાડી નાખવાનો તેણે ઠરાવ કીધો, પણ વળી વિચાર આવ્યો કે, તેમ કરવાથી મૃત્યુ આવે તેમ નથી તે મુઝાઈ, એટલામાં એક ધડાકા સાથે ગુફાના મુખ પગની સીલા ખસી ગઈ, અને અમિદત્તને અદર આવતો જોતાજ તે કંપી ઉઠી તેની રંગોમાં વહેતું લોહી ઠરીજ ગયું, અને ધારિત્રી આખો મોંચી ત્રીધી અમિદત્ત હસતે મુખે તેની પાસે આવી થોડીવાર આતુરતાથી જોયા બાદ હસીને બોલ્યો-“કીશોરી, હવે રૂદન કરવામાં શો સાગ? તું જ મને દુખી દુખી બનાવી ગઈ! મને કેવી થાપ આપી હતી તે યાદ છે કે! અરે! પોતે નહાસી જવા સાથે મારી પુત્રીને પણ લગાડી ગઈ! એટલેથીજ મારા દુખની અવધી આવી નહીં! મારી ભોળી પત્નિની રાત્ર કુલીનસિંહે શી હાલત કરી તેમજ હાલ તે ક્યા હશે તેની હજી સુધી મને કશી બાળ મળી નથી! હું કમા મારી આ અવદશા કરનાર તુંજ છે!”

“હું નહીં પણ તારા નીચ કૃત્ય! પાપી! મને હેરાન કરીને તું સુખી થઈશ નહીં!” કીશોરી દઢ અવાજે બોલી

“બલે! હાલ તો હું ચંદ્રમુખીને મેળવી હું આનંદ પામું! મધુરી! હું પ્રાપ્ત થતા દુનિયાની તમામ ચીન્તા વીસરી ગયો છું! તારા મીલન કરતાં અધીક સુખ બીજું કયું છે! ભવિષ્યની ચીંતા શા માટે કરવી? બનનાર હશે તે બનશે! હાલ તો આપણે સાથેજ છીએ!” વીકાર ભરી નજરે તેની તરફ જોતા અમિદત્ત બોલ્યો

“મોહપાશમાં સપડાઈ કામાધ બનેલા મૂર્ખ અમિદત્ત, હજી પણ મારો પીછો છોડી મને મહારાજ કુલીનસિંહજીની છાવણીમાં મુકી આવ તો હું વચન આપું છું કે મહારાજને અરજ કરી તારા તમામ ગુન્હાઓ માટે ક્ષમા કરાવી તારા નિર્વાહનો બંદોબસ્ત કરાવી આપીશ! મૂઠ મતી! મળમૂત્રથી

બરેલા માટીના આ દેહ પીંજર ઉપર કામ વીકારે અધ બની તારા ભવિષ્યના સસારના સુખ અને મરણ પછીના મોક્ષ કીર્ણને તારે હાથેજ તોડી ન નાખ્યું ! અમિદત્ત, મને હેરાન કરવામા સાર નહીં કહાડે ! યાદ રાખ કે મને જેટલી દુ ખી કરીશ તેટલીજ તારી નિર્દોષ પત્નિ પણ—”

“ બસ, વધુ બોલવાની જરૂર નથી ! ” અમિદત્ત દ્રઢ અવાજે વચમા બોલી ઉઠ્યો—“ બલે મારી પત્નિ ઉપર ગમે તે સ કટ આવી પડે ! મને હવે તેની લેશ પણ દરકાર નથી ! બસ, તારા કરતા બીજી કોઈ સુખપ્રદ વસ્તુ મને આ દુનિયામા જણાતીજ નથી ! કીશોરી, હુદયાધાર, તુ કોના ઉપર ગુસ્સે થાય છે તેનો વિચાર કર ! અત્યાર સુધી મે તારે માટે કેટલી મુસીબતો વેઠી છે, અને હજી પણ ગમે તે આકૃત આવી પડે તેની સામે તુ વહાલી માટે બાથ લીડવાને તૈયાર છું ! હું પ્રતિજ્ઞા લઈ કહું છું કે તુ મારી થઈને રહીશ તો હું તને મારા પ્રાણ કરતા પણ અધિક પ્રિય ગણીશ ! ”

“ દુષ્ટ ચ ડાળ ! બબરદાર જીભ સલાળ ! હું કોણ છું તેનો વિચાર કર ! ” કીશોરી ગુસ્સામા ગાજી ઉઠી

‘ હા મારી આખોના તુર અને હૃદયાના હાર ! મે હવે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે, ગમે તેમ થાય પણ હું તને મારી નજર આગળથી દુર કરીશજ નહીં ! ” અમિદત્ત બોલ્યો

“ પાપી, ત્યારે મારો પણ દૃઢ ઠરાવ છે કે પ્રાણ બચ તોપણ આ જીવનમા તો તારા અપવિત્ર આસનો આ દેહને સ્પર્શ થવા દઈશ નહીં ! ” કીશોરી ઉચ્ચ સ્વરે વારણ કરી બોલી

“ ત્યારે તો જોઈ છું કે તુ તારો બચાવ કેમ કરે છે ! ” આમ બોલતો તે તેને પકડવા આગળ વ’ગ્યો કીશોરી ગભરાઈને ઉભી થઈ દુર હઠી ગઈ થોડી વાર તો આ સાકડી ગુફામા પણ તેણે આમથી તેમ દોડીને પોતાનો બચાવ કીધો, પણ તે બીચારી બેહાલ થયેલી કુમળી કળીનું શું ગજી ? અમિદત્ત આગળ તે ક્યા સુધી ફાવી શકે ! આખરે થાંતતા તે તમ્બર ખાઈ જમીનપર બેસી ગઈ, એટલે હાફતો અમિદત્ત ગુસ્સાસહ તેના શરીરપર ધસી જઈ, તેને જમીનપર પછાડી તેની છાતી ઉપર ચઢી બેઠો

પ્રકરણ ૫ મું.

—*—

મિત્ર કે શત્રુ ?

તૈળાવની વચમાના પેલા અન્યથા મહેલમા કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહને બે યુવતીઓને જોઈ અન્યથીમા ગરકાવ થયેલા આપણે છોડી આવ્યા હતા, ત્યાં તેની શી હાલત થઈ તે હવે તપાસીએ. ઇંદ્રજીતકુમાર તે યુવતીઓના નામ જાણતો નહોતો, પણ રાજગૃહીમા મોહીનીના છપા મહેલમા તેમને દાસીના કામ કરતી તેણે જોઈ હતી એટલે ઓળખી કહાડી આથી તેઓ બંને ત્યાં કેમ આવી હશે, તેમજ તે મહેલની માલેક યુવતીને શું મોહીની સંગે કઈ સંબંધ હશે, એ શકા ઉપજતા તે વિમાસણમા પડ્યો, એટલામા તે યુવતીઓની પાછળ કુમારના પ્રાણ ઉમારનાર— તે મહેલની માલેક યુવતી પણ ઓરડાની બહાર નીકળી આ યુવતી આપણી નવલ રગભૂમી ઉપર ઘણે પ્રસંગે દેખાવ દેનાર હોવાથી તેનું ખરું નામ પ્રગટ થાય ત્યાં સુધી આપણે તેને કમલીનીને નામે ઓળખીશું. કુમારને વિમાસણમા પડેલ જોઈ કમલીની તેની પાસે આવી હસીને બોલી—“કુમારજી, આ બંને હરામખોરાને જોઈ કઈ અમ ગળ વિચાર મનમા આણુશે નહીં. પોતાના પ્રાણ બચાવવાજ એ હુચ્ચીઓ આપની પાસે આવી છે. આપ એમને ઓળખતાજ હશે.”

“હા. મોહીનીની દાસીઓ છે.” કુમારે જણાવ્યું.

“કુમાર. આપના પ્રાણ લેવાને એ દુષ્ટાઓ અત્રે આવી હતી, પણ મારા સેવકોએ તેમને કેદ પકડી છે.” તેમની તરફ ગુસ્સાભરી નજરે જોતા કમલીનીએ ખુલાસો કર્યો.

“પણ તમારા સેવકો ક્યા છે? આ મહેલમા તો તમારા સિવાય બીજાં એકે માણસ હજી સુધી અમારા દીઠામા આવ્યો નથી.” કુમારે અન્યથી બતાવી, જેથી તેણે હસીને જણાવ્યું— “આપ બહાર પધારો તો આ હુચ્ચીઓને પકડી આણનાર મારા બહાદુર સીપાઈઓને આપની સેવા માટે હાજર થયલા જશે.”

“ઠીક, પણ હવે એ બંને શું કહે છે?” કુમારે કમલીનીને પૂછતા તેમની તરફ જોયું, એટલે તેઓમાંથી એક હાથ જોડી

ગળગળે સાટે બોલી-“ પ્રતાપી કુમારજી, આપ દયાવાન દાસી-એનો આ અપરાધ ક્ષમા કરશે. એવી અમારી નમ્ર અરજ છે ! ” તેમની તેમજ કમલીનીની વાત ઉપર કુમારને વિશ્વાસ આવ્યો નહીં તેઓ ત્રણે મળીને કંઈ કપટની જાળ બીછાવતી હોવી જોઈએ, એવી તેને શકા ઉપજી થોડીવાર ઉંડા વિચારમાં ઉભા રહેવા બાદ તે બહાર કંદેરામાં આવ્યો. તો તળાવના કીનારાપર વીસેક હથીયારબધ સીપાઈએને પોતપોતાનામાં વાતચીત કરતા ઉભેલા દીઠા કુમાર પાછો મહેલમાં આવ્યો અને કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો- “ એમને માટે અમે શું કહીએ ? તમારી ઈચ્છામાં આવે તેમ કરો ! ”

“ એ બંનેના પ્રાણ લેવામાં આવશે ! ” કમલીની બાર દઈને બોલી પછી કુમારે તળાવની બહાર જવાની ઈચ્છા જણાવી, જેથી અભયબી પામી તેણીએ પૂછ્યું-“ શા માટે જવું છે કુમાર ? ”

‘ રણીયામણો સમય હોવાથી મેદાનમાં બે ઘડી ખુલ્લી હવામાં ફરીશું અને અમારા અશ્વની પણ બહાર લેતા આવીશું ! ’ કુમારે જવાબ આપ્યો, એટલે તે હસીને બોલી-“ અહો ! ફરવા માટે બહાર જવાની શી જરૂર છે ! મહેલ ઉપરની અગાશીમાં બીરાજશે તો શીતળ વાયુથી આપનું મન પ્રકુલિત થઈ જશે ! આપના અશ્વ માટે ચીતા કરશે નહીં મે તેની સલાજ લીધી છે ! આપની ઈચ્છામાં આવે તો પ્રભાતે ફરી આવજો ! આપને માટે મે અગાશીમાં ગોઠવણ કરાવી છે, માટે આપ ઉપર પધારો આ હુચ્ચીએનો બદોબસ્ત ફરી હું પણ સત્વર આપની સેવામાં હાજર થાઉં છું ! ” કુમાર કંઈ ન બોલતા અગાશીમાં જવાને ચાલ્યો, અને કમલીની બંને યુવતીએને લઈ પેલા ઓરડામાં દાખલ થઈ પોતાની પાછળ તેના બારણા અદરથી બંધ કરતી ગઈ કુમાર અગાશીમાં ગયો ત્યારે દિવસ હજી પૂર્ણ થયો નહોતો સુદર ગાલીચા ઉપર મુકેલા તકીયાને અટકી તે આસપાસના હરીયાળીથી શોભી રહેલા હુઝરો અને જગલની શોભા નિહાળતો અગાશીમાં બેઠો, પણ કુદરતની તે સમયની અલૌકિક સુદરતા-પર તેનું મન ચોટ્યું નહીં કમલીનીએ તેને તે સમયે તળાવની બહાર જતો રોક્યો હતો તેથી તેને માટે તેના મનમાં અનેક વિચારો ઉપજ્યા હતા તેણે પોતાના પ્રાણ ઉઠાર્યા હતા, છતાં મોહીનીની બંને દાસીએને કેદ પકડવાની તેની વાત માટે તેના

મનમાં શકા ઉપજ હતી. વળી દીવાનખાનામાં કુલના ગોટા તળેથી ઉપાડીને વાગેલ ચીકીથી પણ તેને લાગ્યું હતું કે પોતાને કંઈ કપટભળમાં ફસાવવાની તેમજ કીશોરીને પકડી હેરાન કરવાની તેનો ધારણા હતી. આથી કુમાર તેના ઉપર પોતાની બચાવનાર તરીકે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી શકે તેમ નહોતો, તોપણ પોતાના ઉપર એકવાર ઉપકાર કરનાર માટે આમ અવિશ્વાસ ઉપજતા તેને લગતી સંપૂર્ણ હકીકત જણ્યા વિના ત્યાંથી જતા રહેવાની તજવીજ કરવી એ પણ તેને કહાપણુ ભરેલું ન લાગ્યું. મનને મુઝવનારા અનેક વિચારોનો વેગ શાત કરવાને અસ્ત થતા સૂર્યના પ્રકાશથી પ્રકૃતિદેવીએ ધારણુ કરેલ રાતા રંગના ચમકતા વસ્ત્રોની શોભામાં પોતાનું મન પરોવવાની તે તજવીજ કરવા લાગ્યો, એટલામાં કમલીની ત્યાં આવી પહોંચી, અને કુમારની સામે ગાલીચાપર બેસતા હસીને બોલી—“કુમારજી! અત્રેથી કુદરતની મનોહર લીલા નીહાળી આપનું મન પ્રકુલિત થયું હશેજ!”

“એ આનંદ—એ સુખ શાત ચીત્તના મનુષ્ય માટે!” કુમાર બોલ્યો—“ચીંતા અને વીમાસણમાં મુઝાયલા અમારા અસ્થિર ચીત્તને એ મનોહર લીલાથી શાંતી મળવી અસંભવિત છે.”

“એવી શી ચીંતામાં આપનું ચીત્ત અસ્થિર છે કુમાર?”

“એ તો તમારી હકીકત જણીએ તમારે કહી શકીએ? તમે કોણ છો તે પણ હજી અમે જાણતા નથી.”

“કુમાર, આપ સઘળું જાણો. મારે માટે આપને અનેક વિચાર આવતા હશે. ધડીકમાં આપ મને શુભેચ્છક અને ધડીકમાં દુશ્મન સમજતા હશે, અને તેમાં પણ દુશ્મન સમજવાને આપને વધુ કારણ હશે. વળી ખાસ કરીને જે લોકો મને ઓળખે છે તેઓ સઘળા મને હુમ્મી અને ખુનીજ માને છે. અને મારે માટે તેજું મત બાધવામાં તેમની પણ શૂલ નથી. આ વાત મેં આ સમયે આપ આગળ કહાડી તેનું કારણ એજ કે મને ઓળખનારા જે ત્રણ અર્ધચારોએ કદાચ આપને મારે વિષે કંઈ વાત કરી હોય.”

“નહી! તમારે વિષે કોઈએ મને કંઈ કહ્યું નથી.”

“કદાચ પ્રસંગ નહીં આવ્યો હોય! કુમાર! મારે મુખેથીજ હું જણાવીશ નહીં ત્યાં સુધી મારે માટે કોઈ ખરો અણિ-પ્રાચ આપી શકે તેમ નથી.” કમલીની મંજીર થઈ આવ્યું

બોલવા જતી હતી, એટલામા કોઈના પગલાનો અવાજ સાંભળી ચુપ થઈ ગઈ, એટલે કુમારે પૂછ્યું—“આ મહેલમા તમે એકલાંજ રહો છો કે ?”

“ નહીં ! મારા સેવકો છે ! આપ પધાર્યા ત્યારે તેઓ અત્રે નહોતા ! ” તેણે જવાબ આપ્યો, એટલામા ત્રણ દાસીઓ ત્યાં આવી, જેઓમાંથી એકના હાથમા નાનુક ચોખી, બીજાના હાથમા દીપક અને ત્રીજાના હાથમા પાનસોપારીની નકસીદાર પેટી હતા એક તરફ ચોખી ઉપર દીપક ગોઠવી તેમજ કમલીની પાસે પાનની પેટી મુકી તેઓ હાથ જોડી એક તરફ ઉભી રહી, એટલે કુમારે કમલીની પ્રત્યે કહ્યું—“ તમારી હકીકત આમજ ચલાવો ! ” આથી કમલીનીએ દાસીઓ તરફ જોઈ આજ્ઞા કરી—“ તમે જઈને બોજનની તૈયારી કરો ! ” તેઓ નમન કરીને નીચે જતી રહી

“ હ્યો, પાન આરોગશે ! ” પેટીમાંથી પાન કહાડતા કમલીનીએ હસીને કહ્યું કુમારે પાન હાથમા લેતા પૂછ્યું—“ પણ પછી શું થયું ? ”

“ આપ પાન તો આરોગો ! આ પાન માટે આપ કંઈ શંકા આણુશો નહીં ! એમા બેહોશીની ભૂકી મેળવેલી નથી ! ”

“ અરે ! એ શું બોલ્યા ! એક વાર અમારા પ્રાણ બચાવ્યા પછી તમારે માટે એવી શંકા કદી ઉપજે ખરી કે ? તમારી વાત સાંભળવાની આતુરતામા પાન હાથમા રહી ગયા ! ” આમ કહેતા કુમારે પાન મુખમા મુકી દીધા, એટલે કમલીની હસીને બોલી— “ કુમાર ! આપના મનમા મારે માટે શંકા ઉત્પન્ન થાય એમા અન્યથા સરખું નથી ! મોહીનીની બને દાસીઓના સબધમા હજી થોડા સમય પહેલાંજ જે બનાવ આપના દીઠામા આવ્યો છે, તેથી મારે માટે આપને શંકા ઉપજવાનું કારણ છે, પરંતુ આપનું અનિષ્ટ હું કદી પણ કરીશ નહીં, એમ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખજો ! મારે માટે માણસો આપને લભેરશે ! અરે ! આપના અઈચારોજ ખરી હકીકત જણતા ન હોવાથી મારા શત્રુ બની જશે પરંતુ હું આપની શુભેચ્છક છું, એમ પ્રતિજ્ઞા ઉપર જણાવું છું ! એ ઉપરાંત બીજે કોઈ રસ્તે હાલ હું આપને ખાત્રી આપી શકું તેમ નથી ! કુમાર, આપની સંગે હું આ લલાઈ શા માટે કરું છું, એ માટે આપને વિચાર ઉપજ્યો હશેજ ! પણ સંસારનો નિયમ

છે કે સ્વાર્થ વિના કોઈ કોઈનું કામ કરતો નથી । આપની પાસેથી મારો સ્વાર્થ સાધવાની મને પણ આશા છે, એ હાલ કહેવાય તેમ નથી । હજી આપણને એકબીજા સાથે ઘણું કામ છે આપ દરેક વાતે નિશ્ચિત થશો, અને રત્નપુરના રાજમહેલમા કેદ પડેલા કીશોરીકુવરી આપને પ્રાપ્ત થશે તેમજ એક બીજું મહા-ભારત કામ આપને હાથે પાર પડશે, તે પછી હું આપની પાસેથી માગીશ । તોપણ આપ એટલું અવશ્ય યાદ રાખજો કે, આપના અર્ધમારો મારા હૃદયન બની બેસશે, પણ છેવટે કંઈ મારીને મિત્ર તરીકે તેમને મારીજ સલાહ લેવાનો સમય આવશે । કુમાર, એમ નહીં ધારતા કે, માત્ર આજ કાલથી હું આપની શુભેચ્છક છું ! મહીનાઓ થયા હું આપની સેવા બળવી રહી છું, અને તેથી સેકડો માણસો મારા વેરી થયા છે, જેમની ધારિતથીજ આ તળાવની વચ્ચેના મહેલમા કુપાર્થ રહી છું મારી ઈચ્છા વિના અત્રે કોઈ આવી શકે તેમ નથી । આપ મને અત્રે એકલી ધારતા નહીં । દાસી, સીપાર્થો અને અર્ધમારો મળી એક દર પચાસ માણસો આ દીન હાલતમા પણ મારી સેવામા છે ! ”

“તેઓ સધળા ક્યા છે ? ” કુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું

“તેઓમાના કેટલાકને તો આપ અત્રેથીજ જોઈ શકશો બાકી બીજાઓને મેં કામે મોકલ્યા છે । કુમાર, કીશોરીને છાડ-વવા માટે મારી એક અર્ધમારો રત્નપુરના કીલ્લામા કુપી રીતે રહી છે, તે મને વારવાર ત્યાના સમાચાર મોકલે છે । ” આમ કહી પોતાની કમરે લટકતી મખમલની ચેલીમાથી એક ચાંદી કહાડતા તે બોલી—“હજી ગઈ કાલેજ તેણે પત્ર મોકલ્યો છે, તે આપ વાંચો, પછી વધુ હકીકત હું આપને જણાવું છું । ” કુમાર હાથમા કાગળ લઈ વાંચવા લાગ્યો આ કાગળ તો તેણે દીવાન ખાનામા કુલના ગોટા નીચેથી હપાડીને છૂપી રીતે વાંચ્યો હતો તેજ હતો, પણ કમલીનીએ તે પોતાને વાંચવા આપવાથી તેના મનની હાલત બદલાઈ ગઈ કમલીની પોતાની હૃદયન નથી, એમ તેને લાગ્યું, અને પત્ર વાંચી રહ્યા બાદ તે ગભીર અવાજે બોલ્યો—“તમે આ બધી લલ્લાઈ શા માટે કરો છો તે જણાવવાને અમે તમને આમ્રહ કરતા નથી, પણ આ પત્ર વિષે કેટલોક ખુલાસો કરવામા તમને અડચણ નહીં હોય । ”

“આપની ઉત્ક ઠા હુ બનશે તેટલી પૂર્ણ કરીશ અને આપના લાભની આપને બધું ન થયેલ કેટલાક બનાવોને લગતી હકીકત પણ જણાવીશ ।” તેના આ જવાબથી આનંદ પામી કુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું—“વાર, આ પત્ર લખનાર તમારી અધ્યારા અજબ રત્નપુરમા સ્વરૂપ બદલી રાજમહેલમા દાસી તરીકે નોકરી રહી છે ?”

“નહી । તે ત્યાં એવી છપી રીતે રહી છે કે, ત્યાંના કોઈ માણસને તેને વિષે કંઈ પણ ખબર પડે તેમ નથી ।”

“પણ પત્રમા લખ્યું છે કે ‘કીરોરીનો આશક પણ અત્રેજ છે’ એની મતલબ શી હશે ?”

‘એ મોહીનીના દીવાન અગ્નિદત્ત માટે લખ્યું છે । કીરોરી ઉપર તે પાપી મોહી પડ્યો છે ।’

“પણ અગ્નિદત્ત રત્નપુરમા ક્યાથી હશે ? એને તો અમારા અધ્યારોએ કેદી બનાવી વીજ્યગઢ મોકલાવી દીધો છે ।”

“અમને ખબર મળ્યા મુજબ તે કેદીની હાલતમા વીજ્યગઢ પહોંચ્યોજ નથી । તે કેવી રીતે છટવા પામ્યો તેના સમાચાર મને મળ્યા નથી, એટલે તે વિષે આપ ઇવજીમા જઈ તપાસ કરાવશો ।”

“જેઈશું, પણ પત્રમા જણાવેલ લાલી અને કુદન કોણ છે ?”

“આપની અને મારી કદી કુશ્મન ।”

“વળી કીરોરીના આશકના સંબંધમા આમા એમ લખ્યું છે કે ‘કીરોરી તરફથી તે ધણી આશા રાખે છે’, એનો ભાવાર્થ શો ?”

“એને લગતી સવિસ્તર હકીકત મને હજી જણાઈ નથી ।”

“આથી તો અમારા મનમા અનેક શંકા ઉપજે છે ।” કુમાર બોલ્યો એટલે તે હસીને બોલી—“કુમાર, કીરોરી માટે આપ લેશ પણ શંકા આણશો નહીં । તે આપનીજ છે ?”

“વળી આ શું લખ્યું છે ? ‘કીરોરીએ પણ જળરી ચાપ ખાધી,’ એટલે શું ?” કુમારે કાગળમા જોતા પૂછ્યું, જેના જવાબમા તેણે જણાવ્યું—“એને લગતો ખુલાસો હજી કંઈ જણાયો નથી, પણ આજકાલમા ખીજે પત્ર આવેથી જણાશે । ખીજ ધણી બાબતોને લગતી હકીકત હજી મને જણાઈ નથી ।”

“લાલી અને કુદનને લગતી હકીકત બધું છે ?”

“તે પણ આપને ચારેક દિવસ પછી જણાવીશ કેમકે, એ અરસામા અજબ રત્નપુરથી અત્રે આવી પહોંચશે !” આ જવાબથી કુમારને સંતોષ થયેલ ન જોઈ તે ગભીર અવાજે બોલી—
“કુમાર, આપ અધીર ન થાઓ ! એ હકીકત બે દિવસ મોઢી સાબળશે તમા આપનેજ લાભ થશે, અને તે સાથે એક એવો દ્રુપેા ભેદ આપને જણાવીશ કે, જે નજીને આપ વધુ આનંદ પામશો ! આપને અત્રે રોકવાની ધારણાથી હું આમ ઉડાડું છું, એમ આપને લાગવું હોય, અથવા અત્રે રહેવામા આપને કંઈ હાની થશે, એમ ધારતા હો તો સુખેથી આપની છાવણીમા સીધારો ! હું ત્યાં આવી આપને સઘળી હકીકત જણાવીશ !”

“અમારા મનનુ સમાધાન થતા સુધી અમે અત્રેજ રહીશું !” કુમારે જણાવ્યું, જેથી આનંદ પામી કમલીની બોલી—“ત્યારે તો આ કીંકરીને આપની સેવા કરવાનો લાભ મળશે ! પરંતુ આપની શોધમા નીકળેલા આપના અઈચારો એ અરસામા અત્રે આવી પહોંચી મને કેદ કરી લે, એવી ધારતી છે !”

“અમારી દષ્ટિ સમક્ષ તેઓ તેમ કરવાની હિમત કરેજ નહીં !” કુમારે જણાવ્યું. આમ વાતચીત કરતા કેટલોક સમય અગાશીમા બેઠા બાદ તેઓ ભોજન કરવાને નીચે ગયા આમ ત્રણ દિવસ પસાર થઈ ગયા કમલીનીએ કુમારની મહેમાનગીરી કરવામા જરા પણ કસર રાખી નહીં તે અને તેની દાસીઓ કુમારના મુખમાથી પડતો બોલ કંચકી લેવા તેની સેવામા હાજરજ હતી. ચોથે દીને સંધ્યાકાળે કુમાર અને કમલીની અગાશીમા વાતચીત કરતા બેઠા હતા, તે દરમિયાન કુમાર બોલ્યો—“તમારા મહેલના ચારે ખુણાના છુરને ઉપર તેમજ આ અગાશીની વચમાંની પૂતળીઓ જોતા અમને અભ્યયળી ઉપજે છે !—”

“અને તેમ થવામા નવાઈ સરખું પણ નથી !” કમલીની હસીને બોલી—“કુમાર, આ ન્હાનકડો મહેલ સાધારણ ઈમારત સમજશો નહીં ! એક ન્હાનુ તલેસમ છે ! એને લગતો ભેદ મારા કલા વિના પણ થોડા દિવસમા આપની નજીમા આવશે !”

“વાર, મોહીનીની દાસીઓની તમે શી દશા કરી ?”

“હજી સુધી તો તેઓ બને કેદજ છે !”

“મોહીનીના કંઈ સમાચાર તમને મળ્યા છે ?”

“તેને રત્નપુરની આસપાસ બટકતી મારા માણસોએ ધણી વાર જોઈ છે ! એ કુદ્દા આપ બંને કુમારો અને કીશોરીને પોતાના પંજમા સપડાવી વેરનો બદલો લેવાની તજવીજમા છે !” કમલીની ગભીર અવાજે બોલી—“પણ રત્નપુરમા કેવો રમ છે, અને ત્યાં પડેલી આપની સેના કેવી હીલચાલમા છે, તેને લગતા કંઈ સમાચાર મને હજી મળ્યા નથી, એ માટે મને ચીંતા હપજે છે ! મારા અધિયાર ત્યાં શા કામમા મુજાઈ ગયા હશે, તે અટકળી શકાવું નથી ! અરે ! તેઓમાથી એકે હજી પાછો ફર્યો નથી !” આટલું બોલી એકાએક અટકી જઈ તે થોડી વાર જ મલ તરફ એકટસે જોઈ રહ્યા બાદ બોલી—“તે તરફના કંઈ સમાચાર મળશે, એમ જણાય છે ! જુઓ કુમાર, ખુલ્લા મેદાનમા બે માણસો પીઠ પર એક ગાસડો હપાડી આ તરફ જ આવતા જણાય છે ! તેઓ મારા સેવકો જ હશે !” વખત જતા તે માણસો પાસે આવી પહોંચ્યા, એટલે કમલીની બોલી ઉઠી—“હવે એજખ્યા, તેમની પીઠ ઉપરની ગાસડીમા અવશ્ય મોહીની જ હોવી જોઈએ !” થોડી વારે તેઓ મહેલનીપાસે તળાવના કીનારાપર આવી પહોંચ્યા, એટલે કમલીનીએ કુમાર પ્રત્યે કહ્યું—“કુમાર, આજ્ઞા આપો તો જઈને એમને તેડી આવું મારા ગયા સિવાય તેઓ આવી શકે તેમ નથી !”

“ત્યારે શું કોઈને મહેલમા આવવું હોય અથવા અત્રેથી બહાર જવું હોય ત્યારે તમારે જ જવું પડે છે ?” કુમારે અભ્યખી બતાવી—“એક વાર હોડીમા બેસીને આવ્યા પછી શું તે માર્ગ ચાલ ન રહે ! તમારા માણસો પણ જાણે નહીં શું ?”

“કુમાર, એમજ હોત તો હું આ મહેલમા નિશ્ચિત કેમ રહી શકી હોત ? આપ જરા નીચે ચાલો તો આપને હું બતાવું !” કમલીની બાર દઈને બોલી, અને નીચે જવાને ઉઠી કુમાર પણ નીચે ગયો જે ઓરડીમા કુમાર સ્નાન કરતો હતો તે ઓરડીમા જઈ એક તરફ ભીંતમા અલામારી હતી તે ઉઘાડતા કમલીની બોલી—“આ તળાવની અંદર સધળે લોખંડની જળ નાખેલી છે તે તો આપને જણાવ્યું છે !”

“હોડીના માર્ગ જેટલા ભાગમા જળ નહીં હશે ?” કુમારે પૂછ્યું

“એ માર્ગમા જળ છે, પણ તેની ચાવી આ ચાહીની મૂક છે !” આમ કહેતા તેણે અલામારીમા એક તરફ જડેલી ચાહીની

એક મૂઠં કુમારને ખતાવી, અને તે ફેરવવા માડી કેટલાક આટાઓ ફેરવ્યા બાદ તે બોલી—“ બસ, હવે હોડીના માર્ગમાથી જળ ખસી ગઈ ! હવે જેને માર્ગ ખબર હોય તે હોડીમા બેસીને આવી શકે છે ! આ મૂઠંને હાથી ફેરવવાથી સધળે જળ પથરાઈ જશે ! ” પછી કુમારની રજા લઈ તે હોડીમા બેસીને તળાવને કીનારે જઈ પેલા બંને માણસોને ગાસડી સહીત હોડીમા બેસાડીને મહેલમા લઈ આવી તળાવનો માર્ગ ચાલીની મૂઠં ફેરવીને બંધ કરીને કુમાર અને નવા આવેલા બંને માણસો સાથે તે અગાશીમા ગઈ કમલીની કુમારની સામે ગાલીચા પર બેઠી જ્યારે પેલા બંને પુરુષો ગાસડી જમીનપર મુકી જરા દૂર એક તરફ બેઠા, એટલે કમલીની કુમાર પ્રત્યે બોલી—“ કુમાર ! મારા આ વિશ્વાસુ સેવકોને મોહીનીને પકડી આણવા મોકલ્યા હતા, તે કામ તેઓ પાર પાડી આવ્યા છે ! ” આમ કહી તે માણસો તરફ જઈ તે બોલી—“ ગાસડી છોડો ! એની રાખી સુરત તો જોઈએ ! ” તરતજ તેઓમાથી એકે ગાસડી છોડી મોહીની બેહોશ હતી તેના વસ્ત્ર લોહીથી ખરડાયલા જોઈ કમલીનીએ ચમકીને પૂછ્યું—“ એ જખમી થઈ છે ? ”

“ હાજી ! એને ભારે જખમ લાગ્યો છે, જેથી એ જીવતી બચવા પામે એવી મને આશા નથી ! ” એકે જણાવ્યું

“ એને કોણે જખમી કરી છે ? ” કુમારે પૂછ્યું.

“ રત્નપુરના તલેસ્માતી ભોયરાની અદર કોઈ સ્ત્રીએ એને મારી છે ! ” બીજાએ અદબથી જવાબ આપ્યો.

“ રત્નપુરમા પણ કોઈ તલેસ્માતી ભોયર છે ? ” કુમારે કમલીની પ્રત્યે અભયબીસદ્ પૂછ્યું

“ હા કુમાર ! એ ભોયરાનો ભેદ બહુજ થોડા માણસો જાણે છે ! અરે ! રાજા રત્નસિંહ પણ એ ભોયરાને લગતા તમામ ભેદ જાણતો નહીં હોય ! ત્યાનો ભેદ વિચિત્ર છે ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ હવે એ ભોયરાની હાલત બદલાઈ ગઈ છે ! ” કમલીનીના એક સેવકે જણાવ્યું—“ કુમારજીના અધિચારોએ તેમા પોતાની સત્તા બેસાડી છે ! રત્નપુર એમણે જીતી લીધું છે ! ”

“ કુમાર, વધામણીના સમાચાર ! ” કમલીની હસીને બોલી, એટલે કુમાર પણ ખુશ થઈ બોલ્યો—“ ખરેખર આ શુભ સમાચાર સાંભળી અમને અત્યંત આનંદ થયો છે ! હવે તો તમારી અજબ

અત્રે આવી પહોંચે તો કીશોરીના સમાચાર જાણીએ !” આમ કહેતા મોહીનીના શરીરપર નજર પડતા થોડીવાર તે તરફ જોઈ રહ્યા પછી તે ચમકીને બોલી ઉઠ્યો—“ અરે ! આ શું ? એના ડાહ્યા હાથનું કાફુ કેમ નથી ? ”

“ એ વિષે સંપૂર્ણ હકીકત મારી જાણમાં આવી નથી, પણ એટલું સાબળવામાં આવ્યું છે કે, ગયાજીમાં આપ હતા તે મહેલમાં મોહીની અને દીવાન અગ્નિદત્તની પુત્રી કામીની વચ્ચે લડાઈ થઈ હતી, જેમાં એણે ડાહ્યાનું કાફુ ગુમાવ્યું છે ! એ લડાઈમાં કીશોરીની સખી કમલા પણ હતી ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું, જે સાબળીને કુમારે ગયાજીના રાજમહેલમાં પોતાની માદગી દરમ્યાન કેટલીક રાત્રીઓ અભયગી ભરેલા જે બનાવો જોયા હતા, અને ત્યાંની ઓરડી ઉઘાડતા છેવટે તેમાંથી મસ્તક વિનાની એક લારા અને ડાહ્યા હાથનું એક કાફુ મળી આવ્યા હતા, એ સધળા બનાવો આજે તેને ફરીથી યાદ આવ્યા, અને તે બોલી ઉઠ્યો—“ હા, હા ! એ બનાવો પણ વિચિત્રજ બની ગયા ! હજી સુધી તેને લગતો ભેદ જણાયો નહીં ! ”

“ શા બનાવો ? ” કમલીનીએ આતુરતાથી પૂછ્યું કુમારે ગયાજીના રાજમહેલમાં જે બનાવો જોયા હતા અને તે વિષે જે કંઈ સાબળ્યું હતું, તેની સવિસ્તર હકીકત તેને જણાવી કમલીની તે સાબળ્યા બાદ થોડીવાર ઉંડા વિચારમાં ચૂપ રહ્યાબાદ બોલી—“ કમલા મળે ત્યારે એ વિષે વધુ જાણી ગકાય ! ” આમ કહી પોતાના સેવકો તરફ ફરી તેણે આજ્ઞા કરી—“ મોહીનીને લઈ જઈને દાસીઓને હવાલે કરી ફરમાવો કે એને કેદખાનામાં રાખી શુદ્ધિમાં આણી એના જખમ ઉપર મલમપટા કરે ! એટલું કામ કરીને આવો તો તમારી પાસેથી રતનપુરની સધળી હકીકત જાણીએ ! સોપેલું કામ તમે ચથાર્ય બજાવ્યું તેથી હું તમેાપર ખુશ થઈ છું, અને તમારી ચાલાકીની યોગ્ય કદર થતે સમયે કરીશ ! ” તરતજ બંને સેવકો બેહોશ મોહીનીને ઉપાડીને અગાશીમાંથી નીચે લઈ ગયા, એટલે કમલીની બોલી—“ કુમાર, આપની મન-કામના પૂર્ણ થવાનો સમય સમીપ આવતો જાય છે ! આ શુભ સમાચારની વધાઈ આપવા માટે મને આપની તરફથી ઈનામ મળવું જોઈએ ! ”

“ બેશક ! પણ આ સમયે તમારે લાયક કોઈ વસ્તુ અમારી પાસે નથી ! તમારી વધામણીની ખુશાલીમા અમારી દેહ તમારા હાથમા સોંપીએ છીએ ! ” કુમારે જણાવ્યું

“ વાહ કુમાર ! બહુ ઉદાર થયા ! ” કમલીની ટકોરમા બોલી—“ તમારી દેહ ઉપર તો કીશોરીનો હક છે ! તે કંઈ તમારી મતા નથી ! ” કુમાર આનો કંઈ ઉત્તર ન આપતા હસી પડ્યો તેઓ બંને એક બીજાના મુખ સામે જોઈ જ રહ્યા આખરે કુમારે જ બીર થઈ પૂછ્યું—“ વાર, એક વાતનો ખુલાસો કરશો ? ” કમલીની તેમ કરવાને કબુલ થવાથી કુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું—“ તમારા કોઈ સગા સહોદર છે કે નહીં ? તમારી રીતભાત ઉપરથી તો તમે સ્વતંત્ર અને કુમારીકા હો એમ જણાય છે ! ”

“ એ પ્રશ્ન ઉત્તર આપવાને યોગ્ય નથી ! ” કમલીની શરમાઈને નીચું જોતા મૃદુ અવાજે બોલી—“ પણ આપે પ્રથમથી કબુલાત લીધી છે એટલે લાચાર ! કુમાર, હાલ હું સ્વતંત્ર અને કુમારીકાજ છું, પણ દુક સમયમા મારા લગ્ન થનાર છે ! ” આ છેલ્લા શબ્દોએ કુમારના અંત કરણ ઉપર ભદ્રુઈ અસર કરી, અને તેણે અધિરાઈથી પૂછ્યું—“ ક્યારે ? ક્યાં ? ”

“ એ બીજા સવાલનો જવાબ આપવાની મેં કબુલાત આપી નથી ! ” કમલીનીએ કહ્યું—“ કુમાર, એ જાણવાથી આપને ફાગદાને બદલે નુકસાન થાય તેમ છે ! ” આ સાંભળી કુમાર ચૂપ થઈ ગયો, એટલામા જ સેવકો મોહીનીને મુકીને અગાશીમા આવી તેમની સામે અદ્યર્થી બેઠા, એટલે રત્નપુરને લગતી હકીકત જણાવવાની કમલીનીએ તેમને આજ્ઞા કરવાથી તેઓમાનો એક બોલ્યો—“ આપની આજ્ઞા મુજબ ગયાજી, રાજગૃહી, વગેરે સ્થાનોમા મોહીનીની શોધ કરતા અમે રત્નપુર ગયા, અને ત્યાં આસપાસ ભટકવા લાગ્યા. વાર વાર રત્નપુરના કીલ્લામા છપી રીતે જઈને ત્યાં કેવો રંજ ચાલે છે તેની અમે તપાસ રાખતા હતા એક દિવસ રત્નપુરના કીલ્લાની આસપાસ જ ગલમા ભટકતા અમે એક ગુફાના મુખ આગળ જઈ ચઢ્યા, ત્યાં કેટલાક માણસોને ધીમેધીમે વાતો કરતા બેઠેલા જોઈ તેમના મુખ દેખાય તેમજ તેમની વાત-ચીત સંભળાય તે માટે અમે ઝાડીમા સંતાઈને ઉભા રહ્યા તેઓમા એક સ્ત્રી પશ્ચ હતી તેઓમાથી એક બોલ્યો—‘હજી આપણે અમે

કેટલાક દિવસ બેસવું પડશે ? ’ આના જવાબમાં બીજાએ જણાવ્યું—‘ બહુ દિવસ નહીં લાગે । હવે તો આપણું કામ પાર પડશે ચા તો મુખ વકાસીને હાથ ધસતા ઘેર જવાનો વખત આવશે । ’ એટલે ત્રીજે બોલી ઉઠ્યો—‘ રાગ એવોજ જણાય છે । ભાઈ, ગમે તે પરિણામ આવે પણ મારી તો પૂર્ણ ખાત્રી છે કે, રાગ કુલીનસિંહના અર્ધચારે ભોયરામાં પ્રવેશી ચુક્યા છે । અરે, કાલે પેલા કબ્રસ્તાનમાં દીઠેલ માણસ પણ કોઈ અર્ધચારજ હતો ! ’ પછી તરતજ ચોથો અવાજ સંભળાયો—‘ તમે અધીરા નહીં બને । જે હશે તે બે ત્રણ દીનમાં જણાઈ આવશે । ’ એટલે પેલી સ્ત્રી બોલી ઉઠી—‘ તમારૂં ગમે તેમ હો પણ મારૂં કામ તો આજે પાર પડી જશે । મોહીની અને ન દાને મેં છેતરી છે । આજે કબ્રસ્તાનને માર્ગે તેમને ભોયરામાં તેડી જઈને ત્યાની કોઈ અધારી ઓરડીમાં તેમનું કામ કહાડી નાખીશ । ’ આ સાંભળી એક જણ બોલી ઉઠ્યો—‘ હવે તમે ત્યાં સત્વર જાઓ । મોહીની ત્યાં જઈ પહોંચી હશે । ’ આ સર્વ વાતચીત પરથી અમે તેમને ઓળખી કહાડયા કે તેઓ રામુ, વગેરે રતનકુવરીના સીપાઈ હતા, અને તેમની સાથે ચતુરી હતી । ” આ હકીકત સાંભળી કમલીની કંઈ યાદ આવતા વચમાં બોલી ઉઠી—“ વાર, તેઓ બેઠા હતા તે બોહના મુખ આગળ તાડના ઝાડ હતા કે ? ’

“ હા ! ત્યાં તાડના બે ઝાડ હતા । ” તેણે જણાવ્યું, એટલે કમલીની બોલી ઉઠી “ હું સમજી ! એ મુકા પણ ભોયરામાં જવાનો એક માર્ગ છે, જ્યાં રતને પોતાના માણસો બેસાડયા હશે । તે માર્ગે કીશોરીને લઈ તે નહાસી આવનાર હશે । ”

“ રતનકુવરી કોણ છે ? ” કુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું

“ તેને આપ ઓળખતા નથી ! કુમાર, પહેલાં એમની ખાતરી સાંભળી લઈએ । પછી આપને તેને વિષે કહું છું ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું, અને પોતાના સેવકને ઈશારત કરવાથી તે બોલ્યો— “ થોડી વારમાં ચતુરી ત્યાંથી ઉઠીને એક તરફ ચાલી એટલે અમે પણ તેની પાછળ ચાલતા ભોયરામાં જવાના દ્વારવાળા કબ્રસ્તાન સુધી ગયા, અને ત્યાં એક કબરની ઓથે સંતાઈ બેસી તેની હીલ-ચાલ જોવા લાગ્યા થોડી વારમાં ત્યાં મોહીની અને ન દા પણ

આવી પહોંચી, જેમની સાથે ચતુરી વાતચીત કરવા લાગી, તે અમે દૂર હોવાને લીધે સાબળી શક્યા નહીં તેઓ વચ્ચમાની કબરપર ચૂડીને ભોચરામા ગઈ તેઓ પાછી બહાર આવે ત્યાસુધી ત્યાથી ન ખસવાનો ઠરાવ કરી અમે પણ ત્યાજ બેઠા. આખી રાત અને દિવસ ત્રણ પ્રહર વીતી જવા છતાં તેઓ ભોચરામાંથી બહાર આવી નહીં, એટલે અમે ભોચરામા જઈ તેમની તપાસ કરવાનો વિચાર કીધો. તે વિષે અમે સલાહ કરતા હતા હતા, એટલામા કબરનો દરવાજો ઉઘાડીને ચતુરી બહાર નીકળી અમે પણ તે વેળા ત્યાંજ હતા હતા, એટલે ચતુરીએ અમને ઓળખ્યા તેના હાથમા લોહીથી ખરડાયલો એક છૂરો હતો, અને તે ગજરાયલી જણાતી હતી અમને જોતાજ તે એકદમ ત્યાથી નહાસી ગઈ. તેને પકડીને પૂછવાનું અમને ઠીક ન લાગવાથી ભોચરામાંથી ખીજી કોણી નીકળે છે તે જોવાને અમે પાછા કબરની ઓથે સંતાઇને હતા. થોડી વાર બાદ મહારાજ કુલીનસિંહના અધિચાર બદરીનાથને દૂરથી આવતો જોઈ અમે તેની હીલચાલ જોવા લાગ્યા. ભોચરામા જવાની કબર આગળ તે આવી પહોંચ્યો, એટલામા તેની અદરથી ન દા દોડતી બહાર આવી, જેને તેણે પકડી બિ હોશ બનાવી દીધી તેની પાછળ એક વૃદ્ધ ભોચરામાંથી બહાર આવ્યો, અને તેઓ બંને વાતચીત કરવા લાગ્યા, જે થોડીક અમારા સાંભળવામા આવી તે પરથી સમજાયું કે, ભોચરામા કોઈનું મૃત્યુ થયું હશે, અને તે માટે તેઓ ન દાને દોષિત ધારતા હતા. લોહીથી ખરડાયલા છૂરા સાથે ચતુરીને નહાસી જતી જોઈ હતી તેથી અમને તે ન દા નિર્દોષ જણાઈ. તેમની ભૂલ માટે અમે વિચાર કરતા હતા એટલામા તેઓ બંને બેહોશ ન દાને ઉપાડીને ભોચરામા ગયા, એટલે અમે પણ ત્યાં ન રોકાતા થોડી વારમા તેમની પાછળ ભોચરામા ઉતર્યા. બદરીનાથ તો થોડી વારમા ભોચરની બહાર જતો રહ્યો, પણ અમે તો ત્યાંની પચ્ચાસે ઓરડીઓ જોવાના વિચારે અદર કરવા લાગ્યા, તો ન દાને એક બારાદરીમાં એક ચાલલા સાથે બાધેલી જોઈ ત્યાંથી ખીજી ઓરડીમા જતા જળી-ચાવાળી એક ઓરડીમા થોહીનીને બેશુદ્ધ હાલતમાં પડેલી જોઈ. અમારા આન દનો પાર રહ્યો નહીં. બસ! ત્યાં થીએક પણ ન રોકાતા તેને ઉપાડીને અમે આ તરફ નહાસી આવ્યા.”

“ત્યારે તો ત્યાના રીવાજ મૂળજ ન દાને બલીદાન આપવામા આવી હશે.” કમલીની ગભીર અવાજે બોલી

આ હકીકત જાણી વાચનાર સમજી ગયા હશે કે, દારો-જાના સ્વરૂપમા શાતીનાથે જે યુવતીને લોચરામા પકડી મુગી બનાવી દીધી હતી, અને જેને રાજ રત્નસિંહ આવી પહોચતા ભૂતદેવની મૂર્તિ આગળ લોગ આપવામા આવી હતી, તે મોહીનીની સખી ન દાજ હતી, અને જાણીયાવાળી ચોરડામાથી તે વખતે મોહીનીની લાશ ગૂમ કરનાર કમલીનીના આ સેવકોજ હતા.

તેઓ આમ વાતચીત કરતા બેઠા હતા એટલામા એક દાસી ઉતાવળી ત્યા આવી હાથ જોડીને કમલીની પ્રત્યે બોલી-“અજબબા આવી પહોચી તળાવની બહાર હસા છે.” આ સમાચાર જાણી કમલીની રાજી થઈ ઇદ્રજીતકુમાર પાણુ આનંદ પામ્યો, અને તેને મુખે ક્રીશોરીના સમાચાર જાણવાને અધીરો થઈ રહ્યો. કમલીની તેને તેડી લાવવા માટે ઉઠતા પોતાના સેવકો પ્રત્યે બોલી-“ચાલો તમને તળાવને કીનારે ઉતારી દઉ.” આમ કહી તેઓ બંનેને લઈ તે નીચે ગઈ કુમાર અજબ આવવાની આતુરતાથી રાહ જોતો. આગાશીની પાળ આગળ હસો રહી તળાવ તરફ જોવા લાગ્યો. થોડી વારમા કમલીની પેલા બે માણસો સહિત હોડીમા બેસીને કીનારા તરફ જતી જણાઈ અને કીનારેથી અજબ સહિત પાછી ફરી અગાશીમા કુમાર પાસે આવી કુમારને જોઈ અજબ અભયથી સહ બોલી ઉઠી-“કુમાર ઇદ્રજીતસિંહજી અત્રે ખીરાજેછે?”

“હા! થોડાક દીવસ થયા એમણે કૃપા કરી છે.” કમલીની બોલી-“સખી! કુમારશ્રી તારીજ રાહ જુવે છે. રત્નપુર અને ક્રીશોરીની હકીકત તેમજ લાલી અને કુદનના મૂળ સેદ તારી પાસેથી જાણવા માટે કુમાર બહુ આતુર છે, માટે સ્વસ્થ થઈ સર્વ હકીકત જણાવી એમની જાણસા વૃક્ષ કર.”

“હાય! શું કરે! આ સમયે બેસી શકુ તેમ નથી! ત્યાની હકીકત શું કહું?” અજબ ઉડો નિશ્વાસ નાખી બોલી

“કેમ?” કમલીનીએ આતુરતાથી પૂછ્યું અજબ રો જવાબ આપે છે તે માટે કુમારે આતુરતાથી તેણી તરફ જોયું

“સખી, આ સમય હકીકત કહેવામા યુમાવવો જોઈતો નથી! સમય બહુ બારીક છે.” અજબે જણાવ્યું-“તો પણ કુમાર-

શ્રીને અત્રે જોતા ધીરજ આવી છે ! કુમાર આપણી સાથે હશે તો કામ પાર પાડવામા મુશ્કેલી નહીં નડે !”

“શા કામમા અમારી મદદ જોઈશે ?” કુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું, એટલે તેણે જણાવ્યું—“કીશોરી આ સમયે સંકટમા આવી પડ્યા છે ! તેમના પ્રાણ ઉગારવા હોય તો કુમાર, સત્ત્વર ઉભા થઈ મારી સાથે ચાલો ! અવકાશ મળશે તો માર્ગમા ત્યાની હકીકત આપને જણાવીશ !” કમલીની અને કુમાર ગલરાટમા હલા થઈ ગયા, એટલે અજબે કમલીની પ્રત્યે કહ્યું—“આપ પણ થોડાક માણસ સાથે લઈ ચાલો !”

“તો અમ્વો તૈયાર કરાવીએ !” કમલીની બેલી તરતજ ત્રણે અગાશીમાથી નીચે આવ્યા કમલીનીએ સધળી ગોઠવણ કરાવી. જોત જોતામા તળાવના કીનારાપર કદાવર બાધાના દસ ઘોડે-સ્વાર અને ત્રણ તેજસ્વી અમ્વો તૈયાર થઈ હલેલા જણાયા. કમલીની, અજબ અને ઇંદ્રજીતકુમાર ઢાલ તલવાર, વગેરે હથીયાર સજ્જ કીનારે આવ્યા અને અશ્વપર સ્વાર થઈ સર્વ જ ગલમા રવાના થયા.

—:૦:—

પ્રકરણ ૬ હું.

ક્યાં ગયા ?

ઇંદ્રજીતકુમારને મદદ કરવા માટે રત્નપુરથી રવાના થયેલા શુરસેન અને વીજય જ ગલમા ચાલ્યા જતા હતા. વાત પરથી વાત નીકળતા વીજયે પૂછ્યું—“પણ લાલીને ભેદ ક’ઈ જણાવવામા આવ્યો ?”

“અફસોસ ! લાલી અને કુદનના સંબંધમા મેં જબરી છકડ ખાધી ! એમને વિષે બોલતા શરમ લાગે છે !” શુરસેને જણાવ્યું, જે સાંભળી વીજય હસીને બોલ્યો—“ઓહો ! એમા શરમ શા માટે લાગે ? અર્થયાર હોય તે કદી ઠગાય ! તમે શી છકડ ખાધી વાર ?” શુરસેન તે કહેવાની આનાકાની કરવા લાગ્યો, પણ વીજયના આગ્રહ આગળ તેની શરમ ટકી શકી નહીં, અને તે બોલ્યો—“કીશોરીકુવરીના સંબંધમા રાજા રત્નસિંહ સંગે મત-ભેદ પડવાથી રાજના શુરસાને ભોગ થઈ પડવાની ખાતિરએ

ત્રીજે દીને ધૂપી રીતે રત્નપુરના રાજમહેલમા જઇ કીશોરીના બબર લેતો હતો, જે દરમ્યાન ત્યાં લાલી અને કુદન મારા જોવામા આવતા તેઓ કાણુ છે તે જાણવાની મેં તજવીજ કરી કુદનને જોતા મને લાગ્યું કે તે સરલા હશે ।—”

“સરલા કઈ?” વીજયે અન્યબીસહ પૂછ્યું

“તમારા પત્નિએ પેલી ગુફામા મોહીનીના અર્ધમારની લાશ દાટી ત્યારે તેમની સાથે જે બાળા હતી તે ।”

“ગુફામા લાશ દાટવાની હકીકત તમે ક્યાથી જાણી ?”

“બાળા સરલા એક દીવસ મને મળવા રત્નપુર આવી હતી ત્યારે તેણે મને જણાવી હતી । તે અમારા પીત્રાર્ધની પુત્રી થાય છે । આજકાલ તે તેમજ તમારા પત્નિ ક્યા છે, અને શું કરે છે તેના કંઈ બબર મળ્યા નથી ।”

“મને પણ કંઈ બબર મળી નથી ।” વીજયે જણાવ્યું, અને પૂછ્યું—“વારૂ પછી રત્નપુરમા શું થયું ?” આના જવાબમા શુરસેને જણાવ્યું—“કુદન સરલા છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરવા એક દીને મધરાતે રત્નપુરના રાજમહેલમા છેક તેના ઓરડા સુધી મહોત્તી જઈ મેં તેને જણાવ્યું કે, તે સરલા છે એમ હું જાણી ગયો છું । આમ કહી મેં તેને મારૂ નામ જણાવ્યું, અને તે વિષે તેની ખાત્રી કરવા ગુફામા લાશ દાટવાની વાત કહી, જે સાબળી ખુશ થઈ તેણે મને કહ્યું—“ચપળાબાની આજ્ઞાથીજ કીશોરીકુ વરીને છોડવવા હું અત્રે આવી છું, પણ લાલી મારા કામમા અડચણ કરે છે તેનો કંઈ રસ્તો બતાવો તો કીશોરીકુ વરીને છોડવી શકાય ।” આ બાબત વિચાર કરીને બીજે દીને મળવાનું જણાવી હું ત્યાંથી નીકળ્યો, અને કીલ્લાની બહાર નીકળી પર્વત ઉપરથી ઉતરતો હતો, એટલામા પગવાટાથી થોડેક દૂર ઝાડીમા ઉભા રહીને ત્રણેક માણસો વાત કરતા હોય એવો અવાજ આવ્યાથી તે સાબળવાને હું પણ ત્યાં એક તરફ સંતર્ધને ઉભો, તો તેઓમાથી એકને બોલતો સાંભળ્યો—‘ધણુ કરીને લાલી અને કુદન બંને તેઓ-માનીજ છે, અને બંને કદાચ ન હોય તોપણ લાલી તો કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહની દુશ્મનજ છે, જેવી ખાત્રી કરવી હોય તો કોઈનાં લોહીથી લખાયલાં પુસ્તક અને સાળુના પાલક ઉપર લખાયલાં ગુલામીખતની તેને યાદ આપવી ! બસ ! એ બે

વાક્યો સાંભળી જો તે ડરી જાય તો પછી મહારાજ કુબીનસિંહની તે દુરમન હોવા વિષે કંઈ શક નહીં. રાજમહેલમાં જવાની તક મળે તો એની સહજમાં ખાત્રી થાય. ' બસ ! પછી કંઈ વધુ સંભળાયું નહીં, અને તેઓ ઝાડીમાં ચાલ્યા ગયા. "

" પણ ' કાઈના લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક ' અને ' સાળુના પાલવ ઉપર લખાયેલું ગુલામીખત ' એનો ભેદ તમે જાણો છો ? "

" નહીં ! પણ તે જાણવાની તજવીજમાં છું. "

" વાર પછી શું થયું ? "

" બીજે દીને કુદનને મળી એ જો વાક્યો લાલી આગળ બોલવાની મેં સલાહ આપી પછી ત્રણ ચાર દીનના અરસામાં લાલી અને કુદન વચ્ચે જળરી તકરાર ચાલી. મારી સલાહ મુજબ કુદને લાલી આગળ લોહીથી લખાયેલા પુસ્તક વિષે ઈશારો કરતા તે જહુજ ડરી ગઈ, અને ત્યાર પછી તેણે કુદનના કામની આડે આવવાનું છોડી દીધું. વીજયસિંહજી, આમાં મેં જળરી થાપ ખાધી. પાછળથી મને જણાયું કે કુદનને સરલા માનવામાં મેં ભૂલ કરી હતી. એ ચાલાક અધ્યારા છેતરીને કેટલાક રૂપા ભેદ મારી પાસેથી જાણી લઈ પોતાની ધારણા પાર પાડી ગઈ. દુરમનને મિત્ર સમજી મદદ કરી, એ કેવી જળરી ભૂલ ? " શુરસેન ક્યવાયો. તેના મનનું સમાધાન કરવા વીજય બોલ્યો— " તમે નાહક દુ ખી થાઓ છો ! એવી ભૂલ તો સહજ થઈ જાય. હજી શું વધી ગયું છે ? લાલી આપણા પંજર્માં છે. કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહને લઈને રત્નપુર ગયા બાદ તેની મૂળ હકીકત જાણવાની યુક્તિ ચલાવીશું ! " આમ વાતચીત કરતા તેઓ જગલમાં ચાલ્યા જતા હતા, એટલામાં એક ટેકરો આવ્યો, જેપર ચઢીને ઉભા રહી તેઓ આસપાસ જોવા લાગ્યા. ત્યાંથી બહુ દૂર સુધીની ભૂમી દેખાતી હતી, અને તળાવની વચ્ચેના કમલીનો મહેલ પણ ત્યાંથી સહેજ ધાબા જેવો જણાતો હતો. તે તરફ થોડી વાર ધારીને જોઈ રહ્યા બાદ શુરસેન એકાએક બોલી ઉઠ્યો— " અહો ! હવે ! આપણે વખત-સરજ આવી પહોંચ્યા ! કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ તેમને ફસાવનાર સુદરી સાથે ઘોડેસ્વાર થઈ આ તરફ આવે છે. " આ સાંભળી વીજય તે તરફ જોઈ બોલી ઉઠ્યો— " ખરેખર ! એમની સાથે બીજા પણ સ્વારો છે. તેઓ પૂર ઝડપથી ઘોડા દોડાવતા આવે છે !

ચાલો, આપણે માર્ગની આડે ઉભા રહી તેમને રોકીએ ! ” તેઓ ટેકરાપરથી ઉતરી રસ્તાની વચ્ચેમાં જઈ ઉભા, એટલામાં ઇદ્રજીત-કુમાર, વગેરે ઘોડા દોડાવતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા સૌથી આગળ આવતી અજબનો અશ્વ માર્ગની આડે માણસોને ઉભેલા જોઈ ઉભો રહી ગયો, એટલે વીજયે તેની લગામ પકડી લીધી ઇદ્રજીત-સિંહ શુરસેનને ઓળખતો નહોતો પણ વીજયને જોઈ પોતાના અશ્વને તેની પાસે લાવી બોલ્યો—“ વીજયસિંહ ! અમને શા માટે રોક્યા ? કીશોરીકુવરી સંકટમાં છે તેમને છોડવવા જલદી જવું જોઈએ માટે એક ક્ષણ પણ ખોટી ન થતા અમારી સાથે ચાલો ! ”

“ કીશોરીકુવરીને છોડવવા માટે ક્યા જાએ છો કુમાર ? ” વીજયે ઉતાવળે પૂછ્યું

“ તે અમે જાણતા નથી ! એમને ખબર છે ! પણ બધી પ ચાત કરતા અત્રે ઉભા રહેવું નથી ! હાલ તો ચાલો ! ” કુમારે ઉતાવળે કહ્યું, જે સાંભળી વીજય ગભીર બવાળે બોલ્યો—“ ત્યારે તો આ યુવતીઓ પોતાની કપટબળમાં આપને ફસાવશે ! ”

“ તમે ભૂલો છો ! ” કુમાર ભાર દઈને બોલ્યો—“ એમણેજ અમારા પ્રાણ ઉગાર્યા છે ! ” તરતજ કમલીની અશ્વને આગળ આણી વીજય પ્રત્યે બોલી—“ આપને અમારે માટે મજબૂત શક છે એ હું સમજું છું, પણ આ સમયે અમને અત્રે રોકવામાં તમે ભૂલ કરો છો, જે માટે પાછળથી પશ્ચાતાપ કરવાનો સમય આવશે ! અમારાપર વિશ્વાસ ન હોય તો મારા સ્વારોના અશ્વપર બેસીને તમે અમારી સાથે ચાલો, એટલે કુમારશ્રીના અમે મિત્ર છઈએ કે દુશ્મન તેની તમને ખાત્રી થશે ! ” આમ કહી તેણે પાછળ જોઈ પોતાના બે સ્વારોને ઈશારત કરી, એટલે તેઓ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી પડ્યા તરતજ વીજય અને શુરસેન તેમના અશ્વપર સ્વાર થયા અને તેમણે પોતાના અશ્વોને ઝડપમાં છોડી મૂક્યા મધ્ય-રાત્રીનો સમય હોવાથી ચંદ્રનો રૂપેરી પ્રકાશ પૂરતો હોવાથી માર્ગમાં તેમને કંઈ મુશ્કેલી નહીં નહીં આખી રાત મુસાફરી કીધા બાદ પ્રભાત થતા કીશોરીને જીવતી બાળી મૂકવા માટે રતને જ જલમાં જે સ્થળે ચીતા તૈયાર કરાવી હતી, અને જ્યાંથી અગ્નિદત્ત લડીને તેને ઉપાડી ગયો હતો ત્યાં તેઓ જઈ પહોંચ્યા તે સમયે પણ વીખરાયલી ચીતા હજી સળગતી હતી અને કપાઈ મૂવેલા

સીપાર્ઠિઓની લાશો ધૂળમા રગઢોળાતી પડી હતી ત્યાં જઈ પહોંચતા અજબે અથ્થ ઉભો રાખ્યો, જેની પાછળ સર્વ અટકી ગયા, એટલે અજબ કમલીની પ્રત્યે બોલી—“ આ સ્થાનેજ આપણુ કામ હતુ ! કીશોરીકુ વરીને રતનપુરના ભોયરામાથી હરીને રતન આ સ્થાનેજ લાવનાર હતી, અને તેની રાહ ભેતા તેના કેટલાક માણસો અત્રેજ પડાવ નાખી રહ્યા હતા ! રતનપુરના ભોયરામાથી ગુફાને માર્ગે બહાર નીકળાય છે ત્યાં બેઠોશ કીશોરીકુ વરીને રતન ઉપાડી લાવી હતી, ત્યાં પણ તેના થોડાક માણસો હતા ! આ લાશો ભેતા અત્રે સખત ઝપાઝપી થઈ હોય એમ લાગે છે ! આમાની કેટલીક તો રતનના માણસોનીજ છે ! આ ઉપરથી એટલુ તો ખર કે રતન અહીં સુધી તો આવીજ હતી, પણ તેને કોની સાથે લડાઈ થઈ તે અટકળી શકાઉ નથી, કેમકે બીજી લાશો ઓળખાતી નથી ! ” આટલુ બોલી કુમાર તરફ ભેઈ તેણે પૂછ્યુ —“ આ લાશોમા કેઇ આપનુ માણસ ઓળખાય છે ? ”

“ નહીં ! ” કુમારે જણાવ્યુ અને વીજય તરફ ભેયુ, એટલે તે બોલ્યો—“ હુ પણ કોઈને ઓળખતો નથી ! ” આમ વીમાસણુમા પડી તેઓ સર્વ થોડાપરથી ઉતરી આમતેમ ફરીને દરેક લાશ ભેવા લાગ્યા વીજય એક સીપાર્ઠિ પાસે જઈ પહોંચ્યો, જેનો શ્વાસ ધીમે ચાલતો હતો તેને થયલા જખમોમાથી લોહી વહેતુ હતુ, અને તે બેઠોશ પડ્યો હતો તે જીવતો હોવાની ખાત્રી કરી વીજય બોલી ઉઠ્યો—“ આ બેઠોશ સીપાર્ઠિ શુદ્ધિમા આવે તો આ ખુનરેજીની હકીકત એની પાસેથી મેળવી શકીએ ! ” આ સાંભળી કમલીની, ઇંદ્રજીતકુમાર, વગેરે સર્વ તે મરણકાઠે પડેલા સીપાર્ઠિની આસપાસ ભેમા થઈ તેને શુદ્ધિમા આણવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા. કમલીનીએ પોતાના જીનમાની ચેલીમાથી એક ન્હાની શીશી કહાડી તેમાથી અર્કના બે ત્રણ ટીપા તેના મુખમા રેડયા થોડી વારે તે સીપાર્ઠિ સહેજ શુદ્ધિમા આવ્યો અને આખ ઉઘાડી આસપાસ ભેવા લાગ્યો, એટલામા પાસે ઉભેલી કમલીનીપર નજર પડતા તે કં પી ઉઠ્યો તેના ચહેરાપર આવવા માડેલી રતારા એકાએક પાછી ઉડી જવા માડી, જે ભેઈ કમલીની પાસે બેસી તેના કપ્રાળપર હાથ ફેરવતાં માયાળુ અવાજે બોલી—“ નાનુરાય, મને ભેઈને ડરસો નહીં ! હું તમને હુખ દેનાર નથી ! સાવધ થઈ હુ પહું તેનો જવાબ

આપો !” આ સાલણી તેને કંઈક હિંમત આવેલી જણાઈ અને તેણે આખ ઉધાડી આતુરતાથી કમલીની તરફ જોયું, એટલે તેણીએ પૂછ્યું-“કીશોરીકુવરીને ઉપાડીને રતન અત્રે આવી હતી કે ?” આના જવાબમાં જખમી નાનુરાયે કીશોરીને જીવતી બાળી મૂકવા માટે રતને ચીતા તૈયાર કરાવવાની અને અમિદત કેટલાક બદમાશો સહ ત્યાં આવી પહોંચી લડીને કીશોરીને હરી જવાની તમામ હકીકત ધીમે ધીમે જણાવી, પણ તેમ કરતા તે એટલો બધો થાકી ગયો કે ફરી બેશુદ્ધ થઈ ગયો. તેને હોશમાં આણવાને કમલીનીએ વળી ઉપચાર કર્યો, પણ ધણીવાર સુધી તેને શુદ્ધિ આવી નહીં, તોપણ તેના પ્રાણ ઉગરવાની કંઈક આશા આપનારી તેની સ્થિતિ જણાઈ કમલીનીની સઘળી હીલચાલ જોઈ વીજ્ય અને શુરસેનને લાગ્યું કે તેઓ ધારતા હતા તેમ તે કુમારની દુરમન નહીં પણ એક શુભેચ્છક હોવી જોઈએ, તોપણ તેને વિષે શુરસેને જણાવેલ હકીકતનો ખ્યાલ કરતા વીજ્યના મનમાં તેને માટે સહજ શંકા રહી હતી, જે દૂર કરવા માટે કુમારે પોતાની વીતક વાત તેને જણાવી કમલીનીના વખાણ કર્યો, જે સાલણી કમલીની વીજ્ય અને શુરસેન પ્રત્યે બોલી-“મારે વિષે અનેક તરેહની વાતો તમારા સાલજવામાં આવી હશે, તેમજ જે કામ મેં કીધા છે તે પણ મારાપર કોઈ વિશ્વાસ મૂકી શકે એવા નથી, તોપણ તમે જ્યારે મારી અસલ હકીકત જણાશે ત્યારે કહેશો કે, મારે હાથે કદી એકે ખરાબ કામ થયું નથી. હજી કુમારશ્રી પણ મારી ખરી હકીકત જણાતા નથી. સમય મળતા હું મારી વિચિત્ર કહાણી આપને જણાવીશ. પણ આ સમયે મારે એટલું તો જણાવવું જ જોઈએ કે શુરસેનજી અને એમની ભત્રીજી કમલાએ મારા સંબંધમાં જખમી ભૂલ કરી છે.”

“આપ મને અને મારી ભત્રીજી કમલાને કયાથી ઓળખો છો ?” શુરસેને અભયબાળી સંહિત પૂછ્યું.

“હું આપને સારી પેઠે ઓળખું છું. આપ મને ઓળખતા નથી, અને જ્યાંસુધી હું મારી હકીકત કહીશ નહીં ત્યાંસુધી આપ તે જણી શકશો નહીં.” કમલીનીએ જણાવ્યું પછી ઇંદ્રજીત-કુમારે શુરસેન વિષે વિજ્યને પૂછવાથી તેણે સઘળી હકીકત જણાવી આ સર્વ વાતચીત પૂર્ણ થઈ એટલામાં જખમી નાનુરાયે આપો ઉધાડી પીવાને પાણી માગ્યું, જે પીવાથી તે પૂરતી શુદ્ધિમાં આવ્યો,

એટલે કમલીનીએ પૂછવાથી તેણે જણાવ્યું—“કીશોરીજીને અગ્નિ-
દત્ત હતી મથો છે ! રતનકુવરી પણ કીશોરીજી માફક તેના પાનમાં
સપડાઈ ગયા છે કે કેમ તે હું જાણતો નથી ! લડાઈની શરૂઆત-
માંજ હું જખમી થઈ પડ્યો હતો ! અગ્નિદત્ત ધણીક લૂટારાઓ
સાથે આ જંગલની પાસેનાજ પહાડી પ્રદેશમાં રહે છે, એ હું
જાણતો હતો તેથી આ સ્થાને ન રોકાવા માટે મેં રતનકુવરીજીને
બહુ સમજાવ્યા પણ બાવી મિથ્યા થાય છે ?” આટલું કહી તે
હાથ જોડી કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો—“મહારાણીજી, આ સેવકનો
આપે શા માટે ત્યાગ કીધો, તેનો ખરો ભેદ આજ સુધી મને
જણાવ્યો નહીં !” કમલીનીએ આનો કંઈ જવાબ ન આપતા
અગ્નિદત્ત પહાડમાં ક્યા રહેતો હતો તેની નિશાની તેને પૂછી
જોઈ અને પોતાના એક સેવકને તેની સંભાળ માટે રાખી ઇંદ્રજીત-
કુમાર, વીજય, શુરસેન અને અજબ વગેરે સહિત તે પહાડ તરફ
રવાના થઈ સૂર્યાસ્ત થતા સુધીમાં તેઓ તે પહાડની તળેટીમાં
જઈ પહોંચ્યા પોતાના અશ્વોને ઝાડો સાથે બાંધી તેમની સંભાળ
માટે બે માણસોને રોકી તેઓ પગે પહાડપર ચઢવા લાગ્યા
પહાડની ટોચ સુધી હજી તેઓ પહોંચ્યા નહોતા, એટલામાં
રસ્તામાં પડેલી એક માણસની લાશ તેમના જોવામાં આવી, જેને
તેઓમાંથી કોઈ બોળખી શકતું નહીં વળી આગળ ચાલતા બીજી
પણ કેટલીક અજાણી લાશો પડેલી તેમના હીડામાં આવી, જેથી
સર્વના જીવ તલપાપડ થઈ રહ્યાં, અને કીશોરી માટે તેમને દહેશત
લાગવા માડી આખરે તેઓ તે પહાડી પ્રદેશ ઉપરની એક ન્હાની
મઠી આગળ જઈ પહોંચ્યા, જેની પાસેજ અગ્નિદત્તની ગુફા હતી
આ ગુફામાંજ કીશોરીની છાતી ઉપર ચઢી બેસતો એ રાક્ષસને
આપણે જોયો હતો મઠી અને ગુફાની પાસે પણ સખ્યાબધ
લાશો પડી હતી, જેપરથી ત્યાં ભય કર કાપાકાપી ચાલી હોય
એમ જણાવ હવે આ ભયાનક દેખાવ જોઈ ઇંદ્રજીતકુમારની
કીશોરીને મળવાની આશા નાશુદ થવા લાગી, અને તે બહાવરા
સરખો આમતેમ જોવા લાગ્યો રાત્રી પડતા અધકાર થવાથી
સાફ દેખાવ ન હોવાથી અઘચારોએ પોતાની બેલીમાંથી કાકડાઓ
કહાડી સળગાવી લીધા, અને વીજય અને શુરસેન અંધારી ગુફામાં
તપાસ કરવાને ગયા, ગુફામાં ઘોડેક જતા એક તરફ પડેલી એક

લાશ ઉપર તેમની નજર પડી, જે વીજ્યે તરત ઓળખી કહાડી કે તે અગ્નિદત્તનીજ હતી તેની છાતીમા એક ખજર ભેંકી દેવામા આવ્યું હતું, જેનો હાથો બહાર દેખાતો હતો. લાશની પાસે એક કાગળ પડ્યો હતો તે વીજ્યે ઉપાડી લીધો અને પછી તેઓ બંને તે લાશને ગુફાની બહાર ધસડી લાવ્યા અગ્નિદત્તની લાશ જોઈ સર્વ અભયખી સાથે આનંદ પામ્યા, અને શુરસેને કહ્યું—
“આ પાપીને તેના કૂકમૈની સળ કેાણે આપી હશે?”

“ઈશ્વરેજ.” કુમાર નિરાશાસહ બોલ્યો—“હવે કીશોરી-કુવરીની ભાળ મળવી મુશ્કેલ છે. એમની કેાણુ જાણે કેવી સ્થિતિ હશે? આપણી મહેનત નિર્થક ગઈ.” એટલામા ગુફામાથી મળેલો કાગળ કુમારને આપતા વીજ્યે જણાવ્યું—“કુમાર! નિરાશ ન થાઓ. લાશની પાસે આ કાગળ પડ્યો હતો. વાંચી તો જાઓ. એમાથી કેઈ ભાળ મળે છે.” સર્વનું ધ્યાન કાગળ તરફ ખેંચાયું, અને ઇંદ્રજીતકુમારે તે ઉઘાડીને વાંચવા માડ્યો—“આખરે હરામખોર કીશોરી મારા હાથમા સપડાઈ. હવે તે કયા બચવા પામનાર છે? એ છોકરીએ મને જીવતો મારી નાખ્યો, પણ હવે એને હું બરોબર ફળ ચખાડીશ. પોતાને ચક્રવર્તિ રાજા માનનારા અક્ષીમાની રાજા સામે હું જાગ્યો છું. પોતાની બહાદુરી માટે મનમા ફાકો રાખનાર કુલીનસિંહ, ઇંદ્રજીતસિંહ અને આનંદસિંહ કયા ભરાઈ બેઠા છે? બળી જેવા શક્તિવાન કહેવાતા કયા છે તેમના અર્ધચારો? તેઓમાથી કોઈપણ કીશોરીને શોધતો અત્રે અવશ્ય આવશે, તેમને માટેજ હું આ પત્ર મુકી જઈ છું, અને જણાવું છું કે ઉપર લખેલા માણસો અથવા તેમના સાથી અને જે મદદગાર હોય તેમણે સાવચેત રહી પોતાની જીંદગી બચાવવાની તજવીજ કરવી. હું તેમનો કાળ છું. મારે હાથે તેઓ કદી જીવતા બચવા પામનાર નથી. હું બાયલા માફક સત્તાઈ ભરાઈને કામ કરું છું, એમ કોઈ ન કહે તે માટે મારા રહેઠાણનો પાલ પત્તો આપું છું! હોશ હોય તે બધે આવે પણ તેણે પોતાની જીંદગીની આશા છોડી દેવી. અત્રેથી પૂર્વ તરફ પાંચ કોસ ઉપર એક નાળાને કીનારે દક્ષીણ દીશા તરફ જે ગાઉ જવા બાદ મારૂ મકાન નજરે પડશે.” આ હકીકત સાબળતા સર્વને બહુજ ગુસ્સો ઉપજ્યો. કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ આખો લાલ કરી બોલી ઉઠ્યો—“બસ! ગમે

તેમ થાઓ પણ આ પત્ર લખનાર હરામખોરની ખબર લીધા વીના અમે નીરાતે બેસીશું નહીં. હવે અત્રે વાતો કરતા ઉભા રહેવું નિર્ણય છે. એને રોધી કહાડવો જોઈએ.”

“ખરેખર! એને યોગ્ય સજા કરવી જોઈએ. કુમાર, આપ બુદ્ધિમાન છો, સાહસ કરશો નહીં. આપ ક્રોધાવેશમાં એમ કહો છો નહીંતો પહેલા આપના કોઈ અધ્યક્ષને તેની તપાસ માટે મોકલવાનું યોગ્ય વિચારત.” કમલીનીએ મહીર અવાજે જણાવ્યું—“આવો પત્ર લખનારની આ રોખી ખરી મનાયજ નહીં. એ તો કોઈ દગલખાજ હુઆનું કામ છે. વળી લાખી મજલ કાપી આવેલા આપણા અગ્નિનો પણ કંઈ ખ્યાલ કરશો?” ઉશ્કેરાયેલા ઇંદ્રજીતકુમાર અને વીજય તેનું કહેવું સાંભળી કંઈક શાંત થયા, અને ખરૂં ખોટું શું છે તે વિચારી શકે એવી હાલતમાં આવ્યા. તેમણે પોતાની સાથે આલેસ સુકો મેવો ખાઈ ભૂખ મટાડી, અને ત્યાં વહેતા હરામાથી પીવાને પાણી મગાવ્યું. આમ સ્વસ્થ થઈ બાદ હવે શું કરવું તે માટે તેઓ સલાહ કરવા લાગ્યા, એટલે વીજયે પોતાનો વિચાર જણાવ્યો—“આ પત્રમાં જણાવેલે સ્થળે અત્યારે આપણે ન જઈએ, તો અત્રે રોકાઈ જવાનું પણ મને યોગ્ય લાગતું નથી.” ઇંદ્રજીત કુમારે પણ એ વિચારને અનુમોદન આપ્યું, એટલે કમલીનીએ પૂછ્યું—“પણ એનું કંઈ કારણ?”

“કારણ એજ કે, એ હરામખોરો આ સ્થાનને માટે પણ કંઈ બેદરકાર રહ્યા નહીંજ હોય.” વીજયે જણાવ્યું.

“ત્યારે ચાલો. વિલખ શા માટે?” ઇંદ્રજીત કુમારે આતુરતા બતાવી, એટલે વીજયે જણાવ્યું—“કુમાર, આપને ત્યાં આવવાની જરૂર નથી. આપ શુરસેનજી સાથે રત્નપુર કે વીજય-મઠ સીધારો. હું સઘળી તપાસ કરી ત્યાં સત્વર આવીશ.”

“એ વાસ્તવિક છે.” કમલીનીએ જણાવ્યું—“એ દરમ્યાન મને પણ બેએક દુશ્મનોની ભાજ મેળવવાની તક હાથ લાગશે. મારા ધારવા મુજબ આ એક એવા માણસનું કામ છે, જેને આપ મારા વીના ઓળખી શકો તેમ નથી. તે માણસજ આ લખનાર છે કે કેમ તેની મારે ખાત્રી કરવી જોઈએ.”

“ પણ વીજયસિંહની સલાહ મુજબ અમારે રત્નપુર જવું થોડું નથી ! ” કુમારે જણાવ્યું - “ દુરમનને હિ મતથી મળી અમારો હાથ બતાવી કીશોરીકુવરીને તેના પંજમાથી છોડવીશું ! ” આમ વિચાર કરવામાં લગભગ પ્રહર રાત વીતી ગઈ આખરે ઇંદ્રજીતકુમારના વિચાર મુજબ તે મકાન તરફ જવાને તૈયાર થઈ તેઓ પહાડપરથી નીચે આવી અશ્વપર સ્વાર થઈ પૂર્વ દીશા તરફ રવાના થયા પત્રમા જણાવ્યા મુજબ પાંચ કોસ જવા બાદ તેઓ એક નાળા આગળ જઈ પહોંચ્યા, એટલે દક્ષિણ દિશા તરફ વળી તેને કીનારે કીનારે આગળ વધ્યા આમ બેએક કોસ મજલ કર્યા બાદ ખુલ્લું મેદાન આવતા તેમાં થોડેક દૂર એક કીલ્લા સરખી ઈમારત જણાઈ આ ઈમારત નવીજ બધાયેલી હોય એમ જણાતું હતું તેની સફેદ ભીંત ચ દ્રના રૂપેરી પ્રકાશમાં ચળકાટ મારતી હતી તેની આસપાસ ખુલ્લું મેદાન હતું તેઓ ઉતાવળે તે ઈમારતની પાસે જઈ તેની ચારે બાજુએ ફરીને જોવા લાગ્યા, પણ તેમાં પ્રવેશ કરવાને કયાય દ્વાર કે ન્હાની બારી જણાઈ નહીં પચાસેક વારના ઘેરાવામાં પ દરેક હાથ ઉંચી કીલ્લા જેવી ફક્ત ભીંત ચણેલી હતી આ વિચિત્ર ઈમારત જોઈ તેઓ અભયબ થયા, અને તેની ભીંતપર ચહીને અ દરના ભાગમાં શું છે તે જોવાની જાણાસાએ વીજય પોતાની કમ દ ફેકી તેની એથે છેક ભીંતને મથાળે ચહી જઈ અ દર જોવા લાગ્યો થોડીક વાર સુધી આમ જોઈ રહ્યા બાદ તે એકાએક મ્હોટથી હસી ક ઈ પણ જોડ્યા વિના ઈમારતની અ દર કુદી પડ્યો, જે જોઈ કુમાર વગેરે સર્વની અભયબીને પાર રહ્યો નહીં એક તરફ ઉભેલી કમ-લીનીએ પોતાની સખી અજબના કાનમાં ક ઈ કહ્યું, એટલે તેણે ફક્ત હસીને પોતાનું માથું હલાવ્યું એવું શું જોઈને વીજય હસી અ દર કુદી પડ્યો હતો તે જાણવા કુમારની આજ્ઞાથી શુરસેન વીજ-યની કમ દ પકડીને ઉપર ચહી ગયો તેપણુ થોડીવાર ઈમારતમાં જોઈ રહ્યા પછી વીજયની માફક મ્હોટથી હસીને અ દર કુદી પડ્યો હવે ઇંદ્રજીતકુમારની અભયબીની સીમા રહી નહીં ! એ ઈમારતમાં એવું તે શું વિચિત્ર જોવાનું હશે તે વિષે તે ક ઈ અટકળી શક્યો નહીં કમલીનીને પૂછતા તેણે પણ ક ઈ અટકળ કરવાને પોતાને અશક્ત જણાવી અભયબી બતાવી અનેક તર્કવિતર્ક દોડાવવા છતાં

કંઈ અટકળ કરી ન શકવાથી સુઝાયલો કુમાર પોતેજ ઉપર ચઢીને
 નેવાને તૈયાર થયો, પણ કમલીનીએ તેને તેમ કરતો અટકાવી
 પોતાના એક સેવકને ભીંતપર ચઢી તપાસ કરવાની આજ્ઞા કરી
 તરતજ તે ઉપર ચઢી અદર નેતા તેવીજ રીતે તેમા કુદી પડ્યો.
 કમલીનીએ પોતાના બીજા માણસને ચઢાવ્યો, જેણે પણ તેમજ
 કર્યું આમ કમલીનીના સર્વ સેવકો એક પછી એક તે ઈમારતમા
 કુદી પડ્યા આથી ઇદ્રજીતકુમારના મનની હાલત કેવી થઈ હશે તેનો
 ખ્યાલ સહજમા થાય તેમ નથી ! કમલીનીએ ના કહેવા છતાં તેપણુ
 કમંદ પકડી એકદમ ભીંતપર ચઢી ગયો, અને સર્વની માફક થોડી
 વાર નેચા પછી તે પણ મ્હોટેથી હસીને ઈમારતની અદર કુદી
 પડ્યો. હવે ઈમારતની બહાર કમલીની અને અજબ બનેજ રહી
 કુમારને ઈમારતમા કુદી પડતો નેઈ તેઓ હસી પડી, અને તરતજ
 પોતાના અશ્વપર સ્વાર થઈ, બાકીના અશ્વોને ત્યાજ ચરતા છોડી
 જઈ જ ગલમા અદશ્ય થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૭ મું.

થોડાક લેદોપર અજવાળું !

હીરોની સખી કમલા રતનપુરના પહાડપરના પૂર્વ દીરા
 તરફના જ ગલમા મધ્યરાત્રીને સમયે એકલી ક્યા જતી હશે ?
 ચાલો આપણે તેની પાછળ જઈએ આકાશ નેકે ચંદ્રના રૂપેરી
 પ્રકાશથી ઝળખી રહ્યું હતું છતાં ઉંચા ધટાદાર ઝાડોની ધીચ ઝાડીને
 લીધે જ ગલમા અધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. કમલા ઉતાવળે ચાલી
 જતી હતી, એટલામા જમણી તરફથી કોઈ બે માણસોની વાત-
 ચીતનો અવાજ તેને કાને આવતા તે એક ઝાડની ઓથે સંતાઈને
 ઉભી રહી થોડીવારમા બે ઝીઓ વાત કરતી તેની પાસેથી પસાર
 થઈ, એટલે તે પણ દબાતે પગલે તેમની પાછળ ચાલી લગભગ
 અર્ધો માઈ તેમની પાછળ જવા બાદ તેઓ ખુલ્લા મેદાનમા જઈ
 પહોંચી, જ્યાં થોડે થોડે છોટે માટી અને પથ્થરના ન્હાના મ્હોટા
 દગલા પડ્યા હતા મેદાનમા થોડેક જવા બાદ બે ઝીઓ પોતે
 ઓઢોડેલા જલ્લા ઉતારી ચાક ખાવાને પથ્થરના એક ચોતરાપર

બેઠી કમલા પણ તે ચોતરાની પાસેના માદીના ઢગલાની એથે સંતાર્ધને બેઠી, જ્યાથી તેમના મુખ પણ તે ચ દ્રના પ્રકાશમા જોઈ શકી તેઓ બ ને સૌદર્યવાન અને યુવાન હતી કમલા તેને ઓળખી શકી નહી કમલા ખૂબ ધ્યાનથી તેમને જોઈ રહી હતી, એટલામા સામેથી લાખા કદના એક પુરૂષને આવતો જોઈ તે ચમકી ગઈ તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું ચ દ્રના પ્રકાશમા તેણે તે પુરૂષને ખરોખર ઓળખી કહાડયો. ખ ડીયેરવાળા પેલા ભોયરામા પોતાના કાકા શુરસેનને તેજ મળવા આવ્યો હતો, અને તેને જોઈનેજ શુરસેન ગભરાઈ ગયો હતો, તેમજ એને વિષે કમલાએ તેને પૂછવા છતા પણ તેણે કંઈ ખુલાસો કર્યો નહોતો. પોતાના ધડકતા હૈયાને ડહાળે હાથે દબાવી કમલા તેની તરફ જોઈ રહી, એટલામા તેણે પેલી બેઠેલી બ ને યુવતીઓ પાસે જઈ તેમને દમામમાજ પૂછ્યું- “તમે કોણ છો?” આ પુરૂષને પોતાની સામે આવી ઉભેલ જોઈ બ ને યુવતીઓ ઉભી થઈ ગઈ, અને તેઓમાથી એકે પોતાની કમ્મરેથી આળદાર ખજર ખેચી કહાડતા દમામમાજ જણાવ્યું- “અમારી ઓળખ આપી શકીએ તેમ નથી. તમે કોણ છો તે જાણવાની પણ અમને જરૂર નથી. બસ ! તમારે રસ્તે પડો.” પેલો પુરૂષ મ્હોટેથી હસીને બોલ્યો-“અહોહો ! જોહર, તને હું ઓળખતો નથી, એમ સમજે છે ? અરે ! હુ તારી સાતે પહેડીની હકીકત જાણુ છુ. વર્ષતાળથી કોણ અનુભવ્યુ છે.” વર્ષતાળનું નામ સાલગતાજ તે યુવતી ગભરાઈ, ધારિતથી ધ્રુજવા લાગી તેના હાથમાથી ખજર જમીનપર પડી ગયું, જે જોઈ તે પુરૂષ બોલ્યો- “અત્રે તુ શા માટે ભટકે છે તે હુ જાણુ છુ. રતનપુરના કીલ્લામા જઈ રાજ રતનસિંહના કેદી કુમાર આન દસિંહ ઉપર વેર વાળવાની તારી મરજી મારાથી છૂપી નથી. પણ કુમારને પહેલા તે કેદ કીધા હતા ત્યારે તેમનો અઈયાર વીજય તેમને છોડવી ગયો હતો તે ભૂલી ગઈ ? નાહક ફાફા શાને મારે છે. વાર તારી ન્હાની બહેન હાલ કયા છે ?”

“તેને તો ગયાજીમા રાણી મોહીનીએ મારી નાખી.” જોહરે જણાવ્યું

“ક્યારે ?” વર્ષતાળે પૂછ્યું, જેના જવાબમા તેણે કહ્યું- “કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહને ફસાવવા મોહીની વીજયગઢની પાસેના

જ ગલમા ગઈ હતી ત્યારે હુ મારી ન્હાની પ્હેન સાથે કુમાર આન - દસિહને ફસાવવાની ધુનમા એજ જ ગલમા જઈ ચઢી, અને ત્યા પાપી મોહીનીએ વિના કારણે મારી નિર્દોષ પ્હેનને મારી નાખી । કુમારોની શોધમા રાજા કુલીનસિંહે તે આખુ જ ગલ કપાવી નાખ્યુ ત્યારે તેની લાશ રાજના સેવકો વીજયગઢ ઉપાડી ગયા, પણ મારી આ ચાલાક સખી અર્ધચારા તે ત્યાથી ઉપાડી લાવી હતી ।” આમ કહેતા તેણે પોતાની સાથેની યુવતીને ખતાવી એટલે વઈનાળે પૂછ્યુ “ એ તો ઠીક, પણ ત્યારે કુમાર આન દસિંહના પ્રાણ લેવાનોજ તારો ઇરાદો છે ? ”

“ આપ નારાજ ન થાઓ તો—” જોહર ગલરાતી બોલી, એટલે વઈતાળ બોલી ઉઠ્યો “ હુ શા માટે નારાજ થાઉં ? ” આથી તે રાજ થઈ બોલી—“ આપની મનાઈ નથી તો બસ । ”

“ હાલ તો હુ જઈ છુ । વળી કોઈ વાર તને મળીશ । ” આમ કહી વઈતાળ ત્યાથી ચાલ્યો ગયો, અને જોતજોતામા જ ગલમા અદશ્ય થઈ ગયો જોહર પથ્થરપર બેસતા પોતાની સખી પ્રત્યે બોલી—“ પ્હેન ગીલ્લન । એ હરામખોર અહીં ક્યાથી આવી ચઢ્યો । એની સુગત જોતાજ માગી જન હડી ગઈ । શાહજહા આન દસિંહ ઉપર બદલો લેવાના કામમા એ આડો આવશે એવી મને તો દહેસત લાગી હતી । ચાલો, બલા સહેજમાજ પતી ગઈ, એ ઠીક થયુ । હવે અહીં બેસવુ સલામતીભરેલુ નથી કેમકે, એ પક્ષીદ કદાચ પાછો પણ આવે । ” આમ કહેતા તે ઉભી થઈ, અને ગીલ્લન સાથે કીલ્લા તરફ ચાલી ગઈ કમલા તેમની પાછળ ન જતા રત્નપુરના કબ્રસ્તાન તરફ ચાલી વાચનાર ! આપણેતો જોહરની પાછળજ જઈએ, અને તમને તેની થોડી ઓળખ કરાવીએ જોહર પટના રાહરના સુબેદાર ખીજરખાની એકની એક બેટી હતી ખીજરખા, હિ મતવાન, બહાદુર અને બુદ્ધિશાળી પણ દમલખાજ પુરુષ હતો છળકપટને તો તે રાજ્યનિતીનુ એક લુપ્ત ભાનતો હતો તેની પાસે ફક્ત પાત્ર હજીર સીપાઈઓની ફોજ હતી, પણ તે પચ્ચીસ હજીર સીપાઈઓનુ કામ બજાવે તેવી બળવાન હતી જોહરને દસ વર્ષની બાલ્યાવસ્થામા મુકાને તેની માતા મરણ પામી હતી, જેના શોકમા તે ગાડી સરખી થઈ ગઈ હતી, એટલે તેનાપર બેહદ ચાલ રાખનાર તેના બાપ ખીજરખાંએ તેને મ્હોડે ચઢાવી સંપૂર્ણ

સ્વતંત્ર ખવાસની બનાવી દીધી પોતાની માતાનો શોક ભૂલી આનંદમાં રહે તે માટે થોડાક સેવકો સાથે તેને તે વારંવાર દૂરના શહેરો અને ગામોમાં ફરવાને પણ મોકલતો હતો. આમ લગભગ છ વર્ષ તે છટથી પોતાની મરજીમાં આવે ત્યાં ફરી તેથી તેની આલસલુભા ફરક પડી ગયો. આપણી વાર્તાને પ્રસંગે ગૌહરની ઉમ્મર સોળેક વર્ષની હતી રાજ રત્નસિંહને ખીજરખા સાથે સારો રનેહ હોવાથી ગૌહર પણ વખતોવખત રત્નપુર આવી તેને ત્યાં રહી જતી હતી આથી સઘળા રાજસેવકો તેને ઓળખતા હતા, એટલે આ સમયે તેને કીશ્કામાં પ્રવેશ કરવામાં મુશ્કેલી નહીં નહીં. શીવાલયની પાછળની કીલ્લાની ન્હાની બારી આગળ જઈ તેણે તે ઉઘાડવાની દરવાનને બૂમ પાડી, એટલે દરવાને અદરથી પૂછ્યું—“અત્યારે કોણ છે?” જવાબમાં તેણે જણાવ્યું “સુબેદાર ખીજરખાની બેટી ગૌહર.” આ સાંભળી દરવાને તરતજ પોતાના જમાદારને તેના આવવાની ખબર કરી, એટલે તે ઉઠીને બારી આગળ આવી વિવેક ભરે અવાજે બોલ્યો— “શાહબદી સાહબ, મધરાતે આપ પધારેલા હોવાથી છપે સકેત બતાવો એટલે બારી ઉઘાડી આપને અદર દાખલ કરીએ.”

“જોગીયા.” ગૌહરે જવાબ આપ્યો, જે સાંભળતાજ જમાદારે બારી ઉઘાડવાનો દરવાનને હુકમ કીયો, અને ગૌહર કીશ્કન સહ કીશ્કામાં દાખલ થઈ, તેની પાછળ થોડેક છેટે વર્ષતાળ કીશ્કાની દીવાલની ઓથે સતાર્ધને ઉભો રહી દરવાન સાથે તેને થયેલી વાતચીત સાંભળતો હતો. તેમને કીશ્કામાં ગયાને થોડો સમય વીત્યા બાદ તેણે કીશ્કાની બારી પાસે જઈ તે ઉઘાડવાની દરવાનને બૂમ પાડી, અને દરવાનના પૂછવાથી પોતાને સુબેદાર ખીજરખાનો જસુસ જણાવ્યો. દરવાને સકેત પૂછવાથી તેણે પણ ‘જોગીયા’ જણાવ્યાથી દરવાને બારી ઉઘાડી તેને અદર દાખલ કીધા.

ગૌહર અને કીશ્કન ‘જોગીયા’ સકેત બતાવતી રાજ રત્નસિંહના રણવાસ સુધી પહોંચી ગઈ આ સમયે રાત થોડી બાકી રહી હતી તોપણ તેણે તેજ સમયે રાજ રત્નસિંહને પોતાના આવવાની ખબર પહોંચાડાવી રાજ રાજકીય બાબતો વિષે મનમાં અનેક વિચાર કરતો શય્યામાં જગતોજ પડ્યો હતો. ગૌહર આટલી મોટી રાત્રીએ પોતાને મળવા આવવાના ખબર સાંભળી

તે પણ અન્યથા થયો, અને તેને અદર તેડી લાવવાની દરવા-
નને આજ્ઞા કરી પોતે શય્યાપરથી ઉતરી સુખાસને બેઠો. જોહર
અને ગ્રીક્ષીન આવતા તેણે તેમને સન્માનથી પોતાની પાસે પડેલ
આસન ઉપર બેસાડી જોહરને આજ તેણે ધણે દીવસે જોઈ હતી
વળી અત્યારની તેની ખુબસુરતી અને ખીલતી યુવાવસ્થા કંઈ
અજબ હતી તેને જોતા રાજનું મન ડોલવા લાગ્યું, પણ પોતાની
મનોવૃત્તિ દબાવી તેણે ખીજરખાની આરોગ્યતાના સમાચાર
પૂછ્યા બાદ તેને પૂછ્યું—“આટલી મોડી રાત્રીએ આપને તરફી
લેવાની શી જરૂર પડી? તમારી સગે આ બાળા કોણ છે?”

“મારી અર્ધચારા છે.” જોહરે હસીને મોહબાલુ ફેંકતા
જવાબ આપ્યો—“મહારાજાજી, ફક્ત આપના દર્શનની મતલ-
બથી સો સીપાહો સાથે હું પિંદરની મરજીથી આ તરફ આવવાને
કેટલાક દીવસ થયા નીકળી હતી, એટલામા રસ્તામા કુલીનસિંહના
જલ્દીમ સીપાહીઓએ મને કેદ પકડી લીધી તેમની સાથેની લડાઈ
દરમ્યાન મારા કેટલાક સાથીઓ કતલ થઈ ગયા, અને કેટલાક
કેદ પકડાઈ ગયા હું પણ ચાર દીવસ તેમના હાથમા કેદ રહી,
પણ મારી આ સખી તેમના હાથમાથી છટકી ગઈ હતી તેણે ચાલ-
કીથી મને છોડવી, એટલે આપના આસરા વીના જન બચાવ-
વાનો કોઈ ચારો ન જણાયાથી રાતોરાત અહીંજ આવી.”

“સારું કર્યું. રાજમહેલ તમારોજ છે. ખીજરખા અમા-
રાથી જુદા નથી.” રાજ હસીને બોલ્યો કેટલીક આડીઅવળી વાત
કીધા બાદ જોહરે પૂછ્યું—“મહારાજાજી, રાજ કુલીનસિંહ અને
આન દુકુમાર અત્રે કેટલી છે?”

“હા! એ શુભ સમાચાર તમારા પિતાજીને પણ અમે લખી
જણાવ્યા છે.” રાજએ મલકાતે મુખે જવાબ આપ્યો.

“તે મને ખબર છે. પિતાજી આપ મહારાજની મદદે સેના
સહિત આવનાર છે. છીલ્લાના પહાડની તળેટીમા પડેલા કુલીન-
સિંહના લશ્કર ઉપર એર્થીતો છાપો મારવાની તેમની ધારણા
છે.” જોહરે જણાવ્યું. રાજ હજી સુધી જોકે જોહર સાથે હદમા
રહીને વાતચીત કરતો હતો, પણ નીચ જોહરને તે ગમ્યું નહીં.
વાતચીત દરમ્યાન તેણે પોતાના હાવલાવ અને ચાળાચરકાથી
રાજનું જ્ઞાન ભૂલાવી દીધું, તેનું મન ચળી ગયું, તે એકાત યોધવા

લાગ્યો. હવે ગૌહરનો દાવ ફાળ્યો, અને ત્રણ દીવસમા તેા તેણે રાબને પોતાના કાબુમા કરી લીધો. પછી તે પાપીણીએ રાબ કુલી-નસિહ અને તેના સર્વ સાથીઓના મસ્તક કાપી કીલ્લાના કાગ-રાઓ ઉપર લટકાવવાની રાબ રત્નસિહ પાસે પ્રતીક્ષા લેવરાવી, અને તેને લગતી ગોઠવણુમા રાબ રોકાયો, પણ તેમા તે કેટલે અશે ફાળ્યો તે બાણીએ તે પહેલા તે દીને રાતે જ ગલમા ગૌહરની પૂઠ છોડી રત્નપુરના કબ્રસ્તાન તરફ ગયલી કમલા તરફ આપણે નજર ફેરવીએ કબ્રસ્તાનમા પહોચતા ત્યા તદન શુનકાર જોઇ તે વચમાની કબર આગળ જઈને બોયરામા જવા માટે દરવાજો ઉઘાડવા લાગી ધણી માચાકુટ કરવા છતા તે ઉઘડ્યો નહીં, એટલે થાકીને તે કબ્રસ્તાનની બહાર જવાને ફરી. કબ્રસ્તાનના દરવાજા સુધી પહોચતા સામે થોડેક છેટેથી પોતાની તરફ આવતી કઈ ચમકતી વસ્તુપર તેની નજર પડતા તે ચમકીને ઉભી રહી, તેા તે ચમકાટ તેની તરફજ આવતો જણાયો. વીજળીના ઝબકારા માફક ધડીકમા તે ચમકાટથી આસપાસ પ્રકાશ થઈ રહેતો તેા ધડીકમા તે ચમકાટ બધ થવાથી સર્વત્ર અધકાર છવાઈ જતો. થોડીવારમા તે ચમકાટ કમલાની સમીપ આવી પહોચ્યો ત્યારે તેણે બણ્યુ કે, તે ચમકાટ એક સ્ત્રીના હાથમાના લાલામાથી નીકળતો હતો. આ ચમકાટથી કમલા અબચળી પામવા સાથે તે સ્ત્રીની બયાનક આકૃતી જોઇ તેને બેહદ ધાસ્તિ ઉપજી તેના શરીરનો રંગ તદન કાળો હતો. મુખ બીહામણુ હતુ, અને મ્હોટા ત્રણ દાંત મુખની બહાર નીકળેલા હતા. વળી પોતાના સ્વરૂપને વધારે ભય કર બનાવવા તેણે કાળી સાડી પહેરી હતી, જેથી તે ખગેખરી રાક્ષસીજ લાગતી હતી. કમલા હિંમતવાન છતા પણ આ ભય કર સ્ત્રીને જોતા તેને એટલો ડર લાગ્યો કે તે એક યગલુ ભરી શકી નહીં-થરથર કપવા લાગી, એટલામા તે રાક્ષસી તેની સામે આવી ઉભી રહી ગભીર અવાજે બોલી-“ડરીશ નહીં. સ્વસ્થ થઈ કહુ છું તે સાભળ.” કમલાના તેા હોશજ ઉડી ગયા હતા તે પોતાના શુવનની તદન આશાજ છોડી બેઠી હતી, પણ એટલામા એકાએક હમીર, ચમ-નરાય અને નારાયણસિહ ત્યા આવી પહોચ્યા, જેમને જોતા તેને હિંમત આવી અને ઝડપથી હમીરનો હાથ પકડી તે બોલી ઉઠી “ફીક આવી પહોચ્યા.” તે રાક્ષસી સ્વરૂપની સ્ત્રીને જોઈ ત્રણ

અઈચારો પણ અન્યખી પામ્યા હતા, એટલે કમલાને જોઈ હમીરે પૂછ્યું — “તમે અહીં કેમ ઉભા છો? આ સ્ત્રી કેણુ છે?”

“હુ એને ઓળખતી નથી.” કમલાએ જણાવ્યું, એટલે તે રાક્ષસી બોલી ઉઠી—“કમલાને શું પૂછાછો? મનેજ પૂછા! હમીરસિંહ, તમને અત્રે જોઈ મને બહુજ આનંદ થયો. તમને મળવા હુ આતુર હતી!” આ સાંભળી હમીરે અન્યખી સહીત પૂછ્યું—“તમે મને ક્યાથી ઓળખો? મેં તેા આજ દીન સુધી તમને કદી દીઠા નથી.” તે સ્ત્રી મ્હોટથી હસી પડી તેના બયાનક હાસ્યથી આખું કથસ્તાન ગાજી રહ્યું પોતાના હાથમાનો ભાલો ચમકાવતી તે બોલી—“દુનિયામા મારાથી કેણુ અજ્ઞયુ છે! પણ એ વાતોમા આપણુ કંઈ ન વળે! કહો તમારા શરીરછત્રને છોડ વવા શી તજવીજ કરવા માડી છે? વિલખ કરવાનો વખત નથી! રાજા રત્નસિંહ તેમને મારી નાખી નિશ્ચિત થવાની વેતરણુમાજ છે.” હમીર આથી ચમક્યો તે વિષે તેની સંગે વાતચીત કરવાને તેનું મન ઉશ્કેરાયું, પણ તે રાજા કુશીનસિંહની દોસ્ત છે આ દુશ્મન છે તે જણ્યા પહેલા પોતાના ભેદ તેના આગળ ખુલ્લા કરવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહીં તેને શો જવાબ વાળવો તે માટે તે વિચારમા પડ્યો, એટલામા ત્યાં કેટલાક માણસો આવતા જણાયા, જેથી તે રાક્ષસીએ પાછળ ફરીને જોયું તેા ભાલાના ચમકાટથી પડતા અજવાળામા ચાર માણસોને પોતાની તરફ આવતા દીઠા, એટલે ગુસ્સે થઈને પોતાના ભાલાને જોરથી હલાવતી તે તેમની તરફ ધસી ભાલાના ચમકાટે તે ચારે પુરુષોની આખો અજઈ ગઈ, એટલામા તેા તેણે તેમની પાસે મ્હોટી જઈ ચારેને પોતાના ભાલાથી જખમી કરી નાખ્યા ભાલાને ઝેરનું પાણી ચ્હડાવેલું હોય તેમ જણાવું હવું કેમકે, તે ચારે પુરુષો જખમી થતાજ જમીનપર પડ્યા, અન પાછા જીવતા ઉઠવાજ પામ્યા નહીં. આ બનાવ જોઈને હમીર, ચમનરાય, નારાયણસિંહ અને કમલાને પણ તેના વિચિત્ર ભાલા માટે ધારિત ઉપજી, એટલામા તેા તે રાક્ષસી તેમની પાસે પાછી આવી અને પોતાના ભાલાના હાથથી તેઓ ચારે જણને સાથેજ ધક્કો મારી પાછળ હઠાવ્યા, પણ તેનો સ્પર્શ થતાજ તેમના શરીરમા એક પ્રકારની ઝંઝાટી પેદા થવા સાથે તેઓ તરતજ બેહોશ થઈ જમીનપર ઢળી પડ્યા પછી તેમની શ્રી

દશા થઈ તે જાણીએ તે પહેલા હમીર, ચમનરાય અને નારાયણ-
સિંહ ત્યા કચાથી આવી પહોંચ્યા તે માટે અત્રે કેટલોક ખુલાસો
કરવાની જરૂર છે આપણે જાણી ગયા તેમ હમીર રત્નપુર ફત્તેહ
કરવાના સમાચારનો પત્ર લઈ વીજયગઢ ગયો તેને ત્રીજે દીવસે
રાજા રત્નસિંહે દગાથી રાજા કુલીનસિંહ, આન દુકમાર અને તેના
રસાલાના માણસોને કેદ પકડવાના સમાચાર લઈને પણ સ્વારે
વીજયગઢ પહોંચી ગયા આ સમાચાર વીજયગઢમાં ફેલાતા ત્યાની
તમામ પ્રજામાં ઉશ્કેરણી અને ચિંતા ફેલાઈ ગઈ, અને મમે તે
ઉપાયે અને ભોગે પોતાના પ્રતાપી રાજા, વગેરેના છૂટકારા માટે
પ્રજાજનો તત્પર થઈ રહ્યા દગાખોર દુશ્મન ઉપર કેવી રીતે ફત્તેહ
મેળવવી એ વિષે રાજા જગતસિંહે દીવાન જયસિંહ સંગે સલાહ
કરીને હમીર, ચમનરાય અને નારાયણસિંહને રત્નપુર જઈને ત્યાના
કીલ્લામાં પ્રવેશી રાજા રત્નસિંહને કેદ પકડવાની તજવીજ
કરવાની આજ્ઞા કરી રવાના કીધા, અને પોતે પણ વીજયગઢમાંની
તમામ સેના સહ રત્નપુરપર ચઢાઈ લઈ જવાને વિચાર કીધો રાજા
જગતસિંહની આજ્ઞા મુજબ ત્રણે અર્ધચારો ઝડપી ચાલના અશ્વો-
પર સ્વાર થઈ રત્નપુર તરફ વીદાય થયા, અને બીજે દીને સાંજે
ત્યાના પહાડની તળેટીમાં પડેલી ફત્તેહસિંહ અને નાહરસિંહની
સરદારી તળેની સેનામાં જઈ પહોંચ્યા રાજા કુલીનસિંહના લગભગ
પચ્ચીસ હજાર સીપાઈઓ રત્નપુરના પહાડની નીચે કીલ્લાના દર-
વાજા સામે પડ્યા હતા, અને તેટલીજ ફોજ રત્નસિંહને બહારથી
કોઈની લશ્કરી મદદ ન મળે તેનો બંદોબસ્ત રાખવાને પહાડની
ચારે તરફ છુટી છવાઈ રાખવામાં આવી હતી બહાદુર નાહરસિંહે
પાંચમેક શુરવીર સીપાઈઓ સહીત કેટલીક વાર પહાડ ઉપર ચઢી
કીલ્લાના દરવાજા સુધી પહોંચી જવાની તજવીજ કરી હતી, પરંતુ
કીલ્લાના ધુરન્નેપરથી રત્નસિંહની સેનામાંથી ચાલુ રહેલા તોપના
મારાથી તે ત્યા સુધી પહોંચી શક્યો નહોતો બહોર રીતે આમ રાજા
કુલીનસિંહની ફોજ દુશ્મનોની સામે પડી હતી અને વાર વાર હુમ-
લાઓ લઈ જતી પરંતુ નાહરસિંહના હુકમથી પાંચ પાંચ સાત સાત
સીપાઈઓ થઈને છુપા રસ્તાઓએ ઘણા સીપાઈઓ, જસુસો અને
સુરંગ ખોદનારાઓ પહાડ ઉપર ચઢી ગયા હતા, અને બીજા
પણ તે રીતે કીલ્લાની પાસે છુટા છવાયા ભેગા થતા જતા હતા

આથી ત્રણેક દીવસમા લગમગ ત્રણ હજાર સીપાઈએ પહાડ ઉપર
 પહોચી જશે એવી આશા રાખવામા આવી હતી, અને ત્યાર પછી
 કીલ્લાના દ્વાર ઉપર હુમલો કરવાનો નાહરસિંહે વિચાર કીધો હતો.
 પહાડ ઉપર કીલ્લાની દીવાલ પાસે પહોચી જઈને સુરગ ખોદ-
 નારાએ સુરગો ખોદીને તેની અંદર દારૂ ભરી કીલ્લાનો દરવાજો
 ઉરાડવાની તજવીજમા કામે મડી મચા હતા. હરકરમા પહોચતા
 હમીર, ચમનરાય અને નારાયણસિંહને આ સર્વ હીલચાલ વિશે
 ખબર પડી મુસાફરીનો થાક દૂર થતા તેઓ ત્રણે કીલ્લામા પ્રવેશ
 કરવાને રાત એક પ્રહર વીતતા છ વણીમાથી નીકળી પહાડ ચઢવા
 લાગ્યા. હમીર તે પહાડી જ મલના છપા રસ્તાઓથી જાણીતો
 હોવાથી તેઓ મુશ્કેલી વગર રત્નપુરના લોચરામા જવાના દ્વાર-
 વાળા કબ્રસ્તાનમા જઈ પહોચ્યા, જ્યાં ચમકતા બાલાવાળી પેલી
 રાક્ષસી અને કમલાને તેમણે જોઈ, અને બાલાના હાથાનો સ્પર્શ
 થતા સઘળા બેહોશ થઈ ગયા હતા. જ્યારે તેઓ શુદ્ધિમા આવ્યા
 ત્યારે તેમણે પોતાને રત્નપુરના કીલ્લાની અંદર રાજમહેલના
 પાછલા ભાગ તરફની એક દીવાલ પાસે પડેલા જોયા. સમય પ્રભા-
 તનો હતો. આમ વગર મહેનતે કીલ્લાની અંદર પહોચી રાકવાથી
 તેમની અભયળી અને આન દનો પાર રહ્યા નહી, અને તે રાક્ષસી
 સ્વરૂપની સ્ત્રી દુશ્મન નહી પણ મદદગાર હોવી જોઈએ, એમ તેમને
 લાગ્યું. તે કોણ હશે તે જાણવાને તજવીજ કરવામા સમય ન ગૂમા-
 વતા તેમણે કીલ્લામા અંદર મચાવવાનું રાત્રી કીધું ત્રણ અર્ધ-
 ચારેએ પે તપોતાને માટે જુદાજુદા કામ જોઈ લીધા. રત્નપુરના
 કીલ્લામાની સઘળી તોપો ખીલા ઠોકી નફામી કરી દેવાનું
 કામ નારાયણસિંહે માથે લીધું. રત્નસિંહના દીવાન ભગવતરાયનું
 મસ્તક કાપીને રાહેરના બજારના ચોકમા મુકવાની ચમનરાયે હામ
 બીડી, જ્યારે હમીરે તો આખા રત્નપુરનો નાશ કરવાની પ્રતિજ્ઞા
 લીધી. તેમણે જોતજોતામા રત્નપુરમા છપી રીતે ગરબડ મચાવી
 મુકી, જેથી પ્રજામા ભારે ગભરાટ ફેલાઈ ગયો. જોહર રાજા રત્ન
 સિંહને મળી તેને બીજે દીને રાજા દરબારમા બીરાજ્યો હતો. ત્યારે
 એક ભસુસે હાજર થઈ નગરમા પહોંચે ઠેકાણે વિચિત્ર લખાણવાળા
 કાગળો ફેાઈએ ચોટાડવાની ખબર આપી, અને તેવો એક કાગળ
 રાજા આગળ રજૂ કર્યો, જે વાંચી જોતા તેમા એવી મતજબન

લખ્યુ હતુ કે, રાજા કુલીનસિંહના અર્ધચારે રત્નપુરના કીલ્લામાં આવી પહોંચ્યા છે, અને રાજા રત્નસિંહ જે આઠ પ્રહરની અંદર રાજા કુલીનસિંહ, વગેરેને મુક્ત કરશે નહીં તે! આખા રત્નપુરના જડમૂળથી નાશ થઈ જશે !

રાજા કુલીનસિંહના અર્ધચારેની ચાલાકી અને બહાદુરી રત્નસિંહ સારી પેઠે જાણતો હોવાથી આ કાગળોની હકીકત સાબિતતા કંપી ઉઠ્યો, અને શુ કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો. રત્નપુરની તમામ પ્રજા રાજા રત્નસિંહનેજ આ ઉપદ્રવનું મૂળ મણતી હતી નીચ અભાગી રાજા પ્રતાપી રાજા કુલીનસિંહ સાથે વેર બાધી નાહક નિર્દોષ પ્રજાની ખુશારી કરેછે, એમ વાતો થતી હતી.

એક દિવસ મધરાતે રાજા રત્નસિંહ એકાન્તવાસમાં નીચ જોહર સાથે હાસ્યવિનોદ કરતો. રાત્રીપર બેઠો હતો, તે સમયે તેણે ભોયરામાં જઈને રાજા કુલીનસિંહ, વગેરેને જોવાની પોતાની ઈચ્છા જણાવી. રાજા તેના મોહમાં એટલો બેસી જઈ ગયો હતો કે તેને જ્ઞાન રહ્યું નહીં અને ચાલતા આવેલ રીવાજ તરફ લક્ષ ન આપતા તેને રાજા રાખવા તે સમયેજ તે અભાગી કુલાડી તેણીને લઈ ગયો. હજી તેણે પહેલો દરવાજો ઉઘાડ્યો, એટલામાં જાણે ધણીક તોપો સાથે ફુટી હોય તેવો ભયાનક અવાજ એકાએક સંભળાયો, જેથી આખો કીલ્લો અને નગર હચમચી ગયું. અવાજ સાંભળતાજ જોહર બેહોશ થઈ બાગણ આગળ પડી ગઈ. રાજા પણ બહાવગે બની જઈ ભોયરાનું દ્વાર ઉઘાડું રહેવા દઈ મહેલમાં પાછો દોડી ગયો, અને રોના અવાજ થયો. તે જાણવાને અગાસીમાં જઈ નગર તરફ જોવા લાગ્યો. આખા નગરમાં ભયાનક આગ સળગી હતી. સેડો બળતા ઘરના ભડકા ઉપર આકાશ સુધી જતા જણાતા હતા. રાજા હતાશ થયો, તેનું જ્ઞાન જવું રહ્યું, અને ગાડા માકલ માથું ફેરવતો રડતો બોલી ઉઠ્યો-“ સત્યાગ્રહ ! આ સર્વ ગરબડ કુલીનસિંહના અર્ધચારેએજ મચાવી ! હરામખોરોએ દારૂગાળાના ભંડારમાં નક્કી આગ લગાડી દીધી ! હાય ! હાય ! હવે શું કરવું ! સેડો ધરો, હજીજો મનુષ્યો સહિત ભગ્ન થઈ જશે ! આ સમયે પેલો હરામખોર સાથું હાજર હોત તો એના પ્રાણ લીધા હોત ! એ લુચ્ચાની ઉગ્રેશીથીજ મેં મૂખે ગળા કુલીનસિંહને કપટથી કેદ કરીધા !

હાય ! હાય !” તે ગાડા સરખો રાજમહેલની દોઢી ઉપર આવ્યો, એટલે દરવાને પણ ખબર આપી કે, દારૂગોળાના બંડારમાં કોઈએ આગ લગાડ્યાથી સેંકડો વરો ઉડી જઈ જમીનદોસ્ત થઈ ગયા છે, અને આખા નગરમાં આગ સળગી ઉઠી છે આ ખબર સાંભળી રાજા બહેમાકળા સરખો દીવાનખાનામાં દોડી જઈ બેહોશ હાલ-તમાં આસને જઈ પડ્યો.

વાચનાર, આ કામ રાજા કુલીનસિ હના અધિચારોનુજ હવે આગ લાગવાથી મચી રહેલા હાહાકારમાં કીસ્લામાની તોપોમાં ખીલા ઠોકવાનો નારાયણસિહને સારો લાગ મળ્યો. મેઘજન સળગવાથી થયેલો ભય કર અવાજ સાંભળી ભગવતરાય દીવાન ગલ-રાટમાં ધરમાથી બહાર નીકળી તપાસ કરવાને એકલોજ રહેરમાં નીકળ્યો. રમનરાય તેને માર્ગમાં મળી ગયો, એટલે તેણે તેનો હાથ પકડીને ઉભો રાખી કરડાકીમાં કહ્યું-“ નમસ્કાર દીવાનજી !” ભગવતરાયને આથી બહુજ ગુસ્સો ઉપજ્યો. તેણે મ્યાનમાંથી તલવાર કહાડી ચમનરાય તરફ ઉગામી, પણ એક કુદકો મારીને દૂર ખસી જઈ ધાતુકાવીને તેણે પોતાની તલવારનો તેના પર એવો સચોટ ધાક્યો કે તેનું મસ્તક ધડથી જુદું થઈ પડ્યું વાચનાર ! મેઘજન ઉરાડી દઈ આખા રત્નપુરમાં આગ સળગાવનાર હમીરજી હતો. પોતાને માથે ઉઠાવેલું એ કામ પાર પાડવા તેણે અરધા પ્રહર સુધી બળ્યા કરે એવી મીણુની એક દીવટ બનાવી અને તેને એક છેડે દારૂનો ફટાકડો એવી રીતે ગોઠવ્યો કે દીવટ સળગી રહેતાજ તે સળગી ઉઠી તેમાંથી બળતો દારૂ કુવારાની માફક થોડી વાર ઉઘે ઉડ્યાજ કે. આ બાજુથી પોતાના સાથીઓને બલીતા કઠી પોતાની ધારણા પાર પાડવા તે દારૂગોળાના બંડાર આગળ જઈ લાગ મળે તો પોતાની કમદ નાખીને તેની અદર ધુસી જવાની ચિતામાં તેની આસપાસ બઠકવા લાગ્યો. દારૂગોળાના બંડારની ઈમારત બહુ મ્હોટી નહોતી પણ તે બહુ મજબૂત હતી. તેની ચારે બાજુની દીવાલ બહુજ પહોળી અને ઉચી હતી, જેમાં અદર જવાનો લોખડનો મજબૂત દરવાજો હતો, ત્યાં પચાસ સીપાઈઓ ખુલ્લી તલવારે દીનરાત પહેરો ભરતા હતા. બંડારની ચારે તરફ ખુલ્લું મેદાન હવે, અને તે તરફથી કોઈ માણસને હાથમાં અગ્નિ લઈને પસાર થવા દેવામાં આવતોજ નહોતો.

અ દ્ર અસ્ત થવાથી પાછલી રાતનો ઘોર અ ધકાર ચારે તરફ પ્રસરી રહ્યો અને પહેરેગીરોની આંખો પણ થાક અને ઉન્નતિથી ભારે થવા લાગી, તે સમયે હમીર લાગ જોઈને કમ દ ફે ક્રી ભ ડારના પાછલા ભાગ તરફની દીવાલ ઉપર ચઢી જઈ તેની મદદથીજ અ દર ઉતરી ગયો. ભ ડારની અ દર દારથી ભરેલા હુન્નરો થેલાની ઉંચી થડી તેમજ ગોળાના ઢમલા પડ્યા હતા, અને ઘણી તોપો પણ હતી વિચાર કરવામા વખત ન ગૂમાવતા હમીરે પોતાની પાસેની પેલી દીવટ સળગાવીને દારના થેલાઓની વચમા ગોઠવીને ઉભી મુકી અને ઝડપથી ભ ડારની બહાર નીકળી ખુલ્લા મેદાનમા જઈ ઉભો. તેણે મુકેલી વાટ જળી જઈ ફટાકડો ફુટવાથી દારમા આગ સળગી ઉઠી, અને ભ ડારની આખી ઈમારતનો જડમૂળથી નાશ થઈ ગયો. ગોળા ફુટવાથી નગરમાના સે કડો ધર પડી ગયા અને હુન્નરો માણસો જોનજોતામા મરણ શરણ થઈ ગયા. પહાડની તળેટીમા પડેલા રાજ કુલીનસિંહના લશ્કરમા આ અવાજ સભળાયા ત્યારે બ ને સેનાપતી સમજી ગયા કે દારગોળાના ભ ડારમા આગ લાગેલી હોવી જોઈએ આ બાબતની તપાસ કરાવતા તેમની અટકળ ખરી કરવાથી તેમણે તેજ સમયે કીલ્લાપર એકદમ ચઢાઈ કરવાનો ઠરાવ કીધો અને બહાદુર નાહરસિંહ ચારેક હુન્નર સીપાઈઓ સહિત પહાડ ઉપર ચઢી ગયો.

ગભરાયલા રાજ રત્નસિંહને ભગવતરાય માર્યો જવાના તેમજ કીલ્લામાની તોપો ખીલા ઠોકીને નક્કામી ઝગી નાખનામા આવ્યાની ખબર મળી ત્યારે પોતાના પ્રાણુની પણ તેને આશા રહીજ નહી રત્નપુરનો કીલ્લો હવે કોઈ ઉપાયે પોતાને હાથ રહી શકે તેમ નથી, તેમજ દુશ્મનો ક્તેહ પામતા પોતાને જીવતો રહેવા દે તેમ નથી, એવી તેને હવે ખાત્રી થઈ ગઈ એકાએક મનમા વિચાર આવતા તે હાથમા ખુલ્લી તલવાર લઈ જીરસામા ઉઠ્યો અને ભોયરાની ચાવી લઈ તેના દ્વાર તરફ ધસી જતા બબડ્યો-“અમારી જીંદગી બચી શકે તેમ નથી ત્યારે કુલીનસિંહ અને તેના કુમાર, વગેરેને પણ શા માટે જીવતા છોડીએ ? બસ, તેમના મસ્તક છેદી નાખીશું.” આમ બબડતો તે ભોયરામા ગયો. પેલા ચોકમા રાજ કુલીનસિંહ, વગેરેને કેદ કીધા હતા ત્યા જઈ જીવે છે તો તે સ્થાનમા કોઈ નહોતું કેદીઓ ત્યાથી ક્યા ગયા હશે, તે માટે ત્રીમાસણમા પડી

તે આસપાસ રોધવા લાગ્યા, પણ તેઓ ક્યાય જણાયા નહીં કોઈની મદદથી કદાચ તેઓ નહાસી ગયા હશે, એમ ધારી તેણે સધળા દ્વાર તપાસ્યા, પણ તે બધજ જણાયા આમ બહુ રોધ કરતા પણ તેમનો પત્તો ન લાગવાથી તે નિરાશ થઈ ગાડા સરખેા મહેલમા પાછો ફર્યો.

વાચનાર ! રાજા કુલીનસિંહ, વગેરે લોચરામાથી ગ્યા ગયા, તે જણવાની તમારી આતુરતા અત્રેજ શાત કરીશુ. આપણે જાણી ગયા તેમ જોહર ‘ જોગીયા’ સંકેત બતાવીને રત્નપુરના કીલ્લામા દાખલ થઈ હતી ત્યારે થોડીવારે તેની પાછળ વર્ષતાળ પણ એજ સંકેત જણાવી કીલ્લામા આવ્યો હતો. તે પછી તેણે શુ કીધુ તે કંઈ આપણા જણવામા આવ્યુ નહી, પણ દારૂખાનાનો ભંડાર સળગી ઉઠ્યો, તે સમયે તે અનાયાસે ચોપદારનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી રાજમહેલની આસપાસ ભટક્યા કરતો હતો. ભંડાર ઉડવાનો અવાજ સાંભળી રાજા રત્નસિંહ ગભરાટમા રાજમહેલની બહાર તપાસ કરવાને દોડી આવ્યો, ને ત્યાં ચોતરફ કોલાહલ મચી રહ્યો હતો. તે ગરબડનો લાલ લઈ તે ધૂપી રીતે રાજમહેલમા ધુસી ગયો. રાજા રત્નસિંહ પાસે લોચરાની ચાવી હતી તેવીજ એક કુચી તેની પાસે હતી લોચરાનો દરવાજો હતો. તે ઓરડામા જઈ તેણે દ્વાર ઉઘાડ્યુ અને અંદર જઈ તેજ ચાવીએ અંદરથી બંધ કરી દીધુ. આમ કેટલાક દ્વાર ઉઘાડીને રાજા કુલીનસિંહ વગેરે કેદ હતા તે ચોકમા જઈ પહોચી રાજાની સામે તે હાથ જોડી ઉભો. આ સમયે રાજા હંડી ચિતામા નીચુ મસ્તક કરી બેઠો હતો. ભંડાર ઉડવાનો અવાજ તેમને કાને પણ પહોચ્યો હતો, અને ઘડાકાથી આશુ લોચર હથ-મચી ગયુ હતુ. આથી તેઓ પણ ગભરાટમા પડયા હતા, એટલામા વર્ષતાળને જઈ તેઓ ચમકી ગયા, અને કુલીનસિંહે અન્ત-યખી સહિત તેને પૂછ્યુ - “તુ કોણુ છે અને શા માટે આવ્યો છે ?”

“આ સમયે હુ ચોપદારના સ્વરૂપમા છુ છતાં આપનો અજ્ઞાત દાસ છુ. મારૂ નામ વર્ષતાળ છે.” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો-“આપ મહારાજને અત્રેથી મુક્ત કરવા આવ્યો છુ, અને તેનુ ઈનામ પણ અત્રેજ મેળવવા અરજ કરૂ છુ !”

“તમને ઈનામ આપીએ એવુ આ સમયે અમારી પાસે શું છે ?” રાજા કુલીનસિંહે વધુ અભયજ થઈને પૂછ્યુ.

“ મારી ચાચના આ સમયે પણ આપ મહારાજ ધારો તો પૂર્ણ કરી શકો ! ” વર્ષતાળે હાથ જોડીને જણાવ્યું — “ મહારાજ ! આ અધમ દાસ ઈનામમા પોતાના સર્વ અપરાધની ક્ષમા ચાચે છે ! ”

“ પણ તે અમારો શો અપરાધ કીવો છે ? ” રાજાએ પૂછ્યું

“ મહારાજ, એનો ખુલાસો આ સમયે આપી શકુ તેમ નથી ! વિલબ ન કરો ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો કે આપને આ બધીખાનામાથી મુક્ત કર ! મહારાજ, સમય બહુ થોડો છે ! વિચાર કરવામા વખત ન ગૂમાવો ! ” વર્ષતાળ હિમતથી ઉતાવળે બોલ્યો. આ સાંભળીને સર્વની અભયબી અને વીમાસભુનો પાર રહ્યો નહીં કેદખાનામાથી છોડવવાની મહાભારત સેવાના બદલામા પોતાના કંઈ છપા અપરાધની તે ક્ષમાજ માગે, એ કેવી અભયબી ? એમા શો ભેદ હશે ? રાજા કુલીનસિંહ, વગેરે સર્વ તેની આ વિચિત્ર માગણી માટે ઉંડા વિચારમા પડી જયા આખરે રાજાએ કહ્યું— “ ગમે તે હો ! ગમે તારા અપરાધની ક્ષમા કરીએ છીએ ! ” આ સાંભળી તેના આન દનો પાર રહ્યો નહીં હરખભેર તેણે ચોક માની સત્તર ન બરવાળી ઓરડી પોતાની પાસેની કુચીથી ઉઘાડી તેના બારણા ઉઘડતાજ હાથમા ચમકતો લાલો લઈ પેલી રાક્ષસી તેમાથી બહાર નીકળી આવી, જેને આપણે કશ્મિરના કમલાની સામે ઉભેલી જોઈ જયા છીએ આ સમયે ત્યાં દીપક બળી રહ્યો હતો, જેનો ઝાખો પ્રકાશ ચાંચે તરફ ફેલાઈ રહ્યો હતો, પણ તે રાક્ષસી ઓરડીની બહાર આવતા તેના હાથમાના લાલાના ચમકાટથી આખા ચોકમા દીવસ સરખું અજવાળું થઈ રહ્યું તેના ભયાનક સ્વરૂપ સાથે લાલાના અજબ ચમકાટે રાજા, વગેરેને અનહદ અભયબીમા નાખી દીધા ચોકમા આવતાજ તેણે વર્ષતાળને પૂછ્યું — “ તમારું કામ પાર ? ”

“ હા ! ” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો, એટલે તે મુખ મલકાવી રાજા પ્રત્યે બોલી— “ હવે આપ સર્વ આ ઓરડીમા મારી પાછળ આવો ! આપને ભોયરાની બહાર ખેંચાડી દઉં ! ” રાજા કુલીનસિંહ વગેરેને એટલી તો ખબરજ હતી કે, સત્તર ન બરવાળી ઓરડીમાથી કીશોરી ગૂમ થઈ હતી, તેથી રાક્ષસીના વચનો સાંભળી તે ઓરડીમાથી ભોયરાની બહાર નીકળવાનો છૂપો માર્ગ હશે, એમ તેમણે ધાર્યું રાક્ષસીએ વર્ષતાળની મદદથી સર્વના હાથપગમાની

બેડીઓ તોડી નાખી, અને સર્વ તેની પાછળ તે ઓરડીમા ગયા. જે માર્ગે કુ દનને કીશોરી સહિત નહાસી જતી આપણે જોઈ ગયા છીએ, તે માર્ગે તેઓ ભોયરાની બહાર નીકળી આવ્યા બહાર આવતાજ રાજા કુલીનસિંહ, વગેરેને પૂછવાનો સમય મળે તે પહેલાજ તેમને જણાવ્યા વગર રાક્ષસી અને વર્ષતાજ ધ્રીચ જ ગલમા જતા રહી જોતજોતામા તેમની નજર આગળથી અદૃશ્ય થઈ ગયા અનેના સબંધમા સર્વ અનેક અટકળ કરવા લાગ્યા, પણ તેમને માટે તેઓ શકમાજ રહ્યા.

આ તરફ ફેાજ સહિત પહાડપર ધસી ગયેલ નાહરસિંહે બપેાર થતા પહેલાજ પોતાની સેના સહિત કીલ્લાના દરવાજા પાસે પહોચી જઈ જોસબ ધ ધસારો કરી ભય કર મારો ચાલુ કર્યો. રત્નસિંહના લશ્કરે છેવટના ઉપાય તરીકે કેશરીયા કરી કીલ્લાના દ્વાર ઉઘાડી નાખી દહતાથી સામે થઈ લડવા માડયુ. કીલ્લાની બહાર મેદાનમા ભય કર લડાઈ ચાલી અને તરફના સે કડો બહાદુરો ટપોટપ પડવા લાગ્યા. આમ લડાઈ પૂર જોશથી ચાલી રહી હતી, એ અરસામા રાજા કુલીનસિંહ, આન દકુમાર, ચતુર વગેરે પણ જે પાચસો સીપાઈઓને નાહરસિંહે પહેલાથીજ એકેક બળે કરીને પહાડપર મોકલ્યા હતા, તેમની સાથે રણભૂમીપર આવી પહોચ્યા તેમને જોતા રત્નસિંહના સીપાઈઓ હિ મત હારી ગયા, અને હવે લડીને નાહકમા પ્રાણુ ગૂમાવવાનુ યોગ્ય ન ધારી સુલેહનો ડકો વળડી તેઓ પોતાના હથીયાર છોડી દઈ રાજા કુલીનસિંહને શરણે થયા. રાજા કુલીનસિંહની સેના ફત્તેહની હર્ષ મર્જના કરતી રત્નપુરમા દાખલ થઈ અને કીલ્લાપર રાજા કુલીનસિંહની વિજય ધ્વજ ફરફરવા લાગી. વિજયી રાજા કુલીનસિંહ સરદારો અને અઈયારો સાથે રાજમહેલમા દાખલ થયો. રાજા રત્નસિંહ માટે તપાસ કરાવતા એક ઓરડામાથી તેની લાશ મળી આવી. રાજા કુલીનસિંહને બહુ ખેદ હપજ્યો. સર્વ ગડબડ શાત પડતા અને નગરમા ફેલાયલો ગભરાટ શાત પડતા રાજા કુલીનસિંહે રત્નપુરમા આન દકુમારના નામની આણુ ફેરવી, જે પ્રબલ હરખથી વધાવી લીધી. રત્નસિંહના રાખને યોગ્ય માનથી અગ્નિસંસ્કાર કરવામા આવ્યો, અને તેની રાણી પોતાના પતિના રાખ સાથે સતી થઈ સર્વ કામોમાથી નિવૃત્ત થઈ રાજા કુલીનસિંહે આ સમાચારનો સચિટ્તર

પત્ર મહારાજ જમતસિંહ ઉપર વીજયગઢ લખી મોકલાવ્યો. એ અરસામા કમલા પણ તેમને આવી મળી રતનપુરમા આવ્યા પછી તેણે ફક્ત ગૌહર અને ગીલ્લનને કેદ પકડી હતી રાજ્ય ખટપટ માથી નિવૃત્ત થયા બાદ એક દીને રાજ કુલીનસિંહ, આનંદ-કુમાર, ચતુર, હમીર, બળવજેરે, એકાતમા વાત કરતા બેઠા હતા ત્યારે રાજ્યએ કમલાને પોતાની પાસે બોલાવીને પૂછ્યું—“આટલા દીવસ તું ક્યા હતી? કીશોરીકુવરીની કઈ ભાળ મેળવી?” આના જવાબમા કમલાએ જણાવ્યું—“મહારાજ! પાપી અગ્નિ-દત્તની પુત્રી કામીની કીશોરીબાને પોતાના પિતાના પંજમાથી છોડવીને તેમની સાથે પોતે પણ પિતાનું ઘર છોડી નીકળી ત્યાર પછી હું તેમને મળી હતી ઘણા દીવસ અમે ગયાજીમા સાથેજ રહ્યા હતા, જ્યાં કેટલાક વિચિત્ર બનાવો બન્યા.”

“તેને લગની કેટલીક હકીકત વિજયસિંહે અમને જણાવી હતી.” રાજ ગલીર અવાજે બોલ્યો—“વળી અમારા જાણવામા આવ્યું છે કે, ગયાજીમા ઇંદ્રજીતકુમારના ઓરડામા જે અદ્ભુત બનાવો અમારા જોવા તથા સાબળવામા આવ્યા હતા, એ સર્વ કામીનીનાજ કામ હતા. તેમાની બે વાતોનો ભેદ હજી અમને જણાયો નથી. એક તો એ કે, તમે તે ઓરડામા ક્યે માર્ગે આવતા હતા, અને ત્યાં કોની સાથે લડયા હતા તેમજ ત્યાંથી મળી આવેલ હાથનું કાફું અને મસ્તક વિનાનું ધડ કોના હતા?”

“એનો ભેદ જણાવું છું મહારાજ!” કમલાએ જણાવ્યું—
“ગયાજીમા ફલગુનદીને કીનારે રાધાકૃષ્ણજીનું મંદીર છે, તેમાથી એક ગુપ્ત ભોમર મહેલમા એ ઓરડા સુધી છે. આ માર્ગ મોહીની, અગ્નિદત્ત અને કામીની સિવાય બીજા કોઈની જાણમા નથી મને અને કીશોરીબાને એ માર્ગ કામીનીએજ બતાવ્યાથી અમે તે માર્ગે આવજાવ કરતા હતા એ વિચિત્ર માર્ગ ગયાજી ગયા પછી તક મળતા આય શીરછત્રને બતાવીશ.”

“મોહીની તેમા કયાથી આવી?” રાજ્યએ પૂછ્યું

“અમે તે માર્ગે રાજમહેલમા આવતી હતી—એક દિવસ મોહીની ગયાજી આવી મોતાના એક સેનક અને સખી નંદા સાથે તે સુરગ વાટે રાજમહેલ તરફ ચાલી. ભોમરેજે તે સમયે અમે પણ સુરગમા ગયા પરિણામ એ આવ્યું કે ઓરડામા ખેંચતા

અમે વચ્ચે લડાઈ થઈ જેમા મોહીનીના હાથનુ કાડુ મારી કટા-
રથી કપાઈ ગયુ, અને તેનો સેવક માર્યો ગયો. જખમી મોહીની
અને ન દા તે સેવકનુ મસ્તક લઈને ત્યાથી નહાસી ગઈ.”

“એ હકીકત પણ ધણીખરી વીજયસિંહે અમને જણાવી
હતી.” રાજ કુલીનસિંહે જણાવ્યુ

“વીજયસિંહે એ કયાથી જાણી?” કમલાએ પૂછ્યુ

“રામસીલાના પહાડની સામેના ફલગુની વચ્ચમાના ભયાનક
ટેકરાપરની કુટ્ટીમા રહેનાર સાધુએ એ હકીકત તેને જણાવી હતી!”
રાજાએ જવાબ આપ્યો અને પૂછ્યુ—“ગયાળની પ્રજાને હેરાન કર-
નાર લૂટારાઓ સાથે કામીનીને શો સંબંધ હતો?”

“એ ધાડપાડુઓને ઠગી ફસાવવા માટેજ કામીની તેમને
મળી હતી તેઓ અગ્નિદત્તના સાથી હતા તેમણે આણેલી લૂટમાથી
અગ્નિદત્ત તેમને અમુક ભાગ આપતો હતો.” કમલાએ ખુલાસો
કર્યો—“અગ્નિદત્તની પુત્રી તરિકે તેઓ કામીનીને પણ માન આપતા
હોવાથી તેમને ભૂલાવામા નાખીને મારે હાથે મારી નાખવામા તે
ફતેહ પામી.”

“રત્નસિંહના સેવકો કીશોરીકુ વરીને હરી મયા ત્યારે તુ અને
કામીની ક્યા હતા?” રાજાએ પૂછ્યુ

“જે ખડીયેરમા કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ અને નાહરસિંહ વચ્ચે
લડાઈ થઈ તેમાથી બહાર નીકળી અમે કીશોરીબાની શોધમા ભટ-
કવા લાગ્યા.” કમલાએ જણાવ્યુ—“આમ ભટકતા અત્રેથી થોડેક
છેટે એક ખડીયેર છે તેમા મારા કાકા શુરસેનજી રહેતા હતા તેમને
અમે જઈ મળ્યા. કામીનીને તેમની સંભાળમા છોડી હુ કીશોરી
બાની શોધમા નીકળી, અને છેક રત્નપુરના રાજમહેલ સુધી પહોંચી
પણ આજ દીન સુધી કંઈ કરી શકી નથી.”

“ત્યારે હાલ કામીની ક્યા છે?” રાજાએ પૂછ્યુ

“તેને કાકા શુરસેનજીએ પોતાના એક મિત્રને ઘેર રાખી છે,
પણ તે કોણ છે અને ક્યા રહે છે તે હુ જાણતી નથી.” કમલાએ
જણાવ્યુ—“કાકાજી આપ મહારાજની નોકરીમા છે, તેમને પૂછ-
વાથી ખબર પડશે.”

“હા, પણ તે વીજયસિંહ સાથે કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહને છોડવવા
માટે મયા છે.” રાજાએ જણાવ્યુ, એટલે કમલા અનમળ થઈને

બોલી-“ પણ કુમારશ્રી જે સ્થાનમાં છે તે અત્રેથી બહુ દુર નથી । ત્રણ દીનમાં ત્યાં પહોંચી શકાય તેમ છે । ”

“ ત્યારે તેઓ કેમ પાછા ફર્યા નહીં ? તુ તે સ્થાન જાણતી હોય તો આપણે તેમની તપાસ કરાવીએ । ” રાજાએ આતુરતાથી કહ્યું, એટલે કમલા બોલી ઉઠી-“ તે સ્થાનની મને બબર છે મહારાજ । ” આ સાંભળતાજ કુમાર આનંદસિંહ રાજા પ્રત્યે હાથ જોડી બોલ્યો-“ પિતાજી, આજ્ઞા આપો તો મુરબ્બી બધુની શોધમાં અમે કમલા સાથે જઈએ । ” રાજાએ તેની માગણી સ્વીકારી નહીં, પણ તેથી તેના અંત કરણની શી હાલત થઈ હશે ? વાચનાર ! કામીની માટેના પ્રેમે આનંદકુમારના અંત કરણમાં મજબૂત ધર કર્યું હતું, અને કમલાએ જણાવેલ હકીકત સાંભળી તેણે ધાર્યું કે, તે કામીની કયા હતી તે જાણતી હોવી જોઈએ । આથી ઇચ્છત કુમારની શોધમાં તેની સાથે જવાથી માર્ગમાં તેને કામીની વિશે પૂછપરછ કરવાનો અવકાશ મળશે । પણ રાજાએ તેને આજ્ઞા આપી નહીં, એટલે લાચાર થઈ તેને પોતાની મનોવૃત્તિ દબાવવી પડી । આ પછી કેટલીક વાતચીત ચાલતા રત્નપુરના રાજ્યવહીવટ સખધી વાત નીકળતા આનંદકુમારે ત્યાંના વહીવટ માટે કોઈ સુબેદારની નિમણૂક કરવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો, જે રાજા કુલીનસિંહને પસંદ આવ્યો, અને લાયક માણસને નિમવાનું કામ તેણે કુમારને સોંપ્યું । કુમારની પસંદગી કેના ઉપર ઉતરે છે તે જાણવાને ત્યાં બેઠેલા સખધા અધિારો આતુર થઈ રહ્યા, અને પોતે તે પસંદગી માથી ખાતલ થાય એમ દરેક ઈચ્છવા લાગ્યા કમકે, રાજા કુલીન સિંહથી દુર રહેવાનું કોઈને ગમતું નહોતું ત્યાં બેઠેલ સખધાએ તરફ જ લીર નજર નાખ્યા બાદ આનંદકુમાર બોલ્યો-“ પિતાજી, આ કાર્ય માટે પડીત બદગીનાથને યાજ્ય માનીએ છીએ । ” આ સુચના તરફ રાજાએ પણ પોતાની પસંદગી જાહેર પ્રાધાત્ય બદરીનાથ ઉભો થઈ હાથ જોડી નમ્રતાથી બોલ્યો-“ મહારાજ, આ મ્હોટા માનને આ દાસ હજી લાયક નથી । એ મહત્વતાવાળી પદ્ધતિને લગતી ફરજો બજાવવા હું તદ્દન અશક્ત છું । ” આમ બદરીનાથે બહુ ના પાડી, પણ આખરે રાજા કુલીનસિંહની ઈચ્છા મુજબ તેને રત્નપુરની સુબેદારી મંજૂર રાખવી પડી વાચનાર ! એ દીનથી ઘણા દાન સુધી રત્નપુરના રાજ્ય ઉપર બદરીનાથના વશને-આઠાણેની, હક

મત હતી, અને છેક સન ૬૪૫ હીજરીની સાલમા અફઘાન વ રાના સ્થાપક દગલખાજ શેરખાઅ રતનપુરના રાજ ચીતામણુને કપટથી પકડીને રતનપુરનો કીલ્લો છીની લીધો હતો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ખડીયેરમાં ફસાયાં !

ગુલાબી દરેક કોસપર ફલગુના કીનારાપર આવેલ લાલપુર નામે ગામમા કૃષ્ણસિંહ નામે એક રજપુત મિત્રને ઘેર શુરસેને કામીનીને રાખી હતી કૃષ્ણસિંહ ગામમા વમવાળો જમીનદાર હતો. અને શુરસેનનો પરમસ્નેહિ હતો. તે બંધો અને દયાળુ હતો. કામીનીની પોતાની પુત્રી સમ ધરમા રાખી તે તેની સલાજ રાખતો હતો. કૃષ્ણસિંહ જમીનદારને નવલરાય નામે એક યુવાન પુત્ર હતો, તે કામીની સંગે સહવાસમા આવતા તેનાપર મોહી પડ્યો, જે તેની રીતભાત ઉપરથી કામીની સમજી ગઈ નવલરાયમા પણ રૂપગુણ, બુદ્ધિચાતુર્ય, વગેરેની કંઈ એક નહોતી, પરંતુ કામીનીના અતઃક્રમમા કુમાર આન દસિંહ તરફના પ્રેમનો ઝરો વહેતો હોવાથી નવલરાયની રીતભાત જરૂર તેને તિરસ્કાર ઉપજે એ સ્વાભાવિક છે. પોતાનો એ મનોભાવ કોઈને જણાવવા કરતા તે ધર છોડી જવાનું યોગ્ય વિચારી એક દીવસ લાગ જોઈને તે મધરાતે તે ધર છોડી ગઈ રતનપુર જઈ ત્યાં પડાવ નાખી રહેલા રાજ કુશીનસિંહનો આશ્રય લેવાનો તેને વિચાર ઉપજ્યો, પણ તેથી પોતાને કોઈ નિર્ભજ કહેશે, અને કુમાર આન દસિંહના મનમા પણ પોતાને માટે ખરાબ વિચાર આવશે, એમ ધારી ત્યાં જવા પહેલાં તેણે કમલાને મળવાનું યોગ્ય વિચાર્યું કમલા સાથે તે પેલા ખડીયેરના ભોયરામા શુરસેનને મળવા ગઈ હતી, ત્યારે શુરસેને કમલાને કહ્યું હતું કે, તેને મળવાની જરૂર જણાય ત્યારે તેણે ભોયરામા આવવું, એ યાદ આવતા કદાચ કમલા અથવા શુરસેન તે ભોયરામા મળશે એવી આશામા તે ખડીયેર તરફ ચાલી, અને તેઓ બંનેમાથી કોઈ પણ મળે ત્યાંસુધી તે ભોયરામાજ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાં કળકળાદિના ઝાડો તેમજ જળાશય હોવાથી

તેને કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી ખમવી પડે તેમ નહોતું તે ત્રીજે દીને પ્રહર રાત વીતતા ત્યા જઈ પહોંચી કમલા અથવા શુરસેનને મળવાની આશામાં ખડિયેરનેજ તેણે પોતાનું ધર બનાવ્યું, અને કુમાર આન દસિહના નામની પ્રેમમાળા જપતી એક તપસ્વિનીની માફક ભોયરામાંજ તે પોતાના દીવસો ગુજરવા લાગી આ ભોયરામાં જરૂરની વસ્તુઓ ઉપરાત અધ્યારીને લગતી વસ્તુઓથી ભરેલી શુરસેનની એક પેટી હતી, પણ કામીનીને તે કંઈ જરૂરની નહોતી ભોયરામાં તે ધણા દીવસ રહી તે અરસામાં શુરસેન અથવા કમલા, બેમાથી કોઈ પણ ત્યા આવ્યું નહીં એક સાંજે સ્વરૂપ બદલીને તે ખડિયેરની બહાર ફરતી હતી, એટલામાં પાસેના જ મલમાંથી કેટલાક માણસોની વાતચીતનો અવાજ તેને કાને પડ્યો, અને થોડીદારમાં ચાર પુરૂષો કોઈની લાશ ઉપાડીને ખડિયેર તરફ આવતા જણાયા ખડિયેર આગળથી પસાર થતા તેઓ પોતાને ન જુએ અને પોતે તેમને જોઈ શકે, એવી ધારણાથી તે માટીના ઢગલાની પાછળ સતાઈને ઉભી રહી, પણ તે પુરૂષો ત્યાથી આગળ જવાને બદલે ખડિયેરમાંજ દાખલ થતા જોઈ તે એક ઓરડીમાં સતાઈ જઈ તેઓ ખડિયેરમાં આવી શું કરે છે, તેમજ તેમની પીઠપરની લાશ જ્યા રાખે છે તે જોવા લાગી તેઓ જાણે ખડિયેરના ખુણેખુણાથી જાણીતા હોય તેમ બેવડક તેમાં ચાલ્યા, અને એક ઓરડીની અદર જતા રહ્યા, જે આખા ખડિયેરમાંની સઘળી ઓરડીઓ કરતા નહાની હતી તેઓ એક પ્રહર પછી ખાલી હાથે બહાર નીકળ્યા, જેથી કામીનીએ ધાર્યું કે તેઓ પોતાની સાથેની લાશને તે ઓરડીમાં રાખી આવ્યા હશે આથી તેઓ ચારે ખડિયેરની બહાર આવી ધણે દુર નીકળી ગયા, ત્યારે ઓરડીમાં સંતાયેલી કામીની બહાર નીકળીને ચારે તરફ જોવા લાગી આજ દીન સુધી તે માનતી હતી કે, ખડિયેર વિષે શુરસેન, કમલા, પોતે અને વર્ધતાજ સિવાય બીજું કોઈ જણુ નહીં હોય, પરંતુ આ બનાવેતે વિચાર બદલાઈ ગયો થોડીવાર ઉંડા વિચારમાં ઉભી રહેવા બાદ તે ભોયરામાં આવી એક દીવટ સળગાવીને જે ઓરડીમાં પેલા માણસો લાશ મુકી ગયા હતા તે તરફ ગઈ ઓરડીના દ્વાર આગળ પહોંચતા તેની અદર દીવાલની ઓથે ઉભેલા એક માણસ પર તેની નજર પડતા તે ચમકી જઈ ડરથી બે ત્રણ પગલા પાછળ હઠી ગઈ,

પણ તેની ચાલાક આખોએ તરત જાણી લીધું કે તે જીવડ માણસ નહીં પણ દીવાલ સાથે જડેલી પથ્થરની એક મૂર્તિ હતી આ એરડીમા તે પહેલા કદી આવેલ ન હોવાથી તેની અદર ચારે તરફ ખારીકીથી ભેવા લાગી, પણ પેલા માણસોએ આણેલી લાર તેમા જણાઈ નહીં કદાચ દીવાલની આથે ઉભેલી પથ્થરની મૂર્તિજ તેઓ ઉપાડી લાવ્યા હશે, એમ માની તેની પાસે જઈ તે આસપાસથી તપાસવા લાગી તો જણાયું કે તે દીવાલ સાથે મજબૂત જડેલી હતી આથી તેની ખાત્રી થઈ કે તેઓ નક્કી કોઈની લાર ઉપાડી લાવ્યા હતા, પણ તે તેમણે કયા સંતાડી હશે ? શું ત્યા પડેલા ચુનામાટીના ઢમલા તળે તે સંતાડેલી હશે ? અથવા તો જમીન ખોદીને તેની અદર તે દારી દીધી હશે ? પણ તેણે કંઈ ચીન્હ ત્યા જણાવ નહોતું, એટલે કામીનીની અન્યખીનો પાર રહ્યો નહીં, અને કેટલીક વાર તે મૂર્તિ સામે જોતી ઉડા વિચારમા ઉભી રહેવા બાદ તે પોતાની એરડીમા પાછી ફરી ગોખમા દીપક મુકી ખીજાનાપર પડી વિચાર-વમળમા અથડાવા લાગી તે ભોયરામા હવે વધારે દીવસ રહેવાનું તેને સલામતી ભરેલું ન લાગ્યું એકાદ બે દીવસ કમલા અથવા શુરસેન માટે ત્યા રહેવાનો તેણે ઠરાવ કીધો વિચાર કરતી તે ખીજાનામા પડી હતી, એટલામા કોઈ દુ ખી અબળા હૃદયભેદક વીલાપ કરતી હોય એવો અવાજ તેને સંભળાયો-‘ શું દુ ખ ભોમવવાનેજ સંસારમા અમારો જન્મ થયો છે ! ઈશ્વર ! હવે દયા કરી તારા ચરણમા લે । ’ આ સાંભળતાજ તેણે હર્ષયુ ક પી ઉઠ્યું આખોમા ઝળઝળીયા ભરાઈ આવ્યા, અને ધડકતે હર્ષએ આવતો અવાજ તે સાંભળવા લાગી-‘ અરેરે ! યમરાજ પણ મૃત્યુ પામ્યા છે । ’ આ સાંભળતાજ તે ચમકીને ઉભી થતા બોલી-“ આ અવાજ ઓળખું છું ! અવશ્ય એમનોજ સાદ । ” આમ બોલતી તે અવાજ વ્યાથી આવ્યો તે શોધવા ઉઠી ભોયરામા ચારે તરફની ભીંતમા ક્યાક ફાટ અથવા છીદ્ર હશે તેમાથી એ અવાજ સંભળાયો હશે, એમ વિચારી તે દીપક લઈને ચારે તરફ ભેવા લાગી તો એક તરફની ભીંતમા ઉપલા ભાગ તરફ એક માણસનો હાથ સહેલાઈથી જઈ સડે એવડું બાકોર જણાયું, તેમાથીજ તે હૃદયભેદક અવાજ ફરી સંભળાયો-‘ હાથ ! દર્શવ, અમપર છેક દયાહીન શા માટે થયો છે હજી અમારા અપરાધની અવધી આવી નથી શું ? ’ આ સાંભળતાજ

તે બહારી બની મ્હોટથી બોલી ઉઠી-“ વહાલા કીશોરીબાનો આ અવાજ છે ? ”

“ હા ! બહેન કામીની ! એજ અભાની ! ” જવાબ મળ્યો, જે સાલણી તે ગળગળે સાદે બોલી ઉઠી-“ અરેરે સખી ! મારી પાસેનીજ ઓરડીમા તમે કેદ છો, પણ તેમા આવવાના માર્ગ હું બણતી નથી ! ફુર્લાગ્યે લાંતમા પણ બાકોડ પાડી શકાય તેમ નથી ! હાય ! હું કેવી રીતે તમને સકટમાર્થી છાડવી શકું ? લાચાર છું ! હું શું કરું ? તમને કેની રીતે નીહાળી નહું ? ”

“ ત્યારે સખી કામીની, તું પણ શું અનારી નાફક કેની છે ? ” કીશોરીએ હું ખદ અનાજે પૂછ્યું

“ નહીં સખી ! ” કામીનીએ જવાબ આપ્યો હતો ત આગળ બોલના જતી હતી, એટલામા ઉપરની ડગલ કટવાડ માલમે ચાલતા હોય એવો અવાજ નાભળી અટકી જઈ સીટી તરફ જોના લાગી પહેલા તે તેણે વાયુ કે -દાય ગુન્નન અથવા કમલા આવતા હશે, પણ તણા માણમે ચાલતા હેય અથવા અવાજ સમજાયાથી તે બેહુદ ગમ્મરાઈ, અને પોતાના ન્હાળ માટે તજવીજ કરવા લાગી ઉપરની ઓરડીમાથી બાયરામા ઉતરના માટેની મીડી નીચે ન્હાની ઓગડી હતી, જેમા શુન્નનના પરચુરણ સામાન પડ્યો હતો આ ઓગડીને મજમત બારણા હતા, જેને બહારથી બંધ કરવાને કડી થા સાડળ નહોતી, પણ અદરથી બંધ કરવાને તેમા સાડળ હતી કામીનીએ તેમા સતાર્ધ ગહેવાનું સલામતી ભરેલું ધાતુ તરતજ બળતો દીપ્ત ઓહોવવી તે પોતાનું બીજનું ઉપાડીને તે ઓરડીમા જઈ બાગણા અદરથી બંધ કરી બારણાની વચમાના એક ઝીણા ઝીટમાથી આતુરતાથી જોના લાગી, એટલામા મસાલનો પ્રકાશ જણાયો, અને પાચ હથીયારખંડ મીપાઈ દાદરદરથી નીચે આવતા જણાયા તેઓમાથી અડના હાથમા મનાલ હતી, જ્યારે બાકીના ચાર જણે કકન સરમી લાખી પટ્ટી ઉપાડી હતી સીટી ઉતરીને બોયરાના મુખ આગળ પેટી મુકી તેઓ ત્યા થાક ખાવાને બેઠા, એટલે મનાલ વરનાર સીપાઈ બોલ્યો-“ જહાનમા જય આવી નોકરી ! મારી તો હું સ નીડળી ગઈ ! ”

“ ભોગ આપણા કરમના બીજી શું ? ” બીજો બોલ્યો

“ હવે ગમે તે થાઓ, પણ નાહુમા ખીચારા નિર્દોષ માણુ-
મોના ખુન મારાથી નહીં કરાય ! ” ત્રીજે કમઝમીને બોલ્યો.

“ પણ આજ્ઞા થઈ તે માન્યા વગર કંઈ આપણે છટકો છે ! ”
ઓથાએ લાચારી બતાવી.

“ અરે ! ઠીક થાદ આવ્યું ! પરમ ત્રીવગે થયલો નવો હુકમ
તમને ખબર છે કે ? ” પાચમે બોલ્યો.

“ વળી નવો હુકમ શો ? ” બીજાએ રૂછ્યું—“ કીસનરાયની
ભાળ મેળવવા હું ગયો હતો એટલે મને ખબર નથી ! ”

“ એવો હુકમ નીકળ્યો છે કે અગ્નિદત્તની પુત્રી કામીનીને
પકડી લાવનારને મ્હોટું ઈનામ આપવામા આવશે ! ” પાચમાએ
જણાવ્યું, જે ઓરડીના દ્વાર આગળ ઉભેલી કામીનીના સાભળવામા
આવતા તેના ગાત્ર શિથિલ થઈ ગયા ધટકતુ હઈયું દબાવી તે
તેમની વાતથીત સાભળવા લાગી.

“ અરે ભાઈઓ, આ શું સભળાય છે ? ” બીજે બોલ્યો.

કીશોરી સાથે વાત કરતી અટકી જઈ કામીની ભોયરામાથી
નીકળીને ઓરડીમા સતાર્ધગઈ તે કીશોરીએ જણ્યું નહોતું કામીની
બોલશે, એવી આશામા થોડી વાર રાહ જોવા છતાં તે ન બોલવાથી
તેણે રૂછ્યું—“ બહેન, તુપ કેમ થઈ ગઈ ? ” આ રાખડો સીપાઈએ
સાભળ્યાથી તેઓ ધ્યાન દઈને સાભળવા લાગ્યા. કીશોરીને કંઈ
જવાબ ન મળવાથી તેણે ફરીથી પૂછ્યું “ સખી કામીની, બોલતી
કેમ નથી ? આ હીનભાગીને છોડી ગઈ ? આ હું ખી સાથે વાત
કરતા તને શરમ લાગી શું ? ” આ સાભળતાજ એક જણ ખુશા-
લીમા આવી જઈ પોતાના સાથીઓ પ્રત્યે બોલ્યો “ અરે ! આ
તો કીશોરીનો અવાજ છે ! પણ એ કામીનીને સબોધીને બોલે
છે તે શું તે પણ અહીં હશે ? ”

“ નહીં રે ! એ ગાડપણમા બકતી હશે ! ” બીજાએ જણાવ્યું.

“ કામીની અહીં આવી પણ હોય ! ” ત્રીજાએ ગભીર
અવાજે જણાવ્યું—“ કીશોરીના રાખડોમા ઘેલછા જેવું લાગતું નથી !
કામીની આપણે આવ્યા પહેલાં આ ભોયરામા હોવીજ જોઈએ ! ”

“ તો તે ક્યા ગઈ ? અહીં તો જણાતી નથી ! બહાર જતી
પણ આપણે જોઈ નથી ! ” એવો બોલ્યો—“ આટલામાજ ક્યાક
હોવી જોઈએ ! ”

તેઓ ચારે તરફ જોવા લાગ્યા એક જણ સીડી નીચેની બધ ઓરડી તરફ હાથ કરી બોલી ઉઠ્યો—“ ભાઈઓ ! આપણને આવતા નાળી આ ઓરડીમા તો એ સતાર્થ નહીં ગઈ હોય ! ”

“ ઓરડી ઉઘાડીને ખાત્રી કરીએ ! ” બીજાએ કહ્યું, અને પાંચે ઉઠીને ઓરડી આગળ ગયા એકે બધ બારણાપર ધકકે માથો, પણ તે ન ઉઘડવાથી તે બોલી ઉઠ્યો—“ બસ ! અમાજ કામીની છે ! ” તેમની વાતચીત કામીનીએ સાંભળી હતી તેમને બારણા આગળ ઉભેલા જોઈ તે ગભરાઈ ક પવા લાગી પાંચ સીપાઈઓ બારણા ઉઘાડવાને બહારથી પોતાનું તમામ જોર તે પર અજમાવવા લાગ્યા બારણા ભાંગવાનું અગમ્ય જોઈ તેમણે કામીનીને સમજાવી, લલચાવીને બારણા ઉઘાડવાની તજવીજ કરી, તેમા પણ તેઓ ફાળ્યા નહીં તેમની એકે યુક્તિ પાર ન પડી ત્યારે તેઓમાથી એક વધુ ડાહ્યો સીપાઈ બોલ્યો—“ ભાઈઓ, આપણે કોઈ રીતે બારણા ઉઘાડી શકીએ તેમ નથી ! કામીની એમા ભરાઈ છે, તેમા પણ હવે શક નથી ! હવે તો ખાવાનું અન્ન આવે તો બારણા ઉઘાડી શકે ! ”

“ ત્યારે આપણામાથી એક જણે ખાવાનું અને મહારાખી ને આ બીના જણાવવા જરૂર, અને તેના રાજા ફરવા સુધી આપણે પહેરો ભગ્નો એજ રસ્તો છે ! ” બીજાએ જણાવ્યું

“ બરોબર ! જોઈએ તો ખરા કે ઓરડીમા એ કેટલાક દીવસ ભરાઈ બેસે છે ! ” ત્રીજો બોલ્યો તરતજ સવાહ કરીને એક જણ ખાવાનું બબર આપવા રવાને થયો, બ્યારે એક જણ ચોખી કરતો બેડો અને બાકીના ત્રણ ખડીયેરની બહાર આવ્યા આમ ત્રણ દીવસ વહી ગયા, પણ કામીનીએ ઓરડીના બારણા ઉઘાડ્યાજ નહીં તેણે ત્રણ દીન બુખતરસ વેડી ધારિતથી તેને નિદ્રા પણ આવી નહીં બુખતરસથી મૃત્યુ આવે તોપણ બારણા ન ઉઘાડવાનો તેણે ન્હ કરાવ કીતો હતો

ત્રીજે દીને સાજને વખતે ત્રણ સીપાઈ પોતાના એક સાથીને ઓરડીના દ્વારપર બેસાડી ખડીયેરની બહાર ફરતા હતા કીશોરી તેમજ કામીની, બંને પોતાના પંખમા સપડાઈ જવાથી માલીક તરફથી પોતાને સારૂ ઈનામ મળશે તે માટે ખુશ થતા તેઓ મનમા હવાઈ કીટલા બાધતા હતા, એટલામા ખડીયેરની બહાર

ડાહાળી બાજુએ લીમડાના ગળીર ઝાડ તળે આવેલી વાવની પાળપર બેઠેલા બે સાધુ પર તેમની નજર પડતા તેઓમાથી એક બોલી ઉઠ્યો—“ વળી આ ભેગટા કોણુ બેઠા છે ! આપણી વાત તેમણે સાંભળી તો નહી હોય ?” તેઓ સાધુ પાસે ગયા, અને એકે તેમને પૂછ્યું—“ તમે કોણુ છો ? અત્રે કેમ બેઠા છો ?”

“કોણુ છઈએ તે દેખાતું નથી ?” એક સાધુએ મીનજમા જવાબ આપ્યો—“ખીન સવાલનો જવાબ એજ કે અમારી મરણા”

“ પણ અહીં બેસવાની જરૂર નથી ! ગુપચુપ વસ્તીમા નાઓ કે બે પઈસા પેદા કરશો !” ખીનએ દમામમા જણાવ્યું

“ તે તમે અમપર હુઝમ કરનાર કોણુ તીસ્મારખા છો વળી ?” ખીને સાધુ ગુસ્સામા બોલ્યો

“ અરે બીખારડા ! આ મીનજ ” ત્રીને સીપાઈ તપી ગયો—“ પતરાજી કરશો તો એકજ ઝટકે ધુળ ચાટતા કરી દઈશું !”

“ અરે વાહરે બડવીર બીમ !” પહેલો સાધુ કરડાકીમા બોલ્યો—“ તમારી બહાદુરી અમારી પાસે નહી ચાલે ! કોણુ છઈએ તે ઓળખો ! ભગવાપર ભૂલતા નહી !” આ સાંભળી સીપાઈ ચમકીને સાધુ તરફ ધારીને ભેવા લાગ્યા, અને ‘ હાય ગજબ થઈ ગયો !’ એમ મ્હોટીથી બોલતા ત્યાંથી નહાસી ગયા તેમને રોકવાનું બને સાધુએ પણ ચોચ ન ધાર્યું. તેમના જવા પછી બંને સાધુ ઉઠીને ખડીયેરમા ફાખલ થઈ ચોકમા ગયા, અને દ્વાર ઉધાડી ભોયરામા ઉતર્યા તો કામીનીની ઓરડીના દ્વાર પર પહેરો ભરતા સીપાઈ ઉપર તેમની નજર પડી પેલો સીપાઈ પણ બને સાધુને ભેઈ ચમક્યો, અને તેમની સામે થવાને તૈયાર થયો હજી પોતાની તલવાર મ્યાનમાથી ખેંચી કહાડવાને તે મુઠપર હાય મુક્તો હતો, એટલામા એક સાધુએ ઝડપથી કુદી તેના હાથનું કાઢી પકડી લીધું, અને ખીનએ તેની ગરદનપર ભેરથી એવો એક ઠોસો લગાવ્યો કે તે તરમર ખાઈ જમીનપર પડ્યો તરતજ પહેલા સાધુએ તેની તલવાર કહાડી લીધી અને તેની કમરે વીંટાળેલ દુપટાથીજ તેના હાથપગ મુશકેટાટ ખાધી લીધા આ પછી બંને સાધુ ત્યા પડેલી પેલી પેટી પાસે ગયા, અને તેની આસપાસ ખાંધેલ દોરડું છોડી તેમા શું છે તે ભેવાને તેનું ઢાંકણ ઉધાડ્યું પેટીની અંદર તેમની નજર પડતા તેઓ બંને એક ઉઠી હાય નાખી

જમીનપર ફસડાઈ પડ્યા, અને મ્હોટેથી છાતીફાટ રૂદન કરવા લાગ્યા—“હાય કુમાર ઇદ્રજીતસિંહજી ! તમને આ શું થયું ? કયા હુરામખોરે આ ખુરાઈ કરી ! કુમાર, જખમે દગા મીના ! અમને આમ રખડતા છોડી રા માટે આ યા ગયા ! હાય ! હાય ! હવે અમે જીવીને શું કરશું ? આ કાળુ મુખ અમે દુનિયાને કેમ બતાવીશું ! કુમાર ! અમને કેને સોપી આમ નિષ્કુર થઈ આલ્યા ગયા ! વહાલા કુમાર ! કંઈ બોલો ! એ જીવલેણ દુઃખનનુ નામ જણાવો ! અરેરે ! કયા કરપીણે આપના પ્રાણુ વઈ આપને આ પેટીમા સુવ દાવ્યા છે ! હાય ! અફસોસ ! આપના માતાજી પુજ્ય કાન્તા મહારાણીજી સમીપ હવે અમે શું મુખ બતાવીશું ! આપના કુમારનું કોઈએ ખુન કીવું છે ! એમ તેમને કહેતા અમારી જીભજ કેમ ડપડશે ! બસ ! અમે પણ અત્રેજ આ દેહનો ત્યાગ કરીશું ! કુમાર ! જરા આખ ઉગાડી આપના દાસ હમીર અને બળ તરફ તો કૃપા દષ્ટિ કરો ! અરેરે ! આજે અમારું સર્વસ્વ નાન થયું ! ઈશ્વર ! આ આકૃતનો પહાડ અમપર એકાએક શા માટે તોડી પાડ્યો !”

આ હૃદયભેદક રૂદન ઉપરથી વાચનાર જાણી ગયા હશે કે પેટીમા ઇદ્રજીતકુમારની લાશ હતી, અને બને સાવું હમીર અને બળ હતા તેમના રૂદનનો અવાજ સાભળી કામીની પણ ઓરડી ઉઘાડી તેમની પામે દોડી આવી અને મ્હોટેથી રૂદન કરવા લાગી ભોયરાની બાજુની ઓરડીમા કેદ પડેલી ઝમનસીબ કીશોરીની આ હૃદયભેદક રૂદન સાભળતા કેવી દશા થઈ હશે તેનો ખ્યાલ કરતા કે પાવર છુટે છે ! વિષદો સહન કરવાથી જખમી થયેલું તેનું અતકરણ આ ઓચિ તેા ધા લાગતા ચીરાઈ ગયું, અને એક ઉડી હાય નાખી તે બેહોશ થઈ પડી. હુ કમા ભોયરામા હૃદયભેદક હાહાકાર મચી રહ્યો. કામીની રૂદન કરીને કેટલીક વારે થાકતા એકાએક યાદ આવતા બોલી—“અરેરે ! બીયારા હુ ખી કીશોરીકુ વરી પણ પાસેની ઓરડીમા કેદ છે ! આપણું રૂદન સાભળી તે અભાગીની કેવી હુ ખદ હાલત થઈ હશે !” આ સાભળી હમીરે વીલાપ કરતા અટકી જઈ તેને પૂછ્યું —“કીશોરીકુ વરી પાસેની ઓરડીમા કેદ છે ?” આના જવાબમા કામીનીએ તેમને શરસેનના મિત્ર કૃષ્ણસિંહને ઘેર રહેવા ગયા પછીથી તે ઓરડીની અદર ત્રણ દીવસ કેદ રહેવા સુધીની તમામ હકીકત જણાવી, એટલે હમીર બોલ્યો—“અફસોસ ! હવે તો

જીવિતપર્યંત રડવાનું આપણું ભાગ્યમા લખાઈ ચુક્યું ! કુમારના દુરમનની ભાળ મેળવી તેનાપર વેર વાળીશું ત્યારેજ ક'ઈ ધીરજ વળશે !”

“ તમે અત્રે કયાથી આવી ચઢ્યા ? ” કામીનીએ પૂછ્યું

“ કમલાએ આ ભોયરાની નિશાની આપી અમને મોકલ્યા ! ”

બળે જણાવ્યું — “ મહારાજ કુલીનસિંહજી પણ આન દુકુમાર અને મોડાક સીપાઈએ સહિત અત્રે આવનાર છે ! કમલા પણ તેમની સાથે આવશે ! અફસોસ ! મહારાજ અત્રે પધારતા આ હુદયભેદક સમાચાર તેમને જણાવતા જીભ કેમ ઉપડશે ! ” હમીરે ખડીયેરની બહાર ત્રણે સીપાઈની વાતચીત સાંભળીને પોતે ભોયરામા આવ્યા, વિગેરેની હકીકત જણાવી એટલે કામીની બોલી— “ એ નહારી ગયા એ ઠીક ન થયું ! પણ તેઓના આ સાથીને પૂછી તો જુવો ! ક'ઈ ભેદ જણાય છે ? ”

“ તમે કોના સેવક છે ! તે ખરેખર કહેજે નહીતો જીવથી જઈશ ! ” બળે પેલા કદી સીપાઈને દમામમાજ પૂછ્યું

“ તમને કહેવાથી પણ મારા પ્રાણ ઉગરી શકે તેમ નથી ! ” કદીએ જવાબ આપ્યો

“ તમારો ભેદ બતાવીશ તો અમે તારી જીવની બચાવવા સાથે મહારાજજી પાસે તને ઈનામ અપાવીશું ! ” હમીરે તેને હિંમત આપી, એટલે તે નિરાશાસહ બોલ્યો— “ તમારી કબુલાત નકામી ! તમને ભેદ જણાવું તો મારા માલીકને હાથ માર્યા જઈ, અને નથી જણાવતો તો તમે જીવતો છોડો તેમ નથી ! ”

“ ત્યારે શું તારો માલીક અત્રે આવનાર છે ? ” બળે પૂછ્યું

“ હા ! ” કદીએ જણાવ્યું, જે સાંભળી હમીરે બળના કાનમા ક'ઈ કહ્યું, અને તેની અઈચારીની ચેલી લઈને પોતાની ચેલી તેને આપી, જે લઈને તે ઉતાવળે ભોયરામાથી નીકળી ખડીયેરની બહાર વાવ આગળ ગયો. દોરીલોટો કહાડી તેણે વાવમાથી પાણી સીંચ્યું, અને પોતાના હાથમાની ક'ઈ વસ્તુ પથ્થરપર ધસીને પાણીમા મેળવી તે પી ગયો. વળી બીજે લોટો પાણી સીંચી તેમાં તે વસ્તુ ધસીને મેળવી દઈ તે ઉતાવળે ભોયરામા આવ્યો. પાણીથી ભરેલ લોટો તેણે હમીરને આપ્યો, જેણે તેમાનું અરધું પાણી કામીનીને પીવરાવ્યું, અને બાકીનું પોતે પી ગયો. કામીની ત્રણ દીવસની જુખી હોવાથી તેણે પોતાની પાસે સુકો મેવો, વગેરે

ભાત હાલ તેમથી થોડું કે તેને સમજાવીને ખવરાવ્યું વળી હમી રને કંઈ કહીને બળ પાછો ભોયરાની બહાર ગયો, અને ખડી-યેરના ચોગાનમા પડેલી ઝાડની સુકી ડાખળીઓ અને પાદડાઓ ઉતાવળે ભેગા કરી વચમા મ્હોટો ઢગલો કર્યો, અને ચક્રમકથી દેવતા પાડી તે સળગાવ્યો. આ ધુણી સળગાવ્યા બાદ તેણે ખડી-યેરની બહાર જઈ આસપાસ નજર ફેરવી તો એક તરફ બહુ છેટે ધુળ હડતી જણાઈ, એટલે તે ઉતાવળે પેલી ધુણી પાસે આવ્યો, અને પોતાની થેલીમાથી એક શીશી કઢાડી તેમથી થોડું કે તેલ તેણે તે સળગતા ઢગલામા રેડ્યું, અને પછી બળતા ભડકાપર પાણી છાટી ધુમાડો કર્યો. ફરી તેણે ખડીયેરના દ્વાર આગળ જઈ જોયું તો પદરેક ઘોડેસ્વારો ખડીયેર તરફ ઉતાવળે આવતા જણાયા, એટલે તે મનમા બોલ્યો—“વિલ બ ન કર્યો એ ડીકજ થયું. હવે સર્વ કયા છટકી જશે ?”

ધુણીમાથી નીકળતો ધુમાડો હવે આખા ખડીયેરમા ભરાઈ ગયો હતો, જેથી સંતોષ પામીને બળ ખડીયેરની બહાર લીમડાના ઝાડપર ચઢી સ્વારોના આવવાની રાહ જોતો ધીર ડાખળીઓમા સંતાઈ બેઠો. જોતજોતામા તે સ્વારો ખડીયેરની પાસે આવી પહોંચ્યા તેઓમા એક કદાવર અશ્વપર એક સાધુ સર્વથી આગળ આવતો હતો. આ બાવાજીને આપણે ઓળખીએ છીએ કેમકે, રત્નપુરમા આપણે તેને જોયો હતો. તેણે રાજ રત્નસિંહને બભેરીને રાજ કુલીનસિંહ, વગેરેને કેદ કરાવ્યા હતા. સાધુની સાથે બાર સ્વાર હતા. ખડીયેરની પાસે આવી પહોંચતા તેઓ ઘોડાપરથી ઉતરી તેમને ઝાડ સાથે બાધી બે જણને સલાળ માટે બહાર રાખી બાકીના દસ સાધુ સાથે ખડીયેરમા દાખલ થયા. ખડીયેર ધુમાડાથી ભરેલું જોઈ સાધુ બોલ્યો—“આ ધુમાડો શેનો છે ?”

“આપણા સીપાઈએ અત્રે રસોઈ બનાવી હશે.” એક જણ બોલ્યો, એટલે સાધુ ધ્રુગીની આસપાસ નજર ફેરવી મળીર અવાજે બોલ્યો—“નહી-નહી. તેમ નથી. કોઈએ રસોઈ બનાવી હોત તો એની આસપાસ અનાજના દાણા પડ્યા હોત. તેમજ કોઈ સાધુની ધ્રુણી પણ નથી. જુઓ. ધુમાડામા એક પ્રકારની કડવાસ છે. નક્કી એમા બેહોશીની અસર હોવી જોઈએ. બસ! એમજ. કંઈ ઘેન નહોતવા લાગ્યું છે. મસ્તક ધ્રુમે છે.”

“અમને પણ ચક્ર આપે છે.” બે ત્રણ જણ બોલી ઉઠ્યા.

“મહારા બહાદુરો! આપણે જબરી થાપ ખાધી.” સાધુ બોલી ઉઠ્યો—“કોઈ અર્થ્યાર અત્રે આવી કામીનીને છોડવી ગયો હોય તો આશ્ચર્ય સરખું નથી.” સાધુનું બોલવું પૂર્ણ થયું નહોતું એટલામાં બે ડીયેરના પાછલા ભાગ તરફથી એક માણસ દોડતો ત્યાં આવ્યો અને બોલી ઉઠ્યો—“નહી મહારાજ! કામીનીને કોઈ છોડવી ગયું નથી! કુલીનસિંહના બે અર્થ્યાર અહીં આવી પહોંચ્યા છે, તેમાંથી એક તો ભોયરામા છે, પણ બીજો આ લીમડાના ઝાડપર સતાર્ધ આપની વાતચીત સાંભળે છે.” આમ કહેતા તેણે બળ તરફ હાથ કરી બતાવ્યો. સર્વેએ અન્યબી અને ભય સાથે તે તરફ જોયું, અને સાધુ બોલી ઉઠ્યો—“ત્યારે તો આપણે નક્કી ફસાયા, પરંતુ ઇંદ્રજીતકુમાર અને કામીની તેમજ એક અર્થ્યાર હવે ભોયરામાથી બહાર નીકળી શકે તેમ નથી! ઇંદ્રજીતસિંહને અર્થ્યારે મરણ પામેલ ધાર્યો હોય તો કંઈ નવાઈ સરખું નથી! હું રાજમાર્ગ બંધ કરી દઉં છું, એટલે પણ કોઈ ભોયર ઉધાડી શકે તેમ નથી.”

“પણ આપણો એક માણસ ભોયરામા છે.” પેલા માણસે ધારિતસહ જણાવ્યું, એટલે સાધુ બોલી ઉઠ્યો—“તે પણ અદરજ ગુનગાર્ધ મરશે!” આમ બોલતો તે ઉતાવળે બે ડીયેરની એક ઓરડીમાં જતો રહ્યો.

લીમડાના ઝાડપર બેઠેલ બંને તેમની વાતચીત સાંભળી. ઇંદ્રજીતકુમાર મરણ પામવાનાં સ બંધમાં સાધુએ કરેલ ક્ષમારથી તે અન્યબળ થયો. મરણ સરખી અવસ્થા જણાય એવી કુમારને ગી બેદોશીની દવા સુધાડવામાં આવી હશે તે માટે તે વિચારવા લાગ્યો. ભોયરામા જઈ કુમારના મરણ માટે રોક કરતા બેઠેલ હમીર અને કામીનીને આ ભેદ જણાવી કુમારને શુદ્ધિમાં આણવાની તજવીજ કરવાને તે અધીરો બન્યો, પણ હરામખોર સાધુ પોતાના સાથીઓને કહી ગયા મુજબ ભોયરાનો રાજમાર્ગ બંધ કરવા ગયેલ હોવાથી તે બહારાયો. તેને ધારિત લાગી કે, જો તેમજ હશે તો ઇંદ્રજીતકુમાર, હમીર અને કામીની ભોયરામા ગુનગાર્ધ મરશે! સાધુના સાથીઓ ઉપર ધૂમાડાની બેદોશીની અસર હજી પૂરતી થઈ નહોતી, અને સાધુ બે ડીયેરમાં ગયા પણ તેઓ બળને પકડવાને ઝાડની નીચે બેઠા થઈ હતા હતા,

એટલે સાધુ બોયરાનો માર્ગ બધ કરે તે પહેલા તેને પકડવાને તે જઈ શકે તેમ નહોતું સાધુના સાથીઓ ઉપર બેહોશીની અસર થવા માટેલી હોવાથી તેઓ લથડીયા ખાતા ગ્રાડ તળે હાથ રહી ખૂંચે પાડતા હતા, એટલામા બળ બોલી કહ્યો-“અહોહો ! અણીને વખતે અમારા ગીરછત્ર આવી પહોંચ્યા ! બમ ! હવે આ હરામખોરો બચી શકે તેમ નથી !” આ સાંભળી તેઓ ગમરાઈ આસપાસ જોવા લાગ્યા તો પૂર્વ દિશા તરફ કોઈ રાતની સ્વાગી આવતી હોય, એમ કેટલાક ઘોડેસ્વારો આવતા જણાયા એ અરસામા તેમના ઉપર બેહોશીની અસર પૂરતી થઈ, જેથી તેમના પગ ઠરી ન શકવાથી તેઓ જમીનપર ખેસી ગયા, અને એક પછી એક બેહોશ થઈ પડ્યા.

— ૦ —

પ્રકરણ ૬ મું.

અદ્ભુત ખડીયેર.

રાજા કુલીનસિંહની સ્વારી ખડીયેરની વધુ સમીપ આવતી જણાઈ, એટલે ઘોડાઓની સલાળ રાખવાને હમેલા બે સીપાઈ પણ ત્યાંથી નહાસી ગયા હવે બળ ગ્રાડપરથી નીચે ઉતર્યો, અને કુવામાથી પાણી માંથી પોતાનું મુખ વેઈ સાઝ કઠીને રાજા કુલીનસિંહને મળવા સામે ગયો. રાજા કુલીનસિંહ સંગે આન દકુમાર, શતુરસિંહ, બદરીનાથ અને કમલા ઉપરાત બેસે. સીપાઈ હતા ખડીયેરથી થોડેક દૂર બળ તેમને જઈ મળ્યો, એટલે રાજા કુલીનસિંહે અશ્વ ઉભો રાખી તેને ‘પૂછ્યું’-“શા સમાચાર ? હમીર ક્યા ?”

“ભાઈ ખડીયેરના બોયરામા કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ, કીશોરી-કુવરી અને કામીની સાથે છે.” બળે જણાવ્યું, જેથી રાજા કુલીનસિંહ ખુશ થઈ બોલી કહ્યો-“ત્યાં અત્રે આગ્યા, એ ઠીકજ થયું.”

કામીની બોયરામા છે, એ જાણી આન દકુમારને આન દ થયો. તે કઈ બોલવા જતો હતો, એટલામા બળ ગલીર અવાજે બોલ્યો-“મહારાજ ! કુમાર, વગેરે બોયરામા કેદ છે ! કુમાર, હમીર-

ભાઈ અને કામીનીને કદાચ આપણે મળી રાખીશું, પણ કીશોરી-કુવરી ભોયરામાની જુદી ઓરડીમા કેદ છે, જ્યાં જવાનો માર્ગ હજી અમને જણાયો નહોતો. મહારાજ! આ ખડીયેર એક ન્હાનું તલેસમ લાગે છે.”

“તેઓ ભોયરામા કેદ છેતો તું બહાર કેમ આવી શક્યો?” ચતુરે પૂછ્યું, એટલે બળે જણાવ્યું — “મુરખી! કામીની અને કુમાર મળતાં અમે ભોયરામા બેઠા હતા, ત્યારે તેમના ઉપર પહેરો રાખનાર દુશ્મનના સીપાઈએ અમને જણાવ્યું કે, દુશ્મન ચોડા મમયમા અત્રે આવી પહોંચશે. આથી હમીરભાઈએ કુમાર અને કામીની સાથે ભોયરામા રહેવાનું યોગ્ય વિચાર્યું અને દુશ્મનોને ચાલાકીથી બૂલાવામા નાખી કેદ પકડવાને મને બહાર મોકલ્યો.” આમ કહી તેણે દુશ્મનોને કેવી ગીતે ઠગ્યા તેને લગતી સવિસ્તર હકીકત જણાવી, જે સાબળી રાજ, વગેરે તેની ચાલાકીથી ખુશ થઈ ત્યાં બેહોરા પડેલા દુશ્મનના સીપાઈઓ તરફ જોવા લાગ્યા, પણ જ્યાં ભોયરામા દાખલ થવાનો રાજમાર્ગ બંધ કરવાને ખડીયેરમા મચલા સાધુની હકીકત તેણે કહી ત્યારે સર્વને બેહદ ચીંતા ઉપજી! સર્વ વિમાસણમા પડી ગયા આખરે કમલા બોલી—“તોપણ ખડીયેરમા જઈ જોઈએ તો ખરા કે ભોયરાનો દરવાજો કયડે છે કે કેમ?” આ સલાહ સંત્રણાઓને ઠીક લાગી, અને ખડીયેરમા બેહોરીની અસરવાળો ધુમાડો હવે રહેલો ન હોવાથી સર્વ તેમા દાખલ થયા સૌથી આગળ ચાલતી કમલા તેમને પેલા ચોકમા લઈ ગઈ જ્યાં ભોયરામા જવાનો દરવાજો હતો. અહીં અધકાર હોવાથી બળે દીવટ સળગાવી અને સંધ્યા એક ઓરડીમા ગયા આ ઓરડીની દીવાલમા એક અલામારી હતી, જેના બારણામા બે હાથાઓ હતા તે ફેરવવાથીજ તે ઉઘડતા હતા, જેમાથી એક ન્હાની ઓરડીમા જવાનું હતું, તેમા ભોયરામા ઉતરવાની સીડી હતી કમલાએ તે હાથ ફેરવવા માડ્યા, પણ અલામારી ઉઘડી નહીં! ચતુર અને બળે પણ તે હાથ ફેરવ્યા પણ કંઈ વળ્યું નહીં આથી સાધુએ રાજમાર્ગ બંધ કરવા વિષે તેમની ખાત્રી થઈ, અને સર્વ બેચેન બની ઓરડીની બહાર આવી સાધુને ખડીયેરમા ચારે તરફ શોધવા લાગ્યા કુલીનસિંહ, આનંદકુમાર, ચતુર અને બળ સહિત કમલા જે

ઓરડીમા દીવાલ સાથે પથ્થરની વિચિત્ર મૂર્તિ જડેલી હતી તેમા ગઈ, તેા મૂર્તિ પાસે સાધુ બેઠોશ પડ્યો હતો. મૂર્તિ જોઈ ચતુર ગભીર અવાજે બોલ્યો-“ભોયરાના રાજમાર્ગને આ મૂર્તિ સાથેજ સબધ હશે.”

“નક્કી આ ખડીયેર તલેસમ છે, પણ તેનો બેદ આપણે કેમ બાણી શકીયે.” રાજા કુલીનસિંહ હુ અવલુસહ બોલ્યો-“ભોયરે હથડે ત્યારે ઇદ્રજીતકુમાર, વગેરે બહાર નીકળી શકે. તેમને માટે અમને બહુ ચીંતા થાય છે. શુ કરીશુ ચતુરસિંહ?”

સર્વ વીમાસભુમા પડી ગયા આખરે રાજા બોલ્યો-“ખડીયેરમા ચુના, માટીના ઢગલા પડ્યા છે તે ઉપડાવીને અત્રેની જમીન સાફ કરાવવી જોઈએ, અને પછી દીવાલો તથા જમીન જુદે જુદે સ્થળેથી ખોદીએ તો કંઈ બેદ જણાશે.” ચતુર, વગેરેને એ ઉપાય યોગ્ય લાગવાથી તેને લગતી ગોઠવણ કરવા ચતુરને ફરમાવતા રાજાએ કહ્યું-“બે સ્વાર રત્નપુર મોકલાવી જમીન ખોદી શકે, વગેરે દરેક કામમા ઉપયોગી થાય, એવા એક હજીર સીપાઈ સત્વર તેડાવો.” ચતુરે તરતજ બે સ્વારોને રત્નપુર તરફ દોડાવ્યા અને ત્યાંથી સીપાઈઓ આવી પહોંચે તે અરસામા ખડીયેરમાની માટી ખમોડવાનુ કામ તેમની સાથેના સીપાઈઓએ ચાલુ કર્યું. ખડીયેરથી થોડેક છેટે આવેલા ગામડામાથી કોદાળી, ખાવડા વગેરે જમીન ખોદવાના ઓળરો મગાવી સખ્યાઈ ધ મજૂરોને પણ ચતુરે તેડાવ્યા અને કામ ચલાવ્યું. બેઠોશ સાધુ અને તેના સાથીઓના હાથપગમા મજબૂત બેડીઓ નાખી તેમને ઉપાડીને ખડીયેરની એક ઓરડીમા રાખવામા આવ્યા. રાત પડતા મસાલો સજાગીને પણ ગમ ચાલુ ગાખવામા આવ્યા, જે ઉપર રાજા કુલીનસિંહ અને આનંદકુમાર પણ દેખરેખ રાખતા હતા. આખી રાત કામ ચાલુ રહ્યાથી પ્રભાત થતા ખડીયેરમાથી માટીના ઢગલા સાફ થઈ ગયા, એટલે ખોદવાનુ કામ શરૂ કરવામા આવ્યું. જે ઓરડીમા ભોયરામા દાખલ થવાના માર્ગ હતો તેની પાસેના ચોકની ભોય ખોદવાનુ કામ સાથી પહેલા ચાલ્યું. આખા ચોકની જમીન ફક્ત એક હાથ જેટલીજ ઉડી ખોદતા નીચે લોખંડની મજબૂત પાટ જણાઈ, એટલે રાજાએ ખડીયેરની વચમાનો ચોક ખોદવાનો હુકમ કીધો. ખીજે દીને તે કામ પૂર્ણ થવા આવ્યું, એટલામા

એક ઠેકાણે જમીનમાથી એક નાજુક સુંદર પૂતળી નીકળી, જે ત્રણેક મજા લખાઈ તેમજ પહોળાઈના આરસના ચખુતરાપર હલેલી હતી, જેની ચારે તરફ પગથીઓ હતી બપોર સુધીમા પૂતળીની આસપાસની માટી ખસેડીને જમીન વધુ ખોદવામા આવી તો બીજા ભાગમાથી પીતળના એક ચોકઠા ઉપર પીતળની એક વિચિત્ર આકૃતિ નીકળી એક હરણનો સીંહે શીકાર કીધો હોય તેમ હરણની ગરદન સીંહના મુખમા હોવાના દેખાવની તે મૂર્તિ હતી તેની ઉમદા કારીગીરીપર ખુશ થઈ રાજાએ તેપર લાગેલી ધૂળ અને કાટ સાફ કરાવવાની આજ્ઞા કરી ચતુર, વગેરે પણ એ વિચિત્ર આકૃતિ અન્યબીમા ગરકાવ થઈ બારીકીથી તપાસતા હતા, એટલામા સર્વની અન્યબી વચ્ચે તે સીંહમા નાણે છવ આળ્યો હોય અને પોતાની આસપાસ નજર ફેરવતો હોય તેમ તેની આખો ફરકવા લાગી આ સમયે એક નસુસ ગભરાટમા દોડતો આવી રાજા કુલીનસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો- ‘ મહારાજ ! થોડા સમયમા રાજા બલદેવસિંહ બે હજ્જનર સીપાઈની સેના સહિત અત્રે આવી પહોંચી ખડીયેરને ઘેરે નાખશે ! અત્રેથી ફક્ત બે કોસપર તેની સેના છે !’ આ બખર સાંભળતા રાજા કુલીનસિંહ મુઝાયો ખડીયેર છોડીને તેનાથી જવાય તેમ નહોતુ, તેમજ પોતાની સાથેના ફક્ત બસો સીપાઈથી દુશ્મનની બે હજ્જનરની સેના સામે બચાવ કરવાનુ પણ મુશ્કેલ હતુ તરતજ તેણે ખડીયેરના દ્વારપર એક સો સીપાઈને દુશ્મનોને અંદર આવતા અટકાવવાને રાખ્યા તે સારી પેઠે નાણુતો હતો કે દુશ્મનના સોથી વધુ માણસો સાથેજ ખડીયેરમા પ્રવેશી શકે તેવો માર્ગ નથી એટલે પોતાના થોડાક સીપાઈ તેમને અંદર આવતા અટકાવી શકશે સાજ પડતા બલદેવસિંહ ફોજ સહિત ખડીયેર આગળ આવી પહોંચ્યો, પણ રાત્રીનો અધકાર રાત્ર થઈ ચુકેલ હોવાથી ખડીયેરમા ભરાયલા રાજા કુલીનસિંહ ઉપર હલ્લો કરવાને બદલે રાતભર ખડીયેરને ઘેરી પડાવ નાખવાનુ તેણે યોગ્ય વિચાર્યું. વાચનાર ! આ સમયે રાજા બલદેવસિંહને કેટલો આનંદ ઉપજ્યો હશે ! રાજા કુલીનસિંહ તેના કુમારો અને અધ્યારો સહિત ફક્ત બસો માણસો સાથેજ ખડીયેરમા સપડાઈ ગયેલ હોવાથી પ્રભાત થતા તેમને કેદ પકડી બીજા-મઢની ખોચલી રાજમગાદી પાછી મેળવવા સાથે કીર્તિપુર, રોરમઢ,

ગથાજી અને રતનપુરના વિશાળ રાજ્યો પાછું હાથ કરવાની આશામાં તેના આન દનો પાર રહ્યા નહીં તેના લશ્કરે ખડીયેરને ચારે તરફ ઘેરીને પડાવનાળ્યો, અને ખડીયેરના દ્વાર સામે બલદેવસિંહનો તળુ ઉભો કરવામાં આવ્યો તળુની પાસે એક ધટાદાર વૃક્ષની હેઠળ એક ચદરવો બાધીને ગાદીતકીયાની બેઠક બીંછાવવામાં આવી, જ્યાં રાતે બલદેવસિંહ પોતાના અધ્યારો અને માનીતા સેવકો સમે ગપ્પા ઉડાવતો બેઠો બેઠાની સામે બે તરફ મસાલથી મસાલ સળગાવીને ઉભા હતા રસુવ, કમાવ, રહેમત અને અન્નયબસિંહ અધ્યારો રાજ બલદેવસિંહની બંને બાજુએ બેઠા હતા મધની પ્યાલીઓ ઉડી રહી હતી નાચર ગયાલી રહ્યો હતો, જેની લહેરમાં સર્વ પોતાની બહાદુરીની ડફામ મારતા હતા આમ સર્વ આનદમાં લીન થઈ રહ્યા હતા, એટલામાં કેટલેક દુર બળતી મસાલોના પ્રાશ જણાવા લાગ્યો, જે ઉતાવળે પાસે આવતો જોઈ ગળ બલદેવસિંહ ચમક્યો અને તેની તપાસ કરવાનો તેણે રસુવને હુકમ કર્યો, એટલે તે તરતજ ઝાડપર ચઢી તે તરફ જોવા લાગ્યો થોડી વારે નીચે ઉતરી તેણે બલદેવસિંહને જણાવ્યું—“ મહારાજ ! સંખ્યાબંધ સ્વારો આ તરફ આવતા જણાય છે ।” બલદેવસિંહે તેઓ કોણ છે તેની તપાસ કરી આવવા બંધુસને તે તરફ રવાના કર્યા, જેઓ થોડીવારમાં તે સ્વારો સહિત પાગ કર્યો તેઓમાં સાથી ગાયળ કેસરી કુમાર હતો, જે પોતાના પિતાને જોતા ઉતાવળે અશ્વપરથી કુતી પડી તેને ચરાણે નમ્યો પોતાના પુત્રને જોતા બલદેવસિંહ તેને સ્નેહથી બેટી પડ્યો પિતાપુત્ર બંનેની આખોમાં સ્નેહના આસુ ભરાઈ આવ્યા બંને સ્નેહભરી નજરે કેટલીક વાર મુઘી એકબીજાના મુખ જોઈ રહ્યા બલદેવસિંહ કેસરીકુમારને પોતાની પાસે બેસાડી ખબરઅતર પૂછતા તેણે જણાવ્યું—“ પિતાજી, આપના ચરણકમળના દર્શન કરવાને બાંચશાળી થઈશ એની અમને આશા નહોતી । ખરેખર ! આજે અમે બહુજ બાંચશાળી છઈએ ।”

“ કુમાર ! અમારી બૂલથી તમને સહેવા પડેલા મ કટ હવે યાદ કરવા ઉચિત નથી ।” બલદેવસિંહ સ્નેહભરે અવાજે બોલ્યો “ આપણા બાંચ ખીલ્યા છે—દેવની હવે આપણાપર કૃપાદષ્ટિ છે । આ સમયે રાજ કુલીનસિંહ પોતાના બંને કુમાર અને અર્ધ

યારો સહ આપણા પાનમા સપડાઈ ગયો છે ! હાથમા આવેલ શીકાર ક્યા છટકી જનાર છે ! પણ કુમાર, તમે બધીખાનેથી કેની રીતે છટકા ? ” આના જવાબમા કેસરીકુમાર પોતાના સાથી-ઓમાના એકને બતાવતા બોલ્યો- ‘આ વીર પુરૂષે અમને છોડવ્યા પિતાજી ! ’ આમ કહી તેણે તે માણસને પોતાની પાસે બોલાવી બેસાડ્યો. આ પુરૂષની ઉંમર લગભગ ચાળીશોક વર્ષની હતી તે શરિરે બહુજ દુબળો અને કમજોર જણાતો હતો. પણ તેના નેત્ર વિશાળ હતા તેની તેજસ્વી મુખમુદ્રા ઉપર ઉદાસી અને લાચારીની આખાશ જણાતી હતી કુમારનો છટકારો કરનાર તરફ રાજા ખુશાલીભરી નજરે જોઈ રહ્યો, એટલે કેસરીકુમાર બોલ્યો- “ પિતાજી, એમનું શરિર હાલ બહુ અશક્ત થઈ ગયું છે, પણ એ જજરા હિ મનવાન અને એકટેકી તેમજ ચતુર અને બુદ્ધિવાન છે ! ’

“ અઈયારો ચતુર હોયજી ! ” બલદેવસિંહ બોલ્યો.

“ પિતાજી ! એ અઈયાર નથી, પણ અઈયારો એમની ચાલાકી આગળ કંઈ વીસાતમાજ નથી ! ” કેસરીએ જણાવ્યું.

“ એ ક્યાના રહીશ છે ? ” બલદેવસિંહે પૂછ્યું.

“ રત્નપુરના ! ” કેસરીએ જણાવ્યું- “ રાજા કુલીનસિંહના કારભારીઓના જુલમથી ક ટાળી એમણે તે નગર છોડ્યું છે અને રાજા કુલીનસિંહ અને તેમના વંશનો નાશ ન કરાય ત્યાસુધી અત્ર ન ખાવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, અને કદમૂળ ઉપરજ નિર્વાહ કરેછે ! રત્નપુરના તીલસ્મી બોયરાનો તેમજ આ બંડીયરને લમતો ભેદ એમને ખબર છે, એટલે આપણને એમની મદદ બહુજ ઉપયોગી થઈ પડશે ! ” તે પુરૂષના આ વખાણ સાંભળી બલદેવસિંહે હર્ષમા આવી તેને પૂછ્યું- “ આપનું પ્રતાપી નામ શું છે વીર પુરૂષ ? ”

“ મહારાજ ! દાસને લોકો બાકેસિંહને નામે ઓળખતા હતા પણ હાલ આપ શીરછત્ર સેવકને બહાદુરને નામે બોલાવશો ! હાલ મારે જપા રહેવાની જરૂર છે ! ” તે પુરૂષે જણાવ્યું.

“ વીર બહાદુરસિંહજી, ત્યારે તો આ બંડીયરમા સપડાયેલા રાજા કુલીનસિંહ, વગેરેને પકડવામા તમે અમને મ્હોટા મદદગાર થઈ પડશો ! ” રાજા બલદેવસિંહ આનંદ સહ બોલ્યો.

“ મહારાજ, આપની સેનાની હાલની ગોઠવણ મુજબ આપ એમને પકડી શકો તેમ નથી । ” બહાદુર મંભીર અવાજે બોલ્યો, અને રાજા બલદેવસિંહે તેનું કારણ પૂછવાથી તેણે જણાવ્યું — “ આ બંડીયેરની દીવાલ બહુ મજબુત છે । વળી બંડીયેરની અંદર સો કરતા વધુ માણસો સાથે જઈ શકે તેમ નથી એટલે આપના તેટલા સીપાઈઓને અંદર દાખલ થવા જતા કુલીનસિંહના બહાદુરો ધૂળ ચાટતા કરી નાખશે । ”

“ અમારા બહાદુરો બંડીયેરની દીવાલ પર ચઢી તેમના પર મારો ચલાવશે ” બલદેવસિંહ બોલ્યો — “ બંડીયેરમાં તે તેઓ કેટલા દીવસ ભરાઈ બેસશે ? ખોરાકી ખુટતા આપ મેળે શરણે આવશે । ”

“ તેવી આશા રાખશો નહીં । ” બહાદુરે જણાવ્યું — “ રાજા ! આ બંડીયેર પણ એક તલેસમ છે, જેને રત્નપુરના બોયરા સાથે સંબંધ છે । રાજા કુલીનસિંહ અને તેના કુમાર તથા અઈચાંદો એને લગતી વણી હકીકત જાણતા હોવાથી બંડીયેરમાના કેટલાક બોયરાઓ અને સુરગોનો તેઓ સહેલાઈથી લાભ લઈ શકશે । ” આ નાલણી રાજા બલદેવસિંહ વિચારમાં પડી ગયો કેટલીક વારચુપરણા બાદ તે બહાદુર પ્રત્યે બોલ્યો — “ ત્યારે અમને ફત્તેહ મળે અને દુશ્મન સપડાય એવો કોઈ માર્ગ તમેજ બતાવો । બંડીયેર વિષે તમ સંપૂર્ણ હકીકત જાણો છો । ”

“ ફરમાવો તે સેવા બજાવવા દાસ તૈયાર છે । પણ કુલીન સિંહ બંડીયેરમાં શા માટે ગયા છે તે જાણો છો ? ” બહાદુરે પૂછ્યું

“ ના ! શા માટે આવ્યા છે ? ” બલદેવસિંહે પૂછ્યું

“ કુમાર ઇદ્રજીત બંડીયેરમાના એક બોયરામાં સપડાઈ ગયો છે તેને છોડવવા । ” બહાદુરે જણાવ્યું — “ હું ધારૂં તો તેઓ ઇદ્રજીતકુમારને છોડવે તે પહેલાં તેને બહાનું બહારથી એ બોયરા-માથી ઉપાડી લઈ જઈ શકું તેમ છું । આપ અથવા કેસરીકુમાર પાસે સીપાઈઓ મહિત મારી સાથે ચાલો તો અત્રેથી પાંચક કોસ પર એક અસલી ઘર છે તેને આપણે ઘેરી લઈએ કેમકે, આ બંડીયેરમાથી એક સુરગ છેક એ ઘર સુધી ગયલી છે એટલે રાજા કુલીનસિંહ, વગેરે ત્યાંથી તહાસી જઈ શકે નહીં । એ ઘર પર જાપનો ગાંધાથી દુશ્મનોન છટકવાનો માર્ગ રહેશે નહીં । વળી

ઇદ્રજીતકુમાર ફસાયો છે તે ભોયરામા જવાની સુરખને માર્ગ પણ તે ધરમાથીજ છે, તેના તમામ ભેદ હું જાણુ છું ! ત્યાં જઈને ખીજા કેટલાક કામ પણ હું બજાવી શકીશ !”

“ કેસરીકુમારને અત્રે રાખી અમેજ પાચસો બહાદુરો સાથે તમારી સગે ત્યાં આવીશું !” બલદેવસિ હ ઉત્સાહ સહ ખેલી ઉઠ્યો, અને તરતજ પાચસો સ્વારોને તાકીદે સજ કરવાની તેણે સેનાપતિને આજ્ઞા કરી. ભેતભેતામા કુચની તૈયારી થઈ, એટલે બલદેવસિ હ અને બહાદુર પણ ઘોડેસ્વાર થયા અને તેમણે ઉત્તર દિશા તરફ કુચ કરી. આ સમયે રાત એક પ્રહર જેટલી બાકી રહી હતી. આકાશમા ચંદ્રપ્રકાશ ન હોવાથી તેમજ રસ્તો ઉંચોનીચો ખડકોવાળો હોવાને લીધે તેઓ ઉતાવળે જઈ શકતા નહોતા. બેએક કલાક ચાલ્યા બાદ તેઓ એક ભાગાતુટા ધર આગળ જઈ પહોંચ્યા, એટલે બહાદુરની સુચનાથી બલદેવસિ હે તે ધરને ઘેરો નાખી પડાવ નાખવાનો પોતાના સીપાઈઓને હુકમ કીધો. સર્વ બહોળસ્ત કીધા બાદ બહાદુર રાત્ર બલદેવસિ હને તે ધરની અંદર તેડી ગયો. આ સમયે તે ધર તદ્દન છર્ણુ હાલતમા હોવા છતાં તેમની ત્રણ ઓરડીઓ કંઈક સારી હાલતમા હતી, જે બતાવતા બહાદુરે જણાવ્યું—“ મહારાજ, આ ત્રણ ઓરડીમાજ આપણું કામ છે !” આમ કહી તે એક ઓરડીમા બલદેવસિ હને તેડી ગયો, જેમા એક તરફ નીચે ભોયરામા ઉતરવાને કેટલીક પગથીઓ હતી. “ આ સુરખને માર્ગ આપણે ઇદ્રજીતને પકડી શકીશું !” આમ કહેતા બહાદુરે પોતાની ઘેલી-માથી ચક્રમક કહાડી દીવટ સળગાવી, અને તેઓ તેમા ઉતર્યા, વીસેક પગથી ઉતર્યા બાદ તેઓ એક સાકડી સુરખમા કેટલેક જવા બાદ એક દરવાજા આવી, તે બહાદુરે હડસેલીને ઉઘાડ્યો અને તેઓ એક ઓરડીમા જઈ પહોંચ્યા. તેમની પાછળ તે દરવાજા બંધ થઈ ગયો. બલદેવસિ હ કંઈ કહેવા જતો હતો. એટલામા એક તરફથી દસ હથીયારબંધ પુરૂષોએ એકાએક ધસી આવી તેને પકડી લીધો. પોતાને પકડનાર કોણુ હતા તે બલદેવસિ હ ઓળખી શક્યો નહીં કેમકે સર્વના મુખ ખુકાનીથી ઢાંકેલા હતા. એકાએક ફસાઈ જતા બલદેવસિ હના હોશ ઉડી ગયાં, ધારિતથીજ ગળુજ રૂખાઈ ગયું. તે બહાદુર તરફ ભેઈ રહ્યો,

એટલે તે દમામમા બોલ્યો-“રાજન, હવે મુ ગા મુ ગા અમારી સગે સુરગમા ચાલ્યા આવો, નહીનો અત્રેજ પ્રાણુ ચૂમાવશે !” પોતાને દગાથી ફસાવનાર બહાદુર ઉપર બલદેવસિ હને બહુજ ગુસ્સો તો ઉપજ્યો પણ તે સમયે તે તેમના પંજમા કેદ હોવાથી શુ કરી શકે તેમ હતું ? તે ગુપચુપ તેમની સાથે ચાલ્યો તે ઔરડીમા એક બીજો દરવાજો હતો તે બહાદુરે ઉઘાડ્યો, અને તેઓ એક સુરગમા ચાલ્યા આ સુરગ લગભગ એક કોસ જેટલી લાખી હતી, જે ચાલી આવતા તેઓ ખુલ્લા મેદાનમા જઈ પહોંચ્યા અત્રે ત્રણ ઘોડેસ્વારો સજેલા બાર ઘોડાઓ સહિત ઉભા હતા, જેઓમાથી એક ઉપર બલદેવસિ હને બેમાડી તેના હાથપગ છત સાથે સીકડીને બાધી લઈ તેઓ પણ ઘોડેસ્વાર થઈ એક તરફ ચાલ્યા.

આ તરફ ખડીયેરમા પેરાયલા રાજા કુલીનસિ હની હાલત બહુજ કઠગી થઈ પડી હતી બલદેવસિ હના બે હજાર સીપાઈ ઓએ ખડીયેરને ઘેરો ઘાલ્યાથી તેમને અદર આવતા અટકાવવાને કુલીનસિ હના તમામ માણસો ખડીયેરના દ્વારપર અને આસપાસ રોકાયલા હોવાથી કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ, વગેરેને છોડવવાનું ગમ અટકી પડ્યું હતું તેઆ સર્વ મહા મુઝાવણુમા આવી પડ્યા હતા, પણ સૌથી વધુ ચિંતા તો બળને લાગી હતી ભોયરામા ઇદ્રજીતકુમાર, વગેરે કેવી હાલતમા હતા તે તેણે કોઈને જણાવ્યું નહોતું, અને તે માટે તે મનમા મુઝાયા કરતો હતો ઇદ્રજીત કુમાર બેહોશીની અસર તળે મરણ પામેલ જણાતો હતો, એ બેદ ભોયરાની અદર રહેલ હમીર જણાતો ન હોવાથી તે કુમારને શુદ્ધિમા આણવાની તજવીજ નહી કરે અને તેથી તેજ બેહોશીની અસરથી કદાચ કુમારની છદ્મીને કંઈ ઘોડો પહોંચે, એવી તેને હવે ધારિત લાગવા માડી, અને તેથી તે મનમાજ મુઝાયા કરતો હતો રાજા કુલીનસિંહ, ચતુર, વગેરે સર્વ દુશ્મનો સામે બચાવ કરવાને ખડીયેરના દ્વાર અને ફરતી દીવાલપર બહોળસ્ત રાખવામા રોકાયલા હતા, ત્યારે બળ ખડીયેરનો આગલો ચોક ખોદતા જમીનમાથી નીકળેલી સિંહની વિચિત્ર મૂર્તિ આગળ ઇદ્રજીતકુમારની ચિંતામા નિમગ્ન થઈ બેઠો હતો મૂર્તિના સંબંધ માજ વિચાર કરતો તે બેઠો હશે, એમ ધારી કોઈએ તેને કંઈ પૂછગાછ કંઈ નહી આમ છેક મધરાત થઈ તોપણ બળ ત્યા

બેઠાજ હતો, એટલામા બળની અભયળી વચ્ચે તે મૂર્તિમાથી એકાએક એક પ્રકારનો તેજસ્વિ ચળકાટ નીકળવા લાગ્યો, જે ભેતભેતામા એટલો વધી ગયો કે આખુ ખડીયેર પ્રકાશી રહ્યું રાત્રી, ચતુર, કમલા, વગેરે પણ અભયળી સહિત ત્યાં દોડી જઈ ભેવા લાગ્યા. થોડીવાર જતા તે મૂર્તિ હાલતી જણાઈ, અને સીંહની આખો એટલા તેજથી ચમકી રહી કે તે ઉપર નજર કરી શકતી નહોતી જે પણ ભય છે તેમા તલેસમની કંઈ નવિન અભયળી ભેવામા આવશે, એવી આતુરતામા સર્વ મૂર્તિ તરફ ભેઈ રહ્યા હતા, એટલામા એકાએક તે ભેરથી ચકકર ખાઈને મ્હોટા અવાજ સાથે જમીનમા ગરક થઈ ગઈ. કોઈ તીક્ષ્ણ પ્રકાશ થોડી વાર સુધી આપણી આખો આગળ રહ્યા બાદ તે જતો રહેતા જેમ આપણને સાધારણ કરતા વધુ અધકાર લાગે છે તેમ મૂર્તિ જમીનમા ગરક થતા ખડીયેરમા ફેલાયલા અધકારથી થોડીવાર સુધી તો તેમને કંઈ દેખાયું જ નહીં તેમની દૃષ્ટિને લાગેલી આખાશ દૂર થતા મૂર્તિને ઠેકાણે જમીનમા ઉડો ખાડો જણાયો, જેમાથી એક પ્રકારનો ચમકાટ નીકળવા લાગ્યો, અને ભેતભેતામા પેલી રાક્ષસી હાથમા ચમકતા ભાલા સહિત તેમાથી બહાર નીકળી આવી, અને ભેરથી પોતાનો લાલો ચમકાવતી રાત્રી કુલીનસિંહની સામે ઉભી તે ગંભીર અવાજે બોલી— “આપને એક પ્રહરની મહેતલ આપુ છું, જે દરમ્યાન ખડીયેરના દરેક બોયરામા માર્ગ ભણતા હશે તો આપ ફરી શકશે! બધ કરવામા આવેલ ખડીયેરનો રાજમાર્ગ એક પ્રહર સુધી હું આપને માટે ખુલ્લો રાખીશ! એથી વધુ સમય અદર રહેશે તો પરતારો!” આટલું કહી તે ખાડામા ઉતરી ગઈ, અને સીંહની મૂર્તિ જમીનમાથી નીકળી પોતાને સ્થાને ગોઠવાઈ ગઈ હવે તેમાથી ચમકાટ નીકળતો નહોતો. રાત્રી કુલીનસિંહ, વગેરે સર્વને હવે ઇદ્રજીતકુમાર, કીશોરી, કામીની વગેરેને મળવાની આશા ઉપજી, અને રાત્રી અભયળી અને આનંદ સહ બોલ્યો— “આ ભય કરેલી કોણ છે? તે આપણને વાર વાર શા માટે મદદ કરે છે તે સમજી શકાતું નથી!”

“એ સ્ત્રી મહા સમર્થ લાગે છે! એનું ભયંકર સ્વરૂપ બનાવદી હોય તો કંઈ અભયળી પામવા સરખું નથી!” બળ બોલ્યો.

“પણ આપણે કુમારના છટકારા માટે બોચરામા જઈએ, ત્યારે બલદેવસિંહ બડીયેરમા ધુસી ન આવે તે માટે શો બદો-બસ્ત કરીશું ?” રાજાનું બોલવું પૂર્ણ થયું, એટલામા બડીયેરના દ્વારપર લડાઈ ચાલુ થઈ હોય એવો ગરખડાટ સંભળાવા લાગ્યો, જેનું કારણ બાલુવાને ચતુર અને બળ ત્યાં દોડી ગયા થોડી વાર-માજ તેઓ પાછા ફર્યા અને ચતુરે જણાવ્યું - “મહારાજ ! દ્વારપર લડાઈ થઈ રહી છે ! આપણા કોઈ મિત્રે ચાલાકીથી બલદેવસિંહને કેદ કીધાથી તેની ફોજ નહાસભાગમા પડી છે ! તપાસ કરતા બપર મળી કે, બલદેવસિંહના કેટલાક સ્વાર મેદાન તરફ નહાસી ગયા, જેઓ મ્હોટથી બૂમો પાડતા હતા કે ‘તમે સૌ અત્રેથી નહાસી પ્રાણ બચાવો ! રાજા બલદેવસિંહ કેદ પકડાયો છે !’ આથી બલદેવસિંહના ધણાખરા સીપાઈ નહાસી ગયા છે, અને થોડાક બડીયેરમા ધુસી આવવાની તજવીજ કરે છે, તેમને તો આપણા બહાદુરો ધૂળ ચાટતા કરી નાખશે !”

“ત્યારે તો બાકી રહેલા ફરમનેને નહસાડવા જોઈએ !” રાજા કુલીનસિંહ ઉતાવળે બોલ્યો, અને ખુલ્લી તલવારે દરવાજા તરફ દોડ્યો, એટલે ચતુર, વજેરે પણ તેની પાછળ ગયા.

વાચનાર ! રાજા બલદેવસિંહની ફોજ નહાસભાગમા કેમ પડી તે તપાસીએ કેસરીકુમારનો મિત્ર બાકેસિંહ હજે બહાદુર બલદેવસિંહને તેડી ગયો તેને એક પ્રહર વીત્યા બાદ કેસરીકુમારે પોતાના સાથીઓને અશ્વપર સ્વાર થઈ જવાનો હુકમ કીધો, જેથી અન્યબ થઈને બલદેવસિંહના અઈચારોએ તેમ કરવાનું કારણ પૂછતા તેણે દમામમાજ જણાવ્યું - “અમે શું કરીએ છીએ તે શાતીથી જુવો !” આમ કહેતા તે પોતાના અશ્વપર સ્વાર થયો, અને પોતાના સાથીઓને ઈશારત કરી મ્યાનમાથી તલવાર ખેંચી બલદેવસિંહના સીપાઈઓને કાપતો અને તે સાથે તેમનો રાજા કેદ પકડાઈ જવાથી તેમને નહાસી જવાને સુચવતો પોતાના સાથીઓ સાથે મેદાન તરફ ઘોડો દોડાવતો જતો રહ્યો તરતજ બલદેવસિંહના અઈચારો સમજી ગયા કે કેસરીકુમારનું સ્વરૂપ ધારણ કરનાર કોઈ ચાલાક અઈચાર હશે, પણ તેઓ કંઈ કરી શક્યા નહીં કેમકે, બલદેવસિંહની તમામ સેના મફલતમા પડી હતી.

રાજા કુલીનસિંહ, ચતુર, વગેરે ખડીયેરના દ્વારપર જતા તેમના સીપાઈ જુરસામા આવી ખડીયેરમા પ્રવેશવાની તજવીજ કરી રહેલા બલદેવસિંહના અઈચારો અને સીપાઈઓ સાથે લડવા લાગ્યા, અને તેમને મારી નહુસાડ્યા બલદેવસિંહના અઈચારોએ પોતાના સીપાઈઓને લેગા કરવાની બહુ તજવીજ કરી, પણ રાજા વિનાની ફેજ એકવાર ગભરાટ ફેલાતા લગાણ પડ્યું, એટલે લેગી થવી મુશ્કેલ છે આ લડાઈમા લગભગ એક કલાક વહી ગયો. રાજા કુલીનસિંહના વીસ સીપાઈ જખમી થયા, જ્યારે બલદેવસિંહના બસેં સીપાઈ માર્યા ગયા, અને એકસો કરતા વધુ જખમી થયા પકડાયલા કેદીઓને પૂછવાથી પણ કેસરીકુમાર અને બલદેવસિંહને લગતી ખરી હકીકત રાજા કુલીનસિંહને જણાઈ નહીં માર્યા ગયલા તેમજ જખમી હાલતમા પકડાયલા દુશ્મનોની ઘટતી વ્યવસ્થા કરવાનો બંદોબસ્ત કરી રાજા કુલીનસિંહ આનંદ-કુમાર, ચતુર, બળ, બહરીનાથ અને કમલા લોચરામા જવાને તૈયાર થયા રાક્ષસીએ રાજમાર્ગ ઉધાડેલ હોવાથી લોચરાનો દરવાજો ઉધાડવામા હવે મુશ્કેલી નડી નહીં સર્વ આતુરતા સહ અંદર હતર્યા. લોચરામા કોઈને ન લેવાથી રાજા, વગેરે સર્વ ચારે તરફ શોધવા લાગ્યા, પણ ક્યાયથી તેમની લાજ મળી નહીં જે સ્થળે ઇદ્રજીતકુમાર, હમીર અને કામીનીને છોડી બળ બહાર આવ્યો હતો તે સ્થાને પણ તેઓ નહોતા આથી સર્વની આતુરતામા વધારો થયો. સીડી નીચેની ઓરડી બંધ હોવાથી તેમા તપાસ કરવાની રાજા કુલીનસિંહે આજ્ઞા કરી, એટલે કમલાએ આગળ જઈને તેના બારણા ઉધાડ્યા, અને નમીને અંદર જોયું, જેમ ઘોડીવાર લેયા બાદ ઓરડીમા પ્રવેશ કરીને તેણે આનંદ-કુમાર અને બળને અંદર બોલાવ્યા તેઓ ઘણી વાર સુધી પાછા બહાર આવ્યા નહીં, એટલે બહાર ઉભેલા રાજા, વગેરેને ચટપટી થવા લાગી, અને ચતુરે તેમને ખૂમ પાડી, જેનો જવાબ મળ્યો નહીં આથી અભયબ થઈને રાજા, વગેરે ઓરડીમા તપાસ કરવાને ગયા આ ઓરડી ન્હાની પણ સંગીન બાધણીની હતી તેની ચારે તરફની પથ્થરની ભીંત ઉપર ખૂબ ધ્યાનથી લેવાથી પણ એકાદ બારીબારણા કે અક્ષામારીની કશી નિશાની તેમના લેવામા આવી નહીં. ઉપરની છતમા એક હાથ જઈ રહે એટલું બાકેર હવે

પણ ત્યાં સુધી હાથ પહોંચાડવાને ત્યાં કંઈ આધાર નહોતો. આનંદ-કુમાર, બળ અને કમલા એ ઓરડીમાંથી ક્યા જતા રહ્યા હશે, તે બજવાને સર્વ ધણી વાર સુધી તે ઓરડીમાં આમથી તેમ ભીંત, ભોય, વગેરે તપાસતા રહ્યા. આખરે કોઈના અવાજે તેમને ચમકાવી દીધા. છતમાના બાકોરામાંથી તે અવાજ આવતો. હોવાથી તે તરફ જોતા તેઓ ગભરાટ અને આતુરતાથી સાબળવા લાગ્યા—
 “બસ! હવે તાકીદે ભોયડામાંથી બહાર જાઓ, નહિતો પ્રાંણ ખોઈ બેસશો! તમે બહાર જશો તો બંને કુમારોની જાળ મેળવી તેમને છોડવવાની તજવીજ કરી શકશો! હાથમાં ચમકતો બાલો રાખવાવાળી હું રાક્ષસી છું, પણ આ સમયે તમને મદદ કરી શકતી નથી! ભોયરાની બહાર જઈ તમે રત્નપુર રવાના થાઓ! હું તમને ત્યાં મળીશ, અને સધળી હકીકત જણાવીશ! હું જાઉં છું, અને તમે પણ સત્વર બહાર નીકળી જાઓ નહિતો કુમારો માફક આફતમાં પડશે!” આ સાંભળી રાજા સ્તબ્ધ બની ચતુરનુ મુખ જોતો. હાલો રહી ગયો. તેની આખમાં ઝળઝળીયા ભરાઈ આવ્યા. રાજાની આવી સ્થિતિ જોઈ ચતુર કંઈ પણ બોલ્યા વગર હાથ પકડી તેને ભોયરાની બહાર તેડી ગયો. મુઝવણ, વીમાસણ, અજાણ્યતા અને દીલગીરીની મીઠા લાગણીથી ચતુરનું હૃદય પણ બહુજ કોમળ થઈ રહ્યું હતું. મહા મહેનતે તેણે હિંમત ધરી રાજાને અનેક પ્રકારે સમજાવી ધીરજ આપી. હવે ત્યાં રહેવાની કંઈ જરૂર ન જણાયાથી રાજા પોતાની ફોજ અને કેદ પકડાયેલા બલદેવસિ હના સીપાઈઓ સહ રત્નપુર તરફ રવાના થયો. બહરીનાથને રાજાની સાથેજ મોકલી ચતુર રાજાની આજ્ઞાથી દક્ષિણ દીશા તરફ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

રાક્ષસી કોણ?

પ્રભાતનો સમય હતો. સૂર્યના તાપમાં સોનેરી ચળકાટ મારતા જ ગલી ઝાડો જ ગલની શોભામાં વધારો કરતા હતા. આમ તેમ ઉડી રહેલા પક્ષિઓના કલરવથી આજુ જંમલ બાહ

વધુ રમણિક લામતુ હતું આ સમયે કમલીની અને તેની સખી અજળ ઘોડેસ્વાર થઈ વાતો કરતી ધીમી ચાલે ચાલી જતી હતી આમ ચાલતા તેઓ એક ઝરાને કીનારે જઈ પહોંચી આ ઝરાનો પટ વીસેક હાથનો હતો, પણ ફરેક હાથની પહોળાઈ જેટલા લામમા પાણી વધુ ઉંડા હતા, ઝરાના બે કીનારાપર બહુ ઊંચે સુધી બોરસલીના ઘટાદાર ઝાડ હતા જેના સુકા ફુલોની સુગંધ ચોમેર પ્રસરી રહી હતી કમલીની અને અજળ ઝરાને કીનારેજ આગળ ચાલી. તેઓ આગળ વધી તેમ જમીન ઉંચાણવાળી આવતી ગઈ, જેથી તેઓ એકાદ ટેકરાપર ચઢતી હોય એમ લાગ્યું આ ચઢાવ ઉપર લગભગ બે કોશ જેટલી મજલ કાપ્યા બાદ તેઓ એક એવા સ્થાનમા જઈ પહોંચી, જ્યાં ઝરાના બે કીનારાપરના ઝાડ નમીને પરસ્પરમા એવા મળી ગયા હતા કે ઝરાના વહેતા પાણી ઉપર સંપૂર્ણ છાયા થઈ ગઈ હતી આ સ્થળે ઝરાના કીનારાપર એક પુરુષ જેટલી ઉંચાઈનો એક ચણતરો હતો, જે કોઈ સાધુ મા માહાત્માની સમાધી હોય, એમ લામતુ હતું આ ચણતરો આગળ પહોંચતા કમલીની અને અજળ અથ્થે હલા રાખી નીચે ઉતરી. અજળે પોતાના અથ્થને જીન ન છોડતા એમજ ચરવા છોડ્યો જ્યારે કમલીનીએ પોતાના અથ્થની પીઠપરનો બોલો ઉતારી, લગભગ એકડો પણ કહાડી લઈ તેને છૂટો ચરવા મુકી દીધો. અજળે પોતાનો અથ્થ ચરી રહેતા તેને ઝરામાથી પાણી પીવરાવી એક ઝાડના થડ સાથે બાંધી દીધો અને પછી બંને એક સીલા ઉપર થાક ખાવાને બેઠી વાત કરતા કમલીની બોલી— “બહેન, હવે અહીંથીજ આપણે જુદા પડીશું !” આ સાંભળી અજળ નિરાશાભરે અવાજે બોલી— “સખી ! આ દુશ્માનાઈ તો હદની બહારજ થવા લાગી !”

“ પણ એમા મારો શો વાક સખી ? ” કમલીનીએ કહ્યું

“ તમારાપર કોણ દોષ મુકે છે ! મહારાણી પોતાને હાથેજ પગમા કુહાડો મારે છે, તેમા કોઈ શું કરે ? ”

“ મહારાણી સારીપઠે જાણે છે કે બંને કુમાર તલેસ્મ કતોહ કરશે, છતાં તેમની સાથે વેર બાંધવું એ મૂર્ખાઈ નહીં ? ”

“ અને એ મૂર્ખાઈના કડવા ફળ તેમને આપવા પડશે ! ” અજળ ભાર દઈને બોલી— “ તમે એમનો સાથ છોડી દીધો, એ સાફ કર્યું ! તમારી મનકામના અવશ્ય પૂર્ણ થશે ! ”

“ જેવી ઈશ્વરેચ્છા ! ”

“ ઈશ્વરેચ્છા શુ ? આખોના ભાવ ઉપરથી એમના અતરની સ્થિતિ શુ તમારાથી અનલ્પી છે ! ” આમ કહી અજબ હસી કમલીનીએ સહેજ મુખ મલકાવ્યું, પણ તે ગભીર બની બોલી—
“ આ સમયે તેમને આકૃતમાથી તાકીદે છોડાવવા જોઈએ ! ”

“ ત્યારે કઈ તજવીજ કીધા વિના તમે કેમ ચાલ્યા આવ્યા ? ”

“ ક્રીસનરાયે અત્રે મળવાનો વાચદો કીધો છે તેથી ! ”

“ ક્રીસનરાયને આ સ્થાન બતાવ્યું કોણે ? ”

“ મેં ! મારા સિવાય આ સ્થાનનો ભેદ કોણ જણાવે વળી ? ”

“ હુ અઅઅ ! આ સ્થાનનો ભેદ આજ સુધી મારાથી છૂપાવ્યો અને ક્રીસનરાયને કહેવાયો ! મને કહેતા તો તલેસમના બધારણની પચાત નડી હતી, અને ક્રીસનરાયને માટે એ બધું ક્યા જતું રહ્યું ? સખી, એની એવી કઈ વાત પર રીઝી ગયા ? ” અજબને ધીમેથી તમાચો મારતા કમલીની બોલી “ હુચ્ચી ! ક્રીસનરાય ઉપર શાની શણ થાઉં ! એની પાસેથી કોઈના લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક છે તે ઓરડીની ચાવી લેવી છે ! ”

“ કુચી મેળવ્યા પહેલાંજ તેને અત્રેનો ભેદ જણાવ્યો, અને હવે એ તમને કુચી નહીં આપે તો ? ” અજબે પૂછ્યું

“ તે વર્ષતાળના કબજામાં હોવાથી ચિંતા નથી ! ” કમલીની બોલી, એટલામાં તેમની પાછળની વૃક્ષઘટામાથી અવાજ આવ્યો—
“ ખરેખર ! ચિંતા નથીજ ! ” તેમણે પાછળ ફરી જોયું વર્ષતાળને આવતો જોઈ કમલીનીએ હસી થતા પૂછ્યું— “ ક્રીસનરાય ક્યા ? ”

“ સેવામાં હાજર છે ! ” આમ બોલતો ક્રીસનરાય ઝાડીમાથી નીકળી આવી કમલીનીને નમન કરી ઉભો કમલીનીએ તેને પૂછ્યું—
“ ક્રીસનરાય, તમારું વચન ક્યારે પૂર્ણ કરો છો ? ”

“ હુ તૈયાર છું ! આપ આ સમાધી ઉપર હાથ મુકી પ્રતિજ્ઞા લ્યો, એટલે હુ મારું વચન પૂર્ણ કરું ! ” ક્રીસનરાયે કહ્યું

“ મારો પણ ખ્યાલ રાખજો ! ” વર્ષતાળ બોલ્યો તરતજ કમલીની સમાધી સામે જઈ નમન કરીને બોલી— “ જે મહા પુરુષ દરેક શાસ્ત્રમાં નિપૂણ પડીત, પૂર્ણ યોગી, ભૂત, લવિષ્ય અને વર્તમાન જાણનારા અને ઈશ્વરના પરમ ભક્ત હતા, અને એમને મારા રક્ષણ માટે નિરંતર કાળજી છે, તે યોગીશજ સાક્ષાત

મારી સમક્ષ છે, એમ સમજી હું પ્રાર્થના કરું છું કે, મહાત્માજી મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરો !” આટલું બોલી સમાધીને પોતાનો જમણો હાથ લગાડી તે બોલી—“ક્રીસનરાય મને પોતાની પાસેની કુચી આપશે તો હું એમની સાથે કદી કપટ રમીશ નહીં, એમને મારા બધું મણી સદા એમનું ભલું કરવામા તત્પર રહીશ ! વર્ષતાળ તરીકે પોતાને ઓળખાવનાર આ યુરૂપને પણ ક્રીસનરાયની માફક ગણીશ, એવી મારી પ્રતિજ્ઞા છે !” તરતજ ક્રીસનરાયે ગજ-વામાથી હાથીદાતની એક નાનુંક દાખડી કહાડી કમલીનીને આપી-જે મલકાતે મુખે લઈને તેણે માનસહ પોતાને મસ્તકે લગાડી. પણ તેઓ ચારે સીલાપર બેસી વાત કરવા લાગ્યા.

“આપે અમને લાઈ મળ્યા તો આપ આજળ સકોચ રાખવો એ મૂર્ખાઈ છે !” વર્ષતાળ બોલ્યો—“બહેન, આપની પાસે અનેક તીલરમી વસ્તુ છે, માટે મને અને ક્રીસનરાયને કોઈ એવી ઉપયોગી વસ્તુ આપો કે તે અમને આફતને વખતે કામ લાગે !”

“અહો ! એનો મેં પહેલાથીજ વિચાર કીધો છે !” કમલીની બોલી “હમણાજ આપું છું !” આમ કહેતા તે હઠીને ઝરામા હતરી તરતી મધ્ય ભાગમાં જઈ પાણીમા કુબકી મારી ગઈ એ ભાગમા પાણી હડા હોવાથી તે ક્યા ગઈ તે નહીં સકાયુ નહીં સર્વ તેની બહાર નીકળવાની રાહ ભેતા અબચળી સહ પાણીમા આવતા પરપોટા તરફ ભેઈ રહ્યા. લગભગ અર્ધો કલાક વીત્યા બાદ તે પાણીમાથી બહાર નીકળી, જે વખતે તેના એક હાથમા મીણુ કાપડની એક ન્હાની ગાસડી અને બીજા હાથમા લોખંડની સાકળ હતી, જેનો બીજો છેડો ઝરાના પાણીમાજ હતો તે સાકળ ખેચવાનું વર્ષતાળ અને ક્રીસનરાયને જણાવી, અને પોતે પેલી ગાસડી છોડી તેમાથી કાળા રંગની એક સાડી અને ચોળી કહાડી પોતાના જીંજમલા વસ્ત્ર બદલવાને સમાધીની પાછળ ગઈ તે વસ્ત્ર બદલીને આવી એટલામા વર્ષતાળ અને ક્રીસનરાયે સાંકળ ખેચીને તેની સાથે જડેલી લોખંડની એક મજબૂત પેટી ઝરામાથી બહાર ખેચી કહાડી તે સીલાપર મુકાવીને કમલીનીએ એક ચાપ દબાવી તેનું ઢાકણ કપાડ્યું પેટીમા શું હતું તે નજીવાની આતુરતાથી વર્ષતાળ, ક્રીસનરાય અને અજબ નમીને તેમા જોવા લાગ્યા. તેમા ચાર ખજર, એક લાલો અને પાંચ વીંટીઓ હતી.

તેમની એક વીંટી પોતાની આગળીએ પહેર્યા બાદ એક ખજર લઈ ધ્યાનમાંથી કહાડી તેનું પાન ચમકાવતા કમલીની બોલી-
 “જુઓ, આ ખજર લોખડની કે ગમે તેવી સગીન વસ્તુપર પડે તેના બે ટુકડા કરી નાખે છે. એનો હાથે દબાવ્યાથી એમાંથી એક પ્રકારનો ચમકાટ નીકળે છે, જે સેકડો માણસોની આખો આજી નાખે છે! આચારે સૂર્યનો પ્રકાશ છે તો પણ એના ચમકાટનો અજબ પ્રભાવ તમને સહજમાં જણાશે!” આમ કહેતા તેણે ખજરની મૂઠ દબાવતા તેમાંથી એવો ચમકાટ નીકળ્યો કે તે સામે તેઓ ત્રણેની આખો હધાડી રહી શકીજ નહીં ચમકાટ મધ્ય થતા તેમણે આખો હધાડી, એટલે કમલીની બોલી-“વળી આ ખજર જેના શરીરને સહેજ લાગશે કે તરતજ તે બેહોશ થઈ પડશે! જુઓ વધતાજ, તમે એને હાથ લગાડો એટલે જણાશે!” વધતાજે ખજરના પાનાને સહેજ આગળી લગાડી, એટલે તેના આખા શરીરમાં એક પ્રકારની ઝંઝાટી પેદા થઈ અને ભેત-ભેતામાં તે બેહોશ થઈ જમીનપર ઢળી પડ્યો. ક્રીસનરાય અને અજબ અભયળી સહ તેણીનું મુખ ભેઠ રહ્યા, અને ક્રીસનરાયે પૂછ્યું-“હવે એમને શુદ્ધિમાં શી રીતે આણશો?”

“સહેલાઈથી!” આમ કહેતા તેણે જે હાથમાં વીંટી પેહરી હતી તે હાથ તેના શરીરપર જરા વાર ફેરવ્યો, એટલે તે શુદ્ધિમાં આવી બેઠો થયો, અને બોલ્યો-“ખરેખર! અભયળ ખજર છે! પણ એ અમે અમારી પાસે કેમ રાખી શકીશું?”

“હુ રાખુ છું તેમ!” કમલીનીએ કહ્યું, અને પેટીમાંથી પેલી વીંટીએ કહાડી બતાવતા તે બોલી-“આમાંની એકેક વીંટી આગળીએ પેહેરશે, એટલે ખજરનો સ્પર્શ કરી શકશે, તેમજ એનો ચમકાટ પણ તમને જણાશે નહીં! આમ કહી તેણે ક્રીસનરાય, વધતાજ અને અજબને એકેક વીંટી પેહેરવાને આપી, અને પછી એકેક ખજર તેમને આપ્યું આથી તેમને બેહદ ખુશાલી ફાળી પેટીમાંથી એક ખજર વધુ નીકળ્યું હવે તે પોતાની પાસે રાખતા તે બોલી “આ ખજર કુમાર ઇદ્રજીતસિ હ માટે છે, તે એમને મળીશ ત્યારે આપીશ! મારા આ બાલામાં પણ ખજર જેવીજ શક્તિ છે એમાંથી ચમકાટ જરા વધારે નીકળે છે!” આમ કહેતા તેણે ચાર છુટા કટકા ભેડીને એકઠા કર્યા, એટલે લાંબા

બાલો થઈ ગયો. પોતાના બીંબયલા વસ્ત્ર ઝાડ ઉપર સુકવવાને નાખવાનું તેણે અજબને કહ્યું, અને તે સુકાય તે દરમ્યાન તેઓ ભવિષ્યની મસહસત કરવાને બેઠા, એટલે કમલીનીએ અજબને કહ્યું—“સખી, મારા વસ્ત્ર સુકાય તે પહેરીને તું મારે સ્વરૂપ ધારણ કરી તળાવની વચ્ચેના મહેલમા રહે કે મારી ગેરહાજરીથી આપણા સેવકોના મનમા શક ન બદલ અને તેઓ એમ સમજે કે તું કંઈ કામ અર્થે બહાર ગઈ છે!”

“સાર ! પણ તમે કયા જશો?” અજબે પૂછ્યું.

“તે ચાક્રસ નથી કેમકે, મારે ઘણા કાર્ય કરવાના છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું, અને વર્ષતાળ તથા ક્રીસનરાય ત્રત્યે બોલી—
“તમે બંને ભાઈઓ પણ ઈચ્છામા આવે ત્યાં જાઓ, અને મહારાજ કુલીનસિ હજી બહુ કરવાની તજવીજ કરો !”

“બહુ સાર, પણ વાડ આવા બજર પેલા લોકોની પાસે પણ હશે કે?” ક્રીસનરાયે પૂછ્યું.

“ત્યારે ફરી તેમની પાસે જવાની ઈચ્છા છે?” કમલીનીએ મુખ મલકાવીને કહ્યું—“તમારી અજબકુવરીને નીરખવાની હોશ થઈ લાગે છે ! ભલે ! ત્યાં જાઓ ! એવી એકે વસ્તુ હજી તેમને હાથ લાગી નથી !” ક્રીસનરાયને આથી આનંદ ઉપજેલો. જોઈ તે બોલી—“પણ બજર તમારી પાસે છે, એથી બેફીકર બની જતા નહીં ! સર્વત્ર સાવધ રહેજો !” આમ કહી તેમને ત્યાં બેસાડી તે સમાધીની પાછળ ગઈ, અને પેટીમાથી કહાડેલી એક શીંગીમાનો અર્ક પોતાને આંખે શરિરે લગાડ્યો, જેથી તેનું સ્વરૂપ તદન કાળુ થઈ ગયું. પછી અજબને પોતાની પાસે બોલાવી તેની પાસેથી બે લાખા બનાવટી દાત લઈ પોતાના ઉપલા હોઠ નીચે ગોઠવી દીધા, અને હાથમા બાલો લઈ તે ક્રીસનરાય અને વર્ષતાળની સામે આવી ઉભી તેનું આ વિચિત્ર તેમજ ભય કર સ્વરૂપ જોઈ ક્ષણવાર તો તેઓ સ્તબ્ધજ બની ગયા. અજબે કમલીનીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેના વસ્ત્ર પહેરી લીધા. હવે તેઓ જવાને તૈયાર થયા, એટલે કમલીનીના કહેવાથી વર્ષતાળે પેલી પેટી અને સાકળ ઝરામા ફેંકી દીધા. અજબ કમલીનીના અશ્વપર છન નાખી સ્વાર થઈ, અને કમલીની તેના અશ્વપર સ્વાર થઈ. કંઈ મસહસત કરી તેઓ ચારે જુદે જુદે માર્ગે રવાના થયા.

“ વાચનાર ! ભય કર રાક્ષસી કોણ હતી તે તો જાણુ, પણ રાજ કુલીનસિ હ, વગેરે પોતાની એ ભેદી મદદમારનો ભેદ ક્યારે જાણુ ? આપણે પણ તેને ક્યા પૂરતી ઓળખીએ છીએ ! કમ લીની રાક્ષસી છે, એટલું જાણુ, પણ કમલીની કોણ છે તે હજી આપણે જાણુ નથી ! તેનો ભેદ જાણવાને અત્યારે તેની સાથે જવાની ઈચ્છા તો થાય, પણ સંજોગો જેતા વર્ષતાળની સાથે જવાની જરૂર છે, માટે હાલ તરત એ ઈચ્છા દબાવવીજ પડશે ! હ્યો ! વિચારમા આપણે હા રહ્યા, એટલામા તેઓ ચારે જ જ લમા અદશ્ય થઈ ગયા ! હવે આપણે ચાલો વર્ષતાળ ગયો તે માર્ગે જઈએ ! જે દિવસ તો આવડયા પણ કોઈ મજબુ નહી ત્રીજે દીન પણ આખો અચડામણમાજ પસાર થયો ! રાત પડવાની તૈયારીઓ આકાશમા થવા લાગી, એટલે આરામ લેવા ઘેર પહોંચાય તો સાંઝ, એમ દરેકના મનમા થયું હશે, પણ અજાણ્યા મુલકમા પહોંચીને વચ્ચે જ ગલમા હોઈએ ત્યાંથી ઘેર કેમ પહોંચીએ ? ધરનો માર્ગ બતાવવા એકાદ ભોમીઓ જોઈએ, તે પણ અત્યારે કોણ ? ત્રણે તરફ હયા પહાડ અને એક તરફ કેટલાક કોસો સુધી રમણીક ખુલ્લું મેદાન હતું રાત્રીના આગમન સમય સાથે સૂનકાર છવાયલો હોવાથી એ મેદાનને ભય કર સ્વરૂપ ધારણ કરવાની પ્રકૃતિ ફરજ પાડતી હતી સૂર્ય અસ્ત થવાને હજી થોડો સમય બાકી હતો જતા ગગન સાથે વાત કરતા હયા પહોંચી રવીની છેવટની લાલીમાનો પ્રકાશ મેદાનમા પ્રવેશ થવા દેતા નહોતા, એટલે અધકાર ફાવી જાય, એમા નવાઈ શી ? હવે રાતની રાત આરામ ક્યા લઈશું ? પાશ્વર તરફના પહાડની તલેટીમા ચામડાનો એક તળુ ઠોકેલો જણાય છે તેનોજ આસરો લઈએ ! તળુની પાસે પહોંચતાજ તેના દ્વારપર વર્ષતાળ આમતેમ ફરતો જણાય છે તેને જેતા તેને માટે આપણા મનમા અનેક વિચારો ઉપજે, એ સ્વાભાવિક છે ! તેની યુવાવસ્થા તેનો સાથ છોડી ગઈ હતી, અને ચિંતારૂપી ચીતાની ધુધવાતી આગના તાપમા બળી કાચલા સરખું થયલું તેનું શરિર મુકાઈ ગયું હતું, તોપણ મજબૂતી, ચપળતા અને બહાદુરી દૃઢ મિત્ર પેઠે આવી હાલતમા પણ તેને વળગી રહ્યા હતા આ સમયે તે કંઈ ઉડા વિચારમા ગ્રીસ્ત મરુતક રાખી આમતેમ ફરતો હતો વારંવાર હંચી નજર

કરી હડા નિ શ્વાસ નાખતો તે ઉત્તર દિશા તરફ ભેતો હતો. કેટલોક સમય આ હાલતમાં પસાર કીધા બાદ રાત્રીનો અધકાર ચોમેર ફેલાતા તે મનમાં બોલ્યો-“ હવે બહુ વિલંબ થઈ ગયો ! કદ જો સમયે આફત માથે જોડારી લીધી ! ” તેનું બોલવું પૂર્ણ થયું નહોતું એટલામાં ઉત્તર તરફથી એક સ્વાર ઝડપથી ઘોડો દોડાવતો તેની તરફ આવતો જણાયો, અને પાસે આવતા જણાયું કે સીપાઈના વેશમાં તે એક સ્ત્રી હતી તેની પાસે ઢાલ અને તલવાર સિવાય બીજું હથિયાર નહોતું તે પણ ચાળીશેક વર્ષની પુખ્ત વયની દીસતી હતી. યુવાવસ્થામાં તે અત્યંત સ્વરૂપવાન અને મોહક આકૃતિની હોય તેની સાબીતી તેના શરિરનો બાધો, ઘાટ અને દેખાવ અત્યારે પણ આપતા હતા તંબુની પાસે અશ્વને ઉભો રાખી નીચે ઉતરી તંબુના એક દોરડા સાથે ઘોડાને બાધ્યા બાદ તે વધતાળ પાસે આવી બોલી-“ શાહાબાસ વર્ષતાળ ! તનારી કબુલાત પાળી ખરી ! ”

“ પણ તમે મારા મિત્ર છો કે શત્રુ તે હજી કંઈ મારા સમજવામાં આવ્યું નથી ! ” વર્ષતાળ આતુરતાસહ બોલ્યો.

“ અહોહો ! એ સમજવાની શક્તિ તમારામાં હોત તો જીવતા છતાં મૃતદેહની ગણતરીમાં ન આવત ! ” તે હસીને બોલી

“ ઠીક ! પણ હવે તમારે શું કહેવું છે ? ” વાતનો પ્રસંગ ફેરવવા વર્ષતાળે કંટાળીને પૂછ્યું.

“ ફક્ત એક કામ તમારી પાસે કરાવવાની ઈચ્છા છે ! ” તે ગંભીર અવાજે બોલી-“ તે તમે સહેલાઈથી બનવી શકશો ! જુઓ ! મારી આજ્ઞાને માન આપી મને રાજી કરવા તમારે કમલીનીનું ખુન કરવાનું છે ! ” આ સાંભળી વર્ષતાળ સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેના અહેરા ઉપર ફીકકાસ છવાઈ ગઈ, હૈયું ધડકવા લાગ્યું, મુખ-માથી એક શબ્દ નીકળી શક્યો નહીં ! તેની આ હાલત જોઈ તે સ્ત્રી ત્યાં ધાસપર બેસી જઈ મલકાતે મુખે તેની તરફ જોઈ રહી ઘોડી વારે વર્ષતાળે ખીન્ન વદને કરજરીને તેને પૂછ્યું “ ખરેખર, મારે એમ કરવું જ પડશે ? ”

“ હા ! કમલીનીનું મરતક મારા ચરણમાં હાજર કરવું જ પડશે ! ” તે દમામમાં બોલી વર્ષતાળ કમકમ્યો, પણ એકાએક કંઈ બાદ આવતા દહ અવાજે બોલ્યો-“ નહીં ! મારાથી એ કામ

નહીજ કરી શકાય, આજ સુધીમા કીધેલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરી શકાય તેમ નથી તો પાપનો વધુ ભાર કેમ ઉપાડી શકીશ !”

“શુ મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરવાની તું હિંમત કરીશ?” તેણે તપી જઈને પૂછ્યું. વઈતાળ વિચારમા પડી ગયો. તે મનમા બોલ્યો—“અફસોસ ! મારા જેવો અભાગી કોણુ હશે ? લાંબો સમય મરણ પામેલાઓની સખ્યામા ગણાયા બાદ જીવતો સાળીત કરી સુખમા જીવન ગાળવાનો સમય પાસે આવતો હતો, પણ એવા સુભાગ્ય ક્યાથી ? હાય ! જી દગીબર ઉઠાવેલી ગ્રહેમત ઉપર સહેજમા પાણી ફરી જશે. અરેરે ! જે શરીરની રંગેરંગમા બલાઈની પવિત્રતાના પાશવાળું રક્ત વહે છે તેનો દુરમન બનવાની ફરજ પાડવામા આવે ? આ પીશાચણીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી શકાય તેમ નથી ! હાય એકજ ભૂલથી મારી તમામ જી દગી દુ ખમય અને નિરૂપયોગી બની ગઈ ! શુરસેન ખરૂં કહેતો હતો ! સર્વ બાબતોનો વિચાર કરીનેજ તેણે મારૂં નામ કાળ પાડ્યું હતું ! હાય ! મારૂં મુખ જોતા પણ તેને તિરસ્કાર છૂટે છે !” વઈતાળના મનમા ઉછળતા વિચારતરંગનો ઉભરો ફાણ વારમા શાત થઈ ગયો. વીમાસણ અને મુ જીવણના ચક્રરમા પડેલ ચ ચળ ચીનની નાવને દબતા રૂપ ચાલાક સુકાનીની મદદ મળી ! તે કંઈ ઠરાવપર આવતા બોલ્યો—“કમલીની ને મારવા હું તૈયાર છું, પણ બદલામા મને ઈનામ શું મળશે ?”

“ઈનામ મેળવવાને તું યોગ્ય છે કે ?” તે તિરસ્કારસહ બોલી.

“ત્યારે શુ છેક અધમ હાલતે પહોંચ્યો છું ?”

“અલબત્ત !”

“તો હું તારી આજ્ઞા માનતો નથી ! થાય તે કરી લે !”

“વઈતાળ ! ખુબ સલાળ ! મૂર્ખ ન બન ! પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવાનો સમય ન આવે માટે પુખ્ત વિચાર કરીને બોલ !”

“પુખ્ત વિચાર કરીનેજ બોલુ છું ! તારાથી હવે હું લેશ પણ ડરતો નથી !” વઈતાળ જુસ્સા સહ બોલ્યો. તે સ્ત્રીનું આખું શરીર ગુસ્સાથી કંપવા લાગ્યું, એટલામા એકાએક દુરથી ઘોડાઓની ટાપનો અવાજ સંભળાતા તે બોલી ઉઠી—“સખુર ! તારા અહકારનો તને હમણાજ સ્વાદ ચખાડુ છું !” આથી સહેજ પણ ન ગભરાતા વઈતાળે પોતાની કમ્મરેથી કમલીનીએ આપેલું તીલ-કૂમ્મી ખજર કહાડી તેની મૂઠ દબાવી તેમાથી નીકળેલા ચમકાટ

સામે તેની આખો ઉધાડી રહી રાખી નહીં તે બહાવરી બની ગઈ તરતજ વર્ષતાળે ખજરની અણી તેના હાથને લગાડતા તે જોત-જોતામાં બેહોશ થઈ પડી હવે વિલબ કરવાથી પેલા સ્વારે આવી પહોંચશે, એમ ધારી ઉતાવળે તે સ્ત્રીની ગાસડી બાધી તેનાજ અશ્વપર નાખી તેપર સ્વાર થઈ તે ત્યાંથી ઉતાવળે રવાના થયો. રાત અધારી હતી, અને માર્ગ ખડકવાળો હતો તેથી ઘોડો માર્ગમાં વારંવાર ઠોકર ખાતો હતો તોપણ મુશ્કેલીએ તે ધણું માર્ગ કાપી ગયો. આખી રાત મજલ કીધા બાદ પ્રાત કાળે ઘોડો તદ્દન થાકી ગયાથી એક પગલું આગળ ભરી શકતો નહોતો, એટલે એક સ્થળે મુકામ કરવા તે અશ્વથી નીચે ઉતર્યો, અને તે સ્ત્રીની ગાસડી ઉતારી, શુદ્ધિમાં ન આવે તે માટે તેને બેહોશની બૂકી સુધાડી થાકીને લોચ થયેલ અશ્વ પીઠ બાંધી થતા તરતજ જમીનપર ઢળી પડી ત્યાજ મરણ પામ્યો. વર્ષતાળ ખોટી ન થતા તે સ્ત્રીની ગાસડી પોતાની પીઠે બાધી રસ્તે પડ્યો. એક પ્રહર દીન ચડતા સુધી ચાલ્યા બાદ તે એક સાધારણ ઉચાઈવાળા ટેકરા આગળ જઈ પહોંચ્યો. આ ટેકરા લીલોતરી અને મળીર ઝાડોની ઘટાથી રમણીક લાગતો હતો. તેની વચ્ચેમાં ટોચપર ઉંચુ તાડનું ઝાડ હતું, જેને મથાળે લાખા બાળુમાં બાંધેલી ગુલાબી રંગની એક ધ્વજ હતી હતી વાચનાર! આ નિશાન કમલીનીએ ચઢાવ્યું હતું, કીસનરાય, વર્ષતાળ અને અજબને આ ટેકરી ઉપર મળવાનું તેણે મુકરર કરેલું હતું ચારેમાથી કોઈને પણ પોતાનામાંથી કોઈને મળવું હોય ત્યારે ટેકરાપર આવવું, અને ત્યાં કોઈને મીલાપ ન થાય તો તાડના ઝાડપર હડતી ધ્વજ નીચે નમાવી દેવી ત્રેઓમાંથી કોઈ પણ એ ધ્વજ નમેલી જુએ એલે તેણે ટેકરી પાસે આવી નકકી કરેલ સ્થાને પોતાના સાથી માટે શોધ કરવી આ ટેકરી રત્નપુર અને ગયાછની વચ્ચે આવેલી હતી, અને તે ધ્વજ બહુ દૂર સુધી જણાતી હતી વર્ષતાળ ટેકરી પર ચઢવા લાગ્યો. કેટલેક સુધી ચાલ્યા બાદ તે પગવાટ છોડી ડહાળી તરફ વળી આડે રસ્તે ચાલ્યો. તે તરફ જ ગલી ઝાડોની ધીચ ઝાડી બહુ દૂર સુધી હતી, તેમાં માણસ સ્હેલાઈથી છૂપાઈ શકે તેમ હતું આ ઝાડીમાં કેટલેક સુધી ચાલ્યા બાદ તે એક ગુફા આગળ જઈ પહોંચ્યો, જેનું મુખ જંગલી લતાઓથી સંપૂર્ણ ઢંકાયેલું હતું.

લતાએ। ખસેડી તે ગુફામાં દાખલ થયો અને પીઠેથી તે સ્ત્રીની ગાસડી ઉતારી ત્યાં મુકીને પાછો બહાર આવી તાડના ઝાડપરની ધ્વજ નમાવવાના ઈરાદાથી તે તરફ ચાલ્યો તે ટેકરાની ટોચે પહોંચ્યો, એટલામાં તાડના ઝાડપર કમલીનીને ચઢડતી તેણે દીડી તે રાક્ષસીના સ્વરૂપમાજ હતી વર્ષતાળને આવતો। જોઈ તે નીચે ઉતરી તેની પાસે આવી હસીને બોલી-“ ઠીક મળી ગયા। તમને મળવાનેજ હું આવી હતી।”

“ અને હું પણ તમને મળવાને આવ્યો છું।”

“ કેમ? તમને શી જરૂર પડી?” કમલીનીએ આતુરતાથી પૂછ્યું, જેનો જવાબ ન આપતા વર્ષતાળે પૂછ્યું-“ પહેલા તમે શા માટે આવ્યા તે તો જણાવો, પછી મારી હકીકત કહીશ।”

“ પહેલા તમારી હકીકતજ જણાવો। તમારા મુખપર છવાયેલી ઉદાસી અને ગભરાટ જોતા કંઈ ગંભીર કારણ લાગે છે।”

“ તેમજ છે।” વર્ષતાળ ગળગળે સાહે બોલ્યો-“ તમારી સગે છેવટનો મીલાપ કરવાજ આવ્યો છું। હવે જીવવાની આશા નથી। નામને કાળુ કલક લાગવા દઈ જાહેરમાં અપકિર્તિ મેળવવા કરતા મરવું બહેતર છે।” આ સાંભળી કમલીનીએ અભયબંધ થઈને પૂછ્યું-“ પણ એવી શી આકૃતમાં ફસાયા છો?”

“ આકૃતનું શું કહું?” વર્ષતાળ નિરાશાસહ બોલ્યા-“ આપણી ગુફામાં એક સ્ત્રીને બેઠોશ ઉપાડી લાવ્યો છું તેને જીવો, એટલે આકૃતનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવશે।” આથી કમલીનીની અભયબંધી વધી તે વર્ષતાળ સાથે ચાલી ગુફાના મુખ આગળ કમલીનીને ઉભી રાખી વર્ષતાળ અદર જઈને ગાસડી બહાર ઉપાડી લાવ્યો, અને તે છાડીને બેઠોશ સ્ત્રીને જમીનપર સુવરાવી કમલીની તરફ જોઈ બોલ્યો-“ આ દુષ્ટાની ધારિતમાં જીવન અકાંક્ષ થઈ પડ્યું છે।” કમલીની પણ તે સ્ત્રીને જોતા ચમકીને બોલી-“ વર્ષતાળ! એની સાથે તમે દુશ્મનાઈ શા માટે કરી? એને હું સારી રીતે ઓળખું છું। અરે! એ કાળી નાગણુ એવી ઢેરી છે કે, એના ડાખનું ઝેર કોઈ ઉપાયે દૂર થઈ શકવું નથી। એ તમને ક્યા મળી? તમારે એને કેમ બેઠોશ કરવી પડી?”

“ હું એના પાનમાં સપડાયલો હોવાથી એની આજ્ઞા માન્યા વિના મારો છુટકોજ નથી।” વર્ષતાળ અચકાતા બોલ્યો-“ કચ્-

સંજે મઠ કાલે સાને મને જ ગલમા મળતા એલે જે કામ કરવાની આજ્ઞા કરી, તે કરવાને હુ રાજ નથી મારી છ દમીને જોખમે મે એની આજ્ઞા માનવાને ના પાડી, અને તમે આપેલ ખજરની મદદથી એને બેહોશ કરી અહીં ઉપાડી લાવ્યો છુ ! હવે તો મારા પ્રાણ હમરે અને મહારાજ કુલીનસિંહજીને મુખ બતાવવાને યોગ્ય થાઉં એવો કંઈ માર્ગ બતાવો !”

“પણ તમે એના પંજમાં શા માટે સપડાયા છો?”

“એને લગતી હકીકત તે દીને મે આપને જણાવી હતી એને લીધે મારે મરણ પડ્યું, એ મે આપને કહ્યું ત્યારે મને એના પંજમાંથી છોડવવાની આપે કબુલાત આપી, તે યાદ નથી?”

“પણ તે વખતે તો તમે તે સીનુ નામ સ્થામા કહ્યું હતું, અને આ તો માલતી છે ! એની સાત પહેડીની હકીકત હુ બહુ છુ ! નામમા પણ એલે તમને ઠગ્યા છે ! તમારા કામળ અને દસ્તાવેજો એના કબજામાં હોવાથી એલે તમારી આ દશા કરી છે ! ફીકર નહીં ! વાર મઠ કાલે એલે તમને શી આજ્ઞા કરી ?”

“આપનું ખુન કરવાની !” વર્ષતાળે જણાવ્યું

“એમ !” કમલીની ગભીર વિચારમા પડી બોલી—“આજ સુધી મારી સામે એની ચાલાકી ચાલી નહીં ત્યારે આખરે તમારી મદદ લેવા તૈયાર થઈ ! હવે બધા હિસાબ ભેગોજ કરી નાખીશું ! હુ એને બરોબર મઝા બતાવુ છું, અને તમારા કામળ પણ એના તાળામાંથી કહડાવી લઉં છુ ! ધર જેઠે મ ગાજી મળ્યા, તેનો લાલ કેમ ન લઉંએ ! કુમાર ઇદ્રજતસિંહને છોડવવા મારે એને ઘેર જવુંજ હતું !” આટલું બોલી કંઈ વિચારમા થોડીવાર ચુપ રહેવા બાદ તે બોલી—“તમે જરા પાસેની ઝાડીમા સંતાઈ મઝા જુવો ! હુ એને શુદ્ધિમા આણી બનાવુ છુ ! આ સ્વરૂપમા એ મને જોળખશે નહીં !” તરતજ વર્ષતાળ જરા દૂર ઝાડીમા સંતાઈ ઉભો, એટલે કમલીનીએ પોતાની બેલીમાંથી લખલખો કહાડી તેને સુધાડીને શુદ્ધિમા આણી શુદ્ધિમા આવતા પોતાની સામે લગ કર સ્વરૂપની રાક્ષસીને ઉભેલી એવા માલતી ગલરાઈને ઉભી થઈ થરથર કંપવા લાગી, એટલે કમલીની બોલી—“ગલરાઓ નહીં બાઈ ! આ જ ગલની રહેવા-સણુ હુ એક જીલડી છુ ! ટેકરાની તમેટીમા જુડનો શિકાર કરતી ફરતી હતી, એટલામા હમને ચૂસડી પામીને ઉપાડી જવાર લાંબા

કદનો માણસ મારી પાસે આવી પહોંચ્યો. તેના દેખાવપરથી મને શક ઉપજતા તે કોણ હતો, અને શું લઈ જતો હતો, તે વિષે મેં તેની પાસે ખુવાસો માગ્યો, જેનો જવાબ આપવાને બદલે તે મારી સામો થયો, એટલે આ મારા ઝેરી સાલાથી મેં તેને જખમી કીધો. પછી તેની ગાસડી છોડી તો તેમાથી તમે નીકળ્યા, એટલે તમને અહીં ઉપાડી લાવી હોશમા આણ્યા. બાઈ એ કોણ હતો અને તમને કયા ઉપાડી જતો હતો?”

“મારી હકીકત તમને જણાવુ છું, પણ એ જખમી પુરુષ જીવતો છે કે કેમ તે પહેલા કહો.” માલતીએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“આ ઝેરી સાલાથી જખમી થવા પછી એ જીવતો રહે. અરે! મારા સાથી તેને બાળવાને પણ ઉપાડી ગયા.” કમલીની બેદરકારીસહ બોલી, જે સાબળી માલતી ઉડે. નિસાસો નાખી બોલી-“હાય! શું મારા સૌભાગ્યરક્ષક મારે માર્ટે દેવલોક પામ્યા. બાઈ, એમના પત્નિમાથી મને તમારે છોડવવી નહોતી. એ મારા-પર ગમે તેવા ધાતકી થયા તોપણ મારા અત કરજીમાને તેમના તરફનો પ્રેમ કઈ એછો થાય છે.” ઝાડીમા સંતાઈ ઉભેલા વઈ તાળે તેનો આ શોક સાબળ્યો, જેથી તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું, તેની આંખે અધારા આવવા માડ્યા મહા મહેનતે હિમત ધરી તે તેમની વાત સાબળવા લાગ્યો. માલતીના શોકભર્યા શબ્દોથી કમલીની પણ જરા વાર વિચારમા ચુપ રહ્યા બાદ બોલી-“પણ એ તમારો પતિ હતો, એમ મારી ખાત્રી કેમ થાય? મારા જેવી એક અબળણી અબળા આગળ તમારો બેદ ખુલી જવાની ધારિતએ તમે આ બનાવટી વાત કહી, એમ કેમ ન મનાય? તમને બેહોશ કરી ઉપાડી જનાર માણસ માટે તમારા હૃદયમા હેત હોય, એ કેમ વિશ્વાસ આવે?”

“મારા કહેવાપર તમને વિશ્વાસ ન આવે તો અત્યારે કોઈ રીતે હું તમારી ખાત્રી કરી શકતી નથી.” માલતીએ કહ્યું.

“ઠીક એમ હશે ત્યારે.” કમલીની બેદરકારીસહ બોલી-
“હવે જ્યારે એ મારે હાથે મરી ગયો છે ત્યારે એની વધુ પચાવ શા માટે કરવી? વારુ, કહો હવે તમારી શી મરજ છે?”

“હવે તો કૃપા કરી મને ગયાછનો માર્ગ બતાવો કેમકે, સસારમા હવે મારે બીજું કોઈ સગું ન હોવાથી” ત્યાં હું મારા આળાપને વેર રહીશ.” માલતી નિરાશા સહ બોલી.

“ ઠીક ! ચાલો આ ટેકરાની તળેટી સુધી લઈ જઈ હું તમને મચાણને રસ્તે ચઢાવી દઉં ! ” કમલીની બોલી—“ પણ ઠીક ચાલ્યાવું ! કંઈ હરકત ન હોય તો તમારું નામ તો જણાવો ! ”

“ મારું નામ કૃષ્ણન છે ! ” માલતીએ જણાવ્યું, જે સાંભળતાજ કમલીની મ્હોટેથી હસી પડી ઠાવકુ મુખ રાખી બોલી—“ વાહરે ! મારી સાથે પણ ચાલાકી ! ઠીક મારી બોણી બાઈ ! ” માલતી આથી ચમકીને તેને ધારીને લેવા લાગી, એટલે તે બોલી—“ મારી સાથે લેઈ શું રહ્યા છો ? મને ઓળખી શકો તેમ નથી ! આજ સુધીમા હું કદી તમારી નજરે પડી નથી ! ”

“ ત્યારે તો તું કમલીનીજ છે, અને આ કૃત્રિમ સ્વરૂપ ધારણ કરી મને છળે છે ! ” માલતી મલરાયલે અવાજે બોલી

“ છટ ! કમલીની તે હું શા માટે થાઉં ! ” આપણી બીલડી કરડાકીમા બોલી—“ એ મારી દુશ્મનની ઉપમા તે મને શા માટે આપી ! રાજ કુલીનસિંહ અને તેના કુટુંબીની મદદગાર કમલીની હું ? કોઈ કાળે નહીં ! ” તેણી બોલતી પૂર્ણ થયું, એટલામા ડાહ્યાબી તરફથી કોઈના પગલાનો અવાજ સંભળાયાથી તેણે તે તરફ નજર કરી, અને હસીને બોલી—“ હ્યો ! આ આવી તમારી કમલીની ! ” બોમલેગે કમલીનીના સ્વરૂપમા અજબ ત્યા આવી પહોંચી, જેને બીલડીએ કંઈ છૂપી ઈશારત કરી, એટલે તે ગુસ્સાભેર માલતી અને બીલડીરૂપ કમલીનીની સામે આવી ખજર કહાડીને ચમકાવતી બોલી—“ અહો તમે બંને દુશ્મનો અહીં મળી ગઈ, એ ઠીકજ થયું ! હાઆઆશ ! બંને ઉપર સાથેજ વેર વાળી અતરની આગ બુઝાવીશ ! ઈશ્વરે આજે મારી મનકામના પૂર્ણ કરવાની તક આપી ! ” બીલડી રૂપ કમલીની તેને લેઈ જાણે ડરી ગઈ હોય તેમ થરથર કંપવા લાગી માલતીના પણ હોશ ઢીકી ગયા વર્ષતાળના સરખુ જ ચમકાટ મારતું ખજર તેની પાસે પણ જોતા પોતાના બચાવની હવે તેને આશા રહીજ નહીં ! તરતજ કમલીની રૂપ અજબે માલતી તરફ ધસી જઈ હાથમાનું ખજર તેના શરિરને લગાડ્યું, જેથી તે બેહોશ થઈ પડી તરતજ વર્ષતાળ ઝાડીમાથી બહાર નીકળી આવી કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો—“ આમા મારું કામ તો કંઈ પાર પડ્યું નહીં ! ”

“ વર્ષતાળ ! બુદ્ધિમાન છતાં તમારી મતી પણ કદી ગ્રમ ગઈ નથી ! ” કમલીની હસીને બોલી—“ તમારું કામ સંપૂર્ણ પાર

પડી ગયું સમજે ! અજબ અત્યારે અહીં આવી પહોંચી એથી તમારા લાગ્ય કર્યા, નહીતો મારે જુદીજ ખટપટ કરવી પડી હોત ! આવો ! નીરાતે બેસી હું તમને બરોબર સમજાવું !” આટલું કહી તેણે અજબને પૂછ્યું — “ તું અહીં શા માટે આવી ? ”

“ એક કામમા તમારી સલાહ લેવા ! તમ વિના એ મુશ્કેલી દૂર થાય તેમ નથી !” અજબે જણાવ્યું તેઓ ત્રણે ધણી વાર સુધી વાતચીત કરતા ત્યાં બેઠા બાદ કંઈ સલાહ કરીને ઉઠ્યા, અને બેહોશ માલતીને ઉપાડી ટેકરાની તળેટીમા આવ્યા બેહોશ માલતીને એક ઝાડના થડ સાથે મજબુતીથી બાંધ્યા પછી રાક્ષસીરૂપ કમલીની પાસુ બીજા ઝાડ સાથે બધાઈ માલતીની બેહોશી ઉતારવા તેને લખલખો સુધાડી અજબ અને વઢતાળ ત્યાંથી ખસી જઈ ઝાડીમા સતાઈ ઉભા રહ્યા થોડી વારમા માલતી શુદ્ધિમા આવતા પોતાને ઝાડ સાથે બાંધેલ જોઈ ધાસ્તિ સહ ચારે તરફ જોવા લાગી થોડે છેટે બીજા ઝાડ સાથે બીલડીરૂપ કમલીનીને પાસુ પોતાની માફક બધાયલી જોઈ તે બોલી — “ બાઈ ! તમને કમલીની ધારવામા મારી ભૂલ હતી !”

“ તમારે લીવે મારી પાસુ આ દશા થઈ !” કમલીની બોલી

“ તે હું સમજું છું, પણ શું કરું ? અત્યારે લાચાર છું !”

“ ફીકર નહીં ! હું તો થાપ આપીને છુટી થઈ એ હરામ-ખોરની બરોબર ખબર લઈશ ! એનો જીવ લીધા વગર નિરાતે બેસનાર નથી !” રાક્ષસી દાત પીસીને બોલી — “ અમે વચ્ચે વેર જુદાજ કારણસર છે ! એકાદ વાત સલાજાવી મને છોડવાની તેને ફરજ પાડીશ ! પણ બાઈ તમારી ચિંતા છે ! તમે કંઈ છુટવાનો રસ્તો શોધ્યો ? ”

“ કંઈ ઉપાય નથી બાઈ !” માલતી નિરાશાસહ બોલી

“ છટ્યા પછી હું કંઈ કરી શકું તેમ હોય તો મને કહો !” કમલીનીઅ કહ્યું, અને આસપાસ જોતા અધીરાઈથી બોલી — “ ક્યા જતી રહી એ લુચ્ચી ! આવે તો મારો છુટકારો થાય ! ”

“ એ ક્યા ગઈ તે તમે નથી જાણતા ? તમને પણ મારી માફક બેહોશ કરીનેજ બાંધી છે શું ?” માલતીયે પૂછ્યું

“ હા બહેન !” કમલીની બોલી — “ હવે આવે તો સારું ! મારા હાથપગ સીકડાઈ ગયા છે !” આટલું કહી તેણે માલતીને

પ્રજ્ઞુ—“ ત્યારે તમારે માટે કંઈ ઉચાચ નથીજ કે બહેન ! તમારો કોઈ મદદગાર હોય તો તમારી આ દશાની હું છુટી થતા તેને ખુબર પહોંચાડીશ !” આ સાલળી માલતી કંઈ વિચારમા થોડીવાર ચુપ રહેવા બાદ બોલી—“ મારે ઘેર જઈ મારી સખીને ખબર પહોંચાડશો ? ”

“ ખુશીથી જઈશ ! તમારા ઘરની નિશાની અને તમારી સખીનું નામ જણાવો, એટલે પછી કામ થયુંજ સમજવું !”

માલતી ચારે તરફ નજર ફેરવી કોઈને ન જોવાથી ધીરથી બોલી—“ કાશીપુરીમા ત્રીલોચનેશ્વર મહાદેવના મંદીર પાસે એક ન્હાના બગીચામા આસમાની રંગુ માડ ધર છે, ત્યાં મારી સખી નાનું રહે છે, તેને મળી મારી હકીકત જણાવજો ! મને આફતમા ફસાયેલી જાણી તે વિચાર કરવાને રોકાયે નહીં ! મારા ઘરના શીખરપર માછલીના નિશાનની ધ્વજ ઉડે છે, જે ધણે દૂરથી દેખાતી હોવાથી ધર સોધતા તમને મુશ્કેલી પડશે નહીં ”

“ અરે ! એ નિશાનીથી તો સહજમા સોધી કહાડીશ !” કમલીની બોલી—“ પણ બહેન, મારા કહેવાપર તમારી સખીને વિશ્વાસ ન આવે તો ? તે એમજ માને કે હું તેને ભૂલાવામા નાખી ફસાવવા બોલી ખબર આપુ છું તો પછી તમારી દાદ દેવાર કોણ ? પ્રાણી પહેલા પાળ બાધવી સારી ! મને તો કંઈ લુક્ષાન નથી ! ફક્ત કાશી સુધી જવાનો ધકકો પડશે એટલુંજ, પણ તમને જરૂરમા હરકત આવશે !” માલતી ઉપર ધારેલી અસર થઈ, અને થોડીવાર વિચાર કરી, તે બોલી—“ તમારું કહેવું ખરૂં છે ! એમ સહવ છે, માટે હું એક સંકેત બતાવું તે મારી સખીના કાનમા કહેશો, એટલે તે તમારું કહેવું ખરૂં માનશે ! પણ એ સંકેત મારી સખી સિવાય બીજા કોઈને કાને ત જામ તે માટે સાવધ રહેજો ! અન્યના બોલવામા આવતા આપણું બંને મહા વિપદમા આવી પડીશું !”

“ એ માટે બેફીકર રહો ! તમારી સખીના કાનમા એક વાર કહો ઉપરાત સ્વપ્નમા પણ તે કદી મારા મુખમાથી નીકળશે નહીં !” કમલીની ગભીર અવાજે બોલી માલતી કંઈ વિચારમા ચુપ રહી, એટલે તેણી ઉતાવળે બોલી—“ મારે માટે મનમા રહેજ પણ અંદરો આણુયો નહીં ! વિચારમા વખત જશે તો

મનની મનમા રહી જશે પેલી હરામખોર આવી પહોંચશે !” માલતીનું મન ઢચુપચુ થતું હતું, પણ આખરે આસપાસ કોઈ નથી, તેની ખાત્રી કરીને તે ધીમે અવાજે બોલી—“ નાનુંનો મીલાપ થાય તો એને ‘ દોર ગી ’ એ સ કેત બતાવજો, એટલે તમને મારા વિશ્વાસુ સમજી તે તમારા કહેવાપર ભરોસો રાખશે ! પણ જુઓ ! ફરીથી કહું છું કે એ શબ્દ બીજા કોઈને કાને ભય નહીં ! એ શબ્દ પર મારી જી દગીનેા આધાર છે !” તેનું બોલવું પુર થયું નહોતું, એટલામા કમલીની સ્વરૂપ અજબ અને વર્ષતાળ ઝાડી-માથી નીકળી તેમની તરફ આવતા જણાયા, એટલે તે બોલતી અટકી જઈ વર્ષતાળને જીવતો જોઈ રતબ્ધ થઈ ગઈ તેઓ પાસે આવી પહોંચતા આપણી બીલડી હસીને બોલી—“ મને તો ફટી કરો !” તરતજ વર્ષતાળે તેને છોડી નાખી, અને પછી માલતી તરફ જોઈ ગ જીર અવાજે પૂછ્યું—“ કેમ હજી આ વર્ષતાળ તારા કબજામા છે કે? કમલીનીબાનું મરતક કાપી તારા ચરણમા હાજર કરવાનો હવે હુકમ કરવો છે કેમકે, એ અહીંજ હલા છે !”

બીલડીએ ચલાવેલ ચાલાકી હવે માલતીના સમજવામા આવી તે નિરાશાભરે અવાજે બોલી—“ અફસોસ ! જખરી ઠગાઈ !”

“ હવે અત્રે હલા રહેવામા સમય ગૂમાવવો શામાટે ?” કમલીની અજબ તરફ જોઈ બોલી—“ આ હરામખોરને લઈ જઈ હાલ લોખ ડના લોચરામા કેદ કરો !” આમ કહી તેણે પોતાનો ભાલો તેને આપ્યો, અને તેનું બજાર પોતે લીધું, અને પછી વર્ષતાળ પ્રત્યે બોલી—“ તમે અજબ સાથે જઈ અમારા મહેલ સુધી આ હરામખોરને પહોંચાડી અત્રે પાછા ફરજો ! હું તમારી રાહ જોતી અહીંજ રહીશ પછી આપણે સાથે કાશી જઈશું, ન્યા પહેલા તમારું કામ પૂર્ણ કરીને પછી હું કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહને મળીશ, અને દુનિયામા અ ધાધુ ધી મચાવી રહેલા મહારાણીના મ ડળને દુનિયામાથી સદાને માટે દૂર કરીશ !” બીલડી કોણ હતી તે જાણતા માલતીના હોશજ ઉડી ગયા કમલીનીની ઈશારતથી વર્ષતાળે પોતાના બજારથી તેને બેહોશ કરી નાખી, અને પછી તેની માસડી બાધી અજબ અને વર્ષતાળ વિદાય થયા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

—*—*—*—

માલતીના હરમાં ભયંકર દેખાવ.

મુંબરાત વીતી ગયલી હોવાથી કાશીપુરીની સાકડી ગલી-
ઓમા અંધકાર તેમજ સૂનકાર છવાઇ રહ્યો હતો. કુતરાના
ભસવા સિવાય બીજો અવાજ સંભળાતો નહોતો. આ વખતે
કમલીની અને વર્ષતાળ માલતીને ઘેર જવા માટે એક સાકડી
ગલીમા ઉતાવળે ચાલ્યા જતા હતા એક ચોકમા ધઈને તેઓ
ખીજી ગલી તરફ વળ્યા, એટલામા ડાહ્યાખી તરફની ગલીમાથી
એક માણસ પોતાની પીઠપર એક મોટી માસડી સહિત નીકળી
તેઓ જતા હતા તે ગલી તરફ જ વળ્યો, જેને જોઈ કમલીનીએ
ધીમેથી વર્ષતાળને કહ્યું—“આ માણસની પીઠપરની માસડીમા
અવશ્ય કેઈ માણસ હોવું જોઈએ!”

“અરે! એ માલતીને! સેવક શ્યામલાલ છે!” વર્ષતાળે
જણાવ્યું—“એને રાણી માસડીમા જોઈએ કે, વળી કેણુ નિર્દોષ
એમના પાત્રમા સપડાયો છે!” આ વિચારને કમલીનીએ અનુ-
ભવન આપ્યાથી તેણે દળાતે પગલે તેની સામે જઈ પોતાનું
ખંજર કઢાડી તેની સામે ચમકાવ્યું, જેથી તેની આંખો અભઈ
મઈ, અને તે ગભરાટમા પડ્યો. એ અરસામાં વર્ષતાળે ખંજર
તેના શરિરને લગાડવાથી તે બેહોંશ થઈ પડ્યો. કમલીનીની સુચ-
નાથી શ્યામલાલને ત્યા પડ્યો રહેવા દઈ, તેની પીઠપરની માસડી
ઉપાડીને તેઓ ગંગા કીનારા તરફના એકાત ભાગમા ગંગા કીના-
રાપર એક ચોતરાપર બેસી વર્ષતાળે માસડી છોડી તો તેમાં એક
બેહોંશ યુવતી હતી. આકાશમા એકાએક પ્રગટેલા ચંદ્રનો પ્રકાશ
તેના મુખપર પડતા વર્ષતાળ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો—“અરે!
આ તો કમલા!” તરતજ તેની બેહોંશી દૂર કરવાને તેઓ
ઉપચાર કરવા લાગ્યા શુદ્ધિમા આવતા પોતાની પાસે વર્ષતાળને
જોઈ તે કંપી ઉઠી. તેણીએ ધાર્યું કે, તેની આજ્ઞાથીજ પોતાને
ત્યાં ઉપાડી આણવામા આવી હશે! કમલીની ઉપર નજર પડતાં
તે તેને જોળખી શકી નહીં કેમકે, તે આત્મારે રાક્ષસીનાં સ્વરૂ-
પમાં નહોતી. એ કે તેના ચહેરાનો રંગ ધવો હતો, પરંતુ આજ્ઞા

મહોદા દાત તેણે કહાણી નાખ્યા હતા. કમલાને મલરાયલી જોઈ કમલીની તેનો હાથ પકડી રનેહારે આવેલો બોલી-“કમલા, હરીશ નહીં! અમે તને દુર્મનના હાથમાંથી છોડવી લાગ્યા છીએ!”

“આપે કોણુ છો, એ જાણુ ત્યારે મારી ખાત્રી થાય કે આપ મને હેરાન કરશો નહીં!” કમલા બેઠી થતા બોલી

“તમે સર્વ જાણાવીશું!” કમલીનીએ કહ્યું-“તું નિમિત્ત રહેજે કેમકે, મારે પણ કેટલીક બાબત વિષે તને પૂછવું છે! હાલ અગત્યના કામ માટે ચારપાચ કલાક મારે જવું છે, એટલે સુમય તું વર્ષતાળભાઈ સાથે રહેજે! પ્રાત્ર કાળે હું પાછી આવી પહોંચીશ, ત્યારે આમણે કુમાર ઇદ્રજીતસિંહને છોડવવા માટે મસ-હકત કરીશું!” આટલું કહી તે વર્ષતાળ પ્રત્યે બોલી-“અત્રે ભાંધેલી હોડીઓમાંથી એકમાં તમે કમલા સહ ગમણને સામે પાર જઈ નિર્ભય સ્થાનમાં આરામ કરજો! હું માલતીને ઘેર જઈ કામ બજાવી આવું છું!”

“માલતી કોણુ?” કમલા બોલી ઉઠી-“એ હરમખોર છુટ્ટીએ અમારાપર વિટ બણા નાખવામાં કસર રાખી નથી! અરે! તમે એને-” તેનું બોલતું પુર થાય તે પહેલાં કમલીની બોલી ઉઠી-“એ છુટ્ટીને મેં કેદ પકડી છે, અને એક અગત્યનું કામ બજાવવા તેને ઘેર જઈ છું!” આમ કહી તે ત્યાંથી રવાના થઈ વર્ષતાળ અને કમલા એક હોડીમાં બેસી ગગને સામે કીનારે ગયા માલતીના ઘર આગળ પહોંચી કમલીનીએ બમ્મીયાનો બધ દરવાજો ખખડાવ્યો, જે દરવાજે તરત ઉઘાડ્યો. એક અજાણી અબજાને જોઈ તેણે દમામમાજ પૂછ્યું-“બાઈ, તમે કોણુ છો? અત્યારે તમારે કોનું કામ છે?”

“માલતીબાનો કાગળ લઈને આવી છું તે તાકીદે નાનું આપવું છે, માટે એને મારી બખર કર!” કમલીનીએ જણાવ્યું.

“નાનુબા બહાર ગયા છે!” દરવાજે જણાવ્યું.

“પાછાં ક્યારે આવશે?” કમલીનીએ આતુરતા બતાવી.

“કદાચ બે ચાર દીન પછી આવે. કંઈ ચોક્કસ નહીં!”

“ત્યારે તો જખરી મુઝવણ! કામ તાકીદનું છે! માલતી બાઈ સહકા છે તેમને સદેસો જહેવો છે!” કમલીની બમ્મીયા અજાણે બોલી, જેથી દરવાજે અમક્યો. તે બોલી-“અરેરે! તમે

દીનમા તેમને અચાવવાની તકવીજ નહીં કરાય તો તેમની છ'દ્ગી જોખમમાં આવી પડશે ! મેં હઠાવેલી ગ્રહેમતપર પાણી ફરી વળશે ? ભાઈ, નાનુબાને આ ખબર તાકીદે જણાવી શકાય, એવો એકે રસ્તો ? ”

“આપ અત્રે એક દીન રોકાઈ જાઓ તો આવતી કાલે નાનુબાને ખબર મોકલાવી અત્રે તેડાવી શકારો ? ” દરવાને ગલસટસહ જણાવ્યું કમલીની ત્યાં રહેવાને મન ઢચુપચુ થતું હોય, એમ કંઈ વિચારમાં ચુપ ઉભી રહી, એટલે દરવાને તેને ત્યાં રહેવા વધુ આગ્રહ કીધો. પોતાને અમત્યના કામે જવાનું હોવાથી બીજા દીને ફરી આવવાનું કહી તે ત્યાંથી પાછી ફરી માલતીના બાગમાં ચોડેક છેટે શ્યામલાલ ગલરાયલા સરખો દોડતો આવતો તેને સામે મળ્યો, એટલે તે કયા જગ છે તે જોવા તે એકતરફ સંત-ઈને, ઉભી રહી અને તેને માલતીના બાગમાં પ્રવેશ કરતો. જોઈ પોતાને માર્ગે પડી ગયા કીનારે જઈ એક હોડીમાં બેસી તે સામેપાર જઈ વઈતાળ અને કમલાને મળી તેને સત્વર પાછી ફરેલ જોઈ વઈતાળને અભયબી સાથે નિરાશા ઉપજી તેણે આતુરતાથી પૂછ્યું — “કામ થયું કે ખાલી હાથે પાછું ફરવું પડ્યું ? ”

“અત્યારે એમજ છે ! માલતીના ધરમાં નાનું નહોતી ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું — “તેને તેડી લાવવા માણસ ગયો છે ! આવતી કાલે તેને મળારો અને તમારું કામ પણ થશે ! નાનું આવતાં સુધી માલતીના મહેલમાં મહેમીન બનવાની ઈચ્છા થઈ, પણ કમલાને જે દીન અત્રે નકકામી રોકી રાખવાનું યોગ્ય ન ધારી અહીં આવી મહારાજ કુલીનસિંહ, વિગેરે રત્નપુરમાં ચિંતા કરતા હશે, તેમને ધીરજ આપવા કમલાને ત્યાં મોકલવાનો વિચાર છે ! ”

“એ વિચાર યોગ્ય છે, પણ અત્રેથી જતા મહેલાં કેટલીક બાબતોનો મારે તમારી પાસેથી ખુલાસો મેળવવો છે ! ” કમલાએ જણાવ્યું, એટલે કમલીની બોલી “ખુશીથી ! દરેક વાતે તારા મનનું સમાધાન કરીશ ! કહે, કઈ બાબતનો ખુલાસો મેળવવો છે ? ” કમલાએ કંઈ ન બોલતાં વઈતાળ તરફ જોયું, જે ઉપરથી તેનો મનોભાવ સમજી જઈ કમલીનીએ વઈતાળને જરા દુર બિસવા કહી વઈતાળ જતા કમલા બોલી — “ઉદ્વેગતક્રમાર આપના મહેલમાં ફરમાવો છે, એવી અમને ખબર મળી હતી, અને તમારો જુદું હાથ

લાગતો હતો, પણ અમારી તરફ આપે કરેલી બલાઈ અને વારંવાર અમને કરેલી મદદને લગતી હકીકત આજે વર્ષતાળજીએ મને જણાવ્યા બાદ આપને માટેની મારા મનની શકાનું સમાધાન થયું, પણ કુમાર આપને ત્યાંથી કયા ગયા, અને તેમના પર શી આફત આવી પડી તે જાણવાની ઈચ્છા છે.”

“કમલા! ખરી હકીકત ન જાણનારા સર્વ મને ખરાબ ધારે છે, પણ કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ મળે ત્યારે તેમને મારે માટે પૂછવાથી તારી ખાત્રી થશે. બલા સાથે હું સદા બલાઈજ કરું છું, પણ કુખ્યાની તો દુરમન છું.” આટલું કહીતે જી ઇંદ્રજીતસિંહ રતન-પુરમાની છાવણીમાંથી ગૂંમ થયા ત્યારથી તે છેક પેલા તીલસ્મી ધરમા સર્વની સાથે કુદી પડયા ત્યાં સુધીની તમામ હકીકત જણાવી, એટલે કમલાએ અભયબીસહ પૂછ્યું—“ત્યારે કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ અને કીશોરીબા ખડીયેરમાં કયાથી ફસાયા?”

“ખડીયેર પણ ન્હાનું તલેસમ છે, જેને રતનપુરના તીલસ્મી લોચરા સાથે સંબંધ છે. તેનો ભેદ થોડા દીનમા તમે જાણશો.” કમલાનીએ જણાવ્યું—“માયાવતી નામે પ્રખ્યાત થયેલી એક યુવતી હાલ એ તલેસમ ઉપર હકુમત લોગવે છે, જેને પણ તમે થોડા દીવસમા જાણજાશો. હું તેની સગી બેઠેન છું. ઇંદ્રજીતસિંહ અને આનંદસિંહ એ તલેસમ ફત્તેહ કરશે, એમ અમારા તલેસમને લગતા અસલી પુસ્તક ઉપરથી સાફ દેખાવાથી બેઠેન મહારાણી માયાવતી બંને કુમારોની દુરમન બની તેમને મારી નાખવાની તજવીજ કરે છે. તલેસમ બાધવાવાળાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી અને કુમારો સંગે વેર બાધવાથી પરિણામ સાફ નહિ આવે, એમ મેં તેને બહુ સમજાવ્યું, પણ તેણે માન્યું નહિ, અને મારી પણ દુરમન બની આથી તેનો આસરો છોડી હું તળાવની વચ્ચેના મહેલમા રહી, જ્યાં મારા કેટલાક નિમકહલાલ સેવકો પણ મારી સાથે આવ્યા રાત્રી કુલીનસિંહ અને કુમારોને હેરાન કરવાની તેની દરેક યુક્તિ હું હાથી વાળી દઉં છું કેમકે, તલેસમનો ભેદ તેની પેટે હું પણ જાણુ છું. પેલા સફેદ ધરમા કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ, તેમના સાથીઓ અને મારા સેવકો કુદી પડયા, એ પણ તલેસમની મહારાણીનીજ બાજી હતી. પેલા ખડીયેરના લોચરામા તમે જે કંઈ જોશું તે

પણ તેનીજ કપટબળ હતી. ત્યા તમને મદદ કરવાને હું આવી પહોંચી હતી, તોપણ માયાવતીના ધણા માણસો ત્યા આવી પહોંચવાથી હું કંઈ કરી શકી નહીં.”

“ત્યારે કુમાર, વગેરે સર્વ માયાવતીના પાળમા કેદ છે?”

“હા! પણ માયાવતીથી ઇદ્રજીતકુમાર, આનંદસિંહ, કોરોરી અને કામીનીનો વાળ પણ વાકો કરી શકાય તેમ નથી. જે વસ્તુપર તે હિમત બાધી બેઠી હતી, તે મારા હાથમાં આવી છે.” કમલીનીએ જણાવ્યું આથી કમલાને ધીરજ મળી અને તેણે આતુરતાસહ પૂછ્યું “એવી કંઈ અદ્ભુત વસ્તુ છે વળી?”

“એ હું હાલ જણાવીશ નહીં!” કમલીનીએ જવાબ આપ્યો; એટલે કમલાએ પૂછ્યું—“પણ કુમાર, વગેરેને ક્યારે છોડવશે?”

“ઈશ્વર સહાય હશે તો બહુજ દુઃક મુદતમા!”

“જે ધરમા સર્વ હસીને કુદી પડ્યા તે તીલુરમીજ હશે!”

“તલેસમ સાથે તેને સબધજ નથી. તપાસ કરતા મને જણાયું કે માયાવતીએ તે નવુ જ બધાવી કપટબળ ખીંચાવી હતી.”

“આ પ્રપચ રચનાર માયાવતીને મારે જોવી જોઈએ!”

“ત્યારે તેને હજી તે દીઠી નથી? તેના સેવકો પકડી મચા હતા છતાં તને તેની સમક્ષ લઈ જવામા આવી નહોતી? ત્યારે બોયરામા પેલી ન્હાની ઓરડીમા ગયા બાદ તે શું જોયું?”

“મહારાજ, વગેરેને સીડી આગળ હલા રાખી ઇદ્રજીત-કુમારની શોધ કરવા હું સીડી નીચેની ન્હાની ઓરડીમા ગઈ તો એક તરફની ભીંતમાની એક સીલા દ્વાર પેઠે ઉઘડીને એક માણસ સહેલાઈથી જઈ શકે એટલો તેમા માર્ગ થયલો હતો. તેમાથી એક ખીજી ઓરડીમા જવાતું હતું, ત્યાં દીપકની રોશની હતી. મેં આનંદકુમાર અને બળને બોલાવ્યા, અને અમે ત્રણે તે ઓરડીમા ગયા, એટલે અમારી પાછળ ભીંતમાની પેલી સીલા બધ થઈ ગઈ! તે ઓરડીમા કેાંઈને ન જોઈ તેમજ તેમાથી બહાર જવાનો ક્યાય દરવાજો ન જણાયાથી અમે શું કરવું તેની મુજબણમા પડ્યા, એટલામા સામેની ભીંતમા ગોઠી સીલા એક ખટકા સાથે એકાએક ખસી જઈ એક દરવાજો એટલો માર્ગ મુદલો થઈ ગયો, જેમાથી કેટલાક માણસોએ અંદર ખસી આવી એક ગોઠી ચાદર અમારા કુખ ઉપર ઢાંકી દીધી. તેમાથી સખલ

કડવી ગંધ ધાસમા જતા અમે બેહોશ થઈ ગયા. અરે! એ કડવાસ હજી મારા નાકમાંથી ગઈ નથી! જ્યારે શુદ્ધમા આવી ત્યારે બારા-દરીમાં ભરાયલી સ્ત્રીઓની એક દરબારમા મને પડેલી જોઈ. એક યુવતી રત્નજડિત સીંદાસને દમ્ભામથી બેઠી હતી.”

“એજ મારી બહેન માયાવતી!” કમલીની બોલી હતી.

“તેની જમણી બાજુએ મૃગછાલાનું આસન ખાલી હતું.”

“તે તલેસમના દારોગા વૃદ્ધ સાધુનું આસન હતું તેને બડીયેરમા બળે બેહોશ કરી કેદ રાખ્યો છે.”

“તલેસમનો ખાસ દારોગો મહારાજ કુલીનસિ હના પંચમા કેદ છે! વાહ!” કમલા ખુશ થઈ બોલી—“માયાવતીની ડાહ્યાબી બાજુએ એક બીજી સુદરી બેઠી હતી તે કોણ હશે?”

“તે મારી ન્હાની બહેન લીલાવતી હશે!”

“ત્યારે તમે કેટલા બહેન છો?”

“ત્રણ! સૌથી મ્હોટી માયાવતી, તેથી ન્હાની હું, અને મારાથી ન્હાની એ લીલાવતી.”

“માયાવતીના સીંદાસન પાછળ માલતી ઉભી હતી, સીંદાસનની બંને બાજુએ અર્ધગોળાકારમા ગોડવેલા આસનો ઉપર બીજી યુવતીઓ બેઠી હતી, તેમજ કેટલીક હાથમા ખુલ્લી તલવાર ધઈ મારી આસપાસ ઉભી હતી! ત્યાંને ઠાઠ અને દમ્ભામ હું બબ્બેબીસહ જોવા લાગી તો બધીવાન હાલતમા પાછળ બેઠેલા મારા આન દસિંહ અને બળ ઉપર મારી નજર પડી. બળ બહુ જખમી થયેલો જણાતો હતો કેમકે, તેના વસ્ત્ર લોહીથી તરબોળ હતા. તેના જખમ ઉપર મલમપટા બાધવામા આવ્યા હતા તો-પણ તેમાંથી લોહી ઘણું વહી ગયલું હોતું જોઈએ, એમ તેના તરત્રી ગમતા ચહેરા ઉપરથી સાફ જણાતું હતું. બળ જખમી ત્યાં થયો હશે તે માટે વિમાસણમા પડી હું આસપાસ જોતી હતી, એટલામા માયાવતીના હુકમથી માલતી ખડીયો કલમ અને મળ લઈને પાસે આવી તે કાગળપર મને સહી કરવાનું કહેવા લાગી કાગળ મેં હાથમા લઈ વાંચી જોયો. મહારાજ કુલીનસિ હના પર બહેને મેં લખ્યો હોય તેમ તે લખેલો હતો. તેમા એમ જણ્યું હતું કે, કુમાર ઉદ્વેગ અને આન દસિંહ, કીરોરીબા, ત્રેફે કેદ છે તેમને કારાગૃહમાંથી છોડવવાની મેં બાજી રચી છે,

પણ તેમની હાજરીની જરૂર હોવાથી તે પત્ર જોતાજ તેમણે માર્ગ એક અર્થમાર સાથે લઈને પત્ર આપનાર માણસ સાથે આવડુ કેમકે, ત્રણ દીન પછી તે સર્વની જીવગી જોખમમા આવી પડવાનો ભય છે. એ કાગળ વાચી ગુસ્સો ઉપજતા તે ઉપર સહી કરવાની મે ના પાડી, ત્યારે માલતીએ આન દુકુમાર અને બળના પ્રાણ લેવાની મને ધમકી આપી મે ગભરાઈને બળ તરફ જોયુ, એટલે તેણે તેપર સહી કરવાની સૌ સાબળે તેમ મને ના પાડવાથી માયાવતી તેનાપર બહુજ ગુસ્સે થઈ માલતી ગુસ્સાસહ માયાવતી પ્રત્યે બોલી-“ મહારાણીજી, હસમખેર બળે અત્રેનો માર્ગ જોઈ લીધો છે, એટલે એને તો મારી નાખવો જોઈએ. હુઆ કમલાને આપ ફરમાવો તો હુ મારે ઘેર લઈ જઈ ઠીક કરૂં !” માયાવતીએ તેની માગણી મનુર રાખી હોય તેમ ઈશારત કરી, એટલે તે એક સીસીપાઈ તરફ જઈ બોલી-“ કમલાને લઈ જઈ કારાગૃહમા રાખો, અને ચાર દિવસ પછી કારણીજીમા મારે ઘેર મોકલી આપજો કેમકે, મારે એક અગત્યના કામ માટે જવું છે !” પછી મારા મુખ ઉપર બેહોશીની ચાદર ઢાકી મને બેહોશ કરવામા આવી ત્યારે મારી બેહોશી દુર થઈ ત્યારે હું એક અધારી ઓરડીમા કેદ પડી હતી ત્યાં અનેક હેરાનગતી કોગવતી હુ કેટલા દિવસ રહી તે મને ખબર નથી. ગઈ કાલે ભોજન લીધા પછી હુ તરતજ બેહોશ થઈ પડી, તે પછી શુદ્ધિમા આવી ત્યારે હુ તમારી પાસે હતી !”

“ ફીકર નહીં ! હવે હુ પણ તેમને મજાહ ચખાડુ છું !” કમલીની ગભીર અવાજે બોલી-“ હવે તેઓ મારા હાથમાથી છટકી શકે તેમ નથી. પેલા ધરમા ઇંદ્રજીતકુમાર સાથે મારા સેવકો કુદી પડ્યા છે, તેઓ સાધારણ માણસ નથી. તેમણે શું કર્યું તે હુ કે મુદતમા જાણીશું. હવે કુમારો માટે કઈ ચિંતા ન કરતા રત્નપુર જઈ સર્વ હકીકત મહારાજ કુલીનસિ હને જણાવી તેમને તુ ધીરજ આપજો ત્યાં કેદ પડેલો તલેસમનો દારોગો આલાકીથી નહાસી ન જાય તે માટે સર્વને સાવધ કરી તેના ઉપર ચાપતો બપતો રહે એવો બદોબરત કરજો ! તેના છુટકારા માટે માયાવતીએ પોતાના માણસોને રત્નપુર મોકલ્યા હશેજ !”

“ પણ વર્ષતાળ કોણ છે, તેનો ભેદ જણાવને હુ બહુ અતુર છઉં !” કમલા બોલી, એટલે તેણે જણાવ્યું-“ વર્ષતાળ સખાની

અનેક પ્રકારના વિચાર તારા મનમાં આવતા હશે, પરંતુ આ સમયે એનો ભેદ હું તને જણાવીશ નહીં, તોપણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજે કે, તારા કાકા શુરસેનની માફક તારે એમને જોઈને ડરવાનું કારણ નથી તને એ કોઈ રીતે હેરાન કરશે નહીં, પણ બનતી મદદ કરશે.” પછી કેટલીક સુચના કરી તેણે કમલાને રત્નપુર રવાના કરી બીજે દીને સાંજે કમલીની વાચદા મુજબ માલતીને ઘેર ગઈ તે વખતે આગલી રાતવાળો દરવાન દ્વારપર હતો તેને તેણે પૂછ્યું—“ નાનુબા આવ્યા ? ”

“ હા બાઈ, તમારી રાહ જુવે છે । અ દર પધારો । ” દરવાને જણાવ્યું, અને તે તેને મહેલની આગલી પરસાળમાં લઈ ગયો, જ્યાં વિચાર ઝડપ નાનું નીચે મસ્તકે આમથી તેમ ફરતી હતી કમલીનીના પગલાનો અવાજ સાંભળી તે હંચુ જોઈ ઉભી રહી, એટલે દરવાન બોલ્યો—“ નાનુબા ! આ બાઈ માલતીબાને સ દેરો લાવ્યા છે । ” નાનુએ તેને ત્યાં પડેલ એક આસન ઉપર બેસાડી પોતે તેની સામે બેસતા પૂછ્યું—“ બોલો, માલતીબા ક્યા અને શી આકૃતમાં સપડાયા છે ? ”

“ માલતીબા તો રત્નપુરમાં રાજા કુલીનસીંહના કેદી છે । ”

“ કેવી રીતે પકડાઈ ગયા ? ”

“ માલતીબા વર્ષતાળને મળવા ગયા હતા, પણ તેને મળવા પછી કોણ જાણે શા કારણે તેમણે તેનું મસ્તક કાપી નાખ્યું । ”

“ હે ! માલતીબાએ વર્ષતાળનું ખુન કર્યું ? ” નાનુ ચમકી ગઈ

“ હા ! મારી નજરે જોયું । હું માલતીબા સાથેજ હતી । ”

કમલીની ગભીર થઈ બોલી આથી નાનું દીલગીર થઈ બોલી—

“ અરેરે ! વર્ષતાળને મારી નાખવામાં માલતીબાએ શું કર્યું ! એની મારફત ઘણા કામો કરવાના હતા । વાર પછી શું થયું ? ”

“ રાજા કુલીનસિંહનો અર્ધચાર ચતુર ઝાડીમાં સતાઈને માલતીબા અને વર્ષતાળ રાત્રેની વાતચીત સાંભળતો હતો તેણે વર્ષતાળને પડતો જોઈ એકદમ દોડી આવી જોરથી માલતીબાની છાતીમાં લાત લગાવી, જેથી તે બેભાન થઈ પડી ગયા તરતજ તેણે સીટી વળડવાથી ઝાડીમાં છપાયલા તેના સીપાઈઓ બહાર નીકળી આવી માલતીબા અને મને મુશ્કેલાટ બાધી રત્નપુર લઈ ગયા ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું—“ માલતીબાએ પોતાના કુટુંબમાં

માટે બહુ તજવીજ કરવા છતાં જ્યારે કંઈ વળ્યું નહીં, ત્યારે ચતુરને તેમણે જણાવ્યું કે વર્ષતાળ હુઆ અને હરામખોર હતો, અને તેનો મૂળ ભેદ જો તેઓ જણતા હોત તો તેઓ પણ તેનું મસ્તક છેદ્યા વિના રહ્યા હોત નહિ. ચતુરે એ વિષે પોતાની ખાત્રી કરી આપવાને જણાવ્યું, અને તેમ થતા માલતીબાને છુટકારાની આશા આપી, ત્યારે માલતીબાએ મને બતાવતા ચતુરને કહ્યું—“આપ એને છુટી કરો અને પાંચ દીનની મુદત આપે તો મારે ઘેર મોકલી વર્ષતાળને હાથે લખાયલા કેટલાક પત્રો મળાવી આપુ, જેમાં લખેલી હકીકત વાચતાજ વર્ષતાળને લમતો ભેદ તમારા જણવામાં આવશે.” આથી ચતુરે મને છુટી કરી, અને હું અત્રે આવી.”

“પણ તમે જણાવેલી હકીકત હું ખરી કેમ માનું?” નાનુએ પૂછ્યું—“માલતીબાએ કંઈ સંકેત બતાવ્યો નથી શું?”

“માલતીબા કાચા છે કે, પાણી પહેલા પાન ન બાંધે.” કમલીનીએ જણાવ્યું, અને નાનુની પાસે જઈ તેના કાનમાં કહ્યું—“સંકેતમાં ‘દોર ગી’ એટલું જણાવવાનું કહ્યું છે.” તરતજ નાનુ બોલી ઉઠી—“બસ! તમારા કહેવા ઉપર મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવે છે! હું રત્નપુર જવાની તૈયારી કરું છું! આવતી કાલે પ્રભાતે આપણે અત્રેથી સાથેજ રવાના થઈશું!”

“ના બાઈ! હવે રત્નપુરને અદિથીજ નમસ્કાર!” કમલીની બોલી—“એકવાર માડ છુટી તે હવે ભોગ લાગ્યા છે કે ફરી સાપના ડરમાં હાથ નાખું? હવે ત્યાં મારે કામ શું છે? વર્ષતાળને લમતા માલતીબાએ મળાવેલા કાગળો લઈને તમેજ ત્યાં જાઓ, અને માલતીબાને છાડવો!” નાનુ કંઈ વિચારમાં તેના તરફ જોતી મોઢીવાર ચુપ હોઈ રહી, એટલે તે બોલી—“ત્યારે હવે મને શું છે? માલતીબાએ સોપેલ કામ બળવ્યું! હું હવે શા માટે રોકાઈ?”

“અમપર કીધેલા આ ઉપકારના બદલામાં તમારી આગતા સ્વાગતા કીધા વિનાજ તમને હું અત્રેથી જવા દઈશ?” નાનુ હસીને બોલી—“બીલડી બાઈ, આજની રાત તમારે અમારી પરી-જાગત કચુલ રાખવીજ પડશે! માલતીબાની ચીંતામાં માત્ર મિત્ત સ્થિત ન હોવાથી તમારી બરોબર સલાહ લેવાયો નહીં, તોજી

અમે યથાશક્તિ તમારી સેવા બજવીશું ।” તેના આગ્રહથી કમલીની તે રાત ત્યાં રહેવાને કબુલ થઈ તરતજ નાનુએ બે સેવકને બોલાવી તેને માટે એક ઓરડો માફ કરી ખાવાપીવાનો બદોબસ્ત કરવાનો હુકમ કીધો.

મધરાત વીતી ગઈ હતી પોતાને માટે સજ કરવામાં આવેલા ઓરડામાં કમલીની નાનુ પલંગ ઉપર આજોટતી પડી હતી તેના મનમાં અનેક પ્રકારના વિચારે ઉથલ પાથલ મચાવી મુકેલ હોવાથી તેણીને નિદ્રા આવતીજ નહોતી વળી તે ઓરડાની વિચિત્ર બાંધણી જોઈને પણ તે અભયળી અને વિમાસણુમાં પડી હતી ઓરડામાં કંઈ સામાન નહોતો. કમલીનીની શય્યાની પાસે એક ચોક્કી ઉપર તેને માટે પાણીનું પાત્ર મુકેલ હતું, અને ખુણામાં પડેલી બીજી ચોક્કી ઉપર ઝાખો દીપક ટમટમી રહ્યો હતો. કમલીનીને અભયળી પમાડનાર આ ઓરડાની ત્રણ તરફની ભીંત પાટીયાની હતી એક તરફની ભીંતજ ઇંટની હતી, તેમાં દરવાજો હતો. માલતીના ધરનો દરેક ભાગ વિચિત્રતાવાળો છે, એ તે જાણતી હોવાથી ત્રણ તરફની પાટીયાની ભીંત જોઈ તેને શકા ઉપજી હતી કેટલીક વાર સુધી વિચારમાં પલંગ પર આજોટયા બાદ તે શય્યાપરથી નીચે ઉતરી, અને કોઈ આવી પહોંચી પોતાની હીલચાલ ન જુવે તે માટે ઓરડાનો દરવાજો અદરથી બંધ કરી કમ્મરેથી બજર કહાડી તેની મૂઠથી પાટીયાની ભીંત ધીમે ધીમે ઠોકીને તપાસવા લાગી એક ઠેકાણે ભીંત પોકલ જણાતા હાથમાં દીપક લઈને તે પોકલ ભાગ બારીકીથી તપાસવા લાગી તો ત્યાં નહાનો દરવાજો હોય તેમ જણાયું, પણ તેની ચારે તરફની સાથ એવી ચાલાકીથી જોડવામાં આવી હતી કે સાધારણ જોનારને તે બીલકુલ જણાય નહીં. કમલીનીએ બજરની અણી તે ફાટમાં નાખીને આમતેમ હલાવી, એટલે ફાટ મ્હોટી થઈ અરધું બજર તેની અદર ધુસી ગયું, અને એકાએક તે ચોકકું જીંદું થઈ પડી બીજી તરફ જવાનો રસ્તો થયો. કમલીની હાથમાં દીપક લઈને તે માર્ગ દાખલ થઈ એક ઓરડામાં ગઈ આસપાસ જોતા તે ઓરડાની ચારે તરફની ભીંત પણ પાટીયાનીજ જણાઈ એક તરફ એક ચોક્કી ઉપર કેટલીક ખોપરી પડી હતી ચોક્કીની પાસે એક લોડાની લાચ હતી,

જેના ચારે પગ ચાર ખુણે જમીનમા દાટેલ ખુટી સાથે દોર-
ડાથી બાધેલ હતા ઘોડાનું પેટ ચીરીને તેમાથી આતડા કહાડી
બહાર રાખવામા આવ્યા હતા ઘોડાને તે દીનેજ મારી નાખ-
વામા આવ્યો હોય, તેમ જણાતું હતું કેમકે, ત્યાની જમીન
તાબ લોહીથી ખરડાયેલી હતી એક તરફ કુલની પાચેક કુડીઓ
ગોઠવેલી પડી હતી, અને તેમની પાસે બીઠાવેલી ગાદી ઉપર
એક માણસ મરદન સુધી ચાદર ઓઢોડીને સુઈ રહ્યો હતો. ઘોડાની
લાશથી તે બીઠાના સુધીની જમીન ઉપર માણસના લોહીથી
ખરડાયેલા પગલા પડેલા હતા, અને બીઠાનાપર તેમજ ચાદરમા
પણ લોહીના ધાબા હતા સુતેલા પુરૂષને જોતા કમલીની
ચમકીને ઉભી રહી કદાચ તે જગી ઉઠશે, એવી ધારિતથી તે
સુતેલા માણસ તરફ એક ટસે જોઈ રહી, પણ તે અરસામા તેનો
આસ ચાલતો ન જણાયાથી ધીમે પગલે પાસે જઈ તેનું મુખ
જોવા લાગી મુખ જોતાજ ચમકીને જમીનપર બેસી જઈ હાથ-
માનો દીપક એકતરફ મુકી તે પુરૂષનો હાથ પકડી તેને જમૃત
કરવાની તજવીજ કરતી બેઠી—“વાહ! તમે અત્રે નિદ્રાધીન
થયા છો, તેની મને સહજ પણ ખબર નહી.” હાથ ખેંચતા
પણ તે પુરૂષ જમૃત ન થવાથી મજરાયેલી કમલીની તેનું શરીર
તપાસવા લાગી તો તેમા જીવ હોય એમ જણાયું નહી તેનું હૃદય
ભરાઈ આવ્યું, આખોમાથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી તે
શબના મસ્તકપર હાથ મુકી તે રડતી આખે તે તરફ જોઈ રહી
ચોકનો ઉલરો આસુ વહેવાથી કંઈક શાત પડતા તે મનમા
બેઠી—“બહુ ખોટું થયું, પણ હવે હિંમત છોડી દઈશ તો કંઈ
કરી શકીશ નહી! હૃદય ધીરજ ધર! નહી! એમ નહીજ થવા
દઉં! આના પ્રાણ મરે હજી ત્રણ પ્રહર કરતા વધુ સમય થયો
હોય એમ લાગતું નથી! હવે મારે પણ કંઈ કરી બતાવવું જોઈએ!”
આમ દૃઢ સંકલ્પ કરી તે ઉઠીને હાથમા દીપક લઈ ઓરડામા
બીજી તરફ શું છે તે જોવા લાગી એક તરફ ખુણામા એક લાશ
મળામા ફાસાસહ અધ્ધર લટકતી જણાઈ પાસે જઈ દીપકના
પ્રકાશમા તેનું મુખ જોતા તેણે તે ઓળખી ધીકારસહ તે ઉપર
મુકીને તે ત્યાથી બીજી તરફ વળી, એટલામા એકાએક તેને કાને
અવાજ આવ્યો—“અરેરે! ચમરાજ ક્યા રોકાઈ ગયા! મૃત્યુ દેવ!

મારી તરફ નજરે નાંખતા નથી.” આ હૃદયભેદક અવાજ સાંભળી કમલીની અન્નચળી સહ જે તરફથી અવાજ આવ્યો હતો તે તરફની ભીંત પાસે ગઇ તો ભોયથી એક હાથ ઉઘે ભીંતમા માણસનો હાથ જઈ શકે એટલું બાકેડ ફીકું, જેમા આખ માડીને ભેતા આ ઓરડીની નીચેના ભાગમા આવેલા એક ઓરડામા તેની નજર પડી ત્યાં ફીપકનો પ્રકાશ પૂરતો હોવાથી તે બરોબર ભેઈ શકી એક પલગ ઉપર ફીરોરી પડી હતી એક તરફ ચોક્કી ઉપર મૂકેલા ફીપકનો તેજસ્વી પ્રકાશ તેના મુખ ઉપર પડતો હોવાથી તેની હાલત બરોબર દેખાતી હતી તેનું શરીર સુકાઈને હાડપીંજર થઈ રહ્યું હતું ચહેરાપર ફીકારા છવાઈ ગઈ હતી તે એટલી બધી નબળી પડી ગઈ હતી કે મહા મહેનતે શ્વાસ લઈ શકતી હતી કમલીની ભેવા લાગી, એટલામા તે એક હાથ નાખી બબડી-‘હરી હરી’ આથી અધિક દુર્દશા વળી બીજી શી થશે. કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ હાથ-આપના પ્રેમ માટે આ હાલતે પહોંચી નહીં વહાલા! આપને માટે એથી પણ અધિક દુઃખ સહન-’ આટલું બોલી શ્વાસ લરાઈ આવતા તે અટકી ગઈ તેની આ દુઃખ હાલત ભેઈ કમલીનીની આખોમાથી આસુ સરવા લાગ્યા વળી તે બોલવા લાગી-‘અરેરે! અહારનો ત્યાગ કરવા છતાં પણ લાલચુ પ્રાણુપક્ષી આ તનપીંજરમાથી ઉડી જવું નથી આવ્યો- ચમરાજનો દુત મારી સામે આવી હશે! આવી-હુ આવુ છુ! સંસારમા મારે માટે સુખ નથી! જઈ છુ વહાલા! સંસાર છોડી જઈ છુ, વહાલાના વિયોગનુ અસહ્ય દુઃખ અને તેમની બેવફાઈ અને ચલિત મનની શીક્ષા મારી સાથે લેતી જઈ છુ! અરેરે! મારી હાલત મારા મરણ પછી તેમને કોણ જણાવશે!’ વળી તે ક્ષણવાર ચુપ થઈ ફરી બબડી-‘અરે! એમને મારી પરવા નથી તો મારી હાલત તેમને જણાવવામા શો સાર? મારી દરકાર નથી, એવો તેમના તરફથી સંદેસો મળ્યા પછી શી આશા રાખવી! અરેરે! એ સાંભળવાને હુ જીવતીજ શા માટે રહી! વજ સરખા એ વચનોનો આધાત થતા મારા પ્રાણુ નીકળી કેમ ન ગયા! નહીં! તમામ અધ્યારીની ચાલાકી-એમણે કદી એમ કહેવરાવ્યું નહિ હોય! પણ અત સમયે આશા કેવી! જમદીશ્વર! ઇજ મારો ચાક્ષી છે! હું નિર્દોષ દેહ ત્યાગ કરે છુ, કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ

માટેના પ્રેમ સિવાય બીજું કંઈ સાથે લઈ જતી નથી ! બસ, એ વહાલાની" તેને મૂંઠા આવી ગઈ કમલીનીને લાગ્યું કે કદાચ અસલ વેદનામા તેના પ્રાણ પણ નીકળી ગયા હશે ! શું કરવું તે માટે તે મુઝાઈ દુ ખી કીરોરીને ગમે તે ઉપાયે ઓડવવાનો તેણે ઠરાવ કીધો, પણ તેથી વઈતાળના કામળો હાથ કરવાની તક કદાચ જતી રહેવાનો ભય જણાયો. શું કરવું તેની મુઝવણીમાં તે હજી બાકોરા-માથી ભેતી ઉભી હતી, એટલામાં કીરોરીવાળી ઓરડીનો દરવાજો ઉઘાડી રાજવશી પોસાકવાળો એક સ્વરૂપવાન યુવાન અ દર દાખલ થયો. તેની પાછળ એક દાસી હાથમાં પ યો લઈને આવી, જેણે અ દર આવીને બારણા બંધ કરી દીધા. આ યુવાનની ઉમ્મર લગભગ પચીસેક વર્ષની હતી. કદે તે ઠીંગણો પણ મજબૂત બાધાનો અને ખુબસુરત હતો. દાસીએ એક તરફ પડેલી ગાદીવાળી ઓછી ઉપાડીને કીરોરીની રાખ્યા પાસે મુકી, જે ઉપર બેસી યુવાન કેટલીકવાર કીરોરી તરફ જોયા પછી તેની નાડી તપાસી દાસી પ્રત્યે બોલ્યો--" મૂંઠા આવી છે ! બહુ અસહ્ય થઈ ગઈ છે ! આજ કેટલા દિવસથી એણે અહારનો ત્યાગજ કીધો છે ! ઠેવી હઠીલી ! અફસોસ ! એ સુ દરી મારી વાત માનતીજ નથી, નાહકમાં પોતાના પ્રાણ સુમાવવા તૈયાર થઈ છે ! ખેર ! હું મારો નિમ્મય ફેરવનાર નથી ! એ મારી થઈને રહેવાનું કશુંજ નહીં કરે તો બીજાની થવા માટે હું એને છોડતી રહેવા દઈશ નહીં ! જોઈ, હજી કંઈ સમજે છે ! એને શુદ્ધિમાં આણવાની તજવીજ કરવી જોઈએ !" તરતજ દાસી પલંગ પાસેની અલા-મારી ઉઘાડી તેમાંથી કેટલીક શીશીઓ લઈ યુવક પાસે આવી, જેમાંની એકમાંથી અર્ક તેણે પોતાના રમાલપર છાટ્યો અને બીજી શીશીમાંથી અર્કના દીપા પોતાના હાથમાં લઈ કીરોરીના મુખ ઉપર છાટ્યા, અને પોતાનો રમાલ થોડીવાર તેના નાક આગળ ધરી રાખ્યો. કીરોરીની મૂંઠા ઉતરતી જણાઈ નહીં, ત્યારે તેણે ત્રીજી શીશીમાંથી થોડોક અર્ક તેના મુખ ઉપર છાટ્યો, એટલે થોડીવારમાં તે શુદ્ધિમાં આવી આવ્યો. ઉઘાડીને જોયા સાચી યુવાનપર નજર પડતા કમકમીને તેણે આપ્યો બ ને હાથે ઢાંકી દીધી, એટલે યુવક ધીમે અવાજે બોલ્યો-- ' સુ દરી ! આજ સા માટે ઢાંકો છો-મુખનું દ્રવ્ય હવેલીરૂપ વાદળામાં સા માટે છુપાવો છો ! કેટલીવાર તમને મૂંઠવા આવ્યો હું ! કંઈ સમજે !"

“પાપી ! વારવાર ના પાડયા છતાં નફ્ટ શરમાતો નથી ! અમારી આશા રાખીશ નહીં ! તારૂં મુખ જોવા પહેલાં અમે આ દેહનો અંત આણીશું !” કીશોરી ગુસ્સા સહ બોલી

“હઠીલી ! હઠ કરી શો લાભ મેળવીશ ?” યુવાન બોલ્યો—
“કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ અત્રે આવી તને છોડવી જશે, એમ માનેછે ?”

“અડાળ ! તું અમારી દષ્ટિ આગળથી દૂર થા ! અમે તારા તેમજ તારી સાત પહેડીના નામપર યુકીયે છીએ !” કીશોરી તિ રસ્કાર યુક્ત અવાજે બોલી આથી યુવક બેહુદ ગુસ્સે થઈ હોઠ પીસતો ઉઠ્યો, અને કમરેથી ખજર કહાડી ડાબે હાથે કીશોરીનો હાથ પકડી તેને મારવાને હાથ ઉઠ્યો કરી બોલ્યો—
“એમજ છે તો પછી તને જીવતી શા માટે રહેવા દઉં ?” કીશોરીની ખારીક સ્થિતિ જોતા તેને ખચાવવાનો ખીજો કંઈ માર્ગ ન જણાયાથી કમલીનીએ પોતાનું ખજર ખાકોરામા નાખી તેની મૂઠ દબાવી, જેથી તે ચોરડામા એકાએક ચમકાટ પડવા લાગ્યો, અને તેથી યુવાન, કીશોરી અને દાસીની આખો અભઈ ગઈ યુવાન અને દાસી ગભરાટમા પડ્યા, એટલે કમલીની મ્હોટથી બોલી—“ખજરદાર ! કીશોરીના પ્રાણુ લઈને તારો જીવ જોખમમા નાખીશ નહીં !” આ ગેખી અવાજે યુવાનના હોશ ઉડી ગયા, અને તે ગભરાટમા ચોરડીની બહાર નહાસી ગયો, જેની પાછળ દાસી પણ ચોરડી બહારથી બંધ કરી જતી રહી કીશોરી ઉપરનું વિધન તરતને માટે દુર થયલું જોઈ કમલીની તે ચોરડામા વધુ વાર રોકાવાનું યોગ્ય ન ધારી પોતાના ચોરડામા ગઈ અને થેલું ચોકડું ભીંતમા જેમનું તેમ બંધ કરી દીધું પોતાના ચોરડાનો બંધ દરવાજો સહેજ ઉઘાડીને તે શય્યાપર પડી રાત હવે થોડીજ બાકી રહી હતી, પણ તેટલો સમય કીશોરીની અવદશાએ તેના મનમા અનેક વિચારોનું તોફાન મચાવી મુક્યું હતું રાત્રીના કીશોરીની ચોરડીમા જણાયલા અદ્ભુત ચમકાટ સાથે સંભળાયલા ગેખી અવાજ વિષેની નાનુંને ખબર મળી હશે, અને તેથી તે કદાચ પોતાનાપર પણ શંકા આણુશે, એમ કમલીનીને લાગ્યું તે વિષે કદાચ તે પૂછગાછ કરે તો શો જવાબ આપવો તે પણ તેણે મનમા નક્કી કરી રાખ્યું આમ વિચારમા રાત પસાર થઈ ગઈ અને પડોઢીયું થવા આવ્યું, એટ-

લામા ઓરડાનો દરવાજો ઉઘાડી નાનુ ધીમે પગલે અ દર દાખલ થઈ કમલીનીની નજર ખારણા તરફ જ હતી એટલે તેને જોઈ તે શય્યાપર બેઠી થઈ નાનુને અહેરે અત્યારે ઉદાસી અને ગભરાટથી હવાચલે હતો. કમલીની તરફ તીક્ષ્ણ નજર ફેંકતા તેણે પૂછ્યું—“તમારી આખો આટલી લાલ સાથી થઈ આવી? નિ દ્રા આવી નહોતી શું?”

“શું કહું બાઈ! પહેલી રાતના બે કલાક મીઠી નિ દર કરી, પણ પછી આખ મળીજ નથી!” કમલીની ગભરાટભરે અવાજે બોલી—“બાઈ! મે તમારૂં કંઈ બગાડ્યું નથી, છતાં કેવી લાયકર ઓરડામા મને સુવરાવી! હજી ધારિતથી હાંધું ધડકે છે!”

“પણ થયું શું?” નાનુએ અન્યબી બતાવી

“અધુર જાણું છો છતાં અનુચિત શું થયું છો? માફ કરો બાઈ! હવે એક ધડી પણ અહીં રહીશ નહીં!” આમ બોલતી કમલીની શય્યાપરથી નીચે ઉતરી ઓરડાની બહાર જવા લાગી ઓરડામા નાનુ આવી ત્યારે કમલીની ઉપર તેને રાત્રીના બનાવ વિષે શક હતો, પણ તેના ગભરાટથી તે મુઝાઈ કમલીની ઓરડાની બહાર પરસાળમા જઈ ચોપીપર બેસી ગઈ, એટલે નાનુએ તેની સામે બીજા આસને બેસતા પૂછ્યું—“પણ આટલા ગભરાઓ છો તેનું કારણ ખૂબર પડે? રાતમા તમે શું જોયું?”

“અરે બાઈ! રાતની વાત શું કરે? તમારે ત્યાં જુતખાનુજ હોય એમ લાગે છે!” કમલીની બોલી—“બે કલાક મીઠી નિ દ્રા ભોગવી મધરાતે મ્હોટો ગરબડાટ સાબળી હું ઓર્થીતી જાગી હતી! અરે! ઓરડાની નીચે જાણે ગાડીઓ દોડતી હોય એમ લાગ્યું! ધરતીક પની પહેલાં જોવી ધટના થાય છે, એમ ધારી દર પળે ધરતીક પ થવાની દહેસત લાગવા માડી! ગભરાટમા ઈશ્વરનું નામ સંભારતી હું બીજાના પર પડી હતી એટલામા મારો પલ્લ મ હાલવા લાગ્યો, જેથી ચમકીને હું શય્યામા બેઠી થઈ તો મારી સામે એક છાકરાને ઉભેલો દીઠો—”

“તે છાકરોજ હતો કે કોઈ સ્ત્રી?” નાનુએ અન્યબીસહ પૂછ્યું—“તેની ઉંમર કેવડી હતી? તેનું સ્વરૂપ કેવું હતું?”

“પ દરેક વર્ષની ઉંમરનો એક ખુબસુરત છાકરોજ હતો! તેણે મ્હોટો ફેંટો બાંધ્યો હતો, અને તેના હાથમા એક દાગડો હતો.”

“ત્યારે તો એ છોકરો નહીં પણ છોકરાના વેષમાં સી હતી, અને તે પણ વળી કમલીની—” નાનુ બાર દંધને બોલી, અને સહેજ અટકી જઈ વાત ફેરવી નાખી—“ઠીક, પછી શું થયું?”

“બસ, મને જોતાજ તેણે કીરોરી માટે પૂછ્યું, પણ કીરોરી કોણ તે હું બણતી હોઉં તો એને જણાવું.” કમલીનીએ જણાવ્યું—
“મારી પાસેથી ખુલાસો ન મળવાથી ગુસ્સાથી આખો લાલ કરી તેણે પોતાના હાથમાનો દાબડો જોરથી જમીન પર પછાડ્યો, એટલે તેમાંથી બચ કર ચમકાટ નીકળ્યો! મને તો લાગ્યું કે, આઠા-શમાની તમામ વીજળી ઓરડામાંજ હતરી આવી હતી! તેજથી મારી આખો અનર્ધને બધ થઈ ગઈ, અને કપીને હું શય્યા પર ઢળી પડી! પછી જાણે મારા શરીર પર કોઈ હાથ ફેરવવું હોય, એમ મને લાગ્યું, અને હું બેહોશ થઈ ગઈ! મારા ધારવા પ્રમાણે એક પ્રહર પછી હું શુદ્ધિમા આવી હોઈશ, અને ત્યારની જગતીજ શય્યામા પડી હતી! ક્યારે સહવાર પડે કે ઓરડામાંથી બહાર નીકળું, એમ પ્રભુ પાસે માગતી હતી, અને તમને દીઠા ત્યારે મને ધીરજ મળી!” નાનુ આ સાંભળી થોડી વાર વિચારમા ચુપ રહ્યા બાદ બોલી—“અવશ્ય આ કામ ન્હાના રાણીનુંજ છે!”

“ન્હાના રાણી કોણ વળી?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“તમે એને ઓળખતા નથી!” નાનુએ જવાબ આપ્યો

“કામ ગમે તેનું હોય પણ તોબાહ!” કમલીની બોલી—
“મારો તો વિચાર હતો કે, માફ કામ પૂર કરીને પાછી ફરતા એકાદ રાત કાશીમા ગાળવાની જરૂર પડશે તો અહીંજ મુકામ કરીશ કેમકે, માલતીબાના હેત માટે આ ઘર માફજ માનુ છું, પણ રાતના બનાવ પછી તો મારી હિમત ચાલતી નથી બાઈ!”

“તમારી ધારિત નક્કામી છે!” નાનુ બોલી—“હવે આવતા જતા તમારે અમારે ત્યાજ ઉતારો રાખવો! રાતનો બનાવ ફરીથી કદી તમારા જોવામા આવશે નહીં! હવે તમે અહિં નિશ્ચિતપણે રહેજો! મારી ગેરહાજરીમા પણ તમને કોઈ વાતની મુઝવણ ન પડે તે માટે હું તમામ દાસી અને નોકરોને હુકમ કરી રાખીશ!”

“એ તો ઠીક, પણ તમે રત્નપુર ક્યારે જશો?” કમલીનીએ વાત ફેરવવા પૂછ્યું, જેના જવાબમા માલતીએ જણાવ્યું—“તમામ લેવારી થઈ છે, અને તમને મળવાજ આવી હતી!”

“ત્યારે ધડી પણ ન રોકાતા જલદી જાઓ!” કમલીનીએ જણાવ્યું—“મારે મીરઝાપુરમા કામ છે ત્યાં હું પણ જઈ છું!”

“પાછા ક્યારે આવશે?” નાનુએ પૂછ્યું

“પાંચેક દિન પછી હું પાછી ફરીશ ત્યારે!” કમલીનીએ જણાવ્યું—“એ અરસામા તમે પણ માલતીબાને છોડવીને આવી શકશો! તમે આવ્યા પહેલાં કદાચ હું આવીશ તેા અત્રે રહીશ! માલતીબાએ સોગન આપ્યા છે, એટલે એમને મળવા આવવુંજ પડશે!”

“ત્યારે તમારે માટે પણ અન્ન તૈયાર કરાવું છું!” આમ કહી નાનુ ત્યાંથી બીજા એરડામા ચાલી ગઈ કમલીની પોતાના એરડામા જઈ થેલીમાથી કાગળ, વગેરે કહાડી પત્ર લખવા લાગી. પત્ર લખીને બરોબર બધ કરી તે પર તેણે પોતાની મોહોર કરી એટલામા નાનુ આવી અને સ્નાન સંધ્યા વગેરે કરી બોજન લઈને મીરઝાપુર જવાનેા તેને આમ્રહ કર્મો, પણ તેણે તે માટે ત્યાં ન રોકાતા માર્ગમાજ કોઈ સ્થળે સ્નાન વગેરે કરવાનેા પોતાનેા વિચાર જણાવ્યો, અને નારતા માટે થોડો સુકો મેવો સાથે લીધો થોડી વારમા એક દાસીએ આવી અન્ન તૈયાર હોવાની બબર કરી, એટલે બંને જવાને ઉઠી બાગના દ્વાર આગળ બે અન્ન હલા હતા, તેમાથી એક ઉપર કમલીની અને બીજા ઉપર નાનુ સ્વાર થઈ છુટા પડવાનેા વખત આવતા કમલીનીએ બધ કરેલ પત્ર નાનુને આપતા કહ્યું—“માલતીબાને મળો ત્યારે આ પત્ર મારા પ્રણામસહ આપજો!” નાનુએ પત્ર પોતાની થેલીમા મુક્યો, અને બંને બાગની બહાર નીકળી જુદી પડી રવાના થઈ

પ્રકરણ ૧૨ મું.

—*—*—*

માયાવતીના મહેલમાં ચતુર.

ખંડીયેર આગળથી મહારાજ કુલીનસિ હને રત્નપુર વિદાય કરી ચતુર કઈ તરફ ગયો, તે હવે તપાસીએ એક દિવસ અને રાત તેણે સાધારણ જમીનદારના સ્વરૂપમા ખંડીયેરની આસપાસના જગલ અને મેદાનમા લટક્યા કીધું આમ લટકતા બીજે દીને તે,

એક ન્હાના અસલી શીવમ હીર આગળ જઈ પહોંચ્યા. આ શીવાલયની આસપાસ બીલી અને પારીજાતકના ઝાડો ધણા હોવાથી તે સ્થાન શીતળ અને રમણિક લાગતુ હતુ, પણ ત્યાં કોઈ પૂજારી નહોતો. થોડાક બીલપત્ર તોડીને ચતુર ભગવાન શ કરના દર્શન કરી મ હીરની પાછળ વહી રહેલા નિર્મળ ઝરાને કીનારે જઈ વિચાર કરતો બેઠો. થોડીવારે એક તરફથી બે માણસોની વાતચીતનો અવાજ તેને કાને પડતા તે તરફ તેણે નજર કરી તો બે માણસોને શીવાલય તરફ આવતા દીઠા તેઓમાંથી એકનો પોશાક બહુચેરમા બાવાજી સાથે કેદ પકડાયલા સીપાઈઓના જેવો હોવાથી તેઓ દુશ્મનના માણસો છે, એમ ધારી તેમની હીલ ચાલપર ધ્યાન રાખવા તે હઠીને એક ઝાડની ઓથે સ્થાઈ થઈ રહ્યો. તેઓ બંને વાત કરતા તેની આગળથી પસાર થઈને શીવાલયમા ગયા, જ્યાંથી બે ધડી વીતી ગઈ તો પણ પાછા બહાર નીકળ્યા નહીં શીવાલયમા આટલી બધી વાર તેઓ શુ કરતા હશે તે જાણવા ચતુર દર્શન કરવાને બહાને શ કરતુ નામ લેતો મ હીરમા દાખલ થયો, તો અદર કોઈ તેના દીઠામા આવ્યો નહીં તેમનો કંઈ પત્તો ન લાગવાથી ચતુરે ધાર્યું કે મ હીરમાજ કોઈ સ્થળે ભોયર કે સુરગ જેવો કુપો માર્ગ હોવો જોઈએ, જેમા તેઓ અવશ્ય ગયા હશે તીલસ્મી મકાનોથી તે અભણ્યો નહોતો, એટલે તેણે તેવા કુપા માર્ગ માટે તપાસ કરવા માડી, પણ તેમા તે ફાળ્યો નહીં તેઓમાંથી કોઈ અવશ્ય તે કુપે માર્ગ આવળવ કરશે ત્યારે જોઈ શકારો, એમ ધારી તે શીવાલયની સામેના બીલીના ઝાડ તળે બેઠો. લગભગ અરધા કલાક બાદ પેલા બે પુરોમાંનો એક જણ શીવાલયમાંથી બહાર આવતો જણાયો. તેને જોતાજ ચતુર ગભરાયલા સરખો તેની સામે દોડી જઈ તેનો હાથ પકડી ઉતાવળે બોલ્યો—“બચાવો ! મારા બાઈના પ્રાણ ઉગારો ! ભોળાનાથ આપનું લલુ કરો મુરબ્બી !”

“પણ તું કોણ છે ?” તે પુરુષ અભયગ્રીસહ પૂછ્યું.

“મરીબ જમીનદાર કુ રોકજી !” ચતુર કાલાવાલા કરતો બોલ્યો—“પેલી ઝાડીમા મારા બાઈને એક ડોકરી મારે છે ! દોડો—એને બચાવો ! ડોકરી એને મારી નાખશે ! પૂજારીજી,

હાથ શુ રહ્યા છે ! મંદદ કરો ! ભોજાનાથ આપનું બહુ કરો !” આ સાંભળી તે પુરુષને અભયળી હપજી કેમકે, ચતુર શરીરે રૂપુષ્ટ દેખાતો હતો, અને તેના બાઈને એક ડોકરી મારે છતાં બંને બાઈ મળીને તેની સામે પોતાનો બચાવ કરી ન શકે, એ નવાઈ જેવું । બંને બાઈઓને દબાવનાર તે ડોકરી કોણ હતો તે જોવાની ઇતેન્નરીથી તેણે ચતુરને કહ્યું-“ ગભરા નહીં બાઈ ! બતાવ, તારો બાઈ કયા છે ? જોઈએ કઈ પહેલવાન ડોકરી છે ?”

“ ભોજાનાથ આપનું બહુ કરો !” ચતુર રાજી થતો બોલી ઉઠ્યો, અને મદીરથી થોડેક દૂર ધીચ ઝાડીવાળા ભાગમાં તેને લઈ જઈ જાણે કોઈને રોધતો હોય તેમ આસપાસ જોવા લાગ્યો । કોઈને ન જોવાથી પેલા પુરુષે ખીજવાઈને પૂછ્યું-“ કયા છે તારો બાઈ ? ડોકરી કયા ગઈ દટાઈ ?” ચતુર કઈ જવાબ ન આપતાં આમતેમ ફાફા મારવા લાગ્યો, એટલે તે વધુ તપી જઈ બોલ્યો-“ અરે ! જગ્યાજ ભૂલી ગયો છું ? મને તો તુ માડો યા મૂર્ખનો સરદાર લાગે છે !”

“ તારા જેવા મૂર્ખના સરદાર સાથે શું કરે શું માટે મેળવ્યો ! અરે બેસના બાઈ !” ચતુર કઠાળી ગયો હોય તેમ બોલ્યો, જેથી ખીજવાઈ તે બોલી ઉઠ્યો-“ હરામખોર ! તારી મદદે આવ્યો તે ગાળો ખાવા માટે ! ગમાર ગધેડો જણાય છે !”

“ એમજ ! તુ ગધેડાનો સરદાર છે !” ચતુર દમામમાં બોલી ઉઠ્યો-“ મરકટીયા માકડાં, મારી મદદે તુ શું આવીશ ! પોતાનોજ બચાવ કરવાની તારામાં શક્તિ છે ?” આ સાંભળતાજ તે ચમકી ગયો । ગામડીયો જમીનદાર કોઈ અધિકાર હોવો જોઈએ, એમ લાગતા કમ્મરેથી ખજર કઢાડી તેણે તેના પર હુમલો કર્યો, પણ પહેલાથીજ સાવધ હોવાથી ચતુરે પાછળ ખસી જઈ ધા ચુકવી એક છલગ મારી તેનું કાફું પકડી જોરથી એવો આચકો માર્યો કે તેના હાથમાંથી ખજર પડી ગયું, અને પોતાનો બચાવ કરવાની તેની તક મળે તે પહેલાજ ગરદનમાંથી પકડી તેણે જોરથી તેને જમીન પર પછાડી બેઠોરીથી ભૂંડી સુધાડી, જેથી તે બેઠોરા થઈ ગયો । તે સ્થાનમાં માથુંસનો પગરવ નથી, એવી ખાત્રી કીધા બાદ પોતાની અધિકારીની ચેલી છાડી ચતુરે આસીમાં જોઈ તે માથુંસનું સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું, અને

પોતાના કપડા તેને પહેરાવી તેના વસ્ત્ર પોતે પહેરી લીધા. વળી તે બેહોરા પુરૂષને કોઈ ઓળખી ન શકે તે માટે તેનું આખું શરીર તેણે અબનુસ સરખું કાળું રંગી નાખ્યું, અને તેના ચહેરાપર જખમના ડાઘ હોય એવા કોઈથી પણ કહાડી ન શકાય તેવા કેટલાક ડાઘાઓ પાડી તેનું રૂપ તદન ફેરવી નાખ્યું. પછી તેની અઈયારીની બેઠી લઈ તેમા તેણે પોતાની બેઠીમાની તમામ વસ્તુ ભરી દીધી, અને પોતાની ખાલી બેઠી તેની કમ્મરે લટકાવી તેને ઝાડ તળે પડ્યો રહેવા દઈ પોતે શીવાલયની સાંમિના બાજીન જાડ તળે આવી બેઠો. ઘણીવાર સુધી તે મનમા આવે તેમ જાતો ત્યાં બેસી રહ્યો. સાંજનો સમય થવા આવ્યાથી ચતુર કંટાળીને ઉઠવાનો વિચાર કરતો હતો, એટલામા શીવાલયમા ગૂંમ થયલો. બીજો પુરૂષ તેમાથી બહાર આવતો જણાયો. બહાર આવતા પોતાના સાથીને બીલીના ઝાડ તળે લહેરમા જાતો બેઠેલ જોઈ તેની પાસે આવી તે બોલ્યો—“વાહરે ગોવીંદરાય ! તમે માયનની લહેરમા અહીં બેઠા છો શું ?” આમ જે પુરૂષનું ચતુરે સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું, તેનું નામ તેને બબર પડી ગયું, અને આપણે પણ ચતુર પોતાના ખરા સ્વરૂપમા બહેર ન થાય ત્યાં સુધી તેને ગોવીંદરાયને નામેજ ઓળખીશું. આપણે ગોવીંદરાય પોતાના સાથીને જોઈ જાતો બધ પડી જઈ તેની તરફ જોઈ રહ્યો, અને થોડી વારે હથ્થસ ખાઈ બોલ્યો—“યાર ! આ હથ્થરસથી મારો તમામ રૂઝ હડી નમ છે ! અવાજ બારે થવાથી માયનનો રસ પણ ઝામતો નથી, મઝા નથી આવતી ! ભાઈ, હું જરા સુર પુરાવ કે તાનની કમક આવે !”

“સુર ને તાન એ શું બકો છો ?” તે માણસ અબ્બયળીસહ બોલી ઉઠ્યો—“ઝાડા થયા શું ? આપણા અજદાતાનુ કામ બબ વવા નીકળ્યા છો કે તાન મારવા ! મઝા મારવાનો આ વખત છે ?”

“યાર ! મઝાની શી વાત ! એક ધુ ટડો માયા લીધી કે શી લહેર ! વાહરે બુદ્દી ! તારી બલીહારી !” ગોવીંદરાય આનંદાવેશમા ગાળ ઉઠ્યો—“જીવતો રહે બહાદુર ! ભોળાનાથ ભણ કરો ! અહાહા ! સીદ્દિની લોટી પીતા તમામ વાતે સીદ્દિ !”

“ગોવીંદરાય ! તમને શું થયું છે ?” પેલો પુરૂષ ક્યવાયો.

“યાય શું ? બચ્ચાણ, સાડી સત્તાવીસ હાથી પાણીને બેક

ધુંડડે હજમ કરી ગયો છું ! હરામખોરે લૂણ પણુ ન આપ્યું-
મોણુ જ ખવરાવ્યું ! હતારીની !” આમ બોલતા ગોર્વીદરાય
મ્હોટેથી હસવા લાગ્યો. તેનો સાથી તેને સમજાવવા લાગ્યો,
એટલે વળી તે બકવા લાગ્યો-“ જીભ સંભાળ ! જોવો છે આ બડ-
વીર લીમનો સપાટો ! જીખ લાગી હોય તો આપણી પાસે ખોટ
નથી ! કુખેરનો ખોલ્યો છે બડાર ને ખટરસ ભોજન છે તૈયાર,
ઈચ્છા હોય તો બોલાવ મધેડો છું પણ હજમ કરી ન ચાર ! મધેડો
પસદ ન હોય તો કુકર, અને તે પણુ ન ભાવે તો કુતરા ખીલાડા
પર રાખજે સખર ! અરે ! ક્યાની વાત કમા કહાડી ! હજ બેડતા
આવડે નહીં ને થવું છે ઘોડેસ્વાર ! વાહ ! અઈયાર ! માયાએ
અચ્છી રમત કમાવી હોય ચાર ! હજ મ્હોડામા પાણી છૂટે છે ! ”
આમ કહી તે પોતાની જીભ બહાર કહાડી બતાવવા લાગ્યો ! તેની
આ હાલત જોઈ તેનો સાથી અફસોસ કરવા લાગ્યો, એટલે વળી
તે હસીને બોલ્યો-“ ચાર ! અફસોસ કરવાથી શું વળશે ? ભાવી
મિથ્યા થાય છે ? મયાજી જઈ શ્રાદ્ધ સરાવો કે પ્રાણીની સદ્ગતી
થાય ! પિતૃશ્રાદ્ધ ક્યારે કરવું છે તે તો કહો કે, બૂદેવોને મીષ્ટાનના
નોતરા આપી આવું ! ધી ગોળની કરી દેજો મહેર, સાથે ખુટ્ટી
મળી કે થઈ લીલા લહેર ! દોસ્ત પછી જમવાનું ઘેર ! ”

“ ગોર્વીદરાય, તમને નિસ્સ દેહ માડપણુ આવ્યું છે ! તમારું
ચિત્ત આમ સાથી ચળી ગયું ! કોઈએ તમને કંઈ ખવરાવ્યું છે ? ”

“ ખવરાવવાવાળાની શું કહું ! ખુટ્ટી પીવરાવનારની બોલ-
બાલા-અદેખા લુચ્ચાના મ્હો કાળા ! ” ગોર્વીદરાય હસતો
બોલ્યો-“ માડાધેલાની વાત જમા દે ! બસ, વહાણુ બરાબર
હવાપર ચાલ્યું, એ મારી ચાલાકીઝીજ પ્રતાપ હો ! ” આમ આપણા
ગોર્વીદરાયે માડપણાનો વેષ પૂરેપૂરો ભજવ્યો, તે દરમ્યાન પોતાના
સાથીનું નામ દેવીસિંહ હર્ણ, તેમજ ગોર્વીદરાય મહારાણી માયા-
વડીનો માનીતો અઈયાર હતો, તે પણ તેણે ચાલાકીથી બહુ
લીધું. ગોર્વીદરાયને કોઈ અઈયારે કંઈ ખવરાવી માડો બનાવી
દીધો હશે, એમ દેવીસિંહને લાગ્યું, અને તેને મમે તેમ કરીને
ઘેર લઈ જવાનું તેણે બ્યાજળી વિચાર્યું. આથી તેણે ગોર્વીદરાયને
કહ્યું-“ બાઈ, હવે ઘેર ચાલો, વખત થઈ ગયો છે ! ” તરતજ
આપણા ગોર્વીદરાય તો ખીલ્યા-“ વાહ ! શું બાયડી છું કે ઘેર

ચાલું ! ચાલો બહાદુર, જ ગલમા જઈ શીકાર ખેલીએ ! સીંહની સાથે બાય લીડીએ ! શીયાળ તે આપણી શી ગણત્રીમા ! ગુણી કાનો યનનનન યનયન તાયે તાયે નાય નીરખીએ ! છેવટે તમારા દાદાના નામની પોક મૂકીએ ! ” આમ બોલતો તે મ્હોટેથી હસવા લાગ્યો, એટલે દેવીસિંહ તેને સમજાવવા બોલ્યો—“ચાલો, તમારી ઈચ્છા મુજબ જ ગલમા જઈ શીકાર ખેલીએ ! ”

“વાહ ! હું સાધુ વેરાગી છું કે જ ગલમા જઈએ ? અમે તો અહીંજ બેસીશું ને તારા જેવા દેખીતી આખે અધ બનેલા ગધેડાના શિકારપર સતોષ પકડીશું ! અમ સતોષીને નથી કોઈની પરવા ! જ્યાં બેઠા ત્યાં માયા મળી કે ચમન ! ” આમ તે જેમ મનમા આવે તેમ બકતો હતો, અને એકાએક દેવી સિંહનો હાથ પકડી બોલ્યો—“ભાઈ મને કંઈ દેખાવું નથી ! મારો હાથ પકડી પેર ચાલો ! ” દેવીસિંહને એટલું જ જોઈતું હતું, એટલે તેનો હાથ પકડી તે માયાવતીના મહેલ તરફ ચાલ્યા.

કાશીપુરીની પૂર્વ દિશા તરફ ગંગાજની ડાહ્યાબી બાજુએ આવેલો પ્રદેશ જમાનીયાને નામે ઓળખાતો હતો, તે ઉપર મહારાણી માયાવતી હકુમત ચલાવતી હતી તેના બાપદાદા એ કુળરૂપ પ્રદેશ ઉપર અમલ ચલાવી ગયા હતા જમાનીયાના પ્રદેશની સામે ગંગાજના કિનારાથી થોડે છેટે એક સુદર વિશાળ બાગ હતો, જે ‘બાસ બાગ’ ને નામે ત્યાની પ્રજામા મરાહુર હતો. આ બાગમા રાજ અથવા રાજ્યના બાસ કારભારીઓ સિવાય કોઈને જવાની સખ્ત મનાઈ હોવાથી તેની અંદરનો ભેદ છુપો હોવાથી પ્રજામા તેના સબધમા અનેક અફવા ઉડતી હતી રાજ્યકુટુંબના માણસો, દીવાન અને અધ્યક્ષો આ બાગનો ગુપ્ત ભેદ જાણતા હતા ખીલ કોઈથી તે જાણવાની તજવીજ કરી શકાય તેમ પણ નહોતું કેમકે, કોઈ અનણ્ય માણસ તે બાગમા નજરે પડતા તેને મારી નાખવાનો રીવાજ અસલથી ચાલુ હતો. જમાનીયામા એક ન્હાના કીલ્લામા રાણી માયાવતીનો મહેલ હતો, તેમાંથી ગંગાજની નામે થઈને એક સુરગ છેક આ બાગમા પૂરી થતી હતી, અને માયાવતી એ રસ્તે બાગમા આવજવ કરતી હતી જમાનીયા સુધી પહોંચતા માર્ગમા આપણા ગોર્વીદરાયે આડાઈથી દેવીસિંહને હેરાન કરવામા ક્યાસ રાખી નહીં તેઓ બીજે દીને

રાતે જમાનીયાના કાલ્લામા જઈ પહોંચ્યા મહારાણી વિષે પૂછ-
માછ કરતા તે 'ખાસ બાગ' મા પધાર્યા છે, એવી ખબર મળવાથી
ગોવીંદરાયને ત્યાં લઈ જવાની દેવીસિંહને ફરજ પડી આથી
તે કીલ્લો તેમજ બાગમા જવાનો સુર ગનો રસ્તો જોવાની આપણા
ગોવીંદરાયને તક મળી સુર ગમા દેવીસિંહ સાથે કેટલેક સુધી ગયા
બાદ ગોવીંદરાય ઉભો રહી બોલ્યો—“જુઓ, આજ તો તમારી
શરમને ખાતર સુર ગમા આવુ છું, પણ હવે ફરી કદી એ રસ્તે
લાવીશ તો તને કાર્યોજ હજમ કરી જઈશ, અને સુર ગનો પણ નાશ
કરી નાખીશ! બોલ મને કયા તેડી ભય છે? વેરજ ચાલે તો મહે-
રબાની! આ રસ્તે તો ઉમ્મરલર ચાલીને મારા પગ ઘસાઈ ગયા!
જ ગલમા તેડી જશે તો મારા જેવો કોઈ ખૂરો નથી હો!”

“ભાઈ, મહારાણીની હજુરમા જઈએ છીએ!” દેવીસિંહે
ક ટાળીને જણાવ્યું, એટલે આપણે ગોવીંદરાય જમીનપર બેસી
જતા બોલ્યો—“તો હું નથી આવતો!” દેવીસિંહે તેને સમજાવવા
માડ્યો, પણ તે ન માનતા બોલ્યો—“મહારાણી—અરે તે રોજ ચાર
જીવતા માણસો! હજમ કરી ભય છે તે શું હું નથી જાણતો? તું
પણ તેનો દાસ એટલે તેના જેવોજ! કાલે મારા દેખતા તણ
મધેડા ખાઈ ગયો તે મને યાદ નથી શું? મહારાણી પાસે ચાલ
પછી તારી બરાબર ખબર લઉં છું—પૂરી રેવડી કર નહીં તો માર
નામ નહીં! અરે! તને ઘે ટાને તે શું પજવે! જો તો ખરો મહા
રાણીને પણ કેવી તાડના છાડપર ચઢડાવુ છું હાઆઆઆ! જાનુડો
ન જાણે મારી પ્રીઈઈઈત, બાઈ અમે બાળકુ વારારેએએએએ—સૂર
પૂરાવ, ઉસ્તાદ તાન લગાવ!” આમ રાગડો તાણતો તે ઉઠ્યો
અને દેવીસિંહને હાથ પકડી આગળ ચાલ્યો આખરે તેઓ
સુર ગ પસાર કરી બાગમાના એક ઓરડામા જઈ પહોંચ્યા
આ ઓરડામાથી તેઓ બહાર નીકળી એક બારાદરીમા ગયા,
જ્યાં માયાવતી પોતાની બેઠેન લીલાવતી અને બીજી સાહે-
લીઓ સગે હાસ્યવિનોદ કરતી બેઠી હતી વાચનાર, ક્રીસન
રાયને મહારાણીની દરબારમા આપણે જોયો હતો તે આજ રથાન
હતું તે સ્થાન કઈ આપણાથી અભણ નથી દેવીસિંહ અને
ગોવીંદરાયને જોઈ માયાવતીએ આવરતાથી પૂછ્યું—“કેમ શા
ખબર?” જવાબમા આપણે ગોવીંદરાય બોલી ઉઠ્યો—“શાલ

અધારી ! વર્ષાદ વરસે ! મૂસળધાર ભેદ લાગ્યો ! દુરમને ઉપાડયું શીર-ચોરે જોઈ લીધું ધર ! ભુખથી પેટ કુલીને ધડો થયું ! ત્રણ દિવસનો ભુખ્યો ડાસ ! મઈ કાલનું ખાધેલું હજી બરાબર હજમ થયું નથી-એ કેવું અધેર ! જમાલગોટો ખવરાવો-ખચાવો !” આણુ ઠગધડા વગરનું બોલવું સાભળી માયાવતી અન્યબીસહ દેવીસિંહ પ્રત્યે બોલી-“ગોવી દરાય આ શું બબડી ગયા તે અમારા સમજવામા આવ્યું નહીં !” દેવીસિંહ કંઈ ખુલાસો કરે તે પહેલા ગોવીદરાય બોલી ઉઠ્યો-“અહોહો ! શું મ્હોટી વાત ! તમેજ માર્યા-હાથ પસાર્યા-છરો લગાવ્યો-સીંહ લડાવ્યા, પણ છે શીયાળવાની કાચા ! કર્મે લખાયા-ન જુસી સકાયા ! ફાયડ મારી પણ પોતાને પડી ભારી, એટલે લાગી અકારી ! કપાવ્યું ઝાડ ધારી, પણ વહી નીકળી લોહીની નદી ભારી, લે ચતુર વિચારી, મનમા ધારી, મારા અનાડી રાજદુશારી ! હીહીહીહી !” માયાવતી આથી વધુ ગભરાઈ દેવીસિંહનું મુખ જોવા લાગી, એટલે તે તેની પાસે જઈ ધીમેથી બોલ્યો-“મહારાણી, ગોવી દરાય ગાડા થઈ ગયા છે !” આમ કહી તેણે શીવાલય આગળથી ગોવી દરાય તેને કેવી હાલતમા મળ્યો હતો તે તમામ હકીકત કહીને જણાવ્યું-“કુલીનસિંહના કોઈ અઈયારે તેને કંઈ ખવરાવી ચિત્તભ્રમ કરી નાખ્યા હોય એમ લાગે છે ! વૈદરાજને તેડાવી એમનું ચિત્ત ઠેકાણે આવે તે માટે ઉપચાર કરવા જોઈએ !”

“એ ! એ ! ખબરદાર ! એકબીજાના કાન શું કરડો છો ? સમજ્યો !” ગોવી દરાય બોલી ઉઠ્યો-“મારી ચાડી કરે છે ! ફરીયાદ-મહારાણીજી ફરીયાદ ! હરામખોર દેવલાએ મને ઝેર ખવરાવી મારી નાખ્યો છે ! હું જીવતો નથી, પણ થયો છું ભૂત તમારા સમ મહારાણીજી, હવે હું ગોવી દરાય નહીં પણ બીજો કોઈજ છું ! અરેરે ! ગજબ થયો ! ઈશ્વર ! ભલા માણસોને પકડી પી જરામા કદ કરી હેરાન કરનાર પાપીઓની તું લેજો ખબર !”

“મહારાણી ! એમના બોલવા માટે મનમા ખોટું કંઈ લગાડીએ !” દેવીસિંહ બોલ્યો-“અત્યારે એમની દયાજનક સ્થિતિ છે ! હું વૈદરાજને તેડી આણુ છું !” આમ કહી તે માયાવતીની આજ્ઞા લઈ વિદાય થયો ! માયાવતી ગોવી દરાય પ્રત્યે રનેહસારે અવાજે બોલી-“આવો, મારી પાસે બેસી સ્વસ્થ થઈ

કહો મીનજ કેમ છે ? ” ગોવી દરાય હસતો તેની પાસે બેસવાં બોલ્યો—“ મીનજ ! એહ—મીનજ માટે શું પૂછવું ? સારું છે ! ”

“ પણ તમે કોણ છો તે જાણો છો ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ સારીપેઠે જાણીએ છીએ ! ” ગોવી દરાય બોલ્યો—“ મહારાજધિરાજ શ્રી કુલીનસી હ—પણ નહીં ! એ તો છે છુદાખખ—ખસ, આપણે તો કુમાર ઇદ્રજીત બળવાન, વળી બહુ સ્વરૂપવાન, એટલે સુદરીએ બૂલી જાય છે જ્ઞાન ને સાન ! જાણો પોંચોના કહાન ! ” વળી જરા અટકી જઈ બોલ્યો—“ નહીં—ઇદ્રજીતકુમાર થવામા રોલા નહીં ! એ બાળકને અર્ધચારી રોની આવડે ? જ દા તો છે ચાલાક અધ્યાર, એટલે બનશુ ચતુરસિંહ સરદાર ! ખસ ! એજ પકડો વિચાર ! મહારાણીજી, હ ટેરો ફેરવી દો કે હવે આ બડવીર લીમને સર્વ કહે સમરોર બહાદુર ચતુરસિંહ સરદાર ! ”

“ એમ કરીશું મારા ચતુરસિંહ ! ” માયાવતી હસીને બોલી

“ સાહબાસ ! આજો દિવસ આસપાસ કરવામા છે મજાહ લેહી ખરી, તેવી મજાહભરી છે તમારી આ નવર જી નફ્ટ નોકરી ! છાલકા પાણીમા કુખી મરવામા જે મોજ મળે તે મોજ તમારી સેવા બળવવામા છે ! ” ગોવી દરાય હસીને બોલ્યો, જેથી અબ-યબ થઈને મહારાણીએ પૂછ્યું—“ તે શા માટે ? ” જવાબમા ગોવીદરાય મ લીર થઈ બોલ્યો—“ આટલું બધું હું ખ ભોગવ્યું—લડ્યા, માયાના વાળ પણ ગયા ધસાઈ, પણ આજે ન દેખાયું—ન સમ-જાયું કે કેને માટે કોણ ગયો ફસાઈ, ફાસામા ફસનારની સુરત કેવી ગઈ બદલાઈ ? ”

“ ગોવીદરાય, તમે શું બકો છો તે સમજવું નથી ! ” માયા-વતી વીમાસણમા પડી બોલી, એટલે ગોવીદરાય પોતાનું કપાળ કુટતો બોલ્યો—“ અફસોસ ! કેવા મૂર્ખ સાથે પડ્યું પાનું ! આવી જ દગી શા હપયોગની ! હું બોલ્યો તેની મતલબ સમજ મારી ઈચ્છા પૂર્ણ કર્યો નહીં ત્યાં સુધી હું કોઈની સાથે બોલીશ નહીં—ખાઈશ નહીં—સુઈશ નહીં ! એક ન બે ને ચાર—હજાર—પાંચસો—કઈ નહીં ! ખસ ! ગમે તેમ થાઓ પણ હું એઈશ !

“ શું જોશો ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ તે હું શું કહું ? ગરજ હોય તો સમજી જાઓ ! ખસ ! સમજવામા કઈ મોટી વાત નથી ! ” ગોવીદરાય બોલ્યો.

“પણ અત્રે એવું શું છે જે તમે નહીં જોયું હોય ?”

“કંઈ નથી તોપણ હવે તે બરોબર ધારીને જોઈશ.”

“પણ શું જોશો તેનું કાંઈ નામ કે નીશાન ?”

“નામ કે નીશાન સાનમા સમજી જાઓ. કેવા મૂર્ખ છો ? પહેલો અક્ષર કહો તે પરથી સમજી જોઈ ? કે-કે-કે-કે !” માયાવતી વિચારમા થોડી વાર ચુપ રહી બોલી-“શુ કેદીઓ ?”

“હા-હા-હા-હા ! સમજ્યા ! હોશીયાર !” ગોર્વીંદરાય ખુશાલીમા બોલી ઉઠ્યો.

“તમેજ તેમને પકડી લાવ્યા હતા, એટલે જોયાજ હશે !”

“ફરી જોઈશું-નમસ્કાર કરીશુ, નાચ નચાવીશું-તાગડધીન્ના નાચો બહરજ નાચો હુમક હુમ હુમક !” આમ બોલતો ગોર્વીંદરાય નાચવા લાગ્યો વાચનાર ! ગોર્વીંદરાય રાણી માયાવતીના માનીતો હતો કેમકે, તે બહુજ ચાલાક અર્થચાર હોવાથી તેના તમામ અર્થચારોનો તે વડો હતો તે આમ ગાડો થઈ જવાથી તે બહુ દીલગીર થઈ હતી, અને તેની આવી હાલતમા તેને રાજી રાખવા જે ઓરડામા સુરગનો માર્ગ હતો તેમા ગોર્વીંદરાયને સાથે લઈને તે ગઈ, અને તેઓ બંને સુરગમા હતયા સુરગમા પચાસેઝ કદમ જેટલે જવા બાદ ઉભી રહીને મહારાણીએ ભીંતમાની એક અલામારી પોતાની પાસેના ચાવીઓના જુ મખામાની એક કુચીથી ઉઘાડી, એટલે તેમા થઈને નીચે ઉતરવા માટે પગથીઓ જણાઈ ઉપરની છતમા ટાંગેલી એક હાડીમા પ્રગટી રહેલા દીપકથી ત્યા પ્રકાશ પડતો હોવાથી સઘળું સાફ જણાવુ હવે માયાવતી ગોર્વીંદરાયને લઈને તે પગથીઓ મારફત નીચે ઉતરી સીડી ખલાસ થતા તેઓ એક લાખી સુરગ જેવા લોચરામા જઈ પહોંચ્યા, જેની એક તરફ લોખ ડના મજબૂત સળીયાવાળા દરવાજાવાળી કેટલીએક ઓરડીઓ હતી બધ દરવાજાપર લોખ ડના મ્હોટા તાળા મારેલા હતા આ ઓરડીઓમા હાથ પગમા બેડીઓ સહીત ઉદાસ ચહેરે બેઠેલા કેટલાક કેદીઓપર ગોર્વીંદરાયની નજર પડી ઓરડીઓ એવી ઢબથી ગોળાકારમા બાંધવામા આવી હતી કે કેદીઓ છૂટા રહેવા છતાં એક ખીજ સાથે વાતચીત કરી શકે તેમ હવે કેદીઓપર નજર નાખતા ગોર્વીંદરાયે સૌથી પહેલા બળને દીઠો, એટલે તે મ્હોટથી હસવા લાગ્યો, અને ચારે તરફ જોઈ

કંઈ બકવા લાગ્યો, જેનો લાવાઈ માયાવતી સમજી રાખી નહીં પછી તે એકાએક ગભીર થઈ માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“છટા! આ હરામખોરો આગળ મને શા માટે લાવ્યા? એમના મુખ ભેવાની માફક ઈચ્છા નથી! ચાલો! હું તો જઈશ કે-કે-કે-કે!” આમ બબડતો તે ત્યાંથી લાગ્યો, અને જે બારાદરીમા પહેલા તે માયાવતીને મળ્યો હતો ત્યાં આવી બેસી ગયો. માયાવતી પણ ગભરાટમા તેની પાછળ દોડતી હતાવળે સુર મનો દરવાજો બંધ કરી બારાદરીમા આવી તો ત્યાં ગોર્વીદરાય હાંફતો બેઠો હતો. કેટલીક દાસીઓ તેની પાસે બેગી થઈ ગઈ હતી માયાવતીએ તેને નહાસી આવવાનું કારણ પૂછ્યું, તેમજ ખીન કેટલાંક સવાલો પૂછ્યા, પણ જવાબમા તેણે મ્હોમાથી એક શબ્દ કહાડ્યો નહીં. દાસીઓએ પણ તેને બોલાવવાની બહુ તજવીજ કરી, પણ પથ્થર બોલે તો ગોર્વીદરાય બોલે! આ માયા કુટ ચાલતી હતી એટલામા દેવીસિંહ વૈદરાજ સહ આવી પહોંચ્યો. વૈદરાજ જુદા હતા, છતાં તેમના શરિરનો બાંધો મજબૂત હતો. વૈદરાજે ગોર્વીદરાયની નાડી વગેરે તપાસી તેમજ કેટલીક પ્રશ્નપરછ કીધા બાદ એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, તેને કોઈ તેજ ઔષધી ખવરાવીને ચિત્તજન્ય કરી નાખવામા આવ્યો છે, માટે બેએક દીવસ આપતા ઈલાજ લેવાથી તેને આરામ થઈ જશે! માયાવતીએ હપથાર કરવાની આજ્ઞા આપવાથી વૈદરાજે પોતાના ખીસામાથી કપાની એક મ્હોટી દાખડી કહાડી, અને તેમાંથી એક પડીછી છોડી તેમાની એક ગોળી આપણા ગોર્વીદરાયને ખવરાવી, જે તે વચર આનાકાનીએ ખાઈ ગયો હોય તેમ મ્હોડું હલાવ્યું, પણ ચાલાકીથી તેણે તે પોતાના દાતની પાછળ દબાવી રાખી, અને થોડીવાર રહીને ચાલાકીથી થુકી નાખી તે પાછો ગાડાની માફક કુદવા ને બબડવા લાગ્યો. થોડીવાર આમ તેમ કુદ્યા બાદ તે બેસી જઈ જમીનપર ઢળી પડ્યો અને ઘોર નિદ્રામા પડ્યો હોય તેમ મ્હોટથી ઘોરવા લાગ્યો. પોતાની દવાની અસરથી તે નિદ્રાવરા થયો છે, માટે કોઈએ તેને જમાડવો નહીં, એટલે જનૂત થતા તેની ગાડાઈ દૂર થઈ જશે, એવું જણાવી વૈદરાજ માયાવતીની આજ્ઞા લઈ વીદાય થયો, એટલે ગોર્વીદરાયને ત્યાં સુતો રહેવા દઈ તેની સંભાળ માટે ચાર દાસીઓને રાખી માયાવતી પણ

પોતાના એરડામા ચાલી ગઈ આપણા ગોર્વીદરાયે આ સમળી વાતથીત સાબળેલી હોવાથી તે આખો મીચી છેક ખીજ રહવાર સુધી સુઈજ રહ્યો. ખીજ રહવારે માયાવતી અને દેવીસિંહ તેની તપાસ કરવાને આવ્યા, અને તેણે રાત્રી કેવી હાલતમા પસાર કરી તે વિષે દાસીઓને પૂછમાછ કરવા માડી, એટલે તે પણ બે ત્રણ વાર આળસ મરડીને આખો યોજતો બેઠો થઈ પોતાની આસપાસ અભયખીસહ બેવા લાગ્યો. તરતજ માયાવતીએ તેની પાસે બેસતા આતુરતાથી પૂછ્યું—“કેમ છે ગોર્વીદરાય?”

“મારી હકીકત શું કહું? અહીં કેમ આવી પહોંચ્યો, તે માટે મને અભયખી લાગે છે!” ગોર્વીદરાય બોલ્યો—“મારે મળુ સાથી બેસી ગયું હશે વાર? મારા શરિરમા આટલી અશક્તિ કેમ થઈ ગઈ? ઉઠવાની પણ મારામા તાકાત નથી!”

“ગોર્વીદરાય, તમને આમ વાત કરતા બેઈ મને અત્યંત આનંદ થાય છે!” માયાવતી આનંદસહ બોલી ઉઠી—“અરે! ગઈ કાલે તો તમે તદ્દન ગાડા બની ગયા હતા! રાત્રે વૈધરાજે એક ગોળી આપી ત્યારે અત્યારે તમારી એ બેલઠા ફર થઈ છે!”

“પણ તમારી આવી હાલત કોણે કરી?” દેવીસિંહે પૂછ્યું

“તે હું જણાવું તે પહેલા તમે મને કેવી હાલતમા અને ક્યા હોઠો તે કહો?” ગોર્વીદરાયે પૂછ્યું, જેના જવાબમા દેવીસિંહ બોલ્યો—“કમલીનીને જમાનીયા આવી મહારાણી સાથે રહેવાને સમજાવવા ખડિયેરવાળા બોયરા તરફ જવાને તમે વિદાય થયા પછી હું પણ માત્ર કાર્ય પૂર્ણ કરીને સુરગની બહાર નીકળ્યો તો શીવાલયની સામેના ખીલીવૃક્ષ તળે તમે લહેરમા માડાની પેઠે સુર બે ચતા બેઠા હતા!” આટલું કહી તેની ગાડાઈની સર્વ હકીકત જણાવ્યા બાદ તેણે પૂછ્યું—“આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે તમે કમલીની પાસે ગયા નથી!” આપણે ગોર્વીદરાય ખસીચાણે પડી જઈ માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“મહારાણી, આવી થાપ મારી જી દગીમા કહી ખાધી નહોતી! હું કમલીની પાસે જવાને શીવાલયની બહાર નીકળ્યો તો એક જમીનદાર સરખો રૂઢપુઢ માણસ મારી પાસે આવ્યો!” આમ કહી પોતે ખરા ગોર્વીદરાયને જે ખીના જણાવી ઠગ્યો હતો તે જણાવી તે બોલ્યો—“જમીનદારના બાઈને મારનાર ડોકરી કોણ છે તે બેવા હું તેની સાથે ગયો.

શીવાલયથી થોડેક છેટે ઝાડીમાં દસેક માણસો બેઠા હતા, તેઓ અમારી પાસે આવી અમને ઘેરી હતા, અને તેઓમાંથી એકે ચાહીની એક ઘોડી બતાવતા તેમાંની ભાગ પીવા અને આગ્રહ કર્યો. ડોકરીને બદલે દસ જુવાન માણસોની વચમાં ઘેરાયેલા જોવાથી મને ફસાવવા જમીનદારનું સ્વરૂપ ધરનાર કોઈ અર્ધચારે નક્કી ચાલણી કરી છે, એમ શક જવાથી મેં ભાગ પીવાની ના પાડી અને ત્યાંથી ચાલવા માડ્યું, એટલે તેઓ મારા સરિરપર ધસી આવી મને પકડવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા. અમે વચ્ચે ઝપાઝપી ચાલી, જેમાં આખરે હું જમીનપર પડ્યો, એટલે તેમણે મને બેહોશ કરી નાખ્યો. પછી શું થયું તેની ખબર નથી.”

“ત્યારે તો તમને બેહોશ કીધા થઈ એ ભાગ અથવા બીજી કોઈ ઔષધી તેમણે પીવરાવી દીધી હશે, તેની અસરથીજ તમારું ચિત્ત ભ્રમિત થઈ ગયું હતું.” માયાવતી બોલી

“એમજ હશે.” ગોર્વીંદરાય બોલ્યો—“હજી એ ભાગની અસર દૂર થઈ નથી. હજી મગજ ધૂમે છે. થ ડો પહોર છે તે જરા બાગમાં ફરવાથી કંઈક શાંતી થશે. એકલા ફરવા જેટલી હાથપગમાં તાકાત નથી, એટલે શું કરવું તે સુઝવું નથી.”

“ખરેખર. બાગની તાજી હવા અને પુષ્પોની સુગંધથી તમારા ચિત્તને અવશ્ય શાંતી મળશે, અને હાથપગના સાધા ઝલાઈ ગયા છે તે પણ ઠંડા થશે. દેવીસિંહને હાથ ઝાલી ફરજો.” આમ કહી માયાવતીએ દેવીસિંહ તરફ જોયું, એટલે તેને મનોભાવ સમજી જઈ તેણે ગોર્વીંદરાયને હાથ પકડી લેઠાડ્યો, અને તેઓ બાગમાં ફરવા લાગ્યા. બાગમાં ફરવા જવામાં આપણા ગોર્વીંદરાયની મતલબ તેમાંની ઈમારતો તથા બીજા ભાગોને લગતી બને તેટલી ખબર મેળવી લેવાની હતી. દેવીસિંહ સંગે આડી અવળી વાતોમાં થોડી વાર બાગમાં ફરવા બાદ તે બારાદરીમાં પાછો ફર્યો, અને માયાવતી આગળ બેઠો, એટલામાં એક સ્ત્રી ચોપદારે આવી નમન કરીને જણાવ્યું—“મહારાણીજી, બાગના દ્વારપર બે સના જેવા કાળા રંગનો એક કદરૂપો માણસ આવ્યો છે, તે આપની હાજરમાં આવવાની આજ્ઞા માગે છે. અર્ધચાર પોતાને ગોર્વીંદરાયજી તરીકે ઓળખાવી સ્વરૂપ બદલાઈ જવા માટે તે જીલાસો કરે છે કે, તેનું શરીર તથા મુખ કોઈ અર્ધચારે એવું

રગી હીધુ છે કે તે રગ ઘોઈ શકાતો નથી ।” આ સાબળી માયા વતી આપણા ગોવીંદરાય તરફ અન્યબીસહ જોવા લાગી ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહ પણ અન્યબી પામી એકબીજાનું મુખ જોવા લાગ્યા થોડી વારે આપણે ગોવીંદરાય બોલ્યો-“ પકો ઉસ્તાદ છે । મને લાગે છે કે, જમીનદારના રૂપમા જે માણસે મને ફસાવ્યો તેજ એ હોવો જોઈએ ।” આટલું બોલી તેણે તે ચોપ દારને પૂછ્યું-“ એના મુખપર જખમના ડાઘ છે ? ”

“ હાજી ।” ચોપદારે જણાવ્યું-“ આખના ભવાપર લાકડીના ફટકાનો આડો ડાઘ છે ।” આ સાબળી ગોવીંદરાય બોલી ઉઠ્યો-“ એજ માણસ ! એ નહાસી જવા ન પામે । બચ્ચાજીને બબર નથી કે ગોવીંદરાય એની બબર લેવા અહીં પહેલાથીજ બેઠા છે ”

“ હુચ્ચા અઈચારે જખરી હિ મત ચલાવી ।” માયાવતી બોલી, એટલે ગોવીંદરાય વચમા બોલી ઉઠ્યો-“ એ હિ મતની કિ મત આપણે બરોબર કરીશું । એને અત્રે બોલાવી આપણુ બને પરદા પાછળ સતાઈ બેસીએ, અને દેવીસિંહ એની સાથે વાત કરે । જોઈએ એને ઓળખે છે કે । પછી આપણે એની રેવડી કરીશું ।” આ વિચાર યોગ્ય લાગ્યાથી માયાવતીએ ચોપ દારને ફરમાવ્યું-“ અત્રે ચક બાઘવાનુ દાસીને જણાવ અને એ ગોવીંદરાયને આપણા નિયમાનુસાર આખે પાટા બાધી અત્રે તેડી લાવ । ”

“ મહારાણીજી, અત્રેની દરેક બાબતની ધણીખરી હકીકત તે જાણતો હોય એમ લાગે છે ।” ચોપદારે હાથ જોડી જણાવ્યું, એટલે આપણે ગોવીંદરાય બોલી ઉઠ્યો-“ ત્યારે તો પકો ચોર ! પહેલા એ અત્રે આવી ગયો હોય તોપણ ઝઈ નવાઈ સરખું નથી । જોઈએ તો ખરા એ કાણુ છે ? તું એને આખે પાટા બાધીનેજ લાવજે ।” આજ્ઞા મળતાજ તે સ્ત્રી ચોપદાર ચાલી ગઈ

વાચનાર, કાળા ગોવીંદરાયને માયાવતીની હજુરમા આણુ વામા આવે ત્યા સુધીમા તેના બાગથી આપણે થોડા જાણીતા થઈએ આ બાગ એક ગામ હોય તેમ લગભગ બસેા વીંધા જમીનના વિસ્તારમા હતો, અને તેને ફરતી પચ્ચીસેક હાથની હંચાઈની કીલ્લા સરખી મજબૂત ભીંત હતી, જેના ઉપરના

ભાગમા ભાલા સરખા તીક્ષ્ણ અણીવાળા લોખંડના કાટા એવી રીતે બેસાડવામા આવ્યા હતા કે, ગમે તેવો હોશીયાર અધિયાર પણ દીવાલ ઓળંગીને અંદર આવવાની હિંમત કરી શકે તેમ નહોતું. કીલ્લાની અંદરના આ ભાગના ચાર ભાગ હતા. પૂર્વ દીશા તરફ એક વિશાળ દરવાજો હતો, જેમા થઇને ભાગના પહેલા ભાગમા જવાતું હતું, અને એ ભાગને ફરતી પણ મજબૂત ભીંત હતી. આ ભાગના અંતમા વીસેક હાથ ઉંચી દીવાલ હતી, જ્યાં માયાવતીના સીપાઈઓને રહેવાની કેટલીક ઓરડીઓ હતી, આ પહોળી દીવાલ ઉપર ચઢવાને પથ્થરની સીડી હતી, જે પર ચઢીને જોતા ભાગનો બીજો ભાગ જણાતો હતો, અને તેમા ઉતરવાને દીવાલની બીજી તરફ પણ તેવીજ સીડી હતી. આ બીજા ભાગના ભાગમાં માયાવતીનો મહેલ હતો, જેમા દરબાર ભરવામા આવતી હતી. આ ભાગ વધુ રમણીક અને શોભાયમાન હતો. એ ત્રીજા ભાગના ભાગમા જવાનો માર્ગ માયાવતીના મહેલમાથી હતો. એ ત્રીજા ભાગના ભાગનું વર્ણન આ રચણે ન કરતા અમે એટલું જ જણાવીશું કે, એના મધ્ય ભાગમા એક ઉંચો ખુરજ હતો, જેની ચારે તરફ કેટલીક ઈમારતો હતી. આ ઈમારતો અંદરના ચોક, ઓરડાઓ, લોયરાઓ, વગેરેને તલેસમ સાથે સંબંધ હોવાથી તેમને લગતો ભેદ સહજમા જણી શકાય તેમ નથી. આ વચ્ચેમાના ખુરજમા ચોથા ભાગના ભાગમા જવાનો માર્ગ હતો. ચોથા ભાગના ભાગના ભેદ જણવાની છક્કાસા હાલ તરત સાત રાખી આપણે કાળા ગોર્વીદરાયને મળવા આતુર થઈ રહેલ માયાવતી અને આપણા ગોર્વીદરાય તરફ નજર ફેરવીએ. બારાદારીમા દાસીઓ ચક્ર બાધીને જવા બાદ ગોર્વીદરાય માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“જે અધિયારે આટલી હિંમત કરી છે તે હવે પોતાની ચાલાકી કેટલી હદ સુધી ચલાવવાની તજવીજ કરે છે તે જોઈએ.”

“અરે! એ અહીં આવે કે તરતજ એના હાથપગમાં મજબૂત બેડીઓ પહેરાવી દેવી.” દેવીસિંહે જણાવ્યું.

“મને તો અધિયાર નહીં પણ મૂર્ખનો સરદાર લાગે છે.” આપણા ગોર્વીદરાય હસીને બોલ્યો—“ભલા માણસે મને ક્યારેય પછી અહીં આવતા પહેલાં પોતાનું કુવચ્છ તે બદલવું હતું.”

આમ તેઓ વાત કરતા હતા, એટલામા કાળા ખરા ગોવીંદરાયને ત્યાં તેડી લાવવામા આવ્યો. તેણે જે બીના જણાવી તેથી ત્યાં બેઠેલા સઘળાઓ ઉપર અજબ અસર થઈ આપણા ગોવીંદરાય માટે રાણી માયાવતીના મનમા શકા ઉપજી અને કાળો ગોવીંદરાય પોતાની હકીકત કહેતો હતો, તે દરમ્યાન તે પામે બેઠેલ ગોવીંદરાય ઉપર વારવાર તીક્ષ્ણ નજર નાખતી હતી આપણા ગોવીંદરાયને માયાવતીના વિચિત્ર બાગને લગતી કશી ખબર નહોતી, અને તેને લગતી બાબતો વિષે તેને પૂછવામા આવતા તેનાથી કંઈ ખુલાસો કરી શકાય તેમ નહોતું, એટલે તેને પોતાનો ભેદ ખુલી જવાની દરપણે ધારિત લાગવા માડી રાજકુમારોને કારામહમાથી છોડવવાનું તો બાબુએ રહ્યું, પણ કંઈ તજવીજ કરીને ત્યાંથી છટકી જવાનું પણ તેને હવે મુશ્કેલ લાગ્યું ખરો. ગોવીંદરાય પોતાની હકીકત જણાવી રહ્યા બાદ કેટલીક વાર કંઈ વિચારમા મુખ રહેવા બાદ માયાવતીએ દેવીસિંહને ચકની અદર પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું—“આ અઈચાર બહુજ ચાલાક છે, પણ કેટલીક બાબતો પૂછી એની ચાલાકી ખુલ્લી કરવાની આ સમયે માયાકુટ કરવી નથી કેમકે, અમારૂં મસ્તક એકાએક દુ ખવા માડ્યું છે. હાલ એને ચોથા ન બરના ઓરડામા કેદ કરો, અને કુરસદે આપણે એની ખબર લઈશું.” આટલું કહી તે આપણા ગોવીંદરાય પ્રત્યે બોલી—“આપની તબીયત નાદુરસ્ત હોવાથી આપ બે ચાર દીન અત્રે રહો, એવી અમારી ઈચ્છા છે. આપને માટે ત્રીજા ભાગના બાગમાની બીજ ન બરની બગીચામા ગોઠવણ કરાવીએ છીએ.” આપણે ગોવીંદરાય બીજ ન બરની બગીચા વિષે કંઈ જાણતો નહોતો, એટલે માયાવતીનું કહેવું તેણે મનુર રાખ્યું હવે પોતાના બચાવની એકે બારી નહોતી, એમ તે સારી પેઠે સમજી ગયો, પણ હિમત હાર્યો નહીં આપણા ગોવીંદરાય માટે પહેલા ગોઠવણ કરવાનું માયાવતીએ ફરમાવ્યાથી દેવીસિંહ તેને હાથ પકડી સુરમમા ઉતરવાનો માર્ગ હતો તે ઓરડામા લઈ ગયો આપણા ગોવીંદરાયે પણ દેવીસિંહની સાથે જવામાજ ડહાપણ જણ્યું ઓરડાની એક તરફની ભીંતમાની કેટલીક ન્હાની અલામારીઓમાની એક દેવીસિંહે પોતાની પાસેની કુચીથી ઉઘાડી, એટલે બીજી ઓર-

ડીમા જવાનો માર્ગ જણાવે, જેમા તેઓ બંને દાખલ થયા આ ઓરડીમા બીલકુલ અધકાર હતો, તેથી તેમા શું હશે તે ચતુરના જોવામા આવ્યું નહીં આ ઓરડીમા દસેક પગલા ચાલ્યા પછી દેવીસિંહે ચતુરને એક સ્થળે બેસવાનું કહ્યું બંને જણ ત્યાં બેઠા, એટલે એક ખટકા સાથે તે ભાગ જમીનમા નીચે ઉતરતો જણાવે, અને થોડી વારે ઉડાણમા જઈ જમીન સાથે લાગ્યો તરતજ દેવીસિંહ એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના ચતુરને હાથ પકડી ઉઠાડી એક તરફ લઈ ગયો, અને દસેક પગલા જવા બાદ તેનો હાથ છોડી દઈ એકાએક જતો રહ્યો અધારામા ચતુર તેને શોધવા ફાફા મારે તે પહેલા પાછો ચક્કર ફરવાનો અવાજ સંભળાવે, જેથી ચતુર સમજી ગયો કે, દેવીસિંહ પોતાને ત્યાં મુકીને નીચે ઉતરેલા જમીનના પેલા ભાગ પર બેસી પાછો ઉપર ચઢી ગયો હવે પોતાને કેદ કરવામા આવેલ છે, એવી તેની ખાત્રી થઈ અધારામા ફાફા મારતો તે આગળ ચાલ્યો આ ભાગ સુરખ સરખો હતો, અને તેમા રસ્તો આઠોઅવળો હતો તેથી કેટલેક સુધી ચાલતા તેને અથડામણ પડી પછી દુર અજવાળું જણાતા તે તરફ તે ચાલ્યો, અને એક ખુલ્લા દ્વાર આગળ જઈ પહોંચ્યો, જેમાથી એક બાગમા જવાણ હવ્વ ચતુર બાગમા જઈ આસપાસ જોવા લાગ્યો બાગ હરીયાળીથી ભરપૂર હતો કુલ કરતા ફળના ઝાડ ત્યાં ઘણા નજરે પડતા હતા એક તરફ નાળા સરખી નિર્મળ નહેર વહી રહી હતી આ ત્રીજા ભાગનો બાગ હતો કેમકે, તેના મધ્યમા ઉંચો મીનારો હતો, અને તેની આસપાસ કેટલીક ન્હાની મ્હોટી ઈમારતો હતી હવે શું કરવું તેની મુશ્કેલીમા ચતુર નહેરને કીનારે બેસી વિચાર કરવા લાગ્યો થોડીવારે તે ઉઠી તે બાગમા ફરી ઈમારતો જોવા લાગ્યો સઘળી ઈમારતોના દ્વાર બંધ હતા ક્રૂત એકનો દરવાજો ઉઘાડો હતો, જેના ઉપર મ્હોટે અક્ષરે બેનો આક ચીતરેલો હતો, જે જોઈ ચતુરે ધાર્યું કે પોતાને માટે માયાવતીએ જણાવેલ બીજા ન બરની બગીચી એજ હશે ચતુર તે ખુલ્લા દ્વાર મારફત તે ઓરડામાં દાખલ થયો તેમા જમીનપર બજમ પાથરીને એક તરફ ગાદી તકીયાની બેઠક બીજાવેલી હતી આ ઓરડામા દરવાજા ઉપરાત ચાર બારીઓ હતી, જે

પણ બાગમા પડતી હતી બાગમાના ફળ ખાઈ ભુખ મટાડી ચતુરે તે બગલીમા મુઝામ કીવો.

રાત એક પ્રહર વીતી ગઈ દીપક પ્રગટાવવા કંઈ સાધન ન હોવાથી ચતુર બગલીમા અધારામા તકીયાની એથે આડે પડખે પડ્યો હડા વિચારમા ઠાર તરફ જોઈ રહ્યો હતો, એટલામા સામેના ઝાડોની ઘટામાથી એક માણસ હાથમા દીપક લઈને ઝડપથી આવતો જણાયો. ચતુર જોડો થયો. એટલામા તો તે પુરુષ દ્વાર આગળ આવી હાથમાનો દીપક જમીન પર મુકી ચતુર પ્રત્યે જોલ્યો-“નમસ્કાર મહેરબાન.” આ પુરુષ ઠીંગણો પણ શરિરે રૂઢપુઢ હતો તેનો પોષાક સીપાઈ સરખો હતો, પણ ઢુકા વાળની ભરાવ દહાડીથી તેના ચહેરાનો ધણો ભાગ ઢકાઈ ગયો હતો. તે કોઈ અર્ધચાર છે, એમ ધારી ચતુરે તેને નમસ્કાર કીધા, એટલે તે મુખ મલકાવીને જોલ્યો-“ગુરરાજ, આપે ચાલાકી તો અચ્છી ચલાવી, પણ સહેજ ઉતાવળમા કામ બગાડયું.”

“ચાલાકી કેવી? ઉતાવળ શી?” ચતુરે પૂછ્યું.

“અભણ્યા ન થાએ મહેરબાન. તે હસીને જોલ્યો-“માચાવતીના બાગમા સ્વરૂપ બદલીને ગાડપણ કીધા વિના કોઈ અર્ધચાર આવી શકેજ નહી, પણ ચાર દિવસ વધુ ગાડા રહ્યા હોત તો ખરો ગોવીંદરાય કંઈ ફાવત નહી, અને ત્રીજા તથા ચોથા ભાગના બાગને લગતા ભેદને ખુલાસો તમને કોઈ પૂછત પણ નહી.”

“હવે તમારે શું કહેવું છે? મારી પાસે કેમ આવ્યા?” ચતુરે પૂછ્યું.

“આપની હકીકત જાણી મદદ કરવા.” ઠીંગુજાએ જણાવ્યું, એટલે ચતુર અજાણી ધારણ કરી જોલ્યો-“મને શું મદદ કરશે? હું ગોવીંદરાયજ છું. વિશેષ મારી હકીકત શું જાણવી છે?”

“હવે એ સફર્ત બધ કરો.” ઠીંગુજા હસીને જોલ્યો-“હવે તો મારાપર ભરોસો રાખી આપનું ખરૂં નામ જણાવો.”

“તમારાપર ભરોસો કેમ આવે?”

“આવવોજ જોઈએ. રક્તથી લખાયેલું પુસ્તક જુવો તો મારાપર વિશ્વાસ આવશે?” ઠીંગુજાએ પૂછ્યું, જે સાક્ષીતા ચતુર સ્તબ્ધ બની ગયો. કેટલીક વાર સુધી તેની તરફ સ્થિર

દષ્ટિ રાખ્યા બાદ દીર્ઘ શ્વાસ લઈ તે ઉઠ્યો, અને ઠીંગુણનો હાથ પકડી આતુરતાથી બોલ્યો—“તમને મારા મિત્ર સમજી કે દુશ્મન ?”

“બનેમાથી કાઈ નહીં !” આ સાબળી ચતુર અન્યથા થયો, અને થોડી વાર વિચારમાં સુપ રહેવા બાદ બોલ્યો—“ત્યારે તમે કોણ છો ? રક્તથી લખાયલું પુસ્તક તમારી પાસે છે ?”

“નહીં ! એ પુસ્તક મારા હાથમાં આવ્યું હોત તો અત્યાર સુધીમાં ક્યારનું મહારાજ કુલીનસિંહના ચરણમાં ધર્યું હોત !”

“ત્યારે તેનું નામ તમે ક્યાંથી સાબળ્યું ?”

“મહારાજ કુલીનસિંહના વફાદાર સેવકો એજ સ કેતથી એક ખીજને પોતાની ઓળખાણ આપે છે—”

“હા ! ત્યારે તમે મહારાજ કુલીનસિંહજીના સેવક છો ?”

“નહીં-હા-કદાચ હોઈશું !”

“તમે પણ અજબ માણસ જણાઓ છો ! તમે કોણ છો એ ખુલ્લું શા માટે નથી જણાવતા ?”

“તો શું હજી તમને મારો વિશ્વાસ નથી ?”

“કોણે કહ્યું કે નથી ! એકવાર નહીં પણ સત્તર વાર કહ્યું કે વિશ્વાસ છે, પછી શું ? હવે તમારું નામઠામ જણાવશો ?”

“પહેલા આપનીજ ઓળખ આપો તો—”

“મહારાજ કુલીનસિંહનો દાસ હું ચતુરસિંહ છું !”

“મારી ઓળખાણ આપુ તે પહેલા મારે તમને એક વાત પૂછવી છે !” ઠીંગુણએ કહ્યું અને ગભીર થઈ પૂછ્યું—“એક માણસ તમારી તરફ રનેહ રાખતો હોય, તમને અત કરણથી મદદ કરતો હોય, અને તમારા માટે પોતાના પ્રાણ આપવાને તૈયાર હોય, પણ તેના બાપદાદા, કાકા, ભાઈ કે કોઈ સગો તમારો દુશ્મન હોય, તે માણસ તમારી પાસે આવે તો તમે તેની સાથે કેવું વર્તન ચલાવો ?”

“અમારી સાથે બક્ષાઈ કરનાર સાથે બક્ષાઈ કરીએ વળી !” ચતુરે જણાવ્યું, જે સાબળી ઠીંગુણ બોલી ઉઠ્યો—“બસ ! તો મારું નામ કીસનરાય છે ! હું કાશીજીનો રહીશ છું !”

“કીસનરાય !” ચતુર યાદ કરતો બોલ્યો—“તમારું નામ મારા સાબળવામાં આવ્યું છે, પણ ક્યાં તે યાદ આવતું નથી !”

“ મારી અન્યબીબરી કહાણી સાબળશે, એટલે મને સંપૂર્ણ ઓળખી શકશે. ” કીસનરાયે જણાવ્યું — “ મારી કહાણી અત્યારે કહેવા બેસીશ તો જે કામ માટે હું આવ્યો છું તેને વિલંબ થઈ જશે, પણ મારી કહાણી સાબળવાથી અત્રેના ધણુ-ખરા ભેદ તમારા જણવામાં આવશે, એટલે તમે તમારું કામ સહેલાઈથી પાર પાડી શકશો. ” આમ કહી તેણે પોતાની હકીકત કહેવા માડી.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કીસનરાયની કહાણી.

ચતુર તકીયાને અઢેલીને બેઠો, અને કીસનરાય તેની સામે બેસીને બોલ્યો — “ બાલકપણે મેં અમનચમનમાં પસાર કરી કેમકે, ખાવાપીવાની તેમજ પહેરવા એહોડવાની મનગમતી ચીજો મને મળતી હતી મારી માતાનો મારાપર બેહદ સ્નેહ હતો, પણ પિતાજી શ્યામરાયની ઝાઝી માયા નહોતી કેમકે, તે એક રાત્રીને ત્યાં નોકરી હોવાથી પરદેશમાં રહેતા અને ચાર પાંચ માસ કે કોઈ વાર એકાદ વર્ષ પછી ઘેર આવતા, અને એકાદ અઠવાડિયું ઘેર રહી પાછા નોકરીએ જતા હતા, એટલે હું તેમના ઝાઝા પત્રિચયમાં આવતો નહોતો. મારી માતા પર પિતાજીનો સ્નેહ સારો હતો, અને તે ઘેર આવતા ત્યારે સારી સારી વસ્તુઓ તથા નાણું માતાજીને આપી જતા હતા. આથી અમે એક તવગર જમીન દાર અથવા ઠાકોર સરખા ઠાઠમાઠથી રહેતા હતા માતાએ મારી સલાહ રાખવાને એક વૃદ્ધા રાખી હતી તેની બહેન અમારા એક પાડોશી જમીનદારને ત્યાં તેની ન્હાની પુત્રીની મહાવજત રાખવાને નોકરી હતી, એટલે મારી દાઈ મને રમાડવાને તે જમીનદારને ત્યાં વાર વાર લઈ જતી, તેમજ તેની બહેન પણ જમીનદારની છોકરીને ફેરવવાને વાર વાર અમારે ત્યાં આવતી આમ હું તથા જમીનદારની બાળા રોજ સાથે રમતા હતા, અને અમારી હમમર વધવા સાથે અમે વચ્ચે સ્નેહ બધાયો, જે સમય જતા

એટલેા દૃઢ થતોા મયેા કે એક દીવસ પણ તેને જ્ઞેયા વિના મને ગમણુ નહીં આ બાળાનુ નામ અજબકુ વરી હણુ તે વયે મારા કરતા ત્રણુ વર્ષ ન્હાની હતી, અને સૌંદર્યવાન હતી, પણ જન્મથીજ મુગી હતી હુ સમજણેા થયેા ત્યારે મારા પિતાજી નોકરીના કારણે પોતાની જી દગી પરદેશમા ગુબરતા હતા, તે માટે મારા મનમા અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા, અને તે માટે મારી માતાને પૂછતા જણાયુ કે પિતાજી પોતાની ઘણીખરી હકીકત તેનાથી પણ છપાવતા હોવાથી તે પણ તેમની ગેરહાજરીનુ ખરૂ કારણુ બણતી નહોતી માતા પાસેથી ફક્ત એટલુ મારા બણુ-વામા આન્યુ કે પિતાજી એક અધિચાર હતા, અને એક રાત્રને ત્યા નોકરી હતા, જ્યા તેમની સાથે મારી એક સાવકી માતા પણ રહેતી હતી, જેને પેટે એક પુત્ર અને એક પુત્રી અવતર્યા હતા પિતાજી જ્યારે ઘેર આવતા ત્યારે મને અધિચારી શીખવતા હતા બાળવય પૂર્ણ થતા મારા શરીરમા યુવાનીનો ઉત્પાત ઉછ-જવા લાગ્યો અને હુ પોતાને એક ચાલાક અધિચાર માનવા લાગ્યો એક દીન રાતે નિદ્રા આવતી ન હોવાથી હુ અમારા ઘરના નીચેના ભાગમા આવેલા મારા ઓરડામા અજબકુ વરીના વિચારમા મશગુલ થઈ સુખાસને પડયો હતો પ્રેમની પિડામા નિદ્રા આવતી નહોતી સામેની ભીંતે લટકતી છખીઓ હુ એકટરો જોઈ રહ્યો હતો, એટલામા ઉપરના માળપર કોઈ માણસોા ધમાચકડી કરતા હોય એવો અવાજ એકાએક સંભળાયો દાસી કંઈ કામ માટે ઉઠી હશે, એમ ધારી તે વિષે તપાસ કરવાને હુ ઉઠયો નહીં પણ થોડીવારે કોઈ દાદર ઉતરણુ હોય એમ લાગ્યુ ભારી પગલાનો અવાજ હોવાથી કોઈ પુરૂષ નીચે આવતો હોય એમ જણાયુ પિતાજી ઘેર નહોતા, એટલે તે પુરૂષ અમારા ઘરમા કાણુ આન્યો હશે, તે માટે તપાસ કરવાને ઓરડાની બહાર જવા હુ ઉઠયો હુ ઉતાવળમા ઉઠવાથી થયલા અવાજથી ચેતી જઈ તે માણસ ઝડપથી ઉતરી નીચેના ચોકમા જઈ હુ ઓરડાની બહાર નીકળીને જોઉ તેટલામા તો અમારા બામનેા દરવાજાને ઉઘાડી રસ્તાપર દોડી ગયો હુ પણ હાથમા ખજર લઈને તેની પાછળ દોડયો અમારો દરવાન સુઈ રહ્યો હતો, તેને જમાડીને હુ તેની પાછળ ગયો કેટલેક સુધી તો તે માણસ ઉતાવળે

હોડતો ગયો, પણ પછી બેફીકરાઇથી ધીમે ચાલવા લાગ્યો. હું તેની પાછળ જતો હતો તે વિષે તે જાણતો હશે યા નહીં, તે મારા સમજવામાં આવ્યું નહીં તેની પાસે પહોંચતા મને જણાયું કે તેણે પોતાનું આખું શરિર કાળા ઝલ્લામાં સતાડેલું હતું, અને તેની પીઠે મ્હોટી ગાસડી હતી, જેપરથી મને લાગ્યું કે તે ચોર મારા ધરમાંથી ચોરી કરી જતો હશે. ‘ચોર, ચોર’ની બૂમ પાડી મહોલ્લામાં વસતા લોકોને બગૃત કરી તેમની મદદથી તેને પકડવાને વિચાર તે વખતે મારા મનમાં આવ્યો નહીં, અને હું તેની પાછળજ ચાલ્યો. એક કલાક સુધી ચાલ્યા જવા બાદ શહેર બહારના ઝાડીવાળા ભાગમાં તે માણસ ચાલ્યો, અને થોડેક છેટે એક સમાધી પાસે વાતો કરતા બેઠેલા દસેક માણસો પાસે ગયો. તેને જોતાજ તેઓમાંથી એકે પૂછ્યું—“કહો ભાઈ, આ ફેરે કોને લાવ્યા?”

“કીસનરાયની માતાને!” તેણે જવાબ આપ્યો, જે સાબળતા મારી શી સ્થિતિ થઈ હશે તે સહજમાં સમજી શકશે. માતાને ઉપાડી આવનાર માણસને શહેરમાં જ બીજા માણસોની મદદથી પકડવાને બદલે આટલે સુધી આવવા દેવાની કરેલી મૂર્ખાઈ માટે મને બહુ દુઃખ ઉપજ્યું કેમકે, ધીરજ જ ગદગદા આટલા માણસોની સામે હું એકલો. કંઈ કરી શકું તેમ નહોતું. દીલગીરી અને ધાર્મિકતા ધ્રુજતા અતઃકરણે એક ઝાડને ઓથે ઉભો રહી હું તેમની હીલચાલ જોવા લાગ્યો, એટલામાં તેઓમાંથી એકે ઉઠીને સમાધીની એક તરફની એક મ્હોટી સીલા દ્વાર માફક ઉવાડી, જેમાં તેઓ સર્વ જતા રહ્યા, અને તેમની પાછળ સીલા પાછી બંધ થઈ ગઈ તેમની રાહ જોતો હું કેટલીક વાર ત્યાં ઉભો રહ્યો, પણ તેઓ પાછા બહાર આવ્યા નહીં, ત્યારે તે સમાધી પાસે જઈ જે સીલા ઉધાડી તેઓ અદર ગયા હતા તે તપાસવા લાગ્યો. સીલાની સાથે જો કે જણાતી હતી, પણ તે ઉધાડવાની કોઈ ચાપ યા કુચી માટે ઝીણું છીદ્ર સરખું પણ મને તેમાં જણાયું નહીં. આ સમાધી ચોર, ખુનીઓના છપા રહેઠાણનું દ્વાર હશે, એ મેં ત્યારેજ જણ્યું ગામના લોકોમાં તે મહાત્માની સમાધી તરીકે જાણીતી હતી, અને ગરીબ લોકો તે તેની માનતા માની પૂજા કરતા હતા તેની બધી થયેલી સીલા

હાડવાની મેં બહુ તજવીજ કરી, પણ મારી મહેનત સફળ થઈ નહીં, એટલે ઘેર જઈ બીજા માણસોની મદદ લઈ એ સમાધી ખોદાવીને એ હરામખોરોની બાળ મેળવવાનો વિચાર કરી હું શહેર તરફ પાછો ફર્યો. હું ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે રાત બહુ થોડીજ બાકી રહી હતી અને બાળકપણથી રમાડનાર વૃદ્ધ દાઈ આટલી મોડી રાતે મને એકલો જવા દેવા માટે દરવાન, વગેરે અમારા સેવકોને ધમકાવતી બાગના દ્વારપર ઉભી હતી અને જોતા તે ગુસ્સામાં ગાજી ઉઠી-‘કસુબાઈ, આજે તને આ શું થયું ? કોઈને કહ્યા વિના મોડી રાતે એકલો ક્યા ગયો હતો ? માને તો ધરમા જઈ નો ! બીયારા રડીને લોથ થઈ ગયા છે !’

“માતાજી ક્યા છે ?” મેં અન્યથા ઘસને પૂછ્યું

“ધરમા ! બીજે ક્યા વળી ? ઉપર એમના ઓરડામાં !” ડોકરીએ જણાવ્યું આથી હું મુઝાયો પેલા ચોરને મારી માતાને ઉપાડીને પોતાના સાથીએ સાથે સમાધીમાં અદશ્ય થતો મેં નજરે દીઠો હતો, અને ધરમા મારે માટે રડતી માતા ક્યાથી આવી હશે ? મારા મનની મુઝવણ કોઈને ન જણાવતા હું ધરમા મારી માતાના ઓરડામાં ગયો તો ત્યાં ખરેખર, મારી માતા રૂદન કરતી સંધ્યાપર પડી હતી રૂદન કરતા તેના માથામાં વાગ્યું હતું, જેમાથી નીકળતું લોહી એક દાસી સાફ કરી જખમપર પાટો બાંધતી હતી માતા પાસે દોડી જઈ મેં ગભરાટસહ પૂછ્યું- ‘માતા, રૂદન શા માટે કરે છે ? માથામાં તને ક્યા વાગ્યું ?’

“મારા બેટા !” મને જોદમાં દાબી માતા ગળગળે સાહે બોલી-‘આટલી મોડી રાતે તું ક્યા ગયો હતો ? બેટા ! તારી ચીંતામાં મારો જીવ જવો બાકી હતો ! તારી હાથમાં દાદર ઉતરવા જતાં પડી ગઈ તેથી માથું કુટ્યું ! બેટા, તું ક્યા હતો ?’

“આપણા ધરમાથી એક ચોર ચોરી કરીને નહાસતો હતો તેને પકડવા ગયો હતો !” મેં જવાબ આપ્યો, જેથી ગભરાટમાં બેઠી થતા તેણે પૂછ્યું-‘આપણા ધરમા ચોર આવ્યો હતો ? તેની પાછળ તું કેટલેક સુધી ગયો ? ગામ બહાર ગયો હતો ? તેને પકડીને ચાવડીપર જમાદારને સોંપ્યો શું ?’

“ના ! થોડેક ગયા પછી તે અધારામાં કોઈ ગલીમાં નહાસી ગયો, એટલે હાથ આવ્યો નહીં !” મેં જણાવ્યું

“આલ! ખૂળ નાખી! દીકરા, આવી હુલ્લડાઈ કરવાનું શું કામ? ચોરને પકડવા શું દરવાન નહોતો કે તું ગયો મારી આખોના નુર!” મારી માતા શાત પડી, એટલે મેં પૂછ્યું— ‘પણ એ શું ચોરી ગયો તેની તપાસ તો કરાવો.’ આમ કહી હું બે દાસીઓ સાથે ઘરમા તપાસ કરવા લાગ્યો. જે ઓરડામા અમારૂં જરીયાન અને ખનનો હતો ત્યાં તપાસ કરી તો તે સ્થળે સર્વ જેમનું તેમ હતું. બીજા ભાગમા ખુલ્લા બહારીયામા દરરોજના વપરાસની કેટલીક કિંમતી વસ્તુ પડી રહેતી હતી તેમાથી પણ કંઈ ચોરાયું નહોતું. દુકામા અમારા ઘરમાની કંઈ વસ્તુ ચોરાયલી જણાઈ નહીં. આથી ચોર ગાસડીમા શું ચોરી ગયો હશે તે માટે અન્યથા થતો હું થાકીને છેક લોથ થઈ જવાથી આરામ લેવા મારા ઓરડામા ગયો. આ બનાવને ધણા માસ વીતી ગયા. તે ચોરી વિષે મારા મનની વાત મેં કોઈને જણાવી નહીં, પણ બીજે દીનથીજ મારી માતાની મારા તરફની રીતભાતમા મને ફરક પડતો જણાયો, અને સમય જતા તે હું ખુલ્લી રીતે સમજવા લાગ્યો, એટલે મને શક ગયો કે મારી ખરી માતાને ચોર હપાડી ગયો હોવાથી તેમની સાથી અર્ધચારા તેનું સ્વરૂપ ધારણ કરી અમારા ઘરમા રહી હતી. આથી હું મારી માતાની છૂપી રીતે શોધ કરવા લાગ્યો, અને ઘરમા મારી માતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરી રહેલી અર્ધચારાની શી મતલબ હશે તે શોધી કઢાડવા તેની દરેક હીલચાલ ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવા સાથે મારા સરિરની પણ સલામત રાખવા લાગ્યો. એ અરસામા પડોસીની પુત્રી અજબકુ વરીએ પણ મારી સાથેનો પ્રેમ બહુ વધારી દીધો. તેના પ્રેમમા હું એટલો બવો અંધ હતો કે, તેની રીતભાતમા ફરક પડેલો મારા જોવામા આવ્યા છતાં તે સમયે મેં તેની દરકાર કરી નહીં. અજબ મુગી બહેરી હોવા છતાં તેના પિતાએ એક સ્ત્રી શિક્ષક રાખી તેને વાચતા લખતા શીખવી હતી, અને તે સ્ત્રીજ અજબની પ્રેમ-પત્રિકા લઈ વારંવાર મારી પાસે આવતી હતી, અને મારા પત્ર લઈ જતી હતી. અજબના હસ્તાક્ષરમા કેટલાક દિવસ પછી ફરક પડી ગયલો જણાયા છતાં મેં પ્રેમધેણાએ તે ઉપર બહુ ધ્યાન આપ્યું નહીં. આમ છ માસ વીતી ગયા, જે દરમિયાન મારા પિતાજી ત્રણેક વાર ઘેર આવી થોડા દીન રહી ગયા હતા. ઘરની

રીતબાતમા થયેલો ફેરફાર મારી અર્ધચારની આખે સાફ જણાતો હતો. પિતાજી મારી વેષધારી માતા તરફ વધુ સ્નેહ દાખવતા હતા, પણ એ અર્ધચારા અનેક પ્રકારની અગવડ ભરી માગણી-ઓથી પિતાજીને વાર વાર હેરાન કરતી હતી. પિતાજી ઘેર હતા ત્યારે એક દિવસ મધરાતે તેમને માતા સાથે ખટપટ ચાલી હો ખીછાનામા નગતો પડ્યો હતો, એટલે તે મારા સામળવામા આવતા તેનું કારણ જાણવાની મને જિજ્ઞાસા થઈ આથી જે ઓરડામા તેઓ ક કાસ કરતા હતા તેના દ્વાર પાસે જઈ હો તેમની વાતચીત સામળવા લાગ્યો. એ ઓરડાને ત્રણ દ્વાર હતા, જેમાના જે ખંધ હતા અને એક ખુલ્લો હતો તે ઉપર ચક ખાધવામા આવ્યો હતો. હો એક ખંધ દ્વાર પાસે જમીનપર સુઈ તેમની બોલચાલ સામળવા લાગ્યો, તો મારી માતા બોલતી સળગાઈ-“તમને મારો વિશ્વાસજ નથી તો પછી મારી તરફ અનહદ પ્રેમ દાખવવાનો ડોળ શા માટે કરો છો?”

“અરેરે! તારે માટે મારી જી દગી જોખમમા નાખવા સાથે મારા નામને હંમેશાનું કાળુ કલક લમાડ્યું છે, છતાં તને સતોષ થતો નથી! હજી તારી એવી ઈચ્છા છે કે હો મરણુ લાયક પણ ન રહું અને જીવતો રહીને પણ દુનિયાને માર કાળુ મુખ ખતાવી શકું નહીં!” પિતાએ કચવાઈને જણાવ્યું, એટલે મારી માતા છલકો કરી બોલી-“હો કયા એવું ઇચ્છું છું! એવો વિચાર આવતા પહેલાં હો ફાટીજ મરું! આમ બોલો છો તે શું એ પુસ્તક હો કદી ખીજ કોઈને આપી દઈશ? ભલે, પુસ્તક પાકું લઈ જાઓ! એ પેલા પટરાણીને આપજો!” આથી પિતાજી ખીજવાટસહ બોલ્યા-“મારી એ પ્રેમાળ નિદોષ પત્નિની અદેખાઈ ન કર! તે તારા જેવી હડીલી નથીજ! રાજ કુલીનસિદ્ધને ત્યાં ચારી કરવાનું તેણે મને કહ્યું નથી, તેમજ તલેસમની લીલા જોવાની પણ ઈચ્છા ખતાવી નથી!”

“કયાથી ખતાવે?” મારી માતા ગુસ્સામા બોલી હડી-“જે બીખારડાની હીકરીમા તે કેટલી હોસ ને પહોચ હોચ?”

“મારી જી દગી રદ કરી મારા જીવની ત્રાહક થવાની પહોચ તેણીનામા નથીજ!” પિતાજી કરડાકીમા બોલ્યા આ પછી તેમની વચ્ચે કેટલીક બહુ ધીમી વાત ચાલી, જે મને સંજ-

ભાઈ નહીં, પણ છેવટે પિતાજી નિરાશા સહ બોલતા સંભળાયા—
 ‘ખેર! ભાગ્યમા લખ્યું હશે તે ભોગવીશુ ! ‘રક્ત અથ’ તને સોપુ છું !
 ચાર દીન બાદ હું પાછો ફરીશ ત્યારે તલેસમની લીલા તને બતાવીશ,
 અને પછી એ પુસ્તક રાત્રી કુલીનસિંહના ચહેલામાં છૂપી રીતે મૂકી
 આવીશ !’ તેમની વાતને અત આલેલ ધારી હું મુઝાયલા અત ક-
 રણે મારા ઓરડામાં જતો રહ્યો ભોળા પિતાજી મારી માતાનું સ્વરૂપ
 ધરનાર કોઈ નીચ અર્થચારાની કપટબળમાં સપડાઈ પોતાના પર
 કોઈ લાયકર આકૃતનું વાદળ તોડી પાડનાર છે માટે શું કરવું
 તેના વિચારમાં હું મારા ઓરડાના દ્વાર આગળજે ઉભો રહ્યો !
 પિતાજીને તેની ઠગાઈથી બચીતા કરી ચેતવીને મારી ખરી માતાની
 શોધ કરવાની તેમને સલાહ આપવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો, અને
 તે માટે મેં પિતાજીને ખૂબ પાડી તરતજ તે ઓરડામાંથી બહાર
 આવી નીચે ઉતર્યો, અને મને ખૂબ પાડવાનું કારણ પૂછ્યું ધણીજ
 અમત્યની વાત કહેવી છે, એમ જણાવી હું તેમને મારા ઓર-
 ડામાં તેડી ગયો, એટલે પિતાજીએ મને પૂછ્યું—‘બેટા, શી ભેદી
 વાત છે ?’

“અહીં કહેવાય તેમ નથી !” મેં ધીમે અવાજે જણાવ્યું
 ‘પિતાજી, ભીંતને પણ કાન હોય છે ! આપ મારી માતા માને
 છે તે કદાચ સાબળી જશે ?—’ માફ બોલવું પૂર્ણ થાય તે પહેલા
 પિતાજીએ અભયબ થઈને પૂછ્યું—‘કસું, શું એ તારી માતા નથી ?’

“નહીં, પિતાજી !” મેં જણાવ્યું—‘અત્રે કંઈ ન પૂછતા
 એકાતમાં ચાલો, પછી આપને સર્વ ભેદ જણાવું !’ પિતાજી ગભ-
 રાટમાં મારો હાથ પકડી મને પોતાની ખાનગી બગીચામાં લઈ
 ગયા, જે અમારા ઘરથી જુદી બાગના છેવટના એકાત ભાગમાં
 હતી તેના બારણા બંધ કરી બેસતા મેં મારી માતાને ચોર
 ઉપાડી જવા પછી વરમાં જે જે વિચિત્ર બનાવો જોયા તથા
 સાબળ્યા હતા, તે સવિસ્તર પિતાજીને કહ્યા, જે સાબળી તેમની
 અજબ હાલત થઈ તેમના ચહેરા પર ઉદાસી અને લયની છાયા
 છવાઈ ગઈ, અને થોડીવાર ચૂપ રહેવા બાદ એક નિશ્વાસ નાખી
 તે દબાયેલ અવાજે બોલ્યા—‘જખરો ઠગાયો ! વિચાર કરતા એ
 હરામખોર સ્ત્રીની રીતભાતમાં ધણો ફરક જણાય છે ! બેટા,
 આઠલા દિવસ એ ભેદ તે તારા હૃદયમાં શા માટે છૂપાવી

રાખ્યો! અરે! તારી માતા માટે હ આમ બેદરકાર રહ્યો! તે ખીચારી હવે કેણુ નહોતું જીવતી હશે ના—' દીલગીરીથી પિતાજી વધુ બોલી શક્યા નહી, એટલે હુ દબાયલે અવાળે બોલ્યો—
“પિતાજી, આ ભેદ છપાવી રાખ્યો તેનું કારણુ આપ વિચાર કરશો તો સહજમા સમજી શકશો! મારી ખાત્રી છે કે હજી માતાજીની જી દગી સલામત છે!”

“ ‘તારી એ કલ્પના ખરી છે! તારી માતાનું સ્વરૂપ ધારણુ કરી આપણા ધરમા રહેલી હુચ્ચી અઘ્યાસ પોતાની ધારણા પાર પાડશે નહી ત્યા સુધી તારી માતાની જી દગીને આચ આવનાર નથી! અરેરે! મે જખરી થાપ ખાધી! માફ જીવન અકાર કરી નાખ્યું! વાર, અત્યારે એ ભેદ મને જણાવવાનો તને વિચાર કેમ આવ્યો?’ આ પ્રશ્નના જવાબમા મે જણાવ્યું—‘એ બાબતની ચટપટી મને ધણુ વખતથી હતી, પણ અત્યારે તમે વચ્ચે ચાલતી તકરાર થતી સાબળી હુ ઉપર આવી દ્વાર આગળ સ તાઈ તમે વચ્ચે ચાલતી રકઝક સાબળવા લાગ્યો. આથી એટલુ મારા નજીવામા આવ્યું કે રાજા કુલીનસિંહજીને ત્યાંથી આપ કોઈ પુસ્તક ચોરી લાવ્યા છે, અને ખીજુ એક એવું કામ કરનાર છે કે જેના માઠા ફળ તમારે ચાખવા પડશે! આથી વધુવાર ચૂપ રહેવાનું મને બ્યાજખી ન લાગ્યું! પિતાજી, આપ કયું પુસ્તક લાવ્યા છે?’

“ ‘એનો સંપૂર્ણ ખુલાસો કરવાનો સમય નથી, પણ હુ કમા જણાવી તને સાવધ કરવાની જરૂર છે એ સ્ત્રી તારી માતા ન હોવાથી હવે મારી જી દગીનો ભરોસો નથી!’ પિતાજી મ જીર અવાળે બોલ્યા—‘બેટા! પ્રાચીન કાળમા કોઈના લોહીથી લખાયલુ પુસ્તક રાજા કુલીનસિંહજીને વિક્રમી તલેસમમાથી મળ્યું છે! તલેસમમા કાળા પથ્થરના મડપમા સ ગેમરમરના સીંહાસન ઉપર સીલા સરખી જણાતી આરસની પેટીનો સ્પર્શ કરતા માણસ બેહોશ થઈ જવું હવું, તેમાંથી એ પુસ્તક અને અમુલ્ય હીરાનો શીરપેચ નીકળ્યા હતા! રાજા કુલીનસિંહજીને હાથે જે તલેસમ તોડી ન શકાયું તેના ભેદ એ પુસ્તકમા છે! તે તલેસમ કુમાર ઇંદ્રજીત અને આનંદ સિંહ કતેલ કરશે, એમ મનાય છે!’

“પિતાજી, તલેસમના બેદ એ પુસ્તકમાં વર્ણવેલા છે તે। મહારાજ કુલીનસિંહજીએ તે ફત્તેહ કેમ નહીં કર્યું?” મેં પૂછ્યું, એટલે પિતાજીએ જણાવ્યું—“બેટા, એ પુસ્તકની સાહ્યતાથીજ તલેસમ જીતી શકાય તેમ નથી। હા। જેની પાસે પુસ્તક હોય તે તલેસમને લગતી ખાતમી મેળવી શકે છે, અને ઈચ્છામાં આવે તે। તલેસમમાં જઈ સહેલ કરી શકે છે। આ હરામખોર અબળાએ પણ તલેસમમાં ફરવાની હઠ કરી તેથી મારે આ અપરાધ કરવો પડ્યો। મેં ધાર્યું હતું કે એની ઈચ્છા પૂર્ણ કરીને પુસ્તક પાછું ત્યાં મૂકી આવીશ, પણ એ કોઈ લુચ્ચી અઈયારા હોવાથી હું જબરો ઠગાયો। તલેસમ સાથે એને અવશ્ય કંઈ સબધ હોવો જોઈએ। અફસોસ! હવે તેની પાસેથી પુસ્તક પાછું મળવું મુશ્કેલ છે। અરેરે! મહારાજ કુલીનસિંહના ખાસ મહેલમાંથી એ પુસ્તક ચોરીને બહાર નહાસતા તેમના અઈયારે મને ઠીઠો, અને હું મુશ્કેલીએ નહાસી છૂટ્યો। હવે કોણ જાણે શું થશે।”

“આપે એ પુસ્તક વાંચી જોયું છે પિતાજી?” મેં પૂછ્યું

“ફક્ત પહેલું પાનું મારા વાંચવામાં આવ્યું, તેમાં એટલું જ લખ્યું છે કે, જે માણસ પાસે એ પુસ્તક હશે તેને તલેસમના માણસો સહેજ પણ કુંખ આપી શકશે નહીં।” પિતાજી આખમાં આસુ આણી બોલ્યા—“ખેર! એ સર્વ વિચાર કરતા રહેવામાં કંઈ લાભ નથી। હજી બની શકે તે। એ અઈયારા પાસેથી પુસ્તક હાથ કરી લેવું જોઈએ, માટે મારી સાથે ચાલ।” આમ કહી પિતાજી ઉઠ્યા, અને અમે ઘરમાં ગયા। બમ સાલળતા મારે ઉપર જવું, એવી સુચના કરી મને દાદર આગળ ઉભો રાખી પિતાજી મારી માતાના ઓરડામાં ગયા। લગભગ એક કલાક હું ઉભો રહ્યો। એ પછી ઓરડામાં કેટલાક માણસો લડતા હોય એવો ધમાચકડીનો અવાજ એકાએક સંભળાવા લાગ્યો। શું કરવું તેની મુઝવણીમાં થોડીવાર તે। હું ઉભો રહ્યો, પણ મારાથી રહેવાયું નહીં, અને હાથમાં બજર લઈ હું ઉપર જઈ બેઠક મારી માતાના ઓરડામાં દોડી ગયો। તે વખતે ધમાચકડી બધ પડી જઈ ઓરડામાં શાંતિ છવાઈ ગઈ હતી, પણ ઓરડામાંનો દેખાવ જોઈ હું ગભરાઈ ગયો। મારી માતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરનાર હરામખોર સ્ત્રી ત્યાં નહોતી, પણ પિતાજી લોહી-

હુહાણુ થઈ જમીનપર પડયા હતા તેમના માથા અને જમણુ હાથમા જખમ થયા હતા, જેમાથી લોહી વહી રહ્યું હતું તેમન જખમ પર માડૂ ઘોતીયુ ફાડીને મે પાટા બાધ્યા, અને પછી તેમને શુદ્ધિમા આણવાના ઉપચાર કરવા માડયા થોડીવા પિતાજી શુદ્ધિમા આવતા મને ગળે વળગી પડયા, એટલે મે પૂછ્યું 'પિતાજી, એક અળખાને હાથે આપ જખમી થયા?'

“હું આવ્યો ત્યારે એ અહીં એકલી નહોતી બીજા પાસે પુરૂષો તેની સાથે હતા, તેથી આ હાલત થઈ. હાથ ! આખ પુસ્તક હાથ લાગ્યું નહીં. મારી જીદગી બરબાદ થઈ.”

‘આપણા ધરમા કયે રસ્તે એ હરામખોરો દાખલ થ પોતાનું કામ સાધી ગયા તે સમજી શકાય નથી ! પહેલા પાસે આવું કઈક વાર જોવામા આવ્યું હતું.’ મે જણાવ્યું તર પિતાજી ઉઠયા, અને મને ભેટી નિરાશાસહ બોલ્યા-‘જેટલાવી મિથ્યા થતું નથી ! હવે હું અહીં રહી શકીશ નહીં મા જઈ છું અને છુપે નામે રહી મારી મૂર્ખાઈના ફળ ભોગવીશ પુસ્તક હાથ લાગશે, અને હું માથેથી બદનામીનું કલક દૂર કરી શકીશ તો ફરી તને મળીશ નહિ તો હરી ઈશ્વર !’ જેટા ! આ ધર છોડીશ નહીં, અને જે કંઈ જોયું તથા સાંભળ્યું છે તેને બેદ જણવાની તજવીજ કરજે તથા દોષત સંભાળી રાખી સાવધ નીધી રહેજે !’ પિતાજીના આ વચન સાંભળી માડૂ હૈયું ધડકા લાગ્યું-કંઈક ધાઈને આખોમાથી આસુની ધારા વહેવા લાગ મારે પિતાજીને ધણું કહેવું હતું, પણ મારી જીજ્ઞાસીવા ગઈ, અને જોતજોતામા પિતાજી ધર છોડી ચાલ્યા ગયા બસ ! પછી તમામ દુનિયા ઉજ્જડ વેરાન સરખી મ જણાવા લાગી માખાપ વિનાનો હું એકલો થઈ રહ્યો મા દાસ દાસીઓને પણ ધરમા મથેલા આ ઉપદ્રવની થોડી ધણ બબર થડી ગઈ હતી, પણ મારા સમજાવાથી તે વાત તેમ જીપાની રાખી ધર ખાવા ધાવ હોય તેવું લય કર લાગ માડયું, તોપણ હૈયે દિ મત ધરી જેમતેમ કરીને ધરમા ર બનેલા બનાવોની હું લાજ મેળવવા લાગ્યો રાજ મધરાતે આ ચારીને લગતી જરૂરની ચીજોથી સજ થઈને હું જ ગલમાની પે સમાધી આગળ જતો હતો એકલીને મધરાતે એ સમાધી

પાસેના આમલીના ઝાડપર ચઢીને મારા ફર્લાંગ્ય માટે દીલગીર થતો હુ બેઠો હતો, એટલામા સમાધીની પેલી સીલા ઉઘાડીને તેમાથી એક માણસ નીકળીને પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યો. હુ પણ ઝાડેથી ઉતરીને દબાતે પગલે તેની પાછળ ગયો. વસ્તિવાળા ભાગમા આવતા એક બ ધ દુકાનમા બળતા દીપકના વાસની ટફીમાથી રસ્તાપર પડતા અજવાળામા તે માણસના હાથમા રાજદરબારમા રાજના ખાનગી સંદેશાઓ જેવી જાતના મ્હોટા પરખીડીયામા મોકલવામા આવે છે, એવુ એક મ્હોટુ પરખીડીયુ જોયુ, જે તેની પાસેથી લઈ લેવાથી મારી ધારણા કદાચ પાર પડશે, એમ ધારી જરા ઉતાવળે ચાલી તેની પાસે જઈ પાછળથી મેં ઓચિ તેા તેને એકાએક એવો ધક્કો માર્યો કે તે જોરથી જમીનપર પછડાયો, અને પરખીડીયુ તેના હાથમાથી છૂટી પડી ગયુ, જે ઝડપથી ઉપાડી હુ ત્યાથી ભાગ્યો. તે માણસ ઉઠીને મરી પાછળ દોડ્યો પણ હુ એટલી ઝડપથી દોડ્યો કે તે મને પકડી શક્યો નહી આડી અવળી ગલીઓમા થઈને મારે ઘેર પહોચી હુ થાક ખાવાને દરવાજાપર ઉભો આ વખતે રામધન નામે અમારો એક સીપાઈ દ્વારપર પહેરાપર હતો તે કદે ઠીંગણો પણ શરિરે મજબૂત હતો, અને પિતાજીએ થોડા દીન થયાજ તેને નોકરીએ રાખ્યો હતો. મેં ધાર્યું કે હુ દોડતો આવ્યો તેનુ કારણ પૂછશે, પણ તેણે મને કંઈ પૂછ્યુજ નહીં ધરમા દાખલ થઈ હુ મારા ઓરડામા ગયો, જ્યાં દીપક હજી બળી રહ્યો હતો તે પરખીડીયુ ઉપેડીને જોવાને હુ બહુ આતુર હોવાથી ઉતાવળે ઓરડાના બારણા અ દરથી બ ધ કરી દીપક પાસે બેઠો અને પરખીડીયુ ઉઘાડયુ તેા તેમાથી પત્ર અને એક ન્હાની કુચી નીકળ્યા કુચી ખીસામા મૂકી દઈ હુ પત્ર વાચવા લાગ્યો, તેમા આમ લખ્યુ હતુ —

શ્રીમાલતીજીની સેવામા લખવાનુ જે આપે સોપેલુ કામ પૂર્ણ થયુ છે રક્ત ગ્રથ મારા હાથમા આવ્યુ છે નવરાત્રીનુ પખવાડયુ આપ રત્નપુરના તીલરમી ભોયરામા રહેશે, અને તે દરમ્યાન એ પુસ્તક મારા હાથમા આવે તેા તે આપને આપવા મારે ભોયરાના બલીદાન આપવાના મંડપમા આવજુ, એમ આપે લખ્યુ હતુ આપની આજ્ઞાનુસાર હુ રત્નપુરના ભોયરામા

જયો હતો, પણ આપનો મીલાપ થયો નહીં અર્ધચાર ચતુર-
સિ હતી છપી સત્તા ભોયરામા પ્રસરી રહેલી હોવાથી તેમજ તેના
અર્ધચારો આરે તરફ તોફાન મચાવી રહેલા હોવાથી ભોયરામાથી
બહાર નીકળતા કદાચ કોઈ અર્ધચારનો ભેટો થઈ જતા રક્ત મથ
તે ઝુટવી જાય, એવી ધાસ્તિથી પુસ્તક ભોયરામાની ચોવીસ
નબરની ચોરડીની કુચી આપે મને આપેલી હોવાથી તેમા
મુક્યુ છે માર્ગમા આવતા મને સખ્ત મરડો થયાથી આપની
હજુરમા આવવા જેટલી શક્તિ રહી નથી, પણ દૈવયોગે મારા
એક મિત્રનો ભેટો થઈ ગયો તેની સાથે એ કુચી મોકલુ છું
કેમકે, તે વિના ચોવીસ નબરની ચોરડી લઘાડી સકાય તેમ
નથી હવે આપ પુસ્તક મગાવી લેજો વિશેષ હકીકત આ પત્ર
લાવનારને મુખે સાબળશે. કેમકે, વધુ લખવાની મારામા શક્તિ
નથી આ સાધુરામને જીવતા રહેવાની હવે આશા નથી. આ
દાસને આપના ચર્ણના દર્શન થવા ફુલ્લભ છે. આરામ થશે તો
હું પોતે આ પત્ર લઈને પઢના થઈ આપની સેવામા હાજર
થઈશ ન આવ્યો તો સમજી લેશો કે હું આ દુનિયામા રહ્યો
નથી આ પત્ર મળતાજ કીસનરાયની માતાનું કાસળ પતાવી
નાખજો લા આપનો વિશ્વાસુ સેવક સાધુરામ

“આ પત્ર વાચતા માતા મટિ અત કરણમા નારા પામવા
માટેલી આશા પાછી સજીવન થઈ પત્ર માલતીને પહોંચ્યો હોત તો
મારી માતાજીની જીદગીનો અત આવી ગયો હોત પત્ર લઈ જનાર
માણસ સાધુરામનો મિત્ર હતો, એમ મારી ખાત્રી થઈ માલતીને
હું ઓળખતો હતો. કાશીપુરીમા ત્રીલોચનેશ્વર મહાદેવના
મંદીર પાસેના એના વિશાળ મહેલનો ઠાઠ ભેટો તે કોઈ રાજ-
કુવરી હોય એમ લાગે છે તેનો ખર્ચ મ્હોટો છે, પણ આવક
શી છે તેનો ભેદ જણાતો નથી વળી માલતી આપણા રીવાજ
મુજબ પરદામા ન રહેતા ખુલ્લી પાલખીમા અથવા કદી ઘોડે-
સ્વાર થઈ બહાર ફરવા નીકળે છે આથી કાશીના ન્હાના મ્હોટા
સર્વ માણસ તેને ઓળખે છે વળી પત્ર ઉપરથી મેં ધાર્યું કે
તલેસમ સાથે માલતીને સબધ હોવો જોઈએ, અને મારી માતા
પણ તેના પંલમાજ હોવી જોઈએ આથી મારી માતાને કેમ
છાડવવી અને રક્તમથ કેમ હાથ કરવું, તેની મુઝવણુમા કેદ

લાક દિવસ વીતી ગયા, તે દરમ્યાન પેલી કુચી હુ મારા ધરની બહાર ખીલ સલામત જગ્યાએ રાખી આવ્યો।” આટલું કહી તે બોલતો અટકી ગયો, એટલે ચતુર આતુરતાસહ બોલ્યો—
“પછી શું થયું ? તમારી કહાણી વિચિત્ર અને અમારી સાથે સબધ ધરાવનારી છે।”

“ખરૂં, પણ મારી હકીકત જણાવતા હુ મારા પિતાજીની ભૂલ અને—” ક્રીસનરાયનું બોલતું પૂર્ણ થાય તે પહેલા ચતુર બોલી ઉઠ્યો—“હુ સમજ્યો, પણ હુ ખાત્રીથી કહું છું કે તમારા પિતાએ મ્હોટો ગુન્હો કર્યો છે, અને મહારાજ તરફથી તેને પકડી આપનારને મ્હોટું ઈનામ આપવાનું નહેર કરવામા આવ્યું છે, છતાં તમે ખુલ્લા અત કરજો તમારી હકીકત જણાવો છો તેથી તેમને માફ કરવામા આવશે, અને તમે અમારી સાથે જે ભલાઈ દાખવશો તેના બદલામા તમને મહારાજ પાસેથી ચોગ્ય ઈનામ અપાવીશ। હજી તમારે ઘણી બાબતો કહેવાની હશે, પણ પહેલા હુ જણવા માગું છું કે, રક્ત ત્રય તમારી પાસે છે ? તે મેળવવાની અમારે આશા રાખવી ?” ક્રીસનરાય આનો જવાબ આપે તે પહેલા બગલીની બહારથી એકાએક સંભળાયું—“ક્રીસનરાય પાસે રક્ત પુસ્તક નથી તોપણ તે મેળવવાને તમારી યોગ્યતા પૂરવાર કરી આપતા તે તમે મેળવશો।” આ પછી મ્હોટથી હસવાનો અવાજ સંભળાયો આથી તેઓ ગભરાયા બનેએ જણ્યું કે કોઈ દૂરમને યોગી રીતે તેમની વાત સાંભળી ટકાર કરી હશે માયાવતીનો કોઈ અર્ધચાર આવ્યો હશે, એમ ધારી ક્રીસનરાયને જીદની બચાવીને ત્યાંથી નહાસવાનું અસંભવિત લાગ્યું ક્રીસનરાય તરફથી કંઈ મદદ મળવાની ચતુરને ઉપજેલી આશા પણ નિરાશામા બદલાઈ ગઈ બને ગભરાટમા ઉઠીને તે કોણ છે તે જોવાને દ્વાર પાસે ગયા તો એક માણસ તેમની તરફ આવતો જણાયો, અને તેમને જોઈ તે હસીને બોલ્યો—“મને જોવાને આપે તરિદ શા માટે લીધી ? હુ તમારી પાસે આવતો હતો।” ચતુરમિહજી અને ક્રીસનરાય, મને બરાબર ઓળખી રાખજો કેમકે, હુ તમને ઘણીવાર મળીશ।” ચતુર અને ક્રીસનરાય અન્તયખીસહ તેની તરફ જોવા લાગ્યા કદે તે ઠીંગણો હતો શરિર લામળા રંગનું હતું, અને કાળી બરાબ દહાડી અને

મૂછામા તેનો અરધો ચહેરો છપાઈ રહ્યો હતો. તેની વિશાળ આંખો બહુજ લાલ અને ચમકતી હતી હાથપગ મજબૂત અને સ્ફુર્તિવાળા હોસતા હતા. કપાળે મ્હોટું રામાનદી તીલક કર્યું હતું તેનો ચહેરો ઘાટદાર અને સ્વરૂપવાન હતો. કાળો પાચ-જામો, કંઈ કંઈ ચીન્નેથી ભરેલ સખ્યાળ ધ ગળવાવાળું સફેદ અગરખું અને લીલો ફેટો, વગેરે તેનો પોશાક જોતા પણ હસવું આવે તેમ હતું એક ખજર તેની કમ્મરે અને ખીજી તેના હાથમા હતું ખૂબ ધ્યાનથી તેની તરફ જોઈ રહ્યા બાદ ચતુરે નામ પૂછતા તેણે જવાબ આપ્યો—“મારૂં નામ ગમે તે હોમ પણ તમે મને ચક્રમને નામે ઓળખજો.”

“વારૂ તમારે અત્રે કેમ આવવું પડ્યું?” ચતુરે પૂછ્યું, એટલે તે જોલ્યો—“આઠ માણસો આ બાગમા ફસાયા છે, તેમના લોહી આવતી કાલે સાંજે બાગમાના કચારાઓમા છટારો, એવી બાતમી મળ્યાથી તમને સાવધ કરવા આવ્યો છું.”

“ક્યા આઠ જણ ફસાયા છે?” ચતુરે પૂછ્યું

“રાજા કુલીનસિંહજી એક—મહારાણી કાન્તા, કુમારો ઇંદ્રજીત અને આન દસિ હ, કીરોરી, કામીની અને તમે બંને મળી આઠ ખરા?” તેણે જણાવ્યું, એટલે ચતુર ગભરાટસહ જોલ્યો—“કુમારો અને અમે ફસાયા છીએ, પણ મહારાજ અને મહારાણી—”

“અરે! તેઓ બંને પણ સપડાયા છે. પૂછો કીસનરાયને?” તે જોલ્યો હઠયો, એટલે કીસનરાય જોલ્યો—“ખરૂ છે. તેઓ માયાવતીના પંજમા કેમ સપડાયા તે હું જાણું છું.”

“પણ વાતોમા વખત ગુમાવવાનો નથી.” ચક્રમ જોલ્યો હઠયો—“કીસનરાય! હું ખાસ તમારે માટે આવ્યો છું માટે ચાલો! ચતુરસિંહ પોતાનાથી બનવું કરી લેશે.”

“પણ તમારાપર વિશ્વાસ કેમ આવે?” કીસનરાયે પૂછ્યું

“એટલે?” ચક્રમ દમામમા જોલ્યો—“ઠીક તારા કાનમા એક વાત કહું તે સાબળ.” આમ કહી તે પાંચેક કદમ પાછળ હટી ગયો. કીસનરાય અભયજસહ તેની પાસે ગયો, એટલે તેણે તેના કાનમા કંઈ કહ્યું, જે સાબળતાજ કીસનરાય જે ત્રણ પગલા પાછળ ખસી જઈ એકઠસે તેની તરફ જોઈ રહ્યો અને થોડીવારે ચતુર પ્રત્યે જોલ્યો—“માફ કરજો. મારે એમની સાથે જવું

પડશે, હવે મારી જી દગી એમના હાથમા છે ।” આટલું કહી તે ચક્રમની સાથે ગયો, અને ઝાડોની ઘટામા તેઓ બને અદ્રશ્ય થઈ ગયા ચતુર એકલો પડતા અનેક વિચારોએ તેના ચિત્તમા હથેલપાથલ મચાવી મુકી ક્રીસનરાયની કહાણી સાબળી ઘણીક બાબતોના ભેદ તેના જાણવામા આવ્યા હતા, પણ હજી તેની હકીકત સપૂર્ણ થઈ નહોતી એટલામા ચક્રમે આવી રંગ ફેરવી નાખ્યો, તેથી તેની ચિંતા અને ગભરાટમા વધારો થયો ચક્રમ કોણુ હશે ? ક્રીસનરાયના કાનમા તેણે શું કહ્યું હશે ? તેણે જણાવ્યા મુજબ રાજા કુલીનસિંહ, મહારાણી, અને કુમારો અને અધિકારોના શુ ખરેખર ખુન થશે ? આવી અનેક પ્રકારની ચિંતામા તેનું ચિત્ત ચગડાળે ચડડયું, પણ તે હિંમત હાર્યો નહી અધિકારીની થેલી અને એક બજાર પાસે હોવાથી કંઈ ઉપાય કરવાનો તેણે ઠરાવ કીધો શી તજવીજ કરવી તેના વિચારમા તે ઉભો હતો, એટલામા સામેથી રાણી માયાવતી આવતી જણાઈ. તેની સંગે ખરો ગોર્વીંદરાય, દેવીસિંહ અને બીજા અધિકારો અને દાસીઓ હતા તેઓ પાસે આવી પહોંચતા ગોર્વીંદરાય આપણા વેપારી ગોર્વીંદરાયને બુકીને નમન કરી બોલ્યો-“ મહેરબાન ગોર્વીંદરાયજી, આપની તબીયત ઠેકાણે આવી કે હજી ગાડાજ છે ? ”

“ હવે મને ગોર્વીંદરાય કહેવાની જરૂર નથી । ” ચતુર ગભીર અવાજે બોલ્યો- “ આપ જાણો છે કે હું મહારાજા કુલીનસિંહજીનો કોઈ અધિકાર છું । હવે માત્ર નામ જાણીને ખુશી થશો કે હું એ પ્રતાપી મહારાજાનો નમ્ર દાસ અધિકારોનો ગુરુ ચતુરસિંહ છું, જેની હિંમતની કિંમત દુનિયા જાણે છે આ કેદીની હાલતમા પણ તે પોતાની ચાલાકી બતાવવાની આશા રાખે છે । ”

“ હવે ગુરુપદ ધારણ કરી શકો નહી કેમકે, આપની ચાલાકી અમારી આગળ ચાલી નહી હવે આપના હાથપગમા ઝાઝરીયા પહેરાવીશું । ” ગોર્વીંદરાયે કહ્યું, એટલે ચતુર બોલ્યો- “ અધિકારીમા હું ફાળ્યો નહીં એમ તમારાથી કહી શકાયજ નહી કેમકે મારી થેલી અને કટાર મારી પાસેજ છે । ગાડો થયો છતા પણ અધિકારીની થેલી અને કટાર કાઢીને લેવા દીધી નહી, એજ

આ ગુરૂની ચાલાકી છે ! તમારા ઝાઝરીયા તો હાથમા કટાર છે ત્યાસુધી મને પહેરાવવાની કોણ હિ મત કરે છે તે જોઉં છું !—”

“હું ધારે છું કે અત્રે તમે મને એકલાનેજ દેખો છો ! ” ગોવીંદરાય હસીને બોલ્યો— “મારી સાથે કોણ છે તે જોઈ શકતા નથી, એપરથી જણાય છે કે ગાડા થવા જતા તમે આધળા બની ગયા છો—” ગોવીંદરાયનું બોલવું પૂર્ણ થાય તે પહેલા પાસેની એક ઓરડીનો દરવાજો ઉઘાડીને પેલો ઠીંગુળ ચક્રમ ઝડપથી બહાર આવી સર્વની વચમા આવી ઉભો તેને જોતા માયાવતી અને તેનો સાથીઓ ગભરાયા વળી ઓરડીમાથી બહાર આવ્યા બાદ તેનો દરવાજો તેણે ઉઘાડો રહેવા દીધાથી તેમા પણ કેટલાક માણસો ઉભેલા જણાયા. સર્વને સંબોધી ચક્રમ મ્હોટેથી બોલ્યો— “હું કોણ છું તે જણાવવાની જરૂર નથી, પણ શા માટે આવ્યો છું તે તો કહીશ ! મને એક દાસી અને ગુલામની જરૂર છે, માટે તમે-માથી કોને પસંદ કરે ? (માયાવતીને બતાવીને) આ સુદરી દાસી તરિકે ઠીક કામ લાગશે, અને આ ગુલામને લાયક જણાય છે ! ” આમ કહેતા તેણે હાથની ઈશારતથી ગોવીંદરાયને બતાવ્યો. આથી ગુરૂએ થઈ ગોવીંદરાય બોલ્યો— “હરામખોર ! આવી બેઅ-દબ વાત કરનાર તું કોણ છે ? જાણતો નથી કે તું કોની હજીરમા છે ? ” આ સાંભળી ચક્રમ મ્હોટેથી હસીને બોલ્યો— “મારી સાથે કોઈ ગમે તેમ બોલે પણ મને ક્રોધ ઉપજતોજ નથી કેમકે, ઈશ્વર સિવાય બીજો કોઈ મારાથી મ્હોટો નથી ! મારી સાથે વાત કરનાર મારા એક હલકા ગુલામ જેટલો પણ હોશીયાર નથી ! ” આમ કહી માયાવતી તરફ હાથ કરતા તે બોલ્યો— “આ કોણ છે તે હું શું જાણું ? પણ હું કોણ છું તે જાણવું હોય તો પાસે આવો એટલે કાનમા કહું ! ”

“તારી ચાલાકીમા ઠગાઈએ એવા મૂર્ખ નથી ! ” ગોવીંદરાયે કહ્યું, એટલે ચક્રમ બાર દઈને બોલ્યો— “તું મારી પાસે સાંભળવાને આવીશ ત્યારે હું તારાપર ધા કરીશ, એમ સમજે છે ? છટ ! અમારા જેવા બહાદુરનું એ કામ નથી ! ગભરાય છે તો એક બાજુએ ચાલ એટલે તને દૂરથીજ સંભળાવું ! ”

“ તારાથી હું ડગી જઈશ ? ” આમ કહેતો ગોવીંદરાય તેની પાસે ગયો, અને નમીને સાબળવા લાગ્યો. ચક્રમે તેના કાનમાં કંઈ કહ્યું. તેના શબ્દોમાં કોણ નહોતું શી બેઠી શક્તિ હતી કે તે સાબળતાજ ગોવીંદરાયના હોશ ઉડી ગયા. તેનો ચહેરો ફીકકો પડી ગયો. શરીરમાં ક પારવ છૂટ્યો અને ગભરાટમાં તે ચક્રમનું મુખ જોઈ રહ્યો. તેની આ હાલત જોઈ ચક્રમે કહ્યું—“ કેમ ? બરોબર સાબળાયું ન હોય તો સૌ સાબળે તેમ મ્હોટીથી ખેલું ? ” આ સાબળી ગોવીંદરાય હાથ જોડી મળમળે સાદે ખેલ્યો—“ ક્ષમા કરો ! હવે એ શબ્દો ફરી આપના મુખમાંથી કહાડશે નહીં. આપ ગમે તે હો, પણ તે નહિવાની મારી ઇચ્છા નથી. ” આથી માયાવતીએ અન્યથા થઈ તેને પૂછ્યું—“ ગોવીંદરાયજી, એણે એવું શું કહ્યું, જે તમે આમ ગભરાઈ ગયા ? ”

“ મારું કરો મહારાણી ! હું કહી શકતો નથી. ” ગોવીંદરાય હાથ જોડીને ખેલ્યો. આથી માયાવતી તપી જઈને ખેલી—“ તે સાબળવાને શું હું યોગ્ય નથી ? નહીં કહેવાનું કારણ ? ”

“ મહારાણી ! એ શબ્દો મારા મુખમાંથી નીકળી શકે તેમ નથી. ” ગોવીંદરાય કરગરીને ખેલ્યો, એટલે તે વધુ ગુસ્સે થઈ ગાજી ઉઠી—“ કેમ, તને પણ અધિચારીનું અભીમાન આવ્યું શું ? હું શું કરી શકું છું—કેટલી શક્તિવાન છું, તે ભૂલી ગયો ? ”

“ મહારાણી ! ” ગોવીંદરાય દીન વચને ખેલ્યો—“ આપ વ્યર્થ ગુસ્સે થાઓ છો ! હું કંઈ પ્રત્યાસો કરી શકું તેમ નથી. ”

“ હવે સમજાયું કે તું ખરો ગોવીંદરાય નથી ! ફીકર નહીં ! ” માયાવતી ગુસ્સાસહ ખેલી, અને ચક્રમ પ્રત્યે તેણીએ કહ્યું—“ કેમ રે ! ખીન્ન કાઈને પણ તું એ વાત નહીં જણાવે ? ”

“ મારી પાસે આવશે તેના જાનમાં હું કંઈક કહીશ, પણ એકજ વાત કહીશ કે નવી નવી વાતોની દરેકને જુદી જુદી મજાહ ચખાડીશ, તેની કબુલાત આપતો નથી. ” ચક્રમે જણાવ્યું.

“ પણ તું કાણ છે, અને આ બાગમાં કયે માર્ગે આવ્યો ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું, એટલે તેણે જવાબ આપ્યો—“ મારું નામ ચક્રમ છે, અને આવવાના મળધમાં તો કહેવાની જરૂર નથી કે હું સર્વવ્યાપક છું, એટલે ઈચ્છામાં આવે ત્યાં જઈ શકું છું ! ”

તમારે કંઈ સાબળવું હોય તો મારી પાસે આવી કાન ધરો!” આ સાબળી માયાવતીની આજ્ઞાથી દેવીસિંહ તેની પાસે ગયો. તેણે કાન ધરતા ચક્રમ કંઈક કહીને બે એક પમલા પાછળ ખસી ગયો, પણ દેવીસિંહ તો પથ્થરના પૂતળા માફક જેમનો તેમ વાકો વળેલોજ ઉભો રહી ગયો. માયાવતીને બેહદ અન્યથા ઉપજી કેટલીક વાર સુધી દેવીસિંહ તેમજ ઉભો રહ્યાથી તેણીએ તેને બૂમ પાડી, જેથી ચમકીને તે ચારે તરફ જોવા લાગ્યા, અને ચક્રમપર નજર પડતા મુખ ફેરવી દઈ ગોર્વીદરાયની પાસે જઈ કપાળે હાથ મૂકી મુપમુપ બેસી ગયો. આથી અન્યથા થઈ માયાવતીએ તેને પૂછ્યું—“દેવીસિંહ ! તું પણ ગોર્વીદરાયનો સાથી બન્યો ? તે શું સાબળ્યું તે મને કહે ?” જવાબમાં દેવીસિંહે પણ તે ન જણાવવાનું કહ્યાથી માયાવતી ગુસ્સામાં બોલી— “આ નાનુગર જણાય છે ! બસ ! એને એકદમ કેદ કરવાનો હું હુકમ કરું છું !” તરતજ ચક્રમ બોલી ઉઠ્યો—“અરે ! એટલી તરિદ લેવાની કંઈ જરૂર ! કેદ થવાને તો હું આવ્યોજ છું ! બેડી ક્યા ?” આમ બોલતો તે ઝડપથી માયાવતીની છેક પાસે ગયો, અને તે સાવધ થાય તે પહેલા તેના કાનમાં કંઈ કહ્યું, જેથી તેના ચહેરાપર એકાએક કાળાશ છવાઈ ગઈ, અને તમ્મર આવતા તે બેહોશ થઈ જમીનપર ઢળી પડી ગોર્વીદરાય અને દેવીસિંહ સિવાય તેની સાથે આવેલ બીજા માણસો પણ ગભરાવા લાગ્યા કે કદાચ પોતાના કાનમાં તે કંઈ કહેશે તો પોતાની પણ મહારાણી સરખી હાલત થશે. ઘણી વાર સુધી માયાવતીની મૂર્છા વળી નહીં આખરે ચક્રમે ચતુરની પાસે જઈ તેના કાનમાં કંઈ કહ્યું, જેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું—“હું તૈયાર છું !” આથી તેનો હાથ પકડી જે ઓરડામાંથી પોતે બહાર આવ્યો હતો તે ઓરડામાં ચક્રમ તેને પોતાની સાથે લઈ ગયો, અને અદરથી બારણા ફરી બંધ કરી દીધા તેમને અટકાવવાની માયાવતીના કોઈ સેવકની હિંમત ચાલી નહીં. ચક્રમ ઓરડાની બહાર આવ્યો, ત્યારે તેના કેટલાક સાથીઓ ઓરડામાં ઉભેલા જણાયા હતા, પણ જ્યારે ચતુર તેની સાથે ઓરડામાં ગયો, ત્યારે ત્યાં એકે માણસ જણાયું નહીં. આ તરફ માયાવતી શુદ્ધિમાં આવતા તે ગોર્વીદરાય અને દેવીસિંહ તેમજ બીજા

સેવકો સહ પોતાના મહેલમા ગઈ ગાવીદરાયનુ સ્વરૂપ ધારણ કરનાર ચતુરને ચક્રમ છોડવી ગયો, એવી તેની ખાત્રી થઈ, પણ તે વિષે તેણે પોતાના સેવકોને કંઈ પૂછગાછ કરી નહીં

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વર્ષતાળ અને નાનું.

મીલતીના છટકારા માટે રત્નપુર ગયલી નાનું તરફ આપણે હવે નજર ફેરવીએ આપણી વાર્તાને પ્રસંગે કાશીથી રત્નપુર જવાનો માર્ગ ભયાનક અને ધાસ્તિવાળો હતો. કેટલેક સ્થળે તો તદન ખુલ્લા મેદાનમાથી જવાનું હતું, અને કેટલોક રસ્તો ભયાનક ધીચ ઝાડીવાળા જ ગલમા થઈને હતો, એટલે હિંસક જ મલી પ્રાણીઓના હુદયભેદક અવાજથી ઉપજતા ભય અને જીવ જવાની ધાસ્તિસહ મુસાફરી કરવી પડતી હતી માર્ગમા ચાર છુટારાઓનો ભય હંમેશનોજ હતો. આની દરકાર ન કરતા નાનું એકલી રત્નપુર તરફ રવાના થઈ, એ ઉપરથી તે કેવી હિંમતવાન, નિડર અને કઠણ હૈયાની હશે, એ સમજવું સ્વાભાવિક છે એક નવયુવાનનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેજ અશ્વપર સ્વાર થઈ તે બેઘડક રત્નપુર તરફ જતી હતી તેની કમરે અઈચારીની થેલી, ખજર, કટાર અને એક ન્હાની પીસ્તોલ હતી બપોર થતા તે લગભગ પચ્ચીસેક ઝાઢનો પથ કાપી ગઈ, અને એક ધીચ જ ગલમા દાખલ થઈ, જ્યાં સૂર્યનો પ્રકાશ બહુ થોડો પ્રવેશી રાત્તો હતો. જ ગલમા ઝાડી એટલી બધી વીચ હતી કે, રૂંકત એક સાઝા પગવાટે થઈનેજ ઘોડેસ્વારોને મુશ્કેલીએ મુસાફરી કરવી પડતી હતી કેમકે, જાને તરફ કાઢાવાળા ઝાડોની ઝાડી હતી આ જ ગલની બહારના ભાગમા બીજી પહોળી સડક હતી, જ્યાંથી ગાડા ગાડીઓ, વગેરે જતા હતા, પણ તે બહુ લાંબો હોવાથી ઘોડેસ્વાર અને પગે જનારા મુસાફરો જ ગલમાના આ પગવાટને માર્ગ જતા હતા આ પગવાટાપર નાનું ધીમેધીમે મુસાફરી કરતી હતી, એટલામા તેને અશ્વ એકાએક લડકાને ઉભો રહી બંને કાન આગળ કરી જોવા લાગ્યો.

નાનુ ઘોડેસ્વારીમા હોશીમાર હોવાથી અશ્વના સ્વભાવ સારી રીતે સમજી શકતી હતી, એટલે તે બડકીને ઉભો રહેતા ચારે તરફ જોવા લાગી તો સામેની તરફ રસ્તાની બરોબર વચમા બેઠેલા એક સિંહ ઉપર તેની નજર પડી, સિંહની પીઠ નાનુ તરફ હતી, એટલે હવે શું કરવું તેની મુશ્કેલીમા તે સિંહ તરફ જોઈ રહી હતી તે કંઈ ઠરાવપર આવી નહોતી, એટલામા જમણી તરફની ઝાડીમાથી એક માણસ ઝડપથી નીકળીને તેના ઘોડા પાસે આવી ઉભો, જેને જોતાજ તે ચમકી ગઈ, અને ગભરાટમા બોલી ઉઠી-“ઓફ ! મનેજબરી ઠગવામા આવી !” આમ બોલતા તેણે કર્મમાની પીસ્તોલપર હાથ નાખ્યો, પણ તે કંઈ કરી શકે તે પહેલા તે માણસે તેનો હાથ પકડીને જોરથી એવો આચકો માર્યો કે તે ઘોડાપરથી નીચે આવી પડી, એટલે તેણે તેની છાતીપર ચૂડી બેસી તેના બંને હાથ મજબૂત પકડી લીધા. હવે પોતાના પ્રાણ ઉગરી શકે તેમ નથી, એવી નાનુની ખાત્રી થઈ છતાં પણ પોતાના દુશ્મન તરફ હિંમતથી જોઈ તે બોલી-“પેલી હરામખોરે મને ફસાવી ! પણ વધતાજ, મને મારીને તમે પસ્તાશો, અને જે કામજો મેળવવાની આશાએ મને મારો છે તે મેળવી શકશો નહીં ! તે કંઈ હું મારી સાથે લાવી નથી ! ગમે તો મારા વસ્ત્ર તપાસી ખાત્રી કરો ! એ કામજો મેળવ્યા સિવાય મારી અને માલતી સગે દુશ્મનાઈ બતાવવામા સાર નહીં કહાડો !”

“હવે હું તને છોડીશ નહીં !” વધતાજ બાર દઈને બોલ્યો-“જે કામજોને લીધે હું તમ નીચોની તાબેદારી ભોગવું છું તે હાલ તારી પાસે છે કેમકે, કમલીનીએ એ કામજો સહિતજ તને મારા હાથમા ફસાવી છે, એમાં સંદેહ નથી ! તારા વસ્ત્ર તપાસવા માટે તને છૂટી કર એવો હું ભોગો નથી !”

“મને ફસાવનાર હરામખોર કમલીની હતી ?” નાનુએ ચમકીને પૂછ્યું-“અરેરે ! ધરમા આવેલ શિકાર ગુમાવ્યો ! મને મારવામાજ લાલ હોય તો તેમ કર, પણ એક વાત સાબળીશ ?”

“બોલ શું કહેવું છે ?”

“મને મારીને પણ તારા કામજો વા મેળવવા પામીશ નહીં, એ ચોક્કસ છે ! પણ હવે હું આ દુનિયા છોડીજ બહાર છું ત્યારે

તને શા માટે ખરબાદ કરતી નહીં ! મારો જમણો હાથ સહજ ફેરો કર તો હું બતાવું કે મારા મરણ પછી કાગળો તને વ્યાપી મળશે !” થોડી વાર કંઈ વિચારમાં ચૂપ રહેવા બાદ વર્ષતાળે તેનો હાથ છાડ્યો, એટલે તેણે ચાલાકીથી તે હાથ તેના ગાલ-પર દાબીને જરા ધસ્યો. આથી નાણે ઝીણી સોયની સહજ આણી મારી હોય એવું વર્ષતાળને લાગ્યું, પણ ખરૂં જોતાં એમ નહોતું. નાનુની આગળીમાં એક અગુઠી હતી, જેમાં હિરાને સ્થળે કાળા રંગનો પથ્થર બેસાડેલો હતો, જે વર્ષતાળના ગાલપર ધસવાથી લાખો ઉઝરડો પડી તેમાં સહજ લોહી ચમચમી આવ્યું. પણ વીંટીમાં જડેલા એ પથ્થરમાં કોણ નાણે કેવું ઝેરી પાણી હશે કે લેહલી સાથે મળતા તેની અસર થઈ, અને વર્ષતાળ કંઈ જોલે તે પહેલાંજ એકદમ ચકરી ખાઈ જમીનપર પડી ગયો. તરતજ નાનુ ફટીને ઉભી થઈ અને પોતાના અશ્વની વાવદોર લઈ બેહોશ વર્ષતાળના હાથપગ મજબૂત બાધીને તેણે તેને એક જાડ સાથે બાધી દીધો. પછી પોતાની અધચારીની ચેલીમાંથી એક શીશી કહાડી તેમાંના તેલમાંથી જરાક વર્ષતાળના ગાલપર પડેલા ઉઝરડાપર ચોળ્યો. આથી જોતજોતામાં તે ભાગમાં ફાટલા ઉપડી આવ્યા, જે તેણે પોતાના ખજરની આગળીથી ફેાડીને તેમાંનું પાણી તદન કહાડી નાખ્યું, એટલે વર્ષતાળ શુદ્ધિમાં આવી ગયો, એટલે તે જોલી-“ કેમ અભાગીયા ! તારા હાથના કીધા હૈયે વાગ્યા કે ! મારી પામે કેવી અદ્ભૂત વસ્તુ છે તે જોયું ? અરે ! હાથી પણ એ ઝેરની અસરથી મરણ પામે તો તારું શું ગળું ? ”

“ બસ ! ” વર્ષતાળ જોલ્યો-“ મારા ભાગ્યમાં મુખ નથી ! ”

“ વળી જોયું કે, એ હળાહળ ઝેર ઉતારવાની મારામાં શક્તિ છે ! ” નાનુ જોલી-“ ખરેખર ! તું મરી ગયો હતો, પણ મેં તને જીવતો રાખ્યો તે એજ મતલબથી કે, તારા લખેલા કાગળોની હકીકત દુનિયામાં બાણ થયેલી તું બુલે અને સાબળે ! બસ ! એથી વધુ હું ખ તારે લાયક નથી ! મને ફસાવનાર કમલીની મારા હાથ-માંથી ક્યા છટકી જશે ! કાલે એ અમારે ઘેર આવશે ! હવે માદ આવ્યું ! ગઈ રાતના અદ્ભૂત બનાવનું મૂળ પણ તેજ ! ”

“નાનુ ! મને ક્ષમા કરો ! તમે કહેશો તેમ કરીશ !” વર્ષતાળ મળગળો થઈ બોલ્યો—“ બસ ! એ કાગળો ખીનને આપશો નહીં, એવી કબુલાત આપે તો જે કહેશો તે કામ હું બજવીશ !”

“ ભલે ! તું મનમા કપટ નહીં રાખે તો હું એ કાગળો વિષે કોઈને જાણુ થવા દઈશ નહીં !” નાનુએ કહ્યું, અને યાદ આવતા માલતીને માટે કમલીનીએ આપેલો કાગળ પોતાની થેલીમાંથી કહાડી વર્ષતાળ સાબળે તેમ મ્હોટેથી તે વાચવા લાગી—“ મારું કામ ઈશ્વરકૃપાએ પાર પડ્યું છે ! કાગળો એની પાસે છે તે લેજો ! બહા માણસોને પિડનાર દુનિયામાંથી દૂર થાય એજ સારું છે ! તમને મળવાને હું અહીં રોકાઈશ !” કાગળમાં આટલું જ લખ્યું હતું, જે વાંચી રહ્યાબાદ તે મનમાં બોલી—“ લુચ્ચીએ ચીઠ્ઠી કેવી સીકતથી લખી છે કે કદાચ હું તે બોલીને વાચુ તોપણ મને શક ન જાય ! માલતી માટે કે વર્ષતાળ માટે લખી છે તે સમજાય તેવું નથી ! એણે તો ધાર્યું હશે કે હું વર્ષતાળના પંજમાં ફસાઈશ, અને એ મારી ઝડતી લેશે તો કાગળ તેના હાથમાં આવશે તે વાંચીને અવશ્ય મને મારી નાખશે, અને પછી પોતાને આવી મળશે, એટલે કીશોરીને છોડવી જઈશું ! ઠીક હરામખોર ! હવે તું પણ જોઈશ કે હું તારી સાથે કેવી સલુકાઈથી વર્તું છું !” તેને વિચારમાં ચૂપ બેઠેલી જોઈ વર્ષતાળ બોલ્યો—“ હવે મને છોડો ! જેમ કહેશો તેમ કરવાને હું કબુલ છું ! જુઓ, એક બેદની વાત કહું છું, તે સાબળીને તમે બહુજ ખુશી થશો !”

“ શી વાત છે વળી ?” નાનુ બોલી—“ એ વાત પરથીજ તારા જહેવામાં કેટલી સચ્ચાઈ છે તે જણાશે !”

“ મારા હાથ ખાન્યા છે, પણ તમેજ મારી કમ્મરેથી ખજર કહાડો, અને તેમાં ચીઠ્ઠી બાધી છે તે વાંચી જુઓ !” વર્ષતાળે જણાવ્યું, એટલે નાનુ તેની પાસે ગઈ, અને ખજરની મૂઠપર હાથ નાખ્યો તરતજ તેના આખા શરિરમાં ઝણઝણાટી પેદા થઈ, અને કપીને તે બેહોશ થઈ પડી હવે વર્ષતાળને હિંમત આવી, અને તે પોતાના છટકારાની તજવીજ કરવા લાગ્યો તેના હાથ પગ મજબૂત બાધેલ હોવાથી તે છોડી શક્યો નહીં, એટલે રસ્તેથી જતો કોઈ મુસાફર પોતાની મદદે આવે તે માટે મ્હોટેથી બૂમ પાડવા લાગ્યો આમ સ્થગતો જો કલાક વીતી ગયા પણ

કોઈ મુસાફર આવ્યો નહીં એ અરસામા નાનુની બેહોશી ફર થઈ ગઈ, એટલે બેઠી થતા તે વર્ષતાળ પ્રત્યે બોલી—“ ઠીક ! તારી પાસે પણ અદ્ભૂત વસ્તુ છે ખરી ! ”

“ પણ એ હવે તમારોજ માલ છે ! ” વર્ષતાળે કહ્યું

“ ના ! જેનો સ્પર્શ થતાજ હું બેહોશ થઈ ગઈ તે હું પાસે કેમ રાખી શકું ? ” નાનુ બોલી—“ ખજરની અમર તને થતી નથી તેથી ખીજ અદ્ભૂત વસ્તુ તારી પાસે હશે ! એ વસ્તુ અને ખજર મને આપે તો તારો આ ગુન્ડો પણ હું માફ કરે ! ”

“ મને માફ કરવામા આવશે, એની શું ખાત્રી ? ”

“ ત્યારે ખજરની અસર ન થાય એવી ચીજ તે ખરેખર મને આપી છે તેની મને પણ શી ખાત્રી ? ”

“ પણ તે વસ્તુ આપુ તેની ખાત્રી કરીને મને છોડજો ! ”

“ એવી ખાત્રી કરતા હું પાછી બેહોશ થઈ જાઉં તો પણ નવાઈ નહીં કેમકે, ચાલાકીમા તું મારાથી ઉતરે તેમ નથી ! ” નાનુ બોલી, અને કંઈ વિચારમા જરા ચૂપ રહ્યા બાદ બોલી— “ ફીકર નહીં ! કદાચ થોડીવાર માટે હું ફરીથી બેહોશ થઈ જઈશ તોપણ તું ઝાડ સાથે બાંધેલ હોવાથી મને કંઈ કરી શકે તેમ નથી—” તેનું બોલવું હજી પુરું થયું નહોતું, એટલામા ઝાડીમા ખડખડાટ સંભળાતા કોઈ આવતું હશે એમ ધારી બોલતી અટકી જઈને તેણે પાછળ નજર કરી તો પોતેજ આપેલા અશ્વપર સ્વાર થઈ કમલીનીને આવતી જોઈ કમલીની બીલડીના રૂપમા માલતીને ઘેર ગઈ હતી તેજ રૂપમા અત્યારે પણ હતી, એટલે ઓળખી શકાય તેમ નહોતું, પણ વર્ષતાળે એ ભેદ ખુલ્લો કરી દીવેલ હોવાથી નાનુએ તેને ઓળખી અને તરતજ પોતાના અશ્વપર સ્વાર થઈ ગઈ કમલીની પાસે આવી પહોંચી એટલે નાનુ ગભીર અવાજે બોલી—“ તમે મને જખરી કળી, પણ હવે મારા હાથમાથી કયા છટકી જરો ? મહારાણી માયાવતીના તમે બહેન હોવાથી મારે તમને માન આપવું જોઈએ, પણ તમારી દુશ્મનાઈ તરફ ધ્યાન આપી મહારાણીજીએ ઢંઢેરો ફેરવ્યો છે કે, જે કોઈ તમારું મસ્તક કાપીને તેમની હજીરમા રજુ કરશે, તેને મ્હોદ્દા ઈનામ મળશે ! આથી હું તમને જીવતા છોડી શકું તેમ નથી ! ”

તમે રાજપુત્રીથી મહારાણીને સરણે આવતા હો તો લઈ જવાને તૈયાર છું !”

“ ખરેખર ! ” કમલીની હસીને બોલી—“ હું હમણા માલતીના ધરમા તારા સેવકોની વચમા હોઈશ, એમ સમજતી હોઈશ !”

“ ના ! જ ગલમા હું એકલીજ છું, એ જાણુ છું ! તમારી સાથે પણ કોઈ નથી ! હથીયાર ચલાવવામા તમારામા મારાથી વધારે શક્તિ છે, એમ માનતા હો તો આગળ આવી અજમાવો હાથ !” આમ કહેતા નાનુએ જમણે હાથ લખાવ્યો, એટલે કમલીની હસીને બોલી—“ વાહ ! તારી આગળીમાની અગુઠીથી હું અજાણુ હોઈશ કેમ ? ઠીક આવ ત્યારે !” આમ કહેતા તે ત્વરાથી પોતાના અશ્વને આગળ વધારી પોતાનું ખજર કહાડી સ્ફુરતીથી નાનુએ લખાવેલા હાથને લગાડ્યું કે તરતજ તે બેહોશ થઈ ઘોડાપરથી નીચે પડી કમલીની પણ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી વર્ષતાળને છટો કરી બોલી—“ વાહ ! તમે આવા ચાલાક છતાં એની જાળમા ફસાયા ?”

“ એની આગળીમા ચમકી રહેલી અગુઠીની મને ખજર હોત તો હું ફસાત નહીં !” વર્ષતાળ સરમાઈને બોલ્યો—“ ખરેખર ! એ અમુલ્ય વસ્તુ આણીને વખતે બહુ ઉપયોગી થાય તેવી છે !”

“ એ હરામખોરને એ એકજ ચીજ પાસે હોવાથી માયાવતી માન આપે છે ! એ વીંટીના ઝેરથી કોઈ જીવતો રહી શકે તેમ નથી ! એની પાસેજ એનું ઝેર ઉતારવાની દવા છે !”

“ એને માયાવતી સાથે શો સબંધ છે ?”

“ માયાવતીની સખીઓમા સૌથી વડી છે, અને તે એને પોતાની બહેન કરતા પણ અધિક માને છે !”

“ તો માયાવતીએ અગુઠી એની પાસેથી શા માટે ન લઈ લીધી ! એને તો એ બહુ કામની છે !”

“ એને પણ નાનુએ એવી એક વીંટી અને તેનું ઝેર ઉતારવાની દવા આપી છે, પણ તે કેમ બતાવવી તે બતાવતી નથી !”

“ ઠીક ! તો હવે આપ એ વીંટી લઈ લ્યો !”

“ મને એ ઉપયોગની નથી-અરે-એ પાસે રાખવામા પાપ છે, પણ માયાવતી સગે ખટખટ ચાલે છે ત્યાસુડી એ મારી પાસે જરૂર રાખીશ ! મારા બજર આગળ એ અગુઠી શા હીસાબમા !”

“ એ તો ખરૂં ! તીલસ્મી બજર ધરાવનારને દુનિયામા કોઈનો ભય નથી !” વઈતાળ બોલ્યો-“ મને પણ એક બજર આપે રાખવા આપ્યું છે, પણ તે હમેશ માટે મારી પાસે રાખવાનો હુકમ કરશે ત્યારે મને કેટલી ખુશાલી ઉપજશે !”

“ ભલે !” કમલીની હામીને બોલી-“ એ બજર તમને હમેશ માટે આપુ છું, પણ ક્રીમનરારાય માટે તમે એવી ભલામણ કરશો નહીં !” આ સામળી વઈતાળ ખુશ થયો બાદ કમલીનીએ નાનુના હાથમાથી ડેંગી પથ્થરવાળી વીટી ઉતારી લીધી, અને તેની થેલીમાથી એ વીટીના ઝેરની ઝસર મટાડનારી દવાની ગોશી પણ રોધીને કહાડી લીધા પછી તેણે કહ્યું-“ એને મારા અદ્ભૂત મહેલે લઈ જઈ અજબને સોપી આવી મને મળજો ! હુ ફરી માલતીને ઘેર જઈ જુ ! જુઆ, તમારા કાગળો એની થેલીમા છે તે કહાડી અત્રેજ બાળી નાખી તમારી હમેશની ચિંતાને અત આણો !” આપણુ કહી તે પોતાના અશ્વપર સ્વાર થઈ રવાના થઈ વઈતાળ પણ નાનુની થેલીમાથી પોતાના કાગળો કહાડી ત્યાજ બાળી નાખી તેની ગાસડી બાંધી તેનાજ અશ્વપર સ્વાર થઈ તળાવની વચ્ચેના કમલીનીના મહેલ તરફ રવાના થયો.

હવે વઈતાળની ખુશાલીની સીમા રહી નહી જે કાગળોને લીધે દુનિયામા તેને છપે નામે રહેલુ પડતુ હતુ અને માલતી અને નાનુ, વગેરેના હુકમને તાબે થવુ પડતુ હતુ, તે તેણે પોતાને હાથેજ બાળી નાખ્યા હતા નિશ્ચિત થઈ તે જગલમા ચાલ્યો રાત્રીએ થોડોક વાર આરામ લઈતેજુ પોતાની મુસાફરી ચાલુ રાખી હતી જગલને આડે અવળે માગ તે જતો હતો બપોર થતા તે એક ન્હાના ટેકરા આગળ જઈ પહોંચ્યો, જેની ચારે તરફ ખેર, બાવળ, આમલી, વગેરેના જગલી ઝાડોની ઘટા સાગી હતી, અને એ ન્હાનો ઝાડ પણ વહેતો હતો સૂર્યનો તાપ અસહ્ય હોવાથી વઈતાળે તે સ્થળે થોડો સમય વિરામ લેવાનુ યોગ્ય વિચાર્યું, અને ઝરાન કીનારેજ ખુના એક ઝાડ નીચે તે બેઠો, તેમજ બેઠોશ નાનુની ગાસડી પણ પોતાની પાસે રાખી ઝરાના નિર્મળ પાણીથી હાથ

મ્હેા વોઈ પોતાની થેજીમાથી થોડોક મેવો કહાડી નાખ્તો। કગીને સ્વસ્થ થતા તેણે નાનુની ગાસડી છોડી અને લખવખો સુધાડી તેની બેહોશી દૂર કરી શુદ્ધિમા આવતા નાનુ આસપાસ નજર કરતા વઈતાળને ભેઈ સમજી ગઈ કે કમલીનીની આજ્ઞાથી તે પોતાને કોઈ સ્થળે લઈ જતો હશે આથી તે વઈતાળ પ્રત્યે બોલી-
“કમલીનીની આજ્ઞાથી મને લઈ જાય છે એ જાણુ છું, પણ કેહી છતા મારા હાથપગ કેમ ખુલ્લા છે, અને મારી બેહોશી દૂર શા માટે કરવામા આવી તે સમજતું નથી।”

“તારા હાથપગ બાધવાની હવે જરૂર નથી।” વઈતાળ બોલ્યો-
“તારે માટે હું બહુ સાવચેત છું તેમજ તું મને કંઈ કરી શકે તેમ નથી કેમકે, તારી પાસે પેલી વીંટી હવે રહી નથી વળી મારી પાસે આ અદ્ભૂત ખજૂર છે, એટલે મારે હવે કોનો ડર છે’ મારી જીદગી ધૂળ કરનાર કાગળો પણ મે બાળી નાખ્યા છે। આ રમ-
ણિક સ્થાનની સ્વચ્છ હવાનો આનંદ તું પણ જરા ભોગવે, એ માટે તારી બેહોશી મે દૂર કરી।”

“તને હવે કોઈનો ડર નથી એ ખરૂં, પણ એટલું તો ખાત્રીથી માનજે કે અમારી સાથે દુરમનાઈ કરવામા તું સાર નહીં કહાડે, અને રાજા કુલીનસિંહ પણ તારા ગુન્હા દહીં માફ નહીં કરે।”

“પણ કાગળો બાળી નાખ્યા પછી ગુન્હાની સાબીતીજ શી રહી? હદાર દીલના મહારાજ કુલીનસિંહજી મને માફ કરશેજ।”

“છતાં સારતું ખરૂં સુખ તું મેળવી શકીશ નહીં। રાજા કુલીનસિંહને જીવન અર્પણ કર્યાથી પણ તને વિશેષ લાભ થશે નહીં।”

“એ ખરો આનંદ- ખરૂં સુખ શું?”

“તું ખરો સુખી ક્યારે કહેવાય? એક ડાકોરની માફક તું ઠાઠમાઠથી એશઆરામ ભોગવી શકે એટલી દોલત પાસે હોય અને કાશીમા રહેતી તારી વહાલી પત્નિ-ક્રીસનની માતા તારી જીદગી સુખી કરવાને તારી પાસે હોય ત્યારેજ તું સુખી થાય।”

“પણ એ મારી પત્નિ હતી તે તે કેમ જાણ્યું?”

“અરે! મારાથી શી વાત અજાણી છે? તે કાશીપુરી જોડયા પછી જે જે ભેદો ક્રીસનરાયના જાણવામા આવ્યા, અને જેને લીધે રક્ત મથક્યે ઢેકાણું રાખ્યું છે તે પણ તેના જાણવામા આવ્યું, એ સર્વ હકીકત તેણે તને જણાવી નથી?”

“ક્રીસનરાયે મને કંઈ કહ્યું નથી । અરે । હું તેનો પિતા છું, એ પણ તે જાણતો નથી । રક્તમયને લગતી હકીકત જાણુ છું । ”

“ત્યારે તો એ પુસ્તક હજી ક્રીસનરાયની પાસેજ હશે ? ”

“તે હું કહી શકતો નથી । ”

“અને તે જાણવાની મને ઈચ્છા પણ નથી । ”

“વારૂ ત્યારે મારી પત્નિ વિષે તું કાંઈ જાણે છે ? શું તે હજી જીવતી છે ? ”

“હા । જીવતી છે, પણ જેણે તેને કેદ કરી છે તેણે આર પાંચ દીનમા તેના જીવનનો અત આણુવાનો કરાવ કીધો છે ? ”

“એ કોને ત્યા કેદ છે ? ”

“તે કહેવાની મને શું ગરજ ? તું દુશ્મન બની મને કેદ કરી લઈ જાય છે ત્યારે તારી સાથે મારે બહાઈ શા માટે કરવી ? ”

“પણ એના બદલામા હું તારી સાથે બહાઈ કરીશ । ”

“તું ચાહે તો મારી સાથે બહાઈ કરી શકે છે, અને હું પણ તારી સાથે બહાઈ કરું તેમ છું । વળી તારાપર તો મારો હક છે । ”

“હક કેવો વળી ? ”

“કેમ । કાશીપુરીમા તારા ધરની અબાશીમા ચાદની રાતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા ચાદ છે ? રત્નપુર જતી વખતે લીધેલ સોગદ-”

“બસ । હું સમજ્યો । એ બધા કારસ્તાન તમારાજ । ક્રીસનની માતાને ગૂમ કરી તેનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તુંજ મારા ધરમા રહી હતી-તારી સગેજ મે મજાહ માણી હતી । ”

“અને પરિણામમા રક્તમય તમે મનેજ આપ્યું હતું । ”

“બરોબર । ત્યારે તો એક બેવફા વેશ્યાને પોતાના આશકપર જેટલો હક હોય તેટલો તારો પણ મારાપર હક ખરો । ”

“બલે એટલોજ । વેશ્યા તો હું છુંજ । મારી ચાલાકી જોઈ મને કામની ધારીનેજ માલતીએ પોતાની સખી તરીકે રાખી । એમને પ્રતાપે મને સુખ મળવામા કંઈ જોહ રહી નથી । ”

“ત્યારે તો મારી પત્નિ મને પાછી મેળવી આપ । ”

“મેળવી આપુ, પણ બદલામા શું આપીશ ? ”

“આ તીલસ્મી બજાર સિવાય જે માગીશ તે । ”

“ખજર મને નથી જોઈતું ! રાજા કુલીનસિંહનો સાથ છોડી દઈ તું અમારો મદદગાર થા, એટલું જ હું માગુ છું । પછી તું અગણિત દોષત પ્રાપ્ત કરી સંસારમા સુખી છ દગી ગુનરીશ ।”

“એ બનવું મુશ્કેલ છે । એમ કરવાથી મારી બદનામી થવા સાથે મહા દ્વેશામા મારા જીવનનો અંત આવશે ।”

“કોઈ તારૂં નામ લે તેમ નથી । ખરા સ્વરૂપમા નથી, અને કમલીની સાથે તારે નવીન પીછાન છે, એટલે તારૂં અસલ રૂપ તે જાણતી નથી । ખરૂં સ્વરૂપ ધારણ કરી બેધડક દુનિયામા ફરી શકીશ । કમલીની તને શું કરી શકશે ?”

“કમલીની મારા તમામ ભેદ જાણે છે । એની સંગે દગો રમવો, એ પોતાની છ દગી સંગે વેર બાધવા બરોબર છે કેમકે, તે સાધારણ અબળા નથી । વળી અમે પ્રત્યે તેણે બતાવેલી ભલાઈનો ખ્યાલ કરતા તેની સંગે કપટ રમવાથી મારો પુત્ર ક્રીસનરાય પણ મારાપર નાખુશ થયા વગર રહેશે નહીં ।”

“ક્રીસનરાય પોતાની માતાની ખબર સાંભળી ખુશ થશે । કમલીનીનો ડર રાખે છે, એ તમારી ભુલ છે । અરે । એકાદ માસમા કમલીની આ દુનિયામા હરોજ નહીં, અને તમે મદદ કરશે તો સાત આઠ દીનમાજ કમલીનીનું કાસળ કહાડી નાખીશું । પછી તમને કોનો ડર રહેશે ? તમારા તીલસ્મી ખજર સામે ટક્કર લેનાર દુનિયામા પછી કોણ રહેશે ? ખાત્રીથી માનજે કે કમલીનીનો અંત કાળ હવે સમીપજ છે, અને તમે એની સાથે રહી રખડી મરશો, માટે મારૂં કહું માની અમારી સાથે રહો । જુવો, તમારી મદદથી દુઃખ મુદતમા કમલીની સાથે રાજા કુલીનસિંહ અને તેના બે કુમારોને પણ આપણે આ દુનિયામાથી સદાના દૂર કરીશું । તમારી સુદર પત્નિ તમને મળવા આવે, અગણિત દોષતના તમે માલેક બનશો, અને હું પણ તમારી માથુક થઈ રહીશ । મારા અંત કરણમા તમારી મોહક મૂર્તિએજ ધર કર્યું છે । મહારાણી માયાવતી કેવી અદ્ભૂત શક્તિવાળા છે, તે જાણો છો ? તેમને સમજવી તમને એકાદ રાજ્ય અપાવી દઈશ ।”

“માયાવતીને હું સારીપેઠે ઓળખું છું, અને તેના ગુપ્ત ભેદો વિષે પણ કમલીનીએ મને થોડીક હકીકત જણાવી હતી ।”

“ અરે ! માયાવતીની શક્તિનું વર્ણન શું કરે ? જોત જોતામાં હજારો માણસોના પ્રાણ લેવાની તેનામાં શક્તિ છે ! તેના સહજ ઈસારાથી તમારી આ દશા થઈ, તમારી પત્નિ ગૂમાવી અને સંસારમાં તમે મુખ બતાવવાને લાયક ન રહ્યા ! ”

“ પણ તે એટલી બધી શક્તિવાળી છે તો રાજા કુલીનસિંહ, વગેરેને મારી નાખવામાં તેને શેની મુશ્કેલી હોય ? ”

“ તેને મુશ્કેલી છે, એમ કોણ કહે છે ? અરે ! અત્યારેજ રાજા કુલીનસિંહ, તેના બે કુમાર, કીશોરી, કામીની અને ચતુર, વગેરે તેના અધિકારોને તેણે કેદ કીધા છે અને ઈચ્છામાં આવે ત્યારે તેમને મારી નાખી શકે તેમ છે, તેમજ તમને તો તે એક મજાક સમાન માને છે ! એમના અધિકારો કદાચ થાપ ખાઈ જાય, અને તે કારણેજ રક્તચંદ્ર અમારા હાથમાં આવ્યા પછી જન્મ રહ્યું, પણ આવકાલમાં ફરી તે પુસ્તક માયાવતીને હાથ આવશે ! તમે અમારી વાત કબુલ નહીં કરો તો સર્વની પહેલા તમારું જ મોત આવશે ! તમારે હાથે થોડું કામ લેવું છે, તેથી અત્યારસુધી જીવતા રહ્યા છો ! તમે સહજ મદદ કરશો તેના બદલામાં શું મેળવશો તેનો પણ જરા ખ્યાલ કરો ! કમલીનીએ મને અને માલતીબાને કેદ કીધા, તેમાં મ્હોડું કામ બળવું, એમ માનશો નહીં ! એથી માયાવતીને કંઈ શુક્રાન નથી, અને અમે પણ ઘણા દિવસ કેદમાં રહીશું નહીં, માટે ન કહ્યું છે તે ઉપર પુખ્ત વિચાર કરી કમલીનીને છોડો, નહિતો પરતારો, અને તમારી પત્નિ પણ વલખા મારીને મરી જશે ! મારા કહેવા ઉપર તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો હું ખાત્રી કરી આપીશ ! ” આટલું કહી તે વર્ષતાળનો હાથ દબાવતા સહજ નીચું જોઈ બોલી- “ પ્યારા ! તમને ચાહું તું તેથીજ આટલું કહું છું ! માયાવતીને તમારી કંઈ દરખાશ નથી ! તમે સજ રહી સંસારમાં સુખ ભોગવવાની મને પણ અલિલાષા છે ! ” વર્ષતાળ વિચારમાં મુકાયો થોડી વાર ચૂપ રહ્યા બાદ એક નિશ્વાસ નાખી તે બોલ્યા- “ ઠીક ! તમે કહો છો તેમ કરીશ ! વહાલી પત્નિ સાથે તમારા પ્રેમનું પણ હું પોતાનું કરીશ ! ” નાનું તેને બગી પડી, અને બે પ્રેમી હાસ્ત-વિનોદ કરતા થોડીવાર ત્યાં બેઠા બાદ યુગ થતા તે ટેકરાપર ચઢવા લાગ્યા

પ્રકરણ ૧૫ મું.

બે બહેનો.

સંધ્યાકાળનો સમય હતો. સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો હતો. છતાં પશ્ચિમ આકાશમાં લાલિમા પ્રકાશી રહી હતી. મહાપવનની લહે-કીઓ મનને શાતી આપતી હતી. આ સમયે ખુલ્લા વિશાળ મેદાનમાં આપણી નજર ફેરવીશું. ચારે તરફ દૃષ્ટિ નાખતાં વેરાન જમીન દેખાતી હતી. ક્યાંય મોટું ઝાડ નજરે પડતું નહોતું, ફક્ત પૂર્વ દિશામાં બહુ છેડે કંઈ ધાતુ જણાતું હતું, તે ઉપરથી ત્યાં ન્હાનો ટેકરા હોય એમ અટકળી શકાતું હતું. આ મેદાનમાં ત્રણ ઘોડે-સ્વાર યુવતીઓ દૂર જણાતા ટેકરા તરફ ધીમેધીમે ચાલી જતી હતી. તેમના ચહેરા ધુરખાથી ઢાંકી દીધા હતા, તેમણે તેમના હાથ પગની નાજુકતા અને શરિરનો સુંદર ધાટ જોતા તેઓ સ્વરૂપવાન સુંદરીઓ હશે, એમ સમજી શકાતું હતું. આ સ્ત્રીઓની ઓળખાણ વાચનાર અમે આ સ્થળેજ આપીશું. કાળા ઘોડા પર મહારાણી માયાવતી સ્વાર હતી. પાંચકલ્યાણ ઘોડાપર તેની ન્હાની બહેન લીલાવતી હતી અને બદામી ઘોડાપર તેમની સખી રતન બેઠી હતી. તેઓ વાતચીત કરતી ધીમેધીમે જતી હતી. ઘોડેક અંચા બાદ તેમણે પોતાના મુખપરના ધુરખા ઉઘાડી કરી દીધા, અને માયાવતી બોલી-“ પેલો ચક્રમ બાગમાં ક્યાંથી આવ્યો હશે? આપણે જઈએ છીએ, એ માર્ગે એ આવ્યોજ નહોતો. ”

“તલેસમ બાધનારાઓએ ત્યાં જવાના બીજા પથ રસ્તા બાંધ્યા હશે, તેમાંથી એકાદ તે જાય છે હશે!” લીલાવતી બોલી.

“પણ એ બીજા રસ્તાની પાસકાને બંધર હોય, એ આપણે માટે જ લીર બાંધત છે!” રતને જણાવ્યું.

“ખરેખર! અબજબીજરેહુ છે કે તલેસમની મહારાણી છતાં જો રસ્તાઓની મને બંધર નથી તે બીજાની જાણમાં કેવી રીતે આવ્યા હશે?” માયાવતી વિચારમાં પડી, એટલે લીલાવતી જ લીર અવાજે બોલી-“બહેન, તલેસમની કેટલીક બાબતો એવી છે કે તમે જાણો છો. છતાં નિયમાનુસાર મને પણ તે જણાવી શકો નહીં. આપના પતિ એ રસ્તાઓને લગતા ધણું લેઈ જાય છે.”

હતા ! અરેરે ! તે દેવલોક પામ્યાને આજ પાચ વર્ષ થઈ ગયા ! આજે એ જીવતા હોત તો-તેનું બોલતું પુર થાય તે પહેલા માયાવતી ગભરાઈને વચમા બોલી ઉઠી-“ રસ્તાના ભેદ એ જાણતા હતા તો તે કયાથી જાણ્યું ? ”

“ એ દીન વાત કરતા એમણે કહ્યું હતું કે ત્રીજા ભાગના બાગમાં જવાના પાચ રસ્તા છે ! ” લીલાવતીએ જણાવ્યું “ મને એ રસ્તા દેખાડવાનું એમણે કહ્યું હતું પણ તમારી બ્હીકે હું ન ગઈ ! ”

“ પણ આજ દીન સુધી એ વાત તે મારાથી કેમ છાની રાખી ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ આપ જાણતા હો, એમ પારી હું બોલી નહીં ! ” લીલાવતીએ જવાબ આપ્યા માયાવતી કંઈ વિચારમાં ચૂપ થઈ ગઈ તેનો ચહેરો જોતા જાણે તે ગભરાટ અને મુઝબલમાં પડી હોય, એમ લાગતું હતું લીલાવતી તે જોઈ શકી તેના મનમાં ખટકો પેદા થયો, અને તે માયાવતી તરફ શબ્દભરી નજરે જોવા લાગી કેટલેક સુધી ગુપચુપ મુસાફરી કર્યા બાદ માયાવતી લીલાવતી તરફ આડી નજરે જોતા બોલી-“ ત્યારે એ રસ્તાના ભેદ એ જાણતા હતા ? ”

“ હા ! ” લીલાવતીએ જણાવ્યું અને પાછળ આવતી રતન તરફ નજર કરી તો તેનું મુખ પણ ઉતરી ગયું હતું લીલાવતીને પોતાની તરફ બારિકીથી જોતી જોઈ માયાવતી અને રતન ચતી જઈ પોતાની હાસી છૂપાવી આડીઅવળી વાતો કરવા લાગી

“ હવે આપણે ટેકરાની પાસે પહોંચ્યા છીએ ! બાવાજી મળી જાય તો હીઁ ! ” રતન બોલી, એટલે માયાવતીએ કહ્યું- “ મળજેજ ! બાવાજી હાલ કયાય જતા નથી ! એમને મળવા ત્યાં જવાનું મને હીક લાગતું નથી ! ”

“ કેમ વળી ? ” લીલાવતીએ અન્યથા થઈને પૂછ્યું- “ એમને મળવાનો તમને તો બહુ ઉત્સાહ હતો ! ”

“ ખરું, પણ વિચાર કરતા મને લાગે છે કે બાવાજી બધી વાતોના કંઈ જવાબ આપી શકશે નહીં ! ” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ આટલો પથ કાપીને આવ્યા પછી અહીંથીજ પાછા ફરીશું ? ” લીલાવતીએ પૂછ્યું, એટલે માયાવતીએ દૃઢ અવાજે

જણાવ્યું-“હા! હવે ત્યાં સુધી જવાની જરૂર નથી!” તેણે પોતાના ઘોડાને પાછો ફેરાવ્યો. આથી લીલાવતી અને રતને પણ પોતાના અશ્વ વાળ્યા. લીલાવતીના મનમાં ઉપજેલી ગાના મજબૂત થઈ ત્રીજા ભાગના ખાગ વિષેની પેાતે જણાવેલી હકાકતની માયાવતી ઉપર જખરી અસર થઈ છે, એવી તેની ખાત્રી થઈ, પણ તેમ થવાનું કારણ તે અટકળી શકી નહીં.

માયાવતીએ પોતાનો અશ્વ વાળ્યો એટલામાં હાથમાં તીર કમાન સહ સામે આવતા ચતુર ઉપર તેની નજર પડી તે તેને ઓળખતી હતી, એટલે અવાર થઈ ગયા હતા પણ તેની ચપળ આંખે તેને ખરેખર દીડો. તરતજ મ્યાનમાથી તલવાર ખેંચતા તેણે ચતુર તરફ પોતાના અશ્વને છોડી મુક્યો, જે જોઈ તે મ્હેરેથી ખૂબ પાડી બોલ્યો-“ખબરદાર! પાસે આવતા પહેલાં એકજ તીરમાં પ્રાણ બોઈ બેસશે!” આથી માયાવતી અટકી ગઈ પણ રતનથી રહેવાયું નહીં, અને તે તલવાર ખેંચી તેની તરફ ધસતા બોલી-“હુ તારા તીરથી ડરીશ નહીં!”

“ત્યારે તારી છ દગી તને વહાલી નથી!” ચતુરે જણાવ્યું-“યાદ રાખજે, આ હાથમાંથી છટેલું તીર ખાલી નહીં જાય!”

“તારા એક તીરથી તું અમ ત્રણેને ડરાવવા માગે છે કેમ?” રતન બોલી-“આ સમયે મારી પાસે તીર કમાન નથી, નહીંતો તને પણ દેખાડત કે તીર કેમ છોડાય છે?”

“એક અબળા છતાં પોતાને તું કેવીક બળવાન સમજે છે!” ચતુર હસીને બોલ્યો-“એક સ્ત્રીપર હુ તીર નહીં છોડું!” આમ કહેતા તેણે કમાન ખભે લટકાવી લીધી, અને પોતાની શેલીમાંથી લોખ ડનો એક ન્હાનો ગોળો કહાડી રતનને બતાવતા તે બોલ્યો-“તમારે માટે આ ગોળોજ પૂરતો છે! હુ ફરીથી કહું છું કે મારાપર તલવારનો ધા કીધાથી પરિણામ સારું નહીં આવે!”

“પણ આ કેણું છે તે જાણતો નથી?” માયાવતી તરફ હાથ કરી બતાવતા રતન બોલી

“તમે ત્રણેને સારીપેટે ઓળખું છું, અને સાથે જાણું છું કે મુડતાલીસ નખરની ઓરડીને પવિત્ર કમીને માયાવતી બેફિકર બની છે, જે વાતને પાંચ વર્ષ થયા છે!” ચતુર બાર દર્શને બોલ્યો, અને તેણે માયાવતી તરફ બેદલરી નજર નાખી તેનો

મહેરો ફીકકો પડી ગયો હતો, શરમથી તે નીચું જોઈ ગઈ હતી, પણ તેની આ સ્થિતિ ક્ષણવારજ રહી ! ચતુરના વચનો સાંભળી લીલાવતીએ અભયળી સહ તેની તરફ જોયું, એટલે સ્વસ્થ થઈ તેણે રતન તરફ જોયું તરતજ રતને પોતાના અશ્વને ચતુરની છેક પાસે લઈ જઈ તેનાપર તલવારનો ધા કીધો, જે તેણે સ્ફુરતીથી ખસી જઈને ચુકવી નાખ્યો, અને પોતાના હાથમાનો લોખડનો ગોળો તેના અશ્વના કપાળમા એવા જોરથી માર્યો કે તે ઉભો રહી શક્યો નહીં, ગરદન હલાવી જમીનપર ઢળી પડ્યો ઘોડાના કપાળમા વાગીને દુર પડેલ ગોળો ચતુરે કુદીને ઉપાડી લીધો પોતાના ઘોડાને પડતા ચાલાક રતન કુદીને દુર જઈ ઉભી રહી, એટલે હાથમાનો ગોળો તેને ખતાવતા ચતુર બોલ્યો-“ આ ગોળાનો પ્રભાવ જોયો ! હવે ધા કરવાને આવીશ તો એ તારા કુટણપર લાગશે અને જોતજોતામા લગડી બનાવી દઈશ ! તમારા પ્રાણુ લેવાની અત્યારે મારી ઈચ્છા નથી, પણ જે કામ માટે આવ્યો છું તે પૂર્ણ કર્યા વગર પાછો ફરીશ નહીં ! ”

“ ઠીક ત્યારે બોલ તારે અમારું શું કામ છે ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ ફક્ત તમારા નહાતા બહેન લીલાવતીને એક વાત કહેવી છે ! મારે બીજું કંઈ કામ નથી ! ” ચતુરે જણાવ્યું

“ બોલો, શું કહેવું છે ? ” લીલાવતીએ પૂછ્યું

“ આ બંને ન સાંભળે તેમ દુર આવો તો કહું ! ” ચતુરે જવાબ આપ્યો-“ બહીરો નહીં ! હું દગાખોર નથી ! ચાહું તો અત્યારે તમે ત્રણેને રામશરણુ પહોંચાડી શકો તેમ છું ! હું તો ફક્ત તમને એક વાત કહેવાને આવ્યો છું, જે સાંભળવાનો તમ સિવાય બીજા કોઈને હક નથી ! ” આ સાંભળી લીલાવતી ત્યાંથી જરા દુર જઈ ઉભી, એટલે ચતુર તેની પાસે જઈ પોતાની ચેલી-માથી એક કાગળ કહાડી તેને આપતા બોલ્યો-“ આ જલદી વાંચી લ્યો ! માયાવતીને એની ખબર ન પડે ! ” લીલાવતીએ ચદ્રના પ્રકાશમા તે કાગળ ઉતાવળે વાંચી લીધો, અને પછી ફાડીને ઝીણા તુકડા કરી ફેંકી દીધા ચતુરે જવાબ આપવાથી તે ધીમેથી બોલી-“ ફક્ત એટલું જ કહેજો કે, બહુ સારું ! ” તરતજ ચતુર તેમને ત્યાંજ છોડી ઉત્તર દિશા તરફ ચાલ્યો. પોતાની

પાછળ કોઈ આવતું નથી તેની ખાત્રી માટે તે વાર વાર પાછું ફરી જોતો હતો. ચતુરના જવા બાદ લીલાવતી માયાવતી પાસે ગઈ, એટલે તેણે ચીઢીમા શુ લખ્યું હતું તે વિષે તેને પૂછ્યું, જેના જવાબમાં તેણે ખરી વાત છપાવી કંઈ વિચિત્ર વાત કહી માયાવતીના મનનું સમાધાન કર્યું, અને તેઓ માર્ગે પડી

વાચનાર ! આ બનાવને બીજે દીને મધરાતે માયાવતીના તીલસ્મી બાગમાના મહેલમાં જઈ આપણે ત્યાનો રાત્રીનીહાળીએ પહેરેગીરો સિવાય સર્વ નિદ્રાધીન થયા હતા, પણ ફક્ત બે યુવતીઓની આખમાં નિદ્રાનું નિશાન નહોતું ! એક તરફ લીલાવતી પોતાના રાચનગૃહમાં વિચારમાં નિમગ્ન થઈ બીજાનાપર આજોટતી હતી, અને બાગની બહાર જઈ કોઈને મળવાનો લાગ શોધતી હોય તેમ થોડી થોડી વારે ઉઠીને ઓરડાની બહાર જઈ આસપાસ કોઈ જગતું તો નથી તે જોઈ આવતી હતી બીજી માયાવતી પણ નિદ્રા આવતી નહોતી તેથી ઓરડામાં આમથી તેમ આટા મારતી હતી અનેક તરેહના વિચારોમાં તેનું મસ્તક ધ્રુમતું હતું, અને પોતાના અત કરણની વેદના દબાવી ન શક્યાથી તેના હોઠના હાલવાથી અતરનો દરવાજો ઉઘડી જતો હતો, અને હૃદયમાં પૂરાઈ રહેલા અનેક ભેદ શબ્દરૂપ થઈ ધીમે ધીમે બહાર નહાસી જતા હતા.

સર્વત્ર સૂનકાર છવાઈ રહેતાં લીલાવતી પોતાની રાખાપરથી ઉઠી, અને કાળા ઝલ્લામાં પોતાનું તમામ શરીર છપાવી અઈચારીની થેલી કમ્બરે લટકાવી દબાતે પગલે ઓરડાની બહાર નીકળી આમતેમ ફરવા લાગી. માયાવતીના રાચનગૃહ પાસે જઈ તે સંતાઈને બહારથી જોવા લાગી તો તેને ઓરડામાં ફરતી જોઈ, એટલામાં તેના મુખમાંથી નીકળતા કેટલાક શબ્દો તેને કાને પડ્યા.

“એ રસ્તાઓ વિષે એને ખબર છે !” માયાવતી બોલતી સંભળાઈ—“પેલો ભેદ લીલાવતી જાણતી નથી એાહ ! રતનના પ્રેમ...” આટલું સાંભળતા લીલાવતી ગમરાઈ પોતાના ઓરડામાં પાછી ફરવાનો વિચાર કરવા લાગી, પણ માયાવતીના મુખમાંથી વધુ શબ્દો નીકળે તે સાંભળવાની ઈચ્છાએ તેને ત્યાંથી ખસવા હીધી નહીં ! માયાવતી કંઈક વધુ બેચેન બનેલી જણાઈ, અને

પોતાની શય્યાપર પડી થોડીવાર બહાર ઉભી રહેતા માયાવતીના સ્વાસના સભળાતા અવાજ ઉપરથી તે સુઈ ગઈ, એમ ધારી લીલાવતી ત્યાંથી જઈ બાગમાં દરના લાગી કોઈ પહેરેનીર પોતાને ન જુવે તે માટે ઝાડોની ઓથે મતાતી તે બાગના છેક પાછલા ખુણામાં ગઈ ત્યાં એક ન્હાનો પણ મજબૂત મીનારો હતો, જેમાં જનાનો લોખડનો ન્હાનો દરવાજો ધીરેથી ઉઘાડીને અદર દાખલ થઈ તેણે પાઠો બધા પ્રીતીયા અવકાર હોવાથી થેલીમાથી દીવટ કહાડીને સળગાવી તે ઓરડીમાં ચારે તરફ જોવા લાગી આ ઓરડી વર્ષો થયા બધા હોવાથી તેમાં કરોળીયાના જળા બાઝી ગયા હતા ઓરડીમાં ચારે તરફ પથ્થરની ચોરસ લાદીઓનું બાધકામ હતું, અને ઉપરની છતમાં ત્રણ ગ્રીંદ્ર હતા, જેમાંથી આકાશમાં પ્રકાશી રહેલા તારાઓ દેખાતા હતા લીલાવતી હાથમાંની દીવટ એક બાજુએ મુકી જમીનપર બેઠી થોડી વાર તે વિચાર કરતી ત્યાં બેઠી તે પછી એક ખુણાની જમીનમાંથી એક ચોરસ સીલા તહજ ખટકા સાથે દરવાજાની માફક ઉંચે ઉઘડી જઈ કમલોની બહાર આવી તેને જોતાજ લીલાવતી ઉઠીને હેતથી બેઠી પડી બનેની આખોમાંથી આસુ ટપકવા લાગ્યા સ્નેહની ઉમિ શાત પડતા છૂટી પડી તેઓ બેસીને વાતચીત કરવા લાગી

“વહાલા બહેન !” લીલાવતી આન દસહ બોલી—“મારા આન દનો પાર નથી ! અરે ! આપને મારાપરથી હેત જતુ રહ્યું, એથી મને બેહદ દીલગીરી લાગી હતી, પણ ચતુરસિંહે આપેલી આપની ચીઠ્ઠીએ મારા હૈયામાં આશા સંવન કરી !”

“બહેન, હું ખી થવાનું કારણ નહોતું !” કમલોની સ્નેહ-ભરે અવાજે બોલી—“હું તને બૂલીજ નહોતી ! આજે તું મને અહીં મળીશ, એવી મને આશાજ નહોતી કેમકે, તું મારા શ્રવનના આહુક બની બેડેલ નહોટા બહેન માયાવતીના તાબામાં છે !”

“નહોટા બહેન ગમે તેમ હોય, પણ કઈ મારા હુદયમાંથી આપના તરફનું માન ઓછું થયું છે ? આપની ચીઠ્ઠી મળ્યાબાદ હું નીરાતે બેઠી નથી પરિણામ કંતુ ભય કર આવશે તેનો ખ્યાલ કાંધા વગર બેપરડા અહીં આવી છું ! બહેન, આપ મહેલ છોડી ગયા તે વખતે મને તો કહ્યું હતું !”

“તો શુ ઇ મારી સગે આવી હોત ?”

“હા! અરે! અત્રે હુ કેટલી દુ ખી છુ તે માર મન સમજે છે! એવા જય કર કામો પારી પાસે કરાવવામા આવે છે કે તે યાદ કરતા ક પારી છૂટે છે! શુ કરવુ? લાચારીથી બનુ કરવુ પડે છે! હુ સમજુ છુ કે માયાવતીને ગુસ્સે કરીને દુનિયામા જીવતી રહી શકુ તેમ નથી.”

“કારણ કે તલેસમના ભેદથી ઇ અબજા છે! ભોળા બહેન, પણ અજબકુ વરીના કપમા તો તે ચાલાકી ખૂબ ચલાવી હો!”

“એ તમે કયાથી જાણુ ?”

“અરે! મને તમારી દરેક હીલચાલની ખબર પડે છે! કીસનરાય હાલ મારો મદદગાર બની મારજ કામ કરે છે.”

“અરેરે! એ તમારો સાથી છે તો કોઈક દિવસ મારી સામે આવી ઉભો રહેશે ત્યારે મારાથી ઉચુ નહીં જોવાય! ખરે ખર! એ ખીચારા સાથે કપટ રમવામા મે એાછ રાખી નથી.”

“બહેન, એમા તારી બૂલ નથી! એ વાત હાલ રહેવા દઈ જે ધારણાથી હુ અત્રે આવી છુ તેની વાત કરીએ! આ તલેસમની મુદત હવે પૂર્ણ થવા આવી છે, અને માયાવતી ટુક સમયમા પોતાના પાપના ફળ ભોગવશે, મારે તારી શી ઈચ્છા છે ?” જવાબમા લીલાવતી હાથ જોડીને બોલી-“હવે મને આપની સગે રાખો કે માયાવતીનુ મુખ જોવુ ન પડે! તલેસમના ભેદ હવે થોડા દીનમાજ ખુલ્લા થશે, એમ હુ સમજુ છુ કેમકે કેટલીક મુદતથી અહીં એવા અદ્ભૂત બનાવો જોવા તથા સાબળવામા આવ્યા છે કે માયાવતીની મતી પણ મુંઝાઈ ગઈ છે, તલેસમ તોડનાર ઇદ્રજીત અને આન દસિંહ માયાવતીના કેદી છે અને આવતી કાલે તેમને કતલ કરવામા આવનાર છે, એજ ચિંતા છે!”

“પ્રભાત થતા પહેલાજ બને કુમારોને હુ છોડવી જઈશ!”

“બસ! પછી ધારિત નથી!” લીલાવતી ઉત્સાહસહ બોલી-“બહેન, તેઓ કેવા જલા અને સુદર છે! કુમાર આન દસિંહને દીઠા-” આટલુ બોલી ચુપ થઈ લજ્જતથી તે નીચુ જોઈ ગઈ કમલીની તેનો મનોભાવ સમજી ગઈ, પણ કઈ સમજી ન હોય તેમ બોલી-“પણ કુમારોને છોડવવામા તારી મદદ જોઈશે!”

“આપની આજ્ઞા માનવાને હુ તૈયાર છુ”

“કુમારોના કેદખાનાની કુચી મને આણી આપ ! માયાવતી તે નિરતર પોતાની કમ્મરેજ રાખે છે, પણ તે સહજમા લઈ શકાય એવી યુક્તિ બતાવુ છુ.” આમ કહી કમ્મરેથી તીલરમી ખજર કહાડીને તેને બતાવતા તે બોલી-” આ તલેસમની ભેટ છે ! એનો હાથો સહજ દબાવ્યાથી એમાથી ચમકાટ નીકળે છે, જેની સામે કોઈની આખો ઉઘાડી રહી શકતી નથી ! એ ઉપરાત એમા બે અજબ ગુણ છે ! જેના શરિરને એ લગાડવામા આવે છે તે તરત બેહોશ થઈ પડે છે, અને ખીજુ ગમે તે વસ્તુ એનાથી કાપી શકાય છે ! તને બતાવુ ?” આમ કહેતા તેણે ખજરનો હાથો દબાવ્યો તેમાથી નીકળેલો ચમકાટ જોઈ ન શકવાથી લીલાવતીએ પોતાની આખો ઢાકી દીધી કમલીનીએ તરત ચમક બધ કરી, એટલે તે આખો ઉઘાડી બોલી-“ લાવો, હુ એનો હાથો દબાવુ ! પણ મારા હાથમા કેમ ધરી શકીશ ? એનો સ્પર્શ થતા તો બેહોશ થઈ જઈશ ! ત્યારે બહેન, આપના પર એની અસર કેમ થતી નથી ?”

આપણે જાણી ગયા તેમ કમલીની પાસે બે ખજર અને બે વીંટી હતી એમાથી એક વીંટી તેણે લીલાવતીને આગળીમા પહેરાવી તેનો ગુણ સમજાવ્યો, એટલે તે બોલી-“ બહેન, આવી અદ્ભુત વસ્તુ આપની પાસે છે તો માયાવતી પાસેથી કેદખાનાની કુચી આપ પોતે લઈ શકો તેમ છે !”

“હુ લઈ શકુ છુ, પણ માયાવતીના શયનગૃહ સુધી પહોંચતા રસ્તામા મને કોઈ જોઈ શોર ગચાવે તો વ્યર્થ પચાત થઈ પડે ! મને કોઈની ધારિત નથી ! આ ખજરની મદદથી સેકડો માણસોને મારી હુ તેમની વચમાથી છટકી જઈ શકુ તેમ છે, પણ એવો પ્રસંગ ન આવે ને આપણુ કામ થાય ત્યા સુધી ઠીક, એમ ઈચ્છુ છુ ! હવે અત્રે ખોટી ન થતા તુ ખજર લઈને જ ! તારી રાહ જોતી હુ અહી બેઠી છુ !” તરતજ લીલાવતી રવાના થઈ, અને અરધા કલાકમા પાછી ફરી કેદખાનાની કુચી કમલીની આગળ મુકતા બોલી-“ બહેન ! કુચી આણવામા જરા મુરકેલી નહી નહી ! રસ્તામા પણ કોઈએ મને દીઠી નથી અને માયાવતી પણ કશું નિ દ્રામા હતી કુચી લેતા તે જાણી ન હોતે તે માટે ખજર તેના શરિરને લગાડ્યુ કે તે સહેજ કપી, અને તેની આંખો ઉઘડી નહી !

તે બેહોશ થતાજ બેધડક કુચી કહાડી લઈ હુ આવતી રહી ! હવે અહીં ખોટી શા માટે થઈએ ? પણ બહેન, ફેદખાનામા જવાને આ બાગને રસ્તેજ આપણે જવું પડશે !—”

“ શા માટે ? ત્યાં જવાને ખીજો માર્ગ હું જાણું છું ! ”

“ માયાવતીબાના પતિ અત્રેના ઘણા રસ્તા અને બોયરાથી જાણીતા હતા, એમણે તમને બતાવ્યા હશે ! ”

“ નહીં ! ખીજા કારણેજ અત્રેના ભેદ મારી જાણુમા આવ્યા, જે સાબળીને વુ આનંદ પામીશ ! માયાવતી કંઈ અત્રેના બંધા, ભેદ જાણતી નથી ! ખરેખર ! આપણા લલા બનેલીને આપણાથી જુદા પાડ્યા નહોત તેા અત્રેની ઘણી અન્યત્રી આપણા જોવામા આવી હોત ! શું વુ એમ માને છે કે રાણા જોરાવરસિંહજી ઈશ્વરી મોતથી દેવલોક પામ્યા ? ”

“ ના ! મારી ખાત્રી છે કે એમને ઝેરજ આપવામા આવ્યું હવું ! મરણ બાદ એમના શરિરને રંગ તદન કાળો થઈ ચહેરો પણ ઓળખી ન શકાય એવો વિચિત્ર બની ગયો હતો, એ નજરે જોયું હવું ! અરેરે ! આપણાપર તેમનું કેટલું બધું હેત હવું ! ”

“ એમનું હેત કયા સંભારીએ બહેન ! ” કમલીની બોલી, અને જરા ચુપ રહી વાત ફેરવીને બોલી—“ આજે તને ચોથા ભાગના બાગમા તેડી જઈ એક તમારો દેખાડીશ ! ”

“ આપ શું ત્યાં જઈ શકે છો ? ”

“ હા ! હવે તો અત્રેના ઘણા ખરા ભેદ હું જાણી ગઈ છું, એટલે ગમે ત્યાં જઈ શકું છું ! ”

“ ત્યારે તો મને જરૂર તેડી જશો ! રાણાજી વાર વાર કહેતા હતા કે, ચોથા ભાગના બાગમા જે જય તેને બબર પડે કે દુનિયા શું છે, અને ઈશ્વરની સૃષ્ટિમા કેવી વિચિત્રતા નજરે પડી શકે છે ! ”

“ હવે ચાલો, પહેલા કેદીઓને છોડવીએ ! ” આમ કહી કમલીની હઠી, અને હાથમા હીવટ લઈ જે સુરગમાથી સીલા ઉધાડીને તે ત્યાં આવી હતી તેની પાસે ગઈ તેમા ઉતરવાની પમથીએ હતી, તે મારફત બંને બહેનો નીચે ઉતરી તેઓ છેલ્લી પગથીએ પહોંચતાજ એક ખટકા સાથે ઉપરની સીલા બધ થઈ ગઈ

પ્રકરણ ૧૬ મું.

માયાવતીની મુઝવણ.

બેહોશ માયાવતી શુદ્ધિમા આવી ત્યારે તેના સારીરમા કળતર થતી હતી, જેનું કારણ તે સમજી શકી નહીં તેના મનમા અનેક પ્રકારના વિચારોએ ઉથલપાથલ મચાવી મુકવાથી તે બેચેન બની ગઈ, નિ દ્રા આવવાને ફાફા મારવા લાગી પણ તેની સર્વ મહેનત ફોકટ ગઈ વિચારો દૂર કરવાને તે એક પુસ્તક લઈ વાચવા બેઠી, પણ બે પ્રાના વાચતાજ તેની આખ બીડાઈ ગઈ, અને તે ઉડી ચિતામા પડી કેટલીક વાર તે આંખા મોંચીને કોચપર પડી રહી, જે બાદ કોઈના પગનાનો અવાજ સાંભળી તેણે દરવાજા તરફ નજર કરી તો રતન આવી જણાઈ પાસે આવી તે બોલી—“વહાલા મહારાણી! આ સમયે તમારું મુખ ઉદાસ જણાય છે। તમે કંઈ ગભીર ચિતામા લાગો છો। તમને નિ દ્રા આવી લાગતી નથી।”

“ખરેખર! એમજ છે, પણ તારું મુખ—”

“હું બહુ ગુલરાઈ ગઈ છું। પેલી વાત લોકોની જાણમા આવ્યા વગર રહેશે નહીં। તમામ પ્રજા એને ખરા અત કરાવે—”

“બાપ! એ ચિતાએજ મારી આ દગા કરી છે।”

“આથી થોડાજ દિવસ તમારાથી જુદી પડવાનું મને ઠીક લાગે છે, અને એ કહેવા માટેજ અત્યારે હું અહીં આવી છું।”

“અરે! તને શું થયું છે। બોલતા જરા સભાળ।”

“અરે બૂલી, બૂલી! ધારિત અને ગભરામણથી મારું તો આજે લાનજ જતું રહ્યું છે।”

“તો તું ત્યાં જઈ રહીશ?”

“તમે કહો ત્યાં।” રતને જાણાવ્યું, એટલે માયાવતી કંઈ વિચારમા જરા ચુપ રહ્યા બાદ બોલી—“જવાની હાલ ઉતાવળ ન કર। કુમાર ઇંદ્રજીત અને આન દસિંહ આપણા પંજમા છે। સૂર્યાદય થતા પહેલાજ હું તેમનું કામ કહાડી નાખીશ।”

“પણ ચકરમે કાનમા કહેલી વાતનો શો બદોબસત કરશો?”

“હાય ! તેની તરફથી પણ મને નિરાશાજ મળી ! એ બહુ હઠીલો છે, માટે એનું કાસળ પણ કહાડવું જ પડશે !”

“તો પછી તેમા વિશ્વ બ શા માટે કરે છે ?”

“ચાલ ! હમણાજ હું જઈ છું, તું સાચે આવે છે કે ?”

“હા ચાલો ! એણે એ વાત જ્યાંથી જાણી હશે ?”

“કોણ જાણે !” આમ કહેતા માયાવતી હઠી કેદખાનાની કુચી માટે કમ્મરે હાથ નાખતા તે ન જોતા તે ગભરાઈ-બહા-વગી બની ગઈ, અને નિ શ્વાસ નાખી બોલી-“આવનારી આફ તનુ આ બીજી સુચન ! કમ્મરેથી કારાગૃહની કુચી જતી રહી છે !” રતન ગભરાઈ, અને ઓરડામા આમતેમ શોધવા લાગી, એટલે માયાવતી બોલી-“ફોકટ ફાફા ન માર ! કુચી મારીજ પાસે હતી ! ચાલ, લીલાવતીને પૂછીએ ! કદાચ એને એ વિષે ખબર હશે !” તરત બંને લીલાવતીના ઓરડામા ગઈ તે ત્યાં નહોતી હવે તેમના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહી માયાવતી બોલી-“લીલાએજ દગો દીધો !”

“એ કયા ગઈ ?” રતન ગભરાટમા બોલી, એટલે માયાવતી આકાશ તરફ જોઈ નિ શ્વાસ નાખી બોલી-“બાકી રહેલી પ્રહર રાત અમૂલ્ય છે તે લીલાની શોધમા બ્યર્થ શા માટે ગૂમાવવી ! એટલા સમયમાજ પેલા હઠીવાનું મસ્તક મારે કાપી આવવું છે કદી કરતા એને માટે મને બહુ ભય છે ! હરામ-ખોર ચક્રમના શખ્દોના પડલા હજી કાનપર પડ્યા કરે છે ! ત્યાં જતા માર્ગમા કેદખાનાની પણ તપાસ કરીશું ! અરે ! કેદીઓ કદાચ કેદખાનાની બહાર નીકળ્યા હશે તોપણ શી ફીકર છે ! આ બાગની ભીંત ઓળંગી તેઓ ન્હાસી જઈ શકે તેમ નથી ! ગોર્વી-દરાય અને દેવીસિંહને ઝટ તેડી આવ જોઈ !” તરતજ રતન જઈને બંને અઈચારોને તેડી લાવી તેઓ દરેક વાતે સજ થઈનેજ આવ્યા ગોર્વીદરાયના ચહેરા પરનો કાળો રંગ હજી તદન સાફ થઈ ગયો નહોતો, તોપણ તેણે કરેલા ઉપચારોથી લગભગ અરધો રંગ જતો રહ્યો હતો, અને હું કે સમયમા પોતાના અસલ સ્વરૂપમા આવવાની તેને આશા હતી લીલાવતીના ઓરડામાથી દસેક તીર અને કમાન લઈ રતન અને બંને અઈચારોની સાથે માયાવતી કેદખાનામા જવાના મુરમમા હતરી. વાચનાર ! ગોર્વીદરાયના સ્વરૂપમા ચતુરને

કેદીઓ દેખાડવાને માયાવતી જે માર્ગે તેડી ગઈ હતી, તે માર્ગે તેઓ ગયા, એટલે તેનું અત્રે ફરીથી વર્ણન કરવાની જરૂર નથી કેદખાનાના દ્વાર પાસે પહોંચતા તે બધા જોઈ માયાવતીએ ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહને કેદખાનાની કુચી અને લીલાવતી ગૂમ ચવાની હકીકત જણાવી તાકીદ કરી કે જ્યાં સુધી પોતે પાછી ફરે નહીં ત્યાં સુધી તેમણે દ્વાર પર હોશીયારીથી નજર રાખવી પછી ત્રીજા ભાગના બાગમા જે માર્ગે ચતુરને લઈ જવામા આવ્યો હતો તે માર્ગે તે રતન સાથે ગઈ આપણે જાણી ગયા તેમ એ બાગમા નાળા સરખી નેહર વહેતી હતી, જેમા એક હાથ કરતા વધુ ઉંડા પાણી નહોતા માયાવતી એ નહેરને કીનારે થોડેક સુધી ચાલી, અને બોરસલીના એક ગણીર ઝાડ આગળ જઈ પહોંચી, જ્યાં સંગે-મરમરનો એક ન્હાનો ચબૂતરો હતો. આ ચબૂતરો ઉપર પુરખ જેટલા કદની એક મૂર્તિ બેસાડેલી હતી માયાવતીએ તે મૂર્તિ પાસે જઈ તેના જમણા હાથનું કાઠું પકડી તે મરડયું કે તરતજ તેનું મુખ ઉઘડી ગયું, જેમા હાથ નાખીને તે કંઈ ચક્કર ફેરવવા લાગી, એટલે થોડીક વારમા ચબૂતરાની સામેની તરફની જમીનમાની એક મ્હોટી સીલા ખટકા સાથે ઉઘડી ગઈ, અને નીચે ઉતરવા માટે પગથીઓ દેખાઈ પોતાની પાછળ આવવાની રતનને ઈશારત કરીને માયાવતી તે ભોયરામા ઉતરી ભોયરામા અધારે હોવાથી માયાવતીએ ફાફા મારીને એક ગોખલામાથી ફાનસ તથા દીપક પ્રગટાવવાની વસ્તુ શોધી કહાડ્યા, અને દીપક પ્રગટાવીને ચારે તરફ જોવા લાગી તો પૂર્વ તરફનો સુરગનો દરવાજો ઉઘાડો હતો, જે માર્ગે સુરગમા દાખલ થઈ બંને આગળ ચાલી સોએક પગલા જતા તે સુરગ પુરી થઈ અને ઉપર ચઢવાને પગથીઓ નજરે પડી તે મારફત તેઓ ઉપર ચઢી ત્રીજા ભાગના બાગમાના મીનારાની નીચેના ભાગમા જઈ પહોંચી અહીં પણ સંગેમરમરના એક ચબૂતરો ઉપર મનુષ્યની મૂર્તિ બેસાડેલી હતી, તે પણ સુરગનો દરવાજો હતો, જે માયાવતીએ પહેલાની માફકજ ઉઘાડ્યો આ સુરગમા થઈને ચોથા ભાગના બાગમા જવાતું હતું બંને તેમા દાખલ થઈ, અને બંનેકે પગલા જવા બાદ સુરગને છેડે ઉપર ચઢવાની પગથીઓ જણાઈ, જે મારફત ઉપર ચઢીને તેઓ એક ચોરડીમા ગઈ, જેના ખુલ્લા દ્વારમા થઈને તેઓ ચોથા ભાગના બાગમા જઈ પહોંચી

વાચનાર ! આ બામમાની અભયળીએ જોવામા સમય ન ગુમાવતાં આપણે હાલ તરત માયાવતી અને રતન શુ કરે છે તે પરજ દષ્ટિ રાખીએ એરડાની બહાર થોડેક છેટે પાકી બાધણીને એક બાલી કુવો હતો, જેમા લોખડની મ્હોટી સાકળ લટકતી હતી કુવાની પાળપર એક બાલદી અને દોરડુ પડ્યા હતા રતને તે બાલદીમા ફાનસ મુકીને કુવામા નાખ્યુ ફાનસ છેક તળીયે પહોચતા બને સાકળ પકડીને કુવામા ઉતરી કુવાને તળીયે ભીંતમા એક દરવાજે હતો, જે ઉધાડીને રતનને પોતાની પાછળ આવવાની ઈસારત કરી માયાવતી હાથમા ફાનસ લઈ તેમા દાખલ થઈ અહીં કેટલીક ન્હાની એરડીએ હતી જેમાની વચલી એરડીમા એક પુરૂષ હાથમા પોલાદની મજબૂત ઢાલ લઈ આમતેમ ફરતો હતો. એરડીના બારણા લોખડની મજબૂત બળીવાળા હતા ત્યા તદન અધાર હતુ, પણ માયાવતીએ આણેલ ફાનસના પ્રકાશથી તે એરડીમાની તમામ વસ્તુ તેમજ તે પુરૂષનુ મુખ બરોબર દેખાતા હતા કેહીની ઉમ્મર કેટલી હતી તે અત્યારે કહેવુ મુશ્કેલ હતુ કેમકે, હુ બ અને દીલગીરીથી તેનુ શરીર સુકા કાષ્ટ સરખુ થઈ ગયુ હતુ તેની વિશાળ આંખોની આસપાસ કાળાશ છવાઈ ગઈ હતી મ્હેરાપર કરચલીઓ વળી ગઈ હતી, તોપણ તેના શરીરને બાધો તથા અવયવો જેતા આગલા સમયમા તે ખુબસુરત નવયુવાન હશે, એમ ધારી શકાવુ હતુ તેના વસ્ત્ર તદન મેલા તેમજ ફાટેલા હતા એરડીમા એક તરફ ત્રાખાનો ઘડો, લોટો, અને ખોરાકીની કઈક ચીજો પડી હતી, અને નિદ્રા લેતી વખતે એહોડવા પાચરવાને બે ધાબળી હતી એરડીના પાછલા ભાગની ભીંતમા એક ન્હાની બારી હતી, જેમાથી ખરાબ વાસ આવ્યા કરતી હતી માયાવતી અને રતનને જેતા કેહી ઉભો રહી ગુસ્સા ભરી નજરે તેમની તરફ જોવા લાગ્યો, એટલે માયાવતી બહાર અવાજે બોલી--“ આ છેલ્લી વારજ હુ તારી પાસે આવી છુ ! ”

“ પ્રભુ કરે ને એમજ થાય કે ફરી તાર મુખ જોવુ ન પડે ! ” કેહી તીરસ્કારબરે અવાજે બોલ્યો.

“ હજુ પણ પેલો ભેદ મને બતાવે તો તને છોડી દઈશ ! ” માયાવતી બોલી, એટલે તે તપી જઈ ગુસ્સાસહ બોલી ઉઠ્યો-- “ હસામખોર નીચ અબળા ! મારી આગળથી દૂર થા ! ”

“ત્યારે તો એ ભેદ તુ તારી સાથેજ લઈ જઈશ એમ લાગે છે ।” માયાવતી બાર દઈને બોલી

“એમજ છે ।”

“આ ઢાલ તારી પાસે ડયાથી આવી ?”

“તેનો જવાબ તને આપવાની કંઈ જરૂર કુલટા ?”

“તારી જીદગી તને પ્રિય હોય એમ લાગતું નથી ।”

“ખરેખર ! જીદગી મને અકારીજ લાગતી હતી । પાચ દીન પહેલા અહારનિદ્રા ગમતા નહોતા, અને તાર કાળુ મુખ જોવાનો સમય આવે તે કરતા હુ મોત વધારે પસંદ કરતો હતો, પણ હવે મરવા તૈયાર નથી ।” કેદી બોલ્યો, એટલે માયાવતી મ્હોટીથી હસીને બોલી—“તો હવે તને કાલુ બચાવશે ?”

“મારી આ ઢાલ ।”

“આ ઢાલ એને કોણે આપી હશે ? ચક્રમ તો અહીં આવ્યો નહીં હોય ?” રતને માયાવતીના કાનમા કહ્યું, એટલે તેણે જણાવ્યું—“કંઈ સુજતું નથી । આ ઢાલ ખરાબ લવિખ્યની સુચના કરે છે ।” આટલું કહી તે કેદી પ્રત્ય બોલી—“ઢાલ તને કોઈ પ્રકારે બચાવી રાકે તેમ નથી । હુ તારા પ્રાણ લીધા વિના અહિંથી જનાર નથી ।”

“ભલે । તારાથી થાય તે કરી લે ।”

“તુ બહુજ હઠીલો અને નફ્ટ છે ।”

“ચુપ હરામખોર ! નફ્ટ તુ છે કે રડીધડી મારી પાસે આવ્યા કરે છે નકટી ।” આના જવાબમા માયાવતીએ કેદીને એક તીર માર્યું, જે તેણે ચાલાકીથી પોતાની ઢાલપર ઝીલી લીધું બીજી તીર પણ એમજ નકામું ગયું ત્રીજી તીરથી પણ તેનું કંઈ કામ ન સર્યું, અને તે લાચાર થઈ કેદી સામે જોવા લાગી, એટલે કેદી બોલ્યો—“તારાથી હવે કંઈ પણ થઈ રાકે તેમ નથી ।”

“તુ તારા પ્રાણ કેમ બચાવી ગકે છે તે પણ જોઉં છું ।”

“હવે તો તાર મોત સમિપ આવ્યું લાગે છે ।” કેદી બાર દઈને બોલ્યો જવાબમા માયાવતી કંઈ બોલે તે પહેલા એકાએક અવાજ સભળાયો—“ખરેખર ! માયાનું મોત સમિપજ છે ।” આ ગેબી અવાજ સાભળતાજ માયાવતી ચમકી ગભરાટમા ચોતરફ જોવા લાગી, પણ અવાજ ડયાથી આવ્યો તે જણાયો

નહી તે બહાવરી બની ત્યાથી રતનસહ પાછી ફરી ત્રીજા ભાગના બાગમા થઈ કેદખાનાના દ્વારપર ગઈ, જ્યાં તે ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહને તપાસ નાખવાને બેસાડી ગઈ હતી તેમને જોતાજ ગોવીંદરાય બોલી હઠ્યો “અરે! આપ અમને અહિં તાહક બેસાડી ગયા !”

“ખરેખર ! મને પણ પછી એમજ લાગ્યું ! તમે સાથે હોત તો બધી પચાતનો નીકાલ આવી ગયો હોત ! રતન સાથે હતી, તોપણ એને બહાર કહાડવાની મારી હિંમત ચાલી નહીં !” માયાવતીએ જણાવ્યું, એટલે ગોવીંદરાયે ચમકીને પૂછ્યું—“તો શું આપ કેદીને જોવા ચોથા ભાગના બાગમા ગયા હતા ? મેં કહ્યું તે બીજીજ મતલબથી કહ્યું !”

“હું એ દુશ્મન પાસે ગઈ હતી કેમકે, ચક્રમ એને વિષે મને ચમકાવી ગયો હતો, પણ તમે શી મતલબથી કહ્યું વાડ ?” માયાવતીએ આતુરતાથી પૂછ્યું, એટલે ગોવીંદરાયે જણાવ્યું—“મેં એટલા માટે કહ્યું કે, આ કેદખાનામા કંઈ ઉધુચતુ થતું હતું, એ અહીં બેઠા અમે જાણ્યું પણ કંઈ કરી શક્યા નહીં !”

“ઉધુચતુ શું વળી ?” માયાવતી અન્યથા થઈ ?

“આ કેદખાનાની ભીંત ભાગવામા આવતી હોય એવો અવાજ સંભળાતો હતો અને કેદીઓના હાથપગમાની બેડીઓ કાઠએ તોડી નાખી હોય એમ લાગતું હતું !”

“ત્યારે તો કેદીઓ હજી આની અદરજ છે ! મેં ધાર્યું હતું કે લીલાવતી કુચી લઈ કેદીઓને છોડવી ગઈ હશે !”

“કેદીઓ તો અદર હતા આપ ગયા બાદ કેદીઓની વાત-ચીતનો અવાજ અમને સંભળાયો હતો, તે પછી ભીંત તોડવાનો અવાજ પણ સંભળાવા લાગ્યો, પણ હવે કેદીઓ અદર છે કે કેમ તે કહેવાય નહીં થોડીક વાર થયા અદર શુનકાર જણાય છે !” ગોવીંદરાયનું આ કહેવું સાંભળી માયાવતી વિચારમા થોડીવાર ચુપ રહ્યા બાદ બોલી—“ભીંત તોડીને બાગની બહાર જવાનું તો મુશ્કેલીભર્યું છે, પણ કેદીઓની બેડીઓ કાણે તોડી હશે, અને ભીંત ફાડવા તેઓ હથીયારો ક્યાથી લાવ્યા તે માટે અન્યથા લાગે છે ! તમને જામ તો નહીં થયો હોય !”

“ ભ્રમ રોનો વળી ! મારી ખાત્રી છે ! ” ગોર્વીદરાયે જણાવ્યું, જેને “દેવીસિ હે ટેકો આપ્યો આથી માયાવતી નિ શ્વાસ નાખી બોલી—” અરેરે ! શી દૂદશા થવા બેઠી છે ! કેદીઓ માટે હું પછી વિચાર કરીશ ! પહેલા એક કામમા તમારી મદદ લેવી છે ! જુઓ ! જે કામ માટે મેં એને કેદ કીધો હતો તે થયું નથી, અને તે કંઈ ભેદ બતાવે, એવી આશા પણ નથી, માટે એને મારી રાજની ખટપટનો અત આણુવાની મારી ઈચ્છા છે ! ”

“ આપે જે હું ખદ સ્થિતિમા રાખ્યો છે, તેના કરતા એને માટે મોત સાર છે ! ” ગોર્વીદરાય ગભીર અવાજે બોલ્યો—“અરેરે ! એ બિચારો આ સ કટ સહેવાને યોગ્ય ન હતો ! આપને લીવે મારા પણ બને ભવ બગાડયા ! અરેરે ! આપના કહેવાથી ઉશ્કેરાઈ જઈ ભલા માલીક સગે જે ખરાબ ચાલ મે ચલાવી છે, તેનું હું ખ જીવતા સુધી હું નહીં બૂલું —”

“ ત્યારે મેં બતાવેલી ભલાઈ યાદ નહીંજ કરે ? ”

“ હવે એ બાબતની તકરાર વ્યર્થ છે ! લાલચમા લોભાઈ એક વાર મેં પાપ કર્યું પછી તેનો પશ્ચાતાપ શા કામનો ? ” ગોર્વીદરાય બોલ્યો, જેમા દેવીસિ હે ઉમેર્યું—“ મને પણ એ માટે બહુ હું ખ હપજે છે, પણ હવે શું થાય ! આજકાલ જે બનાવો આપણા જેવા સાબળવામા આવે છે, તેનું પરિણામ નજી ખરાબ આવશે ! ” આ સાબળી માયાવતી નિસાસો નાખી બોલી—“ જોઈએ શું થાય છે ! પણ હવે આ વખતે આજસ કરશે તો મારી સાથે તમે પણ જીવતા બચવા પામશો નહીં ! ”

“ પાપના ફળ ભોગવવા પડશે, એ તો અમે જાણ્યું ! બોલો, શું કરીએ ? ઉગરવાની કંઈ બારી છે ? ” ગોર્વીદરાય બોલ્યો

“ ચોથા ભાગના બાગમા ચાલી પહેલા કેરીને મારી પિડા પતાવો પછી બીજું કામ બતાવું ! ” માયાવતીએ જણાવ્યું, એટલે દેવીસિ હ બોલી ઉઠ્યો—“ નહીં ! આપણાથી નહીં થાય ! ગોર્વીદરાયને તેડી જાઓ ! હું એના ઉપર હથીયાર નહીં હપાડું ! શીવ ! શીવ ! અનર્થની પણ હવે કંઈ હદ છે !—” આથી માયાવતી મુસ્સે થઈ બોલી ઉઠી—“ દેવીસિ હ ! મારી સમક્ષ આમ બોલતા અદબ રાખતો નથી તે ગાડો તો નથી થયો ! મારું સામર્થ્ય બૂલી ગયો ? ”

“આપનું સામર્થ્ય આપને છોડી ગયું છે!” દેવીસિંહ બોલ્યો. આથી માયાવતીને ગુસ્સો તો હપજ્યો, પણ વખત વિચારી તે શાત રહી. માયાવતી બહુજ ચાલાક, સ્વાર્થિ અને નીચ હતી. ગરજ પડતા તે ગંધેડાને પણ બાપ કહે તેવી હતી, અને પોતાની મતલબ સરતા તે કોઈની પરવા કરે તેવી નહોતી. આ સમયે પોતાના પર આકૃત આવી પડેલી ધારી બંને અર્ધચારોને પટાવીને કામ લેવાનું બ્યાજબી વિચારી તે હસીને બોલી—“દેવીસિંહ! માફ સામર્થ્યજ મને છોડી ગયું છે, એ કેમ બચ્યું?”

“કારણ કે એક નિરાધાર, કમજોર કેદીને મારવાને આપ અમને તેડી જતા હતા!” દેવીસિંહે જણાવ્યું—“એ બીચારાના પ્રાણ તો એક ન્હાનું છોકરું પણ લઈ શકે તેમ છે!”

“ખરૂં છે!” ગોર્વીંદરાયે ઉમેર્યું—“કેદખાનાના દ્વારમાથી એક તીર એના પર ફેંકા તો તેનું કામ પાર થઈ જાય!”

“નહીં! હું નિષ્ફળ ગઈ!” માયાવતી નિરાશાસહ બોલી—“તીર ખાલી ગયું, એટલેજ એને માર્યાવગર પાછી ફરી! એક ઢાલ એની પાસે છે તેના પર તીર ઝીલી તે કુલાચ છે કે હવે તેને કોઈ મારી શકે તેમ નથી!” આ સાંભળી ગોર્વીંદરાય ગભીર થઈ બોલ્યો—“બસ! થઈ ચુક્યું! હવે બાજી હાથથી ગઈ! એ કામ ચકરમનુંજ! એ હરામખોરને બોજબી પણ શક્યા નહીં!”

“એ વિચારમા વખત ગાળવો બર્થ છે! આપણા બચાવની તજવીજ કરવી જોઈએ!” માયાવતી ગળગળે સાદે બોલી

“આપે શી તજવીજ કરી છે?” ગોર્વીંદરાયે પૂછ્યું

“તમે બંને મદદ નહીં કરો તો મારી જી દગી બચશે નહીં! મારા પર સ કટ આવતા તમે પણ બચી શકશો નહીં!” માયાવતી બોલી—“તમે મારી સાથે ચાલો, અને ગમે તે રસ્તે કેદીને આ દુનિયામાથી દૂર કરો તો આપણી અરધી આકૃત મટી જશે! એટલું કામ પાર પાડો તો બંનેને એકેક લાખ મોહોર ઈનામ આપીશ!” આ લાલચથી ગોર્વીંદરાય અને દેવીસિંહનું મન ખીગળ્યું. તે કેદીને પોતાને હાથે મારવા તેઓ રાજી નહોતા છતાં પૈસાના લોભે અને પોતાની જી દગી જવાના ભયથી તેઓ એ અનર્થ કરવાને તૈયાર થયા. આથી માયાવતી તેઓ બંને અને રતનને સાથે લઈ ચોથા ભાગના બાગમા ગઈ. પ્રાત કાળને સમય

થવા આવ્યો હતો, તેનું પણ બહાવરી માયાવતીને જ્ઞાન નહોતું થયો. ભાગના બાગમાં થઈને તેઓ કેદખાના આગળ ગયા, તો તેમની અભયબાળી વચ્ચે કેદખાનાનો દરવાજો ઢાંચો હતો, અને કેદી ત્યાં નહોતો. આ જોતા માયાવતી એક ઢાંચી હાથ નાખી બેહોશ થઈ ઢળી પડી રતન અને બંને અધિયારના હોશ પણ હડી ગયા, તેમના ચહેરા ફીકા પડી ગયા, હવે પોતાના પ્રાણ બચવાની તેમને આશા રહી નહીં. ત્યાં ક્ષણમાત્ર ઉભા રહેવામાં પણ હવે તેમને ધારતી લાગી, પણ બેહોશ માયાવતીને ઉપાડીને બીજા ભાગના બાગમાં લઈ જઈ શકાય તેમ નહોતું. ગોવાદરાયે થેલીમાથી અર્ક કહાડી માયાવતીના મુખમાં બેચાર ટીપા રેડ્યા, જેથી થોડીવારે તે શુદ્ધિમાં આવતા જમીનપર પડી રહી અકસોસ કરવા લાગી—

“હાય ! મારા જીવનનો નક્કી અંત આવી ગયો— ચમરાજ મને બોલાવે છે ! અરેરે ! તે દીને કીસનરાયે રક્તચંદ્ર જે ઓરડીમાં છે, તેની કુચી પોતાની પાસે હોવાનું દરબારમાં જણાવ્યું હતું ત્યાર થીજ મારા જીવન માટે આશા છોડી હતી ! બસ ! એ પુસ્તકેજ મને ફસાવી ! અરેરે ! એ પુસ્તક માટે હરામખોર કીસનરાયને છોડી દેવામાં ભૂલ કરી ! એ દુષ્ટનું જ આ કામ ! લીલા અને રતનથી કામ થયું નહીં !” આમ બબડી તે રતન પ્રત્યે બોલી—“હાય ! તારે માટેજ મારી જીવન ગુમાવું છું ! તારા પ્રેમમાં પરવશ બની અધોર પાપ કર્યો— તારે માટેજ લાજ મર્યાદા-કૃણ-ધર્મ સર્વનો ત્યાગ કરી હું નીચ બની ! અરે ! તારે માટેજ મારા પતિની કુશ્મન બની— મારું સર્વસ્વ બગાડ્યું — તારે માટેજ રાજ કુલીનસિ હતા કુમારોની કુશ્મન બની— તારે માટેજ કમલીની મારો ત્યાગ કરી ગઈ, અને આજે મારી આ દશા થઈ ! હાય ! બધું તારે માટેજ ! અકસોસ ! ઈશ્વરે સર્વ પ્રકારનું સુખ આપ્યું, પણ સતોષ ન પામી કુપાયે ગઈ તેથી આજે આ અવસ્થા થઈ ! અરેરે ! શું ધાયું હતું ને શું થઈ ગયું ? ખરેખર ! પાપી માણસ મરી સુખી થતું નથી, તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો હું જ છું !” આમ તે અકસોસ કરતી હતી, એટલામાં એકાએક ગેબી અવાજ સંભળાયો— “હવે અકસોસ કરવામાં શો ફાયદો ! દુષ્ટ કર્મોના ફળ અવગ્રહ ભોગવનાજ પડશે !” આથી સર્વ ચમકી ગયા, માયાવતી સાવધ થઈ અંકદમ ઉભી થઈ ગઈ. અવાજ આથી આવ્યો તે માટે સવ અભયબાળીસહ ચારે તરફ જોવા

લાગ્યા, પણ કોઈ જોવામાં આવ્યું નહીં ધારિતથી તેમના શરીરમાં કે પારવ છુટ્યો. કોણ બોલ્યું તેની તપાસ કર્યા સિવાય માયાવતી ધડકતે હૈયે બને અર્ધચારો અને રતન સહિત પોતાના મહેલ તરફ રવાના થઈ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

કેદમાંથી છૂટ્યા.

માયાવતીના કેદખાનાને લગતી હકીકત આગલા પ્રકરણમાં થોડી ધણી વાચનારની જાણમાં આવેલી હોવાથી તેનું લખાણ વર્ણન અત્રે ફરીથી કરવાની કંઈ જરૂર નથી એ કેદખાનામાં સખ્યાજી ધ એરડીઓ હતી, જેમાંની સાત એરડીઓમાં કુમાર ઇદ્રજીતસિ હ, આન દસિહ, હમીર, બળ, વિજય, શુરસેન અને કામીની કેદ હતા બાકીની એરડીઓ ખાલી હતી જે એરડીમાં કામીની કેદ હતી ત્યાં પુરૂષ કેદીઓની નજર પહોંચી શકતી નહોતી, તોપણ પોતાના હૃદયની દેવી પોતાનાથી દૂર નથી, એવી આશામાં કુમાર આન દસિહના જીવને કંઈક શાંતી મળતી હતી પણ ઇદ્રજીતકુમારના પ્રેમી મનની વ્યગ્રતા ઓછી થાય તેમ નહોતું કેમકે, પોતાની વહાલી કીશોરી કયા અને કેવી દશામાં હશે, તે વિષે તે કંઈ જાણતો નહોતો કેદખાનામાં દીનરાત અધકારજ રહેતો હોવાથી રાજ એક સેવક આવી તેમાં ટાંગેલા ફાનસુમાનો દીપક સરખો કરી જતો હતો દિવસમાં એક વાર કેદીઓને ખોરાક આપવામાં આવતો હતો એક દિવસ સંધ્યાકાળે એક માણસ આ કેદખાનામાં જઈ કેદીઓને સંબોધી બોલ્યા—“ મહારાણી માયાવતીજી તરફથી આપને હું જણાવવાને આવ્યો છું કે આવતી કાલે એક પ્રહર દીન ચહડતા પહેલાં સર્વને આ ફુનિયામાંથી દૂર કરવામાં આવશે આ ઉપરાંત મારી પોતાની તરફથી ખેદસહ આપને બબર આપુ છું કે, મહારાજ કુલીનસિ હજી અને મહારાણી કાન્તાજીને પણ અમારા મહારાણીએ કેદ કીધા છે, અને તેમની દૃષ્ટિ સમક્ષ આપ સવના પ્રાણ લેવામાં આવશે! તે પછી તેમને પણ કતલ કરવામાં આવશે! ” અત્યાર સુધી સુસ્ત અને ઉદાસ થઈ બેઠેલા આપણા વીર કેદીઓ આ સાલણી ચમકી ઉઠ્યા શુરસાથી તેમની આંખો લાલ બની

ગઇ, પણ તેઓમાથી કોઇએ તે માણસને કંઈ જવાબ આપ્યોજ નહીં તેમને ઉપરની વીગત જણાવી તે માણસ કામીની કેદ હતી તે ઓરડીમા ગયો, અને થોડીવારમા તેને સાથે લઈને બહાર નીકળ્યો, ત્યારે સર્વની નજર તેનાપર પડી હાડમારી અને દુ ખથી તે જાણે લાખી માદગી ભોગવતી હોય તેવી સુકાઈ ગઈ હતી માથાના વાળ વિખરાયલા હતા, અને શરીર પરતુ વસ્ત્ર પણ મેહુ થઈ મયુ હવ આવી હાલતમા પણ ભોળપણ કોમળતા અને સુદરતા તેને છોડી ગયા નહોતા તેના હાથ પગમા બેડી હોવાથી તે મહા મુશ્કેલીએ ચાલી શકતી હતી માયાવતીનો સેવક કામીનીને લઈને કેદખાનાની બહાર જતો રહ્યો, અને તેમની પાછળ કેદખાનાના દ્વાર બંધ થવાનો અવાજ કેદીઓને સંભળાયો રાજ કુલીનસિંહ, વગેરે કેદ પકડાયાના સમાચાર સાંભળી આપણા બહાદુર કેદીઓને બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો કુમાર આન દસિંહની હાલત વધુ ખરાબ થઈ નિરાધાર કામીનીને દુશ્મનની સાથે જતી જોતા તેના હૃદયમા બળવા માડેલ ક્રોધાગ્નિ બેવડા જોસથી સળગી ઉઠ્યો, અને તે ગુસ્સામા પોતાની ઓરડીમા આમથી તેમ સિંહની માફક ફરવા લાગ્યો ઇદ્રજીતસિંહ અને આન દસિંહની ઓરડી એક બીજાની સામે હોવાથી તેઓ એકમે-ને જોઈ શકતા હતા, તેમજ અઈચારોની પણ તેમનાપર નજર પડી શકતી હતી, એટલે આન દસિંહને ઉશ્કેરાયલો જોઈ ઇદ્રજીતકુમારે કહ્યું--“લાઈ આન દ ! આ પરત્રતામાજ આપણે સડયા કરીશું?”

“કહી નહીં” આન દસિંહ દંઢ બવાજે બોલ્યો--“આપણે જ ગલી વાધ નથી કે આ પાજરામા પુરાયલા પડયા રહીશું !”

“નહીજ !” ઇદ્રજીત બોલ્યો--“લોખ ડના તારમા આપણે બ વાયલા નહીંજ રહીએ” આટલું કહી તેણે પોતાના હાથ વાકા વાળી જોર કરીને હાથમાની બેડી તોડી નાખી આથી આન દસિંહે પણ જુસ્સામા આવી પોતાના હાથમાની બેડીના ઝટકા કરી નાખ્યા, અને બંને જાણે પોતાના પગમાની બેડીઓ પણ લાગીને કહાડી નાખી હવે બંને વીરો સળીયામાથી બહાર નીકળવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા લોખ ડના મજબૂત સળીયા બંને હાથે પકડી તેઓ જોરથી બે ચવા લાગ્યા, એટલે સળીયા વાકા વળીને ઉપરના ઝીદ્રમાથી નીકળી ગયા, અને બંને સિંહો

બહાર નીકળી એક બીજને રનેહથી ભેટી પડ્યા. પછી બંને ભાઈ-ઓએ મળી પોતાના અર્ધચારોને પણ બહાર કહાડ્યા, અને સઘળાઓ જુરસામા આવી કેદખાનાના દ્વાર આગળ ગયા. દ્વાર લોખંડના બડા પતરાના હતા તેમજ તેના મળગરા પણ મળખત હતા તેથી લગભગ એક પ્રહર સુધી તેમણે તે ભાગવાની તજવીજ કરી પણ તેમા તેઓ ફાળ્યા નહીં હવે તેઓ કેદખાનાની ઓરડીના બારણા પાસેની બીંત તોડવા લાગ્યા. એક પ્રહરમા તેમણે એક માણસ સહેલાઈથી નીકળી શકે એવડું બાકોર ભીંતમા પાડ્યું તે બાકોરાની પેલી તરફ શું છે તે જાણવાને હમીરે તેમા ડોકુ નાખીને જોયું પણ તે તરફ તદન અધકાર હોવાથી કંઈ જાણી શકાયું નહીં, એટલામા કેદખાનામા લટકતા ફાનસ તરફ તેમની નજર પડતા બળે હમીરના ખભાપર ચઢીને ફાનસ ઉતારી લીધું, અને તે હાથમા લઈને બાકોરા વાટે પેલી તરફ ઉતરી ગયો, એટલે બંને કુમારો અને અર્ધચારો પણ તેની પાછલ નીકળી ગયા ખરે-ખર, તેઓ જે દીપક વગર બહાર નીકળ્યા હોત તો તેમની કોણ જાણે શું હાલત થઈ હોત તે કહી શકાય નહોતું. તેઓ ત્રીશોક હાથ લાખી અને પદરેક હાથ પહોળી એક ઓરડીમા જઈ પહોંચ્યા જેની બરોબર વચમા એક કુવો હતો, અને તેની ચારે તરફ જમીનમા ચાર ભોયરા જણાતા હતા, અને તેમા ઉતરવાની પગથીઓ હતી. કુવામા લોખંડના એક સાકળ લટકતી હતી આ સિવાય ઓરડીની ચારે તરફની ભીંતમા બહાર જવાને એકે દરવાજો નહોતો.

“અત્રે આવજવ કરવાને આ ભોયરાઓ સિવાય બીજે કોઈ રસ્તો જણાતો નથી.” કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ બોલ્યો.

“આજ્ઞા હોય તો દીપક લઈ ભોયરામા ઉતરી જોઈ આવું કે અદર શું છે?” બળે કહ્યું, અને ઇદ્રજીતકુમારે આજ્ઞા આપતા તે એક ભોયરાના મુખ આગળ ગયો, અને એકાદ પગથી ઉતરીને અટકી જઈ બોલ્યો. “આ ભોયરામા રોશની જણાય છે, અને ધીમે ધીમે તે વધતી જાય છે. આ સુરમમા કોઈ માણસ હાથમા દીપક લઈને આ તરફ આવતું હોય એમ લાગે છે.” તરતજ સઘળાઓ તેની પાસે જઈને વાકાવળીને ભોયરામા જોવા લાગ્યા, તો ચોક્કસ વારમા બે નાનકડાં સુદરીઓ પર નજર પડી, જેઓ

સીડી પાસે આવીને ઉપર ચઢવાનો વિચાર કરતી હતી તેઓ-
માથી એકના હાથમા ટીપક હતો, જેના પ્રકાશમા કમાર ઇદ્રજતે
ઓળખી કહાડી કે તેણી કમલીની હતી તેણીની સગે લીલાવતી
હતી જેણીને જોતા કુમારના મનમા શકા કેપજ કેમકે, ત્યારે
કેલીની હાલતમા માયાવતીની દરબારમા જવુ પડ્યુ હતુ ત્યારે
તેણીને માયાવતીની જોડે આસનપર બેઠેલી જોઈ હતી, એટલે તેણી
પણ પોતાના દુશ્મનોમાની એક હતી, એમ તેને લાગ્યુ કમલીની
પોતાની શુભેચ્છક છતા તેણીની સગે એક દુશ્મનને જોતા ઇદ્રજત
કુમારના મનમા વસવસો ઉપજે એ સ્વાભાવિક હતુ બોયરામા
સીડી પાસે આવતા ઉપર ટીપકનો પ્રકાશ જોઈને કમલીની પણ
અટકી ગઈ, એટલે ઇદ્રજતકુમારે ઉપરથી બૂમ પાડી કહ્યું-“ગભ
રાઓ નહીં! ઉપર આવો! અમે ઇદ્રજતસિ હ છીએ!” તરતજ
કમલીની કુમારનો અવાજ ઓળખીને લીલાવતીસહ ઉપર આવી,
અને બંને કુમાર અને તેમના અધ્યારોને જોઈ અન્યબીસહ બોલી-
“આપ સર્વ અત્રે કેવી રીતે આવ્યા?”

“અમે પણ તમને એજ પૂછતા હતા!” ઇદ્રજતે કહ્યું

“હુ આપને છોડવવા આવી છુ, પણ આપને કારાગૃહમાથી
મુક્ત કોણે કર્યા?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“કુમારો પોતેજ બેડી તોડી દારના સળીયા બેચી કહાડી
બહાર નીકળ્યા!” વીજયે જણાવ્યું-“અમને પણ એમજેજ બહાર
કહાડ્યા!” કુમાર ઇદ્રજત કે ઇ કહેવા જતો હતો, એટલામા
કમલીની બોલી ઉઠી-“કુમાર! આપનો મનોભાવ હુ સમજી ગઈ!
આપ બહેન લીલાવતી વિષે કંઈ જણવા માગો છો!”

“હા!” ઇદ્રજતે જણાવ્યું-“માયાવતીની કપટજાળે અમારી
આ દશા કરી છે તેની પાસે આ બાજાને જોઈ હતી!”

“કુમાર! આપણે ધણા દીન સાથે રહ્યા પણ મારો ભેદ આપ
જણતા નથી! આ સમયે એટલું જણાવવાની જરૂર છે કે આ મારી
નહાની બહેન છે અને માયાવતી મારી મ્હોડી બહેન છે! અમે
સગી બહેનો છીએ, પણ અણખનાવને લીધે હુ જુદી રહુ છુ, અને
આજથી બહેન લીલાવતી તેનો સાથ ઝોડી આવી છે! આટલા
દીન તે મારી દુશ્મન હતી, પણ આજ આ નિર્દોષ બાજાના છવની
ગ્રાહક બની, એટલે હુ એને બચાવી તેડી આવી! કુમાર, આટલા

ખુલાસા પછી આપ મને આપની દુશ્મન નહીંજ માનો ।” આટલું કહી તેણે આતુરતાથી ઇદ્રજીતસિંહ તરફ જોયું, એટલે તે બાર દઈને બોલ્યા ‘ તમે અમારી સાથે ધણી બલાર્થ કાઢી છે । તમે અમારા શુભેચ્છક અને મદદગાર છો । ”

“ ચતુરસિંહજી ફીવાન આપને છોડવવા અત્રે આવ્યા પણ કેદ પકડાઈ ગયા છે । ” કમલીનીએ જણાવ્યું,

“ શું ચતુરસિંહ પણ કેદી થયા ? અમે કેદ હતા ત્યાં તો તેમને રાખવામા આવ્યા નથી । ” ઇદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું.

“ તેમને બીજે સ્થળે રાખ્યા હતા, ત્યાંથી મેં છોડવ્યા છે, અને થોડીવારમા આપ એમને મળશો । ” કમલીનીએ જણાવ્યું કુમાર આન દસિંહ અત્યારસુધી તેમની વાતચીત સાંભળતો આડી નજરે લીલાવતીના સૌંદર્યની અદ્ભૂત કિશોરિણી આન દસોગવતો ઉભો હતો. લીલાવતીની પ્રેમભરી નજર પણ તેની તરફ વાર વાર ખેંચાતી હતી, જે કમલીની જોઈ શકી, પણ કંઈ જાણતી ન હોય તેમ ઇદ્રજીત-કુમાર સાથે વાત કરતો હતો ચતુર કેદ પકડાયોની ખબર સાંભળી આન દસિંહે અમકીને પૂછ્યું—“ શું અમારા માતાજી અને પિતાજી પણ—” તેનું બોલવું પુર થાય તે પહેલાં કમલીની બોલી ઉઠી—“ તેમને પણ હરામખોર માયાવતીએ ફસાવ્યા છે, અને સાંભળવા પ્રમાણે તેઓ સકટમા છે । તેમને છોડાવતા બહુ મશકેલી પડે તેમ છે, તોપણ તેની તજવીજ કરવામા હવે વિલંબ કરવો ન જોઈએ, માટે હવે અત્રેથી સત્વર બહાર ચાલો । ” આમ કહી તે બોયરામા ઉતરી રાજા કુલીનસિંહ અને રાણી કાન્તાની હકીકત સાંભળીને સર્વ ગભરાટમા પડ્યા, કંઈ પણ પ્રશ્ન કરવાની કોઈની હિંમત ચાલી નહીં કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ કમલીનીની પાછળ ઉતર્યો, જેની પાછળ સર્વ પણ ચાલ્યા કીશોરીની ખબર પૂછવાને કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ અને કામીનીના સમાચાર જાણવાને આન દકુમાર બહુ આતુર થયા હતા, પણ સમય વિચારી તેઓ ચુપ રહ્યા પગથીઓ ઉતરીને તેઓ એક સુરગમા ચાલ્યા જે માણસ ચાલી શકે એટલીજ તે પહેાળી હતી તેની ઉપરની છતને માણસનો હાથ લાગે તેમ હજી તેની બંને તરફની ભીંત કાળા પત્થરની હતી, જેપર અનેક તરેહના ખુબસુરત અને ભય કર તેમજ આશ્ચર્ય-જનક ચિત્રો ચીતરેલા હતા, અને જાણે બેચાર દીન પહેલાંજ

ચીતરેલા હોય તેમ તેમના રંગ તાલ જણાતા હતા. ચિત્રો જોઈ કુમાર અને અધિયારોને અન્યબી હપજી, એટલે કમલીની બોલી-
“કુમાર! આ તીલસ્મી ચિત્રો બારીકીથી જોવાની આપને ઈચ્છા જણાય છે.”

“ખરેખર! હતાવળમાં આ હત્તમ કારીગીરીના ચિત્રો જોવાથી આનંદ મળતો નથી.” ઇંદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું-“દરેક ચિત્ર બારિકીથી જોવા લાયક છે, પણ અત્યારે એ બધા જોવાને અવકાશ નથી કેમકે, પુણ્ય માતાજી તથા પિતાજી સમીપ તાકીદે પહોંચી તેમને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કરવાને અમે અધીર થયા છીએ.”

“કુમાર, આ ચિત્રો બારિકીથી જોતા ધણે સમય જોઈએએ દરેકની હકીકત અને મતલબ સમજતા કેટલાક દિવસો જોઈએ, પણ હમણા દસ કલાકમાં આપના માતાપિતાજીને છોડવી રાખીએ તેમ પણ નથી. તેઓ ક્યા કેદ છે, તે હું જાણતી નથી, અને તેની બાળ મેળવતા કેટલાક પ્રહર તો જરૂર જોઈશે મહેલના ચોથા ભાગના બાગમાં કોઈ ઠેકાણે તેમને કેદ કરીધા હશે.”

“ત્યારે શું અત્રે બાગના ભાગ છે?” ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું

“હા! ચાર જુદા ભાગ છે.” કમલીનીએ જણાવ્યું-
“પહેલા ભાગના બાગમાં સીપાઈ અને નોકરોના રહેઠાણ છે બીજા ભાગના બાગમાં માયાવતી રહે છે, ત્રીજા અને ચોથા ભાગમાં કોઈ રહેતું નથી, પણ જે માણસને છુપી રીતે કેદ રાખવો હોય તેને ત્યાં રાખવામાં આવે છે. ત્રીજા ચોથા ભાગના બાગ તુલે-સમ જેવા છે. ચોથો ભાગ તો બચાનક દેખાવોથી ભરપૂર છે.”

“અને તે સ્થાનમાંજ અમારા માતાપિતા કેદ છે?” ઇંદ્રજીતકુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું-“તમારા ન્હાના બહેન એ વિષે કંઈ જાણતા હશે?”

“નહી. એ બીચારી ત્રીજા અને ચોથા ભાગના બાગ વિષે કંઈ જાણતી નથી.” કમલીનીએ જણાવ્યું

“માયાવતી પણ તેમને લગતા ભેદ હજી જાણતી નથી.” લીલાવતીએ જણાવ્યું-“બહેન કમલીની પણ હમણા જે ચાર માસમાં કોણ જાણે કેવી રીતે અત્રેના તમામ વિચિત્ર ભેદ જાણવા લાગ્યા છે. આપણું જઈએ છીએ તે સુરંગ વિષે પણ

માયાવતીને ખબર નથી ! ” કમલીનીના હાથમાની દીવટ બળી જવાથી ઓહોલવાઈ મઈ હવે બળના હાથમાના ફાનસમા દીપક બળતો હતો, એટલે તે કમલીનીના કહેવાથી સોની આગળ ચાલવા લાગ્યો. વીસેક કદમ જતા તેઓ જે સ્થાનમા જઈ પહોંચ્યા ત્યાંથી ચારે તરફ જવાની ચાર સુરગ હતી ત્યાં જઈ પહોંચતા કઈ તરફ જવું તેના વિચારમા સર્વ હલા રહ્યા, એટલે કમલીની બોલી-“જમણા હાથ તરફની સુરગમા થઈને આપણે તીલસ્મી મહેલના બહાર જઈ શકીએ તેમ છે ! આ સામેની સુરગ મારફત ત્રીજા અને ચોથા ભાગના બાગમા જવાય છે, અને ડાબી બાજુની સુરગ બીજા ભાગના બાગમા પુરી થાય છે, જ્યાં માયાવતી રહે છે ! માટે બોલો કુમાર, હવે ક્યા જવાની આપની ઈચ્છા છે ? ”

“ માયાવતીના બાગમા ચાલો તો આ સમયેજ તેને કેદ પકડી લઈએ કે તમામ અડચણ મટી જાય ! ” આન દસિ હે કહ્યું

“ એ કઈ સહેલ નથી ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું-“ વળી માયાવતીઅત્યારે પોતાના મહેલમા નહીં હોય, અને કદાચ હશે તો બધી વાતે સાવચેત હશે ! વળી ત્યાં જતા માર્ગમા આપણને બીજા અનેક સુરકેલી નડશે ! બાગને ફરતી દીવાલ એટલી ઉંચી અને કઠમી છે કે તે કુદીને બહાર નીકળી જવાય તેમ નથી એ ઉપરાંત બાગના પહેરાપર પાચસો બહાદુર સીપાઈઓ રહે છે, જેઓ પલકમા સજ થઈ માયાવતી સમીપ આવી પહોંચે તેમ છે ! આથી માયાવતીને પકડીને પણ બાગની બહાર લઈ જઈ શકાય તેમ નથી ! મારા વિચાર મુજબ આપે એકવાર અત્રેથી બહાર નીકળી જવું ! ”

“ અમારો જુદોજ વિચાર છે ! ” ઇંદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું “ તમારાથી બની શકે તો આ તીલસ્મી ઈમારતના એવા ભાગમા અમને લઈ જાઓ, જ્યાં બે ત્રણ દીન આપણે રહી શકીએ ! ”

“ મને એ વિચાર ઠીક લાગે છે ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ બહેન, એવી કઈ જગ્યા છે ? ” લીલાવતીએ પૂછ્યું

“ ત્રીજા ભાગના બાગમા તો પેલી છેજ, અને ચોથા ભાગના બાગમા પણ છે ! ” કમલીનીએ જવાબ આપ્યો, એટલે લીલાવતી બોલી ઉઠી-“ ના ! ચોથા ભાગના બાગમા રહેવું નથી કેમકે, તે અચાનક સ્થાન છે ! બહેન ! ત્યાંના તમામ બેદ આપજાણો છો ? ”

“ત્યાના ભેદ જાણવા શુ સહેલ છે? એક ઈમારતમા જવાનો માર્ગ જાણુ છું, ત્યા કોઈ આવી શકશે નહીં.” કમલીનીએ જણાવ્યું એટલે ઇદ્રજીતકુમાર ખોલી ઉઠ્યો-“ત્યાજ આપણે ચાલો.”

“ભલે ચાલો.” આમ કહી કમલીની સામેની સુર મમા સવળાઓ સહ ચાલી થોડેક ચાલતાતેઓ લોખંડના બધ દ્વાર આગળ જઈ પહોંચ્યા, જેમા કોઈ ઠેકાણે કુચી લગાડ ગની જગ્યા કે કડી ચા સાકળ જેવું કંઈ ન હોવાથી તે કેવી રીતે ઉઘાડી શકાશે, તે સમજી શકાઉ નહોતું. દરવાજાની બંને બાજુએ ભીંતમા ત્રણ હાથ ઉંચે ચાલીના બે હાથી હતા, તેમના ધડનો આગલો ભાગ થોડોક બહાર નીકળી આવેલ હતો. વળી એક હાથીની સૂંઢ બીજની સૂંઢમા વીંટળાયેલી હતી બંને હાથીનો એકેક આગલો પગ બહાર નીકળીને કંઈક જમીન તરફ નમેલો હતો, એટલે જાણે બંને હાથી એકમેકની સાથે લડવાને તૈયાર થઈ રહ્યા હોય, એમ જણાતું હતું. સર્વને વીમાસણમા પોતાની તરફ જોતા ઉભા રહેલ જોઈ કમલીની ખોલી-“એક પુસ્તક વાચતા મને જણાયું છે કે આ દ્વાર ઉઘાડવાને તેમજ બધ કરવાને છુપી કમાન છે, જે આ હાથીઓના પેટમા છે, અને બંનેની સૂંઢ દબાવવાથી તે દબાય છે. જરા જોર અજમાવવાનું કામ છે. બંને સૂંઢ દરવાજાને લાગે ત્યા સુધી જોરથી નમાવીને દબાવો જોઈએ.”

“લાવો હજુ પહેલા હાથ અજમાવી જોઈ.” વીજયે જણાવ્યું, અને હાથીઓની પાસે જઈ બંને સૂંઢ પકડી જોર અજમાવ્યું, પણ તે એક વહેત કરતા વધુ નમાવી શક્યો નહી, જ્યારે દરવાજા અને હાથીની સૂંઢ વચ્ચે બે હાથનો અંતર હતો. વીજય નિષ્ફળ થતા બીજા અર્ધચારોએ પણ જોર અજમાવી જોયું પણ કોઈ વધુ નમાવી શક્યો નહિ, એટલે કમલીની ખોલી-“કુમાર, આપ બંને સિવાય કોઈથી દ્વાર ઉઘાડી શકાશે નહીં.” આ સાંભળી આનંદ-કુમારે ઇદ્રજીત પ્રત્યે પૂછ્યું-“આજ્ઞા હોય તો અમે હાથ અજમાવીએ.” ઇદ્રજીતકુમારે આજ્ઞા આપતાજ તેણે બંને સૂંઢ પકડી જોરથી આચકો મારી જોતજોતામા દરવાજાને લગાડી, જે સાથે હાથીઓની ચીંચીયારીનો ધીમે અવાજ સંભળાયો, અને દરવાજાનું બારણું સરસર કરતું નીચે જમીનમા સરી ગયું, એટલે કમલીની ખોલી ઉઠી-“સૂંઢને પાછળ હઠાવશો નહીં. તેની નીચેથી અથવા

ઉપરથી કુહીને પેલી તરફ ચાલેા ! ” તરતજ બળ હાથમા ફાનસ-
સહ કુહીને પેલી તરફ નીકળી ગયેા, જે બાદ ઇંદ્રજીતકુમાર પણ
ઓળંગી ગયેા. કુમાર આન દસિંહ તેની પાછળ જતો હતો, એટ-
લામા પેલી તરફના બાગમા સંતાયલા એક માણસે ઝડપથી આગળ
વધીને બળના હાથમાના ફાનસપર એક લાત મારી આથી ફાનસ
તો પડ્યુ નહી, પણ તેમાનો હીપક ઓહોલવાઈ જઈ ત્યા અધકાર
છવાઈ ગયેા. આ કામ તેણે ઘણીજ ઝડપથી કર્યુ, પણ સઘળાઓએ
તેને હીઠેા, પણ તે કાણુ હતો તે ઓળખી શકાયુ નહી કેમકે, તેણે
પોતાનેા ઝહેરો બુકાની બાધીને છૂપાવી રાખ્યેા હતો, અને આખુ
શરિર કાળા ઝલ્લામા ઢાકી દીધુ હતુ. અધકાર થતાજ તેણે
પોતાના હાથમાની ન્હાની તલવારનેા કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ પર ધા
કીધેા. અધારાને લીધે કંઈ નિશાન ન હોવાથી કુમારના ડાબા
પડખાપર છરતો ધા વાગ્યેા, એટલે તે ઝહેટેથી બેલી ઉઠ્યેા—
“ સર્વ સાવધ રહેજે ! દુશ્મનના હાથમા હથીયાર છે, અને અમને
તેણે જખમી કીધા છે ! ” તરતજ કમલીનીએ પોતાની પાસેનુ
તીલસ્મી ખજર કમરેથી કહાડીને તેનેા હાથેા દબાવ્યેા, જેથી
તેમાથી નીકળેલા ચમકાટ આગળ સર્વની આખેા મીચાઈ ગઈ
તરતજ કમલીની દરવાજાની પેલી તરફ કુહી ગઈ, તો સામેની સુર-
ગમા દુશ્મન નહાસતો જણાયેા. ખજરના ચમકાટે તેની આખેા
પણુ આધળી કરી નાખી હતી, એટલે કમલીનીએ તેને સહજમા
પકડી પાડ્યેા, અને ખજર તેના શરિરને લગાડતાજ તે બેહોશ
થઈ પડ્યેા. તેને પડ્યેા રહેવા દઈ કમલીની પાછી ફરી અને પોતાની
થેલીમાથી હીવટ કહાડી સળગાવી, એટલે આન દુકુમાર અને અર્ધ-
ચારેા પણ દરવાજાની આ તરફ નીકળી આવ્યા. ઇંદ્રજીતકુમારના
પડખાપર થયલા જખમમાથી લોહી વહી જતુ હતુ. કમલીનીએ
પોતાની થેલીમાથી એક શીશી કહાડી તેમાનુ તેલ પોતાના નાનુક
હાથેજ જખમપર લગાડ્યુ, એટલે લોહી વહેતુ બધ થઈ ગયુ
પછી પોતાના સાળુમાથી એક ચીરો ફાડી તેણે જખમપર પાટો
બાધ્યેા, એટલે કુમાર મુખ મલકાવીને ધીરેથી બેલ્યેા. “ તમારા
ઉપકારના લાર તને અમે રોજ વધારે દબાતા જઈએ છીએ ! ઉચુ
મસ્તક કરવાનેા સમય ઈશ્વર કોઈ દિવસ બતાવશે કે કેમ ! ”

“ હવે એટલેથીજ બસ કરેા કુમાર ! ” કમલીની હસીને બેલી

“એ હરામખોર નહાસી ગયો ?” આન દસિંહે પૂછ્યું

“મારા હાથમાથી નહાસી જવાનું સહેલ નથી ! પેલી સુર-ગમા એ બેહોશ પડ્યો છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું “આ સમયે આ મારું ખજર બહુ કામ આવ્યું !”

“વાહ ! એ તો અજબ વસ્તુ છે ! એના ચમકાટે અમારી આંખો પણ બધ થઈ ગઈ !” ઇદ્રજતકુમાર બોલ્યો

“કુમાર ! એ તીલરમી ખજર છે, અને એમા ધણા ગુણ છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું

“આ ખજરમા એવી શી અન્યબી લરી છે, તે જાણવાને અમે આતુર છીએ !” ઇદ્રજતકુમાર બોલ્યો—“અરે ! બીજી પણ કેટલીક બાબતો વિષે અમે જાણવા માગીએ છીએ, પણ એકાએક દુશ્મન આવી પહોંચ—”

“ઇશ્વરેચ્છા !” કમલીની બોલી—“એ સેતાન સિવાય બીજો કોઈ અહીં આવી શકે તેમ નથી ! આ દ્વાર ઉઘાડવાની તેનામા શક્તિ ન હોવાથી ગુપચુપ ભરાઈ બેઠો હતો ! આમ છતાં એ અહીં સુધી આવી પહોંચ્યો, એ અન્યબી સરખું છે !”

“તમે એને ઓળખો છો કે ?” ઇદ્રજતકુમારે પૂછ્યું

“ઓળખાણુ વિષે કંઈક શક છે, પણ ખાત્રી કર્યા વગર આપને કંઈ કહી શકતી નથી !” કમલીનીએ જણાવ્યું—“હવે આ દ્વાર બંધ કરવું જોઈએ કેમકે, એ રસ્તે દુશ્મનો આવી પહોંચવાનો ભય છે !”

વાચનાર ! દરવાજાની આ તરફ પણ તેવાજ બે હાથી ભીંતમા હતા, જેમની સૂઠોને આન દકુમારે કમલીનીના કહેવા પ્રમાણે દરવાજા તરફ હડસેલી જેથી પેલી તરફના હાથીઓની નમેલી સૂઠ પહેલાની માફક સીધી થઈ ગઈ અને દરવાજા બંધ થઈ ગયો. આ જોઈ ઇદ્રજતકુમાર બોલ્યો—“આ તરફથી જો દ્વાર ઉઘાડવું હોય તો અત્યારે બારણા સાથે લાગેલ હાથીની સૂઠોને આપણી તરફ ખેંચી સીધી કરવી જોઈએ, એટલે પેલી તરફની સૂઠો દ્વારને લાગશે !” કમલીનીએ તેનું ધારણ વાસ્તવિક જણાવ્યું, એટલે તે બોલ્યો—“બસ ! હવે ચાલો, અને ચાલતા ચાલતા તમારા તીલરમી ખજરની હકીકત પણ જણાવો !”

“શા માટે? અહીંજ એની હકીકત સમજવી હું આપને એવું એક ખજર આપું છું.” કમલીનીએ જણાવ્યું. અને ખજરને લગતી તમામ વીગત સમજવી પોતાની પાસેનું બીજું ખજર અને તેની જોડની વીંટી કુમારને આપ્યા, એટલે લીલાવતી બોલી—“નહાના કુમારને પણ એક ખજર આપવું જોઈએ નહીં.”

“એમા તમારી બલામણની જરૂર નથી. એમને પણ ખજર આપીશ.” કમલીનીએ જણાવ્યું—“મારી પાસે ખજર છે તે એમને આપ્યું હોત, પણ હાલ એ મારી પાસે હશે તો આપની અનેક સેવા બજાવવાને હું સક્તિવાન થઈશ કેમકે દુરમનો—”

“બલે સગવડે આપજો. તમારી પાસેથી ખજર લઈ તમને ચિંતામા નાખવાની અમારી ઈચ્છા નથી.” આન દુમારે જણાવ્યું.

“અવશ્ય આપીશ.” કમલીનીએ જણાવ્યું તેઓ સર્વ જે રથજો પેલો હરામખોર બેહોશ પડ્યો હતો ત્યાં ગયા તેના મુખપરની બુકાની છોડી નાખતા કમલીની ચમકીને બોલી—“અરે! આ તો બીજોજ કોઈ છે. હું ધારતી હતી કે તલેસમનો દારોજો હશે, અને મહારાજ કુલીનસિ હતા કેદખાનામાંથી કોઈ પ્રકારે છુટી આવ્યો હશે, પણ આને તો હું ઓળખતી નથી.” આટલું કહી તે પોતાના મનમા બોલી—“એ મારી સગે દગો નહીં રમ્યો હોય? કેમ કહેવાય? એવા માણસનો ભરોસો ન કર્યો હોત તો ઠીક હતું.” જઈ ચિંતામા તે ચોડીવાર સુધી મુગી ઉભી રહી, એટલે આન દુમાર તેનો હાથ પકડી બોલ્યો—“આપને વિચારમા પડેલ જોઈ એમને લાગે છે કે કોઈ આવી પડનારી નવી આફતે તમને ચિંતામા નાખ્યા છે.”

“એમજ છે.” કમલીની ગભીર અવાજે બોલી—“મારા કાર્યમા વિઘ્ન પડશે, એમ જણાય છે. ઈશ્વરેચ્છા! કુમાર! આપને માટે જમે તે કદ તો શું પણ પ્રાણ અર્પણ કરતા હું પાછી પાની કરે તેમ નથી. ચાલો! હવે અત્રેથી સત્તર જઈએ.”

“શું આ બાગની જહાજ જઈશું?” ઇદ્રજતે પૂછ્યું.

“હા!” કમલીનીએ જણાવ્યું.

“પૂજ્ય માતપિતાજીને ઓડવીને પછી જવાની અમારી તો ઈચ્છા છે.” ઇદ્રજતકુમારે જણાવ્યું.

“મારો પણ એજ વિચાર હતો, પણ પહેલા આપને સલામત બહાર લઈ જવાની જરૂર છે. કદાચ આપ ફરી ફસાઈ નાઓ તો પછી એમને છોડવવાની તજવીજ કોણ કરશે!” કમલીનીએ જણાવ્યું, એટલે ઇદ્રજીત બોલ્યો— “ઠીક! અત્રેના બેદોથી અમે અનુસૂચિ હોવાથી કહેશે તેમ ક્યાં વિના છૂટકોજ નથી! અમારો વિચાર અત્રેથી એમજ જવાનો નથી! અમારા હાથપગ ખુલ્લા છે ત્યાં એક શુ પણ પાચશે. દુશ્મનોથી અમે ડરીશું નહીં! વળી તીલરમી ખજર પાસે છે, એટલે સાક્ષાત ચમરાજની સાથે બાથ લીડતા પણ અમે હઠીએ તેમ નથી!”

“કુમાર! આપની બહાદુરી કોઈથી અનલુ નથી, પણ સમય વિચારતા જણાય છે કે, આપ પહેલા અત્રેથી બહાર નાઓ તો સારું!” કમલીનીએ ગભીર અવાજે જણાવ્યું, એટલે ઇદ્રજીત-કુમાર જવાને તૈયાર થતા ધીમેથી તેના કાનમા બોલ્યો—“તમાઝ ચાતુર્યે જોઈ અમને અદેખાઈ આવે છે.”

“અદેખાઈ શાની?” કમલીનીએ ધીમેથી પૂછ્યું, એટલે છેક સમીપ જઈ ઇદ્રજીતકુમારે તેના કાનમા કહ્યું—“તમ સરખુ રત્ન મેળવનાર પુરૂષ પૂર્ણ ભાગ્યશાળી હશે!” જવાબમા કમલીની છલુકો કરી ધીમે સાદેજ બોલી—“મને આપના કરતા કોઈ વધુ ભાગ્યશાળી નર નજરે પડતો નથી, પણ—” વાચનાર, કમલીનીના આ શબ્દોએ ઇદ્રજીતકુમારના અત કરણમા આન દનો ઝરો વહેતો કીધો, પણ છેવટના ‘પણ’ થી એ તમામ આન દ હડી ગયો, અને કમલીની પોતાનું બોલવું પુરૂ ન કરતા વીજ્ય પ્રત્યે બોલી— “આ બેહોશ માણસને ઉપાડી જવો જોઈએ!” વીજ્યે તેને પોતાની પીઠે ઉપાડી લીધો, એટલે ઇદ્રજીતકુમાર બોલ્યો—“અમારા ધારવા મુજબ બહાર જવાનો માર્ગ આપણે પાછળ છોડી આવ્યા છીએ!”

“હા! એ માર્ગ સુગમ છે, પણ હવે આપણે એ રસ્તે નહીં જઈએ! કેદખાનાની ભીંત આપે તોડી નાખેલ હોવાથી સુર મનુ મુખ ઉઘાડુ રહ્યાથી હાથીવાળા દ્વારની પેલી તરફ દુશ્મનો આવી પહોંચ્યા હોય તો કંઈ નવાઈ નથી!”

“ત્યારે આ હરામખોર આવ્યો તે રસ્તે જઈશું?” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું, જેના જવાબમા કમલીનીએ જણાવ્યું—“એ તરફ પણ દુશ્મનો ભય છે! આપણે બીજો રસ્તો જઈશું!” આમ કહી તે

એક તરફ ચાલી, એટલે તેની પાછળ સર્વ ચાલ્યા આ સુરગમા પક્ષુ ખંને તરફની ભીંતે સુદર ચિત્રો હતા થોડેક જતા એક તરફ દ્વાર ખુલ્લુ જોઈ કમલીની બોલી-“આ માણસ આ માર્ગે આવ્યો હશે, તેથી બંધ નથી !”

“ત્યારે આ રસ્તેજ ચાલો ! કદાચ પાચ પ દર દુરમનોનો ભેટો થયો તોપણ શું ?” ઇંદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું

“ભલે ચાલો !” કમલીનીએ જણાવ્યું, એટલે સર્વ તેમા દાખલ થયા, અને તેણે તે દ્વાર બંધ કરી દીધું થોડેક સુધી એક સુરગમા ચાલ્યા બાદ તેનો અંત આવ્યો, અને ઉપર ચઢવાને નહાની ગોળ ફરતી પગથીઓ જણાઈ તેઓ ઉપર ચઢ્યા પગથીઓ પૂરી થતા એક બંધ દ્વારમા ચાવીને બદલે ગોળ ચક્કર હણ, જે કમલીનીએ ચાર પાચ વાર ફેરવ્યું, એટલે ખટકા સાથે પથ્થરની એક સીલા ઉઘડી ગઈ, અને સર્વ તેની બહાર નીકળી ખુલ્લા મેદાનમા જઈ પહોંચ્યા, એટલે કમલીની બોલી-“દૈવ સાનુકુળ છે ! અત્રે તો આપણે કોઈ દુરમન નથી !” જે માર્ગે તેઓ બહાર નીકળ્યા હતા, તે પથ્થરનો ચખુતરો હતો, જેનાપર ચક્રરૂ લીંગ સ્થાપન કરેલું હતું. ચખુતરાની એક બાજુએ નીચેની સીલા ઉઘડી જઈને બહાર નીકળવાનો માર્ગ થયો હતો. શીવ-લીંગની સામે ત્રાખાનો મ્હોટો વઢી બેસાડેલો હતો, અને તેના મુખ આગળ લોખડનો એક સર્પ ગુહ્ય વાળી બેઠેલ હતો. કમલીનીએ તે સાપનું માથું બે હાથે પકડી ઉપરની તરફ ખેંચ્યું, જેથી ન હીનું મુખ ઉઘડી ગયું, એટલે તેણે તેમા હાથ નાખીને કંઈ આટા ફેરવવા માડ્યા. આથી તે ઉઘડી ગયેલી પથ્થરની સીલા પાછી બંધ થઈ ગઈ પછી તેણે સાપનું મુખ દબાવી દીધું, એટલે ન હીનું મુખ પણ બંધ થઈ ગયું આ જોઈ ઇંદ્રજીતકુમાર બોલ્યો “આ દ્વાર પણ અજબ કારીગરીવાળું છે ! માયાવતી એ વિષે જાણતી હશે ?”

“હા ! ત્રીજા ભાગના બાગમા જવાનો એ એક માર્ગ છે, જે અમે ત્રણે બહેનો જાણીએ છીએ !” કમલીનીએ જણાવ્યું

“આ સ્થાન તો બહુ ભયાનક જણાય છે !” આનંદકુમાર આસપાસ નજર ફેરવતા બોલ્યો

“હા ! કમલીનીએ જણાવ્યું -“ આ અસલી મસાણું છે, અને ગંગાજી સમીપમાં વહે છે ! અસલી આ મસાણું પાસેથીજ ગંગાજી વહેતા હતા, પણ હાલ સુકાઈ ગયા છે !”

“હીક, હવે આપણે ક્યા જઈશું ?” આન દુકુમારે પૂછ્યું

“આપણે ગંગાજીને પેલે પાર જમાનીઆમાં જઈશું ! ત્યાં એક ગ્રુપ્ત સ્થાનમાં આવેલું ઘર આપણે માટે ભાડે રાખ્યું છે, ત્યાં બે ત્રણ દીન રહીશું, એટલામાં હું કંઈ તજવીજ કરીશ ! મેં આ તરફ કીનારે હોડી બાધી છે, તેમાં બેસીને આપણે સામે પાર જઈશું !” કમલીનીએ જણાવ્યું સર્વ ત્યાથી રવાના થઈ ગંગા કીનારે આવ્યા, અને હોડીમાં બેસી સામે પાર ઉતર્યા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

નવી આશા.

દીન બે પ્રહરથી વધુ ચઢી ગયો હતો, પણ માયાવતાના ખાવાપીવાનું હજી કંઈ ઠેકાણું નહોતું હર પળે તેની ચિંતા વધતી જતી હતી ગોવીંદરાય, દેવીસિંહ અને રતન તેની પાસે હતા, પણ ધીરજ આપી તેના મનનું સમાધાન કરવા તરફ કોઈનું ધ્યાન નહોતું આગલા પ્રકરણમાં જણેલી બીનાપરથી આપણું સમજ્યા છીએ કે માયાવતી માથે રતન અને તેના બે અર્ધચારો કોઈ મ્હોટા પાપના બોળ તળે દબાયલા હતા, અને અત્યાર સુધીમાં બનેલા બનાવોએ તેમને ભડકાવી દીધા હતા, એટલે તેઓ પણ પોતાના જીવની ચિંતામાં પડ્યા હતા એ ત્રણ સિવાય કોઈ ચોથો માણસ માયાવતીને ધીરજ આપવા પાસે નહોતો વળી તેમના સિવાય બીજા કોઈને માયાવતીના ભેદોની ખબર પણ નહોતી, અને તે કોઈને જાણ કરવાની પણ તે હિંમત કરે તેમ નહોતું મહેલમાં સર્વત્ર ગમગીની છવાઈ રહી હતી દાસીઓ અને સીપાઈઓ શુ થયું છે, અને શુ થનાર છે તે કંઈ જાણતા નહોતા, તે પણ સર્વના મુખ ચિંતાથી ગ્રાખા થઈ ગયા હતા કેટલીક વાર સુધી શુપ રહેવા બાદ ગોવીંદરાય માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો “રાજા કુલીનસિંહના અર્ધચારો બહુજ ચાલાક અને જખરા છે ! તેમને કમલીનીજીની મદદ મળવાથી બેવડી હિંમત આવી છે !”

“ખરેખર ! કમલીનીજ આ બધી ખરાબીનું મૂળ છે, અને આપણે તેનો વાળ પણ વાકો કરી શકતા નથી !” રતન બોલી

“એ હરામખોર બાગમા આવી તોફાન મચાવી નય અને તેની આપણને ખબર પણ ન પડે !” માયાવતી નિ શ્વાસ નાખી બોલી—“અરેરે ! આપણી શી દુર્દશા થનારી છે ! કયા નહાસી નહીં ? પ્રાણ બચાવવા શું કરે ! કંઈ સુઝવું નથી !”

“એકદમ આમ નિરાશ થવાનું કારણ નથી ! આજના ઢઢે-રાની પ્રભ હપર કેવી અસર થાય છે, તે જોઈએ !” રતને જણાવ્યું

“શો ઢઢેરો ફેરવવાનું દાડીયાને ફરમાવ્યું છે ? તે વખતે મારી સુધ ઠેકાણે ન હોવાથી હું સમજી નથી !” માયાવતીએ પૂછ્યું

“આપની વતી દીવાનજીને આજ્ઞા કરી તે મુજબ તેણે ચાર દાડીયાને બોલાવી આખા શહેરમા એમ ઢઢેરો ફેરવવાને ફરમાવ્યું કે, આપણા રાજ્યના અધિકારોને ખબર પડવા મુજબ કુલીન-સિંહનો અધિકાર સ્વર્ગવાસી મહારાજ જોરાવરસિંહજીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી આપણા શહેરમા પ્રભને હરકેરવા આવ્યો છે, માટે એ હરામખોરનું મસ્તક કાપીને દરબારમા હાજર કરશે તેને દશહજાર મોહોર ઈનામ આપવામા આવશે !” રતને જણાવ્યું

“એનું પરિણામ શું આવે છે તે જોઈએ !” માયાવતી બોલી

“જે દીનમા કામ પાર પડે નહીં તો સમજી લેવું કે ઢઢે-રાની અસર ઉલટી થઈ !” ગોવીંદરાય ગભીર અવાજે બોલ્યો

“ભાગ્યમા લખ્યું હશે તે ભોગવીશું ! આમ બહેબાકળા બની ગભરાઈ જવાથી કંઈ વળતાર નથી !” માયાવતી બોલી—

“આ બારિક સર ,મા તમે બંને અધિકારોની તો મને હીંમત છે !”

“આપણા તો ચારે હાથ ભોંચે પડ્યા છે !” ગોવીંદરાય બોલ્યો—“રાજા કુલીનસિંહના અધિકારો અને કમલીનીજની સામે આપણે બાથ બીડી શકીએ તેમ નથી ! ચતુરસિંહે મારા મુખપર કાળો રંગ લગાડ્યો છે તે હજી તદન નીકળી ગયો નથી ! મહારાણી, આપને કદાચ હજી આશા હશે, પણ મારી હવે હિંમત જતી રહી છે, અને અત્રે રહેવામા હું તો જોખમ માનું છું !”

“ખરેખર શું તમે એમજ કરશો ?” માયાવતીએ પૂછ્યું

“હા ! અત્રેથી ચાલ્યા જવાનો મેં પકડો નિશ્ચય કીધો છે !” ગોવીંદરાયે જણાવ્યું

“તમારો શો વિચાર?” માયાવતીએ દેવીસિંહને પૂછ્યું.

“મેં પણ એવોજ કરાવ કીધો છે.” દેવીસિંહે જણાવ્યું—

“ચામેર આજ સળગી ત્યાં ઉભા રહેવામા શો લાભ?”

“હું એક યુક્તિ બતાવું છું, તેથી જો આપણે પાસે સવળો ન પડે તો પછી નમે ગમે તેમ કરજો.” માયાવતીએ જણાવ્યું.

“એ મહોતના કાફા છે.” ગોવીંદરાય નિરાશાસહ બોલ્યો.

“અરે! બહારનો નહીં.” માયાવતી બોલી—“તમે કેમ બૂલો છો કે આ તલેસમની રાણી હોવાથી તેમની ધણી અદ્ભૂત વસ્તુઓ મારી પાસે છે. એક ચીજ હું તમે બંનેને આપીશ, જે જોઈને તમે એમજ કહોશો કે, હવે કંઈ ચિંતા નથી. જોત-જોતામા સેફ્ટો માણસોના પ્રાણ લઈ શકીએ તેમ છે.”

“આપ તલેસમના રાણી છો અને તીલરમી ચીજો આપની પાસે છે, પણ આપ કહો છો તે વસ્તુ નજરે જોયા સિવાય અમે કંઈ કબુલાત આપી શકીએ નહીં.” દેવીસિંહે જણાવ્યું.

“હલે! મારી સંજો ચાલી તમે એ વસ્તુ જુવો, અને મન માને તો મારી સાથે રહેજો નહીંતો. ગમે ત્યાં ચાલ્યા જજો.” માયાવતી આમ કહી રતન અને બંને અધિયારો સહ બાગમા રવાના થઈ, જે બૂર્જમા કમલીની અને લીલાવતી મળ્યા હતા ત્યાં તેમને લઈ ગઈ બૂર્જની બે જુમા કાળા પથ્થરની એક ઓરડી હતી પણ તેમા દાખલ થવાનું દ્વાર કયાય જણાતું નહોતું. માયાવતીના કહેવાથી ગોવીંદરાયે તેની અગાસીપર કમદ ફેંકી તેની મદદથી તેઓ ચારે તેપર ચઢી ગયા. અગાસીની બરોબર વચમા બોયરાના દ્વાર સરખું ઢાકણ હતું, જેમા સાધારણ તાળુ મારેલું હતું. માયાવતીના કહેવાથી ગોવીંદરાયે પોતાની ચેલીમાથી એક વાકો સળીયો. કહાડી તાળુ ઉઘાડી ઢાકણ ખસેડી દ્વાર ઉઘાડ્યું, એટલે માયાવતીએ બંને અધિયારોને તેમા ઉતરવાને કહ્યું, જેના જવાબમા ગોવીંદરાયે જણાવ્યું—“પહેલા આપ ઉતરો પછી અમે ઉતરીશું. અત્રેની અદ્ભૂત ઘટનાઓથી અમે બહુ ડરેલા છીએ.” તરતજ માયાવતી કમદની મદદથી તે ઓરડીમા ઉતરી, એટલે રતન અને બંને અધિયારો પણ તેની પાછળ ઉતર્યા. ઉપરનું ઢાકણ ખુલ્લું હોવાને લીધે ચંદ્રનો પ્રકાશ ઓરડીમા પડતો હતો. એ ઓરડી વીસેક હાથ પહોળી અને તેથી

કંઈક વધુ લાખી હતી ત્યાની જમીન લાકડાની હતી, જેપર રંગ લગાડેલો હતો. ચોરડીની વચમાં એક ન્હાની પેટી પડેલી હતી, જે બતાવતા માયાવતી બંને અર્ધચારો પ્રત્યે બોલી-“બંને જણ મળીને એ પેટી મારી પાસે ઉપાડી આવે.” આ સાંભળી બંને અર્ધચારો પાસે જઈ પેટીના કડા પકડીને તે ઉપાડવા જતા હતા, એટલામાં બોચપર જે સ્થળે તેઓ હતા હતા ત્યાં ગોળ પાટીયુ બારણાની માફક એક તરફથી અંદરની તરફ એકાએક નમી ગયું, અને બંને અર્ધચારો અંદર પડ્યા તેઓ પાણીમાં પડ્યા હોય તેવો ધબકારાનો અવાજ સંભળાયો તેમના પડવા સાથે જમીનમાનું ઉધડી ગયલું બારણું પાણી બધું થઈ ગયું, અને પેટી પહોંતે સ્થળે દેખાવા લાગી આ જોઈ રતન ધાસ્તીથી ધ્રુજતા બોલી-“આ કુવો છે?”

“હા! આવા નિમકહરામોને શીક્ષા કરવા એ બનાવેલો છે.” માયાવતી ગુસ્સાસહ બોલી-“બંને નીચ કુતરાઓ મને છોડી જઈ પોતાની છાંટી બચાવવા ઈચ્છતા હતા, તેની સજા હવે બરોબર બોગવશે.”

“આપની સાથે આટલા દીન રહેવા છતાં આ કુવા વિષે મને તો કંઈ બબરજ નહોતી.” રતન બોલી

“અત્રેના એવા ઘણા ભેદ હું હજી નથી જાણતી.” માયાવતીએ જણાવ્યું-“હવે ચાલો.” આમ કહી તે રતનસહ ચોરડાની બહાર નીકળી અને દ્વાર બંધ કરીને કમ દની મદદથી નીચે ઉતરી પોતાના શયનગૃહમાં પાછી ફરી દાસીઓએ તેને રતન અને બંને અર્ધચારો સહ તે ચોરડી તરફ જતી જોઈ હતી, પણ એકલી રતન સાથે તેને પાછી ફરેલી જોઈ તેમને અભયબી ઉપજી, પણ તે વિષે પૂછવાઈ કરવાની કોઈએ હિંમત કરી નહીં. બીજે દીને સંધ્યાકાળે માયાવતી પોતાના ચોરડામાં મખમલની ગાદી પર આડે પડખે પડી હતી, અને રતન પાસે બેઠી હતી બંને ઉડા વિચારમાં નિમગ્ન થઈ ચુપ બેઠી હતી આખરે રતન બોલી “બંને અર્ધચારોના પ્રાણ લેવામાં આવે ઉતાવળ કરી!”

“એ હરામખોરોને તો થોડું સજા થઈ.” માયાવતી બોલી.

“જેવી ઈશ્વરેચ્છા! પણ આવે બારિક સમયે બીચારી માલતી પણ નથી, એ દીલગીરી ભરેલું છે.” રતન બોલી.

“ખરેખર! માલતી ખરી મદદગાર હતી તેને ચતુરસિંહે કેદ કરી.” માયાવતી નિસાસો નાખી બોલી “વર્ષતાળના કાગળ લઈ નાનુ તેને છોડાવવા ગયાને બહુ દીન થયા તેનું શું થયું, તે કંઈ જણાયું નહીં. ચતુરસિંહે તેને પણ કેદ પકડી હરો શું? વર્ષતાળને મારવામા માલતીએ પણ ઉતાવળ કરી!”

“હા! એ તેણે મ્હોટી ભૂલ કરી. વર્ષતાળને હાથે ધણું કામ લેવાની આશા હતી.” રતને જણાવ્યું, એટલામા ઓરડાની બહારથી અવાજ આવ્યો-“હતી નહીં પણ છે.” આ સાંભળી માયાવતીએ દ્વાર તરફ નજર કરી તો નાનુ ઓરડામા દાખલ થઈ એટલે તે બોલી-“નાનુ, આ સમયે તું ઠીક આવી. અહીં મારી સમીપ બેસ.” નાનુ તેની પાસે બેસતા બોલી-“આપ ઉદાસ જણાઓ છો. તખીયત તો ઠીક છે?”

“અરે! ઠીક શું? બસ! છવ નીકળવાની વાર.” માયાવતી નિસાસો નાખી બોલી-“તું આવી છે તો તમામ હકીકત જાણીશ. પણ પહેલા કહે કે વહાલી માલતીને છોડાવી આવી? અત્રે આવતા તું શું બોલી? શું વર્ષતાળને મારી નાખ્યા નથી? એ બળર અસત્ય છે?”

“અસત્યજ.” નાનુએ જણાવ્યું-“માલતીએ વર્ષતાળના પ્રાણ લીધા નથી, તેમજ તે કમલીનીના પંજમા સપડાઈ છે. મને એ બળર આપવાને પણ લાલડીના વેષમા કમલીનીજ આવી હતી. વર્ષતાળના કાગળ હાથ કરી મને કેદ પકડવાની તેની ધારણા હતી હું પણ તેની કપટભળમા ફસાઈ અને વર્ષતાળના તમામ કાગળ તેના હાથમા ગયા, જે તેણે બાળી નાખ્યા!”

“એ બોલું થયું.” માયાવતી બોલી-“વર્ષતાળ આપણા પંજમાથી જતો રહ્યો! છવતો છે, એટલું પણ ધણું છે. વાર તું તેના પંજમાથી કેમ છટકી આવી? આના જવાબમા નાનુએ પોતાની તમામ હકીકત જણાવીને કહ્યું-“વર્ષતાળને મારી સંજે અત્રે તેડી આવી છું. તે આપણને મદદ કરવા તૈયાર છે.” આ સાંભળી માયાવતીને આશા ઉપજી અને તે આનંદમા આવી બોલી-“અમારાપરનું સંકટનું વાદળ દૂર થવાની આશા છે.”

“પણ એવી શી આફત આવી પડી છે?” નાનુએ પૂછ્યું

“એ બધું તું જાણીશ ! પહેલા વર્ષતાળને મારી સમક્ષ બોલાવ ! મારે તેની સાથે થોડી વાત કરવી છે .” માયાવતીએ કહ્યું

“પહેલા આપની હકીકત મને જણાવો ! તે સાબળવાને હું અધીરી થઈ છું !” નાનુએ જણાવ્યું માયાવતીએ છેક ચતુર ગાડો બનીને આવ્યો, ત્યાંથી તેને ત્રીજા ભાગના બાગમા કેદ કીધો, ચક્રમનુ આવી પહોંચ્યું, લીલાવતીનું છોડી જવું, વગેરે હકીકત જણાવી, પણ પોતાના અસલી કેદીનું ફટી જવું, અને બંને અર્ધ-ચારેને મારી નાખવાની હકીકત છપાવી તેને બદલે જણાવ્યું—
“સ્વર્ગવાસી પતીરાજનું સ્વરૂપ ધારણ કરી કુલીનસિંહનો અર્ધચાર આવ્યો છે, તેને પકડવા ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહ ગયા છે .”

“એ ચક્રમે સર્વના કાનમા શું કહ્યું ?” નાનુએ પૂછ્યું

“ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહને એ વિષે પૂછતા તેમણે જવાબજ આપ્યો નહીં !” માયાવતીએ જણાવ્યું—“મારા કાનમા તેણે એટલું જ કહ્યું કે, આ રાજ્ય આઠ દીનની અદર ઇંદ્રજીતસિંહના હાથમા જઈ મારી છ દગીનેા અત આવરો ! શું થાય છે તે જોઈએ ? હવે તો વર્ષતાળને બોલાવ ! એ અર્ધચાર હોવાથી એને વગર પરદે મળવામા હરકત નથી !” નાનુ મનમા કંઈ વિચાર કરતી ત્યાંથી રવાના થઈ અને બાગના દ્વારપર વર્ષતાળ હલો હતો તેને પોતાની સાથે લઈ પાછી ફરી પહેરેગીરોએ તેમને કંઈ પૂછમાછ કરી નહીં વર્ષતાળ બાગમાની દરેક ચીજને જારીકીથી જોતો અને અન્નયજ્યતો માયાવતીની હજુરમા પહોંચ્યો, એટલે માયાવતીને બતાવતા નાનુએ જણાવ્યું—“આ અમારા મહારાણી માયાવતીજી છે !”

“એમને હું સારી પેઠે જોળ્યું છું !” વર્ષતાળ માયાવતીને નમન કરતા બોલ્યો માયાવતીએ તેને બહુજ માન આપી પોતાની પાસે બેસાડ્યો, અને પૂછ્યું—“તમારી પત્નિ તમને મળી ?”

“હા ! આપની તાબેદારી સ્વિકારતા મને જે લાભ થવાની આશા છે, તેનો એ પહેલો નમુનો છે !” વર્ષતાળે જણાવ્યું

“નાનુએ તમને આપેલ વચન હું પૂર્ણ કરીશ, અને તમારા દરેક કાર્ય માટે મહોર્ટા ઈનામ આપીશ !” માયાવતીએ જણાવ્યું.

“આપના કાર્યમા તનમનથી મહેનત કરી કમલીનીને હું બરોબર ફસાવીશ ! એ મારાપર જેટલો વિશ્વાસ રાખે છે તેટલીજ

પસ્તારો । ” વર્ષતાળે કહ્યું-“પણ બે વાત આપે ધ્યાનમાં રાખવાની છે । કમલીનીના મનમાં મારે માટે શક ન હોય તે માટે તેના મિત્ર તરીકેજ દેખાવ આપીશ, એટલે આપને કાને એવી કંઈ ખબર આવે તો તે માટે મનમાં અદેશો આણુતા નહીં । ”

“ એવી નહીં બાબતો સમજાવવાની જરૂર નથી ! એની સંગે મળ્યા વગર આપણુ કામ સરે તેમ નથી । ” માયાવતી બોલી

“ વળી આપની પાસે પણ હું છપી રીતેજ આવતો જઈશ ! ” વર્ષતાળે જણાવ્યું-“ બીજી મારાથી કોઈ વાત છપાવશે નહીં કેમકે, તમારા ભેદ જણ્યા વિના હું કંઈ કામ કરી શકીશ નહીં । ”

“ એ પણ ખરું ! તમારાપર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, એટલે હું કંઈ પણ છપાવીશ નહીં । ” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ ઠીક ! આપને એક બીજી વાત કહું । ” વર્ષતાળ ગંભીર અવાજે બોલ્યો-“ નાનું પાસેથી આપે જણ્યું તો હશે કે કાશીમાં માલતીના તીલસ્મી મહેલમાં કીશોરી કેદ છે, એ કમલીની જાણી ગયાથી તેને બીજે કોઈ સ્થળે રાખવાનું આપે વિચાર્યું હશે । ”

“ હા । ” માયાવતીએ જવાબ આપ્યો

“ નહીં ! કીશોરીને ત્યાજ રાખજો ! ” વર્ષતાળે જણાવ્યું-“ કીશોરીના મદદગારોને એ વિષેની હું ખબર આપીશ, એટલે તેને છોડાવવા તેઓ નક્કી ત્યા આવશે, ત્યારે હું તેમને ચાલાકીથી પકડી લઈશ અને કોઈને ખબર પણ નહીં પડે કે, એમાં મારો હાથ છે । ”

“ એ સલાહ યોગ્ય છે । એમજ કરીશું । ” માયાવતી ખુશ થઈ

“ વાર, ઇદ્રજીતસિ હ, વગેરેનું શું કર્યું ? ” વર્ષતાળે પૂછ્યું

“ અફસોસ ! કમલીની તેમને અત્રેથી છોડવી ગઈ, અને બહેન લીલાવતીએ પણ દગો દીધો । ” માયાવતી નિશ્વાસ નાખી બોલી, અને તેણે નાનું પોતાની જે હકીકત કહી હતી તે તેને પણ જણાવી ચકરમના સબધમાં પાટીયા ગોઠવેલી વાત સાંભળી વર્ષતાળે જરા મુખ મલગાવ્યું, જેથી માયાવતી સમજી ગઈ કે એ માટે તેના મનમાં શક હોય છે આથી તે બોલી-“ મેં જણાવેલી હકીકતમાં એક વાત ખરી નથી, અને એક વાત મેં છપાવી છે । ”

“ જે કદાચ મને હમણા કહેવા યોગ્ય નહીં હોય ? ” વર્ષતાળે સહેજ હસીને પૂછ્યું

“હા ! તમારાથી કોઈ વાત ન છપાવવાની કબુલાત આપેલી હોવાથી તમને જરૂર જણાવીશ !” માયાવતીએ જણાવ્યું—“વાર માલતીને કમલ્લીનીના પંજમાથી છોડવવા તમે શું કરશો ?”

“માલતીને તો સહજમા છોડાવી શકું, પણ કમલ્લીનીને શકું ન જાય એવી રીતે કામ લેવાની જરૂર છે ! એ ચતુરા સહેજ પણ શકું જતા સાવધ બની જશે !” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો.

“તો આજદીન સુધી માલતીને પણ નહીં જણાવેલ મારો ભેદ હું તમને જણાવું છું !” માયાવતીએ કહ્યું—“નાનું, તું પણ સાબળ !” આમ કહી તેણે પોતાની હકીકત કહેવા માઢી લગભગ એક પ્રહર તેઓ વાત કરતા બેઠા. છેવટે માયાવતીને કંઈ સમજાવી ઈનામમા હીરાનો હાર મેળવી વર્ષતાળ ત્યાંથી વીદાય થયો.

— ૦ —

પ્રકરણ ૧૯ મું.

નવી બાજીની રચના.

મુંધરાતનો સમય થઈ ગયાથી ચારે તરફ સૂનકાર છવાઈ રહ્યો હતો. પવન તદન બંધ થઈ ગયેલ હોવાથી ઝાડનું પાદડું પણ હાલતું નહોતું. કૃષ્ણપક્ષનો દિવસ હોવાથી ચંદ્ર ઉઘ્યો નહોતો, પણ જ ગલમા જતા મુસાફરોને માર્ગ બતાવવાને તારાઓનો પ્રકાશ પૂરતો હતો. આ વખતે ગંગાજીને કિનારે બે મુસાફરો જમાનીયા તરફ ઉતાવળે ચાલ્યા જતા હતા. તેઓ જમાનીયાના પાદરમા આવી પહોંચતા વસ્તીવાળા ભાગમા ન જતા શહેર બહારના અસલી બંડીયરો તરફ ચાલ્યા. આ તરફ ઘણા બંડીયેર હતા, તે ચોર લૂંટારાઓ, વગેરેના ઉપયોગમા આવતા હતા, અને તેમના સંબંધમા શહેરમાના નબળા અને પ્હીકણ માણસોમા અનેક પ્રકારની ગપ ઉડતી હતી. કોઈ કહેતું કે, ત્યાં આગલા વંખતમા ઘણા માણસો માર્યા ગયા છે, જેઓ ભૂત થઈ ત્યાં રહે છે, અને આવતા જતા વટેમાર્ગીઓને હેરાન કરે છે. કોઈ કહેતું કે, એ સ્થાનમા જીનો રહે છે, અને જે ત્યાં જાય છે તેને મારી નાખી તેઓ પોતાની જાતમા લઈ લે છે. આમ અનેક તરેહની લડકા-વનારી વાતો રોજ ચાલતી હતી, પણ તે તરફ ચાલ્યા જતા આપણા

જે મુસાફરોને એ વિષે કંઈ પરવાહન જણાતી નહોતી આ મુસાફરોમાંથી એક બહુ કમજોર અને થાકી ગયેલ જણાતો હતો. બીયેરોવાળા ભાગમાં જઈ પહોંચતા એક સ્થળે ઉભા રહી તેઓ ચારે તરફ જોવા લાગ્યા. પાસે એક બીયેર હતું, જેની ચારે તરફ જંગલી ઝાડ અને લતાઓ ઉગેલા હોવાથી લયનક દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. ત્યાં એક માણસ ફરતો હતો, તે બંને મુસાફરોને જોતા તેમની પાસે આવી બોલ્યો—“ પેલે નક્કી કરેલ સ્થાને રહેવાનું આપણા સાથીઓને યોગ્ય ન લાગ્યાથી એક નાવમાં બેસી કાશી તરફ રવાના થઈ ત્યાંથી આપણી બાજુ આગળ ચલાવવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યાથી તેઓ સઘળા નાવપર સ્વાર થઈ ચુક્યા છે. ચતુરસિંહ રાજા જોરાવરસિંહ હને લઈને આવે તેમને બાલાધાટી તરફ તેડી લાવવાનું કહી કમલીની મને અત્રે છોડી ગયા છે. તેમની નાવ ત્યાં આપણી રાહ જોતી ઉભી હશે, માટે ચાલો.” વાચનાર આપણા જે મુસાફરો ચતુરસિંહ અને માયાવતીનો અસલી કેદી રાજા જોરાવરસિંહ હતા તેમને બહાર આપનાર વીજય હતો. કંઈ વધુ પૂછ્યાં કર્યા વગર તેઓ ત્રણે રવાના થયા, અને થોડી વારમાં ગામની નજીક પહોંચ્યા, ત્યાં તેમને માટે નાવમાં કમલીની, લીલાવતી, ઇંદ્રજીતસિંહ અને આનંદકુમાર, બળ, હમીર અને શુરસેન રાહ જોતા હતા. નાવ નહાની નહોતી પણ હલકી અને ઝડપી ચાલની હતી તેમની સાથે એકે બેસી નહોતો. અધિયારજ હલેસા મારવાને તૈયાર થઈ રહ્યા હતા. ચતુરસિંહ અને રાજા જોરાવરસિંહ હને જોતા સર્વ હસા થઈ ગયા અને ઇંદ્રજીતકુમારે માનસહ રાજા જોરાવરસિંહ હને પોતાની પાસે બેસાડી નાવ કીનારેથી હકારવાની આજ્ઞા કરી, અને જોતજોતામાં નાવ કીનારેથી દૂર જતી જણાવા લાગી, એટલે ઇંદ્રજીતસિંહ રાજા જોરાવરસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો—“આપને જોઈ અમને અત્યંત આનંદ થયો છે. ઈશ્વરે આપનાં પ્રાણ બચાવ્યા એ અમારા મુલાકાત સમજીએ છીએ!”

“મારા પ્રાણ ઉગરવાની આશાજ નહોતી.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“સર્વ આપના ચર્ણનો પ્રતાપ છે. આપને માટે કમલીની ત્યાં આવ્યા તો મારી હકીકત એમની જાણમાં આવી.”

“સૂર્યાદય થતાજ આપ આવી પહોંચ્યો, એવી આશા હતી, પણ જે દીન વિલંબ થયો, તેટલો સમય અમે અનેક તરેહની

ચિતામા મુશ્કેલીએ પસાર કર્યો. વિલખ થવાનું શું કારણ ?”
કમલીનીએ પૂછ્યું

“મને છોડવીને ચતુરસિ હ તીલરમી બાગની બહાર નીકળ્યા ત્યારે મહારાજ કુલીનસિ હ અને રાણી કાન્તાને નીચ માયાવતીએ તલેસમમા કેદ કીધા છે, એવી હકીકત એમણે મને જણાવી આપી હુ તેમને પાછો તલેસમમા લઈ ગયો અને હુ જઈ શકતો હતો તે બાગમા અમે તપાસ કરી ! હુ છટો હતો એટલે મને કોઈનો ડર નહોતો.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“એમની બાળ મળી ?” ઇદ્રજતકુમારે પૂછ્યું

“એ વાત તદન જુદી છે.” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો.
“આપને ભૂલાવામા નાખવા દુષ્ટાએ પોતાના બે માણસોને મહારાજ અને રાણી કાન્તાનું સ્વરૂપ ધારણ કરાવી કેદ રાખ્યા છે.”

“આપે શી ખાત્રી કરી ?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“તેઓ બંનેને જોઈને મેં ખાત્રી કરી.” ચતુરે જણાવ્યું

“ત્યારે તો આપણી મ્હોટી ચિતા દૂર થઈ.” ઇદ્રજતકુમાર ખુશ થઈ બોલ્યો—“હવે કીશોરી અને કામીનીની ચિતા રહી.”

“મહારાજ જોરાવરસિંહજી સગે ગુપ્ત બાગમા બે દીન રહી તેમા ફરીને એવી અદ્ભૂત વસ્તુઓ મારા જોવામા આવી કે મારી મતીજ ગૂમ થઈ ગઈ.” ચતુર બોલ્યો—“મહારાજ સગે વિક્રમી તલેસમમા ધણી અન્યબીઓ જોઈ છે, પણ આ તલેસમ આગળ તે કંઈ હિસાબમાજ નથી.”

“મહારાજ જોરાવરસિંહજી એ તલેસમના રાજ છે, એટલે ત્યાના ભેદ એમના કરતા વધુ કોણ જાણી શકે છે, અને બે દીન એ બાગમા તમને એમના સિવાય કોણ ફેરવી શકે તેમ છે. તલેસમના જે ભેદ એમને ખબર છે, તેના સોળમા ભાગ જેટલા પણ માયાવતી જાણતી નથી. એમના જેવા ધર્માત્મા રાજન એ કુલટાની કપટજનમા વિશ્વાસે ફસાઈ ગયા.” કમલીની બોલી

“એમની કહાણી વિચિત્ર હશે.” આન દસિ હ બોલ્યો.

“મારી રોકજનક કહાણી સાંભળી આપનું હીલ પણ ઉરકે-
રાઈ આવશે.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, અને લીલાવતી પ્રત્યે પૂછ્યું—“લીલાવતી, તમે તો ઠીક છો ?”

“આ સમયે મારા આનંદની સીમાજ નથી!” લીલાવતી હરખ તી બોલી—“આપના દર્શન થશે, એવી સ્વપ્ને પણ આશા નહોતી! કમલીનીબાના પ્રતાપે એ આનંદનો પ્રસંગ આવ્યો!”

“છેલ્લા પાંચ વર્ષ ગી મુસીબતમાં ગયા છે તે હજી બાકી છે!” આમ કહી જોરાવરસિંહે કમલીની પ્રત્યે પૂછ્યું—“તીલસ્મી બાગમાં પ્રવેશ કરવાની તમે કેમ હિંમત કરી શક્યા?”

“રક્ત પુસ્તકે મારા હાથમાં આવી ગયું તેથી હું આટલું કરી શકી!” કમલીનીએ જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તો મારા કરતા પણ ત્યાંની વધુ હકીકત બહુતા હશે!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“શું રક્ત પુસ્તકે તમારી પાસે છે?” ઇદ્રજીતસિંહે ચમકીને પૂછ્યું, એટલે કમલીનીએ જણાવ્યું—“હા જી, પણ તે આપને ત્યાંથી હું ચોરી લાવી, એમ માનશે નહીં!”

“રક્ત પુસ્તકે ચોરનાર બીજો જ છે, તે હું બાકી છું! કીસ નરાય મારફત એ આપના હાથમાં આવ્યું હશે!” ચતુરે જણાવ્યું.

“હા! તીલસ્મી બાગમાં કીસનરાય આપને પોતાની કહાણી કહેતો હતો તે હું સાંભળતી હતી!” કમલીનીએ જણાવ્યું.

“કીસનરાયની કહાણી શી છે વળી?” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું.

“તે પણ હું આપને પછી જણાવશું!” ચતુરે જણાવ્યું.

આ સમયે નાવપરના મધળા માણસો આનંદમાં હતા, પણ ઇદ્રજીતસિંહ અને આનંદકુમાર કીશોંગી અને કામીનીની ચિંતામાં પડ્યા હતા. ચતુરે પોતાના ગાડપણની અને કીસનરાયની જે કહાણી તેને મુખે સાંભળી હતી તે સર્વને જણાવી તેના ગાડપણની હકીકત સાંભળી સંધ્યાએને બેહદ હસતું આવ્યું. કીસનરાયની બાકીની હકીકત બંને કુમારોએ કમલીનીને પૂછી, જેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું—“કીસનરાયની કેટલીક હકીકત હું બાકી છું, પણ આ સમયે કંઈ કહીશ નહીં. એને મુખેજ એની હકીકત સાંભળવાથી આપને વિશેષ આનંદ થશે! વળી એ હકીકત બહુચાલિના આપણું કામ હાલ અટકી પડે તેમ નથી! મારી થોડીક હકીકત આપને જણાવું છું!” આમ કહી વર્ષતાળ, માલતી, નાનુ અને પોતાની હકીકત સર્વને જણાવી. માલતીના તીલસ્મી ઘરની અદ્ભુત હકીકત સાંભળી સર્વને અભયળી ઉપજી, અને કીશોરીની

તલેસ્માતી ભેદોનો ભંડાર.

૨૩૫

હું ખદ હાલત માટે કુમાર ઇંદ્રજીતસિ હને બહુજ હીલગીરી ઉપજ, પણ ચતુરને એક વડીલ તરીકે માન આપતો હોવાથી તેણે પોતાની મનોવૃત્તિ દબાવી રાખી રાજા જોરાવરસિ હે તેને ધીરજ આપતા કહ્યું—“આપ ગભરાશો નહીં ! માલતીના ધરના તમામ ભેદ હું બાંધુ છું, એટલે કીશોરીને ત્યાંથી સત્વર છોડાવીશું ! ”

“કામીનીને પણ ત્યાંજ રાખી છે !” લીલાવતીએ જણાવ્યું

“ત્યારે તો એક પ થ ને બે કાજ થશે !” જોરાવરસિ હે કહ્યું

“હવે એ રકત ઐશ્ય અમને ક્યારે મળશે ?” ઇંદ્રજીતસિ હે કમલીનીને પૂછ્યું.

“એ મારી પાસે હોવાથી આપ માગશો ત્યારે આપીશ !” કમલીનીએ જણાવ્યું—“એની મદદથી હું આપને કેદખાનામાંથી છોડાવી શકી, અને એથીજ આપ તલેસમ ફત્તેહ કરશો !”

“અરે ! આપણે દૂર નીકળી આવ્યા !” રાજા જોરાવરસિ હે કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો—“કાશી જવાનો વિચાર છે ?”

“હા જી ! કાશીમાં ગુપ્ત સ્થાનમાં મુકામ કરી ત્યાંથી આપણું કામ આગળ ચલાવવાનો ઠરાવ કીધો છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું

“મારો જીવોજ વિચાર છે !” જોરાવરસિ હે જણાવ્યું—“જમાનીયાનો હું રાજા હોવાથી તે ફરીથી મારા તાબામાં કરી શકું તેમ છે, પણ મારા મૃત્યુની ખોટી ખબર પાચ વર્ષ સુધી પ્રજામાં ફેલાયલી હોવાથી લોકોની લાગણી ફેરવાઈ ગઈ હશે ! કદાચ તેમ ન હોય તોપણ હમણાં બહાર થવાનો અને માયાવતીને મારી નાખવાનો મારો વિચાર નથી ! એની કરણીના ફળ એને ભોગવવા દેવી ! જો કુમારશ્રી એક અર્ધચારને મારી સાથે મોકલે તો અમે કાશી જઈ માલતીના ધરમાંથી કીશોરી અને કામીનીને છોડાવી આવીએ ! એ અરસામાં તમે અને કુમારો લીલાવતીસહ તલેસમના ચોથી ભાગના ભાગમાં જઈ દેવમંદીરમાં રહો ! ત્યાં ફળફળાદીના ઝાડ ધણા છે, અને નિર્મળ ગરો વહે છે, એટલે કંઈ અડચણ આવશે નહીં, અને માયાવતીને પણ તમારી ભાળ મળશે નહીં કેમકે, એ સ્થાન વિષે તે બાંધુની નથી, અને ત્યાં જઈ શકે તેમ નથી ! ત્યાં મુકામ કરી બંને કુમારોએ રકત ઐશ્ય ધ્યાનથી સંપૂર્ણ વાંચી જવું જોઈએ, અને તેમાં એમને જે

કંઈ ન સમજાય તે તમે સમજવજો ! એ દરમ્યાન ત્યાની ઘણીક અદ્ભૂત ઘટનાઓ પણ એમના જોવામા આવશે કમકે, હવે હું ક મુદતમા એ તલેસમ એમના હાથમા આવશે ! વડીલોના લખેલ અસલી લેખ ઉપરથી મારા જાણવામા આવ્યું છે કે એ તલેસમની મુદત હવે પૂરી થવા આવી છે, અને એમને હાથેજ તે જીતારો ! કુમારોની કુશળતાના સમાચાર મહારાજ કુલીનસિ હજીને પહોંચાડવાને એક અધ્યારને રત્નપુર મોકલી ત્યાથી થોડી ફેાજ લાવી જમાનીયા સામે લડાઈ શરૂ કરવાનું જણાવે, પણ આપણે ફરમાવીએ ત્યા સુધી એ લડાઈને સખ્તરૂપ આપી ઉતાવળે તેનું પરીણામ આણવાને બદલે ધીમી ધીમી ચાલુજ રાખવી ! બસ ! કીશોરી અને કામીનીને છોડાવી હું આપને મળીશ ત્યારે યોગ્ય લાગશે તેમ કરીશુ ! એ દરમ્યાન દેવમ હીરમા આપ રહી લાગ મળતા માયાવતીને ચમકાવ્યા કરજો ! ”

“ આપની સલાહ યોગ્ય છે, પણ કારાગૃહની મુસીબતો વેઠીને આપ બહુજ કમજોર થઈ રહ્યા છો તેથી આ નવી મુસીબત કેમ વેઠી શકશો ? ” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ તેની ચિંતા નહીં ! ” જોરાવરસિ હે જણાવ્યું, અને બંને કુમારો પ્રત્યે પૂછ્યું—“ મારો વિચાર આપને કેમ લાગ છે ? ”

“ ઉત્તમ ! ” બંને કુમાર સાથે બોલી ઉઠ્યા

“ ઠીક ! મારૂં તીક્ષ્ણમી બજર હું આપને આપુ છું ! એ આપને બહુજ ઉપયોગી થઈ પડશે ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ ખરેખર ! આ વખતે મને તે ઉપયોગી થશે પણ એ તમારી પાસે હોવાથી તમને કોઈનો ડર નથી, માટે તે તમારી પાસેથી લેવાનું યોગ્ય લાગતું નથી ! ” જોરાવરસિ હે જણાવ્યું

“ કમલીનીએ એવુંજ એક મને આપ્યું છે, તે હું આપને આપુ છું ! ” આમ કહી ઇદ્રજીતસિ હે પોતાનું બજર આગ્રહથી જોરાવરસિ હેને આપ્યું, નાવ કીનારે લગારવાનો હુકમ કરવામા આવ્યો, એટલે જોરાવરસિ હે પૂછ્યું—“ મારી સગે કોણ આવશે ? ”

“ આપ ફરમાવો તે ! ” ઇદ્રજીતસિ હે જણાવ્યું—“ કાકા ચતુરસિ હેને અમારી પાસે રાખવાની ઈચ્છા છે ! આપને કેદખાનામાથી છોડાવતા બનેલા બનાવોની હકીકત એમને મુખે સાંભળવી છે ! ”

“ તો હું જઈશ ! ” વીજયે જણાવ્યું

“ ઠીક, અને હમીરને રત્નપુર મોકલીએ ! ” ઇદ્રજીતે કહ્યું.

“ હા ! પણ ચતુરસિદ્ધજી ઉપરાત બળ અને શુરસેનને પણ આપની સગે ત્યાં રાખશો નહીં ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“ અમારા રહેવાનું સ્થાન બતાવીને એમને તો મારે તરફની ખાતમી મેળવવા મોકલીશું ! ” ઇદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું

“ એમજ ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, અને કમલીની પ્રત્યે પૂછ્યું—“ દેવમંદીરમાં જવાનો માર્ગ તો તમે જાણો છો ? ”

“ રક્ત અંધની મદદથી ખરોબર જાણુ છું ? ” કમલીનીએ જણાવ્યું એ દરમ્યાન નાવ કીનારે પહોંચતા સર્વ હતથા રાજા જોરાવરસિંહ અને વીજયને કાશી તરફ અને હમીરને રત્નપુર તરફ રવાના કરીને કમલીની બે કુમારો, વગેરે સહ માયાવતીના તીલકમી બાગ તરફ રવાના થઈ રાત્રી પૂર્ણ થવા આવી નહોતી, એટલામાં તેઓ ઝરાપર આવેલા મહેલથી થોડેક દૂર સુધી જઈ પહોંચ્યા અજબની શોધમાં નીકળેલ કીસનરાયને આ મહેલમાં માયાવતીના દારોગા રૂઢ સાધુની મુલાકાત થઈ હતી, અને ત્યાંથી તેને બેહોશ કરીને માયાવતીની દરબારમાં ખડો કરવામાં આવ્યો હતો. માર્ગમાં ચાલતાં ઇદ્રજીતકુમાર બોલ્યો—“ સુર્યોદય પહેલાંજ આપણી મુસાફરી પૂર્ણ થવી જોઈએ કેમકે, દુરમનના રાજ્યમાં નિડરતા સહ કરવું યોગ્ય નથી ! ”

“ પણ હવે બહુ દૂર જવું નથી ! જસ, પેલું ધર દેખાતું છે ત્યાંજ જવું છે ! ” મહેલ બતાવતા કમલીની બોલી

“ એ તો દારોગાવાળો મહેલ છે ! ” લીલાવતી બોલી

“ હા ! પણ મારા ધારવા મુજબ હરામખોર દારોગો કેદ પકડાયો છે ત્યારથી એ ખાલીજ રહે છે ! ” કમલીનીએ કહ્યું

“ એમજ છે ! ” લીલાવતી બોલી—“ તેમથી છેક માયાવતીના બાગ સુધી એક સુર મ છે, પણ તેની દારોગા સિવાય બીજા કોઈને આજસુધી ખબર નથી ! ”

“ પણ મારે તે સુર મનું કંઈ કામ નથી ! ” કમલીની બોલી—“ મહેલની પાસેજ ઝરાના સામા કિનારાપર ટંકરા છે ત્યાં જઈશું ! આજનો આખો દિવસ એ ટંકરાપરજ રહેલું પડશે ! ”

“ માયાવતીને કોઈ માણસ ત્યાં આવી પહોંચશે તો ? ”
 લીલાવતીએ ધારિત બતાવી, એટલે કમલીની બોલી-“ અરે, એક
 નહીં પણ દસ આવે તો પણ ચિંતા નથી ! ” આમ વાતચીત
 કરતાં તેઓ મહેલ આગળ જઈ પહોંચ્યા મહેલની બાજુમાં થઈ
 ટેકરાપર જવાણ હણ, પણ મહેલ પાસે પહોંચતા તેના કંઠમાં
 લાખા કદના એક પુરૂષને ફરતો જોઈ કમલીની હાલી રહીને તેની
 તરફ બારિકીથી જોવા લાગી કમલીની હાલી રહેતા બંને કુમારો
 અને અઈયારો પણ હાલી રહી ગયા, અને સધળાઓનું ધ્યાન તે
 તરફ ગયું બંને ક પગલાં છેડે હોલે માણસ ઓળખી શકાય
 એટલું હજી અજવાણ થયેલું ન હોવાથી તે માણસ કોણ હતો
 તે તેઓ ઓળખી શક્યા નહીં તેમને જોઈ તે માણસ ઉતાવળે
 તેમની તરફ આવ્યો તે પાસે આવતા કમલીની તેને ઓળખીને
 બોલી ઉઠી-“ એ તો વઈતાળ છે ! ” આ સાંભળતા શુરસેન
 ક પી ઉઠ્યો, પણ હિંમત રાખી તે ચુપ હોય રહ્યો વઈતાળ
 પાસે આવતા કમલીનીએ કહ્યું-“ વાહરે વાહ ! તમારે ભરોસે
 કંઈ કામ સોંપ્યું હોય તો બરોબર બારજ વાગી બચ હો ! ”

“ માફ કરજો ! મારી એક ભૂલ થઈ તેથી આજ્ઞાનુસાર હું
 આપને કાશીમાં મળી શક્યો નહીં ! ” વઈતાળે હાથ જોડી કહ્યું

“ શી ભૂલ ? ” કમલીનીએ પૂછ્યું

“ નાનુને લઈને હું આપના મહેલ તરફ રવાના થયા બાદ
 બીજે દીને થાકી જવાથી જ મલ્લમાં એક સ્થાને તેની ગાસડી
 છૂપાવી હું થાક ખાવાને બેઠો, એટલામાં મારી આંખ મળી ગઈ !
 ત્યારે હું નિદ્રામાંથી જાગૃત થયો ત્યારે નાનુની ગાસડી મારી
 આગળથી ગૂંમ થઈ ગયેલી જણાઈ આથી ગભરાઈને ચારે તરફ
 મેં શોધ કરી, પણ તેની કંઈ ભાળ મળી નહીં ! ” વઈતાળે
 જણાવ્યું-“ કેટલાક દીને તેની શોધ કીધા બાદ વેષ બદલીને
 આખરે હું કાશી ગયો તો નાનુ હોયાના સમાચાર મળ્યા !
 પછી હું છૂપી રીતે માયાવતીના તીલસ્મી બાગમાં ફરી તપાસ
 કરવા લાગ્યો તો બંને કુમારો અને તેમના અઈયારોને કોઈ
 કેદખાનામાંથી છોડાવી જવાની બબર મળી, એટલે એ આપનું જ
 કામ હશે, એમ હું સમજી ગયો ! ત્યારથી હું તમને શોધું છું,
 અને આજે અહીં અચાનક આવી ચડ્યો ! ” આ સાંભળી

કમલીની કંઈ વિચારમાં થોડીવાર ચુપ રહેવા બાદ બોલી—“અત્યાર સુધી તમારી ચાલાકીની બડાઈ મારતા હતા, પણ તમારું પાણી જણાઈ આવ્યું ! ઠીક ! હવે અમારી સાથે ચાલો ! ” આમ કહી સમજાવ્યો સહ આગળ ચાલી ઝરાને સામેપાર જઈ તેઓ ટેકરાની તળેટીમાં પહોંચ્યા, એટલે સર્વને પોતાની પાછળ આવવાનું કહી કમલીની ટેકરાપર ચઢવા લાગી તરતજ શુરસેન બોલ્યો—

“ કમલીનીબા, જરા મારી એક વાત સાંભળો ! ”

“ તમે શું કહેનાર છો તે હું સમજી ગઈ ! કંઈ ચિંતા ન કરશો ! બેઘડક ચાલ્યા આવો ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ પણ મારી વાત સાંભળ્યા પહેલાં હું ઉપર આવીશ નહીં ! ” શુરસેને કહ્યું, એટલે સર્વને ટેકરાપર ચઢવાનું જણાવી કમલીની શુરસેન સાથે બીજી તરફ ચાલી એકાતમાં પહોંચતા શુરસેન બોલ્યો—“ વર્ષતાળને આપ બલો અને વિશ્વાસુ માનતા હશે તોપણ મારે કહેવું જોઈએ કે એ હુઆપર વિશ્વાસ રાખશો નહીં ! ”

“ તમે એજ કહેશો, એ હું સમજી ગઈ હતી ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું—“ વર્ષતાળે અર્ધચારના નામને કલક લગાડનારા કામ કર્યા છે તેથી તેનાપર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ નથી, પણ તમે ચિંતા કરશો નહીં ! મારી સગે એ દગો રમશે તો હું તેને દુનિયામાંથી બાતલ કરી નાખીશ ! ”

“ ત્યારે આપ હજી એની સૂઝૂ હકીકત બાજુતા નથી ! ”

“ ના ! વર્ષતાળ તમારો ભાઈ છતાં એની હકીકત હું તમારા કરતા વધુ બાજુ છું ! એ તમારો ભાઈ છે, એ કુમારો બહુ જવાથી એ કદાચ કંઈ દગો રમે તો નાહકમાં તે માટે તમને કલક લાગે અને કુમારોનું મન તમારા પરથી ઠીક નમ, એ માટે બેફિકર રહો ! તમારે માથે કંઈ આજ નહીં આવે ! ”

બંને કુમાર અને તેમના સાથીઓ ટેકરા ચઢી ગયા હતા. કમલીની પણ શુરસેન સગે વાત કરતી તેમની પાછળ ઉપર પહોંચી ગઈ ત્યાંની હાલત જોતા અસહના વખતમાં ત્યાં સુંદર ઈમારત હોય તેવું જણાવું હતું, પણ આ સમયે એક ઓરડી સિવાય ત્યાં બીજું કંઈ નહોતું આ ઓરડીમાં પચીસેક માણસો બેસી શકે તેમ હતું - ઓરડીના મધ્ય ભાગમાં પથ્થરનો એક

ચબુતરો બાધેલો હતો, જેની ઉપર પથ્થરનોજ એક સીંહ બેસાડેલો હતો. સર્વને ત્યાં બેસવાનું કહી કમલીની વર્ષતાળ પ્રત્યે બોલી—“અત્રેથી એક માર્ગ માયાવતીના બાગ સુધી જાય છે. તમને અહીં મુઠી અમે ત્યાં જઈશું અને કેટલાક દીન ત્યાંજ રહી કામ કરીશું. એ અરસામા હું તમને એક કામ સોંપુ છું તે તમે હોશીયારીથી બજાવશો, એવી આશા છે.”

“આપ આજ્ઞા કરશો તે બજાવવા તૈયાર છું, પણ આપને બેચાર વાતો કહેવી છે.” વર્ષતાળે જણાવ્યું કમલીની વર્ષતાળ સગે ઓરડીની બહાર આવી, અને થોડેક દૂર એક ઝાડ નીચે પડેલી સીલાપર બેસી તેઓ વાત કરવા લાગ્યા લગભગ બે ઘડી તેમની વાતચીત ચાલી છેવટે વર્ષતાળે પોતાની થેલીમાથી ખડકો, કલમ અને કામળ કહાડી કમલીનીને આપ્યા, એટલે તેણે પોતાના બનેલી રાત્રી જોરાવરસિંહ પર એક પત્ર લખ્યો, જેમા લખ્યું કે—“આ પત્ર આપીને વર્ષતાળને આપની પાસે મોકલ્યો છે એ વિશ્વાસપાત્ર માણસ છે, માટે આપના કાર્યમા એની સલાહ અને મદદ લેશો. આપને એ કોઈ સ્થળે લઈ જાય તો એધડક જાણે, અને કઈ કામ કરવાનું કહે તો તે માટે કોઈ જાતની શંકા આણુશો નહીં. મારા બેદ એનાથી છુપા નથી. મારો એનાપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.” આ બાદ પોતાની સહી તથા એક નિશાની કરીને તે પત્ર બધ કઠી તેણે વર્ષતાળને આપ્યો અને કહ્યું—“ત્યારે અત્યારેજ માલતીના મહેલ તરફ રવાના થઈ જોરાવરસિંહજીને મળી તમે યોગ્ય લાગે તેમ આપણું કામ કરો. સાવધાનીથી કામ કરજો કેમકે બહુ બારિક સંજોગો છે. તમારામા સહેજ પણ કપટ જણાશે તો પછી મારા જેવી કોઈ ખુરી નથી.”

“આપ બેઝીકર રહો.” આમ કહી વર્ષતાળ તેની રત્ન લઈ રવાના થયો, અને ટેકરો ઉતરી જ ગલમા અદૃશ્ય થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

વર્ષતાળની વિચિત્ર હીલચાલ !

કુંભારો અને અઈયારો તેમજ લીલાવતી સહ તલેસમના ઘોયા લાગના બાગમા દેવમ દીરમા રહીને કમલીનીએ શું કયું

તે બંધુવા પહેલા આપણે વર્ષતાળ તરફ નજર ફેરવીશું કેમકે, અત્યાર સુધીની તેની રીતભાત શક ભરી જણાઈ છે કમલીની પાસેથી વિદાય થઈ તે કાશી ન જતા માયાવતીના મહેલ તરફ રવાના થયો, અને દીન બે પ્રહર ચઢતા તેના બાગના દ્વારપર જઈ પહોંચ્યો. પહેરેગીરોમાના એકને પોતાના આવવાના ખબર માયાવતીને પહોંચાડવાનું કહેતા તેણે જવાબ આપ્યો—“આપને દાખલ થવા દેવાની અમને પરવાનગી મળી છે, પણ બીજા બાગના દ્વારપરથી દાસી મારફત અ દર ખબર મોકલજો !” તરતજ વર્ષતાળ અ દર ચાલ્યો, અને બીજા બાગના દરવાજા પરથી તેના કહેવાથી દાસીએ તેના આવવાની માયાવતીને ખબર આપતા તેને તેની હજીરમા લઈ જવામા આવ્યો. તેનો સત્કાર કરી માયાવતીએ આતુરતા સહ પૂછ્યું—“આજ બહુ ખુશ જણાવ્યો છો અને જલદી પાછા ફર્યા છો તે શા શુભ સમાચાર લાવ્યા છો?”

“આજ તો હું મહાભારત કામ બળવી આવ્યો છું, અને ત માટે ઈનામ પણ મહોટું લઈશ !”

“શું કામ બળવ્યું છે તે તો કહો !”

“તે એકાતમા કહીશ !” માયાવતીએ તરતજ પોતાની દાસીઓને ત્યાંથી દૂર થવાની ઈશારત કરી, અને એકાત થતા તે બોલી—“ખરેખર, દાસીઓ સમક્ષ પૂછવામા મે બલ્લ જરી !”

“આપના પતી જોરાવરસિંહ માટે આપે રચેલી બાજી નિષ્ફળ ગઈ !” વર્ષતાળ બોલ્યો—“હું કમલીની પાસેથીજ આવું છું ! મારા પર પૂર્ણ વિશ્વાસ હોવાથી તે મારાથી કોઈ વાત છપાવતી નથી ! તેણે જણાવ્યા મુજબ જોરાવરસિંહ હાલ બહેર ન થતા છપા રહીનેજ તમને હેરાન કરી પોતાનું વેર વાળશે !”

“નકકી એ મને હેરાન કરશે !” માયાવતી એક નિશ્વાસ નાખી બોલી—“અરેરે ! દુનિયામા મે શું સુખ ભોગવ્યું ! પણ હવે તમે શા શુભ સમાચાર લાવ્યા છો ?”

“તમને હેરાન કરવા અનેક બાજીઓ રચાવા માડી છે !” વર્ષતાળ બોલ્યો—“રત્નપુરથી સેન્ય પણ આ તરફ ચઢાઈ લાવશે કેમકે, જોરાવરસિંહે કુમારોની ખાત્રી કરી છે કે રાત્ર કુલીનસિંહ અને રાણી કાન્તાને તમે કેદ કીધા નથી પણ બૂલાવો ! ખુશ થવા બે માણસોને તેમનું સ્વરૂપ ધારણ કરાવી રાખ્યા છે !

વળી કીશોરી અને કામીનીને છોડાવવા ભેરાવરસિ હ ઇંદ્રજીત-કુમારના અર્ધચારો સાથે માલતીના મહેલ તરફ ગયા છે । ”

“ ઇંદ્રજીતસિ હ, આન દસિ હ કે અર્ધચારોથી હુ ડરતી નથી । રત્નપુરની ફોજનો પણ મને ભય નથી । મને માત્ર ભેરાવરસિ હની ધારિત છે । અરે ! એના નામથી હુ કે પી હુ કુ ! મે એને હુ ખ આપવામા એાછ રાખી નહોતી-એને દગો દીધો છે । એ મારા પંજમાથી છટકી ગયાથી મને હેરાન કરવામા કચાસ રાખશે નહી । માલતીના મહેલ તરફ ગયા છે, એટલું સારું છે । આજેજ હુ કાશી રવાના થઈ એમને કેદ પકડવાની તજવીજ કરીશ । ”

“ હવે તમે એમને કેદ પકડી શકો તેમ નથી । તમારા જેવી એક હજ્જર સાથે જય તોપણ એમનો વાળ વાકો કરી શકો તેમ નથી કેમકે, કમલીનીએ એમને એવી અદ્ભૂત વસ્તુ આપી છે કે તેની મદદથી તે ગમે તે કરી શકે છે, અને તમે તેને કંઈ કરી શકો તેમ નથી । ” આમ કહી વઈતાળે કમલીનીના તીલરમી ખ જરને લગતી હકીકત જણાવી, જે સાબળી માયાવતી કેટલીક વાર અન્યખીમા ચુપ રહેવા બાદ નિરાશાસહ બોલી-“ એવું ખ જર એને હાથ લાગ્યું છે તો એ કોઈથી ડરે તેમ નથી ! બસ ! હવે મારા ચારે હાથ ભોંયે પડ્યા । પણ એવું તીલરમી ખ જર કમલીનીને હાથ આવ્યું હોય, એની ખાત્રી શી । એ અસંભવિતજ લાગે છે । કમલીનીએ તમને ખોટું સમજવ્યું હશે । ”

“ અરે ! તેવું એક ખ જર તેણે મને આપ્યું છે ! ” આમ કહી વઈતાળે પોતાની કમ્મરેથી ખ જર કહાડી બતાવ્યું, જે ભેઈ માયાવતી અન્યખી સહ બોલી-“ અરે હા ! હવે ચાલ આવ્યું । નાનુએ તમારી હકીકત જણાવતા, આ ખ જર વિષે કહ્યું હતું, તે હુ ભૂલીજ ગઈ । હાથ ! આ આફતે તો માત્ર લાન જવું રહ્યું છે । બસ ! હવે આપણે કંઈ કરી શકીએ તેમ નથી । ”

“ અરે ! એટલામા ગભરાઈ નાહિ મત શુ થાઓ છો । હુ તજવીજ કરી આવ્યો છું । ” આમ કહી તેણે કમલીનીવાળો પત્ર માયાવતીને વંચાવ્યો, એટલે તે ખુશ થઈ બોલી-“ ધન્ય વઈતાળ ! તમે જખર કામ બજાવ્યું ! હવે કમલીનીને શક ન જાય એવી રીતે એ હુચ્ચાઓને તમે મારા પંજમા ફસાવી શકશો । ”

“ એમા શું શક ? પણ એ માટે આપણે પહેલા કરેલી ગોઠવણ બદલવી પડશે । કીશોરીને છોડાવવા જનારને આપણે પકડતા જઈશું, એ આપણી યોજના હવે અમલમા નહી મુકાય । ”

“ ત્યારે તમે કહેશો તેમ કરીશું । ખરેખર । જોરાવરસિ હને પકડવાની તજવીજ કરીશું તો તે કેટલાક માણસોને મારીને નહાસી જશે, અને તે મરબડમા કદાચ તેને વિષે પ્રભ જાણીતી થશે તો આપણને નુકશાન છે । ત્યારે હવે શું કરીશું ? ”

“ આપ મને નાનુ ઉપર એક પત્ર આપો, તેમા જણાવો કે, કીશોરી અને કામીનીને છોડવી જનારને તે અટકાવે નહી, અને તેના મહેલમાના લોચરાઓના છૂપા ભેદ મને ખતાવે । જ્યારે તેઓ કીશોરી અને કામીનીને ત્યાથી લઈ જશે, ત્યારે તેમને થાપ આપી હું ઝરાપરના દારોગાવાળા મહેલમા લઈ જઈ ફસાવી દઈશ । તે મહેલના લોચરા અભયળીથી ભરપૂર છે, એમ કમલીનીએ મને જણાવ્યું છે, એટલે માર કામ હું ત્યા સહેલાઈથી પાર પાડી શકીશ, માટે ત્યાના લોચરાઓની ચાવી મને આપજો । જોરાવરસિ હને ત્યા કેદ પકડ્યા બાદ આપને હું ખબર આપીશ, એટલે આપની ઈચ્છામા આવે તેવી તેની દશા કરજો । ” માયાવતીને એ સલાહ યોગ્ય લાગી, અને તેણે દારોગાવાળા મહેલ અને લોચરાની ચાવીઓ વઈતાળને આપી ત્યાના તમામ ભેદથી તેને જાણીતો કીમો, અને તેણે કલા મુજબનો પત્ર નાનુ ઉપર લખી આપ્યો તરતજ વઈતાળ તેની રજ લઈ કાશી તરફ રવાના થયો । માલતીને મહેલે જઈ તે નાનુને મળે તે પહેલા આપણે ત્યા પહોચી જઈ ત્યાનો રંગ નીહાળીએ. રાત એક પ્રહર કરતા વધુ વીતી ગઈ હતી એક ઓરડામા નાનુ જમીનપર બેઠી હતી તેની પાસે એક ખુબસુરત યુવાન ત્રણ ચાર તકીયાને અઢેલી આડે પડખે પડ્યો હતો વિચારમા જમીન તરફ દૃષ્ટિ માડી રહ્યો હતો થોડીવાર સુપ રહેવા બાદ નાનુ યુવાન પ્રત્યે બોલી--“ ફરીથી પણ હું તમને કહું છું કે કીશોરીના વિચાર મનમાથી કહાડી નાખો કેમકે વખત વિચારીને તેને આરામમા રાખવાનું માયાવતીને યોગ્ય લાગ્યું છે ”

“ પણ હું એને ક્યા કું ખ દઈ છું ? છતા મને તેની પાસે શા માટે જવા દેતા નથી ? ” યુવાને પૂછ્યું.

“માયાવતીનો તમે બિલકુલ વિચાર કરતા નથી, એ યોગ્ય નથી ! કીશોરી પાસે તમને જવા દઉં ? તમને જોતા એ પ્રાણ આપવા તૈયાર થઈ જાય છે ! તમારે લીધે તદન સુકાર્થ મઈ છે, અને હવે તમે તેની પાસે જાઓ તો એ જીવતી રહેશે નહીં ! હવે વાત કરવાની પણ તેનામા શક્તિ રહી નથી ! એની જ દગ્ગી માયાવતીને બહુ કિંમતી છે અને તમે આ ધરમા નથી, એવી તેની ખાત્રી નહીં થાય ત્યાંસુધી મારી સાથે પણ તે વાત કરનાર નથી ! માયાવતીની આજ્ઞાનુસાર કેદ હોવા છતાં પણ મારે તેને કેમ ખુશ રાખવી, એ મને સુઝતું નથી !”

“બમ ! ફરી એની એજ પચાત !”

“તો આ જેવટનું કહી દઉં છું કે કીશોરી સખધી તમારો મનવળ પાર પડશે નહીં માટે ઉતાવળે માયાવતી પામે જાઓ !”

“એમજ છે તો મને માયાવતીનો દુઃખન બતવાની કનન પડશે ! એના તમામ કારસ્તાનો હું ખુલ્લા કરીશ !”

“જો તમારી એવીજ ધામ્ણા કે તો હમણાજ તમને જહા નમમા મોકલી દઈશ !”

“તુ મારો વાળ વાડો કરી ગફાશ નહીં ! તારી ઝેરા અગૂહીથી ડરતો નથી !” આમ કહી યુવાન કઠીને ઓરડાની બહાર જતો હતો, એટલામા સામેનો દરવાજો ઉઘાડી વર્ષતાળ દાખલ થયો, જેને સખોધી નાનુ યુવાનન બતાવના બોલી—“આ હરામખોરને હું ક્યારની સમજાવતી હતી પણ માનતો નથી ! માયાવતીને કસાવવા માગે છે !”

“એનું કહેવું મેં પાછલે દરવાજે ઉભા રહીને સાંભળ્યું છે !” વર્ષતાળ બોલ્યો આથી યુવાન ગુસ્સે થઈ બજર કહાડીને વર્ષતાળ તરફ ધસ્યો વર્ષતાળે ત્વરાથી તેનું કાડું પગડી લઈ બીજે હાથ કમ્બરબધમા નાખી પગમા આટી દઈ એક ધકકે મારી તેને જમીન પર પછાડ્યો, અને પોતે તેની છાતી ઉપર ચઢી બેઠો, એટલામા નાનુ દારકુ લઈ આવી જેથી તેમણે તેના હાથપમ મજબૂત બાંધ્યા, અને વર્ષતાળ તેને બીજા ઓરડામા પસડી ગયો, એટલે નાનુ પણ તેની પાછળ ગઈ અરધાક કલાક બાદ નાનુ અને વર્ષતાળ તે ઓરડામા પાછા આવ્યા, અને બંને પ્રેમીઓ ગાત્રીપર બેસી હામ્યવિનોદ કરવામા મશગુલ થયા

યુવાનને તેઓ કેદ કરી આવ્યા હતા થોડો સમય હાસ્યવિનોદમાં ગાળ્યા બાદ નાનુના પૂછવાથી વધતાણે પોતાની હકીકત જણાવી પહેલા તેણે રાજા જોરાવરસિંહ ઉપર કમલીનીએ લખેલો પત્ર નાનુને બતાવ્યો, અને પછી માયાવતી સગે થયલી વાતચીતની ખીના જણાવી તેણે લખી આપેલ પત્ર આપ્યો. આ સર્વ હકીકતથી નાનુ બહુજ ખુશ થઈ બોલી ઉઠી—“ તમારા વિના ખીજથી આ કામ થયા હોતજ નહીં ! મારાપર માયાવતીનો પત્ર લાવવાની જરૂર નહોતી વહાલા ! હું તમારી આજ્ઞાની કયા બહાર છું ? ”

“ એ તો મારી ખાત્રી હતી વહાલી ! ”

“ રાજા જોરાવરસિંહ અને વીજય તમારા પહેલા આ રહે-રમા આવી પહોંચ્યા છતાં હજી આ મહેલમાં આવ્યા નથી, એ અન્યખી ભરેલું છે ! તેઓ જ્યાં ખટપટમાં પડ્યા હશે ! સર્વ વાજતુ માજતુ માડવે આવશે, પણ હવે તમે શું ધાર્યું ? ”

“ તેઓ ખંનેને મારે શોધી કાઢવા પડશે ! એમને છૂપી રીતે અહીં તેડી લાવી કીરોરી અને કામીનીને છોડવી તેમની સાથે જઈશ ! પછી માર્ગમાં રત્નપુર પહોંચાડવાને બહાને તેમને લઈ જઈ મારી છૂપી બોહમાં મારા માણસોને સોંપી આવીશ ! મારા રહેઠાણની એ ગુફા કેટલી સલામત છે તે તમે કયા નથી જાણતા ! પછી જોરાવરસિંહને મળીને કેદ કરી માયાવતીની હબ્બુ-રમા પહોંચાડી દઈશ, એટલે તે પણ નિશ્ચિત થઈ જશે ”

“ બસ ! એટલું કામ પાર પડ્યું તો પછી માયાવતી પાસેથી મ્હો માણ્યું ઈનામ મેળવીશું કેમકે, રાજા જોરાવરસિંહની તેને એટલી બધી ધારિત લાગી છે કે, કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ, વગેરેના હાથમાંથી તલેસમ બચાવવા તરફ પણ તે લક્ષ આપતી નથી ! જોરાવરસિંહને મારીને તે નિશ્ચિત થાય તો લાગ્યશાળી ! ”

“ એમજ થશે ! હવે તમે મને આ મહેલના તમામ ભેદ બતાવો ! છૂપા ભોયરા, દરવાજા વગેરે કંઈ રહી ન જાય ! ”

“ ઠીક ચાલો ! ” આમ કહી નાનુ ઉઠી અને વઈતાળને મહેલમાંના દરેક ઓરડા ઓરડી, ભોયરા, છૂપા રસ્તા, અને સુરજ દેખાડવા લાગી, તેમજ તે હથાડવા અને બંધ કરવાની યુક્તિ પણ તેણે તેને બતાવી પછી વઈતાળ જોરાવરસિંહ અને વીજયની શોધમાં નીકળી પડ્યો ખીજે હીને મધરાતે તે પાછો મહે

લમા નાનુ પામે આવ્યો. આ સમયે તે મહેલના પાછલા બાગમાં આવેલ નજરબાગમાં કંઈ વિચારમાં એકલી ફરતી હતી. વર્ષતાળને જોતા તે હસતી તેની પાસે આવીને બોલી—“ કંઈ કામ થયું ? ”

“ હા ! ” વર્ષતાળે જણાવ્યું—“ બંને મળ્યા, અને કમલીનીનો પત્ર વાંચીને જોરાવરસિંહને ખાત્રીજ થઈ ગઈ ”

“ ત્યારે તો કામ પાર ! હવે શું કરીશું ? ”

“ તેઓ બંને અત્યારે અહીં આવતાજ હશે, માટે તમે હવે ઓરડામાં જઈ બારણા બંધ કરી નિરાતે નિદ્રા લ્યો, અને સીપાઈઓને આજ્ઞા કરો કે આજે કોઈ પહેરાપર રહે નહીં, સઘળાઓ સુઈ રહે, અને બાગમાં કોઈને દેખે તોપણ ચુપ રહે ! ”

“ બહુ સારું ! ” આમ કહી નાનુ મહેલમાં જઈ વર્ષતાળના કક્ષા પ્રમાણે સીપાઈઓને આજ્ઞા કરી પોતાના શયનગૃહમાં જઈ બારણા બંધ કરીને શય્યાપર પડી વર્ષતાળ બાગમાં ફરતો પાછલી દીવાલ પાસે છૂપે. દરવાજો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો, એટલે ત્યાં કોઈના આવવાની રાહ જોવા લાગ્યો. અશ્ધાક કલાક બાદ કોઈએ બહારથી દરવાજાપર ધીમેથી ત્રણ ટકોરા માર્યા, એટલે વર્ષતાળે દ્વાર ઉઘાડી નાખ્યું, અને બે માણસ અદર દાખલ થયા નક્કી કરેલ સમશ્યાપરથી તેઓ જોરાવરસિંહ અને વીજય છે, એમ જાણતા વર્ષતાળ તેમને લઈને નજરબાગના મધ્યભાગમાં એક કુવારો હતો ત્યાં આવ્યો, એટલે જોરાવરસિંહ પૂછ્યું—“ પહેરો કંઈ તરફ છે તેની તપાસ કીધી ? ”

“ કયાંય પહેરો નથી ! અત્રેના સર્વ માણસોને મેં બહોરા કરી નાખ્યા છે ! ” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે આપણે બેઘડક કામ કરીશું ! મારી પાછળ ચાલ્યા આવો ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, અને એક તરફ હાથ કરી બતાવતા કહ્યું—“ પેલા ટાકીવાળા ન્હાવાના ઓરડાને માર્ગે બોયરામાં જઈશું ? કીશોરી અને કામીની કયા કેદ છે તે જાણો છો ? ”

“ હા ! ‘ વાયુમંડપ ’ માં બંને કેદ છે ! ” વર્ષતાળે કહ્યું.

“ ત્યારે તો એ માર્ગે જવાની જરૂર નથી ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ વર્ષતાળ, તમે આગળ ચાલો ! ” તરતજ વર્ષતાળ આગળ ચાલ્યો, એટલે તેઓ બંને તેની પાછળ ચાલ્યા ત્રણે

ઉત્તર તરફના ચોકમા જઈ પહોંચ્યા, જ્યાં બંને તરફ બે ઓરડીઓ હતી, અને તેમના બારણા અત્યારે ખુલ્લા હતા ત્રણે જણે જમણી તરફની ઓરડીમા જઈને તેના બારણા બંધ કરી દીધા. વર્ષતાળે પોતાની ચેલીમાથી દીવટ કહાડીને દીપક પ્રગટાવ્યો, એટલે સામેની ભીંતમા એક અલામારી જણાઈ, જે ઉધાડવાની ચાપ વર્ષતાળ નાણુતો હોવાથી તેણે તે ચાપ દબાવી એટલે અલામારીનુ બારણુ ઉઘડી ગયુ, અને તેમા નીચે ઉતરવાને પગથીઓ જણાઈ તરતજ ત્રણે જણુ એ માર્ગે બોયરામા ઉતરી એક ઓરડામા જઈ પહોંચ્યા. તેનુ બંધ દ્વાર વર્ષતાળે ઉધાડયુ, અને તેઓ એક બીજી ઓરડીમા દાખલ થયા, ત્યાં ખાટલા ઉપર પડેલો કીશોરી ઉપર તેમની નજર પડી કામીની તેનુ મસ્તક દબાવતી પાસે બેઠી હતી કામીનીની મુખમુદ્રા ફીકારાથી હવાચલી હતી, પણ કીશોરી તો લાખી માદગીને બીજાને પડી હોય તેવી હાડપીજર સરખી થઈ ગઈ હતી તેના ખાટલાની પાસે એક બીજા ખાટલાપર પણ શય્યા પાયરેલો હતી, જે કામીનીને માટે હોય એમ જણાવુ હતુ ઓરડીના એક ખુણામા પાણીનો ઘડો, ચાદીનો એક લોટો અને પ્યાલુ તથા ભોજનની કંઈક સામગ્રી પડ્યા હતા કીશોરી અને કામીની વીજયને સારી પેઠે ઓળખતી હતી, પણ વર્ષતાળને તો કામીનીજ ઓળખતી હતી કમલા સાથે તેના કાકા શુરસેનને મળવાને તે પેલા તીલસ્મી ખડીયેરમા ગઈ હતી ત્યારે ત્યાં વર્ષતાળને દીઠો હતો, અને તેને જોઈને શુરસેન ડરી ગયો હતો, એ પણ તે નાણુતી હતી આથી અત્યારે વર્ષતાળને જોતા તે ગભરાઈ, પણ સાથે વીજય હોવાથી તેને ધીરજ મળી કીશોરીને તો પોતાના છટકારાની સંપૂર્ણ આશા ઉપજી વર્ષતાળ અને જોરાવરસિ હ રાજા કુલીનસિ હના અર્ધચારો હશે, એમ કીશોરીને લાગ્યુ તેના અત કરણુમા સુકાઈ ગયેલ આશાનો ઝરો થાછો વહેવા લાગ્યો, અને કુમાર ઇંદ્રજીતસિ હને મળવાની ઉમ્મેદમા તેને નવુ જીવન આવી ગયુ તે વીજય પ્રત્યે બોલી-“ તમેા સર્વને અત્રે જોઈ અમારા દુર્ભાગ્યનેા અત આવેલ લાગે છે ! ”

“ અમે આપને વિપદમાથી છોડવવા આવ્યા છીએ ! ” વીજય બોલ્યો-“ આપને જોઈ અમારુ અત કરણુ ચીરાઈ નય છે ! દુનિયામા નિર્દોષ માણુસોની શુ આવીજ દશા થાય છે ! ”

“ મહારાજ કુલીનસિ હજના બને કુમાર અને અર્ધચારને માયાવતીએ કેદ પડયા છે, એ ખરૂ છે ? ” કીશોરીએ પૂછ્યું.

“ હા છ ! હું પણ તેમની સંગે કેદ હતો ! ઈશ્વર કૃપાએ સર્વ છુટયા છીએ, અને અમે આપ બનેને છોડવવા આવ્યા છીએ ! ” વીજયે જણાવ્યું - ‘ આપ મારી પાસેથી ઘણીક વાતો જાણવાને આતુર જણાઓ છો, અને મારે પણ આપને કેટલીક હકીકત જહેવાની છે, પણ અત્યારે વાતોમા વખત ન ગાળતા ઉતાવળે અત્રેથી બહાર જવું જોઈએ ! ’

“ ચાલો ! હું તૈયાર છું ! ” કીશોરી ખીછાનામા બેઠી થતા બોલી અત્યાર સુધી તેનામા ચાલવાની શક્તિ નહોતી, પણ કુમાર ઇદ્રજીતસિ હને મળવાની કુમ્ભેદમા તેના શરીરમા નવું લોહી આવી ગયું, અને કામીનીનો હાથ પકડીને બાગની બહાર જવા જેટલી તેનામા શક્તિ આવી ગઈ કામીની વર્ધતાળને જોતા મક્કરાર્થ પણ વીજય સાથે હોવાથી તે કંઈ બોલી નહી, અને સઘળાઓ ધીમે ધીમે બોચરાની બહાર નીકળ્યા, અને પેલા કુપા દરવાજાને રસ્તે બાગની બહાર આવી પહોંચ્યા થોડેક છેટે ત્રણ ઘોડા અને એક રથ તૈયાર હતા કીશોરી અને કામીનીને રથ મા બેસાડી જોરાવરસિંહ, વીજય અને વર્ધતાળ ઘોડા પર સ્વાર થઈ ઉતાવળે ત્યાંથી રવાના થઈ જોતજોતામા મહેલ બહાર નીકળી ગયા, અને મળસ્ત્ર થતા પહેલા પાંચ ગાડ મજલ કરી ગયા એક ચોવાટપર આવી પહોંચતા તેઓ પોતાના અશ્વોને વિશ્રામ આપવાને ઘોડ્યા અને કયે નાર્ગ જવું અને રથની સંભાળ કોને સોંપવી તે વિષે વિચાર કરવા લાગ્યા.

— ૦ —

પ્રકરણ ૨૧ મું.
મહાટી ચિતા મટી !

આજ આપણું વર્ધતાળને વળી માયાવતીની હજુરમા બેઠેલ જોઈએ છીએ તેમના મુખ પરનો ભાવ જોતા જણાય છે કે વર્ધતાળે બળવેલા કામથી માયાવતી ખુશ થઈ છે તેઓ બંને એકલાજ હતા, એટલે માયાવતી હૃદયેર બોલી - “ ખરેખર ! તમે મારી છ દગી બચાવી છે ! ”

“ જોરાવરસિંહન બૂલાવામા નાખી કેદ કરવામા મને ઘણી મુશ્કેલી નડી-અરે ! જે દીવસથી જોગક પણ નથી લીધો, ક્રૂર પાણી પીને ચે/ બર્થુ છે ! ” વઈતાળ કુલાઈને બોલ્યો-“ કમ-લીની અથવા રાજ કુલીનસિંહના કોઈ માણસને મારાપર શક મયો નથી, એટલું સારું છે ! જોરાવરસિંહ સાથેના વીજયને કામને બહાને રત્નપુર રવાના કરી તેને વાતોમા ખુશ કરી દારોગાવાળા મહેલમા લઈ જઈ કેદ કરી દીધો ! ”

“ તેને ત્યાં રામશરણુજ પહોંચાડી દેવો હતો ! જીવતો રાખવાનું કંઈ કારણુ નથી ! ” માયાવતી બોલી ઉઠી

“ ક્રૂર તમારી ખાત્રી કરવા માટે જીવતો રાખ્યો છે ! ”

“ એનું મનનક કાપી આજુ હોત તો પણ મારી ખાત્રી થાત ! ચાલો ઠીક ! હવે એને મારવામા ઢીલ કરવી યોગ્ય નથી ? ”

“ હા ! હવે ઢીલ કેવી ! હવે એ જદાય પાછો છટકી જાય તો મારી પણ દૂર્દશા સમજવી ! ”

“ અરે છટ ! હવે એ રોનો બચવા પામે ! હું પોતે તમારી સાથે આવી એને કતલ કરી હું મેશની પિડાનો અંત આણું છું ! થોડો સમય આરામ હ્યો ! જગ અધાર થતા આપણે નીકળીશું ! તમે જે દીનથી બૂખ્યા છો, તે ભોજન પણ કરી હ્યો ! પણ વાર કીશોરી અને કામીનીને ક્યા રાખી છે ? ”

“ તેમને એજ એવી ગુફામા રાખી છે કે મારા સિવાય બીજો કોઈ તેમને બહાર કહાડી ગકે તેમ નથી ! હું એ ગુફામા ઘણા દીનથી રહું છું, એટલે મારા કેટલાક માણસો ત્યાં છે ! એ તો ઠીક પણ હવે એક વાતની ધામ્તિ છે ! બંને બાળાઓ માટે કમલીની મને પૂછશે તો શો જવાબ આપવો ? રત્નપુર અથવા એના તળાવની વચ્ચેમાના મહેલમા તેમને રાખી છે એમ કહીશ, તો મારૂં તમામ ભોપાણું કુટી જશે ! ”

“ અરે ! પણ તમે ક્યા કાચા છો ! હોઠ સાજ તો ઉત્તર ઝાઝા ! કંઈક ગોઠવી રાખજો ! ”

“ જોઈ લઈશું, પણ આપના બધા કામ પાર પાડ્યા તેનું ઈનામ શું આપશો ? મ્હોં માગ્યું ઈનામ આપવાનું વચન થાદ છે ? ”

“ હા, થાદ છે ! દારોગાવાળા મહેલમા જઈ પેલાને મારી નિશ્ચિત થાઈ તો પછી માગશો તે ઈનામ આપીશ ! ”

“બસ ! દારોગાવાળો મહેલ મને આપેા, અને તેમાના અન્નયબધરની ચાવી મને સોપેા !” આ સાલણી માયાવતીએ ચમકીને પૂછ્યુ-“ અન્નયબધર વિષે તમે ક્યાથી જાણ્યુ ? ”

“ એ પણ એક તલેસમ છે, અને તેમા કઇક અદ્ભૂત વસ્તુઓ છે, એમ કમલીની કહેતી હતી !”

“ પણ તેમાની ધણીક વસ્તુઓ એવી છે, કે તે જો મારા દુશ્મનોના હાથમા જાય તો હુ આક્રમતા આવી પડુ !”

“ તે મારે ક્યા કોઈને આપવી છે ! ”

“ ઠીક તો હુ આપીશ કેમકે, તમે મ્હોટો ઉપકાર કર્યો છે ! એ કુચી સલાળથી રાખજો ! એ ચાવીને લગતી સંપૂર્ણ હકીકત હુ જાણતી નથી, પણ ધારવા મુજબ તે અમૂલ્ય હોવી જોઈએ કેમકે, જોરાવરસિંહ તે હ મેશ પોતાની પાસે રાખતા હતા ! વર્ષતાળ ! એ કુચી ન હોય તો હુ તમને અનગળ દોલત આપુ !”

“ આપ ધારિત રાખશે નહીં ! આપના દુશ્મનના હાથમા એ જશે નહીં ! ખાત્રીથી માનજો કે એક માસની અંદર હુ આપના સર્વ દુશ્મનોનુ ખીજ દુનિયામા નહીં રહેવા દઉં ! પછી મારી પત્નિ સંગે એ મહેલમા રહી આપને પ્રતાપે આનંદમા જીવન ગાળીશ ! ”

“ ઠીક ! ત્યારે કુચી આપીશ ! ”

“ તો આપવામા હવે વિલંબ શેનો છે ? ”

“ બસ ! પેલાનુ કાસળ પતાવી આવીએ એટલે ! તમે ભોજન કરી લ્યો, એટલામા દીવસ આથમી જશે ! ” આમ કહી માયાવતીએ એક ટકોરી વળડી, એટલે કેઠલીક દાસીઓ અંદર દોડી આવી, તેમને વર્ષતાળ માટે ભોજનની તૈયારી કરવાની આજ્ઞા કરી વિદાય કીધી ભોજન તૈયાર થતા વર્ષતાળે જમી લીધુ, અને અધાર થતા તેઓ દારોગાવાળા મહેલ તરફ જવાને તૈયાર થયા રતનને પણ માયાવતીએ સાથે આવવાનુ કહ્યુ, અને ત્રણે પોતાના મુખપર ખુરખા ઢાકી વોડેસ્વાર થઈ રવાના થયા તે મહેલ પાસે જઈ પહોચતા અખોને ઝાડ સાથે બાધી તેઓ મહેલમા દાખલ થયા તેની કુચી માયાવતીએ વર્ષતાળને આપેલી હોવાથી તેમજ ત્યાના ભેદથી તેને જાણીતો કરેલ હોવાથી તે આગળ ચાલ્યો મહેલમાના જમણી તરફના

ચોકમા એક બધ ઓરડી હતી, જેનો દરવાજો કેમ અને કયાથી ઉઘડતો હતો, તેનું કંઈ નિશાન જણાવ નહોતું આ દ્વાર પાસે પહોંચતા વર્ષતાળે પોતાની ચેલીમાથી એક કુચી કહાડી, અને દ્વારની જમણી તરફની લાકડાની ભીંત પગથી ઠોકવા માડી ચાર પાચ ઠોકરો મારતા ત્યાથી પાટીયાનો ચોરસ કટકો જુદો પડી નીકળી આવ્યો, અને હાથ જઈ શકે એટલું એક બાકોર તેમા જણાયું, જેમા વર્ષતાળે કુચી સહ હાથ નાખી તેની છપી કલ ઉઘાડી, એટલે દ્વાર ઉઘડી ગયું તરતજ ત્રણે જણ અદર દાખલ થયા એટલે દ્વાર પાછું બધ થઈ ગયું, અને પેલું પાટીયું પણ જેમનું તેમ ગોઠવાઈ ગયું ઓરડીમા તદન અધકાર હોવાથી વર્ષતાળે ચેલીમાથી દીવટ કહાડી દીપક પ્રગટાવ્યો ઓરડીના મધ્ય ભાગમા પાચેક માણસો ઉભા રહી શકે એવડી લોખંડની એક ગોળ પાટ જમીનમા જડેલી હતી, અને તેની વચમા ત્રણ હાથની ઉચાઈનો લોખંડનો સ્થંભ હતો, જેના ઉપર એક ચક્રર હવ ત્રણે જણ એ સ્થંભને પકડી ઉભા રહ્યા, એટલે વર્ષતાળે જમણે હાથે તે ચક્રર ફેરવવા માડ્યું, જેથી એક પ્રકારનો ગડ-ગડાટ થવા લાગ્યો અને સ્થંભ સહિત તે લોખંડની પાટ જમીનમા ઉતરવા લાગી લગભગ વીસેક હાથ જેટલે જમીનમા ઉતર્યા બાદ તે પાટ જમીનને લાગતા તેઓ તે પરથી ઉતરી પડ્યા હવે તેઓ એક ચોરસ ઓરડીમા જઈ પહોંચ્યા, જેની પૂર્વ તરફની ભીંતમા એક સુરંગ હતી પશ્ચિમ તરફ એક કુવો હતો ઉત્તર તરફ ચાર પેટીઓ પડી હતી, અને દક્ષિણ તરફ સળીયાવાળા દ્વારથી બધ કરેલ એક ઓરડી હતી, જેમા એક માણસ જમીન પર ઉંધુ મસ્તક નાખી પડ્યો હતો, અને ત્યાની જમીન લોહીથી તરખોળ થઈ રહી હતી તે માણસને આવી હાલતમા પડેલો જોઈ વર્ષતાળ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો--“ અરે ! આ શું ? એણે જમીન સાથે માથું પછાડીને પોતાના પ્રાણ કહાડી નાખ્યા ! ”

“ એમજ લાગે છે ! એણે મારી મહેનત બચાવી એ ઠીકજ થયું ! ” માયાવતી ખુશ થઈ બોલી--“ પણ એ જીવતો છે કે મરણ પામ્યો છે તેની શી ખાત્રી ? ” આ સાંભળી રતન તેના તરફ બારીકીથી જોઈને બોલી--“ શાસનો અવાજ સંભળાતો નથી ! મારા ધારવા મુજબ એમા જીવ લાગતો નથી ! ”

“ અરે ! આપજ ઓરડીની અંદર જઈને એને બરોબર તપાસો ! ” વધતાળે માયાવતીને કહ્યું

“ ના ! મને એની પાસે જતા ધાર્સ્તિ લાગે છે ! કદાચ ઢાંગ કીધો હોય તો ! ” માયાવતી ભેરાવરસિ હ તરફ ભેતા બોલી-“ પેલુ તીલસ્મી ખજર તો એની પાસે દેખાવુ નથી ! ”

“ એ ખજર વીજયે થોડા દીન માટે એની પાસેથી માગી લીધું છે, એટલે તેની પાસે છે ! ” વધતાળે જણાવ્યું

“ તમે એની પાસે જાઓ ! એની પાસે હથીયાર નથી અને તમારી પાસે ખજર છે ! ” માયાવતીએ વધતાળે કહ્યું, એટલે તરતજ તેણે જળીને મારેલું તાળુ ઉઘાડ્યું, અને અંદર જઈને ભેરાવરસિ હના શખને સીધું કરી માયાવતી પ્રત્યે જણાવ્યું-“ હવે એમા છવ નથી ! તમે બેઘડક અંદર આવી જુઓ ! ” માયાવતી રતનનો હાથ પકડી ઓરડીમા દાખલ થઈ, અને ભેરાવરસિ હને બારીકીથી જોવા લાગી માથું ફાટીને લોહી વહી જવાથી તે મરણ પામ્યો હતો અને તેથી તેનો ચહેરો પણ લયનાક થઈ રહ્યો હતો. તે મરણ પામ્યાની માયાવતીની પૂછ ખાત્રી થતા તે બેહદ ખુશહાલીમા આવી જઈ વધતાળ પ્રત્યે બોલી-“ બસ હવે હું નિશ્ચિત થઈ ! આ લાશને હવે છપી રીતે ઠેકાણે પાડી દેવી જોઈએ ! ”

“ એમા શું મ્હોટી વાત છે ! એને ઉપર લઈ જઈ જગલ માધી લાકડા ભેગા કરી બાળી ખાખ કરી નાખીએ ! ” વધતાળે સુચવ્યું

“ ના ! રાત્રીને વખતે જ જગલમા ચીતાનો પ્રકાશ થતા કોઈને શક જવાથી અથવા કુલીનસિ હના કોઈ અધિચારનું ધ્યાન બેચાવાથી તે ત્યા આવી પહોંચે ! ” માયાવતીએ જણાવ્યું.

“ આપણે બીજે રસ્તે એનો નિકાલ આણીશું ! એને ઉપર લઈ જઈ ન્હાના કટકા કરી ઝરામા નાખી દઈશું, એટલે તે માછલીઓ ખાઈ જશે ! ” વધતાળે સુચવ્યું આ સલાહ માયાવતીને યોગ્ય લાગી, એટલે વધતાળે લાશને ઉપાડી, અને તેઓ પેલી લોખંડની પાટપર આવી સ્થલને પકડીને હલા તરતજ વધતાળે તે પરના ચક્કરને ઉધું ફેરવવાથી પાટ ઉપર ચ્હડવા લાગી, અને ભેતભેલામા ઉપરની જમીન સાથે લાગી વધતાળે અંદરથી

ચોરડીનું દ્વાર હાડાયું અને તેઓ બહાર આવ્યા, એટલે લારાને ચોકમા નાખી રતન તરતજ કમ્બરેથી ખજર કહાડી લારાના કટકા કરવા લાગી હાડકા અને માસ ઝરામા નાખી દઈને અને લોહીથી ખરાબ થયલી ત્યાની જમીનને પાણીથી ઘોઈ નાખ્યા બાદ તેઓ પોતાના ઘોડાપર સ્વાર થઈ પાછા ફર્યા, અને મધરાત પહેલાજ મહેલે જઈ પહોંચ્યા મહેલમા પગ મુકતાજ વઈતાળે પોતાનું ઈનામ માગ્યું, એટલે માયાવતી મુખ મલકાવીને બોલી—“ તમારૂં ઈનામ આપુ છું, પણ વાર કદાચ ઈનામમા તમને અન્યથાધરની કુચી ન આપુ તો હવે તમે શું કરો ? ”

“ શું કરું ? મારો જીવ આપુ વળી ? ” વઈતાળે જણાવ્યું

“ તેથી મને શું નુકશાન થશે ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ હું એમ સહજમાજ જીવોનો અત નહીં આણું । ” વઈતાળે હસીને બોલ્યો—“ પહેલા તો કમલીની પાસે જઈ મારા પાપ તેને જણાવીશ અને સાથે તમારી તમામ ગુપ્ત વાતો તેને કહીશ । પ્રથમ તમારા પ્રાણ લઈને પછી કમલીનીને હાથે માર્યો જઈશ । તમારો બાગ, દારોગાવાળો મહેલ અને માલતીના મહેલને લગતા તમામ ભેદ હું બાણુ છું, એટલે હું કેટલો ઉપદ્રવ જમાડી શકુ છું, એ સમજી શકશો । અત્યારે બાગમા તમારા પંખમા છું, એમ ધારશો નહીં કેમકે—”

“ બસ । આમ ઉશ્કેરાઈ ન જાઓ । ” માયાવતી બોલી હતી—“ હું તો મશ્કરી કરતી હતી । વચન પાળવામા હું કદી પાછી હહું તેમ નથી । બેસો, હમણા તમને કુચી આપુ છું । ”

“ બસ ! તો પછી મને પણ વચનનો સાચો સમજાવો ! ” અરે । કોવા કામો કરી બતાવીશ કે તમે અન્યથા થઈ જશો । ”

“ જુઓ, વળી ઉશ્કેરાઈ ન જશો । પણ હું કપટથી બીજી કુચી આપીશ તો તમે શું જાણશો કે તે અન્યથાધરનીજ છે ? ”

“ આ વઈતાળને ઉલ્લુ ન સમજશો । પોથીના આકારની એ કુચીના બને પૂઠાપર જમરના ચિત્ર છે, એ હું બાણુ છું । ”

“ શાહબાસ ! તમે બહુજ ચાલાક છે । કોઈના છળમા ઠગાઓ તેવા નથી । વાર, આ બખર તમને કમલીનીએજ—”

“ હા ! એણેજ આપી છે । અરેરે—તે મારે માટે કેવી લાગણી ધરાવે છે છતાં આજે હું તમારે માટે તેનો દુશ્મન બન્યો છું, તે ફક્ત અન્યથાધરની કુચીની લાલચેજ । ”

“કુચી હું તમને આપીશ । વળી, ખીજ એક એવી વસ્તુ આપીશ કે તમે કબુલ કરશો । કે કદર કરવામા હું મોળી નથી ।” આમ કહી વર્ષતાળને ત્યાં બેસાડી માયાવતી બહાર ગઈ

લગભગ અરધેક કલાકે તે એક રત્નજડિત દાખડો લઈને પાછી ફરી, જે વર્ષતાળ પાસે મુકતા બેઠી—“લ્યો, એ અમુલ્ય વસ્તુ !” વર્ષતાળે આતુરતાસહ દાખડો ઉઘાડી, તેમાથી ગુટકા જેવી એક ન્હાની પોથી હાથમા લઈ આમ તેમ ફેરવીને જોયા બાદ તે બોલ્યો—“બસ ! એજ !” ખીજ કેટલીક વાતચીત કરી કમલીનીને મળી તેની હીલચાલની બાતમી મેળવવા વર્ષતાળ ત્યાંથી રવાના થયો । તે ખુશ થતો બાગની બહાર નીકળીને ઉત્તર દીશા તરફ ચાલ્યો, અને થોડેક દુર જઈ એક સ્થળે ઉભો રહી આમ તેમ જોવા લાગ્યો, એટલામા ઝાડની ઓથે સતાયલા બે માણસ બહાર નીકળી તેની સામે આવી ઉભા, અને તેઓમાથી એકે અઈચારોની છૂપી ભાષામા પૂછ્યું—“કુચી મળી ?” જવાબમા વર્ષતાળે તેજ છૂપી ભાષામા કહ્યું—“હા ।” આ સાંભળી તે પુરૂષ આનંદમા આવી તેને બેટી પડ્યો । પછી તેઓ ત્રણે ખુશ થતા આમળ આલ્યો ।

રાજા જોરાવરસિંહને દુનિયામાથી સદાના દૂર કરી માયાવતી પોતાની મ્હોટી આકૃત ટળી ગયલી સમજતી હતી કેમકે, તેની હયાતીથી પ્રજામા પોતાના પાપ પ્રગટ થવાની ધાર્શ્નિક હોવા રહી નહોતી આથી તે નિશ્ચિત થઈ હતી હવે ફક્ત તલેસમ કુમાર ઇંદ્રજીત અને આનંદસિંહના હાથમા ન જાય તેની ચિંતા હતી, અને તે માટે કમલીનીને કેદ પકડી મારી નાખવાની જરૂર જણાઈ કેમકે, તલેસમને લગતા છૂપા ભેદ જાણતી હોવાથી તલેસમની રાણી હોવાને લીધેજ પોતાની તમામ પ્રજા પરજ નહીં પણ મ્હોટા મ્હોટા રાજા રાણાઓ ઉપર પણ માયાવતી ઉઘાળ બતાવી શકતી હતી, અને પોતાની દરેક ઈચ્છા પાર પાડી શકતી હતી, પણ તલેસમ હાથમાથી જતા સાધારણ જમીનદાર સરખી પોતાની સ્થિતિ થશે, એમ તે સારી પેઠે સમજતી હતી આથી વર્ષતાળ સરખા એક ચાલાક અઈચારને પોતાની મદદે આવેલ જેઈ કમલીની તરફની ચિંતા પણ દૂર થવાની તેને આશા ઉપજી હતી, પણ લીલાવતી પોતાના આશ્રયમાથી જતી રહેવા માટે તે

કુખી થઈ હતી અન્યબધરની કુચી લઈને વઈતાળ તેની પાસેથી વીદાય થયો ત્યારે રાત્રી પૂર્ણ થવા આવી હતી, છતાં આખી રાત્રીનું નગરણ હોવાથી અને થાક ચૂડેલ હોવાથી તે નિદ્રાવશ થઈ ગઈ દીન એક પ્રહર ચૂડતા રતને આવીને તેને જગાડી આખો દીન તો તેણે હાથવિનોદમા પસાર કર્યો, પણ રાત્રી પડતા એક અદ્ભૂત બનાવ તેના જોવામા આવ્યો, જેથી તે પાછી ગભરાટમા પડી મધરાત વીતી ગઈ હતી માયાવતી શયનવાસમા સુદર પલગપર ઘોર નિદ્રામા પડી હતી એરડાની બહાર યુવાન સુદરીઓ હાથમા ખુલ્લી તલવારે પહેરો ભરતી હતી એરડામા કાચની એક હાડીમા દીપક બળી રહ્યો હતો એરડાનું દ્વાર બંધ હતું, એટલામા એકાએક દીપક ઓહોલવાઈ જઈ એરડામા અધકાર છવાઈ ગયો માયાવતીની ઉંઘ બહુજ કાચી હતી, અને સહેજ ખડખડાટ થતા તે નગ્ન થઈ જતી હતી આ સમયે પણ તે ગાઠ નિદ્રામા હતી પણ એક હાડીના કુટવાથી થએલા ખણખણાટથી તે જાગી ઉઠી અને એરડામા અધકાર જોઈ બીજાનાપરથી ઉતરી ફાફા મારતી ખાણા પાસે ગઈ દ્વાર પાસે જઈ તે ઉઘાડવાની તેણે તજવીજ કરવા માડી તો તેની કળ કુચીથી બંધ કરેલી હતી, એટલે ઉઘાડી શકી નહીં આથી તે ગભરાઈ તેની છાતી ધડકવા લાગી એરડામા કોણ આવ્યું હશે, અને કોણે દ્વાર બંધ કર્યો હશે, તે માટે તે વીમાસણમા પડી દ્વારની બહાર દાસીઓ પહેરો ભરતી હશે, છતાં ખબર આખી આજ્ઞા મેળવ્યા વિના અંદર આવવાની કોણે હિંમત કરી હશે ? એરડામા કોઈ આવ્યું હશે તો તે અદરજ હોય જોઈએ કેમકે, દ્વાર બંધ હતું ! વિચાર કરતા તેને લાગ્યું કે કદાચ રતન હોય ! પણ વળી વિચાર બદલાયો, અને તેની એટલી હિંમત ચાલે નહીં, એમ લાગ્યું આમ કંઈક વિચારોએ તેના ગભરાટમા વધારો કીધો, અને હવે તેને એટલી બધી ધાસ્તિ લાગી કે તેની જાણ સીવાઈ ગઈ, તે દાસીને પણ ખૂમ પાડી શકી નહીં તેના પગ પણ હવે ઠરી શક્યા નહીં, તે દ્વારની પાસેજ ખેંસી ગઈ તેની આખોમાથી આસુ ટપકવા લાગ્યા, એટલામા એરડામા કોઈ ફરણ હોય તેવો પગલાનો અવાજ સંભળાયો આથી તે વધુ ગભરાઈ અને ધાસ્તિમા ઉઠીને દરવાજા આગળથી ખસી ભીંતની

એથે ઉભી રહી હવે કોઈ માણસ નેરથી પગ પછાડીને ઓરડામાં ફરતો હોય તેમ સ્પષ્ટ સંભળાવુ હતુ આ માણસ ભીંતની એથે ઉભેલી માયાવતીની સમીપ આવવુ જણાયુ, અને થોડી વારમાં તો એક મજબૂત હાથમાં તેનુ કાફુ પકડાઈ ગયુ, જેથી તેણે એક ચીસ પાડી, પણ તે સાથેજ તે હાથ પકડનારે નેરથી તેના ગાલ પર એક તમાચો લગાવ્યો જેની વેદનામાં તે બેહોશ થઈ ઢળી પડી પેલા માણસે પોતાની પાસેના ચોર ફાનસ ઉપરનુ ઢાકણ ખસેડતા ઓરડામાં પ્રકાશ થઈ રહ્યો આ સમયે માયાવતી શુદ્ધિમાં હોત તો પણ તે માણસને ઓળખી શકી હોત નહી કેમકે, તેણે પોતાનુ મુખ ખુરખા તબે ઢાકી દીધુ હતુ આ ઓરડાની ચારે તરફની ભીંત સીસમના પાટીયાનીજ હતી, જેનાપર સુદર કોતરકામ કરેલુ હતુ માયાવતીના પલ્લ ગના પગ તરફના ભાગ આગળની ભીંતમાં એક માણસ સહેલાઈથી આવ-જવ કરી શકે એવડું પાટીયુ બારણાની માફક ઉધડી ગયુ હતુ બેહોશ માયાવતીને ધીમેથી ઉપાડી શય્યાપર સુવરાવી દઈને ઓરડાના દ્વારમાં મારેલી ચાવી ઉધાડીને પોતાની પાસે રાખી તે માણસ દીવાલમાં થયેલા પેલા બારોકામાં ચાલ્યો ગયો, અને તેની પાછળ તે પાટીયુ પણ અસલની માફક ભીંતની સાથે બીકાઈ ગયુ લગભગ કલાકેક પછી માયાવતી શુદ્ધિમાં આવી, અને આખ ખોલી જોવા લાગી તો ઓરડામાં હજી અધારજ હતુ આસપાસ હાથ ફેરવી જોતા પોતે શય્યાપર પડેલી જણાઈ, પણ હજી તેની ધારિત દૂર થઈ નહોતી કેટલીક વાર શય્યાપરજ પડી રહ્યા બાદ કોઈના પગલાનો અવાજ સંભળાયો નહિ, ત્યારે હિંમતથી શય્યાપરથી ઉઠી તે દ્વાર પાસે આવી તો બારણાની ચાવી પણ ઉધડેલી જણાઈ તરતજ દ્વાર ઉધાડી તે બહાર નીકળી તો દાસીઓ ખુલ્લી તરવારે પહેરો બરતી હતી, જેમને તેણે પૂછયુ “ ઓરડામાં કોણ આવ્યુ હતુ ? ” જવાબમાં સંબળીઓએ અભયથી સહ જણાવ્યુ “ કોઈ નહી ” આ તેમના જવાબપર માયાવતીને વિશ્વાસ આવ્યો નહી અને તે રાત્રી પીળી થઈ જઈ તેમનાપર પોતાનો ગુસ્સો કહાડવા લાગી પોતાની દાસીઓ દુરમનો સગે મળી ગઈ છે, એમ તેને શક ગયો, પણ તેની સાખીતી વિના તેમને શીક્ષા કરવાનુ બ્યાજખી લાગ્યુ નહી હજી

તેની ધારિત તદન મટી નહોતી, એટલે એરડામા ન જતા બહાર
રજ પડેલા એક સુખાસનપર આડે પડખે પડીને તેણે બાકીની
રાત પસાર કરી રાત્રી પૂર્ણ થઈ મળરકુ થવાની તૈયારી હતી,
એટલામા રતન એક માલણુને હાથ પકડીને ધસડતી ત્યાં આવી
પહોંચી માયાવતીને બહાર બેઠેલી જોઈ તેણે અન્યથા થઈને
પૂછ્યું—“ બહાર કેમ બેઠા છો ? ”

“ અરે ! શું કહું ? ” માયાવતીએ ગભરાટ ભરે અવાજે
જવાબ આપ્યો—“ આજે તો ઈશ્વરેજ છુદ્ડગી બચાવી છે ”

“ એટલે ? ” રતને અન્યથા સહ પૂછ્યું

“ પણ આ માલણુને કેવી માફક કેમ પકડી આવી છે ? ”

“ પહેલાં આપની હકીકત જણાવો ! ” રતને કહ્યું આથી
માયાવતીએ રાત્રીના બનાવની તમામ હકીકત તેને જણાવી, જે
સાલણી તે પણ ભયભીત થઈ બેઠી—“ દાસીઓપર કેઈ પ્રકારનો
શક લઈ જવો યોગ્ય નથી ! આ હરામખોર માલણુની હકીકત
આપ સાલજશો ત્યારે દાસીઓ પરનો આપનો શક દૂર થઈ
જશે ! દાસીઓ નિમકહલાલ છે, તેની મે ખાત્રી કરી છે ! ”

“ ઠીક ! પણ આ માલણુનો રો ગુન્હો છે તે તો કહે !
એ તો પોતાની ફરજમા ચોક્કસ છે ! ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ એનું અત કરણુ જેરી કાઠાથી ભરેલું છે ! ” રતને
જણાવ્યું—“ આજ રાત્રે નિદ્રા આવતી નહોતી એટલે હું બાજમા
ફરતી હતી વિચારવમળમા ફરતી ફરતી હું ન્હાના હોજ પાસે
જઈ પહોંચી, એટલામા દ્રાક્ષના મડપમા પાદડાઓનો ખડ-
ખડાટ સાલણી ચમકીને ઉભી રહી ગઈ જરા વારમા તો ચપટી
વન્નડવાનો અવાજ સંભળાયો, એટલે મને લાગ્યું કે દાળમા કંઈ
કાણું હોણું જોઈએ ! એ અગ્નિમા દ્રાક્ષના મડપની પૂર્વ તર-
ફની ચ બેઠીની ઝાડી સુધી હું જઈ પહોંચી હતી, એટલે ચપટીનો
અવાજ સાલણી ઝાડીમા સતાઈ જઈ દ્રાક્ષના મડપ તરફ ધ્યાન
દઈને જોવા લાગી તો બે માણસો એ મડપમા દાખલ થતા
જણાયા ! હું તરતજ જમીનપર સુઈ જઈ પેટે ચાલતી ધીમે
ધીમે મડપની પાસે ગઈ તો ત્યાં બે જણની ધીમે વાતચીતનો
અવાજ મારે કાને સંભળાયો, અને વધુ સમીપ જતા સંબો
પણ આફ સંભળાવા લાગ્યા. સૌથી પહેલાં આ હરામખોર

માલણ બોલતી સભળાઈ કે ‘ હુ ક્યારની તમ લોકોની રાહ જોતી હતી ! આના જવાબમા તેઓમાથી એક જણ બોલ્યો—“ ખરે ખર ! તે તો કબૂલાત મુજબ કામ બજાવ્યું છે, તેનું ઈનામ અત્યારેજ તને આપીશ ! પણ આજે કામના રોકાણને લીધે કમલીની અહીં આવી શકી નથી ! અમે તને કહેવાનેજ આવ્યા કે, આવતી કાલે મધરાતે છપ્પુ દ્વાર ઉઘાડુ રાખજે ! તને આજ કરતા મોટું ઇનામ આપીશું ! ’ જવાબમા આ દુન્યી બોલી—“ બહુ સારું ! ” આ પછી વધુ વાત સભળાઈ નહી, અને પેલા બંને માણસો મડપમાથી નીકળીને દક્ષિણ દિશા તરફ જતા દેખાયા, જેમની પાછળ માલણ પણ ગઈ હુ તેમની પાછળ જવાને બદલે જમીન પર પડી રહી ! ”

“ સીપાઈઓને ખૂમ પાડીને એ બંને માણસોને તારે કેદ કરી લેવા હતા ! ” માયાવતી વચમા બોલી ઉઠી

“ બંનેને પકડીશ તો આવતી કાલે મધરાતે કમલીની અહીં આવશે નહી, એ વિચારે હુ સુપ રહી ! ” રતને જણાવ્યું

“ બરોબર ! વાર પછી શું થયું ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ થોડીવારે હુ ઉઠીને બાગની પાછલી તરફ ગઈ, એટલામા માલણ પોતાની ચોરડી તરફ પાછી ફરતી મને મળી, એટલે મેં એને પકડી અને છપ્પુ દ્વાર બંધ છે કે નહીં તે જોવાને ગઈ દ્વાર બંધ જોયું એટલે કુલટાને આપની હજુરમા લઈ આવી ! ”

“ કેમ ? આ બધું ખરું છે કે ? ” માયાવતીએ માલણને પૂછ્યું તે કંઈ ન બોલતા નીચું મસ્તક ઝરી ઉભી રહી, એટલે તે દાસીઓ પ્રત્યે બોલી—“ હવે આજ રાત્રીએ તમે કમલીનીને કેદ નહીં પકડશો તો અમે એમજ સમજીશું કે તમે સર્વ માલણ માફક નિમકહરામ બની દુશ્મનોને મળી ગઈ છો ! ” તમામ દાસીઓએ માયાવતીને નમન કર્યું, અને તેઓમાથી એક હાથ જોડી બોલી—“ મહારાણીજી, અમારી નિમકહલાલી અવશ્ય બતાવીશું ! કમલીની બાગમા આવશે તો તેને અમે કેદ પકડ્યા વિના રહીશું નહીં ! ”

“ હુ પણ તમારી સાથે રહીશ ! ” માયાવતી બોલી—“ મધરાતે મારે હાથેજ છપ્પુ દ્વાર ઉઘાડી તેને અદર આવવા દઈશ ! જુઓ, આ વાત કોઈને કાને ન જાય તેની સલાહ રાખજે ! ”

પ્રકરણ ૨૨ મુ.

બે ભેદી પુરષો.

કમલીની મધરાતે પોતાના બાગમા આવશે ત્યારે તેને કેદ પકડી શકાશે, એ વિચારે આને માયાવતી ઉમ ગમા જણાતી હતી, પણ રાતે પોતાના શયનગૃહમા કેણુ આવ્યુ હતો, તે માટે અનેક તર્ક દોડાવતા પણ તે કંઈ જણી શકી નહી, અને આખરે એમજ મન વાળ્યુ કે એ કામ પણ કમલીનીનુજ હોવુ જોઈએ, એટલે તે કેદ પકડાશે તો પછી તમામ ખટપટનો અત આવી જશે, અને રાત્રી જોરાવરસિ હને મારી નાખવાથી જેટલી ચિંતા ઓછી થઈ છે, તેટલીજ ચિંતા કમલીનીને મારવાથી પણ ઓછી થશે, અને પછી પોતાની સાથે દુશ્મનાઈ કરવાની કોઈની હિંમત ચાલશે નહી કમલીનીને પકડી તેને કેવી રીતે રીખાવીને મારવી તે વિષે તે આખો દિવસ અનેક વિચાર કરવા લાગી અને મધરાત થતા પહેલા હથીયાર સજીને રતનને સાથે લઈને જે છૂપે દરવાજે કમલીની બાગમા આવનાર હતી તે તરફ ગઈ તેની આજ્ઞા મુજબ કેટલીક પહેરેગીર સ્ત્રીઓ પણ ખુલ્લી તલવારે તે દરવાજાની પાસેના ઝાડો અને ઝાડીઓમા આમ તેમ સતાઈને સજ થઈ ઉભી હતી દરવાજાની પાસેનીજ ઝાડીમા રતન છૂપાઈ રહી, જ્યારે માયાવતી તેથી થોડેક દૂર એક વૃક્ષ પર ચઢી બેઠી બરોબર મધરાત થતા રતન કમલીનીના આવવાનો સમય થયેલ જણી દરવાજાની પાસે જઈ ઉભી, અને બહારથી કોઈ માણસ દ્વારપર ધકકો મારે કે તરત તે ઉઘાડી નાખવાને તૈયાર થઈ રહી તેણે મુખ બુરખાથી ઢાકી દીધુ હતુ થોડી વારમાજ દ્વારપર બહારથી કોઈએ ટકોરો માર્યો, એટલે રતન આતુરતાથી એકદમ દ્વાર ઉઘાડી નાખી એક તરફ ખસી ગઈ દ્વાર ઉઘડતાજ બે માણસો બાગમા દાખલ થયા, જેમના શરીરે કાળા ઝૂંજા હતા અને મુખપર બુરખા નાખેલા હતા, એટલે તેઓ પુરુષ છે કે સ્ત્રી તે પણ સમજી શકાવુ નહોતુ આ બંનેમાંથી એક લાખા કદનો માણસ હોવાથી તે પુરુષ હોય એમ માની શકાવુ હતુ તેઓ

બંને બાગમા આવ્યા એટલે રતને દરવાજો પાછો બંધ કરી દીધો, અને પછી તેઓ બંનેને પોતાની પાછળ આવવા ઈશારત કરી હથીયારબંધ પહેરેગીર સ્ત્રીઓ સતાર્ધને ઉભી હતી ત્યાં જઈ પહોંચતા રતન ઉભી રહી અને તેઓ પ્રત્યે બોલી-“આપની આજ્ઞાનુસાર મેં આપનું કામ બનવું છે, માટે માફ ઈનામ આપો !” જવાબમા તેઓમાથી નીચા કદનો માણસ બોલ્યો, “પુરૂષ હોવા છતાં સ્ત્રીના પોશાકમા માયાવતી સાથે નિરતર રહેનાર રતનને કોઈ પાસેથી ઈનામ શા માટે માગવું પડે ? દોલતની તેને શું ઓછું ? હું ધારૂ છું કે નીચ માયાવતી પણ અમને પકડવા આટલામાજ કોઈ રથજો હશે ! એને અત્રે બોલાવ કેમકે, ખાસ તેને ઈનામ આપવા માટેજ અમે આવ્યા છીએ !” આ સાંભળી રતન પોતાનો ભેદ ખુલી જવાથી ગભરાટમા પડ્યો પોતે પુરૂષ છે, એમ જાહેર થઈ જવાથી પોતાની જ દગી બચાવવાની તેને હવે આશા ન રહી ઝાડીમા સતાયલી તમામ પહેરેગીરો તેમજ માયાવતીઓ પણ પેલા માણસના બોલો સાંભળ્યા અવાજ ધરતી તે માણસને ઓળખી કહાડવાની માયાવતીઓ બહુ તજવીજ કરી, પણ તે અવાજ બદલીને બોલવાથી ઓળખી શકાય તેમ નહોતું.

રતન બંને માણસોને પકડવાની તજવીજમા હતો, પણ હવે તે એટલા બધા ગભરાટમા પડ્યો હતો કે તેના મુખમાથી એક શબ્દ નીકળી શક્યો નહીં એ અરસામા ઝાડીમા સતાયલી તમામ પહેરેગીર સ્ત્રીઓએ નીકળી બંને ખુરખાવાળા માણસોને ઘેરી લીધા માયાવતી પણ ત્યાં આવશે, એવી રતનને આશા હતી, પણ તે ફાકટ હતી કેમકે, ભેદી માણસના શબ્દોએ તેના ઉપર તો વધુ અસર કરી હતી ગભરાટમા તે ભાગીને પોતાના દીવાનખાનામા જઈ બેઠી, અને ત્યાં પહેરો ભરતી સ્ત્રીઓમાથી એક મારફત પહેલા ભાગના બાગમાના પોતાના સીપાઈઓને હુકમ મોકલાવ્યો કે ખાસ બાગમા દુશ્મનો ધુસી આવ્યા છે તેમને પકડીને તેમનું મસ્તક કાપી પોતાની હજીરમા રજૂ કરવું પહેરેગીરોને જોઈ રતને ભેદી માણસને દમામથી પૂછ્યું-“અત્રે શા માટે આવ્યા છો ?” તરતજ પેલા માણસે જવાબ આપ્યો-“હું હરામખોરને જવાબ આપવાનું કંઈ કારણ ?”

“ તમારૂં મોતજ તમે બ નેને અહીં ખે ચી લાવ્યું છે, એમ લાગે છે ! ” રતન ગુસ્સાભરે અવાજે બોલ્યો.

“ બરોબર ! તારૂં મોતજ અમોને અહીં તેડી લાવ્યું છે ! ” બેઠી માણસ હસીને બોલ્યો. તરતજ રતને પોતાનું બ જરતેને મારવાને ઉગાર્યું, પણ તેણે ચાલાકીથી ખસી જઈ ધાતુકવી નાખ્યો, જે અરસામા બીજા માણસે ઝડપથી તેની પાછળ જઈ કમરમા એક લાત એવા ભેરથી મારી કે તે ઉધોજ જમીન પર પછડાયો, પણ તરતજ બેઠો થઈ તેણે બ નેને પકડવાને. પહેરેગીરેને હુકમ કીધો. તમામ પહેરેગીરે પણ ગભરાટમા પડી હતી કેમકે, બુરખાવાળા બ ને મરદો હોવાની તેમની ખાત્રી થઈ હતી, તેમજ રતનને તેઓ બળવાન માનતી હતી, તેને જમીનપર પછડાયલી જોઈ તેમની પણ હિમત જતી રહી હતી. વળી એ માણસોને મુખે રતન એક પુરૂષ છે, એ સાબળીને તેમજ તેથી રતનને ગભરાટમા પડેલી જોઈ તેઓ ઘોઠાળામા પડી ગઈ, છતાં રતને આજ્ઞા કરવાથી તેઓ બ ને પુરૂષોને ઘેરી ઉભી, પણ તેમને કંઈ કરી શકી નહી, એટલે ફરી રતને તેમને ભેરથી કહ્યું—“ બ ને ચોરો નહાસી ન બચ ! ” તુરતજ લાખા પુરૂષે ઝડપથી કુદીને બહાદુરીથી રતનને બ જરવાળો હાથ પકડી લીધો, અને તે મ્હોટથી બોલ્યો—“ અમે નહાસી જવા માટે આવ્યા નથી, કેવ પકડાઈને અજબ તમાસો દેખાડવા આવ્યા છીએ, પણ તને નહાસી જવાની તક નહી આપીએ ! ” આટલું કહી તે પહેરેગીરે પ્રત્યે બોલ્યો—“ અમે અત્રેથી નહાસીશું નહી, તમે કહેશો ત્યાં આવવાને તૈયાર છીએ ! ” પોતાનું કાડું મજબૂત હાથમા પકડાયલું જોવાથી હવે રતનની ખાત્રી થઈ કે બ ને સાધારણ માણસો નથી, અને તેમની સામે ભેર દેખાડવામા સાર નથી. એટલામા ‘ ચોર ! ચોર ! ’ની બૂમ સંભળાવા લાગી, અને બાગમા કેટલીક મસાલોનો પ્રકાશ જણાવા લાગ્યો. જરા વારમા કેટલાક સીપાઈઓ મસાલોસહ ત્યાં આવતા જણાયા, જેઓ માયાવતીની આજ્ઞા મુજબ દુશ્મનોને પકડવાને આવ્યા હતા. ભેત ભેતામા પહેરેગીરે સ્ત્રીઓની વચમા રતનનું કાડું પકડી ઉભેલ બ ને બેઠી માણસોની પાસે તેઓ આવી પહોંચ્યા. સીપાઈઓ પોતાને કંઈ કહે અથવા પકડવાની તજવીજ કરે તે પહેલાં બુરખાવાળો નહાનો માણસ મ્હોટે અવાજે બોલ્યો—“ લાઈઓ ! હું

અત્રેથી નહાસી જઈશ, એમ માનશો નહીં ! હું તમારો દુશ્મન કે દુશ્મનોનો સાથી નથી, પણ તમારો મિત્ર અને શુભેચ્છક છું ! પ્રભાતે મારા મુખ ઉપરનો ખુરખો ખસેડી નાખીશ ત્યારે તમે જાણશો કે હું તમારો એક અસહી સાથી છું ! અત્યારે તો હું તમારી એક મૂર્ખાઈ તમને બતાવવાને આવ્યો છું ! અરેરે ! તમારા પૂજ્ય રાજા જોરાવરસિંહની ગરદનપર બજર ફરે તેની તમને ખબર પણ ન પડે ! વળી વધુ અફસોસની વાત એ છે કે મહારાજ જોરાવરસિંહજીને મારનાર, તેની શુભ આશાઓનો નાશ કરનાર, એમની ભલી પ્રભતા અત કરણુમા શોકનો અગ્નિ સળગાવનાર, એમની કિર્તિ અને નામનાને કાળો ડાઘ લગાડનાર, તેમના ધર્મ-અર્થનું સત્યાનાશ વાળનાર પાપી તમારાપર હુકમ ચલાવે-તમને મૂર્ખ બનાવે ! મહારાજ જોરાવરસિંહજી ધણા વર્ષો થયા મરણ પામ્યા છે, એમ માનશો નહીં કેમકે તેમના પવિત્ર રક્તથી ભીંજાયેલી જમીન પણ હજી સુકાઈ નથી, એ હું તમને સાબીત કરી આપીશ ! તમારા વહાલા મહારાજનો ખુની કોણ છે તે જાણવાની ઈચ્છાએ તમે તેનું નામ મને પૂછશો તો તે હું જણાવીશ-અરે ! તે માણસ તમને પકડીને હવાલે કરીશ કેમકે, એ માટેજ હું અત્રે આવ્યો છું ! ” આ સાંભળી સઘળા સીપાઈઓ તેમજ પહેરેગીર સ્ત્રીઓના હૃદય હચમચી ગયા રાજા જોરાવરસિંહનું નામ સાંભળતાજ તેમજ તે મરણ પામ્યાને ધણા દિવસ થયા નથી, તથા તેનું ખુન કરનાર પોતાનાપર હુકમ ચલાવે છે, એ જાણતા સર્વના દીલ બેચેન બની ગયા ! તેમની આખોમાથી આસુની ધારા વહેવા માડી, અને જીરસામા આવી મઘળાઓ બોલી ઉઠ્યા-“ કહો ! અમારા ગરીબરક્ષક, પ્રભાળક મહારાજનો ખુની કોણ છે, તે ક્યા છે ? ” જવાબમા તે ન્હાનો માણસ બોલી ઉઠ્યો-“ આ હરામખોર રતનજ મહારાજનો ખુની અને તેમની નામનાને કલક લગાડનાર છે ! માયાવતી એનું માન રાખે છે, તેથી ડરશો નહીં ! એ પુરૂષ છે કે સ્ત્રી તેની તો ખાત્રી કરો ! કેટલાક વર્ષો થયા તમારી આખોમા ધૂળ નાખીને સ્ત્રી બનીને તમારા ધરમા રહે છે, અને આ રાજ્યનું સત્યાનાશ વાળે છે ! જરા સખૂર કરો તો પછી તમને એક ખીજ બેઠી વાત જણાવીશ ! રહવાર પડતા સુધી અમને બીજે ક્યા ન લઈ જતા અત્રેજ રહેવા દેજો ! ” આથી સઘળો ભેદ ખુલી

ગયો સીપાઈઓ અને પહેરેગીર સ્ત્રીઓ પોતપોતામા ગુસપુસ વાતો કરવા લાગ્યા કોઈની આખોમાથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી, કોઈએ શરમથી નીચુ જોઈ લીધુ, કોઈ હાથ અફસોસ કરી નિસાસા નાખવા લાગ્યો, કોઈ ગુસ્સામા હોઠ પીસીને રતન તરફ જોઈ રહ્યો. મસાલના પ્રકાશમા રતનના મુખપર થયેલ ફેરફાર સીપાઈઓ ખરોખર જોઈ શક્યા ધાસ્તિ અને ગભરાટથી તે અમ્રમુવા સરખો થઈ ગયો હતો. સીપાઈઓને ખરોખર રૂખપર ચહુડેલ જોઈતેમજ હવે તેઓ ધીરજ ધરશે નહી, એમ ધારી બંને ધુરખાવાળા પુરુષોએ એક બીજાને ઈશારતથી કંઈ જણાવ્યા બાદ ન્હાના માણસે રતનની સાડીને ઉપલો છેડો ઝડપથી ખેંચી લીધો, અને તેની કચુકી પણ ફાડી નાખી, જે સાથેજ તેની છાતીપરના મરદાનગીના ચીન્હો સાફ દેખાઈ આવ્યા આ જોતાજ સીપાઈઓને જોહુદ ગુસ્સો ચહુડ્યો. પોતાના રાજનુ એ હરામખોરને લીધેજ ખુન કરવામા આવ્યુ છે, એમ હવે તેમની ખાત્રી થઈ પહેરેગીર સ્ત્રીઓ તો અન્નયબી અને ગભરાટમા એક બીજાનુ મુખ જોતી દીંગમૂઠ સરખી ઉભીજ રહી ગઈ, પણ ગુસ્સામા આવેલા સીપાઈઓએ ધસી જઈ રતનને ઘેરી લીધો, અને તેની ખૂરી દશા કરી નાખી બંને બેઠી માણસો તેને છૂટો મૂકી એક તરફ ઉભા રહી તમાસો જોવા લાગ્યા. સીપાઈઓએ રતનને ઘણા સવાલ પૂછ્યા, પણ તેના મુખમાથી એક શબ્દ નીકળવા પામ્યો નહી આખરે તેને તેમજ બંને બેઠી માણસોને રાજ્યના હીવાનની હજીરમા ખડા કરવાને તેમણે ઠરાવ કીધો ક્રોધાવેશમા આવેલા સીપાઈઓ રતન માટે વિચાર કરવામા ગુ થાયલા હતા, એ અરસામા બંને ધુરખાવાળા માણસો લાગ જોઈ ત્યાંથી અદશ્ય થઈ ગયા. રતન સાથે તેઓ બંનેને પણ હીવાનની હજીરમા લઈ જવાને સીપાઈઓએ ઠરાવ કીધો, ત્યારે તેઓ તેમની શોધ કરવા લાગ્યા, પણ કચાયથી પત્તોજ લાગ્યો નહી આમ શોધ કરતા પ્રભાત થવા આવ્યુ, એ અરસામા આ આશ્ચર્યજનક બનાવની ખબર પવન વેગે સર્વ સ્થળે પ્રસરી ગઈ આ સમયે માયાવતીના સર્વ સીપાઈઓ તદન સ્વતંત્ર અને બળવાખોર સરખા થઈ રહ્યા હતા બહુ શોધ કરવા છતા પણ જ્યારે ધુરખાવાળા માણસોની લાજ મળી નહી ત્યારે તેઓ કમનસીબ રતનને ઘસડતા બાગની બહાર જવાને આજ્યા માયાવતીને આ

સર્વ સમાચાર મળતા તે પહેલાં તે બહુજ ગભરાઈ, અને પોતાની તેમજ રતનની જી દગી માટે તદ્દન આશા છોડી બેઠી તેના મુખ-પર ફીક્રાસ છવાઈ ગઈ દીલગીરીથી આખો અરધી બીડાઈ ગઈ શરિરમા ક પારવ થઈ આવ્યો. હવે શુ કરવું તેની મુશ્કેલીમા તે કેટલીક વાર મૂઢ સરખી બેસીજ રહી થોડી વારમા તેની આખો તેમજ મુખપર રક્તવર્ણુ છવાઈ જતા તેને બેહુદ ગુસ્સો ઉપજ્યો. હોય, એમ જણાવા લાગ્યું, અને તે બબડી-“હવે એ હરામખોરોને સમજાવવાની તજવીજ કરવી ફેાકટ છે. હું તલેસમની રાણી છતાં શુ થોડાક હરામખોરોને તાબે કરી શકું નહીં? નિમકહરામ સીપાઈએને મારી આજ્ઞાનો લગ કરવા માટે યોગ્ય સજા કરવાની હજી મારામા શક્તિ છે.” આમ બોલતા તે ઉઠી, અને જે ઓરડીમા થઈને ત્રીજા ભાગના બાગમા જવાણ હતું તેમા ગઈ આ ઓરડીમા થઈને એક દરવાજો ઉઘાડી તે બીજી ઓરડીમા ગઈ, જેમા એક કુવો હતો. અને તેમા ઉતરવા માટે એક સાકળ લટકતી હતી, જે પકડીને તે કુવામા ઉતરી અને એક વિશાળ સ્થાનમા જઈ પહોંચી ત્યાં તદ્દન અધકાર હોવાથી આમતેમ ફાફા મારતી તે એક ખુણામા ગઈ અને ત્યાં ભીંતમા જડેલું એક ચક્ર ફેરવવા માડ્યું, જેથી થોડીવારમા તે સ્થાનમા ઉપરની છતમા લટકતા કાચના એક ગોળ ફાનસમા પોતાની મેળે દીપક પ્રગટી નીકળ્યો, જેના તેજસ્વી પ્રકાશમા ત્યાંની તમામ વસ્તુઓ સાફ દેખાવા લાગી આ વિશાળ ઓરડામા અનેક અદ્ભૂત વસ્તુ પડી હતી, અને જ્યાં ત્યાં વિચિત્ર યાત્રિક કામ ગોઠવેલું હતું તેની વચમા સંગેમરમરના ચોવીસ સ્થંભો હારખ ધ હલા હતા, જે પથ્થરના મહેરાખોથી એક બીજા સાથે જોડેલા હતા. સર્વ મહેરાખોની વચમા મ્હોટા ધટ લટકતા હતા, અને દરેક ધટની નીચે ગોળ માથાવાળો અકેક હાથો હતો. વળી દરેક મહેરાખ ઉપર મ્હોટા અક્ષરોએ કંઈ લખેલું હતું, જે માયાવતી ધ્યાન દઈને વાચવા લાગી આમ વાચતા તે એક મહેરાખ નીચે હણી રહી ગઈ, જે પર લખ્યું હતું -“બીજા ભાગનું તીલસ્મી દ્વાર” આથી તે મહેરાખમા લટકતા ધટ નીચેનો હાથો તેણે ફેરવવા માડ્યો. પાંચેક આટા ફરીને તે અટકી ગયો, એટલે તે સામેની ભીંત પાસે જઈ મનમા બબડી-“હવે હરામખોરો બાગની બહાર કેમ જઈ શકે છે?” ભીંતમા દરવાજા

વમરની પાચ ન બરવાર અલામારીઓ હતી, અને દરેક અલામારીમા ચાર અલરાઈઓ હતી પહેલી અલામારીમા કાચની શીરોઈઓ હતી, બીજીમા કેટલાક ત્રાખાના દાબડા હતા, ત્રીજીમા કાગળના કેટલાક બડલ પડ્યા હતા, જેને ઉધઈ પણ લાગી હતી, ચોથીમા અષ્ટધાતુની ધણીક મૂર્તિઓ પડી હતી, અને પાચમીમા ચાર તામ્રપત્ર હતા, જેમના પર ઉપસેલા સુંદર અક્ષરે કઈ લખેલું હતું પહેલી અલામારીમાથી એક શીરોઈ માયાવતીએ ઉપાડી, તેમા કઈ અર્ક હતો, તેમાથી થોડોક પોતે પીધા બાદ તે શીરોઈ લઈને તે બીજી અલામારી પાસે ગઈ તેમાથી એક દાબડો ઉપાડીને પછી તે જે રસ્તે આવી હતી તેજ રસ્તે પોતાના દીવાનખાનામા પહોંચી ગઈ હવે તેણે પોતાની સાથે આણેલ દાબડો ઉધાડ્યો તો તેમા એક નતની બૂકી બરેલી હતી આમાથી થોડીક બૂકી પોતાના હાથમા લઈને તેણે દીવાનખાનાની બહાર સુગંધ તથા શોભા માટે ગોઠવેલા કુલપાનના સુંદર ક્યારાઓમા છાટી દીધી, અને બાકી વધેલી બૂકી લઈને તે દીવાનખાના ઉપરની અગાસીમા ગઈ, જ્યાં તે દાસીઓમા સૌથી વડી પોતાની માનીતી દાસી લીલાને પણ સાથે તેડતી ગઈ અગાસીમા પહોંચતા તેણે પોતાના હાથમાની શીરોઈ બતાવતા લીલાને કહ્યું— “ તારો બોબો ધર એટલે તેમા આમાથી થોડોક અર્ક આપુ તે પી ન કે પછી થોડા સમયમા અત્રે ઘેરાનારા આકૃતના વાદળ તળે હું પણ ફસાઈ ન જાય ! ” જવાબમા લીલા બોબો ધરતા બોલી— “ હું સારી પેઠે જાણું છું બા, કે મારા સિવાય આટલી રૂપા આપ કોઈ તરફ દાખવતા નથી ! ”

“ બસ ! જલદી પી જઈ હું કહું છું તે સમજ ! ” માયાવતી તેના બોબામા અર્ક રેડતા બોલી લીલા તરતજ તે પી જઈ બોલી— “ બા, અત્યારે આપની હાલત તદ્દન બદલાયલી લાગે છે ! ”

“ લીલા ! તારાથી મેં કઈ વાત છપાવી નથી ? ” માયાવતી ગભીર થઈ બોલી— “ જે કઈ હું કરી ચુકી છું, અને કરું છું, તે બધું હું જાણું છું ! ફક્ત બે વાત છપાવી હતી, તેમાની એક આજે ખુલ્લી થઈ ગઈ ! હવે બીજી વાત છે તે કોઈવાર હું તને જણાવીશ ! હરામખોર ખુરખાવાળાએ આવી કેવો ગજબ મચાવ્યો છે, તે હું ક્યા નથી જાણતી ! હવે રતનનો ભેદ છપે ! ”

રહે તેમ નથી ! હરામખોર સીપાઈઓ પણ ઉશ્કરાઈ ગયા છે !
 અરે ! મેં ગમે તે ખરાબ કામ કર્યું તોપણ એમણે તો મારી
 વિરુદ્ધ થવું નહોતું ! પણ એના કૃળ તેઓ બગેબર ચાખશે !
 હું તલેસમની રાણી છું તેનો પણ તેમણે ખ્યાલ નથી કાવો !
 બસ ! બહાર જવાનો રસ્તો મેં બંધ કરી દીધો છે, એટલે
 તેઓ આ બાગની બહાર જઈ શકે તેમ નથી, અને હું તેમની
 કેવી દુર્દશા કરું છું તે થોડી વારમા જોઈશ ! આ ક્યારાઓમા
 જે ભૂકી છાટી છે, તેની તેજ સુગંધ બહુ દૂર સુધી પ્રસરી જશે !
 એના જેવી બેહોશીની દવા દુનિયામા મળવી મુશ્કેલ છે, જે એ
 હરામખોરો ઉપર ઝેરની અસર કરશે ! તું જઈને એમને આહુ
 અવળું સમજાવી મારી પાસે અત્રે તેડી આવ-અથવા નહીં તો
 -ઠીક જો-સલે રહેવા દે ! બસ ! હવે મારા પ્રાણ ઉગરે તેમ
 નથી, તોપણ હું હજીજીરોના પ્રાણ લીધા વિના રહીશ નહીં !
 અરેરે ! બંને હરામખોર ખુરખાવાળા કાણ જાણે કયા જતા રહ્યા !
 પણ ફીકર નહીં ! જોઈ લઈશું !” આટલું બોલી એ વિચારમા
 પોતાની હડપચી પકડી તે બોલી-“ મને લાગે છે કે તેઓમાથી
 એક તો જરૂર-હા-જરૂર એજ છે, અને બીજાને પણ એજ-
 ખ્યો, પણ અફસોસ-એ વસ્તુ ગઈ, એજ ખોટું થયું ! હવે હું
 બીજા કામની તજવીજ કરું છું ! જીવપર આવીને કામ લીધા
 વિના છૂટકોજ નથી ! એક વાર તો તને છોડીને હું-મારૂં કહેવું
 તો તું સમજી ગઈ ને ? અત્યારે મારી તબીયત ઠીક ! તું જ
 અને જો તેઓ માને તો ઠીક નહીં તો પછી આજે હું આ
 બાગમા તેમના લોહીની નદી વહેતી કરીશ !” માયાવતીનું
 બોલવું ઠગધડા વગરનું હતું, પણ ચાલાક લીલા તેનો ભાવાર્થ
 સમજી ગઈ અને બોલી-“ આપ ચિંતા ન કરો બા ! હમણાજ જઈ
 હું બધાઓને ઠીક કરું છું ! આપ શાંત થઈ તીલસ્મી સ્વયં સત્વર-”
 તેનું બોલવું પૂર્ણ થાય તે પહેલા માયાવતી ચમકીને બોલી ઉઠી-
 “ વાહ ! તે ઠીક યાદ કરાવ્યું ! એ તો ભૂલીજ ગઈ ! બીજું પણ
 એક વાત તને પછી કહીશ ! હવે તું જા !” તરતજ લીલા અગા-
 સીમાથી નીચે ઉતરી બાગમા ચાલી

સીપાઈઓ રતનને પકડી પહેલા ભાગના દ્વાર પાસે જતા તે
 માયાવતીએ તીલસ્મી કુચીથી બંધ કરેલ હોનાથી બાગની બહાર

જઈ શક્યા નહીં બારણા મજબૂત હોવાથી તે હધાડી અથવા ભાગી શકાય તેમ નહોતું વાચનારને યાદ હશે કે પહેલાં અને બીજા ભાગના બાગની વચ્ચે બહુજ ઉંચી અને પહોળી મજબૂત ભીંત હતી, એટલે કમ દની મદદથી પણ તેના પર ચઢીને બીજી તરફ જવાય તેમ નહોતું, પણ ફક્ત સીડી મારફત એકમાથી બીજામાં જવાનું હતું માયાવતીએ જે દ્વાર બંધ કરી દીધું હતું તેમાં થઈને પછી એ ભીંત પાસે જવાનું હતું, પણ દ્વાર બંધ થવા સાથે ભીંત-માની પગથીઓ પણ ભીંતમાં ઘુસી ગઈ હતી, એટલે તે પર ચઢી શકાય તેમ નહોતું તે માયાવતીનુંજ કામ છે, એમ સીપાઈઓ સમજી ગયા, અને તે તલેસ્માતી રાણી હોવાથી પોતાને બાગમાં ફસાવીને મારી નાખશે, એવી તેમને ધારિત લાગી, પણ પોતાના રાજ સાથે રમવામાં આવેલા દગાના રમણે તેમના અંત કરણમાં સળગાવેલા ગુસ્સાના અગ્નિમાં એ ધારિત થોડીવારમાં બળી ગઈ જે છૂપા દરવાજા મારફત બંને બુરખાવાળા માણસો બાગમાં આવ્યા હતા તેમાં થઈને બાગની બહાર જવાના ઈરાદાથી તેઓ પાછા ફર્યા, પણ તે સ્થાન પર પહોંચતા તેમની અજાણ્ય અને ગભરાટની હદ રહી નહીં કેમકે, ત્યાં તે બારણું પણ દેખાયું નહીં ! ત્યાં કદાચ બારણું હોય એવી ફક્ત નીશાની નજરે પડતી હતી, અને જાણે છૂપા દરવાજા પર લોખંડનું પતર જડી લેવામાં આવ્યું હોય એમ જણાતું હતું બાગની બહાર નીકળવાનો બીજો કોઈ માર્ગ ન હોવાથી હવે સીપાઈઓ મુઝાયા માયાવતી પાસે જવાનો ધડી-કમાં તેઓ વિચાર કરતા, પણ ડરને લીધે તેમ કરવાની તેમની હિંમત ચાલતી નહીં દિવસ લગભગ એક પ્રહર જેટલો ચઢવા આવ્યો સીપાઈઓ શું કરવું અને ક્યા જવું તેની મુઝવણમાં લવા હતા, એટલામાં સામેથી લીલા આવતી દેખાઈ તે છક પાસે આવતા બોલી--“ તમે તમારા પોતાના દુશ્મન કા બનો છો ? મહારાણી માયાવતીજ એક તલેસ્માતી રાણી હોવાથી ધારે તે કરી શકે છે, તે શું એમના નોકરો હોવા છતાં તમે બૂલી ગયા ? હજારો માણસોને સહજમાં ધૂળ ચાટતા કરી શકે, તેવા એક બળવાન માલીકની વિરુદ્ધ થઈને તમે જીંદગી બચાવી શકશો ? યાદ રાખો કે આ બાગમાં બૂખ્યા તરસ્યા માર્યા જશે, માટે મહારાણીજના ચરણમાં પડી એમની ક્ષમા માગો !” સીપાઈઓ હજી શું કરવું તેના

વિચારમા હતા, એટલામા જમણી તરફથી શ ખ કુ કવાનો અવાજ સંભળાયો, જેથી તેમણે ફરીને નજર કરી તો પેલા ખુરખાવાળા પુરષો તેમને હાથની ઈશારતથી પોતાની તરફ બોલાવતા હતા તેમને જોતાજ સીપાઈઓના મનની હાલત બદલાઈ ગઈ તેમને ફરી નવી આશા ઉપજી, અને તરતજ તેઓ રતનને લઈને તે ભેદી માણસોની પાસે ગયા, એટલે તેઓમાનો લાખો માણસ તેમના પ્રત્યે ખાટ્યો “ગલરાશો નહીં ! ચાલો, અમે સર્વને બાગની બહાર લઈ જઈશું, પણ તે પહેલા તમને એવો તમાસો અમે દેખાડીશું કે તે જોઈને તમે બેહદ ખુશ થવા સાથે નિડર બની જશો ! એ તમાસો અમે તમો સર્વને સાથે દેખાડીશું નહીં, પણ સામેની ઓરડીમા હુ બઉ, એટલે તમોમાથી પાચ પાચ જણ સાથે વારાફરતી તેમા આવજો તો એ અદ્ભૂત તમાસો બતાવું છું !”

બ ને ખુરખાવાળા માણસો જે સ્થળે ઉભા હતા તેની પાછળ એક ભીંત હતી, જે બીજા અને ત્રીજા ભાગને જુદા પાડતી હતી, અને ત્યાજ તે ભીંત સાથે સંબંધ ધરાવતી એક સાધારણ ઓરડી હતી પાચ જણને પોતાની પાછળ આવવાનું જણાવી તેઓ બ ને તે ઓરડીમા જતા રહ્યા વાચનાર ! આ સમયે સીપાઈઓના મનની હાલત કેવી હતી તે કહેવું મુશ્કેલ છે ! તરતજ પાચ બહાદુર અને હિંમતવાન સીપાઈઓ તે ઓરડીમા ગયા, અને લગભગ પાંચડી સુધી તેની અંદર રહેવા બાદ બહાર નીકળ્યા, તો તેમના મુખ પર ઉદાસી છવાઈ રહેલી હતી તેમની આખોમાથી આસુની ધારા વહી રહી હતી, અને તેઓ નીચે મસ્તકે પોતાના સાથીઓ તરફ આવતા હતા તેઓ પાસે આવતા તેમની એકાએક એવી હાલત થવા માટે તેમના સાથીઓએ તેમને પૂછવા માડ્યું, જેના જવાબમા તેમણે જણાવ્યું-“ પૂછવા કરતા તમે અંદર જઈ નજરેજ જોઈ આવો ! ઓરડીની અંદર જવામા હરકત નથી, એટલી અમે ખાત્રી આપીએ છીએ ! ” આ સાંભળી સર્વ અજાણ થયા, અને પોતપોતામા કંઈ મસલત કરીને પછી બીજા પાચ સીપાઈ ઓરડીમા ગયા તેઓ પાંચડી બાદ ઓરડીમાથી બહાર આવ્યા ત્યારે તેમની પણ એવીજ હાલત થઈ હતી વળી પાચ સીપાઈ ઓરડીમા ગયા તો તેમની પણ તેવીજ અવસ્થા થઈ આમ પાચ પાચ થઈને બધા સીપાઈ ઓરડીની અંદર જઈ આવ્યા, અને

સર્વની તેવીજ હાલત થઈ રતન અજાયબી સહ આ સધળો તમાસો ભેઈ રહ્યો હતો, અને તે બેઠ બહુવા બહુ આતુર થયો, પણ કોઈને પૂછવાની હિમત ચાલી નહીં એરડીમા સધળાઓએ સરખુજ ભેયુ છે, એમ પોતપોતામા ઈશારાથી સીપાઈઓએ ખાત્રી કરી લીધી, એટલામા બને ખુરખાવાળા એરડીની બહાર આવ્યા, અને તેઓમાથી ઠીંગણા માણસે સીપાઈઓને કહ્યું—“હવે રતન અમને સોપો.” તરતજ સીપાઈઓએ રતનને તેમના કબજામા સોંપ્યા, એટલે તેને સાથે લઈને બંને પાછા એરડીમા જતા રહ્યા, અને લગભગ અરધા કલાકે પાછા બહાર આવ્યા, એટલે ઠીંગણો પુરૂષ સીપાઈઓએ પ્રત્યે બોલ્યો—“રતનને અમે એક સ્થળે મૂકી આવ્યા છીએ. ચાલો, તમને બહાર લઈ જઈએ!” સીપાઈઓ જરા પણ આનાકાની વગર ત્રણ ટોળામા થઈને તેમની સાથે એરડીમા ગયા. સર્વની પાછળ બને ખુરખાવાળા એરડીમા જતા તેનું દ્વાર અદરશી બંધ થઈ ગયું આ પચાતમા દિવસ લગભગ બે પ્રહર જેટલો વીતી ગયો. લીલા દૂર જઈ રહી ભેટી હતી તે માયાવતી પાસે પાછી ફરી, અને તેણે તમામ હકીકત જણાવ્યાથી માયાવતીના દુઃખ અને ગમરાટનો પાર રહ્યો નહીં દ્વાર બંધ કરીને તેમજ ત્રણાઓમા બેહોશીની મૂકી છાટીને સીપાઈઓને વશ કરવાની આશા હવે નિરાશામા બદલાઈ ગઈ પોતાના બચાવની તેને હવે એકે ખારી જણાઈ નહીં આમ મુઝા-ચલી—ગભરાયલી તે પાછી પેલા તીલસ્મી ભોયરામા ગઈ જ્યાંથી તેણે ખામનું દ્વાર બંધ કર્યું હતું ત્યાંની ખીજ અલામારીમા ત્રાખાના દાખડા પડ્યા હતા તે ભેવા લાગી આમ દાખડાઓ ઉઘાડીને ભેટા તેણે એક લાખો દાખડો ઉઘાડ્યો, તેમા હાથી-દાતનો ખાર આગળનો એક તમચો અને ન્હાની લાલ રંગની કેટલીક ગોળીઓ તેમજ એક તામ્રપત્ર હતા આ સર્વ ભેઈને દાખડામા મુકી તે લઈને તે પોતાના દીવાનખાનામા પાછી ફરી દાસીઓ રાહ ભેટી ત્યાં બેઠી હતી, તેમની આગળ દાખડો ઉઘાડી તામ્રપત્ર હાથમા લઈને તે વાચવા લાગી, અને વાંચી રહ્યા બાદ લીલા પ્રત્યે બોલી—“હું કેવી આકૃતમા આવી પડી છું તે ભેયુ?”

“હા બા!” લીલા દખાયલે અવાજે બોલી—“બંને બેઠી પુરૂષોનો ખ્યાલ આવતાં હુદય કંપે છે. નક્કી ભારે તોફાન

બગરો, કેમકે, એ હરામખોરોને લીધેજ સીપાઈઓ ઉશ્કરાઈ ગયા છે । ”

“ ખરેખર ! મારા પંજામાંથી છટકી ગયલા એ નિમકહરામો તમામ લશ્કરને ઉશ્કેરશે । ” માયાવતી ગભરાટ સહ બોલી

“ એમા શુ શક ? લશ્કર શુ પણ તમામ પ્રજા બડખોર બની જશે । ” લીલા બાર દઈને બોલી-“ હવે આપણા બચાવની એકે બારી જણાતી નથી । અરેકે ! બા, આપે બને ભેદ મારાથી છાના રાખ્યા નહોત તે મે પણ કંઈ રસ્તો બતાવ્યો હોત । ”

“ બે ભેદ કયા ? ” માયાવતીએ અન્યબી સહ પૂછ્યું

“ એક તો રતનવાળો । ” લીલાએ જણાવ્યું

“ અને બીજો ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું જવાબમાં લીલાએ નમીને તેના કાનમાં કહ્યું-“ જોરાવરસિ હજીને વર્ષતાળની મદદથી આપે મારી નાખ્યા તે । ” આ સાંભળી લીલાને દૂર લઈ જઈને તેણે ધીરેથી પૂછ્યું-“ લીલા, તુ ફક્ત દાસીઓમાં વડી હોવાથી મારી માનીતી નથી, પણ છેક બાળપણથી વહાલી સખી સરખી સાથે રહી છે, માટે ખરે કહેજે-આ વાત તે કેમ બણી ?

“ હુ અધિચારી નાહુ છુ, એ આપને ખબર છે, એટલે એ ભેદ નાહુ તેમા શુ નવાઈ । ” લીલાએ કહ્યું-“ બા, બીજા ઘણાક ભેદ મે મારી ચાલાકીથી નાહ્યા છે, જે અત્યારે આપને કહેવા યોગ્ય નથી, પણ તુ ક સમય પછી એ વિષે હુ આપની સંગે વાત કરીશ । અત્યારે તો એટલુ જ કહુ છુ કે આપણા પ્રાણ બચાવવાની કોઈ તજવીજ કરે । મને તો વર્ષતાળ માટે પણ શંકા છે । ”

“ ત્યારે શુ વર્ષતાળે મને કળી ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ હા જી ! મારા અનુમાન મુજબ મહારાજ જોરાવરસિ હજીને મારી નાખ્યા નથી, પણ તે હયાત છે । ” લીલાએ જણાવ્યું

“ એમજ હોય તો ન્હોટો ગજબ થયો । પણ તેની કંઈ સાબીતી ? ” માયાવતી ગભરાટલરે અવાજે બોલી

“ આજે તો નહી પણ આવતી કાલ સુધીમાં એ વિષે હુ આપની ખાત્રી કરી આપીશ । ” લીલાએ જણાવ્યું

“ હુ તો અત્યારે દીવાનની સલાહ લેવા કાલ્લામાં જનાર હતી, પણ આ નવી અડચણ આવી પડી । ” માયાવતી બોલી

“ પણ બા, આ દાબડો ત્યાપ શામાટે લાવ્યા છે ? એમાનો તમ ચો અને ગોળીઓ શા કામના છે ? ” લીલાએ પૂછ્યું

“ એ તમ ચામા ગોળીઓ લરાય છે । એનો રહેજે અવાજ ન થતા ગોળી અરવા ગાઉ જાય છે । ” માયાવતીએ જણાવ્યું-
“ વળી ગોળી કોઈને લાગતા અથવા જમીનપર પડતા ફાટી જઈ તેમાથી ઝેરી ધુમાડો નીકળી જેના શ્વાસમા જાય તે બેહોશ થઈ જાય છે । હજાર માણસોને બેહોશ કરવા દસ ગોળી પૂરતી છે ! ”

“ આ બારિક સમયમા એ તો બહુ કામની છે । ” લીલા બોલી હતી-“ દાબડામા પાચસે ૬ ગોળીઓ હશે, પણ તે બાદ કદાચ દાબડામાનું તામ્રપત્ર ત્યાપ વાચતા હતા તે કામ લાગવું હશે ? ”

“ હા । એમા ગોળીઓ બનાવવાની રીત છે । ” માયાવતીએ જણાવ્યું-“ એવી સે કડો વસ્તુ આ તલેસમમા છે, પણ તલેસમની સંપૂર્ણ હકીકત હું જાણતી નથી એટલે લાચાર । ચોથા લાગના બાગ વિષે તો કંઈ જાણતીજ નથી । બસ ' હું જાણુ છું, અને તલેસમમા જેટલે સુધી જઈ શકુ છું તેટલામા પણ એવી અનેક વસ્તુ છે । ”

“ એ વસ્તુઓ લઈ અત્રેથી જતા રહેવાનો વખત આવ્યો છે કેમકે, આપના રાજ્યપર ઘેરાયેલું આક્રમણ વાદળ એમિતું તુટી પડશે । ” લીલા બોલી-“ ખબર મળ્યા મુજબ રાજા કુલીન-સિંહની સેના કુચ કરતી આજકાલમા અત્રે આવી પહોંચશે । ”

“ મને પણ એ સમાચાર મળ્યા હતા । ” માયાવતી બોલી-“ અરે । જોરાવરસિંહ અને રતનના બેદની લાજમડ ન હોત તો એ મોટી ફોજની સામે બાથ લીડવા હું તૈયાર હતી પણ હવે પ્રજામાથી પણ કોઈનાપર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ નથી । ”

“ હવે આપના કોઈ સેવક ઉપર સત્તા ચલાવી શકો તેમ નથી, માટે વાતોમા વખત ન ગાળતા હવે શું કરવું, અને ક્યા જવું થોચ છે, તે માટે ઠરાવ કરવાની જરૂર છે । ” લીલાએ જણાવ્યું

“ એ તો ઠીક, પણ આ આક્રમણ તું ક્યા સુધી મારી સંજે રહીશ, એ હું પહેલા જાણવા માગુ છું । ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ જ્યા સુધી આ દેહમા પ્રાણ છે, અને આપ મારાપર વિશ્વાસ રાખશો ત્યા સુધી ! ” લીલાએ જવાબ આપ્યો

“ આ કંઈ સીધો, રપદ જવાબ નથી । ”

“પણ એ બધાપર આપ પછી વિચાર કરજો ! એકવાર અત્રેથી બહાર નીકળી કોઈ સલામત સ્થાને ચાલો !” લીલા ઉતાવળે બોલી

“વારૂ, દાસીઓની મારી તરફ કેવી લાગણી છે ?” માયાવતીએ પૂછ્યું, જેના જવાબમાં લીલા બોલી—“પાંચેક દાસીઓ વિશ્વાસુ છે ! બીજાઓના સબધમાં હું કહી શકતી નથી !”

“અરેરે ! છેક એટલી હદે વાત આવી છે !” માયાવતી ઉડો નિશ્વાસ નાખી બોલી—“સર્વ મહારા પાપના ફળ ! બનવા કાળ હશે તે બનશે ! તમ ચો અને ગોળીઓ હું સંભાળીને રાખું છું, અને તીલસ્મી બોયરામાં જઈને સફરમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવી જે વસ્તુ હાથ આવશે તે લઈ આવું છું ! પછી વિશ્વાસપાત્ર દાસીઓ હશે તેમને લઈ આપણે અત્રેથી ચાલ્યા જઈશું ! ચિંતા નહીં ! હજી લાખો દુશ્મનોને ઠાર કરવાની મારામાં હિંમત છે !” તરતજ પાછળથી કોઈ માણસ બોલ્યું—“ખરેખર ! મરતા મરતા પણ તું હાનગરો ધરતું સત્યાનાશ વાળીશ !” આ સાંભળી તેઓ ચમકી ને જે તરફથી અવાજ આવ્યો તે તરફ તેમણે બહુ શોધ કરી, પણ કંઈ પત્તો લાગ્યો નહીં

— ૦ —

પ્રકરણ ૨૩ મું.

તલેસમમાં પ્રવેશ.

તલેસમની સહેલ કરવાની વાચનારને જાણાસા થઈ હોય તો ચાલો ! કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ અને આન દસિહ ચોથા ભાગના ભાગમાં જઈ રહ્યા છે તલેસમમાં પ્રવેશ કરવાનું એજ દ્વાર છે દારૌ-ગાવાળા મહેલની પાસેના ટેકરાપરથી તેઓ કયે માર્ગે ચોથા ભાગના ભાગમાં જઈ રાત્રી ભેરાવરસિંહની સુચના મુજબ દેવમ દીરમાં રહ્યા તે વાચનારને બતાવવાનો હવે અવકાશ નથી, પણ આ માર્ગે અર્ધચારો સંગે આવજવ કરવાની વાર વાર તક મળશે, ત્યારે સર્વ આપમેળે જણાશે ચોથા ભાગનો ભાગ અદ્ભૂત અને ભય કર દેખા-વોથી ભરપૂર હતો, પણ તેની તમામ હકીકત તો કુમારો તે જીતશે ત્યારે આપણને જણાશે, એ દરમિયાન બંને કુમારો અને તેમના સાથી-ઓએ ત્યાં પહોંચતા જે કંઈ જોયું તેની દુક હકીકત આ રથને

વાચનારને જણાવીશું આ ભાગને આપણે બાજ તરીકે ઓળખીએ છીએ, પણ ત્યાં ઝાડપાનડ નામનિશાન નહોતું ચારે તરફ અનેક પ્રકારની ઈમારતો હતી જે દેવમ દિરમા કુમાર અને તેમના સાથીઓ રહ્યા હતા, તેને મન્ય ભાગમાં ગણીને એ ઈમારતોની થોડીક હમી-કતથી વાચનારને જાણીતા કરીશું આ દેવમ દીર ક ઈ કોઈ દેવનું સ્થાન નહોતું, પણ દસ હાથ લાખા અને તેટલાજ પહેાળા એક ચોતરાપર ચાળીસ સ્થ ભોપર બાનેલ ડાળા પર્યવરનો એક ચોરડો હતો આ ચોરડાની વચમાં દસેક હાથના ઘેરાવાવાળો એક સ્થ ભ હતો, જેની ઉપર જાતજાતના ચિત્રો પાડેલા હતા એ સિવાય એ દેવમ દીર બીજી ક ઈ નવાઈની વસ્તુ નહોતી, પણ એ ચોરડામાં પ્રવેશ કરવાનું કોઈ દ્વાર સાદી નજરે જણાવુ નહોતું. આ ઉપરાંત તેની ચારે તરફ ફરતી એટલી ઉચી ભીંત બાંધેલી હતી કે તેની અંદર રહેનારાને બહારથી કોઈ જોઈ શકે તેમ નહોતું દેવમદી-રની ચારે તરફની થોડી જમીનમાં પક્ષા ક્યારા બાંધેલ હતા, જેમાં અનેક જાતના ઝાડ હતા, જે ખરા નહીં પણ એક પ્રકારની ધાતુના બનાવેલા અને કુદરતી સરખા દેખાય એવા રંગેલા હતા આ બનાવટી ભાગમાં બધે માણસો જેસી શકે એવડી ખુરસી સરખી કેટલીક બેડકો પણ બાંધેલી હતી આ ક્યારા-ઓની ચારે તરફ ન્હાની ન્હાની ચોરડીઓ અને ઈમારતો હતી, જે સઘળીનું વર્ણન અત્રે ન કરતાં ભાગની ચારે તરફ એક બીજાની સામે આવેલી ચાર ઈમારતો, અને તે દરેકની બાજુએ આવેલ એક ચોરડી, તેમજ દરેક ચોરડીથી થોડેક છેટે આવેલ અકેક કુવાને લગતી થોડીક હમીકત અત્રે રજુ કરીશું પૂર્વ તરફની ઈમારતની ચારે તરફ પીત્તળની ઉચી ભીંત હતી, એથી તેનો ઉપરનો ભાગજ માત્ર દેખાતો હતો, એટલે તેની અંદર શું છે તે જણાવુ નહોતું તેની અગાસીમાં લોખડનો એક સ્થ ભ હતો, જેનો બીજો છેડો ચારકા માફક વાકો થઈને ઈમારતની પાસેના કુવાની અંદર સુધી હતો ઈમારતને ફરતી પીત્તળની ભીંતમાં એક બધ દ્વાર હતું, જેની બંને તરફ પીત્તળના બે માણસો હાથમાં ખુદી તલવાર લઈ ઉભા હતા પશ્ચિમ તરફની ઈમારતના દરવાજા પર હાડકાઓનો મ્હોટો ઢગલો પડ્યો હતો, જેની વચમાં લોખડની સાકળનો એક છેડો દાટ્યો હતો,

અને તેનો બીજો છેડો તે ઈમારતની પાસેના કુવાની અંદર ગયો હતો. ઉત્તર તરફની ઈમારત કાળા પથ્થરની ગોળાકાર બાધણીની હતી, અને તેની ચારે તરફ ચક્કરો અને જાતજાતની કમાનો તેમજ કુચીઓ હતી. આ ઈમારતની પાસેના કુવામાં માયાવતી પોતાના પતિને માગી નાખવાને ગઈ હતી. દક્ષિણ તરફની ઈમારતના ચારે ખુણે ચાર ખૂરજ હતા, જેપર લોખંડની જાળી હતી, અને એ ચાર ખૂરજોપર જાળીની નીચે ચાર મોર હતા, તે જીવતા નહીં પણ કોઈ વિચિત્ર મેળવણીના બનાવેલા હતા, અને નિરતર નાચીજ રહ્યા હતા. આજે એ વિચિત્ર દેવમંદિરના ઓરડામાં બેને કુમારો, કમલીની, લીલાવતી અને અર્ધચારો વાતચીત કરતા બેઠા હતા. કોઈના લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક રક્તચંચ કુમાર ઇદ્રજીતસિંહના હાથમાં હતું, અને તે આતુર તાથી તેનું પૂઠું જોઈ રહ્યો હતો. તે પુસ્તક વાંચી જોવાની હજી સુધી તક આવી નહોતી. કમલીનીની પ્રેમભરી નજર ઇદ્રજીત સિંહ પર ઠરી રહી હતી, અને લીલાવતી પણ આડી નજરે આનંદસિંહને નીરખી રહી હતી.

“હવે જેમ બંને તેમ હતાવળે આ પુસ્તક આપે વાંચી જવું જોઈએ.” કમલીનીએ ઇદ્રજીતકુમાર પ્રત્યે કહ્યું.

“અમારી પણ એવીજ ઈચ્છા છે, પણ તે પહેલાં જે કાર્ય માટે ચતુરસિંહ કાકા અને અર્ધચારોને આપણે અહીં સુધી સાથે લાવ્યા છીએ તે પૂર્ણ કરવા જોઈએ.” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું.

“એમને તો માત્ર માર્ગ દેખાડવાનેજ હું અહીં તેડી લાવી હતી. હવે અત્રેથી જઈ એમણે કંઈ નવું કાર્ય કરવું જોઈએ, અને આપે રક્તચંચ વાંચીને તલેસમ ફેસેલ કરવાની તજવીજ કરવી જોઈએ.” કમલીનીએ જણાવ્યું.

“જેરાવરસિંહજીએ કહ્યું હતું કે કીશોરીકુવરી અને કામી નીને છોડવી તેઓ આવ્યા પછી અમારે તલેસમ ફેસેલ કરવા માડણું.” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું. “વળી જેરાવરસિંહજીના છૂટકારાને લગતી હકીકત ચતુરસિંહ કાકાને મૂખે અમારે સાંભળવી છે.”

“ઘણી ખરી હકીકત તો મેં જણાવી છે.” ચતુરે કહ્યું.

“કમલીનીજીએ ચકરમ કેપે આપની પાસે આવી માયાવતી અને અર્ધચારોના કાનમાં - ઈ જી તેથી તે ગભરાયા,

એટલે સુધી આપે જણાવ્યું હતું !” આન દસિ હ બોલ્યા “ ધારવા મુજબ રાજા જોરાવરસિ હ વિષે કંઈ ઈશારો કીધો હતો !”

“ હા જી !” કમલીની બોલી, “ મહારાજ જોરાવરસિ હને કેદ કરવામા માયાવતીને બને અઈચારોએ મદદ કરી હતી, અને રતનો-રતન તેનું મૂળ છે !”

“ રતનો મૂળ છે ?” ઇંદ્રજીતસિ હ હસીને બોલ્યા.

“હા ! રતન સ્ત્રી નહી પણ પુરુષ છે ! એની સુંદરતાએ માયાવતીને લલચાવી છે, એના મોહમા અધ બની તેણે અધાર કર્મ કર્યા છે !” કમલીની બોલી “રતન સ્ત્રીના સ્વરૂપમા રહી શકે, એનો તેનો ચહેરો કુદરતે બનાવ્યો છે ! વળી ડેડે ઠીંગણો હોવાથી અને અઠાર વર્ષની ઉમ્મર થતા પણ એને દાઢી મૂછ આવેલ ન હોવાથી એક સ્ત્રી તરીકે અચ્છી રીતે રહી શકે છે, છતા તે બળવાન છે !”

“આ તો વિચિત્ર નવાઈ !” ઇંદ્રજીત અભયબ થઈ બોલ્યા લીલાવતીની અભયબીનેા પણ પાર રહ્યો નહી કમલીની આગળ બોલી “ રતન મરદ હોવાનું માયાવતી, ગોવીંદરાય અને દેવીસિ હ સિવાય કોઈ જાણતું નહોતું ! કેટલાક દીન પછી એ ભેદ મારી જાણમા આવ્યો, પણ આજ સુધી મે તે કોઈ આગળ ખુલ્લો કીધો નહોતો રાજા જોરાવરસિ હજીની હકીકત પણ એ ચાર સિવાય કોઈ જાણતું નહોતું મને પણ અચાનક એ ભેદ જણાયો ! જોરાવરસિ હજીનો ભેદ કોઈની જાણમા આવશે તો નક્કી પોતાના મોત આવશે, એમ તેમની ખાત્રી હોવાથી ચકરમના રૂપમા મે તેમના કાનમા એ વાત કહી તેથી તેમના હોરા ઉડી ગયા હતા, કેમકે તે સાથે મે તેમને જણાવ્યું કે જોરાવરસિ હજીનો ભેદ હજીનરો માણસોની જાણમા આવી ગયો છે, અને મહારાજ કુલીનસિ હજીની સેના પણ એ ભેદ જાણે છે !”

“ ત્યારે એ વાત ગોવીંદરાય અને દેવીસિ હે માયાવતીને કેમ કહી નહીં ?” આન દકુમારે પૂછ્યું

“ કારણકે તેમણે માયાવતીના બે પ્રેમીને તે ન જાણે તેમ મારી નાખ્યા છે, એ વાત પણ મે તેમના કાનમા કહી હતી !” કમલીનીએ જવાબ આપ્યો તરતજ ઇંદ્રજીતકુમાર હસીને બોલ્યા— “ તમારી બહેન તો નીચ અને લુચ્ચી છે, પણ તમે હવે કેવા નીવડો છો તે જોઈએ !” કમલીની શરમાઈને હાથ જોડી લીલા-

વતીને બતાવતા બોલી—“ અમે બંને બહેનો માટે એમ ધારણોજ નહીં ! નીચ માયાવતીની અને અમારી માતા જુદી હતી ! ”

“ એટલું સાફ છે ! ” ઇદ્રજીતસિંહ હસીને બોલ્યો—“ વાર ચકરમ બન્યા પછી તમે શું કીધું ? ”

“ પહેલા કીસનરાયને બાગની બહાર પહોંચાડી અને ચતુરસિંહને જોરાવરસિંહજીની પાસે લઈ જઈ બંનેની ઓળખાણ કરાવી ત્યાં રહેવાનું સ્થાન અને જોરાવરસિંહજીને છોડાવવાની યુક્તિ તેમજ તેમને સાથે લઈને બાગની બહાર નીકળવાનો માર્ગ બતાવી હું ચતુરસિંહથી છૂટી પડી આપને મુક્ત કરવાની તજવીજ કરવા લાગી ! બસ ! પછીની હકીકત આપ જાણો છો ! જોરાવરસિંહજીને ચતુરસિંહ કેવી રીતે છોડવ્યા તે એમને પૂછો ! ” વાચનાર સમજી ગયા હશે કે જોરાવરસિંહને છોડવનાર ચતુરજ હતો, અને માયાવતી જોરાવરસિંહને મારવા કેદખાનામાં મઈ ત્યારે ગેબી અવાજથી તેને ગભરાટમાં નાખનાર પણ તેજ હતો ! તેની હકીકત સાક્ષી બંને કુમાર ખુશ થયા પછી કમલીનીએ ચતુરસિંહને રત્નપુર વિદાય કરી બીજા અર્ધચારોને પણ જુદા જુદા કામ સોંપી રવાના કીધા આ બાગમાના ઝાડપાન બનાવદી જોઈને ઇદ્રજીતકુમારને અભયબી લાગી હતી કેમકે, એવા ભાગના બાગમાં ફળફુલના ઝાડ ધણા હોવાથી ખાવાપીવાની અડચણ નહીં પડે, એમ જોરાવરસિંહ જણાવ્યું હતું, પણ તેણે તો અત્રે કંઈ નહોતું આ વિષે તેણે કમલીનીને પૂછતા તેણે હસીને જણાવ્યું—“ કુમાર ! પેલી તરફ ચારે બાજુએ મજબૂત દીવાલથી ઘેરાયેલી થોડીક જમીનમાં જાતજાતના ફળના અનેક ઝાડ છે, અને તેમની સહાજ માટે એકે માણી નથી તોપણ બહારથી એક નહેર ભીંત નીચે થઈને અંદર સુધી વહેતી બાધ વામાં આવેલી છે, એટલે બાગમાના તમામ વૃક્ષોને પાણી પહોંચે છે ! ઝાડો જુના થતા પડી જાય છે, અને નવા ઝાડ પોતાની મેળે હોય છે ! ફક્ત દસ પંદર વર્ષે આ તલેસમનો રાજ એ બાગ એકવાર સાફ કરાવે છે ! ત્યાં જવાનો માર્ગ હું આપને બતાવીશ, એટલે આપને કોઈ પ્રકારની અડચણ પડશે નહીં ! ” પછી તે બંને બહેનો પણ બંને કુમારને ત્યાં એકલા છોડી કંઈ જરૂરના કામ માટે ત્યાંથી રવાના થઈ, જ્યારે ઇદ્રજીતકુમારના પૂછ

વાથી કમલીનીએ જણાવ્યું-“ અમે પરમ દિવસે પાછી ફરીશું ! ”
આમ ત્રણ દીન બે કમારો દેવમ દીરમા રહ્યા, અને જરૂર પડતી
ત્યારે પેલા મેવાવાળા બાગમા જઈ પેટ ભરીને પોતાના મુકામપર
પાછા ચાલ્યા આવતા હતા આ અરસામા તેમણે તીલસ્મી રક્તચંદ્ર
વાની નાખ્યું તેમા કેટલેક સ્થળે શબ્દો ઈશારતમાજ વર્ણવેલા
હોવાથી તેમાની કેટલીક બાબતો તેઓ બરોબર સમજી શક્યા
નહી તલેસમના કેટલાક ભેદ અને રસ્તા તેમના જાણવામા આવ્યા
પણ તમામ અસલ ભેદ તેઓ જાણી શક્યા નહી કમલીની પાછી
ફરતા તેને પૂછી ખુલાસો મેળવવાનો તેમણે ઠરાવ કીધો આમ
બે દિવસ પસાર થઈ ગયા ઓહોડવા પાથરવા માટે કંઈ વસ્તુ
દેવમ દીરમા નહોતી પણ બે કુમારોને કોઈ વાતની હેરાનગતી
ભોગવવી પડી નહી ત્રીજે દીને મધરાતે બે કુમારો શાત મીઠી
નિદ્રામા પોતાના મનની માનેલી પ્રેમમૂર્તિ સગેના હાસ્યવિનોદના
સુખદ્ સ્વપ્નની મજાહ ભોગવતા હતા, એટલામા એક પ્રકારના ગડ-
ગડાટથી તેઓ ચમકી જાગી હક્યા, અને તે અવાજ ક્યાથી આવે
છે તે જાણવા ચારે તરફ અન્યખીસહ જોવા લાગ્યા બહુ ધ્યાનથી
સાબળવા છતા પણ અવાજ શેનો આવે છે તે સમજી શકાયું નહી
ફક્ત એટલું જણાયું કે દેવમ દીરની પૂર્વ તરફની ઈમારતમાથી તે
અવાજ આવતો હતો ત્યા જઈને તપાસ કરવાનું તેમને યોગ્ય ન
લાગવાથી તેઓ અગાસીમા જઈ તે તરફ જોવા લાગ્યા સમભગ
અરધા કલાઃ સુધી એ ગડગડાટ સભળાયા બાદ બધું થઈ ગયો,
અને તે ઈમારતનો દરવાજો ઉઘાડીને એક માણસ તેમાથી બહાર
નીકળતો જણાયો તે દેવમ દીર પાસે આવ્યો, અને થોડીવાર ત્યા
હોમા રહીને પૂર્વ તરફની ઈમારત સાથે સબધ ધરાવતા કુવા તરફ
ચાલ્યો કુવા પાસે પણ થોડીવાર હોમા રહ્યા બાદ તે આગળ ચાલ્યો,
અને આમતેમ ફરતો ન્હાની ઈમારતો પાછળ જઈ અદૃશ્ય થઈ ગયો
થોડીવાર પછી તે તરફથીજ અબળાના રૂદનનો અવાજ સભળાવા
લાગ્યો, જે સાબળી ઇંદ્રજીતકુમાર બોલ્યો-“ આ માણસ અત્રે આવ્યો
એ અન્યખી બરેલું છે ! ”

“ અને આ રૂદનથી આપણી અન્યખીમા વધારો થાય છે ! ”

આન દર્સિહ બોલ્યો- “ આજ્ઞા હોય તો તપાસ કરી આવીએ ! ”

“જવાબ હરકત નથી !” ઇદ્રજીતકુમાર બોલ્યો, અને કંઈ વિચારમાં જરા ચુપ રહી ફરી બોલ્યો—“ડીક ! તમે અત્રે બેસો ! અમેજ તપાસ કરવા માટે જઈએ છીએ !”

“તો આપણે સાથેજ જઈએ !” આન દસિહે કહ્યું

“આપણામાથી એકે તો અત્રે રહેવુજ જોઈએ ! તમેજ જાઓ ! તલવાર સાથે રાખજો !” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું બને અગાસીમાથી નીચે ઉતર્યા, એટલે આન દસિહ તલવાર લઈ ઓરડાના મધ્યભાગ-માના ગોળ સ્થળ પાસે ગયો, અને તેમાં કોતરેલી એક મૂર્તિપર હાથ મુકીને તે જોરથી દબાવી તરતજ સ્થળમાં એક બારી ઉઘડી ગઈ, જેમાં થઈને તે સ્થળમાં દાખલ થયા, અને થોડીવારમાં બનાવટી બાગ પાસે ચાલતો નજરે પડ્યો. કદનનો અવાજ આવતો હતો તે તરફ જતા તે એક ન્હાના ડર આગળ જઈ પહોંચ્યો, જેના ખુલ્લા દરવાજા પાસે આમથી તેમ ફરતા પેલા માણસપર તેની નજર પડી આન દકુમારને જોતા તે ઝડપથી ધરની અંદર જતો રહ્યો, એટલે કુમાર પણ વજર ધારિતએ તેની પાછળ ગયો. આ ધર બે મજલાનું હતું, અને તેમાં કેટલીક ન્હાની ઓરડીઓ હતી, જે દરેકન બે દરવાજા હોવાથી એકમાથી બીજામાં એમ બધી ઓરડીઓમાં જવાનું હતું. કુમાર આન દસિહ જો-ઉતાવળે તે માણસની પાછળ ગયો હતો, પણ પેલો માણસ એક ઓરડીમાથી બીજામાં થઈને કેટલીક ઓરડીઓમાથી પસાર થઈ અદ્રશ્ય થઈ ગયો. રાતનો સમય હોવાથી વરમાં તેમજ દરેક ઓરડીમાં અધાર હતું, એટલે ઓરડીઓમાં ફરી તે માણસને શોધી સકાય તેમ નહોતું. આથી કુમાર પાછો ફરી ધરના દરવાજાપર આવ્યો તો તે બંધ હતો. દ્વાર ઉઘાડવાની અને છેવટે બારણા ઉતારીને બહાર નીકળવાની કુમારે બહુ તળવીજ કરી, પણ તેમાં તે કાળ્યા નહીં આખરે થાકીને તે એક ઓરડીના દ્વાર પર આવી ઉભો, એટલે ઉપરના મજલાપરથી વળી કદનના અવાજ સંભળાયાથી ત્યાં જઈ તપાસ કરવાનો કુમાર વિચાર કર્યો, પણ ઉપર જવા માટે ઝાંચ દાદર દેખાયો નહીં. આથી તે મુંઝાયો, અને અધકારમાં આમથી તેમ ફાફા મારવા લાગ્યો. આમ રાત્રી અથડામણમાંજ પસાર થઈ ગઈ. સવાર પડતા સૂર્યનો પ્રકાશ ડરની અંદર પડવાથી ત્યાંની તમામ વસ્તુઓ હવે દેખાવા લાગી, એટલામાં પાછળની તરફથી અજાણક દ્વાર ઉઘાડવાનો અવાજ

આબો, જેથી તેણે પાછળ ફરી જોયું તો એક ઓરડીનું દ્વાર
અત્યાર સુધી બંધ હતું તે ઉઘડી ગયું દેખાયું તે બેઘડા
તેમા દાખલ થયો તો એક તરફ ઉપર જવાને નાજુક પગથી
ઓની એક સીડી જણાઈ, જે મારફત તે ઉપરના મળલા ઉપ
પહોચી જઈ આસપાસ જોવા લાગ્યો. આ મળલાપર એકસરખ
બાર ઓરડીઓ હતી, જે દરેકમા બળે દ્વાર હોવાથી એકમાથ
ખીજી ઓરડીમા જઈ ગકાય તેમ હતું આન દસિ હ એક ઓર
ડીમા દાખલ થયો તો તેમા જળા પથ્થરના એક ચબુતરા સિવાર
ખીજી કંઈ જણાયું નહીં આ ચબુતરા ઉપર એક કમાન અં
પાચ તીર પડ્યા હતા, જે તપાસી જોતા પથ્થરના બનાવેલ
જણાયા તે ખીજી ઓરડીમા ગયો તો તેમા એક લારા પડ
હતી, જેનું કપાયલું મસ્તક પણ પાસેજ પડ્યું હતું આ લાર
પણ પથ્થરનીજ હતી, એટલે તેને બરોબર તપાસીને કુમાર ત્રીજ
ઓરડીમા ગયો તો તેની અંદર ભીંતમા કેટલીક ખીલીઓ ઠોકેલી
હતી, જે દરેકપર એકેક ખુલ્લી તલવાર ટાંગેલી હતી આ તલ
વારો કંઈ બનાવડી નહોતી, પણ ખરા લોખંડની હતી, અં
તેમનાપર બહુજ કાટ ચઢી ગયો હતો. ત્યાંથી ચોથી ઓરડીમા
જતા ચાલીના એક સિંહાસન ઉપર એક મૂર્તિ બેઠેલી જણાઈ
આ મૂર્તિ એક પ્રકારની ધાતુની બહુજ સરસ બનાવેલી હતી
તે જોતાજ આન દસિ હે ઓળખી કહાડી કે તે લીલાવતીની હતી
એકાતમા પોતાની હૃદયદેવીની મૂર્તિ જોતા તે કેટલીક વાર સુધ
તેના દરેક અવયવ પ્રેમભરી નજરે જોતો ત્યાજ ઉભો રહ્યો
એટલામા પાસેની ઓરડીમાથી ખટકાનો અવાજ સંભળાયો, જે
કદાચ પેલો ગ્રમ થયેલો માણસ તેમા હશે, એમ ધારી કુમાર ઉત
વળે તે ઓરડીમા ગયો તો ત્યાં કોઈ હતું નહીં, પણ એક તર
ચાલીની પેટી પડી હતી, જેની વચમા હાથ જઈ શકે એવડું એક છી
હતું, અને તેની પાસે નીચે મુજબ સોનેરી અક્ષરે લખેલું હતું

આ છીદ્રમાં હાથ નાંખશે તો એક અજબ વસ્તુ મળશે

આ વાચતા આન દસિ હે કંઈ વિચાર કર્યો વિના છીદ્ર
હાથ નાખ્યો પેટીમા હાથ પડતાજ મળખૂત બેડીમા બધાઈ અં
હોય તેમ અંદર સીકડાઈ ગયો વળી તે પેટી જમીન સાથે જડો
હોવાથી સહેજ ખસેડી શકાય તેમ નહોતું તેણે પોતાનો હા

છટો કરવાને ફાફા માર્યા પણ સર્વ ફોકટ ' વાચનાર ! આન દકુમારને આ હાલતમાં અત્રેજ રહેવા દઈ આપણે તેની રાહ જોતા દેવમદિરમાં બેઠેલા ઇદ્રજીતકુમાર તરફ નજર ફેરવીએ ધાગી વાર રાહ જોવા છતાં આન દકુમાર પાછો ન ફરવાથી તે બેચેન બનવા લાગ્યા, અને વખત જતો ગયો તેમ તેમ તેની બેચેનીમાં વધારો થયો ચિંતામાં આખી રાત વીતી ગઈ, અને દીન પણ એક પ્રહર જોડ્યો ચઢી ગયો પણ આન દકુમાર ન આવવાથી તે નફી કોઈ આફતમાં ફસાઈ ગયો હશે, એમ ખારી પોતે તેની શોધમાં જવાને ઠરાવ કરી રા, એટલામાં કમલીની લીલાવતી સહ ત્યાં આવી પહોંચી ઇદ્રજીતને ઉદાસ ચહેરે એકલો બેઠેલ જોઈ તે તરત સમજી ગઈ કે આન દકુમાર અવશ્ય કોઈ સકટમાં ફસાયો હશે, અને તલેસમમાં તેમ થવાના નવાઈ સરખું નથી કેમકે, તલેસમમાં રહેનાર માણસ સહજ ભૂન કરતા આફતમાં આવી પડે છે આથી તેણે આતુરતાથી ખૂબી- “ પ્રતાપી કુમાર ! આજ ઉદાસ કેમ છો ? આન દસિંહજી ગયા ગયા ? ” જવાબમાં કુમારે આગલે દિવસે બનેલા બનાવની હકીકત જણાવતા કહ્યું- “ લાઈ આન દસિંહ લગભગ ત્રણ પ્રહર થી ગયા છે પણ પાછા ફર્યા નથી તેથી ચિંતા થાય છે । ” આ હકીકત સાંભળી લીલાવતી બહુ દુઃખી થઈ તેની આખોમાં જળજળીયા ભરાઈ આગ્યા, જે તેણે મહા મુસીબતે છૂપાવ્યા બને કુમારેજ તલેસમ ફત્તેહ કરશે, એમ તે ખાત્રીથી માનતી હતી છતાં પોતાના વહાલાપર શી આફત આવી પડી હશે, એ વિચારે તે ગભરાટમાં પડી એ હાલત છપાવવાની તેની ગમે તેટલી તજવીજ છતાં ઇદ્રજીતસિંહ અને કમલીની તેની મનોવૃત્તિ નહીં ગયા તમામ હકીકત સાંભળ્યા બાદ કટલીક વાર ઉંડા વિચારમાં ચુપ રહીને કમલીની બોલી “ અત્રે કોઈ આવે તેમાં અભયબી નથી, પણ એક સ્ત્રી અત્રે આવે એ નવાઈ સરખું ! કુમાર, આપે સ્ત્રીનાજ ઉદનનો અવાજ સાંભળ્યો હતો ? ”

“ ખરેખર ! આપ, માયાવતી અને મહારા સિવાય કોઈ ગ્રાંથી સ્ત્રીને અત્રે આવવાનો માર્ગ બંધ નથી ’ કટલાક પુરુષો અત્રેનો માર્ગ નહોતો છે । ” લીલાવતીએ જણાવ્યું

“ પણ દેવમદિરમાં અમે અને જોરાવરસિંહજી ઉપરાંત બીજો કોઈ આવી શકે તેમ નથી । ” કમલીની બોલી “ પણ

એ વાતો પડતી મૂકી આન દસિ હજીની શોધ તાકીદે કરવી જોઈએ. અત્રે કાંઈ દુશ્મન મુશ્કેલીએ આવી શકે છે, તોપણ જરા ધારિત લાગે છે કેમકે, બંને કુમારોને દેખાનામાથી છોડાવ્યા પછી આપણે તીલસ્મી બાગની બહાર જતા હતા ત્યારે પેલો હરામખોર આવી પહોંચી કુમારશ્રીને જખમી કરશે, એવું આપણે સ્વપ્ને પણ ધાર્યું તહોતું. અત્રે પણ કોઈ હુમ્મો આવી પહોંચ્યો હોય તો ?” આમ વાતચીત કરીને તેઓ આન દ-કુમારની શોધમાં દેવમ દિરની બહાર આવીને જે તરફ તે ગયો હતો તે તરફ ચાલ્યા એ- ધર આગળ જઈ પહોંચતા કમલીની ઉભી રહી ગઈ અને તેના બધ દરવાજા તરફ બારીકાથી ચોડી-વાર જોઈ રહ્યા બાદ આગળ ચાલી બીજા ધર આગળ જઈ પહોંચતા તેના બધ દ્વાર તરફ એમજ જોયા પછી માથું હલાવતી તે આગળ ચાલી આમ કુમાર અને લીલાવતી સહ સાતેક ધરના દ્વાર જોતી જે ધરમાં આન દકુમાર ગયો હતો તે ધર આગળ તે જઈ પહોંચી તેના દ્વાર તરફ એકટસે જોઈ રહ્યા બાદ બોલી ઉઠી- ‘બસ’ આન દસિ હજી આ ધરમાંજ છે. કુમાર ઉપક્રાંત બીજા બે માણસ પણ વરમાં છે.” આમ કહી ઉપરના ચોકઠા તરફ હાથ કરી ઇદ્રજીતકુમારને બતાવતા તે બોલી- “જુઓ! પેલા કાળા પથ્થરની ત્રણે ખીલી નીચી વળી ગઈ છે.”

“તેથી શું ?” ઇદ્રજીતકુમારે અન્યખીસહ પૂછ્યું.

“આ ધરમાં જેટલા માણસ જાય તેટલી ખીલી નમી જાય.” કમલીનીએ જણાવ્યું એટલે ચોકઠા તરફ જોતા ઇદ્રજીતકુમાર બોલ્યો- “એ ચોકઠામાં બાર ખીલી હોવાથી બાર માણસો ધરમાં જતા બારે નીચી વળી જાય, પણ વધુ માણસો જાય તો ?”

“બારથી વધારે માણસો આ ધરમાં જઈ શકેજ નહીં.” કમલીનીએ જણાવ્યું, “કુમાર! તલેસ્મના બધારણ આગળ કોઈનું જોર ચાલતું નથી.”

“પણ લાઈ આન દસિ હ આ ધરમાં છે, એ તમે કેમ જાણ્યું ?” ઇદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું-

“મેં અટકળ કરી કેમકે, આપે જણાવ્યા મુજબ એક માણસ બાગમાં આવ્યો, જે બાદ સીના રડવાનો અવાજ સંભળાયો, એટલે બે થયા, અને ત્રીજા આન દકુમાર તેમની પૂઠે

આવ્યા હશે ! ત્રણ માણસ આ ધરમા હોવાની ખત્રી છે, એટલે એ ત્રણજ હોવા જોઈએ !” કમલીનીએ ખુલાસો કર્યો.

“ભાઈ આન દસિ હની હવે ભાળ લેવી જોઈએ ! એમનાપર કદાચ સંકટ આવી પડ્યું હશે !” ઇદ્રજીતકુમારે આતુરતાસહ જણાવ્યું. કમલીની કંઈ વિચારમા જરા ચુપ રહીને બોલી-“કુમાર ! આ ધરનું દ્વાર મહા મુશ્કેલીએ ઉઘાડી શકાય તેમ છે, પણ ચોકઠામાની નીચી વળેલી ત્રણ ખીલી સિવાય બાકીની નવ ખીલીમાથી ગમે તે એકને જલગ મારીને પકડી લઈ જોરથી નીચે નમાવે, જોઈએ શું થાય છે ?” તરતજ ઇદ્રજીતકુમારે જલગ મારી એક ખીલી પકડી આથકેા મારી નીચી વાળી નાખી એકાએક જાણે તે ધરની અદર મ્હોટા ચક્રેા અને કમાનો વગેરે ચત્ર જોરથી ચાલતા હોય, એવો ગડગડાટ સભળાવા લાગ્યો. ત્રણે જણ દરવાજાથી જરા દૂર ખસી શું થાય છે તેની રાહ જોતા ઉભા જરા વારમા અગાસીમાથી અવાજ સંભળાયો-“જરા આમ જુઓ !” આ સાંભળી ત્રણે જણે ચમકીને ઉપર નજર કરી તો એક માણસ વાકેા વળીને તેમની તરફ જોતો અગાસીમા ઉભેલ જણાયો. આ માણસે પોતાનું મુખ ભુરખામા સંતાડેલું હોવાથી તે કોણ હતો તે જણાયું નહીં. કુમાર વગેરેની પોતાની તરફ નજર જોઈ તેણે એક વાળેલો કાગળ તેમની તરફ નીચે ફેંક્યો, જે કમલીનીએ ઉપાડી લઈ ઉપેડીને વાચ્યા બાદ ઇદ્રજીતકુમારને કહ્યું-“તાકીદે એ નીચી વાળેલી ખીલીને અસલની માફક સીધી કરી નાખો !”

“કેમ ? કાગળમા શું લખ્યું છે ?” ઇદ્રજીતે અન્યખીસહ પૂછ્યું, એટલે કમલીની ઉતાવળે બોલી-“પહેલા ખીલી સીધી કરો ! વિલખ પ્રવામા આપણનેજ નુકસાન છે !” તરતજ કુમારે જલગ મારીને ખીલીને આથકેા મારી સરખી કરી દીધી, એટલે ધરમા થતો ગડગડાટ બધ થઈ ગયો. કમલીનીએ કાગળ કુમારના હાથમા આપ્યો, જેમા અઈચારોની ભાષામા લખ્યું હતું. કુમાર તે ભાષા જાણતો હોવાથી તે વાંચી શક્યા તેમા નીચે મુજબ લખ્યું હતું —

અત્રે હુ છુ ડરશેા નહી-કુમારને રહેજ પણ દીન થશે નહી જરાવાર ઉભા રહેા હુ પોતે નીચે આતુર આપનેા હુ ખી દેવ

પત્ર લખનાર દુ ખી દેવ કોણ હશે તે ઇંદ્રજીતકુમાર બહુ સકયો નહીં એ વિષે તેણે કમલીનીને પૂછતા તેણે જવાબ આપ્યો. “કુમાર, ધીરજ ધરો. એ કોણ છે તે આપ હમણા બહુરો.” કુમારે આતુરતાથી દ્વાર તરફ જોયું, એટલામા તે ઉઘાડીને ખુરખામા મુખ છુપાવેલ દુ ખી દેવ રતનનો હાથ પકડી તેને ધસડતો બહાર આવ્યો. બારણાની બહાર આવતા તેણે પોતાના મુખપરનો ખુરખો ખસેડી નાખ્યો. તેનું ખરું સ્વરૂપ જોતા ઇંદ્રજીતસિંહ હર્ષાન્વેશમા આગળ વધી સ્નેહથી તેને ભેટતા બોલ્યો— “મહારાજ જોરાવરસિંહજી! અત્રે આપની મુલાકાત થશે, એવી કોને આશા હતી! ખરા દુ ખી દેવ! લાઈ આન દસિંહ આ ધરમા છે?”

“હા! અદર પધારો!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“અબળાના રૂદનનો અવાજ અમે સાંભળ્યો હતો તે પણ ત્યારે આ ધરમાજ હશે?” ઇંદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું.

“તે અબળા આ રહી!” રતનને ખતાવતા જોરાવરસિંહે જણાવ્યું— “કુદરતે આ હરામખોરનો અવાજ પણ એવો બનાવ્યો છે કે તે ઉપરથી પણ એ પુરૂષ છે, એમ સમજાવ નથી!”

“એને આપે ત્યારે પકડ્યો?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“ઝઈ કાલે એને હું આ ધરમા કેદ કરી ગયો હતો, અને આજે એને લઈ જવા આવ્યો હતો!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“ઝઈ કાલે આપ અત્રે પધાર્યો હતા ખરા! અમને મળ્યા વગર જતા રહ્યા તેનું કઈ કારણ?” ઇંદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું.

“કુમાર, કાલે એક પળ ખોટી થતા આપણું કામ બગડી જાય તેવા સંજોગો હતા, એટલે આપની પાસે આવ્યો નહીં!” જોરાવરસિંહે ખુલાસો કર્યો— “અરે! ઝઈ કાલની હકીકત સાંભળી આપને હાસ્ય આવશે, પણ પહેલા ધરમા પધારી કુમાર આન દસિંહને મળો!”

“લાઈ બહાર કેમ ન આવ્યા?” ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું.

“બહાર આવી શકે તેમ નથી! એ તલેસ્મમા ફસાયા છે, એટલે હવે તેની અદર જઈ તે તોડીનેજ બહાર નીકળી શકશે, મારે તેમને મળવામા હવે ઢીલ ન કરો!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“જે કામે આપ ગયા હતા તે થયું?” ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું.

“હા !” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યા.

“વર્ષતાળને કયા છોડી આવ્યા ?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“એ પણ આવતોજ હશે.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું -
“ખરેખર ! એ પણ ચાલાક અને પકડો અઈયાર છે. એની ચાલાકીની હકીકત સાબળતા આપને હાસ્ય આવ્યા વિના રહેશે નહીં. કુમાર આન દસિંહ માટે આપ ચિંતા કરો નહીં. આપ બંને ભાઈ આ તલેસમ જીતશે, એમ નિર્માલ થયેલ છે.”

“એ તો ખરૂં, પણ રક્તઘથમા વર્ણવેલી બાબતો ભાઈ આન દસિંહ સમજી શક્યા નથી એથી તલેસમ ફત્તેહ કરતાં એમને થોડી હેરાનગતી ભોગવવી પડશે.” દ્વંદ્વજકુમારે જણાવ્યું.
“એમાના દશબાજ શબ્દોનો અથ સમજાયો નહીં, એટલે એમાની ઘણીક બાબતોની મતલબ ‘ચાનમા’ ઉતરી નહીં.”

“પણ હું આપને એવી ચાવી મતાવું કે પછી આપ ગમે તે તીલરમી પુસ્તક વાંચીને મમજી શકશો. અને ગમે તેવા ગુપ્તવસ્તુ ભરેલા શબ્દોનો ભાવાર્થ સહેવાઈથી સમજી શકશો.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, અને કુમારના કાનમા ઝંઈ કહ્યું, જે સાબળતા તે એકદમ હસી પડી બોલ્યા “વાહ ! ક્વી ચતુરાર્થ ! જરાકમા ભાવાર્થ કેવી બદલાઈ જાય છે. આપનું કહેવું ખરોખર છે. આપ તલેસમના રાજા એ ભેદ જાણો. ‘ખસ’ હવે હું તમામ તીલરમી રાખના અર્થ સમજી શકીશ.” કમલીની હવે ચુપ રહી શકી નહીં તે કરડાકીમા બોલી-
“ખરેખર ! રાજા છો એટલેજ ક્વી ક્વી વામા અર્થ ભરેલ છે.” જવાબમા જોરાવરસિંહ -હું- “એટલામાજ મનમા ખાતું કંઈ આવી ગયું. તમારા ચહેનાપન જનાયલી હદાસી પરથી જણાય છે કે કુમારને મેં કાનમા કહ્યું તે તમારાથી છપ્પુ રાખવા માટેજ, એમ માનો છો ? તમ મમજીતુ ગતા આ હરામખોર અત્રે છે તેનો પણ ખ્યાલ કરવો હતો. અબદ તમાનાથી કંઈયે રહેનાર નથીજ.”
કુમારે કમલીની તરફ નિઃચિત્ર નજરે જોયું, નથી તે હસીને મુખ ફેરવી લઈ વરમા જવાને તના દ્વાર તરફ ચાલી તરતજ દ્વંદ્વજકુમાર, લીલાવતી, અને જાનનો હાથ પકડીને જોરાવરસિંહ તેની પાછળ ઘરમા ગયા. જોરડીમા આન દકુમારનો હાથ પેટીમા સપડાઈ ગયો હતો તે આંગ્રીમા જોરાવરસિંહ સર્વને લઈ ગયો તો તે પેટી તેમજ આન દસિંહ ત્યાં જણાયા નહીં, પણ જે રથજે પેટી

પડી હતી તેટલી જમીનમાં એક કુવા જેવું થઈ રહ્યું હતું આ જોઈ જોરાવરસિંહની અન્યબીને પાર રહ્યા નહી, અને તે દીંગમૂઠ સરખો કુવા તરફ જોઈ રહ્યો તેની આ હાલત જોઈ ઇંદ્રજીતકુમારે આતુર-નાથી પૂછ્યું-“આપ શી વીમાસણુમાં ઉભા રહી ગયા ? બાઈ આન દને આપ આ આરડીમાજ છોડી ગયા હશે ?”

“હા !” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું-“આ કુવો દેખાય છે તે સ્થળે એક પેટી હતી, તેમાં આન દસિંહજીનો હાથ સપડાઈ ગયો હતો ! હવે તો તે તલેસમમાં દાખલ થઈ ગયા !”

“ઈશ્વરેચ્છા !” ઇંદ્રજીતકુમાર નિશ્વાસ નાખી બોલ્યો-“અત્યારે અમારું મન બ્યથ્ર બની ગયું છે આપ આ બાગમાં આવી અમને મળ્યા વિના આ ઘરમાં શામાટે ગયા ? બાઈ આન દ સિંહને આ ઘરમાં રહેવા દઈ બચાવવાની આપે કંઈ તજવીજ શામાટે ન કરી ? આવી વાળીક બાબતો જાણુવા અમે અધીર બન્યા છીએ ! પણ આ કુવાના શુ છે તે પહેલાં જોઈએ !” આમ કહી તે કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો “તીલરમી બજર આપો તો દુવામાં પ્રકાશ કરીને જોઈએ !” કમલીનીએ ત્રીંગી અને બજર તેને આપ્યા, એટલે હાથમાં બજર લઈને તે ડુવાની પાસે ગયો અને કુવામાં તેનો પ્રકાશ પાડી તેણે નમીને અદર તેયુ દુવામાં તેણે કાણુ જાણુ શુ જોયુ કે કોઈને કંઈ કહ્યા વગરજ હાથમાં બજર સહીત તે એકદમ કુવામાં કુની પડ્યા આ જોઈ કમલીની અને લીલાવતી ગભરાઈ જોરાવરસિંહને અન્યબી ઉપજી અને તેણે પણ પોતાની પાસેના બજરથી કુવામાં પ્રકાશ પાડીને જોયુ, પણ કંઈ જોવામાં આવ્યું નહી

‘આ બાગમાં એવું તે શુ દેખાય છે ?’ કમલીનીએ પૂછ્યું

‘કંઈ દેખાતું નથી !’ જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો

“હવે આપ સલાહ આપો કે શુ કરવું ?” કમલીનીએ કહ્યું, એટલે જોરાવરસિંહ તેની પાસે આવતા બોલ્યો-“બંને કુમારજી આ તલેસમ તોડશે, છતાં બંને સાથે તલેસમમાં ગયા, એ સાચું ન થયું ! બાવી બજવાન ૭ ! હવે હમણાં આપણે કુમારોને મળી શકીએ તેમ નથી, માટે ચાલો ! અત્રે ઉભા રહેવું યોગ્ય નથી ! બંને કુમારોને હજી ઘણી બાબતોથી જાણીતા કરવાની જરૂર હતી !” તેઓ ઘરની બહાર નીકળવાને ચાલ્યા, એટલે કમલીની બોલી-

“પણ આ હરામખોર રતનને સાથે લઈ જ્યા ફરશે? એને અત્રે શા માટે લાવ્યા હતા?”

“કાલે એને પકડીને હું આ ઘરમા મૂકી ગયો હતો. એ બહાર નીકળી શકશે એવી મને ખાત્રી નહોતી, પણ આજે હું અત્રે આવ્યો ત્યારે ત્રણ દ્વાર એણે ઉઘાડી નાખ્યા હતા, અને એણે ઉઘાડવાની તજવીજમા હતો. આ ઘરનો છૂપો ભેદ એ ક્યાથી જાણતો હશે તે અટકળી શકાઉ નથી.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“આપે એને કેવી રીતે પકડ્યો?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“પહેલાં એને ઠેકાણે પાડીયે, પછી એની હકીકત જણાવીશ.”

જોરાવરસિંહે જણાવ્યું. આમ વાત કરતા તેઓ ઘરની બહાર આવ્યા, અને દેવમદીર તરફ ચાલ્યા. પહેલાં તેઓ પશ્ચિમ તરફ આવેલા ઘર પાસે ગયા, જેના દરવાજા આગળ હાડકાઓના એક મોટા ઢગલાની વચ્ચે લોખંડની સામ્રાજ દાટેલી હતી, અને તેનો ખીલે છેડા પાસેના કુવામા ઉતારેલો હતો. જોરાવરસિંહે રતનને તે કુવા પામે લઈ જઈ જબરદસ્તીથી તેને તેની અદર ધકેલી દીધો. કુવામાથી તેની ચીચીચારી સંભળાતી હતી, તેની દરકાર ન કરતા તેઓ ત્રણે દેવમદીરમા જતા રહ્યા. ત્યાં જઈ બેસતા કમલીનીએ પૂછ્યું—“વાર વર્ષતાળે શું કર્યું તે જણાવો. મેં એને આપની પામે મોકલ્યો હતો, એટલે તેણે ખરા અત કરણથી કામ બજાવ્યું કે નહીં તે જાણવા આતુર છું.”

“વર્ષતાળે હીલથી જામ બજાવ્યું.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“માયાવતીને દેખીતી રીતે એ એવો મળી ગયો કે તેને તે લાગ્યું કે ઈનામની લાલચથી તે પોતાનું કામ બજાવશે.”

“એ વાત એણે મને જણાવી હતી.” કમલીની બોલી.

“ખરેખર! એણે અજબ રીતે માયાવતીને કમી. માપણ તરફની નજીવી વાતો તેને કહીને તેણે પોતાની મતલબ પાર પાડી. પણ કાશીમા આપની પાસે આવ્યા પછી એણે શું કર્યું તે મારે જાણવું છે.”

“ત્યાં એણે બહુજ અન્યખી પમાડનારા બે ત્રણ કામો બજાવ્યા, અને તેમા પણ એક કામની તો કંઈ વાતજ ન પડે.”

“એ ક્યા રાખી?” કમલીનીએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“એણે માયાવતીને કહ્યું કે ‘હું જોરાવરસિંહને પકડી દારો-
ગોવાળા મહેલમા કેદ કરે છું, એટલે તમારે હાથેજ એને મારી
નાખી નિશ્ચિત થજો.’” આ કામ તેણે ચાલાકીથી બજાવ્યું, અને
ઈનામમા માયાવતી પાસેથી અન્નચબધરની કુચી મેળવી.”

“એ મ્હોટું કામ થયું! એ કુચી કેની પાસે છે?”

“મારી પાસે! મને આપશે, એવી આશા નહોતી પણ
મે માગી ત્યારે તેણે તરત આપી દીધી.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“મે એને સર્વ સમજવીને મોકલ્યો હતો.” કમલીનીએ
જણાવ્યું—“ખરેખર વર્ષતાળ કામનો માણસ છે! મહારાજ
કુલીનસિંહનો એ ગુન્હેગાર છે, અને દેહાત દેડની શીશાને પાત્ર
છે, પણ એ બૂલ એણે મોહપાશમા લપટાઈને કરી છે! બાકી
એની દાનત સાફ છે, અને પોતાની બૂલ માટે હવે એ બહુ
પસ્તાય છે! આવા સજોગો જોતા એ ક્ષમાને પાત્ર છે.”

“ખરેખર! વળી તમારે લીધે એણે અત્યાર સુધીમા કુલીન-
સિંહજીની જે સેવા બજાવી છે, તે ધ્યાનમા લેતા તેની આગલી
બૂલ કંઈ બીસાતમાજ નથી.” જોરાવરસિંહ બોલ્યો

“વારુ આપને મારવાના સબધમા એણે માયાવતીને કેવી
રીતે ઠગી?” કમલીનીએ પૂછ્યું જવાબમા જોરાવરસિંહે તમામ
હકીકત જણાવી, જે આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ તે માટે
વર્ષતાળ સબધી વાચનારને ઉપજેલી શકા આ ખુલાસાથી દૂર
થઈ હશે, અને કમલીનીની આજ્ઞા મૂજબ તેણે માયાવતીને ઠગવા
સધળી ચાલાકી ચલાવી હતી, એ સાફ જણાયું હશે

—(૦)—

પ્રકરણ ૨૪ મુ.

તીલસ્મી સુરંગ.

ખરેખર! ઇશ્વરની લીલા અપાર છે! પાપના ફળ માણ-
સને અવશ્ય ભોગવવા પડે છે! જે માયાવતી આજ સુધી દુનિ-
યાને તુચ્છ મણતી હતી તે હવે દુનિયાને પોતાનું મુખ બતાવવાની
પણ હિમત કરી શકતી નથી! જે માયાવતી કોઈનાથી ડરતી નહોતી

તે આજે એક પાદડાના ખડામડાટથી ધ્રુજે છે ' દીનરાત હાસ્ય વિનોદ કરતી હતી તે આજે રડીને આખો નુકાડે છે । સંધ્યાકાળને સમયે બયાનક જ ગલમા દુ ખી-ઉદાસ માયાવતી પાચ દાસીઓ-સહ કરેલા પાપકર્મોનો પશ્ચાત્તાપ કરતી બેઠી હતી તેઓ સર્વ પુરૂષના વેષમા હતી દાસીઓ પાસે એકેક ભાલો અને તોરકમાન હતા, જ્યારે માયાવતી પાસે કંક્ત તીલરમી તમ ચો હતો રાત્રીના આગમન સાથે અધમાર વધતો જતો હતો, તેમ તેનો ગભરાટ વધતો જતો હતો તે કેઈના આવવાની રાહ જોતી હોય તેમ વારવાર પૂર્વ દિશા તરફ આતુરતાથી જોતી હતી થોડીવારમા તે તરફથી દીપકનો પ્રકાશ આવતો જણાયા, અને તે સમીપ આવતા પુરૂષ વેશમા લીલા હાથમા રાનસ લઈને આવતી દેખાઈ તે પાસે આવતા માયાવતીએ ગભરાટસહ પૂછ્યું-“ કહે રા બખર ?”

“ બખર તુ કહુ ? બસ ! હવ જમાનીયાની ગાદી આપ મેળવી શકા તેમ નથી ।” લીલાએ જવાબ આપ્યો

“ પણ દીવાન પાસે તુ ગઈ હતી ?” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ હા ! બાગમાના બડખોર સીપાઈઓમાના કટલા- તે સમયે ત્યા હતા, અને દીવાનજીને ખુરખાવાળાઓની હકીકત જહેતા હતા, પણ મને જોઈ તેઓ ચુપ થઈ ગયા ।” લીલાએ જણાવ્યું- “ દીવાનજીએ મને આવવાનું ઝારણુ પુછતા મે જણાવ્યું કે ‘ માયાવતીબા અમને છોડી ક્યાક જતા રહ્યા છે, અને ચારે તરફ રોધતા તેમની ભાળ મળી નહી, ત્યારે આપને બખર આપવાને આવી છુ ।’ આ સાંભળી દીવાને મન કહ્યું-‘ ઠીક ! તુ જરા બહાર બેસ, એટલામા આ સીપાઈઓની હકીકત હુ સાંભળી લઉ ।’ આમ મામલો બગડી ગયેલો જોઈ તમજ કદાચ મને કેદ પકડવામા આવે, એવી ધારિત લાગવાથી હુ બહારના પહેરેગીરોને સમજાવી ત્યાંથી નહાસી આવી ।”

“ પણ બને ખુરખાવાળાઓનો કઈ ભેદ જણાયો ।”

“ ના, પણ આપણે બાગમાથી નહાસવાનો વિચાર કીવા ત્યારે જે અવાજ સંભળાયા હતો, તે બોલનારની ભાળ મળી છે ।”

“ તે કોણ હતો વાડ ?”

“ વર્ધતાળ ! દીવાન પાસેથી જટકીને હુ આ તરફ આવતી હતી ત્યારે માગમા તે મળી ગયા તેણે મને કહ્યું કે, બોલનાર તે પોતે

હતો, અને મને આપને જણાવવાનું કહ્યું કે, હવે આપની ખરાબ દશા બેસી ચુકી છે માટે કરેલા કર્મના ફળ ભોગવવા તૈયાર થઈ રહેવું. હજી પણ ઈનામ મળે તો આપને મદદ કરવાની તેણે મરજી જણાવી.” આ સાંભળી માયાવતીએ ઉડી હાથ નાખી પૂછ્યું—“વાર, બીજી શી ખબર છે?”

“બીજી ખબર શું કહું? રાજા કુલીનસિંહની વીસ હજાર સીપાઈઓની ફોજ આવી પહોંચી છે, જેનો સરદાર નાહરસિંહ છે. દીવાને આપણા સરદારને પત્ર આપી તેની પાસે મોકલ્યો હતો. પણ જવાબમાં નાહરસિંહે મ્હોડેથીજ એમ કહેવરાવ્યું કે ‘અમે ફક્ત માયાવતીને પકડવાને આવ્યા છીએ?’ પછી દીવાને આપની રોધમાં જસુસો મોકલ્યા છે, એવી ભાળ મળી છે!”

“ત્યારે હરામખોર દીવાન પણ અમારો દુરમન બની બેઠો છે, એમ દેખાય છે. પછી બીજું ક’ઈ?”

“રાતને સમયે વેષ બદલીને હું રાજા કુલીનસિંહની ઓળખ લીધા મઈ, અને ફરતી ફરતી નાહરસિંહના તબુની બરોબર સામે જઈ પહોંચી, એટલામાં તબુના દ્વારપરના પહેરેજીરના હાથમાંની મસાલના પ્રકાશથી ખુરખાવાળા બે માણસો તબુમાંથી બહાર નીકળી હું ઉભી હતી તે તરફ આવતા જણાયાથી હું એક તરફ સંતારી રહી તેઓ મારી પાસેથી ચાલ્યા ગયા, એટલે તેમના કદ અને ચાલવાની ઢબપદ્ધતી મેં તરત ઓળખી કહાડ્યા કે તેઓ બાગમાં તોફાન મચાવનાર ભેડી માણસોજ હતા.”

“અફસોસ! પણ એ બંને હરામખોર કોણ છે તેનો ભોગ જણાતો નથી. તેઓ આપણા તીલસ્મી બાગના તમામ છુપા ભેદ જાણે છે, અને રાજા કુલીનસિંહના પક્ષના છે.”

“તેઓ રાજા કુલીનસિંહના પક્ષનાજ છે, એમ કહેવાય નહીં. કદાચ નાહરસિંહ પાસે મદદ માટે પણ તેઓ ગયા હોય!”

“હા! એમ કદાચ હોય. પણ હું જોરાવરસિંહ સિવાય બીજા કોઈથી કયા ડર છું. બીજા સર્વને તો હું જોતજોતામાં પહોંચી શકું છું. બસ! તું કહે છે તેમ જોરાવરસિંહ મારે વર્ષતાબે મને ઠગીજ હોય તો થઈ ચુક્યું! જોરાવરસિંહ હયાત હશે તો એ મારી માઠી દશા કીધા બાદ મારા પ્રાણ લેશે. મ્હારે ભેદ જાહેરમાં આવેતા પોતાની અપકિર્તિ થશે, તેની પણ એ દરખા

નહી કરે ! હરામખોર કમલીની અને કુલીનસિ હના અઈયારોએ એને કારાગૃહમાંથી છોડવો તો વખતેજ એણે ધાર્યું હોત તો મારા પ્રાણ લીધા હોત ! એથીજ મારું હૃદય વધારે તુજે છે ! મ્હોતથી પણ વધુ ભય કર શિક્ષા એણે માટે માટે નકી કરી હશે ! અરેરે ! તીલરમી ભેદો જાણવાની આશામાં મેં એને આટલો સમય જીવતોજ શામાટે રાખ્યો ? તે વખતેજ મારી નાખ્યો હોત તો આ સમય ભેલો ન પડત !” આમ બોલતી માયાવતી રૂદન કરવા લાગી, એટલે લીલા તેને ધીરજ આપતા બોલી—“બા, આ રૂદન કરવાની જોગ છે ! હવે તો પ્રાણ ઉગારવાની તજવીજ કરવી જોઈએ !”

“શું કર ? ક્યા જઈ ? કોની મદદ માગુ ?” માયાવતી ડચકા ખાતી બોલી—“આવા વખતમાં કોણ મદદ કરશે ? આજ સુધી મેં કોઈ સાથે પણ ભલાઈ કીધી નથી—કોઈના પર લેશ ઉપકાર કીધો નથી તો પછી અત્યારે મને મદદ કરવાની કોને ગરજ હશે ! રાજ કુલીનસિ હના કુમારો સગે નાહક વેર ખાધુ !”

“જે થયું તેનો હવે વિચાર ગામાટે કરવો !” લીલા ગભીર અવાજે બોલી—“બા ! આ દાસી સેવામાં હાજર છે ! ગભરાઓ નહીં ! હજી આપની પાસે એવી અદ્ભુત વસ્તુઓ છે કે જમે તેણે મુશ્કેલ કામ પણ સહેલાઈથી પાર પાડી શકાશે ! વળી પૈસા ટકા માટે પણ મુશ્કેલ પડે તેમ નથી કેમકે જરૂરજેરાત આપણે સાથે લીધું છે ! પછી ચિંતા શાને કરવી ?”

“ચિંતા કેમ ન કર ? છુપી રીતે રહેના માલતીનું વર હવે ત્યાં પણ કુલીનસિ હના અઈયારોના પગલા થયા કીશાંગી અને ગમીનીને ત્યાંથી તેઓ છોડવી ગયા, એ સમાચાર તુજ લાવી હતી ! નાનું પણ કદાચ તેમણે કેદ પકડી હશે, માટે આપણે છુપી રીતે રહી શકીએ એવું સ્થાન પહેલાં ગોઠવી કહાડવું જોઈએ !”

“એનો બદોબસ્ત કીવો છે !” લીલાએ કહ્યું—“અત્રેથી થોડે છેટે—” હજી તેનું બોલવું પૂર થયું નહીં, એટલામાં પાછળથી કેટલાક માણસો ઉતાવળે દોડતા આવતા જણાયા તેઓ કઈ માલ ઉપાડીને નહાસતા હોવાથી ચોર હોય એમ લાગવું હવે કેમકે, તેમને પકડવાને તેમની પાછળ આવતા થોડેસ્વારોના ઘોડા એની ખરીઓની ટાંપને અવાજ સભળાતો હતો તે ચોરો પાંચ હતા, માયાવતી, વગર મેઠી હતી ત્યાં તેઓ આવી પહોંચતા

પૂઠે આવતા સ્વારોના હાથમા ચોરીના માલ સાથે પકડાઈ જવાની ધાસ્તીએ તેમની પાસે ચોરીનો માલ ફેંકીને નહાસી ગયો અને જરા વારમા કંટલાક થોડેસ્વારો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સ્વારોએ ત્યાં આવી શુ કર્યું તે જાણીએ તે પહેલાં માલ મૂકી નહાસી ગયેલ ચોરો કયા જગ્યા છે તે આપણે જોઈએ તેઓ જ ગલમ વીચ ઝાડીવાળા ભાગમા ગયા બાદ ધીમે ચાલે ચાલવા લાગ્યા આમ કેટલેક ગયા બાદ તેઓ એ- સ્થળે ઉભા રહ્યા, અને આસપાસ નજર ફેરવીને જોવા બાદ તેઓમાથી એક જોરથી સીટ વળડી, જેના જવાબમા ઝાડીમાથી તેવીજ સીટી સબળાઈ, અને થોડી વારમા પાંચ હથીઆરખ વ લૂટારાઓ તેમની પાસે આવ પહોંચ્યા પાસે આવતાજ તેમાથી એકે તેમને પૂછ્યું-“કેમ કામ પાર ?” જવાબમા પાંચ જણ બોલી ઉઠ્યા-“હા !” તેઓ વચ્ચે કંઈ વધુ વાતચીત ચાલે તે પહેલાં ઝાડીમાથી તેઓ કંઈ ખુલ્લા જ ગલમા ગયા તોજે સ્વાર તેમની રાહ જોતા એક ઝા પામે ઉભા હતા આ સ્વારોનો પોશાક અમીર સરખો હતો અને તેઓ સાધારણ માણસ હોય એમ લાભવ નહોતું કેમકે તેમનાથી થોડેક છેટે તેમના બે અશ્વોને પકડીને બે સીપાઈ ઉભા હતા વળી બે સ્વાર બહાદુર અને હિંમતવાન દેખાતા હતા તેમજ બે જર, ઢાલ, તલવાર, તીરકમાન અને કમદ વગેરે હથી આરોથી સજ રચેલ હતા લૂટારાઓને પોતાની સામે ઉભો જોઈ તેઓમાથી એકે તેમને પૂછ્યું-“કેમ એની ભાળ મળી ?”

“હાજી !” એક લૂટારાએ હાથ જોડીને જણાવ્યું-“વળ અમને કામ મોખ્યુ હતું તે પણ બળવી આવ્યા છીએ !”

“એની સાથે બીજું કોણ છે ?” તે સ્વારે પૂછ્યું

“લીલા અને બીજી પાંચ દાસીઓ !” લૂટારાએ કહ્યું

“તમે એને કયા મળ્યા, અને પત્રી શુ કર્યું ?” સ્વારે પૂછ્યું

“જમાતીયામાથી નહાસીને કાશીમા રહેવાની ધારણાથી તરફ તેઓ રવાના થઈ !” લૂટારાએ જણાવ્યું-“કાશીની સાહુદમા ગ માપુર નામે ગામડાની પાસેના જ ગલમા તે એક દી રાકાઈ કેમકે, કેટલીક બાતમી મેળવવાને તે લીલાને જમાનીવાર છોડીને નીકળી હતી આથી ત્યાંજ કામ પાર પાડવાનો અમ સારો લાગ મળ્યો ! કેટલાક માણસોને લઈ કાશીરાજની અમ

દારી તળેના ગંગાપુર ગામમાં અમે એક જમીનદારના ઘરમાં ખાતર પાડી, કેટલોક કિમતી માલ ચોરીને એવી રીતે ભાગ્યા કે, પહેરેગીરોએ અમને દીઠા, અને કેટલાક સ્વાર અમારી પૂડે પડયા, જેમને જ ગલમાં આડાઅવળા ફેરવીને જે સ્થળે માયાવતી હતી ત્યાં લઈ જઈ ચોરીનો માલ તેની પાસે નાખી અમે ભાગી ગયા. સ્વારો કંઈ અમારાથી બહુ દૂર નહોતા, એટલે પુરૂષ વેષમાં બેઠેલ માયાવતી અને તેની દાસીઓને ચોરીના માલ સાથે જોઈ તેમણે ચોર ધારીને પકડી લીધી હશે. એની પક્કી બાતમી મેળવવા અમે રોકાયા નહીં કેમકે, અમારે આપની હજુરમાં હાજર થવાનું હતું.”

“અમારે એટલું જ કામ હતું.” સ્વાર ખુશ થઈ બોલી હક્યો—“શાહખાસ! તમે બરોબર કામ બજાવી આવ્યા. હવે તમે જાઓ! જમાનીયાને સામે પાર ગંગાકિનારાપરની ઝાડીમાં પરમ દિવસે રાત્રે મળજો કેમકે, તે વખતે કદાચ કામ પડશે.” આટલું કહી તે પોતાના સાથી પ્રત્યે બોલ્યો—“કહો વીજયસિંહ, આપણી સંગે આવેલ આ બંને સ્વારોને શી આજ્ઞા કરીશું?”

“જસુસ તરિકે ઉપયોગી થઈ પડે તેવા હોય તો અમને કાશી મોકલીએ!” વીજયે જણાવ્યું.

“બલે! અને હવે આપણે તાકીદે કમલીનીજીને જઈ મળીએ, નહીંતો તેમના મનમાં એમ આવશે કે વધતાળ બેદરકાર છે.” આ ઉપરથી વાચનાર સમજી ગયા હશે કે બંને સ્વારો વીજય અને વધતાળ હતા. દરો લૂટારા અને બંને સ્વારોને રવાના કરી તેઓ ઉતાવળે જમાનીયા તરફ ચાલ્યા. જમાનીયા ચારેક કોસ દૂર હોવાથી પ્રભાત થતા પહેલાં જ તેઓ દારોગાવાળા મહેલની પાછળના ટેકરાપર જઈ પહોંચ્યા, જ્યાંથી કમલીની બંને કુમારો અને અર્ધ-ચારોસહ તીલસ્મી બાગમાંના દેવમંદીરમાં ગઈ હતી. આપણે જાણી ગયા તેમ એ ટેકરાપર એક ઓરડી હતી, જેમાં પથ્થરના ચમૂતરા-પર પથ્થરનો એક સિંહ બેઠેલ હતો. આ ચમૂતરો અને સિંહ દેખાવે પથ્થરના જણાતા હતા, પણ ખરેખર તે એક જાતની રસાયણી મેળવણીના બનાવેલા હતા. આપણા બંને અર્ધચારો સિંહ પાસે વાતચીત કરતા હતા, પણ તેમને કયા બજાર હતી કે, કેટલેક દૂરથી તેમની પાછળ આવતી બે સ્ત્રીઓ આરડીની બહાર સવાઈને તેમની

વાતચીત સાબળતી હતી હતી માયાવતીને તો થોડા સમય પહેલાંજ આપણે જ મલમા છોડી આવ્યા ત્યારે તો તેમની પાસે ચોરીનો માલ પડેલો. જોઈ ચોર ધારીને કાશીના રાજના સ્વારોએ તેમને કેદ પકડી હતી, છતાં તે નાનુ સાથે વીજય અને વર્ષતાળની પાછળ આવી શકી, એ અન્યથા થવા સરખું છે, માટે જ મલમા સ્વારોએ તેમને ઘેરી લીધા બાદ શુ થયું તેની હકીકત આ સ્થળેજ દુકમા રજુ કરીશું. સ્વારોને પોતાની આસપાસ જોતા પહેલાં તો તે ગભરાઈ ગઈ, પણ તરતજ હિંમત ધરી તેણે પોતાની પાસેના તમ ચામા ગાળી ભરીને તેજ સ્થળે જમીનપર મારી, જેથી એક અવાજ સાથે ગોળીમાથી એકદમ ધૂમાડો નીકળી આસપાસ પ્રસરવા લાગ્યો. સ્વારો આની દરકાર ન કરતા તેમને પકડી મુશ્કેલાઈ બાધવા લાગ્યા. તમ ચામાથી ગોળી મારવા માટે સ્વારોને ગુસ્સે ઉપજ્યાથી તેઓમાથી કેટલાકે લાત અને ખાસડાથી તેની એવી પૂજ કરી કે બેહુદ માર પડવાથી તે બેભાન થઈ પડી લીલા અને ખીટ દાસીઓને પણ બહુજ માર પડ્યો. એ અરસામા તીલસ્મી ગોળીને ધૂમાડો ત્યા ફેલાઈને સર્વના નાક અને આખમા ધુસી મચાઈ માયાવતી અને લીલા સિવાય સર્વ જોતજોતામા બેહોશ થઈ પડ્યા. બેહોશીની અસર ન થાય તે માટે માયાવતી અને લીલાએ અપીધુ હવે તેથી તેઓ શુદ્ધિમા રહી હતી મારથી બેભાન થઈ પડે. માયાવતીને જ્ઞાન આવતા તે જેમ તેમ કરીને ઉઠી, અને લીલાસા ત્યાથી નહાસી જવાનો વિચાર કરવા લાગી. આ વખતે પોતાના છવના જોખમે સાથે આવેલી નિમકહલાલ દાસીઓને પણ તે સંભારી નહીં. લીલાની તેમનાપર નજર પડતા તેણે તેમને લખલખે સુધાડી શુદ્ધિમા આણી, અને પછી તેઓ સઘળી ત્યાથી ચાલી છા બચાવવાના ગભરાટમા જ્યા જવું તેનો વિચાર કીધા વખરે હતા વળમા તેઓ દારોગાવાળા મહેલ તરફ ચાલી ધારતીની મારી તેઓ આખી રાત ચાલી ગઈ, અને સહવાર પડતા પહેલાં દારોગાવાળ મહેલની પાસે જઈ પહોંચી માર્ગમા તેમને અનાયાસે નાનુ મળે. જઈ તે માયાવતીને મળવાને તીલસ્મી બાગ તરફ જતી હતી. તો માયાવતીને ઓળખી નહીં, પણ લીલાએ તેને ઓળખવાથી બૂં પાડી બોલાવી નાનુ પાસે આવતા માયાવતીને આવી હાલતમા જો અન્યથા થઈ તેમ થવાનું કારણ પૂછવા લાગી, અને તમામ હકીકત

સામળી હુ ખી થઈ બોલી—“ મને પણ વઈતાળ માટે શન્ય નય છે ! એ કપટ રમ્યો તેમા નવાઈ નથી, પણ ફીકર નહીં ! હુ એની સત્વર લાળ મેળવીશ ! આપ કાશી ચાલી અમારા મહેલમા રહો, અને પછી જીવો કે, વઈતાળને હુ પણ કેવો કસાવુ છું ! ” હજી તેમની વાત પૂર્ણ થઈ નહોતી, એટલામા સામેથી બે માણસો આવતા જણાયાથી તેઓ ચુપ થઈ ગઈ તેઓ વઈતાળ અને વીજય હતા અધકારને લીધે માયાવતી જોકે તેમન આગળથી રાકી નહીં તોપણ તેમને ટેકરા તરફ જતા જોઈ તેણે નાનુના કાનમા ધીમેથી કહ્યું—“ એ બંને ટેકરાપર નય છે તે કમલીનીના સાથી લાગે છે ! જાણીતા માણસ વિના અત્યારે ત્યા કોઈ નય નહીં ! ”

“ કમલીનીના સાથી કે કુલીનસિંહના અઈચારોજ હશે ! ” નાનુ બોલી—“ આપના તીલસ્મી બાગમા જવા માટેજ તેઓ ટેકરાપર જતા હશે કેમકે, બાવાજીને મુખે મેં વાર વાર સાબળ્યું છે કે, બાગમા જવાનો એક માર્ગ એ ટેકરાપરથી પણ છે ! ”

“ રસ્તો છે, પણ એ છૂપે માર્ગ -ચાથી અન કેવી રીતે જવાય છે તે મને ખબર નથી ! કમલીનીએ સર્વ છૂપા માગની હકીકત રક્તચ અમાથી જાણી હશે ! કીસનરાય અને વઈતાળને લીધે એ પુસ્તક તેના હાથમા ગયું હશે ! ” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ એમજ હશે ! એમની પાછળ જઈશુ તો કઈક ભેદ જણાશે ! ” નાનુએ જહું આ વિચાર માયાવતીને પસંદ પડયાથી દાસીઓને પાછળ મૂકી તેઓ બંને તેમની પાછળ ગઈ, અને બંને અઈચારો આરડીમા ગયા ત્યારે બહાર સતાઈને ઉભી રહી તેમની વાતચીત સાબળવા વાળી

“ વીજયસિંહ ! દેવમદીરમા જવા માટે આ માગ છે ! ” સિંહના મસ્તકપર હાથ મૂકીને વઈતાળે જણાવ્યું

“ રાજા જોરાવરસાહેબ આપણને ત્યા મળશે ! ”

“ હા ! કમલીની, લીલાવતી અને કુમારો પણ ત્યાજ છે ! ”

“ આ દ્વાર કમલીનીએ તમને દેખાડ્યું હશે ? ”

“ હા ! આ રસ્તો બહુજ ભય કર છે ! ત્યાં જીવો, હવે હુ દ્વાર ઉઘાડુ છું ! ” આમ કહી વઈતાળે સિંહની જમણી આખમા નાગળી નાખી, જ્યથી આખની કીકા અદર દબાઈ ગઈ, અને સહનું મુખ ઉઘડી ગયું, જમા ખીલે હાથ નાખીને તેણે ચક્રના

આટા ફેરવવા માડ્યા, એટલે થાડી વારમા ચત્રુતરાની આગળની અક સીલા ખસી જઈ નીચે ઉતરવાના માર્ગ જણાયો. તેમા અધકાર હોવાથી વીજયે દીપક સળગાવવાને પાતાની થેલીમા હાથ નાખ્યો, પણ વર્ષતાળે તેને તેમ કરવાની ના પાડી પોતાની પાછળ આવવાનું કહ્યું. આગળ વર્ષતાળ અને પાછળ વીજય, એમ બંને નીચે ઉતરી ગયા જમીનપર પહોંચ્યા બાદ વર્ષતાળે દીવટ કહાડી દીપક સળગાવ્યો. તેઓ અડ ઓરડીમા જઈ પહોંચ્યા હતા, જેને પણ બાબુ ભીંત હતી, અને એક તરફની ભીંતમા સુરગ જેવો માર્ગ હતો. ઓરડીની વચમા લોખ ડનો એક સ્થળ હતો, જેના મધ્ય ભાગમા લાખા હાથાવાળું એક ચક્રર હતું, જે ફેરવવા માડતા વર્ષતાળ બોલ્યો—“આપણે આવ્યા તે માર્ગ બધ કરવાની કુચી છે. આ સુરગ છેક ચોથા ભાગના ભાગ સુધી છે.” તેઓ બંને સુરગમા દાખલ થયા. આ સુરગની પહોળાઈ ચારેક હાથ હતી, અને તેની જમીનમા સફેદ અને કાળી લાદીઓ અનુક્રમે બેસાડેલી હતી. સુરગની બંને તરફની ભીંત લોખ ડની હતી, અને થોડે થોડે છેટે લોખ ડના માણસના પૂતળા લાખા હાથ પહોળા કરી ભીંતે અટકેલીને ઉભેલા હતા. સુરગના મુખ પાસે આવતા વર્ષતાળે વીજયને કહ્યું—“આ રસ્તે જવું અને મ્હોતના મુખમા જવું સરખું છે, માટે સલાજથી મારી પાછળ આવજો અને કાળા પથ્થરપર પગ ન પડે તેનું ધ્યાન રાખજો, નહીં તો પ્રાણ ઉગરશે નહીં. કમલીનીજીએ મને કહ્યું છે કે, કાળા પથ્થરપર કોઈનો પગ પડતાજ ભીંત સાથે લાગીને ઉભેલા લોખ ડના માણસો તેને પોતાના હાથમા એટલી મજબૂતીથી પકડી લે છે કે પછી તેમાથી છૂટા થઈ શકાતું નથી. આ સુરગમા ઘણા માણસો બૂલાવામા પડી માયા ગયા હશે, માટે સલાજીને પગ મૂકજો. મારી પાસે દીવટ છે, છતાં તમે પણ દીવટ સળગાવી હાથમા રાખો કે સફેદ પથ્થરપરજ પગ મૂકીને ચાલ્યા જઈએ.” વીજયે દીવટ સળગાવી લીધી અને સફેદ પથ્થર પર મૂકીને ચાલતા તેઓ આગળ વધ્યા. સુરગમા સ્વચ્છ હવા આવવાને ભીંતમા કેટલેક ડેકાણે બેમાલુમ વેહ રાખેલા હોવાથી તેમા રહેજ પણ દૂર્ગંધ આવતી નહોતી તેઓ સમભગ બસેંક પગલા જેટલે સુરગમા જવા બાદ ભીંતને અટકેલીને ઉભેલા

લોખડના પૂતળાના બીડાયલા હાથની વચ્ચે એક હાડપીંજર નેંઠ વઢતાળ બોલ્યો-“ અત્રે પગલુ મૂકતા કરેલી ભલનો આ નમુનો લેયો ! કોઈ માણસ આટલે ખુધી ચાલાકીથી આવ્યા પછી સહેજ ગફલતીથી જીવ ગૂમાવી બેડો છે ! ” તેઓ બંને અનન્ય બીસહ તે હાડપીંજરને લેતા જગાં ડબા એટલામા પાછલી તરફથી આવતા દીપકના પ્રકાશ તરફ વીજ્યની નજર જતા તે બોલી ઉઠ્યો-“ પેલો દીપકનો પ્રકાશ કેવો દેખાય છે ! ”

“ કોઈ આવે છે ! ” પોતાના હાથમાનો દીપક આગળ ધરી ખારીકીથી લેતા વઢતાળ બોલ્યો.

“ બે સ્ત્રીઆ જણાય છે ! ” વીજ્યે જણાવ્યું.

“ કમલીનીજ અને લીલાવતી હશે ! અજાણ્યો માણસ આ સુરગમા આવી શકે નહીં ! ” વઢતાળ બોલ્યો, એટલે વીજ્ય તે તરફ ચાનથી લેતા બોલ્યો-“ તેઓ હોય એમ લાગતું નથી ! ”

“ તો ચાલો, પાછા ફરીન લેઈએ ! ” વઢતાળે જણાવ્યું, અને પાછા ફરી તેઓ તે તરફ ચાલ્યા હજી તેઓ પાંચેક પગલા ચાલ્યા હશે એટલામા તેમની સામે જમીન પર કંઈ વસ્તુ આવીને પડી, અને એક ફટાકા સરખો અવાજ થઈને તેમાંથી બેહોશીની અસરવાળો ઝેરી ધૂમાડો નીકળવા લાગ્યો વાચનારને જણાવવાની જરૂર નથી કે, વઢતાળ અને વીજ્યની વાતચીત સાંભળ્યા બાદ તેઓ સિંહના મુખનાળુ દ્વાર ડગાડીને ભોયરામા ઉતર્યા, એટલે માયાવતી અને નાનુ પણ તે દ્વાર બંધ થયું તે પહેલા તેમની પાઠળ ભોયરાના ચારપાચ પગથીયા ઉતરી ગઈ હતી, એટલે ભોયરામા પણ તેમણે વઢતાળ અને વીજ્યની વાતચીત સાંભળી હતી તેમને પોતાની તરફ પાછા વળતા નેઈ માયાવતીએ તીલસ્મી તમચામા ગોળી લગીને મારી હતી.

— ૦ —

પ્રકરણ ૨૫ મુ.

કુંથું શું ને થયું શું ?

રોજ જોરાવરસિંહ, કમલીની અને લીલાવતીને આપણે દેવમંદીરમા વઢતાળની રાહ તંત્રા છોડી આવ્યા છીએ તેઓ

ત્યા ઘણી વાર ખેડા છતા પણ તે ન આવવાથી કમલીનીએ કહ્યું-
“ વર્ષતાળ નક્કી કોઈ કામમા ફમાઈ ગયો હશે, માટે આપણે
અત્રે શા માટે ખોટી રહીએ ! હજી આપણે ઘણા કામ કરવાના છે ! ”

“ મારા વિચાર મૂજબ હાલ તમારે કરવા યાગ્ય કંઈ કામ
નથી ! બને કુમારો તલેસમમાથી તે ફત્તેહ કીધા સિવાય બહાર
નીકળી શકે તેમ નથી ! માત્ર હરામખોર માયાવતીના સબબમા
ધણું કરવાનું છે તે હું એન્ડોજ કરી નાખીશ બીજા જે કામે
છે તે તેા અર્ધચારે પણ બળવશે ! ” જોરાવરસિહે જણાવ્યું

“ ત્યારે એમજ કહો કે મારે અત્રે રહેવાની જરૂર નથી ! ”
કમલીનીએ કહ્યું-“ લીલાવતી અને હું તળાવની વચમાના મહારા
મહેલમા રહીશું ! ત્યાથી રત્નપુરની બબર રાખીશું ! ”

“ હા ! તમારે મહેલેજ જાઓ ! કીરોરી અને કામીનીને
ત્યા મોકલાવી છે, અને તમે મળશો નહી ત્યા સુધી તેઓ બેચેન
રહેશે ! વળી તમે જે કેદીઓને ત્યા મોકલ્યા છે, તેમની પણ
બબર લેવી જોઈએ ! ”

“ ઠીક ! થોડીવાર વર્ષતાળની રાહ જોઈએ ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું
મંથરાત યતા સુખી વર્ષતાળની રાહ જોઈ જોરાવરસિ હ, કમલીની
અને લીલાવતી ત્યાથી રવાના થયા આરડાની વચમા ચિત્રોવાળા
ગોળ સ્થળ પાસેજઈ જોરાવરસિ હે તેમાનું એક ચિત્ર હાથ મૂકી
જોરથી દબાવ્યું, એટલે એક ન્હાની બારી ઉઘડી ગઈ, જેમા તેઓ
ત્રણે દાખલ થયા તેમા નીચે ઉતરવાને પગથીઓ હતી, જે મારફત
તેમા અધકાર હોવા છતા નીચે ઉતર્યા તેઓ નીચે એક ઓર-
ડીમા પહોચતા જોરાવરસિ હે અમારામાજ કાફા મારીને એક
ગોખલામાથી ઢીવટ અને દીપક પ્રગટાવવાની વસ્તુઓ શોધી
કહાડી દીવો સજમાવ્યો દીપકનો પ્રકાર યતા હવે જણાયું કે
તે ઓરડી દરેક હાથ લાખી તથા તેટલીજ પહોળી હતી તેની
ચારે તરફની ભીંતમા ચાર દરવાજા હતા, અને ઉપરની છતમા
લોખડની બે સાકળો લટકતી હતી આમાની એક સાકળ
જોરાવરસિ હે બેચીને ઉપરના સ્થળમા ઉઘડી ગયલી બારી બધ
કરી દીધી આ પછી તેઓ ઉત્તર તરફની ભીંત પાસે જઈને
તેમાનું દ્વાર ઉઘાડવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા આ દરવાજામા
ત્રાખાના સેકડો ખીલા બેસાડેલા હતા, અને તે દરેક ખીલાના

માયાપર ઝઝકઈ ઉપસેલા અક્ષર હતા, જે ભેરાવરસિ હે બરા બર ભેઈને એક પછી એક દબાવવા માડયા જે ખીલાના માયા પર (હ) અક્ષર હતો તે તેણે પહેલા દબાવ્યો, ત્યાપછી (ર) અક્ષરવાળો ખીલો, પછી (ભ) વાળો, પછી (જ) વાળો, પછી (ન) વાળો, પછી (ક) વાળો, પછી (ર) વાળો, એમ એક પછી એક ખીલાઓ દબાવ્યા, અને છેલ્લો ખીલો દબાવ્યો કે તરતજ તે દરવાજો ઉઠી ગયો, અને એક સુગ જાણુઈ આ સુરગ દારોગાવાળા મહેલની પાછળના ટેકરાપરની ઓરડી સુધી ગઈ હતી, અને અત્રે આવવાને વઈતાળ અને વીજય તેમાજ હતયા હતા દરવાજો ઉઘડતાજ ભેરાવરસિ હે પોતાની બને સાળીઓ સહ તેમા દાબલ થઈ દરવાજાને હડસેલીન બ ૧ ઝગી દીવો દરવાજામા આ તરફ પલ્લુ તેવાજ અક્ષરોવાળા ખીલા જડેલા હતા સુરગમા થોડેક ચા'યા બાદ તેની જમીન સડેદ અને કાળા પથ્થરની બાંધેલી જાણુઈ, એટલે તેઓ ત્રણે સફેદ પથ્થર પર પગ મુકીનેજ ચાલવા લાગ્યા લગભગ એક પ્રહર નુધી આમ ચાલ્યા બાદ તેઓ વઈતાળ અને વીજય હતા હતા, ત્યા જઈ પહોંચ્યા માયાવતીએ ડોડેલી ગોળીમાથી નીકળેલ ઝગી ધૂમાડો સુરગમા પ્રસરવા માડ્યો હતો, અને તેથી બને અઈચારો બેહોશીની અસર તળે ઝામ બાવા લાગ્યા હતા ભેરાવરસિહ, કમલીની અને લીલાવતીને એ ધૂમાડાની ખમર નહોતી સુરગમા માયાવતી આવી પહોંચી હશે, એવો તેમને ખ્યાલ પણ આવ્યા નહોતો કેમકે, ગોળી ફોડયા બાદ તરતજ તેણે પોતાના હાથ માનો દીપક ઓહોલવી નાખ્યા હતો ત્યા જઈ પહોંચતા બને અઈચારને ભેઈ કમલીનીએ વઈતાળને બોલાવ્યા પણ બેહોશીની અસર તળે હોવાથી તેણે જવાબ આ'યો નહી, પણ ભેતભેતામા બને અઈચારો બેહોશ થઈ ઢળી પડયા ભેરાવરસિહ, કમલીની અને લીલાવતીના શ્વાસમા પણ એ ધૂમાડો જવાથી બને અઈચારોની પાછળ તેઓ ત્રણે પણ બેહોશ થઈ ઢળી પડયા લગભગ અરધી ઝડી નુધી રાહ જોયા બાદ માયાવતી અને નાનુએ પોતાની પાંખેનો દીપક પ્રગટાવ્યો અને બેહોશીની અસર ન થાય તે માટે ધઈ ઓપડ બાઈને બને બેહુદ બુગ થતી કમલીની, વગેરે પોતાના પાંચ દુશ્મના બેહોશ થઈ પડયા હતા ત્યા પહોંચી

ગઈ તે ખુશ થતી નાનુ પ્રત્ય કુલાઈને બોલી-“ ખસ ! હવે કોની ધારિત રહી છે ? ”

“ ખરેખર ! આપ બહુજ ભાગ્યવાન છે ! દુનિયામા હવે કોઈ આપની સાથે બાથ લીડી શકે તેમ નથી ! ” નાનુ બોલી, અને વઈતાળ તરફ હાથ કરી બતાવતા તેણે જણાવ્યું-“ જુઓ, આ હુન્ન્યાની કમ્મરમા કમલીનીએ આપેલ તીલરમી ખજર છે ! ખરેખર ! એથી વધુ અન્યબીલરી વસ્તુ દુનિયામા ભાગ્યેજ હશે ! ”

“ જોરાવરસિ હને પણ કમલીનીએ એવુજ ખજર આપ્યું છે, એમ એ હરામખોરે કહ્યું હતું ! ” માયાવતી બોલી, અને બેહોશ જોરાવરસિ હનું શરીર તપાસવા લાગી તેની કમ્મરમા ખજર જોઈ બોલી ઉઠી-“ એની કમ્મરે પણ ખજર છે ! ત્યારે તો કમલીની અને લીલાવતી પાસે પણ તેવાજ હશે ! ” આમ કહી કમલાની, લીલાવતી અને વીજયના શરિરપર તપાસ કીધા બાદ તે બોલી-“ બીજા કોઈ પાસે નથી ! બલ, બે ખજર તો મળ્યા ! એક હું રાખીશ અને બીજું તને આપીશ ! ચાલ, વઈતાળનું ખજર તું કહાડી લે, અને એમનું હું લઈ લઉં છું ! ” આમ કહેતા તેણે જોરાવરસિહની આગળીએથી વીંટી ઉતારી પોતાની આગળીમા પહેરી લીધી અને પછી તેની કમ્મરેથી તીલરમી ખજર કહાડી લીધું નાનુએ પણ વઈતાળની વીંટી અને ખજર લઈ લીધા, જે બાદ માયાવતી આનંદસહ નાનુ પ્રત્ય બોલી-“ ખસ ! હવે આ ખજરથીજ પાચે જણને ઠાર કરી હું હું મેશ માટે નિશ્ચિત થાઉં છું ! ” આમ કહી તેણે જોરાવરસિહને મારવા હાથ હંચક્યો, એટલે નાનુ તેનું કાફું પકડી બોલી-“ જરા સમર કરો-ઉતાવળા ન થાઓ ! હવે એ બધા આપના પંજમા છે, એટલે કોઈ રસ્તે છૂટી શકે તેમ જથી ! લાખો વિચાર કર્યો વિના આમ ઉતાવળ શામાટે કરવી ? વિચાર કરતા કદાચ કંઈ વધુ લાભનો રસ્તો જણાય તો ? ”

“ પણ હાથમા આવેલા દુશ્મનને મારવામા ઢીલ કરવી બિજા જીની નથી ! ” માયાવતી બોલી-“ જોરાવરને મે કદ કીધો ત્યારે મારી નાખવાનો વિચાર કરવામાંજ વરષો વીતી ગયા, અને એ ઢીલનું પરિણામ શું આવ્યું ? એ ઢીલથીજ આજે એક લીખારણું જેવી મારી હાલત થઈ ! હથેરકૃપાએ આજે દુશ્મનો મહારા પંજમા સપડાયા, હવે તેમને મારવામા વિલંબ કર ? ”

“જેવી તમારી મરજી ! પણ જરા ઢીલ કરવાની સલાહ આપવામા મારી એ મતલબ છે કે, એમને મારી નાખ્યા બાદ આ સુરગના ધૂપા બેઠોથી આપણે અન્નણ હોવા છતાં અત્રેથી બહાર નીકળી શકીશું કે નહીં તેની તપાસ કરવી જોઈએ !” નાનુએ જણાવ્યું.

“એટલે ? અત્રેથી બહાર જવામા આપણને અડચણ નડશે ? વર્ષતાળ અને વીજળ સુરગમા ઉતર્યા તે વખતની તેમની વાતચીત શું આપણે સાંભળી નથી ? જે રીતે દ્વાર બંધ કર્યું તે રીતે શું ઉધડશે નહીં ?” માયાવતીએ અન્નયળી બતાવી.

“એ સર્વના જવાબ મહારાથી આપી શકાય તેમ નથી, પણ એ સબધી પુખ્ત વિચાર કરવા માટેજ એમને મારવામા જરા વિલંબ કરવાનું કહું છું !” નાનુએ જણાવ્યું. માયાવતી વિચારમા પડી થોડીવાર ચુપ રહી બજર અંનમા નાખતા બોલી-“ બહે ! થોડી વાર પછી એમને મારી નાખીશું ! એમના ઉપરની બેહોશીની અસર દૂર થતા સમય લાગશે, એટલામા આપણે દરવાજાની તપાસ કરીએ ! જોઈએ તે ઉપડે છે ના નહીં !” આમ કહી તે નાનુસહ સુરગના દ્વાર તરફ ચાલી સ્થલ પામે જઈ પહોંચતા તે નાનુ પ્રત્યે બોલી-“ આ સ્થલમાના ચક્રરને ફેરવીને વર્ષતાળે દ્વાર બંધ કર્યું હતું !”

“ત્યારે એ ઉધું ફેરવવાથી દ્વાર ઉધડશે !” નાનુએ જણાવ્યું, અને ચક્રરના આટા ઉધા ફેરવવા માડ્યા કેટલીકવાર ફેરવ્યા બાદ દ્વાર ઉધડ્યું કે નહીં તે જોવા બંને પગથીઆ ચઢી ઉપર મઈ તેા દ્વાર તેા બંધજ હતું આથી માયાવતી અન્નયળી સાથે ગભરાટમા પડી નીચે ઉતરી, અને દીંગમૂઠ સરખી નાનુ તરફ જોવા લાગી, એટલે તે બોલી-“ કમ ? બધાને મારી નાખ્યા હોત તેા આપણે પણ સુરગમા ૩ પ્રાઈ મુવા હોત કે ?”

“ખરેખર !” માયાવતી બોલી, એટલામા કંઈ યાદ આવતા તેણે જણાવ્યું-“ અરે ! જે તરફથી જોરાવર, વગેરે આવ્યા તે તરફ જઈને તપાસ કરીએ ! કદાચ ત્યાંનું દ્વાર ઉધાડું હશે !”

“ચાલો ! કદાચ મહેનત સફળ થાય પણ ખરી, પણ ત્યાંથી પાછા ફરતા સુધીમા આ બધા હોરામા આવી જશે !-”

“કદાચ તેમ બને, માટે બધાના હાથપગ મજબૂત બાધી દઈએ કે પછી હોરામા આવે તોપણ કંઈ કરી શકે

નહી !” આમ કહી માયાવતી જોરાવરસિંહ, વગેરેને જોવા લાગી વર્ષતાળ અને વીજ્યની કમ્મરમા કમદ હતી તેપર નાનુની નજર પડી તરતજ તેણે તે છોડી લીધી અને બંનેએ મળીને સર્વના હાથ પગ ખૂબ મજબૂત બાધી દીધા, અને પછી તેઓ જોરાવરસિંહ, વગેરે આળ્યા હતા તે તરફ ગઈ ખીલાવાળા દ્વાર પાસે જઈ પહોંચતા તે બંધ જોઈ માયાવતી તે ઉઘાડવાની માથાકુટ કરવા લાગી પણ તેમા તમામ મહેનત નિષ્ફળ ગયેલ જોઈ તેણે ધાસ્તિ અને ગભરાટસહ પૂછ્યું—“હવે શું કરીશું ?”

“શું વળી ? એમને શુદ્ધિમા આણી કોઈ રસ્તે દ્વાર ઉઘાડવાની રીત જાણવી જોઈએ ! ખીજે ઉપાયજ નથી !” નાનુએ કહ્યું.

“ત્યારે પાંચમાથી એકને શુદ્ધિમા આણી સમજાવી ફોસલાવી દ્વાર ઉઘાડવાની યુક્તિ જાણી લઈ એમને કતલ કરી નાખીશું !”

“ના ! રકત ઐશ્ય અને વર્ષતાળને આપેલ અન્નમળ ધરની કુચી હાથમા આવે ત્યાં સુધી એમને કેદ રાખવા !”

“હાય ! આ બધી આફતોનો હુ છ ક્યારેય ત આવરો !” માયાવતી નિ શ્વાસ નાખી બોલી, અને વિચારમા જરા સુપ રહી ફરી બોલી “ફીકર નહી ! ગમે તે થાય ! એ બધાને હુ છવતા રાખીશ નહીં ! પહેલા સર્વના કપડા તપાસવા જોઈએ ! કોઈની પાસે કદાચ રકત ઐશ્ય અને અન્નમળ ધરની કુચી હશે !”

“એ સંભવિત છે !” નાનુએ જણાવ્યું.

માયાવતી અને નાનુ જોરાવરસિંહ, વગેરે બેહોરા પડ્યા હતા ત્યાં ગઈ, અને સૌથી પહેલા વર્ષતાળની ચેલી તપાસવા માડી, પણ તેમાથી કંઈ ઉપયોગી ચીજ નીકળીજ નહી તેમા અનેક ભતના ઔષધો અને મેલવણીઓથી ભરેલી ઘણી સુદર દાબડીઓ હતી, પણ તેમના ગુણુ વિષે ખબર ન હોવાથી તે તેમને કરા ખપની નહોતી ! પછી તેની કમ્મર તેમજ ખીસા, વગેરેમા પણ તપાસ કરી, પણ કંઈ વળ્યું નહી આખી ફોસલાઈ માયાવતી જોરાવરસિંહના કપડા તપાસવા લાગી, ચાલનારને યાદ હશે કે અન્નમળધરની કુચી જોરાવરસિંહે વર્ષતાળ પાસેથી લઈ પોતાની પાસે રાખી હતી, એટલે તેના ખીસા તપાસતા તેમાથી તે કુચી માયાવતીને હાથ લાગી, જેથી બેહુદ ખુશ થઈને તે નાનુ પ્રત્યે બોલી—“અન્નમળધરની કુચી મળી ! હવે ધાસ્તિ

નથી ! હવે દારોગાવાળા મહેલમા નિશ્ચિતપણે રહીને હું મહારાજ દુગ્મનોપર બદલો લઈશ ! વિરહ થઈ બેઠેલા સીપાઈઓના અત કરણમા ઉપજેલો ગક દૂર કરી હવે તેમના પર મહાગી હકુમત પ્રમાવી દઈશ ! હરામખોર દીવાનને પણ હવે બરોબર સજા કરીશ ! બસ ! આ તીલસ્મી ખજરની મદદથી મમે તેણે મુશ્કેલ કાર્ય પાર પાડીશ ! ”

“ એ તો ઠીક ! ત્યારે રકતઅથ પણ કોઈની પાસ હરો માટે એની તપાસ કરો ! ” નાનુએ જણાવ્યું, એટલે વળી માયા વતી શોધવા લાગી જોરાવરસિંહ પછી કમલીની, લીલાવતી અને બીજાના વચ્ચે તેણીએ તપાસ્યા પણ કોઈની પાસેથી રકતઅથ નીજાણું નહીં, તેમજ બીજા કઈ કામની વસ્તુ પણ મળી નહીં આજી આખરે વર્ષતાળને શુદ્ધિમા આણીને તેને સમજાવી પટાવી અને ન માને તો ડરાવી ધમકાવીને દ્વાર ઉઘાડવાની યુક્તિ બજાવવાનો તેમણે ઠરાવ કીધો, અને નાનુ તેને શુદ્ધિમા આણવાને લખલખો સુધાડવા જતી હતી, એટલામા જે તરફથી તેઓ વર્ષતાળ અને બીજાની પાછળ સુરગમા આવી હતી તે તરફ દીપકનો પ્રકાશ જણાયો આથી તે અટકી ગઈ અને લખલખાની દાખડી જમીનપર મુકી દઈ પોતાની કમરેથી તીલસ્મી ખજર કહાડી હાથમાને દીપક ઓહોલવીને તે બોલી-“ જુઓ, અધારામા આમતેમ ખસતા નહીં ! કદાચ કાળા પથ્થરપર યગ મુકાઈ જશે તો મુસીબતમા આવી પડશે ! આ આવનાર માણસ કુલીનસિંહનો કોઈ અધ્યાર અને આપણો દુગ્મન હશે, માટે તમે પણ ખજર હાથમા રાખજો ! ”

“ તે દીવટ ઓહોલવી નાખી પણ એ એના દીઠામા આવીજ હશે ! ” માયાવતી બોલી, અને આવતા માણસ તરફ બારીકાથી જોઈ બોલી-“ આ તો દારોગા-સાધુજી છે ! ”

“ મને પણ એજ લાગે છે ! ” નાનુ બોલી, એટલામા તે માણસ વધુ પાસે આવવાથી તેને ઓળખીને તે બોલી હતી-“ એજ ! એમની દહાડી અને જટા સાફ દેખાય છે ! દારોગાજી ! કારા શૂદ્ધમાથી એ છૂટી આવ્યાથી આપણને લાગ છે ! ”

“ એ છૂટ્યા, એ ઠીકજ થયું, પણ અત્યારે અહીં આવ્યા નહોત તો સાડ હુડ ! જોરાવરસિંહના સંનધમા દુનિયા સંગે હ

જે ઠગાઈ રમી છુ તેની અમને પણ ખબર નથી, એટલે જોરાવર સિદ્ધને અત્રે જોતા કદાચ એ જુસ્સામાં આવી જઈ મ્હારી વિરુદ્ધ થઈ મને ફોજત કરવા તૈયાર થઈ જાય તો નવાઈ નથી' એમના અત નરણુમા પોતાના રાજ તરફ પૂર્ણ રોહલાવ હતો. એ અત્રે આવ્યા એ બહુ ઝોટુ થયું. પણ હવે તુ સાવધ રહેજે. તીલસ્મી ખજરના ગુણુ વિષે તેમજ જોરાવરસિદ્ધના સખધમા--"

"હુ કંઈ જોલીશજ નહીં!" નાનુ જોલી હતી--"હવે તો દારોમાજી પાસે આવી પહોંચ્યા છે, માટે આપણે પણ દીવટ સજાવીએ!" આમ કહી તેણે દીવટ સજાવી અને દારોમાને મળવા સામે ગઈ દારોમાએ પણ તેમને જોળખી અને ખુશ થઈ કહ્યું--"રાજ કુલીનસિદ્ધના પત્નમાથી છૂત્રીને તમને રાજ ખુશીમાં મળ્યો, એ મહાભાગ્યની વાત છે!"

"આપ છૂત્રી આવ્યાથી મને જેહદ આનંદ થયો!" માયાવતી મુખપર ઝોટુ હાસ્ય આગી જોલી--"અત્રે હું કેવી આફતમાં આવી પડી છું! આપ ન હોવાથી હું બહુ મુઝાતી હતી!"

"એ વિષે કેટલું કે મેં પણ જાણ્યું છે!" દારોમાએ જણાવ્યું--"અત્યારે મ્હલે આવ્યો ત્યારે લીલા અને ખીજ દાસીઓને જોઈ હું અન્યથા થયો, અને પૂછતા લીલાએ મને ઘણી-હકીકત જણાવી. કાંઈ જે માણસો પાછળ તમે ટેકરાપર ગયા છે, એવી તેણે ખબર આપવાથી હું પણ સુરગમાં આવ્યો!"

"વઈતાળ અને વિજયની પાછળ અમે અત્રે આવી." માયાવતી જોલી--"આ સુરગ વિષે આપે આજ સુધી મને કંઈ જણાવ્યું નહોતું, પણ વઈતાળે જોનો દરવાજો ઉઘાડ્યો, એટલે અમે છૂત્રી રીતે તેની પાછળ દાખલ થઈ ગયા. હવે દ્વાર બંધ હોવાથી અમે બહાર નીકળવાને ક્યારની કાફા મારતી હતી પણ દ્વાર ઉઘડતુંજ નહોતું. આપ આવી પહોંચ્યા, એ બહુજ સારું થયું, નહીં તો કાલુ જાણે અમારી શી દશા થાત! પાછા ફરી મને દ્વાર ઉઘાડવાની યુક્તિ પહેલા બતાવો, પછી આપણે વાત કરીશું!"

"હવે તમે આટલા બધા શા માટે ગભરાઓ છો?" દારોમા હસીને જોલ્યો--"પહેલા એ તો કહો કે અત્રે આવેલ બને અઈયારો કયા છે?" આ પ્રશ્નથી માયાવતી મુઝાઈ. વર્ષો સુધી છૂપાવી રાખેલ જોરાવરસિદ્ધનો બેદ દારોમા આજળ ખુલ્યો

થઈ ન જાય એમ તે ઈચ્છતી હતી, પણ તે માટે કોઈ બારી નુકરી નહોતી. તેનું હૈયું ધડકવા લાગ્યું, તેની મુખમુદ્રા પર ધારિત અન ચિતાની ઝાખાશ છવાઈ ગઈ, પણ કંઈક હિંમત ધરીને પાછળની તરફ હાથ કરી બતાવતા તે બોલી-“બંને માગી ચાલાકીથી બેહોશ થઈ ત્યાં પડ્યા છે. વળી કમલીની, લીલાવતી અને એક બીજો અર્ધચાર પણ અત્રે મહારા પંજમા સપડાયા છે.”

“કમલીની અને લીલાવતી?” દારોગાએ અન્યબી બતાવી

“હાજી. લીલાવતી પણ કમલીનીને મળી ગઈ, એ શુ આપના જાણવામા આવ્યું નહોતું?” માયાવતીએ જાણાવ્યું

“હું ક્યાંથી જાણી શકું?” દારોગાએ જાણાવ્યું-“અરે! હું કેદ હતો તે ભોયરામા હવા પણ આવી શકે તેમ નહોતું. ચાલો, એ અધ્યારોને તો જરા જોઉં.” આમ કહી તે જોરાવરસિંહ વગેરે પડ્યા હતા તે તરફ ચાલ્યો, એટલે માયાવતી અને નાનુ લાચારીથી તેની પાછળ ગઈ માયાવતી દારોગાથી ડરતી હતી અને તેથી તેને માન પણ આપતી હતી, તો પણ અત્યારે તેની વર્તણૂકમાં ફરક પડી ગયો. ધડકતે હૈયે તે બાવાજીની પાછળ ચાલી, પણ તેનો જમણો હાથ કમરે ખોસેલ તીલરમી ખજરની મૂઠપર હતો. આ ઉપરથી લાગણ હવે કે વ્યવસ્થા આવતા બજારનો બાવાજીપર ઉપયોગ કરવામા તે ભૂલે તેમ નહોતું કેમકે, તેની ખાત્રી હતી કે, રાજા જોરાવરસિંહને જોતાજ બાવાજી વીકરી જશે અને આજ સુધી તેનાથી છૂપે રહેલ ભેદ જાણતા પોતાને તે ધી કાર્યો વગર રહેશે નહીં આ તરફ બાવાજી પણ જાણે મસરાતો હોય તેમ આડી નજરે આસપાસ જોતો ચાલતો હતો. બેહોશ પડેલા માણસો પામે જઈ પહોંચતા બાવાજી દીવો આગળ ધરીને સર્વને એક પછી એક બારીકીથી જોવા લાગ્યો, અને તેમ કરતા જોરાવરસિંહ પર તેની નજર પડતા તે ચમકીને માયાવતી તરફ જોઈ બોલ્યો-“હા. આ કોણ છે?”

“અરે! મેં જાણાવ્યું નહોતું કે એક બીજો અર્ધચાર પણ સપડાયો છે તેજ આ છે.” માયાવતી ગભરાટ સહ બોલી હતી

“અરે! આ તો વર્ષો થયા પરલોક સીધારેલ મહારાજ જોરાવરસિંહ. નહીં. મુલેલા માણસ પાછા આવતા નથી.” દારોગો બેહોશ જોરાવરસિંહને બારીકીથી જોતા બોલ્યો-“હું ખતી

એમનો થહેર ફેરવાઈ ગયા છે, તોપણ પોતાની બહાઈથી પ્રભ-
વર્જના અતઃકરણ છતી લેનાર બુદ્ધિશાળી, માયાણુ મહારાણુને
હું બરાબર ઓળખી શકું છું ! બસ ! એજ ! અરે ! એમના
સબધમા તમે એમને કહ્યા ! તમારી બદચાલ વિષે હું બહુતો
છતા કટલાક કારણોથી આજ આડા કાન કરતો હતો, પણ એ
બદચાલ આટલી હદ સુધી ગઈ છે, એવું બહુતો નહોતો ! ”
આમ કહી જોરાવરસિંહની નાહી તપાસી તે રાજ થઈ બોલી
હક્યો-“ ઇશ્વરની દૃષ્ટિ છે ! મહારાજ છવતા છે ! ”

“ બાવાજી ! આપ હતાવળા બની નાહકમા મને બળતીને
વધુ બાળો નહીં ! ” માયાવતી કચવાઈને બોલી-“ હું કહું છું
તે માનો અને ખાત્રી રાખો કે, એ કુલીનસિંહનો અઠિયાર સ્વર્ગ-
વાસી પ્રતાપી મહારાજનું સ્વરૂપ બારણું કરી કેટલાક દિવસથી
રેયતને હશ્કેરે છે ! મને એની બબર પડી, એટલે એ વિષે પ્રભને
બહુ કરવાને મેં હઠેરો ફેરવી એનું મસ્તક કાપી આણનારને
મ્હોટું ઈનામ આપવાનું બહેર કર્યું હતું ! આજે એ હરામખોર
અનાયાસે મારા હાથમા સપડાઈ ગયો ! ”

“ કદાચ એમ હશે ! ” બાવાજી કાંઈ વિચાર કરીને બોલ્યો,
“ પણ તમે તો વઈતાળ અને વીજ્યની પાછળ સુરગમા આવ્યા
હતા ! ત્યારે આ લોકો અહીં શું પહેલાથીજ આવેલ હતા ? ”

“ હા ! સુરગમા આવી વઈતાળ અને વીજ્યને બેહોશીની
ગોળી ફેંડી મેં બેહોશ કીધા, ત્યારે એ લોકો સામી તરફથી
આવતા હતા ! અત્રે બરાયલા ખૂં માડાની અસરથી એ બધા પણ
બેહોશ થઈ પડ્યા ! ” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ બેહોશીની ગોળી કેવી વળી ? એ વળી તમે કંઈ નવી
યુક્તિ શોધી કહાડી છે શું ? ” બાવાજીએ અન્યબી બતાવી

“ અરે ! હું ખી થઈને હું મહેલમાથી ભાગી ત્યારે આ તમચો
અને નેની ગોળીઓ સાથે લઈ લીધી તો અત્યારે ઉપયોગી થઈ !
એ આપતાથી અજણી નહીં હોય ? ” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ હવે બરાબર ! ” આમ કહી દારોગો જોરાવરસિંહ તરફ
જોઈ બોલ્યો-“ આ વેપધારી કુલીનસિંહનો કયો અઠિયાર છે,
તેની હું હમણા તપાસ કરું છું ! ” આમ કહી તેણે પોતાની
ચેલીમાથી એક શીશી કહાડી અને તેમાનો અર્ક પોતાની આમ-

ખીએ લગાડીને જોરાવરસિંહના માલપર તલનો કાળો ડાઘ હતો ત્યાં લગાડયા, અને જરાવાર રહીને તે કપડાથી લુછી નાખીને ખારીખાથી જોયા બાદ તે જોલ્યો—“નહીં” આ કંઈ કુલીનસિંહનો અર્ધચાર નથી ! એણે પોતાનું સ્વરૂપ બદલીને તલનો કાળો ડાઘ કીવો હોત તો અર્ક લગાડયાથી તે નીકળી ગયા હોત ! નક્કી મહારાજ જોરાવરસિંહજી છે !”

“અરે ! બાવાજી ! કુલીનસિંહના અર્ધચારને હજી ત્યાં જ નજીવતા નથી ! તેઓ બહુજ પાકા રંગથી સ્વરૂપ બદલે છે !” માયાવતી બોલી—“હમણાજ ચતુરસિંહે આપણા ગોર્વાદરાયના ચહેરાપર એવો રંગ લગાડ્યો હતો કે અનેક હપાય કરતા પણ તે ધોવાયો નહીં, જેની હકીકત સાબળી આપ અન્યથા થશે !”

“તે હશે પણ માત્ર અર્ક ગુણ દેખાડેજ !” બાવાજીએ જણાવ્યું—“કદાચ એમના સ બ વ મા તમે અમને કહ્યા નહીં હોય તો એ પોતેજ થાપ આપી જતા રહ્યા હશે—”

“એ તો બનવા જોગજ નથી !” માયાવતી બોલી કહી

“ત્યારે હું એને શુદ્ધિમા આણું છું ! જોઈએ વાતચીત પરથી કંઈ ભેદ જણાય છે !” બાવાજીએ જણાવ્યું

“ના ! એમ કરશો નહીં ! પહેલાં સર્વને બહોરા હાલતમાજ સર્થ જર્થ આપના મહેલમા કેદ કરો !” માયાવતી બોલી

“એમ તો નહીં !” બાવાજીએ જણાવ્યું, એટલે માયાવતી ભાર દઇને બોલી—“બસ ! હું કહું છું તેમજ કરો !”

“કહી નહીં !” દારોગા ભાર દઈ જોલ્યો—“આ વિષે મને શકા છે, માટે એમને તેમજ કમલીની અને લીલાવતીને શુદ્ધિમા આણી હું ખાત્રી કરીશ !” આથી માયાવતીને બેહદ ગુસ્સો હપળ્યો તેની આંખો લાલ થઈ ગઈ, અને ક્રોધાવેશમા કમ્મ રેથી તીલસ્મી ખજર કહાડી તે બોલી—“મારી આજ્ઞાને તમે અનાદર કરશો ? મારા કરતા તમ મ્હોટા થઈ ગયા શું ? હું તલેસમની રાણી છું તે ભૂલી ગયા ? હું વાર તે કરી શકું છું ! તમારાથી મારો વાળ પણ વાકા થાય તેમ નથી ! ત્યો, હું ખુલ્લું જણાવું છું કે, આ તમારો રાજ જ છે ! રતન સંગે સુખ ભોગવવા અને તલેસમના ભેદ જણવા મેં એને કારાગૃહમા રાખ્યો હતો, જ્યાંથી હરામખોર કમલીની એને છોડવી મળી ! બસ ! હવે

તમારી નજર આમળજી સર્વના મસ્તક હેઠીન હુ મારો કા' શાત કરીશ, તેમા આડા આવશે. તો આ ખજરથી પહેલ તમારા પ્રાણુ લઈશ ' "

" અરે ! ખસ ! હમ્કેરાઈ ન જાઓ ! " દારોગો હસી બોલ્યો- " હુ વૃદ્ધ છુ જતા તમેા બનેથી ડરી જઈ તેમ નથી તમ તલેસમના રાણી છે તો હુ તલેસમનો દારોગો છુ ! મા' પાસે પણ એવી કઈક અજબ વસ્તુ છે ! મારી સાથે બનાડવામ તમે સાર નહીં કહાડો કમક, હવે તમે કમલ કીધુ છે કે- "

" હા ! કમલ કીધુ છે, અને ફરીથી કહુ છુ કે તમારા વખ માટે કામ અટક તેમ નથી ! " માયાવતી વચ્ચે બોલી હતી " તમને દારોગાપણુ અભીમાન છે તે હુ ખરોખર ઉતારીશ ! આમ કહી તેણે ખજરમાથી હાથે દબાવી વીજળી સરખો ચમકાટ કહાડ્યા પછી તે ચમકાટ બંધ કરી જોયુ તો બાવાજીપ તેની કંઈ અસર થઈ નહોતી આથી અભયબ થઈ તેને બેહોશ કરવાની ધારણાથી તેણે ખજર તેના શરીરને લગાડયુ, પણ તેથી તે બેહોશ ન થવાથી તેની અભયબી અને ગભરાટનો પાર રહે નહીં ત દીગમૂઠ બની બાવાજીના મુખ સામુ જોઈ રહી, એટલે તે હસીને બોલ્યો- " કમ ? મા' અભીમાન ચોગ્ય છે કે ? અ ખજરની શક્તિમા ફેરફાર થઈ ગયો છે, એમ સમજણુ નહીં મને એની નવાઈ નથી ! આ મારા પ્રતાપી શીરછત્ર જોરાવન સિંહજીની કૃપાથી એવા ખજર, કટાર, તલવાર અને લાલા કે જોયા અને વાપર્યા છે ! તલેસમના ભેદોમા પ્રવિણ થઈ હુ સિંહ બન્યો ત્યારથી એ નજીવી ચીજો મારે મનથી હતરી ગઈ ! અ ખજરની મારા પર કેટલીક અસર થઈ તે તો જોયુ ! હજી મારા શક્તિ તમે જાણી નથી ! અરે ! વમર હથિયારે હોવા છતાં ! શુ કરી શકુ છુ તે તમે જાણતા નથી, અને તે તમને દેખાડવાની પણ ઈચ્છા નથી ! અફસોસ ! તમે મને મારવા તેવા થયા ! ચિંતા નહીં ! આજ સુધી મે તમાડ માન રાખ્યુ તમે સાર નરસુ કર્યુ તે તરફ મે ધ્યાનજ ન આપ્યુ, પણ હવે શું જોઈ છુ કે તમેજ- " તેનુ બોલતુ પુરે થાય ! પહેલા માયાવતી નરમ પડી જઈ બોલી હતી- " ખસ ! આપ કહેવુ સમજી ગઈ ! આપના પ્રાણુ લેવાની મારી ઈચ્છા નહોત

અને નથીજ કેમકે, આપની કુમક ઉપર આપની મદદથીજ મ્હોટા બહાદુરોને હું તુચ્છ ગણુ છું । આપ થોડા દીન દૂર થયા એટલામા મારી કેવી દુર્દશા થઈ તે આપ કયા નથી જાણતા ? આપ તો મારા પિતા મમાન છો । મારી થયેલી બૂલ માટે અવશ્ય ક્ષમા કરશો । રાજા જોરાવરસિંહને મારી નાખવામા આપની પરવાનગી મેળવુ, એ મતવબથીજ મે આ બૂલ કરી ।” આમ માયાવતી ગળગળી થઈ બાવાજીને કાલાવાલા કરવા લાગી કેમકે, તીલસ્મી બજરની તેનાપર બીલકુલ અસરજ ન થવાથી તેનામા અવશ્ય અદ્ભુત શક્તિ છે, અને તેવા એક સિદ્ધ પુરુષન પોતાને કુશ્મન બનાવવાનુ તેને યોગ્ય લાગ્યુ નહી આથી તે નમી જઈને સ્ત્રી ચરિત્ર ચલાવી બાવાજીને સમજાવવા લાગી તેનુ બોલવુ પૂર્ણ થતા દારોગા થોડો સમય વિચારમા ચુપ રહ્યા બાદ મુખ મલકાવીને બોલ્યો-“ જલે । તારી અ બૂલ માટે તને ક્ષમા કેડ છું પુત્રી । પણ કેટલાક વર્ષ પછી આ સ્થિતિમા મળેલ મારા રાજાજીને ઝાઈ પ્રજારનુ કુ અ થાય, એવુ હું ઈચ્છતો નથી ।”

“ તો પછી આપે ક્ષમાજ રાની કરી ? ” માયાવતી દીન અવાજે બોલી-“ હું એમની સંગ દગો રમી અ વાત આપનાથી છાની રાખી, એ માટે આપને ગુસ્સો ઉપજ્યો । પણ આપ અસલી વાતો-ખાસ કરીને મારા લગ્ન થયા અને પત્ન્યાઓની ચાલાકી રમાઈ તે અધારી રાત્રીની વાત તો જરા યાદ કરો । એ બધા કામ આપનાજ હતા । મને આ સ્થિતિએ આણનાર તો આપજ છો । અત્યારે મારી દુર્દશા થશે તો શુ આપ બચી જશો ? કદાચ જોરાવરસિંહને આપ બચાવો, પણ ‘લક્ષ્મીદેવી’ બચીને નહાસી ગઈ, એથી આપની ખરાબી નહી થાય ? એ વાત એમની જાણમા આવતા તે શુ આપને ક્ષમા કરશે ? ખરૂં કહું તો આજ સુધીમા મે જે કંઈ કર્યું, તે તમામ આપની બૂલનુ પરિણામ છે, એમ માનવામા આવશે । ‘લક્ષ્મીદેવી’ વાળો ભેદ એની જાણમા ન આવે તે માટેજ મે એને કેદ કરાવ્યો હતો । દારોગાના કાવત્રાથી લક્ષ્મીદેવીને બદલે-” આટલું બોલી પોતાના શબ્દોની દારોગોપર શી અસર થાય છે તે જાણવા તેણે ચુપ રહી તેની સામે જોયુ દારોગા પણ તેનુ બોલવુ સાંભળી ઉંડા વિચારમા મુગ્ધાઈ ગયા હતા થોડાવારે મનતક ઉચુ કરી તે બોલ્યો-“ખસ ।

વધુ બોલવાની જરૂર નથી' જોરાવરસિંહ માટે હું તોરાપર દબા નહીં કરે પણ એટલું કરું છું કે એને મારવાનો વિચાર થોડિવસ માડી વાળી હાથ એને કેદ રાખવો-અરે-એની સંગે ક લીની, લીલાવતી, વધતાળ અને વીજયને પણ કેદ રાખવા' કારણથી તને રાજ્ય છોડવું પડ્યું છે ન બધી પચાતો ફરે કે હું તને તારી અસહ્ય ત્રિશ્નિએ પહોંચાડું, એટલે તારી ઈચ્છા આવે તેમ કરજે. 'બસ' હવે આમા કંઈ વાધો ન કહાડતા કહું એટલું કરો નહિતો તું સુખી થઈશ નહીં.'"

"હીક પણ એમને કયા કદ કમીશું?" માયાવતીએ પૂછ.

"મારા મહેલમા." બાવાજીએ જવાબ આપ્યો.

"અને મારે કયા રહેવું?" માયાવતીએ પૂછ્યું, જેના જવાબમા બાવાજી હસીને બોલ્યા-"તારે ત્રણ દિવસ તારા રાજ્ય ફર રહેવું પડશે, એમ માને છે? અરે! બે દીનમાજ તારી વિરથનારા નીમકહરામ સેવકોના મુખ કાળા કરી તને આમ જહોજલાલી બોગવની કમીશ. જો! હીક યાદ આવ્યું! અભયવરની કુચી જોઈશે! તે મહેલમા મૂકી આવી હોઈશે!"

"મારી પાસેજ છે! મહેલ છોડતા એ એકજ વસ્તુ સાવાવી રાકી." માયાવતીએ પાટીયા ગાઠવી જણાવ્યું.

"વાહવાહ! બહુ સારું કયું! કુંચી મન આપ!" દારોગા જણાવ્યું માયાવતીએ કુંચી આપતા તે ખીસામા મુકતા દારે માએ પુછ્યું "વાર આ બજર તને ત્યાથી મળ્યું?"

"આવું અકેક બજર કમલીનીએ વધતાળ અને જોરાવર આવ્યું હતું, એટલે એ સર્વ અત્રે બેહોશ થયા પછી અમ મળ્યા! એક મે લીધું અને બીજું નાનુંને આવ્યું! સાબળવ પ્રમાણે આવા બજર કમલીનીએ પોતાના સાથીઓને આપે છે, પણ તે કાઈ જોવામા આવ્યા નથી." માયાવતીએ જણાવ્યું.

"હશે! હવે અત્રેથી બહાર ચાલો, પછી આપણે નિરાવાત કરીશું." દારોગાએ જણાવ્યું, અને માયાવતી તેમજ નાસહ તે ત્યાથી રવાના થયો. સ્થળ પાસે પહોંચતા દારોગો હ્રદાર કેવી રીતે ઉધાડે છે તે માયાવતી આતુરતાસહ જોવા લાગે તેમાનું ચક્ર ફેરવીને તેણે દરવાજો ઉધાડ્યો ત્યારે તેને બેહ અભયબી ઉપજ કેમકે, તે ચક્ર તેણે પણ ફેરવ્યું હતું છતાં દારોગો

ઉધડયુ નહોતું આનુ કારણ જાણવા તેણે દારોગાન પૂછતા તેને હસીને જણાવ્યું - “ એ બધું તને નિરાતે સમજવીશ ! ” વાચનાર ! દારોગાએ દ્વાર ઉઘાડવાની યુક્તિ માયાવતીને તો બતાવી નહિ, પણ તે માટેની તમાગી જાણના તૃપ્ત કરીશું લાખડના મથલમા જે ચક્કર હવુ, તે એકજ તરફ ફેરવતા દ્વાર બધ થઈ જવુ હવુ, પણ તે ઉઘાડવા માટે તે ચક્કરના જમાણી તરફ એક વીસ આઠા ફેરવીને પછી ડાબી તરફ બાર આઠા ફેરવ્યા બાદ જમાણી તરફ ફરીથી નવ આઠા ફેરવવાથી દ્વાર ઉધડતું દ્વાર ઉઘાડી દારોગો માયાવતી અને નાનુ સહ સુર ગની બહાર આવ્યો. તે વખતે પ્રાત કાળનો સમય થવા આવ્યા હતા. ટેકરીપર ઉભા રહી નજર કરતા ચારે તરફ મદાનમા ગૂનકાર જોઈ તેજ સમયે બેઠોશ જોરાવરસિ હ, વઈતાળ, વીજય, કમલીની અને લીલાવતીને સુર ગ માથી દારોગાના મહેલમા ઉપાડી જવાનો તેમજે ઠરાવ કીવો એટલે નાનુ જઈને લીલા અને દાસીઓને તેડી આવી, અને સધ જાઓ સાથે મળીને પાંચે કેદીઓને સુર ગની બહાર આણી દાગે. ખના મહેલમા ઉપાડી આવ્યા હવે કેદીઓને -ચા રાખવા તે માટે તેઓ ત્રણ મસલત કરવા લાગ્યા. અન્યબ વરની જે ઓરડીમા વઈતાળે જોરાવરસિ હની બનાવટી લાગ માયાવતી અને રતનને બતાવી હતી ત્યાં કેદીઓને રાખવાની દાગેગાએ સલાહ આપી, પણ માયાવતીએ તેમને મેગજનની બાબુના ભોયરામા રાખવાનું જણાવ્યાથી તેના હોઠ ફફડવા લાગ્યા અને કપાળમા કરચલીઓ પડી ગઈ, જેથી તેને ગુસ્સો ઉપજ્યા હોય એમ જણાવુ હવુ, પણ મુખપર થયવા ફેરકારથી માયાવતી પોતાની મનાવૃત્તિ સમજી ન બય તે માટે તેણે જરા મુખ ફેરવી લીધું બાવાજીને ચૂપ જોઈ માયાવતી બોલી - “ બસ ! મેગજનની બાબુના ભોયરા માજ કેદીઓને રાખવાનું ઠીક છે ! ”

“ ઠીક છે ! ” દારોગાએ હસીને જણાવ્યું

આ પુસ્તકના પ્રથમ પ્રકરણમા આપણે જાણી ગયા તેમ દારોગાના મહેલના ચારે ખુલ્લામા ચાર ઓરડાઓ હતા, અને ચારે તરફ કટેરાવાળો ખુલ્લો આટલા હતા. મહેલમા પ્રવેશ કરવાના દ્વારની ડાહ્યાબી તરફના ઓરડાની નીચે જે ભોયરા હતા, જેમાથી એકમા દાગેગો અને કેલી-ન્દાની તોપ રાખેલા

હતા, અને તે મેગજનને નામે આજખાતો હતો. બાજુના ખીં
ભોયરામા દારોગાનો ખજનો રહેતો હતો, અને તેમાજ કેઈ
એને રાખવાનું માયાવતીએ જણાવ્યું હતું. મહેલમા કેદીઓ
આજુબા બાદ બાવાજી ડાહ્યાખી બાજુના ચોરડામા ગયો. એ
ચોરડાની બે તરફની ભીંતમા બેને ભોયરાઓના લોખડના
દ્વાર હતા, જેમાથી જમાણી તરફનું દ્વાર કંઈ છૂપી ચાવીથી ઉઘ
ડીને તે નાનું, લીલા તેમજ દાસીઓની મદદથી પાચે કેદીઓ
તેમની અઈચારીની ચેલીઓ સહીત ભોયરામા મૂકી ત્યાં
ત્રાખાનો એક ઘડો લઈને બહાર આવી તેનું દ્વાર બંધ કરી
માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“હવે કેદીઓના બાવા પીવાની ગોઠવા
કરવી જોઈએ. બે દીન ચાલે એટલા જ ગલી ફળ અને ઘડાર
પાણી ભરીને ત્યાં મૂક. પછી જોઈ લઈશું.” આમ કહી તે
દાસીઓને ફળ તોડી લાવવાની આજ્ઞા કરી. દાસીઓ ચારે તરફ જઈ
ઘણાક ફળ તોડી આવી, જેની ગાસડી બાધીને તેમજ ઘડાર
પાણી લઈને દારોગો એકલોજ ભોયરામા પાછો હતર્યો, એ
પોતાની પાછળ એ દરથી તેનું દ્વાર પણ બંધ કરતો ગયો. લ
ભગ અરધી ઘડી કરતા વધુ સમય વીત્યા બાદ તે બહાર આવ્યે
એટલે માયાવતીએ અન્નચખ ચઈને આટલી બધી વાર લાગવા
કારણ પૂછ્યું, જેના જવાબમા તેણે જણાવ્યું—“કેદીઓની ચેલીએ
તપાસવામા વખત ગયો, પણ તેમાથી મારા કામની એકે વર
મળી નહી.” આ પછી સ્નાન સંધ્યા, વગેરે નિત્ય કર્મથી પ
વારી તેમણે ભોજન લીધું અને પછી તેઓ વાતચીત કરતા બેઠ
જેરાવરસિંહ, વગેરે કેદ પકડાવાથી માયાવતી ખુશ જણાતી હતી
પણ પોતાની રાજ્યગાદી અને જહોજલાલી પાછી મેળજ
સિવાય તેને નિરાત વળે તેમ નહોતું એ માટે કંઈ રસ્તો શોધ
કહાડવા તે દારોગા સંગે વાત કરતી હતી. ક્રમ નાનું તેમ
વાતચીત સાભળતી પાસે બેઠી હતી બાકીની દાસીઓ મહેલ
ખીલ ભાગમા હતી.

“બાવાજી! આપ કેદ પકડાયા તે દીનથી મારા દુર્ભાગ્ય
સરખાત ગઈ. બસ! ત્યારથી એક દીન હું સુખે સૂતી નથી
મારા પર આવી પડેલ સંકટની હકીકત આપને જણાવી તે પર
આપ મારી હાલતનો ખ્યાલ કરશો!” માયાવતીએ જણાવ્યું.

“ અરે ! જોરાવરસિંહ કમલીની અન લીલાવતા તરફની ચિંતા ફરે થઈ તોપણ રાજ્યમા કે તીલસ્મી બાગમા રહેવાની હુ હિંમત કરી શકતો નથી ! બાગમા કાંઈ બે બુરખાવાળા માણસોએ આવી રતનનો ભેદ ખુલો કર્યાથી સીપાઈઓ વિરુદ્ધ થઈ બેઠા છે ! વળી સામળવા મુજબ દીવાન મને કેદ પકડવાની તજવીજમા છે ! ”

“ દીવાનની આવી વૃત્તિ થવાથી લાગે છે કે, જોરાવરસિંહની હકીકત બબર પડયાથી તેમને જમાનીયાની ખાદી પર બેસાડવાની તેની ઈચ્છા છે, અથવા તને પકડી રાજા કુલીનસિંહના કબજામા સોંપી દઈ એની કૃપાથી પોતે જમાનીયાના રાજા થવાની તેને આશા છે ! રાજા કુલીનસિંહની વીરા હજી સીપાઈઓની ફોજ નાહરસિંહની સરદારી તળે આવી પહોંચી છે ! આમ ચઢાઈ લાવ્યા છતાં નાહરસિંહ પડાવ નાખી રહ્યો છે તેનું કંઈ કાગળુ હશે ! ” બાવાજીએ જણાવ્યું

“ કાગળુ એ હશે કે મને પકડી હવાલે કરવાની કબુલાત આપી દીવાને નાહરસિંહ સંગે સધી કરી હશે ! ” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ એ બનવા જોગ છે, પણ ચીંતા નહીં ! હું દીવાન પાસે જઈ તપાસ કરીશ કે તેની શી ધારણા છે ! ” બાવાજીએ કહ્યું— “ હુરામખોગી કરતો જોઈશ તો એની બરોબર બબર લઈશ ! વાઝ તલેસમને લગતો ભેદ તો દીવાનને કોઈએ જણાવ્યો નથી ? ”

“ કંઈ કહી શકાય નહીં ! તીલસ્મી બાગમા આવેલ બંને નકાબપોશોએ કદાચ દીવાનને મળી તલેસમની હકીકત જણાવી પણ હોય ! ” માયાવતીએ જવાબ આપ્યો— “ એ ભેદી માણસો તલસમના ભેદ મારા કરતા વધુ જાણતા હતા કેમકે, તેમને પકડવા મેં જે જાળ બીછાવી તે તેમણે તોડી નાખી હતી ! ”

“ ફીકર નહીં ! આવતા કાલેજ હું દીવાનને મળવા જઈશ ! ” બાવાજીએ જણાવ્યું, એટલે માયાવતી બોલી હઠી— “ આજેજ જાઓ તો ઠીક ! મારી શોધમા નીકળેલા સોપચાસ માણસો કદાચ અત્રે આવી પહોંચશે તો નવી મુઝેલીમા આવી પડીશુ, માટે આજેજ કંઈ બંદોબસ્ત કરો ! મારી પાસે બબર અને ગાળીઆ હાનાથી સેકડો માણસોના હું પ્રાણ વઈ શકાશ પણ

તેઓમાથી કોઈ પાસે કમલીનીનુ આપેલ આવુ ખજર હશે તેા મારે હપાય નથી । ”

“ પણ આ મહેલમા આવીને તને કોઈ હેરાન કરી શકે તેમ નથી । ” બાવાજીએ તેને હિ મત આપી.

“ અહીં ક્યા સુધી બરાઇ રહેવુ ? હમણાજ આપ હીવાન પાસે જાઓ । આપને જોતાજ એ ડરી જશે । ” માયાવતીએ આમ-હસહ જણાવ્યુ આમ તેણે બહુજ આગ્રહ કીધાથી બાવાજી જમાનીયા રવાના થયેા જ મલમા તે દેખાતેા બધ થયેા ત્યા સુધી માયાવતી તેની પાછળ જોઇ રહી પછી હર્ષમા તાળી ઠોકતી તે નાનુ પ્રત્યે જોલી-“અત્યારે બાવાજીને મોકલવામા મારી મતલબ સમજ ? ”

“ મતલબ શી વળી ? રાજ્ય મેળવવાની ઈચ્છા । ” નાનુએ જણાવ્યુ

“ ત્યારે ન સમજ । ” માયાવતીએ જણાવ્યુ-“ એ બધેા બહારનો દેખાવ । બાકી ધારિત એક જોરાવરસિ હની હતી તે મારા પનમાજ છે । બાવાજીએ તેને મારી નાખવા હીવેા નહી તેથી આ ચરિત્ર ચલાવી બાવાજીને અહીંથી ખસતા કીધા-”

“ તેા શુ હવે તમે કેહીઓને મારી નાખશે ? ”

‘ હવે ધર્મેના કામમા દીલ કેવી ? ”

“પણ સોચરાની ચાવી તેા બાવાજી તમને આપી ગયા નથી । ”

“ હા । એમા બાવાજી ચતુરાઈ ચલાવી ગયા । હુ ન જઇ શકુ એવે રચને બાવાજી કેહીઓને રાખશે, એમ મને પહેલાથી લાગ્યુ હતુ, અને તેથીજ મેજછનની બાબુના સોચરામા રાખવાનુ મે પણ જણાવ્યુ । પોતાની હોશીયારીના અબીમાનમા બાવાજી મારી મતલબ સમજ શક્યા નહી, અને ચાપ ખાઈ ગયા । કેહીઓ વાળા સોચરામા નહી પણ મેજછનના સોચરામા તેા જઈ શકુ છુ -”

“ હ અચ્ચ । હવે સમજ । મેજછનને આગ લગાડી આ-”

“ બસ । આખા મહેલને ઢરાડી મુકીશ, જેથી કેહીઓના હાડકાનો પણ પત્તો નહી લાગશે । ચાલ, હવે રાહ કોની જોવી । આપણે ચોડેક દૂર નીકળી જઈએ તે પછી મેજછનના દારખાનામા આમ લામે એવી કોઈ વસ્તુ મુકી આપણે રસ્તે પડીએ । ” આમ કહી માયાવતી હઠી, અને નાનુસહ કામે વળગી

પ્રકરણ ૨૬ મુ.

આંધળે બેહેર કુટાયુ '

જમાનીયા ગયેલ દારોગો બીજી રીતે બપોરે પાતાના મહેલ પાસે આવ્યો, ત્યારે મહેલને બદલે ત્યાં પથ્થર, ઇંટ અને માટીનો ઢગલો જોઈ તે મનમાં બોલ્યો—“ કેદીઓને મેગજનની બાજુના લોચરામાં રાખવાનું માયાવતીએ કહ્યું ત્યારેજ હું સમજી ગયો હતો, પણ ત્રિતા નહીં ! એમાંના અન્યબવરનો કોઈ પ્રકારે નાશ થાય તેમ નથી ! ” દારોગાનો મહેલ ઉડી જવાનું મારલ વાચનાર સમજી ગયા હશેજ ! માયાવતીને મળી તેની સગે બે વાતો કરવાની બાવાજીની ઈચ્છા થઈ, પણ તે ક્યાં ગઈ હશે તેના વિચારમાં તે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો, એટલામાં માયાવતીની અડ દાસી તેને મળી, જેને માયાવતી વિષે પૂછતાં તેણે જણાવ્યું—“ કાલે આપ જમાનીયા ગયા તે પછી માયાવતી બા અમો સર્વ દાસીન્યા સહ આ જ ગલમાં હાસ્યવીનોદ કરતા ફરતા કેટલેક દૂર નીકળી ગયા ! મહારાણીજીની એવી ઈચ્છા થઈ એ ઈશ્વરનો પાડજ માના નહીં તો અમો સર્વના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા હોત કેમકે, થોડીકજ વાર પછી લયાનક ધડાકો સંભળાયો, અને અમ મહેલ તરફ પાગ વળ્યા તો અત્રે ધુળ અને ધુમાડાથી એટલું બધું અધાર થઈ રહ્યું હતું કે કંઈ દેખાવુંજ નહોતું ! અમ તો બહીકના માર્યા દૂરજ ઉભા રહ્યા ! કેટલીક વાર પછી સર્વ શાત પડતા મહેલની આ દશા જોઈ માયાવતીબા નાનું સગે કાશીજી ગયા !—”

“ અને હું આવું ત્યારે મને આ બજાર આપવા તને અત્રે રાખી ગયા કેમ ? ” દારોગા ગુસ્સાસહ બોલ્યો—“ ઠીક ! હું પણ ત્યાંજ જ અને હરામખોર માયાવતીને કહેજે કે, તે ઠીકજ કર્યું, પણ એટલું અવશ્ય યાદ રાખજે કે, પાપી કદી સુખી થવુંજ નથી ! સમર ! હું પત્ર લખી આપું તું તેજ લઈ જઈ માયાવતીને પહોંચાડ ! ” આમ કહી તેણે પાતાની ચેલ્લીમાથી કાગળ વગેરે કહાડી પત્ર લખી દાસીને આ યા અન પછી પોતે ત્યાંથી પશ્ચિમ દિશા તરફ રવાના થયો. દાસી કાગળ જઈને પત્ર માયાવતીને આપે તે પહેલાં આપણે ત્યાં પહોંચી જઈએ

રાત એક પ્રહર કરતા વધુ વીતી ગઈ હતી કાશ્મીમાં માલ-તીના મહેલમાના એક ગાજારેલા ઓરડામાં માયાવતી સુખાસન પર આડે પડખે પડી સામે બુરસીપર બેઠેલ નાનુ સગે વાતો કરતી હતી તેઓ બંને સિવાય ઓરડામાં કોઈ હવુ નહીં હાડી મુમ્મરો ઓરડામાં તો ગાજા હતા, પણ એકજ હાડીમાં દીવો બળતો હતો. અત્યારે માયાવતી આનંદમાં હતી કંઈ પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભળવાની આતુરતામાં મલકાતે મુખે તે નાનુ તરફ જોઈ રહી હતી, એટલામાં નાનુ બોલી -“આપને માથેથી માથી મ્હોટી પિડા તો દૂર થઈ, પણ તેથી હજી આપ નિરાતે જોસી મકો તેમ નથી.”

“જમનીયાની ગાત્રી મેળવતા હજી આપણને જોઈ મહેનત નહીં પડે.” માયાવતી બોલી-“તોપણ આ ટળેલી પિડા માથી વધુ દુઃખ પ્રદ હતી.” હરામખોર કમલીનીએ કંઈ જોઈ ગાળી નહોતી. કુલીનસિ હતી એ મદદગાર ન હોત તો બંને પ્રમાણેને મેં જ્વારના દુનિયામાંથી દૂર કર્યા હોત. વર્ષતાળનો નાટો દૂર થયો, એ પણ ઠીકજ થયુ કેમકે, આ મહેલને વગતા તમામ છપા ભેદ એ જાણતો હતો. સર્વ ઠીકજ થયુ પણ નીચ નીચ વિચાર થઈ મને પકડવાની તજવીજમાં છે, એ તે એને શું મુશ્કેલી હશે ?”

“પેલા બંને બુરખાવાળાના એ કારસ્તાન.”

“બરેબર. તેઓમાંથી એક તો નક્કી જોરાવરસિ હજી હતો. બીજો કોઈ ફક્ત મુખ દેખાડી માણસોને વશ કરી શકેજ નહીં.”

“હવે જોરાવરસિ હવુ નામ ક્યા રહુ છે કે ધામ્મિ છે ? બીપાઈઓ અને દીવાનની આપણે હવે ખાત્રી કરી આપીશું કે કુલીનસિ હતા અધ્યારેજ રાજાજીનું રૂપ ધરી તેમને ડગ્યા હતા.”

“ત્રીપાનને કેદ કરવામાં કંઈ મ્હોટી વાત નથી, પણ સરહદ પર પડેલી કુલીનસિ હતી એના સાથે લડવુ પડશે, તેની ચિંતા છે. હુ એકલીજ કુલીનસિ હતી ફોજને મારી હડાવી નહીં શકું?”

“તે તો આપ જાણો. હુ શું કહું ?”

“હુ મારી શકું. અફસોસ! વહાલો રતન-” રતનનું નામ દેતા માયાવતીની આંખોમાંથી આસુ વહેવા લાગ્યા, જે નાનુએ પોતાના પાલક વડે લુછી નાખતા તેને ધીરજ આપી, એટલામાં

બારણાની બહારથી તાળીનેા અવાજ સંભળાયો. કોઈ દાસી અંદર આવવાની રત્ન મામતી હરો એમ સમજી જઈ નાનુએ મ્હોટ સાદે પૂછ્યું -“ કોણુ છે ? અંદર આવ ! ” તરતજ ને દાસીને દારોગાએ માયાવતીનેા પત્ર આપ્યો હતો. તે અંદર આવી તેને જોતાજ માયાવતીએ ટટાર થઈ બેસના પૂછ્યું -“ કેમ દારોગો મળ્યો હતો ? ”

“ હાજી ! ” દાસીએ જવાબ આપ્યો, એટલે માયાવતી મુખ મલકાવીને બોલી -“ એ તો ખૂબ રાતોપીળો થઈ ગયો હશે ? ”

“ બાવાજી બહુજ ગુસ્સે થઈ મુખમા આવી તેમ આપને ગળો. આપવા લાગ્યા, ને હું તો સાલણીજ રહી ! આખરે આપને આપવા એક પત્ર લખી પોતે ચાલ્યા ગયા ! ” આમ કહી દાસીએ સાણુના પાલવે બાધેલ પત્ર છોડીને માયાવતીને આપ્યો, ને વાચી સંભળાવવાને તેણે નાનુને આપ્યો. નાનુ પત્ર ઉઘેડીને પહેલા મનમા વાચવા લાગી થોડોક વાચતા તેના ચહેરાપરનો રંગ ઉડી ગયો, અને ધાસ્તિથી તેનું શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું, જેથી મલરાઈને માયાવતીએ પૂછ્યું -“ કેમ ? શું લખ્યું છે ? ” જવાબમા નાનુ નિસાસો નાખી પત્ર માયાવતી પાસે મુકતા બોલી - “ એ વાચવાની મારામા શક્તિ નથી ! હાથ ! કુલીનસિંહના અઈયારો સામે બાથ લીડવી, એ નક્કી ગાડાઈજ છે ! ” માયાવતી મલરાટસહ પત્ર ઉપાડી વાચવા લાગી તે વાચતાજ તેના શરીરમાથી પરસેવાના રેલા ચાલવા લાગ્યા-તેની આંખે અધારા આવવા લાગ્યા-શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું, અને એકાએક બેહોશ થઈ પડી તરતજ નાનુએ ઉઠીને લડારીયામાથી ગુલાબજળ કહાડી તેના મુખપર છાટ્યું થોડી વારે જાન આવતા નાનુતરફ જોઈ તે મળમળે સાદે બોલી “ અફમોસ ! શું થાયું હતું અને શું થયું ? ”

“ બનવાકાળ હતું તે બન્યું ! હવે હિ મત હારેથી શું થશે ! ” નાનુ ગલીશ અવાજે બોલી-“ શું કરજી તેનો વિચાર કરો ! ”

“ અરેરે ! હરામખોર અઈયારે જબરી થાપ આપી ! વળી લક્ષ્મીદેવી વાળો ભેદ મારાથી તેને કહેવાઈ ગયો, એ પણ મેં મ્હોટી ભૂલ કરી ! ” માયાવતી મળમળે સાદે બોલી-“ એ તો જો કે કાઈ સમજ્યો નહીં હોય પણ જોરાવરસિંહ આગળ એ લક્ષ્મી દેવીનું નામ લેજો, અને મેં એને દારોગો સમજીને ને કહ્યું તે

સર્વ જણાવશે ત્યારે તે તમામ ભેદ જાણી જશે, અને તેથી મારા-પરનો તેનો ગુસ્સો દૂર ગણે. વધી જશે ! મારા સબધમા પોતાની બદનામી થશે એવું અત્યાર સુધી એને લાગતું હતું તે હવે નહીં લાગે ! હાથ ! હવે જીવનની આરામ રહીજ નથી ! ”

“ લક્ષ્મીદેવી આપનું નામ છે ! ” નાનું બોલી—“ આપે દારોગાસ્વરૂપ અર્ધચાર સંગે એ વિષે જે કંઈ વાત કરી, એથી મને કંઈક શકા ઉપજી ખરી ! શું ખરેખરા—” તેનું બોલતું પૂરું થાય તે પહેલાં માયાવતી વચ્ચે બોલી ઉઠી—“ ઓફ ! એ ભેદ દારોગા સિવાય બીજા કોઈ જાણતો નહોતો, પણ આજે—” આટલું બોલી જરા ચુપ રહી તે ફરી બોલી—“ નહીં ! હજી એ ભેદ પ્રયા-વવાની હું તજવીજ કરીશ ! તને પણ નહીં કહું ! બસ ! લક્ષ્મી-દેવીનું નામ ફરી બોલીશ નહીં ! ” આમ કહી દારોગાને પત્ર બતાવતા તેણે કહ્યું—“ એ પત્ર ફરી વાંચી સલામત ભેડ ! ” તરતજ નાનું તે પત્ર લઈ નીચે મુજબ વાંચવા લાગી —

“ પાપી માણસ કદી સુખી થાય છે શું ? રાત્રી ભેરોવરસિ હ, વીજળ, વર્ષા, કમલોની અને લીલાવતીને મેગજનમા આજ લગાડી મહેલ ઉરાડી દઈ મારી નાખ્યાથી તું નિમિત્ત થઈ છે, અને હવે તને હેરાન કરનાર કોઈ નથી, એમ તું સમજતી હતી ! દારોગાનું સ્વરૂપ ધરી આવેલા અર્ધગરોના ગુરુ ચતુર-સિ હને તું સુરમમા મળી હતી, એવો તને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહીં આવ્યો હોય ! દારોગાનો મહેલ ઉરાડી મૂકવાથી કેદીઓને વાળ પણ વાકે થયો નથી, એ તારા માનવામાં નહીં આવે, પણ તારી પાસેથી લીધેલી અભયબદ્ધની કુચી કેદીઓને ખોરાક અને પાણી આપવા ગયો ત્યારે તેમને શુદ્ધિમાં આણીને હું આપી આવ્યો હતો, જેથી તેઓ સહીસલામત બહાર નીકળી ગયા છે ! સાચાને રક્ષક હૈયર છે તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો જોયો ! નીચ માયાવતી ! હું કમાજ તું સમજી જાને કે, એ દારોગો હું પોતે ચતુરસિ હ છું ! ”

પત્ર પૂરો થતા માયાવતીને ચક્રર આવવા લાગ્યા. તેનું શરિર મુજવા લાગ્યું, અને ચોક્કસ દર્દીમૂલક સરખી પડી રહેવા બાદ બેઠી થઈ તે નાનું પ્રત્યે બોલી—“ ચતુરસિ હ હરામખોર છે ! એ વાર એણે મને ઠગી ! અરેરે ! અભયબદ્ધની કુચી હાથમાં આવી હતી તે પણ ગઈ તીલસ્મી ખંજર અને તમને પાસે રક્ષા છે,

પણ એથી મારી છાંદની બચી શકે તેમ નથી । બસ ! લક્ષ્મી દેવીવાળો ભેદ ખુલ્લો થઈ જશે, એ બહુ ખોટું થયું । ”

“ હવે શો ઉપાય ? ” નાનુ ગભીર થઈ બોલી—“ ચતુરપર બજરની અસર ન થઈ તે તેની પાસે પણ તેણે બજર હશે । ”

“ એ હશે, પણ હવે આપણા રક્ષણ માટે કંઈ માર્ગશોધી કહાડવો જોઈએ ! ” માયાવતી બોલી નાનુ કંઈ બોલતી હતી એટલામા ચોરડાનું દ્વાર ઉઘાડીને માયાવતીના દારોગા રાદ આવતો જણાયો । તેને જોઈ માયાવતી ક્રોધાવેશમા ઉઠીને બોલી ચતા બોલી—“ તું હરામખોરને અત્રે કોણે આવવા દીધા ? તારા મોતજ તને અહીં ધસડી આવ્યું લાગે છે । તારો પત્ર મને મળ્યો નહોત તો હું તારી કપટબળમા ફસાઈ હોત । નીચ લુચ્ચા ! હવે તું મારા હાથમાથી બચીને છવતો જઈ શક તેમ નથી । ”

“ અરે ! તું શુદ્ધિમા છે । ” દારોગો અભયબી સહ બોલ્યા “ તને પોતાને બૂલી ગઈ લાગે છે । કોની માથે શું વાત ડટે છે તેનું કંઈ જ્ઞાન છે ? મનમા આવે તેમ બકે છે, તે પરથી જણાય છે કે માર નહી પણ તારા મોત મને અહીં તેડી લાવ્યું છે । ”

“ ખરૂ છે । મને જ્ઞાન હોત તો લુચ્ચાની ચાલાકીમા આધળી બની ઠગાઈ નહોત । ” માયાવતી બજર હાથમા લતા ગાળ ઉઠી—“ ઠગારા ! તે મને જબરી થાપ આપી, પણ હવે હું તારી કેવી ફરદશા કરૂ છું તે જોજે । ”

“ આટલી લુચ્ચાઈ ડર્યા પછી પણ બેધડક તું અહીં આવ્યા એ અભયબી સરખું છે । ” નાનુ બોલી ઉઠી—“ તને તારા પ્રાણની પણ દરકાર નથી લાગતી । ફીકર નહી । તીલસમી બજરની તારા પર અસર નથી થતી તો હું બીજી રીતે તારી બજર લઈશ । ”

માયાવતીનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ જોવા જેણે હવે એક વાધણુ મારું દારોગા તરફ ધસી જઈ સ્ફુર્તિથી તેણે પોતાની આગળીમાની વાટીનો ઝેરી હીરો તેના ગાલ પર ધસ્યો, જેથી જરાડ ઉઘરડો પડ્યો, પણ ઝેરની અસર થતા નિલ બલાવ્યા નહી જેતજેતામા દારોગો તમ્મર ખાઈ બેહોશ થઈ ઢળી પડ્યો તરતજ માયાવતીએ નાનુને કહ્યું—“ હવે એના હાથપગ સીકડીને શુદ્ધિમા આગી પૂજીએ કે, ચતુરસાહજ, કવી તમારી ચાલાકી ? ”

“ અરે ! સાથે એન ના- મા િ લઈ આ બનાવટી દહાડી ઉમેડી લઇને પછી એને ગુફિમા બાબી પૂછીએ કે, અઈયારોના ગુરુજી, હવે તખીયત કેમ છે ? ” નાનુએ મસાહ આપી માયા વતી અત્યાદે એટલી ઉગ્ગેરાઈ ગઈ હતી કે તે એમજ સમજતી હતી કે દારોગાના ઉપમા ચતુરસિદ્ધજ છે, પણ એક વાર તેને હન્યા પછી તેમજ ત વખતની પોતાની ઓળખાણ આપ્યા પછી તેજ સ્વરૂપમા ફરી તેની પાન આવે એવો ચતુર મૂર્ખ નહોતો ! વાચના- ! અત્યાદ તા બગે દારોગોજ બેહોશ થઈ પડ્યો હતો, અને પોતાના બરા મદદગારને દુશ્મન ધારી તે નાનુની સલાહ મુજબ તેનુ નાક કાપવાને તઈયાર થઈ ગઈ ઉત્માહમા આવેલી નાનુએ પહેલા તીલમ્મી ખજરડે દારોગાનુ જરા નાક કાપી લીધુ, અને પછી દહાડીના વાળ ખેંચવા લાગી દહાડી કઈ બનાવટી નહોતી, એટલે એજી ઝટકામા ઉખડી ગઈ નહી, તેથી નાનુ થોડા યાદા બાલ ખેંચતા બોલી- “ ચતુરસિદ્ધ બહુ મજમૂત મસાલાથી દહાડી લગાડે છે ! ” આમ અન્ધી દહાડીના વાળ ખેંચતામા તેા બીચારા દારોગાના ચહેરા લોહીથી લાલચાળ બની ગયા, જે તરફ માયાવતીનુ ધ્યાન જતા તે ચમકીને બોલી ઉઠી- ‘ સમૂર ’ આપણે બચાવામા પડ્યા ! આ ચતુરસિદ્ધ નથી પણ ખરા દારો ગાજ છે ! ” આ સામળી નાનુ અટકી ગઈ દારોગા તરફ ખારીકાથી જોતા બોલી ઉઠી- ‘ હાય ! હાય ! મ્હોટી ભૂલ થઈ ! ”

“ ગજબ થયા ! ” માયાવતી અમરાટમા બોલી ઉઠી- “ એણે તેા મારી સગે સદા બલાઈજ કરી છે ! હાય ! હાય ! જેરની બસ- રથી એ મરી જશે, માટે તે ઉતારવાની તજવીજ કરો ! ”

“ જેર તેા જરા વારમા ઉતારી શકારો પણ હવે આપણે એન મુખ શુ બતાવીશુ ? ” નાનુએ ગબરાટ સહ જણાવ્યુ

“ મે તેા ફક્ત દહાડી કહાડવાનુજ કહ્યુ હતુ, પણ તેજ નાક કાપ્યુ ! ” માયાવતી બોલી

“ અરે વાહ ! ગાળો પણ મેજ આપી કેમ ? ” નાનુ તેને બળે પડવા લાગી- “ તમારી આજ્ઞા વિના મે નાક કાપ્યુ કેમ ? ટોપલો મારે માથે નાખી છટી જવા માગો છો કે ? લોકોમા તમાર ખરાબ બેલાય છે તે ખોટુ નથી ! તમારી મિત્રતાપર વિશ્વાસ રાખવામા ભૂખાઈજ છે ! મારી નજર આગળજ આમ કરો તેા પાછળ

કોણ જાણે શું એ કરો ! બસ ' તમે કેવા સ્વાર્થિ છો તે જણાયુ ! ”
આટલું કહી તે ત્યાથી ચાલી ગઈ, અને ઝેર ઉતારવાની દવાની
શીશી લાવી તેમણી થોડીક દવા દારોગાના નાલપર જ્યાં ઉઠરડો
પડ્યો હતો ત્યાં લગાડી તરતજ તે સ્થળે ફોલ્લા માફક ચામડી
ઉપસી આવી, જે ફોડીને નાનુએ તેમણી પાણી કહાડી નાખ્યું,
એટલે દારોગાની બેહોશી દૂર થઈ પોતાની હાલત જોઈ તે દુઃખી
થયો માયાવતીએ પોતાની ગી અવદશા કરી છે તે હજી તેના
જાણવામા આવ્યું નહોતું, પણ તેનાપર તેને એટલો બધો ગુસ્સો
ઉપજ્યો કે કંઈ પણ ન પૂછતા તે દીંગમૂઠ સરખો તેનું મુખ
જોઈ રહ્યો માયાવતી હાથ જોડીને તેના કાલાવાલા કરતી બોલી-
“ ક્ષમા કરશો ! કુલીનસિ હોને કોઈ અર્થ્યાર આપનું સ્વરૂપ ખારણુ
કરીને તો નથી આવ્યો, તેની ખાત્રી કરવા માટે મેં ફક્ત આપને
બેહોશ કર્યો ! બાકી બધું નાનુએ કર્યું ! ”

“ બરોબર ! બાવાજી બધું સમજે છે ! ” નાનું બોલી ઉઠી-
“ ઝેરી વીંટીથી એમના પ્રાણ લેવાની પણ મારી મરજી હતી ”
આમ કહી તેણે બાવાજીને જણાવ્યું-“ માયાવતીની મિત્રતાપર
વિશ્વાસ રાખવામા મ્હોટી મૂર્ખાઈ છે, પોતાના પતિને કેદ કરીને
વર્ષોસુધી દુઃખ દેતા એ અચકાઈ નહીં તો પછી આપ અને હું
તે શી ગણતરીમા ? લક્ષ્મીદેવીવાળો ભેદ પણ એણે ચતુરને જણાવી
સાથે કહ્યું છે કે, એ નરસ્તાન દારોગાજીના છે ! ”

“ હવે નાહકમા મને બદનામ કરવા લાગી કેમ ? ” માયા-
વતી ગુસ્સાભરી નજરે નાનું તરફ જોતા બોલી

“ મને ખોટી બદનામ કરી બાવાજીનું નાક કાપવાનો વાક
તમે મારાપર બોહોરાડો છો ત્યારે મારે ખડ કહેવું નહીં ? ”
નાનું ગુસ્સાસહ બોલી-“ મારી સામે આજો શું કહાડો છો ?
હું તમારાથી ડરી જઈશ નહીં ! તમે મને શું કરશો ? પહેલા
તમારા પ્રાણ તો બચાવો ! ” આજ સુધીમા કાંઈનો એક બોલ
પણ માયાવતી સાંભળી રહી નહોતી તો પછી નાનુંના આ અપ-
માન ભરેલા શબ્દો તે કમ સહન કરી શક ? બેહદ ગુસ્સામા
તે નાનું તરફ જોઈ રહી, એટલામા બાવાજી બોલી ઉઠ્યા-“ બસ !
નાનુંને મુખે લક્ષ્મીદેવીનું નામ નીકળવા પરથીજ પૂરવાર થાય
છે કે તમામ વાક તારોજ છે ! ” આથી માયાવતીના ગુસ્સામા

વધારે થયો, અને તે કમરેથી ખજર ખેંચી નાનુ તરફ ધસી ગઈ, પણ નાનુએ ચાલાકીથી બાજુએ ખસી ગઈ તેનો ધા ચુકાવી નાખ્યો, અને તેણે પોતાનું ખજર માયાવતીને મારવા કુમાર્યુ બને વચ્ચે લડાઈ શરૂ થઈ બંને લડવામાં ચાલાક નહોતી, એટલે જેમ ફાવ્યું તેમ એક બીજીપર ધા કરવા લાગી તલવાર યા ખજર મારતી વખતે તેનો હાથે સામાન્ય રીતે જોરથી દબાવવોજ પડે છે, તેમ બંનેના હાથમાંના ખજરના હાથા દબાતા તેમાંથી ચમકાટ નીકળવા લાગ્યો, તેથી બાવાજીની આંખો અંબઈ ગઈ, અને મહારાટમાં તે ત્યાંથી નહાસી જવાની તજવીજ કરવા લાગ્યો. ચતુરનો પત્ર લઈ આવેલ દાસી પણ મહારાઈને બહાર નહાસી ગઈ તેણે સર્વ દાસીઓને આ લડાઈની ખબર આપી આથી સર્વ દાસીઓ ત્યાં દોડી ગઈ લડાઈ બંધ પાડવાની તજવીજ કરવા લાગી વાચનાર ! અવળી દશા બેસતા માણસની કેવી સ્થિતિ થાય છે તે કદાચ નજરે જોયું નહીં હોય તો કોઈ સ્થળે વાચ્યું તો હશેજ ! માયાવતીની પણ અત્યારે તેવીજ હાલત થઈ હતી તે જમાનીયાની રાણી હતી ત્યારે તેનામાં સેકડો એળ છતાં લોકો તેને માન આપતા હતા, તેનાથી ડરતા હતા, અને તે મમે તેવું ખરાબ કામ કરવાનું કહે તોપણ તેના હુકમને માન આપતા હતા, પણ હવે તે નથી પોતાનું મુખ છુપાવવા તેને પોતાનું રાજ્ય છોડીને નહાસી જવાની ફરજ પડી હતી તે બીખારણ બની ગઈ હતી કાલે તે બળવાન મહારાણી હતી, આજે તેની પાસે દમડી પણ નથી ! કાલે તેનાથી હજારો વીર ચોખ્ખાઓ ડરતા હતા, આજે એક દાસી પણ ડરતી નથી ! કાલે તેના મુખમાંથી બોલ પડતાજ સેકડો માણસો પ્રાણ ખોઈ બેસતા હતા, આજે એક દાસીને તે કંઈ કરી શકતી નહોતી ! આ સર્વ દુષ્કર્મના ફળ હતા ! માલતી માયાવતીની સખી હતી અને નાનુ માલતીની સાધારણ એળખાણની સખી અને માયાવતીની દાસી જેવી હતી માલતી અને નાનુએ માયાવતીને હાથે બેથુમાર દોલત મેળવી હતી, અને આ મહેલ તેમજ સર્વ બહોળલાલી તેને લીધેજ મેળવી હતી ! એજ નાનુ માયાવતીની સેકડો ગણો રોજ સહન કરતી હતી, પણ માયાવતી રાજમપાટ, ધનદોલત, વગેરે ગુમાવી ક બાલ હાલતમાં આવી પડી, ત્યારે એજ નાનુ બકરીમાંથી વાંચ બની

ગઈ, અને તેની દાસીઓની નજરમાં પણ માયાવતી હલકી દેખાવા લાગી. હવે માયાવતી પાસેથી કઈ મેળવવાની નાનુંને આશા નહોતીજ પણ હવે તેા પોતેજ તેને મદદ કરવાની હતી, અટલે તેની આખ ફેરવાઈ જતા વાર લાગી નહીં, અને કાગનો વાધ -ગીને તે માયાવતીનો જીવ લેવા તયાર થઈ. આમાં અમે નાનુંને દોષ જોતા નથી, પણ માયાવતીના ક્રક્રમેનું પગિણામજ માનીએ છીએ. આ લડાઈની બબર સાબળી ત્યાં દોડી આવેલી દાસીઓ પણ નાનુંનુંજ અન્ન ખાતી હતી, અટલે તેનેજ મદદ કરવા તયાર થઈ ગઈ હતી, પણ તીલસ્મી બજારોના ચમકાટથી તેઓ વચ્ચ પડી શકી નહીં. આમ કેટલીક વાર લડાઈ ચાલ્યા બાદ નાનુંને મ્હોટે અવાજે કહ્યું - “ચાલ રાખ માયાવતી કે, અત્યારે લડીનું મને જીતી શકીશ નહીં. તારાથી હાગીને હું કદાચ અત્રેથી નહાસી જઈં તોપણ નગીરાજની હજીરમાં જઈ તારી તમામ હકીકત તેને નહરેર કહું તો તેજ પળે તે તને મદદ પડી રાજા પુલીનમિહની હજીરમાં મોકલાવી દેશે. હાલ તું અહીં સતાઈ ખેડી, પણ તારે વિષે કોઈને મ્હેજ બબર પડતાજ તારી વધુ દુઃખા થશે. આપણા અસલના સબધનો યાવ કરી તું તને સમા કહું કે પણ સાથે આજ્ઞા કરું છું કે આ રાજાજ અત્રેથી નહાસી જઈ તારા પ્રાણ બચાવ.” આ સાબળી માયાવતી લડતી અટકી ગઈ, દીગમૂઠ સરખી કેટલીક વાર ડબી રહી, પણ આખરે પાતાની હાલતનું ભાન થતા બજાર કરમરે ખોસી દઈ ઉતાવળે ઓરડાની બહાર નીકળી બાગની બહાર ચાલી ગઈ અને કાલ જાગે -આ જતી રહી તેના જવા બાદ નાનુંજ આમખામ નજર -રી તેા દારોગો પણ -ચાથ જણાયો નહીં, જે માટે તપાસ કરતા જણાયું કે તે પણ લાગ જોડેને ત્યાંથી કપાચ ગાળી મર્યા હતો.

—(૦)—

પ્રકરણ ૨૭ મું.

માયાવતીનો ભેદ.

દારોગાવાળા મહેલમાં મેગજનની બાબતના બાયરામાં કેફ થયેલા કેફીઓ તરફ આપણે હવે નજર ફેરવીએ. મેગજનમાં આગ વગાડીને આખો મહેલ માયાવતીએ કરાગી મુ-વા જતા

મ્હીએ સવામત ઝટકી જવાના શુભ ખખર તો આપણને મળ્યા છે, પણ તમે જી રીત બહાર નીકળી ગયા તે વિષે કંટલાઝ ખુલાસા વાચનારની જાણ માટે અંતે કરીએ છીએ મગજનની બાબતના ભાયરામા કમીએન રાખ્યા બાદ તેમને ખાવાપીવા માટે ફળ તથા પાણી વર્ધન ચતુર બીજ વાર એકલોજ ભાયરામા ગયો, તે વખતે તેજ સર્વની બેહોશી દૂર કરીને તેમનું કમા સર્વ હકીકત જણાવી હતી, અને માયાવતી પાસેથી મળેલી અન્નચળધરની કુચી રાત્રી જોરાવરસિ હને આપીને તાકીદે ત્યાંથી બહાર નીકળી જવાનું કહ્યું, જના જવાબમા જોરાવરસિ હે જણાવ્યું - “ કુચી અમને ન મળી હોત તોપણ અમે અત્રેથી બહાર નીકળી રાખ્યા હોત કમક, અત્રેના તમામ ભેદ હું જાણું છું ’ હવે અમારે વિષે તમારે નિશ્ચિત રહેવું, પણ ચોવીસ કલાક મુવી માયાવતીથી દૂર થતા નહીં, અને એ અગ્રસામા તેને કંઈ કામ કરવા દેતા નહા ’ અમે પોતે તમને શોધીને મળીશું ”

દારોગાવાળા મહેલના બદ ચતુર ઉપરાત રાત્રી દુધીનસિ હના બીજા અર્ધચારોને પણ કમલીનીઅ જણાવ્યા હતા માયાવતીના કહેવાથી દારોગાસ્વરૂપ ચતુર દીવાનને મળવા જમાનીયા ગયો નહોતો, પણ મેગજનની બાબતના ભાયરામાથી ટેકરાની ઉત્તર તરફ જ ગલમા કાંઈ સ્થળે બહાર નીકળાય છે, એમ તે જાણતો હોવાથી રાત્રી જોરાવરસિ હ અને કમલીની, વગરેને મળવાને તે તરફ ગયો એકાદ કાસ ચાલ્યા બાદ તે ત્રીચ ગ્રાડીવાળા ભાગમા જઈ પહોંચ્યા ત્યાં શોધ કરવી તેની વીમાસણમા તે જરા ઉભા, એટલામા વીજય મળ્યો, અટલે બને ત્યાંથી રવાના થઈ જ ગલમા એક વૃક્ષ નીચે જોરાવરસિ હ, વગરે બેઠા હતા ત્યાં જઈ પહોંચ્યા ચતુરને જોતાજ સર્વ ઉઠી તેની સામે ગયા અને રાત્રી જોરાવરસિ હ તેનો હાથ પકડી જણાવ્યું - “ ઠીક આવી મળ્યા ’ બસ ’ આજે તમેજ અમારા પ્રાણ ઉગાર્યા છે ”

“ એ સર્વ ભગવતીનો પ્રતાપ ” ચતુરે કહ્યું - “ એની કૃપાથીજ આપ બચ્યા ’ એ માટે મારા વખાણ કરો તે સાબળી કુલાઈ જવાનેજ હું અત્યારે અહીં આવ્યો નથી ’ પણ તમારા એ વખાણ હું એ કામના બદલામા નહીં મળું, પણ એક બીજું જ કામ, જેનો ભેદ આપને મુખેથીજ મેળવીશ ત્યારે જણીશ કે હું

એક બહુજ અન્યખીલરેલું કાન બનવી આવ્યો છું, અને જે હું પોતે પણ નહોતો, નહોતો, તેના બદલાના આ સર્વ વખાણ છે ' વળી સાથે મારે એટલું પણ કહી દેવું જોઈએ કે આપ એકલાજ નહીં પણ કમલીની અને લીલાવતી પણ મારા વખાણ કરશે '" આ સાંભળી જોરાવરસિંહ વીમાસણુમા પડી ગયો કેમકે, ચતુરને ખુશહાલી ભરેલ ચહેરે આવેલ જોઈ તેને મુખેથી કેઈ ખુશ બનર સાંભળવાને સર્વ આતુર થઈ રહ્યા, પણ ચતુરની રમીલી વાત સાંભળતા જોરાવરસિંહ વિચારમા પડી ગયો ચતુર પોતે નહોતો નથી એવી તે શું બનર હશે, જે મારી પાસેથી નહીં મને કહી ખુશ કરશે ? આથી તેણે જરા મરકરી કરતા કહ્યું - "ચતુરસિંહ આજ કેમ લાગ છે ? લાગ વધારે તો લેવાઈ નથી ? "

" લાગની વધુ અસર આપ સરખાનેજ લાગે, જમન પોતાના સગાવહાલાનું પણ ભાન રહેતું નથી '" ચતુર હસીને જોડ્યા, " મહારાજ ! હું મરકરીમા કહેતો નથી, પણ સાંખીત કરી આપીશ કે આપ પણ તેઓમાના એક છો ' આ સમય હું આપને શું કહીશ તે નહોતું આપનો જીવ તળેઉપર થતો હશે, માટે કહેા જોઈ, લક્ષ્મીદેવી કોનું નામ છે ? "

"હુરામખોર માયાવતીનું '" જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યા

" બસ ! ખુશ બનરનો ભેદ આપને મુખેથીજ સાંભળ્યો '" ચતુર જોડી ઉઠ્યો, " મહેલ આપની પાસેથી મ્હોટું ઈનામ મેળવવાની કબુલત લઈશ ! માત્ર મ્હોડાના વખાણથી શું વળે ? "

" આપને ઈનામ આપવાને હું યોગ્ય નથી, છતાં આપને લેવુંજ હોય તો ઈનામ પણ આપ નક્કી કરો તો હું આપીશ ! "

" ઠીક, તો આપો વચન ! મારી મરજીમા આવશે અને આપ મને આપી શકો એવી હાલતમા હશે ત્યારે ઈનામ માગીશ '" ચતુરે જણાવ્યું

જોરાવરસિંહે તેને વચન આપ્યું અને પૂછ્યું - " હવે તો કહો ? "

" હા ! " ચતુરે જણાવ્યું, " બસ ! અ સાંભળીને આપ સર્વ બહુજ ખુશ થશો ! પણ અધીરા ન થાઓ ' શાત થઈ જોસો ! "

" આ જોડા, પણ મુદાની વાત બાજુએ મુકી આડી વાતો શા માટે કરો છો ? " જોરાવરસિંહની અધીરાઈ વધી

“ કારણ એજ કે પુરા થવા બાદ આપ હુ ખી પણ થશે અને મ્હોટી મુઝવણીમાં પડશે ! સાબળો ! માયાવતી કઈ ખરે-ખરી તમારા પત્નિ લક્ષ્મીદેવી નથી ! ” આ સાબળી રાત્રી જોરાવરસિ હ, કમલીની અને લીલાવતીને બેઠક આન દ ઉપજ્યો. હર્ષાવેશમાં તેમના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળી શક્યો નહીં આખરે કમલીની બોલી —“ બસ ! આજે મારે કપાળેથી કલ્લ કની મ્હોટી કાળી દીલી દૂર થઈ ! મારી બહેન દુષ્ટ છે તે હુ પણ કંઈ નીવડીશ, એ મહેલુના વિચારમાં રોજ જીવ બાળતી હતી ”

“ મને પણ લોકોને મુખ બતાવતા શરમ લાગતી હતી તે હવે દૂર થઈ ! ” જોરાવરસિ હ બોલી ઉઠ્યો—“ હવે જમાનીયાની દરબારમાં પ્રજા સમક્ષ નીચ માયાવતીની તપાસ કરીશ ! પણ એ વિષે આપને ક્યાથી ખબર પડી ? ”

“ મે આપને જણાવ્યું તેમ દારોગાના સ્વરૂપમાં હુ સુર-ગમાં માયાવતીને મળ્યો ત્યારે આપને શુદ્ધિમાં આણવા માટે અમો વચ્ચે બહુ તકરાર થઈ ! એ સમયે અમો વચ્ચે થયેલી વાતચીત દરમ્યાન લક્ષ્મીદેવીના સંબંધમાં જે વાત થઈ તે મે અક્ષરેઅક્ષર યાદ રાખી છે ! ” આમ કહી લક્ષ્મીદેવીના લગ્ન વખતની યાદ આપી માયાવતીએ દારોગાને દબાવવાની તજવીજ કરી હતી તે વીગતવાર જણાવીને તેણે કહ્યું—“ આ બાબત હુ કઈ જાણતો ન હોવાથી મે તેને કઈ જવાબ આપ્યો નહીં ! ”

“ બસ ! આટલી હકીકતજ પૂરતી છે ! ” જોરાવરસિ હ બોલી ઉઠ્યો—“ એ દુષ્ટા મારી પત્નિ નથી ! લગ્નને દિને બનેલા બનાવો હવે મને સાબર છે ! દુરામખોર દારોગોજ આ બટ-પટનું મૂળ છે ! ”

“ દારોગાની મદદથી પોતાનું કામ પાર પડ્યા બાદ બહેન લક્ષ્મીદેવીને મારી નાખવાની એ દુષ્ટાની ધારણા હતી, પણ બહેન એના પત્નમાંથી છટકીને ન્હોતી ગયા હોય, એમ લાગે છે ! ” કમલીની બોલી

“ એમજ છે ! મને લાગે છે કે લક્ષ્મીદેવી હજી હયાતજ છે ! રોષ કરવાથી નક્કી બાબ મળશે ! ” ચતુરે જણાવ્યું

“ ત્યારે અમને મળી એ ભેદ જણાવવાની તેમણે તજવીજ કા ન કરી ? ” જોરાવરસિ હ જણાવ્યું

“ અમાગુ તજવીજ નહીજ કરી હોય, અમ કેમ કરી રાકાય ? ” કમલીની બોલી—“ કદાચ અ બીચારીની તજવીજ અકળ ગઈ હશે ! માયાવતી અને દારોગાએ કઈ થોડી ચોન્સી રાખી નહી હોય, ત્યા એ બીચારીનુ શુ ગળુ ? હુ સગી બહેન જતા કગાઈને આટલા વર્ષ તેની સાથે રહી તો બીજાની શી વાત ? એ લક્ષ્મને ચાર વર્ષ વીત્યા બાદ માતાજીના મરણને લીધે લીલાવતી સહ હુ આપને ત્યા આવી ત્યારે માયાવતીને જોતાજ મને શઁ તો ગયો, પણ ચાર વર્ષના અતરમા તેના સ્વરૂપમા એટલો ફેરફાર થયો હશે, એ અનુમાને શકે દૂર થઈ ગયો. ”

“ તેમ થવામા નવાઈ નથી. ” અતુરે ઉમેરુ—“ કુમારો બોના સ્વરૂપ લક્ષ બાદ ચાર પાંચ વર્ષ મા'ત્રારણુ ફેરવાઈ જાય છે. ”

“ કુલટાએ સગી બહેનજ હોય તેમ અમને સ્નેહથી રાખી, પણ તે જોગવરસિ હને કેદ કીધા ત્યા સુધીજ. ” કમલીનીએ જણાવ્યુ

“ મને તો આપણા રીવાજોએ ફસાવ્યો. ” જોરાવરસિ હ જણાવ્યુ—“ લક્ષ પહેલા તમારા બહેનને મે જોયલાજ નહી તો પછી એ કપટ હુ જાણુજ ગયાથી. ”

“ ખરેખર ! જબરી કગાઈ ચવાવી ' હવે હુ જહાલા બહેન લક્ષ્મીદેવીને ગ્યા શોનુ ? ” કમલીની હુ ખી થઈ

“ માયાવતીએ કહેલી વાતપરથી એટલુ તો જણાય છે કે દારોગાએ લક્ષ્મીદેવીને કોઈ ગુપ્ત સ્થાનમા રાખ્યા હતા, પણ કેટલાક દીન પછી તે કોઈ રીતે નહાસી ગયા, એટલે કમલીની અને લીલાવતીને મળી રાગ્યા નહી હોય. ” અતુરે જણાવ્યુ

“ દારોગાને પૂછ્યાથી ખરી હકીકત જણાશે. ” જોરાવરસિ હે કહુ

“ દારોગો તો રતનપુરમા જદ છે. ” અતુરે કહુ, એટલામા એક તરફથી અવાજ આવ્યો—“ દારોગા રતનપુરમા નથી ! અ ત્યાથી નહાસી ગયો છે. ” તરતજ ચમકીને અતુરે પાછળ ફરી જોયુ તો હમીરપર નજર પડી હમીર પોતાના પિતા તથા રાજ જોરાવરસિ હને પગે લાગ્યે—અને તેમના કહેવાથી ત્યા બેઠો એટલે અતુરે પૂછ્યુ—“ તુ સતારીને અમાગી વાતો સાબળતો હતો ? ”

“ ના જ ! ” ગાયોજ આવુ હ. આપના છેલ્લા વાચ્ય ઉપરાંત મ કઈ માનજુ નથી. ” હમીરે જણાવ્યુ—“ હુ તમે-

સમમા જવાને દારોગાવાળા મહેલ પામે પહોચતા તે દાઝગોળાથી ઉરાડી મૂકવામા આવ્યા હોય, એવી ખડીયેર સરખી હાલતમા જોઈ મને ધારિત લાગી, અને તે કામ આપણા દુશ્મનોનું હોય જોઈએ એવો વહેમ જતા આપણામાથી નાઈને મળવાની આશામા હું જ મક્કમા ભટકતો આવી ચડ્યો. મહેલ ઉડી જવાનું કારણ આપ જણતા હો તો જણાવો. ”

“ હું મહારાજશ્રી, વગેરેના દુરાગ સમાચાર પહેલા જણવા માગુ છું. ” ચતુરે જણાવ્યું-“ પછી તને મહેલ તારાજ થવાને લગતી હકીકત પણ જણાવીશ કેમકે, તને એક વીકટ કામ મોપ પવાનું છે, અને તે કેટલું બધું અગત્યનું છે તે એ મહેલને લગતી હકીકત જણીન તું સમજી શકીશ. ”

“ મહારાજ શ્રી તથા સર્વ મહા રાજાશ્રીમા છે. ” હમીરે જણાવ્યું-“ અત્રેના સમાચાર સાંભળી મહારાજશ્રીને બહુજ ક્રોધ હપજ્યોછે, પણ આપ વીદાય થતી વખતે આપના સોગમ આપીને જે વાત કહી આવ્યા હો તે યાદ કરીને મહારાજશ્રી ઈચ્છા રિત્ત ચુપ રહી તમારો જુવે છે. આપ પ્રત્યેના મહારાજશ્રીના રનેહભાવને લીધેજ ચોતે શક્તિવાન બતા કઈ કરતા નથી. ”

“ બરેબર ! મહારાજશ્રીને વીજયગઢ પધારી ત્યાંથી અમે શું કરીએ છીએ તે જોયા કરવાની હું અરજ કરી આવ્યો છું. મહારાજશ્રી વીજયગઢ પધાર્યા ? ” ચતુરે પૂછ્યું

“ હા હા ! હું વીજયગઢથીજ આવું છું. ” હમીરે જણાવ્યું-“ રતનપુરમા હાલ એકલા જોશીજ છે, જેમને રાજકાજમાથી ખીલકુલ અવકાશ મળતો નથી, તેથીજ દારોગો ચાલાકીથી કારાગૃહમાથી નહાસી ગયો તે જણાયું નહીં. આ સમાચાર વીજયગઢ પહોચતા ભવિષ્યમા કઈગરબડ ન થાય તે માટે ચમનરાયને મહારાજશ્રીએ રતનપુર મોકલી ત્યાંજ રહેવાની આજ્ઞા કરી છે. મને પણ અત્રેના સમાચાર માટે મહારાજશ્રીએજ મોકલ્યો છે. ”

પછી ચતુરે દારોગાવાળો મહેલ તારાજ થવાને લગતી તમામ હકીકત તેને જણાવી, જે સાંભળીને તે બોલ્યો-“ માયાવતી ખરી લક્ષ્મીદેવી નથી તો મૂળ વાતને મેળવવા તેનેજ પકડવી જોઈએ, અને હુરામખોર દારોગાને સોંપી કહાડવો જોઈએ. ”

“ બરેબર ! એમજ થવું જોઈએ, અને હવે હું પણ છૂપો રહેવાનું નકામું સમજું છું. ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“ આપણે શુ કરવું તે નક્કી કરવું જોઈએ ! ” ચતુરે જણાવ્યું, અને જોરાવરસિંહને પૂછ્યું—“ આપની શુ સલાહ છે ? ”

“ સૌનો તમારા પર વિશ્વાસ છે ! તમે કહો તેમજ કરીએ ! ” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ ઠીક તો કમલીની અને લીલાવતીને લઈને આપ જમાનીયા પધારો અને લીલરમી બાગમા જઈને પ્રગટ થાઓ ! હું ધાર છું કે ત્યાં કોઈ આપની વિરૂદ્ધ નહોંજ હોય ! ” ચતુરે જણાવ્યું.

“ વિરૂદ્ધ કોણ ? મારા સેવકો મને મળવા અધીરા થયા છે ! તેઓ આગળ હું પ્રગટ થયો છું ! ” જોરાવરસિંહે કહ્યું.

“ એ વળી ક્યારે ? ” ચતુરે અન્યથા થઈને પૂછ્યું.

“ આપ પાછા મળ્યાજ કયા હતા કે જાણો ! કમલીની, લીલાવતી, વઈતાળ અને વીજયસિંહ જાણે છે ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ એ તો એક હસવા જેવી કહાણી છે ! એક દીને રાતે વઈતાળને લઈને હું લીલરમી બાગમા માયાવતી રહેતી તે બાગમા ગયો, અને માલણને મળી પૈસાની લાલચ આપી સમજાવી કે બીજે દીને કમલીની બાગમા આવનાર છે તે માટે તેણે છપે દરવાજો ઉઘાડી તેને અંદર દાખલ કરવી ! આમા અમારી મતલબ એ હતી કે કમલીની બાગમા આવનાર છે, એવી ઓટી ખબર માયાવતીને પહોંચે અને તે કમલીનીને પકડવા પહેલાથીજ સજ થઈ રહે ! ખરૂં જોતાં કમલીનીને બદલે અમે બીજે દીને મધરાતે છપે માર્ગે બાગમા ગયા, જે મારા સિવાય કોઈને ખબરજ નથી ! બાગમાજ નહીં પણ જે ઓરડામા માયાવતી નિદ્રાવશ થઈ હતી તેમા અમે ગયા ત્યાં હાડીમા બળતો દીવો ઓહોલવી નાખી ઓરડાનું દ્વાર પણ મેં અંદરથી ચાવી મારી બંધ કરી ત્રીધુ શયનચૂંદના દ્વારપર સજ પહેરો હતો પણ હું તો એક છપી સુરગમા થઈને ત્યાં પહોંચ્યો હતો, જેનો એક છેડો તે ઓરડામા હતો ઓરડાની ચારે તરફની ભીંત અબનુસના લોકડાની હોવાથી તેમા એક દ્વાર છે એમ કોઈ જાણે તેમ નહોતું આ દ્વાર એક છપી કમાન દબાવતા ઉઘડી જાય છે ઓરડાનું દ્વાર અંદરથી બંધ કીધા પછી મેં એક હાડી બાગી નાખી તેના ગાયના કટકા જમીનપર પડવાથી થયેલા અવાજને લીધે માયાવતી નિદ્રામાંથી ચમકી ઉઠી અધારાને લીધે તેનું મુખ દેખાવું

નહોતુ, પણ તે ખરેખર બહુજ ગભરાઈ ગઈ, અને દરવાજા પાસે જતા તે બધા ભેઈ તેના ગભરાટમા પણ વધારો થયો હતો. હું પણ પછાડીને ઓરડામા ચાલવા લાગ્યો, અને અધારામા માયાવતી પાસે જઈ મેં તેનો હાથ પકડ્યો, એટલે તેણે ચીસ પાડી મેં પણ ભેરથી તેને એક તમાચો લગાવી છોડી દીધી પછી મારી પાસે ફાનસ હવે તે સળગાવીને ભેંચુ તો તે બિહોરા પડી હતી તેને ઉપાડીને શય્યાપર સુવરાવી દઈ હું દ્વારને મારેલી કુચી ઉઘાડી નાખ્યા બાદ ત્યાંથી રવાના થયો. આમ કરવામા મારી મતલબ એ હતી કે તે ગભરાઈને ઓરડાની બહાર નીકળી દાસીઓને તપાસ કરવા ચારે તરફ મોકલે તો અમે તે પછી જે કંઈ કરનાર હતા, તેની તેને ખબર મળે. એ પછી હું અને વઈતાળ નક્કી કરેલ સ્થળે જઈને પેલી માલણને મળ્યા અને કમલીની રોકાણને લીધે આવી ન શકવાથી બીજે દીને મધરાતે આવશે માટે તે વખતે તેણે દ્વાર ઉઘાડ્યું, એમ તેને જણાવીને જતા રહ્યા. અમારી ઈચ્છા મૂળબ એ સમાચાર માયાવતી સુધી પહોંચી ગયા કેમકે, બીજે દીને મધરાતે અમે છૂપે માર્ગે બાગમા દાખલ થયા તે વખતે અમને પકડવાને ત્યાં બહુ માલસો ઉભાજ હતા.”

માયાવતીને બાગમા જઈ હેરાન કરી નહસાડનાર ભેદી પુરૂષો કોણ હતા તે હવે વાચનારની બહુમા આગ્યુ હશે તેમણે ત્યાં જે કંઈ કર્યું તે વાચનારે નીહાજ્યુજ છે તેની તમામ હકીકત ભેરાવરસિ હે ચતુર અને હમીરને જણાવી, જે સાબળી તેઓ ખૂબ હસ્યા પછી વીજ્ય અને વઈતાળે પણ પોતપોતાની ચાલાકીની વાતો જણાવી આખરે ચતુર ભેરાવરસિ હ પ્રત્યે બોલ્યો — “હવે આપ ખુદી રીતે મહેલે મધારી રાજ્યની લગામ હાથમા લઈ શકો છો. જસ! હવે આપની સત્તાનોજ ઉપયોગ કરો. ઈશ્વરકૃપાએ હવે આપને કોઈ પ્રકારની ચિંતા રહી નથી—”

“ચિંતા કેમ નથી રહી?” ભેરાવરસિ હ બોલી ઉઠ્યો— “હા! જે કારણોને લીધે હું મારા રાજ્યમા પ્રવેશ થતા અચકાતો હતો તે માત્ર દૂર થયા છે. મારો એવો વિચાર છે કે કમલીની અને લીલાવતીને લઈને મહિદે મહેલમા રહી તલેસમા પ્રવેશ કરી ચુકેલા બંને કુમારોને મદદ કરવાની હું તજવીજ કરૂં. તેમને હાથે તલેસમ ફત્તેહ થવામા તો કંઈ શકજ નથી, પણ મારી

મદદથી તેમને બહુ મહેનત ડહાવવી પડશે નહીં ' નળી કીશોગી અને કામીનીને પણ મારા બાગમા રાખવાની મારી ઈચ્છા છે-''

“ નહીં ' નીચ માયાવતીપર માત્ર વેર વાળી બહુન લક્ષ્મી દેવીને શોધી કહાડીશ ત્યારેજ હું આપના બાગમા આવીશ '' કમલીની ગભીર અવાજે બોલી-“ કીશોરી અને કામીનીને પણ હાલ આપના મહેલમા રાખવાનું યોગ્ય નથી ' એમને માટે આપ નિશ્ચિત રહેજો ' તળાવની વચ્ચેના મારા મહેલમા તેમને મહેજ પણ હું જ કે હેરાનગતી પડશે નહીં ' હું હાથ જોડી અરજ કરું કે મારી વાત કબુલ રાખી આપ મને ઈચ્છામા આવે તેમ કરવા દેશા ''

“ તમારી કેટલીક વાત વ્યાજબી છે, પણ વાજ મર્યાદા વગર તમે આમ ભટકો, એ મને પસંદ નથી ' ” જોરાવરસિંહે ગભીર થઈને જણાવ્યું-“ તમને અધ્યાગીનો શોખ છે, અને તમે ચાલાક છો, એ ખરું પણ મારી તેમજ બીજા કોઈની કીર્તિ તરફ પણ લક્ષ આપવું જોઈએ ' તમારા અતઃક્રમની ગુપ્ત ઈચ્છા સમજ્યાથી આ સલાહ આપતા તમારી અભીલાષાની હું આડે આવવા ઈચ્છતા નથી કેમકે, તે યોગ્ય અને ઉત્તમ માનું છું ' ” કમલીનીએ આથી શરમાઈને નીચું જોઈ જણાવ્યું-“ અધ્યાર સિવાય બીજા કોઈને મુખે આપ સાબળો કે તેણે કમલીની & લીલાવતીનું મુખ જોયું છે, અથવા તો અમે બંનેમાંથી એકે પણ આપની કીર્તિને કલંક લાગે એવું કોઈ કામ કર્યું છે, તે દીને આપ અમને ઈચ્છામા આવે તેવી શીક્ષા કરજો ' ” આથી વિચારમા પડી જોરાવરસિંહે ચતુરની સલાહ પૂછી, એટલે તેણે જણાવ્યું-“ એ બાબતમા હું મલાહ આપી શકતો નથી, પણ કમલીનીનું પ્રાર્થના આપ સ્વિકારતા હો તો એમની સલાહ માટે મારા બે અધ્યાગીને હું અમની સગ રાખીશ ''

“ ત્યારે તો કમલીનીનું કહેવું મારે માનવું પડશે ' ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું-“ બહે ' થોડા-વિશ્વાસુ સીપાઈ પણ એમને મદદ કરવા માટે રાખીશું ' ”

“ હાલ વધુ માણસોની મને જરૂર નથી ' ” -કમલીનીએ જણાવ્યું-“ હા ' હું જવા બાદ કીશોગી અને કામીની ઉપર પત્ર લખી તેઓ મારી સંગેજ રહે એવી ભલામણ આપ વખતે ' વળી એક બીજું કામ પણ છે ' આપને યાદ હશે કે મારી હકીકત આપને કહેતા મેં જણાવ્યું હતું કે એક તીલસ્મી ઈમારત મારફત

માયાવતીએ કુમાર અને તેમના અઈચારો સાથે મારા પલ્લુ થોડાજ બહાદુર સીપાઈઓને ટેદ કીધા હતા ।”

“કુમાર, વગેરે તેની અદર જોઈને મ્હોટેથી હસતા તેમા કુદી પડ્યા હતા તેજ ઈમારતન ?” જોરાવસિ હે જણાવ્યું

“એજ ! કુમાર અને એમના અઈચાર તો છૂટ્યા, પલ્લુ મારા સીપાઈઓનો હતો કંઈ પત્તો નથી ।” કમલીનીએ જણાવ્યું—“તેઓ તીલરની બાગમા કોઈ રથજો કેદ છે, તેની બાજ આપ મેળવી લકરો । વળી સઘળા હસતા કુદી પડ્યા તેનું કારણ આજ સુધી મને જણાયું નથી, કુમારને પણ પૂછવાની તક મળી નથી ।”

“સીપાઈઓ કેદજ હશે તો હું તેમને જરૂર રોધી કહાડીશ ।” જોરાવસિ હે જણાવ્યું—“કુમાર, વગેરે હસતા એ ઈમારતમા રૂઢી પડ્યા તેનું કારણ વીજયસિ હને પૂછવાથી પણ જણારો કમકે, તે પણ સાથે હતા ।”

“એ માટે માન કરજો ।” વીજય બોલી ઉઠ્યા—“હંદ્રજીતકુમાર મારી સમક્ષ હશે નહીં ત્યાસુધી હું એ વિષે એક શબ્દ કહીશ નહીં । તે ગુપ્ત રાખવા તેમણે મન સોગન આપેલ છે ।”

“આ તો અન્તયખીમા વધારો ।” કમલીની બોલી ઉઠી—‘હી- । રહેવા દયા’ આગળ જતા જોઈલઈશું । ત્યારે આપે મારી અરજ મજુર રાખી ? લીલાવતી મારી સગેજ રહેશે ને ?”

“હા ! જે કંઈ કરો તે હોશીયાગીથી કરજો, અને મને રોજ તમારા સમાચાર મોકલતા રહેજો ।” જોરાવસિ હે કહ્યું

“કમલ્લાત મૂજબ જે અઈચારો તમને હું આપું છું માટે તમારી ઈચ્છામા આવે તેને સાથે રાખો ।” ચતુરે કમલીનીને કહ્યું

“વઈતાળ અને વીજયસિ હ આપે ।” કમલીનીએ કહ્યું

“વઈતાળ આપનો અઈચાર છે । એનાપર અમારો હક નથી । એ તો તમારી સગે રહેશે, પણ ખીન્ન જે અઈચારો ?” ચતુરે પૂછ્યું

“ખરેખર । આપની અમપર બહુજ કૃપા છે । પણ જે અઈચારોજ અમને પૂરતા છે ।” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ભલે ત્યારે ।” ચતુરે જણાવ્યું અને વીજય પ્રત્યે કહ્યું—
“તમે કમલીનીનું કામ કરવા એમની સાથેજ રહેજો । બસ । હવે કંઈ વિશેષ કરવાનું રહ્યું નથી, પણ કમલીની અને લીલા-

વતી માટે વાહનની શી ગોઠવણ કરીશું ? ” આમ કહી તેણે જોરાવરસિ હ તરફ જોયું, એટલે કમલીની બેઠી હતી — “ રસ્તા માથી હું બ દોખસ્ત કરી લઇશ । એ માટે આપ ચિંતા કરશો નહીં । ”

આમ કેટલીક વાતચીત કીધા બાદ સવળાચા ઉભા થયા, અને પોતપોતાને માર્ગ પડયા

— ૦ —

પ્રકરણ ૨૮ મું.

નાનુ અને શ્યામલાલ.

એક પ્રહર જેટલી રાત વીતી ગઈ હતી જુલુ પક્ષના દિવસ હોવાથી આકાશમા ચંદ્ર ઉદય થયો ન હોવાથી રાત અધારી તો હતી, તેમા વળી આકાશ વાદળાઆથી ઘેરાયલું હોવાને લીધે તારાઓનો ચમકાટ પણ ઠકાઈ ગયો હોવાથી આજની રાત વિશેષ અધકારવાળી હતી કાગીની સાકડી ગલી એમા સૂનકાર છવાઈ રહ્યો હતો. એક માણસ રાહેરના પાદર માથી ત્રિલોચનેશ્વર મહાદેવના મંદિર તરફ ઉતાવળે ચાલ્યો જતો હતો. મધરાત થતા પહેલાજ તે માલતીના મહેલ પાસે જઈ પહોંચ્યો. બાગનો મ્હોટો દરવાજો તો આ સમયે બંધ હતો, પણ તેમાની ન્હાની બારી હજી ઉઘાડી હતી, તેમા નમીને તેણે અંદર જોયું તો બે પહેરેગીરો પહેરાપર હતા તે બેવડક તે બારી વાટે અંદર દાખલ થયો, અને પહેરેગીરો સગ જઈ પણ વાત કર્યા વિના પોતાનું ગળુ તપાસવા લાગ્યા તેને જોતાજ અભયબ થઈને એક પહેરેગીરે પૂછ્યું — “ તમે કોણ છો અને શા માટે આવ્યા છો ? ” જવાબમા તે માણસે પોતાના ખીરસા માથી કહાડેલ પત્ર તેને આપતા કહ્યું — “ મહેલની અંદર અત્યારે જે કોઈ સર્વથી વડું માણસ હોય તેને આ પત્ર સત્વર પહોંચાડો । ”

“ પણ તમે કોણ છો, અને કાનો પત્ર લાગ્યા છો તે જણાવો તો પત્ર પહોંચાડવામા આવશે । ” પહેરેગીરે જણાવ્યું

“ તમારા પ્રશ્નોના ઉત્તર હું આપીશ નહીં । પત્ર તમારા માલીકને પહોંચાડવામા વીલબ ન કરો । ” પેલો પુરુષ દમા-માજ બોલ્યો, “ તમે કદાચ કહેશો કે તમારા શેઠ નિદ્રાવશ

થયેલ હોવાથી તમે તેને જમાડી ગકતા નથી, તો યાદ રાખોને સમય બહુ બારિક છે. એક ક્ષણ પણ વ્યર્થ ગૂમાવવા જેવી નથી. તમે મને પૂછગાછ કરતા હોવા રહેશો તો હું તમને કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર અત્રેથી ચાલ્યો જઈશ, જેનું પરિણામ માહું આવશે, અને પ્રભાત થતા પહેલાજ આ મહેલમા રહેનારા સર્વ માણસો રામશરણ પહોંચી જશે, તે બધું તમારી ભૂલનું પરિણામ ગણાશે. બહે! મારે શા માટે આ પચાત કરવી? હું તો મારે ચાલ્યો.” આમ કહી તે પાછો ફર્યો, એટલે સીપાઈ તેને અટકાવતો બોલ્યો—“અરે! હોવા રહે! પરંતુ મારા શેઠને પહોંચાડુ છું. વાર એટલું તો કહેા કે એવી શી આફત આવી પડનાર છે, અને તેનું શું કારણ છે?”

“હું તમને કંઈ ખુલાસો કરનાર નથી.” પેલા પુરૂષે જણાવ્યું—“તમે એટલી પૂછગાછ કરવામા જે સમય ગૂમાવ્યો એટલામા કેટલું નુકશાન થાય તેનો તમને કયાથી ખ્યાલ આવે? ફરીથી કહું છું કે મારે પરંતુ સત્વર પહોંચાડો.” આ ઉતાવળ અને ધમકીથી બંને પહેરેગીરે ગલરાટમા પડી ગયા. વધુ પૂછગાછ કીધા વીના સીપાઈ પરંતુ લઈને મહેલમા ગયો, જ્યાંથી તે લગભગ અરવે કલાકે પાછો ફર્યો. આટલી વાર પેલો પુરૂષ દરવાજા પાસે ઉભો રહ્યો. બીજા પહેરેગીરે તેને કેટલીક વારો પૂછવા માડી, પણ તેનો કંઈ જવાબ ન આપતા બંને ઉડા વિચારમા હોય તેમ નીચી નજર કરી તે ઉભોજ રહ્યો. પરંતુ લઈ જનાર પહેરેગીરે અરધા કલાકે પાછા ફરીને તેને કહ્યું—“આપને નાનુબા બોલાવે છે.” આથી અભયબી પામી તે પુરૂષે પૂછ્યું—“નાનુબા? આ મહેલમા શું તે રોકાણી છે? મને તો માયાવતીને મળવાની આગા હતી.”

“હાલ નાનુબાઈ સિવાય બીજા કોઈ રોકાણી અત્રે નથી!” પહેરેગીરે જણાવ્યું—“આપનો પરંતુ નાનુબાને આપવાનો નહોતો? પરંતુ વાચતાજ એમનો ચેહરો ઉતરી ગયલો દેખાયો.”

“ઠીક! ચાલો!” આમ કહી તે પુરૂષ પહેરેગીર સાથે ચાલ્યો. બાગમા થઈને તેઓ મહેલના પાછલા ભાગ તરફ ગયા, અને એટલાપર ચઢીને ડહાબી બાલુની ઓરડીનો દરવાજો ઉઘાડો હોવાથી તેમા દાખલ થયા. આ ઓરડીમા એક હાડીમા દીપક

બળતો હતો, અને ઉપરના મજલાપર જવાને દાદર હતો, જ મારફત તેઓ ઉપર ગયા, અને એક ઓગડામા જઈ પહોંચ્યા, જ્યાની લોચપર ચારસની લાદીઓ જડેલી હતી અને ચાર હાડીઓમા તેજસ્વી દીપક બળતા હોવાથી પ્રજાશ સારો પડતો હતો. આ ઓરડાની ડહાળી બાજુએ એક ઓરડો હતો જેના દરવાજાપર લાલ સાડીનનો પરદો હતો. તેઓ બંને ત્યા થોડી વાર ઉભા રહ્યા, જે દરમિયાન પરદાની અંદરથી કોઈએ તેમને 'આનથી જોયા, એવું આવનાર પુરુષને લાગ્યું આખરે પરદો સહેજ બાજુએ કરીને તે ઓરડીમાંથી બે દારીઓ હાથમા ખુલ્લી તલવાર સહ બહાર આવી, જેમની પાછળ નાનું પણ મુન્દર અને કિમતી પોશાકમા દમામથી બહાર આવી. આ સમયે પણ તેની કમરે કમલીનીવાળું બજર અને આગળીએ તેની સાથેની વાંટી હતા. આવનાર પુરુષ તરફ પારીને જોતા નાનુએ તેને પૂછ્યું-“તમારું નામ શું અને તમને કોણે મોકલ્યા છે? તમને પહેલા દીકા હોય, એમ લાગે છે, પણ ન્યાયે અને ન્યાયે ન્યાય આવતું નથી.”

આ પુરુષની ઉમ્મર લગભગ પીસ્તાલીશેક વયની લાગતી હતી તેનું શરીર દુબળું પણ લાગતું હતું અને મજબૂત બાવાનું હવે ચહેરો ખુબસુરત તેમજ રૂઆબદાર હતો, જેમા વાગવાળેથી લાળી ભરાવ મૂછો અને ઉપર વાળેથી દુધી ફહાટી વાળો જતા હતા. વિશાળ ઓળોમા અત્યારે મહત્તર રતાશ જણાતી હતી તેનો પોશાક કિમતી નહોતો પણ સફાઈદાર અને ડાઢદાર હતો. તેણે ચુસ્ત પાયજામે અને નમાનવાર ટગનો પહેરેલ હતો, જ્યારે માથાપર મ્હોટો ગુલાબી ફટો બાંધેલો હતો. આમાન્ય રીતે જોતા તે કોઈ હવકા માલસ હોય એમ લાગતું નહોતું. નાનુના વચના સાંભળીને તે મુખ મલનાવી બોલ્યા ‘એટલું જ નહીં પણ ખીંછ કેટલીક વાતો તમે મને પૂછો, પણ તમારા નોકરોની હાજરીમા હું તમને કંઈ જવાબ આપીશ નહીં કમલ, હું કંઈ સાધારણ વાત માટે આવ્યો નથી. તમને ધારિત ન હોય તો તમારી દાસીઓ અને પહેરેગીરને અત્રેથી જવાનું કરમાવો. પછી મને જે કંઈ પૂછો તેના હું જવાબો દીશ.’ આ સાંભળી નાનુએ માતાની કમરે વટકતા તીલરમી બજર તરફ જાયું, અને પછી દાસીઓ અને પહેરેગીરો ત્યાંથી જવાની હાજારત કરી તે પુરુષ

પ્રત્ય તે બોલી—“ તમારાથી ડર નાનું મને કંઈ કારણ નથી । ”

“ હવે તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આપું છું । ” પેલો પુરૂષ બોલ્યા—“ મારું નામ ગ્યામલાલ છે । તમે મોતીબન બજારમાં તમારા વરની બટારીમાં બેસીને કટાક્ષથી સેકડોના અંત કરણ વધી નાખતા હતા ત્યારે મને પણ દીઠો હશે । વેશ્યાઓ વિશેષ ધન મેળવે છે, ત્યારે પોતાના આગલા વખતમાં જે ઓળખીતા પાસેથી થોડા ઘણા પૈસા મેળવ્યા હોય અને તે વખતે તેની સાથે ગમે એવો ગાટો સખ ધ હોય છતાં તેને બૂલી જાય એમાં કંઈ નવાઈ નથી । આથી હું ખાસ તમને તાણો નથી મારતો, પણ આપણી આગલી ઓળખાણની યાદ આપી મારી આટલી છટ માટે સમા માગું છું કેમકે, તમે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં છો । ”

“ હા ! મેં તમને ઓળખ્યા । ” નાનું નસ્કોરા ચહુટાવીને બોલી—“ પણ હવે તમારે શું કહેવું છે ? ”

“ એજ કે મને રજા આપો એટલે હું અત્રેથી ચલ્યા જઈ । ”

“ ના ! મારા નીપાઈ સાથે તમે માફલેવા પત્રનો ભેદ હું જાણુવા માગું છું કેમકે તેમાં ફક્ત લખ્યું છે કે, લક્ષ્મીદેવી પ્રગટ થઈ છે માટે માયાવતી અને તેના મદદગારોએ પોતાના પ્રાણ બચાવવા એકદમ ન્હાસી જવું । ” આમ કહી નાનુએ તે પત્ર તેને બતાવ્યો, એટલે તે બોલ્યો “ અને તેમાં એટલું પણ લખ્યું છે કે, નહાતો બાર કલાક પછી તેઓથી કંઈ કરી ગકારો નહીં । ”

“ હા ! એમ લખ્યું છે ખરું, પણ એ લક્ષ્મીદેવી કોણ છે ? અને તે પ્રગટ થવાથી અમને શું નુકશાન થશે ? ”

“ શું લક્ષ્મીદેવીવાળો ભેદ તમે જાણતા નથી ? અજ્ઞાની ! માયાવતીએ તે તમારાથી છપો રાખ્યા ? તો હું એ વાત જાહેર નહીંજ કરું । પણ માયાવતી જ્યાં ? મારે તેને મળવું છે । ”

“ માયાવતી શું તમારી સામે આવી હશે રહેશે ? અને દરજ્જે જાણો છો ? પારકા માણસને તે મુખ બતાવતી નથી । ”

“ એ બધું હું જાણું છું, પણ મારી આગળ તે મુખ ઢાકશે નહીં, એવી મારી ખાત્રી છે । ”

“ કદાચ હશે, પણ અત્યારે તે બહાર ગયા છે, અત્રે નથી । ”

“ ત્યારે હું જાઉં છું, અને તમને ચેતવું છું કે અત્રેથી હતા વળે ન્હાસી જાવો । ” આમ કહી ચામલાલ જવાને પાછો

વળ્યો, એટલે નાનુએ તેને રોકી કહ્યું -“ અરે ! જરા ઉભા રહો ! ઉતાવળા શુ થાઓ છો ? આપણી આગલી એળખાણુ યાદ કરી મને લક્ષ્મીદેવીનો ભેદ મહેરબાની કરી બતાવો ! અમારા પર શુ સંકટ પડનાર છે, તે મને નહીં જણાવો ?”

“ આપણી દોસ્તી હુ ભૂલ્યો નથી ! અરે ! હજી તમને અત કરણથી દૂર કરી શક્યો નથી !” શ્યામલાલે પાઝા ફરીને જણાવ્યું, અને કંઈ વિચારમા જરા ચુપ રહી તે બોલ્યો -“ તમને એક પત્ર આપુ તે વાચવાથી સર્વ જાણશે, પણ આ પરદા પાછળ કોઈ સત્તાઈને આપણી વાતો સામળવુ હશે, એમ મને લાગે છે !”

“ ના ! એવો વહેમ લાવતા નહીં ! કોઈ નથી !” આમ કહેતા નાનુએ પરદો ખસેડી બારણા બહારથી બધ કરી દીધા તરતજ શ્યામલાલે ખીરસામાથી પત્ર કઢાડી નાનુને આપવા હાથ લખાવતા કહ્યું -“ આ પત્ર માયાવતી સિવાય બીજા કોઈને ન આપવાનો ઠરાવ ફરીનેજ હુ અત્રે આવ્યો હતો ! એને હુ ખરા અત કરણથી ચાહુ છું, અને એને માટેજ આટલી બધી ઝહેમત ઉઠાવી છે ! અરે ! એ મોહીની પણ મને દીલથી ચાહે છે !”

“ માયાવતી માટે તમે આવુ બોલો તે દીલગીરી સાથે અન્યથા ઉપજવનાર છે !” નાનુ બાર દઈને બોલી-“ તમે જુઠું, દગલખાજ લાગો છો ! તમારી સાથે પ્રેમ બાધવા માયાવતીને શી ગરજ પડી છે ? એ પણ શુ મારી માફક ગ ધર્વ કુળને શોભા આપનારી છે ?” આ સાંભળી શ્યામલાલ પત્રવાળો હાથ પાછો ખેંચી લેતા મ્હોટેથી હસીને બોલ્યા -“ બસ ! મૂળ વાતોની જ તમને ખબર નથી તો પછી મારી મતલબ તે ક્યાથી સમજી શકશો ? માયાવતીના સખી હોવાનો દાવો કરો છો, પણ આ ઉપરથી તો જણાય છે કે માયાવતીએ તમને એક હલકી દાસી જેવી પણ ગણી નથી ! એણે પોતાના અતરની કંઈ વાત તમને જણાવીજ નથી ! અરેરે ! તમને એટલી ખબર નથી કે માયા તો મારી સાળી થાય છે !”

“ માયાવતી તમારી સાળી ? અને લક્ષ્મીદેવી ?”

“ લક્ષ્મીદેવીને બદલે મારી અન દારોગાની મદદથી માયાવતી- પણ નહીં ! માયાવતીએ એ ભેદ તમારાથી છાનો રાખ્યો છે તો હુ શા માટે કહુ ? ઠીક ! માયાવતી આવે તો કહેજો કે

શ્યામલાલ આવીને જહી ગયો છે કે લક્ષ્મીદેવી અને ભેરાવરસિ હનો બ દોબસ્ત કીધો છે, એટલે હવે તેણે નિર્મિત થવું અને મને તાકીદે મળવું. અરે! પણ આ મહેલમા રહેનારા આજે કેદ પકડાઈ જશે, અને માયાવતીને અને આવવાનો વખત પણ નહીં મળે! તમને બધી વાત નકામી કહી! તમે તમારા પ્રાણ બચાવવા તાકીદે અત્રેથી નહાસી જાઓ, અને માલમીલકત લઈ જવાય તેટલી લઈ જાઓ! હુ પણ જઈ છું!”

“અરે! ઉતાવળા શું થાઓ છો? પેલો પત્ર કહાડ્યો હતો તે તો દેખાડો, અને એક વાતનો જવાબ આપીને જાઓ!” નાનુએ આગ્રહસહ કહ્યું, એટલે થોડીવાર કંઈ વિચારમા ગ્રુપ ઉભા રહેવા બાદ ખીસામાથી ફરી પત્ર કહાડીને નાનુને આપતા શ્યામલાલ બોલ્યો—“તમે વાચી લ્યો! જુઓ, મારી સાળીને માટે પત્રપર ખુશખોદાર અત્તર છાંટી આવ્યો છું. એવો પણ વખત હતો જ્યારે તમે પણ મને કંઈક રાજ કીધો છે. એ વાચીને તમે આવી પડનારા સંકટની સંપૂર્ણ હકીકત જાણશો! કદાચ માયાવતીને હુ મળી શકું નહીં, તો આ પત્ર મોકલીને તેને આવનારી આકૃત વિષે સાવધ કરવા માટે હુ એ લખી લાવ્યો હતો! પણ અફસોસ! એના તો દર્શને ન થયા! ઠીક! હવે નિરાતે બેસીને તમેજ વાચો, અને મને પણ જરા બેસવાની રજા આપશો કેમકે, ઉભો રહીને હુ થાકી ગયો છું.” નાનુએ પત્ર લેતા શ્યામલાલને બેસવાનું કહ્યું, અને પોતે પણ ત્યાજ બેસી પત્ર વાચવા લાગી પરખીડીયું અને કામળ એવા તો અત્તરની સુમધીવાળા હતા કે હાથમા લેતાજ નાનુનું મગજ તર થઈ ગયું આવું ઉચ્ચ અત્તરઆજ સુધી તેણે જોયું નહોતું આથી પત્ર વાચતાં પહેલા કેટલીક વાર સુધી તેણે તે સુખ્યાજ કર્યું, અને આખો બધ કરી તેની લહેરમા મસ્ત બનવા લાગી, પણ એ સુમધમા મગજને ખુશ કરવા સાથે મીઠી બેહોશીની પણ અસર હતી, એટલે પત્ર વાચતા પહેલાજ નાનુનું ચૈતન્ય જગુ રહ્યું, અને બેહોશ થઈ ભીંતની ઓથે ઢળી પડી તેની આ હાલત જોતા શ્યામલાલે તેની પાસે જઈ ઉતાવળે તેની આગળીમાથી તીલસ્મી ખજરની બેડની વીંટી ઉતારી લીધી, અને તેવાજ ધાટની એક વીંટી પોતાના ખીસામાથી કહાડીને તેને બદલે તેની આગળીમા પહેરાવી દીધી.

પછી પોતાના ડગલા તળે છપાવેલ તીલરની બજાર જેવુજ અજ બજાર કહાડીને નાનુની કમ્મરે ખોસી તીલરની બજાર કહાડી લઈને પોતાની કમ્મરે ડગલા તળે સંતાડી દીધુ. આમ બજાર અને વીંટી બદલી લીધા બાદ તેણે સુગધીદાર પત્ર પણ નાનુના હાથમાથી લઈ લીધુ અને તેને બદલે તેવીજ સુગધીવાળો ખીન્ને પત્ર તેના હાથમા મુકી દીધો, જેની સુગધમા બેહોશી દૂર કરવાનો પણ ગુણ હતો. આટલું કરીને તે પોતાને ઠેકાણે જઈ બેસી ગયો, અને નાનુ શુદ્ધિમા આવવાની રાહ જોવા લાગ્યો. થોડી વારમાજ નાનુ શુદ્ધિમા આવી અને આખો ઉધાડી શ્યામલાલ તરફ જોતા પેલો પત્ર ફરીથી સુધતા બોલી - “વાહ વાહ” આ સુગધ તો અજબ છે ! પણ હું બેહોશ થઈ ગઈ હતી વાર ?”

“વાહ ! એ પણ ઠીક !” શ્યામલાલ હસીને બોલ્યો, - “જરા આખ બધ કરીને ઉધાડવાનો અર્થ બેહોશી હોય તો થઈ ચુક્યું ! સુગધની લહેરમા ફક્ત બે પળ તમે આખો મીંચીને તરત ઉધાડી નાખી ! સુગધમા તમે તો મસ્ત બની ગયા ”

“હવે બહુ થયું !” નાનુ મુખ મલકાવીને બોલી, - “માયાવતીના તમે બનેલી ન થતા હોત તો મારે મ્હોડે કંઈ સાલજત ! એક તરફથી કહો છો કે અમારી છ દગીપર જે વખત ભય છે તેમા આફત આવી પડનાર છે ત્યારે ખીજી તરફથી આમ મશ્કરી કરો, એ સાચું ? પત્ર તો વાચુ ” આમ આમ કહી તે કાગળ વાચવા લાગી, અને થોડી વારે બોલી - “આમા તો કંઈ સમજાવું નથી ! બસ ! હારબધ અક્ષરો લખ્યા છે ”

“હવે મારી ખાત્રી થઈ કે માયાવતીએ તમારી સંગે માત્ર ઉપરનીજ દોસ્તી રાખી છે ! તમે વચ્ચે ખરો સ્નેહ હોત તો તેણે પોતાની છાની વાત તમને જરૂર કહી હોત, અને તેથી તમે આ પત્રની મતલબ પણ સહજમા સમજી ગયા હોત !”

“વહાલા ! તમે મારાપર કૃપા કરીને મારી છ દગી બચાવવા અત્રેથી નહાસી જવાની સલાહ આપેા છો તેનું કારણ તો જણાવો ! નહાસીને હું ક્યા જઈ અને અત્રેના રાયરચીલાને બચાવવા શો ઉપાય કરૂં, એ મને કંઈ સુઝવું નથી !”

“હું શું સલાહ આપું ? તમને હું કંઈ રસ્તો બતાવું અથવા તો મારી સાથે આવવાનું કહું તો મારાપર તમને વિશ્વાસ

બેચરો નહીં કેમકે, ઘણું દિવસે મળ્યા છીએ, અને તે પણ તમારું મન અનેક પ્રકારના રાજકીય ઘોઠાળામાં મુઝાયેલું છે ત્યારે ! તોપણ આટલું કહેવામાં મને હરકત નથી કે રાજા જોરાવરસિંહના લગ્નમાં મુજબ કાશીના મહારાજ આ મહેલને કબજે કરી અત્રે રહેનારા સર્વ માણસને કેદ પકડશે ! માયાવતી અહીં રહે છે એવી રાજા જોરાવરસિંહને ખબર મળેલી હોવાથી પોતાની એ આજ્ઞા તરતજ અમલમાં મૂકવાની તેણે પોતાના પત્રમાં તાકીદ કરી છે, પણ એટલું સાઝ છે કે, જોરાવરસિંહને પત્ર લઈ કાસદ હજી આ શહેરમાં આવી પહોંચ્યો નથી ! સહવાર સુધીમાં તે આવી પહોંચશે ! ખરેખર ! આજે તમને જોતા તમારા પરનો આગલો પ્રેમ અતરમાં તાલો થાય છે ! બસ ! હું તમને મદદ કરીશ !”

“ બસ ! આ વખતે મને મદદ કરો તો એ ઉપકાર હું જીવિતપર્યંત નહીં ભૂલું ! હું તમારી દાસી થઈને રહીશ, અને તમે કહેશો તેમ કરીશ, એમ સોગનપૂર્વક કહું છું ! ”

“ ઠીક, તો અત્યારે કેવી રીતે મદદ કરી શકું છું તે સાબળો ! જે માણસ જોરાવરસિંહને પત્ર લઈને કાશીરાજ પાસે આવે છે તેને હું સારી પેઠે ઓળખું છું ! પ્રભાત સુધીમાં તે વર્ણુને કિનારે આવી પહોંચશે, એમ ધારું છું, માટે તેને કેદ કરો તો થોડાક દીનનો તમને અવકાશ મળે કેમકે, જોરાવરસિંહ પોતાના પત્રના જવાબની કેટલાક દિવસ રાહ જોશે ! ”

“ ઉપાય તો મૂકાનો છે, પણ તમેજ તેને નહીં પકડી શકો ? ”

“ તમે તો હાથ આપતા પહોંચે વળગો છો ! તમે થોડાક સીપાઈ લઈને મારી સાથે ચાલો, અને શહેરના પાદરમાં માત્ર રાખી જોસો તો એ આવે ત્યારે તમને ઓળખાવી આપું, પછી તમને ઠીક લાગે તેમ કરજો ! મારે એની સંગે ઓળખાણ હોવાથી સામે જઈને હું એને પકડી શકીશ નહીં ! ”

“ એટલું તમે કરી શકો તો પછી મારે આવવાની શી જરૂર છે ? મારા સીપાઈઓને તમારી સાથે મોકલું છું, જેમને—”

“ બસ ! તમારી ધાનત સાફ નથી, એ હું સમજી ગયો ! એવા મતલબીને મદદ કરવાનું હું યોગ્ય ધારતો નથી ! વળી માયાવતી પણ પહેલી પ જિની મતલબી છે ! પોતે દૂર રહી બીજને ફસાવી પોતાની મતલબ પાર પાડવામાં તે બહુ હોળીયાર છે ! ”

શું કંઈ કે મારી પત્નિ આગળ લાચાર છું ! તે માયાવતી પ્રત્યે બહુજ મમતા રાખે છે, એટલે છૂટાવુ નથી ।” આમ શ્યામલાલ એવા ઢગથી બોલતો હતો કે તેના શબ્દોમા સમ્બાઈનો ભાવ જણાતો હતો વળી તેના મુખમાથી શબ્દ નીકળવા સાથે તેના ચહેરાપર પણ એવો કેરફાર થઈ જતો હતો કે તેના કહેવામા સમ્બાઈ નથી, એમ ચાલાક માણસને પણ શક જાય નહીં નાનુને પણ તેના વચનપર પૂર્ણ વિશ્વાસ આવ્યો અને જોરાવર સિ હના કાસદને પડવાની આશામા થોડાક સીપાઈઓસહ તેની સાથે જવાને તે તૈયાર થઈ સીપાઈઓ કરતા પણ પોતાની કમ્મરમાના તીલમ્મી બજરપર તેને કામ પાર પાડવાની વધુ હિમ્મત હતી, પણ તે બજર તો બદલાઈ ગયું હતું, એ તેને સ્વપ્ન પણ ખ્યાલ કયાથી આવે ? શ્યામલાલને જરા બેસવાનુ કહી તે સજ થવાને પેલી આરડીમા ચાલી ગઈ અને થોડી વારે એક મોટા મુલ્લો ઓઢોડીને ખૂદાર આવી બોલી -“ચાલો, હું તૈયાર છું ।” તરતજ બંને જણ નીચે ઉતર્યા અને બાગમા થઈને મ્હોટા દરવાજા આગળ આવ્યા આ સમયે ત્યા પહેરેગીરો હપરાત આઠ હથીયારબંધ સીપાઈ સજ થઈ હજા હતા નાનુ અને શ્યામલાલ સીપાઈસહ ગંગા કિનારે થઈને કાશીના પાદરમા વહેતી વર્ણા નદી તરફ ચાલ્યા અને લગભગ અરધે કલાકે ત્યા જઈ પહોંચ્યા આ સમયે મધરાતનો સમય થઈ ગયો હતો, અને આકાશમા ચંદ્રનો પણ ઉદય થઈ ચુક્યો હતો વર્ણા નદીમા પાણી ઘણા હોવાને લીધે સામે પાર જવા માટે પાણીથી પચ્ચીરોક ગળાઈ ગયો મજબૂત પૂલ હતો પૂલની બંને બાજુએ મુસાફરોને યાક ખાવા માટે ચાર ચોતરા બાંધેલા હતા, અને ત્યાજ નદીમા ઉતરવા માટે ન્હાની પગથીઓ બાંધેલી હતી તેઆ આ પૂલ પાસે જઈ પહોંચતા નાનુએ શ્યામલાલને પૂછ્યું-“ અહીંજ બેસીશું કે સામે પાર જઈશું ” શ્યામલાલે સામે પાર જવાની સલાહ આપવાથી તેઓ પૂલ પર ચાલ્યા હજી તેઓ પૂલ પર અરધેક રસ્તે ગયા હશે એટલામા સામેથી આવતા થોડાઓની ટાપને અવાજ સંભળાયાથી શ્યામલાલે કહ્યું-“ હ્યો ! આપણને જરાએ ખોટી થવુ પડ્યું નહીં ! તે સ્વારજ આવે છે ! હવે તૈયાર થઈ જાઓ ! આપણે પાયદળ છીએ અને તેઓ થોડેસ્વાર હોવાથી છટકી ન જાય તેની સંભાળ રાખજો । ”

તરતજ નાનુ પોતાની કમ્મરેથી ખંજર કઢાડી તેપાર થઈ સીપા-
હઓ પ્રત્યે બોલી-“એ સ્વાર છટકી ન જાય ! એમને પકડવા
માટેજ આપણે આવ્યા છીએ !” સીપાઈઓ પણ ન્યાનમાંથી
તલવાર બેચી સજ થઈ ઉભા, એટલામાં બે ઘોડેસ્વાર તેમની
છેક પાસે આવી પહોંચ્યા, જેમને જોતા તેઓ બધા સાથે પૂઠારી
ઉઠ્યા-“સખૂર ! એ કદમ પણ આગળ વધરો નહી !” એટલામાં
પાછડી તરફથી પણ કેટલાક માણસો દોડતા આવતા જણાયા
આથી નાનુ મભરાટમાં પડી ગઈ કેમકે, બંને તરફથી પોતે ઘેરાઈ
જવાથી હવે છટકી જવાની તેને આશા જણાઈ નહી પોતાના
તીલરમાં ખંજરની મદદથીજ બચવાની આશા હોવાથી તેણે
હિંમત ધરી તેનો હાથો દબાવ્યો, પણ તેમાંથી ચમકાટ પેદા
થયો નહી મભરાઈને તેણે પાછળ ફરી શ્યામલાલ તરફ જોયું તો
તે દેખાયોજ નહી હવે મભરાટમાં તે દીંગમૂઠ બની ઉભીજ
રહી, એટલામાં પાછળથી માણસો ત્યાં આવી પહોંચી તેના સીપાઈ
ઉપર તુટી પડ્યા તેઓ પણ આઠજ હતા, પણ નાનુના સીપાઈ
તેમની સામે ટકી શક્યા નહી નાનુ ધારિતમાં એક ચીસ પાડી
બાબુએ બસી ગઈ, લાગ ન મળવાથી નહાસી જઈ શકી નહી !
નાનુની ચીસપરથી તે એક અબળા છે, એમ પેલા બંને સ્વારો
જાણી ગયા, એટલે તેઓમાના એકે ઘોડાપરથી ઉતરી તેને કમ્મ-
રેથી ઉપાડી લઈ તેના હાથમાંથી ખંજર જુટવી લઈને બીજા
સ્વારની આગળ ઘોડાપર બેસાડી દીધી, અને પછી પોતે પણ
ઘોડાપર બેસી જઈ મ્હોટે અવાજે કોઈને પૂછ્યું-“અત્રે એકલી
નાનુજ છે કે બીજી કોઈ સ્ત્રી પણ છે ?” આના જવાબમાં
દૂરથી કોઈએ મ્હોટેથી જણાવ્યું-“એકલી નાનુજ છે, માટે લઈને
નહાસી જાઓ !” નાનુએ પણ આ અવાજ સાંભળ્યો, અને
તેપરથી તે સમજી ગઈ કે તે બોલનાર શ્યામલાલજ હશે પોતાના
પ્રશ્નનો જવાબ મળતા બંને સ્વાર ઉતર દિશા તરફ ઘોડા દોડાવી
ગયા નાનુને પકડાયેલી જોઈતેના સીપાઈઓની હિંમત પણ જતી
રહી, તેઓમાના બે તો જખમી થઈ પડ્યા, જ્યારે બાકીના છ
જીવ લઈને નહાસી ગયા તરતજ શ્યામલાલ પેલા આઠે બહા-
દુરોની સામે આવી બોલ્યો-“શાહબાસ ! તમે કામ ચાલાકીથી
બળવું, એ માટે હું બહુ પુરા છું ! મારે માટે અંધ ક્યા છે ?”

શ્યામલાલને જોતા સધળાઓએ હાથ જોડી બુકીને તેને નમન કર્યું, અને એક જણ ઘોડો લાવવાને દોડી ગયો. થોડી વારમાં તે એક અશ્વ લઈ આવ્યો, જે પર સ્વાર થઈને શ્યામલાલે તે સધળાઓને કહ્યું—“હવે તમે રમાપુર જાઓ. મારું કામ પૂર્ણ કરીને હું તમને ત્યાં મળીશ.” આટલું કહી તેણે પણ પોતાના અશ્વને ઉત્તર દિશા તરફ છોડી મૂક્યો. લગભગ એક કોસ જેટલો પંથ કાપ્યા બાદ જ ગલમાં એ સ્થળે નાનું કપાડી જનાર પેલા સ્વારો તેની રાહ જોતા હતા. હતા તેમને તે મળ્યો, એટલે આનંદાવેશમાં બોલ્યો—“શાહબાસ! મારા મિત્રો! તમારી પ્રશંસા કરી તેટલી થોડી છે. હવે અત્રે ખોટી થવાનો સમય નથી માટે ચાલો.” તત્કાળ ત્રણે જણે અશ્વોની લગામ ઢીલી મૂકી દીધી, અને જોતજોતામાં તેઓ જ ગલમાં અદૃશ્ય થઈ ગયા.

— ૦ —

પ્રકરણ ૨૯ મું.

તિલરમી મહેલપર હુમલો.

પાંચનાર. તળાવની વચ્ચેના કમલીનીના મહેલ તરફ હવે નજર ફેરવીએ હાલ એ મહેલમાં કમલીનીની સખી તારા રહેતી હતી. કમલીની તેને પોતાની સગી પહેલ સમાન માનતી હતી અને તેનો બોલ પાછો ફેરવતી નહોતી, એ તેના દાસદાસી અને સીપાઈ, વગેરે સર્વ જાણતા હોવાથી તેઓ પણ તેને માન આપતા, અને તેની આજ્ઞાને આધીન રહેતા હતા. કમલીનીના કહેવાથી તારા એ મહેલમાં કેટલાક દીન કમલીનીના સ્વરૂપમાં રહી હતી, જે વખતે નોકરો, વગેરે કોઈને પણ ખબર પડી નહોતી કે તે તારા છે તેઓ અમળ સમજ્યા હતા કે કમલીનીએ તારાને કામે મોકલી છે. જ્યારે કમલીનીએ માલતીને પકડીને તારા સગે પોતાને મહેલે મોકલી ત્યારથી તે ખરા સ્વરૂપમાં જ રહેતી હતી.

કીશોરી અને ગમીનીન માલતીના મહેલમાંથી છોડવ્યા બાદ કમલીનીના મહેલમાં તેમને મુકી આવવાને રાજા જોરાવરસિંહ, ત્રીજા અને ચંઈતાળ ત્યાં ગયા, તે વખતની કેટલીક હકીકતથી

વાચનારન જાણીતા કરવાની જરૂર છે તેઓ મહેલ આમળ જઈ પહોંચતા તારાને એ વિષેની ખબર પહોંચાડવાને જોરાવરસિ હે વર્ષતાળને મોકલ્યો તારા તે વખતે કંઈ કામ પ્રસંગે તળાવની બહાર આવી હતી, એટલે વર્ષતાળને જોતા તેણે પુરા થઈને કમલીનીના સમાચાર પૂછ્યા, જેના જવાબમા વર્ષતાળે કમલીની તેનાથી છેલ્લી જુદી પડી હતી તે દીનથી છેવટ સુધીની તમામ હકીકત તેને જાણાવી, જેમા રાજા જોરાવરસિ હની હકીકત પણ આવી ગઈ અને છેવટે કહ્યું-“કીશોરી અને કામીનીને કમલીની-છની ઈચ્છાનુસાર પહોંચાડવાને મહારાજ જોરાવરસિ હ છ અત્રે આવેલ છે ! થોડેક છેટે તેમણે મુકામ કીધો છે, અને તમને ખબર પહોંચાડવાને મને મોકલ્યો છે !” જોરાવરસિ હ છવતા તેમજ માયાવતીના બધીવાન હોવાનો આજ દીન સુધી તારાને ખ્યાલ પણ આવ્યો નહોતો, એટલે વર્ષતાળને મુખે એ હકીકત જાણતા તેને બેહદ આનંદ ઉપજ્યો જોરાવરસિ હના ફટકારા માટે કમલીની કરતા પણ તેને વધુ આનંદ ઉપજ્યો હતો, એમ તેના ચહેરાપરથી વર્ષતાળને સારું જણાયું બેહદ પુરાહાલીમા તેનું ગળું પણ રૂધાઈ ગયું, અને આખોમાથી હર્ષાશ્રુ ટપકવા લાગ્યા તેની આ હાલત જોઈ વર્ષતાળને અભયળી ઉપજ્ય, અને આટલા હદ ઉપરાંતના આનંદથી કદાચ તેની તળીયતમા ખગાડો થઈ જાય, એમ ધારીને તેણે તેના આનંદ કંઈક ઓછો કરવાનું થોડું વિચાર્યું, અને તેથી તે બોલ્યો-“મહારાજ જોરાવરસિ હ છ પ્રત્યા છતા હ છ તેમની છ દમી જોખમમા છે .”

“એટલે ? શા કારણે ?” તારાએ ચમકીને પૂછ્યું

“માયાવતી હ છ જરૂર કંઈક તોફાન જગાડશે ! મહારાજ જોરાવરસિ હના મરણ વિષે વર્ષો થયા તમામ પ્રજાને ખાત્રી થઈ ગઈ છે, એટલે હવે લોકોપર કેવી અસર થાય છે તે જોઈએ ! પણ હવે તમે વિલબ ન કરો કેમકે તેઓ રાહ જોતા હશે !” વર્ષતાળે જણાવ્યું, અને તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો, એટલે તારા પણ કંઈ બોલ્યા વગર તેની સાથે ચાલી અરધોક કલાક ચાલમા બાદ તેઓ તેમની પાસે પહોંચી ગયા રાજા જોરાવરસિ હ, કીશોરી, કામીની અને વીજયને જોઈ તારાના અત કરણમા આનંદની લહેરો ઉછળવા લાગી, અને અતરમા તે સમાઈ ન રાકવાથી

દરેક રૂવા વાટે બહાર નીકળવા લાગી તેના મનમાં અનેક પ્રકારના વિચારોએ ઉથલપાથલ મચાવી મૂર્ખ અને પોતાના હૃદયની ઉર્મિ મહા મહેનતે દબાવ્યા છતાં જોરાવરસિંહને જોતા તે તેના ચર્ણુમાં જઈ પડી । તરતજ જોરાવરસિંહે તેને ઉઠાડીને એકમથે અવાળે કહ્યું-“તારા । મારા છટકારાથી તને બેહુદ આનંદ ઉપજ્યો છે, એ હું જાણું છું । કમલીની તરફ દ્રઢ રહે રાખીને તું તેની સંગે રહેવાથી હું બહુ ખુશ થયો છું । કમલીનાં લીંચ મારી જીદગી બચવા પામી છે, નહીંતો હું તો મરીજ ગયો હતો ।” અરે-તેને પાંચ વર્ષ પણ થઈ ગયા । અહાહા ! ઈશ્વરની માયા વિચિત્ર છે । હું કહું છું તે ધ્યાનથી સાબળ કેમકે, અત્રે હું બહુ સમય રોકાઈ રોકીશ નહીં ।”

“આપ મહેલમાં નહીં પધારો ?” તારાએ આતુરતાથી પૂછ્યું

“નહીં । મને અવકાશ નથી । દુદ્ગતસિંહ, આનંદસિંહ અને કમલીની પામ તાકીદે જવું છે ।” જોરાવરસિંહે કહ્યું

“શું તેઓ હજી નિશ્ચિત થયા નથી ?” તારાએ પૂછ્યું

“હજી સંપૂર્ણ નિશ્ચિત થયા નથી ।” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો આ સાબળી તારા વિચારમાં થોડીવાર ચુપ રહ્યા બાદ બોલી-“ઠીક । ત્યારે મને શી આજ્ઞા છે ?” આમ કહી કીશોરી અને કામીનીને બતાવતા તેણે કહ્યું-“આ બંનેને અત્રે જોઈ મને બહુજ આનંદ ઉપજ્યો છે । એમને માટે તો મને પણ કેટલાક દિવસ છૂપે વેષ રત્નપુરમાં રહેવું પડ્યું હતું । હમણાં તો સા અત્રેજ રહેશે ને ?”

“અવગ્ય રહેશે ।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું-“એમને તને સોંપુ છું । કમલીની આત્રે ત્યાસુધી એમની સલાખ રાખજો । એમને કોઈ વાતની અડચણ ન આવે । બંને કુમાર અને કમલીનીસહ હું પણ થોડા દીનમાં અત્રે પાછો આવીશ । એક બીજી વાત ધ્યાનમાં રાખજો । માટે વિષે કોઈને હાલમાં કહીશ નહીં કેમકે, હજી ગૃહ રહીનેજ મારે કેટલાક કામો કરવા છે । આથીજ અત્યાગે મહેલમાં ન આવતા મેં તને અત્રે બોલાવી ।”

“બહુ સારું । તમામ વાતે નિશ્ચિત રહી આપના કાર્ય પૂર્ણ કરો ।” તારાએ જણાવ્યું પછી કીશોરી અને કામીનીને તે મહેલમાં લઈ ગઈ વર્ષતાળ અને વીજ્ય તેમને તથાવ સુધી વળાવી આવી જોરાવરસિંહ સંગે પોતાને માગ પડ્યા કીશોરી અને કામીનીને

તારાએ બહુ જતનથી રાખી અત્યાર સુધીમા સહેલા અનેક સંક-
ટાથી તે બે બહુ જ કમલેર અને દુબળી થઈ ગઈ હતી હવે તેમની
ભાગ્યદશા ફરી હતી અને નિરાતે બેસવાને વખત આવ્યો હતો.
ક્રીશોરી અને કામીની વચ્ચે પણ બહુ જ ગાઠ મેદ બધાયો હતો.
બે કુમારો માયાવતીના પાંખાથી છટકાના સમાચાર જાણી
તેમને હપજેલા આન દઈ તેમના જીવનની કરમાવા માટેલી લતા પર
આશા રૂપી પાણી પડ્યું હતું, પણ માયાવતી કોણ છે, અને પોતાની
તરફ આટલી દુશ્મનાઈ ગા માટે બતાવે છે તેનો ભેદ જાણવાને
તેઓ આતુર બની રહી હતી તીલસ્મી મહેલમા બે દીન સુખચેનમા
પસાર કરવા બાદ ત્રીજે દીને સધ્યાકાળે અમાસીમા તેઓ તારા
સંગે હવા ખાતી બેઠી હતી ત્યારે વાતચીત દરમ્યાન ક્રીશોરીએ
તારાને કહ્યું—“ બહેન! તમે અમારી બહુ જ સભાળ રાખો છો! અત્રે
અમને કોઈ વાતની ઓછ નથી! વળી ઈશ્વરકૃપાએ હવે દુઃખ મુદતમા
અમારા દુર્ભાગ્યનો અંત આવી જશે, એમ દેખાય છે પણ કેટલીક
બાબતોનો ખુલાસો જાણવાને હું આતુર છું.”

“ કઈ બાબતોનો ખુલાસો જાણવો છે? હું જાણતી હોઈશ તે
જરૂર કહીશ!” તારાએ જણાવ્યું.

“ ત્યારે પહેલા કહે કે માયાવતી કોણ છે, અને તે અમારી
દુશ્મન સામાટે છે?” ક્રીશોરીએ પૂછ્યું.

“ માયાવતી જમાનીયાની રાણી છે.” તારાએ જણાવ્યું—
“ જમાનીયામા મ્હોટું તલેસમ છે, તે વિષે એણે જણાવ્યું છે કે
ઇદ્રજીતસિંહ અને આનદસિંહ તે છતરો! તે કુમારોના હાથમા
ન જાય તે માટે માયાવતી આ લોકાન મચાવી રહી છે.”

“ કમલીની કોણ છે? એમનું નામ વારંવાર સાંભળ્યું છે,
અને એ અમારા મદદગાર છે.” ક્રીશોરીએ કહ્યું.

“ માયાવતીની બે બહેના છે.” તારા એક નિસારો નાખી
બોલી—“ એક આ મહેલની માલિક કમલીની પોતાની બહેનની
રીતભાત અને આલયલક્ષ્મી દુખી થઈને તેનાથી જુદી રહે છે,
અને બે કુમારોને મદદ કરે છે, અને બીજી સૌથી ન્હાની બહેન
લીલાવતી માયાવતીની સાથે રહેતી હતી, પણ બંબર મળવા મુજબ
તે પણ માયાવતીનો પક્ષ છોડી દઈને કમલીનીને આવી મળી છે.”

“ અને રાજા ભેરાવરસિંહજી અને વર્ષતાળ કોણ છે?”

“ વર્ષતાળ કમલીનીને! અર્ધિયાર છે, અને જોરાવરસિ હજી જમાનીયાના રાજ તથા માયાવતીના પતિ છે ’ પાચ વર્ષ પહેલા રાજ જોરાવરસિ હજી સ્વર્ગવાસ પામ્યા, એવા ખખર ફેલાઈ ગયા અને કમલીનીએ તેમની દહનક્રીયા પણ પોતાની આપે જોઈ’ તે વખતે અમને ફક્ત એટલોજ વહેમ હતો કે માયાવતીએ જોરાવરસિ હજીને જેર આપ્યું હશે ’ આમ તેમના કહવાતા મરણ પછી માયાવતી જમાનીયાનું રાજ્ય ચલાવે છે ! માયાવતીએ બંને કુમારોને કેદ પકડયા, તેમને છોડવવા કમલીની જમાનીયા ગઈ, ત્યારે તેને કોઈ રીતે ખખર મળી કે, રાજ જોરાવરસિ હજી સંજ-ધમા માયાવતીએ દુનિયાને ડંખી છે, અને એમને તેણે કારાગૃહમાં રાખ્યા છે, એટલે તેણે મહા મહેનતે રાજજીને કારાગૃહ માથી છોડવ્યા પોતાના છુટકારાની હકીકત રાજજીએ હાલમાં છાની રાખી છે, અને વખત આવતા તેઓ પ્રગટ થશે ! આ હકીકત મેં તમને દુકમાં જણાવી છે, પણ એ દરમિયાન વર્ષતાળે એવા કામો બન્યા છે કે, જેની હકીકત સાબળી અન્યથા ઉપજે છે ! વર્ષતાળે મને ત્યારે તમામ હકીકત જણાવી ત્યારે અન્યથા અને હરખમા મારી તો અજબ હાલતજ થઈ ગઈ !” આમ કહી તારાએ વર્ષતાળે માયાવતી સંગે મિત્રતાનું ડોળ બતાવી અત્યાર સુધી ચલાવેલી ચાલાકીની હકીકત તેમને સવિસ્તર જણાવી, જેથી તેમને પણ ખેહદ અન્યથા ઉપજી અને એ સંજ ધી તેઓ વચ્ચે ફેટલીક વાતચીત ચાલી આખરે કીશોરીએ તારાને પૂછ્યું, “ બહેન ! મહાગજ જોરાવરસિ હજી અમને મુકવાને આવ્યા ત્યારે એમને તમે કશું કે, અમારે માટે તમે પણ રત્નપુત્રના કીશોમા ફેટલાક દીન રહ્યા હતા ! ત્યારે તો લાલી અને કુદન વિષે તમે અવશ્ય કંઈ બોલતા હશે ! ” જેના જવાબમાં તારા રૂઈ બોલવા જતી હતી, એટલામાં એક બતનો અવાજ સાબળી ચમકી નક્ક-રાટસહ તેણે અગાસીમાં એક ચખતરાપર ડંધ માથે ઉભેલી પૂતળી તરફ જોયું તો તે જોરથી નાચતી જણાઈ, જેથી બહેબાકળી સરખી ડડીને તે બોલી -“ હાય ! અનર્થ થયો ! હવે આપણા પ્રાણ હગરે તેમ નથી ! બહેન કમલીની ! આ સમયે તમે પ્યા હશે ! હાય ! હવે હું શું કરું ? ” વાચનાર ! તારા આમ એકાએક શા માટે ગભરાઈ ગઈ તેનું કારણ એ હતું કે તીલરમી મહેલના તમામ

ભેદ તે જાણતી નહોતી, તોપણ ધણાખરા ભેદ કમલીનીએ તેને જતાં જતાં દેતા, અને ઉધ માથે ઉભેલી એ પૂતળીના સંબંધમાં કમલીનીએ તેને કહ્યું હતું કે, મહેલમાં રહેનારાઓ પર ભવિષ્યમાં આવી પડનારા કોઈ સંકટની અમમચેતી આપવાની એ પૂતળીમાં શક્તિ છે જ્યારે એ સીધી થઈને જોશી નાચવા માટે ત્યારે સમજવું કે મહેલમાં રહેનારાઓ પર કોઈ ભય કર આકૃત આવી પડનારી છે ! આથીજ તારાના હોશ ઉડી ગયા કીશોરી અને કામીની પણ જહાવરી બની ગઈ તારા ગભરાટમાં આસપાસ ભેટી હતી એટલામાં પૂર્વ તરફના ખુલ્લા મેદાનમાં અરધાક કોસને છેડે સેકડો નાણુસો મહેલ તરફ આવતા જણાયા તેઓ લશ્કરી સીપાઈ અથવા લૂટારા હોય અને થોડા સમયમાં સમીપ આવીને મહેલને ઘેરો નાખશે, એવી તારાને ધાર્શ્તિ લાગી તળાવની અંદર પાણીમાં છૂપી જળીઓ તથા યત્રો હોવાથી કોઈથી તરીને મહેલમાં આવી શકાય તેમ નહોતું પણ તળાવ તરફ તેની નજર જતા તેમાનું પાણી ધીમે ધીમે ઓછું થતું હોય તેમ લાગ્યું, અને તેમની જળો અને યત્રો દેખાવા લાગ્યા આથી તારાને બચાવની આશા હતી તે પણ નાણુદ થઈ ગઈ, પણ હિમ્મત ન હારતા આવી પડનારી આકૃત વિષે કીશોરી અને કામીનીને સાવધ કરી દેવા તે દૃઢ અવાજે બોલી--“આપણા પર આવી પડનારા સંકટની તો ખબર મળી ! ” આમ કહી મેદાનમાંના સીપાઈઓ તરફ હાથ કરી બતાવતા તેણે ઉમેર્યું--“ એ આપણા દુરમનો લાગે છે ! તેઓ અત્રે આવી પહોંચી આપણને કેદ પકડી લેશે ! તળાવના પાણીની અંદર લોખંડની જળ અને યત્રો ગોઠવેલા હોવાથી પાણીમાં તરીને અથવા હોડીમાં બેસીને કોઈ મહેલમાં આવી શકે તેમ નથી, પણ તળાવનું પાણી એક દમ ધટવા માડ્યું છે ! પાણી તદ્દન વહી જતા એમની જળ તેમજ યત્રોને તોડીને અત્રે આવવામાં મુશ્કેલી નડશે નહીં ! દુરમનોએ તળાવમાંથી પાણી કઢાડી નાખવાને પહેલાથીજ સુરખ બોલી હોય એમ લાગે છે ! બસ ! તેમની મહેનત પાર પડશે ! કેવી અણુધારી આકૃત ! ” આટલું કહી આકાશ તરફ જોઈ તે બોલી--“માતા જગદેબે ! તારા વિના અમ અજળાઓનું રક્ષણ કરનાર કોઈજ નથી ! માતા ! તારે શરણે આવેલાને જગતમાં

કોઈ રહેજ પણ હું ખ દઈ રાકતું નથી ! આટલા કષ્ટ સહન કરીને પણ કંઈ તારે આસરેજ આટલા દીન જીવન ટકાવી રાખ્યું છે, અને તારૂં સ્મરણ કરવાથી આજ સુધી અનેક આફ તોમાથી સલામત બચવા પામી છું, છતાં આ શામાટે ? માતા ! તારે આધારેજ જીવતા હોય તેનેજ ? ના, ના ! આ સર્વ તારી માયાજ છે !” આમ ભગવતી જગદ બેનું સ્મરણ કરતા તારાની આંખો મીંચાઈ ગઈ, અને થોડી વારે એકાએક ચમકીને આખ ઉઘાડી કીશોરી અને કામીની તરફ જોતા તે બોલી—“ મહામાયા આપણું રક્ષણ કરશેજ ! આપણે શામાટે ગભરાઈએ ? શું ડરતું તે એ દયાળુ માતાની કૃપાએ મને સુઝ્યું છે ! બેએક સિવાય બાકીના સર્વ માણસો મહેલમાજ છે, એટલું સારું છે’ હવે હું પણ શું કરું છું તે જોજો ! ” આમ કહેતી તે અજાસીપ રથી નીચે આવી

આ મહેલને ચારે ખુણે નાન્યુક મીનારા હતા, જે દરેક ઉપર એકેક પૂતળી હાથમા તીરકમાન ચઢાવીને ઉભેલી હતી, એ વાચનારને યાદ હશેજ ! તારાં અજાસીમાથી નીચે ઉતરીને આમાની એક પૂતળી પાસે જઈ તેનું મસ્તક પેકડીને પાછલી તરફ છેક જમીનને લાગે ત્યાં સુધી નમાવ્યું, જે સાથેજ તળાવના પાણીમા ખળભળાટ પેદા થયો. આ જોઈ તારાંખે ખુશ થઈને પોતાની પાછળ જોયું તો તેની હીલચાલ જોતી કીશોરી અને કામીનીપર નજર પડી મહેલમાની દાસીઓને પણ ત્યાં ઉભેલી જોઈ તારા બોલી—“ ચિંતા નથી ! દુશ્મનો આપણી પાસે આવી શકે તેમ નથી ! ”

“ આ બધું તમે શું કરો છો તે અમે કંઈ સમજી નહીં ! પાણીમા આ ખળભળાટ શાથી થયો ? ” કીશોરીએ પૂછ્યું

“ કોઈ દુશ્મન યુક્તિથી તળાવનું પાણી કહાડી નાખી મહેલમા આવવાની તજવીજ કરે, તેવું વખતે બચાવ કરવા માટે આ પૂતળીઓ બનાવેલી છે ! ” તારાંખે ખુલાસો કર્યો,—“ આ મહેલનો પાંચો ગાળ બાધણીનો છે, જેમા સાતેક હાથની પહોળાઈના તલવાર સરખી ધારવાળા ચાર ચક્ર બેસાડેલા છે. આ ચક્રનો એક હાથ જેટલો પહોળો ભાગ તો મહેલની ચારે તરફની ભીંતની અંદર છે, જેનું બીજા ચત્રો સાથે જોડાણ કરેલું

છે, અને બાકીનો છ હાથ જેટલો પહોળો લાગ ભીંતની બહાર નીકળેલો છે આગળીમા વીંટી પહેરેલી હોય તેવી રીતે એ ચારે ચક્રો પાણીની અદર આ મહેલની આસપાસ ગોઠવેલા છે । હવે જ્યારે ચારે ખુણાના મીનારાઓપરની પૂતળીમાથી ગમે તે એકને જમીન સુધી નમાવી દઈએ કે તરતજ પાણીમાનું એક ચક્ર ભેરથી ફરવા લાગશે । આ પ્રમાણે બીજી પૂતળીને નમાવવાથી બીજું ચક્ર ત્રીજીને નમાવ્યાથી ત્રીજું અને ચોથીને નમાવ્યાથી ચોથું ચક્ર ફરવા માડશે, પણ મહેલની પાસે કોઈથી ફરકી શકાયજ નહીં । જે આવે તેના ચાર કટકાજ થઈ જાય । મે આ પૂતળીને નમાવી દીધાથી એક ચક્ર ફરવા માડ્યાથી પાણીમા ખળભળાટ પેદા થયો છે । આ બધું બહેન કમલીનીએ મને થોડા દીન પહેલાજ બતાવ્યું હતું । એકાદ હાથ પાણી ઓછું થતા ચક્ર કેવી ઝડપથી ફરે છે તે પણ તમને દેખાશે । ”

“ મહેલના સંરક્ષણ માટે સારી ગોઠવણ કરેલી છે । ” કીશોરી અન્યબીસહ બોલી

“ એ ચક્ર ઉપરાંત સંરક્ષણ માટે બીજી પણ કેટલીક વસ્તુઓ છે, પણ તે વિષે હું જાણતી નથી ! ” તારાએ જણાવ્યું કીશોરી બારીકાથી ભેરમા ઉછળતા સ્વચ્છ પાણી તરફ જોવા લાગી, તેા તેમા ચમકતી કંઈ વસ્તુ દેખાવા લાગી, અને પાણી વધુ ઘટણ ગયું તેમ ચક્ર દેખાવા લાગ્યું થોડીક વારે પાણી વધુ ઘટતા એક ચક્ર ભેરથી ફરણ સાફ દેખાવા માડ્યું, એટલે કીશોરી અન્યબીસહ બોલી ઉઠી-“ ખરેખર । લોખંડનો માણસ પણ પાસે આવે તેા તેના બે કટકા થઈ જાય । ” આમ બોલતી તે ચક્ર તરફ એકટસે જોઈ રહી હતી, એટલામા માણસોની વાતચીતનો ઘોઘાટ સાંભળી દુશ્મનો પાસે આવેલ જાણી તારા કીશોરી અને કામીની પ્રત્યે બોલી-“ બહેન । હવે બાકીની ત્રણ પૂતળીઓને પણ તાકીદે નમાવી દેવી જોઈએ કેમકે, દુશ્મનો એક પાસે આવી પહોંચ્યા છે । એક પૂતળીને હું નમાવું છું એટલામા બીજી બેને તમે નમાવીને અગાસીમા આવો એટલે ત્યાંથી આપણે જોઈએ કે દુશ્મનો શું કરે છે ? ” કીશોરી, કામીની અને તારાએ ભેતભેતામા બાકીની ત્રણ પૂતળીઓ નમાવી દીધી, અને પણ તેઓ ત્રણે અગાસીમા ગઈ, જે વખતે તારા ત્રણ વમાન અને કેટલાક તીર પણ પોતાની

સાથે લેતી ગઈ ચારે પૂતળીઓ નમાવ્યાથી તળાવનુ પાણી ઘણાજ ભેરથી ઉછળવા લાગ્યું હતું અગાસીમા જઈને તારાએ દુશ્મનો તરફ નજર કરી તો તેઓ લગભગ ચારસો હથીયારબધ માણસો હતા, અને તળાવની છેક પાસે આવી પહોંચી તેના ઉછળતા પાણી અને બહાર નીકળી આવેલ ભેરથી ફરતા ચક્ર તરફ અન્ન ચખીભરી નજરે ભેઈ રહ્યા હતા.

“ બહેન કીશોરી ! પૂતળીઓની કરામત હું જાણતી નહોત તો આપણી કેવી અવદશા થઈ હોત ? ” તારાએ કહ્યું

“ ખરેખર ! એ ચારે ચક્રથીજ આપણી જી દની બચી છે ! ” કીશોરીએ જણાવ્યું—“ દુશ્મનો પણ ચક્રને અન્નચખીસહ ભેઈ રહ્યા છે, એક પગલું ભરવાની હિમત કરી શકતા નથી ! ”

“ પણ આ હાલતમા આપણે ક્યા સુધી રહીશું ? એ ચક્ર શું આ પ્રમાણે ઘણા દીન સુધી કર્યાજ કરશે ? ” કામીનીએ પૂછ્યું

“ હા ! એક માસ સુધી ખરોખર કર્યા કરશે ! એ પછી તેમને ફેરવવાની ખીજ કરામત છે, તે હું જાણતી નથી ! ” તારાએ જણાવ્યું

“ એક માસ તો આપણે સલામત રહીશું તે અરસામા આપણી મદદે કોઈક આવી પહોંચશે ! ” કીશોરી ખેલતી ઉઠી

“ અવશ્ય આવી પહોંચશે ! ” તારાએ જણાવ્યું—“ આપણો કોઈ સાથી ન આવે તોપણ રત્નપુરથી તો જરૂર મદદ આવશે કેમકે, આ પ્રદેશ રત્નપુર રાજ્યની હદમા છે, તેમજ રત્નપુર પણ અત્રેથી દૂર નથી ! આથી આટલા બધા માણસો ભેગા થઈને તોફાન મચાવે તે વિષેની અત્રેના રાજાને ખબર મળ્યા વિના રહેજ નહીં ! ”

“ એ તો ઠીક પણ એટલા બધા દિવસો ચાલે તેટલો ખોરાક મહેલમા છે કે ? ” કીશોરીએ પૂછ્યું

“ ઓહો ! એક વર્ષ ચાલે એટલો ખોરાક છે ! ” તારાએ કહ્યું

“ અને પાણી માટે શી ગોઠવણ છે ? તળાવ તો એક પ્રહરમા ખાલી થઈ જશે ! ” કામીનીએ પૂછ્યું આથી તારા ચમકી —ગભરાટ અને મુઝવણમા પડી, જે ભેઈ કીશોરી અને કામીનીને લાગ્યું કે તળાવ ખાલી થઈ જતા તરસથીજ તેમની જી દગીને અત આવી જશે તારાને ચિંતામા પડેલી ભેઈ કામીની કંઈ ખોલવા જતી હતી, એટલામા કંઈ યાદ આવતા તારા એકાએક ઉભી થઈ અને કીશોરી તથા કામીનીને પોતાની પાછળ આવવાની

ઈશારત કરી અગાસીમાથી નીચે ઉતરી કેટલાક ઓરડાઓમા થઈને તે એક ઓરડામા ગઈ, જેમા નહાવા માટે હોજ બાંધેલો હતો. આ હોજમા એક તરફથી તળાવનુ પાણી આવીને બીજી તરફથી નીકળી જવુ હતુ, અત્યારે તળાવમા પાણી ધટવાથી તેમા પણ પાણી થોડુ ક ઓછુ થયુ હતું ત્યા પહોંચતાજ તારાએ ઝડપથી હોજના બંને મ્હોડા બંધ કરી દીધા અને પછી એક દીર્ઘ શ્વાસ લઈને પોતાની પાછળ ઉભેલ કામીની તરફ જોઈ બોલી-“ બહેન ! પાણી વિષે તમે ચાદ ક્યુ નહોત તેા તળાવમાથી પાણી નીકળી જતા આ હોજ પણ ખાલી થાત ! એનુ તો મને ‘યાનજ ન રહુ !’

“ ત્યારે તો આ હોજ સિવાય બીજે કયાથી આપણને પીવાનુ પાણી મળે તેમ નહીં હોય !” કીરોરી ગ બીર અવાજે બોલી

“ અને હોજનુ પાણી આપણને ત્રણચાર દીન ચાલે એમ છે ! પછી આપણને તરસથી ચમરાજના મહેમાન બનવુ પડશે, એટલે ચક્રથી એક માસ આપણુ રક્ષણ થાય એ નકામુ છે ! અરેરે ! જે કારીગરે મહેલના રક્ષણ માટે આવી અદ્ભુત ગોઠવણુ કરી, અને તળાવમાથી પાણી વહી જતા પણ મહેલમા રહેનારાઓને દુશ્મનોનો ભય ન રહે તે માટે આવા ચક્ર ગોઠવ્યા તેને એટલો વિચાર ન આવ્યો કે તળાવ ખાલી થતા અત્રે રહેનારાઓ પાણી કયાથી મેળવશે ? આ મહેલમા કોઈ ઠેકાણે એક કુવો બાંધવાનુ તેને નહીં સુઝયુ હોય !” કામીનીએ જણાવ્યુ

“ પણ મહેલ બાંધનાર કારીગરે એ ગ બીર ભૂલ કરી હોય, એમ હુ ધારતી નથી ! કયાક કુવો અવશ્ય હશે, પણ મને તેની ખબર નથી ! ફીકર નહી ! હુ રોધી કહાડીશ !” તારાએ જણાવ્યુ

“ વળી મને બીજી એક ધારતી એ લાગે છે કે તળાવ ખાલી થવા પછી મહેલ નીચેથી સુરગ બોદીને અત્રે આવવાની દુશ્મનો તજવીજ કરે તો ?” કામીનીએ પૂછયુ

“ એમ બનવુ અશક્ય છે કેમકે, આ મહેલની ભીંત લાગી શકાય તેમ નથી !” તારાએ જવાબ આપ્યો. એ અરસામા તળાવની બહારથી થોધાટ વધુ સંભળાવા લાગ્યો, જે સાંભળીને તેઓ ત્રણે અગાસીમા જઈ સંતાઈને દુશ્મનોની હીલચાલ જોવા લાગી મહેલ સુધી પહોંચવાનુ મુશ્કેલ ધારીને તેઓ રોરબકાર કરી રહ્યા હતા, અને કેટલાકો તે મહેલમાથી કોઈ માણસ બહાર નીકળે તો

તેને મારવા હાથમા તીરકમાન લઈને તૈયાર થઈ ગયા હતા. દુશ્મને તરફ ખારીકીથી જોયા બાદ કીશોરી તારા પ્રત્યે બોલી--“ બહેન ! આમાના ઘણા માણસોને હું ઓળખું છું ! મારા પિતાજીની નોકરીમા મેં તેમને દીઠા છે !”

“ બરોબર ! એ તમારા પિતાજીને છોડવવા આવ્યા છે !” તારાએ જણાવ્યું, એટલે કીશોરીએ પૂછ્યું--“ પિતાજી અત્રે કેદ છે ?”

“ હા !” તારાએ જવાબ આપ્યો. આથી કીશોરીના હૃદય પર જખરી અસર થઈ તેના પિતાએ તેને દુઃખી કરવામા જરા ઈસર કરી નહોતી, અને તેને લીધેજ આજસુધી તે સુખે ખેસવા પામી નહોતી, છતાં એજ પિતા કેદ હોવાના ખબર સાંભળી તેના કોમળ અતરમાથી આગલી સર્વ વાતો જતી રહી ! તે બાલુની હતી કે એજ પિતાએ પોતાના પ્રાણ લેવાની પોતાના ભાઈ કેસરીસિંહને આજ્ઞા કરી હતી, અને હજીપણ લાગ મળે તો તેમ કરતા તે રાક્ષસ પિતા અચકાય તેમ નથી છતાં તેજ પિતાને જોવાની તેને ઈચ્છા થઈ, અને આખમા આસુ આણી તે ગળજળે સાટે બોલી--“ બહેન ! પિતાજીને જોવાની મારી ઈચ્છા બાલુ તમને અન્યથા લાગશે, પણ શું કરે ? હૃદય માનવું નથી !”

“ બીજી કોઈ બાળાએ એવા પિતાને જોવાની ઈચ્છા બતાવી હોત તો હું અન્યથા થાત, પણ તમારે માટે તો નહીજ કેમકે, તમારો સ્વભાવ હું બાલુ છું !” તારાએ જણાવ્યું--“ બહેન, મારી ખાત્રી છે કે તમારા પિતાજીને જોઈને તમે વધુ દુઃખી થશો ! તે બધીવાન હોવા છતાં પણ તમને જોતાજ હજારો ગાળો આપવા માડશે, અને તમને મારવા માટે પછાડા મારશે !”

“ ભલે ગાળો આપે ! માતપિતાની ગાળો આશીર્વાદ છે !” કીશોરી બોલી--“ બહેન ! હું એમની આગળ ઉભી નહીં રહું, જોઈને તરત પાછી ફરીશ !” આમ તેણે બહુ ઝલાવાલા કર્યોથી તેને દેખાડવાને કેદખાનામા લઈ જવાને તારા કબૂલ થઈ, એટલે કામીનીએ પૂછ્યું--“ હું પણ આવું કે ?” જવાબમા તારાએ જણાવ્યું--“ ભલે ! તમે પણ તમારી રાણી મોહીનીને જોઈ લેજો !” આમ કહી દાસીએને બોલાવી તેમને હોજ તેમજ બીજી બાળતો વિષે કેટલીક સુચના આપ્યા બાદ કીશોરી અને કામીની સહ તે અગાસીમાથી નીચે આવી, અને એ- ઓરડીમાથી ફાનસ તથા ખજર લઈને બીજી

ઓરડીમા ગઈ, જે તદન ખાલીજ હતી તે ઓરડીના દ્વારને મારેલું મજબૂત તાણુ ઉઘાડીને તેઓ ત્રણે તેમા દાખલ થઈ આ ઓરડી બહુજ ન્હાની હતી, અને તેની નીચે એક ભોયર હતું, જેમા જવાનો જમીનમા લોખ ડનો એક મજબૂત દરવાજો હતો. તારાએ પોતાના હાથમાનું ફાનસ જમીનપર મુકીને કમ્મરેથી કુચી કહાડી ભોયરાનું દ્વાર ઉઘાડ્યું, અને પછી ફાનસનો પ્રકાશ તેમા નાખ્યો. તો નીચે ઉતરવાને નાનુંક પગથીઓ જણાઈ તરતજ કીશોરી અને કામીનીને પોતાની પાછળ આવવાનું કહી તે ભોયરામા ઉતરી, પણ નીચે પહોચતાજ એકાએક ચમકીને અન્યબી સહ ચારે તરફ જોવા લાગી આ ભોયર પદરેક હાથ લાણુ અને દશેક હાથ પહોણુ હતું કેદીઓ માટે તેનો ઉપયોગ કરવામા આવતો હોય, એમ તેની બાધણીપરથી જણાતું હતું બંને બાજુએ બારણા વગરની દશ ઓરડીઓ હારબધ હતી, અને આવડા ન્હાના ભોયરામા વીસ ઓરડીઓ હોવાથી તેમા રાખ વામા આવતા કેદીઓ કેવી મુશ્કેલીથી રહેતા હશે, તેનો ખ્યાલ વાચનાર સહજમા કરી લેશે સામસામી ઓરડીઓની વચમા કેદીઓને ખોરાક, વગેરે આપવા જવા માટે સાકડો રસ્તો હતો. અને તેને એક છેડે ભોયરામા આવવાની પગથીઓ હતી, જ્યારે બીજે છેડે લોખ ડનો એક મજબૂત દરવાજો હતો, જે અત્યારે ખુલ્લો હતો, અને લોખ ડનું મ્હેલું તાણુ જમીન પર પડ્યું હતું તે દ્વાર ઉઘાડું જોઈ તેમજ કેદીઓ નજરે ન પડવાથી તારા ચમકીને ચારે તરફ જોતા અન્યબી સહ બોલી—“દ્વારનું તાણુ કોણે ઉઘાડ્યું, અને મજબૂત હાથકડી અને બેડીમા સીકડાયલા કેદીઓ કેવી રીતે નહાસી ગયા હશે, તે સમજતું નથી! નક્કી આપણા સેવકોમાથી કોઈએ કેદીઓને મદદ કરી હશે કેમકે, બહારથી એ દ્વાર કોઈથી ઉઘાડી શકાય તેમ ન હોવાથી તેમનો કોઈ મિત્ર અત્રે આવ્યો નહીંજ હોય—”

“આ શું કોઈ સુરગનું દ્વાર છે ?” કીશોરીએ પૂછ્યું

“અત્રે આવનવ કરવાની એ સુરગ બહુ દુર સુધી છે ! તમારા પિતાજીને પકડી અત્રે લાવવામા આવ્યા ત્યારે એ ઉઘાડવામા આવી હતી ! બાકી એ બધજ રહે છે !” તારાએ જણાવ્યું

“ત્યારે તો સુરગના આ દ્વારને ઉતાવળે બધ કરવું જોઈએ !”

કામીનીએ કહ્યું - ‘ દુશ્મનો કદાચ એ રસ્તે આવી પહોંચ્યા ’

“ પણ આ સુરગમા જઈને આપણે તપાસ કરીએ તો કેમ ? ” કીશોરીએ પૂછ્યું - “ કદાચ કેદીઓનો કંઈ-”

“ એમજ કરીએ ! પણ હથીયાર વગર સુરગમા જવું ઠીક નહીં ! તમે અત્રે ઉભા રહો તો હું તીલસ્મી ભાલો લઈ આવું ! ” આમ કહી તારા ગઈ, અને થોડી વારે ભાલો લઈને પાછી ફરી તો કીશોરી અને કામીની ત્યાં જણાઈ નહીં આથી તે બહુજ દુઃખી થઈ, અને જતી વખતે સુરગનું દ્વાર ઉઘાડું રાખી જવામાં પોતે કેવી ભૂલ કરી તે હવે તેને જણાયું સુરગમાંથી દુશ્મનો આવીને તેમને ઉપાડી ગયા હશે, એમ ધારી તે હાથમાં તીલસ્મી ભાલો લઈને સુરગમાં ધસી ગઈ પહેલા તે કદી આ સુરગમાં ગઈ નહોતી, તેથી તે વિષે કંઈ જણતી નહોતી આથી ભાલાનો હાથો દબાવી તેણે તેના ચમકાટના અજવાળામાં આ ગળ ચાલવા માડ્યું થોડેક ચાલતા નીચે ઉતરવાને પગથીએ જણાઈ, જે મારફત નીચે જતા સીધી સુરગ જણાઈ, જેમાં તે ઉતાવળે ચાલી થોડે જતા કેટલાક માણસો આગળ ચાલ્યા જતા જણાયા, જેઓ ભાલાનો અદ્ભૂત ચમકાટ જોઈ ઉભા રહી તે તરફ અન્યખીસહ જોવા લાગ્યા તેઓજ કીશોરી અને કામીનીને ધસડી જતા હતા, એટલે ઉતાવળે ચાલી ન શકવાથી તેમને તારાએ પકડી પાડ્યા તેના ભાલાના ચમકાટ સામે તેમની આંખો મીંચાઈ ગઈ અને તેઓ નહાસી શક્યા નહીં તેમની છેક પાસે જઈ પહોંચતા તારાએ જોયું કે તેઓ ચાર જણ હતા, અને ભાલાના ચમકાટ સામે આંખો ઉઘાડી રાખી ન શકવાથી આંખે હાથ દઈ જમીન પર બેસી ગયા હતા કીશોરી અને કામીનીની પણ તેવીજ હાલત થઈ હતી તારાએ તે ચારેના શરીરને તરતજ ભાલો લગાડી તેમને બેહોશ કરી દીધા બાદ તેનો હાથો ઠીલો કરી ચમકાટ બંધ પાડ્યો, એટલે કીશોરી અને કામીનીએ આંખો ઉઘાડી તેમના હાથપગ દોરડાથી બાંધેલ હતા તે તારાએ છોડી નાખ્યા, એટલે તેઓ બંને સ્નેહથી તેને ભેટી પડી આખરે તારા બોલી- “ બહેન ! તમે જરા અત્રેજ બેસો તો હું આગળ જઈ તપાસ કરી આવું, અને કોઈ દુશ્મન નહીં દેખાય તો સુરગને નાકે જઈને ત્યાંનું દ્વાર બંધ કરી આવું ! ”

“ ના બહેન ! હવે આગળ જવાની જરૂર નથી ! ” કીરોરી બોલી હતી,—“ અહીંથીજ પાછા ફરી સુરગ અને લોચરાના દ્વાર બંધ કરો ! ” આ સાંભળી તારા કંઈ વિચાર કરીને બોલી—
“ તમે બંને અત્રેથી પાછા ફરી સુરગ અને લોચરાના દ્વાર બંધ કરી મહેલમા રહો, અને હું સુરગને માર્ગે બહાર બહાર છું ! કેહીએ નહાસી ગયા છે તે બહાર જઈને તેઓ મ્હોટું તોફાન મચાવશે, અને મારે કમલીની બહેન આગળ નીચું જોવાનો વખત આવશે ! બહેન ! તમે બંને લગવતીની કૃપાથી તરતજ સલામત મળી મઠ, નહીંતો કમલીનીને હું મ્હોટું શું બતાવત ! ”

“ પણ આટલા બધા દુશ્મનોની વચ્ચે તમે એકલાને જવા દેતા અમારો શુભ કેમ ચાલે ? ” કામીની મળમળે સાદે બોલી

“ હજીજો દુશ્મનો વચ્ચે એકલી જઈને હું વીજ્ય મેળવીશ ! આ ભાલાની અજબ શક્તિ તમે નથી જાણતા ! ” તારાએ જણાવ્યું

“ મારે તેમ હોય પણ અમે તમને એકલા જવા દઈશું નહીં ! જુજુ હોય તે ! અમે સાથે આવીએ છીએ ! ” કીરોરી દૃઢ અવાજે બોલી તારાએ બહુ સમજાવ્યા છતાં બંને માનીજ નહીં, અને તેને તેમનું કહેવું માનવાની ફરજ પડી આખરે ચારે બેહોશ માણસોને સુરગની બહાર મુકી દઈ તેનો દરવાજો બંધ કરીને પાછા ફરવાનો તેમણે દરાવ કીવો, અને તે મુજબ તેઓ ત્રણે સાથે મળીને ચારે બેહોશ માણસોને ધસડતી લગલગ અરવે કલાકે સુરગને છોડે પહોંચી આ છોડાને પહાડમાની એક ખોડ સાથે સંબંધ હતો, અને તે બંધ કરવાને લોખડનો એક દરવાજો હતો, જે આ સમયે ઉઘાડો હતો તારાએ ચારે બેહોશ માણસોને બહાર ખોડમા નાખી દઈ દ્વાર બંધ કરી દઈ અદરથી સાકળ મારી દીધી, અને પછી તેઓ ત્રણે પાછી ફરી માર્ગમા તારાએ તીલસ્મી ભાલાની કશમત તેઓ બંનેને સમજાવી સુરગ અને લોચરાના દરવાજા બંધ કરી તેઓ મહેલમા આવી દુશ્મનોની હીલચાલ જોવાને અમાસીમા મઠ અને લીંતની ઓથે સતાઈ દુશ્મનો પર તીરનો મારો ચલાવવાને રાખેલા બાકોરામાથી જોવા લાગી એ અરસામા તળાવમાનું તમામ પાણી વહી ગયું હતું, અને જોરથી ફરતા ચારે ચક્ર સાફ દેખાતા હતા, જેથી મહેલ

સુધી પહોંચવાનું અસંભવિત ધારી દુશ્મનો અભયખીસહ તે તરફ જોતા ચક્રોને ફરતા બધા પાડવાની કાઈ યુક્તિ શોધવામાં મુગ્ધાયા હતા. અત્યારે રાત એક પ્રહર જેટલી વીતવા આવી હતી, અને ચંદ્ર પણ પોતાની ફર્જ બજાવી અસ્ત પામી દુનિયામાં અધકાર પ્રસરાવવાની તૈયારીમાં હતો, છતાં દુશ્મનોમાં શાંતી ફેલાઈ નહોતી મહેલ સુધી પહોંચવાનો એક ઉપાય તેમણે શોધી કઢાડ્યો, અને તળાવને માટી નાખીને પૂરી નાખવા માડ્યો કેમકે, તેમને લાગ્યું કે તળાવમાં માટી ભરવાથી ફરતા ચક્ર પોતાની મેળે અટકી જશે. તેમની આ યુક્તિએ તારા કીશોરી અને કામીનીને ગભરાટમાં નાખી દીધી. દુશ્મનો પાસે જમીનમાંથી માટી ખોદવાને લગતા પાવડા, કોદાળી, વગેરે હથિયારો નહોતા, એટલે તલવારો, ખજર અને બાલા તેમણે તે કામમાં વાપરવા માડ્યા હતા, જેથી માટી ખોદતા વખત લાગતો હતો, પણ તળાવમાં માટી ભરાવા માડ્યાથી તારાએ ગભરાટસહ કીશોરી તરફ જાયું એટલે તે બોલી—“એજાદ દીનમાં તેઓ તળાવ પૂરી નાખી શકે તેમ નથી તો પણ આપણા બચાવની કઈ બારી હવે શોધવી જોઈએ.”

“સુર અને માર્ગ નહાસી જવા સિવાય બીજો ઉપાય નથી.” કામીનીએ જણાવ્યું, એટલે તારા બોલી—“પણ સુર ગના મુખ વિષે દુશ્મનો જાણતા હોવાથી ત્યાં તેમણે બંદોબસ્ત રાખ્યો હશે.”

“હવે તો એકજ ઉપાય છે કે અત્રેથી તીરનો મારો ચલાવી દુશ્મનોની સમ્યામાં બને તેટલો ધટાડો કરીએ.” કામીનીએ જણાવ્યું.

“બહેન ! મને બાલો લઈને સુર અને માર્ગ બહાર જવા દો.” હું એકલીજ બધા દુશ્મનોને જોતજોતામાં ધૂળ ચાટતા કરી આવું છું. આ બાલાની શક્તિ જાણો છો છતાં આવે બારિક સમયે હક કરી મને શા માટે રોકો છો ?” તારાએ કહ્યું.

“એ ખરું ! દુશ્મનોની વચમાં પહોંચીને તમે બધાને ચમલોક પહોંચાડી દેશો, પણ તે પહેલાં દુરથીજ તેઓ તમારા પર તીરોનો વર્ષાદ વરસાવવા માટે તો શુ કરશે ?” કામીનીએ ધાસ્તિ બતાવી તારા ગભીર વિચારમાં પડી, પણ થોડીવારે કંઈ ચાદ આવતા બોલી—“ઠીક ચાદ આવ્યું ! મારે શરીરે બરોબર જેરૂ આવે એવું પોલાદનું એક કવચ અત્રે છે, તે પહેરીને જઈશ, એટલે તીરોના મારાની અસર થશે નહીં. બહેન ! તળાવ પૂરીને દુશ્મનો

આવી આપણને પકડશે ત્યારે શુ થશે ? આપણી આખર લૂ ટાય અને કલકિત થઈને મરીએ તે કરતા પાચપચાસને મારીને લડાઈમા પડીએ એ ઉત્તમ !”

“નિસ્સંદેહ ઉત્તમ !” કીશોરીએ કહ્યું—“પ્રાણ આપવાને તૈયાર થઈ તમે જાઓ છો ત્યારે અમને શુ અમારી દ્વંદ્વશા થવા માટે અત્રે છોડી જાઓ છો ?” આ બાબતમા તેઓ વચ્ચે ઘણી તકરાર ચાલી, અને આખરે તેઓ એવા ઠરાવપર આવી કે સ્વરૂપ બદલીને અને કવચ પહેરીને તારા હાથમા બાલો લઈ સુર ગને માર્ગે બહાર જઈને દુશ્મનો સંગે લડી તેમને મારી હઠાવે. આમ ઠરાવ થતા તેઓ ત્રણે અગાસીમાથી નીચે આવી એક ઓરડીમા ગઈ તારાએ અનેક જાતના રંગોથી પોતાના શરિરને રંગી એવું બચાનક સ્વરૂપ ધારણ કરી ક્રીડા કરીને તેવો હિમતવાન માણસ તેને જોતાજ એકવાર તો ડર્યા વગર રહે નહીં પણ કવચ પહેરીને હાથમા તીલસ્મી બાલો લઈ તે તૈયાર થઈ, એટલે કીશોરી અને કામીની પણ હાથમા ફાનસ લઈને તેને વળાવવા સાથે ગઈ ભોયરાવાળી ઓરડીનો દરવાજો ઉઘાડીને તેમા જઈ ભોયરાનું દ્વાર ઉઘાડી તેઓ ત્રણે કેદખાનામા ઉતરી અને ત્યાંથી સુર ગનુ દ્વાર ઉઘાડી તેમા ચાલી તેઓ હજી થોડેક ગઈ હશે, એટલામા એકાએક દરવાજો બંધ થવાનો અવાજ પાછળથી સંભળાયો, જેથી તેઓ ત્રણે ચમકીને ઉભી રહી ગઈ તારા ગભરાટસહ બોલી ઉઠી—“આ શુ ? કોઈ દુશ્મન આપણા મહેલમાજ છે !” આમ કહેતી તે પાછી ફરી સુર ગના દ્વાર પાસે આવી તો તે બંધ દીડો તે ઉઘાડવાની તેમની દરેક તજવીજ બ્યર્થ ગઈ ! અત્યારે આ ત્રણે અબજાઓની કેવી હાલત હશે તેનો વાચનારજ વિચાર કરી લેશે ! ગભરાટમા તેઓ બહેબાકળી બની ગઈ આખરે થાકીને જમીનપર બેસતા કીશોરી બોલી—“આપણે કોઈ નોકર દુશ્મનો સંગે મળી ગયો હશે અથવા દુશ્મનનો કોઈ અઈયાર આપણા નોકરનું સ્વરૂપ ધારણ કરી મહેલમા રહ્યો હશે !”

“કેદીઓને પણ એ હરામખોરેજ નહસાડી દીધા !” તારા બોલી—“સુર ગનુ દ્વાર બહારથી કોઈ ઉઘાડી શકે તેમ નથી છતા કેદીઓ નહાસી ગયા, એ માટે અત્યાર સુધી મને અજ્ઞાતી લાગતી હતી, પણ હવે ભેદ જણાયો ! આપણે મહેલમા પાછી ન જઈ

શકીએ તે માટેજ એ હરામખોરે આ દ્વાર બંધ કરી દીધું । હા । એને માટે બેફીકર રહેવામા મેં કેવી ભૂલ કરી ? । અરે । અત્યારે આપણી આ હાલત થવાની બહાર આપણા નિમકહલાલ નોકરો કયાથી જાણી શકશે ।”

“ આ તરફથી દ્વાર ઉઘાડી શકારો નહીં ? ” કામીનીએ પૂછ્યું, જેના જવાબમા તારાએ ડોકુ ધૂણાવી ના પાડવાથી તે બોલી- “ સુરગના બીજા ઝેડાના દ્વારને દુશ્મનોએ બહારથી બંધ કર્યું હશે તો ? તે તરફ જઈ તપાસ તો કરીએ । તે દ્વાર કદાચ હજી બંધ ન હોય તો નહાસી શકીશું । ” તરતજ તેઓ ઉતાવળે ચાલી અને થોડીવારમા તે દ્વાર પાસે જઈ પહોંચી તારાએ આતુરતાથી તેની સાકળ ઉઘાડીને બારણાને ઉઘાડવાનો હડસેલો માર્યો । પણ તે ઉઘડ્યું નહીં, એટલે એક ઉંડી હાથ નાખી જમીનપર બેસી જઈ તે બોલી- “ બહેન । દુશ્મનો ફાવી ગયા । આપણા જીવનનો અત આખ્યો । આ બારણું અદરની તરફ ઉઘડવું હોત તો જોઈ શકત કે આગળનો માર્ગ સાચી બંધ કરવામા આવેલ છે । ઇંટ, પથ્થર કે માટીથી બંધ કરવામા આવ્યો હોત તો પણ આ બાલાથી તેમા જવાનો રસ્તો ક્યો હોત । પણ અફસોસ । આ લોખંડનું બારણું બહારની તરફ ઉઘડે છે । અરેરે । હવે શું કરે ? મને મોત આવે તેની પરવા નથી, પણ કમલીની બહેને તમ બંનેને મારી સલામમા સોંપ્યા છે તેમની મારે લીધે આ દશા થઈ । ” આમ તે રૂદન કરવા લાગી ક્રીશોરી અને કામીનીના હોગ ઉડી ગયા હતા, પણ તારાની આવી દુઃખદ હાલત જોઈ તેમણે મહા મહેનતે હિમત ધરી તેને ધીરજ આપવા માડી કેટલીકવાર ત્રણે જણીઓએ આસુ સારવા બાદ આખરે કંઈક હિમત ધરી બહાર નીકળવાની તજવીજ કરવા માડી, જેમા તેઓ કેટલે અગે ફાવી તે આપણે આગળ ચાલતા જોઈશું

પ્રકરણ ૩૦ મુ.

ઇંદ્રદેવ.

પાંખા માણસોના અત કરણમા લગ્ન, માન કે જાત્યા-ભિમાન સ્વભાવિક હોતા નથી તેઓ પ્રકૃતિ અનુસાર વારંવાર

પોતપોતાનામા લડેવઢે છે, અને તે ક કાશ એટલી હદ સુધી વધી જાય છે કે તેઓ એક બીજાનું ખુન કરવાને તૈયાર થઈ જાય છે, પણ થોડીવાર રહીને તેમને ફરી મળી જતા વાર લાગતી હતી માયાવતી અને દારોગા વચ્ચે પણ પાછી મિત્રતા બધાતા વાર લાગી નહીં આપણે જાણી ગયા તેમ દારોગાનું નાક કાપવા માટે માયાવતી અને નાનુ વચ્ચે લડાઈ ચાલી, તે વખતે લાગ જોઈને દારોગો ત્યાથી નહાસી ગયો હતો, અને તે બાદ માયાવતી પણ નાનુના દમથી ડરીને ત્યાથી જતી રહી હતી બાગની બહાર નીકળીને તે ગ માના કિનારા તરફ ચાલી તો થોડેક જતા નાક કપાઈ જવાથી પોતાના દુર્ભાગ્ય માટે રડતા કંકળતા ધીરે ધીરે ચાલ્યા જતા દારોગા સંગે તેનો ભેટો થઈ ગયો પોતાની પાછળ કોઈના પગલાનો અવાજ સાંભળી દારોગાએ પાછળ ફરી જોયું તો માયાવતી ઉપર તેની નજર પડી તે સમયે રાત્રીનો અધકાર સર્વત્ર છવાઈ ગયો હતો છતાં લાખા સમયના પરિચયને લીધે બંનેએ એક બીજાને ઓળખી કહાડયા તરતજ માયાવતી દારોગાના પગમા પડીને આખમાથી આસુ સારતી મળમળે સાહે બોલી—“દારોગાજી, આપની દુર્દેશા થઈ અને આપ ગુસ્સે થઈ ચાલ્યા ગયા, પણ હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે એમા મારો દોષ નથી ! આપ મારી વાત સાંભળો અને તે પછી આપને લાગે કે, મારો દોષ છે તો બેધડક આપને હાથેજ મારૂ મસ્તક કાપી નાખજો ! અરે ! મારે હાથેજ હું હૃદયમા ખજર મારી આ દેહનો અત આણીશ કેમકે, આપને કું ખી કરી મારે આ સંસારમા જીવીને શું કામ છે ? હવે આપ સિવાય મને બીજા કોની ઓથ છે ? આપજ મારાથી દૂર થાઓ તો પછી દુરમનોને હાથે મરવા કરતા મારે હાથેજ જીવન દોરી તોડી નાખવી ઠીક છે ! ”

“આજે તે જ મારી આ દુર્દેશા કરી અને તે જ મારૂ નાક કાપ્યું એમ મારૂ હૃદય તો મને સુચવે છે, પણ તું ચર્લુમા પડી તદન નિર્દોષ છે, એમ મારી ખાત્રી કરી આપવા કહે છે તો તારી વાત સાંભળવાનું મને યોગ્ય લાગે છે ! એ બાદ મને જેનો વાક જણાશે તેને હું સજા કરીશ ! ” દારોગાએ ગભીર અવાજે જણાવ્યું

“બસ ! મારી પણ એટલીજ અરજ છે !” માયાવતી ઉઠીને હાથ જોડી આતુરતા સહ બેઠી હતી.

“પણ અત્રે વાતો કરવી ઠીક નથી ! ગંગાજીને સામે પાર કાંઈ એકાંત સ્થાને બેસીને તાર કહેવું સાલળીશ !” દારોગાએ જણાવ્યું પછી તેઓ બંને ત્યાંથી રવાના થઈ થોડીવારમા ગંગા કિનારે જઈ પહોંચ્યા, એટલે દારોગાએ પોતાના કપાયલા નાકને ઘોંઘને પોતાની થેલીમાંથી મલમ કહાડી તેની પટ્ટી નાકપર લગાડી એક હોડી ભાડે કરી બંને સામે પાર ઉતરી ત્યાં નરૌકાતા લગભગ એક માઈને છટે આવેલા એક ગામ આગળ જઈ પહોંચ્યા, જેમા વોડાના વેપારી રહેતા હતા તે ગામ પાસે પહોંચતા દારોગાએ માયાવતીને પૂછ્યું—“તારી પાસે કંઈ પૈસા ટકા છે કે ?”

“હા ! થોડીક મોહોરો અને ઝવેરાતનો એક દાબડો છે, જે તીલસ્મી બાગમાંથી નહાસતી વખતે હું સાથે લાવી હતી !”

પ્રભાતનો સમય થવા આવ્યો પણ ગામમા હજી થોડાજ માણસો જાગૃત થયા હતા માયાવતી પાસેથી પચાસ મોહોર લઈ તેને એક ઝાડતળે બેસાડી દારોગો ગામના પાદરમા આવેલી ધર્મ શાળામા ગયો, અને કેટલીકવારે જીન સાથના બે વોડા વેચાતા લઈને પાછો ફર્યો, જેપર સ્વાર થઈ તેઓ દક્ષિણ દીશા તરફ રવાના થયા બપોર થતા સુધી તેમણે મુસાફરી ચાલુ રાખી, જે બાદ જ ગલમા જઈ પહોંચતા વોડાની ચાલ ધીમી કરી તેઓ વાત ચીત કરતા મુસાફરી કરવા લાગ્યા.

“હવે આપણે નિર્ભય સ્થાને આવી પહોંચ્યા છીએ, માટે તારે જે કંઈ ખુલાસો કરવો હોય તે કહે !” દારોગાએ કહ્યું.

“આપ ક્વી રીતે કારાગૃહમાંથી છૂટ્યા તેની હકીકત જાણતા પહેલા આપ ગયા તે દીનથી આજ સુધીની તમામ હકીકત મારે આપને કહેવી છે, જે સાલળીને આપની ખાત્રી થશે કે હું તદ્દન નિર્દોષ છું !” આમ કહી માયાવતીએ પોતાની હકીકત સવિસ્તર કહેવા માડી ચતુર ગાડો બનીને તીલસ્મી બાગમા આવ્યો ત્યાંથી તે છેક ચોથા ભાગના બાગમા જવાના સુરગમા જોરાવ રસિહ, કમલીની, લીલાવતી, વર્ધતાળ અને વીજય મળવાની, તેમજ દારોગાના રવરૂપમા ચતુર ત્યાં આવતા તેની સંગે થયેલી વાતચીત, વગરે તેમજ દારોગાવાળો મહેલ ઉરાડી તાપ્પા બાદ

તેનો પત્ર મળવાની અને ખરા દારોગાના સંબંધમાં બૂલાવેા
ખાવા સુધીની હકીકત મીઠું મરચુ લલરાવીને તેણે જણાવી તેનું
બોલવું સમાપ્ત થતા દારોગો બોલ્યો—“ તુ નિર્દોષ છે ! બધું
હરામખોર નાનુએજ કયું ! તારી થોડીક બૂલ બૂલાવામાં થઈ છે !
પણ તારી હકીકત સાબળી રાત્રી ભેરાવરસિંહના સંબંધમાં તે મારી
સાથે ચલાવેલી કમાઈ માટે મને તારાપર બહુ ગુસ્સોઉપજે છે !”

“ એ મારો વાક આગલા વખતનો છે, અને બૂલથી લક્ષ્મી-
દેવીનો ભેદ ખુલ્લો થઈ જવાથી હવે તે ક્ષમાને પાત્ર છે ! મારી
એ બૂલ માફ કરી આપ તજવીજ નહીં કરો તેા આપણી જ દગી
જોખમમાં છે ! એ બાબતમાં આપણુ બંને સરખા ગુન્હેમાર છીએ !”

“ તારી બૂલ ખરા દીલથી આજે કબૂલ કીધાથી હું તને
માફ કરૂ છું ! મારી ખાત્રી થઈ કે આજે માત્ર નાનુની હરામ-
ખોરીને—” દારોગાનું બોલવું પુરૂ થાય તે પહેલાં માયાવતી
ચોતાના ઘોડાને પાસે લઈ દારોગાને પગે હાથ લગાડતા બોલી—
“ મને માફ કરો તેમાં શું વળે ? ભેરાવરસિંહ, કુલીનસિંહ, તેના
કુમારો અને અઈયારો ચમલોક પહોંચી નય, તેની તજવીજ કરો !”

“ હું રસ્તો કહાડીશ, પણ પૈસા ખરચવા પડશે !—”

“ પૈસાની મુઝવણ નહીં પડે ! મારી પાસે લાખો મોહો-
શની કિંમતના ઝવેરાત હોવા ઉપરાંત દેવગઢમાંના છૂપેા ખનનો
મારા સિવાય ખીજ કોઈને હાથે આવે તેમ નથી !”

“ દેવગઢ કયું વળી ? હું એ વિષે કેમ કંઈ જાણતો નથી ?”

“ વાહ ! આપેજ રતનને તે ઘર આપ્યું તે વીસરી ગયા ?”

“ અરે હા ! દેવગઢ નહીં પણ રીવગઢ !”

“ રતને મારી પાસેથી મેળવેલ તમામ ધન તેમાંજ રાખ્યું
છે, અને એ તો કેદ પકડાયો છે, તેને કોણ છોડાવવા જશે ?”

“ ત્યારે તો ત્યાં બેશુમાર દોલત હશે ! એ ઉપરાંત મને પણ
તું કંઈ ખાલી ન સમજતી ! ઠીક છે ! હવે કંઈ ચિંતા નહીં !”

“ પણ આપણે ક્યા જઈએ છીએ તે સમજવું નથી !”

“ સામેના કુખર ઉપર મારા ગુરુભાઈ ઇદ્રદેવને ઘેર જવું છે !”

“ ઓહો ! યાદ આવ્યું ! એમને વિષેજ આપ વારંવાર
કહેતા હતા કે એ પણ ચાલાક અને પ્રતાપી છે ! ઇદ્રદેવ પણ
કોઈ તલેસ્મના દારોગો છે, એમ આપે જણાવ્યું હતું !”

“ હા ! એમની મને જબરી હિ મત છે ! એમની એથે તો હું મહારાજ કરતા પણ મ્હોટો છું ! એમણેજ મને કુલીનસિંહના કારાગૃહમાંથી છોડાવ્યો છે ! એ બહુજ બુદ્ધિશાળી પક્ષા અર્ધચાર છે, પણ સાથે મોજશોખ માણુવામાં પણ પૂરા છે ! ”

“ વયમાં આપ કરતા ન્હાના છે કે મ્હોટા ? ”

“ અરે ! યુવાન અને બળવાન છે ! એમનું રહેવાનું સ્થાન અને મહેલ પણ ઉત્તમ અને અજબ છે ! એ મારી માફક સાધુ જેવી છદ્મી ગુજરતા નથી, રાજા જેવા ઠાઠથી રહે છે ! ” દારોગાના આ શબ્દોએ માયાવતીના હૃદયમાં એક પ્રકારની આશા પેદા કરી તેની આખોમાં વિચિત્ર ચમકાટ પેદા થયો, અને ફીક્કા પડી ગયેલા ગાલો પર ક્ષણભર રતાશ આવી ગઈ તે કોમળ અવાજે બોલી—“ આવી દુર્દશા થવા છતાં હું હજી નિરાશ થઈ નથી, એ આપનીજ કૃપાથી ! ”

“ હું જીવતો છું અને તારાથી ખુશ છું ત્યાં સુધી તને નિરાશ નહીં થવા દઉં ! ” દારોગો ભાર દઈને બોલ્યો—“ પણ અકસોસ ! હજી ચાર દિવસ થયાજ તારી શોધ માટે એમની પાસેથી નીકળ્યો છું ! આજે માત્ર નાક કપાયલું જોઈ એ શું કહેશે ? ”

“ અને નાનુએ આપની એ દશા કરી એમ જાણશે ત્યારે એમને કોધ ઉપજ્યા વિના પણ નહીંજ રહે ! ”

“ અરે ! નાનુને પકડી મળાવી એ કુટલાના પ્રાણ લેશે ! બસ ! હવે અત્રે ઘોડા પરથી ઉતરવું પડશે ! ” આમ કહી દારોગાએ અશ્વ ઉભો રાખ્યો તેઓ એક પહાડની કંઠલુમાં આવી મ્હોંચ્યા હતા, જ્યાંથી ડાબી તથા જમણી તરફ આડાઅવળા ઉંચા નીચા પહોડોની હાર બહુ દૂર સુધી જણાતી હતી તેમને પહાડની ઉપર જવાનું હવે ઘોડા પહાડ પર જઈ શકે તેવો માર્ગ ન હોવાથી ઘોડા પરથી ઉતરી તેમને લાખા દોરડાથી ઝાડ સાથે બાંધીને તેઓ પહાડપર ચઢવા લાગ્યા પહાડ બહુ ઉંચો નહોતો તોપણ માર્ગ વીકટ હોવાથી લગભગ એક ઝલાક તેઓ ઉપર જઈ પહોંચ્યા ત્યાં એક ઝાડ નીચે ઉભી રહીને માયાવતીએ સામે નજર કરી તો દષ્ટિ મ્હોંચે ત્યાં સુધીમાં પર્વતજ દેખાયા વાચનાર ! આર્ય ભુમીમાં સેકડો ગાઉમાં થયેલમ્હોં આ વિધ્યાવળ

પર્વત હતો. માયાવતી ઉભી રહીને જોતી હતી ત્યાથી રાત્ર કુલીન સિંહનું રાજ્યનગર કિર્તિપુર બહુ દૂર નહોતું પણ તે ભાગ તે રાજ્યની હદમાં નહોતો. સૂર્યનો તાપ સખખત હતો, તેમજ બનેને બુખ તરસ પણ લાગી હતી, એટલે દારોગાએ કહ્યું—“હવે થાક ઉતરી ગયો હશે ! અહીં ઉભા રહેવાથી કંઈ વળશે નહીં !”

“ ઇદ્રદેવને મહેલે પહોંચતા કેટલો સમય લાગશે ? ”

“ ધીરે ચાલશું તો એક કલાક ! ” આમ કહી દારોગો ચાલ્યો. માયાવતી તેની પાછળ ચાલી માર્ગ ઉંચો નીચો હોવાથી તેનો શ્વાસ બરાઈ આવવાથી થોડી થોડી વારે તે થાક ખાવાને ઉભી રહી જતી હતી. આખરે તેઓ એક ગુફાના મુખ આગળ જઈ પહેંચ્યા, જે બે માણસોજ સાથે જઈ રાકે એટલી પહોળી હતી. માયાવતી બહુ થાકી જવાથી ગુફાના મુખ આગળ બે તરફ મ્હોટી સીલા પડી હતી તેમથી એકપર દારોગો અને બીજી પર માયાવતી થાક ખાવા બેઠા. તેમને ત્યાં બેઠાને થોડી વાર થઈ એટલામાં ગુફામાંથી એક માણસ બહાર આવ્યો, જેની નજર પહેલા માયાવતી પર પડતા તે અભયબી પામ્યો, પણ નજર કેરવતા દારોગાને જોઈ તેણે તેની પાસે જઈ દડવત કરીને કહ્યું—“ માયાવતીને લઈને આપને અત્રે આવેલ જોઈ મને અભયબી લાગે છે ! ”

“ ખાસ કારણથી આવવું પડ્યું છે ! ” દારોગાએ જણાવ્યું—
“ તમે તો સારી પેઠે છો ? ”

“ આપની કૃપાએ ખુશીમાં છું ! ” પેલા માણસે જણાવ્યું—
“ આપ અત્રે પધાર્યા હતા ત્યારે અગત્યના કામે મને મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેથી આપના દર્શન થયા નહીં ! કાલે આવ્યો ત્યારે આપ અત્રે એક દીન રહી જવાના બખર મળ્યા ! આપના નાક પર પટ્ટી શા માટે છે ? ”

“ કાલે લડાઈમાં એક માણસે મને જખમી કીધાથી પટ્ટી મારી છે ! ” દારોગાએ જણાવ્યું, એટલે તે જોલી ઉઠ્યો—“ એવું કોનું મોત આવ્યું છે કે અમે હયાત છતાં આપને જખમી કીધા ? ”

“ એ માટેજ હું આવ્યો છું ! તમે કયા જાગ્યો છો ? ” દારોગાએ પૂછ્યું

“ મહારાજને કામે, પણ સંધ્યાકાળે પાછો આવીશ ! આપના આમમનની મહારાજને બખર કરે ? ” પેલા માણસે પૂછ્યું

“જરૂર નથી ! હું જઈશ ! તમે કામે જાઓ !” દારોગાએ જણાવ્યું, એટલે તેને પ્રભુમ કરી તે માણસ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી માયાવતી દારોગા પ્રત્યે બોલી—“હાથ ! પરદામાં રહેનારી આ માયાવતીને ગમે તે માણસ હવે ખુલ્લી જોઈ શકશે !”

“પણ હવે એ વાતનો અફસોસ કરવો નહીં !” દારોગાએ તેને ધીરજ આપી—“કાળે તારા ઘરનો ત્યાગ કરાવ્યો, રાજ્ય-સત્તા છીનવી લઈ રખડતી કરી, જી દગી બચાવવાને જ ગલમાં સંતાતી છૂપાતી કરી તો પછી પરદો અને આભરનો કયા વિચાર કરવો ? કેને માટે ? શુ રાજા જોરાવરસિંહ હવે તને પોતાની રાણી તરીકે રાખશે ? ના ! છતાં લાજ રામની પાસે કયા કરવી ? કર્મસંજોગે કદાચ તારી ચઢતી દશા થાય, અને અમારી મદદથી જોરાવરસિંહ, કુલીનસિંહ અને તેના કુમારોપર વીજ્ય મેળવી વડે કરી તલેસમની રાણી થાય ત્યારે એ બધા વિચાર કરજે ! તે વખતે તારી હાલની નિર્લજ્જતા માટે કોઈ તારી વિરુદ્ધ એક બોલ બોલવાની હિંમત કરશે નહીં ! બસ ! વડે પુરૂષજ હોય એમ હમણાં માનજે, અને મારી સલાહ પ્રમાણે કરજે !”

“આપની સલાહ ખરી છે ! એવી નજીવી વાતનો હવે વિચાર નહીં કર !” માયાવતીએ જણાવ્યું—“ચાલો હવે થાકે ઉતરી ગયો ! આ માણસ કોણ હતો ? મને એણે ક્યાંથી ઓળખી ?”

“એ ઇંદ્રદેવનો અધ્યક્ષ મને વાર વાર મળવા આવતો હતો. એટલે તને ઓળખે !” આમ કહેતા દારોગો ઉભો થયો, અને તેને પોતાની પાછળ આવવાનું જણાવી ગુફામાં ચાલ્યો. થોડેક ચાલતા ગુફા તદ્દન અધારી થવાથી માયાવતી ગભરાઈને દારોગાના વસ્ત્ર પકડી ચાલવા લાગી. સોએક કદમ ચાલવા બાદ દારોગો જરા અટકીને ડહાળી તરફ વળ્યો, એટલે માયાવતીને વધુ ખીંક લાગી, અને તેણે પૂછ્યું—“હવે અજવાળામાં ક્યારે પહોંચીશું ? કોઈ જંગલનું જનવર અહીં આપણને ફાડી ન ખાય !” આથી દારોગો મ્હોટથી હસીને બોલી ઉઠ્યો—“બસ ! આટલીજ હિંમત કે ? તલે-સમની રાણી હોવા છતાં આવું નિર્ભજ હૃદય !”

“ના !” માયાવતી બોલી—“હું ડરી નથી ગઈ ! ભુખ, તરસ અને થાકથી બેહાલ બની ગઈ છું તેથી પૂછ્યું કે સુર મનો ક્યારે ઝેડો આવશે ? ઇંદ્રદેવને મહેલે જવાનો એકજ માર્ગ છે ?”

“હા !” દારોગાએ જવાબ આપ્યો, જે સાલણીને તે બોલી-
“ત્યારે તો આપના ઇંદ્રદેવના દુશ્મન ધણા હશે, જેમના હસ્થી તે
આ પ્રમાણે સંતાઈને રહેતા હશે !”

“અરે, એમ તે હોય ! પોતાના દુશ્મનને જેતજેતામા માહાત
કરવાને ઇંદ્રદેવ પૂરતો શક્તિવાન છે ! જે તલેસમનો એ દારોગો
છે તે અત્રે હોવાથી એમને ફરજિયાત અહીં રહેવું પડે છે !”

“એમ ! ત્યારે એ તલેસમનો કોઈ રાજ નથી શું ?”

“ના ! આ તલેસમ તૈયાર કરતી વખતે તેના માલિકે એવી
ગોઠવણ કરી છે કે પોતાના વ રાજે તલેસમના રાજ તરીકે નહી
પણ દારોગા તરીકે રહે ! ઇંદ્રદેવ એ વ રાજાજ છે, એટલે તલેસમની
સંભાળ લેવા ઉપરાંત તલેસમપર તેમને બીજે કરો હક નથી !
એમની પાસે ધન દોલતની કંઈ જોઈ નથી !”

“પણ એ તલેસમના પ્રબંધનો ભગ કરીને તે તીલરમી
વસ્તુઓ હાથ કરે તો તેમને કોણ અટકાવી શકે તેમ છે ?”

“અટકાવનાર કોઈ નથી, પણ તે તલેસમના ભેદ જાણતાજ
નથી ! તલેસમના ભેદ આમ ગુપ્ત શા માટે રાખ્યા હશે ?”

“મે તો મારા તલેસમનો ધણા લાભ લીધો છે !”

“એ તલેસમમા પણ એવી કેટલીક ચીજો છે, જેનો લાભ
એ તલેસમ તોડનાર સિવાય બીજે કોઈ જઈ શકતોજ નથી !”
આમ કહેતા ઉભો રહી જઈ તે બોલ્યો-“ઉભી રહે ! અત્રે દ્વાર
છે તે ઉઘાડુ તો આજળ જઈએ !” માયાવતી ઉભી રહી, પણ
બાવાજી શું કરે છે તે અધારાને લીધે તે જાણી શકી નહી લોખ-
ડનો એક ન્હાનો દરવાજો ઉઘડયે હોય એવો ધીમે અવાજ
સંભળાયો, અને દારોગો માયાવતીને હાથ પકડીને બે ત્રણ પગલા
આગળ ચલાવી પોતે પાછળ રહી ગયો પછી તે દ્વાર બંધ થવાનો
અવાજ સંભળાયો તરતજ દારોગાએ દીવટ સળગાવી, જે ત્યા
બારણાની પાસેજ કોઈ ઠેકાણે રાખેલી હતી ત્યા પ્રકારા થતા
માયાવતી આતુરતાથી ચારે તરફ જોવા લાગી તો જે તરફથી
પોતે આવી હતી તે તરફ લોખ ડના પતરાનુ એક ચોકડું જણાયું,
જેમા દરવાજાનો આકાર નહોતો બાકી ચારે તરફ પથ્થરજ
જણાતા હતા હુમરમા કોતરીને તે સુરંગ બનાવેલી હોય એમ
દેખાવું હતું આ સુરંગ કંઈ ત્યાજ સમાપ્ત થઈ નહોતી પણ

ડહાખી તરફ પાચેક પગથીઓ ઉતરવા બાદ કેટલેક સુધી આગળ પછુ સુરગમાજ જવાનુ હવે માયાવતી કઈ પૂછવા જતી હતી એટલામા દારોગો બોલ્યા—“ અત્રેના ભેદ ઇદ્રદેવની આજ્ઞા વિના બતાવી શકાય તેમ નથી માટે એ વિષે કઈ પૂછતીજ નહીં ! આ પગથીઓ ઉતરવાની હોવાથી તને ઠોકર ન વાગે તે માટેજ મેં દીવટ સજાવાવી ! ” આટલુ કહી તેણે દીવટ ઓહોલવી નાખીને તેને ઠેકાણે મૂકી દીધી અને પછી માયાવતીને હાથ પકડીને પગથીઓ ઉતારી થોડેક ચાલતા દૂર અજવાળુ જણાયાથી સુરગનાં અત આવેલ જાણી માયાવતી અન્નયખી, ડર, ચિંતા અને આશા સહ તે માર્ગ પસાર કરીને તેના છેવટના દ્વારની બહાર પગ મૂકવા સાથેજ એક રમણિક સ્થાનમા જઈ પહોંચી ચારે તરફ હરીયાળીથી ઝવાયલા પર્વતોથી ઘેરાયલુ રગપેરગી પહાડી ફળકુલના ઝાડો તેમજ લતાઓથી ભરપૂર બે એકર વિસ્તારનુ મેદાન હવે સામેના એક પર્વતમાથી નિર્મળ ઝરો વહેતો હતો, જેનુ ચમકવુ પાણી ધીમેધીમે નાચવુ કુદવુ નીચે આવીને ચારે તરફ બાધેલી ન્હાની ન્હાની નહેરોમા થઈને કુલના ઝારાઓમા પહોંચવુ હવે જાતજાતના પક્ષીઓના મીઠા કલરવ અને સુવાસિક પુષ્પોપર ઉડી રહેલ જીમરનો મધુર ગુન્જરવ ઉદાસ બનેલા અત - કરણુમા આનંદ પ્રસરાવી રહ્યા હતા આ સ્થાનમા અરધા ભાગમા સૂર્ય ભગવાને પોતાનો પ્રકાશ નાખીને તડકા છાયાનો ગભીર ગાલીઓ ખીછાવી ત્યાની શોભાને એવી ચિંતાકર્ષક અને અનુપમ બનાવી દીધી હતી કે અનેક પ્રકારની ચિંતાથી બ્યાકુળ બનેલ માયાવતી પછુ તેમા મસ્ત બની પોતાના સર્વ દુઃખ જરાવાર તો વીસરી ગઈ જ્યારે પોતાની સ્થિતિનુ તેને જ્ઞાન થયુ ત્યારે આવા અજબ ધ્યાનનો અપૂર્વ આનંદ ભોગવનાર કોઈ ભાગ્યશાળી હશે કે ? એવો તેના મનમા વિચાર ઉત્પન્ન થયો, અને તે સાથે જમણી તરફના પહાડ પરના એક યુદ્ધ મહેલપર તેની નજર પડી, જે ધારીને તે જુએ તે પહેલા દારોગાએ હસીને કહ્યું—“ હવે અહીં કંટલીવાર ઉભી રહીરા ? આગળ ચાલ ! ”

જે સ્થળે માયાવતી ઉભી હતી તે જમીનથી પચ્ચીસેક વાર ઉંચુ હવે, અને ત્યાંથી નીચે ઉતરવાને પગથીઓ હતી તેઓ નીચે ઉતરીને તે સ્થાનમા કુદરતે બનાવેલા સુદર ઝારાઓમા થઈને

જે પહાડપર મહેલ હતો તેની તળેટીમાં જઈ પહોંચ્યા તે વખતે
જે માણસ પહાડપરથી નીચે ઉતરતા હતા, જેમના પોશાક પરથી
તેઓ અઈયાર હોય, એમ માયાવતી સમજી ગઈ થોડીવારમાં
તે બંને દારોગા પાસે આવી પહોંચતા દડવત કરી બોલ્યા—
“ ઇદ્રદેવે આપને દૂરથી જોઈ ઓળખી કહાડ્યા, પણ માયા-
વતીને ઓળખી શક્યા નહીં. ” ત્યાંનો દરેક માણસ પોતાને
ઓળખે છે, એ જોઈ માયાવતીને બહુજ અજ્ઞાની ઉપજી દારો
ગાએ બંને અઈયારોને ઇદ્રદેવની કુશળતાના સમાચાર પૂછ્યા
બાદ તેઓ ચારે પહાડપર ચઢવા લાગ્યા થોડી વારમાં તેઓ
મહેલ આગળ પહોંચી ગયા તેમને આવજાર આપવાને ઇદ્રદેવ
મહેલની પગથીઓ આગળજ ઉભો હતો તેણે તેમને સન્માનસહ
લઈ જઈને દીવાનખાનામાં બેસાડ્યા, અને દારોગાને પૂછ્યું—
“ આપે તેમજ માયાવતીએ અત્રે આવવાની ઝહેમત ઉઠાવી તેનું
કારણ પૂછતા પહેલાં આપના નાકપર પટ્ટી બાંધવાનું કારણ
જાણવાને આતુર છું. ”

“ લાઈ ! બુખ અને તરસે છવ સુકાઈ જાય છે, માટે પહેલા
જરા સ્વસ્થ થઈએ તો મારી વીતક આપને જણાવું. ” દારોગાએ
જણાવ્યું તરતજ ઇદ્રદેવે ઉઠીને તેમના ખાવાપીવા માટે તૈયારી
કરવાની આજ્ઞા કરી ખાઈપીને સ્વસ્થ થઈ આરામ લઈને થાક
દૂર કરીવા બાદ સધાકાળે જે ઓરડામાં દારોગાને ઉતારો આપ્યો
હતો ત્યાં ઇદ્રદેવ ગયો માયાવતી દારોગા પાસે પોતાના દુખ
રડતી બેઠી હતી, તે ઇદ્રદેવને જોતા ચુપ થઈ ગઈ દારોગાએ
ઇદ્રદેવને પોતાની બાજુએ બેસાડ્યો, એટલે તે બોલ્યો—“ હવે
આપની હકીકત જણાવો. ” તે સાંભળવાને હું બેહદ આતુર છું. ”
તરતજ દારોગાએ પોતાની તેમજ માયાવતીની હકીકત કહેવા
માડી, જે ઇદ્રદેવે સાંભળ્યા કીધી નાનું હાથે દારોગાનું નાક
કપાચાની વાત સાંભળી તેને બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો, અને કંઈ
બોલ્યા વિના તે ઉઠીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો, એટલે દારોગો
માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“ મારી હકીકત સાંભળીને એ બેહદ
ગુસ્સે થઈ કંઈ પણ બોલ્યા વગર ચાલ્યા ગયા તે નક્કી કંઈ
તજવીજ કરશે, એમ લાગે છે. ”

“ ઇદ્રદેવ નાનું ઓળખે છે ? ” માયાવતીએ પૂછ્યું

“અરે ! નાનુ વિષે એ જાણે છે તેટલું તું કે હું જાણતા નથી !” બાવાજીએ જણાવ્યું - “નાનુ વેશ્યા પેડે બનરમા બેસતી અને મોતીબનને નામે પ્રજ્ઞાત હતી ત્યારે ઇંદ્રદેવ પણ કોઈવાર છૂપે વેષે ગાણુ સાબળવા એને ત્યાં જતા હતા, તેથી તેની દરેક બાબત એ જાણે છે ! આમ ઘણા દીન પરિચય રહેવા છતાં ઇંદ્રદેવની ખરી હકીકત નાનુ જાણી શકી નહીં તે તો એમને એક તવગર સરદારે સમજતી હતી !” લગભગ અરધો કલાક તેઓ આવી વાત કરતા બેઠા, જે બાદ સૂરજસિંહ નામના ઇંદ્રદેવના અર્ધચારે ઓરડામા આવી દારોગાને કહ્યું-“ ઇંદ્રદેવ આપને બોલાવે છે ! નજરબાગમા તે એકલાજ છે, ત્યાં આપ એકલાજ તેમને મળો !” આ સાંભળી દારોગો ઉભો થયો, અને ઇંદ્રદેવને મળવાને ગયો, એટલે માયાવતી પણ પોતાના ઓરડામા જતી રહી મહેલની પાછળ એક ન્હાનો પણ સુદર પુષ્પોથી ભરપુર બાગ હતો ત્યાં ઇંદ્રદેવ એકલોજ ફરતો હતો દારોગાને જોતાજ તે બોલ્યો-“ ભાઈ ! જે વાત સાંભળવાની મને કદી આશા નહોતી તે આજ આપને મુખે સાંભળી છે !”

“નાનુની હરામખોરીની વાત સાંભળીને આપને ગુસ્સો ઉપજ્યોજ હશે !” દારોગો ભાર દઈને બોલ્યો.

“ના ! નાનુ વિષે મારું કહેવું નથી ! નાનુએ આપની સંગે બહુજ ખરાબ ચાલ ચલાવી, એ માટે તેને પકડી આણુવા એક અર્ધચાર અને થોડાક સીપાઈઓને મેં રવાના કીધા છે, પણ હું તો રાજા જોરાવરસિંહ માટે કહું છું ! જોરાવરસિંહજી હયાત છે, એમ હું ધારતોજ નહોતો ! માયાવતી જોરાવરસિંહની રાણી નથી, પણ આપની નીચ યુક્તિથી લક્ષ્મીદેવીને ઢેકાણે બેસી ગઈ છે, એવો સ્વપ્ને પણ મને ગયાલ આવ્યો નહોતો ! ઓફ ! દુનિયા કેવી વિચિત્ર છે ! માણસ કેવી બાજીઓ ગોઠવે છે !” આ સાંભળી દારોગાએ ચમકી ઇંદ્રદેવ તરફ જોયું, અને ઉદાસ ચહેરે તેને જમીન તરફ દષ્ટિ મારી ઉભેલ જોઈ તે દબાયેલે અવાજે બોલ્યો-“માયાવતીને લક્ષ્મીદેવી બનાવવામા મારો વાક છે, પણ રાજા જોરાવરસિંહની બાબતમા હું તદ્દન નિર્દોષ છું ! માયાવતીએ રાજાજીને કેદ કર્યા છે, એવી મને ખબરજ નહોતી !” દારોગાનું કહેવું સાંભળ્યુંજ ન હોય તેમ ઇંદ્રદેવ બોલ્યો-“ રાજા જોરાવરસિંહે

આપની સાથે કંઈ બુરાઈ કરી હોય એમ આપ કહી શકો? ” દારોગાએ ડોક ખૂલાવી ના પાડી, એટલે તેણે પૂછ્યું—“ વળી જોરાવરસિંહની પછી આપ વિશેષ ધનવાન થયા છો, એમ કહી શકો? રાજ્યના સમય કરતા હાલ આપ વધુ સુખી છો? ”

“ હાથ ! મારા ભાગ્યમા સુખજ કયા સરજ્યું છે ? ” દારોગો એક ઉંડો નિ શ્વાસ નાખી બોલ્યો.

“ ના ! પ્રભુએ આપેલા સુખને તમે લાત મારી છે, છતાં આજે નાક કપાવીને પણ દુનિયામા મુખ બતાવવાને તૈયાર થયા છો, અને પાછલી ભૂલો માટે પશ્ચાતાપ થતો નથી ! ” ઇદ્રદેવ ઉરકે-રાઈ જઈને બોલ્યો—“ નીચ માયાવતીએ પોતાનો ધર્મ નષ્ટ કીધો, જે કુલટાએ લોકલાજ છોડી દીધી, જે દુષ્ટા પોતાના શીરતાજ સાથે દગો રમી, જે પીશાચણીએ પોતાના માતપિતાના પ્રાણ લીધા, જેને લીધે આપને દારાગહના કષ્ટ ભોગવવા પડ્યા, અને જેની સોબતમા આ નાક કપાળ્યું, તેને મદદ કરવા આપ ફરી તૈયાર થયા છો. ’ અને એ પાપમા મારી મદદ લઈ મને પણ નષ્ટ કરવા ધારો છો ! વાહ ભાઈ ! આપણા ગુરુજી નામ તો સારું વધાર્યું, અને મને પણ ઉત્તમ ઉપદેશ આપેો છો ! અરે ! એક સાધારણ વેશ્યા સામે પોતાનું નાક બચાવી ન શક્યા એવા આપ પ્રતાપી મહારાજ કુલીનસિંહનો નાશ કરવાને તૈયાર થાઓ, એ કેવી અફ-સોસની વાત ! આપને એમના કેદખાનામાથી હું છોડવી આવ્યો, એટલોજ મેં તેમનો ગુન્હો કર્યો, પણ હવે એ ગુન્હાની ક્ષમા મેળવવાની તજવીજમા છું ! આપને માટે એકવાર અપરાધી થયા પછી હવે ફરીથી—” આટલું બોલી તે અટકી ગયો. દર પળે વધતા જતા ગુસ્સાથી તેનો કંઠ ઝંધી ગયો. દારોગાનો ચહેરો ફીકકો પડી ગયો. પાછલા પાપોના બચ કર સ્વરૂપ તેની દષ્ટિ આજળ તરી તેને ડરાવવા લાગ્યા. બંને હાથે પોતાનું મુખ ઢાકી તે રડવા લાગ્યો. આ જોઈ ઇદ્રદેવ બોલ્યો—“ અરેરે ! આજલો વખત યાદ કરો ! દયાવાન, ધર્માત્મા મહારાજ જોરાવરસિંહને લીધે આપને કેટલું સન્માન મળ્યું ? તેમની પાસે કોઈ નજરાણું લઈ આવવું ત્યારે ‘ મ્હોટા ભાઈ લેજો ’ એમ કહી તે આપની સમક્ષ રાખતા હતા ! કંઈ નવું કામ કરવું હોય તોપણ આપની સલાહ લેતા ! એમને ગુસ્સો ચડતો અને તેથી એમની સામે જવાની કોઈની હિંમત

ચાલતી નહીં ત્યારે આપને જોતા તે પોતે નીચું જોઈ જઈ પોતાનો ક્રોધ સમાવી હસી પડતા હતા । એ સર્વ આપની ધારિત કે દબા જીતી નહીં, પણ માત્ર આપ તરફના સ્નેહને લીધેજ । ગુરુજીએ આપને સારી દીક્ષા આપી હશે, એવી તેમની ખાત્રી હતી । આપ આવા વિશ્વાસઘાતી હશે એવું એ જાણતા નહોતા । એક ! એમની સાથે આવું નીચ વર્તન ! એવી જ દગીપર ધૂળ પડે । કોને માટે ? ઈશ્વરને પણ ભૂલી ગયા । ઠીક નહોતો । આ સમયે હું વધુ વાત કરી શકતો નથી । એમ ન સમજશો કે, આપને મારા મહેલમાથી જવાનું કહ્યું છું । આપના ઓરડામા જઈ આરામ કરો । ખસ । ચાર દીનની અદર આપનું હિત શાથી છે, અને કયે રીતે જરૂર આપને યોગ્ય છે, તેનો પુખ્ત નિચાર કરી લેજો । પણ થાદ રાખજો કે, આપણું વચ્ચે થયેલી આ વાતચીતનો એક અક્ષરે માયાવતી જાણે નહીં । એ ચાર દીનની મુદતમા મને મળવાની પણ આશા રાખશો નહીં ।” આટલું કહી તે મહેલમા ચાલ્યો ગયો । દારોગો પણ સીધો પોતાના ઓરડામા જઈ ચાદર ઓઢોડીને શય્યાપર સુઈ ગયો । ઇંદ્રદેવે બાવા-જીને ગામાટે બોલાવ્યા હતા ? તે જાણવાને માયાવતી ઝટલીક વારે તેના ઓરડામા આવી, અને તેને ચાદર ઓઢોડીને મુતેલ જોઈ અજાણ થઈને તેણે મ્હોડપરથી ચાદર જરા ખસેડી તો તે જાગતોજ હતો । લાખા સમયની માદગીથી શરિરમાનું લોહી ઉડી ગયું હોય તેવો દારોગાનો ચહેરો ફીકકો જોઈ માયાવતી સ્તબ્ધ થઈ ઉભી રહી, એટલે દારોગાએ તેને કહ્યું—“ અત્યારે મારી તબીયત ઠીક નથી । કાલે તને બધી વાત કહીશ, માટે અત્યારે પોલી જા !”

“ પણ ઇંદ્રદેવે આપને કેમ બોલાવ્યા હતા ? ”

“ એમણે ચાર દીનમા આપણા બંદોબસ્ત કરી આ રવાનું જણાવ્યું, જે અરસામા નાનું તેમના માણસો પડી ચાલુજો ”

“ પણ ત્યારે આપની હાલત આવી શાથી થઈ છે ? ”

“ મારી તબીયત ઠીક નથી । હમણા તું સુઈ જા ! ”

માયાવતી કેઈ વધુ ન પૂછતા પોતાના ઓરડામા ચાલી ગઈ થાકને લીધે તેને પણ નિદ્રા આવતા વાર લાગી નહીં । બીજે દીને પ્રભાતે દારોગાએ ઇંદ્રદેવ વિષે પૂછગાજી કરી તો એક સેવકે બખર આપી કે—“ ત્રણ ચાર દીન પછી આવવાનું જહી ક્યાક ગયા છે, અને એ અરસામા આપ અને માયાવતીને અત્રેજ રહે-

વાનુ જણાવ્યું છે ' ' હવે દારોગાજી સમજ્યા કે દુનિયામાં તેમનો કોઈ સાથી નથી ! પોતાના ખૂરા કામોનો ખ્યાલ કરીને કોઈ પોતાને મદદ કરે તેમ નથી ! કીધેલા પાપના ફળ તેને અવશ્ય ભોગવવા પડશેજ ! ચાર દીન તો દારોગાએ ત્યા પસાર કર્યા પાચમે દીને પ્રભાતે પોતાની શય્યાપરથી ઉઠી તે ઓરડાની બહાર નીકળ્યા કે એક સેવકે આવી ખબર કરી-“ ઇદ્રદેવજી આપને માયાવતીસહ નજરબાગમાં બોલાવે છે ! ” આ સાંભળતાજ દારોગો માયાવતીના ઓરડામાં જઈ તેને લઈને નજરબાગમાં ગયો. ઇદ્રદેવ એક ખુરસીપર બેઠો હતો, અને તેની પાસે બે આસન ખાલી હતા, તેમજ બે માણસો. નાનુને પકડીને ઉભા હતા ઇદ્રદેવના કહેવાથી દારોગો અને માયાવતી આસને બેઠા. ઇદ્રદેવે પોતાને મદદ કરવાની ના પાડેલ હોવી જોઈએ, એમ દારોગાના ચહેરાપર છવાયેલી ઉદાસીથી માયાવતી સમજી ગઈ હતી, પણ નાનુને કેદીની હાલતમાં જોઈ તેને કંઈક ધીરજ મળી, અને ઇદ્રદેવ તરફથી મદદ મળવાની આશા ઉપજી વાચનાર હવે સમજી ગયા હશે કે નાનુને મળી છેતરીને પકડનાર રયામલાલ ઇદ્રદેવનો કોઈ અર્થચાર અથવા ઇદ્રદેવ પોતેજ હશે ! દારોગો અને માયાવતી બેઠા બાદ ઇદ્રદેવે નાનુને પૂછ્યું-“ બાવાજીનું નાક તે નથી કાપ્યું ? ”

“ માયાવતીની આજ્ઞાથી મેં જ કાપ્યું ! ” નાનુએ જવાબ આપ્યો, એટલે ઇદ્રદેવે પોતાના સેવકને આજ્ઞા કરી-“ તમે આ હરામખોરના નાકકાન કાપી દ્યો, અને એ કંઈ બોલે તો જીલ પણ કાપી લેજો ! ” સેવકે એ માટે તૈયાર ઉભા હોય તેમ આજ્ઞા મળતાજ તે બળવવામાં આવી, અને પછી નાનુને કેદખાનામાં લઈ જવામાં આવી. માયાવતી પણ ઇદ્રદેવની આજ્ઞાનુસાર પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ એકાતથતા ઇદ્રદેવે દારોગાને કહ્યું-“ આપને નાહક દુખ દેનારને ઈશ્વરે કંઈ વધુ પ્રમાણમાં સજા કરી, એ જોયું ? આપે પણ વિચારવાનું છે કે ભલા અને નિર્દોષ રાજા કુલીનસિંહ અને જોરાવરસિંહને વિના કારણે દુખ દેનારને તેની કરણીના ફળ શું કોઈ દહાડો નહીં ચાખવા પડે ? ”

“ ખરું છે, પણ- ” દારોગાનું બોલવું પૂર્ણ થાય તે પહેલા ઇદ્રદેવ હસેરાઈ જઈ બોલ્યો-“ આટલું કહ્યા છતાં કુલીનસિંહના

અઈયારો સ જે બાપ લીડવાની ઈચ્છા હજી દીલમાંથી દૂર થઈ નથી? બલે! આપની ઈચ્છામાં આવે તેમ કરો, પણ એ બાબતમાં મારી તરફની કંઈ આશા રાખરો નહીં! આપ મને ગમે તેવો મ્હોટો માનતા હો પણ હું તો એ લોકોની આગળ તુલ્ય સમાન છું! અરે જ્યાં પવન પણ ન જઈ શકે ત્યાં કુલીનસિ હના અઈયારો જઈ શકે તેવા છે!” આમ કહી ખીરસામાંથી એક પત્ર કહાડી દારોગાને આપતા તે બોલ્યો—“આ જરા વાચો! એ પત્ર પ્રજાતે હું ભજૂત થયો ત્યારે તાવીજની માફક મારા કંઠમાં બાધેલ હતો, એ બહીને આપ ચમકી જશો! આવા અઈયારો જેના તાબેદાર છે, એવા રાજની સામે ધનાર હોવો લઈને કુવામાં પડનાર મૂર્ખ નહીં તો કેવો બહુવો?” દારોગાએ ધ્રુજતે હાથે તે પત્ર લઈને વાચવા માડ્યો, જેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું -

ઇદ્રદેવ! ગુપ્ત સ્થાનમાં રહેવાથી અમારી દષ્ટિની બહાર છે, એમ ન સમજશો! તમે હોશીયાર અઈયાર, બુદ્ધિશાળી વીર પુરૂષ છો, એ અમે બહીએ જીએ, પણ વગર બોલાવે અમે કોઈને મળતા ન હોવાથી આજસુધી આપણે મળ્યા નથી! તમે પણ નિર્દોષ નથી! હરા-મખોર દારોગાને રત્નપુરના કારાગૃહમાંથી છોડવી જવાનો દોષ તમારે માથે છે, પણ અમારા કોઈ માણસને ઈન કર્યો વગર એ કામ બંભવવામાં તમે સારી બુદ્ધિ વાપરી, તેથીજ અત્યારસુધી બચી ગયા છો! પ્રતાપી દીવાનશ્રી ચતુરસિંહજીએ તમારો એ ગુન્હો ક્ષમા કરીવો છે કમકે, દારોગો તમારો ગુરુભાઈ હોવાથી એને મદદ કરવાની તમારી ફરજ હતી! પણ તમને ચેતવણી આપીએ જીએ કે હવે પછી માયાવતી, દારોગા કે અમારા બીજા કોઈ દુરમન સાથે મળી જશો કે તેમને મદદ કરશો તો તમે પણ વીજ્ય ગઢના બધીખાનાની હવા ખાશો! દુનિયામાં સત્યતા અને ભલાઈ દાખવશો તો ઈશ્વર તમારું ભલું કરશે! વળી એ કહેવાનું કે અમારા બે તીલરૂમી બજર માયાવતી અને નાનુ પાસે છે! માયાવતી મદદ માગવાને દારોગા સાથે તમારે ત્યાં આવી છે તેને એ વિષે તમે કંઈ કહેશો નહીં! અમેજ તેની પાસેથી અમારું બજર લઈશું પણ નાનુ પાસે બજર હતું તે રચામલાલ બનીને તેને પકડવા ગયલા તમારા અઈયાર પાસે છે, તે અમને આપો! જાણે બપોરે તમારા મહેલમાં આવવા માટેની જ ચલ

માની ગુફાના મુખ આગળ તમને મળવા અમે આવીશું, તે વખતે તીલસ્મી ખજરસહ તમને આવેલા જોઈશું નહીં તો એમજ સમજીશું કે તમે માયાવતી અને દારોગાના મદદગાર છો. પછી અમને યોગ્ય લાગશે તેમ કરીશું હાલ એજ, હી આપને ચેતવણી આપનાર બાળક અર્ધચાર હુમીર

દારોગાએ પત્ર વાંચીને ઇદ્રદેવના હાથમા આપ્યો. ભય, ચિંતા અને નિરાશાથી તેનો ચહેરો ઉજળો પડી ગયો. કાગળમા હુમીરે તીલસ્મી ખજર માટે કરેલા ઈશારાથી તેણે ઇદ્રદેવના હાથ તરફ જોયું તો આગળીમા તેને લગતી વીંટી હતી. ઇદ્રદેવ પોતાને મદદ કરે તેમ નથી, એવી ખાત્રી થતા તેને પોતાનું ભવિષ્ય બહુ ખરાબ દેખાવા લાગ્યું તે નીચું મસ્તક કરી ઉભો રહ્યો. તેના ચહેરાપર થતો ફેરફાર ઇદ્રદેવ બારિખીથી જોવા લાગ્યો અને આખરે તે બોલ્યો—“ આ પત્રમાના પ્રત્યેક શબ્દપર આપે વિચાર કીધો હશે, અને તેનો ભાવાર્થ સમજ્યા હશે. હવે મારે એટલું જ કહેવાનું કે, આપને બદલે બીજો કોઈ હોત તો તેને મેં અત્રેથી હાકી કહાડ્યો હોત, પણ આપ મારા ગુરુમાઈ હોવાથી ત્રણ દીનની મહેતલ આપુ છું, જે અરસામા આપ અત્રે રહીને આપના શુભાશુભનો વિચાર કરીને જે કરવું હોય તે મને જણાવો, પણ એટલું ધ્યાનમા રાખજો કે આપની ઘાનત સાફ હશે તો આપના વાક ક્ષમા કરાવવાની હું તજવીજ કરીશ, પણ રાત્ર કુલી-નસિહની વિરૂદ્ધમા મારી મદદની આશા રાખશો નહીં.”

“ આપ તીલસ્મી ખજર હુમીરને મળીને આપશો શું ?”

“ અરેરે ! એમા પણ તમને શકા લાગે છે શું ?”

કંઈ વધુ ન પૂછતા દારોગો પોતાના ઓરડામા ચાલ્યો ગયો. ઇદ્રદેવ સાથે શું વાત થઈ તે જાણવા માયાવતી ત્યાં બેઠી હતી. દારોગાને નિસારો નાખી આસને બેસતો જોઈ તેણે પૂછ્યું—“ કહો શું થયું ? નીચ નાનુપર ઠીક વેર વળ્યું !”

“ પણ ઇદ્રદેવ આપણને કંઈ મદદ કરશે નહીં.”

“ તે એમણે મોઢમમા ના પાડી શું ?”

“ ચોખ્ખેચોખ્ખી ના પાડી !”

“ એ તો બહુજ બહીમલુ નીકળ્યાં ! આટલી વાર તમો વચ્ચે વાત શું થઈ તે તો કહો ?” આના જવાબમા દારોગાએ તેને તમામ

વાત જણાવી તેમજ હમીરના પત્રની હકીકત કહી ઇદ્રદેવના સમ નબ્યાથી કદાચ દારોગો પણ પોતાનો પક્ષ છોડી દે, એવી માયા વતીને ધારિત લાગતા તે બોલી-“ અરેરે ! ઇદ્રદેવ પૂરો બહીકણ બાયલો નીવડયો ! ખાઈ પીને ધરમા આજસુ માફક પડી રહેતાજ નાણે છે ! એવો માણસ તે દુનિયામા ધૂળ નામના મેળવે ! ભાગ્યપર ભરોસો રાખી બેસી રહીએ એવા આપણે નથી ! ગરીબ અને લાચાર હોવા છતાં પણ ચક્રવર્તી રાજા થવાને મહેનત કરનારા મનોરથ સફળ થાય ત્યાસુધી તેની પાછળ મડયા રહેનારા દંઠ માણસોમાના આપણે છીએ ! હુ કોણ હતી, અને મારી ચાલાકીએ કેવી હિચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચી તેનોજ વિચાર કરો ! આ સમયે દુશ્મનો જોરપર આવ્યા છે, તેથી નિરાશ થઈ હાથ જોડી બેસી રહેવું ? ના, ના ! હુ હિંમત હારીશ નહીં ! આપ પણ તેવા નથી ! હવે હું દુશ્મનોને કેવા નચાણુ છું તે દુનિયા જોશે ! બસ ! હવે બાયલા ઇદ્રદેવની આશા છોડી પોતાની હિંમતપર ભરોસો રાખી અત્રેથી લાગ જોઈને ગુપચુપ બહાર ચાલો, એટલે થયું ! ” અફસોસ ! વાચનાર, સારી શીખામણુ કરતા ખરાબ સલાહની અસર માણસ પર વધુ થાય છે ! દારોગાના ડગમગી ગયલા મનપર માયાવતીના કહેવાની અસર થઈ, અને તે દીને રાતે તેઓ ઇદ્રદેવના મહેલમાથી છૂપી રીતે ચાલ્યા ગયા હવે તેઓ ઇદ્રદેવના પણ દુશ્મન બન્યા, અને પોતાને મદદ ન કરવા માટે તેને કેવી રીતે સજા કરવી તે માટે વિચાર કરવા લાગ્યા બીજે દીને બપોર સુધી મુસાફરી કર્યા બાદ સૂર્યના ઉગ્મ તાપથી વ્યાકુળ બની વિશ્રામ લેવાને તેઓ જ ગલમા એક નહેરને કીનારે બેસી વાતો કરવા લાગ્યા

“ ફીકર નહીં ! જરા ઠેકાણે પડીયે તો પછી ઇદ્રદેવની પણ બરોબર ખબર લઈશ ! ” માયાવતીએ ગુસ્સાસહ જણાવ્યું

“ મને પણ એનાપર ગુસ્સો ઉપજ્યો છે ! ” દારોગા બોલી ઉઠ્યો-“ હુચ્ચાએ અણીને વખતે મદદ કરવાની ના પાડી ! ફીકર નહીં ! એને જોઈ લઈશું ! પહેલા કુલીનસિ હના દુશ્મનો કોણ છે, અને તેમને કેવી રીતે આપણા પક્ષમા લેવા તેનો વિચાર કરવાની જરૂર છે ! એક તો રાજા બલદેવસિ હ, તેનો કુમાર કેસરીસિ હ અને તેમના સાથીઓ, બીજા મોહીની, ત્રીજો રત્નસિ હનો

કુમાર કહ્યાણસિ હ, ગોથો સુખેદાર ખીજરખા, જેની પુત્રી ગોહ-
હરને કુલીનસિ હે કેદ કરી છે એ ઉપરાત એ ચારેના સાથી
ધણા હશેજી !—”

“ એ બધા મળી જાય તો આપણે કુલીનસિ હ અને તેના
સાથીઓને પાયમાલ કરી શકીએ ! તેઓ આપણા પક્ષમા ખુશીથી
આવે, પણ મુઝવણ એ છે કે ખીજરખા સિવાય બાકીના સર્વ
કેદ છે ! રાજ બલદેવસિ હને કોણે કેદ કીધો છે વાર ? ”

“ બહાદુર નામ ધારણ કરીને વર્ધતાળે તેને ફસાવ્યો હતો,
અને હાલમા કમલીનીના તળાવની વચમાના મહેલમા તે કેદ છે !
મોહીની અને માલતીને પણ ત્યાજ કેદ કરેલી છે । ”

“ ત્યાથી એમને છોડવવાનુ કામ તો જરા મુશ્કેલ છે । ”

“ તારા બંને અઈચાર ગોવીંદરાય અને દેવીસિ હ કયા
ગયા ? તારી આ દુર્દશાના સમાચાર તેમણે નહીં જાણ્યા હોય ?
આ તોફાન અને તારી નહાસલાગની વાત જમાનીયાની તમામ
પ્રજમાજ નહીં પણ છેક દૂરના દેશો સુધી પ્રસરી ગઈ છે છતાં
તેમને કાને ન ગઈ હોય એ કેમ બને ? આનુકારણુ કંઈ ખીજુ જ
હશે ? ” જવાબ રો આપવો તે માટે માયાવતી વિચારમા પડી
ગઈ બંને અઈચારોને મારી નાખવાની વાત તેણે આજ સુધી
દારોગાને જણાવી નહોતી કેમકે, તે જાણીને તે ગુસ્સે થશે, એવી
તેને ધાસ્તિ લાગી હતી તે હવે મુઝાઈ ! અઈચારોને મારી નાખ-
વાની વાત છપાવી તેમને વિષે કંઈ ખીજુ બહાનુ અડાવી દેવાથી
ચાલશે ? ના ! એ વાત આખરે તેને જાણુ થયા વગર રહે તેમ
નહોણુ કેમકે, લીલા તે જાણતી હતી, અને તે પણ પોતાને છોડી
ગયેલી હોવાથી પોતાનુ બોપાણુ ખુલ્લુ કરી દે તેમા નવાઈ જેણુ
નહોણુ આમ વિચાર કરીને આખરે માયાવતી એવા ઠરાવ પર
આવી કે લવીખ્યમા બનનાર હશે તે બનશે, પણ હાલ તો દારો-
ગાને જણાવણુ નહીં આથી તે મહીર અવાજે બોલી—“ મને
પણ દીનરાત એજ વિચાર આવે છે કે, મારા અઈચારો આવા
સમયમા મને કેમ છોડી ગયા, અને કયા ગયા હશે ? ”

“ તેઓ તારી પડતી દશા જોઈ તને છોડી ગયા । ”

“ એમજ ! પણ એ પચાત બાજુએ મુકી હવે આપણે ક્યા
જણુ અને શું કરણુ, તેનો વિચાર કરીએ ! ”

“પહેલા આપણે ખીજરખા પાસે જઈ એની મદદ લઈએ !
ખીજરખા બહાદુર અને લડવૈયા છે ! એની પાસે પૈસો નથી ! ”

“એટલું સાચું છે ! ધનથી હું એનું ધરભરી દઈશ, એટલે
ખુશીથી મોટી ફોજ તૈયાર કરીને તે આપણને મદદ કરશે—”

“ચાલો—પણ સામેની ઝાડીમાંથી નીકળીને આ તરફ કોણ
આવે છે ? બલદેવસિંહ લાગે છે ! બસ ! એજ ! એ એકલો નથી !
પાછળ ખીજર કેટલાક માણસો પણ છે ! ” માયાવતીએ ચમકીને
તે તરફ જોયું, અને રાજ થતી હસી થઈ

પ્રકરણ ૩૧ મુ.

વિચિત્ર હુમસો !

દુશ્મનોથી વેરાયલા કમલીનીના મહેલ તરફ આપણી દષ્ટિ
જે ચાય છે ! દુશ્મનો કોણ હતા ? કમલીનીના નોકરોમાં પોતાના
અન્નદાતાને ફસાવનાર કોણ નિમકહરામ હતા ? તેને લગતી કેટ-
લીક હકીકતથી વાચનારને જાણીતા કરવાની જરૂર છે ! કમલી-
નીના મહેલમાં દશ દાસીઓ રહેતી હતી એ ઉપરાંત નોકરો
અને સીપાઈઓ તો વણા હતા, પણ તેમને રહેવા જેટલી જગ્યા
મહેલમાં નહોતી, એટલે તેઓ કામ પડતા ભેગા થઈ જતા હતા
એ સર્વ જ્યાં રહેતા હતા તે કમલીની અને તારા મિત્રાય ખીજર
કોઈ જાણતું નહોતું એ મીપાઈઓમાંથી કેટલાકને માયાવતીએ
કેદ કીધા હતા, અને જે દશખાર બાકી રહ્યા હતા તેઓ કમ-
લીનીના ઝામમાં રોકાયા હતા પાંચેક સીપાઈ ઝામ માટે તારા
પાસે આવ્યા હતા, અને બહાર દુશ્મનોએ પેરો નાખવાથી પાછા
જઈ શક્યા નહોતા, તેઓજ આ વખતે મહેલમાં હતા કમલીની
જે વખતે માયાવતીની સાથે કળયો કરીને જુદી રહેવાને નીકળી
તે વખતે જે દસ દાસીઓ તેની સાથે જમાનીયાથી આવી હતી
તેજ અત્યારે મહેલમાં હતી, તેમાં ભગવતી નામે દાસી બહુજ
લુચ્ચી અને મેલા મનની હતી બોલવામાં તે બહુજ મીઠી હોવાથી
વાતવાતમાં પોતાની નિમકહલાલી બતાવતી હતી, પણ અતર-
માંથી કાળી નાજલુ હતી, જેના ડસને કોઈ મત્રજ નહોતો તે

પૈસાની બહુજ લાલચ હતી આટલા દોષ છતાં પણ તે ચાલાકીથી કમલીની અને તારાને રાજી રાખતી હતી, અને પોતાના અવગુણ તેમને બાંધવા દેતી નહીં ભગવતીજ હ મેરા કેદીઓને ખોરાક, વગેરે આપી આવતી હતી પહેલા બલદેવસિ હ અને મોહીની કેદખાનામાં આવ્યા હતા, જેમના પછી માલતીને પણ ત્યાંજ કેદ કરવામાં આવી તે માયાવતીની સખી હોવાથી ભગવતીને ઓળખતી હતી, અને તેજ કારણથી ભગવતી પણ તેને સારી પેકે ઓળખતી હતી આથી ખોરાક આપવા ભગવતી કેદખાનામાં જતી ત્યારે માલતી પોતાની મીઠી વાતોથી તેને છાપરે ચઢાવતી અને ભવિષ્યની ઝળકતી વાતો કરીને અનેક પ્રકારની આશાઓ આપી લલચાવતી હતી આખરે ત્રણ લાખ મોહોરોની લાલચ આપીને પોતાને, મોહીનીને અને બલદેવસિ હને મદદ કરવાનું તેણે તેની પાસે કબજ કરાવ્યું આમ લાગ મળતા કેદીઓને કેદખાનાની બહાર પહોંચાડવાને ભગવતી તૈયાર થઈ, અને તેણે ત્રણ કેદીઓને કહ્યું - “ તમને છોડવવા માટે મારે બહુજ મહેનત કરવી પડશે, અને તમારા નોકરો અને સીપાઈઓને મળીને તેમને હાથે પણ કેટલુંક કામ લેવું પડશે, માટે તમે મને અકેક પત્ર લખી આપો કે તમારા સેવકો મને તમારી મદદગાર સમજી હુ કહુ તેમ કરે અને ખરચને માટે જોઈતા નાણા પણ આપે. ” તેની આ વાત ત્રણ કેદીઓએ કબૂલ કરી અને લાગ મળતા ખડીયો, કલમ અને કાગળ, વગેરે કેદખાનામાં લઈજઈને તેણે તેમની પાસેથી પોતાની મરજી મૂજબ લખાવી લીધું કમલીનીના જવાબાદ એકલી તારા મહેલમાં રહેવાથી ભગવતીને પોતાનું કામ કરવાનો ઠીક લાગ મળ્યો છપી રીતે તેણે કેટલાક નોકરો રાખીને તેમની મારફત મોહીની, માલતી અને બલદેવસિ હના છીનલોત્ત થઈ ગયલા માણસોને ભેગા કરાવ્યા અને તેમના માલેકો કેદ હોવાની તેમને ખબર આપી ધીરેધીરે બહોળસ્ત કરીને તેણે ગોઠવણ કરી એક દીને કેદીઓને સુરગને માર્ગે કેદખાનાની બહાર પહોંચાડી દીધા હાલમાં મહેલને ઘેરી પડેલા દુશ્મનો ભગવતીના કારસ્તાનથીજ ભેગા થયલા હતા કીશોરી, કામીની અને તારાને પણ તેણેજ સુરગમાં બધ કરી હતી ઝવેરાત, વગેરે કિમતી વસ્તુઓ પહેલાથીજ ભેગી કરી પોતાને માટે જુદી રાખ્યા બાદ

દુશ્મનો મહેલમાં આવી મનમતી લૂટ લઈ જાય એવી તેની ઈચ્છા હતી પોતાની પાસે મોહીની, વગેરે ત્રણે જણે લખી આપેલ પત્ર હોવાથી ઝવેરાત, વગેરે લઈને જતી વખતે તેઓ માથી કોઈ પોતાને રોકશે નહીં, એવી તેની ખાત્રી હતી આથી કીશોરી વગેરેને સુરગમાં પૂર્યા બાદ બહારની ઓરડીને પણ તાળુ મારીને ચાવી પોતાની પાસેજ રાખી તે એક ફાનસ લઈને અમાસીમાં ગઈ, અને ફાનસને આમતેમ હલાવીને ઈશારતથી દુશ્મનોને ક'ઈ ખબર આપી, જેથી ખુશ થઈને તેઓ વધુ ઉત્સાહથી ઉતાવળે તળાવ પૂરવાના કામમાં મડયા દુશ્મનો મહેલમાં સહેલાઈથી આવી શકે માટે ચારે પૂતળીઓને સીધી કરીને ચક્રો ફરતા બધ કરવાની તેને ઈચ્છા થઈ, પણ તેમ કરવાથી બીજા નોકરોને પોતાના ઉપર વહેમ જવાની તેને ધારિત લાગી આથી તે વિચાર માડી વાળી તે ઝવેરાત, વગેરે કિંમતી વસ્તુઓ ભેગી કરવાની વેતરણુમાં પડી નિમકહરામ ભગવતીએ બધું સત્યાનાશ વાળ્યું છે, અને તારા, કીશોરી અને કામીનીને સુરગમાં પૂરી મૂકી છે, એવો વહેમ પણ કમલીનીની બીજા દાસીઓ અને નોકરોને આવ્યો નહીં તેઓ એમજ જાણતા હતા કે તારા કામ અર્થે કીશોરી અને કામીનીને પોતાની સાથે તેડી ગઈ છે રાત વીતી ગઈ બીજે દિવસ અને રાત પણ પસાર થઈ ગયા, અને ત્રીજે દીને પ્રભાતે દુશ્મનો તળાવને બે તરફથી પૂરીને મહેલની અંદર જઈ પહોંચ્યા આ સે કડો હતીયારબધ માણસોની સામે થવાની મહેલમાંની દાસીઓ અને ચારપાચ સીપાઈઓ હિંમત કરે, એ અસંભવિતજ હતું તેઓ પોતાના માલેકના દુર્ભાગ્ય માટે દુઃખી થતા બાળ્યું હલા રહી દુશ્મનોને તેમનું કામ બેધડક કરવા દેવા લાગ્યા, અને તેમાં પણ કોઈક બીચારા દુશ્મનોને હાથે માર્યા ગયા મહેલમાં આવી દુશ્મનોએ લૂટ મથાવી, અને જે હાથમાં આવ્યું તે લઈ લીધું, તેમજ પોતાનાથી લઈ ન જવાય એવી વસ્તુઓ બાજી તોડીને અથવા બાળીને ધૂળધાળી કરી નાખી આમાંથી પરવાર્યા બાદ તેઓ કીશોરી, કામીની અને તારાને ગોધવા લાગ્યા તે ત્રણે કયાય ન દેખાયાથી તેમને માટે ભગવતીને પૂછવાનો તેમણે વિચાર કીવો, પણ તે હુચ્ચી તો પોતાનું કામ કરીને છૂપી ગીને ઝારની ત્યાંથી નહાસી ગઈ હતી કમલીનીની

નમ્રામ દાસીઓ અને નોકરો પણ આ મારફાડમા પોતાના પ્રાણ બચાવવાને લાગ જોઇને ત્યાથી નહાસી ગયા હતા.

મહેલનો કબજો લેનાર દુશ્મનો બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલતીને છોડવવાને આવ્યા હતા કે ત્રણેના ભગવતીએ કરેલા છટકારાની હકીકત જાણતા હતા, અને કીશોરી, કામીની અને તારાને પકડવાને મહેલમા આવ્યા હતા, એ વિષે વાચનારને હપજેલી શકા દૂર કરવાને કેટલોક પ્રયત્નો અત્રે કરીશું મહેલમાનો કોઇ સુરગ માગ ભગવતીની મદદથી બલદેવસિંહ, વગેરે નહાસી ગયા છે, એ બબર ભગવતીએ તેમને પહોચાડી નહોતી કેમકે, જે દીને તેમણે મહેલને ઘેરો નાખ્યો, અને તેમણે ખોદેલી સુરગમાથી તળાવનું પાણી બહાર વહી જવા લાગ્યું, તે દીને બપોરેજ તેને કેદીઓને નહસાડવાનો લાગ મળ્યો હતો. પૈસાની લાલચમા અધ બનેલી ભગવતીને તે વખતે સહેજ પણ ધાસ્તિ ન લાગી કે તારા કેદખાનામા કેદીઓને નહીં જોય તો તેને તે માટે પોતાના પરજ શક આવ્યા વિના નહીં રહે કેમકે, તેના સિવાય બીજા કોઇને તારા કેદખાનાની કુચી આપતી નહોતી આથી કેદીઓને નહસાડી દીધા બાદ વખત જતા તેને ધાસ્તિ લાગવા માડી, અને કેદીઓ ગૂમ થવાથી તારાને બબર પડતા તે પૂછે તો શો જવાબ આપવો તે માટે તે વિચારમા પડી પણ ત્યાથી નહાસી જવા સિવાય પોતાના બચાવનો બીજો એકે માર્ગ તેને જણાયો નહીં તેણે ત્યાથી નહાસી જવાની બહુ તજવીજ કરી પણ તેમા ફાવી નહીં કેમકે, તળાવમા આવવા જવાનો માર્ગ ખોલવાની ચાવી તારાના હાથમા હતી આથી બલદેવસિંહ, વગેરેના છટકારાની બબર તેણે દુશ્મનોને પહોચાડી નહીં કેમકે, તેથી તેઓ ગમે તેમ કરીને મહેલમા આવશે તોજ પોતાને ત્યાથી નહાસી જવાનો લાગ મળશે, એમ તેને લાગ્યું એ અરસામાજ તારા, કીશોરી અને કામીનીને સુરગમા બધ કરી દેવાનો તેને લાગ મળી ગયો, અને તે પછી દુશ્મનો મહેલમા આવ્યા ત્યારે તે નહાસી ગઈ.

અત્રે આપણને શકા હપજશે કે, કેદખાનામા કેદીઓને ન દીડા ત્યારે ભગવતીના હાથમાજ કેદખાનાની કુચી હોવા છતાં પણ તારાને તે માટે તેના પર વહેમ ન ગયો ? ના ! એમ

નહોતું કેદખાનામાંથી કેદીઓને જતા રહેલ જોઈ તેમજ સુરગનું ખીજી દ્વાર ઉઘાડું હોવાથી તેજ વખતે તારાને શક ઉપજ્યો હતો કે તે કામ નીચ લગવતીનુંજ હોવું જોઈએ, પણ એ માટે તે નિમકહરામને પૂછગાછ કરી સળ કરવાનું તે વખતે તેને વ્યાજખી ન લાગ્યું, તેમજ દુશ્મનોએ મહેલને ઘેરા ધાલવાથી પોતાના બચાવની ગરબડમાં તેમ કરવાનો તેને વખત પણ ક્યા હતો ? પણ તેણે કાલીસિંહ નામના વિશ્વાસુ તેમજ બહાદુર સેવકને એ વાત જણાવી હતી, અને તે વિષે જેમ ઠીક લાગે તેમ કરવાની તેને સુચના પણ કરી હતી કાલીસિંહ બહાદુર હોવા સાથે બુદ્ધિશાળી, હોશીયાર અને ચાલાક પણ હતો, અને કમલીનીના સીપાઓનો સરદાર હતો તે ધણોખરો કામને લીધે મહેલની બહારજ રહેતો હતો, પણ દુશ્મનોએ મહેલને ઘેરા ધાલ્યો તે વખતે કામ પ્રસંગે તારા પાસે આવેલ હોવાથી મહેલની બહાર જઈ શક્યો નહોતો તારાએ કેદીઓ નહાસી જવાની હકીકત તેને જણાવતા તેને પણ તે માટે લગવતીપરજ વહેમ ગયો, અને ત્યારથી તે સાવચત બની તેની દરેક હીલચાલપર બારિક નજર રાખવા લાગ્યો, છતા કાશોગી, વગેરેને તે લુચ્ચીએ સુરગમાં કેદ કરી દીધી છે, એ ખ્યાલ તેને આવ્યાજ નહી દુશ્મનોએ તળાવમાં મારી પૂરવા નાડયાથી હવે મહેલનો બચાવ કરી શકાય તેમ નથી, એમ કાલીસિંહની ખાત્રી થઈ ગઈ, પણ સુરગ માર્ગે બહાર ગયલી તારા હાથમાં તીલસ્મી લાલો લઈને દુશ્મનોના ટોળામાં જશે ત્યારે તેઓ નહાસભાગમાં પડ્યા વગર રહેશે નહી, એવી તેને આશા હતી દુશ્મનો મહેલમાં ધુસી આવ્યા તોપણ તારા ન આવી પહોંચવાથી તેમજ એ ગરબડમાં લગવતીને ઝવેરાત, વગેરેની ગાસડી લઈને નહાસતી જોઈ તે પણ તેણીની પાછળ ગયો.

આ તરફ દુશ્મનો મહેલમાં લૂ ટફાટ કરીને નિશ્ચિત થયા બાદ બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલગીને છોડવવાની તજવીજમાં પડ્યા મહેલમાં દરેક રથજો તેઓ શોધી વળ્યા પણ ઝાચથી તેમની ભાળ મળી નહી, ત્યારે તેઓમાના થોડાક સીપાઈઓ જેઓ પોતાને બુદ્ધિશાળી અને હોશીયાર માનતા હતા, તેઓ એક રથજો ભેગા થઈ વિચાર કરવા લાગ્યા લગવતી કંઈ કહ્યા વગર

શા માટે નહાસી ગઈ હશે, તેમજ કીશોરી, કામીની અને તારા મહેલમા હતી છતાં જ્યાં જતી રહી, એ માટે તેમને અભયળી હપજ આપેા મહેલ શોધી વળતા તેઓમાથી કોઈનેા પત્તો લાગ્યો નહી, ત્યારે તેમની ખાત્રી થઈ કે મહેલમા જ્યાંક ભોયર હોતુ જોઈએ, જેમા પોતાના માલીકો કેદ કરવામા આવ્યા હશે અને કીશોરી, વગેરે પણ તેમા ભરાઈ બેઠી હશે, પણ તે ક્યા હશે તે માટે તેઓ વીમસણમા પડ્યા કીશોરી અને કામીનીને ભોયરા-માથી પકડી જનારા અને મુરગના દ્વારને બંધ કરનારા શું તેઓમાનાજ કોઈ નહોતા ? ના ! તેઓ જુદાજ માણસો હતા. ભગવતીની મદદથી મોહીની, માલતી અને બલદેવસિંહ કેદમાના-માથી છૂટ્યા, અને સુરગને માર્ગ બહાર નીકળ્યા ત્યારે મોહી-નીના કેટલાક માણસો દ્વાર આગળ આવેલ હતા, તેઓમાથીજ ચાર જણ કીશોરી અને કામીનીને ભોયરામા પકડવા ગયા હતા, અને બેહોશ થઈને મુરગની બહાર પડ્યા બાદ જ્યારે તેઓ શુદ્ધિમા આવ્યા ત્યારે સુરગના દ્વારની આડે છંટ પથ્થર, વગેરે નાખીને તે બંધ કરી મોહીની સગે ચાલ્યા ગયા હતા તળા-વને પેરો ધાલનારાઓને તેઓ મળ્યાજ નહોતા.

મહેલનો કબજો લેનાર દુશ્મનોમા ત્રણ સરદાર હતા, તેમની સલાહ મુજબ સર્વ કામ થતા હતા તેઓ ત્રણે ભોયરાની શોધ કરવા લાગ્યા દિવસનો બાકી રહેલો ભાગ અને ઘણીખરી રાત એ શોધમાજ વહી ગઈ પ્રભાત થવાની તૈયારી હી તે વખતે તે ત્રણ સરદારો જે ઓરડીમા કેદખાનાના ભોયરાતુ દ્વાર હતુ તેના બંધ દરવાજા આગળ હાથમા કાનસ સહીત જઈ પહોચ્યા, અને તાણુ ભાગીને ઓરડીમા ગયા તેા જમીનમા ભોયરાતુ દ્વાર જણાયુ, જેને પણ તાણુ મારેલુ હતુ.

“આ ભોયરામાજ મહારાજ બલદેવસિંહજ કેદ હશે ! મહા મહેનતે એનો પત્તો મળ્યો !” એકે જણાવ્યુ.

“પણ કીશોરી, વગેરે એ ભોયરામા હશે, એમ ધાર્યું હતુ તેમ હોત તેા બહારથી તાણુ હોત નહી !” બીજાએ જણાવ્યુ.

“બરોબર ! તેઓ બીજે જ્યાંક સંતાઈ હશે !” ત્રીજાએ કહ્યું—“પહેલાં આપણા માલીકને તેા છાડવીએ ! એમને તેા શોધી કહાડીશુ ! હશે તેા મહેલમાજ ! ક્યા જનાર છે ? આ તાણુ

પહેલા લાગે।” તરતજ તાણુ લાગીને ભોયરાનુ દ્વાર ઉઘાડવામા આવ્યુ, અને એક જણ હાથમા ફાનસ લઈને તેમા ઉતર્યો, એટલે બાકીના બને પણ તેની પાછળ ઉતર્યા હજી તેઓ પાંચેક પગથીઓ ઉતર્યા, એટલામા કેટલાક માણસોની વાતચીત અને ફરવાનો અવાજ તેમને સભળાયો, જેથી તેઓ ત્રણે નીચેની તરફ જોવા લાગ્યા, તેા સૌથી આગળના સીપાઈની ત્રણ માણસોપર નજર પડી, જેઓ સીપાઈઓને તેમજ ફાનસનુ અજવાળુ જોઈ નીચે ઉભા રહી ઉપરની તરફ જોતા હતા તેઓમા એક પુરુષ અને બે સ્ત્રી હતી બલદેવસિંહ મોહીની, અને માલતી હશે, એમ સીપાઈઓને લાગ્યુ, અને તેઓ વધુ નીચે ઉતરે તે પહેલા નીચેથી અવાજ આવ્યો-“ ઉભા રહો! અમેજ ઉપર આવીએ છીએ।” એ ત્રણ સીપાઈઓમાનો રામન દન નામનો સીપાઈ બલદેવસિંહને નોકર હતો, અને બાકીના બે મોહીનીના સેવક હતા અવાજ સાંભળતા ત્રણે ઉપર ચઢી આવ્યા, અને તેમની પાછળ ભોયરામાના ત્રણ માણસો, જેમને તેઓ પોતાના માલીક સમજતા હતા, તેઓ પણ બહાર આવ્યા, અને સવળાઓ મહેલના દીવાનખાનામા ગયા અત્રે દીપકના પ્રકાશમા સઘળાઓએ પોતાના માલીક બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલતીને ઓળખતા તેમના આન દનો પાર રહ્યો નહી મ્હોટી લૂટ મેળવવા સાથે પોતાના માલીકોને છોડવવા માટે તેમની તરફથી સારું ઈનામ મળવાના આશાએ સઘળાઓની ખુશહાલીમા વધારો થયો રાજ બલદેવસિંહને નમન કરવાને તેઓ અધીરા બની એકબીજાની ઉપર પડવા લાગ્યા તેમનો આ ઉત્સાહ જોઈ બલદેવસિંહ ધીમે સાદે બોલ્યો-“ શાહબાસ બહાદુરે! આજે તમે અમારી જી દગી બચાવી છે। તમારી નિમકહલાલી અને બહાદુરી અમે જન્મભર નહી ભૂલીએ। કારાગૃહના અસહ્ય સકટથી અમારું શરિર દુર્બળ અને નાતવાન થઈ ગયુ છે, તે અમારા કમજોર અવાજ પરથી તમે સમજી શકશો। પણ જી દગી છે તેા શક્તિ આવશે। તમારી બહાદુરી માટે આવતી કાલે અમે સર્વને યોગ્ય ઈનામ આપીશુ। વળી અમારા દુગ્મન કુલીનસિંહને હવે અમે છોડનાર નથી। તમે સરખા બહાદુર, નિમકહલાલ અને હિમતવાન અમારા મદદગાર છે, એટલે હવે એને પોતાના અભિમાનના કડવા ફળ

સત્વર ચબાડીશુ બહાદુરો ! અમને મળવાનો તમારો ઉત્સાહ જોઈ, સર્વને ખરોખર નીરખી શકીએ તે માટે બહાર ખુલ્લા મેદાનમાં ચાલો ! તમામ સીપાઈ મહેલમાં સમાઈ શકે તેમ નથી !” આ સાબળતાજ સધળાઓ બહાર જઈ તળાવની નીચે ખુલ્લા મેદાનમાં ભેગા થઈ ગયા, જ્યાં ખીન્ન સીપાઈ પણ તેમની રાહ જોતા ઉભા હતા. સીપાઈઓની પાછળ બલદેવસિંહ પણ મેદાનમાં ગયો. મોહીની અને માલતી મહેલમાં જોડી રહી અત્યારે પ્રભાતનો સમય હોવાથી પૂર્વાકાશમાં સૂર્યનો પ્રકાશ ઝળકી રહ્યો હતો. બલદેવસિંહ ખુલ્લા મેદાનમાં જઈ હમો રહેતા સીપાઈઓ ખુશાલીમાં આવી જયજયકારના પોકારો કરતા તેને ચારે તરફથી ઘેરીને ઉભા, એટલામાં પૂર્વ તરફથી ડુ ડુબી, વગેરે વાજત્રોનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો, જેથી સીપાઈઓ સગે બલદેવસિંહ ચમકી ગયો, અને ધ્યાન દઈને તે તરફ જોતા જોલ્યો—“ આ વાજત્રો સૈન્યના લાગે છે ! અરે ! રાત્ર કુલીનસિંહની ફેજ આવતી હોય એવો વાજત્રોનો નાદ સંભળાય છે ! કુલીનસિંહે વીજયગઢ સર કર્યું ત્યારે સૈન્યના વાજત્રવાળાઓ માટે ચતુરે નવા રાહતુ ગાયન ખાસ તૈયાર કર્યું હતું તેજ આ ગાયન છે ! ધ્રુજ ઉડતી જણાય છે ! હવે શું કરીશુ ? તમારા હુમલાના સમાચાર રત્નપુર પહોંચી ગયા હોય એમ લાગે છે, પણ દુશ્મનોની સખ્યા ત્રણસોકથી વધુ લાગતી નથી ! ” એ બાદ પશ્ચિમ દિશા તરફથી પણ વાજત્રોનો અવાજ આવવા લાગ્યો, જે ધ્યાન દઈને સાબળતા તે તરફથી પણ ફેજ આવતી હોય એમ લાગ્યું આથી બલદેવસિંહના સીપાઈઓ ગભરાઈમાં પડીને તેના મુખ સામે જોવા લાગ્યા. કારાગૃહના કબ્જોગવવાથી બલદેવસિંહના ચહેરા અને અવાજમાં જોકે ફેરફાર થઈ ગયો હતો, પણ કુલીનસિંહનું લશ્કર આવતું જોઈ તેના ચહેરા ઉપર લેશ પણ ગભરાટ જણાતો નહોતો. તે જુસ્સાસહ સીપાઈઓ પ્રત્યે જોલ્યો—“ ગભરાઈને હિંમત હારશો નહીં ! બહાદુરીથી લડી એમનો અસખાબ લૂટી લ્યો ! નહાસીને મહેલમાં ભરાઈ જશો તો દુશ્મનો ચારે તરફથી ઘેરીને જોતજોતામાં ફાવી જઈ સર્વેને કતલ કરી નાખશે, પણ ખુલ્લા મેદાનમાં હિંમતથી લડશો તો સમય આવતા નહાસી જઈને પણ પ્રાણ બચાવી શકશો ! ” આ હિંમત લેવા શબ્દોની

સીપાઈઓ પર કંઈ બહુ અસર થઈ નહીં, લડણ કં નહીં ? ઉભા રહેવું કે નહાસી જવું ? વગેરે વિચાર કરવામાં બહુ અમૂલ્ય વખત એમજ વહી ગયો, તે આરસામાં ધસી આવતા કુલીનસિંહના લશ્કરે પૂર્વ અને પશ્ચિમ તરફથી દુશ્મનોને ઘેરી લીધા બલદેવસિંહના સીપાઈઓ તો નહાસી ગયા હોત પણ તેના હિમત-ભરેલા શબ્દો સાંભળીને તેઓ ઉભા રહી ગયા, અને રાત્ર કુલીનસિંહના સીપાઈઓ પણ બસે જેટલા થોડા જોઈને તેમની સગે જીવપર આવીને લડવા લાગ્યા રત્નપુરથી આવેલી લશ્કરની ટુકડીને સરદાર ચમનરાય હતો તળાવવાળા મહેલપર હુમલો કરનાર દુશ્મનોની સખ્યા અને બળ વિષે તેણે જાણ્યું મોકલીને પ્રથમથીજ બહાર કહડાવીને પછી પોતાના સીપાઈઓને ચારે તરફ ફેલાવીને દુશ્મનોને ઘેરી લેવાની બાજુ રચી હતી । ચમનરાયના સીપાઈઓએ ચારે તરફથી દુશ્મનોને ઘેરી લઈ ખૂબ માર માર્યો ચમનરાય હાથમાં ખુલ્લી તલવારે કેસરીસિંહ માફક મેદાનમાં ધૂમી પોતાના સીપાઈઓને શૂર ચડાવવા સાથે જે તરફ ધસતો તે તરફના પાંચદરા દુશ્મનોને ધૂળ ચાટતા કરી દેતો હતો દુશ્મનો ગભરાઈને નહાસવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા, પણ તેમાં તેઓ ફાળ્યા નહીં લગભગ બે કલાક લડાઈ ચાલી, જેમાં દુશ્મનોમાંથી અરધા કરતા વધુ માણસો માર્યા ગયા, અને બાકીના જીવ બચાવવા નહાસી ગયા ચમનરાયના ફક્ત વીસ સીપાઈ લડાઈમાં પડ્યા, પણ લડાઈ બંધ થતા બલદેવસિંહ લડતા માર્યો ગયો કે લાગ જોઈને નહાસી ગયો, એ જણાયું નહીં લડાઈમાંથી પરવાર્યો બાદ ચમનરાય પોતાની સગે માત્ર બાર સીપાઈ લઈને તીલસ્મી મહેલ તરફ ગયો તે મહેલમાં જઈ પહોંચે તે પહોંચા મહેલમાંથી નીકળીને તેની તરફ આવતા એક સીપાઈએ પાસે આવી એક પત્ર તેને આપ્યો ચમનરાય ત્યાજ ઉભા રહી પત્ર વાંચી જોયો પત્ર વાંચતા વારવાર તેના મુખપર હાસ્ય આવી ગયું, અને પત્ર લાવનાર માણસનું મુખ તે બારિકીથી જોવા લાગ્યો પછી તેણે તે સીપાઈને ત્યાથી જવાની ઈશારત કરી, એટલે તે તેને નમન કર્યો વગરજ નાચતો દુદતો ત્યાથી જતો રહ્યો ચમનરાય તરતજ થોડાક માણસો સહ મહેલમાં ગયા, અને ત્યાં ચારે તરફ ફરીને તપાસ કરી પણ કંઈ ન જણાયાથી

બહાર આવીને પોતાના વીજથી સીપાઈઓસહ રત્નપુર તરફ પાછો વળ્યો. ચમનરાયની આ વિચિત્ર હીલચાલથી વાચનારને અન્યથા ઉપજી હશે કેમકે, તીલસ્મી મહેલમા જવા છતાં પણ તેણે સુરગમા ફસાયેલી કીશોરી, કામીની અને તારાની તો ખબર પણ લીધી નહીં, અને ત્યાં સાધારણ રીતે ભેઈને રત્નપુર જતો રહ્યો. ખેશક ! આમા કઈ ભેદ હોવો ભેઈએ, જે ખુલ્લો થાય ત્યાં સુધી વાચનારને પોતાની આતુરતા દબાવી રાખવી પડશે

પ્રકરણ ૩૨ મું.

રામ રાખે તેને કોઈ ન થાખે !

નિમકહરામ ભગવતી ઝવેરાત, વગેરે કિંમતી વસ્તુઓની ગાસડી લઈને દુશ્મનો મહેલમા આવ્યા તે વખતે લાગ ભેઈને નહાસી ગઈ, અને પોતાની પાછળ કોણ આવે છે તે પાછું ફરીને જોયું પણ નહીં. રાત એક પ્રહર વીતતા સર્વત્ર ચંદ્રનો પ્રકાશ પૂર છટાથી છવાઈ રહ્યો હતો, ત્યારે હાફતી અને ધારિતથી મુજતી ભગવતી એક ધીચ જ ગલમા જઈ પહોંચતા તદન સૂનકાર ભેઈ થાક ખાવા પથ્થરની એક સીલા પર બેસી ગઈ બહુ દૂર નીકળી આવેલ હોવાથી હવે કોઈનો ડર ન હોવાથી ત્યાં જ થોડી વાર આરામ લેવાનો તેણે વિચાર કર્યો, પણ સીલા પર પીઠ ટેકવતાજ તેની નજર પોતાની સામે ઉભેલા કાલીસિંહ પર પડતા તેના ચહેરાપરનો રંગ ઉડી ગયો—હતાવળે ચાલવાથી તેનો ચૂડી આવેલ શ્વાસ પણ બેચાર પળ અટકી ગયો, અને ગભરાટસહ તે તેનું મુખ ભેટીજ રહી ગઈ તેની આ હાલત ભેઈ કાલીસિંહ ગભીર અવાજે બોલ્યો—“ કેમ ? તું સમજી હોઈશ કે, હવે તું સલામત નહાસી આવી અને ઝવેરાતની ગાસડી તને પચી ગઈ. ”

“ ના ! એમાથી તમને હું અરધો લાગ આપીશ. ” ભગવતી કંઈક સ્વસ્થ થઈને બોલી—“ એ ઝવેરાત બચાવી લાવી તેમા ખોટું શું ? દુશ્મનો લૂટી ભત તે કરતા તો હું લાવી. આપણુ વચ્ચે વહેંચી દેવાની ક્યા ના પાડુ છું ? ”

“ અર્થે ભાગ હુ નહી લઉં ! હુ આખી પોટલી લઈશ ! ”

“ વાહ ! ઝહેમત ઉઠાવીને હુ દુશ્મનોના હાથમાંથી બચાવી લાવી અને બધુ તમે લઈ જાઓ તો મને શો લાભ ? ”

“ તને લાભ જોઈએ ખરો ! ઈચ્છા હોય તો અન્નદાતા તરફ નિમકહરામ થઈ દુશ્મનોને કેદખાનામાંથી નહસાડી દેનારને જે લાભ થવો જોઈએ તે તને થશે ! ” આથી ચમકીને ભગવતીએ પૂછ્યું—“ શુ કહ્યું ? તમને મારા પર કંઈ શક છે ? ”

“ શક કેવો ? ફક્ત માલીકને દગો દઈ કેદીઓને નહસાડી દેવાનોજ ! ”

“ ના, ના ! કેદીઓ નહાસી જવાની મને કંઈ ખબર નથી ! વળી તારા સગે દગો રમવા વિષે આપ કહો છો, તે પણ બીજા દાસીના કારસ્તાન છે, અને તેને લીધે બીચારી તારા મોત—” આટલું બોલી તે જાણે કંઈ છાની રાખવાની વાત એવિતી મુખમાંથી નીકળી ગઈ હોય તેમ એકાએક અટકી ગઈ આથી કાલીસિંહની ખાત્રી થઈ કે દુશ્મનો સગે મળી જઈને તે હુચ્ચીએ તારાને મોતના પાનમાં ફસાવી દીધી હશેજ આનો પત્તો મેળવવા તે બોલ્યો—“ હા બોલ ! અટકી કમ ગઈ ? ”

“ આપણા અન્નદાતાને નુકસાન થાય એવું કંઈ કર્યું નથી ! ”

“ ત્યારે કેદીઓને નહસાડનાર અને તારાને ફસાવનાર કોણ ? ”

“ નિમકહરામ હુચ્ચી લાલન ! ”

“ હુ તનેજ એ હુચ્ચી લાલન ગણુ છુ ! બીચારી લાલન તો તદન નિર્દોષ છે ! જે કંઈ બન્યું તે સર્વ તારાજ કારસ્તાન ! કેદીઓની તુ વિશ્વાસપાત્ર હતી ! તારી મદદથી તેઓ નહાસી ગયા ! આ દુશ્મનોને તેજ ભેગા કરીને મહેલ છૂટાવ્યા અને તારાને પણ—”

“ ના, ના ! ” ભગવતી હાથ જોડી કાલાવાલા કસ્તી બોલી—

“ કદાપી નહી ! મને વ્યર્થ દોષીત વિશ્વાસઘાતી ન માનો ! ”

“ ત્યારે આ શુ ? ” એક પત્ર કહાડી તેને બતાવતા કાલીસિંહ બોલ્યો—“ આમા પણ લાલનનુંજ નામ છે કે ? હાથમાં લઈને બગેબર જો ! ” વાચનાર ! બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલતી પાસે તેણે લખાવી લીધેલ ત્રણ કાગળોમાનો આ એક હતો, જે ભોગજો કાલીસિંહને હાથ લાગ્યો હતો પણ જોતાજ ભગવતી

ઝાખી પડી ગઈ તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું કંઈ ૩ ધાઈ જવાથી તે કંઈ જવાળ આપી શકી નહીં ચમરાજની ભયાનક મૂર્તિ તેની સામે આવી ઉભી ! હવે કાલીસિંહ ગુસ્સો દબાવી શક્યો નહીં જોરથી તેને એક તમાચો મારી તેણે પૂછ્યું—“ હરામખોર ! હવે કેમ ચુપ થઈ રહી ? ” ભગવતીના તો હોઠજ સીવાઈ ગયા હતા તરતજ કાલીસિંહ તલવાર કઢાડીને હાથ ઉઘો કરી બોલ્યો— “ સત્ય કહી દે નહીંતો એકજ ઝટકે ધડથી માથું જુદું થઈ જશે ! ” હવે પોતાના પ્રાણ ઉગરે તેમ નથી, એવી ખાત્રી થતા બીજું કંઈ ન સુઝવાથી ભગવતીએ જોરથી એક ચીસ પાડી તરતજ એક તરફની ઝાડીમાંથી અવાજ આવ્યો—“ પુરૂષ થઈને એક અખળાના પ્રાણ લેવાને તત્પર થનાર કોણ હીચકારો છે ? ” તરતજ કાલીસિંહે ફરીને જોયું તો જમણી તરફ થોડેક છેટે એક યુવાનને હાથમાં ખજર સહિત ઉભેલો જોયો તે યુવાને કાલીસિંહ પ્રત્યે ફરી કહ્યું—“ આ મરદનું કામ નથી ! ” આના જવાબમાં કાલીસિંહે તેને જણાવ્યું—“ મરદનું કામ નથી, એ ખરૂં પણ આ નિમકહરામ દુષ્ટા મારા પ્રસ્નનો સત્ય જવાબ આપતી નથી, એટલે લાચાર છું ! જવાબ મેળવ્યા સિવાય હું એને છોડીશ નહીં ! ”

વાચનાર ! આ યુવાન આપણે ચાલાક અર્ધચાર હમીર હતો કમલીનીના મહેલને દુશ્મનોએ ઘેરા લાલ્યાના ખખર મળતા તે ત્યાં જતો હતો તે અનાયાસે ભગવતીની ચીસ સાંભળીને ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો. કાલીસિંહ અને ભગવતીને તે ઓળખતો નહોતો, અને તેઓ પણ રાત્રીનો વખત હોવા સાથે તેણે સ્વરૂપ બદલેલું હોવાથી તેને ઓળખી શક્યા નહીં કાલીસિંહનો ખુલાસો સાંભળી તેણે પૂછ્યું—“ તમારી કઈ વાતનો એ જવાબ નથી આપતી તે હરકત ન હોય તો જણાવો ? ”

“ આપ અમારા દુશ્મનોમાના કોઈ ન હો તો જણાવ, માટે આપની ઓળખ પહેલાં આપો. ”

“ તમારીજ ઓળખાણ પહેલાં શા માટે નથી આપતા ? ”

“ એનું કારણ એ કે અર્ધચારો ભેદ જાણીને પોતાનું કામ કહાડવા ધણીવાર દુશ્મનના પક્ષવાળા બની જાય છે. ”

“ પ્રતાપી મહારાજ કુલીનસિંહનો કોઈ અર્ધચાર એવો બાકસો નહીં હોય, જે ખુલ્લા મેદાનમાં એક પુરૂષ અને એક

અબળા સમક્ષ પોતાને છૂપાવવાની તજવીજ કરે । ” હમીર બાર દર્દને બોલ્યો આ સાબળી કાલીસિંહ ખુશ થઈ બોલી ઉઠ્યો-
 “ આપ મહારાજ કુલીનસિંહના અર્ધચારામાના છો, એટલું જ જાણીને હું જણાવીશ કે સેવક કાલીસિંહ નામે કમલીનીજનો એક સીપાઈ છે, અને આ એમનીજ લુચ્ચી દાસી ભગવતી છે । એની નિમકહરામીથીજ દુશ્મનોએ તળાવવાળો મહેલ કબજે કીધો છે, અને કીશોરી, કામીની અને તારાબાઈનો કંઈ પત્તો નથી । આ હરામખોરેજ એમને ક્યાક ફસાવી દીધા છે, જેનો ખુલાસો મેળવવાને હું એ નીચને મારતો હતો । ”

“ એ ત્રણેના ખબર જાણવાને તો હું પણ આતુર છઉં । ” હમીર બોલી ઉઠ્યો-“ તેમને મળવાનેજ હું જતો હતો, એટલામા દુશ્મનોએ મહેલ પર હલ્લો કરવાના સમાચાર માર્ગમા મળ્યાથી ત્યાં ઉતાવળે પહોંચવા હું જ ગલને માર્ગે જતો હતો । ”

“ હવે કૃપા કરી આપનું સ્વરૂપ બતાવો તો આપને માટે મનમા રહેજ ખટકો છે તે દૂર થાય । મહારાજ કુલીનસિંહજના સર્વ અર્ધચારાને હું ઓળખુ છું । ” કાલીસિંહે જણાવ્યું તરતજ હમીરે બનાવટી દહાડી મૂછ તથા વાળ કહાડી નાખી પોતાનું અસલ સ્વરૂપ બતાવ્યું, એટલે કાલીસિંહે તેને ઓળખી નમન કર્યું, અને સર્વ હકીકત જણાવી, જે સાબળી તે ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલી ઉઠ્યો-
 “ અફસોસ છેક આટલી હદ સુધી વાત ગઈ ! ફીકર નહીં । આ હરામખોર પાસેથી હું કીશોરી, કામીની અને તારાની ભાળ મેળવું છું । એ અબળા છે, એટલે એને ખજરથી તો નહીં મનાવી શકાય પણ ખાસડાથી એની બરોબર પૂળ કરીશ । પણ એક ખબર તમને આપતા હું ભૂલીજ ગયો । અત્રે હું એકલો નથી, પણ કમલીનીજ બીજા બે અધ્યારો સહ આ જ ગલમાજ છે । ”

“ ક્યા છે ? ” કાલીસિંહે આન દાવેશમા પૂછ્યું, પણ ભગવતી આ ખબર સાબળી રાખવત થઈ ગઈ હવે પોતાના પ્રાણ ઉગરે તેમ નથી, એવી તેની ખાત્રી થઈ હમીરે જોરથી સીટી વળડી, જે સાથે સુકા પાદડાનો ખડખડાટ તેમજ ઘોડાઓની ખરીઓનો અવાજ સંભળાયો, અને ઘોડી વારમા ઘોડે સ્વાર કમલીની, લીલાવતી, વર્ષતાળ અને વીજયસિંહ સહ ત્યાં આવી પહોંચી કમલીનીને જોતાજ ભગવતી પહેબાકળી બની ગઈ તેને ।

શ્વાસ રૂધિર ગયો તે થરથર કપવા લાગી કમલીનીના ચર-
ણમા પડી પોતાની નિમકહરામી કબૂલ કરીને ક્ષમા માગવાની
તેની મરજી થઈ, પણ ધાસ્તિથી તેના શરીરમા લોહી ફરવું બધ
થઈ જતા તે બેહોશ થઈ પડી તેની આ હાલત જોઈ કમલી-
નીને બહુજ અભયળી લાગી વર્ષતાળને દીપક પ્રગટાવવાનું કહી
હમીરે કાલીસિંહને મુખે ભગવતીની જે હકીકત સાબળી હતી તે
કમલીનીને સવિસ્તર જણાવી, જે સાબળતાજ તેને બેહદ ગુસ્સો
ઉપજ્યો, પણ ધાસ્તિથી ચા બહુ ધમકાવ્યાથી ભગવતીનો જીવ
કદાચ ઉડી જાય અથવા તો કદાચ ગાડી બની જાય તો કીશોરી,
કામીની અને તારાની કંઈ બાળ મળશે નહીં, એમ ધારીને તેણે
પોતાનો ગુસ્સો દબાવી રાખ્યો. દીપકના પ્રકાશમા ભગવતીનું
મુખ જોયું તો બેહદ ધાસ્તિથી કાળુ પડી ગયું હતું, અને આખો
ખીડાઈ ગયલી હતી, તેમજ શરીર કપી રહ્યું હતું આથી કમ-
લીની મ્હોટથી બોલી--“ શુદ્ધિમા આવી મારૂ કહેવું સાબળ !
એકદમ નાઉમ્મેદ ન થા ! કદાચ તારી જીવ ગી બચી જશે ! ”
આ રાખ્દોએ કમલીનીએ ધારવા જેવી અસર કરી તેણે આખો
ઉધાડી એટલે કમલીનીએ કહ્યું--“ તે ગભીર ગુન્હે ક્યો છે, પણ
જો સાચું કહીશ તો જીવતી જવા દઈશ ! ” હવે ભગવતી બેઠી
થઈ, અને ધ્રુજતે સાદે બોલી--“ મને જીવતી જવા દેશો ? ”

“ હા ! કીશોરી, કામીની અને તારાની ખરી હકીકત જણાવી
તારો દોષ કબૂલ કરીશ તોજ છોડીશ ! ” કમલીનીએ કહ્યું,
એટલે ભગવતી તેના પગમા પડીને બોલી--“ હું ગુન્હેમાર છું !
લાલચથી લોભાઈ મેં અનર્થ ક્યો ! બલદેવસિંહે મને લલચાવી ! ”
આમ કહી તમામ ખરી હકીકત જણાવી ફરી કમલીનીને પગે પડી
તે બોલી--“ મેં કંઈ વાત છપાવી નથી ! હવે મને છોડો ! ”

“ છોડીશ ! ” આમ કહી કમલીની વર્ષતાળ અને કાલીસિંહ
તરફ જોઈને બોલી--“ એને ચોખ્ખા લાગે ત્યાં તમારા તાબામા કેદ
રાખજો ! અમે મહેલ તરફ જઈ કીશોરી, વગેરેને છોડવવાની
તજવીજ કરીએ છીએ, પછી જેવો વખત હશે તે પ્રમાણે કરીશું !
કાલે આ વખતેજ અમે બધાકે અમેમાથી કોઈ પણ અત્રે આવીશું
તે વખતે તમે હાજર રહેજો ! ભગવતીનું કહેવું ખરૂં પડ્યું હશે
તો ઠીકજ, પણ એની એક વાત ખોટી હશે તો અત્રેજ એનું

મસ્તક કાપી નાખીશું ! ” આટલું કહી હમીર, વીજય અને લીલાવતીને પોતાની સાથે લઈને કમલીની ત્યાથી રવાના થઈ અત્યારે તેની પાસે તીલસ્મી ખજર હતું, જે ઇંદ્રદેવે હમીરે લખ્યા મુજબ મોકલી આપ્યું હતું ત્યાથી થોડેક છેટે એક ટેકરો હતો, જેની સંગે ભેડાયલા ઉંચા નીચા ટેકરાઓની બહુ દૂર સુધી હાર હતી કમલીની, વગેરે તે તરફ ગયા મહેલ લૂટાયો તે કરતા કીશોરી, વગેરે ફસાઈ જવા ગાટે કમલીની વધુ દુઃખી થઈ હતી તેઓ ઉતાવળે ટેકરા તરફ ચાલ્યા જતા હતા.

“ તારાએ જખરી ભૂલ કરી ! ” કમલીની નિશ્વાસ નાખી બોલી--“ હવે ત્રણેને ઈશ્વર સલામત મેળવે તો સાફ ! ”

“ બીચારી કીશોરી અને કામીનીએ વિધિના શા અપરાધ કર્યા છે કે દુઃખ સિવાય--” લીલાવતી ગમગીન અવાજે બોલી, એટલે કમલીની વચમાં બોલી હતી--“ અરે ! દુઃખથી બીચારી અધમૂવી તો થઈ ગઈ હતી, તે હવે આટલા દીન ભૂખતરસ વેડીને જીવતી રહી હશે કે કેમ તેની મને ચિંતા લાગી છે ! અરેરે ! તેમની જીંદગીને આચ આવી હશે તો બંને કુમારોને હું મ્હોકું શું બતાવીશ ! કંઈ અમ ગળ થયું હશે તો હું પણ ત્યાજ મારી જીંદગીનેા અત આણીશ ! હે પ્રભુ ! તારી અલૌકિક સૃષ્ટીમાં એકેક કરતા ચ્હડીયાતા ઉત્તમ પુષ્પો પડ્યા છે, તે એ બંને માટે એછા નથી, પણ હે સર્વજ્ઞ ! તું જાણે છે કે, બંને કુમારોની જીંદગીના સુખનેા અને તેને આધારે પડેલ મારા સુખનેા એ બંને બાળાઓ પરજ આધાર છે ! નીચ લગવતી માટે મને પ્રથમથીજ ચિંતા હતી, પણ એ લુચ્ચી આટલી હદ સુધી નિમકહરામ બનશે, એવી આશા નહોતી ! માયાવતીના સમાગમમાં હોવાથી એ મારા મહેલના બોયરા અને કેદખાનાના ભેદ જાણતી નહોતી, તેમજ મેં પણ તેને બતાવ્યા નહોતા તોપણ તેને માટે મનમાં ખટકો કાયમ હોવાથી હું બોયરા અને સુરગના તાળા ઉઘાડીને અદર જતી ત્યારે પાછળથી કોઈ સુરગના બારણા સાકળ મારીને બંધ કરી ન શકે તે માટે કડીમાં તાળુ મારી હમેશ ચાવી સાથે લઇ જતી ! તારા જાણતી હતી છતાં તેણે કેમ ભૂલ કરી ? લગવતી માટે ઉપજેલી શકા દૂર કરવા તેને કસી ભેવાનેા ધણા દીનથી મેં વિચાર કીધો હતો, પણ ચાર દીન નિરાતે મહેલમાં રહેવાનું

યાય ત્યારે અવકાશ મળેને ! ભગવતી આટલી નિમકહરામ હોવા છતાં પણ અમારે ત્યાંની જરા પણ વાત આજ સુધી માયાવતીને તેણે જણાવી નથી, એ અન્યયની જેવું છે !”

“પ્રસ માનુસાર માણસની વૃત્તિ એકાએક બદલાઈ જાય છે !” હમીર ગભીર અવાજે બોલ્યો—“ચાલાક ઠગારો માણસ પોતાની મીઠી વાતોમા ભોળવીને માણસની વૃત્તિ સહજ બદલી શકે છે કેમકે, ચ ચળ મનને કાણુમા રાખવું કંઈ સહેલ નથી ! મનને વશ કરવા મહાન રૂપિમુનીઓએ સે કડો વર્ષ કરેલી તપ-શ્રયા પણ જોતજોતામા વૃથા ગઈ છે ! પણ સારા અને નરસા માણસમા એટલો ભેદ તો અવશ્ય હોય છે કે વૃત્તિ બદલાઈ જવાથી ચા બૂલથી કંઈ ખરાબ કામ થઈ જાય તો સારો માણસ ચમકી જઈ પોતાનાથી એ જોડું થઈ ગયું, એમ સમજી જાય છે, જ્યારે ખરાબ માણસને તે સમજતું નથી ! મન શું છે ? તેમા કેવી ચ ચળતા છે ? તે કેટલી ઝડપથી બદલાઈ જાય છે ? તેને કાણુમા ન રાખવાથી કેવી ખરાબી થાય છે ? એવો જે માણસ વિચાર કરે છે, તેના હૃદયમા એક દેવી શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે મનની ચ ચળતાથી કંઈ ખરાબ કામ થવાનું હોય અથવા થઈ જાય છે, તો તરતજ એ શક્તિ માણસના મનમા ખટકો પેદા કરી તે માટે તેને સાવધ કરે છે ! આ વિષય ગભીર છે, એટલે માર્ગમા ચાલતા એનું ખરું સ્વરૂપ હું આપને સમજાવી શકતો નથી તોપણ મારી મતલબ આપ સહજમા સમજી ગયા હશે ! હવે કોનું મન કેટલા સમયમા ફેરવી શકાય, એનો આધાર વિચારશક્તિની દૃઢતા અને સ્થિરતાપર છે ! ભગવતી એક સ્ત્રી છે, એટલે તેનું મન પુરૂષના મન કરતા સ્વાભાવિક વધુ ચ ચળ અને નળજી હોય, એટલે આપના કેદખાનામા ત્રણ હુઆઓની મીઠી વાતોથી પ્રસંગ આવતા તે બદલાઈ જાય તો કંઈ નવાઈ નથી ! ભગવતી પ્રથમથીજ ખરાબ હતી કે પાછળથી બગડી, એની કંઈ ખાતરી થતી નથી !”

“તમારા વિચાર યોગ્ય છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું, એટલે વીજય સ્નેહથી હમીરની પીઠ ઠોકતા બોલ્યો—“વાહ ! મનની નિર્બળતા તું સારીપેટે સમજે છે, એ જાણી હું રાજ થયો છું ! આના મીઠા ફળ તું ભવિષ્યમા અખીરા ! જે કાર્ય માટે આપણે

જઈએ છીએ તે પાર પાડી ઈશ્વર આપણા મનોરથ પૂર્ણ કરે તો પછી કોઈવાર એ વિષય સંબધી હું તને વધુ સમજાવીશ !” આમ વાતો કરતા તેઓ ઉતાવળે ચાલ્યા જતા હતા રસ્તો વીકટ હતો, પણ ચંદ્રનો પ્રકાશ પૂરતો હોવાથી તેમને બહુ મુશ્કેલી નહીં નહીં કેટલાક ટેકરા પસાર ટરીને તેઓ એક સાકડા પગવાટ આગળ જઈ પહોંચ્યા, જેની બંને બાજુ ઉંચા પહાડ હતા ત્યાં જઈ કમલીની અને લીલાવતી ઘોડા ઉપરથી ઉતરી તેમને એક ઝાડ સાથે બાધીને પગેજ આગળ ચાલી તેમની પાછળ બંને અર્ધચાર ચોરતરફ અન્યબીસહ જોતા ચાલ્યા આ પગવાટ પર બંને ક પગલા જવા બાદ એક નિર્મળ ઝરા આગળ તેઓ જઈ પહોંચ્યા, જે તેમના માર્ગની આડે જમણી તરફથી ડહાળી તરફ વહેતો હતો કમલીની પણ ઝરાના બંને કીનારા પર ઉગેલા ન્હાના જ ગલી ઝાડોને બારીકીથી જોતી ઝરાને કીનારેજ ડહાળી તરફ ચાલી થોડેક જતા એક ઝાડની આસપાસ પથ્થરનો ઢગલો કરેલ જોઈ તે ઉભી રહી, અને આસપાસ નજર ફેરવ્યા બાદ પોતાના સાથીઓસહ ઝરાને સામે પાર ઉતરી જઈને સામેની તરફજ ચાલી થોડેક દૂર જવા બાદ ઢોળાવવાળી જમીનપર તેઓ ચાલવા લાગ્યા, અને બંને ક પગલા ચાલ્યા બાદ એક ગુફાના મુખ આગળ જઈ પહોંચ્યા હવે કમલીનીના કહેવાથી વીજયે દીવટ સળગાવી અને તેઓ તે ગુફામાં દાખલ થયા ગુફાની હાલત જોતા તેમાં વર્ષો થયા માણસનો પગરવ તો શું પણ કોઈ જનનવર પણ ન આવ્યું હોય તેમ જણાતું હતું થોડીક વારમાં ગુફાનો અંત આવી ગયો, અને તેમને લોખંડનું એક બંધ દ્વાર જણાવ્યું, એટલે લીલાવતી તરફ ભેદભરી નજર નાખી કમલીનીએ કહ્યું—“ આ દ્વાર વિષે રાજા ભેરાવરસિ હજી સિવાય કોઈ જણાતું નથી ! મને પણ રકત અથને લીધે એ વિષે ખબર પડી ! એની કુચી પણ અત્રેજ છે ! ” આમ કહીને તે પોતાના તીલસ્મી ખજરનો હાથે દરવાજાના જમણી તરફના વચલા ભાગપર ઠોકવા લાગી, એટલે એક વહેત જેટલું પતર ઉધડી ગયું કમલીનીએ તેમાં હાથ નાખીને કંઈ ચાપ દખાવી જે સાથેજ ધીમે અવાજ થઈ બારણું ઉધડી ગયું પછી તેણે ઉધડી ગયેલ પતર પાછું બંધ કરી દીધું, અને સર્વ તે દરવાજામાં દાખલ થયા આ દ્વાર બંધ કરવાને અંદરની તરફ પણ

તેવીજ ચાપ હતી તે દાખીને કમલીનીએ બધ કરી દીધું, અને પછી તેઓ આગળ ચાલ્યા લગભગ એક કલાક સુધી ઉતાવળે ચાલ્યા બાદ તેઓ સુરગને ખીજે છેડે આવી પહોંચ્યા, જ્યાં પણ તેવોજ પણ ન્હાનો દરવાજો હતો તે દ્વાર પણ ઉઘાડીને કમલીની સઘળાઓસહ તેમા ચાલી થોડેક જતા બે તરફ સુરગ જણાઈ એટલે ત્યાં ઉભી રહી કમલીની વીજય પ્રત્યે બોલી—“ જમાગી તરફની સુરગમા જવાથી જે કેદખાનામા કેદીઓ હતા તે ભાગમા આપણે પહોંચીશું, જ્યારે ડાહ્યાખી તરફની સુરગમા લગવતીએ કીરોરી, વગેરેને બધ કરી છે તેની વચમા જઈ પહોંચીશું ।—”

“ ડાહ્યાખી તરફજ ચાલો । કીરોરીજ, વગેરેની તાકીદે સંભાળ લઈએ ।” વીજયે કહ્યું સર્વ તે તરફ ચાલ્યા, એટલે હમીરે કહ્યું— “ આ સુરગમા આપણે થોડુંક ચાલવું પડે, તેમ લાગે છે કેમકે બંને તરફની ભીંત અને ઉપરની છત બીનાશવાળી છે, અને કોઈ કોઈ ઠેકાણેથી પાણી પણ ટપકે છે, એપરથી જણાય છે કે આપણે તળાવની નીચે ચાલીએ છીએ ।”

“ તમારી અટકળ ખરી છે ।” કમલીનીએ જણાવ્યું

થોડેક ચાલતા એક બધ ખારી આવી, જે કમલીનીએ આગલા બંને દરવાજા માફજ ઉઘાડી, અને હમીરને ખીજ દીવટ સળગાવવાનું કહ્યું કીરોરી, વગેરેને કેવી હાલતમા જોઈશું, એ માટે મનમા અનેક વિચાર કરતા તેઓ અધીરાઈથી તે ખારીમા દાખલ થયા તો ત્યાં સામે જમનીપર પડેલી ત્રણ લાશોપર તેમની એકાએક નજર પડી, જે જોતાજ કમલીની ચીસ પાડી તે લાશોની પાસે ખેંચી ગઈ જુબ અને તરસથી તારા, કીરોરી અને કામીની શબવત્ થઈ પડી હતી તારાની પાસે તીલસ્મી બાલો પડ્યો હતો, અને તેને લગતી વીંટી તેની આગળીમા ચમકી રહી હતી સાથી પહેલા કમલીનીએ કીરોરીના હૃદયપર હાથ મૂક્યો તો તેના ધબકારા બધ થઈ ગયા હતા, તેમજ શરિર શીતળ હજી તેની આખોમાથી આસુની ધારા વહેવા લાગી વળી તેણે નાડી તપાસી, અને આન દાવેશમા બોલી ઉઠી—“ હજી નાડી ચાલે છે । પ્રભુ ! મારી મહેનત સફળ કરશે ।” પછી તેણે તારા અને કામીનીને પણ તપાસી જોઈ બંને અર્ધચારોએ પણ તેમને ખારીકીથી જોઈ ત્રણેની હાલત ધણીજ ખરાબ હતી જ્ઞાન બીલકુલ નહોતું તેમજ શ્વાસની ગતી

પણ ખીલકુલ જણાતી નહોતી, પણ ફક્ત બહુજ ધીમી ચાલતી નાડી રહેજ જણાતી હતી ત્રણે હજી જીવતી છે, એમ જાણીને સર્વને કંઈક આશા તો ઉપજી, પણ અત કાળની અવસ્થામાથી તેઓ પાછી ઉઠશે કે કેમ તે માટે શકા હોવાથી કમલીની, લીલાવતી, વીજ્ય અને હમીરના હૃદય ધડકી રહ્યા હતા વીજ્યે પોતાની બેલીમાથી એક શીશી કહાડી, અને તેમાના લાલ રંગના અર્કના થોડા દીપા ત્રણેના મુખમા રેડીને જરાવાર પછી નાડી તપાસી તો તેની ગતીમા કંઈક સુધારો થતો જણાયો, અને શ્વાસ પ્રણ જરા ચાલવા લાગ્યો તેમને ખુલ્લી હવામા લઈ જવાથી તેમના પર ઔષધની અસર જલદી થશે, એમ હમીરે જણાવ્યાથી કમલીનીએ તારાની આગળીએથી તીલસ્મી વીંટી ઉતારી લીધી, અને તે હમીરને આપતા કહ્યું-“ આ વીંટી તમે પહેરો કે તીલસ્મી લાલો તમારી પાસે રાખી જરૂર પડતા તે ઉપયોગમા લઈ શકો ! ત્રણેને બહાર લઈ જવા બાદ લીલાવતી અને વીજ્યસિંહને લઈને થોડા સમય માટે હું તમારાથી જુદી પડીશ આ ત્રણની સંભાળ તમારે એકલાએ લેવી પડશે ! ”

“ આપનું કહેવું હું સમજ્યો ! ” આગળીમા વીંટી પહેરતા હમીર ખેલ્યો-“ મોહીની, માલતી અને બલદેવસિંહનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને દુશ્મનોને ફસાવવાની આપની ધારણા છે ? ”

“ વાહ ! ધન્ય તમારી પ્રબળ શુદ્ધિને ! મારો એજ વિચાર છે ! ” કમલીની ખુશ થઈ ખેલી ઉઠી તેઓ ચારે મળીને સંભાળથી ત્રણે ખેશુદ્ધ બાળાઓને સુરગની બહાર લઈ ગયા, અને વીજ્ય તથા હમીર તેમને શુદ્ધિમા આણવાના ઉપચાર કરવા લાગ્યા તેમની જીદ ગી જોખમમાથી પસાર થઈ બચી ગયલી જણાતા વીજ્ય અને લીલાવતીને લઈને કમલીની સુરગમા પાછી ગઈ, અને ત્યાંથી કેદખાનાવાળી ઓરડીમા પહોંચીને તેમણે મોહીની, માલતી તેમજ બલદેવસિંહના સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધા આ ઉપરથી વાચનાર સમજી ગયા હશે કે દુશ્મનોએ ભોયરામાથી જે ફેદીઓને બહાર કહાડ્યા હતા તેઓ મોહીની, માલતી અને બલદેવસિંહના સ્વરૂપમા કમલીની, લીલાવતી અને વીજ્ય હતા તેમણે શું કંઈ તે આપણે જણ્યું, માટે હમીરની સંભાળમા મૂકી આવેલ કીરોરી વગેરેની કેવી હાલત છે તે જાણવાને તેમની તરફ નજર ફેરવીએ

મળરકુ થતા સુધીમા તેમનાપર ઔષધોપચારની સારી અસર થઈ, અને તેમણે આખો ઉઘાડી આસપાસ ભેવા માડ્યું, જે ભેઈ પોતાની મહેનત સફળ થયેલી માની હમીર બેહદ આનંદ પામ્યો ! તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવ્યો નહી કે દૂરેવે તેમને પીછા હજી છાડ્યો નહોતો વિધાતા હજી તેમની વેરણુજ હતી.

— ૦ —

પ્રકરણ ૩૩ મું.

વર્ષતાળની વિચિત્ર હાલત !

ભગવતી અને વર્ષતાળને જ ગલમા છોડી કમલીની, વગેરે મહેલ તરફ ગયા બાદ વર્ષતાળ એક સીલાપર બેસી કંઈ વિચારમા પડ્યો, અને કાલીસિંહ કંઈ કામ અર્થે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ભગવતી વર્ષતાળની સામે એક બીજી સીલાપર કપાળે હાથ દઈ બેઠી હતી તેના હાથપગ ખુલ્લા હતા તોપણ ત્યાંથી નહાસી જવાની તેનામા હિંમત નહોતી વર્ષતાળ કંઈ ગભીર ચિંતામા પડ્યો હોય અને લાચાર બની ગયો હોય, તેવો ભાવ તેના મુખ ઉપરથી જણાતો હતો. એક ઉઠા નિશ્વાસ નાખી તે ક્ષીમેથી બબડ્યો—“ ખરેખરે ! એજ હતો ! તેણે મને પોતાની નજરથી દૂર નહીજ જવા દીધો હોય—” હજી તે કંઈ આગળ બોલવા જતો હતો, એટલામા પાછળથી કોઈ બોલ્યું—“ હા ! નજરથી દૂર નથીજ કીધો ! ” ચમકીને તેણે પાછળ ફરી જોયું તો એક માણસને પોતાની તરફ આવતો દીઠો. ભેતભેતામા તે તેની સામે આવી ઉભો. ચંદ્રના પ્રકાશમા તેનું સ્વરૂપ સારું દેખાતું હતું તે કદે ઠીંગણો પણ શરિરે ભરાવ અને મજબૂત બાધાનો હતો. મુખમુદ્રા જરા લાખી હતી માથાપરના ગુછળાવાળા લાખા વાળ એવા ચમકતા હતા કે તે બનાવટી લાગતા હતા તેણે ચુસ્ત પાચબમે અને કુટણુની ઉપર સુધીનું અગરખું પહેર્યો હતા, જેમા સખ્યાબધ ગજવા હતા વળી રેશમી કમરબધપર કિમતી કમંદ નીંટાળેલ હતી કમ્મરે ડાહ્યાની તરફ એક સુદર અંધારામા નાબુક હલકી તલવાર લટકી રહી હતી, તેમજ પીઠે જે ડાની ન્હાની દાલ હતી આ ઉપરાંત તેના હાથમાં કપડામા નીંટાળેલી કંઈ વસ્તુ

હતી તેના માથા ઉપર પાધડી, ટોપી કે ફેટા કંઈ નહોતા તેના રૂવેરૂવામાં ચાલાકી અને સ્ફુરતી ભરેલ હોય, એમ તેની ચાલવાની ઢબ ઉપરથી સાફ જણાતું હતું કેટલીક વાર સુધી તો બંને પૂતળા માફક એક બીજાની સામે જોઈ જ રહ્યા આખરે વર્ષતાળે તેને પૂછ્યું—“તમે શું ઘણા સમયથી અમારી સાથે છો?”

“હા! દૂરથી તમારી સાથે છું!” તે પુરૂષે જવાબ આપ્યો.

“બરોબર! માર્ગમાં મેં તમને દીઠા હતા ખરા!”

“પણ કંઈ બોલ્યા નહીં, અને કમલીની આગળ તમારી ફજોતી ન થાય, એ માટે હું પણ સતાઈ ગયો!”

“ત્યારે અત્યારે પણ હું એકલો નથી તેનો કંઈ વિચાર નહીં આવ્યો હશે!”

“કદાચ હશે! અરૂં કહેજો! મને તમારી સામે જોરો, એવો તમને વિચાર આવ્યો હતો?”

“ના! સ્વપ્ને પણ નહીં!”

“ત્યારે તો આજનો દિવસ મ્હોટા આન દનો માનવો!”

“તમારે આન દનો હશે, પણ મારે દુર્લાભ્યનોજ છે!”

“કારણકે તમે મને મરણ પામેલ ધારતા હતા! તમારા દોષ બાણનાર દુનિયામાં કોઈ રહ્યું નથી, એમ ધારી નિશ્ચિત હતા!”

“મારા અપરાધ પ્રમટ થવાનો હવે ભય નથી! મહારાજ કુલીનસિંહજી તરફથી કમલીનીજીને પ્રતાપે મને માફી મળી છે!”

“પણ સૌભાગ્યવતી તારાએ તને માફ કીધી નહીં હશે! અરે! તેને ખબર પણ નહીં હોય કે તું તેના—”

“બસ! બીજું માણસ અત્રે છે તેનો ખ્યાલ કરીને બોલજો!”

“મને કંઈ જરૂર નથી! હું કંઈ આધળો નથી કે ભગવતીને જોઈ ન શકું!”

“તો એના દેખતા જરા સંભાળીને બોલો!”

“તે નહીં બને! બોલ્યા વગર હું જનાર નથી! કમલીનીના ભયથી તમે ભગવતીને દૂર કરી નહીં શકો માટે તમારી આખરનો વિચાર કરીને હું જ એને અત્રેથી રવાના કરૂં છું!” આમ કહી તે ભગવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“અત્રેથી મરજીમાં આવે ત્યાં ચાલી જા!” આથી વર્ષતાળ કંપીને બોલી હઠ્યો—“એમ ન કરો!”

“ બસ એમજ કરીશ ! ” આમ કહી તેણે ફરી ભગવતીને કહ્યું—“ કેમ જતી નથી ? મોતના પળમાથી છૂટવાનું તને નથી મમતું ? ” આ સાંભળી વઈતાળ કરગરીને બોલ્યો—“ હું હાથ નેહું છું ! ક્ષમા કરો, અને જરા તો વિચાર કરો ! ”

“ તમે વિચાર કીવો હતો કે વળી હું કરું ? ”

“ પણ એને હાથપગ બાધી દૂર બેસાડીને આપણે વાત કરીએ ! ” આ સાંભળી તેણે ભગવતીને પૂછ્યું “ કેમ ? હાથપગ બંધાવીને જીવ ખોવો છે કે નહાસી જવું છે ? ” તેમની વાત-થીત સાંભળીને તેમજ તે અદ્ભૂત માણસને વઈતાળને દબાવતો નેઈ ભગવતીને અન્યબી ઉપજી તે માણસ હુકમ કરતો હોય, એમ દમામસહ બોલતો હતો, ત્યારે વઈતાળના મુખમાથી નીકળતા શબ્દો લાચારી અને નિર્બળતા બતાવતા હતા તે સમયે તેનું ત્યા આવી પહોંચવું વઈતાળને પસંદ પડ્યું નહોતું, અને તેમની વચ્ચેનો ગુપ્ત ભેદ પ્રગટ થવાનું પણ તેને રૂચ્યું નહોતું, એમ સાફ જણાતું હતું તે માણસનું આવી પહોંચવું ભગવતીને પોતાને માટે તો લાભકારક જણાયું તેને ત્યાથી ચાલ્યા જવાનું તે કહેતો હતો, અને વઈતાળ તેની આજ્ઞાનો અનાદર કરી શકતો નહોતો આથી ભગવતીએ ધાર્યું કે, ત્યાથી નહાસી જવામા વિલબ કરવો, એ મૂર્ખાઈ ભરેલું છે કેમકે, કમલીની કદાચ કબૂલાત મૂજબ પોતાને જીવતી છોડી દેશે, પણ ત્યા સુધી પરાધીન શામાટે રહેવું ? કદાચ તારા, ફીરોરી અને કામીની ભૂખથી મરી ગઈ હોય અને તેથી ગુસ્સે થઈને પોતાને પણ સ્વધામ પહોંચાડી દે તેના કરતા ઈશ્વરે મોકલેલા એ માણસની સહાયતાનો અનાદર શામાટે કરવો ? આમ વિચાર કરીને ભગવતી ઉભી થઈને ઉતાવળે ધીરજ જ ગલ તરફ રવાના થઈ વઈતાળ પોતાની પાછળ તો નહી આવતો હોય એમ ધારી તેણે પાછળ ફરી નેયું, પણ તે ન જણાયાથી ઉતાવળે ચાલી મોહીની, માલતી અને બલદેવ-સિંહને કદખાનામાથી છોડવવામા પોતે મદદ કરેલી હોવાથી તેઓમાથી એકની પાસે જતા તે પોતાને સાલ્ય કરશે, એવી તેને આશા હતી તે ઉતાવળે જવાથી સાથે આણેલી ઝવેરાતની ગાસડી લેતા ભૂલી ગઈ, તે ત્યા સીલાપરજ પડી રહી ભગવતી નહાસી જવાથી વઈતાળને ગુસ્સો ઉપજ્યો તેણે નેરથી સીટી

વળડયા બાદ પેલા માણસને કહ્યું—“ ભગવતીને નહસાડી મૂકવામા તમે બહુજ ખોટું કર્યું ! તમારી આ જબરદસ્તી મારાથી સહન કરી શકાતી નથી ! ”

“ તો શું મારી સાથે લડશો ? હા કહો જોઈ ? ”

“ તમારૂં શરીર વજનુ નથી કે એટલા ઉશ્કેરાઈ જાયો છો ! ”

“ તમે વીર પુરુષ મારી સાથે લડવા તૈયાર થઈ ગયા છો, એ હું જાણુ છું ! ” તે મ્હોટથી હસીને બોલ્યો, એટલામા પાછડાનો ખડખડાટ થવાથી કોઈ આવડુ હોય એમ લાગ્યાથી તેણે પાછળ ફરી જોયું, અને કાલીસિંહને આવતો જોઈ વર્ષતાળ પ્રત્યે કહ્યું—“ કાલીસિંહને બોલાવલા તમે સીટી વળડી, એ હું સમજી ગયો હતો ! એ આવ્યાથી હું ડરતો નથી ! તમારી એ મૂર્ખાઈ માટે હું દીલગીર છું ! બલા માણસ એટલો વિચાર ન કરીધો કે ભગવતીના દેખતા તમે મારી વાતો સાંભળી શકતા નહોતા તે કાલીસિંહ આગળ કેમ સાંભળશે ? બલે ! એની મારે શી પચાત ! બીજા પણ ખસે માણસ લેગા કરો ! ”

“ એટલે તમે તો લશ્કર લઈને આવ્યા હશો ? ”

“ એમજ છે ! મારા હાથમાની આ પોટલીમાની ચીજ એક હજાર બહાદૂર સીપાઈ બરોબર છે ! એમા શું છે તે નથી જાણતા ? પહેલું નામ ગમે તે હોય, પણ હાલ આપણે એાળખીએ છીએ તે તારાનું નસીબ એમા બધ કરેલું છે ! એ ઉધાડવાની તમે આજ્ઞ આપેા છો ? યાદ રાખજો કે એ ઉધાડવાની સાથેજ એમાથી એવી સત આગ નીકળશે કે જે માત્ર જોતાજ તમે બળા ખાખ થઈ જશો ! ” આ સાંભળીને વર્ષતાળ કપીને બે ત્રણ પગલા પાછળ હટતા બોલ્યો—“ અરે ! જરા સખૂર કરો ! હું હાથ જોડું છું ! ”

“ ત્યારે શું કહેવું છે ? જલદી બોલ ? ”

“ આજે મારી પાસે શા માટે આવ્યા ? ” આ પ્રશ્ન સાંભળી તે પુરુષ મ્હોટથી હસીને ધી કારભરે અવાજે બોલ્યો—“ કેવો મૂર્ખ છે ! એટલું નથી સમજતો કે જે દીનથી તું મારા પર હાથ ફેરવી ગયો છે તે દીનથીજ હું તને રોધતો હઈશ ! અરે ! જે હરામખોરની રોધમા હું વર્ષો થયા રખડું છું તે હુઆ વર્ષતાળના બોળાઆમાં સતાઈ રહ્યો છે, એ હું જાણતો હોત તો

ક્યારનો તને આવી મળ્યો હોત-આટલા દિવસ બ્યર્થ ગૂમાવ્યા નહોત ! ” હવે વધતાળ ગભરાયો કેટલીકવાર ચુપ રહ્યા બાદ નીચુ માથુ કરી તે દબાયલે અવાજે બોલ્યો-“ થોડા દીન તમે મને છોડી દેશો, એવી હુ આશા રાખુ છુ ! હુ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છુ કે હુ પોતે તમને આવી મળીશ, તે વખતે ખુશીથી માફ મસ્તક કાપી લેજો ! હુ જરાપણ દુ ખી નહી થાઉં ! ”

“ એટલે ? મસ્તક કાપી લેવાથી શું માફ વેર વળશે ? ”

“ શું એથી પણ કંઈ વધુ સખત શીક્ષા બીજી છે ? ”

“ એ તો સબજ રોની કહેવાય વળી ! તારે માટે તો બીજીજ સબ નક્કી કરી છે, અને ત્યારેજ માફ વેર પૂર્ણ વળશે ! ”

“ ત્યારે આપણા વચ્ચેની એ પ ચાતનો કેઈ રીતે પણ નીકાલ નહી આવે શુ ? થોડા દીન પણ મને છૂટો નહીજ મુકે ? ”

“ ના ! અત્યારેજ મારી સાથે આવવુ પડશે ! ”

“ નહી આવુ તો જોરજુલમથી લઈ જશે ? ”

“ હા ! જોરજુલમથી મરજીમા આવશે ત્યા લઈ જઈશ ! ”

“ તમારા બળપર એટલા બધા મુસ્તાક છો શુ ? ”

“ હા ! બળની સાથે કળ પણ ખરી ! ”

“ ત્યારે જોડ તો ખરો કે શુ કરો છો ? ”

“ કાલીસિંહના દેખતા આ ગાસંડી છોડી એમાની વસ્તુ ખુસ્તી કર ? તુ ડરી તો નહી જાય ? ”

“ નહી ડર ! કાલીસિંહને તમારી ભૂલ સમજવીશ ! ”

“ એમ ! ત્યારે તો મારે બીજી ચુકિત લડાવવી પડશે ! ”

આમ કહી તે પુરૂષે જોરથી ત્રણ તાળી પાડી, જે સાથેજ પાસેના ઝાડોની ઘટામાથી એક માણસ નીકળીને તેમની તરફ આવતો જણાયો. તેણે પગથી તે માથા સુધી પોતાનુ આખુ શરિર કાળા ઝબ્લામા સતાડેલુ હતુ વધતાળ તેને જોતાજ ધાસ્તીથી ક પીને જે ચાર પગલા પાછળ હટી બારિકીથી તેની તરફ જોવા લાગ્યો, અને કાલીસિંહપર આ વાતચીતની શી અસર થઈ છે તે જાણવાને તેની તરફ તેણે નજર કરી, પણ રાતનો સમય હોવાથી તેમજ તે જરા દૂર ઉભેલો હોવાથી તેનો મનોભાવ સમજી શક્યો નહી તે જરા હિમત ધરીને પેલા નવા આવનાર છપા માણસ પ્રત્યે બોલ્યો-“ આ ઝબ્લામા કોણ સતાયુ છે તે મને કેમ જણાય ? ”

“બરોબર ! કહો તો હું કહ્યો ઉતારી નાખું !” તે દ્રુપા માણસે જણાવ્યું—“પણ મારો અવાજ તમારા કાનમાં—”

“બસ !” વર્ષતાળ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો—“આ અવાજ મારાથી ભૂલાય તેવો નથી ! હાથ ! આનું નામજ લાચારી !” આટલું બોલી તે કાલીસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો—“તમે જરા અત્રેથી દૂર જાઓ ! હું સીટી વળકું ત્યારે આવજો !” કાલીસિંહે સ્વયં પણ નહીં ધારેલો દેખાવ જોયો ! બંને માણસોને જોવાથી વર્ષતાળની કેવી સ્થિતિ થઈ, એ તે બરોબર સમજી ગયો. જે વર્ષતાળનું નામજ માણસોના હૃદય કે પાવી નાખતું તે પોતેજ અત્યારે આમ લાચાર કેમ બની ગયો તે માટે તેને બહુ અભયબી ઉપજી તે વર્ષતાળના હુકમનો અનાદર કરીને ત્યાં ઉભો રહી શકે તેમ નહોતું, છતાં આ આશ્ચર્યજનક દેખાવ પોતાની નજરથી દૂર કરવાને તેનું મન માનતું નહોતું. વર્ષતાળના કહેવાથી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પણ થોડે દૂરથી પાછો ફરીને દબાતે પગલે આવી એક ઝાડની ઓથે સતાઈને ઉભો રહી તેમની વાતચીત સાંભળવા લાગ્યો. કાલીસિંહના જવા પછી વર્ષતાળે પહેલા આવેલા માણસને પૂછ્યું—“આપણું વચ્ચેની પચાતનો કંઈ સમજાવટથી નીકાલ આવશે ?”

“ના ! બસ ! ગુપચુપ મારી સાથે ચાલ !” તે પુરૂષે દઢ અવાજે જણાવ્યું. વર્ષતાળ કંઈ વિચારમાં નીચું જોઈ રહ્યો, એટલે તે બોલ્યો—“અત્રેથી નહાસી જવાનો તારો વિચાર લાગે છે, પણ ચાદ રાખ કે મારી પાસે આ પોટલીમાંની વસ્તુ છે, અને મારા સાથી જીવતા છે ત્યાં સુધી તારી એ તજવીજ વૃથા છે ! બસ ! તને ફરીથી કહું છું કે ગુપચુપ મારી સાથે ચાલ્યો આવ.”

“ભાગવા કરતા તો તમારી સાથે લડીને છેવટ આણવાનું વધુ પસંદ કરું છું ! આવી જાઓ સામે !” વર્ષતાળે જણાવ્યું, તરતજ પેલા માણસે પોતાના હાથમાંની પોટલી પેલા પુરખાવાળા માણસને આપીને તેને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું કહ્યું, એટલે તે ત્યાંથી ખસી ઝાડોની ઘટામાં અદૃશ્ય થઈ ગયો. બંનેએ આનમાંથી તલવાર કહાડી અને તેમની વચ્ચે લડાઈ શરૂ થઈ. વર્ષતાળ તલવાર ફેરવવામાં હોશીયાર અને બહાદુર હતો, પણ તેનો દુરમન તેના કરતા વધુ ચાલાક અને બળવાન હતો, એમ ઝાડની

એથે સતાઈને જોતા કાલીસિ હને જણાયુ કેમકે, એક કલાક લડતાજ તેણે વર્ષતાળને થકવી નાખ્યો, છતાં પોતાના શરિરે એક ઝખમ પણ થવા દીધો નહીં વર્ષતાળને તો ધણુ ન્હાના ઝખમ થયા હતા, અને તેમાથી લોહી વહી રહ્યું હતું વળી ધણીવાર જાણીજોઈને તે બહાદુરે વર્ષતાળને છોડી દીધો હતો, નહીં તો તે ક્યારનો માર્યો ગયો હોત વર્ષતાળ પોતે પણ એ સારી પેઠે સમજતો હતો આમ કરતા પ્રભાત થયા હવે વર્ષતાળ તદન થાકી ગયેલો હોવાથી જરા વિશ્રામ લેવાને ઉભો રહી પોતાના દુશ્મન તરફ જોવા લાગ્યો તો તેના ચહેરાપર થાક કે ઉદાસીની નિશાની પણ જણાતી નહોતી તેનું મુખ મલકાઈ રહ્યું હતું, અને ઉચ્ચ ભાવનાભરી દૃષ્ટિએ તે વર્ષતાળ પ્રત્યે જોઈ રહ્યો હતો જરા થાક ખાવા બાદ વર્ષતાળ પોતાના વેરી પ્રત્યે દબાયલે અવાજે બોલ્યો-“હવે મારામા લડવાની હિમત નથી, અને તમે પણ દુશ્મનની માફક મારી સાથે લડતા નથી’ લડાઈ દરમ્યાન ધણીવાર તમે જાણીજોઈને તમારો ધા ચુકાવી નાખતા હતા! બસ! હવે તો મારે હાથેજ મારી જીતીનેા અત આણુવા સિવાય બીજો ઉપાય રહ્યો નથી!”

“ના! તું એમ કરી શકીશ નહીં! તારી સર્વથી અધિક વહાલી વસ્તુ મારા મનમા છે.” તે પુરૂષે જણાવ્યું-“જેને તું લામાધાટીમા મુકી આવ્યો છે, તે તારા મરણ બાદ મહા આફતમા આવી પડશે! તેની લાજ લૂટાય, એમ તો તું કહી નહીંજ છૂંછે, એવી મારી ખત્રી છે.” આ શબ્દોએ વર્ષતાળના હૃદયને ચીરી નાખ્યું, જેની વેદના તે સહન કરી શક્યો નહીં તેને તમ્મર આવી ગયા, એટલે તે બને હાથે પોતાનું મસ્તક પકડી જમીનપર બેસી ગયો એક શીકારી પોતાના શીકારને પકડયા બાદ ખુશહાલી અને આશાભરી દૃષ્ટિએ તેની તરફ જેમ જુલે તેવી દૃષ્ટિએ તે વિચિત્ર માણસે વર્ષતાળ તરફ જોયું આ સધળો તમાસો કાલીસિ હ અભયબીસહ જોઈ રહ્યો હતો એ દરમ્યાન એક વાર તેને પણ ઝાડીમાથી નીકળીને વર્ષતાળની મદદે જવાની ઇચ્છા થઈ પણ બે બાબતોને વિચાર કરીને તે અટકી ગયો હતો એક તો એ કે આટલી લડાઈ ચાલવા છતાં પણ વર્ષતાળે સીધી વળડી તેને બોલાવ્યો નહીં તેથી તેને લાગ્યું કે, પોતે ત્યા

હોય, એ વર્ષતાળને પસંદ નહોતું, અને બીજું એ કે, લડવામાં વર્ષતાળની બહાદુરી અને ચાલાકી વિષે બહુ વખાણુ સાંભળવા છતાં તે વિચિત્ર માણસ લડવામાં ઘણીજ મૂડીયાતી ચાલાકી ધરાવતો હતો. તેની વીરતા જોઈ કાલીસિંહ પણ ડરી ગયો, અને તેની સામે જઈ વધતાળને પોતે કંઈ મદદ કરી શકશે નહીં, એવી તેની ખાત્રી થઈ હતી. આમ વિચાર કરતો કાલીસિંહ ઉભો હતો, એટલામાં પાછળથી કોઈ માણસે આવી તેના મ્હોડાપર હાથ મૂક્યો, જેથી ચમકીને તેણે પાછળ ફરી જોયું તો એક બુરખાવાળા માણસને ઢીઠો તે કદે સાધારણ હતો. શરિરે કપડા એટલા ચુસ્ત પહેર્યા હતા કે શરિરનો મજબૂત અને ધાટદાર બાધો સાફ જણાતો હતો. કમ્મરે ખજર અને તલવાર તથા પીઠે ઢાલ ઉપરાંત હાથમાં બે હાથનો મજબૂત ડડુકો હતો. તેની કમ્મરે કમદ અને અઈચારીની ચેલી હતા તેની તરફ બારીખીથી જોયા બાદ કાલીસિંહ કંઈ બોલે તે પહેલાં તેણે તેને ચુપ રહીને પોતાની પાછળ આવવાનું ઇશારતથી જણાવ્યું. કાલીસિંહ ચુપ તો રહ્યો પણ તેની પાછળ જવાની તેની હિમત ચાલી નહીં, એટલે તે માણસે ધીમેથી તેને જી—“મને તમારો મિત્ર સમજીને વગર ધાસ્તિએ ચાલ્યા આવો. વિલબ કરશો તો પસ્તાશો.” આમ કહી કાલીસિંહનું કાફ પકડીને તેણે તેને પોતાની તરફ ખેંચ્યો. જાણે લોખંડના મજબૂત હાથમાં પોતાનું કાફ પકડાયું હોય, એવું કાલીસિંહને લાગ્યું, અને તે ઓડવી શકાય તેમ ન હોવાથી તેને ના કહેવાની પણ તેની હિમત ચાલી નહીં, એટલે તે ચુપ ચુપ તેની સાથે ચાલ્યો. દરેક પગલા ચાલીને તે માણસે ઉભા રહી કાલીસિંહને કહ્યું—“આટલું જોવા છતાં પણ તમે કમલીનીનું નિમક ખાઓ છો તેનો વિચાર કરો છો કે નહીં ?”

“અલબત્ત ! કેમ ન કરે ?” કાલીસિંહે જણાવ્યું.

“તો જ્યાં વર્ષતાળ પોતાના દુર્ભાગ્ય માટે વિચાર કરતો બેઠો છે ત્યાં જઈ ભગવતીએ ચોરીને આણેલી ગુવેરાતની ગાસડી ઉપાડી આવો. એમાં લાખોની કિંમતનો માલ છે તે કદાચ દુશ્મન લઈ જશે તો કમલીનીને નુકશાન થશે.”

“પણ એમ કરવાથી કદાચ વર્ષતાળ ગુસ્સે થશે તો ?”

“તમારે વર્ષતાળના ગુરુસાને બદલે તમારા માલીકના લાભને વિચાર કરવાને છે ! વર્ષતાળ તમને કંઈ કહેશેજ નહીં ! વળી તેનેા દુશ્મન પણ કંઈ નહીં બોલે, એમ હું ધાત્ર છું કેમકે, ગાસડીમા શું છે તે એ જાણતો નથી ! વળી હું સતાર્ધને લલો છું, એટલે કદાચ તમને કોઈ અટકાવશે તો હું આવી પહોંચી તેમની સાથે લડવા મંડીશ, જે અરસામા તમે ગાસડી ઉપાડીને ચાલ્યા જાઓ !”

“ત્યારે તમે પહેલાથીજ જઈને એની સાથે લડવા માડો, જે દરમ્યાન હું આવીને ગાસડી ઉપાડી લઈશ !”

“આ ઉપરથી જણાય છે કે મારા કહેવાપર તમને બરોસો નથી, અને એ માણસથી તમે બહુ ડરો છો !”

“એમજ છે ! વર્ષતાળ સરખા બળવાનને એણે માહાત કીધો, અને તમે પણ તેની સાથે લડીને ફાવી શકશો નહીં ! તેમની લડાઈ તમે જોઈ હોત તો એની સાથે લડવાની મરજીજ ન થાત !”

“એમની લડાઈ મેં જોઈ છે, અને લડવાની હિંમત છે !”

“ત્યારે વિલબન કરો ! લડાઈ શરૂ કરો, એટલે હું આવીને ગાસડી ઉપાડી જઈશ ! પણ તમે કોણ છો, અને કમલીનીજ માટે આટલી જહેમત શા માટે ઉઠાવો છો તે તો કહો ?”

“એનેા ખુલાસો નહીં કરૂં, પણ ગાસડી લઈને તમે ક્યા જશો ? જુઓ ! હું જણાવું છું ! અહીંથી દક્ષિણ તરફ જાઓ ! થોડે દૂર પીપળાનું ઝાડ આવશે, ત્યાંથી ડાહ્યાળી તરફ પગવાટ જણાશે, તે માર્ગે જાઓ ! થોડેક ચાલતા વળી પીપળાનું ઝાડ આવશે તેની નીચે એક પુરખાવાળો માણસ અને અત્રેથી નહાસી ગયેલી હરામખોર ભગવતી બેઠેલાં હશે ! હું આવું ત્યાં સુધી તમે ત્યાંજ બેસજો અથવા એ પુરખાવાળો માણસ કહે તેમ કરજો ! તેને પણ મિત્ર ગણી ડરશો નહીં ! અરે ! એક વાત તો તમને કહેતા વીસરીજ ગયેા ! તમે જોયું તેમ એ અદ્ભૂત માણસે વર્ષતાળને પોતાને તાબે કરી લીધો છે, એટલે તેને તે પોતાની સાથે તેડી જશે ત્યારે હું પણ તેમની પાછળ જઈશ ! આથી મારી રાહ ન જોતા તમે પેલા પુરખાવાળા માણસ અને ભગવતી સહ રાતે અત્રે આવજો કેમકે, કમલીનીએ કહી ગયા મૂજબ તે વખતે અત્રે આવશે ! બસ ! તેને આ તમામ હકીકત જણાવી કહેજો

કે કાલે સાળે એમના તીવરની મહેલ આગળ આવી હુ તેમને મળીશ ! હવે મારી સાથે આવો ! હુ એની સાથે લડવાને જાઉં છું । ” આમ ઉતાવળે કહીને તે વિચિત્ર માણસ જ્યાં વર્ષતાળ ખેડે હતો ત્યાં ગયો કાઠીસિંહ પણ તેની પાછળ જઈને જરા દૂર જાડની એથે સતાઈને ઉભો તેમની દરેક હીલચાલ તે જોઈ શકતો તેમજ વાતચીત સાંભળી શકતો હતો વર્ષતાળ હજી કંઈ વિચાર કરતોજ ખેડે હતો, અને તેનો દુશ્મન પણ તેની સામે જોતો ઉભો હતો, એટલે પેલો વિચિત્ર માણસ તો જે સીલાપર ઝવેરાતની પોટલી પડી હતી તેનાપર જઈને ખેડે તેને જોતાજ વર્ષતાળે નવ્યુ કે તે પણ પોતાના દુશ્મનનોજ કોઈ સાથી હશે, પણ આ નવા માણસને જોતા તેને પણ અન્યબીમા ગરકાવ થયેલો જોઈ તે કંઈ બોલવા જતો હતો એટલામા તેના દુશ્મનનેજ તે ખુરખાવાળાને દમામથી પૂછ્યું - “તમે અહીં શામાટે આવ્યા છો ? ”

“તે તમારે જાણવાની કંઈ જરૂર નથી ! જાઈ, તમે તમારું કામ કરો । ” તે વિચિત્ર પુરૂષે બેદરકારી સહ જવાબ આપ્યો, જે સાંભળી વર્ષતાળ અને તેનો દુશ્મન બંને દગ થઈ ગયા, અને આખરે તે માણસે વર્ષતાળને કહ્યું - “ઠીક ! આપણે એની સાથે કંઈ કામ નથી માટે તુ ઉભો થઈ મારી સાથે ચાલ । ”

“ન આવે તો પીઠે ઉપાડી જાઓ । ” પેલો વિચિત્ર માણસ મશ્કરીભરે અવાજે બોલ્યો આથી તપી જઈ તે માણસે તેને પૂછ્યું - “અમારી વાતમા તમારે વચ્ચે બોલવાની શી જરૂર ? ” આના જવાબમા તે ઠાવકે મુખે બોલ્યો - “તમારા ઝગડાનો જલ્લ-દીથી અત આવી તમે બંને અહીંથી પતો તે માટે સલાહ આપું છું ! બીજાની જગ્યામા આવીને તોફાન કરવું યોગ્ય નહીં ! ”

“ઓહો ! ત્યારે આપ આ પ્રદેશના રાજા હો, એમ લાગે છે । ” તે માણસે ગભીરતા ધારણ કરીને જણાવ્યું

“આ જ ગલનો ઠેકેદાર છું, અને એટલી હિંમત રાખું છું કે હવે પદર પળની અંદર તમે અત્રેથી નહીં ચાલ્યા જાઓ તો કાન પકડીને આ જ ગલની બહાર મૂકી આવીશ અને વધુ મીઠાજ કરશે તો કપડા લૂતી ઉતરાવીને જે લાત મારી સીધો દક્ષિણ દિશાનો રસ્તો બતાવીશ । ” ખુરખાવાળાના આ શબ્દો સહન

કરી ન શકવાથી વર્ષતાળનો વેરી મ્યાનમાથી તલ્લવાર કહાડતા બોલ્યો—“ ચુપ ! એક શબ્દ વધુ બોલ્યા વગર ચાલ્યો ન નહીતો. એકજ ઝટકે બે કટકા કરી નાખીશ ! ” તે પણ રકુર્તીથી તેની સામે હસો થઈ બોલ્યો—“ પતરાળ મુકી દઈ ચુપચુપ અત્રેથી ચાલ્યા જાઓ ! તારા જેવા એક અણુધડની સામે તલ્લવાર ઉપાડવાનું મને ઠીક નથી લાગતું. તને તો હાથ અને લાતથીજ હું પાસરો કરી દઈશ ! ” આ સાંભળી પેલા માણસે તેનાપર તલ્લવારનો સખત ધા કીધો, પણ ચાલાકીથી ખસી જઈને તેનો ધા ચુકવી દઈ તેણે તેની પાછળ જઈ કમ્મરમા એક એવી લાત લગાવી કે તે જમીનપર પછડાયો. આ જોઈ વર્ષતાળ બોલી ઉઠ્યો—“ વાહવાહ ! ” પોતાની આ હાલત થતા તેમજ દુ ખ પર ડાહ્યામ દીધા બરોબર વર્ષતાળના મુખમાથી વાહવાહનો પૂકાર નીકળતાજ તે માણસ છેડાયલા સાપની માફક કુ ફાડો મારીને ઉઠી પાછો લડવા લાગ્યો. પેલા વિચિત્ર માણસે તો હજી પણ પોતાની તલ્લવાર મ્યાનમાજ રહેવા દીધી હતી, તે ફક્ત પોતાના ડ કુકાવડેજ લડતો હતો, અને બીજા હાથમાની હાલપર દુરમનના ધા ઝીલતો હતો. એ દરમ્યાન કાલીસિંહ ત્યાથી ઝવેરાતની ગાસડી ઉપાડી જતો રહ્યો. થોડીવાર સુધી લડ્યા બાદ તે ખુરખાવાળા પુરૂષે લાગ જોઈને પોતાના દુરમનના તલ્લવારવાળા હાથના કાડા પર પોતાના ડ કુકાનો એક ફટકો એવા જોરથી લગાવ્યો કે તેનું કાહુ ઉતરી જઈ તલ્લવાર હાથમાથી છટીને દૂર જઈ પડી. આ જોઈ વર્ષતાળ વળી ઉત્સાહમા બોલી ઉઠ્યો—“ વાહવાહ ! તમે જેવો બહાદુર મે આજસુધી જોયોજ નહોતો. ” પેલો માણસ પણ હવે હિ મત હારી ગયો. તે વિચિત્ર પુરૂષની સંગે લડવામા પોતે ફાવે તેમ નથી, એવી તેની પૂર્ણ ખાત્રી થતા અભયળી, શરમીંદગી અને નિરાશાસહ તે તેની તરફ એકટસે જોઈ રહ્યો, એટલે તે વિચિત્ર માણસ બોલ્યો—“ હું ફરીથી કહુ છું કે મારી આજ્ઞા મૂળજ અત્રેથી ચાલ્યા જાઓ ! વર્ષતાળ સાથેની તમારી પ ચાતમા હું પડનાર નથી ! એમા તમે તમારૂ ફેાડી લ્યો. ”

“ બહુ સાડ ! ” એમ કહી તે પુરૂષ વર્ષતાળ પાસે જઈ બોલ્યો—“ હવે તું મારી સાથે આવે છે કે નહીં ? ”

“ ના ! મારી મરજી નથી. ” વર્ષતાળે જણાવ્યું.

“ ઠીક, તો મારે જે કંઈ કરવું છે તે આ બહાદુર વીર નરના દેખતાજ કરી નાખું છું કેમકે આવા મજબૂત શાક્ષી મને ખીજ નહીં મળે ! ” આમ કહી તેણે પેલો પુરખાવાળો માણસ, જેના હાથમા તેણે પોતાની પોટલી આપી હતી, તેને બોલાવવાને જોરથી ત્રણ તાળી વજડી થોડી વાર રાહ જોવા છતાં પણ તે ન આવવાથી તેની અભયખીનો પાર રહ્યો નહીં, અને તે પોતે તેને શોધવાને ગયો ચારે તરફ શોધ્યા પછી તેણે તે માણસને વિચિત્ર હાલતમા એક ઝાડ નીચે પડેલ દીઠો તેના આખા શરીરને ઢાકનાર કાળો ઝુલ્લો અત્યારે તેના શરીર પર ન હોવાથી તે એક સ્ત્રી હતી, એમ સાફ દેખાવું હતું દોરડાથી તેના હાથ પગ મજબૂત બાંધેલ હોવાથી તે જમીન ઉપર પડી હતી, અને તેના મ્હોડામા કપડાનો કુચો મારેલો હોવાથી તે બોલી શક્તી નહોતી તેને સોપેલી તારાના બાગ્યની ગાસડી પણ તેની પાસે નહોતી પેલા માણસે તરતજ તેના મુખમાથી કુચો કઢાડી નાખ્યો, અને હાથપગ છોડી નાખતા તેની તેવી હાલત થવાનું કારણ પૂછ્યું, જેના જવાબમા તેણે જણાવ્યું—“ તમે વર્ષતાળ સાથે લડતા હતા ત્યારે એક પુરખાવાળા માણસે અહીં આવીને ઝડપથી મારા મ્હોડા ઉપર ચાદર નાખીને મને ગુ ગળાવી નાખી હું ચીસ પાડીને તમને બોલાવું તે પહેલાં તો મારા મુખમા કુચો મારીને હાથપગ મજબૂત બાંધી તમે આપેલી ગાસડી લઈ તે જતો રહ્યો ! ”

“ એહ ! હવે જણાયું કે એ હરામખોર અત્રે મારી ખરાબી કરીને પછી મેદાનમા મારી સાથે લડવા આવ્યો ! અરેરે ! એણે મારે સત્યનાશ વાળી નાખ્યું ! વર્ષતાળ પર સત્તા બેસાડવાના જે સાધન મારી પાસે હતા તે હાથમાથી જતા રહ્યા ! ”

“ પણ ક્યા પુરખાવાળા સાથે તમારે લડાઈ થઈ, અને તેનું છેવટ શું આવ્યું ? ”

“ મારી સાથે લડનાર માણસ હજી ત્યાં બેઠો છે ! તને બાંધનાર એજ હોવો જોઈએ ! હું તેને મહાત કરી શક્યો નહીં ! હવે હું એને કંઈ કરી શકું તેમ નથી ! ”

“ તો એ વર્ષતાળનો મદદગાર હશે ! ”

“ વર્ષતાળની બાબતમા વચ્ચે પડવાની તો ના પાડે છે ! ”

“ઠીક ! વહાલા ! ચિંતા ન કરો ! મેં એને ઓળખ્યો ! તક આવતા આજની શીકસ્તનુ તેનાપર વેર વાળી શકશો !”

“હે ! તે એને ઓળખ્યો ? કેવી રીતે ?”

“એ મારા હાથપગ બાધતો હતો ત્યારે એકાએક એના મુખપરથી ખુરખો ખસી જવાથી મેં એને ઓળખી લીધો !

“એ કોણ છે ?” આના જવાબ તે સ્ત્રીએ તેના કાનમાં ધીમેથી કંઈ કહ્યું, જે સાબળતાજ તે ચમકી જઈ ઉડા વિચારમાં પડી થોડીવાર સુપ રહ્યા બાદ બોલ્યો-“ઓહ ! ખુરખાતળે એ અદ્વિતિય મનુષ્ય હુપાયલું હશે એવું મેં ધાર્યું નહોતું ! બહુ ખોટું થયું ! એ વસ્તુ મારા હાથમાં હતી ત્યારે વર્ષતાળને જેટલો ભય હતો તે કરતા હવે વિશેષ છે ! હવે શી ચિંતા કરવી ? ભાળ મળી છે તો એ ક્યા જનાર છે ? ક્યારે પણ હું વેર વાળીશ ! અરે, પણ મને એક વિચિત્ર વાત સુઝી છે !” આમ કહી તેણે તે સ્ત્રીને ધીરેથી કાનમાં કંઈ કહ્યું, જે સાબળ્યા બાદ તે બોલી “ઠીક ! હું હમણાજ જઈ છું, અને ખાત્રીથી માનજો કે એક કલાકમાં મારા સ્વારીના ઘોડાની પીઠ બાંધી થશે અને તાકીદે-”

“બસ ! હું સમજી ગયો ! તમે જાઓ ! હું હવે એની પાસે જઈ છું !” આમ કહી સ્ત્રીને વીદાય કરી તે વર્ષતાળ બેઠો હતો ત્યાં ગયો પેલા ખુરખાવાળા પુરુષને ત્યાં ન જોવાથી વર્ષતાળને પૂછતા તેણે જવાબ આપ્યો-“કોણ જાણે ક્યા ગયો !”

“તું એને ઓળખે છે ?” તેણે પૂછ્યું

“ના !” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો

“ત્યારે એ તારો પક્ષ શા માટે કરતો હતો ?”

“એ મારો પક્ષ કરતો હોય એવી એની કંઈ વાત કે રીત-ભાત મારા જોવામાં તો આવી નથી !”

“ત્યારે મારે તને જણાવવું જોઈએ કે તારાના ભાગ્યની માસડી એ જોરજુલમથી બેગમના હાથમાંથી જુટવી ગયો છે !”

“ઠીક થયું ! એક બહા તો માથેથી દૂર થઈ !”

“દૂર ન થઈ ! અરે ! જો તું એને ઓળખતોજ ન હોય તો તારા પર એક નવી આકૃત આવી પડી, એમ જાણજે !”

“ભલે ! ભાગ્યમાં હશે તે થશે ! પણ હવે તમે શું માગો છો તે કહેશો ? કોઈ પ્રકારે મારો પીછો છોડશો ?”

“અરે! આસડી ગઈ તેથી શું થયું? હજીએ તું મારા પંજમાળ છે! તારી પેલી બહુજ વહાલી વસ્તુ હજી મારા કળ-જમાળ છે! બસ! હું હુકમ કરું છું કે મારી સાથે ચાલ્યો આવ!”

“ચાલો!” આમ કહી વર્ષતાળ આકાશ તરફ જોઈ નિ શ્વાસ નાખી ઉઠ્યો, અને તેની સંગે પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

તારાનું લાગ્યું !

કંમલીની પોતાનું કામ પૂર્ણ કરીને સુરગને માર્ગે પાછી ફરી ત્યારે કીરોરી, કામીની અને તારા પૂરતી શુદ્ધિમા આવી હમીર સંગે વાતચીત કરતી હતી જેમની જ દગીની આશા નહોતી તેમને સારી હાલતમાં જોઈ કંમલીની, લીલાવતી અને વીજયના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં હજી ઉઠવાની શક્તિ નહોતી વાથી તેઓ જમીનપર આડે પડખે પડી વાતો કરતી હતી પરસ્પર મીલનના આનંદની ઉર્મિ શાત પડતા કંમલીની, લીલાવતી અને વીજય હવે શું કરવું તે માટે મસહસત કરવા લાગ્યા કેમકે, કીરોરી વગેરે ચાલી શકે, એટલી બે ત્રણ દીન પછી પણ તેઓમાં શક્તિ આવવાનો સંભવ નહોતો.

“દુશ્મનોએ અમારા મહેલની એવી ખરાબ દશા કરી નાખી છે કે તેમાં જઈને રહી શકીએ તેમ નથી! અરે! ખીછાના અને વાસણો પણ તેઓ ઉપાડી ગયા છે!” કંમલીનીએ જણાવ્યું.

“વળી તળાવ માટીથી પૂરી નાખેલ હોવાથી ત્યાં નિર્લેખ થઈ આપણે રહી શકીએ નહીં તળાવ પણ સહજમાં સાફ કરી શકાય તેમ નથી!” વીજયે જણાવ્યું.

“અરે! એની તો ચિંતા નથી! તળાવ મજૂરો વગર બે દીનમાં સાફ કરી શકાય!” કંમલીનીએ જણાવ્યું—“મહેલમાં એક વિચિત્ર કુવો છે તેનું મુખ ઉઘાડી નાખું તો તેમાંથી બે હાથ ખડોળી પાણીની ધારા ઝરા માફક કેટલાક મહીના સુધી વહ્યા કરે એમ છે! વળી તળાવમાંથી પાણી નીકળી જવા માટે મ્હોટી મોરી છે! કુવાનું તેમજ મોરીનું મુખ ઉઘાડી નાખવાથી તળા-

વમાની માટી ઘેવાઈ જતા વાર લાગશે નહીં ! ” આ સાંભળી તારા ધીમે સાહે બોલી—“ અરેરે ! એ વિષે હું જાણતી હોત તો તળાવમા માટી ભરાવાજુ દેત નહીં ! ”

“ ભાવી મિથ્યા થવું નથી ! ” વીજયે જણાવ્યું—“ ત્યારે તળાવ સાફ કરીને આ આ ત્રણેને મહેલમાજ લઈ જઈએ ! ”

“ એમજ કરીશું ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું—“ જે દીનમા મહેલ અને તળાવ સાફ થઈ જશે ત્યાં સુધી એમને અત્રેજ રાખીશું ! આ સ્થાન પણ નિર્ભય છે ! અત્રે અનવ્યય માણસ આવી શકે તેમ નથી ! ચારે તરફના આ ઉંચા પહાડ પર જતા મુસાફરો વાર વાર દેખાય છે, પણ તેઓ અત્રે આવી શકતા નથી ! વીજય-સિંહ ! મહેલ અને તળાવ સાફ થઈ આપણને રહેવા લાયક થાય ત્યાં સુધી તમે ત્યાં રહેજો ! ત્યાં શું કરવું તે હું તમને સમજાવીશ ! હું અત્રે રહીને એ અરસામા આ ત્રણેની સંભાળ લઈશ ! ”

“ ભલે ! આપ કહેશો તેમ કરવાને તૈયાર છું ! ” વીજયે જણાવ્યું—“ પણ એમને માટે ખાવાપીવાની જોડવણ કરો ! ”

“ હા ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું, અને હમીરને કહ્યું—“ ભાઈ, આ રમણીક સ્થાનમા તીતર વગેરેની કંઈ ચોંટ નથી !—”

“ ખરેખર ! તીતરનો સેરવો એમને માટે બહુજ ગુણકારી છે ! ” હમીરે જણાવ્યું, એટલે કીશોરી ધીમે અવાજે બોલી ઉઠી—“ ના ! હું સેરવો કે માસ નહીં ખાઉં ! સ્ત્રીઓને એ—”

“ એપધી તરીકે લેવામાં કંઈ હરકત નથી ! ” વીજયે જણાવ્યું કીશોરી આનો કંઈ જવાબ આપી શકી નહીં હમીર તીતરો પકડવાને રવાના થયો, અને થોડી વારમા કેટલાક તીતરોને પકડીને પાછો ફર્યો. પોતાની ચેલીમાથી વાસણ કઢાડીને તે સેરવો તૈયાર કરવા લાગ્યો. કમલીની અને વીજય વાતો કરતા બેઠા વાતચરથી વાત નીકળતા વીજયે જણાવ્યું—“ આપણા અમ્મેને ઝાડ સાથે બાધી આવ્યા છીએ તે બીચારા કુખ્યા મરી જશે માટે કહો તેા તેમને અત્રે લઈ આવું, અને વઈતાળ અને કાલી-સિંહને લગવતીસહ જ મલમા છોડી આવ્યા છીએ તેઓ પણ મળી ભય તો કહી હજી કે તેમને આજે રાત્રે ત્યાં આપ મળી શકશે નહીં, અથવા તેમને પણ અત્રે તેડતો આવું ! ”

“ અશ્વને લઈ આવો ’ વર્ષતાળ, વગેરે તમને ત્યાં મળશે નહીં । ” કમલીનીએ જણાવ્યું “ વળી આ સ્થાનનો ભેદ તેમને બતાવવાનું ચોગ્ય નથી । હાલના સંજોગો જોતા કાલીસિંહપર પણ વિશ્વાસ રાખી શકાતો નથી । આમજ વર્ષતાળ મારા તાબામાં છે, તને આપણને રાજ રાખવાની તે હુ મેશા તજવીજ કરે છે, પણ એ કેટલીક બાબતોમાં એવો ફસાઈ ગયો છે કે તે ગમે તેવા આપણે શુભેચ્છક છે છતાં તેનું મન તેના કબજામાં નથી તેથી તેની વૃત્તિ ક્યારે બદલાઈ જશે તે કહેવાય નહીં । વર્ષતાળના સબધમાં આ વાત જાણી તમને અન્યથા ઉપજશે કેમકે, એની ખરી હકીકત તમે જાણતા નથી, પણ હું એની સાથે પહેડીની હકીકત જાણું છું, અને વખત આવતા તમે પણ તે જાણશો । વર્ષતાળ આપણે શુભેચ્છક છે, એમાં તો શક નથી, પણ એનું અત કરણ સ્વચ્છ નથી । એને દરેક વાતે સ્વતંત્ર બનાવવાની હું તજવીજમાં છું, પણ એનું મુખ કોઈ એવી બાબતથી સીવાઈ ગયું હોય તેમ એના મુખમાંથી એક શબ્દ નીકળતો નથી । કોઈ કાળા કર્મનું કલક એને કપાળે સજ્જડ ચોટયું છે, તે આસુઓથી પણ ધોવાઈ શકાય તેમ નથી । એજ ભૂલ માણસની આખી જીદગી બરબાદ ફૂંટી નાખે છે, તેનો વર્ષતાળ પ્રત્યક્ષ પૂરાવો છે । વીજ્યસિંહ । તમે ચાલાક છો, એટલે મારી માફક અને ભેદ જાણવાની તજવીજ કર્યો તો જરૂર લાજ મેળવી શકશો । એ નીમકહગમ નથી, પણ જે માણસનો પોતાના હૃદયપર અધિકાર નથી તેનો વિશ્વાસ કેવો કરવો ? ” આ હકીકત સાંભળીને વીજ્ય તેમજ કીરોરી, કામીની અને તારા અન્યથા પામી, પણ હમીરના ચહેરાપર તેવા આશ્ચર્યની જઈ નીશાની જણાતી નહોતી કેટલીક વસ્તુ વાતચીત કીધા બાદ વીજ્ય ઘોડાઓને લઈ આવવાને સવાના થયો લગભગ અરવે કલાકે તે ઘોડા બાધ્યા હતા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો ત્યાંથી થોડે દૂર વહેતા એક ઝરામાંથી ઘોડાઓને પાણી પીવગવીને પછી ઘાસ વાળી જમીનપર તેઓ છૂટથી ઘૂમી શકે એવી રીતે લાખા દોરડા વડે તેમને ઝાડ સાથે બાધી તે વર્ષતાળ, વગેરેને મળવાના વિચારે આગળ ચાલ્યો તે થોડેક ગયો એટલામાં તો સામેથી વર્ષતાળ અને તેનાપર કાણુ મેળવનાર પેલો વિચિત્ર માણસ સામેથી આવતા જણાયા વર્ષતાળને

બેહદ ઉદાસ જોઈ પારે આવતા વીજયે પૂછ્યું—“ કેમ મહેરબાન, ક્યા જાઓ છો ? તમારી સાથે આ મહાપુરુષ કોણ છે ? ”

“ એમને આપ નથી ઓળખતા ! ” વર્ષતાળે જણાવ્યું—
“ અગત્યના કામ માટે હું એમની સાથે જઈ છું, જેમાથી જ્યારે મુક્ત થઈ પાછો ફરીશ તે કહી શકાઉ નથી તેથી આપ કમલી-નીજને કહેજો કે, આજે રાત્રે હું એમને મળી શકીશ નહી ”

“ પણ એમની સાથે ક્યા જાઓ છો ? ”

“ તે હું નથી જાણતો ! ” વર્ષતાળે ગભરાટસહ જણાવી નિશ્વાસ નાખ્યો. કમલીનીએ તેને વિષે કહેલી હકીકત વીજયને યાદ આવી, અને તેનો હાથ પકડી એક તરફ લઈ જઈ તેણે પૂછ્યું—“ ભાઈ, તમે ક્યા જાઓ છો, તે પણ કહી શકતા નથી ? આપણે મિત્ર નથી ? તમારા અંતરની વાત મને નહી કહો ? કંઈ જવાબ આપો ! અરે ! તમે રડો છો શા માટે ? ”

“ હાથ ! મારા હૃદયની હાલત હું કહી શકતો નથી ! ” વર્ષતાળ રનેહથી વીજયનો હાથ પકડી બોલ્યો—“ તમે મારા વડીલ બધું છો ! તમને હું ખોટી વાત કહીશ, એમ મનમાં વિચાર આણુશો નહી, પણ હું કંઈ કહી શકતો નથી ! ખસ ! લાચાર છું ! મારું સર્વસ્વ આ હરામખોરના હાથમાં છે, જેમાથી છુટકારો મેળવવાની કંઈ આશા નથી ! હાથ ! ભાઈ, હવે મને જવાની આજ્ઞા આપો ! જીવતો હૃદય તો પાછો મળીશ ! ”

“ વર્ષતાળ ! તમારી વાત હું કંઈ સમજ્યો નહી ! નિરાશ ન થતા ભેદ સમજવો તો તમને મદદ કરી શકું ! ” વીજયે જણાવ્યું

“ ભાઈ, તમે મદદ કરી શકો તેમ નથી ! ખસ ! મારા કમ-નસીબને દૈવ સિવાય બીજું કોણ ફેરવી શકે તેમ છે ? ”

“ દરેક કંઈ પોતાને હાથે ફેરવવું નથી ! ઈશ્વરી પ્રેરણાથી માણસજ માણસને મદદગાર થાય છે, માટે છેડ આશા છોડી દઈ જાણી જોઈને તમારી જીદગીના દુરમન ન બનો ! ખરી હકીકત મને જણાવો ! પછી હું શું કરું છું તે જાણવો ! ”

“ પણ હું ખરી હકીકત જણાવીશ, એટલે તમેજ મને ધી ક્ષારી તમારી નજરથી દૂર કરશો ! ભાઈ ! મારી પ્રકૃતિ બદલવાની મેં તબીબી કરી છે, અને મારે કપાળે લાગેલ કાળુ કલક દૂર કરીને ધર્મપથે ચાલીશ, એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, ત્યારથી મારા હૃદયની

વિચિત્ર હાલત થઈ છે ! ભૂતકાળમાં મેં કીધેલા કર્તવ્યો પ્રકટ થઈ જશે, એમ લાગતા મને મોત કરતા પણ અધિક દુઃખ થાય છે અને એ કષ્ટમાંથી છુટવાને આત્મહત્યા કરવાનો વિચાર કરે છું ત્યારે મારા હૃદયમાંથી એક ગેળી અવાજ સંભળાય છે ‘બબર-દાર ! તારે માથેથી કશું કનો ? ડાઘ દૂર કરવાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કર્યા વગર પ્રાણ ત્યાગ કરીશ તો પ્રભુ સમક્ષ જુદો કરી નહીં જઈશ, અને તારા અમર આત્માને બેહદ સંકટ ભોગવવા પડશે તે હજારો વર્ષો સુધી પાણી વીનાની માછલી માફક તરફડશે !’ બસ ! આ ગેળી અવાજથી હું મુઝાઈ છું ! બાઈ, તમેજ વિચારો કે, મારા નિય કર્તવ્યો મારે મુખે હું તમને શું કહું ? કદાચ કહીશ તો તમે મને ધી કારશો !”

“કહી નહીં ! હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે, કદાચ મને એમ જણાશે કે તમે મારા પિતાના ખુની છો તો પણ હું તમે તરફ હમણા જોવોજ રહેજ રાખીશ, માટે સંકેત વગર બોલો !” આ સાંભળી વઈતાળ વીજયના પગમાં પડી રડવા લાગ્યો. વીજય તેને ઉઠાડી બેઠતા રહેજારે અવાજે બોલ્યો—“હિ મત રાખો ! ઈશ્વર સૌ રડા વાનાજ કરશે ! સત્યને માર્ગે ચાલનારને પ્રભુ સદા સહાય કરે છે !” પેલા વિચિત્ર માણસ દૂર ઉભો રહી આ સર્વ જોઈ રહ્યો હતો, તે ગુસ્સે થઈ વઈતાળ પ્રત્યે બોલ્યો—“વઈતાળ ! રસ્તે ચાલતા ગમે તેવા રખડતા માણસ આગળ ઉભો રહી વ કલાકના કલાક રડયા કરે, અને હું તારા ચોખીબાનની માફક ઉભો રહું શું ? ચાલ જલદી ! હું કઈ તારો તાબેદાર નથી, વ મારો તાબેદાર છે !” આથી વઈતાળે વીજય તરફ લાચારીથી નેચુ, એટલે તેણે તેના કાનમાં કઈ કહ્યું, અને પછી જરા આગળ વધીને પેલા માણસ પ્રત્યે જણાવ્યું—“જલ બહુ ચાલે છે કે ? મને રખડતો માણસ કહે છે તે હું કોણ છું તે નાણે છે ?”

“બહુ સારી રીતે ! તમે રાત્ર કુલીનસિંહના અધિચાર વીજય-સિંહ છો, તે સાથે મારે શી મતલબ ? મારા માણસને તમે આટલો વખત શામાટે બોલી કર્યો ?” પેલા માણસે પૂછ્યું

“વઈતાળ અમારો સાથી છે, છતા તારી ઘેલછામાં વ એને તારો માણસ ગણતો હોય તો તારે જે કઈ કહેવું હોય તે એને કહે !” વીજયે જણાવ્યું—“તને ગાડા ધારીને હું છાંડી જઈશ,

પણ મહારાજ કુલીનસિંહના અધિકારને હું રખડતો માણસ કહે-
વાની હિંમત કરે છે? રાજ્યના હીવાન કરતા પણ અધિકારને
દરજાને ઓછો નથી. તારી એ બેઅદબી માટે તને હું યોગ્ય
સજા કરીશ ! ”

“ મને સજા કરશો? એવા તે તમે કોણ મ્હોટા થઈ
આવ્યા? ” પેલા વિચિત્ર માણસે જણાવ્યું, એટલે વીજય તપી જઈ
બોલ્યો—“ તો રાજા કુલીનસિંહના અધિકાર કેવા છે તે બતાવું ? ”

“ હા, હા ! હું તમારાથી ડરતો નથી. ” આમ કહી તે
માણસે આનમાંથી તલવાર બેચી કઢાડી અને આગળ ધસીને
વીજયપર ધા કીધો, પણ તેણે સ્ફુર્તિથી કુહીને ફર ખસી જઈ
એક ન્હાનો પથ્થર જમીનપરથી ઉપાડી લઈને પોતાના દુશ્મનને
એવો માર્યો કે તે તેના ધુટણમાં લાગતા તે લથડી ગયો. તે
સાવધ થાય તે પહેલા તેણે બીજો પથ્થર તેના બીજા ધુટણમાં
એવા ભેરથી માર્યો કે તે હલો રહી શક્યો નહીં. વળી વીજયે
ત્રીજો પથ્થર તેના જમણા હાથના કાડામાં એવા ભેરથી
માર્યો કે તલવાર તેના હાથમાંથી છુટીને જમીનપર પડી ગઈ.
હજી તે ગભરાટસહ વીજય તરફ ભેઈ રહ્યો હતો, એટલામાં તેણે
ફેંકેલ એક બીજો પથ્થર તેના કપાળમાં એવો સજાડ લાવ્યો.
કે તેથી તમ્મર ખાઈ તે જમીનપર ઢળી પડ્યો. તરતજ વીજયે
તેની પાસે જઈને પોતાની શેલીમાંથી બેહોશીની દવા કઢાડી
તેને સુધાડી હીધી અને તેના હાથપગ બાધ્યા બાદ વર્ષતાળ પાસે
આવી કહ્યું—“ તમે ચિંતા કરશો નહીં. એ હરામખોરને હું કેવો
બનાડુ છું તે જાણો ! ”

“ આહાહા ! આપના શા વખાણ કરે ? ” વર્ષતાળ બોલ્યો.
“ અરેરે ! એક વાર એવો વખત હતો કે આવા દુષ્ટ માણસો
મારું નામ સાંભળતા કંપી જતા હતા ! હાલ સમય બદલાઈ ગયો !
એનું મુખ ભેતા મારી શક્તિ, ચપલતા અને ચાલાકી જતી રહી
છે. હવે હું શું કરું ? મારી પત્નિને એણે કોણ બાંધે કયા કેદ
કરી છે, તે માટે વિચાર કરવો જોઈએ ! ”

“ એમ ? ક્ષીકર નહીં ! એ કોણ છે, તમને ક્યારે મળ્યો
અને પછી શું થયું, તે પહેલા જણાવો ! ” વીજયે વિચારીને પૂછ્યું,
જેના જવાબમાં તે માણસ કોણ હતો તે તો વર્ષતાળે જણાવ્યું.

નહી, પણ જ ગલમા એ મળ્યા પછી જે કંઈ બન્યું હતું તે સવિ-
સ્તર જણાવ્યું વીજય વિચારમાં પડી ગયો. ભગવતી નહારી
જવા માટે તે દીલગીર થયો કેમકે, તેને પેલા ખુરખાવાળા માણસે
પકડી હતી તે કંઈ વર્ષતાળ અને તે જાણતા નહોતા એ ખુરખા
વાળો કોણ હશે? તારાનું ભાગ્ય શી વસ્તુ હશે? વગેરે બાબતો
ઉપર વીજયના મનમાં અનેક વિચાર પસાર થઈ ગયા તારાના
એ ભાગ્યના સબધમાં વર્ષતાળ કરતા વધુ સ્પષ્ટ હકીકત કોઈ
જણાવી શકે તેમ નથી, એની જોકે વીજયની ખાત્રી થઈ, પણ અત્યારે
તે પોતાને મુખે એ ભેદ કદી ખુલ્લો કરશે નહી, અને તે માટે
દબાણ કરવાથી એ દુઃખી થશે એમ ધારી તેણે પુછ્યું - “વર્ષતાળ,
મારા પર તમને વિશ્વાસ છે? આ દુષ્ટના પંજમાંથી હું તમને
છોડાવવાની તજવીજ કરૂં? એને હું મારી નાખીશ કે કેદ રાખીશ
એ માટે ચિંતા કરશો નહીં. એમ કરવાથી તમારા પતિ પર
સકટ આવી પડશે, એ હું સમજું છું.”

“આપના પર મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આ દુષ્ટ સાથે આપ
ગમે તેમ વરતો, પણ મારી એટલીજ ચરજ છે કે આ ભેદ
વિષે મારે મુખેથી કંઈ બે લાવવાની આપ તજવીજ કરશો નહી,
અને તપાસ કરતા જ્ઞાત્ય તમને એ વિષે કંઈ જાણ થાય તો પણ
મારી ઈચ્છા વિના તે ભેદ મહારાજ કુલીનસિંહજી, એમના બંને
કુમારો, મહારાજ જોરાવરસિંહજી, તારા અને કમલીનીજીને જણા-
વશો નહીં. આશા છે કે મારી એટલી ચરજ માન્ય રાખશો.
અને મને આપનો નહાનો બાઈ સમજી આ દુષ્ટના પંજમાંથી
છોડાવશો. એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે આ લુચ્ચાને કેદ કરીને
આપ નિશ્ચિત નહીં રહેશો કેમકે, એના સાથીઓ જબરા
લુચ્ચા છે.”

“ચિંતા નહીં. બસ! તમારી રજા વગર તમારો ભેદ હુદ-
યમાં છૂપાવી રાખવાને હું કમ્બલ છું. ગલરાશો નહીં! તમારી
ચિંતા દૂર કરી તમને સ્વતંત્ર બનાવવાની હું તજવીજ કરીશ,
માટે હાલ તો તમે જાઓ, આવતી કાલે પ્રભાતે કમલીનીજીના
મહેલે આવી અમને મળજો. કાલીસિંહ મળે તો એને તેડતા
આવજો.”

“આ મર્વ હકીકત કમલીનીજીને જણાવશો શું?”

“જરૂર પડશે તો જણાવીશ ! તમને કંઈ હરકત નથી ! તમારો બેઠ હપાવવાની મારી પ્રતિજ્ઞા હું નહિ ભૂલું !” પછી વર્ષતાળ ત્યાથી રવાના થયો, એટલે વીજ્ય પેલા બેઠોશ માણસની ગાસડી ઉપાડીને ઘોડા હતા ત્યાં આવ્યો, અને એક પોડાપર તે ગાસડી બાધીને બીજા ઘોડાપર પોતે બેસી બને ઘોડાને ચલાવતો કમલીની, વગેરે હતા તે તરફ ચાલ્યો, અને બપોર વીત્યા બાદ તેમની પાસે જઈ પહોંચ્યો. ખોરાક પેટમાં જવા બાદ કીશોરી, વગેરેને કંઈક શક્તિ આવી હતી તેઓ વાતચીત કરતી સીલાને અઢેલીને બેઠી હતી. વીજ્યને જોતાજ હમીરે ઉઠીને ઘોડાપરથી પેલા માણસની ગાસડી લઈને કમલીનીની પાસે આણી મુકી, એટલામાં વીજ્યે ઘોડા ઝાડ સાથે બાધી તેમની પાસે આવી તે ગાસડી છોડી તેમથી નીકળેલા બેઠોશ માણસ તરફ સધ જાઓ. અભયબીસહ જોવા લાગ્યા અને કમલીનીએ વીજ્યને પૂછ્યું “એ કોણ છે ? એને કયાથી લાવ્યા ?”

“એ કોણ છે તે હું જણાવતો નથી !” વીજ્યે જણાવ્યું

“ત્યારે એને શામાટે પકડી આવ્યા ?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“એની હકીકત તો બહુજ વિચિત્ર છે !” વીજ્યે જણાવ્યું—

“ખરેખર ! વર્ષતાળ કોઈ મોટા બેઠોનો ભોગ થઈ પડ્યો છે !”

“હીક, પણ એ લાગીતુટી વાતોને બદલે ખુલાસાવાર હકીકત જણાવો !” કમલીનીએ કહ્યું, એટલે વીજ્યે તે વિચિત્ર માણસ અને પેલા ખુરબાવાળા બેઠી માણસને લગતી વર્ષતાળને મુખે સાબળેલી હકીકત કહી સંભળાવી, જેથી કમલીનીને તો જોકે અભયબી ઉપજી, પણ તારા વધુ અભયબ થઈ આખરે કમલીનીએ તારાને પૂછ્યું—“સખી, તારા ભાગ્યની ગાસડી આ માણસની પાસે હતી ત્યારે તું એને ઓળખતી હોઈશ !”

“એને મેં કદી જોયો નથી !” તારાએ કહ્યું

“ખરેખર છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું—“એણે પોતાનું સ્વરૂપ બદલ્યું હશે ! એના બનાવટી વાળ કહાડી નાખી એનું મુખ ઘોઈ નાખીશું પછી કદાચ તું એને ઓળખી શકીશ !”

‘ખરૂં ! હું એનું મુખ ઘોઈ નાખું !’ આમ કહી વીજ્ય પોતાની થેલીમાંથી લોટો કહાડી પાસે વહેતા ઝરામાંથી પાણી ભરી આવ્યો, અને પેલા વેપારી માણસના કૃત્રિમ વાળ કહાડી

નાખી તેનું મુખ ઘોવા લાગ્યો. જેમ જેમ તે માણસનો ચહેરો સાફ થતો ગયો તેમ તેમ તારાના મુખપરનો રંગ બદલાતો ગયો, અને તે માણસનું ખરૂં સ્વરૂપ જોતાજ તે એક ચીસ પાડીને બેહોશ થઈ ઢળી પડી. આથી સઘળાઓનું ધ્યાન તારા તરફ ગયું, અને કમલીની બોલી ઉઠી—“તારા આ માણસને ઓળખે છે!” એટલામા હમીરની નજર સામી તરફ જતા તે બોલી ઉઠ્યો—“અરે! પેલો પુરખાવાળો માણસ આ તરફ આવે છે? અત્રેનો માર્ગ એણે ક્યાંથી જાણ્યો હશે? કાકાજીની પાછળ તો નહીં આવ્યો હોય? કાકાજીએ જણાવેલ પુરખાવાળો માણસ એજ હશે કેમકે, એના હાથમા ગાસડી પણ છે, જેમા તારાનું લાગ્ય બાધેલ હોય જોઈએ!” કમલીની અને વીજયે તે તરફ જોયું અને વીજય બોલી ઉઠ્યો—“એજ હશે!” જોતજોતામા તે તેમની પાસે આવી પહોંચ્યો, એટલે વીજયે તેને પૂછ્યું—“આપ અત્રે શા માટે આવ્યા? અત્રેનો માર્ગ આપ જાણે છે?”

“ના, હું તમારી પાછળ આવ્યો.” આમ કહી તે માણસે પોતાના મુખપરનો પુરખો ખસેડી નાખ્યો, એટલે સઘળાઓ ચતુરને જોઈ આનંદ સાથે અભયખીમા ગરકાવ થઈ ગયા. હમીરે ઉઠીને પોતાના પિતાને નમન કર્યું. વીજય તથા કમલીની, વગેરેએ પણ તેને માન સહ પોતાની પાસે બેસાડ્યો, અને વીજયે પૂછ્યું—“વર્ષતાળે જણાવેલ વિચિત્ર માણસ આપજ હતા?”

“હા! વર્ષતાળને એ વિષે શક પણ નહીં ગયો હોય!” ચતુરે જણાવ્યું—“આ બેહોશ પડેલ માણસ અને વર્ષતાળ વચ્ચે થયેલી ખટપટને લગતી હકીકત વર્ષતાળે તમને કહીજ હશે!”

“કહી છે તો ખરી, પણ તે તમામ ખરી હોવા માટે મારી ખાત્રી નથી!” વીજયે જણાવ્યું.

“મને પણ રાત્રીના બનાવપરથી એમજ લાગ્યું.” ચતુરે જણાવ્યું—“હુંજ તમામ હકીકત જણાવું છું! બળને સાથે લઈ હું રત્નપુર ગયો, ત્યાં અમને તીલસ્મી મહેલ ઉપર દુરમનોએ હુમલો કરવાના સમાચાર મળ્યા, એટલે થોડાક સીપાઈઓને તેમની સામે રવાના કરી હું અને બળ પણ સ્વરૂપ બદલી તે તરફ રવાના થયા. રાત્રે અમે જ ગલમા ચાલ્યા જતા હતા એટલામા પાછળથી આવતા ઘોડાની ટાપનો અવાજ સંભળાયો તે સ્વાર અમારી

આગળ નીકળી જાય તે માટે અમે ઝાડની એથે સંતાઈને ઉભા રહ્યા, પણ તેજ ઝાડની પાસે આવી પહોંચતા તે સ્વારે પોતાના અશ્વને ઉભો રાખ્યો. આ ઘોડાપર એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી બેઠા હતા. તેઓ બંને ત્યાજ ઘોડાપરથી ઉતર્યા—” આટલું કહી તે કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો—” પણ અત્યારે મારી હકીકત કહેતા બેસી રહેવાનું મને ઠીક લાગતું નથી. એક તરફ તારા બેહોશ પડી છે, અને બીજી તરફ કીશોરી કુવરી અને કામીની લાખા સમયની માદગીમાથી સાબ થયા હોય તેવા અશક્ત થઈ ગયા છે તેમજ તમે પણ સુસ્ત અને ઉદાસ જણાઓ છો, માટે પહેલાં અત્રેની હકીકત જણાવો. ”

” મારી મરજી પહેલાં આપની હકીકત સાંભળવાની છે. ” કમલીનીએ જણાવ્યું આથી ચતુરે જણાવ્યું—” બહે! હું જણાવું છું! ઘોડાપરથી ઉતરેલો પુરુષ આ બેહોશ પડેલ મહસ્ત હતો. એને પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું—” આપને જોતાજ વર્ષતાળનો ચહેરો ઉતરી ગયો! ” આના જવાબમાં આ માણસે જણાવ્યું—” ખરેખર! એ મને મરી ગયેલોજ માનતો હતો! હવે આજે એની સગે મારે કંવી ઝામે છે તે જોજો! હું એને મારી સાથે લઈ જઈશ, અને નહીં માને તો એ મ્હોટો બહાદુર અને બલોન્માણસ થઈ ફરે છે, તે આજે એનું બોપાળું ખુલ્લું કરી દઈશ! ” બીજી કેટલીક નકામી વાતચીત કરી તેઓ થોડી વારે પાછા ઘોડેસ્વાર થઈ આગળ ચાલ્યા. અમે પણ તે માણસ કોણ છે, અને વર્ષતાળને તેની સાથે રોડ સંબંધ છે, તે જણવાની ઇચ્છાએ તેમની પાછળ ગયા. થોડેક જતા જ ગલમાં કાલીસિંહ અને ભગવતી વાતો કરતા ઉભા હતા ત્યાં અમે જઈ પહોંચ્યા ત્યાં થોડીવાર પછી આપ સર્વ પણ આવી પહોંચ્યા, પણ હું તે વખતે આપને મળ્યો નહીં, અને આ વિચિત્ર માણસની પૂઠેજ રહ્યો. આથી આપ ત્યાંથી ચાલી જવા બાદ વિચિત્ર તમાસો અમે જોયા. ” આમ કહી તેણે તે વખતે બનેલી તમામ હકીકત જણાવી, જે આપણે જાણી ગયા છીએજ બીજા ધુર-ખાવાળા વિષે જણવાને વાચનારને ઉપજેલી આતુરતા શાત કરવાને અત્રે ખુલાસો કરીશું કે તે બળ હતો, અને તેણેજ નહાસી જતી ભગવતીને પકડી હતી. તેનેજ મળવાની ચતુરે કાલીસિંહને સલાહ આપી હતી. આ સર્વ હકીકત જણાવ્યા બાદ ચતુરે કહ્યું

“પછી આ માણસ વઈતાળને લઇને ચાલ્યો, એટલે હું પણ તેમની પાછળ ગયો, પણ માર્ગમાજ તેને વીજ્ય મળ્યો, અને તે એને પકડી અહીં લાવ્યો। આથી હું વીજ્યની પાછળ આવ્યો।” આટલું કહી તે ચુપ થઈ બેઠોશ તારા તરફ જોવા લાગ્યો, એટલે કમલીની ગભીર અવાજે બોલી—“આ વિચિત્ર હકીકત પરથી જણાય છે કે એમા નક્કી કંઈ છપો ભેદ હોવો જોઈએ।”

“આજ કંઈક ગુપ્ત ભેદ ખુલ્લા થશે। આ માણસ પોતાની હકીકત જણાવે, એવી યુક્તિ કરીએ।” ચતુરે જણાવ્યું

“તો એને શુદ્ધિમા આણીશું ?” વીજ્યે પૂછ્યું

“ના। પહેલા તારાને શુદ્ધિમા આણવાની તજવીજ કરો।” ચતુરે જણાવ્યું તરતજ વીજ્ય તારાને શુદ્ધિમા આણવાના ઉપચાર કરવા લાગ્યો, જે અરસામા કમલીનીએ ચતુરના પૂછવાથી કીશોરી વગેરેના છટકારાની હકીકત દુકમા જણાવી તારા શુદ્ધિમા આવતા કમલીનીએ તેને પૂછ્યું—“બહેન, આ માણસને જોઈ તું ડરી ગઈ તે એને ઓળખે છે ?”

“હા, ઓળખુ છું। હાય! એનો ભેદ મારે મ્હોડે કહી શકતી નથી।” તારાએ જણાવ્યું—“અરે! એણે કોઈનું કંઈ બગાડ્યું નથી। આપ સર્વ એની પૂઠે શા માટે પડ્યા છો ?”

“બહેન, મેનો ભેદ જાણવા છતાં તું શા માટે છપાવે છે તે સમજી શકાતું નથી।” કમલીનીએ અન્યબી બતાવી—“એને વઈતાળ સાથે શી વાત થઈ તે સાબલયા છતાં પણ જાણે પોતાને માણસ હોય એવા ભાવથી તું એના તરફ જોઈ રહી છે—”

“હાય! હવે હૃદયનો વેગ હું ગ્રાપી શકતી નથી।” તારા નિશ્વાસ નાખી બોલી—“હું ખના દીન વીત્યા બાદ પ્રગટ કરવાની ઈચ્છાએ આટલા દીનમંદી ગુત રાખેલ ભેદ હવે સતાડી રાખવાની શક્તિ મારા હૃદયના નથી। હવે નથી છપાવી શકતી। બહેન કમલીની, તું મારી સગી બહેનજ છે। હું તારી મ્હોટી બહેન લક્ષ્મીદેવી છું।” આ સાંભળી કમલીની ચમકીને તારાને બેઠી પડતા બોલી “ઓહ! મારી મ્હોટી બહેન લક્ષ્મીદેવી।”

“આ પુરૂષ આપણા પિતાજી બલભદ્રસિંહજી છે।” તારાએ જણાવ્યું સઘળાઓની અન્યબીનો પાર રહ્યો નહીં તારાનું બોલવું ચાલુજ હતું—“હરામખોર માયાવતીને પાપે મારી સાથે

પિતાજી પણ કારામૃહમા પડ્યા હતા. નીચ દારોગાએ એટલાથી સતોષ ન પામીને પિતાજીને ઝેર આપ્યું હતું, જ્યાં પ્રભુએ એક મદદગાર મોકલી આપવાથી એમના પ્રાણ ઉગાર્યા. પણ ઝેર એમના શરિરમા કુટી નીકળ્યું, જેથી સ્વરૂપ એટલું બધું બદલાય ગયું છે કે તે ઓળખી શકાયજ નહીં! અરેરે! એ પછી પણ અમારા પર કેવા સ કટ આવી પડ્યા તે કહેતા માત્ર હૃદય કમકમે છે બહેન, પિતાજીને પૂછ! ” વાચનાર આથી કમલીની પર કેવી અસર થઈ હશે, ચતુર અને હમીરની ગી હાલત થઈ હશે, પથ્થર મારીને તે માણસનું માથું ભાગનાર વીજ્યને કેટલી શરમ લાગી હશે, એ સર્વનો ખ્યાલ આપજ કરી લેજો. કમલીની પોતાના બેહોશ પિતા પાસે દોડી જઈ તેનું મસ્તક ખોળામા મૂકી રડવા લાગી ચતુર પણ પાસે જઈ તેને શુદ્ધિમા આણવા લખલખો સુવાડવા લાગ્યો થોડી વારમા બલભદ્રસિંહ શુદ્ધિમા આવી બેઠો થઈને અન્નચખી સહ પોતાની આસપાસ બેવા લાગ્યો તારા, કમલીની અને લીલાવતીપર નજર પડતાજ તેની આખો-માથી આસુની ધારા વહેવા લાગી, અને તેણે ધ્રુજતે સાદે કમલીનીને પૂછ્યું—“ તારાએ મારા અથવા પોતાના સ બધમા કઈ નવિન હકીકત જણાવી છે? મારી તરફ તમે સધળા જે ભાવથી બુઝો છો તે પરથી ખુલ્લું જણાય છે કે, તારાએ મને ઓળખ્યો છે, અને મારા તેમજ પોતાના સ બધમા તમને કહ્યું છે. ”

“ હા! બહેન તારાએ તમામ ભેદ ખુલ્લો કર્યો છે પિતાજી! ”
કમલીની ગળગળે સાદે બોલી

“ હુજ તમે ત્રણે બહેનોનો અભાગી પિતા છું. ” બલભદ્ર-સિંહ રનેહલરે અવાજે બોલ્યો—“ દુશ્મનોપર વેર વાળવા હજી થોડા દીન ગુપ્ત રહેવાની મારી ઈચ્છા હતી, પણ ભાવી બળવાન છે. પુત્રી, તારો પિતા જીવતો હોવાનો તને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવ્યો હતો? ”

“ ના પિતાજી! ” કમલીની રડતા રડતા બોલી—“ અરેરે વર્ષો થયા અમે તો માનતી હતી કે, અમારે માથેથી આપ પિતા રૂપી છત્ર દેવે છીનવી લઈ અમને ઉધાડી કરી હતી પણ આજે અમારો ભાગ્યોદય થયો કે પ્રભુએ આપને પાછા મેળવ્યા છે! ”

તારામા શક્તિ ન હોવાથી બલભદ્રસિંહ તેની પાસે જઈ તેને બેઠયો. લીલાવતી પણ પોતાના પિતાને મળી ખૂબ રડી. આન દની ઉર્મિ શાત પડતા તેઓ વાતચીત કરતા બેઠા, એટલે વીજયે બલભદ્રસિંહ પ્રત્યે કહ્યું-“અભાનુમા મારાથી ભૂલ થઈ, તે માટે ક્ષમા કરશો !”

“મને ખોટું લાગ્યું નથી !” બલભદ્રસિંહે હસીને જણાવ્યું-“હવે તમારાપરજ મારો આધાર છે ! વર્ષતાળ તમારો મિત્ર છે, એ માટે લાચાર છું ! એને હું માફ કરી શકતો નથી !”

“આપને વર્ષતાળ સાથે એવી કઈ વાતનો અટક પડી ગયો છે ?” ચતુરે અભયબી સહ પૂછ્યું, એટલે બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું-“આથી લાગે છે કે, એક સ્ત્રીના હાથમાથી જે ગાસડી આપ ખુટવી લાગ્યા તે હજી છોડીને જોઈ નથી !”

“એ સ્ત્રી કોણ હતી પિતાજી ?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“પુત્રી, તેની હકીકત પણ જાણીશ !” આમ કહી બલભદ્રસિંહે ચતુરને કહ્યું-“ગાસડી છોડો !” તરતજ ચતુરે ગાસડી છોડવા માડી તેમાથી શું નીકળે છે તે જાણવાને સધળાઓ તે તરફ આતુરતાથી જોવા લાગ્યા ગાસડી છોડતા તેમાથી ચાલીની કલમદાન સરખી એક ન્હાની પેટી અને કાગળોનું એક બડલ નીકળ્યા બલભદ્રસિંહના કહેવાથી ચતુરે પહેલા કાગળનું બડલ છોડ્યું તો જણાયું કે કેટલાક લખેલા કાગળો એક ખીલ સાથે સાધેલા હતા તરતજ બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું-“આ ચીટ્ટીઓ મેં અનુક્રમે ચોટાડેલી છે, માટે પહેલેથીજ આપ વાચવા માડો !” તરતજ ચતુરે પહેલો કાગળ વાચવા માડ્યો, જેમા નીચે મુજબ લખ્યું હતું -

વહાલા મિત્ર રઘુવરસિંહ ! આપ જાણતાજ હશે કે બલભદ્રસિંહની પુત્રી લક્ષ્મીદેવીના લગ્ન રાજા જોરાવરસિંહ સંગે થનાર છે, પણ મારી ઇચ્છા છે કે, એ સંબંધ તુટી જઈ મારી પુત્રી સુદરના રાજા જોરાવરસિંહ સંગે લગ્ન થાય, માટે એ માટે આપ કૃપા કરીને જરૂર ગોઠવણ કરશો ! મારું એ કામ પાર પાડશે તો જીવિત પર્યંત હું આપનો આભાર નહીં વીસડ ! મિત્ર, મને ફક્ત આપનો આધાર છે !-લી. જયપાળ.

આ પત્ર સમાપ્ત થતા તારાએ પૂછ્યું—“પિતાજી, એ રધુવર સિંહ કોણ ?” જવાબમાં ચતુર બોલી ઉઠ્યો “આપણે વર્ષતાળ ! અને ક્રીસનરાય એનોજ પુત્ર છે !-”

“માયાવતીનું ખર્ચ નામ સુદર છે !” બલભદ્રસિંહે ઉમેર્યું કમલીનીના કહેવાથી ચતુરે બીજો પત્ર વાચવા માડ્યો -

જયપાળ ! એ કામની હું તજવીજ કરીશ, પણ તેમાં બેહદ મહેનત હોવાથી ખુલ્લી રીતે તેની સંગે લગ્ન કરી શકાશે નહીં, પણ દારોગાને હાથમાં લઈએ તો કંઈ રસ્તો નીકળે ! દારોગો લાલચુ હોવાથી હાથમાં આવે તેમ છે, પણ આપ ગરીબ છો એટલે ઉપાય નથી !-લી રધુવરસિંહ

“આ ઉપરથી વર્ષતાળ બહુજ નીચ, હુઆરો જણાય છે !” વીજય બોલી ઉઠ્યો, એટલે કમલીની બોલી—“પણ તેને તમારો મિત્ર બનાવવાની તમે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તેનું કેમ ?”

“ત્યારે તો થોડી વારમાંજ વીજયસિંહને એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે !” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું, અને ઉમેર્યું—“વર્ષતાળના પત્રનો જયપાળે શો જવાબ વાજ્યો તે જણાયું નહીં કેમકે, તે પત્ર મારા હાથમાં આવ્યો નથી ! ત્રીજો પણ વર્ષતાળનોજ પત્ર છે !” પછી ચતુરે નીચે મુજબ ત્રીજો પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો —

જયપાળ ! સુદર વિધવા અને ઉમ્મરે પુખ્ત હોવા છતાં કહે ઠીંગણી હોવાથી મ્હોટી ઉમ્મરની લાગતી નથી, એમ તમે લખ્યું, પણ કેટલીક બાબતો એવી છે, જે બીજો કોઈ કદાચ નહીં જાણે પણ જેની સંગે તેના લગ્ન થશે તે અવશ્ય જાણી શકશે આથી જોરાવરસિંહનો દારોગો કરે છે, પણ મેં એને લવિષ્યની મ્હોટી લાલચો આપી છે તેમાં તે અનર્થ-ભોળવાઈ ગયો છે હું તમને ખાત્રી આપું છું કે આ લગ્ન જાહેર રીતે તો નહીં કરી શકાય, પણ એ માટે બરોબર લગ્નને દિવસેજ અજબ યુક્તિ ચલાવીશું. એ માટે આજથી આઠમે દિવસે-આવતે ગુરવારે સાંજે દારોગાજીના મહેલે તમે એમને મળજો ! હું પણ તે વખતે ત્યાં હોઈશ, પછી બધું નક્કી કરીશું-લી રધુવર

પત્ર પૂર્ણ થતા કમલીની બોલી ઉઠી—“અરે ! વર્ષતાળે આવા નીચ કામ કર્યા હશે, એ હું જાણતી નહોતી મહારાજ કુલીન-સિંહજીનો પેતો ગુન્હેગાર છે, તેના પૂજાવા માયાવતી અને માલ-

તીના પળમા છે, એમ તેણે જણાવ્યું હતું મારાથી બનતી મદદ કરીને એ પૂરાવાઓનો નાશ કીધો, પણ વર્ષતાળનું માયાવતીને એવું શું કામ હશે કે તેને દબાવીને પોતાના હાથમા રાખવાને તેણે એ પૂરાવા ભેગા કીધા હતા, એ માટે મને અભયળી ઉપજ હતી. આને એ લેદ ખુલ્લો થયો. હવે સમજાયું કે જોરાવર-સિંહજી અને લક્ષ્મીદેવી સાથે રમાયલા કપટમા વર્ષતાળનો હાથ હતો, અને એ માટે વર્ષતાળ, દારોગો અને માયાવતી ડરતા હતા, અને તેણી પણ દારોગા અને વર્ષતાળની આથી દબાયેલી હતી જોરાવરસિંહજીને કેદ કીધા બાદ તેની ધાસ્તિ વધી ગઈ હતી, અને વર્ષતાળે તેને ડરાવી ધમકાવીને તેની પાસેથી પઈસા કઢાવવા માડ્યા હશે આથીજ વર્ષતાળને પોતાના પળમા સપડાવવાને તેણે તેને રાજ કુલીનસિંહજીનો ગુન્હેગાર સાબીત કરવાને લગતા પૂરાવા ભેગા કર્યા હશે. અરેરે! આ પહેલાથી જણતી હોત તો મેં એને મદદ કરીજ નહોત. ”

“પણ એણે આપના કામોમા તનમનથી સારી સેવા બજાવી છે, માટે એને ઈનામ આપવું પડશે.” વીજયે જણાવ્યું, એટલે લીલાવતી બોલી ઉઠી—“કદી નહીં. હું એને ક્ષમા નહીં કરૂં.”

“અરે! પોતાની ભૂલો માટે હવે તે બહુજ પશ્ચાતાપ કરે છે.” વીજયે જણાવ્યું.

“તોપણ તેના આ ગુન્હા હું ક્ષમા નહીંજ કરૂં.” કમલીની ગુસ્સાસહ બોલી, જેમા બલભદ્રસિંહે ઉમેર્યું—“અરે! હજી તમે કંઈ જોયું નથી! એના કરતુકોનો સોમો ભાગ પણ હજી તમને જણાયો નથી. આગળના પત્રો વાંચી જુઓ, પછી આ ચાદીની પેટી ઉઘડશે ત્યારે અમે વીજયસિંહજીને પૂછીશું કે, હવે વર્ષતાળ સાથે કેવી રીતે વર્તવું?” આ સમયે તારા-કહો કે લક્ષ્મીદેવી દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખતી ચુપ બેઠી તમામ વાત સાંભળતી હતી લજ્જાને લીધે પોતાના પિતા સમક્ષ તે એ વિષે કંઈ બોલી શકતી નહોતી, પણ વર્ષતાળ ઉપર તેને એટલો બધો ગુસ્સો ઉપજ્યો કે તેની જવાબથી તેનું શરીર ગરમ થઈ ગયું હતું તેના કહેવાથી ચતુરે ચોથો પત્ર નીચે મૂળજ વાંચવા માડ્યો. —

પરમ રનેહી લાઈ જયપાળ ! આપને પત્ર લખી શક્યો નહીં એ માટે ઉદાસ થયો નહીં બલભદ્રસિંહ અને લક્ષ્મીદેવીને મારી

નાખવાની તજવીજમા હુ, પણ તેમા હજી ફાળ્યો નથી કેમકે, બલભદ્ર પોતે અર્ધચાર હોવા સાથે રાજા જોરાવરસિંહ હની આજ્ઞાથી આજકાલ ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહ પણ એ ધરની સલાજ રાખે છે, પણ ચિંતા નહીં બલભદ્રના ધરની પડોશમાજ મે હલવાઈની દુકાન ઉધાડી હોશીયાર હલવાઈઓને નોકરીમા રાખ્યા છે દારોગાએ આપેલું ઝેર કેટલીક જાતની મીઠાઈમા ખૂબીથી મેળવ્યું છે આ ઝેર ખાધા પછી માણસ તરતજ મરણ પામવું નથી, પણ લાખી માદગી લોગવ્યા બાદ તે મરણ પામે છે ઝેર તેના આખા શરીરમા ફેલી નીકળ્યાથી તે ગરમીના રોગથી મરણ પામ્યો, એમ લાગે છે એ ધરના નોકરો અને દાસીઓ સાથે મે ઓળખાણ કરી છે, એટલે તેમની ગમે તેટલી સાવચેતી છતાં મારી ઝેરી મીઠાઈ એકાદ દિવસે બલભદ્રના પેટમા જશે આપની પુત્રી ચાલાક છે, અને સુજનના ધરમા ઠીક રહી છે । સુજને તેને પોતાની લત્રિજી તરીકે ઓળખાવી છે, અને તેની પણ વાતચીત ચાલી છે, પણ જોરાવરસિંહનો ડોકરો બહુ પકડે છે, જેનું કાસળ કહાડવાની દારોગાજી તજવીજમા છે, માટે ચિંતા કરશે નહીં કામ અવશ્ય પાર પડશે આજથી માંડ નામ બદલ્યું છે, માટે હવેથી મને એ નામે ઓળખજો - લીં વર્ધતાળ.

આ પત્રની સઘળાઓ ઉપર લયાનક અસર થઈ સર્વના મુખમાથી ગુસ્સાના ઉદ્ભારો નીકળવા લાગ્યા વીજય બોલ્યો-
“ વર્ધતાળે આપણી સાથે મળીને જે કામ કીધા છે તે પરથી તે આપણી તરફ વફાદાર છે, એવી ખાત્રી થઈ હતી અને-”

“ અરે ! એ મહા ઝેરી નામ છે । ” બલભદ્રસિંહ બોલી ઉઠ્યો-“ એનો કેવો વિશ્વાસ ! થોડા દીનમા આપને તે પોતાના પત્નમા લઈને પછી માયાવતીને મળી ગયો હોત । અરે ! એણે ક્યારનું એમ કયું હોત પણ જમારથી એણે મને દીધો છે, અને હું જીવતો હોવાની એને ખાત્રી થઈ છે ત્યારથી એ ગભરાયો છે, અને પોતાના બચાવની બારી શોધે છે । ” આમ કહી તેણે ચતુરને આજળ વાચવા જણાવ્યું, જેથી તેણે નીચલો પત્ર વાચવા માડ્યો -

સ્નેહી લાઈ જયજાજ ! તમે લાગ્યરાળી છો જોરાવરનો વ્રજ પિતા સ્વધામ પહોંચી ગયાથી તમારા કામની વચ્ચેથી એક

કાઠો દૂર થયો ! મારી અને દારોગાજીની મહેનત સફળ થઈ !
પિતાના મરણથી જોરાવરના લગ્ન એક વર્ષ મુલતવી રહ્યા, એ
અરસામા અમે ગમે તે હંધુ ચતુ કરી નાખીશું -વર્ધતાળ

પત્ર પૂર્ણ થતા ચતુર હરકેરાઈ ગયે જરા ચુપ રહી તેણે
સ્વસ્થ થઈ બીજે પત્ર વાચવા માડ્યો -

ભાગ્યશાળી જયપાળ ! કૃતેહ ! આજે મારી મીઠાઈ
બલભદ્રસિ હના ધરમા પહોચી ગઈ છે ! એનું પરિણામ શુ આવે
છે તે હવે પછી લખી જણાવીશ -વર્ધતાળ.

“ હાય ! મારો જીવ મુકાય છે ! ” તારા રડતા રડતા બોલી
હઠી-“ એની પછીને પત્ર જલદી વાચો ! ”

ચતુરે તે નીચે મુજબ વાંચી સંભળાવ્યો-

ભાઈ જયપાળ ! વધુ કૃતેહ ! મારી મીઠાઈએ લક્ષ્મી-
દેવીની માતા, બે ન્હાના ભાઈ તેમજ બે દાસીનું કામ કહાડી
નાખ્યું છે બલભદ્રસિ હ અને તેની ત્રણ પુત્રીઓએ મીઠાઈ ખાધી
નહોતી તેથી તેઓ બચ્યા છે, પણ હજી ક્યા છટકી જશે-વર્ધતાળ

આ પત્ર સાંભળી સર્વની આખોમાથી આસુની ધારા વહેવા
લાગી કમલીની, લીલાવતી અને લક્ષ્મીદેવી રડવા લાગી અને
બોલી હઠી-“ હાય ! તે સમયની બાળપણની વાતો હવે મને
સાંભરે છે ! અમારા ધરમા વૈદ્યોની દોડધામ થઈ રહી હતી,
માતા વહાલા ભાઈઓના શબપર પછાડા મારી ઝડન કરતી હતી,
અને અંતે તે મરણ પામી, એટલે અમને તેની લાશ પાસે
રડતી જોઈ પિતાજી અમને બેચીને તેના શબથી દૂર કરતા હતા,
એ સર્વ અત્યારે મારી દૃષ્ટિ સમક્ષ તરે છે ! આ અત્યાચાર માટે
કોઈ સજા દુનિયામા છે ? ”

“ હાય ! પાપીનું ચરિત્ર સાંભળી મારું હૃદય ચીરાઈ જાય
છે ! ” કમલીની કકળી હઠી-“ બસ ! મારે વધુ નથી સાંભળવું ! આવું
રાક્ષસી-ધાતકી કામ ! ” ચતુર કાગળોનું બહલ બાધી દઈ સધ
બાંઓને દીવાસો આપવા લાગ્યો તેના કહેવાથી હમીર અને
વીજયે ભોજનની તઈમારી કરી, પણ આજે બાવાનું કોને જાણે
તેમ હવે ? ચતુરના સંમળવ્યાથી સ્હેજ ખાઈ સર્વ કંઈક
શાંત થયા ત્યારે ચતુરે જણાવ્યું-“ હવે તળાવવાળા મહેલમા
જઈએ ! ”

“ મારો એજ વિચાર છે ! તળાવ સાફ કરવામા આપણને મહેનત પડશે નહીં ! ” આમ કહી કમલીનીએ તળાવ તથા મહેલને લગતા ભેદોની હકીકત ચતુરને જણાવી એક કલાકના અરસામા તેઓ સધળા સજ થઈ મહેલ તરફ રવાના થયા.

— ૦ —

પ્રકરણ ૩૫ મુ.

વર્ષતાળ કેલી.

રેઈવારનો સોહામણો સમય હતો. પૂર્વ દિશામા પ્રકાશેલા સૂર્ય ભગવાને પોતાના સોનેરી કીર્ણ જાલના ઉચા ઝાડો અને ટેકરાઓની ટાચો પર પ્રસારી તેમને ચમકતા કરી દીધા હતા. મુસાફરો ત્રણ કોસ જેટલો પથ કરી ચુક્યા હતા. બળ અને કાલીસિંહ પોતાની સાથે ભગવતી અને વર્ષતાળને લઈને તળાવની વચમાના તીલરમી મહેલ તરફ ચાલ્યા જતા હતા. ભગવતી અને વર્ષતાળ પોતાના દુ ખના બારથી નીચુ માથુ કરી તેમની પાછળ ચાલ્યા જતા હતા. વર્ષતાળના ચહેરા પર હતાસી અને ભગવતીના ચહેરા પર નિરાશા છવાઈ રહી હતી. વર્ષતાળને ખબર હોત કે તારાના ભાગ્યવાળી ગાસડી ચતુરના હાથમા ગઈ છે, અને તારા તેમજ બલભદ્રસિંહનો ભેદ ખુલી ગયો છે, તો તે પણ નિરાશ થઈ ગયો હોત અથવા બળ સાથે મહેલ તરફ જતો. પણ હોત નહીં તેણે ધાર્યું હતું કે તારા પોતાના પિતાને ઓળખશેજ નહીં. બલભદ્રસિંહ પણ પ્રગટ થશે નહીં, અને વીજય પણ પોતાના ભેદોને ગુપ્ત રાખવાની તજવીજ કરશે. આથી તે દહેસત વીના તેમની સાથે કમલીનીને મળવા જતો હતો. તે વિચારમા નિમગ્ન હોવાથી આસપાસનું પણ તેને બાન નહોતું બળે તેને વિચારમાથી ભગૃત કરતા કહ્યું—“ પેલો મહેલ દેખાય ! ત્યાં કેટલાક માણસ દેખાય છે તે ઉપરથી લાગે છે કે કમલીનીજ ત્યાં આવ્યા હશે ! ચતુરના દક્ષિણ ખુણાપર કાકા ચતુરસિંહજ આ તરફ જોતા હતા હોય એમ લાગે છે. ” ચતુરના નામે વર્ષતાળને ચમકાવી દીધો, તેના હૃદયમા એક નવો શક ઉપજ્યો, અને તેના ચહેરા ઉપર છવાયેલી ઝાખાશ હટી જઈ તે ફીકકો

પડી ગયો. તેના મુજતા પત્ર હવે ધીમે ઉપડવા લાગ્યા મહેલની પાસે પહોચતા વર્ષતાળે જોયું કે વીજ્ય અને હમીર કટેરામા આવી તેની તરફ ધી ક્રારભરી નજરે જોતા હતા તળાવની પાસે પહોચતા તે પહેલાની માફક સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલું જોઈ ભગવતીને ખેહુદ અન્યખી ઉપજી હમીર તેમને ઉભા રહેવાની ઇંશારત કરી મહેલમા ગયો, અને થોડી વારે બહાર નીકળી હોડીમા ખેસી કીનારે આવી તેઓ ચારેને મહેલમા લઈ ગયો. ભગવતી અને કાલીસિંહને લાગ્યું હતું કે, મહેલમા કંઈ સામાન નહી હોય, પણ ત્યા જતા તેમણે પહેલા કરતા વધુ ઠાઠ જોયો. આનુ કારણ એ હતું કે લૂટારા તો તેમને નજરે દેખાયું તે ઉપાડી ગયા હતા, પણ મહેલના ભોયરાઓ વિષે તેઓ કંઈ જાણતા ન હોવાથી તેમનો તમામ ઝિમતી સામાન સલામત રહ્યો હતો, જે કમલીનીએ કહાડીને મહેલને પહેલા કરતા વધુ ભભકાદાર બનાવી દીધો હતો. તેના નહાસી ગયલા માણસોમાથી બે સીપાઈ અને બે નોકરો પણ પાછા આવ્યા હતા બળ, વગેરે ચારે જણુ જે ઓરડામા કીશોરી, કામીની, લક્ષ્મીદેવી, કમલીની, લીલાવતી અને બલભદ્રસિંહ, વગેરે બેઠા હતા તે ઓરડામા ગયા કીશોરી, કામીની અને લક્ષ્મીદેવી નરમ બીછાના પર સુવી હતી બલભદ્રસિંહને તેના ખરા સ્વરૂપમા જોતાજ વર્ષતાળ અમકયો પોતાને તમામ ભેદ ખુલી ગયો હશે એમ તેને લાગ્યું, અને કમલીની પાસે પડેલ કાગળનું બડલ અને ચાદીની પેટીપર નજર પડતા અભરાટમા તે બે ત્રણ પગલા પાછળ હડી ગયો, એટલે પાછળ આવતા હમીરે તેને પકડી લીધો. સર્વને પોતાની તરફ ધી ક્રાર સહ જોતા જોઈ તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું અને બહેબાકળો બની તે ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. તેને જોતાજ બલભદ્રસિંહ બોલ્યો--“વર્ષતાળ ! તમારા ભેદ થોડા દીન વધુ છપાવી ન શક્યો તે માટે દીલગીર છું !”

“આ સામે પડેલી તારાના લાગ્યની ગાસડી ચતુરસિંહજીના હાથમા આવી હતી.” વીજ્યે જણાવ્યું

“તમારા દેખતા મને જ અલમા હરાવનાર ચતુરસિંહજી હતા !” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું

“ઓહ ! પેલી સ્ત્રી છેતરાઈ ! તેણે ખુરખાવાળા પુરુષને જોળખ્યો નહી !” વર્ષતાળ મુજતે સાદે બોલ્યો, અને ગાડા પેઠે

હાથ પહોળા કરી આખો ફાડી ચારે તરફ જોતો થોડી વારમા તરમર આવતા બેહોશ થઈ જમીન પર ઢળી પડ્યો, એટલે ચતુર બોલ્યો—“કુબ્જ કામો કરવાનું આવું છેવટ આવે છે.”

“હુ ધાર છું કે, એ આત્મહત્યા કરશે અથવા તો અત્રેથી નહાસી જવાનું પસંદ કરશે.” વીજયે જણાવ્યું.

“ના! એની એક બહુજ વહાલી વસ્તુ મારા પાળમા છે તેથી એ બેમાથી એકે કરશે નહીં.” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું.

“કઈ વસ્તુ પિતાજી?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“એની હકીકત પણ જણાશે.” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું.

“હવે એને શું કરીશું?” ચતુરે પૂછ્યું.

“બીજું શું વળી? એને ઉપાડીને તળાવની બહાર મૂકી આવો, પછી એને ગમે ત્યાં ભલે જાય.” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું.

“કીસનરાય હાલ ક્યા છે?” કમલીનીએ ચતુરને પૂછ્યું.

“મને ખબર નથી.” ચતુરે જવાબ આપ્યો.

“એનો ફક્ત એકજ પુત્ર છે શું?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“ના! એની પહેલી સ્ત્રીની પુત્રી કીશોરી કુવરીની સખી કમલા છે.” ચતુરે જણાવ્યું—“અરેરે, આ કુદરની હકીકત સામળી એ બીચારીને કેટલું દુઃખ ઉપજશે! આવા અધમ રાક્ષસની દેવકન્યા સરખી પુત્રી, એ પણ દઈવની વિચિત્રતા! આ સામળી હમીરના અંત કરણમા આન દના ઉભરા આવવા માડયા, જે તેણે મહા મહેનતે દબાવી રાખ્યા. આખરે ચતુરે બલભદ્રસિંહને પૂછ્યું—“ત્યારે એને તળાવની બહાર મૂકી આવવો એજ નક્કી થયું?”

“હા!” બલભદ્રસિંહે જવાબ આપ્યો, એટલે કમલીનીએ પૂછ્યું—“એને કઈ સજા નહીં? પિતાજી એનું મસ્તકજ કાપી નાખવું.”

“પુત્રી શોકથી તુ લાન ખોઈએમ જોલે છે! એને મારી નાખવાથી શું આપણું વેર પૂર્ણ થશે?” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું. આથી કમલીની સરમાઈને નીચું જોઈ રહી ચતુરના ઈશારાથી વીજય અને હમીર વઈતાળને તળાવની બહાર મૂકી આવ્યા બળ અને કાલીસિંહ આ બાબત કઈ જાણતા ન હોવાથી અભયબી-સહ જોઈ રહ્યા બળને એક તરફ લઈ જઈ ચતુરે સમળી બીના

જણાવી પછી સધળા વાતચીત કરતા બેઠા, એટલે કમલીનીએ બલભદ્રસિંહને પૂછ્યું — “પિતાજી, આટલા બધા દિવસ આપ ક્યા અને કેવી હાલતમાં રહ્યા તેમજ આપે શું કર્યું અને અમારે વિષે જાણવા છતાં અમને શા માટે ન મળ્યા? એ સર્વ જાણવાને હું બહુજ આતુર છું! આપની પુત્રીઓ ક્યા અને કેવા સકટમાં છે, તે આપ જાણતા નહોતા?”

“પુત્રી! એ બધી બાબતોની સર્વીરતર હકીકત જણાવીશ!” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું — “પહેલા બાકી રહેલા પત્રોની હકીકત સાબળ! મારે પણ તમને કેટલીક બાબતો વિષે પૂછવું છે!” આટલું કહી તેણે ચતુરને કહ્યું — “હવે બીજું કંઈ જરૂરનું કામ ન હોય તો આ પત્રો વાંચી સંભળાવો!”

“કામ તો કંઈ નથી!” ચતુરે જણાવ્યું — “કદાચ બળને—”

“ભગવતીને ક્યા રાખવી છે, એટલું જ પૂછવું છે!” બળે જણાવ્યું, એટલે કમલીનીએ હામીરને કહ્યું — “તમેજ એને ભોયરામાં કેદ કરી આવો!” આ સાબળી હામીર ભગવતીને પકડી એરડાની બહાર ચાલ્યો ગયો, એટલે કમલીનીએ કાલીસિંહને આજ્ઞા કરી — “તમે પણ હવે જાઓ, અને દુશ્મનોના ડરથી નહાસી ગયેલા આપણા માણસોને શોધી અમારા અત્રે આવી પહોંચવાના સમાચાર જણાવો!” બલભદ્રસિંહ અને વર્ષતાળ વિષે પોતે જોયલા ભેદ ભરેલા બનાવોની હકીકત જાણવાની ઈચ્છાથી કાલીસિંહની મહેલમાં રહેવાનીજ મરજી હતી, પણ કમલીનીની આજ્ઞા સાબળતા તેને નિરાશ થઈ ત્યાંથી જવું પડ્યું પોતે ભગવતીને પકડી, એ માટે કમલીની ખુશ થઈ પોતાને રાખાશી તેમજ ઈનામ આપશે, એવી તેને આશા હતી, પણ તેને બદલે તેણે તેને ત્યાં રહેવા પણ દીધો નહીં, એ માટે તે મનમાં દીલગીર થયો તરતજ વીજય કમલીનીના કહેવાથી તેને તળાવની બહાર મુકવાને ગયો તેઓ બંને તળાવને કીનારે પહોંચ્યા ત્યારે વર્ષતાળ શુદ્ધિમાં આવી કપાળે હાથ દઈ તળાવની પગથીઓ પર બેઠો હતો, અને વીજયને જોતા ઉઠીને તેની પાસે આવી તેનો હાથ પકડી આતુર તાથી બોલ્યો — “મારે સાબળ્યા વગર તમને અત્રેથી જવા નહીં દઉં!” વીજયે કાલીસિંહને ત્યાંથી રવાના કર્યા બાદ વર્ષતાળને પૂછ્યું — “બોલો શું કહેવું છે?”

“વાર, આમ અપમાન સાથે મને મહેલની બહાર શામાટે ઠહાડી મૂકવામા આવ્યો છે ?”

“તેનું કારણ તમે અટકળી શક્યા નહીં શું ?”

“ના ! સઘળાઓ મારી તરફ ક્રોધ અને તિરસ્કારભરી નજરે જોતા હતા, તે મને જણાયું, પણ તેનું કંઈ કારણ સમજાયું નહીં.”

“બલભદ્રસિંહને તમે નહીં દીઠા ? ચતુરસિંહજીની પાસે પડેલી પેલી ગાસડી તમે જોઈ નહીં, અને તે કાગળોમા શું લખ્યું છે, તે પણ તમે નથી જાણતા ?”

“હા અચ્છ ! હવે સમજ્યો ! પોતાને બલભદ્રસિંહ તરીકે ઓળખાવનાર એ માણસે મારી કંઈ ચાડી ખાઈ મારા દોષ દેખાડીને મને કલક્રીત કરાવ્યો હશે, પણ હું તમને ચેતવું છું કે એ ખરો બલભદ્રસિંહ નથી પણ દુર્યો કંઈ છે, અને આપ સર્વને છેતરી જશે, માટે સાવધ રહેજો ! મારાં કહેવાપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તમોમાથી કોઈપણ મારી સાથે ચાલો ! લક્ષ્મીદેવીના પિતા બલભદ્રસિંહજી હજી કેદખાનામા છે તેને દેખાડી તમારી ખાત્રી કરી આપું ! હું ખરું કહું છું કે એ કાગળોમા જે લખ્યું છે તેમા મારી વિરુદ્ધ બાબત હોય તો તે તદન જુઠ્ઠી છે !”

“તમારું કહેવું ખરું છે, એ હું કેમ માનું ? તમારા અક્ષર હું ઓળખું છું અને તે કાગળોના અક્ષર સાથે મળતા છે ! એ વાત બાબુએ રહી, પણ બલભદ્રસિંહને જોઈ તમે ડરી શા માટે ગયા, ધારિતથી બેહોશ કેમ થઈ ગયા ?”

“હું એનાથી ડર્યો, પણ એ કમલીનીજના પિતા બલભદ્રસિંહ છે, એ માટે નહીં ! ડરવાનું કારણ મને ન પૂછવાની અને કદાચ જાણે તો તે છપાવી રાખવાની તમે કબૂલાત આપી છે !”

“બલે ! પણ કમલીનીજના પિતા કોઈ સ્થળે કેદ છે, અને તારા ખરેખરી લક્ષ્મીદેવી છે, એ તમે જાણતા હતા છતાં આજ સુધી તે વિશે કમલીનીજને કેમ ખબર આપી નહીં ? માયાવતી કમલીનીની ખરી બહેન નથી, એ પણ તેને શામાટે જણાવ્યું નહીં ?”

“એનું કારણ એ છે કે કારાગૃહમા પડેલા બલભદ્રસિંહ, જેમને છોડવવાની હું તજવીજમા છું, તેમણે મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી છે કે તેમનો કારાગૃહમાથી છટકારો થાય નહીં ત્યાં સુધી તેમના તેમજ લક્ષ્મીદેવીના સંબંધમા મારે કોઈને કંઈ કહેવું નહીં !

આજે પણ મારાપર આવું સંકટ આવી પડ્યું નહીં હોત તો મેં એ તમને કહ્યું હોત નહીં! અરેરે! મારા પ્રાણને હથેલીમા રાખીને હું ખરા અત કરણથી આપની સેવા બળવું છું, છતાં આપ ખરી વાતની તપાસ કીધા વગર એકદમ મને આમ ધક્કો મારો, એ માટે મને કેટલો સંતાપ થશે તેનો ખ્યાલ કરો! લલાઈને આ બદલો? નિમક-હલાલીની આવીજ કદર? હું કલકિત તો હતો ત્યારે કમલીની જના બાપ બની બેઠેલા એ દુષ્ટ સાથે મને બે વાત તો કરવા દેવી હતી! ” વર્ષતાળના આ કહેવાથી વીજ્યને અભયબી ઉપજી, અને થોડી વાર કંઈ વિચારમાં ચૂપ રહેવા બાદ તેણે પૂછ્યું—“ વાર, એ કાગળો માટે તમને ડર નહોતો, અને તેમાં જે કંઈ તમારી વિરક્ત લખ્યું, એ તદ્દન જુદું છે, એમ કહો છો તો રાતે જ મલમાં બલભદ્રસિંહે એજ માસડી તમને બતાવી હતી અને ભગવતીના દેખતા તે છોડવાનું તમને જણાવ્યું હતું ત્યારે તમે શા માટે ડરી ગયા હતા ? ”

“ એ કાગળો માટે હું ડર્યો નહોતો—અરે, માસડીમાં કાગળો હશે, એમ હું ધારતોજ નહોતો! પેલી ચાંદીની પેટી માસડીમાં હશે, એ ખ્યાલો હું ડર્યો હતો! ખરેખર, એ પેટી યાદ આવતાજ હું કંપી ઉઠું છું, અને તે જોતાજ મારા હોશ ઉડી જાય છે, પણ તે સાથે એટલું જણાવું છું કે, એ પેટીમાં જે વસ્તુ છે, તે સાથે કમલીની, લક્ષ્મીદેવી, લીલાવતી કે ખરા બલભદ્રસિંહને કંઈ સબંધ નથી, અને તેની ખાત્રી પેટી ઉઘાડવામાં આવતાજ થશે! ”

વર્ષતાળની વાતોએ વીજ્યને મુઝવણમાં નાખી દીધો ખરો. ભેદ કંઈ સમજી શકાતો નહોતો. વર્ષતાળને પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ તેણે અચકાયા વગર સફાઈથી આપ્યાથી તેણે વર્ષતાળને પૂછ્યું—“ હવે તમારી શી ઈચ્છા છે ? ”

“ ઈચ્છા એજ કે, મને મહેલમાં તેડી જઈ મારી સંપૂર્ણ તપાસ કરવાનું ચતુરસિ હજી અને કમલીની જને જણાવો! મારી નિર્દોષતા માટે હું જે પૂરાવા રજૂ કરું તે ધ્યાન દઈને સાંભળો, જુલો અને તેપર પુખ્ત વિચાર કરી ગુન્હેગારને તેઓ યોગ્ય શિક્ષા કરે!”

“ ઠીક ત્યારે હું જઈને ચતુરસિ હજી તેમજ કમલીની જને એ વાત નિવેદન કરું છું! પણ તેઓ જેમ કહેશે તેમ કરીશું! ”

“ભલે !” આમ કહી પોતાની અધ્યારીની ચેલીમાથી એક છખી કહાડીને વીજ્યને આપતા વર્ષતાળે જણાવ્યું—“ આ છખી લક્ષ્મીદેવીને દેખાડીને પૂછજે કે, આ એમના પિતા છે કે મહેલમાનો દમાખાજ તેમનો પિતા છે ? ” વીજ્યે છખી ધ્યાનથી જોઈ તે મહેલમાના બલભદ્રસિંહના ચહેરા સાથે ઘણીખરી મળતી હતી વર્ષતાળની હકીકતની વીજ્યપર કંઈ થોડી અસર થઈ નહોતી તે મનમા વિચારવા લાગ્યો—“ વર્ષતાળનું કહેવું કદાચ સાચું પણ હોય અને મહેલમાનો બલભદ્રસિંહ ખોટો પણ હોય કેમકે, પોતાની ત્રણે પુત્રીઓને લાખે કાળે જોતા એક પિતાનું હૃદય જેટલું ઉભરાઈ જાય તેટલું હૈત કમલીની, વગેરેને જોતા આ બલભદ્રસિંહનું હરકેરાઈ ગયલું જણાયું નહોતું આથી મારા હૃદયમા એને માટે કંઈક શક હતપત્ત થાય છે, પણ પેલા કાગળો તો વર્ષતાળે લખેલા છે, એટલે એ કુદૃષ્ટ કામ કરનાર તો એજ અધમ છે ! ત્યારે આ શું ખરો બલભદ્રસિંહ નહીં હોય ? કંઈ સમજાવું નથી ! ” આમ મનમા અનેક વિચાર કરતો વીજ્ય હોડીમા બેસી મહેલમા ગયો ચતુર હાથમા પેલા કાગળો લઈ તેના આવવાની રાહ જોતો બેઠો હતો, એટલે તેને જોતા તેણે પૂછ્યું—“ વીજ્યસિંહ, તમને આઢલો બધો વખત કેમ લાગ્યો ? ”

“ વર્ષતાળે રોક્યો હતો ! ” વીજ્યે જવાબ આપ્યો.

“ એ હજી ત્યાં રામાટે બેઠો છે ? ” બલભદ્રસિંહે પૂછ્યું.

“ એ કહે છે કે, કમલીનીજીએ તેને હાકી કહાડવામા ભૂલ કરી છે, પણ વેષધારી બલભદ્રસિંહની સામેજ પોતાની તપાસ થશે નહીં ત્યાંસુધી તે તળાવની પાળપરથી ખસનાર નથી ! ” વીજ્યે જણાવ્યું આથી બલભદ્રસિંહે ચમકીને પૂછ્યું—“ વેષધારી બલભદ્રસિંહ કેણું ? ”

“ આપને એ બલભદ્રસિંહનું સ્વરૂપ ધરનાર અર્ધચાર જણાવે છે, અને ખરા બલભદ્રસિંહ તો એક સ્થળે કેદ છે, એમ જણાવી એ વિષે ખુલાસો કરવાને તૈયાર થયો છે ! ” વીજ્યે જણાવ્યું.

“ એમા ખુલાસો શો કરશે ? હું વેષધારી કે ખરો તે કંઈ મહોડાની વાતોથી સાબીત થશે ? ” બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું.

“ ખરું, પણ આપને એણે પોતાની પાસે બોલાવ્યા છે કેમકે આપને કંઈ વાત કહેવા માગે છે ! ” વીજ્યે જણાવ્યું.

“છટા એની વાતો સાલળવાને એની પાસે મારે હવે જવાની શુ જરૂર છે?” બલભદ્રસિંહ તિ રસ્કાર સહ બોલ્યો.

“જવામા હરકતે શું છે? કદાચ એની વાતોમાથી કંઈ નવો ભેદ જણાશે.” વીજયે ભાર દઈને કહ્યું.

“હુ કંઈ એની પાસે જતો નથી.” બલભદ્રસિંહે કહ્યું.

“તો વઈતાળનેજ અહીં બોલાવીએ.” ચતુરે જણાવ્યું.

“એ વધારે સારું.” આમ કહી વીજયે ચતુર તરફ જોઈ ઈશારત કરી, એટલામા બલભદ્રસિંહ ઉઠતા બોલ્યો—“એ હુઝ્યો અહીં આવે, એ મને પસંદ નથી. હુજ એની પાસે જઈ છું.”

“પણ હમીરને સાથે તેડતા નાઓ. એ હરામખોર છવપર આવ્યો છે? કદાચ આપનાપર ધા કરે તો? એક કરતા બે ભલા!” આમ કહી વીજયે ચતુરસિંહને ફરી ઈશારત કરી.

“છટા હવે એ બોકડો તે મારાપર ધા કરવાની શુ હિંમત કરશે.” બલભદ્રસિંહ બેદરકારી બતાવતા બોલ્યો.

“તોપણ હમીર ભલે સાથે આવે.” આમ કહી ચતુરે હમીરને તેની સાથે જવાની આજ્ઞા કરી, એટલે બલભદ્રસિંહ અને હમીર ગયા તેમના જવા બાદ કમલીનીએ વીજયને કહ્યું—
“પિતાજીની મરજી ન છતા તમે એમને વઈતાળની પાસે મોકલ્યા!”

“આપને એક વાત જણાવવી છે તે માટેજ એમને અત્રેથી દૂર કીધા છે.” વીજયે જણાવ્યું—“વઈતાળ કહે છે કે ખરા બલભદ્રસિંહ હજી કેદ છે, અને આપણામાથી કોઈ તેની સાથે નય તો તેને બતાવીને ખાત્રી કરી આપવા તૈયાર છે. આપ બહેનોને દેખાડવા માટે એણે આ છબી આપી છે.” આમ કહી તેણે ગજવામાથી છબી કહાડીને લક્ષ્મીદેવીને આપી છબી જોતાજ તે બોલી ઉઠી—“બસ! આ પિતાજીનીજ છબી છે.” આમ કહી કમલીનીને તેણે છબી આપી કમલીનીએ પણ પિતાને ઓળખ્યો, અને પછી વીજયને પૂછ્યું—“આ સ્વરૂપનાજ માણસને કેદખા નામા દેખાડવા વઈતાળ કબૂલ છે? એને એટલું તો પૂછવું હતું કે, એ વાત એણે આપણને આટલા દીનસુધી કમ ન કહી?”

“એને પૂછવામા મેં કસર રાખી નથી.” વીજયે જણાવ્યું, અને વઈતાળ સાથે તેને જે વાત થઈ હતી તેની સવિસ્તર હકીકત કહી, જે સાલળી સઘળાઓને બેહદ અન્યબી ઉપજી. કમ-

લીનીએ તારાને પૂછ્યું—“બહેન, આ બાબતમા અમારા કરતા તારી નજર વધારે લાખી જશે’ મને તો વર્ષતાળ પાસે ગયલા આપણા પિતાજી અને આ છપીમા બહુ તફાવત લાગતો નથી !”

“એમા મારી મતી ચાલતી નથી !” લક્ષ્મીદેવીએ જણાવ્યું—
“હુ આ છપી તેમજ એ પુરુષ બંનેને ઓળખુ છુ ! છપી તો તમે બને ઓળખી શકશો, પણ એને તો હુ એકલીજ ઓળખી શકુ છુ કેમકે હુ અને પિતાજી પહેલા કારાગૃહમા ભેગા હતા ત્યારથીજ એમના સ્વરૂપમા આટલો ફેરફાર થઈ ગયો છે ! એક આગલી વાત મને યાદ આવી છે, અને તેથી એ ભેદ નક્કી ખુલ્લો થઈ જશે ! બહેન, તને યાદ હશે કે આપણે બાળક હતી ત્યારે લીલાવતીને એક વખત બહુજ સખત તાવ આવ્યો હતો, અને એને સનેપાત જેવું થઈ ગયું હતું—”

“બરોબર ! હવે મને સાબરું !” કમલીની ખોલી હતી—
“તે વખતે તાવના ભુસ્સામા એણે પિતાજીના ખસાપર બચ્ચુ ભર્યું હતું, જેમાથી બહુ લોહી નીકળ્યું હતું, અને પિતાજીના ખસાપર તેની નિશાની હતી !”

“આપણે તે વખતે પિતાજીને કરડવા માટે લીલાવતીને મારવાનો વિચાર કર્યો હતો ! અરેરે ! બાળપણનો એ પણ સમય હતો !” લક્ષ્મીદેવી ખોલી બાળપણમા બનેલા બનાવો યાદ કરવાથી તારા ખરી લક્ષ્મીદેવી છે, એમ કમલીની અને લીલાવતીની ખાત્રી થઈ બલભદ્રસિંહ વર્ષતાળને મળીને પાછો ફરે ત્યારે કોઈ રીતે તેના ખસાપરની નિશાનીની તપાસ કરવાનો, અને તે બાદ વર્ષતાળ સુગે એક જણે જઈ કેદખાનામા પડેલા બલભદ્રસિંહને જોઈ આવવાનો અને બની શકે તો તેને છોડવી આવવાનો તેમણે ઠરાવ કીધો, એટલામા તળાવની બહારથી ખૂમરાણનો અવાજ સંભળાયાથી તપાસ કરવા ચતુરે બળને મોકલ્યો થોડી વારમા બળે આવીને જણાવ્યું—બલભદ્રસિંહ અને વર્ષતાળ વચ્ચે કુસ્તી ચાલી રહી છે !” આ સાંભળી કમલીની, લીલાવતી, ચતુર અને વીજય કંટેરામા આવી જોવા લાગ્યા તેઓ બંને લડતા હતા, અને હમીર દૂર હોયો તમાસો ભેતો હતો. બલભદ્રસિંહ અને વર્ષતાળ વચ્ચે જ ગલમા જોયલી લડાઈપરથી ચતુરે જોયું હતું કે બલભદ્રસિંહ વધુ બળવાન હતો; પણ

આ વખતે વર્ષતાળને ચાલાકીથી લડતો નેઈ ચતુરને પણ અન્યબી ઉપજી અને તે બળ પ્રત્યે બોલ્યો—“અત્યારે ગુરસાથી વર્ષતાળમા બમાણુ જોર આવ્યું જણાય છે ! હમીર વચ્ચે પડી તેમને છોડવવાને બદલે દૂર ઉભો રહી તમાસો કેમ જીવે છે ?”

“આપણે ત્યાં જઈ વચ્ચે પડીને એમને છોડવીએ !” વીજયે જણાવ્યું—“પણ ત્યાં જવાને બીજી હોડી જ્યાં છે ?”

“અત્રે હોડીની ખોટ નથી ! હોડી લઈ આવું છું !” આમ કહી કમલીની ત્યાથી ચાલી ગઈ, અને થોડી વારમા રોગાનવાળા કપડાની એક મસક લઈ આવી, જેમા હવા ભરવા માટે એક ખુણાપર પેચવાળા ઢાકણવાળું ત્રીણું મ્હોડું હતું, અને સાથે એક ન્હાનું ધમણું હતું ચતુરે તેમા હવા ભરી દીધી, અને પછી તે અને વીજય તેનાપર બેસીને તળાવને સામે પાર ગયા વર્ષતાળ તેમજ બલભદ્રસિંહ પોતાના બજર અને અઈચારીની થેલી હમીરના હાથમા આપીને હથીયાર વગરજ લડતા હતા, તે નેઈને ચતુર અને વીજયને અન્યબી ઉપજી ત્યાં પહોંચી જઈને બંને જણે વચ્ચે પડી તેમને જુદા કીધા, અને બલભદ્રસિંહ ગુરસામા બોલ્યો “આ નીચને હજી શરમ નથી—તે મારી સાથે લડવા તૈયાર થયો !”

“હું સોગનપવક જુદું છું કે આ બલભદ્રસિંહ નથી ! તે બીયારા આ લુચ્ચાના પાપે હજી કારાગૃહમા છે ! મારી સાથે કોઈ આવે તેને બતાવીને એ વિષે હું ખાત્રી કરી આપવા તૈયાર છું !” વર્ષતાળ ભાર દઈને બોલ્યો, એટલે બલભદ્રસિંહ ઉશ્કેરાઈ જઈ બોલી ઉઠ્યો—“અને પેલા પત્રો પણ તારા લખેલા નથી ?”

“અરે ! તારા લખેલા પત્રો જેને લીધે બલભદ્રસિંહ સંકટો સહે છે, તે મારી પ્રાસેજ છે !” આમ કહી વર્ષતાળે હમીર પ્રાસેથી પોતાની અઈચારીની થેલી લેવાને હાથ લખાવ્યો ચતુરને લાગ્યું કે તે બલભદ્રસિંહનું કપટ ખુલ્લું કરી દેશે, પણ હમીરના હાથમાથી થેલી લીધા બાદ કંઈ વિચારમા જરા ચુપ રહીને તે ચતુર પ્રત્યે બોલ્યો—“નહી ! અત્યારે એ પત્રો દેખાડીશ તો એ કહેશે કે એ એના લખેલ નથી અને એના હસ્તાક્ષર તમે જોયા નથી—”

“ના, ના ! હું કબુલ કરીશ, પણ તું એકે પત્ર દેખાડતો ખરો !” બલભદ્રસિંહ વચમા બોલી ઉઠ્યો.

“હા ! ચતુરસિ હ અથવા ખીજ કોઇને લઈ જઈ ખરા બલભદ્રસિંહ સામે ઉભા કરીશ ત્યારેજ બધા પત્ર દેખાડીશ !” આમ કહી વઈતાળે ચતુરને પૂછ્યું—“મારી સાથે કોણ આવે છે ?”

“એ નક્કી કરવાનું કમલીનીના હાથમા છે !” ચતુરે જણાવ્યું—“વઈતાળ, મહેલમા આવવાની હું તમને આજ્ઞા કરૂ છું, પણ યાદ રાખજો ! તમે અધેર કામ કર્યા છે ! હવે જે કરો તે વિચારીને કરજો !” આટલું કહી બલભદ્રસિંહનો હાથ પકડી તેણે વીજ્ય અને હમીરને કહ્યું—“અમે મહેલમા જઈ કહેવરાવીએ એટલે વઈતાળને લઈ તમે આવજો !” આમ કહી બલભદ્રસિંહ સહ મહેલમા જઈ તેણે કમલીની, વગેરેને સવ હકીકત જણાવી, જે સાબળી લક્ષ્મીદેવી બોલી—“વઈતાળ જુદો છે !”

“પિતાજી, આપ કપડા ઉતારી આરામ લ્યો ! પરસેવાથી તરબોળ થઈ રહ્યા છે !” આમ કહી કમલીની બલભદ્રસિંહના કપડા ઉતારવા લાગી કપડા ઉતારતા સધળાઓની નજર તેના ખભાપર ગઈ ત્યાં કરડવાની નિશાની સાફ જણાતી હતી તરતજ કમલીની આનંદમા આવી બલભદ્રસિંહનો હાથ પકડી લક્ષ્મીદેવી તરફ જોતા બોલી—“બહેન ! આ અસલનો ડાઘ હજી છે !”

“એ ડાઘ વીધે લીલાવતી જણતી હશે !” આમ કહી બલભદ્રસિંહે લીલાવતીને પૂછ્યું—“પુત્રી, તાવની ઝુમમા બચકુ લઈ હવે તે યાદ છે ?” આમ આગલા બનાવની તેણે યાદ આપતા તેમજ ખભાપરનો ડાઘ જોતા કમલીની, લક્ષ્મીદેવી અને લીલાવતીનો શક દૂર થયો. ચતુર, વગેરેની પણ ખાત્રી થઈ કે તે ખરો બલભદ્રસિંહ છે, અને વઈતાળે તેને માટે જણાવેલી ખીના તદ્દન ખોટી હતી થોડીવાર સુધી બાપ અને પુત્રીએ વચ્ચે આગલા બનાવોની રનેહભરી વાતચીત ચાલી વઈતાળની બાબત આવતા તેને શી સન્ન કરવી તે માટે સધળા વચ્ચે તકરાર ચાલી આખરે તેઓ એવા ઠરાવ પર આવ્યા કે, વઈતાળને કેદ કરીને રત્નપુર મોકલાવી દેવો, જ્યાં વખત મળતા તેના ગુન્હાની તપાસ કરી શકાશે તેના અધમ કૃત્યો બતાવનારા બાકીના કાગળો વાચ્યા બાદ કીશોરી, કામીની, લક્ષ્મીદેવી, કમલીની અને લીલાવતીએ પણ રત્નપુર જઈ રહેવું કમલીનીને જવું પસંદ નહોતું, પણ ચતુરના આગ્રહ આગળ તે લાચાર હતી પછી ચતુરે ચોરડાની બહાર જઈને સીંદી વળાડી

વીજ્ય અને હમીરની નજર પોતાની તરફ ખેંચી, અને બંને અધ્યારોએ તેની તરફ જોયું ત્યારે વર્ષતાળને એક કેદીની હાલતમાં મહેલમાં લઈ આવવાનું તેમને ઈશારતથી જણાવ્યું. વીજ્યે તે વર્ષતાળને જણાવ્યું, એટલે તેણે પણ કંઈ વિચાર કરીને બેડી પહેરાવવાને પોતાના બંને હાથ આગળ ધર્યા. તરતજ વીજ્યે તેના હાથ પગમાં બેડીઓ પહેરાવી દીધી, અને પછી ત્રણે જણ હોડીમાં બેસીને મહેલમાં ગયા. ત્યાં પડેલા કાગળો અને ચાદીની પેટી પર નજર પડતા વર્ષતાળના ચહેરાપર ઝાખાશ છવાઈ ગઈ.

“વર્ષતાળ!” ચતુર બોલ્યો—આ બધા પત્રો અમે વાંચ્યા નથી. ફક્ત ચાર પાંચ વાચતાજ અમારા હૃદયમાં કમકમાટી ઊઠે છે, અને તમારા અપરાધો માટે તમે સખત સજાને પાત્ર છો, માટે તમને કેદ કરવાની આજ્ઞા કરીએ છીએ.”

“આ ઉપરથી જણાય છે કે મારા કહેવા ઉપર કોઈએ વિચાર કીધો નથી, અને આ બલભદ્રસિંહને ખરેખર માન્યો છે.” વર્ષતાળે નિરાશાસહ જણાવ્યું.

“અમને સમાવવાની વધુ તજવીજ કરશો નહીં.” ચતુરે જણાવ્યું. તમારા ઘેર અપરાધોને આરસાની માફક દેખાડનારા તમારાજ આ કાગળો વિષે કંઈ કહેવું છે?”

“ધણું કહેવું છે, પણ તે આપ સમક્ષ નિર્રથક છે. મારી બાબતનો તમે નિકાલ કરી શકો તેમ નથી.” વર્ષતાળે જણાવ્યું.

“શું અમે તમને સજા નહીં કરી શકીએ?” ચતુરે પૂછ્યું.

“ધર્મની મર્યાદાની બહાર જતા અચકાતા હો તો માફ કહેવું ખરજ છે. શીરછત્ર મહારાજ કુલીનસિંહજીએ મારા પાછલા અપરાધ ક્ષમા કર્યા છે.” વર્ષતાળે જણાવ્યું—“વળી હમણાં એમના જે કાર્યો મેં કીધા છે અને હજી કંઈ છું તેની કદર કરનાર પણ તે મહારાજ શ્રી છે. શીરછત્ર મહારાજ સિવાય બીજા કોઈ મારી તપાસ કરી શકે તેમ નથી.”

“પણ અપરાધીને અમે કેદ કરી શકીએ.” ચતુરે જણાવ્યું, એટલે વર્ષતાળ બોલી ઉઠ્યો—“પણ કેદીને કેદમાં રાખી કું ખ દઈ શકો નહીં. તપાસને અતે તે નિર્દોષ ઠરે, માટે તેને ઉતાવળે મહારાજ શ્રીની હજીરમાં ઉભો કરવાની તમારી ફરજ છે.”

“તમારી નિર્દોષતા પૂરવાર કરશો?” ચતુરે પૂછ્યું.

“હા ! નિદોષ છું એટલું જ નહીં પણ ઈનામ મેળવવાને પાત્ર છું, પણ આપની આજ્ઞા કંઈ ખુલાસો નહીંજ કરે !” વર્ષતાળ બોલ્યો. — “મહારાજાજીએ મારા અપરાધો ક્ષમા કીધા છે, એથીજ હું છુટકારો નહીં મેળવીશ ! મારી તપાસ તો અજળ રમ જમાવી મારે બદલે કોઈ બીજાનેજ કારાગૃહનો મહેમાન બનાવશે !”

“હીક, તમને તાકીદે મહારાજાજીની હજુરમા ઉભા કરવાની હું ગોઠવણ કરીશ !” આટલું કહી ચતુરે વીજ્ય તરફ જોયું, એટલે તે વર્ષતાળને ભોયરામા કેદ કરી આવ્યો. એક અર્ધચાર સાથે વર્ષતાળ અને ભગવતીને તેજ દીને રત્નપુર મોકલી આપવાનો ચતુરના મનમા વિચાર આવ્યો. તરતજ તેને જણાયું કે વર્ષતાળના કાગળો વચાઈ રહેશે નહીં ત્યાં સુધી કોઈ અર્ધચાર જશે નહીં, આથી સધળાઓને લઈને ચતુરે રત્નપુર જવાનો ઠરાવ કીધો, અને તેનો એ ઠરાવ કોઈ ફેરવી શક્યું નહીં

— ૦ —

પ્રકરણ ૩૬ મું.

તલેસમમાં કુમારો.

હીંચમા તીલસમી ખજર લઈને ચોથા ભાગમાના પેલા ધરમા થયલા ખાડામા કુદી પડેલા ઇંદ્રજીત કુમાર તરફ હવે આપણી નજર જોવાય છે. કુમારે તીલસમી ખજરનો હાથો દબાવી તેનો ખાડામા પ્રકાશ નાખીને જોયું, ત્યારે ઉપર કર્ણા નીચે ખાડો વધારે પહોળો જણાયો, અને એક તરફ એક માણસ કોઈ બીજા માણસની છાતીપર ચઢી બેસી તેનું મળું કાપવાની તૈયારીમા દેખાયો. કુમારને ધાસ્તી લાગી કે તે કદાચ આન દકુમાર હશે આથી ઉશ્કેરાઈ જઈને કાઈને કંઈ જણાવ્યા વગર તે ખાડામા કુદી પડ્યો. તે જમીન સરખા જણાતા કોઈ ધાતુના પડપર પડ્યો હોય તેમ જણાયું કેમકે, તે પડતાજ તે જમીન જે ત્રણ ઝોલા ખાઈ ગઈ ખજરના પ્રકાશથી તેમજ ખાડામાના માણસને હાથ લગાડવાથી ઇંદ્રજીતકુમારને જણાયું કે તે પથ્થરનાં પૂતળા

હતા આથી પોતાના કુદી પડવાનું કારણ કમલીની અથવા
 ભેરાવરસિ હને જણાવવાના વિચારે તેણે ઉપર જોયું તેા ાડાનું
 મ્હોડું વચમાથી બધ થઈ ગયલું હીં હું આથી લાચાર થઈ તે
 પોતાની હાલતનો વિચાર કરના લાગ્યો તે સ્થાનમા કોઈ
 ઠેકાણેથી અજવાળું આવે છે કેમ તે જણવા માટે તેણે
 બજારનો પ્રકાશ બધ પાડ્યો તેા ત્યા તદન અધારજ હતું,
 એટલે ફરી બજારના પ્રકાશમા તે ચારે તરફ જોવા લાગ્યો
 એક ઠેકાણે પડેલી ચાદીની એક પેટી સિવાય ત્યા બીજું કંઈ
 જણાયું નહી ત્રણ બાજુ પથ્થરની ભીતમા ન્હાના દરવાજા
 હતા, અને એક તરફ એક સુરંગ હતી ઇદ્રજીતકુમાર બેઘડક
 આ સુરંગમા ચાલ્યો જેમ જેમ તે આગળ ચાલ્યો તેમ તેમ
 સુરંગ સાકડી થતી જણાઈ અને તે મ્હડાવ મ્હડતો હોય તેમ
 લાગ્યું લગભગ સોએક પગલા જવાબાદ સુરંગનો અંત આવ્યો
 અને એક દરવાજો જણાયો, જે સાકળથી બધ કરીને તેમા
 તાળુ મારેલું હતું કુમારે બજારથી સાકળ કાપી નાખી
 દરવાજો ઉઘાડ્યો તેા અજવાળું જણાયું બારણાની બહાર
 પગ મુકતાજ તેણે પોતાને એક લીલાછમ બાગમા ઉભેલો દીઠો
 આ બાગમા ફુલનું ઝાડ એકે નહોતું પણ તમામ ઝાડ
 જાતજાતના મેવાના હતા દરેક ઝાડની ચારે બાજુએ કરતી બળે
 હાથ ઉચી ભીત હતી, જેની વચમા માટી ભરાઈ જવાથી
 તે અખૂતરા જેવા જણાતા હતા ઝાડોની આસપાસના
 અખૂતરાઓ સિવાય બાગમાની બાકીની તમામ જમીન
 સંગેમરમરના પથ્થરની હતી બાગના પૂર્વ ભાગ તરફથી પાણીની
 એક નહેર હતી, અને વીશેક હાથ પછી તે નહેરમાથી કેટલીક
 ન્હાની શાખાઓ કહાડેલી હતી આ નહેર ત્રણેક હાથ પહોળી
 હતી, પણ બાગમાની સંગેમરમરની જમીનમા બાધેલા સેકડો
 નાળવામા તેનું પાણી વહેતું હતું આથી ત્યાના ઝાડો હમેશા
 લીલા રહેતા હતા બાગની ચારે તરફ ઉચી ભીત હતી પૂર્વ
 તરફની ભીત આગળ એક ચોક અને બે ચોરડીઓ, પશ્ચિમ
 તરફની ભીત આગળ એક કુવો અને બાગના મધ્ય ભાગમા
 એક મઠીર હતું ઝાડોમાથી ફળ તોડીને ખાઈ નહેરમાથી
 પાણી પીધા પછી કુમાર ચારે તરફ ફરીને આનંદસિં હને

શોધવા લાગ્યો. બાગમા ચારે તરફ ફર્યા બાદ થાકીને તે વચ્ચમાના પેલા મઠીર પાસે આવ્યો. આ મઠીર નાન્યુક હતું થાયેક માણસ બેસી શકે એવડો ન્હાનો સલામડપ તેની આગળ હતો. મઠીરમા કોઈ દેવની પ્રતિમાને બદલે એક ચબૂતરાપર ગેડાની મૂર્તિ બેસાડેલી હતી. કુમાર તેને બરોબર જોવા બાદ મઠીરની બહાર આવીને સલામડપમા બેસી રક્તઘ્રથ વાચવા લાગ્યો. સૂર્યનો પ્રકાશ હતો ત્યાં સુધી તેણે પુસ્તકજ વાચ્યા કીધું. પછી પુસ્તકને મલાળીને મુકી આડે પડખે પડી હવે શું કરવું તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. આ બાગમા કુમાર ત્રણ દીન રહ્યો, એ અરસામા આખું રક્તઘ્રથ ધ્યાનથી વાંચી ગયો, અને તેમાના ભેદોની મતલબ હુદયમા એવી ઉતારી દીધી કે તે પુસ્તક હવે તેની પાસે ન હોય તોપણ ચાલે તલેસમની તમામ હકીકત તેના બાણવામા આવી ગઈ, અને હવે તે પોતાને તલેસમ ફતેહ કરવાને યોગ્ય સમજવા લાગ્યો. ત્રીજે દીને બપોરે કુમાર કંઈ કામ કરવાને તૈયાર થયો, અને મઠીરમાની પેલી ગેડાની મૂર્તિ પાસે ગયો. બંને હાથે તે મૂર્તિને પકડી તેણે જમણી તરફ ફેરવી માત્ર ત્રણ આટા ફેરવતાજ તે ગેડો ચબૂતરાથી તદન છૂટો થઈ ગયો, અને જમીનમાથી ગડગડાટ સરખો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. તરતજ ગેડાને એક બાનુએ મૂકી દઈ કુમાર મઠીરની બહાર નીકળી આવી હવે શું થાય છે તેની રાહ જોતો ઉભો. લગભગ એક કલાક સુધી એક સરખો ગડગડાટ સંભળાયા બાદ ધીરે ધીરે નરમ પડીને થોડી વારમા તદન બંધ થઈ ગયો, એટલે કુમારે ફરી મઠીરમા જઈને જોયું તો ચબૂતરો જમીનમા ધુસી જઈ નીચે ઉતરવાને પગથીઓ જણાતી હતી. કુમાર બેઘડક તે મારફત નીચે ઉતર્યો. નીચે તદન અંધારું હોવાથી તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડી તેણે જોયું તો પોતે વીશેક હાથની લબાઈ પહોળાઈના એક ઓરડામા જઈ પહોંચ્યો હતો. તેની ચારે તરફની ભીંતમા કેટલાક ન્હાના દરવાજા હતા, જે બંધ હતા. ઓરડાના ચારે ખૂણામા પથ્થરની ચાર મૂર્તિઓ હતી, જે ઘાટ તેમજ દેખાવમા એકસરખીજ હતી. એક મૂર્તિના એક હાથમા કટાર હતી, ન્યારે બાકીની ત્રણના હાથમા કંઈ નહોતું. જે મૂર્તિના હાથમા કટાર હતી

તેની પાસે જઈ કુમારે તેના જમણા હાથની આંગળીમા વીટી હતી તે ઉતારીને પોતાની આંગળીએ પહેરી લીધી અને તેના હાથમાની કઠાર લેતા તે મનમા બોલ્યો “આ તલેસમમા આવા ખજર વિના કામ થઈ શકતું નથી। બાઈ આનંદ મળે તો આ એને આપીશ।” આ ઉપરથી વાચનાર સમજી ગયા હશે કે, કુમારની પાસેના તીલસ્મી ખજર જેવું જ આ ખજર પણ હતું પછી કુમાર ચારે તરફની ભીંતમા જણાતા સખ્યાબધ દરવાજા તરફ ધ્યાન દઈને જોવા લાગ્યો. આ દરવાજામાથી ચારે તરફના ફક્ત ચાર દરવાજા ખરા હતા, બાકીના સર્વ દરવાજાના તો ભૂલાવો ખવાડનારા આકારજ હતા કુમારે પૂર્વ તરફની ભીંતમાના ખરા દરવાજાને હડસેલો મારી ઉઘાડી નાખ્યો. પછી તેણે પોતાના હાથમાના તીલસ્મી ખજરને કમ્મરે ખોસી દઈ જમણી તરફના ખૂણામાની મૂર્તિને કમ્મરમાથી પકડીને જોરથી હલાવી જમીનમાથી ઉખેડી લીધી, અને ધીરે ધીરે પેલા દરવાજા પાસે ધસડી આણી તેને દ્વારની બહાર ફેંકી દીધા બાદ તે ઉતાવળે પગથીઓ ચઢી મંદીરની બહાર નીકળી બાગમા જઈ ઉભો. જાણે જમીન હાલતી હોય અને તેમા ઘણીક ગાડીઓ દોડતી હોય, એવું તેને થોડીવાર સુધી તો જણાયું, પણ તે ધીમે ધીમે નરમ પડીને બધ થઈ ગયું, એટલે તે પાછો મંદીરમા જઈ પગથીઓ મારફત બોયરામા ઉતર્યો, તો હવે ત્યાં ભીંતમા થઈ ગયેલા અસખ્ય ગ્રીણા વેહમાથી અજવાળું આવતું હતું ત્યાં ખીજે કંઈ ફેરફાર થયેલો તેના જોવામા આવ્યો નહીં, એટલે તેણે પૂર્વ તરફની ભીંતમા ઉઘાડેલા દરવાજામા નમીને જોયું તો તે તરફની ઓરડીમા પણ અજવાળું પડતું હતું આ ઓરડી બહુ મોટી નહોતી, પણ તેમા ચારે તરફ કેટલાક ન્હાના દ્વાર હતા, જે બધા ઉઘાડા હતા, અને તેમાથી ચારે તરફ જવાના માર્ગ અને સુરંગ હોય એમ લાગતું હતું કુમારે તે ઓરડીમા ફેંકી દીધેલી પેલી મૂર્તિ કળીચુનામા થોડું પાણી નાખવાથી જેમ તે કુટીને કુલી જાય છે તેમ કુટીને તદન નાશ પામી ગઈ હતી તેના પેટમાથી નીકળી પડેલી કંઈ ચમકતી વસ્તુ ઉપર કુમારની નજર પડતા તે તેણે ઉપાડી લીધી, અને પછી પાછો બોયરાની બહાર નીકળી મંદીરના સભામંડપમા

આવી તે વિચાર કરતો બેઠો. થોડી વાર પછી મદીરની અદરથી પગથીઓપર કોઈ ચઢડતું હોય એવા ધબકારા સંભળાયાથી કુમારે તે તરફ જોયું તો આન દકુમારને આવતો હોઠો. આથી હર્ષાવેશમાં ઇંદ્રજીતકુમાર ઉઠ્યો, એટલામાં આન દકુમાર દોડી આવી તેને પગે પડ્યો. બંને ભાઈ મળી ભેટીને ત્યાં બેઠા. એટલે ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું—“તમે ક્યા કસાઈ ગયા હતા અને કેવી રીતે છૂટ્યા? પેલા ધરમાની ચાદીની પેટીમાં તમારો હાથ સપડાયો ત્યાં સુધીની હકીકત અમે જાણીએ છીએ.”

પેટીમાંથી અમારો હાથ છોડવવાની અમે માથાકુટ કરી પણ કંઈ વળ્યું નહીં.” આન દકુમારે જણાવ્યું—“આમ કેટલાક કલાકો વહી ગયા પછી એક પુરખાવાળા માણસે અમારી પાસે આવી કહ્યું—‘ગલારો નહીં! આપને છૂટા કરવાની હું તજવીજ કરું છું!’ એટલામાં ત્યાંની જમીન જોરથી હાલવા લાગી, અને આખું ઘર અનેક જાતના અવાજથી માંજી ઉઠ્યું, એટલે તે બોલી ઉઠ્યો—‘કુમાર અને કમલીનીએ દરવાજા પર આવીને આ ઉપદ્રવ મચાવ્યો હોય એમ લાગે છે.’ આમ કહી તે ધરની અગાસીપર દોડી ગયો, જ્યાંથી થોડીવારે તે નીચે ચાલ્યો ગયો, તે આપને મળવા આવ્યો હશે.”

“હા! દરવાજા પર અમે, કમલીની અને લીલાવતી હતા.”

“તો દરવાજા પર તમે એવું શું કર્યું હશે?”

“તે અમે જણાવીએ તે પહેલાં તમારી હકીકત જણાવો.”

આન દકુમારે પોતાની હકીકત કહેવા માડી—“પેલો માણસ આપની પાસે આવ્યાને પાંચેક ઘડી ન થઈ એટલામાં અમે ઉભા હતા ત્યાંની જમીન એકાએક હાલવા લાગી, અને અમને લઈને પેટી જમીનમાં ધુસી ગઈ, પણ તે સાથે અમારો પેટીમાં સપડાયેલો હાથ છૂટો થઈ ગયો. અમે અધારામાં ઉપરની તરફ જોયું તો કંઈ જણાયું નહીં. આખરે અધારામાં અથડાતા કુઠાતા અને ઠોકરો ખાતા અમે ત્યાંથી ચાલ્યા રસ્તો સીધો નહીં પણ આડો અવળો હતો, અને ત્યાંથી બહુ આગળ જવાને બદલે અમે ઝોળ ચક્કરજ ખાઈ રહ્યા છીએ, એમ લાગ્યું. આથી અમારી તો મતીજ મુઝાઈ મઈ દિવસ છે કે રાત તે પણ સમજી શકાયું નહીં, અને અમારા ધારવા મુજબ આ અથડામણમાં

આઠેક પ્રહર વીતી ગયા એ અરસામા કેટલાક દ્વારમાથી અમે પસાર થયા આખરે એક ઓરડીમા અમે ભુખ અને તરસથી ભેલાન થઈ પડયા આ હાલતમા પણ કેટલાક પ્રહર વીતી ગયા, અને હમણા કલાકેક પહેલાજ અમે પડયા હતા તેની બાજુની ઓરડીનુ કોઈએ દ્વાર ઉઘાડયુ હોય, એવો અમને અવાજ સંભળાયાથી આપ પધાર્યા હશે, એમ અમને લાગ્યુ આ પછી જમીન હાલવા સાથે કેટલીકવાર સુધી અનેક નતના અવાજો સંભળાયા, જે બધ થઈ જવા બાદ અમારી ઓરડીમા એકાએક અજવાળુ થઈ ગયુ મુશ્કેલીએ ઉઠીને અમે ઉઘડી ગયલા દ્વાર મારફત બીજી ઓરડીમા આવ્યા, જ્યાં ડીપીચુનાની કુટી ગયલી એક મૂર્તિ પડી હતી ત્યાંથી ત્રીજી ઓરડીમા આવીને અમે પગથીએ ચઢી અત્રે આવી પહોચ્યા ।” આન દકુમારની આવી હાલત જોઈ ઇંદ્રજીતકુમાર દુ ખી થયો પછી તેમણે બાગમાથી સ્વાદિષ્ટ ફળો ખાઈને પોતાની ક્ષુધા મટાડી અને પાણી પીને સ્વસ્થ થયા બાદ સલામ ઉપમા આવી વાતચીત કરતા બેઠા કુમાર ઇંદ્રજીતે પણ પોતાની તમામ હકીકત આન દકુમારને જણાવી, અને છેવટે કહ્યું—“ ભાઈ, તમે રક્ત ઐથ વાચી નાઓ તો આપણે આ તલેસમ ફત્તેહ કરવાની તજવીજ કરીએ । હવે તલેસમ ફત્તેહ કીધા સિવાય બહાર નીકળી શકીએ તેમ નથી । રક્ત ઐથમાના કેટલાક શબ્દોનો ભાવાય તમે સમજી શકતા નથી, પણ તે માટે ભેરાવરસિંહજીએ અમને સમજાવેલી કુચી અમે તમને દેખાડીએ છીએ, એટલે તમને તીવરમી પુસ્તક વાચવામા મુશ્કેલી પડશે નહીં ।” આમ કહી તેણે તેને તે કુચી સમજાવી દીધી, એટલામા મદીરની પાછળથી કોઈની ચીસ સંભળાઈ, જેથી બંને ભાઈઓનુ ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયુ, એટલે ફરી અંતર આળ્યો—“ ભલે, ભલે । તુ માત્ર મસ્તક કાપી લે । આ જીવનમા કુમાર ઇંદ્રજીત-સિંહ અને આન દકુમારને દુ ખી થતા ન જોઈ, એવી મારી ઈચ્છા છે । હાય ! ઇંદ્રજીતસિંહ ! અત્યારે આપ આ અભાગી માટે કંઈ નહીં જ નજીતા હશે । ” આ સાંભળીને ઇંદ્રજીત-કુમાર બેહદ બેચેન બની બેઠી ઉઠ્યો—“ અરે ! આ તો કમલીનીનો અવાજ ।” આમ બોલતો તે મદીરની પાછળી તરફ દોડી ગયો, એટલે આન દસિંહ પણ તેની પાછળ ગયો ત્યાં

જઈ પહોચતા એક વિચિત્ર વેષવાળા માણસપર તેમની નજર પડી આ માણસની કમર એ હેસી વર્ષ જેટલી લાગતી હતી તેની દહાડી, મૂંછ, લવા તેમજ માથાના વાળ રૂની પુણી જેવા સફેદ હતા તેના ચહેરાપર વૃદ્ધાવસ્થાની થોડીક કરચલીઓ પડી ગઈ હતી તોપણ તેની મુખમુદ્રા રોનક અને રૂવાળદાર દીસતી હતી, અને બે તરફના ગાલોમા હજી પણ રતાશ જણાતી હતી તેના અવયવોમા વૃદ્ધાવસ્થાની કંઈ કંઈ નિશાની જણાતી હતી છતાં નાતવાની, વગેરે વૃદ્ધ માણસને પશુવત કરી નાખનારી સ્થિતીમા તે નહોતો તેની ગરદન હાલતી નહોતી, તેમજ તે કમરેથી વાકો વળી ગયલો નહોતો એક લશ્કરી સરદાર જેવો ઉચ્ચ રેશમી કપડોનો સાદો ચુસ્ત પોશાક તેણે પહેર્યો હતો કમરે એક ન્હાની તલવાર લટકતી હતી, અને તેના જમણા હાથમા સોનાની એક થાળી સુદર રેશમી કપડામાં બાંધેલી હતી કુમારોને જોતા તે એકદમ હસવાથી તેના મ્હોડામાના મોતી સરખા ચમકતા દાંત દેખાઈ જવાથી હજી યુવાવસ્થાની નિશાની તેણે ખોઈ દીધી હોય એમ જણાતું નહોતું બે કુમારે તો મદીરની પાછળ જતી વખતે ધાર્યું હતું કે ત્યાં કમલીની કે બીજી કોઈ સ્ત્રી તેમના દીકામા આવશે, પણ તેને બદલે આ વિચિત્ર પુરુષને જોતા તેમને બેહદ અભયળી ઉપજી ઇંદ્રજીતકુમારે પોતાની પાસેનું બીજું તીલસ્મી બજર આન દુકુમારને આપ્યું, અને પછી પોતે તે વિચિત્ર માણસની પાસે જઈને પૂછ્યું—“ આ તરફથી એક સ્ત્રીની ચીસ સંભળાઈ હતી તે કયા છે ?”

“ અત્રે તો કોઈ સ્ત્રી નથી !” વૃંદ્રે જણાવ્યું

“ હમણાજ અમે એનો અવાજ સાંભળ્યો !” આન દુકુમારે આસપાસ જોતા જણાવ્યું “ ત્યારે એ અવાજ કેનો હતો ?”

“ મારો !” વૃંદ્રે જવાબ આપ્યો “કહો તો તે શબ્દોજ તેવા અવાજે ફરી બોલી સંભળાવું ?” આમ કહી તે વૃંદ્ર કમલીની સરખા અવાજે પેલા હૃદયભેદક શબ્દોજ બોલી ગયો, જે સાંભળી બે કુમારો અજબ થયા, અને ઇંદ્રજીતકુમારે તેને પૂછ્યું—“ પણ આવી રીતે બૂમ પાડવાનું તમારે શું કામ હતું ?”

“ મઈ કાલથી હું તલેસમમા આપની શોધમા ફરે છું ! ”
 વૃદ્ધે જણાવ્યું—“ ઘણી જાતના અવાજ કહાડયા અને બહુ
 તજવીજ કરી, પણ આપના દર્શન થયું નહીં ! મને લાગ્યું કે,
 તલેસમમાથી નીકળતા અવાજનો જવાબ આપવો નહીં, એમ
 આપે કદાચ ઠરાવ કીધો હશે, આથી મેં આ યુક્તિ અજમાવી ! ”

“ પણ આપ કેાણુ છો અને અમને શા માટે મળવા માગો
 છો ? ” ઇંદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું જેમા આનંદકુમારે ઉમેર્યું—“ અને
 આ તલેસમમા આપ કેવી રીતે આવ્યા ? ”

“ હું આપનો નમ્ર દાસ આ તલેસમમાજ રહું છું ! ”
 વૃદ્ધે જણાવ્યું—“ આપ તલેસમમા પધાર્યા એટલે મારા ધરમા
 પધાર્યા છો તેથી આપની પરોણાગત કરવાની મારી ફરજ છે ! ”

“ આ તલેસમજ આપનું ધર હોય તો અમે તરફ તમે
 મિત્રતા રાખી રાકોજ નહીં કેમકે, અમે આપનું ધર-આ તલેસમ
 તોડવાનેજ આવ્યા છીએ ! ” ઇંદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું—“ પોતાના
 ધરનો નાશ કરવા આવનારની કોઈ પરોણાયાકરી કરેજ નહીં !
 અમને કેમ વિશ્વાસ આવે કે તમે કપટ નહીંજ રમો ? ”

“ આપનું કહેવું ખરૂં છે ! આ બાબતનો આવે વખતે
 વિચાર કરવો એ બુદ્ધિશાળી પુરૂષનું કામ છે, પણ હું આપનો
 મિત્ર છું, એમ આપ બંને ભાઈઓએ માનવુંજ પડશે ! ” વૃદ્ધે
 જણાવ્યું—“ વારૂ, આપનો દુશ્મન બનીને આપને હું શું નુકસાન
 કરી શકીશ ? આપની કૃપાથીજ મને લાભ છે ! ”

“ અમારાથી આપને શો લાભ ? ” ઇંદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું—
 “ વળી તલેસમમા તમે અમારી શી પરોણાગત કરશો ? પહેલા
 એ તો કહો કે આપને એજ મિત્ર સમજી અમે આપનું કહેવું
 ખરૂં માનીએ, એવી આપ અમને ખાત્રી કરી આપશો ? ”

“ આપની કૃપાથી મને બેહુદ લાભ છે ! ” વૃદ્ધે જણાવ્યું
 “ આપ ધારશો તો મારા ધરનો-આ તલેસમનો તદ્દન નાશ નહીં
 કરો હું એમ કહેવા નથી માગતો કે આપ તલેસમ તોડો નહીં,
 અને તેમાથી લાભ પ્રાપ્ત ન કરો, પણ મારી અરજ છે કે,
 આપને લાભ થાય એટલેજ તલેસમનો લાગ આપ તોડો, અને
 મળવા લાભ માટે જે ખૂબીદાર વસ્તુઓ બનાવવા પાછળ
 બુદ્ધિશાળી કારીગરોએ વર્ષોના વર્ષો મહેનત કરી છે, અને જેની

કરામત ભેઈને ચાલાક, હોશીયાર પુરવોની અક્કલ ગૂમ થઈ ગઈ છે, તેવો તલેસમનો થોડોક ભાગ આપ ન તોડો તો મારી તમામ અન્નયળીઓ કાયમ રહેશે, અને તે સાથે આપના મિત્ર ભેરાવરસિંહજીની આબરૂ અને નામના ઓછી નહીં થાય, પણ તેઓ તલેસમના રાજ કહેવાશે ! આ તલેસમમા હું બહુ સારી રીતે આપની પરોણાચાકરી કરી શકીશ, અને તલેસમની સહેલ કરાવીને એવા તમાસાઓ દેખાડીશ, જે તલેસમ તોડવાને શક્તિવાન છતાં પણ આપ મારી મદદ વિના ભેઈ શકશો નહીં ! આપને મારાપર કેમ વિશ્વાસ આવે, તેનો જવાબ આપવો જરા મુશ્કેલ છે !”

“વાર, તમને રાજ ભેરાવરસિંહ સાથે ઓળખાણ છે ?”
ઇંદ્રજીતકુમારે કંઈ વિચાર કરીને પૂછ્યું

“ઓળખાણ થું મિત્રતા છે !” વૃદ્ધે જવાબ આપ્યો.

“તમે કહો છો તેમ આ તલેસમ તમારૂં ધરજ હોય તો અત્રેનો એકેએક ખુલ્લો તમે ભેયોજ હશે, અને રાજ ભેરાવરસિંહજી કરતાં પણ તમે તલેસમની હકીકત વધુ જાણતા હશો ! આમ છતાં ભેરાવરસિંહ તમારા મિત્ર છે તો એમને આટલા દીન સુધી માયાવતીના કેદખાનામાંથી છોડાવ્યા કેમ નહીં ? એ કેદ હતા તે સ્થાન સુધી તમે જઈ શકતા નહોતા, એમ તો તમે કહી શકોજ નહીં !” ઇંદ્રજીતકુમારની આ દલીલ આગળ વૃદ્ધ મુઝાયો તે નીચું માથું કરી વિચારમાં પડ્યો. આથી તે જીંદું ખોલી પોતાને કમવા આવ્યો છે, એમ બંને કુમારોને લાગ્યું. થોડીક વાર કંઈ વિચાર કીધા બાદ વૃદ્ધે ઉંચું ભેઈ મુખ મલકાવીને કહ્યું—“ખરેખર ! આપ બહુજ હોશીયાર છો ! વાતોમાં મુઝવી મારી ખરી હકીકત જાણવા આપની ઈચ્છા છે, પણ તેમ બની શકશે નહીં ! આપ તલેસમ ફોલ કરશો ત્યારે મને પણ ઓળખશો ! ભેરાવરસિંહજી મારા મિત્ર છે, અને આ તલેસમ મારૂં ધર છે, એમાં કંઈ ખોટું નથી !”

“તમે તમારે મ્હોડેજ ખોટા બનો છો !” ઇંદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું—“ભેરાવરસિંહજી તમારા મિત્ર હોય તો અમારી વાતનો સંતોષકારક જવાબ આપો !”

“હું કંઈ ખુલાસો કરી શકતો નથી !” વૃદ્ધે જણાવ્યું.

“તો અમને તમારાપર વિશ્વાસ નહીં આવે.” ઇદ્રજીતકુમારે કહ્યું.

“પણ હું આપનેા દુશ્મન નથી, એટલીજ હું આપની ખાત્રી કરી આપુ તો પછી કંઈ છે?” વૃદ્ધે પૂછ્યું,

“ના! વડીલ લાઈશ્રીએ પૂછેલી બને વાતોની અમને તો ખાત્રી કરી આપેા.” આન દકુમારે જણાવ્યું.

“ત્યારે તો હું અત્યારે અહીં નકકામોજ આવ્યો.” આમ કહી પોતાના હાથમાની રૂમાલમા બાંધેલ યાળી બતાવતા વૃદ્ધે જણાવ્યું—“આપને માટે ભોજનની સામગ્રી લાવ્યો હતો તે પણ પાછી લઈ જઈ કેમકે, મારાપર આપને વિશ્વાસ આવતો નથી તો પછી એ વસ્તુઓનો આપ સ્વિકાર કરોજ નહીં.”

“આપના બાલબચ્ચા અત્રે રહે છે શું? ભોજનની વસ્તુઓ ઘેર તૈયાર કરેલી છે કે?” આન દકુમારે પૂછ્યું.

“બાલબચ્ચા તો શુ પણ એકે નોકરે મારે નથી, એટલે આ વસ્તુઓ બનરમાથી લાવ્યો છું.” વૃદ્ધે જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તો આપ અહુર્નિશ તલેસમમાજ રહેતા હો, એમ લાગતું નથી.” આન દકુમારે જણાવ્યું.

“એ સર્વનું આપણને કંઈ કામ નથી.” ઇદ્રજીતકુમાર બોલી ઉઠ્યો—“એમનું કહેવું ખરૂં છે, એમ આપણી ખાત્રી થશે ત્યારે આપણે એમની સાથે વાત કરીશું, અને એમને ઘેર જઈશું.” આનો કંઈ જવાબ આપ્યા વગર વૃદ્ધ બને કુમારોને નમન કરીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તે કયા જાય છે, તે જાણવાની ઈચ્છાથી બને કુમાર તેની પાછળ ગયા. વૃદ્ધ તે જાણવા છતાં કંઈ દરકાર કર્યા વગર બાગની પશ્ચિમ ભીંતની પાસેના કુવા પાસે જઈ તેમા કુદી પડ્યો. કુમારોએ તે કુવા પાસે જઈ તેમા જોયું પણ અધકાર હોવાથી કંઈ જણાયું નહીં, એટલે આન દકુમારે જણાવ્યું—“વૃદ્ધ આમા કુદી પડ્યો તેપરથી એમા કોઈ તરફ જવાનો માર્ગ હશે, એમ લાગે છે. આજ્ઞા હોય તો અમે અદર કુદી તપાસ કરી આવીએ.”

“ના! તમે તલેસમના સર્વ ભેદ જાણતા ન હોવાથી તેમા જઈ શકશો નહીં.” ઇદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું—“અમે તીલસ્મી પુસ્તક સંપૂર્ણ માન્યું છે, એટલે અમે એમાં જઈ શકીએ છીએ,

પણ તમને અત્રે એકલા છોડીને અમે જઈશું નહીં! પ્રથમ તમે તીલસ્મી પુસ્તક ધ્યાનથી વાંચી તેમાના સર્વ લેદોથી જાણીતા થાઓ! વૃક્ષની પૂઠે હાલ જવાની જરૂર નથી! એ દમાખોર વળી કંઈ નવી યુક્તિ લડાવવા અત્રે ફરીથી આવશે!”

“જેવી આજ્ઞા!” આન દકુમારે જણાવ્યું બને ત્યાંથી પાછા ફરી મંદીરમા આવ્યા તેઓ ચાર દીન આ બાગમા રહ્યા, તે દરમિયાન આન દ કુમારે તીલસ્મી પુસ્તક સંપૂર્ણ વાંચી લીધું, જેના અંતમા નીચે સુજબ લખ્યું હતું —

“આ તલેસમ ફત્તેહ કરનાર બાગ્યશાળી પુરૂષે આ પુસ્તક બરોબર વાંચીને તેના લેદ યાદ રાખવા કેમકે, એ પુસ્તક તેની પાસે રહેશે નહીં, પણ બીજા ઉપયોગમા આવી જવાથી આમાની કોઈ વાત બૂલાઈ જવાશે તો તલેસમ ફત્તેહ કરનારની જી દગી જોખમમા આવી પડશે આ પુસ્તકની શરૂઆતથી તે છેવટ સુધીની બીના યાદ રાખી ન શકે તે તલેસમ ફત્તેહ કરવાની ઈચ્છા કરશે તો પોતાની જી દગી ગૂમાવશે”

પાંચમે દીને પ્રભાતે બને કુમાર તલેસમ ફત્તેહ કરવા માટે જતા હતા, એટલામા માર્ગમા પેલો વૃક્ષ મળ્યો તેણે કુમારને નમન કરીને ખીસામાથી એક કાગળ કહાડી ઇંદ્રજીતકુમારને આપતા કહ્યું—“રાત્રી જોરાવરસિંહજીનો પત્ર લાવ્યો છું!”

ઇંદ્રજીતકુમારે પત્ર વાંચ્યા બાદ આન દસિંહને બતાવ્યો અને વૃક્ષ તરફ જોયું, એટલે તેણે પૂછ્યું—“હવે આપને બીજા ખાત્રી જોઈએ છે? આ પત્ર આપને બનાવટી લાગે છે?”

“ના પત્ર તો ખરો છે!” ઇંદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું—“પણ આમાની આ નીશાનીની મતલબ તમે સમજો છો?”

“હું કયાંથી જાણુ ? એ તો આપ કે રાત્રી જોરાવરસિંહજી સમજો!” વૃક્ષે જણાવ્યું—“આપજ સમજવો કે—”

“એની મતલબ એવી છે કે આ પત્ર ખરો છે, પણ એમા જે કંઈ લખ્યું છે તેપર અમારે ધ્યાન આપવું નહીં!” ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું, એટલે વૃક્ષે પૂછ્યું—“શું જોરાવરસિંહજીએ એ નિશાની વિષે પ્રથમથીજ આપને એમ કહી રાખ્યું છે?”

“હા!” ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું—“આ ઉપરથી સમજાય છે કે પત્ર એમની મરજીથી નહીં પણ જોરજુલમથી લખાવ્યો છે!”

“ના, ના ! એમ હોયજ નહીં !” વૃક્ષે જણાવ્યું - “એ નિશાની વિષે એમણે કંઈ બીજું જ કહ્યું હશે ! આપ ભૂલતા હશે !”

“અમે ભૂલતા નથી, છતાં તેમ લાગતું હોય તો તમેજ કહો. કે એ નિશાન એમણે શા માટે કર્યું છે ?” ઇદ્રજીતકુમારે પૂછ્યું.

“કોઈ અર્થવાર એમના મિત્રને એમનું લખાણ કહી ઠગી ન ભય તે માટે એમણે એ નિશાન કર્યું છે !” વૃક્ષે જણાવ્યું, અને જરાવાર ચુપ રહી મુખ મલકાવીને કહ્યું - “કુમાર, આપ બહુજ બુદ્ધિશાળી છો, માટે હવે હું મારો ભેદ ખુલ્લો કર છું !” આમ કહી પોતાના મુખપરથી બનાવટી દહાડી મૂકી કહાડીને ફેંકી દઈ તે ઇદ્રજીતકુમારને ભેટી પડ્યો વાચનાર ! આ વૃક્ષનું સ્વરૂપ ધરનાર રાજા જોરાવરસિંહ હતો. છૂપે વેષે બને કુમારોને તલેસેમ ફત્તેહ કરવામા મદદ કરવાની તેની ઈચ્છા હતી, પણ કુમારોની ચાલાકી આગળ તેની હીકમત ચાલી નહીં, એટલે તે બહેર થઈ ગયો. બને કુમારો તેને ભેટયા બાદ તેઓ ત્રણે નહેરને કીનારે જઈ એક સીલાપર બેસી વાતચીત કરવા લાગ્યા.

— ૦ —

પ્રકરણ ૩૭ મું.

નિષ્ફળતા !

કંમલીનીની સલાહ મૂજબ કમલા રત્નપુરના કીલ્લામા રાજમહેલમાજ રહી હતી, અને મહારાજ કુલીનસિંહ વીજયગઢ પધાર્યા છતાં પણ તે ત્યાજ રહી રાજમહેલના અંત પુરને લગતા ભાગમા કમલા રહેવા લાગ્યાથી તેમજ તેના કામકાજ માટે મહારાજાએ કેટલીક દાસીઓ રાખેલી હોવાથી કંઈક વસ્તી જણાતી હતી. રાજા કુલીનસિંહે પણ જતી વખતે તેને પોતાની અધિકારીનો ઉપયોગ કરવાને આમતેમ લટકવાને બદલે ત્યાજ રહેવાનું જણાવ્યું હતું, અને તેને જોઈતા સમાચાર આણી આપવાને શાતીનાથ જોશીજીના હાથ હેઠળના નસુસોને ફરમાવ્યું હતું. જોશીજી પણ કમલાની દરેક સગવડ સંભાળતો હતો. તે ત્યાં મુખ્યચેનમા રહેતી હતી. એક દીને જોશીજીએ આવી ચતુરનો કાગળ તેને વાચવા આપ્યો, તેમા નીચે મૂજબ લખ્યું હતું —

વહાલા ભેશીરાજ, અમે કીરોરી કુંવરી, કમલીની, તારા અને લીલાવતી સહ રત્નપુર તરફ આવીએ છીએ, માટે તાકીદે પાલખીઓ, વગેરે સવારીના સરભમ તેમજ સીપાઈઓ સહ આપ ભૂતખડકની તળેટીમા અમને આવી મળજો. લી ચતુરસિંહ

આ પત્ર વાચતા કમલાને બેહુદ આનંદ હપજ્યો, અને તેણીએ પૂછ્યું—“ આ પત્ર આપને ક્યારે મળ્યો ? ”

“ હમણાજ ! એમા ફરમાવ્યા મૂળખની તૈયારી કરવાનો હુકમ કરી હું આપની પાસે આવ્યો છું. અમે હમણાજ રવાના થઈશું ! ” ભેશીજીએ જણાવ્યું એટલે કમલાએ પણ તેની સાથે જવાની પોતાની ઈચ્છા જણાવી ભેશીજીએ તેને માટે પાલખીને બહોળસ્ત કર્યો હતો, એટલે પાલખીઓ, વગેરેસહ સીપાઈઓ સજ થતાજ તેઓ રવાના થયા, અને એક પ્રહરમા ભૂતખડક આગળ ચતુરસિંહ, કીરોરી, વગેરેને એક ગુફામા બેસાડી અઠવારો અને બલભદ્રસિંહ સહ ભેશીજીના આવવાની રાહ ભેટો હતો. ત્યાં જઈ પહોંચ્યા કમલાની પાલખી ગુફાના મુખ આગળ લઈ જવામા આવી ગુફા મ્હોટી હોવાથી તેમા અજવાળું પણ સારૂ હતું કમલા આવ્યાની કીરોરીને ખબર મળતા તે પાલખીમાથી ઉતરીને ગુફાની અંદર આવે ત્યાં સુધી ખેંટી ન થતા તે આનંદાવેશમા ગુફાના મુખ સુધી ગઈ બને સખી મળતા હર્ષાવેશમા ભેટી પડી બનેની આખોમાથી હર્ષાશ્રુ વહેવા લાગ્યા. કીરોરીની પાછળ કમલીની, વગેરે પણ આવી હતી, તેઓ બધી પણ કમલાને સ્નેહથી મળી ભેટી કમલા નીચ વર્ષતાળની પુત્રી હતી, એમ સર્વ જાણતી હતી છતાં કમલા તરફનો તેમનો સ્નેહ એછો થયો નહોતો. કમલા હજી જાણતી નહોતી કે વર્ષતાળ પોતાનો પિતા થતો હતો, અને તેણે આવા અધાર કામો કીધા હતા. પ્રથમભિલનની હર્મિ શાવ પડતા તેઓ ગુફામા બેસી સ્નેહભરી વાતચીત કરવા લાગી. કુચની તૈયારી થવાની ખબર મળતા તેઓ ગુફાના મુખ આગળ રાખવામા આવેલી પાલખીઓમા બેઠી, એટલે ભોઈઓએ તે ઉપાડી અને સધળાઓ રત્નપુર તરફ રવાના થયા. સૂર્યાસ્ત થતા પહેલાજ તેઓ રત્નપુરના કીલ્લામા જઈ પહોંચ્યા. તે દીને ફરી રાજમહેલમાનો અતપુરનો લાજ દીપી નીકળ્યો, પણ રાજમહેલમા પણ મૂકતાજ એક વાર

કીશોરીનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું કેમકે, એક કેદી તરીકે તે ત્યાં કેટલાક દિવસ રહી હતી, તે વખતની પોતાની “કુ ખદ કિથતિ તેણીને યાદ આવી ગઈ લીલાવતી પણ તે વખતે લાલીના વેષમાં ત્યાં રહી ગયલી હોવાથી તેને પણ તે સમયના બનાવોનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. લીલાવતી તો કીશોરીને ઓળખતી હતી, પણ કીશોરી બહુતી નહોતી કે તે વખતે લાલીને નામે પોતાની સાથે રહેનાર લીલાવતીજ હતી. મહેલમાં પગ મૂકતાજ આગલા બનાવોનું સ્મરણ થવાથી કીશોરીના મુખપર રહેજ ઉદાસી છવાઈ ગઈ લીલાવતીએ પણ આગલી વાતો યાદ આવવાથી કીશોરી તરફ જોયું, અને તેની ઉદાસીનું કારણ તે સમજી જવાથી મ્હોટેથી હસી પડી. આથી કીશોરીએ તેને પૂછ્યું—“બહેન, તમને હાસ્ય સાથી આવ્યું?”

“અભરાયલા સરખા ચારે તરફ તમને નજર ફેરવતા જોઈને હસવું આવ્યું.” લીલાવતીએ જવાબ આપ્યો.

“ફક્ત એટલું જ નહીં હોય! નક્કી ખીલું કારણ હશે.” કીશોરીએ જણાવ્યું—“કહો બહેન, આમ શું કરતા હશે?”

“લીલાવતીને હાસ્ય આવવાનું કારણ હું કહું.” કમલીનીએ કહ્યું—“તમે અત્રે ફસાયલા હતા ત્યારે લીલાવતી પણ અત્રેજ હતી! તમે બંને વચ્ચે સારો સંબંધ હતો! એ યાદ આવવાથી એ હસી.”

“તમે મરકરી કરો છો બહેન.” કીશોરી બોલી “બહેન લીલાવતી મારી સંગે રહ્યા હોય છતાં હું ઓળખું નહીં?”

“લીલાવતી કંઈ ખરા સ્વરૂપમાં તમારી સાથે રહેતી નહોતી.” કમલીનીએ જણાવ્યું—“એ લાલીને નામે રહી હતી.” આ સાંભળી કીશોરીએ અન્યબીસહ લીલાવતીનો હાથ પકડી તેણીને પૂછ્યું—“બહેન! લાલીના વેષમાં તમેજ હતા?”

“હા કહેતા મને શરમ આવે છે!” લીલાવતીએ જણાવ્યું—“અરેરે! તે વખતે મારી ધાનત સાફ નહોતી! હું તે વખતે માયાવતીની આજ્ઞાનુસાર એક કામ માટે અત્રે આવી હતી.”

“ઓહ! ત્યારે તો આજે ઘણા ભેદોનો ખુલાસો જણાશે!” કીશોરી બોલી ઉઠી—“બહેન, હવે તો ઘણીક વાતો તમને પૂછીશ, અને તેની ખરી હકીકત તમારે જણાવવીજ પડશે!”

“ મ્હેાદી ખુશીથી ! અરે ! બીજી પણ કેટલીક અદભૂત વાતો તમારા બહુવામા આવશે ! ” લીલાવતીએ જણાવ્યું

“ હવે બધું બહુરો ! ” કમલીનીએ જણાવ્યું — “ મુસાફરીનો થાક દૂર કરવા જરા અરામ લ્યો ! દુશ્મનના ઘરને આપણુ ઘર માનીને સેકડો સકટ ભોગવ્યા પછી આપણને સુખમાં રહેવાનો સમય આવ્યો તે માટે ઈશ્વરનો પાડ માનો ! ”

રાત્રીએ ભોજન કીધા બાદ કીશોરી, કામીની, કમલીની, લક્ષ્મીદેવી અને લીલાવતી રાજમહેલની અગાળીમાં ફરતી ચારે તરફની શોભા નીહાળતી હતી આકાશમાં ચ દ્ર પ્રકાશી રહ્યો હતો ન્હાની ન્હાની વાદળીઓ આમતેમ દોડધામ મચાવી રહી હતી, જેમની પાછળ વારવાર ચ દ્ર ફાણુલર છપાઈ જઈ વળી પ્રકાશી નીકળતો હતો એ સમયે રતનપુરના કીલ્લાની આસપાસની અપૂર્વ શોભા અને પ્રકૃતિની અનુપમ સુદરતાથી તેઓ દરેકના હૃદયપર જુદી જુદી અસર થઈ રહી કમલીની પોતાના ધ્યાનમાં નિમગ્ન હતી લક્ષ્મીદેવીના મનમાં કંઈ જુદાજ વિચાર રમી રહ્યા હતા લીલાવતી સંભવિત તેમજ અસંભવિત વિચારોમાં પડી મનમાં જ મોતીના ચોક પૂરતી હતી કીશોરી અને કામીનીએ પણ આશાના અનેક તરંગોપર પોતાના હૃદયને તરવા છોડી દીધા હતા, પણ કમલાના ચિત્તનુ કંઈ ઠેકાણુ નહોતું વર્ષતાળને રતનપુરના કેદખાનામાં એક ગુન્હેગાર પેઠે કેદ કરવામાં આવ્યો છે, એમ સાંભળ્યું ત્યારથી તેણીના મનમાં અનેક વિચારોએ ઉથલપાથલ મચાવી મૂકી હતી વર્ષતાળ કોણુ હશે ? એણે શો અપરાધ કર્યો હશે ? કુલીનસિંહના અધિચારોની એણે આટલી બધી ચાહેના મેળવ્યા પછી તેઓ એનાપર એકાએક આટલા ગુસ્સે શામાટે થઈ ગયા હશે ? તારાને લક્ષ્મીદેવીને નામે શામાટે બોલાવવામાં આવે છે ? કમલીની તેણીની આટલી બધી અદબ શા માટે રાખે છે ? એ બધી બાબતો બહુવાને તે આતુર બની ગઈ હતી, અને તે વિષે કમલીનીને પૂછવાને તે તક શોધતી હતી લગભગ એક કલાક પ્રકૃતિની શોભા નિહાળવામાં પસાર કર્યો બાદ તેઓ બધી ત્યા એક તરફ બીછાવેલી ગાદીપર બેઠી, એટલે કમલાએ વાત છેડી તેણે કીશોરીને પૂછ્યું — “ બહેન, વર્ષતાળ તો મહારાજ કુલીનસિંહના અધિચાર સાથે મળીને કામ કરતો હતો,

અને પોતાના અદભૂત કામોથી એ તેમનો માનીતો થઈ પડ્યો હતો છતાં એકાએક તેને કેદ શામાટે કરવામાં આવ્યો છે?”

“એ વિશે કમલીનીબાને પૂછ!” કીશોરીએ કહ્યું-“એમને અધ્યાર હતો, અને એમની આજ્ઞાનુસાર કામ કરતો હતો.”

“કોઈનો અધ્યાર હતો કે કોઈનો બાપ હતો તેથી શું?” કમલીની હસીને બોલી-“એ હતો ત્યારે હતો, પણ હવે કોઈ એને પોતાનો અધ્યાર બનાવવાનું પસંદ કરશે નહીં, તેમજ પોતાના પિતા તરીકે તેને બોલાવવાનું પણ કોઈ કબૂલ કરશે નહીં.”

“જેમ તમે પણ હવે માયાવતીને તમારી બહેન કહેવાનું પસંદ નહીં કરો.” કીશોરી મુખ મલકાવીને બોલી

“એમા ફેર છે. નીચ માયાવતી મારી બહેનજ નથી.” કમલીનીએ જણાવ્યું આથી કમલાએ અભયબીસહ પૂછ્યું-“કેમ? એ તમારી મ્હોઠી બહેન હોવાનું તમેજ કહ્યું હતું!”

“તે વખતે હું ખરી હકીકત જાણતી નહોતી.” કમલીનીએ જણાવ્યું-“બહેન, વુ પણ વર્ષતાળની હકીકત જાણીશ ત્યારે તારા હૃદયની કોણ જાણે કેવી હાલત થશે? તે તને જણાયા વગર રહેશે નહીં. બહેન દુનિયામાં એકબીજાના સુખદુઃખના સાથી થવાય છે, પણ તેથી કોઈ કોઈના સુખદુઃખમાં ભાગ પડાવવું નથી, કોઈ કોઈના અપરાધમાં ભાગ પડાવવું નથી, પણ તેના બચાવ માટે મદદ કરી શકે છે. એક ભલો પિતા પોતાના ખરાબ પરિવાર માટે તેમજ એક સુપુત્ર પોતાના પાપી પિતાના અપરાધ માટે જવાબદાર નથી. જે કરે તે ભોગવે.”

“આપરથી તો વર્ષતાળ મારો કોઈ સંબંધી હશે એમ કહેવાની તમારી મતલબ જણાય છે.” કમલા વચમાં બોલી ઉઠી

“એમજ છે. પહેલા હું તમને કીસનરાયની કહાણી કહ્યું છું.” કમલીનીએ જણાવ્યું-“કીસનરાયેજ તે ચતુરસિંહને જણાવી હતી તે વખતે મેં સતાર્ધને સાબળી હતી.” આમ કહી ચતુર ગાડો ગોવીંદરાય બનીને માયાવતીના બાગમાં ગયો ત્યારથી બનેલા તમામ બનાવોની હકીકત તેણે જણાવી, જેમાં વર્ષતાળ અને શુરસેનના રગઢગ, વગેરેની કેટલીક બીના આવી તથા કમલાના હૃદયની અજબ હાલત થઈ બાલપણના બનાવો તેની આંખો સામે આવી હતા પોતાની માતાની હયાતીમાં પોતાનો

પિતા વારવાર ધણા દિવસો સુધી ધરમા રહેતો નહોતો, તેમજ તે એકાએક ગૂમ થઈ જવા બાદ કોઈ અનુદયા માણસે તેના મૃત્યુના સમાચાર પોતાના નાનાને પહોંચાડ્યા હતા, તે વખતે પોતાના પિતાના સંજ ધમા ગામમા અનેક વાતો ચાલી રહી હતી, પણ આખરે પોતાના કાકા શુરસેને ઘેર આવીને તે મરણ પામવાની તેમજ તેને હાથેજ તેને અગ્નિદાહ દેવાની વાત જણાવી ત્યારે તેના મરણ માટે સર્વની ખાત્રી થઈ હતી આ બનાવોનું મરણ થતા તે કેટલીક વાર સુધી હડા વિચારમા પડી ગઈ કમલીની તેના હૃદયની રિયતિ સમજી જવાથી બોલી—“ બહેન, આમ સુઝાઈ શું ગઈ ? વઈતાળ તારો પિતા અને ક્રીસનરાય તારો ભાઈ છે ! ”

“ ત્યારે પોતાના મરણના ખોટા ખબર એમણે શા માટે ફેલાવ્યા હશે ? ” કમલાએ અનુચિતી સહ પૂછ્યું —“ ક્રીસનરાયની કહાણીપરથી તો એટલું જ જણાય છે કે મહારાજ કુલીનસિંહને ત્યાં ચોરી કરવા માટે એમને એમ કરવું પડ્યું ! ”

“ મને પહેલાં એમજ લાગ્યું હતું, અને વઈતાળે પણ મને એજ કારણ કહ્યું હતું, પણ હાલ જે લય કર ભેદ જણાયા છે તેના કૃળ ભોગવવાના ડરથીજ એ છૂપેા રહ્યો છે ! ” કમલીની બોલી—“ અરેરે ! વઈતાળે મને પણ કહી ! માલતી પાસેના તેના કામળો મેં કહડાવ્યા તે અત્યારે મારી પાસે હોત તો નક્કી ધણી બાળતોનો ખરો ભેદ જણાયો હોત ! ”

“ બહેન, ગમે તેમ થાય પણ હું મારી માતાની શીખામણ બૂલીશ નહીં, અને તેથી વિરુદ્ધ કંઈ કરીશ નહીં ! ” કમલા આખમા આસુ આણી બોલી—“ પિતાજીના મૃત્યુના સમાચાર આપવાને કાકાજી અમારે ઘેર આવ્યા ત્યારે માતાજી માદા હતા ! સર્વ રડવા કુટવા લાગ્યા પણ મારી માતાની આખમા આસુનું એક ટીપુ પણ જણાયું નહીં આથી લોકોને તો એમજ લાગ્યું કે બેહદ રોકને લીધે તે બેલાન થઈ ગઈ હતી, પણ માતાજીએ એકાતમા બોલાવીને બહુ સમજવી છેવટે મને કહ્યું—“ પુત્રી ! મારી ખાત્રી છે કે, તારા પિતા મરણ પામ્યા નથી પણ કોઈ સ્થળે છૂપા રહ્યા છે કેમકે, પોતાના કૃત્યો માટે દુનિયામા એ કોઈને મહેાફું બતાવશે નહીં, પણ શું કર ? પતિની નિંદા કરવી

એ મારો ધર્મ નથી, એટલે તને એ વિષે વધુ ખુલાસો કરતી નથી। પુત્રી! આ માદગીમાથી હવે હું હઠીશ નહીં માટે તને સમજવું છું કે, ભવિષ્યમા તારા પિતા કદાચ તને મળે તોપણ તેની તરફથી કંઈ સુખ કે સતોષ મેળવવાની તું આશા રાખતીજ નહીં! તારા કાકા બલા છે, એમને હાથે તારું અનિષ્ટ નહીં થાય। પણ એમણેજ પોતાના ભાઈના મરણની ખોટી ખબર શા માટે ઉડાવી તે હું સમજી શકતી નથી! એ ગમે તેમ હો પણ તને હું મારા સોગમ આપીને કહું છું કે, તારી ચાલચલણમા નીચતા ન આવે તેની સલાહ રાખજે, અને કીશોરી-કુવરીનું બહુ થાય તેજ કામ કરજે કેમકે, તેનું હું મારા તેમજ તારા રૂવેરૂવામા ભરેલું છે। કીશોરીનો તારાપર સંપૂર્ણ સ્નેહ છે અને તેને તારા સિવાય બીજા કોઈનો આધાર નથી કેમકે, તેના માતાજી એક એવા માણસને પનારે પડ્યા છે કે કોઈ દીન તે આત્મઘાત કરશે, તેમજ કીશોરીના નાના પણ બહુજ ક્રોધી છે, માટે તું એની સલાહ રાખજે।” માતાના આ શબ્દો હૃદયમા કોતરાઈ રહ્યા છે।” આટલું બોલતા તેની આખમાથી આંસુ સરવા લાગ્યા કીશોરી પણ માતા યાદ આવતા હૃદય ભરાઈ આવવાથી અશ્રુપાત કરવા લાગી કમલીનીએ બનેને ધીરજ આપી શાત કરી કેટલીક વાર ત્યાં ચુપકીઠી છવાઈ ગઈ આખરે કમલાએ પૂછ્યું—“ત્યારે મારા પિતાએ શા અપરાધ કર્યો છે તે કહેશે?”

“હું સર્વ હકીકત જણાવીશ, પણ બહેન, એમ ન સમજતી કે વર્ષતાળને લીધે તારાપરનો અમારો સ્નેહ એાછો થશે।” કમલીનીએ જણાવ્યું, જેમા કીશોરીએ ઉમેર્યું—“સખી, તારા ગુણ અમે ભૂલીશું? અમારા હૃદયમા તેજ ભાગ લીધો છે, અને તારે આધારે આ જીવત ટકી રહ્યું છે।” લક્ષ્મીદેવીએ પણ પોતાનો દઢ સ્નેહ પ્રગટ કર્યો, એટલે કમલા બોલી—“બહેનો! કીશોરી માટે મેં કંઈ કર્યું હોય તો તે મારી ફરજ બજવી છે। એની પાછળજ મારી જીવન છે, પણ અફસોસ! ‘કમલાનો પિતા અધમ હતો।’ એમ કોઈને મ્હોડે સાબળીશ ત્યારે મારૂં હૃદય વીંધાઈ જશે। અરેરે! જેને માટે હું પ્રાણ આપું તેનીજ તરફ મારો પિતા દુશ્મનાઈ બતાવે।—”

“તારો પિતા કીરોરીનો દુશ્મન નથી. તેણે અમે ત્રણે બહેનો તરફ દુશ્મનાઈ બતાવી છે, પણ તું એ માટે દુ ખી ન થઈશ. મહારાજ કુલીનસિંહજી એના અપરાધની ક્ષમા કરશે!” કમલીનીએ જણાવ્યું, જેમા લક્ષ્મીદેવીએ ઉમેર્યું-“આપણે પણ વઈતાળને ક્ષમા કરીશું કેમકે, સખી કમલાનું હૃદય દુ ખી થાય, એ આપણાથી કેમ ખમાય.” આમ કહી કમલાને સ્નેહથી ભેટી તેણે તેના આસુ છુટી નાખ્યા. પછી વાતચીતનો પ્રસંગ બદલી તેઓ દરેક પોતાની હકીકત કહેવા લાગી. આમ વાતચીતમા ત્રણ પ્રહર રાત વીતી ગઈ. આખરે તેઓ આરામ લેવાને અગાશીમાથી નીચે જવાને ઉઠી, ત્યારે મહેલમા સર્વત્ર સૂનકાર હવ્વ દાસીઓ પણ નિ દ્રામા પડી હતી. મહેલના જે ભાગમા રત્નસિંહની રાણી રહેતી હતી તે ભાગમા કીરોરી, વગેરે અત્યારે હતા. એ મહેલની પાછલી તરફના મહેલમા પહેલા કીરોરી કેદીની હાલતમા રહી હતી, અને તેને લગતા બાગના ખુણામાનો પેલો નિરતર બધ રહેતો. મહેલ રાજમહેલની અગાશીમાથી બરોબર દેખાતો હતો, કીરોરી, વગેરે અગાશીમાથી નીચે જવાની તૈયારીમા હતી, એટલામા લીલાવતીની નજર એકાએક તે મહેલ તરફ પડી. હાલ પણ તે મહેલ બધ રહેતો હતો. પણ તેના દ્વારપર પહેરો નહોતો. આ મહેલની અગાશીમા ફરતા એક માણસપર લીલાવતીની નજર પડી. પોતાને કોઈ જોણ તો નથી, તેમજ બાગમા કોઈ માણસ તો નથી, તેની ખાત્રી કરવાને અગાશીમા આમતેમ ફરીને તે ચારે તરફ ખારી-કીથી જોતો હતો. મહેલની અગાશીમા ઉભેલ કીરોરી, વગેરેને તેનાથી જોવાય તેમ નહોણ કેમકે, અગાશીની ભીંત એક પુરૂષ જેટલી ઉંચી હતી. કીરોરી વગેરે તે ભીંતમાના ન્હાના આરકા-માથી તેની દરેક હીલચાલ જોઈ શકે તેમ હવ્વ લીલાવતીએ કમલીનીને તે માણસ દેખાડ્યો, અને કીરોરી, વગેરે સર્વે તેની હીલચાલ જોતી ઉભી રહી. ચોડીવાર પછી મહેલની અંદરના ભાગમાથી તે અગાશીમા અજવાળુ આવણ જણાયું, જેપરથી અગાશીની લોચમા બાકેર પાડવામા આવ્યું હોય, અને નીચે ઓરડામા બીજા માણસ હોય એમ લાગ્યું. અજવાળુ દેખાયા બાદ બીજા બે માણસ અગાશીમા આવ્યા. પોતાને કોઈ જોણ નથી, એમ ચારે તરફ જોઈને ખાત્રી કીધા. બાદ તેઓ ત્રણેએ મહેલના

અ દરના ભાગમાથી એક ગાસડી કઢાડી, અને બીજા માણસો પાસુ નીચેથી અગાશીમા આવ્યા. આથી કમલીનીએ કમલાને કહ્યું “બહેન આ હરામખોરોની હીલચાલ બેદલરેલી લાગે છે, માટે તપાસ કરવી જોઈએ ! તુ જઈને ચતુરસિંહને એમને વિષે બબર આપી આવ !” તરતજ કમલા ત્યાંથી નીચે ગઈ, અને તેઓ સધળી તે પાંચે માણસોની હીલચાલ જોતી ત્યાં ઉભી રહી થોડી વાર પેલી ગાસડી પાસે બેસીને કંઈક કર્યું. બાદ તે પાંચે જણ ઉઠ્યા અને કમલા બાધીને ગાસડીને અગાશીની બહાર બાગમા નીચે ઉતારીને પોતે પાસુ ઉતર્યા. તેઓ તે ગાસડીને ઉપાડીને બાગની વચ્ચેમાના કીશોરીવાળા મહેલ તરફ ચાલ્યા એ દરમ્યાન કમલા અગાશીમા પાછી આવી પહોંચી અને બોલી—“ચતુરસિંહ જી એમની તપાસ કરવાને વીજયસિંહ સાથે ફરે માર્ગે એ બાગમા ગયા છે !”

“મારે પાસુ ત્યાં જવું જોઈએ કેમકે, એ મહેલના ગુપ્ત ભેદોથી ચતુરસિંહજી અનુભવ્યા છે !” કમલીનીએ જણાવ્યું

“હવે તમારે જવાની જરૂર નથી !” કીશોરીએ કહ્યું

“અરે ! એમાથી એકાદ જણને પાસુ ચતુરસિંહ પકડશે તો બધો ભેદ જણાઈ આવશે !” લક્ષ્મીદેવીએ જણાવ્યું

“પાસુ મારા ધારવા મૂળખ પેલા મહેલમા હજી બીજા માણસો હશે, એ બધા પકડાઈ નય તો સારું !” કમલાએ કહ્યું, એટલે કમલીની બોલી—“એથીજ હું ત્યાં જવાનું કહ્યું છું ! તીલસ્મી બજરને લીધે હું ધારીશ તે કરી શકીશ !”

“મને ડર લાગે છે, એટલે તમને નહીં જવા દઉં ! તમારા વિના અત્રે હું નહીં રહી શકું !” કીશોરીએ જણાવ્યું. કમલીનીએ આથી જવાનું માડી વાળ્યું, અને તેઓ ત્યાંથીજ જોવા લાગી વાચનાર ! આપણે પેલા પાંચે જણની હીલચાલ જોઈએ તેઓ ગાસડી સહીત કીશોરીવાળા મહેલમા જઈ ચક્રમકથી દીપક પ્રગટાવી ગાસડીને જમીનપર મૂકી વાત કરવા લાગ્યા

“હવે શું કરીશું વાર ?” એકે પૂછ્યું

“ગાસડીને અત્રેજ રાખીને રાજમહેલમા જઈ આપણું કામ પાર પાડવું જોઈએ !” બીજાએ જણાવ્યું

“પહેલા આ ગાસડીને એવે સ્થાને રાખીએ કે પ્રભાત થતાજ કોઈકની એનાપર નજર પડે!” ત્રીજાએ કહ્યું

“પણ ખામના આ લાગમા તો કોઈ રહેણ નથી, એટલે એનાપર તે વળી કેની નજર પડશે?” ચોથો બોલી ઉઠ્યો

“ત્યારે એને પણ મહેલમાજ લઈ જઈએ!” પાંચમાએ વિચાર દર્શાવ્યો, એટલે પહેલો બોલી ઉઠ્યો—“અરે! મહેલમા આપણેજ મુશ્કેલીએ જઈ શકશું, ગાસડી સાથે કયા ફેરવીશું?”

“આ પ ચાતમાજ રાત ગૂમાવવાનો વિચાર છે?” ચોથો બોલી ઉઠ્યો—“જે કામ માટે આવ્યા છીએ તે પહેલા કરો! ઉઠો પહેલા ભોયર ઉઘાડો!” તરતજ પાંચે ઉઠીને ગાસડી ત્યા રહેવા દઈ મહેલના વચલા ઓરડાના દ્વાર પાસે ગયા તેમા મારેણ તાણુ તેઓમાના એકે લોખંડની એક સળી વડે ઉઘાડયુ અને સર્વ તે ઓરડામા દાખલ થયા આ ઓરડો અત્યારે પણ સારો શણગારેલો હતો એક મસાલ સળગાવી તેમણે ત્યાની દરેક વસ્તુ ખારીકીથી જોયા બાદ જમીનપર પાથરેલી શેત્ર છ ઉપાડી નાખી ત્યાની જમીનપર સંગેમરમરની ચોરસ લાદીએ ખેસાડેલી હતી, જે જોતા એક જણ બોલી ઉઠ્યો—‘આપણી અટકળ ખરી હોય તો આ ઓરડા વિશેજ આપણને કહેવામા આવ્યું છે! અત્રેની જમીનમા વેહ પાડવામા મ્હોટું કામ નથી! બેચાર લાદી સહજમા ઉખેડી નાખીશું!’

“હા! જરા બાવાજીની રાહ જોઈએ!” બીજાએ જણાવ્યું

“આમ રાહ જોવામા રાત વીતી જશે તો પ્રભાતે માર્ચો જઈશું! જે કરવું છે તે એકવાર કરો!” ત્રીજો બોલી ઉઠ્યો

“શેના માર્ચો જઈશું? આપણને પકડવાને અહીં છે કેણુ કે ગલરાઈએ?” પહેલાએ જણાવ્યું, એટલામા ત્રીજો દરવાજા તરફ કાન ખરીને બોલ્યો—“કોઈના પગલા સંભળાય છે!”

“હા! બાવાજીજ હશે!” ચોથાએ જણાવ્યું, એટલામા દારોગો, માયાવતી અને ખીજરખા ઓરડામા દાખલ થયા આ તરફ કમલાએ ખબર આપતાજ ચતુર તૈયાર થઈ વીજય, હમીર અને બળ સહ બાગમા જઈ પહોંચ્યો હતો, અને પાંચે હરામ-ખોરાને ઓરડામા જતા તેમણે જોયા હતા તેઓ પાછલે રસ્તેથી ઓરડાપરની અગાશીમાં મ્હોડી-ગેંચી અગાશીમાં લખાઈ

બેએક હાથ ઉચુ એક અજવાળીયુ ઓરડામાં અજવાળુ તેમજ હવા જવા માટે હવે બળને અગાશીના દાદર આગળ તપાસ માટે ઉભો રાખી ચતુર, વીજ્ય અને હમીર તે અજવાળીયામાંથી ઓરડામાં શુ થાય છે તે જોવા તેમજ તેમાં ભેગા થયેલા હરામખોરોની વાત સાંભળવા લાગ્યા બાવાજીએ માયાવતી તેમજ ખીજરખા સહ ઓરડામાં આવતા પેલા પાચે જણ પ્રત્યે કહ્યું—“હજી તમે વિચાર કરતા ઉભા છો કે?”

“અભણી જગ્યામાં ઉતાવળે કામ થાય નહીં.” એક જણે જણાવ્યું, એટલે બાવાજી ખોલી ઉઠ્યો—“હવે સત્વર અત્રેની જમીન ખોદી નાખો! રાત થોડી બાકી રહી છે! દસેક લાઠીઓ કહાડો! નીચેની જમીન બે હાથ ખોદવી પડશે!” તરતજ પાચે જમીન ખોદવા મડી ગયા, દરમ્યાન માયાવતી, દારોગો અને ખીજરખા વાત કરવા લાગ્યા

“આપણે આવ્યા તેજ રસ્તે આપણા સીપાર્ઠઓને લાવીએ તો?” માયાવતીએ પૂછ્યું આના જવાબમાં બાવાજીએ જણાવ્યું—“એમ બનેજ નહીં! તીલરમી માર્ગે સે કડો સીપાર્ઠઓને લાવતા કદાચ કંઈ ભૂલ થાય તો આફતમાં આવી પડીયે! સે કડો માણસોને તલેસમના છપા ભેદ જણાવવાનું શુ યોગ્ય છે? એમજ હોત તો તલેસમ બાધનારાઓએ છપા રસ્તા શા માટે બનાવ્યા હોત? બધી વાત તો બાબુએ રહી પણ આપણી તમામ ફોજ પહાડપર ચઢી આવે ત્યારે આપણે આવ્યા તે રસ્તે કીલ્લામાં આવી શકે! હજીજો માણસો પહાડ ચઢે, તે કીલ્લામાંના સીપાર્ઠઓ દીઠા વગર રહે, એ અસંભવિતજ છે, પણ આ ઓરડામાંનો માર્ગ આપણે ઉધાડીશુ એટલે આપણા લશ્કરને પહાડપર ચઢવાની જરૂર રહેશે નહીં કેમકે, તેનો છડો આ પહાડની તળેટીમાં વહેતી નદીના કિનારાપર છે!”

“સીપાર્ઠઓ આમ અદરને માર્ગે અત્રે આવી શકે તેમ હવે તો પછી આપણને બીજે રસ્તે અહીં સુધી આવવાની શી જરૂર હતી?” માયાવતીએ પૂછ્યું

“એમ કરવાનું ખાસ કારણથી, જે આ ભોયરામાં જવાથી જણાશે!” આમ કહી દારોગાએ ખીજરખાને પૂછ્યું—“આપણી ફોજ નદીના કિનારાપર નહીં કરેલ ત્યાંને પહોંચી ગઈ હશે?”

“હા ! હવે તો આપણીજ ત્યા જવાની ખોટી છે । રાત હવે થોડી બાકી રહી છે તેની ચિંતા છે !” ખીજરખાએ જણાવ્યું

“ચિંતા નહીં । આજકાલ આ બાગમા કોઈને પગરવ નથી । એક પ્રહર દીન ચઢતા આપણી ફોજ અત્રે આવશે તોપણ કોઈને ખબર નહીં પડે અને સહજમા કીલ્લો આપણા હાથમા આવી જશે ।” દારોગાએ જણાવ્યું—“સારે નસિબે કીચોરી, કામીની, કમલીની, લીલાવતી અને તારા પણ હાલ કીલ્લામાજ છે ।” એટલામા બહારથી એકાએક અવાજ આવ્યો—“તારા નહીં પણ લક્ષ્મીદેવી ! એ ભેદ પ્રગટ થઈ ગયો છે ।” સઘળાએ અન્યખીસહ દ્વાર તરફ જોયું તો એક વિચિત્ર માણસ ચોરડામા આવતો જણાયો । અગાશીમાના અજવાળીયામાથી જોતા ચતુર, વગેરે પણ તે માણસને અન્યખીસહ જોવા લાગ્યા । આ માણસે સરીરે કાળા કિંમતી પોશાકપર પોલાદનું જળીવાળું બખતર પહેર્યું હતું તેની કાળી મુખમુદ્રા ધુરખાની જળીમાથી ચમકી રહી હતી તેની લાલ ચમકતી આંખો ભય ઉત્પન્ન કરતી હતી તે જોરાવર જણાતો હતો તેની ચાલ નીડર અને ગંભીર હતી ઢાલ, તલવાર અને એક ખજર ઉપરાંત તેની પાસે ખીજર કંઈ હથિયાર નહોતો । આ વિચિત્ર માણસને જોતાજ સઘળાએ અન્યખી સાથે ભય પામી ગયા, અને દારોગાએ બહીકથી દબાવણે અવાજે તેને પૂછ્યું—“આપ કોણ છો ?”

“હું ચક્ષુ છું ।” તે માણસે જવાબ આપ્યો—“હું સર્વ સ્થળે જઈ શકું છું, ભૂત, લવિષ્ય અને વર્તમાન જાણું છું ! મારાપર હથિયાર ચાલતું નથી । કોઈ મને મારી શકે તેમ નથી । ઈચ્છા થાય તો ખાત્રી કરી લ્યો ।” માયાવતી અને ખીજરખા આ સાંભળી ભયથી મુજબ લાગ્યા, દારોગો પણ તેની ખાત્રી કેવી રીતે કરવી તેના વિચારમા મુગ્ધાયો, એટલે ચક્ષુ બોલ્યો—“શેના વિચારમા પડી ગયા ? સાવધ થાઓ ! હું જ મારો પ્રતાપ બતાવું છું ।” આમ કહી તેણે પોતાનું આખું શરિર હલાવ્યું, એટલે બખતરમાથી અગ્નિના તણખા નીકળવા લાગ્યા, અને એવો તેજસ્વી ચમકાટ નીકળવા લાગ્યો કે સઘળાઓની આંખો અંધારી ગઈ. માયાવતી, ખીજરખા અને પાંચે માણસો વધુ ગભરાઈ ગયા, પણ દારોગાની ખાત્રી થઈ નહીં ખજર જેવી તેના બખતરમા

પણ તીલસ્મી અસર હશે, એમ ધારીને તે બોલ્યો—“ એનું અમારે કામ નથી, પણ આપ અત્રે શા માટે આવ્યા છો તે કહો ? ” તરતજ ચક્ષુના શરિરમાથી નીકળતા તણુખા અને ચમકાટ બધ થઈ ગયા, અને તે બોલ્યો—“ તમારી હરામખોરી જોવા અને તમારા કામોમા અડચણ નાખવા આવ્યો છું ! ”

“ ત્યારે તો તું ચક્ષુ કે ખવીસ નથી, પણ હુચ્ચો અઈયાર છે, એ હું સમજી ગયો ! ” દારોગો ગર્જીત અવાજે બોલ્યો—“ તારા શરિરપરનું બખતર તીલસ્મી છે, તેથી સહજમા તને કોઈ પકડી શકે તેમ નથી, પણ ચાદ રાખજે કે હું તલેસમને દારોગો છું, ચાળીશ વર્ષથી તલેસમની વ્યવસ્થા કરે છું ! ”

“ ભૂકો ! હરામખોર મૂર્ખ ! ચાળીશ વર્ષથી તલેસમની વ્યવસ્થા રાખનાર મ્હોટો જોયો ! ” ચક્ષુ મ્હોટીથી હસીને બોલી ઉઠ્યો—“ પોતાના અત્તદાતાનું ખુન કરનાર તારા જેવા દુષ્ટ નિમ કહરામો તલેસમના ભેદ જાણવાનો ફાકો રાખે તો પછી થઈજ રહ્યું ! નસિબ કેકાણે હોય તો ગુપચુપ અત્રેથી ચાલ્યા જાઓ, નહીં તો પસ્તાશે ! ” આમ કહી તેણે માયાવતી તેમજ ખીજરખા તરફ જોયું દારોગો ક્ષણ વાર કંઈ વિચારમા ચુપ રહ્યા બાદ ખીજરખા પ્રત્યે બોલ્યો—“ છટ ! એક સાધારણ અઈયાર હુચ્ચાઈથી આપણી તૈયાર બાજી ઉંધી વાળી નાખશે શું ? જોઈ શું રહ્યા છે ? મારો હરામખોરને ! એ નહાસી જવાન પામે ! ” આથી ખીજરખાને હિંમત આવી, અને પોતાની તલવાર ખેંચી તેણે પોતાની સાથેના પાંચે માણસોને ઈશારત કરી ચક્ષુપર હુમલો કીધો. ચક્ષુ તેની સહેજ પણ દરકાર કીધા વગર અડગ ઉભોજ રહ્યો. ખીજરખાની તલવારનો ધા તેના બખતરપર પડતાજ તલવાર ભાગીને જમીનપર પડી આ સાથે પેલા પાંચે જણાએ પણ ચક્ષુપર ધસી ગયા, જેની દરકાર કીધા વગર તેણે ખીજરખાના ગળામા હાથ નાખી પગની આડી મારીને એવો આચકો માર્યો કે તે જમીનપર પડ્યો. તરતજ ચક્ષુ તેની છાતીપર ચઢી બેસી મ્હોટીથી બોલ્યો—“ બખરદાર ! કોઈ મારી પાસે આવશે તો હું ખીજરખાનું મસ્તક કાપી નાખીશ ! ” આ સાંભળી પાંચે જણુ અટકી ગયા કેમકે, તેઓ ખીજરખાનાજ નોકરો હતા માયાવતી અને દારોગાના પગ જાણે જમીન સાથે ચોટી ગયા

હોય તેમ તેઓ પણ એક તસુ ખસી શક્યા નહીં ખીજરખા હવે પોતાના જીવનની આશા રહી નહીં પાચે જણને દૂર ઉભેલો જોઈ ચક્ષુ બોલ્યો--“ખીજરખા! તમારી સાથે મારે વેર નથી અને તમારા પ્રાણ લેવાની મારી ઈચ્છા નથી, પણ હું પૂછું તેન ખરા જવાબ આપવામા આનાકાની કે હુચ્ચાઈ કરશે તો જીવત છોડીશ નહીં.” ખીજરખાએ તેનું કહેવું કબૂલ કર્યું. એટલે તેણે પૂછ્યું “માયાવતીને નામે ઓળખાતી આ હરામખોર સુ દરના તમે શા માટે મદદગાર થયા?” માયાવતી અને દારોગાના હૃદયપત્ન સુ દર શબ્દની જાદુઈ અસર થઈ જે છૂપેા ભેદ કોઈને મુખે સાબ જવાની તેમને આશા નહોતી તે સાબળતા તેઓ ચડકી ગયા ખીજરખા પણ અજાણીસહ બોલી ઉઠ્યો--“સુ દર?”

“હા સુ દર! આપના મિત્ર બલભદ્રસિંહની એ પુત્રી છે, એમ સમજશો નહીં.” ચક્ષુ ભારુ દઈને જણાવ્યું

“ત્યારે શું એ અમારા મિત્રના દુસ્મન જયપાળની બેઠી સુ દર છે?” ખીજરખાએ આતુરતાસહ પૂછ્યું

“એજ!” ચક્ષુ જવાબ આપ્યો, એટલે ખીજરખા ગુસ્સા સહ બોલી ઉઠ્યો--“બસ! કૃપા કરી આપ મને છોડો! આપનું કહેવું ખરૂં જ હશે તો હું આપનો ગુલામ થઈ રહીશ.” તરતજ ચક્ષુ તેની છાતીપરથી હાથ દૂર ઉઠેા રહી માયાવતી અને દારોગાના ગભરાયલા મુખ જોવા લાગ્યેા ખીજરખા ગુસ્સામા ઉભેા થઈ માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો--“આ બહાદૂરે જણાવ્યું તે ખરૂં છે?”

“તદન બુદ્ધ છે!” માયાવતીએ જવાબ આપ્યો

“એ જણતી નહીં હોમ કે, ખરી માયાવતી અર્થાત લક્ષ્મીદેવીનેા પિતા જહેર થયેા છે અને કમલીનીને ત્યા તારાને નામે છપી રીતે રહેલી લક્ષ્મીદેવીને તેણે રાજ કુલીનસિંહના અઈયારેા સમક્ષ ઓળખી છે! અત્યારે પણ તેઓ આ કીલ્લામાજ છે!” ચક્ષુ જણાવ્યું, અને ખીજરખાને કહ્યું--“હું ધાર છું કે તમારા એ મિત્રને મળવાની તમને ઈચ્છા થશે, અને તેમની મુલાકાત થતા ખરૂં બોલુ જણાયા વગર રહેશેજ નહીં, માટે તમને થોડાં લાગે તેમ કરજો! હું હવે જઈ છું.” આમ કહી તે ત્યાથી ચાલ્યો ગયેા માયાવતી અને દારોગાની હાલત બહુજ ખરાબ થઈ કાળનું વિકાળ સ્વરૂપ તેમની નજર સામે આવી ઉભું હતું તેમનું શરિર બહેર

મારી ગયું હતું, હમા રહેવા જેટલી પણ તેમના પગમા સક્તિ રહી નહોતી. આખે અધારા આવતા તેઓ બન્ને જમીનપર બેસી જઈ પોતાના દુર્ભાગ્ય માટે મુઝવણમા પડ્યા હતા. ચક્ષુ ગયા બાદ ખીજરખા માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો—“મારા દોસ્તની બેટી છે એમ ધારીને તારી બદલાલનો મે ખ્યાલ કીધો નહીં, પણ અત્યારે જણાયલા બેદે મને ચમકાવી કીધો છે! અફ-સોસ! બલભદ્રસિંહ મારો લગોડીઓ દોસ્ત અને લક્ષ્મીદેવી મારી બેટી છે! અરેરે! સુદર! તે તો હજ્જરોને કળ્યા છે! નક્કી આ હરામખોર દારોગાની મદદથીજ હુ આ બધું કરી શકી!” આ સાંભળી માયાવતી હલી થઈને ગભીર અવાજે બોલી—“અરે! એક સાધારણ અધિયારની બોટીવાતો પર વિશ્વાસ રાખીને મારે માટે આ વિચાર બાધવા માટે હુ દીલગીર છું! ખીજરખા! મારી બરબાદીનો વિચાર કીધા વગર ખેસુમાર ધન માલથી મે તમારૂં ઘર ભરી દીધું તેનો તો ખ્યાલ કરો! અરે! તમે આપેલી કબુલાતો અને ખાત્રેલા સોગન તો યાદ કરો!”

“એ માણસ ખોટું જણાવી ગયો, એમ હાલ હુ તારા કહેવાથી માનું છું, પણ કીલ્લામા બલભદ્રસિંહ હોવાની તપાસ સહેલાઈથી કરી શકાશે.” ખીજરખાએ જણાવ્યું.

“એમા પણ સુચ્યાર્થ છે.” સુદર બોલી હતી—“પોતે આપણને પકડી શકે તેમ ન હોવાથી એણે આ યુક્તિ વાપરી છે! આપ હરકેરાઈ જઈ સ્વર્ગવાસી પિતાજી બલભદ્રસિંહની તપાસ કરવા કીલ્લામા જવાથી કેદ પકડાઈ અમને પણ ફસાવો, એવી એણે બાજી રચી છે! તેનું કહેવું આપને ખરૂં લાગવું હોય તો અમને કીલ્લાની બહાર પહોંચાડીને પછી ગમે તે કરો!”

“એના કહેવાપર મને વિશ્વાસજ આવે છે! તારા જેવી હજ્જરો માણસોને કમનારી અને મહારાજ કુલીનસિંહ સંગે દુશ્મનાઈ કરવાને લલચાવનારી સુચ્યીને હવે હુ અહીંથી જવા દઈશ?” ખીજરખાએ જણાવ્યું આથી સુદર તપી ગઈ—“તમે મારા પિતાની મિત્રતા માટે આવ્યા થી, પણ પેલી દોલતની લાલચે લોભાઈ મને મદદ કરો છો! બધી દોલત પાછી આપો તો પિતાજીના ખરા મિત્ર બાણુ! તમામ મીલકત દબાવી મને કે માલ કીધા પછી આમ ફસાવો, એ તે કેવી લલમનસાઈ!” આ સાંભળી

ખીજરખા હસીને બોલ્યો-“ પોતાના ધરમા આવેલો માલ પાછો કહાડે, એવો કેવો મૂર્ખ હશે, તારા જેવી સે કડોના ખુન કર-કરનારી હસમખેરનો માલ તે કાલુ પાછો આવે ?” આથી સુદર એકદમ ગુસ્સે થઇ બોલી હતી-“ શું તમે એમજ કરો ? બલે ! હું બઈ છું ! મમે તેમ કરો !”

“ અહીંથી નહીં જવાય !” ખીજરખા બાર દબને બોલ્યો. આ સાંભળી માયાવતી તીલરમી ખજર કહાડી તેને મારવા જતી હતી, એટલામા સામેના દ્વારમાથી ચક્ષુ એરડામા પાછો આવી બોલ્યો-“ સુદર પાસેથી તીલરમી ખજર લઈ જતા હું ભૂલી ગયો. એટલે પાછો ધક્કો પડ્યો ! એ એની પાસે હશે ત્યાસુધી એ શાત પડશે નહીં !” આમ કહી તેણે માયાવતી તરફ હાથ લખાવ્યો, એટલે તેણીએ તેને ખજર લગાડયું, પણ તેનાપર તેની કંઈ અસર થઈ નહીં, તેના હાથમાથી ખજર ખુટવી લઈ તેની સાથેની વીંટી પણ ઉતારી લઈને ચક્ષુ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અજવાળીયામાથી ભેતો ચતુર ચક્ષુ પહેલીવાર ખીજરખાને છોડી એરડામાથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે તેની પાછળ જવા અમાસીમાથી નીચે આવ્યો, તે તેને એકલો ન ભેયો. તેની સાથે એક ખીજે માણસ હતો, જેણે પોતાનું આખું શરીર કાળા ગ્રહભામા છપાવી દીધું હતું, અને તેના હાથમા ખુલ્લી તલવાર હતી. તે વખતે ચક્ષુ એરડાના દરવાજા પાસે ઉભો રહી માયાવતી અને ખીજરખા વચ્ચેની વાતચીત સાંભળતો હતો, પણ ખીજર વાર એરડામા જઈને માયાવતી પાસેથી ખજર લઈ આવ્યા બાદ તે પોતાના સાથી સહ બાગમા ચાલ્યો, અને થોડેક દૂર જઈ પોતાના સાથી પ્રત્યે બોલ્યો-“ વઈતાળ ! હવે તમને કેદખાનામા પાછા લઈજઈ બેઠાઓ પહે-રાવીને બેસાડી દઉં કે મહારાજ કુલીનસિંહના અઈચારોને સંક ન ભય કે કોઈ તમને કારાગૃહની બહાર લઈ ગયું હવે !”

“ બલે ! પણ હવે મારી કેવી દશા થશે તેનો કંઈ વિચાર કીધો ?” વઈતાળે દીન અવાજે પૂછ્યું.

“ દશા કેવી વળી ? મેં કહ્યું તેમ બેઠકર રહો ! વખત આવતા હું તમારી પાસે આવી પહોંચીશ !” ચક્ષુ જણાવ્યું.

“ પણ સાંભળવા મૂળખ મહારાજ કુલીનસિંહજી હવે બેચાર દીનમા અત્રે પધારશે, એટલે તરતજ મારી તપાસ શરૂ થશે !”

“કંઈ ચિતા નહીં ! હમેશ હું તમારી પાસેજ છું !”

તેમની પાછળ છૂપી રીતે જતા ચતુરે આ વાતચીત સાંભળી તેથી તેને બહુ અન્યથા હપજ બધ મહેલ પાસે જતા વર્ધતાળે અગાશીમા કમ દ ફેકી અને તેની મદદથી તેઓ બંને ચઢી જઈ અગાશીમા પાડેલા બાકેરા વાટે મહેલની અંદર હતરી ગયા ચતુરે પણ તેમની પાછળ જવાનો મનસુખો કર્યો, પણ કંઈ વિચાર આવતા તે પેલા ઓરડા તરફ પાછો ફર્યો.

માયાવતીના હાથમાથી ચક્ષુ તીલસ્મી બજર લઇને ચાલ્યા જવાથી તે હવે પોતાના જીવનની આશા છોડી બેઠી તે મનમા પશ્ચાતાપ કરવા લાગી—“અરેરે ! અત્રે આવવામા કેવી ભૂલ કરી ! આવું જાણતી હોત તો મારી પાસેની બેશુમાર દોલનથી કોઈ દૂરના દેશમા જઈ રાજવંશી ઠાંથી બાકીની જી દગી સુખચેનમા રહી હોત ! પણ વેરના ઝનુનમા એ ડહાપણ સુઝ્યું નહીં, અને અસંભવિત વાતોની લાલચમા લોભાઈ મારી તમામ માલમીલકત ખીજરખાના ધરમા ભરી ! હવે એ સ્વાર્થ મને દગો દેવા તૈયાર થયો છે, એટલે મારું શું થશે ? હું ન ધરની કે વાટની રહી ! કદાચ રાજા જોરાવરસિંહ મને જીવતી છોડશે તોપણ હવે કયા અને કોને આધારે રહીશ ? દુનિયામા મારો હાથ ગાલનાર હવે કોઈ નથી !” માયાવતી આમ મનમા પશ્ચાતાપ કરતી હતી અને ખીજરખા ગુસ્સાભરી નજરે તેની તરફ જોઈ રહ્યા હતા, એટલામા કેટલાક માણસો તે તરફ આવતા હોય, એમ લાગ્યાથી તેઓ બંને ચમકી દરવ જ તરફ જોવા લાગ્યા, અને ચતુર, વગેરે આપણા બહાદુર અધિયારોને અંદર આવતા જોઈ સ્તબ્ધજ થઈ ગયા અંદર આવતાજ ચતુરે મલકાતે મુખે માયાવતી તરફ જોઈ કહ્યું—“પ્રભુ તારા પાપોની તને કેવી સજા કરે છે તે જોવા રાજા જોરાવરસિંહજીએ તેમજ એમની આજ્ઞાથી અમે તને વાર વાર છોડી દીધી પણ તું એકે દીન મુખમા રહે, એવી ઇશ્વરની ઈચ્છા જણાતી નથી ! તારી બાકીની જી દગી અમારી નજર આગળજ પૂર્ણ થાય એવી પ્રભુની મરજ છે ! આ નકટા દારોગાના દૂર્ભાગ્ય પણ એને આમતેમ ફેરવીને અમારી આગળજ આણી ખડો કરે છે ! માત્ર આ બહાદુર ખીજરખા અમારા નવા દુશ્મન લાગે છે !”

“ના ! હું આપનો દુશ્મન નથી ! મારામા એટલી શક્તિ નથી !” ખીજરખા હાથ ભેડી ખેલી કહ્યો—“ મને આ હુશ્મીએ કહ્યો ! હું એની ખરી હકીકત જાણતો નહોતો ! આપ બહાદુર હોદાર અત કરણના છો ! મારી આ ભૂલની હું માફી માગુ છું !”

“ તમારું હૃદય સ્વચ્છ છે, અને હવે પછી તમે અમારી વિરૂદ્ધ કામ નહીં કરવાના સોગત ખાઓ તો અમે તમને ક્ષમા કરીએ ! આ બંને હરામખોરોને લઈને અમારી સાથે ચાલો !” ચતુરે જણાવ્યું અને પૂછ્યું—“ આ માણસો કોના છે ?”

“ એ પાવે મારા નોકરો છે !” ખીજરખાએ જણાવ્યું

“ ખીજરખા કોઈ તમારા માણસ આ બાગમાં છે અથવા હવે પછી આવનાર છે ?” ચતુરે પૂછ્યું

“ ના જી, પણ થોડીક ફાજ પહાડની તળેટીમાં નદીના કિનારા પર છે !” ખીજરખાએ જવાબ આપ્યો

“ એ અમે જાણીએ છીએ ! ત્યારે અમારી સાથે ચાલો !” ચતુરે જણાવ્યું, અને સર્વ ઓરડાની બહાર નીકળ્યા માયાવતી અને દારોગો ત્યાંથી નહાસી શકે તેમ નહોતું તેમણે પોતાને કાળના પંખમાં સપડાયલા જોયા હમીરને કંઈ સુચના કરી બાગમાં રહેવા દઈ ચતુર બાકીના સધળાઓસહ રવાના થયો માર્ગમાં વાત નીકળતા ખીજરખાએ ચતુરને જણાવ્યું—“ જે રસ્તે હું અત્રે આવ્યો, અને અહીં આવ્યા બાદ જે મારા જોવામાં આવ્યું તે જન્મ સુધી મને યાદ રહેશે !”

“ અમારાથી કંઈ અનણ્યુ જ નથી !” ચતુરે જણાવ્યું “ તમે આવ્યા તે બોયરાને માર્ગે અમે વારંવાર આવજા કરી છે ચક્ષની હકીકત પણ અમે જાણી છે કેમકે, તમારા નોકરોને આવતા જોઈનેજ અમે અત્રે આવ્યા હતા !”

“ તે વખતે આપ ક્યા હતા ?” ખીજરખાએ પૂછ્યું

“ અત્રેજ ! તમારી દરેક હીલચાલ અમે જોઈ છે ! અમને ટીકા પહેલા હરામખોર માયાવતી અને દારોગો મનમાં જાણતા હશે કે ચક્ષ અત્રે આવ્યો નહોત તો ઓરડાની જમીન ખોદીને સુરખને માર્ગે તમારી ફાજે આવી કીલ્લો કબજે કરી લીધો હોત ! પણ તમારી સેના આવી પહોંચવાની અમને પહેલાથીજ ખબર મળી હતી, અને તેને અટકાવવાનો પણ અમે બંદોબસ્ત

કીધો છે ! અરે ! તમારી ફોજના સરદાર રોરઅલીને અમારા અધિકારે પકડીને ક્યારનો આ કીલ્લામાં આણી કેદ કીધો છે !” આટલું કહી તે માયાવતી પ્રત્યે બોલ્યો- ‘ તમે પણ તમારા બંને બહેનોને આ મહેલમાં જ આજે જોશો. એ થોડા આન દની વાત નથી ! ” માયાવતીને આથી હું ખપર ડહામ હીવા સરખું થયું ! ચતુર સર્વને લઈને મહેલમાં ગયો. ખીજરખા માટે એક ઓરડામાં ગોઠવણ કરવામાં આવી, અને દારોગાને કારાગૃહમાં પૂર્યો, જ્યારે માયાવતીને કમલીનીની ઈચ્છાનુસાર એક કેદીની હાલતમાં તેમના મહેલમાં એક ઓરડામાં રાખવામાં આવી ભોજન વગેરેથી પરવાર્યા બાદ બપોરે કમલીની, લક્ષ્મીદેવી લીલાવતી, કીશોરી, કમલા અને કામીની માયાવતીના ઓરડાના દ્વાર આગળ બેસી તેને પજવવા લાગી આસુ સારતી નીચું માથું કરી બેઠેલી માયાવતીને ઓરડાના સળીયાવાળા બારણામાંથી બેતા કીશોરી કમલીની પ્રત્યે બોલી-“ બહેન, તમારા મ્હોટા બહેન માયાવતી સ્વરૂપવાન છે હો ! ”

“ સ્વરૂપવાન સાથે ભોળા અને એવા શરમાળ છે કે હચી નજરે કરતા નથી ! ” કમલાએ જણાવ્યું, જેમાં કામીનીએ ઉમેર્યું- “ એ ગુણોપરજ રાજા જોરાવરસિંહજી લલચાયા હતા ! ”

“ પણ આવા લલ્લા બહેનની છાયામાં હું દૂર્ભાગી રહી રાખી નહીં, તે માટે મારો જીવ બળે છે ! ” કમલીની બોલી.

“ પણ એમણે જોરાવરસિંહજીને કારાગૃહમાં પૂર્યો, તે કારણ વગર નહીં જ હોય ! ” કીશોરીએ કહ્યું.

“ કારણ તો ખરૂ જ ! સાલજવા મૂળજ જોરાવરસિંહજી આડે રસ્તે ઉતરી ગયા હતા, અને તે પણ એટલી હદ સુધી કે રતન નામે વેશ્યાને પોતાના મહેલમાં રાખી હતી ! ” આટલું કહી કમલાએ માયાવતીને પૂછ્યું -“ કેમ ખરૂ ને મહારાણીજી ? ”

“ પણ એ કંઈ બોલતા કા નથી ? આપણા પર ગુસ્સે થયા હોય એમ જણાય છે ! ” લક્ષ્મીદેવી ગંભીર અવાજે બોલી.

“ અમે કંઈ એમનો અપરાધ નથી કર્યો ! ” કમલા બોલી- “ તમારાપરજ ગુસ્સે થયા હશે કેમકે, આટલા વર્ષો સુધી તારા

તરિકે ઓળખાઈ હવે લક્ષ્મીદેવી બનીને એમના રાજવૈભવ પચાવી પડવાની તમારી ધારણા છે, પણ હું તમને ફાવવા નહીં દઉં ! મહારાજ આમળ હું એમનીજ લલામણુ કરીશ !”

“ મહારાજને તો લલામણુ કરીશ, પણ રાજા નેરાવરસિંહનું મન કોણુ મનાવશે ? ” કીરોરીએ ટહુકે પૂર્યો.

“ એમને પણ હું સમજાવીને કહીશ કે હોય, માણસની ભૂલ થાય ! એવી નજીવી ભૂલોપર સમજી માણસ ધ્યાન આપતા નથી ! બીચારીએ આટલી સલાજથી રાજ્ય ચલાવ્યું, અને નામના મેળવી, એનો કંઈ હિસાબ નહીં કે ? ” કમલા બોલી.

“ ભોળા નેરાવરસિંહજી તો તું કહીશ તે માનશે, પણ આ તારારાણીજી વચ્ચે કુદી પડ્યા છે તે ! લક્ષ્મીદેવી બનતા આ બીચારા મહારાણીપર એમને જરાય દયાજ નથી આવતી, એ કેવું ધાતકીપણુ ! ” કીરોરી દયામણે અવાજે બોલી.

“ ચાલો કીરોરી રાણીની આજ્ઞા આપણે માથે ચઢાવી ! ” લક્ષ્મીદેવી બોલી ઉઠી—“ બસ ! હવે હું કંઈ નહીં બોલુ અને રતનને પણ કારાગૃહમાંથી છોડવવાની તજવીજ કરીશ ! ”

“ હા ! બીચારી નેરાવરસિંહજીના વીરહથી બ્યાકુળ બની ચોધાર આસુએ રડે છે, તેનો પણ ખ્યાલ રાખવો ! હરામખોર માખીઓ પણ જાણે એમની દુરમન હોય તેમ કેવી પજવે છે ? દાસીને ફરમાવો કે ઝાડુ લાવી માખેા ફરાડે ! ” કમલાએ કહ્યું.

“ એ કામ તો વર્ષતાળ ચયાર્થ બજાવશે ! ” કીરોરી બોલી, જેથી કમલા ચરમાઈ ગઈ, અને સધળીઓ હસી પડી લક્ષ્મીદેવી રનેહ લરી નજરે કમલા તરફ નેતા બોલી—“ વર્ષતાળની તપાસનું પરીણામ ચોર્ચાંત્ર બદલાઈ જશે, એમ માર હૃદય સુચવે છે ! ”

“ ઈશ્વર એવો સમય બતાવે ! ” કમલાની બોલી ઉઠી—
“ માયાવતીની તપાસ પણ એકદમ ઉંધી વળી જઈ તારા બહેન તારાજ રહે, એમ જાણ તો સાર ! ” આચ અનેક વાતોથી તેઓ માયાવતીને હું ખપર દહામ દેતી ધણી વાર સુધી ત્યાં બેઠી

પ્રકરણ ૩૮ મુ.

વર્ષતાળની તપાસ.

મહારાજ કુલીનસિંહ રત્નપુર પધારેલા હોવાથી પ્રભ બેહદ આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો. માયાવતી નામની સ્ત્રી એ દારોગા નામે બાવાજી મહારાજ કુલીનસિંહના દુશ્મનો છે, તેમ કીલ્લામાં કેદ કરવામાં આવ્યા છે, અને તેમની સાથે વર્ષતા નામે અર્ધચાર કેદ છે, તેમની તપાસ કરવા માટેજ મહારાજ પધાર્યા છે, એ સમાચાર આખા નગરમાં પ્રસરી ગયા હતા. અત્યાર સુધીમાં બનેલા બનાવોની તમામ હકીકત અર્ધચારે મહારાજને જણાવી હતી. વર્ષતાળની હકીકત સાબળી રાણા કુલીનસિંહ દીલગીર થયા હતા. કેમકે, કમલા હપર તેને બહુજ મા હતી. મહેલમાં કીરોરી, કામીની, લક્ષ્મીદેવી, લીલાવતી એ કમલા, વગેરેને મળીને રાણા કુલીનસિંહે ધીરજ આપી, એ આખો દિવસ ચતુર સંગે વિચાર કરવામાં પસાર કર્યો. બીજે દિવસે બપોરે તેણે ખીજરખાની મુલાકાત લીધી. રાત્રે વર્ષતાળની તપાસ કરી તે પૂર્ણ થતા માયાવતી અને દારોગાની તપાસ ચલવાનો કરાવ થયો. વર્ષતાળની તપાસ રાજમહેલમાં ચલાવવા તેમજ તે વખતે અર્ધચારે સિવાય બીજા કોઈને આવવા ન દેવા મહારાજે ચતુરસિંહને આજ્ઞા કરી, અને કીરોરી, વગેરે શાકુવરીઓ માટે ચક્ર નાખીને ખેસાડવાની ગોઠવણ કરવા જણાવ્યું. આ મુજબ સર્વ બંદોબસ્ત થઈ ગયો. રાત એક પ્રાંતેટલી વીતતા રાજમહેલમાં દીપકનો પ્રકાશ જળકી ઉઠ્યો. વિશાલ ચોકમાં સિંહાસનપર મહારાજ કુલીનસિંહ બીરાજ્યા. જમ બાળુએ દીવાન ચતુરસિંહ કેટલાક કાગળો લઈને બેઠો, જ્યારે હાથી બાળુએ બલભદ્રસિંહ બેઠો, અને હમીર સિવાય બાકી અર્ધચારે બંને તરફ ઉભા હતા. મહારાજના આસનની પાછા નાખવામાં આવેલા કીણા ચક્રની પાછળ કીરોરી, કામીન વગેરે બેઠી હતી. વીજ્ય સાથે દરબારમાં આવી પહોંચતા વર્ષતાળ મહારાજ કુલીનસિંહને નમન કરી ગઈ. અવાજે બોલ્યો “મહારાજ ! રાઈનો પર્વત બનાવીને મને કારાગૃહમાં રાખવા

આવ્યો છતાં મેં દંડ નિશ્ચય કર્યો હતો કે, આપ શીરછત્રની હજીરમાજ હું મારો ખુલાસો કરીશ ।”

“વર્ધતાળ ! તારાજ સુધી તમે બનવેલા કામ માટે અમે બહુજ ખુશ થયા હતાં, પણ તમારા જેવા વીર બહાદુરને અપરાધી તરીકે અમારી સમક્ષ ઉભેલ જોઈ અમને બેહુદ દીલગીરી ઉપજે છે ।” રાજા કુલીનસિંહ ગભીર અવાજે બોલ્યો.

“મહારાજની એ દીલગીરી સત્વર દૂર થશે । તપાસને અંતે વર્ધતાળ આપ મહારાજની કૃપાને પાત્રજ નીવડશે ।” વર્ધતાળે જણાવ્યું, અને આસપાસ જોઈ બોલ્યો—“હજી મારો મદદગાર આવ્યો નથી ।” એટલામા સામેથી પેલો યક્ષ આવતો જણાયો ચતુરે તેને તે રાત્રે બાગમા વર્ધતાળ સંગે જોયો હતો, અને રાજા કુલીનસિંહને તે તમામ હકીકત તેણે જણાવી હતી આથી યક્ષ દરબારમા આવતા કોઈને પણ અભયળી ઉપજી નહીં યક્ષ ગભીર ચાલે દરબારમા આવી એક તરફ ઉભો, એટલે મહારાજની ઈશારતથી વીજયે તેને પૂછ્યું—“તમારું નામ અને અત્રે આવવાનું કારણ જણાવવાની મહારાજશ્રીની ઈચ્છા છે ?”

“મારું નામ કૃષ્ણયક્ષ છે । વર્ધતાળની વિચિત્ર તપાસ સાક્ષળવા અને મારા એક અસહી મિત્રને મળવા હું અત્રે આવ્યો છું ।” યક્ષે અદબસહ જવાબ આપ્યો.

“વર્ધતાળ ઉપરાત અત્રે તમારો બીજો મિત્ર કોણ છે ?” વીજયે અભયળી સહિત પૂછ્યું, જેના જવાબમા યક્ષે કહ્યું—“વખત આવતા તે પોતાની મેળે મને આવી મળશે ।”

“તમે કોની સમક્ષ છો તેનો ખ્યાલ કીધા વગર આવી તોછડાઇ બતાવે. છો તે અમારી સંગે તમારે દુશ્મની છે ? અથવા વેર બાધવું છે શું ?” વીજયે ગભીર થઈ પૂછ્યું.

“અદેખાઈ અને ગુસ્સા વિના વેગ બધાતું નથી, પણ મારામા એ બંને નથી ।” યક્ષ ગભીર અવાજે બોલ્યો—“મને કોઈને હર નથી તેમજ કોઈને હરાવવાની મારી ઈચ્છા નથી । કોઈને હું કંઈ આપતો નથી તેમ કોઈ પાસેથી કંઈ મેળવવાની લાલસા નથી ! મને કોઈ તુકશાન કરી સકતું નથી તેમ હું કોઈનું કંઈ બગાડતો નથી ! આથી કોઈ સંગે વેર બાધવાનો વખત આવેજી ક્યાથી ? હું અત્રે નથી, એમ સમજીને તમે કામ આગળ

ચલાવેા !” આ સાક્ષણી સર્વને અન્યબી સાથે ગુસ્સેા ઉપજ્યેા પશુ રાજા કુલીનસિંહના ઇશારાથી સર્વ શાત રહ્યા રાજાન આજ્ઞાથી ચતુરે વર્ષતાળની તપાસ શરૂ કરી શરૂઆતમા તેહે થોડીક આગલી હકીકત જણાવ્યા બાદ પેલી ગાસડી છોડી, જેમ ચાહીની પેટી અને તારાના ભાગ્યને લગતા કાગળ હતા તેહે કાગળો મ્હોટે અવાજે વાચવા માડ્યા જેટલા કાગળોની હકીકત આપણે જાણી ગયા છીએ, તેટલા વાચ્યા બાદ તે પછીનો કાગળ ચતુર વાચવા માડતો હતો, એટલામા યક્ષ વચમા બોલી ઉઠ્યેા- “મહારાજશ્રીને યોગ્ય લાગતુ હોય તો આપના કેદી દારોગ અને માયાવતીને નામે પ્રસિદ્ધિમા આવેલ સુદરને અત્રે હાજ કરાવી તેમની સમક્ષ આ પત્રો ફરીથી વાચી સંભળાવવાની આજ્ઞ કરશેા !” રાજા કુલીનસિંહ તેના વિચારને મળતા થયા, અને રાજાની આજ્ઞા થતા બળ જઈને થોડી વારમા માયાવતી અને દારોગાને ધસડતો ત્યા લઈ આવ્યેા ત્યા આવતાજ સુદરે ગભરાટસહ ચારે તરફ નજર ફેરવ્યા બાદ કેટલીક વાર સુધી બલ ભદ્રસિંહ તરફ જોયા કીધુ બલભદ્રસિંહ પશુ એકટસે તેની તરફ જોઈ રહ્યો, એટલે યક્ષ રાજા પ્રત્યે બોલ્યેા-“આપ મહારાજ સુદર અને બલભદ્રસિંહની નજર ‘યાનથી જોતા હશેા, એવ આશા છે !” આ સાક્ષણીને રાજા કુલીનસિંહ તેમજ ચતુરે મુખ મલકાવીને તેની તરફ જોયુ, એટલામા હમીરે ત્યા આવીને એા ચીઠ્ઠી ચતુરને આપીને યક્ષ તરફ જોઈ મુખ મલકાવ્યુ હમીરને જોઈ યક્ષને સહજ હસવુ આવ્યુ, પશુ તેણે મુખ ફેરવી લઈ તે છૂપાવવાની તજવીજ કરી ચતુર તે પત્ર વાચીને હસી પડ્યેા અને તેણે તે રાજાને આપ્યેા રાજા પશુ તે વાચીને હસ્યેા, અને યક્ષ તેમજ હમીર તરફ જોવા લાગ્યેા તે પત્રમા શુ લખ્યુ હતુ તેમજ રાજા, ચતુર, હમીર, અને યક્ષ એક બીજાનુ મુખ જોઈ શા માટે હસ્યા તે જાણવાને દરબારમા ઉભેલા સવની ઇચ્છા થઈ પશુ તે વિષે પૂછવાની કોઈએ હિ મત કરી નહી માયાવતી તેમજ બલભદ્રસિંહની નજર તરફ યક્ષે રાજાનુ ધ્યાન ખેંચ્યુ કે તરતજ માયાવતીએ બલભદ્રસિંહ સામેથી દષ્ટિ ફેરવી લીધી, પશુ બલ ભદ્રસિંહ તેથી ગુસ્સે થઈ યક્ષ પ્રત્યે બોલ્યેા-“આ ખાનગી દરબારમા વગર બોલાવે આવ્યેા તેમજ તને પ્રશ્નો પૂછવામા આવત

તેના તોછડાઈથી જવાબ આપ્યા છતાં સુપ હલો રહેવાને બદલે વચ્ચે ડહાપણ શા માટે ડાહ્યોળે છે? અમારી વચ્ચે માથુ મારનાર તુ કેણુ વળી?”

“વઘતાળના મુખનીયાર તરિકે આ બાબતમા ગમે ત્યારે બોલવાને મને હક છે.” યક્ષ જુમ્સાથી બોલી ઉઠ્યો—“મહારાજશ્રીની આજ્ઞા થતા હું બોલતો બધ થઈશ! ક્રોધ અને સ્વાર્થથી તમારી ખુફિ બેહેર મારી ગઈ છે અને નિર્લજ્જતાને લીધે તમે બોલવામા શૂન બની ગયા છો, પણ એટલો તો વિચાર કરો કે રત્નપુરના મજમૂત કીલ્લામા આવેલા અજીત રાજ્યમહેલમા જે માણસ બેઝડત આબ્યો હશે, અને આવા બહાદૂરોની સમક્ષ વગર બોલાવે આવ્યા છતાં જે તોછડાઈથી તકરાર કરે છે તેનામા કઈક હિમત હશે? ભવા, સત્યવાદી, નિર્લોભી અને નિ સ્વાર્થિ માણુમને પ્રતાપી મહારાજશ્રી તેમજ દીવાન ચતુર સિંહજી કઈ કહી શકતા નથી તો તમારા જેવો બેઈમાન, લાલચુ, દગલબાજ અને નિલજ પાપી તે જી ગણુત્રીમા! ચકની પાછળ બેઠેલ લક્ષ્મીદેવી, કમલીની અને લીલાવતી! મારા આ શબ્દોથી માહુ લાગશે, પણ હું શુ કહુ છું તેમજ કડ છું તે બણુવા માટે તેમણે થોડી ધીરજ ધરવાની કૃપા કરવી! મારે હજી ઘણુ કહેવું છે! શરમથી નીચુ જોરાને બદલે નિર્વજ બની મને બોલતો અટકાવવા તુ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, અને હવે પછી પણ મને હલકો પાડવાની તુ તજવીજ કરીશ, પણ યાદ રાખજે કે તારા જેવા નીચ પાપીની એ તોછડાઈ હું સહન કરીશ નહીં! વઘતાળ ઉપર ભય કર તહોમત મૂકવામા આવ્યુ છે! તેનો બચાવ કરવા હું આવ્યો છું તેથી મારો દરજ્જો એછો થનો નથી, પણ તુ લક્ષ્મીદેવી, વગેરેનો બાપ બની જઈ મહારાજશ્રીની બરોબર થવા માગે છે તે નહીં થવા દઉં! વઘતાળ ગુન્હેગાર છે તો તુ પણ દુનિયાને મ્હોડુ દેખાડવાને લાયક નથી! નક્કી માનજે કે આખરે વઘતાળનો મરતબો તારા કરતા વધુ સારોજ રહેશે!” આટલુ કહી તે વઘતાળ પ્રત્યે બોલ્યો—“બલા માણુસ તમે એટલા બધા શાથી ડરો છો?”

“સામે પડેલી આ ચાદીની પેટીથીજ હું ડર છું! આ કામબોની મને બીલકુલ ધારિતજ નથી!” વઘતાળે જવાબ આપ્યો

“એમ ! આ પેટીને લીધે બલભદ્ર આટલો મીનજ કરે છે ! એ પેટીની બહુઈ અસર દૂર કરવા એની બાબુમા હું એક તીલરમી કલમદાન મૂકુ છું, જેથી બલભદ્ર તમારી સામે બોલવાની પણ હિમત કરશે નહીં અને તમારી તપાસ સરળતાથી ચાલી સત્વર પૂર્ણ થશે !” આમ કહી તેણે પોતાના પહેરણની અદરથી એક નહાતુ સોનાતુ કલમદાન કહાડીને પેટીની બાબુમા મૂક્યું. આ કલમદાન સુદર અને અજબ કારીગરીનો નમુનો હતો. તેના ઉપલા ભાગમા ત્રણ મીણાકારી છબીઓ ચીતરેલી હતી, જે બહુ તાજા બનાવેલી હોય તેવી ચમકતી હતી. કલમદાન બેતાજ વર્ષતાજ આન દાવેષમા ચક્ષુ પ્રત્યે બોલી ઉઠ્યો—“આપના સંબંધમા મને શકા હતી પણ આપની પાસે આ અમૂલ્ય વસ્તુ છે તે હું બહુતો નહોતો ! આપ કોણ છો તે હું હજી બહુ શક્યો નથી તોપણ એટલું તો ખરું કે આપ કોઈ સાધારણ માણસ નથી !” આટલું કહી આકાશ તરફ જોઈ હાથ જોડીને તે બોલ્યો—“પ્રભુ ! તારી લીલા અપાર છે !” બલભદ્રસિંહ ઉપર કમલદાનથી જુદીજ અસર થઈ એક ચીસ પાડી તે ઉઠીને બાગમા ભાગ્યો, પણ ચક્ષુ ઝડપથી તેની પાછળ જઈ તેને પકડી રાત્ર કુલીનસિંહની સમક્ષ ખડો કરી કહ્યું—“આમ નહાસી જઈને તું પ્રાણ બચાવી શકે તેમ નથી !” વર્ષતાજ અને બલભદ્ર ઉપરાંત દારોમા ઉપર પણ કલમદાનની બહુઈ અસર થઈ બહુ તહાશિયો તાવ ચઢ્યો હોય તેમ તે કંપવા લાગ્યો. રાત્ર, ચતુર તેમજ બાકીના અર્ધચારો પણ કલમદાન તરફ અન્યબી સહ જોવા લાગ્યા. ચક્રની અદરથી કમલીનીએ પણ તે કલમદાન જોવાની ઈચ્છા જણાવી આથી રાત્ર કુલીનસિંહે ચક્ષુ તરફ જોયું એટલે તે બોલી ઉઠ્યો—“હા ! કમલદાન અદર મોકલાવો કેમકે, લક્ષ્મીદેવી અને કમલીનીએ તો એ અવશ્ય જોવું જોઈએ !” વરતજ ચતુર તે કમલદાન લઈને ચક્રની અદર ગયો. કમલીનીએ આતુરતાની તે પોતાના હાથમા લીધું, અને ત્યાં ટીપકનો પ્રકાશ ન હોવાથી તે બરોબર જોઈ શકાય તે માટે તેઓ પાસેના ઓરડામા ગઈ. લક્ષ્મીદેવી ત્રિવાચ બાકીની સર્વ બાળાઓ તેની કારીગરી જોઈ ખુશ થઈ, પણ લક્ષ્મીદેવી તો અજવાળામા તે જોતાજ પોતાની આંખે હાથ દઈ જમીનપર

બેસી જતા બેદોશ થઈ ઢળી પડી તેની આ હાલત યવાથી ત્યાં
મરખડ મચી મઈ કમીલીની, કમલા, વગેરે તેને શુદ્ધિમા આણુ
વાની તજવીજ કરવા લાગી લક્ષ્મીદેવી શુદ્ધિમા આવે કે તરતજ
બહાર બહાર કરવાનું જણાવી ચતુર કલમદાન લઈને બહાર આવ્યો,
અને કલમદાનને પેટીની બાજુમા મૂકી દઈને તેણે લક્ષ્મીદેવી બેદોશ
યવાની હકીકત રાજને જણાવી આથી સર્વની અભયળીમા વધારો
થયો, અને રાજએ ચતુરને કહ્યું—“ આ બેદને ખુલ્લા કરીને આ
બાબતનો આજે નીકાલ કરવોજ નોઈએ । ”—

“જેવી આજ્ઞા મહારાજ ।” ચતુરે જવાબ આપ્યો, અને ચક્ષને
કહ્યું—“ આપની મદદ હશે તો અમારી એ ઈચ્છા પાર પડશે । ”

“ મહારાજશ્રીની આજ્ઞાને હું આધીન છું, પણ લક્ષ્મીદેવી
શુદ્ધિમા આવતા તપાસ આગળ ચલાવો । ” યક્ષે જવાબ આપ્યો—
“ આ બલભદ્રને નહાસી જવાનો વિચાર માડી વાળી પોતાને
સ્થાન બેસી રહેવાની આજ્ઞા ફરમાવશો । ” બલભદ્ર તદન નરમ
બની ગયો હતો, એટલે ચતુરે તેનો હાથ પકડીને ઉઠાડી તેને
પોતાની બાજુએ બેસાડયો થોડીવાર ત્યાં ચુપકીદી ફેલાયા બાદ
લક્ષ્મીદેવી શુદ્ધિમા આવ્યાની બહાર આવી અને કમીલીની, વગેરે
સર્વ ચકની પાછળ આવી બેઠી, એટલે રાજ કુલીનસિંહે ચતુરને
કહ્યું—“ તપાસ આગળ ચલાવીએ તે પહેલાં લક્ષ્મીદેવીને પૂછા કે
આ કલમદાન જોતા એમની એવી સ્થિતિ શા માટે થઈ ? ”

“ મહારાજશ્રી એ જણવાની ઉતાવળ કરે છે, તેથી મને
અભયળી લાગે છે । ” યક્ષે જણાવ્યું, એટલે રાજએ મુખ મલ-
કાવીને ચતુરને અંદર જતો અટકાવ્યો, અને વર્ષતાળના કાગળ
વાચવાની આજ્ઞા કરી, જેથી તેણે નીચલો પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો —

વહાલા મિત્ર, આજે દારોગાજીએ મને રોક્યો નહોત તો
મેં બલભદ્રનું કાસળ કહાડી નાખ્યું હોત, એના મરણથી લક્ષ્મી-
દેવીના લગ્ન અટકી જત અને તેને બદલે સુદરન ચોકડું ગોઠવી
દેવાનો સારો લાભ મળત ! દારોગાજીનો વિચાર જુદોજ છે ।
એમણે જણાવ્યું કે જોરાવરસિંહે લક્ષ્મીદેવી સંગેજ લગ્ન કરવાનો
હઠ છે, એટલે બલભદ્રના મરણથી લક્ષ્મીદેવીના લગ્ન એક વર્ષ
અટકશે તેથી જોરાવરસિંહ બીજી સાથે લગ્ન કરશે નહીં, તેથી
બલભદ્રને મારવામા લાભ નથી હવે લગ્ન લખાય એ સાર નહીં

લક્ષ્મીદેવીની માતાના મરણને વર્ષ પુરૂ થવાને એક માસ બાકી છે, તે પુરો થઈ લક્ષ્મીદેવીના લગ્નની ધામધૂમ ભરે થાય આપણે જે કરવું છે તે લગ્નને દીને કરી નાખીશું । દારોગાજીએ તેને બદોબસ્ત કરી રાખ્યો છે લગ્નને દીને લાગ જોઈને લક્ષ્મીદેવીને ગૂમ કરી તેને બદલે સુ દરને ગાઠવી દઈશું, અને એ લેદ યુક્તી ન બચ તે માટે પહેલાથીજ બલભદ્રને પણ પકડીને એવે સ્થળે મોકલાવી દઈશું કે જ્યાંથી તે કંઈ પાછો ફરેજ નહીં । એ સર્વ થશે પણ આપે હજી ખર્ચ માટે નાણા મોઝ્યા નથી તે ગોઠવણ કરીને તાકીદે મોકલી આપજો તે મિત્રાય જાજી ઉધી વળી જશે, પછી જેવી તમારી મરજી—વર્ષતાળ

પત્ર પુરો થતા રાજા કુવીનસિંહે વર્ષતાળને પૂછ્યું—“કેમ? આ પત્ર તમે લખ્યો છે?” આના જવાબમાં વર્ષતાળે જણાવ્યું—“હા મહારાજ ! આ કાગળપર તો મેં જ લખ્યું છે ।”

“આ પત્ર જયપાળને તમે મોકલ્યો હતો?” રાજાએ પૂછ્યું

“ના મહારાજ !” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો

“ત્યારે કોણે મોકલ્યો હતો?” રાજાએ પૂછ્યું,

“આ બલભદ્રસિંહે । એણેજ પોતાનું નામ વર્ષતાળ રાખ્યું હતું ? એ લક્ષ્મીદેવીને ખરો પિતા નથી ।” વર્ષતાળે કહ્યું

“આ પત્ર બલભદ્રસિંહે જયપાળને મોકલ્યો તો તમે એ લખ્યો કેમ ? તમે એમના કારભારી હતા ?” રાજાએ પૂછ્યું

“ના મહારાજ ! એનો હું બુલામો -૩ ને પહેલા આ વેશધારી બલભદ્રસિંહને જે વાત પૂંવાની આપ આજ્ઞા આપશો ।” વર્ષતાળે જણાવ્યું, અને રાજાએ આજ્ઞા આપવાથી તેણે બલભદ્રસિંહને પૂછ્યું—“આ સર્વ કાગળ તમે વાચ્યા છે?”

“હા ।” બલભદ્રસિંહે જવાબ આપ્યો, એટલે વર્ષતાળે પૂછ્યું—“તો હવે પછીના જે પત્ર વાચવાના બાકી છે તેનો આ તપાસ સાથે કાઈ સંબંધ છે?”

“નહીં ।” બલભદ્રસિંહે જવાબ આપ્યો—“એ પત્રોની મતલબ પણ મને ખરોખર સમજતી નથી ।”

“ત્યારે હવે એ પત્રો અત્રે વાચવાની કઈ જરૂર નથી ને?” વર્ષતાળે પૂછ્યું, એટલે બલભદ્ર બેલી ઉઠ્યો—“તારો અપરાધ પૂરવાર કરવાને અત્યાર નુકીમાં વચાચલા ચત્રો શું થોડા છે?”

“અરે બહુજ છે ! પૂરતા છે !” વર્ષતાળ બોલી ઉઠયો—
“વારૂ લક્ષ્મીદેવીના લગ્નને દીને તમને કેદ કરનામા આવ્યા હતા ?”

“હા !” બલભદ્રે જવાબ આપ્યો, એટલે વર્ષતાળે પૂછ્યું—
“તે સમયે બાળસિંહ કયા હતો ? હાલ તે કયા છે ?” આ પ્રશ્નથી બલભદ્ર એકદમ ગભરાટમા બોલી ઉઠયો—“એ બાળતો પૂછવાથી શો લાભ થશે ?” આટલું બોલી તેણે માયાવતી અને દારોગા તરફ જોયું તેમનાપર પણ બાળસિંહના નામે અસર કરી હોય તેમ લાગતું હતું રાજા કુલીનસિંહ તેમજ ચતુર, વજેરે અધ્યાયે પણ આ જોઈ વિચારમા પડી ગયા, અને રાજાએ ચક્ષુ તરફ જોઈ મુખ મલકાવ્યું એટલે ચક્ષુ બોલ્યો—“આ બલભદ્ર-સિંહ સાથે પણ મહારાજને હવે ગેરસહુકાર્થ બતાવવી પડશે !”

“ખરેખર !” રાજા કુલીનસિંહે જણાવ્યું—“પણ વર્ષતાળની તપાસ આજે પૂર્ણ થઈ જશે એમ તમે ધારે છે ?”

“નહી મહારાજ !” ચક્ષુ જણાવ્યું—“આ બાળતના તમામ બેદ ખુલા કરવાની આપની ઈચ્છા હોય તો તપાસ મુલતવી રાખી વર્ષતાળને છૂટો કરી આપ આજ્ઞા કરો કે એક માસની અદર એણે ખરા બલભદ્રસિંહને શોધી કહાડવા ! તેમા તે નિષ્ફળ નિવડશે તો તેના હકમા નુકશાન થશે !”

“વર્ષતાળને કોની જામીનગીરીપર છૂટો મૂકીએ ?” રાજાએ પૂછ્યું, એટલે ચક્ષુ બોલી ઉઠયો—“મારી જામીનગીરીપર !”

“લક્ષ્મીદેવી અને કમલીનીને વાધો ન હોય તો અમને હરકત નથી !” રાજાએ જણાવ્યું, એટલે ચક્રમાથી કમલીનીએ જણાવ્યું—
“અમને વાધો નથી ! મહારાજશ્રીની ઈચ્છા હોય તેમ કરો !”

“તો તમારી જામીનગીરીપર અમે વર્ષતાળને છૂટો કરીએ છીએ !” રાજાએ ચક્ષુને કહ્યું, અને વર્ષતાળને પૂછ્યું—“વારૂ એટલું તો બતાવો કે આ પત્ર તમે લખ્યો છે, એમ કબૂલ કરો છો છતાં એ જયપાળને મોકલવા માટે કેમ ના પાડો છો ?”

“એનો ખુલાસો ખરા બલભદ્રસિંહને છોડવી મહારાજશ્રીની હજીરમા હું હાજર થઈશ ત્યારે કરીશ !” વર્ષતાળે જણાવ્યું, જેમા ચક્ષુ ઉમેર્યું—“મહારાજ, આ તપાસ અત્રેથીજ હાલ બંધ કરો ! હજી એમાથી અનેક બેદ બહાર આવશે !” તરતજ બલભદ્રસિંહ બોલી ઉઠયો—“ના ! વર્ષતાળને છોડશો નહીં ! એ લુચ્ચો, ઠગારો

અને બદમાશ છે ! એકવાર છૂટો થઈ અત્રેથી ગયો તો એ પાછો આવશે નહીં !—” ચતુર તેને બોલતો અટકાવી ગુસ્સામાં બોલ્યો— “એ માટે તમારી સલાહની મહારાજશ્રીને જરૂર નથી, માટે સુપ રહો !” આથી બલભદ્રસિંહ ગુસ્સામાં ડૂબો થઈ બોલ્યો— “બસ તો હું જાઉં છું ! આવો અન્યાય થાય ત્યાં રહેવાનો ભલા માણુ સનો ધર્મ નથી !” આમ કહી તે એક પગલું આગળ વધતો હતો, એટલામાં પાછળથી હમીરે તેનો હાથ પકડી લઈને કહ્યું— “અરે ! હલા રહો ! ભલા માણુસ ગુસ્સે શું થાઓ છો ? એથી તમારી ભલમનસાઈને ડાઘ લાગશે ! અમારી સગે બેસવાનું આપને પસંદ ન હોય તો આપને માયાવતી અને દારોગા સાથે રાખીશું ! આપ રાજ થશો તેમ અમે કરીશું !” આમ કહી તેણે તેના હાથની નસ એવી દબાવી કે જાણે તેની તમામ શક્તિ કહાડી લીધી હોય તેમ તે એક રાખ્દ બોલ્યા વિના જમીનપર બેસી ગયો આથી સર્વને હસવું આવ્યું પછી ચક્ષુ રાજ પ્રત્યે બોલ્યો— “આપ મહારાજ અને ચતુરસિંહજીને મારે એકાતમાં બે વાત કહેવી છે !”

“ચાલો !” આમ કહી રાજ ઉઠ્યો, એટલે ચતુરે વીજ- અને ઈશારત કરી અને તેઓ ત્રણે મહેલના એકાત ઓરડામાં ગયા, જ્યાં તેમણે લગભગ અરવો કલાક વાતચીત કરી ચક્ષુના સંબંધમાં સર્વને અભયબી ઉપજાવતી, તેમજ રાજ ચતુર અને હમીર ચક્ષુનો ભેદ જાણતા હતા, એવી સર્વની ખાત્રી થઈ હતી, પણ તે વિષે તેમને પૂછવાની કોઈની હિંમત ચાલી નહીં અરધે કલાકે રાજ, ચતુર અને ચક્ષુ દરબારમાં પાઠા આવ્યા, એટલે ચતુરે વીજયને કહ્યું— “વર્ષતાળને છૂટા કરવાની મહારાજશ્રીની આજ્ઞા છે, માટે તમે એમની સાથે જઈ એમને પહાડની તબેટી સુધી વળાવી આવો !” વીજયે વર્ષતાળના હાથપગમાંથી બેડીઓ કહાડી નાખી અને તેને તેમજ ચક્ષુને સાથે લઈ તે ત્યાંથી રવાના થયો. ચતુર ચક્રમાં જઈને લક્ષ્મીદેવી અને ઝમલીનીને કંઈ સમજાવી બહાર આવ્યો બલભદ્રસિંહને સન્માનસહ બેટોબસ્તમાં રાખવાને હમીરને સોંપવામાં આવ્યા બાદ બાકીના કેદીઓને બધીખાનામાં મોકલાવી રાજએ દરબાર બરખાસ્ત કરી

પ્રકરણ ૩૯ મુ.

વર્ધતાળની અથડામણ.

વર્ધતાળ અને ચક્ષને પહાડની તળેટી સુધી પહોંચ્યાંને વીજ્ય કીલ્લામાં પાછો ફર્યો, એટલે તેઓ બંને વાતચીત કરતા પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યા પોતાને મદદ કરવા માટે વર્ધતાળે ચક્ષને ઉપકાર માન્યો, એટલે ચક્ષે કહ્યું—“તમે ગમે તેમ કરીને ખરા બલભદ્રસિંહને શોધી કહાડી મહારાજ સમક્ષ તેને હાજર કરો, એ માટે તમને ઝાડવવા હું જામીન પડ્યો છું, પણ એમ ન થાય કે, બલભદ્રસિંહની શોધ કરવાને બદલે તમે પોતેજ અતરંગ્યાન થઈ જાઓ અને હું મહારાજ આગળ જીવું છું !”

“એમ કદી બનશેજ નહીં ! મહારાજશ્રીના અધિચાર તરિકે રહી નામના મેળવવાની મને હોશ નહોત તેા આ પયાતમા હું પડયોજ હોત નહી અને કઈ લાભ વિના એમના આ બધા કામ પણ બળવ્યા નહી હોત ! પૈસાની મને દરકાર નથી, એટલે કોઈ દૂરના દેશમા જઈને સુખચેનમા જીવન ગાળ્યુ હોત ! મહારાજ કુલીનસિંહના આસરામા રહેવાની મને હોશ છે, અને રાજા જોરાવરસિંહની બાળ મળી છે તે ત્રીનથી તેમના દુશ્મનોની હું તપાસ કર છું, અને ઘણીક બાતમી મેળવી ચુક્યો છું !”

“તો શું પહેલા તમને ખબર નહોતી કે માયાવતીએ જોરાવરસિંહને કેદ કરીને કોઈ ગુપ્ત સ્થાનમા રાખ્યા છે ?”

“ના ! બીલકુલ નહીં !”

“માયાવતી સુદર છે, એમ જાણવા છતાં એ વિશેની જોરાવરસિંહના માણસોને ખબર કેમ ન આપી ?”

“રાજા જોરાવરસિંહના મરણની મને પક્કી ખાત્રી થયેલી હોવાથી તે વખતે હું કીસનગઢના રાજા રણધીરસિંહની નોકરીમા હતો તેથી બીજા રાજ્યના સારાનરસા કામ સાથે મારે સંબંધ ન હોવાથી મેં એ ભેદ કોઈને જણાવ્યો નહીં !”

“જયપાળ સાથે મિત્રતા થઈ ત્યારે કેના નોકર હતા ?”

“મારે જયપાળ સાથે મિત્રતાજ નહોતી ! કારાગૃહમાં મેં આપને જણાવ્યું તેમ રાજા જોરાવરસિંહજી છૂટ્યા બાદ એ કામગીરી મને મળ્યા હતા, જે અત્યારે મારાજ દુશ્મન—”

“ખરૌખર ! એ તમે કહ્યું હતું ! વાર ખલભદ્રસિંહને કાણે કેદ કર્યો અને હાલ તે ક્યા છે તે જાણો છો ?”

“ખલભદ્રસિંહને દારોગાએ કેદ કરીને છે, પણ હાલ તે ક્યા કેદ છે તે હું નથી જાણતો।”

“કમલીનીના મહેલ આગળ તો તમે ચતુરને કહ્યું હતું કે, તમારી સાથે કોઈ આવે તો તેને તમે ખરૌ ખલભદ્રસિંહ દેખાડો ! આથી તો તમે જુદા છો, એમ પૂરવાર થાય છે।”

“હા ! એમ કહેવામા મેં ભૂલ કરી ! પણ મારી ખાત્રી છે કે ખલભદ્રસિંહ હજી હયાત છે ! દારોગો અત્યારે મારા પાલમાં હોત તો ખલભદ્રસિંહની બાળ મેળવવામા મને મુશ્કેલી પડત નહીં ! હવે મને મહેનત પડશે ! અત્યાગે રાજા જોરાવરસિંહ પામે હું જઈશ ! તે મને મદદ કરશે તો મારું કામ શીઘ્ર પાગ પાડીશ પણ મારા પર મૂકવામા આવેલા તહોમતની હકીકત તેમના જાણવામા આવ્યા પછી તેઓ મને મદદ કરે એવી આશા નથી ! આપ કાણુ છો તે હું જાણતો હોત તો રાજા જોરાવરસિંહ ઉપર એક પત્ર લખી આપવાનું આપને હોત !-”

“હાલ મારી વધુ ઓળખાણુ તમને મળશે નહીં, પણ રાજા જોરાવરસિંહ ઉપર લવામણુનો પત્ર હું લખી આપુ છું ! તમારી પાસે કાગળ વગેરે લખવાના સાધનો છે ?”

તરતજ એક ઝાડ તળે ઉભો રહી વર્ષતાળ પોતાની થેલી-માથી કાગળ, વગેરે કહાડવા લાગ્યો, એટલે ચક્ષુ કહ્યું-“અને ન રોકાતા આપણે પેના દૂર જણાતા નડ આગળ જોડીશું કેમકે, ત્યાં મારો અશ્વ છે।” તેઓ આગળ ચાલ્યા, અને વડના ઝાડ આગળ જઈ પહોંચ્યા ત્યાં જો પોતા બાંધ્યા હતા, અને ચક્ષુ સરખાજ દેખાવ આપે રોકવાળો એક માણસ જામનેમ કરતો હતો, જે ચક્ષુન જોતાજ તેને નમન કરીને એક તરફ ઉભો રહ્યો ચક્ષુ વર્ષતાળ પાસેથી જાગળ, કવચ તથા ખડકો લઈને કંઈ લખ્યું, અને તે વર્ષતાળને આપતા કહ્યું-“આ પત્ર રાજા જોરાવરસિંહને આપને ! હવે તમે જાઓ !” આટલું કહી તે અશ્વપર સવાર થયો તેનો સાથી ખીજ ઘોડાપર બેસી ગયો અને તેઓ બંને જગવમા અદશ્ય થઈ ગયા વર્ષતાળ ચિંતા અને હાડ-માગીથી ઉદાસ અને સુસ્ત બની ગયો હતો, તેથી વિશ્રામ લેવાને

તે ઝાડ નીચેજ બેઠો, અને જોરાવરસિંહ ઉપર ચક્ષે લખી આપે. પત્ર વાચવા લાગ્યો, પણ આડી અવળી લીટીઓમા લખેલ અક્ષરે સિવાય બીજી કંઈ તે સમજી શક્યો નહીં લગભગ અરવો કલા આરામ લીધા બાદ તે ઉઠ્યો, અને લામાવાટી તરફ રવાના થયે કેમકે, ત્યાં રાખેલી તેની સર્વથી વધુ વહાલી વસ્તુ બલભદ્રે પોતાના હાથમા આબ્યાનુ જણાવ્યું હતું, ત્યારથી તેની ચિંતામા વધારે થયો હતો. આ વહાલી વસ્તુ તેની પત્નિ હતી, જેને તેણે નાનું મહેરબાનીથી પાછી મેળવી હતી, અને જેને પેટ કીસનરા જન્મ્યો હતો. પોતાની પત્નિને મળવાની ઈચ્છાથી તે જમાની માને બદલે લામાવાટી તરફ ચાલ્યો, અને ત્રીજે દીને સંધ્યાકાલે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. લામાવાટી કયા સ્થળનું નામ હતું, અને તે કેવું હતું તેનું થોડુંક વર્ણન અત્રે આપી વર્ષતાળ કેવી પ્રકૃતિને માણસ હતો અને કેવો શક્તિવાન હતો, તેનો વાચનારને કંઈ ખ્યાલ આપીશું અનુરૂપે માણસ લામાવાટીમા જઈ શકે તે નહોતું સોચી પહેલા એક ટેકરો આવતો, જેપર જવાનો સાકડે પગવાટ હતો. આ માર્ગે ટેકરાપર જતા ત્રણ તરફ ખુલ્લું વિશાળ મેદાન હતું, પણ પશ્ચિમ તરફ અર્ધાક ગાઉને છેટે એક બહુ જૂનો પહાડ જણાતો હતો, જેની પાસે પહોંચતા તેપર ચડવાનો કોઈ પગવાટ જણાતો નહોતો, પણ માર્ગની શોધમ કાફા મારવાને બદલે વાચનાર અમારી સાથે જમણી તરફ ચાલે. પહાડની તળેટીમા થોડેક સુધી ચાલ્યા બાદ માર્ગની આ બહેતો એક ઝરો આવતો, પણ તે ઓળંગવાની જરૂર નહોતી કેમકે, ડહાબી તરફ ઉંચે પહાડપર નજર કરતા પચ્ચીસેક હાથનું ઉંચાઈએ એક ન્હાની ગુફા જણાતી આ અધારી ગુફામા લગભગ એક ગાઉ જેટલો પથ કાપ્યા બાદ તેનો અંત આવી. હરીયાળીથી ભરપૂર એક મેદાન આવતું, જેમા જ ગલી પુખ્તેન લતાઓ અને ઝાડોની એટલી બધી ધીચ ઝાડી હતી કે તેમા જના માણસ થોડેક જતા એવો ફસાઈ જતો કે તેમાથી બહાર પણ મુશ્કેલીએ નીકળી શકતો. આ મેદાનને કીનારે જમણી તરફ કેટલેક સુધ જવા બાદ ડહાબી તરફ વળી થોડેક ચાલ્યા બાદ ઈશાન કોણુમ એક ગુફા આવતી, જેમા બસેક પગલા જવા બાદ તેનો અંત આવતો, અને મ્હોટા પથ્થરોની એક ઉંચી ભીંત બાધેલી નજ

પડતી, જેની વચ્ચે લાકડાનો મજબુત દગ્ગાનો હતો. આ દર-વાનમાં પ્રવેશ કરતાજ સામે એક અસલી નિશાળ તેમજ લબ્ધ ઈમારત દેખાતી, જે કેટલેક કેકાણુથી ભાગીને પડી ગઈ હતી. આ ધ્યાન વર્ધતાળનું નિવાસધ્યાન લાભાધાટી હતું. વર્ધતાળના નોકર આકરો, વગેરે અત્રે રહેતા હતા, અને પોતાની પત્નિને તેણે અત્રે રાખી હતી. પચાસ સીપાઈઓ તેની નોકરીમાં હતા, જેઓ સર્વ કદાવર, બહાદૂર અને મજબૂત બાવાના પહેલવાન હોવા સાથે વિશ્વાસુ અને શુદ્ધ અત કરણવાળા હતા. તેઓ બબરદારીથી વર્ધતાળનો ખબરો સંભાળતા હતા, અને વર્ધતાળની આજ્ઞા થતા ગમે તેણે વીકટ કામ કરવાને તૈયાર હતા. આ ઈમારતની ચારે તરફ ખુલ્લું મેદાન હતું, જે સુદર જ ગલી વૃક્ષો, વગેરેથી શોભાય માન લાગતું હતું. મેદાનની ચારે તરફ કરતા પહાડજ જણાતા હતા. વર્ધતાળ ત્યાં આવી પહોંચતા તેના માણસો ખુશાલીમાં તેને ચારે તરફથી ઘેરી લઈ કુશળતાના બબર પૂછવા લાગ્યા, જેના વર્ધતાળે હસીને સર્વને જવાબ વાળીને પોતાના આગમનનું કારણ પછી જણાવવાનું કહ્યું. આમ પોતાના નોકરોને મળીને તે વિચોગ દુઃખથી વ્યાકુળ બનેલી પોતાની પત્નિને મળ્યો. દ પતિના મીલનની શરૂઆતનો આનંદ શાત પડતા તેની પત્નિએ તેને પૂછ્યું—“આપ આટલા બધા દુઃખળા અને ઉદાસ કેમ જણાઓ છો?”

“હમણા કેટલાક દિવસો મુસીબતમાં જ ગયા છે.”

“વળી શી મુસીબત વહાલા?”

“મુસીબત શું કહું! પ્રાણ બચ્યા એટલું પણ ઠીક છે.”

“એટલે? શું આપનો પેલો ભેદ ખુલી ગયો?”

“હા! ખુલી ગયો વહાલી.”

“હાય! ગજબ થયો, છતાં આપ કેવી રીતે આવ્યા?”

“ઈશ્વરે એક મદદગાર મોકલી દીધો, તેની જામીનગીરીપર એક માસ માટે મને છોડ્યા છે. એ મુદત પૂર્ણ થતા મારે ફરી મહારાજ કુલીનસિંહ સમક્ષ હાજર થવું પડશે.”

“રાજા કુલીનસિંહ આગળ શા માટે? એમનો તો આપે કંઈ અપરાધ ક્યો નથી પ્રાણ?”

“એટલું સારું છે કે તે સીવો લક્ષ્મીદેવી આગળ જ ગયો—”

“હે! શું લક્ષ્મીદેવી જીવતી છે?”

“હા! કમલીની સંગે રહેતી તારા લક્ષ્મીદેવી છે, એ મને પહેલા જણાયું નહીં, અને બાળસિંહને એની ખબર પડી ગઈ તેથી તે તેની પાસે પહોંચી ગયો! મને ખબર પડી હોત તો બાળે મહારાજ કુલીનસિંહને હું માનીતો થઈ પડ્યો હોત!”

“બાળસિંહ મરી ગયો છે, એમ આપે તો કશું હવ?”

“હું એમજ સમજતો હતો પણ—”

“એમજ આપની પેટી ચોરી હતી તે શું?”

“બસ! એ પેટી એણે ચોરી ત્યારેજ હું અધમૂવો તો થઈ ગયો હતો, પણ એના મરણના સમાચાર સાંભળી નિશ્ચિત હતો. તે એકાએક મારી સામે આવી હશે ત્યારે મારી અન્યબીને પારજ રહ્યો નહીં! તારા પટારામાંથી ચોરાઈ તે વખતે મારી પેટી બાધી હતી તેજ લુગડામાં બાધેલી તેના હાથમાં હતી! પેટીની પોટલી જેતાજ મારા હોશ હડી ગયા! આ બનાવની બે ત્રણ દિન પહેલાજ હું રાજા જોરાવરસિંહ સાથે કીશોરી અને કામીનીને કમલીનીના તીલસ્મી મહેલમાં મૂકવા ગયો હતો, તે વખતે ત્યાં તારાને જેતાજ તે લક્ષ્મીદેવી હોવાનો મને વહેમ ગયો હતો, પણ બીજે રસ્તે માત્ર બહુ યવાની આશા હોવાથી તે સમયે હું ચૂપજ રહ્યો! જ્યારે બાળસિંહે મારી પાસે આવ્યો તે ગાસડી દેખાડીને કશું કે, તેમાં તારાનું લાગ્યું છે ત્યારે મારી ખાત્રી થઈ કે તારાજ લક્ષ્મીદેવી છે! જે કાગળો મહા મહેનતે ભેગા કરીને મેં તેમની નકલ ઉતારી લીધી હતી, તે મારા લખેલા કાગળો પણ એ લુચ્ચાએ ચોરી હતા બસ! જે કાગળોથી લખેલ મિળવવાની હું આશા રાખતો હતો, તેજ કાગળો હવે મારું સત્યાનાશ વાળી નાખશે, એમ જાણી હું બહેબાકો બની ગયો! કેમકે, એજ કાગળોથી મને અપરાધી ઠરાવવાની તેણે તજવીજ કરી છે એ પેટી એની પાસે નહીં હોત તો હું ગભરાત નહીં અને કંઈ તજવીજ કરી હોત, પણ પેટીના વિચારે મને ગાંઠે બનાવી દીધો, અને એની બહેનને મેં ઠીકી ત્યારે તો મારા જીવજ હડી ગયો!”

“હે? એની બહેન પણ જીવતી છે શું?”

“હા! એ મને મળ્યો ત્યારે તે પણ થોડુંક ~~જીવતી~~ સંતાઈને જીવી હતી!”

“આ તો બહુજ ખોટું થયું ! એ જીવતો છે, એમ આપ જાણતા હોત તો વર્ષતાળ નામ પણ શામાટે ધારણ કરત ?”

“વળી તું પણ તેના પત્નિમા છે એમ તેણે મોઢમમા જણાવ્યાથી છટો થતાજ હું અત્રે આવ્યો ! તું રાજપુત્રીમા છે, અને એ નીચતા પત્નિમા સપડાઈ નથી, એ ઈશ્વરની કૃપા છે !”

“અત્રે આવવાને એની હિંમત ક્યાથી ચાલે ? અરે ! અત્રેનો માર્ગ સ્વપ્ને પણ એ જાણી શકે તેમ નથી !”

“પણ એણે લામાવાટી નામ લીધું તેથી મને એનું કહેવું ખરૂં લાગ્યું ! અત્રે આવ્યા વિના એ નામ એને જાણ્યું જ નહોત -”

“એ તો બીજા કોઈ કારણે પણ તેને જાણાયું હશે !”

“ગમેતેમ પણ તારે માટે હું હવે નિશ્ચિત થયા ! મારા પ્રાણ બચાવવાને હવે બલમટ્ટસિ હની બાળ મેળવવી જોઈએ !”

“એ પણ મળશે વહાલા, પણ આપ મને અત્રે છોડીને ગયા તે પછી શા બતાવે ! બન્યા તેની હકીકત જણાવે !” જવાબમા વર્ષતાળે પોતાની તમામ હકીકત તેને જણાવી કેટલીક આડીઅવળી વાતથીત કીધા બાદ તે બહાર આવ્યો એક ચોન્મા દીપકોનો પૂર પ્રકાશ કરી ગાદી તકીયાની બેઠક બીછાવી તેના સાથી અને સીપાઈ તેની રાહ જોતા બેઠા હતા તેને જોતાજ સ્વ અદબથી ઉભા થયા સર્વની વચ્ચે ગોઠવેલા ઉચા તકીયાને અઢેલીને તે બેઠો, એટલે તેની આજ્ઞાથી તેઓ પણ બેસી ગયા વર્ષતાળે સર્વની બબરઅતઃ પૂછ્યા બાદ તેઓમાથી એકે પૂછ્યું - “આપ ઉદાસ કેમ જણાઓ છો ?”

“હું મ્હોટી આફતમા ફસાયા છું !” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યા, એટલે સવળાઆઅ માથેજ પૂછ્યું - “ત તું વળી ?”

“હું તમામ હકીકત તમને જણાવું છું કમક, તમે સર્વ મારા ખરા શુભેચ્છક અને મદદગાર છો !” વર્ષતાળે જણાવ્યું

“અમે આપના આજ્ઞાકિત સેવક આપના સહજ ઈશારા પર પ્રાણ આપવાને તૈયાર છીએ ! કરમાવે તો રાજા કુલીનસિ હ સ જે લટવાની હિંમત કરીએ !” એક મુખીએ જણાવ્યું

“એ માટે પણ વિશ્વાસ હોવાથી તમારાથી હું કંઈ વાત છાની રાખતો નથી !” વર્ષતાળે કહ્યું, અને પોતાની હકીકત તેમને જણાવ્યા બાદ તેઓમાથી થોડાંને કંઈ કામ દરમાવી તે પોતાની

ત્રી પાસે ગયો. બીજે દીને પ્રભાતે ચાળીશ બહાદુર સીપાઈઓ તેની આજ્ઞાનુસાર લામાધાટીની બહાર જઈ પહોંચ્યા. તે પણ પોતાની સ્ત્રીને ભેટી તેની રત્ન લઈને એક સીપાઈસહ રવાના થઈ ત્રીન એક પ્રહર ચઢતા લામાધાટીની બહાર નીકળી જમાનાયા તરફ ચાલ્યો. લાખી મુસાફરી કરીને આખરે તે જમાનાયા પહોંચ્યો. બપોરનો સમય હોવાથી રાત્રી ભેરાવરસિ હુ ભોજન, વગેરેથી પરવારી ખાનગી ચોરડામાં બેઠો હતો. વર્ષતાળે ચોપદાર મારફત પોતાના આગમનની ખબર મોકલાવી, અને થોડી વારમાં તેને રાત્રીની હજુરમાં લઈ જવામાં આવ્યો. આ વખતે ભેરાવરસિ હુ રાખ્યાપર પડ્યો હતો. સંગયાબધ વાચેલા પત્રોનો ઢગલો તેની પાસે પડ્યો હતો. ચોરડામાં જતાજ વર્ષતાળ તેને નમન કરીને ચૂપ બેઠો, એટલે ભેરાવરસિ હે તેની તરફ મુખ કરીને કહ્યું—“ આવો વર્ષતાળ ! સારી પેઠે તો છો ? આટલા દિવસ ક્યા હતા ? ”

“ હું આફતમાં ફસાયો છું ! ” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો.

“ શી વળી ? ” ભેરાવરસિ હે અન્યથાસહ પૂછ્યું.

“ કમલીનીજના મહેલપર દુઃખને એ હુમલો કરવાના સમાચાર તો આપ મહારાજને જણ્યા હશે ? ”

“ હા ! ત્યાંના કેદીઓ પણ નહામી ગયા નહીં વાર ? ”

“ હા ! ત્યારે તો કીશોરી, કામાની અને તારાની હકીકત પણ આપ મહારાજના જણવામાં આવી હશે ? ”

“ હાલમાં તેઓ કમલીની સગે રત્નપુર ગઈ છે, એટલી ખબર મળી છે. બીજા કંઈ સમાચાર મળ્યા નથી. ”

“ ત્યારે તીલરમી મહેલમાં તેમનાપર આવી પડેલી આફતની હકીકત કદાચ આપે નહીં જણી હોય ? ”

“ ના ! એ વિષે તપાસ કરવા મેં જસુસને રત્નપુર ભેરીજ પાસે મોકલ્યો છે, પણ હજી જવાબ લઈ તે પાછો ફર્યો નથી ! તમે પણ ત્યાં ગયા હતા ? ત્યારે તો ત્યાંની હકીકત જણાવો ! ”

“ સર્વ હકીકત આપ મહારાજને જણાવી હું મારાપર આવી પડેલા સકટની કહાણી પણ નિવેદન કરૂં છું ! ” આમ કહી વર્ષતાળે કીશોરી, કામાની, લક્ષ્મીદેવી, ભગવતી, કાલીસિ હ અને બલભદ્રસિ હની તેમજ રત્નપુરના કીલ્લામાં જે કંઈ બન્યું અને ફળ્યું એ જે કંઈ થયું, તેની તમામ હકીકત જણાવી, જે રાત્રી

જેરાવરસિંહે પલગપર આડે પડખે પડ્યા રહીનેજ સાલણી વર્ષતાળનું કહેવું પૂર્ણ થતા ઉઠીને તે પાસે પાથરેલી ગાદીપર બેસી કેટલીકવાર કંઈ વિચારમાં ચૂપ રહ્યા બાદ બોલ્યો-“ત્યારે તારા ખરૂં જોતા લક્ષ્મીદેવી છે, એમ જણાયું.”

“હા જી, પણ એ વિષે હું પહેલા જણતો નહોતો.”

“ખરેખર! આ હકીકત વિચિત્ર છે! કૃષ્ણચક્ષુને પત્ર આપ્યો! જોઈએ એ શું લખે છે?” તરત વર્ષતાળે પત્ર આપતા કહ્યું-“એમાં મારી વિરક્ત તો લખ્યું નથી.”

“એમાં તો તમારી લલામણુ કરી તમને મદદ કરવાનું લખ્યું છે.” જેરાવરસિંહે પત્ર વાંચીને જણાવ્યું

“કૃષ્ણચક્ષુને આપ મહારાજ ઓળખે છે શું?”

“એ મારો બાળમિત્ર છે, હું કેદ હતો, તેની એને બબર નહોતી! સાતેક દિવસ પહેલાજ તે મને મળવા અત્રે આવ્યો હતો!”

“હવે એ કામમાં આપ મહારાજ મને મદદ કરશે?”

“હા! એ કામમાં તમને દરેક રીતે મદદ કરવાને હું તૈયાર છું. ખરૂં જોતા એ કામ મારૂં જ છે, પણ હું શું મદદ કરી શકીશ તે મમનપુ નથી. એ બાબતમાં હું કંઈ જણતો નથી.”

“કયા પ્રકારની આપની મદદની મને જરૂર છે તે જણાવુ તે પહેલા આપ કૃપા કરીને જણાવશો કે મહારાજ કુલીનસિંહ અને કમલીની, વગેરેને મળવાને આપ રત્નપુર પધારશો કે?”

“મહારાજ કુલીનસિંહ મને આમ ત્રણ કરગે ત્યારે જઈશ! કમલીની કે લક્ષ્મીદેવીને મળવાની મને હતાવળ નથી! તમારી તપાસનો નિકાલ થાય, પછી એ બાબત જોઈ લઈશું.” આ સાલણી વર્ષતાળને અન્યબી લાગી લક્ષ્મીદેવીની હકીકત સાલણ-વાર્તા તેના મુખપર - ઈ આનંદ કે બલભદ્રસિંહની હકીકતથી કંઈ ગુરસો ઉપજેલ જણાયાજ નહીં તેની હજીરમાં તે આવ્યો ત્યારે જે શાલી તેના ચહેરાપર હતી તેજ ભાવ જોઈને વર્ષતાળ મુઝાયો. કંઈ વિચારમાં થોડીવાર ચૂપ રહેવા બાદ તેણે પૂછ્યું-“આપે તીલસ્મી બાગમાના માયાવતીના મહેલમાં બધું તપાસ્યું હશે?”

“તમે ભૂલો છો વર્ષતાળ! તીલસ્મી બાગમાના મહેલમાં તપાસ કર્યાથી કંઈ વળે તેમ નથી! જયપાળના કોઈ મદદગારને પકડો અથવા હરામખોર દારોગાને ફાંખી કરી પૂછો તો કંઈ

ભાળ મળશે; પણ હારોગો રત્નપુરમા કેદ હોવાથી એ તરફની આશા નથી કેમકે, એ સંજ ધી કુલીનસિંહને કંઈ લખવાનું મને પસંદ નથી.” ભેરાવરસિંહના આ જવાબથી વર્ધતાળની અભયખીમા વધારે થયો, અને તેણે જણાવ્યું—“ મહેલમા તપાસ કરવા વિષે પૂછવામા મારી મતલબ એ છે કે, માયાવતી માસે છખીઓનું એક પુસ્તક હવે, જેમા તેને એ કામમા મદદ કરનારા સર્વ માણસોની છખીઓ હતી ! એ પુસ્તક આપને હાથ લાગ્યું હોય તો મારે કામ સહેલ થઈ પડશે.”

“ એ પુસ્તક મારે હાથ લાગ્યું હવે પણ તે વખતે ગુસ્સામા નીચ માયાવતીના કપડા, વગેરે જે કંઈ સામાન જણાયો તેમા એ છખીઓનું પુસ્તક મૂકીને મે સર્વ બાળી નાખ્યું ! એ પુસ્તક એટલું બધું ઉપયોગી હતું, એ જાણીને હીલગીર છું !” વર્ધતાળને લાગ્યું કે ભેરાવરસિંહની પોતાને મદદ કરવાની મરજી ન હોવાથી તે બહાના કહાડે છે આથી હવે શું કરવું તેના વિચારમા તે સુઝાયો, એટલે ભેરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ વર્ધતાળ ! હું ભૂલતો ન હોઉં તો એ પુસ્તકમા તમારી છખી પણ હતી !”

“ કદાચ હશે ! પણ એ પુસ્તકનોજ નાશ થઈ ગયો છે ત્યાં એ બાબત હવે સહારવી બ્યર્થ છે ! એ પુસ્તકથીજ મારે કામ ચાલતી હોયમા હું આપની હજુરમા આવ્યો હતો ! ખેર ! લાગ્યમા લખ્યું હશે તે દઢતાથી ભોગવીશ ! હું જાઉં છું, અને બલભદ્રસિંહની ભાળ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છું !”

“ બલભદ્રસિંહની ભાળ મેળવવા તમે જા જશો, તે હું જાણું છું ! કાશીમા માલતીને ઘેરજ તમે જશો !”

“ આપે ખરું જણ્યું ! હવે મારી ખાત્રી છે કે આ કામમા આપ મને ઘણીજ મદદ કરી શકો તેમ છે, પણ કોઈ ખતરની સહાયતા કરતા નથી તેનું કારણ સમજતું નથી !”

“ તો હવે હું તમને સ્પષ્ટ જણાવું છું કે, કૃષ્ણ ચક્ષ સાથે મારે મિત્રતા હતી અને હજી મારાપર તે રનેહ રાખે છે, પણ મારે મન તેની તરફ ખાદ્ય થયું છે, અને મે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે જે કામમા એનો હાથ હશે તેમા ગમે તેમ થશે તોપણ હું હાથ નહીં નાખું ! તે કામ મારા ગમે તેવા લાભનું હશે અથવા તેમા હાથ ન નાખવાથી મને નુકસાન થવું હશે અથવા છંદગી

જોખમમા આવી પડતી હશે તોપણ મારી પ્રતિજ્ઞાને હું બંધ નહીંજ કરૂં । આથી હું તમને મદદ કરી શકતો નથી ।”

“ તો હવે મને જવાની આજ્ઞા છે ? ”

“ જલ્દે જાઓ । ઈશ્વર તમને સહાય કરે । ”

તરત વર્ષતાળ નમન કરી ત્યાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો, એટલે જોરાવરસિંહ તેની પાછળ જોતા મુખ મલકાવી મનમા બોલ્યો “ એજો મને નક્કી મૂર્ખ યા ગાડો થઈ ગયેવજ ધાર્યો હશે । ”

મહેલની દોઢીપર બેસાડેલા પોતાના સાથીને લઈને વર્ષતાળ શહેરની બહાર ચાલ્યો માર્ગમા વર્ષતાળને તેના સાથીએ આતુરતા સહ પૂછ્યું - “ જોરાવરસિંહની મુલાકાતનું શું પરિણામ આવ્યું ? ”

“ કંઈ પણ નહીં । એની પાસે તો નકકામાજ આવ્યા । કંઈ પણ મદદ કરવાની એણે તો ના પાડી । ”

“ એટલે ? ખરૂં જોતા આ કામ તો એનુંજ છે । લક્ષ્મી-દેવીની લાજ મળવા માટે એ રાજી નથી શું ? ”

“ એ રાજી છે કે નારાજ, એ મને સમજાયું નહીં કેમકે, બધી હકીકત સાબળવા જતા એના ચહેરાપર કંઈ ફેરફાર થયેલો જોવામા આવ્યો નહીં । હું ધાડ છું કે એ ગાડો બની ગયો છે । અરે ! મહારાજ કુલીનસિંહ, વગેરેને મળવા રત્નપુર જવા વિષે પૂછતા શોકરો જવાબ આપ્યો કે આમ ત્રણ વગર નહીંજ જઈ શકાય । આ તે ડાહ્યા માણસને જવાબ હોય ? ”

“ હું તો ધાડ છું કે એને ખુમારી આવી ગઈ છે । ”

“ અત્યારે તો હું સ્વતંત્ર છું । આગળની વાત આગળ । આપણા માણસોએ શું કર્યું તે પહેલાં જાણવું જોઈએ । ”

“ પેલી કુટીમા ચાલો । ત્યાં કોઈકે મગશે । ”

“ જલ્દે ! હવે જાઓ તો ખરા કે, વર્ષતાળ પણ શું કરે છે અને કેવા તમાશા બતાવે છે । ’ આમ કહી વર્ષતાળ હસ્યો । આમ વાતચીત કરતા તેઓ જ ગવમા ચાલ્યા અને મધરાતે બીચ જ ગણમા આવેલી એક સાધારણ કુટી આગળ જઈ પહોંચ્યા કુટીના દ્વાર આગળ બે માણસો બેઠા હતા, તેમણે વર્ષતાળને જોતા ઉભા થઈને નમન કર્યું, અને તેઓમાથી એકે પૂછ્યું - “ રાજ જોરાવરસિંહને મળવાથી લાભ થયો ? ”

“કંઈ પણ નહીં.” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો—“જરા વિશ્રામ લઈને સર્વ હકીકત કહુ છું. ખીજ સર્વ ક્યા ગયા છે?”

“આટલામાજ છે. હમણા આવશે.” પેલા માણસે જવાબ આપ્યો, એટલે વર્ષતાળે કહ્યું—“કંઈ ખાવાનું લાવો.” તરત એ માણસ કુટીમાં જઈ ધાબળી લાવી કુટીના દરવાજા પાસે ખીછાવી પાછો અદર ગયો. વર્ષતાળ ત્યાં બેઠો, એટલે ખીજ માણસે થોડોક સુકો મેત્રો અને કેટલાક ફળ તેમજ પાણીનો લોટો આણી તેની આગળ મૂક્યા. તેની સાથે આવેલા માણસને તે કુટીમાં તેડી ગયો. વર્ષતાળ બાઈપીને સ્વસ્થ થયો, એટલામા ફરવા ગયેલા તેના સાથીઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા, અને તેને નમન કરીને સામે બેસી વાતચીત કરવા લાગ્યા. આખી રાત તેમણે મસલત કરવામાં પસાર કરી પ્રભાતે પોતાના સાથીઓને કેટલીક સૂચના કરીને વર્ષતાળ એકલો ઇદ્રદેવના રહેઠાણ તરફ રવાના થયો. સાંઝે તે પહાડપરની ઇદ્રદેવના મહેલમાં જવાની ગુફાના મુખ આગળ જઈ પહોંચ્યો, એટલે આમતેમ જોવા લાગ્યો. પણ ત્યાં કોઈને ન જોવાથી એક સીલાપર બેઠો કેમકે, મહેલ સુધી જવાનો માર્ગ તે જાણતો નહોતો. ઇદ્રદેવની આજ્ઞા વિના અથવા તેનો કોઈ સેવક સાથે નહીં જાય ત્યાં સુધી કોઈથી મહેલ સુધી જવામ તેમ નથી, એમ તે જાણતો હતો. પહેલાં પણ બેવાર તે ઇદ્રદેવને મહેલે જઈ આવ્યો હતો, તે વખતે તેને આખે પાટા બાંધીને તેનો સેવક લઈ ગયા હતા. લગભગ એક કલાક તે ત્યાં બેઠો ત્યારે ઇદ્રદેવનો એક માણસ ગુફામાંથી બહાર આવ્યો, તેને વર્ષતાળ ઓળખતો હતો. વર્ષતાળને ઓળખી તેણે પૂછ્યું—“આમ અત્રે કેમ બેઠા છો?”

“ઇદ્રદેવને મળવા માટે ક્યારનો આવી બેઠો છું.”

“આપને માટે બખર પહોંચાડુ છું, જરા બેસજો.” આમ કહી તે ગુફામાં ગયો, અને અરે કલાકે બે માણસોસહ પાછો બહાર આવી વર્ષતાળ પ્રત્યે બોલ્યો—“ચાલો! આપની આખે પાટો બાંધવો પડશે.” વર્ષતાળ ઉભો થયો, એટલે તેની આખે પાટો બાંધી તેઓ તેને ઇદ્રદેવ પાસે લઈ ગયા. વર્ષતાળની આખેથી પાટો છાડવામાં આવતા તેણે પોતાને ઇદ્રદેવની હજીરમાં ઉભેલો

હીઠે। ઇદ્રદેવ પુસ્તક વાચતો। સુખાસને બેઠો હતો, વર્ષતાળને
જાણ તે બોલ્યો—“ વર્ષતાળ, આવો ! ઘણું દિવસે મળ્યા ! ”

“ શુ કરે ? કાળચક્રની ગતિએ એવા ઘોઠાળામા નાખી
દીધો છે કે અભાગીને ઠગી બેસવાનો હજી મુધી વખત મળ્યો નથી,
એટલે ઘણું દિવસે આપના દર્શન થયા ! ” વર્ષતાળે જણાવ્યું

“ અભાગી ! ” ઇદ્રદેવ બોલ્યો—“ હજીજરો વીરોને નમાવ-
વાની શક્તિ ધરાવનાર વર્ષતાળ-અભાગી ! આશ્ચર્ય ! ”

“ ખરેખર, એમજ ! એકવાર હું ધાત્ર તે કરવા સમય હતો,
પણ આજકાલ એવી આઝતમા ફસાયો છું કે મતી ગૂમ થઈ ગઈ
છે, તેથી આપની મદદ માગવા આવ્યો છું ! ”

“ મારી મદદ ? કેવી રીતે ? શા માટે ? તમે જાણો કે
માયાવતીને દારોગા મારો ગુરુભાઈ તમારો કુસ્મન છે ! ”

“ એ જાણુ છું છતાં મદદ માગવા આવ્યો છું ! ”

“ એમા તમારી ભૂલ છે ! ”

“ ના ! મારી ભૂલ નથી ! દારોગાના સુખાસ હોવા છતાં
એના અને આપના સ્વભાવમા બહુ અંતર છે ! વળી જે કામ માટે
આપની મદદની જરૂર છે તે પણ બહુ મુશ્કેલી કામ છે ! ”

“ છતાં પણ હું તમને મદદ નહીંજ કરું, એમ સમજીને
તમારી હકીકત તમારે કહેવી હોય તો કહો !—”

“ આપ મદદ નહીંજ કરો, એ હું ધારી શકતોજ નથી ! બલ
ભદ્રસિંહ આપના મિત્ર હતા, અને એ મિત્રતાના બદલમા દારોગાએ
કર્યું તેમ તો આપ નહીંજ કરો ! ” વર્ષતાળને તેડી આવનાર ત્રણે
માણસોને ત્યાંથી રવાના કીધા બાદ ઇદ્રદેવે કહ્યું—“ એટલે ?
બલભદ્રસિંહ મરણ પામ્યાન વર્ષા વીતી ગયા, તેને માટે મારી
મદદ માગવા આવ્યા છો ? ”

“ હા ! આપ મરણ પામેલ ધારો છો પણ તે શવતા છે,
અને કમળીની સાથે રહેતી તારા એમની પુત્રી લક્ષ્મીદેવી છે ! ”

“ તારાએ પોતાનો ભેદ ખુલ્લો કર્યો ? વળી બલભદ્રસિંહ
હયાત હોવાની કંઈ સાબીતી તમારી પાસે છે ? ”

“ તારાનો ભેદ ખુલી ગયો છે ! બલભદ્રસિંહ હયાત હોવાની
સાબીતી પણ છે ! તારાનો ભેદ ખુલ્લો માટે આપની આતુરતાથી
જણાય છે કે આપ તે ભેદ પહેલાથી જાણતા હશે ! ”

“ ના ! આજે તમે કશું ત્યારે જાણ્યું ! એ ભેદ કેવી રીતે ખુલ્યો ? તમે શી આકૃતમા ફસાયા છો, અને બલભદ્રસિંહ હયાત હોવાની તમારી પાસે શી સાબીતી છે તે પણ કહો ? બલભદ્ર સિંહ કોઈના કેદી છે કે જાણીજોઈ ક્યાંક સંતાઈ રહ્યા છે ? ”

“ બલભદ્રસિંહ કેદ છે, તેમને છોડવવાની તજવીજ કરે છે, તેમા આપની મદદ માગુ છે ! બલભદ્રસિંહની જાળ મેળવવામા મદદ કરશો તો બે જીવ બચાવવાનું આપને પુણ્ય પ્રાપ્ત થશે ! બલભદ્રસિંહની જાળ નહીં મળે તો માફ પણ મોતજ આવશે ! ”

“ તેનું કઈ કારણ ? ” આના જવાબમા વર્ધતાળે જ બલમા ભગવતી આગળ વેષધારી બલભદ્રસિંહ સગે મેળાપ થયો ત્યાથી તે રાજા ભેરાવરસિંહ પાસેથી મદદ મેળવ્યા વગર પાછું ફરવું પડ્યું ત્યાં સુધીની હકીકત જણાવી જુદાજુદા બનાવોની હકીકત સાંભળીને ઇંદ્રદેવપર અનેક પ્રકારની અસર થઈ, તે તેના ચહેરાપર વારંવાર ચમકા ફેરફારથી વર્ધતાળ જાણી શક્યો હતો. વર્ધતાળનું બોલણુ સમાપ્ત થતા ઇંદ્રદેવે પૂછ્યું—“ પણ તમારી કહાણીમા બલભદ્રસિંહ હયાત છે, એવી કોઈ સાબીતી નથી ! ”

“ કેમ ? મેં આપને જણાવ્યું તેમ કૃષ્ણચક્ષુ એ વિષે મને ખાત્રી આપી છે, અને તેથી એ મારો જામીન પડ્યો છે ! ”

“ એ તો તમે કહ્યું ખરું, પણ એ કૃષ્ણચક્ષુ કોણ છે, એ હું જાણતો ન હોવાથી તેનું કહેવું કેટલે અશો ખરું માનવું ? ”

“ ત્યારે તો મારી હકીકતપર આપે બરોબર ધ્યાન આપ્યું હોય એમ લાગવું નથી ! હું ચોતે તેને જોળખતો નથી, પણ તેણે કલમદાન મહારાજ કુલીનગિહ સમક્ષ રજુ કર્યું તે જોતાજ ખોટો બલભદ્ર અધમૂવા સરખો થઈ ગયો ! લક્ષ્મીદેવી પણ તે જોતાજ બેહોશ થઈ ગઈ, અને મેં પણ તે જોળખી કહાડ્યું તેના ઉપર ત્રણ મીણાકારી છખી હતી, જેમાની વચલી છખી નીચે ‘ ઇંદીરા ’ એટલા અક્ષર વખેલા હતા ! ”

“ શું લખ્યું હતું ? ઇંદીરા ! ” આટલું બોલી ઇંદ્રદેવ ગભરાટસહ ઉભો થઈ જોરડામા આમતેમ ફરવા લાગ્યો, અને મનમા

બોલ્યો—“ઓફ ! હુ ઠગાયો ! વાહ દારોગા ! તારા સે કડો અપ-
રાધ ક્ષમા કરી તારી આજીજી તેમજ પ્રતિજ્ઞાઓથી લોળવાઈ
તને રાજા કુલીનસિંહના કારાગૃહમાંથી મે છોડવ્યો તેનો આ
બદલો કે ? તારી ચાલાકી મારાપર પણ ચલાવી ! કરણસિંહ,
તને તો એવો રીબાવીને મારીશ કે કુતરાજાગડા પણ તારા રાખને
નહીં સુધે ! લક્ષ્મીદેવીનો બાપ બની માયાવતી અને દારોગાની
મદદે નીકળ્યો છે કેમ ? ધન્ય કૃણુચક્ષ ! પ્રભુ તાર બહુ કરો !
આ ભેદ તે હાલજ નજરેા હશે ! અરેરે ! હુ ઠગાયો ! લક્ષ્મી
દેવીની બેહદ વહાલી ઇંદીરા ! હુ પણ શુ કર છુ તે જોજે !
વર્ષતાળે એ અવોર પાપ કર્યા છે, પણ હવે સર્વનુ પ્રાયશ્ચિત કરે
છે !” આમ મનમાં બબડી તે ઉભો રહી વર્ષતાળ પ્રત્યે બોલ્યો
“હુ તમને મદદ કરીશ, પણ હમણા નહીં ! એ કલમદાન હુ
જોઈશ નહીં ત્યાસુધી માત્ર ચિત્ત સ્વચ્છ નહીં થાય !”

“લલે ! મારી સગે રત્નપુર ચાલો તો બતાવુ !”

“તમાર કામ નથી ! હુ એકલોજ જઈન જોઈ તાકીદે
પાછો ફરીશ ! તમે અત્રેજ રહેજો !” આમ કહી ઇંદ્રદેવે
તાળી વળડી કે તરતજ બે હાતુરીયા આરડામાં આવી હાથ જોડી
ઉભા, જેમને તેણે કહ્યું—“હુ મુસાફરીએ જતું છુ ત્યાંથી
પાછો ફર ત્યાસુધી વર્ષતાળની જાણ સરાભરા કરજો !” આટલું
કહી તે આરડાની બહાર ચાલ્યો ગયો અને એક બધ આરડા
પાસે જઈ તેને માટેજ તાળુ પોતાની પામેની કુચીથી ઉઘાડી
તેમાં ગયો આ આરડામાં ચાંચે તરફ બાંતે ખીલીઓમાં જત
જતના પોશાક, અઈઆરીની થેલીઓ, રંગબેરંગી ખુરખાઆ,
એકેકથી ચઢીયાતા અમૂલ્ય હથીયારો અને જમદ, વગેરે ટાંગેલા
હતા એક તરફ લાકડાની તેમજ લોખંડની નહાની મ્હોટી કેટલીક
ચેટી થડી હતી ઇંદ્રદેવે એ પોશાક ખીલીઓથી ઉતાર્યો, એક
ખુરખો લઈ મુખપર નાખ્યો તેમજ અઈઆરીની થેલી ખસે લટ-
કાવીને હથીયારો ધારણ કીધા આમ સજ થઈને તે આરડાની
બહાર આવ્યો, અને તે બધાની વર્ષતાળને મજા વિનાજ
રવાના થયો

પ્રકરણ ૪૦ મું.

લક્ષ્મીદેવીનાં લગ્ન !

લક્ષ્મીદેવીના સ બધા દારોગા, વગેરેએ કેવા પ્રપચ કર્યા તેથી વાચનારને જાણીતા કરવા તેના લગ્નને લગતી કેટલીક હકીકત અત્રે રજુ કરીશું. આપણે જાણી ગયા તેમ લક્ષ્મીદેવીની માતા ઝેરી મીઠાઈ ખાધાથી મરણ પામી ત્યારે તેની વિધવા માસીને બલભદ્રસિંહે છોકરીઓની સભાળ માટે તેને સાસરેથી તેડાવી પોતાને ઘેર રાખી. આ માસીએ લક્ષ્મીદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને બહુજ સભાળ અને કાળજીથી પાળીપોષી મ્હોટી કરી. બલભદ્રસિંહ પોતાની પત્નિના મરણ બાદ હદાસ અને વિરક્ત બની ગયો હતો અને સ સાર વ્યવહાર કે ધધામા તેનું મન લાગવું નહોતું, પણ પોતાની ત્રણે પુત્રીઓ સારે ઠેકાણે પડી જાય તો સાર, એમ તે દીનરાત ચિંતા કરતો હતો. લક્ષ્મીદેવીના વિવાહ રાજા જોરાવરસિંહ સાથે નક્કી કરેલ હતા, પણ કમલીની અને લીલાવતી માટે હજી ગોઠવણ થઈ નહોતી. માતાના મરણને સવા વર્ષ વીત્યા બાદ લક્ષ્મીદેવીના લગ્ન નક્કી કરવામા આવ્યા અને બલભદ્રસિંહ તેમજ જોરાવરસિંહ તેને લગતી તૈયારી કરવા લાગ્યા. બલભદ્રસિંહે જ જમાનીયા જઈને ત્યાં લક્ષ્મીદેવીને પરણાવવી, એવી ગોઠવણ થયેલી હોવાથી વૈશાખ શુક્લપક્ષમા શુભ દીન જોઈને તે લક્ષ્મીદેવીને લઈને જમાનીયા ગયો. વદ સાતમના લગ્ન નક્કી થયા, અને દારોગાએ પણ જયપાળ અને તેની પુત્રી સુદરને તેડાવી પોતાના ઘરમા છપા રાખ્યા. દારોગાને બલભદ્રસિંહ સાથે મિત્રતા હતી, પણ જયપાળે આપેલી મ્હોટી લાલચથી અધ બની તે પોતાના મિત્ર સગે દગો રમવા તૈયાર થયો હતો. જમાનીયામા બલભદ્રસિંહ એક બાગ બાડે લઈને તેમા પોતાની પુત્રી તેમજ નોકરચાકરો સહ રહ્યો હતો, જેની દારોગાએ પહેલાથીજ તેને માટે ગોઠવણ કરી હતી. લગ્નની સર્વ તૈયારી થઈ રહ્યા બાદ બલભદ્રસિંહે દારોગાને પોતાની પાસે ડોડાવ્યા અને લગ્નને માટે જે જરૂરની વસ્તુઓ તે પોતાની

સાથે લાવ્યો હતો. તે સર્વ તેને દેખાડી પહેરામણીમા આપવાની વસ્તુઓ તેમજ લગ્ન વખતે લક્ષ્મીદેવીને પહેરાવવા માટેના શણ-ગાર અને હુગડા પણ તેણે તેને દેખાડ્યા. સઘળી ચીજો જોઈને દારોગાએ તે માટે બલભદ્રસિંહના વખાણ કર્યા, પણ લગ્ન વખતે લક્ષ્મીદેવીને પહેરાવવાના કપડા તથા દાગીના તેણે ઘણીજ બારિ કીધી જોયા. દારોગો બલભદ્રસિંહને મળવા ગયો ત્યારે તેની સાથે નોકર ઉપરાત બીજા બે માણસ હતા, જેમને તેણે પોતાના મિત્ર જણાવ્યા હતા. દારોગાના નોકરો તે દ્વારપર બેઠા હતા, પણ આ બે મિત્રો તેની સાથેજ હતા. તેમણે પણ પોશાક, વગેરે ધ્યાનથી જોયા. પછી દારોગાએ પોતાને ઘેર જઈ સર્વ હકીકત જયપાળને જણાવી કહ્યું—“ બે ચાલાક દરજી પણ હું સાથે તેડી ગયો હતો, તેમણે લક્ષ્મીદેવીને લગ્ન વખતે પહેરાવવાના કપડા ધ્યાનથી જોયા છે, અને તેવાજ કપડા તાકીદે તૈયાર કરી લાવવાનું તેમને ક્ષરમાવ્યું છે.”

લક્ષ્મીદેવીના લગ્નને દીને રાત અધારી હતી. આકાશ વાદળાથી ઘેરાયેલું હોવાથી તારા અને નક્ષત્રોનો પ્રકાશ પણ ઠંડાઈ ગયો હતો. તીલસ્મી બાગમાજ લગ્નને માટે ગોઠવણ કરવામા આવી હતી, અને તેને લગતો સામાન રાખવા માટે મહેલના સર્વ ઓરડા દારોગાના તાબામાજ હતા. આથી જયપાળની પુત્રી સુ દરને દાસીનો પોશાક પહેરાવી દાસીઓના ટાળામા દાખલ કરી દઈને તેણે એક ભોયરામા સતાડી રાખી હતી. લગ્નમા પૂજા તથા હસ્ત-મિળાપ કરાવવા માટે નક્કી કરવામા આવેલા પડીતોના મુખીને પણ દારોગાએ હાથમા લીવેલ હોવાથી કન્યાદાન માટે ત્રણ પ્રહર રાત વીત્યા પછીના ચોથડીયામા મૂહુર્ત કહાડવામા આવ્યું હતું. એક પ્રહર રાત વીત્યા બાદ બલભદ્રસિંહ લક્ષ્મીદેવીને લઈને બાગમા આવ્યો અને લગ્નની કીયા શરૂ કરવામા આવી. દારોગાના તાબામાના એક ઓરડાને પૂર્ણ શણગારવામા આવ્યો હતો, અને તેમાજ ભેરાવરસિંહના કૂળદેવતાની સ્થાપના કરી હતી. આ ઓરડાની નીચે છપુ' ભોયડ હવુ, તેમા સુ દરને લક્ષ્મીદેવી જેવાજ વસ્ત્ર પહેરાવીને છપાવી રાખી હતી.

દારોગાનો ગુરુભાઈ ઇંદ્રદેવ પણ બલભદ્રસિંહનો મિત્ર હતો, તેમજ રાજા ભેરાવરસિંહ કુટુંબને સન્માન આપતો હોવાથી તે

તન્નની પુરાણીમા લાગ લેવા અવશ્ય આનસ, અવી બલભદ્રસિ ખાત્રી હતી, લગ્નનો સમય સમિપ આવ્યા છતાં ત ન આવે તેણે અન્નયજ્ઞ થઈને ન વિષે દારોગાને પૂછ્યું તો જવાબમા ઇદ્રદેવનો પત્ર તને ખતાવ્યા, જેમા લખ્યું હતું કે-“શરિર આરે ન હોવાથી લગ્ન પ્રસન્ને હુ આવી રાકીશ નહી, માટે આપ તે રાજીજી શમા કરશો.” આ પત્ર ઇદ્રદેવે લખ્યા હતો, પણ તે જણાવેલી ખીના ખરી નહોતી ખર કારણ એ હતું કે, દારોગ ખટપટ તેને ખબર પડી ગઈ હતી, અને તેની તે વિચક્ષ હોત તણે આ બહાનુ ઝડાડ્યું હતું, જતા આ કુચ્ચાઈ જોવાને તે ત્રેમે ત્યા ગયા હોય તો નવાઈ નથી.

હસ્તમેળાપ અન કન્યાદાનની કીયા થઈ રહ્યા પછી જોરા સિ હ લક્ષ્મીદેવીસહ પોતાના કુળદેવતાને પગે લાગવા પેલા રે ડામા ગયો, જ્યા પૂજન કરાવ્યાખાદ પડીતોના કહેવાથી લક્ષ્મીદેવીને ત્યાજ ખેસાડી જોરાવરસિ હ બહાર મડપમા જઈ તે લક્ષ્મીદેવી સાથેની દાસીઓને પણ ચોરડાની બહાર ઝડાડવ આવી, તે વખતે એકાએક જોરથી પવન કુ કવા સાથે વર્ષાદનુ સખત ઝાપડું આવી ગયું, જેથી ત્યા લેગા થયલા સર્વ માણ આમતેમ વીખરાઈ જઈ જેને જન્યા જણાઈ ત્યા ખેસી ગયા દારે તેમજ પડીતના કહેવાથી બલભદ્રસિ હ પણ પાલખીમા રે પોતાને ઉતારે ગયો. મડપમા નાચર ગની યુનમા જોરાવરસિ તેમજ સર્વ માણમે તદ્દતીન થઈ ખેઠેલા હોવાથી દારોગાને થો કામ કરવાનો સારો લાગ મળ્યા ચોરડામા ખેઠેલી લક્ષ્મીદે પૂજા કરાવવાને બહાને તે નીચેના બોયરામા લઈ ગયો, બોયરામાથી સુદરને બહાર કહાડીને લક્ષ્મીદેવીને ઠેકાણે ખે દીધી આ ઠગાઈ લક્ષ્મીદેવી જાણી ગઈ તેણીએ ઘણી ખૂમે પણ તેનો અવાજ કોઈને બહાર સંભળાયા નહિ બોયરામા ખાગની બહાર જવાને માર્ગ પહેલાથીજ દારોગાએ ખુલ્લો રા હતો, અને પોતાના કેટલાક માણસોને એ માર્ગના દ્વાર તૈયાર રાખ્યા હતા બોયરામા લઈ જઈને લક્ષ્મીદેવીના મુખ કુચડાનો કુચો મારી તે તેને સુરગને માર્ગેજ લઈ જઈને બા બહાર ઉભેલા પોતાના માણસોને સોપી દરવાજે બંધ કરી પ ખાગમા આવતો રહ્યો.

લક્ષ્મીદેવીને અન્તયબધરની એક એરડીમાં ફેદ કરવામાં આવી
 વળી રાગ જોરાવરસિ હ, વગેરે મંડપમાં બેઠા હતા, ત્યાં એ સીપા-
 ઈએ આવી ખબર કરી કે, બલભદ્રસિ હ પોતાને ઉતારે જતા હતા,
 એટલામાં માર્ગમાં કોઈ લટારાએ તેમની પાલખીપર હુલ્લો કરી
 તેમને પકડી નહાસી ગયા છે. આ ખબર મળતાજ જોરાવરસિ હે
 મીજલસ બરખાસ્ત કરી, અને કટલાક સીપાઈઓને બલભદ્ર-
 સિ હની શોધમાં ચારે તરફ દોડાવ્યા. એકલી સુદર-લક્ષ્મીદેવીને
 મહેલમાં લઈ જવામાં આવી સીપાઈઓએ બે દીન સુધી બલ-
 ભદ્રસિ હની શોધ કરી પણ તેમને ભાળ મળીજ નહી કેમકે,
 તે પણ દારોગાના પંતમાં સપકાઈને અન્તયબધરમાં ફેદ થયો
 હતો. બલભદ્રસિ હ ગૂમ થવાના સમાચાર તેને વર પહોંચતા
 કમલીની, લીલાવતી તેમજ તેમની માસીની કેવી હાલત થઈ હશે
 તેનો વાચનારજ ખ્યાલ કરી લેશે. આ તરફ દારોગાએ એના
 મનસુખે કરી રાખ્યો હતો કે લગ્નની ધામધૂમ શાત પડતા થોડા
 દીન રહીને બલભદ્ર અને લક્ષ્મીદેવીને મારી નાખી એ ખટપટનો
 અંત આણી દેવો, પણ પાછળથી તેનો એ વિચાર બદલાઈ ગયો,
 અને તેમને જન્મભર ફેદ રાખવાનુજ તેને ઠીક લાગ્યું તેણે ધાયુ
 કે, જયપાળ હુએ અને હરામખોર હોવાથી તેમજ સુદર તેની
 પુત્રી તેનાથી ઓછી ઉતરે તેવી ન હોવાથી બલભદ્ર અને લક્ષ્મી
 દેવીને મારી નાખનાથી તેઓને કાંઈના ભય રહેશે નહીં, એટલે
 પોતાને પણ તેમણે આપેલી મહોટી આગાઆ અન કબૂલાતો
 પૂર્ણ કરવાને બદલે તેઓ હથેલીમાં ચાદ બતાવશે, બલભદ્ર અને
 લક્ષ્મીદેવી જીવતા હશે તો જયપાળ અને સુદરને પોતાનું ભોપાળુ
 પ્રગટ થવાનો ભય રહેશે, અને તેઓ હ મેળ પોતાના પંતમાંજ
 રહશે. આથી જયપાળ તથા સુદરના અત્યંત આગ્રહ જતા તેણે
 મને કેનીઓને મારી નાખ્યા નહી તેઓ બને તેના દબાયલાજ
 ગા, અને દારોગાએ તેમની પાસેથી પુષ્કળ વનમાલ ભેગો કરના
 માડ્યો. સુદરના વગ્નને એક માસ વીત્યાબાદ બલભદ્રસિ હને
 સગરાઓએ મારી નાખ્યાની વાત દારોગાએ ચાલાકીથી લોકોમાં
 પ્રસારવી દીધી, અને એ સમાચાર કમલીની લીલાવતી અને તેમની
 મામીને મળતા તેમના શોકનો પાર રહ્યો નહી સુદર તેમની
 ખગી બહેન લક્ષ્મીદેવીજ હોય તેમ તેમને વારવાર પત્ર લખતી

અને નવાઈની થીજે મોકલતી હતી કમલીની તેમજ લીલાવતી માખાપ વગરની થવાછતા માસી તેમના પર પોતાની પુત્રીસમ ચાહ રાખતી હોવાથી તેઓ સુખ ચેનમા રહેવા લાગી આમ ત્રણેક વર્ષ વીતી ગયા, જે બાદ કમલીનીની મામી દેવલોક સીધારી, એટલે સુદરે -મલીની અને લીલાવતીને પોતાને ત્યાં તેડાવી લીધી, અને તેમને તે એવી સલાળથી રાખવા લાગી કે પોતે તેમની ખરી બહેન નથી, એવો તેમને શરૂ પછા ઉત્તરો નહીં લક્ષ્મીદેવી સરખી મુદર પછા સ્વરૂપવાન હતી પણ તેના ચહેરામા કરક હતો, જ ઉમ્મરના વધવાથી હશે, એમ કમલીની તેમજ લીલાવતીએ માન્યુ રાજા જોરાવરસિંહે લગ્ન ગયા બાદ મુદરનું નામ માયાવતી પાડ્યું હતું, અને લક્ષ્મીદેવીને બદલે તે એ નામેજ આગળાતી હતી દારોગો કાઈ દીન પોતાના પર ગુસ્સે થઈ જતાય પોતાનું બોખાળુ રાજા જોરાવરસિંહ આગળ ફેાડી દેશે, એવી માયાવતીને દીનરાત ધારિત લાગતી હતી, જેમાથી મુક્ત થવા માટે મુદ જોરાવરસિંહને મારી નાખો રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમા લેવી, એ સિવાય બીજો એકે ઉપાય તેને સુઝ્યો નહીં તેના સ્વચ્છ દી પછાએ તેના આ વિચારને મજબૂત કીધો કેમકે, ત્યારથીજ સ્ત્રીના વેષમા તેણી સગે રહેલ યુવાન રતનપર તેનો મોહ લાગ્યો હતો.

આ તરફ દારોગો પોતાની બાછમાજ હતો લક્ષ્મીદેવી અને બલભદ્ર એકજ સ્થળે કેદ હતા, તેપછા લક્ષ્મીદેવીને બબર પછા ન પડે તેવી રીતે બલભદ્રને તેનાથી જુદો પાડવાની તેણે બાછ રચી, જેમા કરણસિંહ નામના પોતાના એક મિત્રની તેણે મદદ લીધી લક્ષ્મીદેવી અને બલભદ્ર અભયબધરના ભોયરામા કેદ હતા, પછા માયાવતી અને જયપાળ તે બંધુતા નહોતા બાપ દીકરી બને કેદખાનામા કેવા દુ ખમા હતા, તેનું હૃદયએક વર્ણન અત્રે કરવાની જરૂર નથી જે સ્થાનમા તેઓ કેદ હતા ત્યાં નિરતર અધકારજ રહેવાથી દિવસ કે રાતની બબર પડતી નહોતી, તેથી તેમના ઓરડાની બહાર નિરતર દીપક બજ્યા કરતો હતો, અને બોખા ડના સળીયાવાળા બારણામાથી આવતા તેના પ્રકાશમા બાપદીકરી એકબીજાનું હૃદય મુખ જોઈ શકતા હતા તેમના ઓરડાની સામે થોડીક ખુલ્લી જગ્યા હતી, જ્યારે જમણી તરફ એક ઓરડો અને ડાહ્યાની તરફ ઉપર જવાની પગથીઓ હતી

દારોગા હમેરા તેમની પામે જતો, જે વખતે બલભટ્ટ તેને હજમરો ગાળો આપી ધી કારતો હતો એક નીન મધરાતે એક ખટકાનો અવાજ સાભળીને ધાખણીપર યુતેલ લક્ષ્મીદેવી જાગી ઉઠી દ્વાર તરફ જોવા લાગી તો સામેની પગથીઆ ઉતરીને પુર ખાવાળા માણસને પોતાની તરફ આવતો જોયો દ્વારની બાજુ માથી જોતા લક્ષ્મીદેવીને એકેલી જોઈ તે બોલ્યો-“પુત્રી! તમ બનેની હાલત જોઈ મને બહુ દુઃખ થયે છે, પણ તમને છોડવવાનો મને લાગ મળતો નથી તેથી લાચાર છું, તોપણ તમને આ કુદખાનામાથી હું છોડવીશ! અત્યાચાર એ કહેવાને આવ્યો છું કે, આજે દારોગાએ બલભટ્ટસિંહના ખોરાકમાં ઝેર મેળવ્યું હતું! અરે! બલભટ્ટ એ ખાઈ ગયા છે, એટલે મિત્રજી સ્વાક્રમા આ સંસાર છોડી જશે! પણ એમને જગારી હું કહું તેમ ન તો એમની જીંદગી બચી જશે!” આ માબળી લક્ષ્મીદેવીના હોગજ ઉડી ગયા, અને બહેખાળી બની તે એ તરફ ધાખણી પર યુતેલા પોતાના પિતા પાસે જઈ તેને નમ્રતા કરવા લાગી તે ન ઉઠવાથી તે મરણ પામ્યો હશે, એમ તેને વાન્યું, પણ નાહી તપાસી જોતા તે જોઈ ચાલતી જોઈ તેની આખોમાથી આંખુની ધારા વહેવા લાગી દ્વાર પાસે દોડી જઈ તે હાથ જોડી પેલા માણસ પ્રત્યે બોલી-“આ સમયે મારી મદદે આવનાર આપ નક્કી દેવતા છે! એકદમ દુઃખ હોવા છતાં પણ પિતાજીને મારી પાસે જોઈ હું એ દુઃખની દરજાર કરતી નહોતી, પણ હાથ નીચ દારોગો માઝ એ નુખ પણ લઈ લેવા માગે છે! દારોગાએ આજે પિતાજીને નક્કી ઝેર ખવરાવી નીવું છે, માટે કહો એમના પ્રાણ બચાવવાનો આપની પામે શો ઉપાય છે?” આના જવા બમા તે માણસ એક પડીકરી સળીયામાથી એ દરફ કતા બોલ્યો-“આ ઔષધ તું એમના મુખમા નાખી દે એટલે જ્વાકેકમા ઝેરની અસર ઉતરી જશે, અને લવિ'યમા પાન ગમે તેરા ઝેરની એમનાપર અસર ન થશે નહીં! વિલબ કરીશ નહીં! હું હવે જઈ છું!” આમ કહી તે ચાલ્યો ગયો લક્ષ્મીદેવીએ તે પડી ઉખેરીને તેમાનું ઔષધ બેસાડ પિતાના મુખમા નાખી દીધું

વાચનાર! આ પુરખાવાળો પુરુષ દારોગાનો મિત્ર કર લુસિંહ હતો, જેને તેજેજ મોકલ્યો હતો તેજે પોતાનું મુખ

તેમજ શરિર ઝપડામા ઢાકી છૂપાવ્યું હતું, તેનું કારણ તેના શરીરમા ગરમી કુટી ચાદા પડી ગયા હતા, તેમાથી ૫૩ અને પાણી ઝરતા હતા આ જખમેને લીવેજ દારોમાનું કામ બળ-વવાની તેની મરજી હતી તેણે આપેલી દવા મુખમા ૪ના બાદ અક ઝલાક બલભદ્રસિંહ શુદ્ધિમા આવ્યો, જેથી લક્ષ્મીદેવી બેહદ ગ્વાન ૬ પામી અને પાતાના પિતાને આરોગ્યતા વિરે પૂજવા નાની, એટલે તણે જણાવ્યું—“મને કોણ જાણે શું થયું હતું, પણ હવે મારા શરિરમા બળત્રા ગાથી ઉઠે છે તે સમજવું નથી.” લક્ષ્મીદેવીએ તેને સર્વ હકીકત જણાવી, જે સાબળીને ગોંડું કહ્યું— ‘બરોબર! આપધથી મારા પ્રાણ તો બચ્યા પણ શરિરમાથી ઝેરની અસર તદન નાગ પામી નથી! એની ગરમી મારા આખા શરિરમા કુટી નીજીને.’” આટલું કહી તે શરિરમા ઉઠેલી બળ તાને લીવે હાથપગ પગડના લાગ્યો. અહાર થતા સુધીમા તો તેના આખા શરિરમા કાલ્લા ઉપડી આવ્યા, જેની વદનાથી તે બહદ પિડાના લાગ્યા. બીચારી લક્ષ્મીદેવી તેની વદના શાત કરવા કંઈ ઉપચાર કરી શકે તેમ ન હોવાથી રડતી પાસે બેસી રહી. બીજે દીને દાગ્ગા ત્યા આવ્યા અને બલભદ્રની હાલત જાંઈને ત્યાથી જતો રહ્યો, પણ થોડીવારમા બે માણસોને તેડીને પાછો આવ્યા અને ત્યાં બલભદ્રને હાથોહાથ ઉપાડીને ભાથ રાની બહાર લઈ ગયા. આઠ દીન સુધી લક્ષ્મીદેવી પાતાના પિતાનું મુખ જોવા પામી નહીં નવમ દહાડે હરામખાર દારો ગાયે બલભદ્રને બદલ પોતાના મદદગાર કરણસિંહને ભાથરામા આણી પૂર્યો તેને જોતા લક્ષ્મીદેવીએ અભયબ થઈને પૂછ્યું— “તમે કાણ છો અને અત્રે શામાટે કેદ કરવામા આવ્યા છો?” આના જવાબમા કરણસિંહે જણાવ્યું—“પુત્રી! આઠ દીનમાજ તુ મને ભૂલી ગઈ! ઝેરની અસરથી મારી આ દશા થઈ! મારા શરિરમા કાલ્લા નહોતા કડી આવ્યા? મારે સર્વાંગે ચાદા પડ્યા છે, મારો ચહેરો કદરૂપો બની ગયો છે અને અવાજ પણ બદલાઈ ગયો છે તેથી મને ઓળખ્યો નહીં!”

તે પોતાના પિતા હોવા માટે લક્ષ્મીદેવીને સહેજ શક ગયો, પણ તેના ખભાપર કરડવાનું નિશાન જોતા તેની ખાત્રી થઈ કેમકે, ચાલાક દાગેંગા કરણસિંહના ખભાપર હનમ પાસે તેવું નિશાન

કરાવતા પણ ભૂલ્યો નહોતો. કેટલીક વારે લક્ષ્મીદેવીએ તેને પૂછ્યું—“આપને અત્રેથી લઈ ગયા પછી શું બન્યું?”

“ત્રણ દીન તો મને જાનજ નહોતું થયે દીને શુદ્ધિમા આવ્યો ત્યારે મને એક ભોયરામા દેદ પડેલો જોયો. એક તરફ દીપક બળી રહ્યો હતો, મારી પાસે હરામખોર દારોગો બેઠો હતો, અને હજી મારા ચાદાપર મલમ પડતો હતો.”

“એ તો અન્યથા પામવા ગળ્યું છે કેમકે, આપના પ્રાણુ લેવાને દારોગાએ તો ઝેર આપ્યું હતું જતા—”

“ખરેખર એણે મને ઝેર આપ્યા છતાં જીવતા રહેના દર્દ મારા ચાદા માટે ઔષધની તજવીજ શા માટે કરી, એ નવાઈ જેવું છે. હજી મવમ ઘસીને ગયા બાદ એકાત થતા દારોગાએ મને કહ્યું “તમે મારા મિત્ર હતા પણ ધનની લાલચ તમારો દુરમન બનવાની મને દરજ પડી છે. બસ! મારું કામ થઈ ચુક્યું છે. તમારી પુત્રાન બદલે જ્યપાળની પુત્રી સુ દરને જોરા વરસિંહની રાણી બનાવી દીધી છે. તમે બને નહાસી જાઓ તો મારું કપટ ખુલ્લું થઈ જઈ જુ માયા જાઉં, તેથી તમને કેદ કીધા એ ખટપટનો અત આણના તમન મારી નાખવાની જ્યપાળે સચાહ આપવાથી મે તમને ખોરાકમા ઝેર ખવરાવ્યું, પણ તેની તમારાપર કંઈ અસર થઈ નથી, એ નવાઈ જેવું છે હું ધાર કે કે મારા કાંઈ નોકરે નિમકહરાની કરી વર્ષાની મહેનતથી મે તૈયાર કરેલી એકજ વખત ખવાય એટલી સંજવનીની પડીકા મારી ઔષધોની પેટીમાથી ચોની લઈ તમન ખવરાવી હશે, તેથી તમારી જી દગી બચી ગઈ. મારી પેટીમા એ પડીકા ન દીધી ત્યારેજ મને તો શ- ગયો હતો, તે ખરો પડ્યો. એ સંજવનીથી તમારી જી દગી બચી ગઈ, પણ સંખત ઝેરની અસરથી તમારું શરિર ખરાબ થયા વિના રહેશે નહીં. બેચાર વર્ષ તમે રામશરણ પહોંચી જશોજ તેથી તમને મારી નાખવાની હવે હું ખટપટ કરતો નથી, અને તમારા જખમ મટાડવાના હપચાર કડ હું કેમકે, તેમા મને લાલ છે.” આટલું કહી તે ચાલ્યો ગયો, અને કેટલાક દીન મુધી હું એ ભોયરામાજ રહ્યો, જે દરમ્યાન પેલો હજીમ દિવસમા ત્રણ વાર આવી મારા જખમ ઘોઈ સાફ કરીને ઔષધ લગાડી જતો હતો. જખમોને કડ આવવાથી મલમ લગાડવાની હજીમને

જરૂર રહી નહીં ત્યારે મને અત્રે આલુવામા આવ્યો !” આ સાંભળી લક્ષ્મીદેવી પોતાના દુર્ભાગ્ય માટે અફમોસ કરવા લાગી, એટલે કરણસિંહ-બલભદ્ર તેને ડીલાસો આપવા લાગ્યો.

કરણસિંહને બલભદ્રનું સ્વરૂપ ધારણ કરાવવાની દારોગાને શી જરૂર પડી હશે, તે માટે કેટલાક ખુલામો કરવાની જરૂર છે. લક્ષ્મીદેવીની ખહેનો ક’ બીજા કોઈ સ બ રી કદાચ બે વર્ષે મળવા આવે ત્યારે બાળપણની વાતો નીકળતા સુદર તે વિષે અનણુ હાવાથી ક’ઈ માલી શક નહીં તે તેનો ભેદ ખુલ્લો થઈ જવાની તેને ધામ્મિત લાગી ચહેરાના તફાવત માટે તેને બહુ ચિંતા નહોતી કેમકે, ઉમ્મર વધતા લગ્ન પછી બાળાઓનું સ્વરૂપ સ્વાભાવિક બદલાઈ જાય છે. લક્ષ્મીદેવીના બાળપણની તમામ હકીકત, તેના સગાસહોદર અને બહેનપણીઆ, વગેરેના નામ તેમજ તેમની સ્થિતિ વગરથી સુદરને જાણીતી કરવાની જરૂર હતી. બલભદ્રને પૂછવાથી તે ક’ઈ જલાવશે નહીં, અમ ધારીને બીજા કોઈને બલભદ્રનું સ્વરૂપ ધાગણ કરાવી લક્ષ્મીદેવી સાથે રાખનાથી સવ બાળતો જાણી શકાય તે માટે તેણે કરણસિંહને બલભદ્ર બનાવી કંદખાનામા રાખ્યા હતા. ચારેક માસમા વેષવાગી બલભદ્રે લક્ષ્મીદેવીની તમામ હકીકતથી જાણીતા થઈ તે દારોગાને જણાવી અને દારોગાએ તેથી નુદરને જાણીતી કરી નીધી. આમ આ ચિંતા દૂર થતા તેણે કરણસિંહને કંદખાનામાથી છૂટો કરી દીધો. પછી લાખા સમય સુધી લક્ષ્મીદેવી અકલી કારાગૃહમા રહી અક દીન તે પોતાના દુર્ભાગ્ય માટે શોષ કરતી બેઠી હતી, એટલામા જમણી તરફની ઓરડીમાથી એક મુરખાવાળા પુત્રને નીકળતો જોઈ તેણીએ ખાર્યું કે, તે પોતાના પિતાના પ્રાણ બચાવ નારનાજ હશે, પણ તેના કદ અને શરિરના બાધાપરથી તે કોઈ બીજો જ જણાયો. તે કારાગૃહના દ્વાર પાસે આવી ઉભો એટલે તેણીએ પૂછ્યું - “ તમે કોણ છો ? ”

“ હું કોણ છું તે જણાવીશ નહીં. તમને મુક્ત કરવાની ઘણા દિવસોથી તજવીજમા હતો, પણ આજે લાગ મળ્યાથી આવ્યો છું, માટે વિલબ ન કરો-મારી સાથે ચાલો. ” આમ કહી તે દ્વારનું તાળુ ઉઘાડી અદર આવ્યો, એટલે લક્ષ્મીદેવીએ અન્યબી સહ ઉડતા તેને પૂછ્યું - “ મારા પિતાજી ? ”

“તે ક્યા છે તે હું જાણતો નથી ! એમની બાળ મળતા એમને પણ છોડાવીશ ! ” આ સાંભળી લક્ષ્મીદેવી આજમાથી આસુ સારતી તે પુત્રની પાછળ કેદખાનામાથી બહાર નીકળી પેલી ઓરડીના ગઈ ત્યાંથી અઠ નુઠુ જમા તેઆ બંને ચાક્યા કેટલીક વાર આમ ચાક્યા બાદ ૧૫૪ કટલાક દ્વાર ઓળંગ્યા બાદ ખુલ્લા મેદાનની સ્વચ્છ હાલમાં ૪૬ પહોચ્યા તે પુરૂષે લક્ષ્મીદેવીને પૂછ્યું - હવે તમ ક્યા કરો અને શું કરશો ? ”

“તે હું જાણતી નથી ! ” લક્ષ્મીદેવી ગળગળ સાહે બોલી ‘ ક્યાક દારોગાના પંજમા સપટાઈ જઈશ તો મારું શું થશે ! આપે માગપર આટલી બધી રૂપા કરી છે ત્યાર પછી દયા આપીને મારે પર ગલામત પહોંચુ અટલો બદાબરત કરી આપા ! ”

“ અગે ! તમારું પર નાબુદ થઈ ગયું છે ! તમારી મારી દેવલોક પામ્યાથી હવે ત્યાં કાંઈ રહેવું નથી ! તમારી બંને ન્હાની બહેનો રાજા જોગવરસિહને ત્યાં રહે છે, અને મારે બદલે જોગવરસિહ સંગે જે પરણી બેઠી છે, તેને પોતાની બહેન મમળે છે ! ”

‘ મારે બદલ તો મુદને નાણી બતાવવામા આવી છે ! ”

હા ! મુદર માયાવર્તીન નામ હાલ પ્રસિદ્ધ છે ! ત્યાં જઈ તમે તમારી બહેના કે રાજા જંગમનસિહન મળી રાકા તેમ નથી કેમકે, જોગવરસિહ દેવલોક પામ્યાને અઠ માસ થયા આવ્યો છે, અટલે હવે ત્યાં તમારી દાદ સાલગાર કાંઈ નથી ! ” આ સાંભળી લક્ષ્મીદેવી હયુ બેહદ ભરાઈ આવતા ચાવાર આસુએ રડવા લાગી બુરખાવાળા પુરૂષે તેને સમજાવીને ધીરજ આપી કહ્યું-“ તમે ગભરાશો નહીં ! મારે જે ચાલો ! મારી પુત્રીસમ હું તમારું પાવન કરીશ ! હું કાણુ છું તે જાણા ! હું તમારા પિતાનો મિત્ર ઇંદ્રદેવ છું ! ” આમ કહી તેણે પોતાના મુખપરનો બુરખો ઉતારી નાખ્યો ચંદ્રના પ્રકાશમા તેનું મુખ જોતાજ લક્ષ્મી દેવી તેને ઓળખી તેના પગમા ૪૬ પડી ઇંદ્રદેવે તેને હઠાડીન પાતાની છાતી સાથે અત્યંત નહાલથી દબાવી તેન પાતાને ઘેર તેડી જઈ તેણે છૂપી રીતે બહુજ મ માગથી ગળી તેનું જતન કર્યું બીચારી લક્ષ્મીદેવીને છ દુનીની રાક્યાતમાજ અસહ્ય કષ્ટ સહેવા પડેલા હોવાથી તેનું અત કદમ બહુજ નરમ બની ગયું હતું પોતાના પિતાની ગોવ કરવા માટે તે નિરતર ચિંતાતુર

ગડેતી હતી પોતાના દુઃખનાપર વેગ વાળવાના વિચાર ફીનરાત તેણીને આભ્યા કરતા હતા આ માટે તેણે ઇદ્રદેવ પામેથી અધ્યારી શીખવાનો કરાવ ગ્રીવો, અને તે ઇદ્રદેવને જાણાવતા તે તને અધ્યારી શીખવવા લાગ્યો દારોગો ગુરુભાઈ હોવા છતા તેના કારસ્તાનો માટે તેનાપર તેને બહુ ગુસ્સો ઉપજ્યો હતો, તેથી લક્ષ્મીદેવી અધ્યાગીમા પ્રવીણ થઈ તેનાપર પોતાનું વેર વાળે, તેની તેણે કંઈ દરકારજ કરી નહી લક્ષ્મીદેવીને મ્હોટા નામાકિત અધ્યાગીની કહાણીઓ સંભળાવીને તેમજ એકેક કરતા ચઢીયાતી કરા મતો શીખવીને અને અધ્યાગીના ગુઠ તત્ત્વો તેના અંત કરણમા ઉતાગીને તેણે અધ્યારીની વિદ્યામા પ્રવીણ કરી દીધી પછી તારાને નામે ઇદ્રદેવની મદદથી બહાર કરીને તે પોતાના દુઃખનોપર વેર વાળવાની તજવીજ કરવા વાળી તારા બનીને તેણે જે કંઈ કામ કર્યા તે સર્વ ઇદ્રદેવની સલાહ વર્ધને કર્યા અને ઇદ્રદેવ પાસુ તેનાપર પૂરતી દેખરેખ રાખતો હતો લક્ષ્મીદેવી માટે તેણે આપ્યું બધું ધ્યું, અને પોતાના પરમા તેને પુત્રીમમ રાખી છતા તેના બેએક ખરા પ્રેમપાત્રો સિવાય બીજા કોઈને તેણે તેનો ભેદ જાણાવ્યો નહોતો, અને તેનું મુખ પાસુ કોઈને જોવા નીધું નહોતું એ દરમ્યાન નીચ દારોગા ધાળીવાર ઇદ્રદેવને ઘેર આભ્યા હતો, જે વખતે તે પોતાના હૃદયના ભાવ છૂપાવી તેની સરાભગ કરતો, પણ તેને ખબરે ન પડી કે જે લક્ષ્મીદેવી ઇદ્રદેવના ધરમા છે

લક્ષ્મીદેવી-તારા દરેક રીત હોશીયાર થઈ અને ઉમ્મરના વધવા સાથે તેના સ્વરૂપમા પણ ફેરફાર થઈ ગયા ત્યારે એક રીતે ઇદ્રદેવે તેને -હ્યુ-“પુત્રી” હવે તું માયાવતીને ત્યા જઈ તારી ન્હાની બહેન કમલીનીને મળ’ એ બક્ષી છે, માટે તારી ઓળખાણ આપ્યા વિના ત્યા રહી તેની સંગે સ્નેહ બાવળે, અને માયાવતી સંગે તેને કહ્યો થાય અને તેથી તે એ મહેલ છાડીને જુદી રહે, તેવી તજવીજ કરજે.” આ સાથે તેણે એક ખાત્રીપત્ર તેને આપ્યું, જેમા લખ્યું હતું કે ‘તારાને હું સારી-પેઠે ઓળખું છું અને ધર્મની પુત્રી ગણું છું એ સદાચરણી, બક્ષી અને ધર્મિષ્ઠ છે તેમજ વિશ્વાસપાત્ર છે’ આ પત્ર કમલીનીનેજ આપવાની તેણે તેને નુચના કરી, અને જાણાવ્યું-“કમલીની તારાપર બેહદ મ્નેહ રાખતી થાય ત્યારે તેને ગમે તે પ્રકારે

એકવાર અત્રે તેડી લાવજે ।” તારાને ભાવતું હતું તે વંદ્ય જ્યાં બરોબર થયું ઇદ્રદેવની કુમત્રી નિડર બની તે માયાવતીના મહેલ તરફ રવાના થઈ, અને ત્યાં કમલીનીને મળી તેની નોકરીમાં રહી ત્રણ માસમાં તેણે કમલીનીને બેહુદા રનેહ મેળવી લીધો, અને માયાવતીની એટલી એબો તેને દેખાડી કે એ- વડી પણ માયાવતી પાસે રહેવાનું તેને મુન્કેલ થઈ પડ્યું અ બાબ તમા તેણે તારાની સલાહ પૂછી ત્યારે તેણે ઇદ્રદેવને મળવાનો આગ્રહ કીધો કમલીનીએ તેની સલાહ પસંદ કરી, એટલે તે તેને ઇદ્રદેવ પાસે તેડી ગઈ ઇદ્રદેવ કમલીનીની આગતાપ્તાગતા કરી, અને પોતાનો ભેદ તે છપો રાખે તો તેનું દરેક રીતે મદદ કરવાની કમવાત આપી આ વખતે તળાવની વચ્ચેમાં તીવરમી મહેલ ઉજ્જડ પડ્યો હતો અને તેનો બરો ભેદ ઇદ્રદેવ ખિન્નાય બીજું કોઈ જાણતું નહોતું ઇદ્રદેવના કહેવાથી મલીની તે પાતે નિડર થઈ તે મહેલમાં રહેવા લાગી આ પછી તે બન્યું તે ઘણું ખરું વાચનાર બાબી થયા જે

— ૦ —

પ્રકરણ ૪૧ મું.

તીલસ્મી ભોંયરાની સહેલ ।

રેતનપુરના રાજ્યમહેલમાંના મહારાજાની વાનખાનામાં રાજા કુલીનસિંહ આસને બીરાજ્યા હતા તેની પાસે ચતુર અને વીજય અને એક તરફ કીશોરી, કામીની, લક્ષ્મીદેવી, કમલીની, લીલાવતી, અને કમલા નીચ મન્ન- મર્યાદાસહ બેડી હતી જેમની દુ ખબરી કહાણી તેઓ સામજતા હતા એક દાર્શીને પણ ત્યાં આવવા જવાની રત્ન નહોતી, જે માટે હમીર અને મળ દ્વારપર ચોકી કરતા હતા કીશોરી, કામીની, કમલીની, લક્ષ્મીદેવી અને કમલા પોતપોતાની હકીકત ની ચુકી હતી, અને લીલાવતીએ પોતાની કહાણી કહેવા માગી હતી તે બોલી ‘ માયાવતીની આજ્ઞા નુસાર કીમનરાય અને કીશોરીને પકડવા લૂ અને રતન જમા તીરાથી સાથે તીરાય થયા અને નદીર ખહાર નીકળી જુદા પડી

ગયા. અનાયાસે રતન પણ સ્વરૂપ બદલીને અત્રે આવી રહ્યા. ક્રીશારી અત્રે હોવાની બબર મળવાથી હુ પણ ધ્રુપે વેષે ફરતી અહા આવી રત્નસિંહની રાણીની નોકરીમા લાલીને નામે દાખલ વઈ ગઈ રતને અત્રે કુદન નામ ધારણ કર્યું હતું. અમે બંને અગ્રખીજાને વણીવાર મળ્યા, અને કેટલાક દિવસ સુધી સાથે રહ્યા છતાં એકમેકને ઓળખી શક્યા નહીં. મહારાજ! ક્રીશારી-બાની હુન્મન તરીકે તે વખતે ફરેલા કામોત્તુ વર્ણન કરતા મને સારમ લાગે છે. એમની સ્થિતિપર મનમા તો હુ શોક કરતી હતી, પણ માયાવતીની આજ્ઞાનો લોપ કરવાથી તે પ્રાણુ દેશે, એ વાસ્તવ્યે લાચાર હતી.” આટલું કહેતા તેની આખોમાથી આસુની વારા વહેવા લાગી રાત્રએ તેણીને ધીરજ આપતા કહ્યું- “પુત્રી! એ માટે શોક કરવાની જરૂર નથી. એમા તાગે દોષ નથી. નીચ દારોગા અને માયાવતીના એ સર્વ પ્રપચ માટે હુ ખી ન થતા સંકોચ વગર તારી હકીકત જણાવ.”

લીલાવતીએ આસુ હુહી કહેવા માડ્યું- “ક્રીશારીને ફસાવી તીલસ્મી ભોયરાને માર્ગે કીલ્લાની બહાર લઈ જઈ માયાવતીને સોપવાની મારી ધારણા હતી કુદન પણ એજ તજવીજમા હતી અત્રેના તીલસ્મી ભોયરાને જમાનીયામાના તલેસમ સાથે સખ ધ હોવાથી અત્રેના ધણાખરા ભેદ માયાવતી જાણે છે, તે તેણીએ મને તેમજ કુદનન દેખાડ્યા હતા. વળી અત્રે એ ડોસી રહેતી હતી, જે રાત્ર રત્નસિંહની ફાઈ થતી હતી તે એકમાર્ગી, બલી અને ધર્મીઆ હતી, અને સસારની માયા છોડી એકાત જી દગી યુગ્મરતી હતી હાલ તે જીવતી નથી નહીંતો આપ મહારાજને બતાવના. એ ડોસી ભોયરાના ભેદ જાણતી હોવાથી મે તેની આજખાણ કરી તેને ક્રીશારીબા માટે દયા આવતી હતી, અને એ અત્રેથી છૂટીને આપ મહારાજના મહેલમા સલામત પહોચી જાય એવું તે ઈચ્છતી હતી, એવી મને બબર પડતા મે તેને જણાવ્યું કે, હુ ક્રીશારીબાને અત્રેથી બહાર લઈ જઈ વીજયગઢ પહોચાડી દેવાની તજવીજ કરીશ. આથી તેણે મને ભોયરાના કેટલાક ભેદ દેખાડી પેલે માર્ગે નહાસી જવાની ચુકિત બતાવી કુદન મારા કામની આડી આવતી હોવાથી તેને કોઈરીતે દયા ચલી રાખવાની હુ તજવીજ કરવા લાગી એક દીન મધરાતે મારા

ઓરડામાથી નીકળી હુ કુદનના ઓરડા તરફ જતી હતી, અટલામા કોઈના પગલાનો અવાજ સાંભળી એક તરફ ઉભી રહી, તેા એક માણસ કુદનના ઓરડા તરફ જતો જણાયા તે ઓરડામા ગયો એટલે હુ દબાતે પગલે તે ઈમારતની પાસે ગઈ આ ઈમારતનો એટલો ઉંચા હતો, અને સાતે- પગથીઆ ચઢીને આટલા ઉપરથી દીવાનખાનામા જવાડુ હતુ. ઓટલાની પગથીઓની બને બાજુએ ચમલીના ઝાડોની વટા સાગી હતી, તેમા સતાઈને હુ તે માણસના બહાર આવવાની રાહ જતી હતી લગભગ અરબ કલાક તે માણસ કુદનની સાથેજ દીવાનખાનામાથી બહાર નીકળ્યા, અને તે પગથીઆ ઉતરતો હતા, એટલામા કુદને તેન કહ્યું ‘હુ કમીથી જુદુ હુ ક આપના ઉપર મે મ્હોટી આશા બાધી છે. જે રૂપે માગ આપ કીસ્લામા આવો છો તે માગે મને પણ કીશોરી સહીત બહાર લઈ જવી પડશે.’ આના જવાબમા પેલા માણસે જણાવ્યું-‘બહે’ મે કબલાત આપી છે, માટે હવે હુ કીશોરીને હાથ ઝરવાની તજવીજ કર. જે દહાડે હુ અત્રે આવી તારી બખર લેતો જઈશ.’ આથી કુદને વળી કહ્યું-‘પણ આપ આવનાર હો તેની મને પહેલાથી બખર પડવી જોઈએ.’ આના જવાબમા પેલા માણસે ખીસામાથી અક નારગી કહાડીને તેને આપી કહ્યું-‘જ દીને સંધ્યાજળે આ બાગના નેરત્ય ખુલ્લાના ભાગમા આવી નારગી પડેલી જુઓ તે દીને હુ મધરાતે આવીશ.’ આ પછી કુદન તેને વળાવવાને કટલેક સુધી ગઈ, પણ પગથીઆ ઉતરતા તે વાતમા પોતાના હાથમાની નારગી બાજુના ઝાડના એક કુડામા મુકતી ગઈ હુ સતાઈને જોતી હતી, એટલે કુદન દૂર ગઈ કે તરતજ ઝાડની પાછળથી નીકળી કુડામાથી પેલી નારગી ઉપાડી ઉતાવળે મારા ઓરડામા જતી રહી કીશોરીબાએ પોતાની હકીકત દરમ્યાન જણાવ્યું તેમ એ નારગી દેખાડીને મે કુદનને બડકાવી હતી તેનો ભેદ હુ જાણુ છુ અને એ વિષે રાજ રત્નસિંહને બખર યી તેને મળવા આવનારા પેલા પુરૂષને પકડાવી દઉં તો તેના બારજ વાગી જશે, એમ વારી તે મારાથી ડરતીજ રહી મે ધાર્યું હોત તો તે પુરૂષને કેદ પકડાવી દીધો હોત અને રાજ રત્નસિંહે બનેને મારી નાખ્યા હોત.’”

“ પણ કુદનની પાસે આવનાર પુરુષ કોણ હતો તેની કંઈ ખબર પડી કે નહીં ? ” રાજા કુલીનસિંહે પૂછ્યું

“ તે શુરસેન હતો ! કુદનના સંબંધમાં એણે ભૂલાવેા ખાવો હતો ! ” લીલાવતીએ જવાબ આપ્યો, જેમાં વીજયે ઉમેર્યું—“ એ વિષે મહારાજશ્રીને મેં અગાઉ જણાવ્યું હતું કે, કુદન વિષે શુરસેનની ભૂલ થવાનું તેણે પોતેજ કહ્યું હતું લાલીને દબાવવા કોઈના લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક અને પાલવપર ગુલામીખત લખી આપવાના ભેદ તેણેજ કુદનને જણાવ્યા હતા, જે તેણે બીજા માણસોની વાતચીત પરથી જાણ્યા હતા ! ”

“ બરોબર ! એ અમને યાદ છે, પણ એ વાતચીત કરનાર કોણ હતો તે શુરસેનને જણાવ્યું નથી ! ” રાજાએ કહ્યું

“ કદાચ લીલાવતી જણાવતા હશે ! ” વીજયે જણાવ્યું

“ હા જી ! અત્રેથી પાછી ફરી માયાવતી પાસે જતા મને જણાયું કે તેઓ માયાવતીના અઠ્યાર ગોવીંદરાય અને દેવીસિંહ હતા, જેઓ અમારી શોધ કરવા અને આપના કુમારોને કેદ પકડવા આ તરફ આવ્યા હતા ! ” લીલાવતીએ જણાવ્યું

“ પણ કોઈના લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક અને ‘ પાલવ ઉપરના ગુલામી ખત ’ નો ભેદ શો છે ? ” રાજાએ પૂછ્યું

“ લોહીથી લખાયેલું પુસ્તક તો આપનું ચારાયેલું રક્ત અથવા—જે હાલ કુમારશ્રી ઇદ્રજીતસિંહ પાસે છે ! ” લીલાવતીએ જણાવ્યું—“ એ બાબતમાં મારી ભૂલ થઈ હતી કુદનને મેં તે વખતે એજાબી હોત તો મને ડરવાનું કારણ નહોતું કેમકે, રક્ત અથવા સાથે અમ બંનેને સરખોજ સંબંધ હતો ! કુદને ખાતું કે રક્ત અથવા ચારનાર વઈતાળની હું કોઈ સગી હઈશ, અને મને એમ લાગ્યું કે, હું માયાવતીની ખહેન લીલાવતી છું, અને રાજા રત્નસિંહને ઠગીને અત્રે રહી છું, એમ તે લાગી ગઈ છે ! રત્નસિંહને તે મારો ભેદ જણાવે તો તે મને કેદ કર્યા વગર રહે નહીં, એવી મને ધારિત લાગી અત્રેના તલેસમને જમાનીયાના તલેસમ સાથે સંબંધ હોવાથી રત્નસિંહના હાથમાં રક્ત અથવા જાય તો તે બેહદ આનંદ પામે કારણ કે, એ પુસ્તકની મતલબ એ જણાવતો હતો, વઈતાળે તે ચારવાની અને તેની પાસેથી મેળવવાની માયાવતીએ કરવા માટેની તજવીજની તેમજ એ તજવી-

જમા સાથી વધુ ભાગ માગે હોવાની વાત નીચ દારોગો વાર વાર અત્રે ગળ પાસે આવતો, તેની પામેથી તેજી નાણી હતી. ' મને પકડના રાજા એ પુસ્તક માટે મારી મરી દર્શા કરશે, એ વિચારે મને ગભરાવી દીધી. '

“ ત્યારે પાલવપર ગુલામી ખત લખવાનો ભાનાય ગા ” રાજાએ પૂછ્યું લીલાવતી રામદાઈને નીચું જોઈ મધ રાજાએ તે માટે ફરીથી પૂછવાથી તે હાથ જોડીને બોલી-“ એ ભેદ જાણવાનો આપ મહારાજ આગ્રહ નહી કરો, એવી આશા રાખુ છું. જોટો જવાબ આપી મહારાજને ઉડાવવાની મારી ઈચ્છા નથી, માટે એટલો દોષ ક્ષમા કરશો. ” રાજા કંઈ કહેવા જતો હતો, અટવામા હમીરે ઓરડામા આવી રાજાના પૂછવાથી જણાવ્યું- “ દારોગાનો ગુરુદાઈ ઇદ્રદેવ મહારાજના દર્ગન માટે દ્વારપર આવી ઉભો છે. આપ મહારાજ હાલ તેને મળી ગકરો નહી, એમ તેન જણાવ્યું પણ તે કહે છે કે, એ સજાસર પણ તે ખોટી રહી શકે તેમ નથી. વળી લક્ષ્મીદેવીની હાજરીમાજ તે આપ મહારાજને મળવાની ઈચ્છા જણાવી કહે છે કે એ માટે મહારાજશ્રીને કંઈ વાગે હોય તો લક્ષ્મીદેવીને એ ત્રિપ બેલાસક પૂછીને તેમની સમતી લેવી. ” રાજા લક્ષ્મીદેવીને એ માટે કહે તે પહેલાજ તે પોતાનો આનંદ દબાવી ન શકવાથી બોલી ઉઠી-“ મહારાજ! ઇદ્રદેવને અત્રે તેડી આવવાની આજ્ઞા કરશો. અમણેજ મારા પ્રાણ અચાળ્યા. અ અમારા સુખ-ઠક-મારા ધર્મપિતા છે. ” તત્કાલ રાજાએ હમીરને સમાવ્યું-“ તુજ જઈ અમને અત્ર તેડી આવ. ” હતાજ નમન કરી ચાલ્યા ગયો, અને જરાવારમા ઇદ્રદેવસહ પાછા આવ્યો. ઇદ્રદેવને જોતાજ લક્ષ્મીદેવીએ ઉઠીને તેન નમન કરુ, પણ તેણે તેન ઉઠાડીને માથાથી તેના મસ્તકપર હાથ ફેરવી આશીર્વાદ આપ્યો. કમલીની અને લીલાવતીએ પણ તેને નમન કરુ અને રાજા કુલીનસિંહે માનસહ તેન પોતાની પાસે બેસાડી કુળજ સમાચાર પૂછ્યા.

“ આપની દુપાથી સારીથેડે છું મહારાજ. ” ઇદ્રદેવે હાથ તેડીને જવાબ આપ્યો-“ મુસાફરીમા અનેક મુસીબતો વેઠીને આવનાર માણસ પણ આપના દર્શન થતા દુર્તાર્થ થઈ જાય છે. વળી હું મારા વિચારોમા એટલો ખોટો મુઝાઈ ગયો હતો કે મને તો મુસાફરી ગ્યા કરી તેનું પણ ભાન નહોતું. ”

“ત્યારે તો કંઈ મ્હોટા નામ માટે આવ્ય હશે.” રાનએ પૂછ્યું “વળી દારોગાને છોડવી જવો છે શું?”

“ના મહારાજ!” શરમાઈને નીચું જોઈ ઇદ્રદેવે જણાવ્યું— “એ દુષ્ટને હવે હું મદદ કરીશ નહીં. ગુરુમાઈ જાણી એને કારા-ગુહમાથી છોડવો, ત્યાં મુમાર્જ ચાલવાની એણે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, પણ અકસોસ! પ્રતિદીન એની અધમતા વધતી ગઈ.”

“અત્રેના સમાચાર આપે જાણ્યા હશે?” રાનએ પૂછ્યું

“હા જી! વર્ષતાળે સર્વ હુકીકત જણાવી તેથી આવ્યો.” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું— “લક્ષ્મીદેવીને ખરા સ્વરૂપમાં આ મહારાજ સમક્ષ બેઠેલી જોઈ મ. અત્યંત આનંદ ઉપજ્યો છે. ‘ખરે’ કેવા કષ્ટ સહન કરી શકે છે. એ સુખી થઈ છે.”

“અમારા પુત્રી સમાન છે.” રાનએ જણાવ્યું— “એમ નાપર બતાવેલી બેહુદ માયાની અમણે જણાવેલી હકીકતથી અમે બહુજ પ્રમત્ત થયા છીએ. આપને મળવાની અત્યારેજ અમને ઈચ્છા થઈ હતી, અને કોઈને આપની પાસે મોકલવાને અમે વિચાર કરતા હતા, એટલામાં આપ આવી પહોંચ્યા. બલભદ્ર સિંહ અને વર્ષતાળની પાસે તો અમને ઘોઠાળામાં નાખી દીધા છે. હવે આપ કંઈ ખુલાસો કરો તો સાચું.”

“ખરેખર! આ બાબત આણુ વિચિત્ર સ્વરૂપ ધારણ કરશે એમ હું પણ ધારતો નહોતો.” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું

“કાકાજી! વર્ષતાળે આપને સર્વ વાત જણાવી છે ત્યારે તો આપની ખાત્રી થઈ હશે કે અમારા પિતાજી હજી હયાત છે, પણ ત્યાંક કેદ છે.” લક્ષ્મીદેવી આતુરતાસહ બોલી

“ખરેખર, એમજ છે પુત્રી.” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું

“શું વર્ષતાળ એમની ભાળ મેળવશે?” રાનએ પૂછ્યું

“એની મને ખાત્રી નથી. એ માટેજ સહાયતા માગવાને એ મારી પાસે આવ્યો હતો.” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું

“તો આપ એને મદદ કરશો શું?” રાનએ પૂછ્યું

“હા જી.” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું— “બલભદ્રસિંહની ભાળ મેળવવા વર્ષતાળ કરતા હું વધારે આતુર છું. એ જીવતા હોવાની સ્વર્વ કરતા મારી વધારે ખાત્રી છે, અને તેમને શોધી કહાડવામાં જોડેલી મારી બુદ્ધિ ચાલશે, એટલી વર્ષતાળની ચાલશે નહીં.”

અહાહા ! તહાલા મિત્ર બલભદ્રસિંહ હયાત છે, એવો જો દીન પહેલાં સ્વપ્ને પણ મને ખ્યાલ આવ્યો નહોતો ! ”

“ વર્ષતાળના કહેવા ઉપર તમને વધારે ભરોસો છે ! ” રાજાએ જણાવ્યું—“ આટલા દીન સુધી તમને અથવા ખીજ કોઈને આ વાત ન જણાવવા માટે વર્ષતાળ દોષિત ગણાશે ! ”

“ ના મહારાજ ! આ વોટાળાની પહેલાં વર્ષતાળને પણ એ માટે ખાત્રી નહોતી ! એને કંઈક શક હતો, તેની ખાત્રી કરવા તેણે જે પ્રયત્ન કર્યા તેજ અત્યાગે તેના કુશ્મન થયા છે ! ” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું—“ પહેલાં જો વર્ષતાળે બલભદ્રસિંહ હયાત હોવાની ખબર આપી હોત તો હું તે માનત નહીં ! ”

“ ત્યાગે તો વર્ષતાળના કહેવા ઉપરાંત બલભદ્રસિંહ હયાત હોવાની ખીજ સાબીતી પણ આપને મળી છે, અને વર્ષતાળ વખેવા પત્રોથી જે કામો માટે તે દોષિત જણાય છે, તેવો તે અપરાધી નથી, એમ લાગે છે ! ” રાજા અન્યખીસહ બોલ્યો.

“ હા મહારાજ ! વર્ષતાળે જણાવ્યું, કે કૃષ્ણ યજ્ઞે એક કલ મદાન અત્રે રજી કર્યું, તેનાપરની ત્રણ મીલાકારી છખીઓ જોતાજ ખોટા બલભદ્રસિંહના હોશ ઉડી ગયા ! બસ ! આ ઉપરથીજ બલભદ્રસિંહ હયાત હોવાની ખાત્રી થાય છે ! જોઈએ એ કલ-મદાન કેવું છે ? ” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું, એટલે લક્ષ્મીદેવી બોલી ઉઠી—“ પેલું જ કલમદાન કાકાજી ! મારા કાકીએ માગ વિવાહ ” આટલું બોલતા તેનું ગળું ડવાઈ ગયું, અને તે રડવા લાગી ચતુરે પોતાની થેલીમાંથી કલમદાન નહાડી ઇંદ્રદેવના હાથમાં આપ્યું, જે આનુન્તાથી જોતા તે બોલી ઉઠ્યો—“ વર્ષતાળે ખરું કહ્યું ! ખરું ! હરામખોરોએ જખરી ચાલાતી ચલાવી ! ” આટલું બોલતા તેને બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો, અને તે બબડ્યો—“ એક ! હું સહન કરી શકતો નથી ! હવે આ બાબતમાં વિલંબ નહીં કર ! ” આટલું બોલી તે ફલીનસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો—“ આપ મહારાજ આ કામમાં મને સહાયતા કરો ? ”

“ અનશ્ચ કરીશું ! બલભદ્રસિંહને સહીમવામન જોવાથી અમને પણ આનંદ ઉપજશે ! ” જણાવ્યું.

“ આપ મારા પર ભરોસો ગણાશે ? ” ઇંદ્રદેવે પૂછ્યું.

“ અમારા કુમારો જેટલોજ ! ” રાજાએ જણાવ્યું, એટલે

ઇંદ્રદેવ ગળગળો થઈ બોલ્યો-“ હવે મારા બને બહાલાઓને નીરખીશ । ” આથી રાજાએ અન્યથા થઈને પૂછ્યું-“ બીજું કોણ ? ”

“ શુ વહાલી ઇંદ્રીરા પણ મળશે । ” લક્ષ્મીદેવીએ પૂછ્યું

“ પુત્રી । ઈશ્વરે જા હશે તો મળશે ? ” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું

“ બલભદ્રસિંહ, દારોગા અને માયાવતીને મારે ભેવા છે, અને આપ મહારાજ એટલી આજ્ઞા આપશે કે તેમની સાથે હું ગમે તમ વર્તી શકું તેમજ નેઓમાથી એકન જરૂર જણાય તો મારી સાથે લઈ જઈ શકું । ” આ સાંભળી રાજાએ ચતુર તરફ જોઈ ઈશારત કરી, જેનો તેણે તેવીજ રીતે જવાબ વાળ્યો, એટલે રાજાએ ઇંદ્રદેવને કહ્યું-“ ત્રણે કેમ લક્ષ્મીદેવીના અપરાધી છે, માટે તેમના સબ વમા એમની આજ્ઞા હશે । અમને કોઈ વાધો નથી । ” આથી લક્ષ્મીદેવી આનંદાવેશમાં બોલી હતી-
“ મહારાજશ્રીની મારાપર કૃપા છે તો આ બાળકી કહેવાની હિંમત કરે છે કે, મારી છ દગીનો અમૂલ્ય ભાગ ધૂળ કરનાર હરામખોરોમાથી ઈચ્છામાં આવે તેને ઝાકાછ બલે લઈ જાય । ”

“ બહુ સારું । ” રાજાએ જણાવ્યું, અને ઇંદ્રદેવ પ્રત્યે કહ્યું-

“ કદીએન કહો તો અત્રે તેડાવીએ ? ”

“ એમને ત્યાં રાખ્યા છે ? ” ઇંદ્રદેવે પૂછ્યું

“ અત્રેના તીલીરમી ભોયરામાં । ” રાજાએ જવાબ આપ્યો

“ તો ત્યાજ તેમની સાથે વાત કરવી ઠીક પડશે । પણ જરૂર જણાશે તેને માગી સાથે લઈશ । ” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું

“ બલે । અમે ભોયરામાં સાથે આવીએ ? ” રાજાએ પૂછ્યું, એટલે ઇંદ્રદેવ બાર દઈને બોલ્યો-“ આપ અવશ્ય પધારો । અત્રેનું ભોયરૂં આપને ફેરવીને હું બરોબર દેખાડીશ । આ પુત્રીઓ પણ બલે સાથે આવે । એ કામ આપણે રાત્રીએ કરીશું વઈતાળે મને જણાવેલી બીના ખરી છે કે ખોટી તેની ખાત્રી કરવી છે । ” ભોજનની તૈયારી થતા સુધી તેઓ વાત કરતા બેઠા ભોજન કરીને સર્વ આરામ લેવાને બે કલાક જુદા પડ્યા ઇંદ્રદેવની સારી પરોણા-ગત કરવામાં આવી તે એકલો પડતા કૃષ્ણચક્ષ અને બલભદ્રસિંહ વિષે તેને અનેક વિચાર આવવા લાગ્યા સધ્યાકાળે ફરી તેઓ સર્વ દીવાનખાનામાં ભેગા થયા વાતચીત દરમિયાન પ્રસંગ આવતા ઇંદ્રદેવે રાજાને પૂછ્યું-“ કૃષ્ણચક્ષ કોણ છે તે કઈ જણાયું ? ”

‘ તે તો છપો રહ્યો પણ હમીરે છૂપી રીતે પાછળ જઈ તેના પત્નો મેળવ્યો. ’ ” રાજાએ જણાવ્યું-“ હમીર પાતાને ઓળખી ગયો કે, એવું તે જાણી ગયો ત્યારે એને તેણે આડું અવળું મમજવી એવી પ્રતિજ્ઞા લેનારાવી કે અમે તથા ચતુરસિંહ સિંવાય મીઠા કાઠને તેણે એ ભેદ જણાવવો નહીં અને અમે ત્રણમાથી નાઈએ પણ કાઠને એ વાત કહી નહીં. તમને એ ભેદ જણાવવાની અમને જરૂર જણાય છે છતાં હમીરની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવાની પણ અમારી ઈચ્છા નથી. ”

‘ ચિંતા નહીં ’ હું એને એકવાર નજરે લેઉં તો આળખી જાડીશ. ” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું-“ હવે કેહીએ પાસે જઈશું ? ”

‘ ભવ ! અમે ત્યારે જીએ. ’ ” રાજા ઉડતા બોલ્યા, અને ચતુર, શીજય, શાંતિનાથ જોશી, હમીર, અને કીશોરી, વગેરેસહ ભાયરા તરફ રવાના થયા. ભોયરામા જવાના માર્ગ વાચના કરી પાછા હોવાથી તેનું અત્રે ફરીથી વલુન કરવાની જરૂર નથી. ભાયરામા ઉતરી તેઓ પેલા ચો-મા ગયા, જ્યાં ભોયરાનો દાંગેગા રહેતો હતો, અને એક તરફ કેટલીક ઓરડીઓ હતી. વીજય અને હમીરના હાથમાની મસાલના પ્રકાગથી ત્યાંની સર્વ વસ્તુઓ સાફ દેખાતી હતી. સર્વ ઇંદ્રદેવની પાછળ એક આરડીમા દાખલ થયા, જેમા આગલા દરવાજા ઉપરાંત ખીજી પાછું દ્વાર હતું, તેમા થઈને તેઓ ખીજા ભાગમા ગયા. ત્યાં વચમા ચોક અને તેની ચારે તરફ કરતી પરસાળમા લાખડના સળીયાવાળા બારણાનાળી ત્રણી ઓરડીઓ હતી, જપરથી તે કેદખાનું હોય, અમ વાગતું હતું. આ ઓરડીઓમાની એકમા દારોગો, ખીજામા માયાવતી અને ત્રીજામા ખોટો બલભદ્રસિંહ કેદ હતા. રાજા, વગેરે જવાથી તેમની સાથેની મસાલનો પ્રકાશ ત્યાં પડતા કેદીઓ અન્નચખીસહ તેમને જોવા લાગ્યા. અત્યાર સુધી ત્યાં અવકાર હોવાથી તેઓ એક ખીજાને જોઈ શકતા નહોતા. ઇંદ્રદેવને જોતાજ દારોગાને લાગ્યું કે પોતાનો કારાગૃહમાથી છટકારો થશે અથવા તો ત્રણ હુખ ભોગવવાનો સમય આવશે. ઇંદ્રદેવ પહેલા માયાવતીની ઓરડી પાસે ગયો. તેના શરિરમાથી લોહી કડી ગયું હતું. માનની ભયાનક મૂર્તિ દર પળે તેની નજર આગળજ હોતી હતી. મે ત્રણ ત્રણ રીતે તેઈને તે ખોટા બલભદ્રસિંહની ઓરડી

પાસે ગયો તેને જોતાજ તેણે -હુ-“ મારા બાળપણના મિત્ર બલભદ્રસિંહજી, નમસ્કાર ! તમને આ ભગ કર કારાગૃહમાં જોઈ મને દીલગીરી ઉપજી છે ! તમે શો અપરાધ કર્યો છે ? ”

“ તે હું કંઈ જાણતો નથી ! ” બલભદ્રસિંહજી જવાબ આપ્યો “ હું તો મારી પુત્રીઓને મળી રાજી થયો હતો પણ હાથ ! મહારાજાજીએ ન્યાય કરવા પહેલાંજ મને કેદ કરી દીધો ! ”

“ મહારાજાજીએ તમને કેદ કીધા નથી, પણ તમે પોતેજ કદી યરાળી ગાઠનાજી કરી ! ” હુમીર બોલી ઉઠ્યો “ આપને માનસહ રાખવાની મહારાજાજીએ આજ્ઞા કરી હતી, પણ આપે નહાસી જવાની તજવીજ કરી એટલે આમ કરવું પડ્યું ! ”

“ ના ! આ બલભદ્રસિંહ મારા મિત્ર છે ! એમની સાથે આમ વર્તવું ન જોઈએ ! ” ઇંદ્રદેવ બોલ્યા

“ હું બલભદ્રસિંહજી કું ! ” બલભદ્રે -હુ- “લક્ષ્મીદેવી સાથે અજી કારાગૃહમાં રહ્યો હતો, છતાં એ મને ઓળખતી નથી ! ”

“ લક્ષ્મીદેવીજ તમારી દુશ્મન થઈ ગઈ છે કે તમે બલભદ્રસિંહ નહીં પણ કરણસિંહ છો ! ” ઇંદ્રદેવે કહ્યું બલભદ્ર ચમકી ગયો ધારિત અન ગમરાટની ઝાબાશ તેના મુખપર જવાઈ ગઈ ઇંદ્રદેવ પોતાને હેરાન કરવા આવ્યો છે, એમ સમજી તે બોલ્યો “ લક્ષ્મીદેવી તો નહીં પણ તમેજ એમ જહેતા હરો ! ”

“ કદાચ એમ હોય, પણ તમે તો જવાબ આપો છો ? ” ઇંદ્રદેવે બાર દઈને પૂછ્યું, એટલે બલભદ્રે જવાબ આપ્યો- “ તદન ખાદુ ! કરણસિંહ કોણ છે, તે પણ હું જાણતો નથી ! ”

“ કરણસિંહ નહીં તો બાલસિંહ ” ઇંદ્રદેવે કહ્યું હવે બલભદ્રે ઉધાઈ ગયો એક અક્ષર તેના મુખમાથી નીકળી શક્યો નહીં, એટલે ઇંદ્રદેવ ચતુરને કહ્યું- “ દારોગા અને માયાવતીને આ ઓર ડીમા આણવાથી મારા બોલવાથી ત્રણે લુચ્ચાઓના મનની વાત જાણી શકીએ ! ” આ વિચાર ચતુરને યોગ્ય લાગ્યાથી ત્રણે કેદીઓને ભેગા કરવામાં આવ્યા, એટલે ઇંદ્રદેવે દારોગાને પૂછ્યું- “ આપની પાસે બેઠેલા કેદીનું નામ અમને જણાવશો ? ”

“ હું એને ઓળખતો નથી ! પોતે બલભદ્રસિંહ છે, એમ કહે છે ત્યારે મને શું પૂછો છો ? ” દારોગાએ જવાબ આપ્યો

“ તમે પણ બલભદ્રસિંહને ભૂલી ગયા ? તેની પુત્રીને બદલે મુદરને પરણાવી તેન બેહદ હું જ આપનાર તો તમે છો ! ”

ઇદ્રદેવે જણાવ્યું, એટલે દારોગો બોલી ઉઠ્યો-‘ એમને તો ઓળખુ છું, પણ એ મારા કેની હતા ત્યાં આપેજ એમને ઝેરની પડીકી ખવરાવી હતી, જેની અમરથી એ મરણ પામ્યા નહીં, પણ એ ઝેર એમના આખા શરિરમાં ફેલાઈ નીકળ્યું. અને તેથી એમનું સ્વરૂપ એવું કદરૂપું થઈ ગયું કે કોઈ અમન ઓળખી શકે તો બલભદ્રસિંહને નામે બોલાવેજ નહીં.’ આ સાંભળી ઇદ્ર દેવને બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો અને તે હોક પીસીને બોલ્યા-‘ નીચ કુચ્યા! મને પણ ભેગો દોષિત કરાવે કે કેમ? પણ હું હવે ઝાવીશ નહીં! લક્ષ્મીદેવી અને મહારાજ કુલીનસિંહના અતઃગણ મારી વિરક્ત થાય તેમ નથી! ઠીક! ત્યારે હું જીવવાનો કડ છું કે તે ખવરાવેલા ઝેરની અસર બલભદ્રસિંહને આપધ ખવરાવીને મેં જ ઉતારી નાખી હતી! અંતે! બલભદ્રસિંહને તે કોઈ ખીજે સ્થળે છૂપાવી રાખ્યા નહોત અને હું એમને વિષે જાણતો હોત તો એમના પ્રાણ બચાવી એમને તારા બંદીખાનામાંથી છોડાવ્યાજ હોત! લક્ષ્મીદેવીને તારા ખબમાંથી છોડવનાર હું જ હતો, અને કેટલાક વર્ષો સુધી તે મારા મહેલમાં જ રહી હતી! મારે લીવજ લક્ષ્મીદેવી તારાપર પોતાનું વેર વાળના જેટલી શક્તિ વગર છે!’

“પણ તેમાં તે કાવરો નહીં!” દારોગો બોલ્યો, જેથી ઇદ્રદેવે ઉશ્કેરાઈ જઈને કહ્યું-“હજી જો નમ પડ્યું નથી? હજી કોઈની મદદ મળ્યાની વાતે બચવાની તન આશા છે?”

“હા!” દારોગો જુસ્સાસહ બોલ્યા આથી ઇદ્રદેવનો ગુસ્સો વધી ગયો, અને આરડીમાં જઈ તેણે દારોગાને જોરથી એક તમાચો લગાવ્યો, જેથી તે જમીનપર ગબડી પડ્યો. પછી તેણે કાઢાવેશમાં બોટા બલભદ્રના વસ્ત્ર ઉતારી નાખી પોતાની કમ્મ રેથી ચામડાનો એક ચાપુક કહાડી તેને મારવા માડ્યો અને પૂછ્યું-“બોલ! હું કરણસિંહજ છે કે નહીં અને મારી ઇતીરા ધ્યા છે?” ચાપુકના અસહ્ય મારથી બલભદ્ર બહુ પગડા મારવા લાગ્યો. મારની વેદનાની ચીચીયારી મિવાય તેના મુખમાંથી એકે અક્ષર નીકળ્યોજ નહીં. ઇદ્રદેવ તેને મારતોજ હતો, એટલામાં ઉપરની છતમાંથી અકાએક ગભીર અવાજ સંભળાયો ‘સાવધ!’ આ અવાજથી ઇદ્રદેવ બલભદ્રને માગેલો બંધકી ગયા રાખ કુલીનસિંહ, વગેરે સર્વ અમડા તથા ઇદ્રદેવ આરડીની બહાર

આવી ઉપરની છત તરફ જોવા લાગ્યા, તો એક માણસનું માથું જઈ રાક એવડું બાકેત એ - તરફ જણાયું, જેમાથી અવાજ આવ્યો હશે, એમ સવની ખાત્રી થઈ બેચાર પળ રાહ જોતા ફરી કઈ ન સંભળાયાથી ઇદ્રદેવે મ્હોટે અવાજે પૂછ્યું-“ એ કોણ બોલ્યું ? ”

“ હુ ! ” ફરી અવાજ આવ્યો-“ હુમન આવી પહોચવાથી તમે આકતમા આવી પડશો ! સાવધ થાઓ ! ”

“ તમે કાણ છો ? ” ઇદ્રદેવે પૂછ્યું

“ તમારો એ - શુભચંદ્ર - ” જવાબ સંભળાયા

“ પણ તમે અમારા શુભચંદ્ર છો અને તમે કહ્યું તે ખરું છે તે અમ કમ જાણીએ ! ” ઇદ્રદેવે પૂછ્યું

“ શુભચંદ્ર હોવાની ખાત્રી અત્યાદે આવી મકતો નથી, પણ માત્ર તહેર ખાત્રી હોવાની સાબીતી આપુ છું ! તપાસ કરો ! બોયરાના દરવાજા બંદ થઈ ગયો છે, તેથી તમે હવે બહાર જઈ રાકો તેમ નથી ! ” આ માબળી સર્વ અજ્ઞાતી અને ગમ રાટમા એકબીજાનું મુખ જોવા લાગ્યા ચતુરે રીજ્ય અને હનીર તરફ જોયું, આવે તેઓ દારની તપાસ કરવાન ગયા વળી ઇદ્રદેવે છતની તરફ જોઈ પૂછ્યું-“અમને આ બોયરામા ઘેરી લેવાની ધારણા રાખનાર કોણ છે તે જણાવશો ? ”

“ હા ! કમલીનીના તીક્ષ્ણમી મહેલમાથી તહાસી ગયેલ બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલતી ! એ ત્રણેની મદદથી વીજ્યગઢના કેદખાનામાથી છુટેલ રત્નસિંહનો કુમાર કલ્યાણસિંહ, જે બોયરાને લગતી હકીકત જાણે છે ! ” જવાબ મળ્યો

“ હુ તેઓ અમને હાની પહોચાડશે ? ” ઇદ્રદેવે પૂછ્યું, જેનો જવાબ મળ્યો-“ તે તમે જાણો ! મે તમને સાવધ કરી દીધા છે ! હવે તમને ગમે તેમ તમારું રક્ષણ કરજો ! ”

“ તાર એ ચાર સાથે બીજું કોઈ છે ? ” ઇદ્રદેવે પૂછ્યું

“ એક હજીર સીપાઈ બોયરાને છુપે માર્ગે કીલ્લામા દાખલ થવાની તજવીજ કરે છે ! આ મદદ નીચ માયાવતીને લીધે અમને મળી છે ! ” જવાબ મળ્યો, એટલે ઇદ્રદેવે પૂછ્યું-“તમે અમારા શુભચંદ્ર છે તો અમને કઈ મદદ કરશો ? ” આના જવાબમા સંભળાયું- ‘લાચાર હાવાથી કઈપણ નહી !’ એટલે વળી તેણે પૂછ્યું-“અમને મદદ આપગરજ તમે બોયરાની બહાર જશો ? ”

“ના રસ્તો બ વ છે ’ ’ આ જવાબ સાંભળી ઇંદ્રદેવ કેટલીક વાર વિચારમાં ચૂપ રહ્યો. વળી રાજા કૃષ્ણસિંહના કહેવાથી તેણે પૂછ્યું- ‘ તમારું નામ કેમ જાણાવતા નથી ? ’

“ જણાવતું વ્યથ છે એમ સમજીને । ” જવાબ મળ્યો.

‘ અમારી પામે પણ આપશો નહીં ? ’ ઇંદ્રદેવે પૂછ્યું.

‘ રસ્તો નથી । ’ જવાબ મળ્યો. ઇંદ્રદેવ ખીન્ત કટલાક પ્રશ્ન પૂછ્યા, જેનો જવાબજ મળ્યો નહીં. થોડીવારે જાણે ઉપર સમજાવવા માણ્યો. દોડધામ રતા હોય એવા રાખનારા સમજાવા લાગ્યા. આથી ઇંદ્રદેવ રાજા પ્રત્ય ખોડ્યા. ‘ આ ગુરુત માણસનું કહેવું ખરું કે ? ઉપરના ભાગમાં આવી પાડોએવ દુર્ઘમ નોના પગલાના આ પ્રભકાર છે ’ રાજા - ‘ જો તે પહેલા પેલા ખાકોરામાંથી નવાક માણસો લડતા હોય તેની વાતચીતના અવાજ સંભળાવા લાગ્યા- ‘ ક્યા છે ? કોઈ નથી । અરે ! આજ ! એને પગડો, પગડો ’ મને પકડનાર તું શાલ રાણી ? કેમ હવે ક્યા જીંદગી જઈશ । જોઈ તો ખરો કે તારામાં નેટનું ખાલી છે । ’ આવી તકરાર કેટલીક વાર સુધી સંભળાયા બાદ પેલા ખાકોરામાંથી વીજળા સમીપે ચમકાટ દેખાવા લાગ્યો. અન વળી સહ જાયું- ‘ હાય ! આ શું ? બળ્યાં બળ્યાં ! મરારે બાય ! દેવ કે દેવ ! અરે ! ભૂત ! જમ છે જમ ! અગ્નિદેવ જમ નહીં । ’ આમ મૂંઝરાળ સંભળાવવા લાગી, જે સાંભળી નાનાડી, વગેરે થરથર ક પવા લાગી. રાજા કૃષ્ણસિંહ, વગેરે પણ મુઝરાળમાં પડ્યા.

“ તફી દુશ્મનોજ આવ્યા છો ” ઇંદ્રદેવ ખોડ્યો. એટલે નાજાએ જણાવ્યું- ‘ આ ભોયગામાં સપટાઈ જઈ વાચાગીથી મગજમરણ થતું ન પડે તેનીજ ચિંતા છે । લડાઈનો અમને દર નથી । દુશ્મનો અત્રે આવે તે રાખિત નથી । તેઓ આવશે તે અત્રેજ આપણે બહાર નીકળી જઈશું । ’ એટલામાં વીજળ અંતે હમીર તપાસ કરીને પાછા કર્યા, જેમને રાજા પૂછતા રીજયે જણાવ્યું- ‘ દ્વાર બંધ છે । કીલ્લાની બહાર જવાનો માગ પણ બંધ છે । ’

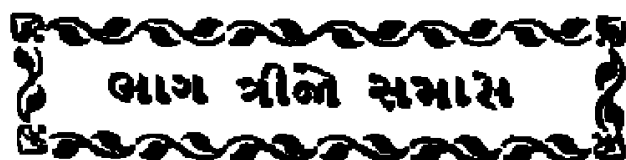
“ દુશ્મનો અત્રે આવતા આપણે લડવામાં કેાકાઈએ, એ અરસામાં તેઓ કેદીઓને છોડી ન જાય તોના બદોઅમ્ન કરીએ । વળી આપણી આ પુત્રીઓના સ રક્ષણની જાકવણ કરવાની પણ જગ છે । ” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું.

‘ હુ તો તીલરમી બજરથી લડીશ ! ’ ” કમલીનીએ કહ્યું

‘ સહ ’ તને શીખવેલી વિદ્યામા હુ કેટલી નિપુણ છે તે જોઈ હુ આનંદ પામીશ ! ” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું અને અઈચારે પ્રત્યે કહ્યું-“ કેદીઓની આખે સત્તર પાટા બાંધા ! તરતજ વીજ્ય, હુમીર અને બજે ઓરડીમા જઈ કેદીઓની આખે પાટા બાંધીદીધા. ઇદ્રદેવે ઉપરની છતમા લટકતી કડીઓમાની અકને કુદીને પકડી તેમા દીગાઈને જોરથી ત્રણ આચકા માર્યા, જેથી તે કડી નીચેની તરફ ખેંચાઈ આવી અને તે સાથે પરસાળની ભીંતમાનો એક દ્વાર જેટલો ભાગ ઉઘે ખેંચાઈ તેની અંદર એક ઓરડી જણાઈ કમલીની સિવાય સર્વ બાળાઓને ચતુરે તેમા દાખલ કરી દીધી, એટલે ઇદ્રદેવે પોતાના હાથમાની ઝડી મૂકી દીધી, જેથી સાકળ ઉપરની તરફ ખેંચાઈ જઈ કડી પહેલાની માફક જત સાથે લાગી જતા તે ઓરડીનું દ્વાર બંધ થઈ ગયું કેદીઓ માટે ઇદ્રદેવ વિચાર કરતો હતો, એટલામા ‘ સાવવ ’ સાવધ ! ’ એમ અવાજ આવ્યો, અને દારોગાવાળા બહારના ચોરમા ધણા માણસો આવી પહોંચ્યા હોય એવો ઘોઘાટ સભળાયો. ‘ તરતજ રાત્ર, વગેરે સર્વ કેદ-ખાનાના ચોકની બહાર નીકળી આવ્યા. રાત્ર તેમજ ચતુરે ચાન-માથી તલવાર કહાડી કમલીની હાથમા તીલરમી બજર લઈ સજ થઈ ગઈ અઈચારે પણ પોતાની કમદ અને બજર સહ તૈયાર થઈ ગયા, અને ઇદ્રદેવે પોતાની થેલીમાથી ચાર ન્હાની દડીઓ કહાડી આમ સર્વ સજ થઈ ઓરડીની બહાર નીકળ્યા. ગુપ્ત માણસો કહ્યા મુજબ બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલતી સાથે રત્નસિંહને કુમાર કલ્યાણસિંહ પોતાના સથીઓ સહ ભોયરામા આવશે, તેથી તેઓ ચારે અને તેમ ન બને તો બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહને ગમે તેમ કરીને પકડવાને ઇદ્રદેવ તેમજ આપણા બહાદુર અઈચારેએ મનમા ઠરાવ કીધો. પણ ઓરડીની બહાર નીકળતા તેમના પર હુમલો કરનાર સર્વના મુખપર ખુરખા હોવાથી પોતાના ધારેલા માણસોને તેઓ ઓળખી શક્યા નહીં. ઇદ્રદેવે ઉતાવળે કમલીનીને કહ્યું-“ હુ આ દરવાજાની વચમા ઉભી રહે, અને કોઈ તારા ઉપર હુમલો કરે અથવા કેદ-ખાનામા જવાની તજવીજ કરે ત્યારે તેનાપર તારૂં બજર વાપરજો. ” આ મુજબ કમલીની ત્યાં ઉભી રહી, અને રાત્ર,

વગેરે સર્વ પોતાનાપર હુમલો કરનારા સે કડો માણસોની સામે
યથા દુશ્મનો પાસે મસાલ હોવાથી આપણા અધ્યારો પોતાના
હાથમાની મસાલ બાળુએ મૂકી દઈ છુટે હાથે લડવા લાગ્યા.
દુશ્મનોએ લડવામા કચાશ રાખી નહી. અને રાજા કુલીનસિંહ,
વગેરેને પકડવાની બહુ તજવીજ કરી, પણ તેમા તેઓ ક્ષાબ્યા
નહી. રાજા કુલીનસિંહ અને અધ્યારોની બહાદુરી જોઈ તેઓ
ડઘાઇ જયા. રાજા કુલીનસિંહની તલવારે ત્રીસ જાણને પરલોક
પહોચાડી દીધા. અધ્યારોએ ક મદથી પચાસેક જાણને જમીનપર
પછાડી નાખ્યા, જેઓ પોતાના આથીઓનાજ પગતળે છુ દાઈ
અધમૂવા થઈ ગયા. ઇદ્રદેવની નહાની દરીઓએ તો નવોજ રંગ
દાખવ્યો. આ દરીઓ અકેક કરીને તેણ દુશ્મનોની વચમા
નાખી, જે તેમની ઠોઝર લાગતાજ મ્હોટા વડાકા સાથે ફાટી જતી,
અને તેમાથી નીકળતા આગના તણુઆથી ઘણા દુશ્મનો બળીને
અશક્ત થઈ પડયા. દુશ્મનોના ઘણા માણુઓનો ઘાણુ નીકળવાથી
તેઓ ગભરાટમા પડી નહાગવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા, પણ
ત્યાથી તેઓ નહાસી જઈ શકે તેમ નહોતુ. લગભગ અરધી પડી
ત્યા ભય કરે જતલ ચાલી આપણા અધ્યારો તેમના મુખીઓને
પકડવાની તજવીજમા સીંહ માર્ક- આમથી તેમ ધ્રમતા હતા,
એટલામા ભાયરાના ઉપરના ભાગમાથી એકાએક હુદયભદ- અવાજ
સંભળાયો-“ હાય ! મને બચાવો ! હવે મારા પ્રાણુ નહી
હજરે ! ” આ અવાજ સાંભળતા ચતુર ખોલી ઉઠયા- “ અરે !
કીશોરી કુવરીનાજ સાદ ! ”

રાજા કુલીનસિંહ વગેરે સવ આ અવાજથી ગભરાટમા પડી
ગયા, એટલામા દુશ્મનોના આગમન નિધે તેમને સાવધ કરનાર
પણા ગુપ્ત માણુસનો અવાજ સંભળાયો-“ સાવધ ! અરે ! આ ડાળ
કીશોરીને પકડી નય છે ! અરેરે ! એ ફરીથી દુષ્ટ પિતાના પંજમા
સપડાઈ ! ઇદ્રદેવ ! કીશોરીને બચાવવાની તજવીજ કરો ! ઉભો
રહે હરામખોર ! પહેલા મારી સામે આવી જા ! ” આ સાંભળી
રાજા કુલીનસિંહ વગેરે સર્વ ગભરાટમા પડી શુ કરવુ તેની મુઝ-
વણુમા ચારે તરફ બહેબાકળા સરખા જોવા લાગ્યા.

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત

બહુરૂપી બજાર

અથવા

તલેરમાતી લેદોનો લંડાર.

ભાગ ચોથો.

પ્રકરણ ૧ છું.

નવી ચાલાકી.

બેચારનો સમય હતો. ભાગ્યદેવીના કોપથી મુંઝવણમાં આવી પડેલો વર્ષતાળ ઇદ્રદેવના મહેલના ઓટલાપર વીમાસણ કરતો બેઠો હતો. મહેલની બહાર નીકળવાના માર્ગથી અનણ્યો હોવાથી ઇદ્રદેવ રત્નપુરથી પાછો ફરે નહીં ત્યાસુધી તે અત્રે કેદી સમાન હતો. પોતાનાં દુર્દેવ માટે શોક કરતો તે બેઠો હતો, ઓટલામા ઇદ્રદેવનો વિશ્વાસુ અધિચાર સૂરજસિંહ તેની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો—“વર્ષતાળ! કઈ ઉંડા વિચારમાં મુઝાઈ ગયા છો?”

“વિચાર શેના! કીરમતના કેહેરનાજ!” વર્ષતાળ નિ.શ્વાસ નાખી બોલ્યો—“કુનિયામા માણસે છપન કેમ માળકું, બેનો

ખ્યાલ હવે આ અલાગીને આવેછે! આજ વર્ષે! થયા મહારાજ શ્રી કુલીનસિંહજીની સેવા નિમકહલાલીથી બળવુ છુ, છતા મારી હાલત આજે કેવી કંઠગી થઈ પડી છે!”

“હુ જાણુ છુ ભાઈ! હિંમત હારી જવાથી શુ વળનાર છે? સ કંઠને સમયે પોતાના મનને આડે રસ્તે જવુ રોકી સુમાર્ગે દોરવાથી મનુષ્ય આખરે સુખી થાય છે! આપત્તિમા ધીરજ ધરનારની હ મેશ ક્તોહજ છે કેમકે, સત્યનો વિજય છે! ભાઈ! તમારા હપર ગમે તેવી મહાભારત આકૃત આવી પડે છતા પણ હિંમત ન હારતા મહારાજ શ્રી કુલીનસિંહજી, વગેરેનુ ભલુ કરવામા લેશ પણ પાછી પાની કરશો નહીં! અર્ધચારોના ગુરુ સરખા તમારા જેવા એક બહાદુર અર્ધચાર બે ચાર કુળોના કાવત્રાથી આવી પડનારી આકૃતથી હિંમત હારી જાઓ, એ આશ્ચર્યની વાત!”

“ભાઈ! હુ હિંમત હારી જતો નથી, પણ કાળચક્રની વિચિત્ર ગતીનો વિચાર કરતા દીલગીરી લાગે છે! બેશક! મે કંઈલી જ લીર ભૂલોના કડવા ફળ આખ્યા, પણ કપાળે લાગેલી કલકની કાળી દીલી ઘોઈ નાખવા હવે સુમાર્ગે ચાલુ છુ!”

“તો આખરે સુખીજ થશો! વર્ષતાળ! તમારુ અત કરણુ હું સમજી શકુ છુ! તમારાયર આવી પડેલી આકૃતથી પણ હુ અભણુ નથી! મારા શીરછત્ર સંસારની બહારજ રહેતા હોય તેમ આ એકાંત સ્થાનમા રહ્યા છે, અને કોઈની પચાતમા પડતા નથી, છતા પણ અત્રે મારાપર કામનો બોલો બહુ થોડો હોવાથી કુરસદને વખતે હુ આમતેમ ફરુ છુ આથી પ્રખ્યાત અર્ધચારોના ચાલાકી ભર્યા કામો જેવા તથા સાલજવાની મને તક મળે છે! આથી તમારા સંબંધમા પણ હુ ધણુ ખરુ જાણુ છુ!”

“ત્યારે તો મારા વહાલા મિત્ર, તુ મને મદદ કરી આ આકૃતમાથી બચાવવાની તજવીજ નહીં કરે? ભાઈ! આપણે એકજ પાઠશાળામા સાથે ભણ્યા છીએ, બાળસ્નેહી છીએ!”

“તમને મદદ કરવા માટેજ હુ અત્રે આવ્યો છુ!”

“તારા આ વચનો મને આનંદ પમાડે છે! પણ ઇદ્રદેવજી રત્નપુરથી પાછા ફરે નહીં ત્યા સુધી આપણે કંઈ કરી શકીએ તેમ નથી કેમકે, હુ અત્રે એક કેલી સરખોજ છુ!”

“એવું કંઈ નથી ! જરૂર પડતા હું તમને મહેલની બહાર તેડી જઈશ !” આ સાંભળી વર્ષતાળ આન દાવેશમાં બોલી ઉઠ્યો—
“બસ ! મારા અત કરણમાં સુકાઈ ગયેલી આરાધતા પુનઃ સજીવન થઈ છે ! બાઈ, ત્યારે હવે મારે શું કરવું ?”

“માલતીને હાથ કરવી, એ સૌથી પહેલું કામ !”

“બરેબર ! મને પણ એ વિચાર સૂઝ્યો હતો, પણ બાઈ, તને ખબર નથી કે બલદેવસિંહ, માલતી અને—”

“બલદેવસિંહ, મોહીની અને માલતી કમલીનીના કેદ-ખાનામાંથી નહાસી ગયા છે, એ જાણું છું !” સૂરજસિંહ વચમાં બોલી ઉઠ્યો—“આજે ખબર મળી છે કે, તેઓ ત્રણેએ હરામખોર માયાવતીની મદદથી રાજ રત્નસિંહના કુમાર કલ્યાણસિંહને કેદ-ખાનામાંથી છોડવો છે, જેની મહારાજ કુલીનસિંહજીને હજી ખબર નથી ! કલ્યાણસિંહ પણ રત્નપુરના તિલસ્મી બોયરાનો ભેદ જાણતો હોવાથી એ ચડાળ ચોકડીએ છૂપી રીતે રત્નપુર જવાનો વિચાર કીધો છે ! મહારાજ કુલીનસિંહજી, ચતુરસિંહ, વગેરે અર્ધચારે તેમજ કીશોરી, કામની, કમલીની, કમલા અને લીલાવતી સહ ત્યાજ હોવાની તેમને ખબર મળી છે !”

“ખરેખર ! કુમાર કલ્યાણસિંહ તેમને બોયરાને છુપે માર્ગે કીલ્લામાં લઈ જાય તો પરિણામ બહુજ ભય કર આવે !” વર્ષતાળે વીમાસણમાં પડી જણાવ્યું

“મને પણ એજ ધારિત લાગે છે કેમકે, તેમની સાથે હજી સીપાઈઓ છે !” સૂરજસિંહે જણાવ્યું—“મારા માણસો હમણાજ મને ખબર આપી ગયા કે, બલદેવસિંહ, મોહીની, માલતી અને કલ્યાણસિંહ પોતાના સીપાઈઓ સાથે પર્વતની તળેટી પાસેના જંગલને આડે માર્ગે આગળ વધ્યા જાય છે !”

“ત્યારે તો લાગ સારો છે !” વર્ષતાળ બોલી ઉઠ્યો

“તો ચાલો, આપણુ બંને કંઈ ચાલાકી અજમાવી એ ફળદાને આપણે હાથ બતાવીએ !”

“પણ તેમ કરતા ઇંદ્રદેવ ગુસ્સે તો નહીં થાય ?”

“ખીલકુલ નહીં ! તે રત્નપુરજ ગયા છે ! આ પણ મહારાજ કુલીનસિંહનીજ સેવા છે ! હઠો, થાઓ તૈયાર ! અત્રેના નિય-માનુસાર તમારી આંખે પાટા બાંધી તમને બહાર તેડી જઈશ !”

“ભલે !” વર્ષતાળે ઉઠતા જણાવ્યું પછી તેણે પોતાની અધ્યારીની થેલીમાં કેટલીક વસ્તુઓ નહોતી તે સૂરજસિંહ પાસેથી લઇને બરી લીધી. સૂરજસિંહે પોતાના એક સાથીને પણ પોતાની સાથે આવવાને ફરમાવ્યું, અને થોડી વારમાં તેઓ ત્રણે રવાના થયા. બપોરનો સમય હોવાથી તાપ સખત પડતો હતો છતાં તેઓ ઉતાવળે ચાલવા લાગ્યા. કેટલીકવાર સુધી આમ ચાલ્યા બાદ તેઓ એક ત્રીચ જ ગલમાં જઈ પહોંચ્યા, એટલે માર્ગનો પરિશ્રમ મટાડવાને એક જ હીર ઝાડ નીચે બેઠા.

“ભાઈ! આજે આપણને જરા મહેનત તો પડી પણ આપણે વખતસર અત્રે આવી પહોંચ્યા !” સૂરજસિંહ પોતાના મુખપર થયેલ પરસેવો લુછતા બોલ્યો-“મારા બસુસે બળર આપવા મૂજબ દુશ્મનો હજી આ જ ગલમાં જ હશે !”

“ત્યારે આપણું સ્વરૂપ બદલી શકીએ, એ માટે કોઈ જળાશય આમળ આપણે મુકામ કરીએ !” વર્ષતાળે જણાવ્યું તેઓ ત્રણે ઉઠ્યા અને જ ગલમાં વહેતા એક નિર્મળ ઝરાને કીનારે જઈ પહોંચ્યા. અત્રે મુકામ કરીને તેઓ ત્રણે ઝરામાં નાહ્યા, અને ત્યાર પછી પોતપોતાના સ્વરૂપ બદલીને તેઓ દુશ્મનોની શોધમાં નીકળ્યા. સાજ પડતા પહેલા ત્રણે સીપાઇઓસહ પડાવ નાખી રહેલા બલદેવસિંહ, વગેરેની તેમને જાણ મળી, એટલે રાત્રી પડતા તેઓ દુશ્મનોની છાવણી તરફ રવાના થયા.

રાજ બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહ પોતાના સાથીઓસહ જ ગલમાં ઝાડ નીચે પડાવ નાખી રહ્યા હતા તંબુઓ, વગેરે તેમની સાથે કંઈ નહોતું. એક જ હીર વૃક્ષ નીચે બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહ સાધારણ સેત્રજી ઉપર તકીયાને અઢેલી આડે પડખે પડ્યા વાતો કરતા હતા. તેમની પાસે એક ફાનસમાં દીપક બળતો હતો. તેમનાથી થોડેક છેટે બીજા ઝાડ નીચે તેમના સાથી સીપાઇઓ પોતપોતાના કામમાં મશગુલ હતા જે ઝાડ નીચે બલદેવસિંહનો મુકામ હતો. તેનાથી પચાસેક હાથને છેટે એક ઝાડ નીચે બે પાલખી પડી હતી, જેમાં મોહિની અને માલતી બેઠી હતી, અને તેમની પાછલી તરફ થોડાંચો ઝાડના થડ સાથે બાવેલા હતા. બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહ ખાનગી વાતચીત

કરતા બેઠેલા હોવાથી તેમનાથી થોડેક ઇંટે ધનરાજ નામનો એક યુવાન સરદાર ખુલ્લી તલવારે પહેરેા બરતો હતો.

“આપણુ લશ્કર હવે તો જણાવેલે સ્થાને જઈ પહોંચ્યું હશેજ.” બલદેવસિંહે જણાવ્યું, અને પૂછ્યું—“પણ કુમાર! એટલા બધા માણસો રત્નપુરના ભોયરામા સમાઈ શકશે?”

“અરે! એથી બમણા પણ તેમા દેખાય તેમ નથી.”

“આપણે ભોયરામા ગયા પછી શું કરીશું?”

“ભોયરામા ચાર કેદખાના છે, તેમા કોઈ કેદી હશે તેને છૂટા કરી આપણે સાથી બનાવીશું. અરે! માયાવતી અને તેનો દારોગો પણ ત્યાજ કોઈ સ્થળે કેદ હશે, તેઓ બંને આપણને મદદગાર થઈ પડશે. વળી કુલીનસિંહ, વગેરે પણ ભોયરામા ફરવાને આવ્યા હશે તો બહાર નીકળવાનો માર્ગ બધ કરી દઈ તેમને ફસાવવાની હું તજવીજ કરીશ. એ અરસામા આપ લશ્કર સહિત કીલ્લામા દાખલ થઈ આપણી સત્તા ગ્રામી દેજો.”

“પણ કુલીનસિંહ, વગેરે આપણને ભોયરામા મળી બચ એવો સંભવજ નથી.”

“તો આપણે બધા સાથેજ કીલ્લામા પ્રવેશ કરી તેમને કેદ પકડી લઈશું. બબર મળવા મુજબ હાલ રત્નપુરના કીલ્લામા કુલીનસિંહના પાંચસો સીપાઈઓ છે, અને તેઓ પણ બેફીકર હશે આપણે એાચિતો હલ્લો લઈ જઈ તેમને સહજમા કતલ કરી નાખીશું. મારા ધારવા મુજબ તો કુલીનસિંહ, વગેરે સર્વ આપણને ભોયરામાજ મળી આવશે કેમકે, કુલીનસિંહે ભોયરામાના ભેદો જોયલા ન હોવાથી આ વખતે તે જરૂર જોવા જશે. તેમજ ભોયરામા આઠેક દિવસ ફરીએ ત્યારે તેમાના બધા ભેદો જોઈ શકાય છે, અને તે પણ રાત્રીને સમયેજ, એટલે તેઓ ભોયરામાજ આપણા પાંચમા સપડાઈ જવાની મને આશા છે.”

“બસ! તો પછી આપણી ફત્તેહ!” બલદેવસિંહ આનંદાવેશમા બોલી હઠ્યો, અને કંઈ યાદ આવતા તેણે ગભીર થઈ પૂછ્યું—“તેઓ ભોયરામાજ હશે તો તમે તેમને ફસાવવામા શકાઈ જશો, અને હું એ ભોયરામાના રસ્તાઓ જાણતો નથી, એટલે કીલ્લામા કેવી રીતે દાખલ થઈ શકીશ?”

“હું આપને લોચરાના સર્વ માર્ગને લગતા ભેદ સમજાવું છું.” આમ કહી કલ્યાણસિંહે પોતાની થેલીમાંથી ખડકો, કલમ અને કાગળ કહાડ્યા, અને હીપકને જરા પાસે રાખીને કાગળ ઉપર લોચરાનો નકશો ચીતરીને તેના ધૂપા રસ્તાઓને લગતા ભેદ તેણે બલદેવસિંહને સમજાવ્યા. આથી ખુશ થઈ તે બોલી ઉઠ્યો—“બસ ! કુમાર ! હવે હું તમામ ભેદ જાણી ગયો.” તરતજ પાસેથી પણ અવાજ આવ્યો. “હું પણ જાણી ગયો છું !”

“વાચનાર ! જે ઝાડ નીચે તેઓ બેઠા હતા તે બહુજ મ્હોટું હોવાથી તેની ચોતરફ પથરાયેલી ડાળીઓથી ત્યાં ઝાડી જેવી ધટા હતી વળી તેઓ ઝાડના થડ તરફ ખીંઠ કરીને બેઠા હતા, એટલે એક માણસ થડને ઓથે સંતારીને ઉભો રહી તેમની વાતચીત સાંભળતો હતો, અને લોચરાનો નકશો પણ તેના જોવામાં આવ્યો હતો, એટલે તેનું બોલવું સાંભળી બંને જણે ચમકીને પાછળ ફરી જોયું તો એક માણસના ન્હાસવાથી ડાળીઓના થયેલા ખડખડાટ સિવાય બીજું કંઈ તેમને જણાયું નહિ, એટલે કલ્યાણસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“હો ! મૂર્હુત્તમાજ ગણેશની પધરામણી થઈ ! કુલીનસિંહનો કોઈ અર્થચાર હોવો જોઈએ !”

“એમજ હશે ! ફીકર નહીં ! આપણે ધનરાજને બોલાવી તપાસ કરાવીએ !” બલદેવસિંહે જણાવ્યું, અને તેણે તાળી વગાડી, પણ કોઈ આવ્યું નહીં, તેમજ કંઈ જવાબ મળ્યો નહીં. આથી તેમની અભયબી વધી, અને કલ્યાણસિંહે જોરથી સીટી વગાડી, જેનો અવાજ સાંભળતા કેટલાક સીપાઈઓ દોડી આવ્યા, અને હાથ જોડી તેમની સામે ઉભા રહ્યા, એટલે બલદેવસિંહે એક સીપાઈને પૂછ્યું—“ધનરાજ અત્રે પહેરો બરતો હતો તે ક્યા ગયો ? સત્વર તપાસ કરી એને અહીં તેડી લાવ !” આજ્ઞા થતાજ સીપાઈઓ દોડી ગયા, પણ થોડી વારમાં પાછા ફરી તેમણે જણાવ્યું—“મહારાજ, આટલામાં સરદાર ધનરાજ ક્યાય દેખાતા નથી !”

“અભયબ જેવું છે ! પહેરો મૂકીને દૂર જવાની એને આજ્ઞાજ કોણે આપી હતી ?” બલદેવસિંહ ગુસ્સે થઈ ગયો, એટલામાં ધનરાજ ત્યાં દોડતો આવી થરથર ધુજતો હાફતો હાફતો બોલ્યો—“મહારાજ ! હું મ્હોટી આફતમાંથી છટકી આવ્યો છું !”

“પણ પહેરો છાડી વુ જ્યા જતો રહ્યો હતો? આમ બહાવરો શા માટે બની ગયો છે?” બલદેવસિ હે પૂછ્યુ

“મહારાજ! હુ પહેરો લરતો હતો, એટલામા એક અનળય્યા છાકરાએ મારી પાસે વ્યાવીને કહ્યુ કે, એક સ્ત્રી મને મળવા માગેછે. આથી મેં અનળયબ થઈ તે સ્ત્રી કોણુ છે, કયા છે, અને તેને મારુ શુ કામ છે, એ વિષે તેને પૂછ્યુ, ત્યારે જવાબમા તેણે મને તે સ્ત્રી પાસેથીજ ખુવાસો મેળવવાનુ કહ્યુ આથી હુ તે છાકરા સાથે ગયો તો થોડેક છેટે એક સ્ત્રીને ઉભેલી જોઈ. મહારાજ! શું કહ્યુ! એવી લયાનક સ્ત્રી આજસુધી કદી મેં જોઈજ નહોતી! રાક્ષસી સરખી મ્હોટી લાલ આંખો જોઈને મારા તો ગાત્રજ શીથિલ થઈ ગયા. તેના હાથમા લોખ ડનો કાટાવાળો ભારી ડડ હતો. તેની આસપાસ દસેક લય કર કૂતરા ઉભા હતા, જે મને જોતા લસવા લાગ્યા, પણ તે રાક્ષસીએ તેમને હાક મારી એટલે ચૂપ થઈ ચારે તરફથી મને ઘેરીને ઉભા! મહારાજ! હુ બેહદ ડરી ગયો, એટલે તે સ્ત્રીએ મને કહ્યું—“હાથમાની તલવાર મ્યાનમા મૂકી દે નહીંતો આ કૂતરાઓ તને ફાડી ખાશે.” મેં તલવાર મ્યાન કરી દીધી, એટલે કૂતરા તરતજ દૂર ખસી ગયા. પછી તેણીએ જણાવ્યું—“હુ મ્હારી બહેન માલતીને મળવા આવી છુ, માટે તેને મ્હારી પાસે તેડી લાવ.”

“માલતીની બહેન!” બલદેવસિ હે અનળયબી બતાવી

“મહારાજ! મને પણ એથીજ અનળયબી ઉપજી! માલતીની બહેન આવી લયાનક રાક્ષસી હશે.” ધનરાજે જણાવ્યું—“વળી તેણે આપને તેમજ કુમારશ્રીને પણ પોતાની પાસે તેડી લાવ વાનુ મને કહ્યું.”

“અમને? શા માટે?” કલ્યાણસિ હે પૂછ્યુ

“તે કંઈ મને કહ્યું નહીં. મેં તેને જણાવ્યું કે માલતીને તો હુ તેનો સ દેશો. પહોચાડીશ, પણ મહારાજ અને કુમારશ્રી તેની સમીપ આવનાર નથી. આ મ્હારો જવાબ સાલજતાજ તે ગુસ્સે થઈ બેઠી હતી—“હરામખોર! મ્હારી આજ્ઞા તારે તેમજ તારા મહારાજે માનવીજ પડશે!” મહારાજ! આ સાથેજ એક કૂતરાએ મ્હારા ઉપર છલગ મારી અને જો તે રાક્ષસીએ તેને રોક્યો નહોત તો અત્યારે હુ જીવતો રહ્યો નહોત! મ્હારી પીઠ જુઓ!”

આમ કહેતા ધનરાજે પોતાની પીઠ બતાવી, જે જોતા બલદેવસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“અંતે તુ તો જખમી થયો છે ! તારા કપડા લોહીથી તરખોળ છે !”

“મહારાજ ! હજી પણ હું જીવતો નહીંશ એવી મને આશા નથી કેમકે, મહારે હજી જવાબ આપવાને તેણીની પાસે જવું છે !” ધનરાજે નિરાશાસહ જણાવ્યું

“નહીં જાય તો એ આપણા લશ્કરમા આવી ઉત્પાત મચાવશે ?” કલ્યાણસિંહે પૂછ્યું, એટલામા કૂતરાના ભસવાનો ભયાનક અવાજ થોડેક દૂરથી આવતો સભળાયો. ધનરાજ તો ધ્રુજવા લાગ્યો. બલદેવસિંહ તેમજ કલ્યાણસિંહ પણ ધાસ્તીસહ ઉભા થઈ જોવા લાગ્યા, એટલામા માલતી બહેબાકળી સરખી દોડતી ત્યાં આવી, અને હાકતી હાકતી બોલી—“હમણાજ મેં વર્ષતાળને દીઠો. એ બેઘડક અમારી પાલખી પાસે આવી કહી ગયો કે, આજે તે સઘળાના પ્રાણ લીધા વિના રહેનાર નથી ! મહારાજ ! એ આટલી હિંમત કરી આવ્યો તે એકલો નહિજ હોય !”

“પણ તારી પાલખી પાસે એ એકલો આવ્યો ત્યારે આપણા સીપાઈઓને ખૂમ પાડી તારે એને પકડાવી દેવો હતો !” બલદેવસિંહે વધુ ગભરાટમા પડી જણાવ્યું

“મહારી પાલખી આગળ પહેરો ભરતા બેચાર સીપાઈઓ વર્ષતાળને પકડી શકતે ? મહારાજ ! એ કેવો ભય કર માણસ છે, તે આપ ક્યાં નર્થ જાણતા ?” માલતીએ ધ્રુજતે સાદે જણાવ્યું.

“ખરેખર ! ‘બહાદૂર’ બનીને એણે મને ફસાવ્યો હતો તે હજી હું ભૂલી ગયો નથી !” બલદેવસિંહે જણાવ્યું—“પોતાના સાથીને કેશરીકુમાર બનાવ્યો તે પણ હું ઓળખી શક્યો નહોતો ! એ ભય કર અર્ધચારને દસ સીપાઈઓ કેદ પકડી શકે તેમ નથી ! એ તારી પાસે એકલો આવ્યો એ અન્યખી સરખું છે !”

“એ એકલો તો નહીંજ હોય !” કલ્યાણસિંહે જણાવ્યું, અને ધનરાજને રાક્ષસી વિષેની તમામ હકીકત માલતીને જણાવવાનું કહી ધનરાજે ફરીથી તમામ વાત વિગતવાર જણાવી, જે સાંભળી માલતીએ વધુ ગભરાટમા પડી જણાવ્યું—“અરે ભગવાન ! આ ભય કર રાક્ષસી મહારી બહેન ક્યાંથી જનમી વળી ?”

“ત્યારે ઉભા ઉભા જરા એની પાસે જઈને એ શુ કહે છે તે સાબળી તો આવો.” ધનરાજે જણાવ્યું.

“હુ એની પાસે શા માટે જઈ વળી?” માલતી છલુકે કરી બોલી ઉઠી—“જઈને કહે કે માલતી આવતી નથી.”

“ત્યારે તો તમારી સાથે અમારા મહારાજશ્રીને પણ આફ તમા ફસાવવાની આપની ઈચ્છા દેખાય છે.” ધનરાજ મ બીર થઈ બોલ્યો, અને બલદેવસિંહ પ્રત્યે તેણે કહ્યું—“મહારાજ! એ રાક્ષસીએ જે કંઈ કહ્યું તે બધું તો અદબને ખાતર હુ બોલી શકતો નથી, પણ આપને એક વાત એકાતમા મારે કહેવીજ પડશે.” આ સાબળી માલતી ગભરાટમા પડી, પણ સાથે ગુસ્સે થઈ બોલી—“ધનરાજ! મહારાજ બલદેવસિંહના તમેજ એકલા શુભેચ્છક છો નહીં? એ સ્ત્રી પાસે જવાની તો હિ મત ચાલતી નથી, ત્યારે આખા લશ્કરની સરદારી આમજ લેશો કે?”

“હજ્જરો સીપાઈઓની વચમા જઈ તલવાર ચલાવવાની હિ મત છે, પણ તમારે માટે મહારા શીરછત્રને આફતમા ફસાવવાની અને જીવ જોખમમા નાખવાની તો એક મૂર્ખ પણ હિ મત નહીં કરે.” ધનરાજે જણાવ્યું, અને બલદેવસિંહ તરફ જોઈ નમીને કહ્યું—“મહારાજશ્રીની આજ્ઞા બળવવાને હુ તૈયાર છું! આપ પહેલા મહારી વાત સાબળો અને પછી ઈચ્છામા આવે તે આજ્ઞા કરો.” આ સાબળી બલદેવસિંહ તેને જરા દૂર તેડી ગયો, એટલે તેણે જણાવ્યું—“મહારાજ! આપનું લૂણ ખાઉ છું, એટલે આપનું ખુર નહીં થવા દઉં! માલતી માટે આપનાપર આફત આવી પડે, એ મહારાથી કેમ ખમી શકાય? મહારાજ! એ રાક્ષસી સાધારણ સ્ત્રી નથી! તેણે સોગન ખાઈને કહ્યું છે કે, તે એક પ્રહર સુધી આપની શરમ રાખશે, અને એ અરસામા માલતીને આપણે તેની પાસે મોકલીશું નહીં, અથવા આપણાથી જુદી કરીશું નહીં તો તે પોતાના ભય કર કૂતરાઓને આપણા લશ્કરપર છોડી દેશે! મહારાજ! એ કૂતરા સિંહને ફાડી નાખે એવા પ્રચંડ જણાય છે! વળી વર્ષતાળ પણ માલતીને કહી ગયો છે તે ઉપર વિચાર કરો! મહારાજ! માલતીને કોઈ બહાને આપણાથી જુદી કરો! જે કામ માટે આપણે જઈએ છીએ તેમા કુમાર કલ્યાણસિંહજી સિવાય બીજો કોઈ આપણને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ નથી! એક સાધારણ

શ્રી માટે આપણે મુશ્કેલીમાં શા માટે આવી પડીએ ? પણ તો જેવી આપ મહારાજની ઈચ્છા !”

“ખરૂં છે ! હું પણ એજ વિચારમાં—” બલદેવસિંહે જણાવ્યું તેનું બોલણુ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં એકાએક વર્ષતાળ તેમની સામે આવી હોય, અને દમામમાં જ બોલ્યો—“રાત્રીના અધકારમાં મને કદાચ એળખી ન શકે. એટલા માટે હું વર્ષતાળ છું, એમ જણાવી તમને ચેતવણી આપુ છું કે એક કલાકની અદર માલતી મને સોપે. અથવા તો તેને તમારાથી જુદી કરે. નહીં તો હું તમને જીવતા છોડીશ નહીં !” આટલું કહી જવાબ મેળવવાને ન થોભતા તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો, અને બલદેવસિંહ દીગમૂઠ સરખો બેતો હોય જ રહી ગયો. તેની આ હાલત જોઈ ધનરાજ બોલ્યો—“જોયું મહારાજ ! એક સ્ત્રીને માટે આવા ભય કર અર્થિયાર અને પેલી રાક્ષસી સાથે વેર બાધવામાં લાભ નથી !”

“ખરી વાત ! કલ્યાણસિંહની સલાહ લઈ એનો બદો બસત કરે છું !” બલદેવસિંહે જણાવ્યું તેઓ કુમાર અને માલતી બેકા હતા ત્યાં આવ્યા. માલતીને તેની પાલખીમાં જવાનું બલદેવસિંહે જણાવ્યું તેના ગયા બાદ એકાત થતા તેણે કુમારને ધનરાજે જણાવેલી તમામ વાત તેમજ વર્ષતાળ વિષેની હકીકત જણાવી કલ્યાણસિંહે પણ ધનરાજની સલાહ યોગ્ય જણાવી અને કહ્યું—“માલતીને દૂર કરવાથી વર્ષતાળ માટેની આપણી ધારિત દૂર થશે. આપણી મતલબ તે જાણી ગયો હશે તોપણ ચિંતા નથી કેમકે, આપણું કામ અડધું થઈ ચૂક્યું છે. આપણે ત્યાં પહોંચવાનીજ ખોટી છે. વર્ષતાળ આપણી પાછળ આવશે તોપણ આપણી ઈચ્છા વગર રત્નપુરના ભોયરામાં આવી શકે તેમ નથી. વળી માલતીને લઈ જઈ તેને ક્યાંક રાખવાની અથવા તે મારફત પોતાનું કંઈકામ પાર પાડવાની એ તજવીજ કરો, એટલામાં આપણે રત્નપુર પહોંચી જઈ આપણી ઈચ્છા સફળ કરી દઈશું !”

“ઠીક ત્યારે હવે માલતીને દૂર કેવી રીતે કરીશું ?” બલદેવસિંહે પૂછ્યું—“ધનરાજ ! તું કંઈ રસ્તો બતાવીશ ?”

“માલતીને કહીએ કે, તે આપણી સંગે રહેશે તો વર્ષતાળ તેને કદી છોડનાર નથી માટે પુરૂષના વેષમાં હું તેને સહીસલામત બલદેવગઢ પહોંચાડી દઈશ !” ધનરાજે જણાવ્યું

“પણ તું જય તો પછી લશ્કરની વ્યવસ્થા કેમ કરશે?”
બલદેવસિંહે પૂછ્યું

“મહારાજ! પાંચેક માઉ હું એની સાથે જઈશ! પછી થાપ આપી તેને એકલી છોડી હું આપની સેવામાં હાજર થઈ જઈશ.” ધનરાજે જણાવ્યું, એટલે બલદેવસિંહ તેની સાથે એકઠસે જોઈ બોલ્યો—“ધનરાજ! તારી મતી કેમ બદલાઈ ગઈ છે? તું ખીજે કોઈ ધનરાજ તો નથી? માલતીએ નાણાની મને કેવી મદદ કરી છે તે તું નથી જાણતો? હજી પણ તેણી પાસે કેટલી બધી દોલત છે! આવી એક દુઝતી ગાયને હું તજી દઉં?”

“મહારાજ! હું જાણું છું, પણ આપ શીરછત્રપર આવી પડનારી આફતનો વિચાર કરતા એ દુઝતી ગાય પણ અત્યારે શું કામની?” ધનરાજે જણાવ્યું—“મહારાજ એક કામ કરીએ! એનાથી આપણે જીંદગી પડીએ, અને એ આપણા પંજમા પણ રહે, એવો માર્ગ લઈએ! માલતીને હું મારી સાથે લઈને જ ગલમા એક છપો પગવાટ છે તે રસ્તે રત્નપુર જઈ, અને આપ આજ્ઞા કરો ત્યાં આપની રાહ જોઈ! વર્ષતાળ જાણશે કે, માલતીને આપે કહાડી મૂકી છે, ત્યારે તે તેની શોધ કરવા માડશે! આપે પણ અત્રેથી ફરવા માડવી અને માલતીની પાલખીને અત્રેજ રહેવા દેવી, એટલે વર્ષતાળને માલતી વિષે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવશે.”

“આ સલાહ ઉત્તમ છે” કહ્યાણસિંહ બોલી ઉઠ્યો—
“રત્નપુર પહોંચી ક્યા મુકામ કરવો એ હું જાણું છું! રત્નપુરના પહાડની પૂર્વ તરફ એકાદા તળાવ પાસે એક ખડીયેર છે! એ તળાવની પાળપર હલો રહી તું પહાડ તરફ નજર કરીશ તો એક ઠંકરા સરખો પર્વતનો ભાગ બહાર નીકળી આવેલો દેખાશે, જેના ઉપર એક ગલીર વડનું ઝાડ છે! આ ઝાડના થડ પાસે એક ગુફાનું મુખ છે, ત્યાં તમે અમારી રાહ જોતા બેસજો કેમકે, એ ગુફામાં થઈનેજ આપણે ભોયરામાં પ્રવેશ કરીશું!” આટલું કહી તે બલદેવસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો—“આજ માલતીને બોલાવી તમામ હકીકત જણાવો, અને તે કબૂલ થાય તો હું ધનરાજને એ ગુફા આગળ પહોંચવાનો માર્ગ જાણાવું!”

બલદેવસિંહની આજ્ઞાથી ધનરાજ માલતીને તેડી આવ્યો, એટલે કહ્યાણસિંહે તેને સર્વ હકીકત જણાવી. તે ધનરાજ સંગે

જવાને કબૂલ થતા કલ્યાણસિંહે ધનરાજને શુદ્ધાના માર્ગ વિષે સંપૂર્ણ હકીકત જણાવી, એટલામા તે પુરૂષનો પોશાક પહેરી સજ થઈ ગઈ તરતજ બે પોડા તૈયાર કરવામા આવ્યા, અને ધનરાજ અને માલતી તેમના પર સ્વાર થઈ છૂપી રીતે રવાના થયા ચારેક ગાઉ સુધી તેઓ ઉતાવળે મુસાફરી કરી ગયા એ દરમ્યાન એમની વચ્ચે કંઈ વાતચીત થઈ નહીં પણ તેઓ ખુલ્લા મેદાનમા જઈ પહોંચ્યા, જ્યાં છેટે છેટે એકાદ ગ્રાડ જણાવુ હવે આખાના એક મહોટા ગ્રાડ આગળ જઈ પહોંચતા ધનરાજે પોતાના ઘોડાને હલો રાખી કહ્યું-“મારા પેટમા એકાએક દુખાવો ઉપડી આવ્યો છે, માટે અત્રે આરામ લઈએ તો ઠીક !”

“ભલે, પણ કદાચ વર્ષતાળ આવી પહોંચશે તો ?”

“વર્ષતાળને આ માર્ગજ જડે તેમ નથી એટલે આવશે ક્યાથી ? પણ માલતી, તમે વર્ષતાળથી એટલા બધા ડરો છો-”

“ઘોડા દીન પહેલા વર્ષતાળ મહારાથી ડરતો હતો-”

“તેના કાગળો તમારા કે નાનુના કબજમા હતા તેથી-”

“એ ભેદ તમે ક્યાથી જાણો છો ?” માલતીએ ચમકીને અજબબીસહ પૂછ્યું,

“અત્રે બેસીએ તો કહ્યું !” આમ કહેતા ધનરાજ ઘોડા પરથી નીચે ઉતરી પડ્યો માલતી પણ ઉતરી, અને ઘોડાઓને ગ્રાડના થડ સાથે બાધી તેઓ ત્યાં બેઠા મધરાત વીતી ગઈ હતી ખુલ્લા મેદાનમા ચાદની છવાઈ રહી હતી, થોડીવાર ચૂપ બેઠા બાદ માલતીના પૂછવાથી ધનરાજે જણાવ્યું-“વર્ષતાળ સાથે મારે ઓળખાણ હોવાથી તેણેજ પોતાના કાગળો વિષે મને કહ્યું હવે, તેમજ નાનુ પાસેથી તે કેવી રીતે હાથ કીધા તેની પણ હકીકત તેણે જણાવી હતી, તે તો તમે પણ જાણતા હશેજ !”

“હું ક્યાથી જાણું ? હું કેટલાક માસ કમલીનીના કેદખાનામા હતી ત્યાંથી છુટીને બીજા કામોમા રોકાઈ ગઈ હતી !”

• “ઓફ ! પેટમા બહુ ચૂક આવે છે ! જરા દુખાવો નરમ પડે તો હજુ કહું છું !” આમ કહી ધનરાજ ચૂપ થઈ ગયો તે લગભગ કલાકેક સુધી મુગો બેઠો પણ તે જાણે એક દુશ્મન પાસે બેઠો હોય તેમ માલતી તરફ સાવધાનીથી જોયા કરતો હતો વળી કોઈના આવવાની રાહ જોતો હોય તેમ તે વારંવાર મેદાન તરફ

નજર કરતો હતો તેની આ રીતભાતથી માલતી અન્યથા થઈ, એટલામા બે માણસો ભેરથી દોડતા તેમની તરફ આવતા જણાયા.

“આ તરફ આ બે કાણ આવેછે?” માલતીએ પૂછ્યું

“બેમાથી એક તો વર્ષતાળ છે.”

“જાઓ, જાઓ! મારી મરકરી કરો છો!”

“અરે! ખરૂં જ છે, અને હું પણ કંઈ તમારો ધનરાજ નથી પણ વર્ષતાળનો મિત્ર અને ઇદ્રદેવનો અધિચાર સૂરજસિંહ છું.” આ સાંભળતાજ માલતી ચમકી ગઈ તેણે ઝડપથી પોતાનો ડાહ્યાનો હાથ સૂરજસિંહના મુખ તરફ લખાવ્યો. પણ સૂરજસિંહે તેનું કાઠું પકડી લીધું વાચનાર! નાનુના જેવીજ ઝેરી હીરાવાળી વીંટી માલતીની આંખનીમા હતી, જેથી વેષધારી ધનરાજને જખમી કરી મારવાને તેણે પોતાનો હાથ લખાવ્યો હતો, પણ તેમા તે ફાવી નહીં, એટલામા વર્ષતાળ અને તેનો સાથી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. હવે માલતીએ પોતાને સાક્ષાત ચમદેવના પંજમા સપડાયલી ભેઈ, એટલે તેઓ જેમ કહે તેમ કરવાને તે તૈયાર થઈ આજીજી કરવાથી વર્ષતાળ પોતાને છોડે તેમ નથી, એણે તે સારી પેઠે જાણતી હોવાથી તે કંઈ બોલી નહીં તેના હાથપગ બાધીને કેદી બનાવ્યા બાદ સૂરજસિંહે વર્ષતાળને કહ્યું—“હવે તમે એને તમારા ઘોડાપર બેસાડી તમારે ઘેર લઈ જઈ બરોબર કેદ કરી સત્વર મને આવી મળો!”

“અને પેલા ધનરાજને બેહોરા કરી મૂકી આવ્યા છીએ તેનો શો બદોબસ્ત કરીશું?” વર્ષતાળે પૂછ્યું

“એને હાલ આપણા પંજમાજ રાખવો! ધનરાજ તરીકે રાજ બલદેવસિંહ સાથે રત્નપુરના ભોયરામા જઈ એ કુબેરનાં કામમા વિદ્ધ નાખવાનો મારો વિચાર છે!” સૂરજસિંહે જણાવ્યું, અને બલદેવસિંહ તેમજ કલ્યાણસિંહ સાથે પોતાને જે વાતચીત થઈ હતી તે પણ તેણે વર્ષતાળને જણાવી.

“ત્યારે તો ધનરાજને હું મારે ઘેર ઉપાડી બંદ છું.” વર્ષતાળે જણાવ્યું, અને સૂરજસિંહના સાથીને બતાવતા કહ્યું—
“આને તમે માલતી બનાવી સાથે લઈ જાઓ છો કે?—”

“હા, કલ્યાણસિંહે કહેલે રથને પહોંચી અમે તેમની શોધ ભેઈશું! ખબર મળવા મુજબ ખીજરખા હાલ રત્નપુરમાં છે, અને

કુમાર કલ્યાણસિંહ તેની મદદ મેળવવાની તજવીજ કરશે । પોતાના મિત્રનો પુત્ર સમજી ખીજરખા તેને મદદ કરે તો મહારાજ કુલી નસિહને મ્હોદ્દા નુકસાન થવાનો સંભવ છે ।—”

“હું તમારા કહેવાની મતલબ સમજ્યો ।” વર્ધતાળ બોલી ઉઠ્યો—“આ કામમાથી પરવારી હું ઉતાવળે રત્નપુર જઈ ખીજરખા ઉપર નજર રાખીશ । પણ હું રત્નપુરમાં હોવાની મહારાજ કુલીનસિંહજીને બળર પડશે તો બલભદ્રસિંહની બાળ મેળવ્યા વગર ત્યાં જવા માટે મને શીક્ષા કરવામાં આવશે, એટલો ભય છે ।” આમ કહી તેણે માલતી તરફ જોયું સૂરજસિંહે તેને એ માટે બેફીકર રહેવાને જણાવ્યું બલભદ્રસિંહનું નામ સાંભળતા માલતીએ ચમકી ગભરાટમાં પૂછ્યું—“બલભદ્રસિંહ કોણ ?”

“લક્ષ્મીદેવીના પિતા । એમની બાળ મેળવવાનેજ અમે તને કેદ પકડી છે ।” વર્ધતાળે જણાવ્યું

“મારે એની સગે શો સબ વ છે ?” માલતીએ જણાવ્યું “એ કોણ અને ક્યા છે તેમજ લક્ષ્મીદેવી કોણ તે હું શું જાણું ?”

“સમય આવતા સધળું જણાશે । લક્ષ્મીદેવીને મળવા તમે રત્નપુર જતાજ હતા હવે બલભદ્રસિંહ અને ઇંદીરાનો મેળાપ હું કરાવીશ । ગભરાય છે શા માટે ?” વર્ધતાળે જણાવ્યું માલતી બહેબાકળી બની ગળગળે સાદે બોલી ઉઠી—“ઇંદીરા ! ના, ના ! હું નથી ઓળખતી । એ તમને મળી ? એણે મારે માટે ફરીયાદ કરી શું ? અરે ! હું તો એનાપર પ્રેમ દાખવતી હતી । કોઈએ એને ઉંધું સમજાવ્યું હશે અથવા બેહદ સંકટ ખમવાથી તે ગાડી થઈ ગઈ હશે । મ્હારૂ સ્વરૂપ ધરીને કોઈએ એ ખીચારીને ઠગી હશે । ખરેખર ! એને દુઃખ દેનાર હું નહોતી—ખીજર કોઈ હતી । તેનું નામ પણ હું તમને કહીશ । હાય ! ઇંદીરા ! હું તો મથુરા ગઈ હતી । અરે ! મ્હારા પેટમાં ચુક ઉપડી આવી ।” તેના આ ટોંગ તેઓ સમજી ગયા તરતજ વર્ધતાળ તેને ઔષધ સુધાડી બેઠોશ કરી તેનાજ અશ્વ ઉપર બાધી પોતે તેપર સ્વાર થઈ પૂર્વ દિશા તરફ રવાના થયો, અને સૂરજસિંહ પોતાના સાથીને માલતીનું સ્વરૂપ ધારણ કરાવવામાં ગુ થાયો

પ્રકરણ ૨ જી.

ખીજરખાંની નેડી.

ખીજરખાંએ પોતાની ભૂલ માટે માફી માગવાથી તેને રતનપુરના કીલ્લામાં એક મહેમાન પેઠે રાખવામાં આવ્યો હતો, એ આપણે જાણી ગયા છીએ તેને માટે વિશાળ દીવાનખાનામાં ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી દીવાનખાનાની બંને બાજુએ બે ઓરડા હતા, અને તેની બહાર બંને તરફ ચોક હતા એક ઓરડામાં શયનગૃહ હતું, અરે ખીજરખાં નહાવાવોવા તથા કપડા પહેરવા, વીગેરેની ગોઠવણ હતી આ નહાવાના ઓરડામાં મહેલના પાછલા ભાગમાં જવા માટે એક દ્વાર હતું, તે બધું રાખવામાં આવ્યું હતું, અને તેની કુચી મહેલના રખેવાળ પાસે હતી શયનગૃહ તરિકે વપરાતા ઓરડામાં માત્ર એકજ દરવાજો હતો, જે સિવાય ત્રણે તરફની ભોંત અબનુસના લાકડાની હતી વાચનાર! જે રાત્રે રાત્ર કુશીનસિંહ, ઇદ્રદેવ અને ચતુર, વગેરે ભોયરાની સહેલ કરવાને ગયા હતા, અને એકાએક આફ તમા સપડાઈ ગયા હતા, તે રાત્રીએ આપણે ખીજરખાંના દીવાનખાનામાં નજર કરીએ બે પ્રહર રાત વીતવા આવી હતી ખીજરખાં ઉંચી ગાદી ઉપર આડે પડખે પડી એક પુસ્તક વાચતો હતો તકીયાની પાછલી તરફ સગેમરમરની એક ચોટી ઉપર દીપક પ્રકાશી રહ્યો હતો, એટલામાં શયનગૃહમાંના પલંગની સાથે કોઈ અચડાયું હોય એવો એકાએક અવાજ સંભળાયો આથી ચમકીને ખીજરખાંએ હાથમાંનું પુસ્તક જમીનપર મૂકી દઈ બેઠા થઈને દ્વાર તરફ જોયું પરંતુ ખસેડીને કહ્યાણુસિંહ આવતો જોઈ તેને ઓળખતાજ તે અન્યખીસહ ઉભો થઈ બોલી ઉઠ્યો—“કોણુ કુમાર કહ્યાણુસિંહ?”

“હાજી!” કહ્યાણુસિંહે સલામ કરી જવાબ આપ્યો.

“આ દીવાનખાનામાં થઈને તમે એ ઓરડામાં ક્યારે ગયા? મને કેમ ખબર પડી નહીં?” ખીજરખાંએ પૂછ્યું.

“હું બહારથી એ ઓરડામાં ગયો નથી!—”

“પણુ ઓરડામાં ખીજે કયાય રસ્તો તો નથી!”

“રસ્તો છે, પણ આપ તે જાણતા નથી ! દીવાનખાનાના દ્વાર પહેલા બધ કર પછી આપણે વાત કરીએ !” આમ કહી કલ્યાણસિંહે દીવાનખાનાના ત્રણે દરવાજા બધ કર્યા, અને ખીજરખા પાસે આવ્યા, એટલે તેણે તેને પૂછ્યું—“દરવાજા બધ કર્યા તે તમે ડરો છો શું ? મને લાગે છે કે, મહારાજ કુલીન-સિંહજીની મરજી તમે કેદખાનામાથી છુટયા નથી, પણ કોઈની મદદથી છૂપી રીતે વિજયગઢના કેદખાનામાથી નહાસી આવ્યા છો !”

“એમજ છે !” કલ્યાણસિંહે જણાવ્યું

“તમે કેવી રીતે છુટયા અને અહીં શા માટે આવ્યા છો ?”

“એ બધું કહેવાનો હાલ સમય નથી ! રાજા બલદેવસિંહે પોતાના કામ માટે મને છોડાવ્યો છે ! હવે આપ અમને મદદ કરો તો આજેજ રાજા કુલીનસિંહ ઉપર પિતાજીનું વેર વાળુ !”

“આ તમારી નાદાની છે ! કુમાર, તમે બાળક છો, એટલે આસપાસનો વિચાર કરતા નથી ! મહારાજ કુલીનસિંહ સાથે દુશ્મનાઈ કરી પોતાને હાથે પગમા કુહાડી મારશે ! પ્રતાપી રાજા સંગે લડીને કોઈ ફત્તેહ પામે તેમ નથી, તેમજ એના અર્ધ ચારો આજળ કોઈની ચાલાકી ચાલનાર નથી !”

“આપનું કહેવું ખરૂં છે, પણ અત્યારે રાજા કુલીનસિંહ અને તેના અર્ધચારો અમારા પંજમા સપડાઈ ગયા છે !”

“કેવી રીતે ?”

“રાજા કુલીનસિંહ અર્ધચારો અને કિશોરી, વગેરે સહિત લોચરામા ગયો છે, એ આપ જાણતા હશે ! તેમના ત્યા જવા પહેલા અમે થોડાક સીપાઈસહ આવી પહોંચ્યા હતા, અને છૂપે રસ્તે કીલ્લામા દાખલ થઈ તે હાથ કરવાની ઈચ્છા હતી, પણ ઈશ્વરે અમારા પંજમા સપડાઈ જવાને તેમને અમારી પાસે મોકલી આપ્યા, જેથી અમારૂં કામ સહેલું થઈ પડ્યું ! રાજા બલદેવસિંહે અમારી સેનાથી દુશ્મનોને ઘેરી લીધા છે, અને હું સુરગને છૂપે માર્ગે આપના રાયનગઢમા પ્રવેશ કરી આપની મદદ મેળવવા આવ્યો ! બલદેવસિંહે અત્યાર સુધીમા લોચરામા દુશ્મનોને કેદ કીધા હશે અથવા મારી નાખ્યા હશે ! હવે આપ મદદ કરો તો જોતજોતામા હું કીલ્લામા મારી સત્તા બેસાડી દઉં !”

“કુમાર ! લોચરાના છપા લેદ તમે જાણતા હોવાથી મહારાજ કુલીનસિંહજી, વગેરેને તમે ઘેરી લીધા હશે, પણ તેમની સાથે આજે ઇદ્રદેવ છે તેનો કઈ વિચાર કીધો ? તમારા પિતાજી કરતા પણ લોચરાના વધુ લેદ ઇદ્રદેવ જાણે છે, એમ ખુદ તમારા પિતા કહેતા હતા, તે માદ છે કે ?” ઇદ્રદેવનું નામ સાંભળતાજ કલ્યાણસિંહનો જીરસો નરમ પડી ગયો તે વિચારમાં પડી ગયો, એટલે વળી ખીજરખાએ કહ્યું—“મહારાજ કુલીનસિંહ, વગેરેને તમે કેદ કરી શકો, એમ હું ધારતોજ નથી ! તમે એકલા મારી મદદથી અત્રે શું કરી શકશો ?”

“હું અત્રે એકલો નથી આવ્યો !” કલ્યાણસિંહ બોલી ઉઠ્યો—
“મારી સાથે સો બહાદુર સીપાઈ છે ! આપની આજ્ઞા થતાજ તેઓ આપના રાયનગૃહમાંથી બહાર આવશે ! રાજા અને સરદારની ગેરહાજરીમાં કીલ્લામાં બેઠીકર પડેલા પાંચસો સીપાઈ ઉપર આપણે સો બહાદુર સીપાઈઓ સહિત હુમલો કરી શું ફત્તેહ નહીં પામીશું ? રાજા કુલીનસિંહ સાથે ઇદ્રદેવ હોવાથી તેમને પકડવાનું કદાચ મુશ્કેલ થઈ પડશે, તોપણ લોચરાના સઘળા દ્વાર મેં બંધ કરી દીધેલા હોવાથી તેઓ બહાર નીકળી શકશે નહીં, અને બુખ તરસથી ત્યાજ મરશે ! કીલ્લામાં આપણી સત્તા—”

“એ આશા ફેાકટ છે !” ખીજરખા વચમાં બોલી ઉઠ્યો—
“કુમાર ! બહાદુરીનું તમને અભીમાન બલે હોય, પણ મહારાજ કુલીનસિંહજીના પ્રબળ પ્રતાપના પ્રકાશતા સૂર્યનું તેજ તમારા હાથથી ઢાકી શકો તેમ નથી ! આ કીલ્લામાં રહેનાર કોઈ તેમની નેકી બૂલી જઈ તમારો સાથી થશેજ નહીં ! મહારાજ કુલીનસિંહ સરખા સત્યવાદી, દયાળુ અને બલા રાજની સામે થઈ તમને કોઈ મદદ કરશે નહીં ! હું એક દુશ્મન દાખલ અત્રે આવ્યો હતો, પણ મારી તમામ બૂલો માફ કરી એ બલા મહારાજાએ મને પોતાનો મહેમાન બનાવ્યો, એ તેમનો મારા ઉપર કેટલો ઉપકાર ? એવા બહાદુર, ન્યાયી અને રહમદીલ રાજા સાથે કદી દગો નહીંજ કરે ! એવા રાજની તાબેદારીમાં પણ મોટું માન છે ! તમે મારા વહાલા દોસ્તના કુમાર છો તેથી શું ? તમારો બાપ પણ રાજા કુલીનસિંહ સાથે દગો રમ્યો હતો ! હવે મારી સલાહ માની તમે એમ ન કરો ! રાજા કુલીનસિંહ વેર બાંધવાને

નહીં પણ દર્શન કરવાને લાયક છે ! તમારા તમામ ગુન્હા માફ કરાવી રત્નપુરનું તમારૂં રાજ એ મહારાજની તાબેદારી કબૂલ કરીને હું તમને પાછું અપાવીશ !”

“ બહાદુર ખીજરખા ! આપને મુખે આવા શબ્દો સાંભળવાની મને ખીલકુલ આશા નહોતી ! આપે હિંમત અને તેજ આમ તદ્દન ખોલી દીધા હશે, એમ હું ધારતો નહોતો ! રાજ કુલીનસિંહના આપ ખુશામતીયા થઈ ગયા હશે, એવો સ્વપ્ને પણ મને ખ્યાલ આવ્યો નહોતો ! જે રાજના કુમારે આપની પુત્રીની લાજ છુટી તેની તાબેદારી કરતા આપને શરમ નથી આવતી ?”

“ નાદાન કુમાર ! તારા ઝેરી શબ્દોથી મારા દીલમાં બેઈ-માની-દગલખાજનું ઝેર હવે દાખલ થનારજ નથી ! ગૌહરની ચાદથી મારા દીલની ખરી-ન્યાયી આખોને ફોડીને ભલાઈની દુનિયામાં હું હવે મને અધ બનાવી શકે તેમ નથી ! એ નીચ છોકરીએ મારી આબરૂને ધૂળ કરી નાખી ! એ પકડાઈને સળ પામે અથવા હુમેશને માટે આ દુનિયામાંથી દૂર થાય, એમ હું ઈચ્છુ છું ! એક બદકાર માટે ભલાની સાથે પુરુઈ કરવી, એક અધર્મ કરનાર માટે એક ધર્મચુસ્તનું ખુન કરવું, એક બેઈમાન માટે કેઈ ઈમાનદારનું સત્યાનાશ કાઢવું, એક દગલખાજ માટે વિશ્વાસઘાત કરવો, એ આ ખીજરખાનું કામ નથી ! તમે ખરા બહાદુર અને દુનિયામાં નામ કહાડો એવા જીવાન છો, એમ ધારી હું તમારે માટે રાજ કુલીનસિંહજીને ભલામણ કરનાર હતો, પણ હવે ખાત્રી થઈ કે, તમારા નસિબની હોડી બલદેવસિંહના તોફાનમાં સપડાઈ ભયાનક ખડક સાથે અથડાઈ ભાગી જવાની તૈયારીમાં છે ! કુમાર ! તમે હવે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ ! મારી તરફની જરા પણ આશા રાખશો નહીં ! તમારા બાપ મારા દોસ્ત નહોત તો—”

“ ખીજરખા ! આ ટાહેલું સાંભળવાનો હાલ વખત નથી ! રાત થોડી ને વેળ ઘણા ! ટુંક સમયમાં કામ ઘણું કરવાના છે, માટે કહો કે, આપ તરફની હું કેઈ આશા રાખુ કે નહીં ?”

“ નહીં ! વળી એ પણ ચાદ રાખજો કે, તમને રાજ કુલીન સિંહનું ખુર કરતા જોઈને હું મુગો જેસી પણ રહીશ નહીં !”

“ તો શું આપ અમારા દુશ્મન બનશો ?”

‘ બેશક ! દુનિયા જેને ચાહે અથવા જેને માને આપે, તેની સાથે વેર બાધવું, એ ખોટું છે ! જેનું હૈયું કુટી ગયું હોય, જેને દુનિયામાં આખર મેળવવાની હોશજ ન હોય, જેને માટે કોઈને લાગણી ન હોય, તૈવાના દુશ્મન બનવામાં ખોટું નથી ! ’

“ ત્યારે સાથી પડેલા મારે નમારોજ બદોબસ્ત કરવો પડશે ! ” કલ્યાણસિંહ ગુસ્સાથી હોઠ પીસતો બોલી ઉઠ્યો. ખીજરખા કંઈ જવાબ આપે તે પહેલા બહાર એકાએક અવાજ સભળાયો— “ તારાથી થાય તે કરી લેજે ! ” આ અવાજે બંનેને ચમકાવી દીધા. સમય ગૂમાવવો યોગ્ય ન ધારી કલ્યાણસિંહે ઓરડા તરફ જઈ તાળી વગડી તે પોતાના સાથીઓને બોલાવતો હશે, એમ ધારી ખીજરખાએ પોતાના સાથીઓને મદદ માટે બોલાવવા દીવાનખાનાનો દરવાજો ઉઘાડી નાખ્યો. તે એક પુરખાવાળો પુરુષ પોતાના હાથમાં બીજર ચમકાવતો દીવાનખાનામાં દાખલ થયો, જેને ખીજરખાએ અન્યખીસહ પૂછ્યું— “ તમે કાણ છો ? ”

“ તમારો મદદમાર ! ” પુરખાવાળો પુરુષ જવાબ આપ્યો, એટલામાં કલ્યાણસિંહે મદદ માટે બોલાવેલા કેટલાક સીપાઈ હાથમાં ખુલ્લી તલવારે શયનગૃહમાંથી દીવાનખાનામાં ધસી આવતા જણાયા. તેમની સામે ખીજરખાને મદદ કરવાને પેલો પુરખાવાળો પુરુષ એકલોજ હતો, છતાં તેણે તેને ઉતાવળે જણાવ્યું— “ આપ મદદ માટે કોઈને બોલાવશો નહીં ! હું એકલોજ એમને પૂરો પડીશ ! મારા કહેવાપર આપને વિશ્વાસ નહીં આવે તો આપ ઉતાવળે દીવાનખાનાની બહાર ચાલ્યા જાઓ ! ” કલ્યાણસિંહના સંખ્યાબધ સાથીઓની સામે એકલો પુરખાવાળો પુરુષ ટક્કર લેવાની હામ ભીડે એ માની શકાય તેવું નહોતું, પણ ખીજરખા પોતે બહાદુર અને હિંમતવાન હોવાથી તેના કહેવા ઉપર તેને બરોસો આવ્યો, અને ખીજરખાને બોલાવવાની તજવીજ ન કરતાં તે ગાદી તળેથી પોતાની તલવાર ઉપાડી લઈ લડવાને તૈયાર થઈ ગયો. વાચનાર ! આ પુરખાવાળો પુરુષ વર્ધતાળ હતો. સૂરજ-સિંહની સુચનાનુસાર તે ખીજરખા ઉપર દેખરેખ રાખવાને ત્યાં આવ્યો હતો. કલ્યાણસિંહને ખીજરખા મદદ કરવાને તૈયાર થઈ જશે, એમ તે ધારતો હતો, પણ દીવાનખાનાની બહારથી તેણે

તેમની વાતચીત સાબળી હતી ખીજરખા સલો અને ન્યાયને ચાહનાર ખરો બહાદુર છે, એમ તેની ખાત્રી થતા તે તેને મદદ કરવા તૈયાર થયો. તેની પાસે કમલીનીએ આપેલું તીલસ્મી ખજર હતું, એટલે કલ્યાણસિંહના સંખ્યાબંધ સીપાઈઓની સામે થવાની તેણે હિંમત કરી કલ્યાણસિંહ તેને મારવાને જેવો તેની તરફ ધસ્યો તેવોજ તેણે પોતાના મુખ ઉપરનો ખુરખો ઉઘો કરી મ્હોટે અવાજે કહ્યું—“આજ ઘણું દિવસે તમે સર્વ વર્ષતાળની સામે આવ્યા છો. માટે સંભાળથી લડજો.” આમ કહી તેણે કોઈને પણ મારી નાખ્યા સિવાય સઘળાઓને કેદ પકડવાની ધારણાથી તીલસ્મી ખજરનો દુશ્મનોપર ઉપયોગ કરવા માડ્યો. સાથી પહેલા તેણે કલ્યાણસિંહના જમણા હાથ ઉપર ખજરનો ધાક્યો, જેથી તેનું કાઢું કપાઈ ગયું, અને તેમની તલવાર દૂર જઈ પડી વળી તે સાથેજ તીલસ્મી ખજરની અસરથી તેના શરિરમાં વીજળીનો અમકારો લાગતાજ તે બેહોશ થઈ પડ્યો. કલ્યાણસિંહ અને તેના સાથીઓએ વર્ષતાળનું નામ સાબળતા તેમની અગ્ધી હિંમત નાશ પામી ગઈ કલ્યાણસિંહ બેહોશ થઈ જમીન પર પડ્યો કે, એક સીપાઈએ વર્ષતાળને મારવાને તલવાર ઉગામી, પણ તેનો ધા પોતાના ખજર ઉપર ઝીલી લઈ તેણે ઝડપથી તેના શરિરને ખજર લગાડ્યું, કે તરતજ તેની તલવાર ભાગી જવા સાથે તે પણ બેહોશ થઈ જમીન પર પડ્યો. એ અરસામાં ખીજરખાએ પણ પોતાના પર ધસી આવનાર બે સીપાઈઓને માર્યા હતા. દીવાનખાનામાં ખુલ્લે હાથે લડાય તેમ ન હોવાથી વર્ષતાળને લડવાનું ઠીક કાર્યું ખીજરખાએ ચાર સીપાઈઓને પાડ્યા તેટલા વખતમાં વર્ષતાળની ચાલાકીથી વીશેક સીપાઈઓ બેહોશ થઈ પડ્યા. વર્ષતાળ તેમજ ખીજરખા પણ રહેજ જખમી થયા હતા, તેથી દુશ્મનો પોતાના સાથીઓને પડતા જોઈ કદાચ વધુ ઉશ્કેરાઈ ભય અને જીવપર આવી લડવા માડે તો ખીજરખા તેમની સામે ટકી શકે તેમ ન હોવાથી આ ઝપાઝપીનો ઉતાવળે અત આણવાનું વર્ષતાળને વ્યાજબી લાગ્યું.

પોતાના સાથીઓને જખમી થયા વિનાજ બેહોશ થઈને પડતા જોઈ દુશ્મનો બેહુદ અભયજ થયા તેમણે ધાર્યું કે, વર્ષતાળ બહાદુર અને લડાયક હોવા સાથે કોઈ ઈષ્ટદેવની પણ તેને સહાયતા હોવી

જેઈએ ! આથી તેમણે નહાસવાનો વિચાર કીધો, પણ તેમની અન્ય-
યળી વચ્ચે જે રસ્તે તેઓ આવ્યા હતા તે બધ થઈ ગયો હતો.
આથી ઝપાઝપીમા પીઠ દેખાડનારની વધુ દુર્દશા થઈ ! એક તરફથી
કેટલાક સીપાઈઓ ખીજરખાની તલવારનો ભોગ થઈ પડ્યા, જ્યારે
બીજી તરફ વઈતાળે તીલસ્મી ખજરનો હાથે દબાવ્યાથી ત્યા
ચમકાટ પેદા થયો, અને નહાસતા સીપાઈઓની આખો અંત-
ઈને બધ થઈ ગઈ તરતજ વઈતાળે બાકીના સીપાઈઓને ખજર
લગાડી ભેતભેતામા બેહોશ કરી નાખ્યા આ ઝપાઝપીની ગર-
બડ મહેલની બહાર સંભળાવાથી પહેરાપરના સીપાઈઓમાનો
એક ઉપર ચઢી આવ્યો, અને ત્યાનો રંગ જોઈ ઉતાવળે નીચે
દોડી જઈ તેણે તે વિષેની પોતાના સાથીઓને ખબર આપી
ક્ષણવારમા કીલ્લામા એ વિષેની ખબર પ્રસરી ગઈ, અને તરતજ
રાજા કુલીનસિંહના સંખ્યાબધ સીપાઈઓ ખીજરખાના દીવાન-
ખાનામા ધસી આવ્યા આ સમયે ઝપાઝપીનો અત આવી
ગયો હતો, અને વઈતાળ પોતાના મુખપર ધુરખો ઢાકી દઈ
જમીનપર પડેલા દુશ્મનો તરફ ભેતો ખીજરખાની પાસે ઉભો
હતો કુલીનસિંહના સીપાઈઓને ભેતા ખીજરખાએ તેમને કહ્યું-
“ભાઈરાને છૂપે રસ્તે મહારાજ કુલીનસિંહજીનો દુશ્મન કલ્યાણ-
સિંહ આ સિપાઈઓ સહિત કીલ્લો સર કરવાને આવ્યો હતો !
આ બહાદુરની મદદથી હું પણ બચી ગયો, અને એ બદકારની
આ હાલત થઈ છે ! હવે તમે દુશ્મનોમાથી જે જીવતા હોય
તેમને કેદખાનામા ઉપાડી જાઓ, અને મરણ પામેલાઓને ઠેકાણે
પાડવાને બદોબસ્ત કરી અત્રેથી સાફ કરી નાખો !” તેની
આ આજ્ઞા મૂજબ સીપાઈઓ કામે વળગ્યા, એટલે ખીજરખા
પોતાના શયનગૃહનો દરવાજો બધ કરી વઈતાળનો હાથ પકડી
તેને બહાર કઢેરામા તેડી ગયો, અને એક બાજુએ ઉભા રહી
તેઓ વાતચીત કરવા લાગ્યા

“ બહાદુર વઈતાળ ! આ વખતે આપ અહિ આવી
પહોંચવાથી ફક્ત મારી જી દગીજ બચી નથી, પણ સાથે મહારાજ
કુલીનસિંહને પણ મોટો લાભ થયો છે !” ખીજરખાએ આન દા-
વેશમા જણાવ્યું-“ પણ આપ અત્રે આવી શક્યા, એ અન્યયળી
પમાડનાર છે ! આપને કાંઈએ અટકાવ્યા કેમ નહીં ?”

“ મને કોઈ શકી શકે તેમ નથી । ” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો—
 “ ચતુરસિંહજીએ મને એક એવી વસ્તુ આપી છે કે, તેની મદદથી
 મહારાજશ્રીના મહેલ સિવાય તેમની હકુમતના કોઈપણ ભાગમાં
 હું જઈ શકું છું । અત્રે હું કેવી રીતે આવી પહોંચ્યો તે આપને
 જણાવું છું । મને તેમજ ઇદ્રદેવના અર્ધચાર ગૂરજસિંહને ખબર
 મળી કે, બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહ મહારાજશ્રીના કેદખાના-
 માથી નહાસી જઈ લશ્કર સહીત તીક્ષ્ણભી ભોયરાને રમ્તે રત્નપુરના
 કીલ્લામાં છૂપી રીતે દાખલ થઈ એચીંતો હલ્યો કરનાર છે ।
 આથી તેમની ધારણા નિષ્ફળ કરવાની અમે તજવીજ કરવામાં
 શુ થયા । સૂરજસિંહ છૂપે વેષે દુશ્મનોની સાથે ભોયરામાં ગયો
 છે, અને હું બહારનો બંદોબસ્ત કરવા અત્રે આવ્યો । આ સમયે
 કીલ્લામાંના તમામ સીપાઈ સજ થઈને ઉભા છે, તોપણ તેયાર
 રાખવામાં આવી છે, અને અર્ધચારે પણ પોતાની તજવીજમાં
 પડ્યા છે । સર્વ બંદોબસ્ત કરીનેજ હું આપની પાસે આવ્યો
 હતો । ભોયરામાં કેવો મામલો છે, એ મને ખબર નથી । ”

“ ભોયરામાં દુશ્મનોએ ઉત્પાત તો મચાવ્યોજ હશે ।
 અરેરે ! મહારાજ, વગેરે પણ આજે ભોયરામાં ગયા છે । ”

“ એ ખબર જાણી મારો ડાહ્યો પણ હતો થઈ રહ્યો છે, પણ
 ભોયરાના છૂપા ભેદ હું જાણતો નથી તેમજ તેના આડા અવળા
 રસ્તાઓથી પણ અજાણ હોવાથી લાચાર છું, નહિ તો ભોયરામાં
 જઈને મારી બહાદુરી અને ચાલાકી બતાવી હોત । ”

“ આ વખતે ભોયરામાં જઈને મહારાજને મદદ કરવાને હું
 અશક્ત છું, એ માટે મને દીલગીરી લાગે છે । અરે ! કલ્યાણસિંહ
 જે રસ્તે મારા દીવાનખાનામાં આવ્યો તે રસ્તો પણ બધ થઈ
 ગયો છે । એ માર્ગ કોઈ દુશ્મને તો બધ નહીં કાત્રો હોય ? ”

“ મને પણ એમજ લાગે છે । ” વર્ષતાળે જણાવ્યું, અને
 કંઈ વિચારમાં ક્ષણવાર ચૂપ રહી તે બોલ્યો—“ એક રસ્તો મને
 સુઝે છે । અત્રે મજબૂત બંદોબસ્ત છે, માટે જે ગુફાને માર્ગે
 દુશ્મનો ભોયરામાં દાખલ થયા છે, તેના મુખ આગળ આપણે
 જઈએ । દુશ્મનો પોતાનું કામ પાર પાડી અથવા નહાસીને તેજ
 રસ્તે ભોયરાની બહારનીગે તો આપણે ત્યાં કંઈક કરી શકીશું । ”

“ બરોબર છે ! ત્યાજ ચાલો ! ” ખીજરખાએ જણાવ્યું, અને કેદ પકડાયલા દુરમનોના મળધમા કુલીનસિંહના સીપાઈ એને કેટલીક નુચના કરી તેઓ રવાના થયા.

પ્રકરણ ૩ જી.

તીલસમી વાજીત્ર.

તીલસેમમા નહેરને કીનારે એક શીલાપર કુમારો ઇદ્રજીત અને આન દસિહને રાજા જોરાવરસિંહ સાથે વાત કરતા બેઠેલા આપણે છોડી આવ્યા છીએ, તેમની તરફ હવે નજર ફેરવીએ કેટલીક વાર સુધી તેમની વચ્ચે ચાતચીત ચાલી, જે દરમિયાન જોરાવરસિંહે બહારના સર્વ સમાચાર કુમારોને જણાવ્યા, તેમજ કીશોરી અને કામીની રાજપુત્રીથી કમલીનીના તલાવવાળા મહેલમા જઈ પહોંચ્યાની ખબર આપી આથી બંને કુમારો બહુજ આન દ પામ્યા, અને ઇદ્રજીતે કહ્યું—“ હવે તો તલેસમની બહાર જઈ પહેલા પૂજ્ય માતપિતાને મળવાની ઇચ્છા થાય છે ! એમના દર્શન થયે વણા દિવસો વહી ગયા છે, એટલે તે મુરખીઓ પણ અમારે માટે ચિંતા કરતા હશે ! ”

“ પણ બહાર જવાનો માર્ગ કયો નહીં ત્યાં સુધી બહાર કેવી રીતે જઈ શકશો ? આ તલેસમ ફતેહ ન કરો ત્યાં સુધી બહાર જવાનો માર્ગ પણ નહીજ મળે ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“ પણ આપ જે માર્ગ આવ જાવ કરો છો તે માર્ગે અમે પણ આપની સાથે આવીએ તો ? ” ઇદ્રજીતે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ એ માર્ગ તો ફક્ત અમારે માટેજ છે, આપને માટે નથી ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ તીલસમી પુસ્તક તો આપે વાંચ્યું છે, એટલે અત્રેના નિયમથી કંઈ અનુભવ નથી ! ”

“ એ તો જાણીએ છીએ ! ” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું—“ એ પુસ્તક લખનાર અત્રે હાજર હોત તો પૂછત કે, જે માર્ગે આપ આવજાવ કરો છો તે માર્ગે અમે પણ શામાટે આવજાવ ન કરીએ ? ”

“ કંઈ નુકશાન હશે, તેથી તો મનાઈ કરી ગયા છે ! આપ રસ્તો સોધી કહાડજો ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“ભલે ! આપ સીધારો ! અમે માર્ગ શોધી કહાડીશું !”
ઇદ્રજીતે મુખ મલકાવીને જણાવ્યું.

“અમારી પાછળ આવીને કે ? ભલે આવો !” જોરાવરસિંહે હસીને જણાવ્યું, અને ઉઠીને તે પેલા કુવા તરફ ચાલ્યો, જેમા વૃદ્ધના રૂપમા તે પહેલા કુદીને જતો રહ્યો હતો. કુમાર હસતા હસતા તેની પાછળ ચાલ્યા તેઓ કુવા પાસે પહોંચે તે પહેલા જોરાવરસિંહ તેમા કુદી પડ્યો. આ કુવો પહોંજો હતો પણ તેના નીચેના ભાગમા શું હવે તે અધકારને લીધે જણાવુ નહોતું. કાને કુમાર પણ ઉતાવળે કુવા પાસે પહોંચી ગયા, અને થોડા સમયને અંતરે એક બીજાની પાછળ કુવામા કુદી પડ્યા.

વાચનાર ! ઇદ્રજીતસિંહની પાછળ કુદેલા આનંદસિંહ તરફ આપણે પહેલા નજર ફેરવીએ તેણે ધાર્યું હવે કે, કુવાને તળીયે પહોંચ્યા બાદ રાજા જોરાવરસિંહ અને પોતાના વડીલભાઈ મળશે, પણ તેનો પગ જમીનપર લાગતા તેણે પોતાને ધાસના ઢગલા-પર પડેલો દીઠો ધાસ કેટલું હવે, તે કંઈ તે જાણી શક્યો નહીં, પણ ઉપરથી પડવા છતાં તેને રહેજ પણ ઈન્ન થઈ નહીં. અધકારને લીધે ત્યાં કંઈ જણાવુ ન હોવાથી હાથ લાખા કરી ફાફા મારતો તે તેમા ફરવા લાગ્યો. તે અંદરથી તે કુવો વધુ પહોંજો જણાયો. અધારામા લીતની ઓથે ફાફા મારતા એક બંધ દ્વાર-પર તેનો હાથ પડ્યો. ત્યાં થોડીવાર ઉભો રહેવા બાદ તે આગળ વધ્યો. થોડેક જતા બીજો બંધ દરવાજો મળ્યો, જે છોડીને તે આગળ ચાલ્યો. આમ ફાફા મારતા ચાર દરવાજાપર તેના હાથ પડ્યા, જેમાના બે બંધ અને બે ઉધાડા હતા. બે ખુલ્લા દરવાજામાના એકમા ઇદ્રજીતસિંહ ગયા હશે, એમ ધારી કેટલીક વાર વિચાર કીધા બાદ તે એક દરવાજામા દાખલ થયો, પણ તેમા ચારેક પગલા જતા તેની પાછળ તે દરવાજો બંધ થવાનો અવાજ આવ્યો. હવે તેને પોતાની ભૂલ જણાઈ. ઇદ્રજીતસિંહ બીજા દરવાજામા જતા તેની પાછળ તે બંધ થઈ ગયો. હશે, એમ તેણે ધાર્યું. આથી દીલગીર થઈ તે આગળ વધ્યો. અધકારને લીધે ત્યાં કંઈ સુઝવું ન હોવાથી તેણે પોતાની કમ્મરેથી તીલરમી ખજર કહાડી તેનો હાથો દબાવ્યો. આથી ત્યાં વીજળી સરખો પ્રકાશ થઈ ત્યાંની દરેક વસ્તુ સારું દેખાવા લાગી. કુમારે પોતાને એક

ઓરડીમા ઉભેલો દીડો. આ ઓરડીને ચારે તરફ દરવાજા હતા, જે બંધ હતા ત્રણ દરવાજામા તો તાળા મારેલા હતા, પણ જે દરવાજામા થઈને તે આવ્યો હતો તેમા સાકળ કે કળ જેવું કંઈ જણાવું નહોતું. ઓરડીની ચારે તરફની પથ્થરની મજબૂત ભીંતમા હવાની આવજા માટે ઝીણા છીદ્રો હતા. પોતાની પાછળ બંધ થયેલા દ્વારને ઉઘાડવાની કુમારે બહુ તજવીજ કરી પણ તે ઉઘાડી ન શકવાથી આખરે થાકીને તે ખીજા દ્વાર પાસે જઈ તીલસ્મી ખજરથી તેની સાકળ કાપી નાખીને તે ઉઘાડી તેમા દાખલ થયો. હવે તેણે પોતાને એક ઓરડામા ઉભેલો દીડો. આ ઓરડાની જમીન અને ભીંતો સગેમરમરની હતી, અને હવાની આવજા માટે તેમા પણ છીદ્રો હતા. ઓરડાની વચ્ચે એક ચોતરા ઉપર પડેલી એક મ્હોટી પેટીમા વાળું હવું કુમારે ઓરડામા પગ મૂકતાજ તે વાગવા માડ્યું. વાળના મધુર સુરીલા અવાજે કુમારનું મન આકર્ષ્યું. ઓરડાની ચારે તરફની ભીંતપર મ્હોટી છબીઓ ટાંગેલી હતી, જેમાની એક સર્વથી મ્હોટી રત્નજડીત ચોકઠામા જડેલી હતી. આ છબીમાથી એક જાતનો ચમકાટ નીકળતો જોઈ કુમારે પોતાના ખજરનો પ્રકાશ બંધ કરી નાખ્યો. તો ત્યાંની સર્વ છબીઓ ચમકતી જણાઈ, જેથી ઓરડામા પૂરતો પ્રકાશ પડતો હતો. કુમાર સર્વથી મ્હોટી છબી પાસે જઈને ધારીને જોવા લાગ્યો. તે છબીમા લગભગ અઢેશી વર્ષની ઉંમરના એક વૃદ્ધ મહારાજ રત્નજડીત સિંહાસને બેઠા હતા. તેની સફેદ ભરાવ દહાડીના વાળ છેક નાભી સુધી લટકતા હતા. શીરપર જડીત મુગટ ચમકી રહ્યો હતો. પોશાકમાના વેલખૂટાઓમા હીરા, માણેક તેમજ મોતી જડેલા હતા. તેની સામે સૂવર્ણની ચોકી ઉપર એક પુસ્તક ખુલ્લું પડ્યું હતું, અને તેની પાસે સિંહાસન ઉપર મૂગલાલા ખીછાવી એક વૃદ્ધ સાધુ જાણે રાજાને પુસ્તક વાંચી સમજાવતા હોય તેવી રીતે બેઠા હતા. છબીને તળીએ નીચે મૂજબ લખ્યું હતું.—

‘ મહારાજ શ્રી સૂર્યકાન્ત અને તેમના ગુરુજી સોમદેવ-એમણે આ તલેસમ બાંધ્યું અને તેના બે ભાગ પાડ્યા છે. મહારાજને ધીરસિંહ અને જયદેવસિંહ તામના બે કુમાર હતા. આ તલેસમની મુદત પૂર્ણ થશે ત્યારે ધીરસિંહના વશમા જોરાવરસિંહ

અને જયદેવસિંહના વ શમા ઇદ્રજીતસિંહ અને આન દસિંહ જન્મશે તલેસમના એક ભાગનો માલીક જોરાવરસિંહ થશે, અને બીજા અર્ધા ભાગના માલીક ઇદ્રજીત અને આન દસિંહ થશે આ ત્રણે ભાઈઓમા સંપ નહીં હોય તો આ તલેસમથી તેમને લાભ થવાને બદલે હાનીજ થશે, માટે એમણે સંપીનેજ રહેવું આ તલેસમના બાર ખંડોમાથી ફક્ત ત્રણજ ખંડ એ ત્રણે ભાઈઓના હાથે પુટશે, અને બાકીના નવ ખંડના માલીક એમનાજ વ શને થશે આ તલેસમમાથી કુમારો ઇદ્રજીત અને આન દસિંહને એક પુસ્તક મળશે, તેની સહાયતાથી તેઓ વિજયગઢનું તલેસમ પણ તોડશે—’

એ પછી બહુજ બીણા અક્ષરનું બીજું કેટલુંક લખાણ હતું, તે વાંચી શકાવું નહોતું આ છબીની જમણી તરફ એક બીજી છબી હતી તેની નીચે ‘ધીરસિંહ’ નામ લખ્યું હતું, તેમજ ડાહ્યાની તરફ એક છબી હતી તેની નીચે “ જયદેવસિંહ ” લખ્યું હતું તેમની આસપાસ બીજી છબીઓ નીચે પણ નામ લખ્યા હતા એક પછી એક સર્વ છબીઓને કુમાર જોવા લાગ્યો રાજા જોરાવરસિંહ, પોતાની તેમજ પોતાના વડીલ બધુની છબીઓ પણ તેણે ત્યાં જોઈ આ છબીઓ જોતા ધણે સમય વીતી ગયો. જે દરવાજામા થઈને કુમાર આ ઓરડામા આવ્યો હતો તેની સામે એક બીજો બધ દરવાજો હતો તેની સાકળમા મજબૂત તાણુ મારેલું હતું છબીઓ જોતો કુમાર એ બધ દ્વાર પાસે આવી પહોંચ્યો, ત્યારે બહારથી તેને કોઈ ઉઘાડવા માટે ઠોકતો હોય એવો અવાજ સંભળાયો કદાચ ઇદ્રજીતસિંહ કોઈ રસ્તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો હશે, એમ ધારી તેણે તીલ્લરમી ખજરથી બારણાની સાકળ કાપી નાખી દરવાજો ઉઘાડતા એક અબળા અદર આવતી જણાઈ તેના હાથમા એક ફાનસ હતું, જેમા ત્રણ મીણુ-બત્તીઓ બળતી હતી આ યુવતી સૌંદર્ય, નાજુકતા અને સુધડતાથી કોઈનું પણ અત કરણુ જીતી શકે તેવી હતી. તેની ઉમ્મર સત્તરેક વર્ષની હતી, તોપણ મદન દેવના પચરગી બગીચામા તેણે હજી પ્રવેશ કીધો ન હોય, એવું તેના દેખાવ ઉપરથી જણાવું હતું તે રસીલી ચૌવનપુષ્પકળાને પ્રેમ રૂપી પ્રાત વાયુના સત્સંજથી ખીલવાને અવસર હજી મળ્યો નહોતો સતીત્વના તેના અમુલ્ય ખબનાના ધણી થવાની ઈચ્છાથી હજી તે ઉપર કોઈએ હાથ

ના ખ્યેા નહોતો, તેમજ તેજે પણ પોતાની અમૂલ્ય અવસ્થા કોઈને હજી વેચી અથવા વેચવાની કબૂલાત આપી હોય એમ જણાવ નહોતું તેના સૈાદયે બ ડારની તપાસ રાખનાર મુમનચ-નોના નીચલા ભાગમાં હજી આડી રેખા પડી નહોતી, તેમજ હજી તેને ધાટી પણ કુટ્ટી નહોતી આ સુદરીને જોતા આન દ-કુમાર સ્તબ્ધ થઈ આતુરતાથી તેણી તરફ જોઈ રહ્યો. આ ઝૈરીએ પણ કુમારને ધારીને જોયા બાદ નજર નીચી કરી દીધી, અને ધીમે ધીમે પગલે પાછળ હઠતી જોતજોતામાં લીન કે દરવાજાની ઓથે સંતોઈ અદશ્ય થઈ ગઈ તરતજ ત્યાં અધકાર છવાઈ ગયો. અભયબી અને આતુરતાસહ આન દકુમાર ટીલરમી બજરનો પ્રકાશ પાડીને જે તરફ તે સુદરી ગઈ હતી તે તરફ દરવાજો ઓળ-ગીને ગયો. આ પણ એક મ્હોટો ઓરડો હતો, જેમાં સામે એક બધ દ્વાર હવ કુમારે તેની પાસે જઈને ઉઘાડવાની તજ-વીજ કરી પણ તેમાં તે તરફ કળ કે સાકળ જેવું કાંઈ નહોતું, એટલે તે ઉઘાડી શક્યો નહીં કેટલીક વાર ઉડા વિચારમાં દ્વાર પાસે ઉભો રહેવા બાદ આન દકુમાર ત્યાંથી પાછો ફરતો હતો, એટલામાં બહારથી દરવાજો ઉઘાડવાને કોઈએ સાકળ કાપી હોય એવો અવાજ સંભળાયો. આથી તે ઉભો રહી આતુરતાથી જોવા લાગ્યો, એટલામાં દ્વાર ઉઘાડીને ઇદ્રજતસિંહે પ્રવેશ કર્યો. આન દ-કુમારને તો તે યુવતીને ફરીથી જોવાની આશા હતી, પણ તેને બદલે પોતાના ભાઈને જોતાજ તે આન દાવેશમાં બોલી ઉઠ્યો—

“આપના દર્શન આટલા દુઃક સમયમાં થવાની અમને આશા નહોતી, પણ પ્રભુએ આપણાપર કૃપા કરી.”

“અમે પણ એમજ ધારતા હતા. કુવાને તળીએ પહોંચવા બાદ એક દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાજ તે અમારી પાછળ બધ થઈ જવાથી અમને લાગ્યું કે હવે તમારો ભેટો થવો કઠણ છે.”

“અમે પણ એક દ્વારમાં દાખલ થયા બાદ તે બધ થઈ ગયો હતો.” આન દકુમારે જણાવ્યું, અને પૂછ્યું—“પણ આપે આ ઓરડામાં કોઈ મનુષ્ય હીકું કે નહીં?”

“ના.” ઇદ્રજતે જણાવ્યું આથી આન દકુમારે અજબ થઈ કહ્યું—“હમણાજ એક સ્ત્રી હાથમાં ફાનસ સહિત આ દ્વારમાં થઈને આ ઓરડામાં જતી રહી, અને તે બાદ આપ પધાર્યા.”

“કુવામા કુદી પડયા ત્યારથી અત્યાર સુધીમા અમે કોઈને દીકું નથી।” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું—“કુવાને તળીયે પહોંચ્યા બાદ અધારામા ફાફા મારતા એક દ્વારમા પ્રવેશ કરતાજ તે અમારી પાછળ બધ થયા પછી તીલસ્મી ખજરમા પ્રકાશથી અમે નહ્યુ કે, એક ઓરડામા અમે જઈ પહોંચ્યા હતા, જેમા સામેની તરફ એક દ્વાર હતું તેની સાકળ કાપીને તે ઉધાડી અમે એક બીજા ઓરડામા જઈ પહોંચ્યા ત્યાં અમે જે કંઈ દીકું તે વિગતવાર કહીએ તે કરતા તમને નજરે બતાવીએ તો ઠીક! આ ઓરડાની પેલી તરફજ એ ઓરડો છે ત્યાં ચાલો।”

“પહેલા આ ઓરડામા શું છે તે તો આપ નીરખો।” આમ કહી આન દસિંહ તેને ઓરડામા તેડી લાવી છબીઓ બતાવવા લાગ્યો. જોરાવરસિંહ પોતાના પિત્રાઈ ભાઈ થાય, એ જાણી ઇદ્રજીતસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“રાજા જોરાવરસિંહજી આપણા ભાઈ છે, એ જાણી અમને હર્ષ થાય છે, પણ એની બીજી કોઈ સાબીતી જોઈએ।”

“તે પણ કદાચ મળશે।” આન દકુમારે જણાવ્યું

“હવે અમારી સાથે પેલા ઓરડામાની અન્યબી જોવા ચાલો! પછી અત્રેથી બહાર કેમ નીકળવું, તેનો વિચાર કરીશું! આપણે આવ્યા તે માર્ગ બધ થઈ ગયા છે।” ઇદ્રજીતે કહ્યું

“ખરેખર! જોરાવરસિંહજી પાછળ જવાની આશામા આપણે થાપ ખાઈ ગયા! જોરાવરસિંહજી કદાચ આ માર્ગજ આવજવ કરતા હશે, અને અત્રેથી બહાર જવાનો પણ કોઈ રસ્તો હશે।”

“રક્તચ થમા આ છબીઓ તેમજ આ સ્થાન વિષે કંઈ લખેલું આપણા વાચવામા આવ્યું નથી।” ઇદ્રજીતસિંહ કંઈ વધુ બોલવા જતો હતો, એટલામા ઓરડામાની વાળની પેટી-માથી સંભળાવ મધુર ગાયન બધ થઈ તરતજ જાણે કોઈ માણસ બોલવું હોય એવો તેમાથી અવાજ સંભળાયો—‘સાબજો! સાબજો!’ આ અવાજથી અન્યબધ થઈ બંને કુમારો આતુરતાથી વાળની પેટી પાસે જઈ તેમાથી આવતો અવાજ સાંભળવા લાગ્યા ‘સાબજો સાબજો!’ એ શબ્દો ધણી વાર સુધી વાળમાથી સંભળાવા લાગ્યા, એટલે ઇદ્રજીતકુમારે કહ્યું—“એકનો એક શબ્દ આટલી વાર સુધી વાળમાથી સંભળાય છે, તેનું કારણ હશે।”

આમ કહી પોતાના ખીસામાથી કેરા પાનાની એક ન્હાની ચોપડી અને શાહીના ખડીયા સાથની કલમ કહાડી તે લખવાને સજ થઈ ગયો. થોડીક પળ વાળનો અવાજ બધ રહ્યા બાદ તેમાથી નીચે મૂળબ શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા, જે કુમાર લખવા લાગ્યો:—

‘કોઈ હરતી ફરતી પાસેથી તલેસમની કુચી મેળવો, પણ તલેસમ સંપૂર્ણ તોડવાનો વિચાર કરશો નહિ તમારે અમત્યની સર્વ વાતો આ વાળમા ભરી છે ચાવી આપી સાબળો. એક વાર સાબળવાથી ન સમન્ય તો ફરીથી ચાવી આપી સાબળજો એની સમજ તથા ચાવી આ એરડામાજ છે’

આટલા શબ્દો સંભળાયા બાદ વાળુ બધ થતા આન દ કુમાર બોલી ઉઠ્યો—“બસ! હવે આપણુ કામ સહેલ થશે!”

“પણ આપણે એ કુચી મેળવ્યા વગર અત્રેથી બહાર જવું નહીં! આપણે બહાર નીકળીએ ને પાછળથી એનુ દ્વાર બધ થઈ ભય તો?” ઇંદ્રજીતે જણાવ્યુ આમ કહેતો તે મહારાજ સૂર્યકાતની છબી પાસે આવી તેની નીચેનું લખાણ ‘ચાન દઇને વાચવા લાગ્યો. આન દકુમાર પણ તેની પાછળ ઉભો રહી જોવા લાગ્યો. તે છબીપરનો કેટલોક લેખ બહુ ઝીણા અક્ષરે લખેલ હોવાથી વાચી શકાતો નહોતો. આથી બને કુમારો મહારાજ સૂર્યકાતની છબીના ચોકઠાની ઉપર નીચે બારીકીથી જોવા લાગ્યા, તો તેના ચારે ખુણાપર ન્હાના ગોળ કાચ બેસાડેલા હતા. આમાના ત્રણ કાચ સાદા હતા, પણ એક જરા ઉપસેલો અને નડો જણાતો હતો. ઇંદ્રજીતે એ નડા કાચપર આગળી રાખી તો તે હાલતો જણાયો, એટલે બીજે હાથે તેને નીચેથી જરા દબાવીને આગળથી ઉચક્યો કે તરતજ તે ચોકઠાની બહાર નીકળી પડ્યો. આન દકુમાર તીલરમી બજરનો પ્રકાશ પાડતો આ સધળુ જોતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો—“ઝીણા અક્ષરો આ કાચની સહાયતાથી વાચી શકાશે!”

“અમને પણ એમજ લાગે છે.” આમ કહેતા ઇંદ્રજીતે તે કાચ ઝીણા અક્ષરોપર મુક્યો. તો અક્ષરો મ્હોટા દેખાવા લાગ્યા, એટલે બને કુમારો ખુશ થઈ આતુરતાથી તે લેખ વાચવા લાગ્યા તેમા નીચે મૂળબ લખ્યુ હતું —

કવા ખભગ વાધળાડ ચોચતછરાજમાઝથીજ ચાટ વીઠ-મડળ ઢરોણુતી તલચરમી દખધજ નર પતફમાખરી લપામસે ચજર રાલખવળે શતેષ શસરી હરળથી ફાળુફફ ક કખર ગરો ધતોડ જચદછગી જલઝયન માટઆ ઠમીડપઢડણરો.

આ લેખની મતલબ કુમારો થોડીવાર તો સમજી શક્યા નહીં, પણ આખરે તેનો અર્થ સમજાયો, એટલે આન દકુમાર સહર્ષ બ્રોલી ઉઠ્યો—“ખરેખર ! તલેસમના સખધમા આવી મુગ્ધેલીઓ ન હોય તો દરેક માણસ તેના ભેદ જાણી જાય.”

વાચનાર ! ઉપલા તીલરમી લખાણુનો અર્થ આપ પણ સહ-જમા સમજી શક્યા હશે, અને ગુચવણુ લાગતી હોય તો જરા ધ્યાન દઇને વાચી વિચાર કરશે. તો સ્પષ્ટ સમજાઈ જશે.

“હવે આપણે વાળની કુચી શોધીએ.” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું—“કુચી મળતા આપણે આગળ શું કરવું, એ વાળમાથી અવાજ નીકળશે તેપરથી જાણીશું.” તરતજ બંને લાઇઓ વાળની પેટીવાળા ચોતરાની આસપાસ ફરીને ખારીકીથી જોવા લાગ્યા, એટલામા પાછળથી અવાજ આવ્યો—“અમે પણ આવી પહોંચ્યા છીએ.” કુમારોએ અન્યબીસહ પાછળ જોયું તો રાન જોરાવર-સિંહપર નજર પડી તેની તરફ કુમારોનો સ્નેહ તો હતો, તેમા તે પોતાનો ભાઈ થાય છે, એ જાણ્યા પછી વધારો થયો હતો, એટલે ઇદ્રજીતસિંહ સામે જઈ તેને ભેટી પડ્યો. આન દસિંહ પણ તેને સ્નેહથી ભેટ્યો. સ્નેહની ઉર્મિ સાત પડતા જોરાવરસિંહે કહ્યું—“મહારાજ સૂર્યકાંતની છબી નીચે લખ્યું છે, તે આપે વાંચ્યું હશે.”

“હાજી ! આપ અમારા વડીલ બંધુ છો, એ જાણી અમને બેહદ આન દ થયો છે.” ઇદ્રજીતકુમારે જણાવ્યું—“આપણે આ સખધ આપ પહેલાથીજ જાણતા હશે.”

“ધણા દિવસોથી અમે જાણતા હતા કેમકે, આ સ્થળે અમે ધણી વાર આવ્યા છીએ. આ તલેસમ વિષેનું એક પુસ્તક અમારી પાસે છે, તેમા પણ એ બીના લખેલી છે.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“ત્યારે આટલા ઠીન સુધી એ વિષે અમને કંઈ પણ શા માટે કહ્યું નહીં ?” આન દકુમારે પૂછ્યું.

“ તીલસ્મી પુસ્તકમા તેમ કરવાની મનાઈ કરેલી હતી ! હવે અમે આપનાથી કંઈ વાત છપાવી શકીશું નહીં, અને આપ પણ કંઈ છપાવી શકશે નહીં ! ” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે કહો ? આપ આ માર્ગે આવો છો શું ? અમને છાત્રી આ રસ્તેજ આપ બહાર ગયા હતા ? ” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું.

“ એ માર્ગ જુદોજ છે ! ” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો—
‘ પેલા કુવામા આપે કેટલાક દરવાજા જોયા હશે, તેમાથી સર્વથી ન્હાનો દરવાજો હતો, એ રસ્તે અમે આવજા કરીએ છીએ ! ’

“ અત્રે આપને શા માટે આવવું પડે છે ? ” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું.

“ અત્રે અમે વર્ષાથી ફસાઈ પડ્યા હતા, જેમાથી આપે અમારા પ્રાણ ઉમાર્યા, એટલે બે ત્રણ વારથી વધુ વખત આવવાનો પ્રસંગ નથી મળ્યો ! હવે મહીનામા એક વખત આ ઓરડાએ અમારે હાથે સાફ કરવાને આવવું પડે છે ! અમારી પાસેજ તીલસ્મી પુસ્તક આપ વાચશે તો આ તલેસમની થોડીક હકીકત તેમજ જમાનીયાની ગાદીપર બેસનાર રાજા માટે વડીલો જે નિયમો લખી ગયા છે, તે આપ જાણશો ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.
“ એ નિયમાનુસાર દરેક માસની અમાવાશ્યાને દીને અમે અત્રે આવીએ છીએ ! આપની તેમજ બાઈ આન દુકુમારની છખીએ અમેજ નિયમાનુસાર અત્રે ટાગી છે કેમકે, વડીલો એવીજ રીતે પોતપોતાના સમયમા પોતાના બાઈઓની છખીએ છપી રીતે તૈયાર કરાવીને આ ઓરડામા રાખતા આવ્યા છે ! આપ પોતાની મેળે આ ઓરડામા આવો નહીં ત્યાં સુધી આપનાથી દરેક વાત છપાવવી, એજ પુસ્તકમા લખેલું હોવાથી આપને અમે તલેસમની બહાર લઈ ગયા નહીં ! હવે આપનાથી કંઈ છપાવવાની જરૂર નથી ! ”

“ આ વાળ વિષે આપ જાણતા હશે ? ” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું.

“ તલેસમના ધણાક ભેદ એમા ભરેલા છે, પણ એની ચાવી ક્યા છે, તે અમે જાણતા નથી ! ” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ વાળમાથી નીકળતો અવાજ આપે સાંભળ્યો ? ” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું.

“ ધણી વાર સાંભળ્યો છે ! ” આમ કહી જમીનમાની એક લાદી દેખાડતા જોરાવરસિંહે ઉમેર્યું—“ આ પથ્થરપર પગ પડતા

વ જી વાગવા માડે છે । ત્રણેક ગતો વાગ્યા પછી કેટલીક હકીકત જણાવી તે બધ થઈ જાય છે । ”

“આ પણ આપે સાબળ્યું હશે । ” વાનમાથી નીકળેલા શબ્દો ચોપડીમા લખેલા હતા તે બતાવતા ઇદ્રજીતે પૂછ્યું

“સાબળ્યું છે, અને એનો ભાવાર્થ સમજ્યો છે, પણ એ માટે આપનેજ મહેનત કરવાની છે । ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“મહારાજ શ્રી સૂર્યકાંતની છબી નીચે ઝીણા અક્ષરોમા જે લખ્યું છે તે પણ આપે વાચ્યું હશે ? ” આન દકુમારે પૂછ્યું

“એ અક્ષરો બહુજ ઝીણા છે તેથી વાંચી શકાતા નથી । ” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો

“અમે એ વાંચ્યા છે । ” ઇદ્રજીતે કહ્યું

“કેવી રીતે ? ” જોરાવરસિંહે અજબ થઈને પૂછ્યું આના જવાબમા ઇદ્રજીતે જડા કાચની હકીકત જણાવી, અને તેની મદદથી તેને તે વાંચ્યા બાદ પૂછ્યું - “એનો ભાવાર્થ સમજ્યો ? ”

“હા જી । ” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો

“આપ અમારા વડીલ બધું છે છતાં અમને મ્હોટે નામે બોલાવો, એ યોગ્ય નથી । ” ઇદ્રજીતે કહ્યું

“તો હવેથી એમ નહીં કરીશું । ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું - “પણ હવે આ વાનના ચોતરામાથી કુચી કહાડવી જોઈએ । ”

“અમે પણ એજ તજવીજમા હતા, એટલામા આપ પધાર્યા । ” આન દસિંહે જણાવ્યું - “બીજી કેટલીક વાતો આપને પૂછવી છે । ”

“કુચી રોધીને પૂછજો । ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું આથી સંતોષ ન પામતા આન દકુમારે પૂછ્યું - “અમે એક સ્ત્રીને આ ચોરડામા આવતી જોઈ, જે અમને જોઈ બીજી ચોરડીમા જઈ અદ્રશ્ય થઈ ગઈ । આથી તે કાણ હતી અને અત્રે ક્યાથી આવી હતી ? ” આમ કહી તેણે તે સ્ત્રીને લગતી સવિસ્તર હકીકત જણાવી આથી આશ્ચર્ય પામી જોરાવરસિંહે કહ્યું - “એક સ્ત્રી અત્રે આવી, એ આશ્ચર્યની વાત । ફીકર નહીં । એ વિષે પછી વિચાર કરીશું । ”

“અમારી પાસેનું રક્તચંદ્ર આપ વાંચી જુઓ, અને આપનું તીલસ્મી પુસ્તક અમને વાંચવાને આપો । ” ઇદ્રજીતે કહ્યું

“ભલે એ પુસ્તક વાંચ્યાથી આપને લાભ થશે । ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું - “ખાવાપીવાની અને તલેસમના ધણાક ગુપ્ત

લેદ એથી આપની નજીમાં આવશે ! આપ વાનની કુચી મેળવવાની તજવીજ કરો, એટલામાં અમે પુસ્તક લઈ આવીએ !”

“કુચી શોધીએ એટલીવાર આપ અત્રેજ રહો કેમકે, આપ પણ અમને મદદગાર થઈ પડશો !” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું

“લલે !” નેરાવરસિંહે કહ્યું

જે ચોતરાપર વાનની પેટી હતી, તેમાંજ તેની કુચી હતી, એમ કુમારે જણતા હોવાથી ત્રણે બાઈએ ચોતરા પાસે ગયા નેરાવરસિંહ પાસે પણ તીલસ્મી ખજર હવ તે કહાડી તેને હાથે દબાવી પ્રકાશ પાડતા તેણે કહ્યું-“આપ શોધ કરો !”

“આપની પાસે પણ તીલસ્મી ખજર છે શું ?” આનંદ-કુમારે અન્યબી સહ પૂછ્યું

“હા ! એ ખજરજ ધણુ ખડ અમે રાખીએ છીએ !” નેરાવરસિંહે જણાવ્યું—“તલેસમમા આવીએ ત્યારે તે અવશ્ય પાસે રાખવુંજ પડે છે, કેમકે વડીલોની એવી આજ્ઞા છે !”

બંને કુમાર ચોતરાને ચારે તરફથી બારીકીથી જોવા લાગ્યા તેની બે બાજુએ હાથા હતા, તે જોઈ ઇદ્રજીતે કહ્યું-“આ બંને હાથા બેથી જોઈએ !” આમ કહી તેણે હાથાને પોતાની તરફ ખેંચ્યા તેમજ આમ તેમ ફેરવ્યા, પણ તે ન હાલવાથી તેણે કહ્યું—“આપણુ બંને બાઈ સાથે બેચીયુ તોજ ફાવીશું એમ જણાય છે ! એ માટેજ બે હાથા રાખ્યા હશે !” બંને બાઈ સામ સામ ઉભા રહી હાથા પકડી પોતાની તરફ ખેંચવા લાગ્યા, એટલે બંને હાથા બહાર નીકળી આગ્યા, અને ચોતરાની એક તરફનો ભાગ બારણા પેઠે ઉઘડી ગયો નેરાવરસિંહે નીચા વળીને તીલસ્મી ખજરનો પ્રકાશ તેમાં નાખ્યો, અને ત્રણે બાઈએ આતુરતાથી તેની અંદર જોવા લાગ્યા તેમાં એક નહાની ચોકી ઉપર એક તામ્રપત્ર પડ્યું હતું, જેના ઉપર એક કુચી પડેલી હતી ઇદ્રજીતે હાથ અંદરની તરફ લાવવાને ચોકી બેચી પણ તે ખસી નહીં, ત્યારે તેણે તામ્રપત્ર અને કુચી ઉપાડી લીધા નેરાવરસિંહે ઉઘડી ગયેલું બારણુ બંધ કરવા માડ્યું, પણ તે બંધ થયું નહીં બંને બાઈએ તામ્રપત્રપર નજર કરી તો વાનને ચાવી કેમ આપવી તેનો ખુલાસો લખેલો જણાયો આથી ખુરા થઈ ઇદ્રજીતસિંહ વાનને કુચી આપવા જતો હતો, એટલામાં નેરા-

વરસિંહે કહ્યું—“અમારા વિચાર મૂળબ આપ હાલ બહાર ચાલી સ્વચ્છ હવા ખાઈ જરા વિશ્રામ લ્યો। પછી ઠીક લાગશે તેમ કરીશું।”

“હા। આ સ્થાનમા લાખો સમય રહેવાથી જીવ અભરાઈ ગયો છે, અને અમને ચક્કર આવે છે।” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું.

“અમારી પણ એવીજ સ્થિતી છે, અને તરસ પણ બહુ લાગી છે।” અન દકુમારે કહ્યું.

“તો અમારી સાથે એક ખાગમા ચાલો। ત્યા ખાવાપીવાની પણ સારી સગવડ છે।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“ભલે ચાલો। કયે રસ્તે જવાનું છે?” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું.

“આપ આવ્યા તે માર્ગે।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું.

“ત્યારે ભાઈ આન દસિંહને જે ઓરડો દેખાડવાની અમારી ઈચ્છા હતી તે પણ એમના જોવામા આવશે।” ઇદ્રજીત ઊભી ઉઠ્યો। પછી બંને ભાઈઓ સહ જોરાવરસિંહ ત્યાથી ચાલ્યો. આન દકુમારે જે ઓરડીમા ઇદ્રજીતને આવતો દીડો હતો તે ઓરડીમા તેઓ આવ્યા, એટલે ઇદ્રજીતકુમારે જોરાવરસિંહને કહ્યું—
“આપ આ માર્ગેજ અત્રે આવતા હતા શું? અમારે તો એના બારણાની સાકળ ખજરથી કાપી નાખવી પડી।”

“અમે એ તાળાને ચાપ દખાવી ઉઘાડતા હતા।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, એટલે આન દકુમારે પૂછ્યું—“આ તલેસમના સર્વ તાળા શું એજ પ્રમાણે છૂપી ચાપ દખાવવાથી ઉઘડે છે?”

“સર્વ નહી, પણ કેટલાક એવા છે, તે અમે ઉઘાડીએ છીએ।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું. પછી તેઓ ત્રણે આગળ ચાલ્યા, અને જે વિચિત્ર ઓરડા વિષે ઇદ્રજીતે આન દકુમારને કહ્યું હતું, તે ઓરડામા આવી પહોંચ્યા. રાત્રી જોરાવરસિંહને તે ઓરડો કંઈ નવો જોવાનો નહોતો, પણ આન દસિંહ તેમા નજર ફેરવતા અભયબીમા ગરકાવ થઈ રહ્યો. વીલસમી ખજરના પ્રકારથી ત્યાની સર્વ વસ્તુઓ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. આ ઓરડો લગભગ ત્રીશેક હાથ લાખો અને પહોળો હતો. તેના ચારે ખૂણામા ચાર સિંહાસન ગોઠવેલા હતા, જેમા મ્હોટા તેજસ્વી હીરા, પાના અને માણેક મોતીઓ જડેલા હતા. તેમની નીચે સૂવર્ણના ખુમ-ચાઓમા પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીઓને પહેરવાના રત્નજડીત આભુ-

ખણે પડ્યા હતા ચારે સિદ્ધાસનેની પાછળથી લોખડો એકેક ચાલ્યો. ઉપરથી મહેરાળની માફક ગોળ થઈને ચોરડાના મધ્યમાં એકબીજા સાથે જોડેલો હતો. તેમાં જડેલી એક કડીમાં એક માણસને ફાંસી દીધી હોય તેમ તેના ગળામાં લોખડોની સાકળ હતી. આ લઠકતા માણસના પગ આગળ એક સુદરી પોતાના છટા કેશે તેને માટે રોક કરતી હોય તેવી હાલતમાં બેઠી હતી. તેની પાસે એક બીજી યુવતી હાથમાં ફાંસ લઈ બેઠી હતી, જેને જોતાજ આનંદસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“આ સ્ત્રીનેજ અમે પેલા ચોરડામાં જોઈ હતી.”

“એ તો અન્યબી સરખું છે. એમ તે કદી બને?” જોરાવરસિંહે અન્યબી બતાવી

“બને કે નહીં બને, એ તો એને પૂછીનેજ આપ ખાત્રી કરો!” આનંદકુમારે જણાવ્યું

“આપ એને જીવતી સમજો છો?” જોરાવરસિંહે હસીને કહ્યું—“એને હાથ લગાડી જુઓ.” આનંદકુમાર યુવતી પાસે જઈ થોડી વાર સુધી તેની તરફ જોતો ઉભો રહ્યો. કદાચ તે જીવતી હોય, એમ ધારી પોતાના વડીલ બધુની મર્યાદાનો લોખડો ન થાય એ માટે તેણે તેને હાથ લગાડ્યો. નહીં જોરાવરસિંહ પૂતળા પાસે જઈ બોલ્યો—“ઉભા રહીને જોયાથી જણાશે નહીં. એને ઠોકરીને ખાત્રી કરો.” આમ કહી તેણે પૂતળાના મસ્તક પર હાથ ઠોક્યો, એટલે કોઈ ધાતુની પોકળ વસ્તુને ઠોકતા જેવો અવાજ નીકળે તેવો અવાજ સંભળાયો. હવે આનંદસિંહની શંકા મટી, અને તે બોલી ઉઠ્યો—“આ તો નિર્જીવ છે, અમે દીઠેલી યુવતી આવીજ હતી રગઢગ, પોપાકમાં પણ ફરક નથી!”

“ત્યારે એ લેદ તો પ્રભુ જાણે.” જોરાવરસિંહ બોલી ઉઠ્યો. “તમે એ વાત કહી ત્યારથી અમને ખટકો લાગ્યો છે. એનો પત્તો મેળવીશું ત્યારે ચેન પડશે. હાલ તો અત્રેથી ચાલો!” આમ કહી પેલા લઠકતા માણસ પાસે જઈ તેણે તેના પગને નીચેની તરફ ખેંચી વાર ખેંચ્યો, અને પછી ત્યાંથી ખસી જઈ તે ઇદ્રજીતકુમાર પાસે આવી ઉભો. પુરુષને આચકો લાગતાજ તે ચોરડામાં લચાનક અવાજ સંભળાવા લાગ્યો, જે ક્યાંથી આવે છે તે જણાવું નહોતું. પાંચેક ઘડી સુધી આ અવાજ સંભળાયા બાદ

એક ઘડાકો થતા સામેની તરફ એક દરવાજો ઉઘડી ગયો, અને જોરડામાં સર્વ શાત થઈ ગયું ત્રણે ભાઈ પેલા ઉઘડેલા દરવાજામાં દાખલ થયા, તો તેમાં ઉપર ચઢવાને પગથીઓ જણાઈ, જે માર્ગ ઉપર ચઢી તેઓ એક જ્ઞાનકુડા નજગળાગમાં જઈ પહોંચ્યા આ નાનુક પણ મનોહર બાગમાં સંગેમરમરની ઝીણી નળીઓ આડી અવળી ગોઠવીને તે મારફત નહેરનું પાણી સર્વ વૃક્ષોને પહોંચવું હતું સુગંધમય પુષ્પોનો સુવાસ મદમદ વહેતા વાયુ સાથે મળી જઈ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યો હતો સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો હતો રાત્રીએ ખીલનારી કળીઓ ચ દ્રદેવતા દર્શનની આતુરતાથી રાહ જોતી હતી આખા દિવસના પરિશ્રમથી બને કુમાર બહુજ થાકી ગયા હતા નહેરને કિનારે એક સીલાપર બેસી વસ્ત્ર ઉતારી નિર્મળ જળમાં હાથમુખ ધોઈ પાણી પી તેમણે તરસ મટાડી તેઓ સ્વસ્થ થતા જોરાવરસિંહે કહ્યું—“જ ગલ, વગેરે જઈને સ્નાન કરી સંધ્યાદિ નિત્યકર્મ કરી આપ સજ થાઓ, એટલામાં ખાસ બાગમાં જઈ અમે આપને માટે ભોજન અને અમારૂં તીલસ્મી પુસ્તક લઈ આવીએ । અત્રે ફળના ઝાડ પણ ઘણા છે । ઈચ્છા હોય તો ફળ ખાજો ।”

“આપ ભોજન અત્રે લાવો તે કરતા અમેજ આપની સંગે ખાસ બાગમાં આવીએ તો હરકત છે ?” આન દકુમારે પૂછ્યું

“હરકત તો કંઈ નથી, પણ આપ તલેસમની બહાર આ સમયે ન આવો તો સારું, એમ અમે ધારીએ છીએ । તીલસ્મી પુસ્તકમાં પણ એમજ ફરમાવેલું છે ।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“પણ આપ સત્વર પાછા ફરજો ।” ઇદ્રજીતે કહ્યું તરતજ જોરાવરસિંહ એક તરફ વિદાય થયો, અને બને કુમાર સ્નાન સંધ્યા કરવામાં શુ થયા

— * —

પ્રકરણ ૪ થું.

—*—*—*—

કીસનરાય બન્યો ।

કીસનરાયને આપણે બૂલીજ ગયા । તેની તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચાય છે । જમાનીયાથી નહાસીને તે સ્વાર્થિ મિથીલા-

પુરના રાજ્યની હદમાના એક ન્હાના શહેરમા ધર બાડે લઈને સુખચેનમા રહેતો હતો. આ શહેર ન્હાનું હતું, તોપણ ત્રણેક સારા વિદ્વાન અને અમારો ત્યા રહેતા હોવાથી તેમજ ત્યાની વસ્તીનો તેમનાપર બહુજ આદર હોવાથી તેઓ ત્યા માનીતા થઈ પડયા હતા. ક્રીસનરાય પાસે પુષ્કળ ધન હતું, પણ તે મતલબી અને કનુસ હોવાથી સાધારણ હાલતમા રહેતો હતો. એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી નોકર તેમજ તેની ધણીચાણી ઉપરાત ધરમા બીજું કાંઈ નહોતું વાચનાર. ક્રીસનરાય આ સ્ત્રી પરણી લાવ્યો હતો કે એમ ને એમ ધરમા ઉપાડી આવ્યો હતો, તે સમજાવું નહોતું. કાંઈ એમ ધારણ કે, તે પરણી આવ્યો હતો, પણ જેઓ તેના અજબકુમારી સાથેના સખ ધની હકીકત જાણતા હતા તેઓને એ માટે શક હતો વાચનાર. આ શહેરમા ક્રીસનરાય કંઈ અનણ્યો નહોતો. તે વારંવાર આ શહેરમા આવી ગયો હતો. તેને ત્યા આવી રહ્યાને ધણા દીન થયા નહોતા, પણ તે ત્યાનો લાખા વખતનો રહેવાસી હોય, એવી રીતે રહેવા લાવ્યો હતો. પોતાનો પિતા વર્ષતાળ મહારાજ કુલીનસિંહની કૃપાથી ધનવાન બની એ શહેરમા આવશે, અને પછી પોતે મ્હોટા ઠાઠમાઠથી સુખચેનમા જ દગી ગુજરશે, એમ તે રોખચલ્લી માફક મનમાજ મોતીના ચોક પૂર્યા કરતો હતો, પણ તેના એ હવાઈ કિલ્લા કેટલે અરે પાર પડયા, તે આપણે આગળ ચાલતા જોઈશું.

રાત લગભગ એક પ્રહર વીતી ગઈ હતી. ક્રીસનરાય પોતાના ધરના દીવાનખાનામા ગાદી તકીયા, વગેરેને ગોઠવવામા ગુ થઈ ગયો હતો. દીપકનો પણ ઠાઠ સારો કીધો હતો. કોઈ મહેમાનનો આદરસત્કાર કરવાની તૈયારી થતી હોય, એમ જણાવું હતું તેની સ્ત્રી ભાતભાતના બોજન તૈયાર કરવાની ધમાલમા ધરમા દોડધામ કરી રહી હતી. સર્વ તૈયારી થતા ક્રીસનરાયની સ્ત્રીએ પોતાની દાસીને કહ્યું — “જે તો ગજપાલ બાબુ આવ્યા કે?”

“શેઠાણી! અધિરા શું થયા છે? તમારા કરતા એમને વધુ ઉતાવળ હશે!” દાસીએ ધીમેથી તેના કાનમા કહ્યું આથી મુખ મલકાવીને તે બોલી — “શુચી! એ તે ક્યાથી જણાયું?”

“તમારી રીતભાતથી વળી! પેલી પૂર્ણિમાની રાતની વાત ભૂલીશ કે? આ તમારીજ —” દાસીનું બોલવું પૂર્ણ થાય તેટલામા

ક્રીસનરાય લટકતી ચાલે ચાલતો ત્યા આખ્યાથી દાસી બોલતી અટકી ગઈ થાળીઓ ભોજન પીરસીને તૈયાર કરેલી હતી તે ધારીને ભેતો તે બોલ્યો—“અરે! મુરખો! કેમ નથી પીરસ્યો?”

“દીઠો તમારો મુરખો! એવો ગંધાતો કોહેલો મુરખો મ્હોટા માણસની થાળીમા પીરસાતો હશે?” શેઠાણીએ છલુકો કીધો આથી ક્રીસનરાય ગુસ્સે થઈ બોલી ઉઠ્યો—“સડેલો મુરખો! ઉપાડી આવુ, એવો હુ આખે આધળો તો નથી!”

“આધળા સત્તર વાર! આખો હોત તો અજળ તેમજ તમારા માતાપિતાને ઓળખવાના આટલા વર્ષથી ફાફા મારત નહીં!” પોતાની સ્ત્રીના આ શબ્દોથી તપી ગઈ ક્રીસનરાય બોલી ઉઠ્યો—“બસ! તારા રોજના આ મહેણાથી હુ હવે ક ટાળ્યો! મારા ક્યા ભોગ લાગ્યા હતા કે, તને મારા ધરમા આણી!”

“ભોગ નહીં—સુભાગ્ય સમજો! હુ ધરમા આવી ન હોત તો આવા અમીરો તમારે દરવાજે થુ કવા પણ ન આવત!” આટલું મનમા બોલી તેણી છલુકો કરીને પોતાના પતિપત્નિ બોલી—“મારા ભોગ લાગ્યા તે હુ આ ધરમા આવી! ઘેર આવતા દરેક માણસને મ્હોડું બતાવવું પડે છે! સ્ત્રીઓને બેસવાનું બેસવું ઓરડો પણ ધરમા નહીં! તમારા ભાઈબધોની ખીદમત કરતા હવે તો હુ થાકી! પેલી મુગી અજળ ધરમા આવી હોત તો બખર પડત! હમણા મારી પાસેથી ચાલ્યા જાયો, નહીંતો મારા મ્હોડામાથી કંઈ સાલજશે!” દાસીએ મહા મહેનતે તેણીને શાત પાડી પતિપત્નિ વચ્ચેની આ લડાઈ બંધ પાડી, એટલામા બહારને દરવાજે કોઈ બૂમ પાડવું હોય, એવો અવાજ સંભળાયો તરતજ ક્રીસનરાયે બહાર ગઈ દરવાજે ઉઘાડ્યો, અને ગજપાલ બાબુને સન્માનસહ ધરમા તેડી લાવી હતી ગાદીએ બેસાડ્યો થોડી વાર ગપ્પા માર્યા બાદ ભોજનને માટે કપડા ઉતારવાનું જણાવ્યું પાટલા ગોઠવીને થાળીઓ તૈયાર હતી, એટલે બંને જમવાને બેઠા જમતા જમતા ખુશ મસ્કરી કરતા ગજપાલે કહ્યું—“ક્રીસનરાય! હમ્મરમા તમે મારા કરતા મ્હોટા છતા અમારા ભાણી પીરસવા આવતા મ્હોટો ધુ મટો તાણે, એ તમને પર્સદ છે શું? આપણ વચ્ચેની બાઠ મિત્રાચારીમા પરદો કેવો?”

“હમરે તો હુ મ્હોટો ખરો પણ આપ સરખા અમીર આગળ આવતા એ સરમાય છે.” કીસનરાયે હસીને જણાવ્યું.

“એમા સરમાયુ શા માટે જોઈએ? કદાચ આપને સરમ લાગતી હોય તો કોણ જાણે?” ગજપાલે મશ્કરીમા કહ્યું.

“મને સરમ લાગે? આપની સાથે મારે જુદાઈ છે? આપને માટે તો હુ મારા સગાઓની પણ દરકાર કરતો નથી!”

“અને હુ મારા મ્હોટા ભાઈ સાથે કંઈયે કરી તમને લાઢોર સાથે તેડી ગયો કે નહીં? ભાઈ! છવ મળ્યો ત્યા પછી લાજ ને ધુ મટો કેવો! તમારે જુદાઈ રાખવી હોય તો બલે!”

“આપ એ શુ જોલ્યા?” આમ કહી કીસનરાયે પોતાની સ્ત્રીને જોલાવીને કહ્યું—“હવે આ ધુ ધટ કહાડી નાખો! ગજપાલ બાબુ તો આપણા ધરના છે!” તરતજ કીસનરાયની સાધ્વી (?) સ્ત્રી ધુ ધટ કહાડી નાખી ખુલ્લે મ્હોટે પીરસીને આગ્રહ કરી ગજપાલને જમાડવા લાગી. આમ હાસ્યવિનોદ સાથે બંને મિત્રો જમતા હતા, એટલામા બહારથી કોઈએ મ્હોટેથી જૂમ પાડી—
“અરે! કીસનરાય!” આ અવાજ સાંભળતાજ કીસનરાયે ચમકીને કોણ છે તે જોઈ આવવા પોતાની દાસીને હુકમ કર્યો.

દાસીએ ઉતાવળે જઈ દરવાજે ઉઘાડી બહાર જોયું તો એક ખુરખાવાળા પુરુષપર તેની નજર પડી તેનું તમામ શરિર કાળા વસ્ત્રથી ઢાકેલું હતું તેના વસ્ત્ર એટલા ઢીલા હતા કે તે યુવાન હતો કે વૃદ્ધ તે જાણી શકાય નહોતું. દાસી તેને જોતા જરા ગભરાઈ, પણ ગજપાલના નોકરોને બહાર જોડેલા જોઈ હિમત ધરી તેણે તેને પૂછ્યું—“તમે કોણ છો? રોઠજીને મળવું હોય તો જરા જોસો! રોઠજી ભોજન કરવા બેઠા છે!”

“ભોજન કરી લે ત્યા સુધી હું જોટી થઈશ નહીં! એમને આ પળે મારી પાસે મોકલ! સ્વાદિષ્ટ ભોજનની થાળી મૂકી એમને ઉઠવાની ઈચ્છા ન થાય તો કહેજે કે મોહનમઠનો પૂજારી આવ્યો છે!” ખુરખાવાળાના આ શબ્દો તેમજ તેના દમામદાર અવાજથી દાસીએ તેને કંઈ ન પૂછતા બારણા બંધ કરી ઉતાવળે કીસનરાય પાસે જઈ તમામ હકીકત જણાવી. મોહનમઠના પૂજારીનું નામ સાંભળતાજ કીસનરાયના હાથમા કોળીયો રહી ગયો. ઉતાવળે ઉઠતા તે ગભરાયેલે અવાજે ગજપાલ પ્રત્યે જોડ્યો—“આ માણસ સાથે

મારે અમત્યની વાત કરવી છે, એટલે થોડા સમય માટે આપ મને ક્ષમા કરશો ! આપ સરખા મિત્રને એકલા મૂકી જતા મને ખરાબ લાગે છે, પણ મનમા ખોટું આશુરો નહીં ! આપના બાબીથી આપને મારી ખોટ જણાશે નહીં !” આટલું કહી પોતાની સ્ત્રીને બોલાવી તેણે ઉતાવળે કહ્યું—“ ગજપાલજીને ખરોખર જમાડને, અને ઉમદા દ્રાક્ષાસવ કાલે આણ્યો છે, તે એમને ભોજન બાદ જરૂર આપને !” આટલું કહી હાથમુખ ઘોઈ શરિરે પીછાડી એહોડી તે દરવાજે ઉઘાડી બહાર ગયો. તેના જવાથી ગજપાલ દીલગીર થવાને બદલે પિડા ટળી એમ માની આનંદ પામ્યો. દરવાજાપર ઉભેલા પુરખાવાળા પુરુષ સાથે ત્યાજ કંઈ વાત કર્યો વગર કીસન રાય તેને હાથ પકડી ધરથી થોડે દૂર લઈ ગયો. તેમની વાત સાંભળ નાર આસપાસ કોઈ નથી એમ ખાત્રી કીધા બાદ એકાત સ્થળે ઉભા રહી કીસનરાયે તેને કહ્યું—“ આપની ખૂમ સાંભળીનેજ હું બળી ગયો, પણ દાસીને જરા દેખાવ કરવાને મોકલી તેણે આવીને મોહનમઠના પૂનરી તરીકે આપને જણાવ્યા ત્યારે આપ કંઈ ભય - કર સમાચાર લાવ્યા હો એમ સમજી હું ગભરાયો !”

“ એમજ છે !” પુરખાવાળા પુરુષે જણાવ્યું—“ તમે અજબ થશો કે લાખા સમયથી તમારો ખોવાયેલો પિતા-વર્ધતાળ ખુલ્લી રીતે ફરવા જેવી સ્થિતિમા નથી ! અત્યાર સુધી છપા રહેલ તેના દુર્ભાગ્ય એકાએક પ્રગટ થયા છે ! તમારી માતાને પણ તેણે છવતે મૂવા સરખી કરી છે, અને તમને છેવટના આશીર્વાદ કહેવરાવ્યા છે ! હું તેનો કાસદ થઈ આ સંદેશો કહેવા તથી આવ્યો, પણ ખરાબ ગૃહથી આવી પડનારી આફતના નિવારણાર્થ જોશીએ બતાવેલા દાનનું ફળ બની આવી પડનારી આફત સામે તમારે રક્ષણ કરવાને આવ્યો છું ! હવે તમે આજકાલના જોશીરાજેના કર્મભંડારમાંથી અદશ્ય થયેલી વિદ્યા માફક તાકીદે ક્યાંક અ તરફયાન થઈ જાઓ !”

“ અરેરે ! તમારી દેવ ગઈ નહીં !” કીસનરાય બોલી ઉઠ્યો—
“ અલ્પ કારિક લાખા બાળુએ રાખી દુ કમા કહો શું છે ?”

“ તમારી ખુદ્દિ જડજ રહી ! હવે, દુ કમાજ કહું છું ! તમારા પિતાના છપા રહેલા દોષ વાદળમાંથી અ દ્રવી માફક એકાએક પ્રગટ થયા છે ! સિંહના પંજમા સપડાયેલી હરીણી પેરે તમારી માતા પણ દુશ્મનોના પંજમા સપડાઈ છે ! હવે તમારી પાછળ શિકારી

પેઠે દુશ્મનો પડયા છે ! બીજાનામાના માકડની પેઠે કોઈ પકડે તે પહેલા તમે અદશ્ય થઈ જાઓ !”

“ સમજ્યો ! મહારાજ કુલીનસિંહની જાણમાં પિતાજીના દોષ આવ્યા ! બહુ ખોટું થયું ! ચતુરસિંહ અને કમલીનીએ પિતાજીને એ માટે પહેલાથી ક્ષમા કરી, એ ઉપર મને ભરોસો હતો !”

“ તમારા પિતાના હાલ જહેરમાં આવેલા નવા ગુન્હાઓ આગળ આગલા ગુન્હા સૂવર્ણ આગળ કથીર સમાન છે !”

“ અહોહો ! તમારામાં આ એવું ન હોત તો તમે બહુજ કામના માણસ થઈ પડત ! આપણે રસ્તા વચ્ચે ઉભા છીએ, એ જાણો છો છતાં દુઃકમાં વાતનો અંત આણતા નથી !”

“ કારણ કે માડ નામ પણ એવું દુઃક—એકલું નથી ! રાધા અને કૃષ્ણ એ બે શબ્દો મેળવીને માડ નામ પાડનાર ફોઈને ધન્યવાદ છે એ મ્હોટાઓની આખર ખાતર નામ પ્રમાણે રસિક ભાષા બોલવાની હું તજવીજ કરું છું ! રાધાજીના અદ્વૈત પ્રેમ પેઠે મારી વાતોની પણ તુલના થાય તેમ નથી ! રસ્તા વચ્ચે ઉભા રહી વાતો કરવાનું તમને ઠીક ન લાગતું હોય તો જરા આગળ પધારો—નદી કિનારે એકાંત સ્થળે બેસી માડ કહેવું આતુરતાથી સાંભળો ! સત્વર ચાલો ! કુલીનસિંહના અધ્યારો આવી પહોંચશે તો હાથપગમાં ઝાઝરીયા પહેરાવી દેશે !”

“ બસ ! હવે તમારા પીંજણથી કંટાળ્યો ! આવી પડનારી આકૃત વિષે હું મારી મેળે બળર મેળવીશ ! હનુમાનજીના પૂછડા માફક તમારી વાતનો અંત આવે તેમ લાગતું નથી !”

“ શાહબાસ ! ધણુ જીવો ! તમારી વાણી પણ અલકારિક બનવા માડી, એ જોઈ હું હર્ષવેદો થાઉં છું ! અત્યારનો તમારો ગુસ્સો ભુખ્યાને દુધથી ભરેલા કટોરા જેવો પ્રિય લાગે છે !”

“ ત્યારે એમજ કહો કે, તમે ભુખ્યા છો, અને પેટની પૂજા નહીં થાય ત્યાંસુધી મુદાની વાત કહેશો નહીં !”

“ વાહ ! કેવા સમજી ગયા ! તમારે ત્યાજ ભોજન કરી ઉપર દક્ષણા લીધા બાદ તમને તમામ ભેદ જણાવવાનો વિચાર હતો, પણ તમારા દ્વાર આગળ પહોંચતા ધરમાંથી આવતા દૂર્ગંધથી મારી ખાત્રી થઈ ગઈ કે, હવે તમારા હાથનું પાણી પણ મારાથી પીવાય તેમ નથી ! ઈશ્વરેચ્છા ! હું તમારો મિત્ર છું,

એટલે જે કાર્ય માટે આવ્યા છું તે પૂર્ણ તો કરીશ ।” આટલું બોલી કાણુ માત્ર કંઈ વિચારમાં ચૂપ રહ્યા બાદ તે બોલ્યો—
 “ના । તમે હવે મિત્રતાને યોગ્યજ નથી । બસ । મેં કહ્યું તેટલા પરથી સમજી જઈ કરવું હોય તે કરજો ।” આટલું કહી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો । ક્રીસનરાયે ઉભા રહેવાને તેને બૂમો પાડી, પણ તે તો જતોજ રહ્યો, અને ક્રીસનરાય પોતાના દૂદેવ માટે અફસોસ કરતો ઘેર પાછો ફર્યો । તેનો ધનવાન યુવાન મિત્ર તેને માટે બોટી ન થતા મહેમાનગીરીનું સંપૂર્ણ સુખ ભોગવી પોતાને ઘેર વિદાય થયો હતો । તેની સ્ત્રી થાકીને લોથ થઈ શય્યાપર આબોટતી હતી । ક્રીસનરાયને જોતાજ તે છલુકો કરી બોલી ઉઠી—“અરે । તમે તે આટલી વાર સુધી ક્યા ગયા હતા ? ક્યો ગઢ જીતવો હતો કે જમવાનું પણ પડવું મેલ્યું, અને અમીર મહેમાનને રખડતો મુક્યો ?”

“મારા પિતાપર આવી પડેલ સંકટના સમાચાર સાંભળવા ગયો હતો ।” ક્રીસનરાયે દબાયેલે અવાજે જણાવ્યું—“એના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળ્યા હોત તો હું મેશ માટે નિશ્ચિત થાત ।”

“મારા પુણ્ય સસરાજી માટે આમ બોલતા આપને કોઈ દિવસ સાંભળ્યા નહોતા । આ તો અન્યબી—”

“મારી એ લાગણી આજ સુધી મત્રની માફક હૃદયમાં છપાવી રાખેલી હતી, એટલે ક્યાંથી સાંભળે । આજે તારી આગળ મુખમાથી એકાએક એવા શબ્દો નીકળી ગયા । હવે એક બોલ હું મુખમાથી નહીં કહાડું । વહાલી, હું મારી હૃદયાધાર છે, માટે કોઈને જણાવીશ નહીં કે મારા પિતાજી તરફ મારો રોષ નથી । એ વાત કોઈ પણ જાણીતો તો મારી ખરાબી થશે । પિતાજીથી હું બહુ ડર છું । એમને ખબર પડી કે, હું તેમની સાથે સ્વાર્થની બાજી રમું છું તો મારા પ્રાણ લીધા વિના રહેશે નહીં ।”

“આપ સંકટમાં આવી પડ્યા, એવી વાત તે હું કોઈને કહું ખરી કે ? પણ તમે મને યજવશો તો હું બધાને કહી દઈશ ।”

“એટલે ? હું મને ડરાવે છે ? હું મારી વાત જાહેર કરીશ તો હું બધાને કહીશ કે, હું ખરાબ ચાલની છે, અને મારાપર બોદ આજ મૂકે છે । ગાડી । પોતાના પિતા માટે તે કોના મનમાં લાગણી ન હોય ? પિતાજીને સંકટમાંથી છાડવવા હું અત્યારેજ જઈ છું । જીવને જોખમે તેમની સેવા બજાવીશ ।”

“આ રાહેરમાથી તમે જાઓ અરે, આ દુનિયા છોડી જાઓ એવા મારા સુભાગ્ય ક્યાથી!” આમ મનમા વિચાર કરી કીસનરાયની સ્ત્રી બોલી—“હવે એ સંકટમા આવી પડ્યા છે તો જઈને શુ કરશો? મુગા ધરમ બેસો! જાણે જાણતાજ નથી!”

“પણ નીચ રાધાકૃષ્ણ વખત આવે પિતાજીને જરૂર કહે કે, તેણે મને એ મહોકાણની ખબર પહોંચાડી હતી!”

“પણ એ શુ કહી ગયો તે તો કહો કે, મારો જીવ તો ઉચો ન રહે!” જવાબમા કીસનરાયે તેને તમામ હકીકત જણાવી, અને પોતાનો વિયોગ સહન કરવા તેને સમજાવી મુસાફરીની સર્વ તૈયારી કરી તે પિતાને મદદ કરવા નીકળ્યો વાચનાર! વર્ષતાળના સાથી સાધારણ માણસો નહોતા તેઓ હુન્નર, બહાદુર અને બ્યાનક તેમજ તોફાની હતા, અને ચારે તરફ એવી રીતે ફરતા હતા કે, જરૂર પડતા વર્ષતાળ તેમને સહેલાઈથી શોધી કહાડતો હતો. વર્ષતાળે ખડીયેરો તેમજ પહાડી ગુફાઓમા પોતાના ઝુકામ નક્કી કરી રાખ્યા હતા, જ્યાં તેના સાથીઓમાનો એકાદ હમેશા રહેતો હતો. આવા કેટલાક સ્થાનો કીસનરાય જાણતો હતો, એટલે ગયા-જીથી થોડે છેટે આવેલા હુન્નર ઉપરના એક ખડીયેર આગળ તે જઈ પહોંચ્યો ત્યાં વર્ષતાળના ત્રણ સાથીઓ હતા, તેમને તે પોતાના પિતાના સમાચાર પૂછતો હતો, એટલામા વર્ષતાળ કેહી માલતી-સહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના સપુતને જોઈ તે રાજ થયો. બેહોશ માલતીને પોતાના માણસોને સોંપી તે તેને એક બાજુએ તેડી જઈ પોતાના વીતક કહેવા લાગ્યો. સર્વ હકીકત સાંભળ્યા બાદ કીસનરાય બહુજ હીલગીર થવાનું ડોળ ધાલી નિશ્વાસ નાખી બોલ્યો—“હાય! પિતાજી, આપે એ વિષેની મને ખબર પણ ન મોકલાવી! રાધાકૃષ્ણે એ વાત જણાવી નહોત તે હું કેમ જાણત?”

“તોપણ આજે વ્ર મળ્યો, એ ઠીક થયું! આપણા એક સાથીની સાથે માલતીને તારી માતા રહે છે ત્યાં લઈ જઈ, તેની પાસેથી બલભદ્રસિંહની ભાળ મેળવવાની તજવીજ કર!”

“જેવી આજ્ઞા પિતાજી! આપ હવે રત્નપુર જશો?”

“હા! હું પાછો ફર ત્યાંસુધી વ્ર તારી માતા પાસે રહી બલભદ્રસિંહની ભાળ મેળવજે!” આટલી વાત કરી તે પોતાના સાથીઓ બેઠા હતા ત્યાં આવ્યો, અને બેહોશ ધનરાજને પોતે

કેદ કરી આવ્યો હતો, તેની પોતાના એક સાથીને નીશાની આપી કહ્યું—“ધનરાજને ત્યાંથી ઉપાડી મારે ઘેર કેદ કરી ઇ અત્રે પાછો આવજો!” આમ સર્વ ગોઠવણ કરીને વર્ષતાળ રત્નપુર રવાના થયો. ત્યાં તેણે શું કર્યું તે આપણે જાણ્યું વર્ષતાળના જવા બાદ ક્રીસનરાય પણ માલતીને ઉપાડી જટીલ નામના સીપાઈસહ વિદાય થયો. બપોર પડતા અરણ્યમાં એક ગલીર વડ નીચે મુસાફરીનો થાક મટાડવા તેમણે મુકામ કર્યો. અશ્વને ચરવા છુટો મુકી બેઠોશ માલતીની ગાસડી છોડી તેના હાથપગ કમ દથી મજબૂત બાંધી તેણે લખલખો સુધાડી તેની બેઠોશી દૂર કરીને કહ્યું—“માલતી! તારા સ્વરૂપ માટે મને તારાપર દયા આવે છે. વેષધારી હુન્નથી માયાવૃત્તી માટે ઇ વિનાકારણે જીંદગી બરબાદ કરે છે.”

“ખરૂં છે, પણ હવે મારા પ્રાણ ઉગરવાની આશા નથી.” માલતી નિશ્વાસ નાખી બોલી—“અરે! મારી પાસે અનગળ ધન છતાં સંસારનું સુખ મેં ભોગવ્યું નહીં. અત્યારે એ ધન મને કંઈ કામ આવનાર નથી, કોણ જાણે કેના હાથમાં આવશે, અને કોણ ભોગવશે. હકદાર વારસની ગેરહાજરીમાં રાજાજ—” આઠણ બોલતા તે રડી પડી આથી ક્રીસનરાય ગળગળો થઈ બોલ્યો—“તું રડ નહીં! તારી આખોમાના આસુ મારાથી જોઈ શકાતા નથી! ખસ! બલભદ્રસિંહ અને ઇતીરા ક્યા છે તે મને જણાવે તો તારી જીંદગી બચશે, અને તારી દોલત ઇ સુખે ભોગવીશ!”

“મારી જીંદગી બચતી હોય તો બલભદ્રસિંહ અને ઇતીરા ક્યા છે તે બતાવવા સાથે મારી તમામ દોલત પણ આપને હુ અર્પણ કરીશ, પણ આપ મારાપર એક મહેરબાની કરશો?—”

“શી મહેરબાની? ખરેખર! તારા સરખી સુદરી સંસાર-માથી દૂર થાય, એવી મારી ઇચ્છાજ નથી. બોલ! બોલ!”

“એ ગુપ્ત વાત આપને એકાતમાં જણાવીશ!”

“બાઈ! તારી કરમકથા સાબળવાની મને કુરસદ નથી!” જટીલ બોલી ઉઠ્યો—“હુ છોટા બેસુ છું! તમે સુખેથી એકાતમાં વાત કરો! હુ ગાંજની ચલમ પી થાક દૂર કરે છું!” આમ કહી તે થોડે દૂર જઈ બેઠો, અને ચલમ તૈયાર કરવામાં ગુ થાયો. એકાત થતા ક્રીસનરાય માલતીની પાસે બેઠો, એટલે તેણીએ કહ્યું—“જુઓ, આપની વહાલી અજબકુ વરી પણ મારા તાબામાં છે!”

“હે !” કીસનરાયે આતુરતાસહ પૂછ્યું-“વહાલી અજબ તમારા પંજમા છે? એ મુગી તેમજ બહેરી છતા મારા હૃદયની દેવી છે ! હું તેનો આશક-પૂજારી છું ! ક્યા છે, એ રમણી ?”

“તે મારા પંજમા હોવાથી તમે તેને મળી શકશો ! બલ-ભદ્રસિંહ અને ઇંદીરાની તમને ખબર આપવા સાથે મારી તમામ દોલત પણ હું આપીશ ! આપ એક ઉપકાર કરશો ?”

“શું જોલો? શો ઉપકાર કર ?”

“મારી સાથે લગ્નની ગાઠથી જોડાઓ કેમકે, આપની મોહક મૂર્તિએ મારા હૃદય ચોર્યું છે !”

“તારી લગ્નમર પાકટ છતા હજી તું નવી નવેલી સરખીજ દેખાય છે ! મોહક માલતી ! મને તારાપર જેહદ પ્રેમ ઉપજે છે, પણ તારી સાથે લગ્ન કરવાની પિતાજી આજ્ઞા આપશે ?”

“આપના પિતા હું ખ પામે તો મ્હોટા મૂર્ખજ સમજો ! બલભદ્રસિંહનો પતો મળવાથી એમના પ્રાણ બચશે ! ઇંદીરા મળવાથી ઇંદ્રદેવનો પણ એમનાપર રોનેહ વધશે ! વળી તમે મારી તમામ મીલકતના માલિક બનશો, એથી એમને તો લાભ છે ! તમારી અજબ પણ તમને મળશે, અને હું તમારી પ્રેમપાત્ર બની તમારી સેવામા સુખ માનીશ ! માયાવતીની પત્યાતમા હજી મારા લગ્ન થયા નથી, એ આપ ક્યા નથી જાણતા ?”

“પણ એકાદ જે આશકો સાથે પ્રેમ તો બાધ્યો હશેજ !”

“પણ એથી તમે મારી સાથે લગ્ન કરવાને અચઝાતા હો તો તમારી ભૂલ છે ! મહેરબાન ! તમારી પત્નિ એ બાબતમા ચોખ્ખી છે, એમ તમે હિંમતથી કહી શકશો ? દુનિયાના સર્વ ભેદ જાણી શકવાની તમારામા શક્તિ છે ? તમારા જેવા રંગીલા-મોજાલા આશકે એવા વિચારજ મનમા ન ચાલુવા ! હું હિંમતથી કહી શકીશ કે એથી તમારા પિતા નારાજ થશે નહીં ! તમારા પિતાએ પોતાની જીદગી દરમ્યાન કેવા કામે કર્યા છે, તેનોજ વિચાર કરો ! એ શું મ્હોડું લઈ તમને કંઈ કહેવાની હિંમત કરશે ? વળી આપણે જેસુમાર દોલતનું સુખ ભોગવીશું, એ સાધારણ વાત નથી ! દુનિયામા આપણા સરખા બાગ્યશાળી બીજા કોણ હશે ? જાઓ, હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે, તમારી પત્નિ અને અજબકુવરી મારી સાથે લડશે, વઢશે તોપણ હું તેમનાપર સગી

બહેન જોવો સ્નેહ રાખીશ !” માલતીના આ મોહક શબ્દોથી કીસનરાય સ્વર્ગનું સુખ અનુભવતો હોય એવો રાજ થઈ ગયો. થોડીવાર વિચારમાં ચુપ રહેવા બાદ તે બોલ્યો—“પણુ તે કહ્યું, તે મૂળબળ કરીશ, એની ખાત્રી શી ?”, આના જવાબમાં માલતીએ આકરા સોગન ખાધા, અને પોતાના હાથપગ છોડી નાખવાની કીસનરાયને આજ્ઞા કરી તરતજ તેણે તેને છૂટી કરી, એટલે પોતાની આગળીએથી ઝેરી વીંટી હતારીને તેણે તેની આગળીમાં પહેરાવી બેહદ સ્નેહથી તેને આર્શગન દઈ ચુબન લઈ કહ્યું—“વહાલા ! આ ક્ષણથીજ મેં આપને મારા સૌભાગ્યરક્ષક માની લીધા ! હવે આપ મારે ઘેર પધારો ! બલભદ્રસિંહ અને ઇંદીરાને તેડાવી આપના પિતાજી પાસે મોકલી દઈશું ! પ્રાણેશ ! હવે મારા ઘરબાર અને આ દાસીના હૃદયના માલીક બનો, અને આજ્ઞા કરો આપને કેવી રીતે સંતોષ પમાડું !” આટલું કહી તે ફરી તેને ભેટી પડી અધરામૃતનું પાન કરી બોલી—“વહાલા, હવે હું આપની થઈ ચુકી !”

એક યુવતીના પ્રેમ સાથે બેહદ દોલત મળવાના આનંદમાં કીસનરાય અધ બની ગયો ! માલતીએ તેની આગળીમાં ઝેરી વીંટી પહેરાવી તેના ગુણુ તેને જણાવતા તેની પક્ષી ખાત્રી થઈ કે, તે સર્વ સાચું કહેતી હતી ! તેણે ધાર્યું કે, પોતાનો પિતા તેની સાથે લગ્ન કરવા માટે ગુસ્સે થાય તોપણુ તેની દરકાર નથી ! ગુસ્સે થવાનું તેને કારણુ પણુ નથી ! મારે લીવેજ એના પ્રાણુ બચશે, એ માટે એણે તો ખુશ થવું જોઈએ ! આમ મનમાં વિચાર કરી તેણે સ્નેહથી તેને ભેટી હૃદય સાથે ચાપી કહ્યું—“વહાલી, હું પણુ હવે તારો થઈ ચુક્યો ! હવે કબૂલાત મૂળબ માત્ર કામ સત્વર પૂર્ણ કરી બતાવ !”

“દાસી તૈયાર છે પ્રિતમ ! પણુ આપની સાથે આ સીપા ઇની પિડા છે તેને અત્રેથીજ વિદાય કરી જમાનીયાના તીલસ્મી બાગ તરફ મારી સાથે પધારો ! બલભદ્ર અને ઇંદીરા ત્યાં કેદ છે, તેમને છોડવી તમારા પિતાજીને પહેલા રાજ કરીએ !”

“હા ! એમજ કરીએ ! સીપાઈને સમજાવી રવાના કરું છું !” આમ કહી કીસનરાય ગાળનો દમ મારી મસ્ત બની બેઠેલા જટીલ પાસે જઈ માલતીની હકીકત તેને જણાવી સમજાવીને વિદાય કરી

થોડીવારમા માલતી પાસે આવી બોલ્યો—“વહાલી! તારી ઈચ્છા મૂળજ સીપાઈ ગયો. તું હવે તૈયાર થા તો આપણે જઈએ.”

માલતી તૈયાર થતા કીસનરાયે અશ્વ તૈયાર કીધો, અને બંને તેપર સ્વાર થઈ પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યા. માલતી કહેતી તે તરફ કીસનરાય ઘોડો હાકતો હતો. સાંજે તેઓ એક ખડીયેર પાસે આવી પહોંચ્યા વાચનાર! આ ખડીયેરમાજ રાજા કુલીનસિંહને બલદેવસિંહે ઘેરી લીધો હતો, અને બહાદુરના રૂપમા વર્ષતાળે એ ખડીયેર આગળજ બલદેવસિંહને ઠગ્યો હતો. એ ખડીયેર આગળ માલતીએ ઘોડો ઉભો રાખવાને કહ્યું અને ઉમેર્યું—
“આ ખડીયેરમાથી એક સુરગ તીલસ્મી બાગ સુધી છે.”

“હા! એ સુરગને માર્ગેજ માયાવતી અને તેના સેવકોએ આ ખડીયેરમા આવી ઇદ્રજીત, આનંદકુમાર અને તેમના સાથીઓને કેદ પકડ્યા હતા, એમ મેં સાંભળ્યું છે.”

“તીલસ્મી બાગના બીજા ભાગમા એ રસ્તે આપણે જઈ કોઈ ન જાણે તેમ બંને કેદીઓને છાડવીએ. એ સુરગને માર્ગે ઘણીવાર આવજવ કરી છે, એટલે તેના સર્વ ભેદ હું જાણું છું. વળી એ સુરગમા જવાથી આપણને બીજા લાભ એ થશે કે, એમા આપણા કામની અમૂલ્ય વસ્તુઓ છે, જે ગમે તેટલું દ્રવ્ય ખરચતા પણ આપણને બીજા ક્યાંથી મળે નહીં! પાણીથી ન ભીંજાય અને અધ્યારીમા ઉપયોગી થઈ પડે એવા જાતજાતના પોષાક, ઘણી તરેહના ખુરખા અને સેકડો પ્રકારના ઔષધો અને અકે! તેમજ અતરો ઉપરાંત બીજી ઘણી વસ્તુઓ એમાથી હાથ લાગશે! માયાવતીનો રત્નભંડાર પણ એમા છે.”

“ત્યારે તો અવશ્ય એ સુરગને માર્ગેજ આપણું જઈએ!”

“વળી એ સર્વ વસ્તુઓથી આપણા સ્વરૂપ આપણે બદલી લઈશું, અને બે ચાર ઉપયોગી હથીયારો પણ ઉપાડી લઈશું!”

“હથીયારની મારે જરૂર નથી! કમલીનીએ આપેલું એક ખજૂર મારી પાસે છે તેની આગળ સર્વ હથીયારો રહ્યા છે!”

“કેવું ખજૂર છે વળી?”

“આ રહ્યું! એની શક્તિનું વર્ણન સાંભળી તું અનન્યબી પામીશ વહાલી!” આમ કહી કીસનરાયે કમ્બરેથી ખજૂર કહાડી

માલતીને બતાવ્યું પણ તેઓ પોતાપરથી ઉતરી એક વૃક્ષ નીચે થાક ખાવાને બેઠા. ઘોડાની હવે જરૂર ન હોવાથી તેને છોડી દેવાનું માલતીએ જણાવ્યું, જે કીસનરાયે માન્યું પણ તેણે તીલસ્મી ખજરની શક્તિનું લખાણ વર્ણન કરી તેનો હાથો દબાવી વીજળી સરખો ચમકાટ પાડ્યાથી માલતીએ પોતાની બને આપે. હાથે ઢાકી દીધી તેણે ખજર કમ્બરે મૂકી દીધું, એટલે માલતીએ આપે. ઉઘાડી આમ વાતમા થોડો સમય ગાળ્યા બાદ બને ઉઠીને ખડીયેરમા દાખલ થયા જે ભોયરામાથી કુમાર ઇંદ્રજીતસિંહ અને આન દસિંહ ગૂમ થઈ ગયા હતા, તે ભોયરામા તેઓ ગયા. આ ભોયરામા ઉતરવાની સીડી નીચેની ન્હાની ઓરડીમા સુરસેન પોતાનો સામાન રાખતો હતો, એ વાચનારને ચાદ હશેજ ! માલતીના કહેવાથી કીસનરાય પોતાની થેલીમાથી દીવટ કહાડી દીવો પ્રગટાવી તેની પાછળ તે ઓરડીમા દાખલ થયો. આ ઓરડીની ચારે તરફની ભીંત મજબૂત અને સાફ હતી એક તરફની ભીંતમાનો એક પથ્થર માલતીએ કીસનરાય ન જાણે તેમ દબાવ્યો, એટલે ખટકાસાથે મ્હોટી શીલા પાછલી તરફ હતી જઈ રસ્તો થઈ ગયો. માલતીની પાછળ કીસનરાય તે માર્ગે બીજી ઓરડીમા દાખલ થતા તેમની પાછળ તે શીલા પોતાની મેળે અસલ સ્થાનમા બેસી જવાથી દરવાજો બંધ થઈ ગયો. તે દ્વાર ઉઘાડવાની તેમજ બંધ કરવાની યુક્તિ કીસનરાયના પૂછવાથી માલતીએ તેને સમજાવી હવે તેઓ એક મ્હોટા ઓરડામા આવી પહોંચ્યા હતા, તેમા કયાય દરવાજો દેખાતો નહોતો, પણ એક તરફ એક મ્હોટી અલામારી હતી આ અલામારી ઉઘાડવાની યુક્તિ માલતીએ કીસનરાયને બતાવી તેનેજ હાથે ઉઘાડાવી, એટલે બીજી તરફ સુરગ જણાઈ તેમા દાખલ થઈ ચાળીશોક પગલા ચાલવા બાદ તેઓ એક બીજા ઓરડામા જઈ પહોંચ્યા, જેમા કેટલીક અલામારીઓ હતી તે સર્વ ઉઘાડી હતી આમાથી કોઈ અલામારીમા અઈચારીની જાતજાતની વસ્તુઓ, કોઈમા ન્હાના મ્હોટા હથીયારો, કોઈમા રંગબેરંગી બનાવટી દાઢીમૂંછ, ઈત્યાદી હતા. બે ત્રણ અલામારીઓમા કાચની ન્હાની મ્હોટી શીશીઓ હતી આ સર્વ જોતા કીસનરાયે પૂછ્યું—“આ તો બધું ઠીક, પણ રત્નભંડાર ક્યા છે વહાલી ?”

“આ સુરંગમા આગળ ખીલ આવા ઓરડામા ઝવેરાત ભરેલું છે! તીલસ્મી બાગ સુધી પહોંચતા આ સુરંગમા બાર ઓરડાઓ આવશે, જે જુદી જુદી જાતની અમૂલ્ય વસ્તુઓથી ભરેલા છે!” આમ કહી, માલતી કાચની શીશીઓવાળી અલામારી પાસે જઈને બેઠી—“આમા મેજશોખના સુગંધમય અત્તરો ભર્યા છે!” આટલું બોલી તેણે તેમાની એક શીશી લઈ તેનું બુચ ઉઘાડી તેમાંનો પ્રવાહી સુધતા કહ્યું—“વાહ વાહ! માયસ્વતી અને તલેસ્મના રાજા વિના આવી ઉત્તમ સુગંધવાળી વસ્તુનું સુગંધોગ્રવવાને ખીલે કોણુ ભાગ્યશાળી હોય!” તે શીશી બંધ કરીને પાછી તેની જગ્યાએ મૂકી દઈ એક ખીજી શીશી ઉઘાડી તે ક્રીસનરાય તરફ પાછી ફરતા તે શીશી તેના હાથમાથી છટીને જમીન પર પડી ભાગી ગઈ, અને તેમાનું અત્તર જમીન પર ઢોળાઈ ગયું આથી માલતી બહુ દીલગીર થઈ ક્રીસનરાયે પણ તે માટે પોતાની દીલગીરી જણાવી આ ઢોળાયેલા અત્તરની કડક સુગંધ જોતજોતામા ઓરડામા પ્રસરી ગઈ ક્રીસનરાય તેથી ખુશ થઈ તેના વખાણુ કરવા લાગ્યો વાચનાર! માલતીએ ક્રીસનરાયને બનાવ્યો પહેલા તેણે જે શીશી લઈને સુધી હતી, તેમાના અત્તરમા એવો ગુણુ હતો કે, તે સુ યા બાદ એક પ્રહર સુધી કોઈ જાતની બેહોશીની દવાની તે સુધનાર પર અસર થતી નહીં જે શીશી તેના હાથ માથી પડી ગઈ, તેમા બેહોશીનું અત્તર હવે આથી ક્રીસનરાય જોતજોતામા બેહોશ થઈ જમીન પર ઢળી પડ્યો. માલતીએ તેના હાથ-માથી દીવટ જમીન પર બાંજીએ મૂક્યા બાદ તેની આગળીમાથી પોતાની ઝેરી વીંટી અને તીલસ્મી બંજરને લગતી વીંટી ઉતારી લીધા બાદ તે બંજર પોતાની કમ્બરે ખોસી દીધું થોડી વાર વિચારમા ઉભી રહેવા બાદ તે ક્રીસનરાયને ધસડીને સુરંગને માર્ગે પહેલા ઓરડામા ઉપાડી લાવી તેનો દરવાજો બંધ કરી દીધો. ક્રીસનરાય ફરીથી તે ઉઘાડી ન શકે તે માટે તેણે તે અલામારીની એક ખીજી છપી કળ પણ બંધ કરી દીધી પછી તેણે તેના હાથ-પગ મજબૂત બાંધીને લખલખો સુધાડી તેને શુદ્ધિમા આણ્યો થોડી વારે બેહોશી દૂર થતા ક્રીસનરાયે પોતાને કેદીની હાલતમા તેમજ માલતીને હાથમા ખાસડું લઈ સામે ઉભેલી જોઈ અભયખી-સહ પૂછ્યું—“તે આખરે મને કયો છે?”

“ના મારા શિરછત્ર!” માલતીએ હસીને જણાવ્યું—“લગ્ન પ્રસંગમાં વહેવાઈએ એકબીજાની મરકરી કરે, એ આપણા રીવાજ પ્રમાણે અત્યારે આપની મરકરી કરવાને માત્ર કોઈ ન હોવાથી હું મરકરી કરૂ છું!” આમ કહી તેણે તેના મથાપર ખાસડાના સપાટા લગાવવા માડ્યા. આ પ્રહાર સહન કરી ન શકવાથી તે હાથ જોડી બોલ્યો—“પ્રભુને ખાતર મારાપર દયા કરો! મારી મ્હોટી બૂલ થઈ! મારે લગ્ન નથી કરવા!”

“અરે! એટલામાં શું ગલરાયા? હું તમને દુઃખ દેનાર નથી! તમારી પત્નિ તમારા મિત્રોને રાજી કરી વચ્ચાલ કારોની ભેટ મેળવી તમારૂં ધર ભરે છે, તમારૂં નાક કપારો તેની દરકાર કરતી નથી, એટલે તમારૂં નાક કોઈ વાર કપાવાની ધારિત છે, માટે તમારા પર દયા કરી તમારૂં નાક હમણાજ કાપી લઉં છું!—”

“મારૂં કરો! હું હાથ જોડીને કહું છું કે મારાપર દયા કરો! બસ! આજથી હું તમારો ગુલામ છું! હું ખરા ક્ષત્રિયના બીજનો હોઈશ તો તમારી આજ્ઞા કદી નહીં લોપું!”

“ક્ષત્રિયના બીજ માટે તો મને શક છે, પણ તારૂં જીવું માની તને આજ્ઞા કરૂં છું કે, આજથી ચાર પખવાડીયા સુધી તારે ઘેર જવું નહીં, અને તારા પિતાના કોઈ મિત્ર કે સખ ધીને મળવું નહીં! એ મુદત બાદ મરજીમાં આવે તેમ કરજે! એટલું ચાદ રાખજે કે, મારી તેમજ મારા સાથીઓ સાથે વેર બાધવાની કદી ઈચ્છા કરતો નહીં! મારી આ આજ્ઞા વિરુદ્ધ કંઈ કરું તો તારા પ્રાણ લીધા વિના રહીશ નહીં!”

“બહુ સારૂં! પણ કૃપા કરી માત્ર બજાર મને આપો!”

“એ બજાર હવે તને નહીં મળે! મેં કહ્યું તે બરોબર ચાદ રાખજે!” આમ કહી માલતીએ તીલગ્મી બજાર તેના શરિરને લગાડ્યું, એટલે તે બેહોશ થઈ ગયો. તેના હાથપગ છોડી નાખી તેને ત્યાજ પડ્યો રહેવા દઈ તે બડીયેરની બહાર આવી, અને જગલમાં ચરતા ઘોડાપર સ્વાર થઈ પશ્ચિમ દિશા તરફ રવાના થઈ કીસનરાય પણ થોડીવારે શુદ્ધિમાં આવતા પાસે બળતી દીવટ ઉપાડી પોતાના દુર્ભાગ્ય માટે દુઃખી થતો બડીયેરની બહાર નીકળી એક તરફ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઇંદીરા.

રોત લગલગ એક પ્રહર જેટલી વીતી ગઈ હતી આકાશમાં ચ દ્રેવનો ઉદય થયો હતો, પણ આખા તીલસ્મી બાગમાં હજી તેનો પ્રકાશ પડતો નહોતો. બંને કુમાર સ્નાનસંધ્યા કરી ફળ ખાઇને સ્વસ્થ થઈ રાત્રી ભેરાવરસિંહની રાહ ભેટા બેઠા હતા, એટલામાં ઝાડોની ધીચ ઘટાવાળા અધકારમય ભાગ તરફ એકાએક દીપકનો પ્રકાશ ભેઈ તેમણે ધાર્યું કે, ભેરાવરસિંહ આવતા હશે તેઓ આતુરતાથી ભેવા લાગ્યા. એક યુવતીને હાથમાં ફાનસ લઈને પોતાની તરફ આવતી ભેઈ ઇંદ્રજીત અન્નચખીસહ બોલી ઉઠ્યો—“આ સ્ત્રી કોણ હશે અને અત્રે ક્યાથી આવી હશે?”

“આશ્ચર્ય! આપણે અત્રે છઈએ, એ તેને ખબર હોત તે। આમ બેદરકાર કરતી જણાત નહીં!” આન દસિંહે કહ્યું

“એ ક્યા જાય છે, તે આપણે છપી રીતે ભેઈએ!” ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું બંને ઉઠીને એક ગલીર ઝાડના થડની ઓથે ઉભા રહી તેની હીલચાલ ભેવા લાગ્યા. તે બાગમાં ફરતી તેમની પાસેથી પસાર થતા આન દકુમાર બોલી ઉઠ્યો—“અરે! અમે વાનવાળા ઓરડામાં ભેઈ તેજ આ સ્ત્રી!”

“તેા એને પકડવી ભેઈએ!” ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું તરતજ બંને ભાઈ ઝાડને ઓથેથી નીકળી તેને પકડવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા થોડી વારે તેની પાસે જઈ પહોંચતા ઇંદ્રજીતકુમારની પણ ખાત્રી થઈ કે, તીલસ્મી ઓરડામાં ફાસીએ લટકતા માણસની પાસે હાથમાં ફાનસ સહિત તેના જેવીજ પૂતળી ઉભી હતી તે યુવતી પણ કુમારોનો મનોભાવ જાણી જવાથી સાવધ બની ચમેલીના વેલાઓની ઘટામાં પ્રવેશ કરી અદૃશ્ય થઈ ગઈ બંને કુમાર સંભાળથી તેની પાછળ ગયા, પણ ચમેલીના વેલામાંજ અથવા તેા જમીનમાં તે સમાઈ ગઈ હોય, તેમ ત્યા તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં બંને કુમારો આથી નિરાશ થઈ પાછા ફરી નહેરને કિનારે આવી બેઠા, એટલામાં એક હાથમાં ભોજનનો દાબડો અને બીજા હાથમાં એક વિચિત્ર ફાનસ સહિત ભેરાવરસિંહને આવતો હીઠો કુમારો

પાસે આવી તે બહુ દૂરથી ચાલ્યો આવતો હોવાથી થાકી ગયો હોય તેમ પોતાના હાથમાનો દાબડો અને ફાનસ જમીનપર મૂકી બેસી ગયો. તેના મુખપર ઉદાસી છવાઈ ગયલી જોઈ ઇંદ્રજીતકુમારે આતુરતાથી પૂછ્યું—“આપ આમ ઉદાસ કેમ જણાવો છો ભાઈ?”

“કુમાર! અમારા ધરમા જબરો ચોર પેડો છે. અમારૂં તીલસ્મી પુસ્તક ચોરાયું છે!” જોરાવરસિંહે નિરાશાસહ જણાવ્યું—“એ પુસ્તકની હિંમતપર અમે તલેસમના રાજા હતા, અને તલેસમ તોડવામા આપને મદદ કરવાને તૈયાર થયા હતા!”

“બહુ ખોટું થયું!” આન દકુમારે દીલગીરીસહ જણાવ્યું—“આપે એને કોઈ સલામત સ્થાને રાખ્યું નહોતું શું?”

“અમે પ્રાણની માફક એનું જતન કરતા હતા! વર્ષો સુધી કેદખાનામા હું ખભોગવી છેક મરણની ધડીએ પહોંચ્યા છતાં નીચ સુદરના હાથમા એ પુસ્તક જવા ન દીધું!” જોરાવરસિંહે કહ્યું.

“તો એકાએક કેમ ખોવાઈ ગયું?” ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું.

“કોણ જાણે? પણ એ પુસ્તક ચોરનાર તલેસમના થોડા ભેદ અવશ્ય જાણશે!” જોરાવરસિંહે ગભીર અવાજે જણાવ્યું—“કુમાર! પુસ્તક ખોવાયું, એ સાધારણ બનાવ નથી! અમારો ઉત્સાહ ભાગી પડી હિંમત નાશ પામી છે! હવે આ તલેસમમા અમે આપને કે ઇ સહાય કરી શકીશું નહીં! અમારી જી દગી માટે હવે લાય રહે છે! એ ચોર આપને હેરાન કરે, એવી ધારિત લાગે છે! વાર, બાગમા હાથમા ફાનસ સહિત કોણ ફરવું હવું?”

“વાજવાળા ચોરડામા અમે જોયલી સ્ત્રી, જેનું પૂતળું ખીજા ચોરડામા આપણે જોયું હતું!” આન દકુમારે જણાવ્યું ઇંદ્રજીતકુમારે તેના કહેવાને ટેકો આપ્યો. જોરાવરસિંહ અન્યખીમા ગરકાવ થયો. તેની મતી મુંઝાઈ ગઈ તે કયા ગઈ તે વિષે પૂછતા ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું—“તેને પકડવાની અમે તજવીજ કરી, પણ તે આ ચમેલીના વેલાઓમા ક્યાક અદૃશ્ય થઈ ગઈ!”

“ચમેલીના વેલાઓમા તો બાગના ચોથા ભાગમા દેવ-મદીરમા જવાનો રસ્તો છે” જોરાવરસિંહ ગભરાઈસહ બોલ્યો.

“જુઓ, એ પાછી બહાર આવી!” ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું.

“આપ અત્રે બેસો! અમે એની બબરલઈએ બીએ!” આમ કહી જોરાવરસિંહ તેની તરફ ઉતાવળે ચાલ્યો, પણ તે ચમેલીના

વેલા સુધી પહોંચે તે પહેલાં તો તે અદૃશ્ય થઈ ગઈ કેટલીક વાર વેલાની ઘટામા શોધ કીધા બાદ જોરાવરસિંહ કુમારો પાસે પાછો આવી બોલ્યો—“અમારા જતા પહેલાં એ દેવમદીરવાળા ભાગમા જતી રહી! તેની પૂઠ પકડવાની અમને તો ઈચ્છા થઈ, પણ દેવમદીરવાળો બાગ મ્હોટો હોવાથી તેમા સંતાઈ જવાના સ્થાન ઘણા છે, એટલે તેને પકડતા એકાદ બે દીન થઈ જવાનો સંભવ છે! હાલ અમને એટલી કુરસદ નથી! તીલસ્મી પુસ્તક ન મળવાથી નિરાશ થઈ અમે અત્રે આવતા હતા, એટલામા બીજા એક દુ ખપ્રદ ખખર સાબળી! આથી આપથી વિખુટા પડી અમારે અત્યારેજ જમાનીયા છોડવાની જરૂર છે! એવી તે શી દુ ખદાયક ખખર છે તે હાલ આપને નહીં જણાવીએ, તેથી આપે ચિંતા કરવી નહીં! આપ તલેસમ ફત્તેહ કરવાનો ઉદ્દેશ ચાલુ રાખો! આ અનુભવી સ્ત્રી માટે સાવધ રહેજો! અમારૂં પુસ્તક એણેજ ચોર્યું છે! તેમ ન હોત તો તે અહીં આવી શકતજ નહીં!”

“તો એ નક્કી આપણી સાથે દગો રમશે!” ઇદ્રજીતે કહ્યું

“આપ સાવધ રહેશો તો એ આપને નુકસાન કરી શકશે નહીં, અને તેણે ચોરેલું પુસ્તક પણ આપને મળશે!” જોરાવરસિંહે કહ્યું, અને એક કાગળ ફાનસ આગળ મૂકતા ઉમેર્યું—“જુઓ તો આ કાગળમા શું લખ્યું છે? એ યુવતી દેવમદીરમા જતી રહ્યા બાદ તેના દ્વારપરથી એ મળી આવ્યો!” ઇદ્રજીતસિંહે કાગળ વાંચવા માડ્યો તેમા નીચે મૂળળ લખ્યું હતું —

“આપ મને જોળખતા નથી, અને હું આપને જોળખતી નથી આપ મને દુ ખી કરશો નહીં, એવી ખાત્રી ન થાય ત્યાંસુધી મારી જોળખાણ ન આપતા એટલું જ જણાવીશ કે, તલેસમમા હું કેદી છું આપ સત્જન અને દયાળુ મારો અવશ્ય છૂટકારો કરશો—એક દુઃખી બાળા.”

“આ વળી નવી વાત!” જોરાવરસિંહ બોલી ઉઠ્યો

“પણ આ લખાણ ઉપર આપણે વિશ્વાસ કેમ રાખીએ?” ઇદ્રજીતે રા કાસહ કહ્યું

“એ પણ ખરૂં! આપને ચોખ્ખા લાગે તેમ કરજો! આવો આપણે સાથે બેસી બોજન તો કરીએ! પાછા કોણ જાણે ક્યારે મળીશું!” આમ કહી તેણે દાબડો ઉઘાડી બોજનની થાળી પીરસી,

અને ત્રણે લાઇ સાથે જમવા બેઠા. જમતા જમતા જોરાવરસિંહે કુમારોને કેટલીક સુચના કરી દેવમ દીરમા જવાના માર્ગ વિષેની પણ સમજણ આપી ભોજન કરી રહ્યા બાદ જોરાવરસિંહ તેમને બેઠી વિદાય થયો. કુમારોએ આખી રાત્રી વાત કરવામાજ પસાર કરી પ્રભાતે સ્નાનસંધ્યા, વગેરે નિત્યકર્મ કર્યા બાદ તેઓ વાન-વાળા ઓરડામા ગયા. વાનમા બરેલી તલેસમના બેદોને લગતી હકીકત એકવાર ધ્યાન દઇને સાંભળવાની બંને લાઈઓએ સલાહ કીધી, એટલે ઇંદ્રજીતસિંહે વાનને ચાવી આપી આન દકુમારને કહ્યું—“અમે તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડીએ છીએ, અને તમે વાનમાથી સંભળાય તે લખતા જાઓ.” આમ કહી તેણે પોતાની પાસેની કોરા પાનાની ચોપડી તેને આપી વાનમાથી નીકળતો અવાજ આન દકુમાર લખવા લાગ્યો. લગભગ દોઢ પ્રહર વાંજુ સાંભળ્યા પછી તે બંધ કરી તેઓ બાગમા આવ્યા દિવસનો બાકીનો ભાગ અને રાત્રી બાગમાજ ગાળ્યા બાદ બીજે દીને પણ વાનવાળા ઓરડામા જઈ તેઓ વાંજુ સાંભળવા લાગ્યા. વાનમાથી રોજ નવી બાબતો સંભળાતી હોવાથી કેટલાક દીન વાંજુ સાંભળવામાજ વીતી ગયા. એ અરસામા પેલી બાબતને કુમારોએ ત્રણ વાર દીઠી જોરાવરસિંહના ગયા પછી પહેલી વાર તે બાબતે દેખાવ દીધો, ત્યારે કુમારો નહેરને કિનારે બેઠા હતા ચમેલીની ઝાડીમાથી નીકળી તે બાબત કુમારોને દેખાડીને કપડાનો એક કટકો જમીનપર મૂકી પાછી અદૃશ્ય થઈ ગઈ તરતજ આન દકુમાર તે કપડું ઉપાડી આવ્યો, તે ઉપર લાલ રંગથી નીચે મૂળખ લખ્યું હતું —

“મહાપુરુષો પધારવાથી દીન દુખી પોતાના સંકટ દૂર થવાની આશાએ આનંદ પામે છે. મેં ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવામા વણા દિવસ તલેસમમા ગાળ્યા, ત્યારે આપ સત્પુરુષોના દર્શન થયા. આપ મારું દુખ દૂર કરશો, એવી હૃદયમા આશા છતાં આપ મિત્ર છો કે શત્રુ, તેની ખાત્રી કર્યા સિવાય આપની સેવામા હું હાજર થઈ શકતી નથી આપની ઓળખાણ આપી મારી શકા દૂર કરવાની આપ કૃપા કરશે—ઈંદીરા.”

પત્ર વાંચી કુમારો અભયબ થયા ઇંદ્રજીતસિંહની આજ્ઞાનુસાર આન દકુમારે પત્રનો નીચે પ્રમાણે જવાબ લખ્યો —

“અમે મહારાજશ્રી કુલીનસિંહજીના કુમારો આ તલેસમ ફત્તેહ કરવાને આવ્યા છીએ, માટે અમારાથી લેશ પણ ડરશો નહીં ! તમારી હકીકત જાણતા અમે તમારું દુ ખ ટાળીશું !”

તેનો પત્ર મળ્યે જ હતો ત્યાં આન દકુમાર તે રાખી આવ્યો પછી બે દિન તે બાળા જણાઈ નહીં ત્રીજે દિને તીલસ્મી આર-ડામાથી તેઓ પાછા ફરતા હતા, ત્યારે ચમેલીની ગાડીમાથી આન દકુમારને એક પત્ર મળ્યો આ સમયે પણ તેણે કપડાપરજ નીચે મૂળખ લખ્યું હતું —

“અખ ડ પ્રૌઢ પ્રતાપી મહારાજશ્રી કુલીનસિંહજીના આપ કુમારો છો, એ જાણી મારા આન દનો પાર રહ્યો નથી હું આપની સેવામા આવવાને તૈયાર છું, પણ આપની પાસે આવનાર રાજા જોરાવરસિંહજીનો ડર લાગે છે—ઈંદીરા”

આનો ઇદ્રજીતસિંહે જવાબ લખાવ્યો—“રાજા જોરાવરસિંહજી માટે બધું રાખશો નહીં ! તેઓ તમને સહજ પણ દુ ખ આપશે નહીં, એમ અમે પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહીએ છીએ !”

વળી બે દિન ઇંદીરા તરફના કંઈ સમાચાર મળ્યા નહીં ત્રીજે દિને સાંજે બે કુમાર નહેરને કિનારે બેઠા હતા, એટલામા ઇંદીરા ચમેલીની ગાડીમાથી નીકળીને તેમની પાસે આવી હાથ-માનુ ફાનસ જમીનપર મૂકી તેમને નમન કરી હાથ જોડીને સામે ઉભી, એટલે ઇદ્રજીતસિંહે તેને કહ્યું—“અત્રે બેસી સફાથ વગર તમારી હકીકત જણાવો !” ઇંદીરા સ મે બેસી જઈ હાથ જોડીને બોલી—“મારી અજાણીથી ભરપૂર દુ ખદ કહાણી જણાવવા હું આપની હજીરમા આવી છું ! મહારાજશ્રી કુલીનસિંહજીના આપ પ્રતાપી કુમારો અમારી ફરિયાદ સાંભળી ન્યાય કરી દુષ્ટાને શાસન કરો અને અમને દુ ખસાગરમા હુબતા બચાવો !”

“તમારી સાથે બીજું કંઈ છે ?” ઇદ્રજીતે પૂછ્યું

“મારી માતા તલેસમમા દુ ખદ સ્થિતિમા છે !” ઇંદીરાએ જવાબ આપ્યો—“મારામા તો ફરવાની શક્તિ છે, પણ તે બીચારી તફાન અશક્ત છે ! અમારી કહાણી સાંભળી આપ અમારાપર અવશ્ય હયા કરશો !” ઇદ્રજીતકુમારના કહેવાથી તે પોતાની હકીકત કહેવા માડતી હતી, એટલામા સામેથી રાજા જોરાવર-સિંહને આવતા જોઈ તે ગભરાઈને ઉભી થઈ ગઈ ઇદ્રજીતસિંહ

અને આન દુકમારે પાછળ નજર કરી તો જોરાવરસિંહને આવતા દીઠા જોરાવરસિંહ તેમની સમીપ આવી પહોંચતા ઇંદીરા તેને નમન કરી હાથ જોડી હણી રહી બંને કુમાર પણ ઉભા થઈ ગયા જોરાવરસિંહના મુખપર અત્યારે ખુશાલી જણાતી હતી તેને આન દથી ભેટતા ઇંદ્રજીતે કહ્યું—“આપ ધણે દીને પધાર્યા !”

“એક ખાસ કામનો સંપૂર્ણ બંદોબસ્ત કીધા વિના અમે અત્રે આવી શક્યા નહીં !” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“આજે અમે એવા સમાચાર આણ્યા છે કે, તે સાલળી આપ અન્યણી સાથે આન દ પામશે ! આ બાળાની હકીકત જણ્યા બાદ અમે સર્વ આપને જણાવીશું ! ખરેખર ! એનું સ્વરૂપ પેલી પૂતળી જેવું જ છે !” ઇંદ્રજીતકુમારે તેની સાથે ચાલેલા પત્રવહેવારની હકીકત જણાવી, એટલે જોરાવરસિંહે ઇંદીરાને પૂછ્યું—“અમારાથી તને ડરવાનું શું કારણ છે ?”

“મારી કહાણીનો આપની સાથે સબંધ છે તેથી !” ઇંદીરાએ જવાબ આપ્યો—“મારૂં સ્વરૂપ બનાવટી હોવાથી આપ મને નહીં ઓળખો ! આજ્ઞા આપો તો નહેરમા મુખ વોઈ આવું !”

“તો પછી તને ઓળખી શકીશું ?” જોરાવરસિંહે પૂછ્યું—“હીક, મુખ વોઈ આવ !” આટલું કહી તે એક તરફ બેઠો, અને કુમારોને પણ પોતાની પાસે બેસાડ્યા ઇંદીરા નહેરને કિનારે જતા તેણે પૂછ્યું—“એ બાળાનું નામ શું છે ?”

“ઇંદીરા !” ઇંદ્રજીતે જવાબ આપ્યો આ નામ સાલળી જોરાવરસિંહ અન્યણીમા મરકાવ થઈ મનમા ચાદ કરતો બબડ્યો—“ઇંદીરા ! પેલી ઇંદીરા નથી લાગતી ! બીજી કોઈ હશે ! એનું અસલ સ્વરૂપ જોતા જણાશે ! એજ હોય તો કેવું સારૂ !”

“એ હમણા આવતા ખુલાસો થઈ જશે ! તે અરસામા આપ શા શુભ સમાચાર લાવ્યા છે તે જણાવો ?” ઇંદ્રજીતસિંહે પૂછ્યું એટલે જોરાવરસિંહે કહ્યું—“અત્રેથી જવા બાદ રત્નપુરના સર્વ સમાચાર અમને મળ્યા છે ! પૂજ્ય મહારાજશ્રી કુલીનસિંહજી, ચતુરસિંહ, વિજયસિંહ, હમીર, બળ, કીશોરી, કામીની, કમલીની, લીલાવતી અને અમારા પત્નિ વગેરે સર્વ હાલ ત્યાજ છે, અને એક અન્યણી ભરેલો મુકરદમો ચાલે છે !”

“અમારા બાલીની ભાળ મળી ?” ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું

“હા! કમલીનીના મહેલમા રહેતી તેની સખી તારા એજ તમારા લાભી છે!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“દુશ્મનોપર વેર વાળવાનો લાગ શોધતી તે આટલા દીન હ્રયે વેષે રહ્યા બાદ હાલ પ્રગટ થઈ છે! એમની કહાણી પણ અન્યબીભરી છે!”

“આપ રત્નપુર ગયા હતા શું?” આનંદકુમારે પૂછ્યું

“નહીં!” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો.

“આ સમાચાર સાંભળ્યા પછી પણ આપ લક્ષ્મિદેવીને મળવાને ત્યાં કેમ નહીં ગયા?” ઇંદ્રજીતે પૂછ્યું

“એનું કારણ આપને જણાવીશું!” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો, અને નહેર તરફ જોતા કહ્યું—“ઇંદ્રીરા આવે છે! અમે ધારીએ છીએ તેજ ઇંદ્રીરા હશે તો તેની સમક્ષ સર્વ હકીકત કહેવામા હરકત નથી!” એટલામા ઇંદ્રીરા મુખ ધોઈને ત્યાં આવી પહોંચી તે વધુ સ્વરૂપવાન અને પહેલા કરતા કંઈક ન્હાની ઉમ્મરની જણાતી હતી જોરાવરસિંહે તેને ઓળખી ઉભા થઈ તેનો હાથ પકડી સ્નેહભરે અવાજે કહ્યું—“અમારી આશા સફળ થઈ! હું એજ ઇંદ્રીરા! બહુ ન્હાની હતી ત્યારે અમે તને જોઈ હતી! આજ ઘણું વર્ષે જોવા છતાં તને ઝરોળર ઓળખી! અમારા માટે મનમા રહેજે વસવસો રાખીશ નહીં! અમારા સંબંધમા હું નિર્દોષ છે, માટે ડરીશ નહીં! હું અમારી ધર્મની પુત્રી છું! અત્રે બેસી તારી કહાણી કહે! તારી માતા ક્યા છે? બધીખાનેથી છૂટ્યા પછી અમે એમની શોધ કરી, પણ લાગ મળી નહીં!”

“માતા બીચારી આ તલેસમમાજ કેદ છે!” ઇંદ્રીરાએ બેસીને પોતાના પાલવવડે આખમા ભરાઈ આવેલા આસુ લૂછતા જણાવ્યું—“તેને શોધતી હું અત્રે આવી પહોંચી! હું અત્રે આવી નહોત તો તે નક્કી મૃત્યુ પામી હોત! હવે હું તેને કેદમાથી છોડવી આ તલેસમની બહાર જઈ શકતી નથી! પદરેક દહાડા પહેલા એક પુસ્તક અણચીતવ્યુ મારા હાથમા આવી મયું, તે વાચી જોતા તલેસમના કેટલાક ભેદ મારી નાણુમા આવ્યાથી હું અત્રે ફરી શકું છું, પણ તલેસમની બહાર જઈ શકતી નથી! એ પુસ્તકમા વર્ણવેલી સર્વ બાબતો મને સંપૂર્ણ સમજાય તો બહાર જવાનો માર્ગ નાણુ!”

“એ પુસ્તક ક્યા છે?” જોરાવરસિંહે પૂછ્યું

“આ રહ્યું !” આમ કહી તેણે પોતાના પાલવની નીચેથી એક ન્હાની ચોપડી કહાડીને જોરાવરસિંહને આપી, જે જોતાજ તે હર્ષાવેશમાં આવી બોલી ઉઠ્યો—“બસ ! એજ અમારૂં ગૂંમ થયેલું પુસ્તક ! ઇંદીરા ! તને એ ક્યાથી મળ્યું ?”

“એની હકીકત પણ વિચિત્ર છે ! મારી કહાણી જણાવીશ તેમાં એની હકીકત આવી જશે !” ઇંદીરાએ જણાવ્યું

“ઇંદીરાની હકીકત લાખી હોવાથી આપ પહેલા રત્નપુરના સમાચાર જણાવો !” ઇદ્રજીતસિંહે જોરાવરસિંહને કહ્યું કમલીનીના મહેલપર દુશ્મનોએ નાખેયો ઘેરો, કીશોરી, કામીની અને તારાપર પડેલા સંકટ, ખોટા બલભદ્રસિંહને લીગે વર્ધતાળની થયેલી દ્વેદશા, માયાવતી, વૃદ્ધ દારોગો અને ખીજરખાનુ રત્નપુરમાં કેદ પકડાવું, રાજા કુલીનસિંહનું ત્યા આગમન, વર્ધતાળ પર મૂકાયેલા આરોપોની તપાસ, કૃષ્ણયક્ષે ત્યા જઈ રજી કરેલું ઇંદીરાવાળું કલમદાન, અને ખરા બલભદ્રસિંહની શોધમાં જવાની તેણે વર્ધતાળને અપાવેલી રજા, વગેરે સર્વ હકીકત જોરાવરસિંહે કુમારોને જણાવી આથી તેઓ અન્યખી પામ્યા ઇંદીરા અન્યખીસહ બોલી ઉઠી—“મારા નામવાળું કલમદાન કૃષ્ણયક્ષના હાથમાં કેવી રીતે આવ્યું, એ માટે મને આશ્ચર્ય લાગે છે ! એ કલમદાન મારી પાસેથી ગયું એજ ખોટું થયું ! આજે એ મારી પાસે હોત તો મેં સહજમાં વર્ધતાળની તપાસનો અંત આપ્યો હોત !—”

“હાલ એ કલમદાન મહારાજ કુલીનસિંહ પાસે છે, એટલે તને મળી શકશે !” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“પણ એમાં જે વસ્તુઓ હતી તે હવે મળવી કઠણ છે ! એ વસ્તુઓજ બહુ ઉપયોગી છે !” ઇંદીરાએ નિરાશાસહ કહ્યું

“એ વસ્તુઓ કદાચ કૃષ્ણયક્ષ પાસે હશે, અને મહારાજના કહેવાથી તે તને આપે પણ ખરો !—” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, એટલે ઇદ્રજીતસિંહે ઉમેર્યું—“અથવા જે કામ તમે એ વસ્તુઓથી કરી શકો તે કૃષ્ણયક્ષ પોતેજ કદાચ કરે !—”

“એ વસ્તુઓનો ભેદ મારા જેટલો ખીજ જણતા ન હોવાથી તેમનો ઉપયોગ કોઈ કરી શકે તેમ નથી !” ઇંદીરાએ કહ્યું

“આ સર્વ હકીકત આપે ક્યાથી જાણી?” આન દસિંહે જોરાવરસિંહને પૂછ્યું—“આપે કોઈ માણસને રત્નપુર મોકલ્યો હતો કે પિતાજીએ આપને એ ખબર કહી મોકલ્યા છે?”

“વર્ષતાજ અમારી મદદ માગવાને આવ્યો હતો, પણ અમે તેને મદદ કરવાની ના પાડી.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું “વીઘિએ અમને દુ ખ દેવામા ચોંટાળી નથી. હજી અમારૂં મન અસ્થિર છે, એટલે અમે તેને મદદ કરવા જેવી સ્થિતિમા નથી. વળી તીલસ્મી પુસ્તક ગૂમ થવાથી અમે ઉદાસ હતા!”

“તોપણ આમ કરવાનું આપને કંઈ બીજું કારણ છે, જે અમે અટકળી શકીએ છીએ.” ઇંદ્રજીને મુખ મલત્રાવીને કહ્યું—“હીક જોઈશું. પણ હવે ઇંદીરાની કહાણી સાંભળીએ.”

“ત્યાગે તારી હકીકત જણાવ પુત્રી.” જોરાવરસિંહે ઇંદીરાને કહ્યું—“તારી તેમજ તારી માતાની ધણીખરી હકીકત અમે જાણીએ છીએ, પણ કુમારો તે જાણતા નથી, માટે રાજઆતથીજ જણાવ. તારી માતાની હકીકત પણ જાણતી હઈશ?”

“હા જી” માતાજીએ તે મને કહી છે.” ઇંદીરાએ જણાવ્યું

પ્રકરણ ૬ ઠું.

ઇંદીરાની કહાણી.

ઇંદીરાએ પોતાની કહાણી કહેવા માડી, ત્યારે રાત લગભગ કલાક વીતી ગઈ હતી તે બોલી—“મારી માતાનું નામ સર્થું અને પિતાજીનું નામ ઇંદ્રદેવ છે.”

“ઇંદ્રદેવ ક્યા?” ઇંદ્રજીતસિંહે અજાણીસહ પૂછ્યું

“જેમને વિષે અમે કહ્યું તે માયાવતીના દારોગાના ગુરુ-ભાઈ. એમણેજ લક્ષ્મિદેવીનું રક્ષણ કર્યું હતું.” જોરાવરસિંહે ખુલાસો કર્યો. ઇંદીરાએ પોતાની હકીકત આગળ ચલાવી—“મારા નાના એક મ્હોટા અમીર હતા તેમને સતતિમા માત્ર મારી માતાજી હોવાથી તેઓ તેનાપર બેહદ રનેહ રાખતા હતા, અને તેને મ્હો માણ્યું આપતા હતા આથી મારી માતા ધણીખર

એમને ત્યાં રહેતી હતી જે સમયની હું વાત કહું છું તે સમયે મારી ઉમ્મર આઠેક વર્ષની હતી, પણ હું ચાલાક હતી, અને જાણે આવતી કાલેજ બન્યું હોય તેમ તે વખતની વાત મને ખરોખર યાદ છે. શિયાળાની રૂઠા મારી કહાણીની શરૂઆત થાય છે હું મારે મોસાળ હતી એક દીન મધરાતે હું માતા સાથે પલ ગપર સુતી હતી, એટલામા એકાએક અમારા શયનગૃહનો દરવાજો ઉઘડવાનો અવાજ સાંભળી માતા જાગી, ઓરડામા મારા નાનાને આવતા જોઈ શય્યામા ખેડી થઈ ગઈ હું પણ જાગૃત થઈ ગઈ ”

“તમારા નાનાનું નામ શું?” આન દકુમારે પૂછ્યું

“દામોદરસિંહ! તે જમાનીયામા રહેતા હતા!” ઇદીરાએ જણાવ્યું—“માતાજીને ગભરાયલા જોઈને મારા નાનાએ કહ્યું— ‘પુત્રી! આ સમયે મને અત્રે જોઈ તને અભયખી લાગે, પણ શું કરે? ભાગ્યને આધીન થઈ લાચારીથી મારે એમ કરવું પડે છે’ સર્યું! પુત્રીને સસરાના ઘરના તેડા વગર પોતાની મેળે પિતાએ સાસરે વિદાય કરવી, એ ગીવાજની વિરૂદ્ધ જતા ઈશ્વરે એમ કરવાની મને આજે ફરજ પાડી છે. પુત્રી! આજે મારી ઈચ્છા વિરૂદ્ધ હું મારા કાળજી બહાર કહાડીને ફેંકી દઉં છું! અરે! અરે! મારી એકની એક દીકરીનું મુખ જોયા વિના એક ધડી મને ચેન પડે નહીં, તે વહાલી પુત્રીને આજે સાસરે વળાવું છું! મેં છૂપી રીતે બાલાજીને તેડાવ્યા છે, અને એકાદ પ્રહરમા તે આવી પહોંચશે! તું એ અરસામા જવાની તૈયારી કરી લે!” આટલું કહેતા તેમનો કંઠ રૂવાઈ ગયો તેમની આખોમાથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી!—”

“પણ બાલાજી કાણ?” ઇદ્રજીતસિંહે પૂછ્યું

“પિતાજીને મારા મોસાળમા સર્વ બાલાજી કહેતા હતા!” ઇદીરાએ જણાવ્યું—“પોતાના પિતાની આવી હાલત જોઈ માતાજી ગભરાઈ દબાયલે અવાજે બોલ્યા—‘પિતાજી! આપની આવી હાલત સાથી થઈ છે? આજ સુધી કોઈ દિવસ ન સાંભળેલા શબ્દો આજે સાંભળું છું તેનું શું કારણ? એવી મારી શી ભૂલ થઈ છે કે, આમ એકાએક આપ મને ઘરમાથી બહાર કહાડો છો?’ આથી મારા નાનાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું તે ગળગળે સાંઘે

બોલ્યા—‘પુત્રી! તારી ભૂલ નથી! સર્વ વાક મારો છે! મારા કામજ મને નડે છે! એ વિષે વધુ ખુલાસો હું કરીશ નહીં! એક બાબતની તારી પાસેથી અભીલાષા રાખુ છું, મને આશા છે કે, હું તારા પિતાથી છેવટની ઈચ્છા પૂર્ણ કરીશ! પુત્રી! સંસારમા તારા કરતા મને કોઈ અધિક વહાલું નથી, બસ! હું તારી પાસેથી એટલું જ માગુ છું કે, આ છેવટને સમયે હું કહું છું તેમ હું અવશ્ય કરીશ!’ આટલું કહેતા તેમની છાતી ભરાઈ આવવાથી વધુ બોલી શક્યા નહીં તેમની ભવ્ય મુખમુદ્રા આસુથી ભીજઈ ગઈ માતાજી પણ તેમની આવી હાલત જોઈ બહાવરી બની ગઈ પિતૃસ્નેહથી તેમનું કાળજી કોરાઈ ગયું આખમાથી વહેતી અશ્રુધારાને મહા મહેનતે અટકાવી તે ગળગળે સાદે બોલી—‘પિતા! સત્વર કહે! આપના ચરણમા પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર છું! કહે, હું શું કરું?’ આના જવાબમા મારા નાનાએ પોતાના ખીસામાથી એક કલમદાન કહાડી માતાજીને આપી કહ્યું—‘આ કલમદાન સંભાળી રાખજે, અને હું હયાત હોઉં ત્યાસુધી એને ઉઘાડતી નહીં! એ કલમદાનની ઉપર ત્રણ છખીઓ છે, તેમાની વચલી છખી નીચે ઇંદીરાનું નામ કોતરેલું છે! તારા પતિ એ કલમદાન વિષે પૂછે તો કહેજે કે, મેં એ ઇંદીરાને આપ્યું છે, એટલે તેનું નામ એના ઉપર કોતરાવ્યું છે, અને ઇંદીરાના લગ્ન થાય ત્યારેજ એ ઉઘાડવાની આજ્ઞા કરી છે! હું કમા કહેવાનું કે, મમે તે થાય પણ કલમદાન ઉઘાડવું ન જોઈએ! આ જ જાળ તારે ઝાઝા દીન ભોગવવી નહીં પડે કેમકે, મારી જીંદગીનો ભરોસો નથી! દુશ્મનો મારા પ્રાણ લેવાની વેતરણમા ચારે તરફ ફરે છે! કાલનો પણ ભરોસો નથી! પણ મારા મરણની પક્ષી ખાત્રી કીધા બાદજ કલમદાન ઉઘાડજે! એની કુચી તને આપતો નથી, પણ વખત આવે ત્યારે તે ઉઘાડી લેજે!’ આટલું કહી માતાજીને ત્યાં રડતી મૂકી મારા નાના ચાલ્યા ગયા! લગભગ કલાક સુધી મારી માતા મનમા અનેક સંકલ્પ કરતી રડતી બેસી રહી વળી મારા નાનાએ આવી માતાજીને કહ્યું—‘સર્યું! હું રડતી બેઠી છું! પુત્રી! હજી તો તારે તારા દૂર્ભાગી પિતા માટે જીંદગી સુધી રૂદન કરવાનું છે! અત્યારે હિંમત ધરી સાસરે જવાની સત્વર તૈયારી કર! હું વિલંબ કરીશ તેથી હું વધારે કું ખી ચઈશ! પુત્રી! કલમદાન વિષે મેં તને

કહ્યું છે તે પ્રમાણે તું કરીશ કે નહીં ?' આના જવાબમાં માતાએ ડચકા ખાતા જણાવ્યું—'આપની આજ્ઞા મૂજબજ હું વર્તીશ, પણ વહાલા પિતાજી ! આપ આમ શા માટે કરો છો ?' માતાજીએ ઘણી આજીજી કરી, પણ મારા નાનાએ પોતાપર આવી પડેલી ભયાનક આકૃત વિષે સહેજ પણ ઈસારો કીધો નહીં, અને તે ચાલ્યા ગયા થોડી વારે દાસીએ આવી મારા પિતાજી આવી પહોંચ્યાની ખબર આપી, એટલે માતા જવાની તૈયારી કરવા લાગી થોડી વારમાં પિતાજી ત્યાં આવ્યા માતાએ તેમના આવવાનું કારણ પૂછતા તેમણે જણાવ્યું—'તમારા પિતાજીએ વિશ્વાસુ માણસ સાથે મારાપર પત્ર મોકલ્યો હતો, તેમાં તાકીદે પોતાની પાસે આવવાનું લખ્યું હતું પત્ર વાચતા હું વિચારમાં પડી ગયો તમે સર્વના કુશળ સમાચાર પત્ર લાવનાર નોકરને મુખે સાબળી ક'ઈ અગત્યના કામ માટે મને તેડાવ્યો હશે, એમ ધારી તેજ ક્ષણે હું રોડેસ્વાર થઈ નીકળી પડ્યો અને આવી પહોંચતા મેં તેમને આમ એકાએક તેડાવવાનું કારણ પૂછ્યું, તો ક'ઈ જવાબ મળ્યો નહીં તેમણે એક કાગળ મને આપી કહ્યું કે, એ સંભાળી રાખજો ! મારી તમામ મીલકત મેં એમાં ઇતીરાને નામે લખી આપી છે ! મારી જી દગીને હવે ભરોસો નથી, માટે આ કાગળ અને તમારી પત્નિ અને પુત્રીને લઈ અત્યારેજ અહીંથી ચાલ્યા જાઓ ! જમાનીયામાં મ્હોટો ઉપદ્રવ થનાર છે ! બસ ! વધુ પૂછશો નહીં ! તમને વિદાય કરવાની સર્વ ગોઠવણ કરી છે !' આટલું કહી મારા પિતાજીએ આ સર્વનું કારણ માતાજીને પૂછ્યું, એટલે તેણે જે ક'ઈ મારા નાનાએ તેને કહ્યું હતું તે સર્વ કહ્યું પછી પિતાજી મારી નાનીને મળવા ગયા તો તેને પણ ચોધાર આસુએ રડતી જોઈ પિતાજીને જોઈ તે વધુ રડવા લાગી, પણ પોતાના પતિની આવી અજબ અવસ્થાનું કારણ જાણતી ન હોવાથી તે ક'ઈ ખુલાસો કરી શકી નહીં મારા નાના પોતાની ભાવી આકૃત માટે મ્હોટી મુઝવણમાં પડ્યા છે, અને પોતાની પુત્રીને આવી અધારી રાત્રી-એજ સાસરે વિદાય કરી દે છે, એ અમે પાચ સિવાય બીજું ક'ઈ જાણતું નહોતું અમારી વિદાયગીરીની સર્વ તૈયારી થોડી વારમાં થઈ જવાથી મારી માતા આખમાં આસુ સહિત મને લઈ રથમાં બેઠી, અને બીજા રથમાં સામાન ગોઠવી તે પર પિતાજી

જેઠા અમારા રક્ષણ માટે કેટલાક હથીયારબધ ઘોડેસ્વારો સહિત અમે જમાનીયાથી રવાના થયા પિતાજીનું ઘર ત્યાંથી ચાળીશોક કોસ દૂર હતું, એટલે બપોર સુધીમા અમે ત્યાં જઈ પહોંચ્યા આખે રસ્તે મારી માતાએ રડયાજ કીધું, અને ઘેર પહોંચ્યા પછી પણ કેટલાક દીન સુધી તેનું રૂદન ચાલુજ રહ્યું.”

અત્રે ઇંદીરાએ ઇંદ્રદેવના મહેલમા જવાના રૂપા પહાડી માર્ગનું તેમજ બાગ, વગેરેનું વર્ણન કરી પોતાની કહાણી આગળ ચલાવી—“પિતાજી એક તલેસમના દારોગા છે, અને પોતે અર્ધચાર હોવા સાથે કેટલાક અર્ધચારો તેમની નોકરીમા છે મારા નાનાપર આવી પડનારી આકૃત વિષે રૂપી રીતે તપાસ કરી તેમના દુશ્મનોની ભાળ મેળવવા તેમણે પોતાના બે અર્ધચારોને જમાનીયા યોગ્ય નાના પિતાજીએ પેલા કલમદાન વિષે ફરી માતાજીને પૂછતા તેમણે મારા નાનાએ તે વિષે જે કહ્યું હતું, તે સર્વ જણાવ્યું પિતાજીને ઘેર ગયાને એક પખવાડીયું વિત્યાબાદ એક દીને સંધ્યાકાળે પિતાજીના એક અર્ધચારે આવી ખબર આપી કે—‘જમાનીયામા રાજમહેલની પાસેના ચોતરા ઉપરથી પ્રભાતે દામોદરસિંહની લાશ મળી આવી છે મસ્તક ગૂમ થઈ ગયું છે, ફક્ત ઘડજ હાથ આવ્યું છે, તેને મહારાજાએ પોતાના મહેલમા ઉપડાવી મ ગાવ્યું છે, અને ખુનીની શોધ કરવા માડી છે!’ આ સમાચાર સાંભળી મારી માતા હૃદયભેદક રૂદન કરવા લાગી થોડીવારમા મારા મોસાળ તરફનો માણસ પણ એ અશુભ ખબર આપવાને આવ્યો પિતાજીએ મારી માતાને શાત પાડવા કહ્યું—‘કલમદાન આપતી સમયે તારા પિતાએ તને તેમના મરણ વિષે ખાત્રી કર્યા બાદ કલમદાન ખોલવું, એમ કહ્યું છે, તે કઈ કારણ વગર નહીં હોય! એમના મૃત્યુ વિષે આપણું સર્વને કોઈ કમશે, એવી તેમની ખાત્રી હોવાથીજ એમણે એવી ખાસ ભલામણ કરી હશે! હાલ રડીને તું નાહક જીવ બાળે છે! હું જમાનીયા જઈ એ વિષેની તપાસ કરી આવું છું! ખુન કરનાર ફક્ત મસ્તક લઈ જાય અને ઘડ રહેવા દે, એ પણ આશ્ચર્યની વાત છે! તારી માતા ભૂલાવામા પડી અન્ય પુરૂષની લાશ સાથે સતી ન થાય, એની સંભાળ રાખવી જોઈએ!’ આ સાંભળી માતાએ જમાનીયા જવાની પોતાની ઈચ્છા જણાવી, પણ પિતાજીએ

તેને ના પાડી, અને પોતે ત્રણ અર્ધચારોને સાથે લઈ જમાનીયા
ગયા પિતાજી સીધા મારા નાનાને ઘેર ગયા ત્યાં મારા નાની
પોતાના પતિના શબ સાથે સતી થવાને તૈયાર થયા હતા. રાત્રી-
જીએ તપાસ કીધા બાદ લાશને અગ્નિસંસ્કાર કરવાને ઘેર મોકલી
આપી હતી તે શબ સાથે સતી થઈ બંધી ન મરવાને પિતાજીએ
મારા નાનીને બહુ સમજાવ્યા. દુશ્મનોએ બૂલાવેા ખવરાવવા
કદાચ બીજા કોઈના ઘડને બનાવટી સ્વરૂપ ધારણ કરાવી મૂક્યું
હોય તો તે સાથે સતી થવાથી લાભને બદલે હાની થશે, એમ
પિતાજીએ મારા નાનીને સમજાવીને તે લાશને અગ્નિદાહ કરવા
દેવાનું જણાવ્યું પોતે તપાસ કરી શબ એમનુજ હશે તો ખુની
અથવા તેમના મસ્તકની બાજ મેળવવામા મુશ્કેલી નડશે નહીં!

આજ બપુર સુધે અજન્મજને તેમણે તેને સતી થતી અટકાવી,
અને પોતે ખુનીઓની શોધમા નીકળી પડ્યા. શીયાળાના રવુ
હોવા છતાં મધરાતે પિતાજી સ્વરૂપ બદલી મુખપર પુરખો ઢાકી
ફરતા ફરતા મારા નાનાની લાશ પડી હતી તે ચોવાટાપર જઈ
પહોંચ્યા સર્વત્ર સૂનકાર હોવાથી એક દુકાનની ઓથે તે
વિચાર કરતા હતા હતા, એટલામા જમણી તરફથી એક
માણસ આવતો જણાયો તેણે પોતાનું મુખ પુરખાથી ઢાકી
હીધું હવે તે ચોવાટાની વચમા જમીનપર કંઈ મૂકીને ચાલ્યો
ગયો પિતાજી ત્યાં ગયા તો એક પરખીડીયું પડેલું હીલું, જે
ઉપાડી તે ઘેર આવ્યા, અને તે ઉખેડતા તેમાથી નીકળેલા કાગ-
ળમા લખ્યું હવે કે 'દામોદરસિંહના ખુનીની શોધ કરનારે પોતાને
માટે સાવચેત રહેવું તેની પણ તેવીજ અવદશા થશે!' પત્ર
વાચતા પિતાજી વિમાસણમા પડી પ્રભાત સુધી જગતાજ બેસી
રહ્યા તપાસ માટે મોકલેલા પોતાના અર્ધચારો રાતમા શું કર્યું
તેની ખબર આપવા પ્રભાતે જરૂર આવશે, એમ પિતાજી ધારતા
હતા, પણ આખા દીનમા તેઓમાથી એકે આવ્યો નહીં! મધ-
રાત સુધી પિતાજીએ રાહ જોઈ, પણ તેમની તરફના કંઈ સમા-
ચાર મળ્યા નહીં, ત્યારે પોતે તેમની શોધમા જવાને તૈયાર થયા,
એટલામા ઓરડાનો દરવાજો ઉઘાડી મારા નાનાનો એક સીપાઈ
મહારાજના ચોપદાર સહીત અદર આવ્યો તેમને જોઈ પિતા-
જીએ અભયળ થઈ ચોપદારને આવવાનું કારણ પૂછતા તેણે

જણાવ્યું—‘કુમારશ્રી (જેરાવરસિંહ) આપને હમણાજ જોલાવે છે!’

“બરોબર છે. ઇદ્રદેવ અમારા મિત્ર હોવાથી અમે તેમને સહાયતા માટે તેડાવ્યા હતા!” જેરાવરસિંહે જણાવ્યું—“અમે વચ્ચે હજી દહ મિત્રતા છે. લાખા સમયથી અમે વચ્ચે પત્ર-વહેવાર નથી.”

“ત્યારે તે સમયની હકીકત અને પિતાજી સાથે આપને થયેલી વાતચીતની વીગત આપ કહી શકો.” ઇદીરાએ કહ્યું

“તું જ કહે પુત્રી!” જેરાવરસિંહે કહ્યું—“આ સર્વ હકીકત તને ઇદ્રદેવેજ જણાવી હશે!”

“જેવી આજ્ઞા.” એમ કહી ઇદીરાએ પોતાની હકીકત આગળ ચલાવી—“ચોપદાર સાથે રાજમહેલમા જતા ત્યાં કુમારશ્રી ન હોવાથી આશ્ચર્ય પામી પિતાજીએ કુમારશ્રીના ખવાસને પૂછતા તેણે જણાવ્યું—‘આપને તેડવા ચોપદારને મોકલ્યા બાદ કેટલીક વાર આપની રાહ જોતા બેઠા, પણ આપને વિલંબ થવાથી કુમારશ્રી પોતે આપના ઘર તરફ પધાર્યા.’ આ સાંભળી પિતાજી ગભરાટમા ત્યાંથી પાછા ફર્યા, અને ઘેર આવી તપાસ કરતા કુમારશ્રી આવ્યાજ નથી, એવા સમાચાર મળ્યા તે ફરી રાજમહેલમા ગયા તો ત્યાં પણ કુમારશ્રી નહોતા. આખી રાત પિતાજીએ હાડ-મારીમા ગાળી! જમાનીયામા મ્હોટો ઉપદ્રવ જાગવાની મારા નાનાએ જણાવેલી વાત હવે પિતાજીને યાદ આવી. ત્રણ દીન વીતી ગયા છતાં કુમારશ્રીની લાજ મળી નહીં. સેકડો માણસો તેમની શોધમા નીકળી પડ્યા. આખા શહેરમા હાહાકાર થઈ રહ્યો! શહેરમા જ્યાં ત્યાં એમના સંબંધમાજ અનેક વાતો ચાલી રહી! તે સમયે કુમારશ્રીની લક્ષ્મીદેવી સંગે સગાઈ થયેલી હતી, અને તલેસમનો દારોગો એ સગાઈની વિરુદ્ધ જોલતો હતો, તેની પણ આખા શહેરમા ચર્ચા થઈ રહી હતી. ચોથે દીને મધરાતે પિતાજી વિચાર કરતા ચચ્યાપર જાગતા પડ્યા હતા, એટલામા દ્વાર ઉઘાડીને કુમારશ્રી પોતેજ ઓરડામા દાખલ થયા! પિતાજી હઠીને તેમને રોનેહથી બેઠી પડ્યા, અને એટલા દીન ક્યા હતા તે વિશે પૂછવા લાગ્યા. તે સમયે કુમારશ્રીની મુખમુદ્રા શોક અને દુઃખથી છવાયેલી હતી તેમની આખોમાથી અશ્રુધારા વહેતી હતી, અને જાણે લાખી માદગીમાથી ઉઠ્યા હોય તેવી એમના સરિરની

હાલત હતી પિતાજીએ તેમને પણ મપર બેસાડયા બાદ સ્વસ્થ થઈ કુમારશ્રીએ પોતાની વીતક વાત કહેવા માડી- 'તે દીને તમને તેડવા અમે ચોપદારને મોકલ્યો હતો, પણ ચોપદાર તમારે ત્યાંથી પાછો ફરે તે પહેલાંજ અમારા ખવાસે આવી અમને જણાવ્યું કે આપે અમને આપને ઘેર બોલાવ્યા છે.' આથી અમે એકલાજ આપને ઘેર આવવા મહેલમાંથી નીકળ્યા પણ અરવે માર્ગે આવતા રાધવ ખવાસ અમને સામે મળ્યો તેણે જણાવ્યું કે, આપ ગ ગાજીને કિનારે ફરવા ગયા છો, અને અમને ત્યાંજ બોલાવ્યા છે, એટલે અમે તે તરફ ગયા.' તમારો ખવાસ દગો રમતો હશે, એવો અમને શક પણ ઝયાથી આવે? મધરાતનો સમય હોવાથી ગ ગા કિનારે સૂનકાર હતો ત્યાં કોઈને ન દીકાથી અમે નોકરને આપને માટે પૂછ્યું તો તેણે જણાવ્યું કે, આવતા હશે.' ત્યાં ઘાટપર બાવેલી એક હોડી તરફ જોતા અમે આપની રાહ જોતા ઉભા હત્યા, એટલામાં બારેક ધુરખાવાળા માણસો અમારી આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા, અને લાલુવારમાં તેમણે અમને કેદ પકડી લીધા તેઓ મજબૂત બાધાના અને જોરાવર હતા સર્વ સામટાજ અમને વળગી પડ્યા એકે ઝડપથી અમારા મુખ ઉપર જહુ કપહુ નાખી તે ગરદનમાં એણે તો જોરથી બાધી દીધું કે, અમારાથી એક શબ્દ બોલી શકાતો નહોતો, તેમજ કંઈ દેખાતું નહોતું જોતજોતામાં અમારા હાથ-પગ મજબૂત બાધી અમને જખરીથી ઘાટપરની પેલી હોડીમાં બેસાડયા પછી તેઓ હોડી છોડીને ઝડપથી હકારવા લાગ્યા તેઓ હોડીમાં અમને કેટલેક દૂર લઈ ગયા તે અમે જાણી શક્યા નહીં.' લગભગ એક પ્રહર બાદ હોડી ઉભી રાખવામાં આવી, અને અમને કિનારે ઉતારી પોડાપર બેસાડવામાં આવ્યા અમારા બંને પગ નીચેથી મજબૂત બાધીને અને એક હાથ જરા છોડી તેમાં લગામ આપવામાં આવ્યા બાદ તેમણે ઘોડાને એક તરફ ચલાવ્યો. અમે જોઈ કે બોલી શકતા નહોતા, તોપણ ઘોડાની ખરીઓના અવાજથી અટકળ કરી કે, કેટલાક સ્વારો અમને ઘેરીને ચાલતા હતા, અને અમારા અશ્વની લગામ પણ કોઈ સ્વારના હાથમાં હતી. બે પ્રહર સુધી અમારી મુસાફરી ચાલુ રહી અમારા પગ જકડીને ખાંચવા હોવાથી હું ખવા લાગ્યા ગભરાટ અને થાકથી આખું રાત્રિર લોચ જેણું થઈ ગયું. આખરે

ઘોડા ઉભા રાખીને અમને નીચે ઉતારવામા આવ્યા, અને એક જાડના થડ સાથે અમને મજબૂત બાધીને અમારા મુખ ઉપરથી કપડું છોડવામા આવ્યું ચારે તરફ નજર કરતા ધીરજ જ ગલ દેખાયું મ્હોટા ફેટાવાળા દસ હથીયારબધ પુરૂષો અમારી સાથે હતા, જેમના અશ્વ ત્યાજ હતા ચાર જણ ખુલ્લી તલવારે અમારી આસપાસ પહેરો ભરવા લાગ્યા, અને બાકીના અશ્વોને છન ઉતારી થડા કરવાને પાસે વહેતા ઝરામા પાણી પીવરાવવાને લઈ ગયા અમે મુગા મુગા તેમની તરફ જોતા ઉભા રહ્યા તેઓ પણ અમારી સાથે બોલ્યાજ નહીં એ હરામખોરોએ પાણી પીવાનું પણ અમને કહ્યું નહીં પોતે ખાઈપી સ્વસ્થ થયા પછી અમારા મુખપર કપડું બાધી અમને ઘોડાપર બેસાડી બાધવામા આવ્યા અને અમે રવાના થયા વળી લગભગ બે પ્રહર મુસાફરી કીધા બાદ અમને ઘોડાપરથી ઉતારવામા આવ્યા અમારા પગમા બહુ વેદના થતી હતી, તોપણ લગભગ અરવો ગાઉ પગે ચલાવીને લઈ ગયા પછી એક ઈમારતમા અમે દાખલ થયા, અને ચાર ઉંબર ઓળગ્યા બાદ અમને ઉભા રાખીને એક સ્થલ સાથે બાંધ્યા બાદ અમારા મુખપરનું કપડું કહાડી નાખવામા આવ્યું એક શણગારેલા દીવાનખાનામા પેલા બધા માણસો અમને ઘેરીને ઉભા હતા બીંતે તેમજ છતપર ટાંગેલા દીપકો પ્રકાશી રહ્યા હતા જમીનપર પાથરેલા ગાલીચાપર પચ્ચીશેક પુરૂષો અમીર સરખા પોશાકમા સજ થઈ ઠાઠથી બેઠા હતા તેમની પાસે એકેક તલવાર પડી હતી સર્વના ચહેરા ખુરખાથી ઢાકેલા હોવાથી તેઓ કાણ હતા તે જાણી શકાયું નહીં સર્વની વચ્ચમા ઉંચી ગાદીપર બેઠેલા સમાપતિએ અમારી તરફ જોઈ કહ્યું- 'કુમાર જોરાવરસિંહ ! જમાનીયાના રાજકુમાર હોવાથી ઈચ્છા મૂજબ કરવા તમે શક્તિવાન છો, એમ ધારતા હશે, પણ હવે તમને જણાયું હશે કે, અમારું મડળ બળવાન છે, અને અમે તમારી આ હાલત કરી શકીએ છીએ ! અમે સત્ય માર્ગ ચાલનારા છીએ તમે નિર્દોષ છો, એ જાણીએ છીએ ! અમે નીતિથી સંસારનો વ્યહવાર ચલાવીએ છીએ ! તમારા મૂર્ખ પિતા રાજ થવાને યોગ્ય નથી ! એ રાજ મહાત્મા બની પોતાને દયાળુ કહેવરાવવાને મથે છે, દુષ્ટોને ઘટતી શિક્ષા કરતો નથી, એથી રાહેરમા ચોરી, ખુનો, વગેરેનો

ઉપદ્રવ વધી પડ્યો છે. એકાદ ખુની પકડાય તો તેના ઉપર દયા આણી તે તેને દેહાત દડની શિક્ષા કરતો નથી આથી રાજ્ય-માના ગુનેહગારોનો ન્યાય કરવાનું અમે અમારા હાથમા લીધું છે. તમે જાણતા હશે કે, જે ખુનીને તમારા પિતાએ દેશપારની સજા કરી છોડી દીધો, એની લાશ શહેરમા ચોવાટામા પડેલી હતી. તમારા શહેરનો રહેવાસી દામોદરસિંહ અમારા મડળનોજ સલાસદ હતો. આ મડળે લાચારીથી ઠરાવ કીધો કે, તમારા પિતા જમાનીયાની રાજ્યમાદીપર બેસવાને લાયક ન હોવાથી તેને મારી નાખી તમને ગાદીએ બેસાડવા. અમારા નિયમાનુસાર દામોદરસિંહ અમારા મતને મળતો થવા બધાયલો હતો, પણ તે તમારા પિતાનો પક્ષ બેચો અમારો દુશ્મન થયો, તો અમારા મડળે તેને દેહાત દડ કીવો. તમે એના ખુનીને શોધો છો, પણ તેનું પરિણામ સારું નહીં આવે. તમને સાવધ કરવા માટેજ અત્રે લાવવામા આવ્યા છે. આ મડળનો ઠરાવ ફરશે નહીં. તમારા પિતાને આ સંસારમાથી દૂર કરવાથી હું ક સમ-થમા તમને જમાનીયાની ગાદીપર બેસવાનો વખત આવશે. અમારી પૂઠે લાગી અમે કોણુ છઈએ, કયા રહીએ જઈએ, તે જાણવાને પ્રયત્ન કરશો નહીં, અને તમારા મિત્ર ઇદ્રદેવને પણ એજ સુચના કરજો, નહિ તો તમે બંને માટે અમારે દામોદરસિંહના જેવો ઠરાવ કરવો પડશે. બસ. આ સમજાવવાનેજ તમને અત્રે તેડાવ્યા છે. તમને સલામત જમાનીયા પહોંચાડી દઈશું. આમ કહી તેણે તાળી વગડી, એટલે અમને પકડી જનારા પેલા હરામખોગેએ ફરીથી અમારા મુખ ઉપર કપડું બાધી દીધું, અને સ્થળમાથી અમને છોડી તેઓ બહાર લઈ ગયા કેટલેક સુધી પગે ચલાવ્યા બાદ અમને ફરી ઘોડાપર બેસાડવામા આવ્યા જ ગલમા એક સ્થળે પહોંચીને અમને ઘોડાપરથી ઉતારી ફટા કરી તેમજ અમારા મુખપરનું કપડું છોડી તેઓ અન્ન લઈ ચાલ્યા ગયા. આ હેરાનગતીથી અમે તદ્દન થાકી ગયા હતા. બુખ-તરસથી એટલા નિર્બળ થઈ ગયા હતા કે એક પગલું ચાલવાની અમારામા શક્તિ નહોતી. લગભગ કલાક સુધી ત્યાં બેઠા બાદ ધીમે ધીમે ચાલીને ઝરામા હાથમુખ વોઈ અમે પાણી પીધું, એટલે કંઈક શાંતી વળી. બસ. હાડમારી ભોગવતા બે દીને

અમે અત્રે આવી પહોંચ્યા છીએ. હજી અમે મહેલે ગયા નથી. ધિ કાર છે અમારી જીંદગીને. અમારી પ્રજાનો ન્યાય હરામ-ખેરોના હાથમાં. અમે અત્રેના નામનાજ રાજા. અરેરે! અમે અમારું રક્ષણ કરી ન શક્યા તો પ્રજાનું રક્ષણ કેમ કરી શકીશું? નીચ, હલકા વર્ગના બંદમારો અમારાપર અમલ બજાવે, અને અમે તેમને કંઈ કરી ન શકીએ, એ થોડા ખેદની વાત નથી. અરેરે! અમારા શુભેચ્છક દામોદરસિંહના પ્રાણ લીધા! હવે તેઓ પુણ્ય પિતાજીનું ખુન કરવાની તજવીજમાં છે. —”

“તે સમયે અમને બહુ દુઃખ ઉપજ્યું હતું.” ભેરાવરસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“સુદરના અમારી સંગે લગ્ન કરવાની તેમની મરજી ન હોત તો દુષ્ટોએ અમને મારી નાખ્યા હોત!”

“ખરું છે?” ઇદ્રજીતસિંહે કહ્યું, અને ઇંદીરાને પૂછ્યું—“પછી શું થયું?” જવાબમાં તે બોલી—“રાધવ ખવાસે કુમારશ્રીને ઠગ્યા, એ જાણી પિતાજીની ખાત્રી થઈ કે, તે પણ એ મંડળનો સાથીજ હશે. આથી ક્રોધાવેશમાં તે રાધવની તપાસ કરવા દ્વાર-પર આવ્યા અને પૂછગાછ કરી તો તે નહોતો, એટલે ચોરડામાં પાછા આવીને કુમારશ્રી પ્રત્યે બોલ્યા—‘આપણે ધાર્યું તેમ રાધવ નહાસી ગયો છે. આપનો ખવાસ પણ નહાસી ગયો હશે.’ એ પછી પિતાજીએ કુમારશ્રી માટે ભોજનની તૈયારી કરાવી, અને બહુવાર સુધી તેઓ વાત કરતા બેઠા. એ મંડળના સભાસદોની તપાસ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ પિતાજીએ કુમારશ્રીને શાંત કીધા બાદ મળસ્કે કુમારશ્રી રાજમહેલે ગયા પિતાજી પણ કેટલાક નોકરોને લઈ તેમની સાથેજ ગયા મહેલમાં કુમારશ્રી પિતાજીસહ મહારાજશ્રીને મળવા તેમના ચોરડામાં ગયા તો ત્યાં શું બોલ્યું? મહારાજશ્રીને દેહાંત થઈ ચુક્યો હતો. એ વાત કુમારશ્રીએજ સૌથી પહેલાં જાણી. મહારાજશ્રી ગાઢ નિદ્રામાં હોય તેમ શય્યા પર સુતા હતા તેમને જાગૃત કરવા કુમારશ્રીએ હલાવ્યા ત્યારે જણાયું કે તે મહાનિદ્રાને આધિન થઈ ચુક્યા હતા.”

આ હજીકત સાબળતા ભેરાવરસિંહની આખોમાં આસુ ભરાઈ આવ્યા. બંને કુમારોની પણ તેવીજ હાલત થઈ એક નિઃશ્વાસ નાખી ભેરાવરસિંહ બોલ્યો—“અમારા માતાજી પહેલાંજ સ્વર્ગે સીધાંઈ હતા, એટલે પિતાજીનું અકાળ મરણ થતા અમારા દુઃખને

પાર રહ્યો નહીં.” આટલું કહી તેણે ઇંદીરાને હકીકત આગળ કહેવાને જણાવ્યું, એટલે તે ખેલી—“મહારાજશ્રીના મરણના ખબર ચારે તરફ પ્રસરી જતાં રાજ્યમહેલ અને આખા શહેરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. મહારાજશ્રીનું મરણ ગુપ્ત મંડળને લીધે નીપજ્યું, એ પિતાજી અને જોરાવરસિંહજી સિવાય બીજા કોઈ જાણતો નહોતો, અને તેમણે એ વાત કોઈને જણાવી નહીં જોરાવરસિંહજી જમાનીયાની ગાંધીએ બેઠા, અને પિતાજીએ ત્યાજ રહી ગુપ્ત મંડળ માટે બહુ તપાસ કરી, પણ તેમાં તે ફાવ્યા નહીં મ્હોટા મહારાજશ્રીના મરણના ખરખરાના દીલાસાપત્રો રાજરજવાડા તરફથી આવ્યા હતા કીશોરીના નાના રણધીર સિંહનો દીલાસાપત્ર લઈ આવનાર તેમના અઈચાર ગદાધરસિંહને પિતાજી સાથે સગાઈ હોવાથી તે પિતાજી પાસે મારા મોસાળ-માજ ઉતર્યા કેટલાક દિવસ તે ત્યાં રહ્યા, તે દરમિયાન પિતાજીએ જમાનીયાની તમામ હકીકત તેમજ ગુપ્ત મંડળમાં કુમારશ્રીને ઉપાડી જવાની વાત જણાવીને તેની સહાયતા માગી તે મદદ કરવાને કબુલ થયો, પણ પોતાના રાજની આજ્ઞા વિના ધણી દિવસ ત્યાં રહેવાય તેમ ન હોવાથી જોરાવરસિંહ મારફત પોતાના રાજને લખાવી પોતાને માટે થોડા દીનની રજા મંગાવી.”

“ખરોખર!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ઇંદ્રદેવની સુચના મૂળજી સર્વ હકીકત દુકમાં લખી અમે વિશ્વાસુ સ્વારને રણધીર-સિંહજીએ ત્યાં મોકલ્યો, અને તેમણે ગદાધરસિંહ ઉપર પત્ર લખી અમારી ઈચ્છામાં આવે ત્યાંસુધી અમારે ત્યાં રહી અમને મદદ કરવાનું તેને ફરમાવ્યું. પણ હવે આપણે અહાર કરી લઈએ, પછી ઇંદીરાની હકીકત સામળીશું.” કુમારે તેના વિચારને મળતા થતા જોરાવરસિંહ ભોજનની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૭ મું.

ઇંદીરાની કહાણી. (ચાલુ)

ભોજન કરીને નિશ્ચિત થયા બાદ ઇંદીરાએ પોતાની હકી-
કત આગળ કહેવા માડી—“ગદાધરસિંહ પોતાના ચારેક શાગરી

તેને જમીનીયા લાવ્યા હતા પોતાના મહારાજનો પત્ર મળતાજ તેઓ સર્વ ગુપ્ત મ ડળની શોધ કરવામા ગુ થયા. ગદાધરસિંહે મારા પિતાજીને કહ્યું—‘તમારા શહેરમા રહેતો રધુવરસિંહ નામે માણસ હત્યો, હરામખોર અને લાલચુ છે, તેને ફસાવીને આપણી ધારણા પાર પાડવાની મારી ઈચ્છા છે. આમા મુશ્કેલી એટલીજ છે કે, તે તમારા ગુરુભાઈ તલેસમના દારોગાને મિત્ર છે, અને દારોગાને તમારા રાજજી બેહદ માન આપે છે. મને એ માટે ધારિત નથી, પણ તમને એ વિષે પહેલાથી ખબર આપુ છું.’ આના જવાબમા પિતાજીએ જણાવ્યું—‘એ હરામખોરને હું ઓળખુ છું. એને ફસાવવાથી આપણુ કામ નીકળતુ હોય તો કોઈની પણ દર-કાર કીધા વગર બેધડક ઈચ્છામા આવે તેમ કરો.’ એ પછી પિતાજી અને ગદાધરસિંહ વાત કરતા ઘણી વાર સુધી બેઠા. બીજે દીને ગદાધરસિંહ લોકો જાણે તેમ મહારાજજીની રજા લઈ પોતાને ઘેર વિદાય થયો. તેના જવા બાદ પિતાજી ગુપ્ત મ ડળની શોધમા ફરવા લાગ્યા. એક દીન રાતે પિતાજી સ્વરૂપ બદલીને શહેરમા ફરતા ગ ગાજીને કિનારે જોરાવરસિંહજીને પકડવામા આવ્યા હતા તે સ્થાને જઈ ચઢડયા. ત્યાં કિનારે એક હોડી બાવેલી જોઈ પિતાજીને કુમારશ્રીની વાત યાદ આવી અને તે હોડી પાસે જઈ ઉભા, એટલામા કેટલાક ભુરખાવાળા માણસો ખુફી તલવારે ધસી આવી તેમને ઘેરી ઉભા. પિતાજી તલવાર બેચી તેમની સામા થયા, અને ત્રણેક જણને તેમણે જખમી કરી નાખ્યા, પણ આખરે તે પકડાઈ ગયા. દુશ્મનો ઝડપથી મ્હોટું જહઝુ કપડું તેમના મુખ-પર નાખી તેમને અશક્ત કરી કેદ પકડીને હોડીમા બેસાડી ઉતાવળે રવાના થઈ ગયા. હોડી કઈ તરફ જતી હતી તેમજ દુશ્મનો કેટલા હતા, તે પિતાજી પણ જોઈ શક્યા નહિ. કુમારશ્રીની માફકજ તેમને ચલાવીને પોતાના મથકે લઈ જઈ સ્થ લ સાથે બાંધ્યા બાદ તેમના મુખપરથી કપડું છોડવામા આવ્યું, એટલે કુમારશ્રીએ જણાવેલા દીવાનખાનામા તેમણે પણ તેવોજ ઠાઠ અને ભુરખા-વાળા પુરુષો બેઠેલા જોયા. મારી માતાને પણ એક સ્થ લ સાથે બાંધેલી પિતાજીએ જોઈ, અને તે સાથે મારા નાનાએ આપેલું કલમદાન તેમણે સમાના અધ્યક્ષની સામે એક ચોપીપર પડેલું જોયું. પિતાજીને અનયબિ સાથે બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો, અને એ

કલમદાનનો એ ગુપ્ત મંડળ સાથે કંઈ સંબંધ હોવો જોઈએ, એમ તેમને લાગ્યું સભાપતિએ મારા પિતાજી તરફ જોઈ કહ્યું—‘ઇંદ્રદેવજી ! તમે ચાલાક અને બહાદુર હોવાનો ફાકો રાખો છો કેમ ? રાજા જોરાવરસિંહ મારફત અમે તમને કહેવરાવ્યું નહોતું કે, તમે અમારો પીછો કરશો નહીં, છતાં તમારી ચાલાકીપર મુસ્તાક રહ્યા કેમ ? અમારાથી કોઈ વાત શું છાની રહેશે ? કહો હવે તમને શી સબ કરીએ ? તમારી પત્નિ અને આ કલમદાન પણ અમારા હાથમા છે ! હુઆ દામોદરસિંહે આ કલમદાનથી અમને ફસાવવાની બાજી રચી હતી, પણ તેમા તે ફાવ્યા નહિ !’ આના જવાબમા પિતાજીએ જણાવ્યું—‘હું આપની શોધમા ફરતો હતો, પણ તેમા મારી મતલબ આપના મંડળમા સામેલ થવાની છે !’ આ સાંભળી સભાપતિએ હસીને જણાવ્યું—‘બહુ ભલા માણસ હો ! અમે એમ ભૂલાવો ખાઈએ તેવા ભોળા હોત તો આ મંડળ આજસુધી હસ્તીમા રહ્યું હોત નહિ ! અમારા મંડળનો તું કદો વેરી છે, એ અમારાથી અન્નપ્રયુ નથી ! હુરામખોર દામોદરસિંહે અમારું સત્યાનાશ વાળવામા કસર રાખી નહોતી, પણ અમારા સુભાગ્યે આ કલમદાન અમારે હાથ આવ્યાથી અમારો ભેદ છપોજ રહ્યો !’ આથી પિતાજીની ખાત્રી થઈ કે કલમદાનમા ગુપ્ત મંડળના ભેદ છે તેમણે મુખ મલકાવીને જણાવ્યું—‘મને દુશ્મન સમજવામા તમે ભૂલ કરો છો ! આ મંડળનો હું દુશ્મન હોત તો અત્યાર સુધી આપને જીવતા રહેવા દીધા નહોત કેમકે, કલમદાન ઉધાડીને આ મંડળના તમામ છપા ભેદ મેં જાણ્યા છે, અને એ સર્વ કાગળપર લખીને મારા એક મિત્રને આપ્યા છે !’ આ સાંભળી સભાપતિએ ગભરાટસહ પૂછ્યું—‘કલમદાન તમે ઉધાડ્યું છે ? આ મંડળના ભેદ લખીને કાગળ તમે કેને આપ્યા છે ?’ આના જવાબમા પિતાજીએ જણાવ્યું—‘એ કાગળ કેની પાસે છે, તે તમને કહી તે માણસની જીદગી ભયમા નાખું કેમ ? મારા કહેવાપર તમને વિશ્વાસ આવે તો મને તમારા મંડળનો સલાસદ બનાવો, અને વિશ્વાસ ન હોય તો મને મારી નાખો ! પછી તમારી પણ કેવી દુર્દશા થાય છે તેનો અનુભવ લેજો !’ આમ પિતાજીએ સભાપતિને એવો ભમાવી દીધો કે તેની મતીજ મુઝાઈ ગઈ, અને પિતાજીનું કહેવું ખરૂં છે, એવી તેની ખાત્રી થઈ તેણે ઉઠીને પોતાને હાથેજ પિતાજીને છૂટા દીધા,

અને મારી માતાને છોડવાનો પોતાના સાથીને હુકમ કીધો. પછી પિતાજીને આદરમાનસહ પોતાની પાસે બેસાડી તે કંઈ કહેવા જતો હતો, એટલામા દીવાનખાનાની બહારથી કોઈની ચીસ સંભળાઈ એ વિષે તપાસ કરવાને સભાપતિ કોઈને આજ્ઞા કરે તે પહેલા પાંચ ભયાનક દેખાવના માણસો હાથમા ખુલ્લી તલવાર સહિત દીવાનખાનામા ધસી આવ્યા. તેમણે પોલાદનાં બખતર પહેરેલા હોવાથી તેપર તલવારનો ધા લાગે તેમ નહોતું તેમના મુખ સીંદુરથી રંગેલા હતા તેમના કપડાપર લોહીના ડાઘ પડ્યા હતા, તે પરથી તેઓ દ્વારપરના પહેરેગીરોને મારીને ત્યા આવ્યા હોય, એમ લાગતું હતું એ પાંચમા સહથી આગળ ઉભેલા બહાદુરે ઝડપથી પેશુ કલમદાન ઉપાડી લીધું તરતજ મંડળના સર્વ સભાસદો તલવાર ઉપાડી ઉભા થઈ ગયા, એટલે તેમની વચ્ચે લડાઈ ચાલી પિતાજી લાગ જોઈને મારી માતાને ઉપાડી તે ઘરની બહાર નીકળી ગયા. પેલા ભય કર પુરૂષોએ એ મંડળની ખરાબી કરી નાખી, અને તેમાના ચાર સભાસદોને કાપી નાખી કલમદાન લઈ બેઘડક ચાલ્યા ગયા. પિતાજી તે વખતે એ પાંચેને મળ્યા હોત તો ઠીક હતું, પણ તેઓ તેમની નજર આગળથી પસાર થયા છતા કદાચ તેઓ પોતાને પણ હેરાન કરે, એવી ધાસ્તીથી તે તેમને મળ્યા નહીં. તેઓ દૂર નીકળી ગયા તે બાદ પિતાજી મારી માતાને લઈ ઉતાવળે ચાલ્યા તે વખતે તેમને જણાયું કે પોતે જમાનીયાની સરહદમાજ હતા. જમાનીયા શહેરની બહાર થોડેક દૂર આવેલી એક અસલી વિશાળ ઈમારતમા એ મંડળ ભેગું થતું જાણે પોતે કોઈ બીજાજ શહેરમા ભેગા થતા હોય, એમ દેખાડવા તેઓ જેને પકડતા તેને બૂલાવામા નાખવાની ધારણાથી પાંચપ દર કોસ આડો અવળો ફેરવીને પછી પોતાને મથકે લઈ જતા હતા. —”

“અમારી દરબારમાના ધણા નિમકહરામ માણસો એ મંડળના સભાસદ હતા, તેથી તેની બાળ મળતી નહોતી.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“જેઓ તપાસ કરનારા હતા તેઓજ એ મંડળમા સામેલ હોવાથી તેનો ભેદ ક્યાથી ખુલ્લો થાય?”

“વાર પછી શું થયું?” ઇંદ્રજીતે ઇંદીરાને પૂછ્યું, એટલે તે બોલી—“પિતાજી અરધાક પ્રહરમા રાજમહેલમા રાજાજીની હજી-

રમા જુઈ પહોચ્યા તે ગમે ત્યારે જય તોપણ બબર કર્યો વગર તેમને પોતાની પાસે આવવા દેવાની મહારાજશ્રીની સર્વ પહે-રેગીરોને આજ્ઞા હોવાથી તેમને કાંઈએ શક્યા નહીં। તે સમયે રાજાજી બાઠ નિ દ્રામા પડ્યા હતા, અને ત્યાર સિપાઈ યુદ્ધી તલવારે પલ ગની આસપાસ પહેરો ભરતા હતા પિતાજીએ રાજાજીને જાગૃત કર્યો બાદ પહેરેગીરોને બહાર મોકલી સર્વ હકીકત જણાવી પોતાના શહેરમાજ એ મડળનું મથક છે, એ જાણી રાજાજીને અભયળી ઉપજી। મારી માતાને મહેલમા મોકલી તે તરતજ પોશાક પહેરી હથીયાર સજી ગુપ્ત મડળને મથકે જવા તૈયાર થયા।”

“તેજ સમયે અમે ઇંદ્રદેવ અને કેટલાક સીપાઈઓને લઈ મહેલમાથી નીકળ્યા, અને બે ઘડીમા તો એ ગુપ્ત મડળ ભેગુ થઈ હઈ ત્યા જઈ પહોચ્યા।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“તે ધર એક અસલી ખડીયેર હવે તેનો કેટલોક ભાગ તદ્દન પડી ગયો હતો, પણ તેમા કેટલાક ઓરડા વપરાસમા લઈ શકાય તેવી હાલતમા હતા। આ ઈમારતની આસપાસ ખીજ પણ ખડીયેર હતા ખડીયેરમા દાખલ થઈને જે દીવાનખાનામા મડળ ભેગુ થઈ હવે ત્યા અમે ગયા તો ત્યા અમે પહેલા ભેગો હતો તેવોજ ઠાઠ હતો। તે વખતે ત્યા એકે માણસ નહોતો માર્યા ગયલા ત્રણ માણસોના શબ પડ્યા હતા। એ લાશોના ચહેરાપરના ખુરખા ખસેડી તેમનું ખરૂં સ્વરૂપ જોતા અમારી અભયળીને પાર રહ્યો નહીં। ત્રણમાથી એક તો અમને ફસાવનાર ખવાસની લાશ હતી। ખીજી લાશ ઇંદ્રદેવના સસરાના ખવાસ રાધવની હતી, ત્યારે ત્રીજી અમારા ખજાનચીનીજ હતી। ખજાનચીની લાશ જોતા અમને બેહદ અભયળી, દુઃખ અને ગુસ્સો ઉપજ્યા કેમકે, તેને અમે ભલો, નિમકહલાલ, એક માર્ગી અને બુદ્ધિશાળી જાણતા હતા। વળી અમારો વિશ્વાસુ હરામખોર દારોગોજ એ મડળને પ્રમુખ હતો, એ વિષે તે સમયે અમારા મનમા સહજ પણ શંકા ન ઉપજી। ત્યાની સર્વ વસ્તુઓ જપત કરી ત્રણે હરામખોરોના શબ ઉપડાવી અમે મહેલે પાછા ફર્યા ત્યારે પ્રભાતનો સમય હતો અમને સીપાઈઓસહ જતા ઘણા માણસોએ ઘીડેલ હોવાથી આખા શહેરમા એ વાત પ્રસરી ગઈ હતી, એટલે અમે પાછા ફર્યા ત્યારે

સે કડો માણસ તે રાખને જોવા મહેલની દોઢીપર ભેગા થઈ ગયા. અમે નીચ દારોગાને તેડી લાવવા સીપાઈને મોકલ્યો, પણ તેણે પાછા આવીને ખબર આપી કે, સીડી ઉતરતા દારોગો પડી જવાથી તેનું માથું ફાટી ગયું છે, તેમજ શરિરના બીજા ભાગમાં કેટલેક ઠેકાણે વાગ્યું છે. તે ઉઠવાને અશક્ત હોવાથી આવી શકે એમ નથી! આ વાત અમે ખરી માની, પણ ખરૂં જોતાં તે પણ મંડળમાં રાતે થયેલી ઝપાઝપીમાં જખમી થયો હતો! ભાગ્યમાં અનેક સંકટો ભોગવવાના લખ્યા હતા, એટલે અમે એ હરામ ખોર માટે સાવચેતજ રહ્યા નહીં!” આટલું કહી તેણે ઇંદીરાને વધુ હકીકત જણાવવાનું કહેતાં તે બોલી—“ત્રણે રાખને ઠેકાણે પાડવાની આજ્ઞા કરીને રાત્રી પિતાજીને હાથ પકડી મહેલમાં ગયા. એમણે પિતાજીને કહ્યું—“ચાલો, સર્વું એ કુખટાના હાથમાં કેવી રીતે સપડાઈ ગઈ તે તેને પૂછી જોઈએ. કદાચ તેમને ખુલ્લે થહેરે જોયા હશે તો તેઓ કેણું હતા તે એ આપણને જણાવી શકશે!” આમ વાત કરતાં તેઓ મહેલમાં ગયા તો જણાયું કે, મારી માતા ત્યાં આવીજ નથી! આથી પિતાજી તેમજ રાત્રીના મહારાટ અને અન્યબીનો પારજ રહ્યો નહીં!”

“અમને તો લાગ્યું કે, અમારા સર્વ નોકરો ગુપ્ત મંડળના સાથી હશે!” જોરાવરસિંહે કહ્યું—“અમે બહાવરા બની ગયા! અમારી મતી ઝુંઝાઈ ગઈ! અમારા કેટલા સેવકો વિશ્વાસપાત્ર અને નિમકહલાલ હતા, તે જણવાનું અમને મુશ્કેલ થઈ પડ્યું! જે વિશ્વાસુ માણસો સંગે અમે સર્વને મહેલમાં મોકલી હતી તેઓ પણ નહાસી ગયા હતા! અમને તો એમજ લાગ્યું કે, હવે અમારા તેમજ ઇંદ્રદેવના પ્રાણ બચશે નહીં, પણ ધન્ય છે ઇંદ્રદેવને! એમણે ધીરજ અને હિંમત તેમજ ચાલાકીથી એક માસમાં અમારા જે નિમકહરામ નોકરો એ ગુપ્ત મંડળમાં સામેલ હતા તેમથી ઘણાખરાને રોષી કહાડયા, અને અમે પણ તે સર્વને તોપને ગ્રહોડે ઉરાડી દીધા! બસ! એ ગુપ્ત મંડળ ભાગી પડ્યું! એ દરમિયાન સર્વું એ હરામખોરોના હાથમાં કેવી રીતે સપડાઈ તે પણ અમારા જણવામાં આવ્યું ઇંદ્રદેવ એ વિષે તપાસ કરવા પાતાને ઘેર જવાનો વિચાર કરતા હતા, એટલામાં તેમના એક સેવકે આવીને સર્વું અને ઇંદીરા ગૂમ થવાના સમાચાર જણાવ્યા!”

‘ તમે પણ તમારી માતા સાથે દુશ્મનોના પંજમા સપડાઈ ગયા હતા શું ?’ ઇદ્રજીતસિંહે ઇંદીરાને પૂછ્યું

“ હા !” ઇંદીરાએ જણાવ્યું—“ પિતાજી સાથે જમાનીયા ગયલા બે અઈચારો દુશ્મનોની શોધમા નીકળ્યા પછી ગૂમ થઈ ગયા હતા તેમનું સ્વરૂપ ધારણ કરી દુશ્મનોએ અમને ફસાવ્યા ! હરામખોર દારોગો અમારા બાગમા આવવાનો છૂપો માર્ગ જાણતો હોવાથી તેણેજ અમને પકડવા તેમને મોકલ્યા હતા !”

“ પણ તેમણે તમને કેવી રીતે ફસાવ્યા ?” ઇદ્રજીતસિંહે પૂછ્યું, એટલે ઇંદીરાએ કહ્યું—“ એક દીને સંધ્યાકાળે હું અને માતાજી અમારા નજરબાગમા ફરતા હતા, એટલામા પિતાજી સાથે ગયલા બે અઈચારો ત્યાં આવ્યા તેમને જોતાજ માતા રાજી થઈને જમાનીયાના સમાચાર પૂછવા લાગી આના જવા બમા તેમણે જણાવ્યું—“ આપને તેમજ ઇંદીરાકુવરીને ઇદ્ર દેવજીએ જમાનીયા તોડાવ્યા છે ! અમે આપને માટે રથ લાવ્યા છીએ, પણ આપની મરજી હોય તોજ આપને તેડી લાવવાનું ફરમાવ્યું છે !” માતાજી પોતાની માતાને મળવા બહુજ આતુર હતા, એટલે તરતજ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા કલાકેકમા અમે જવાને તૈયાર થઈ ગયા બે અઈચાર બહાદુર અને હીંમતવાન હોવાથી બીજા વધુ મણસ સાથે લેવાની માતાજીએ જરૂર જોઈ નહીં ફક્ત બે દાસીઓને સાથે લઈ અમે જમાનીયા જવા નીકળ્યા માતાજીએ પેલું કલમદાન પોતાની સાથે લીધું અમારા બીજા અઈચારો પણ પેલા બે અઈચારોથી ઠગાયા, એટલે તેમને ખરા ધારી તેઓમાથી કોઈ પણ અમારી સાથે આવવાને તૈયાર થયા નહીં ગુફાની બહાર નીકળી અમે પહાડ ઉતરતા હતા, એટલામા ચારે તરફથી અમને દુશ્મનોએ એકાએક ઘેરી લીધા ! પેલા બે અઈચાર પણ અમારી વિરૂદ્ધ થઈ ગયા મને અને માતાજીને જખરીથી તેમણે બેહોશ કરી નાખી ! અમારી દાસીઓની શી દશા થઈ તે હું જાણતી નથી ! મારી બેહોશી દૂર થઈ ત્યારે માતા પણ મારી પાસેજ હતા, અને પોતાના બોળામા માફ મસ્તક મૂકી રૂદન કરતા બેઠા હતા ! અમારા હાથપગ ખુલ્લા હતા અમે મ્હોટા ચોરડામા કેદ હતા, અને સામે લોખંડનો સળીયાવાળો મજબૂત દરવાજો હતો તે દરવાજાની બહાર

સાકડી ગલી હતી, જેમા એક તરફ ઉપર ચઢવાની પગથીઓ હતી સીડીની પાસે ગોખલામા દીપક બળતો હતો. હુ શુદ્ધિમા આવી એટલે મારી માતા રૂદન કરતી બધ થઈ મને ધીરજ આપવા લાગી મને દીલાસો આપ્યા બાદ તેણે કહ્યું—“પુત્રી ! પેલા કલમદાન વિષે કોઈ તને પૂછે તો કહેજે કે, કલમદાન ઉઘાડવામા આવ્યું છે, પણ તેમાની હકીકત તુ જાણતી નથી ! હુ તેમજ બીજા કેટલાક માણસો તેનો ભેદ જાણું છું. એ માણસોના નામ પૂછે તો કહેજે કે, તે પણ મને ખબર છે.” માતાજીએ કલમદાન વિષે એમ શા માટે કહ્યું તે હુ સમજી શકી નહીં. થોડી વારે ચાર ખુરખાવાળા માણસો સીડી ઉતરીને આવી મારી માતાને જોરજુલમથી ઉપર ઘસડી ગયા. મે ધણી ચીસો પાડી પણ તેની કોઈએ દરકાર કરી નહીં. હુ રડતી બેઠી હતી એટલામા થોડીવાર થઈ એક ખુરખાવાળો પુરૂષ મારી પાસે આવ્યો ! મારી માતાને ઉપાડી જનારા ચાર જણામાનો તે નહોતો, એમ તેના શરિરના બાધા તથા પોશાક ઉપરથી મને લાગ્યું તેણે મારી પાસે બેસી મને ધીરજ આપી કેદખાનામાથી છોડવવાની કબુલાત આપી તેના કહેવાપર મને વિશ્વાસ આવ્યો, એટલે તે બોલ્યો—‘વાર પેલા કલમદાનનો ભેદ તુ જાણું છે ?’ આનો જવાબ મે નકારમા આપ્યાથી તેણે પૂછ્યું—‘તારા દેખતા કલમદાન ઉઘાડવામા આવ્યું નથી ?’ જવાબમા માતાજીએ સમજાવ્યું હતું તેમજ મે કહ્યું તેણે ફેરવીને મને કેટલીકવાર પૂછ્યું, પણ મે એકજ વાત પકડી રાખી મે તેને મારી માતા વિષે પૂછ્યું, પણ તેનો કંઈ જવાબ ન આપતા તે ઉઠીને ચાલ્યો ગયો. લગભગ બે પ્રહર હુ એકલી બેસી રહી વળી એક ખુરખાવાળો પુરૂષ મારી પાસે આવ્યો. એ હરામખોરોમાનો કોઈ મને કુ ખ આપવા આવ્યો હશે, એમ ધારી હુ ડરવા લાગી, પણ તે તો ગદાધરસિંહ મને છોડવવા આવ્યા હતા તે મને પોતાને ખબરે બેસાડી બોયરાની બહાર લઈ ગયા કેટલાક આડાઅવળા રસ્તામા થઈને ખુલ્લા મેદાનમા અમે જઈ પહોંચ્યા, ત્યાં તેમના બે સેવકો એક ઘોડા સહિત ઉભા હતા તરતજ ગદાધરસિંહ મને લઈ ઘોડે બેસી પોતાના માણસોને અર્ધચારોની છપી લાપામા કંઈ સુચના કરી ત્યાંથી ચાલ્યા તે સમયે રાત્રી પૂર્ણ થવા આવી હતી.

માર્ગમા મેં તેમને મારી માતા માટે પૂછ્યું, એટલે તેમણે મને તમામ હકીકત જણાવી, જે પિતાજીની હકીકત કહેતા મેં આપને જણાવી છે. વળી તેમણે જણાવ્યું કે કલમદાન લઈને નહાસી જનારની લાળ મળી નથી. પાંચેક કોરાની મજલ કીધા બાદ અમે એક નદીને કિનારે જઈ પહોંચ્યા, એટલે અશ્વને ઉભો રાખી અમે થાક ખાવાને નીચે ઉતર્યા. હાથ મુખ ઘોઈ સ્વસ્થ થઈ વિશ્રામ લીધા બાદ ગદાધરસિંહ વળી મને લઈને ઘોડેસ્વાર થઈ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. બપોર થતા અમે એક પહાડની તળેટીમા જઈ પહોંચ્યા, જ્યાં ધીમ જ મલ હવ ત્યાં તેમના ચાર સેવકો હતા, જેમણે અમને જોતાજ જમીનપર ધાબળીઓ પાથરી દીધી. અમે ઘોડાપરથી ઉતરી ત્યાં બેઠા, એટલે તેઓમાથી એક ઘોડાની ચાકરી કરવા લાગ્યો, બીજો પાણી લેવા ગયો, ત્રીજો ભોજન તૈયાર કરવા લાગ્યો, એમ સર્વ અમારી સેવામા ગુથાઈ ગયા. ગદાધરસિંહ મારી પાસે બેસી પોતાની ઝાળીમાથી ખડીયો, કલમ, કાગળ, કહાડી કંઈ લખવા લાગ્યા. તેમણે પોતાની ચેલીમાથી કેટલાક કાગળ કહાડી વાંચ્યા, અને તેની નકલ ઉતારી એ દરમ્યાન ભોજન તૈયાર થવાથી અમે ખાઈ લીધું. અમે જમીને બેઠા, એટલે વળી ગદાધરસિંહ કાગળો વાંચી તેની નકલ ઉતારવા લાગ્યા. મને આખી રાતનો ઉબગરો હોવાથી નિદ્રા આવી ગઈ પાછલી રાતે હું બગૃત થઈ, એટલે ગદાધરસિંહ મને લઈને ઘોડેસ્વાર થઈ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. આખી રાત મુસાફરી કર્યા બાદ મળસ્કામા અમે લક્ષ્મિદેવીના પિતા બલભદ્રસિંહને ઘેર જઈ પહોંચ્યા. તેમને પિતાજી સાથે મિત્રતા હોવાથી મને ત્યાં પહોંચાડવાનું ગદાધરસિંહને ઠીક લાગ્યું. હવે બલભદ્રસિંહ અમારા આવ્યાની બબર સાલજતાજ ઉઠીને દ્વારપર આવી અમને સન્માનસહ ધરમા પોતાના ખાનગી ચોરડામા તેડી ગયા. તેમણે રનેહથી મને ખોળામા બેસાડી મારે મસ્તકે હાથ ફેરવ્યા, અને ગદાધરસિંહને સમાચાર પૂછ્યા. ગદાધરસિંહે સર્વ હકીકત સવિસ્તર જણાવીને તેને કહ્યું—‘આપ ઇંદીરાને આપના ધરમા છૂપી રાખી એની સંભાળ રાખજો. દુશ્મનોનો અત આવી બચ ત્યાંસુધી એને વિષે કોઈને બબર પડવા દેશો નહીં. હું પાછો જમાનીયા બહુ છું. ઇંદ્રદેવને મળી ઇંદીરા આપને ત્યાં સલામત છે, એ સમાચાર હું જણાવીશ.’ આથી બલભદ્રસિંહ બહુજ રાજ

થયા કેટલીક વાતચીત કીધા બાદ ગદાધરસિંહ પ્રજાત થતા પહેલાજ ત્યાંથી વિદાય થયા હુ તેમના ઘરમા ધણા દિવસ રહી તેમની સ્ત્રી મારાપર પોતાની પુત્રીસમ હેત દાખવતી હતી લક્ષ્મિદેવી સાથે પણ ગાઢ રનેહ બધાઈ ગયો ગદાધરસિંહે જમાનીયા જઈ પિતાજીને સમાચાર કહ્યા, એટલે થોડા દીન બાદ પિતાજી મને મળવા બલભદ્રસિંહને ત્યાં આવ્યા ।”

“ મહેલમાથી તમારી માતા ફરીથી ગૂમ થવાના સમાચાર ત્યારેજ એમણે તમને જણાવ્યા હશે ? ” ઇંદ્રજીતસિંહે પૂછ્યું

“ હા જી ! ” ઇંદીરાએ જણાવ્યું--“ પિતાજી મને સમજાવીને શાત પાડી બીજે દીને જમાનીયા પાછા ફર્યા હુ ત્યાં સુખચેનમા રહેવા લાગી. લક્ષ્મિદેવી સંગે બેહદ રનેહ બધાયાથી મે તેને મારા નાના વિષેની તેમજ તેમણે આપેલા કલમદાન વિષેની વાત જણાવી કલમદાન ઉપરની ત્રણ છબીઓમાની બે કોની છે તે મને ખબર ન હોવાની, તેમજ વચલી છબી મારી હોવાની અને તેની નીચે મારૂ નામ કોતરેલું હોવાની બીના મે તેને કહી । જમાનીયા જઈ પિતાજીએ ગુપ્ત મંડળમાના કેટલાકોને શોધી કહાડ્યા, એ તો મહારાજશ્રી હમણાજ જણાવી ગયા છે । ”

“ ઇંદ્રદેવ વિના બીજાથી એ કુળોને પકડી રાકાવજ નહીં ! ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું--“ અરે ! તે સમયે કલમદાન હાથ આવ્યું હોત તો સર્વ હરામખોરો સહજમા પકડાઈ ગયા હોત । દારોગો, જયપાળ અને રઘુવર એ મંડળમા વડા હતા તેઓ અમારા હાથ-માથી છટકી જવાથી એમણેજ અમારી કુદંશા કરી । ”

“ દારોગો ઇંદ્રદેવનો ગુરુભાઈ હોવાથી તેને માટે તે કદાચ બેદરકાર રહ્યા હશે । ” ઇંદ્રજીતસિંહ વચમા બોલી ઉઠ્યો

“ કદાચ એમ પણ હોય । ” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“ પણ એ કલમદાનની અદરનો ભેદ તમે જાણતા નહોતા શું ? ” આનંદકુમારે ઇંદીરાને પૂછ્યું

“ નહીં ! હુ જાણતી હોત તો એ ત્રણે હરામખોરો બચવા પામતજ નહીં । ” ઇંદીરાએ જણાવ્યું

“ એ ભેદ તમે ક્યારે જાણ્યા ? ” આનંદકુમારે પૂછ્યું

“હમણા હુ માતા પાસે કેદખાનામા આવી ત્યારે એમણે મને જણાવ્યા.” ઇદીરાએ જવાબ આપ્યો—“કલમદાન ક્યા હુ તે પણ આજે મહારાજશ્રીએ કહ્યું ત્યારે જાણ્યું.”

“કલમદાનની હકીકત અમે જાણીએ છીએ.” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“કલમદાનને લીધેજ બધી ચ ચાત થઈ. તે સમયે કલમદાન અમને અથવા ઇદ્રદેવને મળ્યું હોત તો સુદર સાથે અમારા લગ્ન થયા નહોત, અને નીચ દારોગાના એ પ્રપચ્છી અમે જીવતે મૃત્યું પામેલાઓમા ગણાત નહીં, તેમજ વઈતાળપર પણ આજ આ બધા આરોપ મુકવામા આવ્યા હોત નહીં. વઈતાળજ મદાધરસિંહ છે. ગુપ્તમડળમાથી કલમદાન ઉપાડી જનાર પણ એજ હતો. ઇદીરાને એણે કેદખાનામાથી છોડવી, પણ કલમદાન સંતાડી રાખ્યું. લોકો લક્ષણ જાય એ કહેવત મૂજબ વઈતાળની દશા થઈ. વઈતાળ પહેલા બહુજ ભલો અને સત્યવાદી હતો, અને હાલ પણ સીધે માર્ગે ચાલે છે. વચમા થોડા દીન તેની મતી બદલાઈ ગઈ હતી, તે માટેજ અત્યારે તેને પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે. ઇદીરાની હકીકત પહેલા સાબળો, પછી અમે કલમદાનનો ભેદ જણાવીશું.”

“જેવી આજ્ઞા.” ઇદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું, અને ઇદીરા પ્રત્યે કહ્યું—“બલભદ્રસિંહને ત્યા તમે રહ્યા બાદ શું થયું?”

“એમને ત્યા હુ ધણા દીન સુખચેનમા રહી.” ઇદીરાએ જણાવ્યું—“પિતાજી વાર વાર ત્યા મને મળવા આવ્યા હતા. લક્ષ્મિદેવીના લગ્ન પ્રસંગે બલભદ્રસિંહ તેને જમાનીયા તેડી ગયા, ત્યારે હુ તેમની સાથે હતી મહારાજાજીને મારા આવ્યાની ખબર પડતા એમણે મને રાજમહેલમા તેડાવી રાખી. બસ. રાજમહેલમા દુષ્ટ દારોગાએ મને દીઠી. આ લગ્ન પ્રસંગપર પિતાજી ત્યા આવ્યા નહોતા, તે વિષે મે રાજાજીને પૂછતા તેમણે જણાવ્યું કે, પિતાજી આરોગ્ય ન હોવાથી આવી શક્યા નથી. હુ રાજમહેલમા ગઈ તે રાતેજ લક્ષ્મિદેવીના લગ્ન થયા. બીજે દીને પ્રભાતે લક્ષ્મિદેવીને બદલે મે બીજી સ્ત્રીને મહેલમા જોવાથી મન બેહદ અજાયબી ઉપજી, અને એ વિષેની રાજાજીને ખબર આપવા હુ તેમને મળવાને ગઈ રણુવાસમાથી મહારાજશ્રીના ખાનગી ઓરડામા જવાનો મહેલની અદરથી રસ્તો હોવાથી ત્યા જવામા મને મુશ્કેલી નડી નહીં, ત્યા

રાજાજીને બદલે મેં એકલા દારોગાને બેઠેલો દીઠો. મને જોતાજ તે ચમક્યો, પણ સાવધ થઈ તે ઠાવકે મુખે બોલ્યો—‘આવ પુત્રી ઇંદીરા! સારી પેઠે તો છે? આટલા દીન ક્યા હતી?’ એ દુષ્ટ માટે મારા મનમાં શકા ન હોવાથી મેં તેનેજ પૂછ્યું કે, મહેલમાં લક્ષ્મિદેવીને બદલે કોઈ બીજી સ્ત્રી કેમ છે? મારો એ પ્રશ્ન સાંભળતાજ તે અભરાટસહ બોલી ઉઠ્યો—‘એમ હોય નહીં! પુત્રી! તે કોઈ દાસી હશે! લક્ષ્મિદેવી તો પેલા બાગમાના મહેલમાં છે! ચાલ, હું તને તેમની પાસે મૂકી આવું!’ આથી મારી શંકા દૂર થઈ, અને હું તેની સાથે ગઈ મહેલના એકાત ભાગમાં જઈ પહોંચતા દારોગાએ પોતાના ખીસામાંથી એક રૂમાલ કઢાડીને મારા નાક આગળ ધર્યો, જેમાંથી એક પ્રકારની બહુજ કડક સુગંધ મારા શ્વાસમાં જતા બે ત્રણ છીંક ખાઈ હું બેહોશ થઈ ગઈ!”

“ગદાધરસિંહની હકીકત ઇંદીરા જાણતી ન હોવાથી તેની કહાણીનો સંબંધ ત્રુટી જાય છે, માટે તે અમે આપને જણાવીએ છીએ!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ગુપ્ત મંડળમાંથી કલમદાન ઉપાડી જઈ ગદાધરસિંહે ઉધાડીને તેમાંના સર્વ કાગળો વાંચી જોયા! તેમાં દામોદરસિંહનું વસીયતનામું પણ હતું જેમાં તેણે પોતાની તમામ મીલકતની વારસ ઇંદીરાને કરાવી હતી! બીજા સર્વ કાગળો ગુપ્તમંડળને લગતા હતા, અને તેના સલાસદોના નામ પણ તેમાં લખ્યા હતા. વળી ગુપ્તમંડળના સંબંધમાં દામોદરસિંહે એક કાગળ લખ્યો હતો, જે વાંચતા જણાવું હતું કે, તે ગુપ્તમંડળનો મંત્રી હતો. તે મંડળ સારા કામ કરવા માટે સ્થાપવામાં આવ્યું હતું જે ભય કર ગુન્હેગારોને અમારા પિતાજી અપરાધી કરવા છતાં પણ શીક્ષા ન કરતા દેશપાર કરતા હતા, તેમને સજા કરવાનું તેમનું કામ હતું! એ મંડળમાં હુઆઈ દાખલ થઈ! તેના સલાસદો તેને નામે લોકો પાસેથી પધસા કહડાવવા લાગ્યા. આથી દામોદરસિંહના મનમાં એ મંડળ માટે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો, પણ તેના નિયમાનુસાર તેનાથી એ મંડળ છોડી શકાય તેમ નહોતું કેમકે, તેમ કરતા તેના પ્રાણ જવાનો ભય હતો! મ્હોટા મહારાજાજીને મારી નાખવાની દારોગાએ સલામત દરખાસ્ત મૂકી ત્યારે દામોદરસિંહે તે સામે મજબૂત વાંધો લીધો, પણ દારોગાનું મંડળમાં બહુજ માન હોવાથી તેનું

કહેવું સર્વેએ માન્યું, અને તે મૂળબ કરાવ કરવામા આવ્યો. આમા દારોગા અને રઘુવરસિંહનો લાભ હતો. કેમકે, હર્ષિમદેવીને બદલે જયપાળની પુત્રી સુંદર સાથે અમારા લગ્ન કરાવવાની તેમની ધારણા હતી, અને અમારા પિતાજીની હયાતીમા તેમની એ ધારણા પાર પડવાની આશા નહોતી. દામોદરસિંહે પોતાના જીવનની દરકાર ન કરતા મડળને લગતા અગત્યના કામજો, તેમજ સલાસદોના નામની યાદી અને પોતાનું વસીયતનામું, વગેરે તમામ કામજો કલમદાનમા રાખી તે પોતાની પુત્રીને સોંપી દીધું એ સર્વ કામજો વાચવાથી મડળની તમામ હકીકત ગદાધરસિંહની બલ્લમા આવ્યાથી તેની ધાનત ફરીગઈ તે લોકમા લપટાયો. કલમદાનમાના સર્વ કામજોની નકલ ઉતારી લઈને અસલ કામજો અને કલમદાન તે ક્યાક છપાવી આવ્યો. પછી દારોગાને મળી તેણે જણાવ્યું ‘તમારા ગુપ્તમડળનો છપો ભેદ હવે પ્રગટ થઈ તમારી જીદગી જોખમમા આવી પડવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. દામોદરસિંહવાળું કલમદાન તમારા મડળ-માથી ઉપાડી જનાર હુજ છું, અને તેમાની તમામ હકીકત મેં જણી છે. બસ! એ કલમદાન તમારા રાજજી સમક્ષ રજૂ કરવાનીજ ખોટી છે. મારા જોલવાપર બરોસો ન આવતો હોય તો તમારી ખાત્રી માટે તેમાના કામજોની ઉતારેલી નકલ તમને બતાવવા લાગ્યો છું.’ આમ કહી તેણે તે કામજો દારોગાને બતાવ્યા. આથી તેના હોશજ ઉડી ગયા તેણે કોઈ પણ પ્રકારે ગદાધરસિંહના પ્રાણ લેવાનો મનસૂખો કર્યો, પણ તે દરેક રીતે સાવધ અને સજ થઈ ત્યાં ગયો હતો. આથી તેને રાજી કર્યો વિના છૂટકો નથી, એમ જોઈ દારોગાએ તેને સમજવવા માડ્યો, અને કેટલીક તકરાર બાદ આખરે પચ્ચીસ હજાર મહોરો ચાર દીનમા તેને આપવાનું નક્કી થયું. કબૂલાત મૂળબ પોતાનું જરૂર-જવેરાત વેચીને તેણે તે રકમ ગદાધરસિંહને આપી, અને પછી તેની પાસેથી કલમદાન માગ્યું, જે આપવાની તેણે કબૂલાત આપી. આમ દારોગાને લીખારી બતાવ્યા બાદ ગદાધરસિંહ—કહો કે વર્ષતાળે બીજા સલાસદો પાસેથી પણ પુષ્કળ નાણું કઢાડાવ્યા પછી કલમદાન દારોગાને આપી દીધું, પણ તે વખતે એવા કોઈ પણ કામમા ભાગ ન લેવાનું તેમજ ઇંદ્રદેવ, સર્યું, ઇંદીરા અને

અમને કોઈ પણ રીતે ગુકસાન થાય એવું એકે કામ નહીં કરવાનું તેની પાસેથી લખાવી લીધું ! એ બાદ તે દારોઆની રબલ્લઈ પોતાને ઘેર જવાને નીકળ્યો, પણ ઘેર ન જતા સ્વરૂપ બદલીને જમાનીયામાજ દૂરવા લાગ્યો. રધુવરસિંહ બલભદ્રસિંહની સાથે દમો રમનાર છે, એવું તે જાણતો હોવાથી તેની હીલચાલની તે તપાસ રાખવા લાગ્યો. તે ફકીરના સ્વરૂપમા રોજ રધુવરસિંહને ઘેર જઈ તેના નોકરો અને સીપાઈઓ પાસે બેસી આડીઅવળી વાતો કરતો. થોડા દીનમા તેમની સાથેના પ્રસંગને લીધે તે જાણી ગયો કે, રધુવરસિંહ જયપાળ સાથે પત્ર વહેવાર ચલાવે છે, અને પત્ર લઈ જવાનું તેમજ જવાબ લાવવાનું કામ તેનો વિશ્વાસુ સીપાઈ બેનીસિંહ કરે છે. એક દિવસ બેનીસિંહ જયપાળને ઘેર જતો હતો ત્યારે તેની પાછળ જઈ તેણે તેને કેદ કરવાની તજવીજ કીધી પણ તે તેની ધારણા જાણી જવાથી બને વચ્ચે ઝપાઝપી થઈ, જેમા બેનીસિંહ માર્યો ગયો. તેના રાખને ખાઈમા નાખી દઈ વઈતાળ તેનું સ્વરૂપ ધારણ કરી રધુવરસિંહને ત્યાં રહેવા લાગ્યો. એ દરમિયાન રધુવરસિંહ અને જયપાળ વચ્ચે ચાલતો પત્રવહેવાર છૂપી રીતે હબેડીને વાચવાથી તેમજ કેટલાક કામગીરી ચોરી લેવાથી રધુવરસિંહની સર્વ છૂપી વાતો તેની જાણમા આવી ગઈ આથી થોડા દીન પછી તે રધુવરસિંહ આગળ જાહેર થયો, એટલે તેણે પણ તેને મો માગ્યા પૈસા આપીને પોતાના પ્રાણ બચાવ્યા એ હકીકત અમે સંપૂર્ણ જાણતા નથી, એટલે વઈતાળને મુખેજ પ્રસંગ મળતા સાબળીશું. દુકમા કલમદાનની મદદથી વઈતાળે પુષ્કળ નાણું ભેગું કર્યું, પણ સાથે ઘણા માણસોને પોતાના દુશ્મન બનાવી દીધા, અને પોતાના એ લોભના કડવા ફળ હાલ તે ચાખે છે. અરે! કેટલા ભલા કામ કરવા છતાં હજી તેની જીદગી ભેખમમા છે. હજી ખરા બલભદ્રસિંહને એ શોધી કહાડશે ત્યારે બીજા કેટલીક વિચિત્ર વાતો પ્રગટ થશે!”

“એ સર્વ વાત આપે ક્યાથી જાણી?” ઇદ્રજતસિંહે પૂછ્યું, એટલે ભેરવરસિંહે જણાવ્યું—“આપે અમને કારાગૃહમાથી મુક્ત કીધા તે બાદ કેટલાક દીન પછી અમે જાણી. કેવી રીતે જાણી તે હાલ કહેવાનો સમય નથી. પહેલાં હંદીરાની હકીકત સાંભળો!”

આમ કહી તેણે ઇહીરાને ઈશારત કરી, એટલે તેણે પોતાની હકીકત આગળ ચલાવી—“હુ શુદ્ધિમા આવી ત્યારે એક મ્હોટા સ્વચ્છ ઓરડામા કેદ હતી મારા હાથપગ છૂટા હતા ઓરડાની બે તરફની ભીંત લાકડાની અને બે તરફની ઇંટની હતી એક તરફની પાકી ભીંતમા બે બારણા હતા, જ્યારે બીજી તરફની ભીંતમા ત્રણ ન્હાની બારીઓ મારો હાથ પહોંચી ન શકે એટલે ઉંચે હતી બે તરફની લાકડાની ભીંતપર જતજતની સુદર છબીઓ ચીતારેલી હતી, ઉપરની છતમા બે અજવાળીઆ હતા, તેમાથી સૂર્યનો પ્રકાશ ઓરડામા આવતો હતો ભીંતમાના બે બારણા-માનો એક ખુલ્યો હતો હુ શુદ્ધિમા આવતા કોઈ સ્ત્રીના બોળા પર માત્ર મસ્તક જોઈ ગભરાઈને બેઠી થઈ તે સ્ત્રી તો મારા મોસાળમાનીજ દાસી હતી તેની સંભાળમાજ હુ ઉછરેલી હોવાથી તેનું મારાપર બહુજ હેત હણુ આથી તેને જોતા થોડીવાર તો હુ માત્ર હુ ખ વિસરી ગઈ તે ત્યા ક્યાથી આવી, એ વિષે તેને પૂછતા તેણે જણાવ્યું કે, તેને ઠગીને દારોગાએજ બેહોશ કરી મારી પાસે આણી હતી હુ દારોગાને હાથ કેવી રીતે ફસાઈ, તે મે તેને જણાવ્યા બાદ દારોગાએ તેને શી રીતે ઠગી, તે વિષે પૂછતા તેણે જણાવ્યું કે, તે બત્તરમા જતી હતી, ત્યા માર્ગમા દારોગાના નોકરે આવીને કહ્યું કે, હુ દારોગાને ત્યા આવી છુ, અને તેને જરૂરના ઝામ માટે ઉતાવળે બોલાવુ છુ તેની વાત ખરી માની તે તરતજ દારોગાને ઘેર આવી, એટલે એ લુચ્ચાએ જબ-રીથી તેને બેહોશ કરી નાખી મારી પાસે આવ્યા બાદ તેની બેહોશી દૂર થઈ તો દારોગો હાથમા ખુદ્દી તલવાર લઈ સામે ઉભો હતો હુ એકલી કેદખાનામા રહી ન શકુ તે માટે મારી પાસે રહેવાને તેને પકડી આણી છે, અને મારી સંભાળ રાખવાની તેને આજ્ઞા કરી તેમજ મારે માટે ખુશામા ભોજન, વગેરે રાખ્યું હણુ તે બતાવી તે ચાલ્યો ગયો મારી નાનીને પણ હુ જમા-નીયામા આવ્યા છતા મળી ન શકી, એ માટે દીલગીરી બતાવી મે તેને વિષે દાસીને પૂછતા તેણે જણાવ્યું—‘તેમના હુ ખની તને શું વાત કહુ’ રડીરડીને તેમનુ શરિર તવાઈ ગયું છે હવે એ ઝાઝા દહાડા જીવે, એમ લાગતું નથી’ એ હકીકત સાંભળી હુ રૂદન કરવા લાગી તેણે મને સમજાવીને ધીરજ આપી કહ્યું—

“બહેન ઇદીરા! લગવાનની મરજી હશે તો આપણે સહજમા આ બધીખાનેથી છૂટા થઈશું! તને કેદ કરવામા દારોગાની કંઈ મતલબ હશે, તે પાર પડતા તે આપણને છોડી દેશે! એમ નહોત તો તેણે તને મારીજ નાખી હોત, અને તારી સંભાળ રાખવા મને અહીં આણી હોત નહીં! એ અહીં આવી તને કંઈ પૂછે તો તેને મારો હવાલો આપજે, એટલે હું એને બરોબર જવાબ આપીશ! બહેન! હવે તું કંઈ ખાઈ લે! ભૂખી થઈ હોઈશ!” આમ કહી તે ઓરડામા એક ખુણામા પડેલી ભોજનની વસ્તુઓમાથી થોડીક એક થાળીમા લાવી ભોજન કીધા બાદ મે તેને મારી તમામ હકીકત જણાવી સાજ થતા ઓરડામા અધાર થવા લાગ્યું, પણ તરતજ ત્યા બે માણસો આવ્યા, તેઓમાથી એકે હીપક પ્રગટાવ્યો, અને બીજો ખાવાપીવાની તાજ વસ્તુઓ મૂકી રહવારની વધેલી વસ્તુઓ ઉપાડી ગયો!—”

“પણ અત્રે અમને એક શકા ઉપજે છે!” ઇદ્રજીતસિંહે કહ્યું—“ઇદીરા લક્ષ્મિદેવીને ઓળખતા હોવાથી દારોગાએ એમને કેદ કીધા, પણ ઇદ્રદેવને માટે એણે શો બદોબસ્ત કર્યો? તે પણ લક્ષ્મિદેવીને ઓળખતા હતા?”

“લગ્ન પ્રસંગે ઇદ્રદેવ આવ્યા નહોતા, અને તે પછી લક્ષ્મિદેવીને જોવાનો એમને સમયજ ન આવ્યો!” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“અમને લાગે છે કે, ઇદ્રદેવને ન મળવા વિષે દારોગાએ સુદરને સમજાવી રાખી હશે, એટલે કેટલાક વર્ષો સુધી તે ઇદ્રદેવની નજરેજ પડી નહીં, અને તેમણે પણ એ વિષેની દરકાર કરી નહીં! પોતાની પત્નિ અને પુત્રીના વિયોગદુઃખમા તે એટલા રોકાઈસ્ત થયા હતા કે વર્ષો સુધી તે પોતાના મહેલની બહાર કવચિતજ નીકળતા અમે ઘણીવાર તેમને મળવા તેમના મહેલેજ જતા! વર્ષો બાદ જ્યારે અમે કેદ પકડાયા, અને સર્વેએ અમને મરણ પામેલા ધાર્યા ત્યારે ઇદ્રદેવને શોધ કરતા લક્ષ્મિદેવીની ભાળ મળી, અને એમણેજ એમને કારાગૃહમાથી છોડવી પોતાના મહેલમા રાખ્યા! અમારા મરણ માટે ઇદ્રદેવની પણ ખાત્રી થઈ હતી, એટલે સુદરના સંબંધમા વિશેષ પચાત કરવાનું તેમણે માડી વાળ્યું, અને દુશ્મનોપર વેર લેવા તે લક્ષ્મિદેવીને તેમાર કરવા લાગ્યા! કારાગૃહમાથી છૂટ્યા પછી અમે છૂપી રીતે ઇદ્રદેવને

મળવા ગયા, ત્યારે તેમણે લક્ષ્મિદેવીની હકીકત જણાવી હતી.” એ બાદ ઇંદ્રજીતકુમારના પૂછવાથી તેણે લક્ષ્મિદેવીને ઇંદ્રદેવે કેવી રીતે છોડવી તેને લગતી હકીકત જણાવી, જે આપણે જાણી ગયા છીએ. વળી ઇંદ્રીરા પોતાની હકીકત કહેવા બોલી—“તે દીને મધરાતે હું અને દાસી પાસે મુતી હતી, ત્યારે કોઈએ એક ગાસડી ઉપરથી ફેંકી હોય એવો અવાજ સંભળાતા હું તો જાગી નહીં, પણ દાસી જાગી ઉઠી આમતેમ જોવા લાગી આપને જણાવી ગઈ તેમ ઓરડામાના બે દરવાજામાનો એક ખુલ્લો હતો, તેમા એક જાજર અને બે ખાલી ઓરડી હતી આ ઓરડીમાની એકમાથી ગાસડી પડવાનો અવાજ આવેલો હશે, એમ દાસીને શક ગયો. દારોગાનો કોઈ માણસ એ ઓરડીમા ગયો હશે, એમ ધારી કટલીક વાર સુધી તે તેના બહાર આવવાની ગાહ જોતી બેઠી, પણ કોઈ ન જણાવાથી તે ઉઠી દાસી અમળા ગતા પણ હિંમતવાન હતી, એટલે હાથમા દીપક લઈ તે ઓરડામા ગઈ, ત્યાં પડેલી એક ગાસડીપર તેની નજર પડી કોઈ માણસ ત્યાં ન જોવાથી તે ત્રણે ઓરડીમા જોઈ આવી ત્યાં કોઈ ન જણાવાથી દીપક એક બાજુએ મૂકી તેણે ગાસડી છોડી એ અરમામા મારી આખ ઉધડી ગઈ ઓરડામા અધકાર જોઈ મને ખેંચી લાગી, અને દાસીને જગાડવા હું હાથથી ફાફા મારવા લાગી, પણ તે નહોતી, એટલે હું ગભરાઈને શય્યામા બેઠી થઈ તો પેલી ઓરડી તરફ મારી નજર પડી ત્યાં દીપકનો પ્રકાશ જોઈ મેં દાસીને મ્હોટથી મૂંઝો પાડી, એટલે તે દીપક અને ગાસડી ઉપાડી મારી પાસે આવીને બોલી—“આ ગાસડીમા શું છે તે જો?” આમ કહી ગાસડી મારી પાસે મૂકી તેણે છોડી તેમા માતાના વસ્ત્રો જોઈ મારી આખમા આસુ ભરાઈ આવ્યા એજ વસ્ત્ર પહેરીને માતા પેરથી પેલા વેષધારી અર્ધચારો સાથે નીકળ્યા હતા, અને કેદખાનામા પણ એજ વસ્ત્ર તેણે પહેર્યો હતો એ કપડાપર લોહીના ડાઘ જોઈને મને રડવું આવી ગયું, એટલે દાસીએ મને ધીરજ આપી તે લુગડામાથી એક પત્ર કહાડી મને બતાવ્યો. મને તે સમયે જહુ વાયતા લખતા આવડવું નહોતું, પણ મારી માતાના અક્ષરો હું આજાણતી હતી, એટલે મેં તે પત્ર વાંચી સંભળાવવાનું દાસીને કહ્યું તેમા નિચે મુજબ લખ્યું હતું —

“ વહાલી ઇદીરા ! વિધીએ આપણને વિખૂટા પાડ્યા ત્યારથી તને નીરખવા હું તલસુછું તારી ઈચ્છા હશે તો આપણુ બંને કેદ-માથી છૂટી ભેગા થઈશું ! દીકરી ! આપણે છૂટકારો તારા હાથમા છે ! દારોગાજી કહે તેમ કરવાને લેશપણુ અચકાતી નહીં, એટલે આપણે છૂટીશું ! એમનું કહેવું નહીં માને તો આપણુ બંનેના જીવ જશે !—તારી વહાલી માતા સરું ”

— * —

પ્રકરણ ૮ મું.

દુશ્મનોની અવદશા:-વિદાયગીરી.

રેતનપુરના ભોયરામા દુશ્મનોથી ઘેરાયલા રાજા કુલીનસિંહ, વગેરે તરફ હવે આપણે નજર ફેરવીએ કીશોરી સપડાયાની ખબર ગેબી અવાજથી જાણી તેઓ ગભરાટમા શું કરવું તેની મુશ્કેલીમા એકબીજાની સામે જોતા ઉભા હતા, એટલે કેદખાનાવાળા દ્વારની વચ્ચે હાથમા તીલરમી ખજર સહિત ઉભેલી કમલીનીએ ઇદ્રદેવને કહ્યું—“ કીશોરીને રાખ્યા હતા, એ ઓરડીમા મને પહોંચાડો ! હું તેમને છોડવીશ ! ”

“ એ ઓરડીમા જઈ તમે તેમને મદદ કરી શકશો, એક અર્ધ-ચારને સાથે તેડી જાઓ ! ” ઇદ્રદેવે કહ્યું વીજય તેની સાથે જવાને તૈયાર થયો. રાજા કુલીનસિંહે તેમ કરવાની તેને આજ્ઞા આપી, એટલે ચતુરે તેમ કરવાની ના પાડતા કહ્યું—“ કમલીની સાથે હું જઈ છું મારી પાસે રાજા જોરાવરસિંહજીએ આપેલું ખજર છે ! ”

“ જોરાવરસિંહજીએ ખજર ક્યારે આપ્યું ? ” ઇદ્રદેવે પૂછ્યું

“ કમલીનીની મદદથી મેં એમને કેદખાનામાથી છોડવ્યા ત્યારે એમણે તલેસમના ચોથા ભાગના બાગમાથી તીલરમી ખજર મને આણી આપ્યું હતું ! વીજયસિંહ સાથે જઈ કંઈ કરી શકશે નહીં ! કમલીની તીલરમી ખજરનો ઉપયોગ કરશે, એટલે બીજા સાથે એની આખો પણ તેના ચમકાટથી અજાણ જશે ! ” ચતુરે જણાવ્યું તેનું કહેવું ખરું હોવાથી ઇદ્રદેવે તરતજ કેદ-ખાનામા જઈ જો ઓરડીમા કીશોરી, વગેરેને રાખ્યા હતા તેનું

દ્વાર ઉઘાડ્યું કમલીની અને ચતુર તે ઓરડીમા ગયા તો ત્યાં તેમણે કામીની, લક્ષ્મિદેવી, લીલાવતી અને કમલાને જોઈ કીશોરીને ન દીઠી તે સર્વને કમલીનીએ બહાર રાખી કુલીનસિંહ પાસે જવાનું કહ્યું તેમના જવા બાદ ઇદ્રદેવે સાકળ છોડી દઈ તેનું દ્વાર બંધ કરી દીધું, એટલે કમલીની પોતાને કામે વળગી તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડી તે ચારે તરફ બારીકીથી જોવા લાગી, તો એક તરફની ભીંતમા ન્હાનું દ્વાર ઉઘાડું જણાયું, તેમા ઉપર જવા માટે પગથીઓ હતી એ પગથીઓ ચઢી તેઓ ઉપર ગયા પેલો ગુપ્ત માણસ એ સ્થળેથીજ બેસતો હતો એણે હવે ચતુરને લાગ્યું આ ભાગ વિશાળ હતો તેમા મ્હોટા ચોક અને કેટલાક ઓરડા હતા, જેમાથી બીજી તરફ જવાના ધણાક રસ્તા હતા ત્યાં સંખ્યામય માણસોની લાશ પડી હતી, જેમા બેચારેકનો હજી કંઈક શ્વાસ ચાલતો હોય તેમ દીસતું હતું ત્યાંની જમીન લોહીથી તરબોળ થઈ રહી હતી કમલીની અને ચતુર ત્યાંથી એક ચોકમા ગયા, જેમાથી બીજી તરફ જવાનો એક દરવાજો ઉઘાડો હતો એ દ્વાર ઓળંગીને બીજી તરફ જતા તેમની નજર કૃષ્ણચક્ષુપર પડી તેની ચારે તરફ દુશ્મનો ઘેરીને હતા હતા, અને તે પોતાની તીલસ્મી તલવારથી તેમને રામચરણ પહોચાડતો હતો તેણે પોતાના શરિરે તીલસ્મી બખતર પહેરેલું હોવાથી દુશ્મનોની તલવાર તેપર નફામી થઈ પડી હતી, તો પણ લડીને તે હવે બહુજ થાકી ગયેલો જણાતો હતો દુશ્મનો બહાર જવાનો માર્ગ બાજુતા હોત તો તેઓ કૃષ્ણચક્ષુની સામે લડવા કદી હતા રહ્યા હોતજ નહીં કેમકે, તેઓ બહુ ડરી ગયા હતા, પણ તેમનાથી નહાસી શકાય તેમ ન હોવાથી જીવપર આવી તેઓ લડતા હતા, અને એક પછી એક કૃષ્ણચક્ષુની તલવારનો ભોગ થઈ જમીનપર પડતા હતા ચતુર અને કમલીની તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડતા ત્યાં જઈ પહોચતાજ દુશ્મનોના હોથ લડી ગયા, અને તેઓ પોતાના હથિયાર મૂકી દઈ ચરણ થયા તરતજ કૃષ્ણચક્ષુ લડવાનું બંધ કરી ચતુર અને કમલીની તરફ જોઈ કહ્યું—“તમે આવી પહોચ્યા, એ સાર થયું!”

“દુશ્મનોના આમમન વિષે આપેજ અમને ચેતાવ્યા હોય એમ લાગે છે!” ચતુરે તેને પૂછ્યું

“હા!” કૃષ્ણચક્ષુ જવાબ આપ્યો.

“કીરોરીકુ વરીને કોણ પકડી જતો હતો?” ચતુરે પૂછ્યું.

“તેનો પિતા બલદેવસિંહ, પણ તે મારે હાથે માર્યો ગયો છે.” કૃષ્ણચક્ષુ જણાવ્યું. તે વધુ કહેવા જતો હતો, એટલામા તેમને કાને અવાજ સંભળાયો—“ઈશ્વરે આપણને આખરે બચાવ્યા! તમે અમારી પાછળ આવો! ધનરાજની સહાયતાથી આપણે બહાર નહારી જઈ શકીશું!” આ અવાજ સાંભળતાજ દુશ્મનો પાછલી તરફ નહાસવા લાગ્યા. કૃષ્ણચક્ષુ અને ચતુરે તેમને તેમ કરતા અટકાવ્યા નહીં, એટલે જોતજોતામા તેઓ સર્વ નહારી ગયા, અને સામેથી માલતી આવતી જણાઈ તેને જોતાજ કમલીની તીલરમી ખજર ઉગામતી તેના તરફ ધસી ગઈ, એટલે માલતી પાછળ હટી જઈ બોલી—“અરે શ્યામાકુ વરી! સલાળીને હાથ ઉપાડો!”

માલતીને મુખે શ્યામાકુ વરી નામ સાંભળતાજ કમલીનીએ ઉભી રહી તેના તરફ ધારીને જોતા પૂછ્યું—“તું કોણ છે?”

“ભૈરવસિંહ!” માલતીએ જવાબ આપ્યો.

“ઓળખાણુ શી?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“અ દ્રકલા!” માલતીએ જવાબ આપ્યો.

“તમે એકલાજ છો કે સાથે કોઈ છે?” કમલીનીએ પૂછ્યું.

“બલદેવસિંહના સરદાર ધનરાજના સ્વરૂપમા મારા ગુરજ સૂરજસિંહ સાથે છે.” ભૈરવસિંહે જણાવ્યું—“બોયરાના સર્વ દ્વાર કલ્યાણસિંહે બધ કર્યો હતા તે ગુરજએ ઉઘાડી નાખી દુશ્મનોને ભગાડ્યા છે!”

“એમણે દ્વાર ઉઘાડવાની યુક્તિ ક્યાથી જાણી?” કમલીનીએ પૂછ્યું, એટલે ભૈરવસિંહે જણાવ્યું—“કલ્યાણસિંહ સાથે તે બોયરામા આવ્યા ત્યારે તેમણે તે ઉઘાડવાની યુક્તિ જોઈ હતી!” ચતુરે તેની ચાલાકી માટે તેમને ધન્યવાદ આપ્યો. પછી કૃષ્ણચક્ષુ કમલીની પ્રત્યે બોલ્યો—“એમની હકીકત તમે કુરસદે સાંભળજો! કીરોરીકુ વરી ત્યા બેહોશ પડેલા છે, તેમને તમે મહારાજશ્રી આગળ લઈ જાઓ! હું અત્રેથી ખૂબ પાડી ઈદ્રદેવને દ્વાર ઉઘાડવા કહું છું! ચતુરસિંહ અને ભૈરવસિંહને હું મારી સાથે લઈ જઈ છું! તેઓ ચોડીવારમા તમને કીશ્વામા મળશે! સર્વને લઈ અત્યારેજ બોયરાની બહાર જવાની મહારાજશ્રીને મારી તરફથી વિનંતિ કરજો!”

આટલું કહી તે બેહોરા કીશોરી પડી હતી ત્યાં તેમને તેડી ગયો. ચતુરે શ્વણવારમા તેને શુદ્ધિમા આણી, એટલે કમલીની તેને રાત્રી કુલીનસિંહ પાસે તેડી ગઈ. ઇદ્રદેવને દ્વાર ઉઠાડવાનું કહ્યા બાદ કૃષ્ણચક્ષુ ચતુર અને ભૈરવસિંહને લઈ ખીજી તરફ રવાના થયો. કમલીનીએ કીશોરી સહીત રાત્રી કુલીનસિંહની પાસે જઈ સર્વ હકીકત જણાવી, એટલે ઇદ્રદેવે કહ્યું—“કૃષ્ણચક્ષુ કહેવરાવ્યા મૂળખ આપણે ભોયરાની બહાર જવું જોઈએ.”

“એ વિચાર યોગ્ય છે.” કુલીનસિંહે જણાવ્યું—“આપણા પરના સંકટનું વાદળ સહજમા વીખરાઈ ગયું, એ માટે ઈશ્વરનો પાડ માનવો જોઈએ. આપના બંને અધિચારોએ દુશ્મનો સાથે આવી અમારી મ્હોટી સેવા બજાવી, અને કૃષ્ણચક્ષુજ આ સમયે સહાયતા કરી કીશોરીકુવરીના પ્રાણ બચાવ્યા.”

“ઈશ્વરકૃપાથી સર્વ સાર થયું કૃષ્ણચક્ષુ અત્રે ન આવ્યાથી હું તેમને જોઈ શક્યો નહીં.” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું પછી રાત્રીની આજ્ઞાનુસાર કેદીઓ સહિત સર્વ ભોયરાની બહાર ગયા. કીશોરી, વગેરેને મહેલમા મોકલી તેમની સંભાળ માટે બંદોબસ્ત કરવામા આવ્યો કેમકે, ભોયરાના માર્ગોના ભેદ હવે ઘણા માણસોની જાણમા આવેલા હોવાથી દુશ્મનો તે માર્ગ આવવાનો ભય હતો. કેદીઓને કારાગૃહમા મોકલવામા આવ્યા. મહારાજ કુલીનસિંહના ખાસ મહેલમા ઇદ્રદેવને ઉતારો આપનામા આવ્યો. ખીજરખા, વર્ધતાળ અને કલ્યાણસિંહ વચ્ચે મહેલમા થયેલી ઝપાઝપીની અને કલ્યાણસિંહ અને તેના સાથીઓ કેદ પડ્યાની સર્વને ખબર પડી ખીજે દિવસે પ્રભાતે રાત્રી કુલીનસિંહે કારાગૃહમાથી કલ્યાણસિંહને પોતાની હજીર આણવાની આજ્ઞા કરી કેદખાનામા ગયેલા સેવકે પાછા ફરી કલ્યાણસિંહે જમીનપર માથું પટકી રાત્રીએ આપઘાત કરવાની ખબર આપી તેનું આમ મૃત્યુ થવા માટે સર્વ દીલગીર થયા તેના રાખને યોગ્ય માનસહ અગ્નિ-સરકાર કરવામા આવ્યો. બલદેવસિંહનું રાખ પણ માનસહ ઠેકાણે પાડવામા આવ્યું. ભોજન, વગેરેથી પરવાર્યા બાદ બપોરે રાત્રી કુલીનસિંહ ઇદ્રદેવ સહ દીવાનખાનામા ખીરાજ્યા, અને કીશોરી, કામીની, કમલા, કમલીની, લક્ષ્મિદેવી અને લીલાવતીને પણ પોતાની પાસે તેડાવી પોતાના પિતાના મૃત્યુ માટે કીશોરી શોકમસ્ત

થઈ હતી, તેથી રાજા કુલીનસિંહે તેને દીવાસેા આપ્યેા એ અર-
સામા બળે આવીને ચતુરસિંહ, વર્ધતાળ, સૂરજસિંહ અને બઈ
રવસિંહ આવી પહોચવાની ખબર કરી. સર્વ રાજાજીને નમન
કરી પોતપોતાને સ્થાને બેઠા બાદ રાજાએ વર્ધતાળને પૂછ્યું—
“ખીજરખાને તમે તેડી ગયા હતા તે કયા ગયા?”

“ચતુરસિંહજીની આજ્ઞાથી એ પોતાને હતારે પાછા ફર્યા
છે.” વર્ધતાળે અદબસહ જણાવ્યું.

“વાર કૃષ્ણચક્ષુ તમને શા માટે તેડી ગયા હતા?” રાજાએ
ચતુરસિંહ પ્રત્યે પૂછ્યું.

“અગત્યનું કામ હતું. આપ મહારાજપ્રીને હું હવે પછી
જણાવીશ, પહેલા વર્ધતાળ અને સૂરજસિંહની હકીકત સાંભળીએ.”
ચતુરે જણાવ્યું.

“આજે વર્ધતાળની ચાલાકીથી દુશ્મનો કાબ્યા નથી, અને
સૂરજસિંહે પણ આપણને મ્હોટી મદદ કરી છે.” રાજાએ જણાવ્યું.

“દુશ્મનો જે માર્ગ લોચરામા આવ્યા હતા તેના મુખ-
દાપર વર્ધતાળ અને ખીજરખા જઈ બેઠા, એટલે લોચરામાથી
નહારી ગયલા દુશ્મનોને એમણે કતલ કરી નાખ્યા.” ચતુરે
જણાવ્યું. પછી ઇંદ્રદેવની આજ્ઞાથી સૂરજસિંહે પોતાની હકીકત
કહેવા માડી. ધનરાજ અને માલતીની વાત સાંભળતા સર્વને
બેહદ હસવું આવ્યું એ બાદ વર્ધતાળે માલતીને ક્રીસનરાય સાથે
પોતાને ઘેર કેદ કરવાને મોકલી દીધા બાદ ખીજરખા પાસે જઈ
પહોચી મહેલમા કલ્યાણસિંહ અને તેના સાથીઓને કેદ કરવાની
તેમજ તે બાદ બોહના મુખ આગળ બનેએ જઈ દુશ્મનોને
મારવાની હકીકત સવિસ્તર જણાવી પછી ચતુરે એક પત્ર રાજા
કુલીનસિંહને આપતા કહ્યું—“મહારાજશ્રી માટે કૃષ્ણચક્ષુ આ
પત્ર આપ્યેા છે.” રાજાએ તે પત્ર વાંચ્યા બાદ ઇંદ્રદેવને આપીને
સર્વ સાંભળે તેમ મ્હોટેથી વાચવાનું કહ્યું, જેમા નીચે મુજબ
લખ્યું હતું—

“હું અનાયાસે લોચરામા આવી પહોચવાથી કીશોરીના
પ્રાણ બચ્યા છે. વર્ધતાળ અને સૂરજસિંહની ચાલાકીથીજ દુશ્મનો
કાબ્યા નથી, પણ માલતીને પોતાના પુત્ર ક્રીસનરાયને સોંપી
બલભદ્રસિંહ વિષે તપાસ કરવાનું તેને કહેવામા વર્ધતાળે મ્હોટી

ભૂલ કરી છે. ક્રીસનરાય સરખા મૂર્ખને એ ખાનગી કામ તેમજ માલતી સોપવામા વર્ધતાળે ખોટું કર્યું છે. નીચ ક્રીસનરાય પોતાને સોપવામા આવેલું કામ ભૂલી જઈ માલતી સાથે લગ્ન કરવાની લાલચમા અધ થવાથી પરિણામ એ આવ્યું કે, માલતીએ તેને ખાસડાથી ખૂબ માર્યો, અને તેની પાસેથી તીલરમી બજર પણ લઈ લીધું. હું મહારાજશ્રી તેમજ આપના અર્ધચારને નીવેદન કરું છું કે, નીચ બાચલા ક્રીસનરાયપર વિશ્વાસ ગામશે નહીં. આપના એક અર્ધચારને તપાસ કરવા એને ઘેર મોકલવાથી એની હાલત આપને જણાશે. રત્નપુરના ભોયરાના છપા ભેદ બાલુનાર આપનો એકે દુશ્મન હવે જીવતો રહ્યો નથી. દીવાન-ખાનાવાળા મ્હોટા દ્વાર સિવાયના ભોયરાના ખીલ અગીયાર દ્વાર મેં બરોબર બધ કર્યું છે, અને તેમને લગતા ભેદ ચતુરસિંહને બતાવ્યા છે, એટલે દુશ્મનો તરફનો બચ રાખવાનું કારણ નથી. આપ હવે ક્રીશોરી, લક્ષ્મિદેવી, કમલીની, વગેરે તેમજ કેદીઓને લઈ વિજયગઢ પધારો, એવી મારી ઇચ્છા છે. મારા ધારવા મૂજબ મેં બધ કરેલા અગીયાર દ્વાર ઉપરાત ભોયરામા પ્રવેશ કરવાના ખીલ માર્ગ નથી. રત્નપુરના રાબને એટલા દ્વારની પણ ખબર નહોતી. કમલીનીએ રક્તઘ્રય વાચેલું હોવાથી તે બાલુતી હશે. વળી રત્નપુરના ભોયરામા ફરીને તેમાના ભેદો બાલુવાનો વિચાર પણ હાલ આપ મહારાજ માડી વાળજો. કુમારો ઇદ્રજીત-સિંહ અને આનંદસિંહના આવ્યા બાદ આપની એ ઇચ્છા પૂર્ણ થશે કેમકે, એ બંને ભાઈઓ એ ભોયરાના ભેદોથી સૌથી વધુ બાળીતા થશે. ભોયરામા પડેલી દુશ્મનોની લાશો ઉપડાવી ત્યાં સાફ કરાવી નાખજો. બલભદ્રસિંહની બાળ મેળવવાની અવશ્ય તજવીજ કરજો. ઇદ્રદેવની ઇચ્છા હોય તો ખોટા બલભદ્રસિંહને તેમને સોંપી દેજો, અને ખરા બલભદ્રસિંહ તેમજ ઇદીરાની બાળ મેળવવાનું તેમનેજ માથે નાખજો. વર્ધતાળ ઇદ્રદેવની સાથે રહીનેજ કામ કરે તો સાફ. એથી આપની તરફ નીમકહલાલી બતાવીને તે પોતાને કપાળે લાગેલું કલક ઘેઈ શકશે. માલતીના સંબંધમા હું આપને ફરીથી આગ્રહ કરું છું કે, તે સાધારણ સ્ત્રી નથી. તીલરમી બજર તેના હાથમા જવાથી તે કેવીક ખરાબી કરવાને તૈયાર થશે તે કહી શકતો નથી, માટે તેની પાસેથી તે લઈ લેવાની સત્વર

તળવીજ કરશે! એ ઉપરાત ચતુરસિંહને મે કટલીક ખીના જણાવી છે, તે ઉપર પણ લક્ષ આપવાની કૃપા કરશે! ”

આ પત્રની હકીકત સાલળી સર્વને અજાણી ઉપજી રાજા કુલીનસિંહે તે ઇદ્રદેવના હાથમાથી લઈ ચતુરને આપતા જણાવ્યું— “એમા લખ્યા મૂળજ સર્વ કામ થવા જોઈએ! ” આમ કહી તેણે નજર ફેરવી તો વઈતાળનો ચહેરા ગુસ્સાથી લાલ થયો હતો. ક્રીસનરાયની નીચતા માટે તેને બહુ દુઃખ ઉપજ્યું હતું લક્ષ્મિદેવીની મુખમુદ્રા પણ હદાસ હતી પોતાના પિતાની ચિંતા સાથે સર્વ હકીકત જણ્યા છતાં રાજા જોરાવરસિંહે પોતાની ખબરજ ન પૂછાવવા માટે તે મનમા મુઝાતી હતી એકે પત્ર જોરાવરસિંહે ન લખવા માટે—એમ તેણે શા માટે કર્યું હશે તે માટે તે મનમા અનેક વિચાર કરતી, પણ કંઈ કારણ અટકળી શકી નહીં! રાજા જોરાવરસિંહ આવી રિયતીમા પોતાને ત્યાગ કરશે, એમ તો તેનું હૃદય કબૂલ કરતું નહોતું વળી જોરાવરસિંહે પોતાને દુઃખી કરનાર માયાવતીના સંબંધમા પણ કંઈ કહેવરાવી ન મોકલવા માટે તે વધુ અજાણી પામી હતી પોતાને પણ રાજા કુલીનસિંહ સાથે વિજયગઢ જવું પડશે, એ જાણતા તે દુઃખી થઈ કેમકે, એટલે દૂર સુધી જોરાવરસિંહ આવવાની આશા થોડીજ હતી આમ તે મનમા અનેક સંકલ્પવિકલ્પ કરતી તેમજ પોતાની આખમા આવતા આસુ અટકાવવાની મુશ્કેલીએ તળવીજ કરતી હતી કમલીની પણ હદાસ જણાતી હતી રાજા જોરાવરસિંહના સંબંધમા તેના મનમા પણ અનેક વિચાર આવ્યા હતા, અને તેને તથા ક્રીસનરાયને જાતે મળવાની તેની ઈચ્છા થઈ, પણ રાજા કુલીનસિંહની આજ્ઞા વિના કંઈ પગલું ભરવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહીં રાજા કુલીનસિંહે ઇદ્રદેવ તરફ જોઈ પૂછ્યું—“આપ શા વિચારમા છો? કૃષ્ણચક્રે લખ્યા મૂળજ કરવાની અમારી ઈચ્છા છે! તેના ઉપર અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવે છે! ”

“આપ મહારાજની ઈચ્છા યોગ્ય છે! ” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું— “મને પણ ફરમાવો તેમ કરવા તૈયાર છું! કૃષ્ણચક્રને નજરે ફીઠા નથી એટલે તેને વિષે હું કંઈ કહી શકતો નથી! અત્રે હું કંઈ કરી ન શક્યો, તેમજ બલભદ્રસિંહ અને ઇદીરા વિષે કંઈ ખબર મેળવી ન શક્યો, એ માટે મને ફીલગીરી લાગે છે! ”

“પણ કેદી બલભદ્ર કૃષ્ણચક્ષુ સુચન્યા મૂળબ તમને સોપીશું, એટલે બનેની તમે બાળ મેળવી શકશો.” રાજાએ કહ્યું—“ઇદ્રદેવ! તમારા ઉપર અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તમે અમારાજ છો! કૃષ્ણચક્ષુ ન લખ્યું હોત અને તમે કેદી બલભદ્રની માગણી કરી હોત તોપણ અમે તેને તમારે હવાલે કરી દેત. માયાવતી અને દારોગાની જરૂર હોય તો તેમને પણ તમને સોપવા તૈયાર છઈએ. અરે! તમે કહો તે કરવાની અમે ના પાડીશું નહીં.” આ સાંભળી ઇદ્રદેવ હર્ષાવેશમાં ઉઠી હાથ જોડીને બોલ્યો—“મહારાજશ્રીને! મારા ઉપર આટલો બધો વિશ્વાસ છે, એ જાણી માફ હૃદય હર્ષથી ઉભરાય છે. આપ મહારાજશ્રી મારા ઉપર આ કૃપા કરવાને તૈયાર છો ત્યારે હું વિનંતિ કરું છું કે બલભદ્ર સિવાય બીજા કોઈ કેદીને લઈ જવાની મારી ઈચ્છા નથી, પણ લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને આપ મારી સાથે મોકલવાની રજા આપશો. પુત્રી લક્ષ્મિદેવી ઉપર મારો ખેહડ રહેલ છે, અને હજી તેને હાથે મારે—” આટલું કહી અટકી જઈ તે વાત ફેરવીને બોલ્યો—“આપ મહારાજની મારાપર કૃપા કરવાની ઈચ્છા હોય તો એ ત્રણે બહેનો સાથે ઇંદીરાના નામવાળું કલમદાન મને આપો. વર્ષતાળના કાગળો આપ સાથેજ લેતા જાઓ. ખરા બલભદ્રસિંહને શોધી હું આપની સેવામાં હાજર થઈશ, ત્યારે વર્ષતાળની તપાસ આગળ ચલાવીશું. કૃષ્ણચક્ષુ લખ્યા મૂળબ નિમકહલાલીથી સર્વ કામ પૂર્ણ કરવાની વર્ષતાળને પણ આપ મહારાજ આજ્ઞા કરશો.” રાજા વિચારમાં પડી ગયો. લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને વિજયગઢ તેડી જવાની તેની ઈચ્છા હતી, અને કૃષ્ણચક્ષુ પણ તેમ કરવાનું લખ્યું હતું, પણ ઇદ્રદેવની અરજ માન્યા વિના ચાલે તેમ નહોતું. ઇદ્રદેવેજ લક્ષ્મિદેવીનું રક્ષણ કર્યું હતું, એટલે તેનાપર તેનો સંપૂર્ણ હક હતો. કમલીની અને લીલાવતી ઉપર પણ રાજા કુલીનસિંહનો કંઈ અધિકાર નહોતો, એટલે કેટલીક વાર સુધી વિચાર ક્રીધા બાદ તેણે ઇદ્રદેવને કહ્યું—“એ ત્રણે બહેનોની તમારી સાથે આવવાની ઈચ્છા હોય તો સુખેથી તેડી જાઓ. કલમદાન અમે તમને આપીશું.” આમ કહી તેણે લક્ષ્મિદેવી, વગેરેની ઈચ્છા જાણવા તેમની તરફ જોયું, એટલે કમલીની હાથ જોડી બોલી—

“અમારા ધર્મપિતાને ઘેર જવાની અમારી ઈચ્છા છે। ત્યાંથી અમારા પિતાજીની જાળ અમે સત્વર મેળવી શકીશું।”

“સુખેથી જાઓ।” રાજાએ જણાવ્યું, અને ચતુર પ્રત્યે કહ્યું—“કલમદાન ઇદ્રદેવને આપો। કેદી બલભદ્રને તેમની સાથે મોકલવાનો બદોબસ્ત કરો। અમે પણ આજેજ વિજયગઢ તરફ કુચ કરીશું। માલતીને પકડવા હમીરને રવાના કરો અને બળને કીસનરાયને ઘેર મોકલો। વિજયને અમે એક કામ સોંપીશું।” આમ કહી વિજયને પોતાની પાસે બોલાવી તેણે તેના કાનમાં કહ્યું—“લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીની સલાજ તારે ગુપ્ત રીતે રાખવાની છે।” તરતજ આ દરબાર બરખાસ્ત થઈ અને સર્વની જવાની તૈયારી થવા લાગી ખીજરખાને યોગ્ય માનસહ વિદાય કરવામાં આવ્યો। તેના મેનાપતિને પણ કેદમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો। હમીર માલતીની શોધમાં નીકળી પડ્યો, અને બળ કીસનરાયના ઘર તરફ વિદાય થયો। ઇદ્રદેવ કેટલાક સીપા-હયો સહિત કેદી બલભદ્ર અને લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને લઈ પોતાના મહેલ તરફ રવાના થયો। વર્ષતાળ પણ તેની સાથે કેટલેક સુધી ગયા બાદ તેની ગળ લઈ જુદો પડી ખીજ તરફ રવાના થયો। વિજય પણ ઝાક રવાના થયો, અને રાજા કુલીનસિંહની સવારી તેજ દીને વિજયગઢ તરફ વિદાય થઈ ચતુર પણ તેની સાથે ગયો।

પ્રકરણ ૯ મું.

કીસનરાયનો ગૃહસ સાર.

હવે આપણે કીસનરાયને ઘેર જવા નીકળેલા બળની સાથે જઈએ, અને તેની જગપ્રિય પત્નિની હીલચાલ નીરખીએ. કીસનરાય ન્હાનપણમાં ઉત્સાહી હતો, અને ચાલાકીના કામ કરી નામના પેદા કરવાની તેને બહુ લાલસા હતી, પણ અજબકુ વરીના પ્રેમમાં પડ્યા પછી તેની મનોવૃત્તિ બદલાતી ગઈ હતી। વખત જતા તે વધુ સ્વાર્થિ થતો ગયો। આખરે કાલકા નામની હાલની તેની પત્નિ સાથે તેના લગ્ન થયા ત્યારથી તે તદ્દન બુદ્ધિભ્રષ્ટ થઈ

ગયો. ક્રીસનરાયની સ્ત્રી કાલકા બેહદ લાલચુ અને કુલટા હતી, પણ ક્રીસનરાય તેને પતિવ્રતા સાધવી માનતો હતો. ક્રીસનરાયને ઘેર તેના મિત્રો અને ઓળખીતાઓની આવજાવ બહુ હોવાથી છકેલી કાલકાને પૈસાની ખોટ નહોતી પોતાના આશકો પાસેથી મેળવેલું ધન તે છૂપી રીતે જમીનમાં દાટી રાખતી, જેની બજારમાં નામના તેના યુવાન માનીતા નોકર સિવાય ખીજ કોઈને બબર નહોતી. બજરમની માતા પહેલા વર્ષતાળની નોકરીમાં હોવાથી તે હાલ ક્રીસનરાયનો નોકર હોવા છતાં બહુ ધરનો માણસ હોય તેમ રહેતો હતો. કાલકાનો પણ તેના ઉપર સારો ચાહ હતો, અને એક દીન તેણે તેને દીયર કહીને બોલાવ્યો, તેથી તે વધારે માથે ચઢી ગયો. એ ઉપરાંત એક કામ કરનારી દાસી મારફત કાલકા પોતાની તમામ મનોવાચ્છના પૂર્ણ કરતી હતી.

બળ પોતાના બે ચેલાઓસહ રત્નપુરથી રવાના થઈ ત્રીજે દીને છૂપે વેષે ક્રીસનગય રહેતો હતો. તે ગામમાં જઈ પહોંચ્યો. બપોરે ક્રીસનરાય પોતાના મિત્રને મળવા બહાર ગયો, ત્યારે તે તેના ઘર આગળ જઈ પહોંચ્યો. તેનો નોકર બજરમ ખડકીના દરવાજા પર બેઠો. પડોસીના ઘોડાવાળા અને નોકરો સાથે ગપ્પા મારતો હતો. થોડીવાર આમ તેમ ફરીને પૂછગાછ કરવાથી બળને જણાયું કે, બજરમ ક્રીસનરાયનો માનીતો નોકર છે, અને ઉમ્મરમાં તે પોતાના કરતા ન્હાનો છે. તે ત્યાંથી પાછો ફરી, કેટલેક છોટે એકાંત અધારી ગલીમાં એક ઘર ભાડે રાખવાની તજવીજ કરવા લાગ્યો. સંધ્યાકાળ પહેલાં તેણે તે કાર્ય પૂર્ણ કરી લીધું. તેણે ભાડે રાખેલું ઘર મહોટું હતું, પણ તેમાં ભૂતપ્રેતનો વાસો હોવાના વહેમને લીધે તેમાં કોઈ રહેવું ન હોવાથી ઘણા દીનથી ખાલીજ હતું, તેમાં પ્રવેશ કરવાના ત્રણ દ્વાર હતા, અને તેમાં કેટલીક ઓરડીઓ તો એવી હતી કે, તેમાં કોઈને કેદ કરવામાં આવે તો તેની બૂમરાણ બહાર કોઈને સંભળાય નહીં. બળે આ વરમાં પડાવ નાખી એક અમીર જેવા ઠાઠથી રહેવાને જે વસ્તુઓની જરૂર પડે તે બબરમાં જઈ ખરીદ કરી લાવ્યો. સવ ગોઠવણ અને ઠાઠ કર્યા બાદ તેણે એક યુવાન અમીરનું સ્વરૂપ ધાગણ કીધું, અને ઠાઠથી ઘરની બહાર નીકળી એક ચેલાને ઠઈ કામ માટે રવાના કરી ખીજ ચેલાને ઘર રાખી તે ક્રીસનરાયના

ધર તરફ વિદાય થયો. ત્યાં જઈ પહોંચતા બજર અને ચલમ ખીવાની તૈયારી કરતો એકલોજ ખડકીના દ્વાર આગળ બેઠેલો જોઈ તે તેની પાસે ગયો. પાસે ગોખલામા બળતા ગ્રાખા હીપકના પ્રકાશમા બજરગ બારીકીથી તેની તરફ જોયા બાદ તેના ઠાઠથી અનર્થ જઈ હાથમાની ચલમ જમીનપર મૂકી દઈ ઉભો થઈ ઝુકીને સલમ કરી બોલ્યો—“સો હુકમ છે મહેરબાન?”

“અમારી સાથેનો નોકર પાછળ રહી જઈ કાણુ જાણે ક્યા જતો રહ્યો. અમને શોધતો તે ઘેર જઈ પહોંચશે, પણ અમને તરસ લાગી છે! અમારૂં મળું સુકાય છે!” બળે જણાવ્યું.

“આપ મહેરબાન બાકડાપર બેસો! હું હમણા પાણી લાવું છું!” આમ કહી બાકડો સાફ કરી તેપર બળને બેસાડી તે ધરમા ગયો, અને થોડીવારમા પાણીથી ભરેલો લોટો અને પ્યાલુ લઈને બહાર આવ્યો. બળે ધરના દ્વારપર નજર કરી તો તેપરનો પરદો જરા હાલતો જણાયો, અને તેમાથી કોઈ સ્ત્રી પોતાને જોતી હોય એમ લાગ્યું. પાણી પીધા બાદ બજરગના હાથમાં પાચ રૂપીઆ મૂકી બળ ઉઠીને ત્યાંથી એક તરફ ચાલ્યો. પાણી પીવરાવવા માટે પાચ રૂપીઆ ઈનામ મળવાથી બજરગ બેહદ ખુશ થઈ ગયો, અને યુવાન અમીરની ઉદારતા માટે વિચારમાજ પડી ગયો. તે કોઈ મ્હોટો અમીર અથવા રાજકુમાર હશે, એમ તેણે ધાર્યું. બીજે દીને સાજ પડતા પહેલાજ બજરગે બળને પોતાની ખડકી પાસેથી જતો હીઠો. તે વખતે - તેની પાછળ એક નોકર ચાલ્યો જતો હતો. તેનો પોશાક પણ કીમતી અને લલકાદાર હતો, અને તેણે કમરે તલવાર લટકાવી હતી. બજરગે ઉઠીને બળને સલમ કરી નોકરના રૂપમા આવતા પોતાના મેલાને બજરગ પાસે ઉભો રાખી બળ આગળ ચાલ્યો ગયો. બજરગ અને બળના નોકર સાથે લગભગ બે કલાક વાત ચાલી, જે વાચનારને વિગતવાર જણાવવાની અત્રે કંઈ જરૂર નથી. વાતચીત કર્યા બાદ બળનો નોકર બજરગના હાથમા કંઈ આપીને ત્યાંથી વીદાય થઈ પોતાને ઉતારે આવ્યો. બળ તેની રાહ જોતો બેઠો હતો, એટલે તેને જોતાજ તેણે પૂછ્યું—“કેમ શું થયું?”

“જાણું કીંક છે! જોણે આપને જોયા છે!”

“કાલે હું પાણી પીતો હતો ત્યારે પરદો સહજ ખસેડીને તે ભેતી હતી, એ હું બાણુ છું! બીજી કંઈ હકીકત જણાઈ?”

“હા જી! ઘણી વાતો થઈ પણ તે ખાનગી છે! કાલકા સાથે કોણ આડો વહેવાર રાખે છે તેમના નામ આવતી કાલે બપોર સુધીમા હું આપને જણાવીશ! અરે! એ પોતે બનીઠનીને આવતી કાલે આપની હજુરમા આવે તો નવાઈ નથી!”

“એ તો ઠીક! પણ તેણીનું નામ પણ તે જણ્યું શું?”

“હા જી! નામ કાલકા છે, અને ક્રીસનરાય તો તેને સર્વ-ગુણસંપન્ન સુદરીજ સમજે છે!”

“ખરેખર! વર્ષતાળને એ કલક સમાન છે! એ સ્ત્રીનો પતિ આપણી સાથે બેસવાને યોગ્ય નથી! અરે! એના હાથનું પાણી પણ આપણે પીવું ન ભેઈએ! ઠીક! તું અત્રે બેસજે, હું જરા ફરી આવું છું!” આમ કહી બળ બહાર ગયો! બીજો દીને બપોરે મોકર ક્રીસનરાયને ઘેર તેમજ શહેરમા ફરી આવ્યો, અને બળ પ્રત્યે બોલ્યો—“કાલકાના આશકોના નામ હું લાવ્યો છું!”

“કોણ કોણ છે? કોઈ ઓળખાણવાળા છે કે?”

“એકનું નામ જયનાથ બાણુ!”

“એને તો હું ઓળખું છું! એ તો બહુજ લલો, બુદ્ધિશાળી અને એક માર્ગી માણસ છે!”

“એજ! કદમા ઉઘો અને ગૌરવર્ણનો છે! રાજ્યનગરમાથી ભતભતના કપડા લાવી તે રોજ તેને આપે છે! બીજો આશક ત્રિભુવનરાય રાજ્યમા મહત્વની પદ્વી ધરાવે છે! ત્રીજો આશક માયાપ્રસાદ રાજનો ખજાનચી છે! એથો અન તપ્રસાદ, પાથમે—”

“બસ! હવે વધુ નામો મારે નથી સાલજવા!”

“જેવી આજ્ઞા! બાકી હું તો પચાસેક નામ લાવ્યો છું!”

“એ કે કોતરી હાલ તારી પાસે રાખી મૂક! મહારાજશ્રીને એ દેખાડીશું! એ રાતે અત્રે આવશે તો આપણું કામ થયું!”

“એ જરૂર આવશે! બળર ગ મારી સાથે આવી આપણું ધર ભેઈ ગયો છે!” આમ વાત કરતા તેઓ રાત્રીને માટે તૈયારી કરવા લાગ્યા! આ તરફ રાત્રી થતા ક્રીસનરાયને ઘેર તેની સ્ત્રી શણખાર સજી કપડા બદલવાની તૈયારી કરવા લાગી એક ઉઘાડી પેદી પાસે બેસી તે ભતભતની સડીઓ જઢાડી તેમાથી કંઈ સાડી

પહેરવી તેના વિચારમાં પડી તેનો માનીતો બજાર જ હાથમાં લીપક લઈ પાસે ઉભો હતો, તે બોલ્યો—“મારા વહાલા બાબી-સાહેબ! આ કાળી સાડી ફક્ડ છે! એજ પહેરો, અને આ ચોળી પણ સારી રોબરો!”.

“નહીં! એ સાડી મને નથી ગમતી! પણ પીટયા! હું મને ધડીધડી બાબીસાહેબ ચા માટે કહે છે?”

“તે તમે શું મારા બાબી નથી?”

“બાબી તો છું! હું સાવકી સાસુને પેટે અવતર્યો હોત તો અમારી પૂજામાં બાગ પડાવત, પણ તેણે કંઈ નથી છતાં મારૂં તારાપર એક દીયર જેવું હેત છે, પણ મને બાબી કહેવાની તારી ટેવ સારી નહીં! મુવા! કોઈ સાબળરો તો શું કહેરો?”

“પણ અત્યારે અહીં સાબળનાર છે કોણ?”

“અત્યારે તો કોઈ નથી, પણ એમ કરતાં ટેવ પડી જાય તો પછી કોઈક વાર કોઈના દેખતા પણ—”

“હું કંઈ મૂર્ખ નથી! આપણું વચ્ચે છૂપું હેત છે, પણ તેની કોઈને ખબર પડી છે? અરે! આ સાડી બહુ સરસ છે—”

“એ સાડી જોતાજ છવ બળી જાય છે! તે દહાડે એ સાડી પહેરીને હું એક સગાને ઘેર ગઈ હતી! બસ! એક જણે જોતા વારજ કહ્યું—‘આ સાડી તો ફલાણાએ વેચાતી લીધી હતી!’ આટલું સાબળી હું તો સડકજ ચઈ ગઈ! વાત ખરી હતી એટલે ‘હા’ કે ‘ના’ કાંઈ જવાબજ આપી શકી નહીં, મુંગી ઘેર ચાલી આવી!—બસ! હું આ લીલી સાડી ને ગુલાબી ચોળી પહેરીશ!”

“આપો ચોળી હું પહેરાવી દઉં!”

“જા મારા પીટયા!” આમ કહી તેણે બજાર અને ધીમેથી એક તમાચો લમાળ્યો આથી તે ખસી જઈ બોલ્યો—“અરે! હમારે પુરૂષનો પોશાક પહેરીને ત્યા આવવું છે! આ સાડી હું સાથે લઈ આવું છું, તે આપ ત્યા પહેરી લેજો!”

“ઠીક, એમ કરીશું!” એમ કહી કાલકા પુરૂષનો પોશાક પહેરવા લાગી થોડીવારમા તૈયાર થઈ અ બોડો છૂપાવવા માથે ફેંટા બાધી તે બજાર જ સાથે ઘેરથી નીકળી બળે રાખેલું ધર ત્યાંથી બહુ દૂર નહોતું, એટલે ત્યા પહોંચતા તેમને વાર લાગી નહીં તેઓ ધરને પાછલે દરવાજે ગયા, જે ઉખાડો હતો, અને

બળને નોકર તેમની રાહ જોતો ત્યાં બેઠો હતો, તેણે તેમને અદર દાખલ કરી દ્વાર બંધ કરી દીધું. બળ એક ઓરડામાં વિચાર-રમણમાં અથડાતો બેઠો હતો, તેને નોકરે આવી કાલકા આવી પહોંચવાની અને તે પુરૂષના વેષમાં આવેલી હોવાથી ખીન ઓરડામાં કપડા બદલતી હોવાની બબર આપી આ બબર આપી જવા બાદ બળ વિમાસણમાં પડી ગયો. કાલકાની ચાલચલણ વિષે તો તેની ખાત્રી થઈ તેને ત્યાંથી કેવી રીતે ટાળવી તેની તે મુશ્કેલીમાં પડ્યો. કારણકે, તેની સાથે જરૂર કરવાની તેની ઈચ્છા નહોતી. તે પોતાના મનમાં બબડ્યો—“ નિર્લજ કીસન-રાયને એ વિષેની બબર નહીં હોય ? અરે ! દુષ્ટ સર્વ જાણતો હશે, પણ એ માર્ગે પોતાને આવક થતી જોઈ અજાણપણાને ડાળ ધાલતો હશે. વઈતાળ આ નિયતા ક્યાંથી જાણતો હશે ? પોતાની નજીવી ખૂલ માટે એ કેટલો પશ્ચાતાપ કરે છે, અને તે માટે કેટલી મહેનત ઉઠાવી રહ્યો છે, ત્યારે તેનો પુત્ર કેવો નીચ. ધિ કાર હોજો એવા પુત્રોપર !” આમ વિમાસણ કરતો બળ બેઠો હતો, એટલામાં કાલકા શણગારીને રમઝમ કરતી તેની પાસે આવી મહોચી તેણે તેને પોતાની પાસે બેસાડી, અને તેના સૌંદર્યના વખાણ કર્યા. આમ વાત કરતા તેઓ થોડીવાર બેઠા, એટલામાં બહારથી કીસનરાયના નોકર બબર ગની ખૂમરાણ સંભળાઈ, અને તેની સાથે કોઈ સ્ત્રી પણ બોલતી હોય એવો અવાજ આવવા લાગ્યો. તરતજ બળ ઉભો થયો અને હાથમાં બબર લઈ ઓરડાની બહાર આવ્યો. તો ત્યાં પોતાના નોકર અને બબર મ ઉપરાંત એક સ્ત્રીને જોઈ અજાણ થયો, અને તે સ્ત્રીને તેણે પૂછ્યું—“ તુ કોણ છે બાઈ ?”

“ તુ કોણ છે તે કહે કે તને મારી નાખ્યા બાદ ચાફ રહે કે, ફલાણાને મેં રામશરણ પહોંચાડ્યો હતો !” તે સ્ત્રી ગાજી ઉઠી.

“ આ તારી બડાઈ ઉપરથી તો મને લાગે છે કે તુ કોઈ સ્ત્રી નહીં પણ અર્ધચાર છે !” બળે જણાવ્યું.

“ હા ! હું અર્ધચાર છું, એટલેજ તારા ઘરમાં ધુસી આવ્યો છું !” તે સ્ત્રી જુરસામેર બોલી—“ હરામખોર ! કુકર્મના ફળ કેવો મળે છે, તે તુ નહીં જાણતો હોય. જેની પત્નિને તે અત્રે બોલાવી છે તે મહેંટો અર્ધચાર છે તે તુ બૂલી ગયો ?”

“અહોહોહો!” બળ મ્હોટથી હસી બોલ્યો—“હવે નિર્લજ ક્રીસનરાયને મેં ઓળખ્યો! તારી પતિવ્રતા પત્નિની કમાણીનો હીસાબ લેવા છુ ભલે આવ્યો! ઠીક! તને પણ મારી ઓળખાણ આપું. મહારાજશ્રી કુલીનસિંહની આજ્ઞાનુસાર તારી ચાલચલણની તપાસ કરવાને આવનાર છું તેમનો અધ્યાર બળ છું!” આ સાંભળી ક્રીસનરાય સડકજ બની મર્યો. ઓરડાની બહાર પોતાનો પતિ આવી પહોંચ્યો, એ જાણી કાલકાએ સ્ત્રીચરિત્ર ચલાવ્યા તે રડતી ઓરડાની બહાર આવી ક્રીસનરાયના પગમા માથું મૂકતા બોલી ઉઠી—“મને પીટ્યો બજર મ આપનું નામ દઈ અહીં તેડી લાવ્યો!” આ સાંભળી ક્રીસનરાય થોડીવાર ચુપ રહ્યા બાદ બળ પ્રત્યે બોલ્યો—“પરસીને આમ ઠગી પાપવાસનાથી પોતાને ત્યાં બોલાવવી, એ અધ્યારનો ધર્મ કે?”

“નહીં! અધ્યારોનો એ ધર્મ નથી! પણ પોતાની સ્ત્રીની કમાણીપર ગુજરાન ચલાવવો, એ એક અધ્યારને છાજવું નથી!” બળ બાર દઈને બોલ્યો—“તારી સ્ત્રીને મેં પાપવાસનાથી અત્રે બોલાવી નથી! તેની ચાલચલણ જાણવા મેં એમ કર્યું છે! તારે વિષે મેં જે સાંભળ્યું છે, અને અત્રે આવ્યા બાદ જે કંઈ જણ્યું તે ઉપરથી જણાય છે કે તું હલકટ અને નિમકહરામ છે! તને સોપવામા આવેલા તારા માલીકના કામની તને જરા ચિંતા નથી, એ માલતીના દાખલા ઉપરથી પૂરવાર થાય છે! તેની સાથે લગ્ન કરવાની તારી ઈચ્છા હતી કેમ? તેણે ખાસડાથી તારી પૂજા ઠીક કીધી, અને તીલરમી બજર પણ તારી પાસેથી લઈ લીધું!”

“અધ્યારોના સર્વ કામ તેમની ઈચ્છા મૂજબ હ મેં પાર પડતા નથી!” ક્રીસનરાયે જણાવ્યું—“અધ્યાર પણ કદી ઠગાઈ જાય! માલતીની અધ્યારીથી હું ઠગાયો તેથી હલકટ અને નિમકહરામ ઠરતો નથી! તું અને તારો પિતા શું કોઈવાર ઠગાયાજ નથી? મારી પત્નિને કલકિત કહેવામા તું મ્હોટી ભૂલ કરે છે! એ પોતે જણાવે છે કે, માત્ર નામ દઈ બજર મ અને અહીં તેડી લાવ્યો છે! મારી સ્ત્રી તો સાધ્વી સતી છે! સ્વપ્નમા પણ પરપુરુષનો એને ખ્યાલ આવતો નથી! તું જ છુવ્યો છે! પરસીને ઠગી પોતાને ઘર બોલાવે છે, અને પછી પાપ પ્રપાવવા મને એકલો જાણી ગાળો દે છે કેમ? હું પણ તારાથી ઓછો ઉતર એમ ન સમજતો!”

“અરે! તુ તો ધણી વાતે મારા કરતા મ્હડીયાતો છે! તને એકલો જાણી તારો દોષ જ તને જણાવુ છું.” બળે જણાવ્યું—
 “તારી ઈચ્છા લડવાની જ હોય તો હું એકલો તારી સાથે લડવા તૈયાર છું! તારી સ્ત્રીને તુ પતિવ્રતા સમજ, એમા મને કાંઈ હાની નથી! હું જે કામ માટે આવ્યો હતો તે પૂર્ણ થયું છે! હવે મહારાજશ્રીની હજુરમા જઈ સર્વ હકીકત જણાવીશ, અને તારા ગભીર સ્વભાવના પશુ વખાણુ કરીશ! તારો પિતા પોતાની એક ભૂલ માટે પશ્ચાતાપ કરે છે, અને પોતાને કપાળે લાગેલું કલક દૂર કરવાને જીવ તોડીને મહેનત કરે છે, તે પશુ તારા જેવા સપુતની આ વાખવાખી સાક્ષી રાજ થઈ જશે! વાહ! આ કુલટાને પતિવ્રતા સતી સમજનાર પોતાને અર્ધચાર તરીકે ઓળખાને, એ પણ આશ્ચર્યની વાત!”

“તુ મારે માટે મને તે વિચાર બાધીશ તેથી મને હાની થનાર નથી! તુ શું કરીશ? બહુ તો રાજા કુલીનસિંહને મારે વિષે ખોટી વાતો સમજાવીશ! પશુ હું કંઈ કોઈનો તાબેદાર નથી!” ક્રીસનરાય બોલ્યો. આથી બળ બેહદ ગુસ્સે થઈ જુસ્સાભેર બોલી ઉઠ્યો—“તુ કોઈનો તાબેદાર ગુલામ નથી કેમ?” બળને ગુસ્સે થયેલો જોઈ ક્રીસનરાય ડરી ગયો. તે સ્થળે પોતે એકલો હતો, અને બળ સગે લડવા જેટલી પોતાનામા શક્તિ નહોતી, એમ જોઈ તે ચુપજ રહ્યો, પશુ બળ હથેર વેર, લેવા કોઈ પશુ રીતે તેને નીચું જોવરાવવાનો અને લાગ મળે તો મારી નાખવાનો તેણે મનમા સંકલ્પ કર્યો. તે કંઈપણ બોલ્યા વગર નીચું જોઈ ઉભો રહ્યો. બળ તિરસ્કાર યુક્ત અવાજે બોલ્યો—“બસ! આ તારી સતી અને નોકરને તોડીને જા.” તરતજ ક્રીસનરાય મુંગે મ્હોડે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તેની સ્ત્રી અને નોકર પણ તેની પાછળ ગયા.

ક્રીસનરાયને પોતાની પત્નિ બળને ત્યાં આવી તેની તેમજ તેના ઠેકાણાની કેમ બળર પડી તે વિષે અત્રે ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. અમે જણાવી ગયા તેમ ક્રીસનરાયને ત્યાં દાસી હતી, તે કાલકાની ખાનગી કામોમા મદદગાર હતી, તેની મારફત કાલકા પોતાના આશકોને મળતી, પણ બળના સંબંધમા તેમ થયું નહોતું કેમકે, એ ચોકડું બળર ગે ગોઠવ્યું હતું. આથી બળ પાસેથી જે નાણું મળે તેમાથી બળર મને દલાલી મળનાર હતી. દાસીને

તેમથી કુટી બદામે મળે તેમ ન હોવાથી તે કાલકાને ફસાવવા તૈયાર થઈ કાલકા તેનાથી કંઈ છાનુ રાખતી નહોતી તેણે બળની વાત પણ તેને જણાવી હતી આથી કાલકા બળને ત્યાં ગયા પછી થોડીવારે ક્રીસનરાય ઘેર આવ્યો ત્યારે પોતાનું નામ કોઈને ન કહેવાની કબૂલાત લીધા બાદ તેણે કાલકાની સવ હકીકત તેને જણાવી, અને બળનું ઘર પણ દેખાડ્યું આથી ક્રીસનરાયને બેહદ ગુસ્સો ઉપજ્યો, અને અર્ધચારીની કેટલીક વસ્તુઓ સાથે લઈ તે એકલો તેની પાછળ ગયો પોતાની પત્નિ બળને ત્યાં ગઈ છે, એવું તે જણતો હોત તો એકલો કહી જત નહીં સ્ત્રીના વેષમા તે ઘેરથી નીકળ્યો, અને બળના ઘર આગળ જઈ કમ દની મદદથી ઘરમા દાખલ થયો જે ઓરડામા બળ અને કાલકા બેઠા હતા તેની બહાર જઈ પહોંચતા ત્યાં પોતાના નોકરને બળના નોકર પાસે બેઠેલો જોઈ તેણે તેની કમરે જોરથી લાત લગાવી, જેથી તે બેવડોજ થઈ ગયો, અને તેણે ખૂમ પાડી, એટલે ક્રીસનરાયે સ્ત્રીનો અવાજ કહાડી તેના ચાળા પાડ્યા વાચનાર! આ ખૂમ સાલણીનેજ બળ ઓરડાની બહાર આવ્યો હતો, અને તે પછી શુ થયું તે આપણે જણી ગયા છીએ

પ્રકરણ ૧૦ મું.

માલતીની ચાલાકી નિષ્ફળ ગઈ.

રાજા કુલીનસિંહ ક્રીશોરી, કામીની અને કમલા, વગેરેને લઈ મ્હોટા રસાલા સાથે વીજયમઠ રવાના થયા ક્રીશોરી અને કામીની માટે આ રસાલામા સવાસો દાસી હતી, તેમાની પચ્ચીસ તો રત્નપુરમા રાજા રત્નસિંહની રાણીની દાસીઓ રત્નપુર જતા બાદ રાજા કુલીનસિંહની નોકરીમા રહી હતી બીજી સો દાસી નવી હતી રત્નપુરમાની કેટલીક નવાઈની વસ્તુઓ પણ રાજાએ પોતાની સાથે લીધી હતી રાજગૃહી અને ગયાજમા બદોબસ્ત જળવવા જે અર્ધચારોને રાખવામા આવ્યા હતા તેમને પણ વીજયમઠ આવવાનો રાજાએ હુકમ મોકલાવ્યો હતો રાજા કુલીનસિંહના રસાલામા પાંચ હજાર સીપાઈ ઉપરાંત કામકાજ માટે ચારેક

હજર બીજા માણસ પણ હતા આ મ્હોટા રસાલામા દાસીના વેષમા માલતી પણ દાખલ થઈ હતી કીશોરી અથવા કામીનીની કોઈ દાસી પાછળ રહી જાય તો પોતાની ધારણા પાર પડે, તેનો તે લાગ જોતી હતી દીન એક પ્રહર ચૂડતા સુધી રાજ કુલીન-સિંહના રસાલાએ મુસાફરી ચાલુજ રાખી તે બાદ જ ગલમા પડાવ નાખવામા આવ્યો, જ્યાં તબુઓ વગેરે પહેલાથીજ ઉભા કરવામા આવ્યા હતા વળી બીજે દીને જ્યાં મુકામ કરવાનો હતો ત્યાં અગાઉથી ગોઠવણુ કરી રાખવા તબુઓ, વગેરે સરસામાન લાદેલા સેકડો ઉઠ તે સમયે ત્યાંથી રવાના કરવામા આવ્યા આવ્યો દહાડો રાજ કુલીનસિંહનો ત્યાંજ મુકામ રહ્યો રાત્રીના ત્રણ પ્રહર આરામ લીધા બાદ કુચ કરવાનો છાવણીમા હુકમ ફરેલો હોવાથી એક પ્રહર રાત્રી બાકી રહેતા વળી મુસાફરી શરૂ કરવામા આવી આમ રોજ પાછલી રાતે કુચ શરૂ કરી એક પ્રહર દીન વીતતા મુકામ કરીને રાજ કુલીનસિંહનો રસાલો વીજયગઢ તરફ જતો હતો ત્રણ દીન તો માલતીનું કંઈ વજ્યુ નહીં, પણ ચોથે દીને તેને પોતાની ધારણા પાર પાડવાનો લાગ મળ્યો માયા નામની કીશોરીની માનીતી દાસી રાત્રી પડતા દીશાએ જવાને હાથમા પાણીનો લોટો લઈને છાવણીની બહાર નીકળી ચારે તરફ અધગાર છવાઈ રહ્યો હતો માયાને જતી જોઈ માલતી પણ કેટલેક સુધી દબાતે પગલે તેની પાછળ ગઈ માયા એક સ્થળે બેસી ગઈ ત્યારે તે પણ તેનાથી થોડેક દૂર એક ઝાડના થડની ઓથે સંતાઈને ઉભી રહી માયા દીશાએ જઈને પાછી ફરતા માલતી સંતાઈને ઉભી હતી, તે ઝાડ પાસે આવી એટલે તેણે તેની સામે જઈ તીલરમી બજાર તેના શરિરને લગાડ્યું, એટલે તરતજ તે કપીને બેહોશ થઈ જમીનપર પડી ગઈ માલતીએ તેને ધસડીને ઝાડીમા નાખી દીધી, અને મનમા ઠરાવ કીધો કે, પાછલી રાતે રાજ કુલીનસિંહનો રસાલો કુચ કરે ત્યાં સુધી ત્યાંજ સંતાઈ રહી રહવાર પડતા માયાને મારી નાખી પોતે તેનું સ્વરૂપ ધારણુ કરીને પછી જરા ઉતાવળે ચાલી રસાલામા જઈ મળવાથી કોઈને પોતાના ઉપર શક જશે નહીં હમેશના રીવાજ મૂજબ પાછલી રાતે રાજ કુલીનસિંહે કુચ શરૂ કરી, અને પ્રહર દીન ચૂડતા મુકામ કરવામા આવ્યો, ત્યારે કીશોરી માયા માટે

પૂછમાછ કરવા લાગી દાસીઓ માયાને શોધવા લાગી, પણ તેની ક્યાયથી લાળ મળી નહીં બપોર થતા માયાના સ્વરૂપમા માલતી ત્યા આવી પહોંચી કીશોરીની હજીરમા જતા તેણે તેને પૂછ્યું—
“તુ ક્યા પાછળ રહી ગઈ હતી?”

“કુવરી બા! આપણા લશ્કરે કુચ કરવા માડી તે વખતે એકાએક મારા પેટમા દુખાવો ઉપડી આવ્યો.” વેપધારી માયાએ કટાણુ મુખ કરી જણાવ્યું—“ચોડેક સુધી તો હું દરકાર ન કરતા ચાલી, પણ પછી પેટમા ગરબડ વધી ગઈ. રસ્તામા એક વાવ આવતા હું ત્યા ઉભી રહી અરે! ત્યા મને ત્રણ વખત દસ્ત અને ચાર ખાટી ઉલટી થઈ. મારે શરિરે તો ઝાળાળ આવવા લાગ્યા! મેં જણ્યું કે હવે છાવણીમા જીવતી પહોંચીશજ નહીં! હું કેટલીક વાર સુધી અધમૂવી સરખી વાવની પાળપર પડી રહી! ખરેખર! આજે લગવાને મારી સામું જોયું! કેટલીક વારે જ્યારે ઠીક થયું ત્યારે હું ધીમે ધીમે ચાલતી જેમ તેમ કરીને અહીં આવી પહોંચી! બા! ઉલટી કરીને માડ ગળુ અદરથી ઊભાઈ ગયું છે, પાસળીઓ દુ ખે છે! મારાથી બોલી પણ રાકાણ નથી!” તેનું કહેણ કીશોરીને ખરું લાગ્યું બેચાર દીનમા માયા કીશોરી સાથે હળીમળી ગઈ

રતનપુરથી વીજયગઢ જવાની બાધેલી સડક હતી, પણ રાત્ર કુલીનસિંહનો રસાલો જ ગલને આડે માર્ગે કુચ કરતો હતો કેમકે, હજીજરે! માણસોને જ ગલ અથવા ખુલ્લા મેદાનમાં પડાવ નાખવાની સારી સગવડ મળતી હતી એક દીન રમણીક જ ગલમા રાત્ર કુલીનસિંહના રસાલાએ મુકામ કીધો હતો સંધ્યાકાળે રાત્ર અને ચતુરસિંહ છાવણીની કેટલેક દૂર ફરવા નીકળી ઉંચા ટેકરા પર અસ્ત થતા સૂર્યની શોભા નીહાળતા ઉભા હતા, એટલામાં ઉતાવળે ઘોડો દોડાવતા છાવણી તરફ આવતા એક સ્વારપર તેમની નજર પડી ચોડીવારમા તે ટેકરા પાસે આવી પહોંચ્યા, એટલે ટેકરાપર ઉભેલા રાત્ર અને ચતુરને તેણે દીદા તરતજ તે પોતાના અશ્વને ફેરવીને ટેકરાપર ચઢવા લાગ્યો, અને રાત્ર પાસે જઈ અશ્વપરથી ઉતરી તેણે નમન કરી રાત્રના હાથમા એક પત્ર આપ્યો રાત્રએ તે ઉખેડીને વાચ્યા બાદ ચતુરને વાચવાને આપ્યો તેણે તે વાંચીને રાત્ર તરફ જોઈ કહ્યું—“ખરેખર! એમજ છે!”

“તમે એ વિષે અમને કહ્યું નહોતું!” રાજાએ જણાવ્યું.

“અત્યારે હું એ બાબતનોજ વિચાર કરતો હતો.”

“સલાહ અમને પસંદ છે. એનો પ્રત્યુત્તર લખી આપો.”

રાજાની આજ્ઞા સાલળી ચતુરે ખીસામાથી ખડીએ કલમ કઢાડીને તે પત્રની પીઠપરજ જવાબ લખી રાજાને વચાવ્યા બાદ તે પત્ર પેલા સ્વારને આપી વિદાય કીધો. પછી તેઓ વાતચીત કરતા હાવણી તરફ પાછા ફરી થોડીવારમા પોતાના તથુમા આવી પહોંચ્યા. મુસાફરી દરમ્યાન દરરોજ દિવસે અથવા રાત્રે એકવાર કીશોરી અને કામીનીના તથુમા જવાનો રાજાએ નીયમ રાખ્યો હતો. ચતુર પણ દિવસમા બે વાર તેમની પાસે જઈ આવતો હતો. રાજા અથવા ચતુર તેમની પાસે જતા ત્યારે સર્વ દાસીઓને તથુની બહાર રાખવામા આવતી, માત્ર કમલા તેમની પાસે રહેતી હતી. આને પણ ટેકરાપર ફરીને આવ્યા બાદ થોડીવાર વીશ્રામ લઈને રાજા કીશોરી અને કામીનીના તથુમા ગયા, અને ત્યાં એક પ્રહર બેઠા બાદ પોતાના તથુમા પાછા ફરી ચતુર સાથે વાત કરવા લાગ્યા. તે નિદ્રાવશ થવાને શય્યાપર પોઢ્યો, એટલે ચતુર પોતાના તથુમા જઈ વિચાર કરતો શય્યાપર પડ્યો. તેને નિદ્રા આવવાની તૈયારી હતી, એટલામા ચોપદારે આવી કીશોરીની દાસીઓના આવવાની બબર કરી. ચતુરે શય્યામા બેઠા થતા તેમને પોતાની પામે તેડી લાવવાની ચોપદારને આજ્ઞા કરી. તે બહાર જઈ બે દાસીને તથુમા લઈ આવ્યો. બે દાસી-માની એક માયાના સ્વરૂપમા માલતી હતી. ચતુરે અન્યબીસહ તેમના આવવાનું કારણ પૂછતા માયાએ જણાવ્યું—“કીશોરીબાએ કહેવશબ્દ છે કે, અત્રેથી થોડે ઘેટે એક મકાનમા તલેસમ હોવાનું તેમણે સાલજ્યું છે. રતનપુરના રાજામહેલમા હતા ત્યારે એ ઈમારતની અન્યબી વિષે એમણે રાજા રતનસિંહને મુખે પણ સાલજ્યું હતું. એ ઈમારત બેવા જવાની એમની ઈચ્છા છે.”

“એ ઈમારત અત્રેથી દૂર નથી. એમા અનેક અદ્ભુત બાબતો બેવાસરખી છે. હું તે બેઈ આવ્યો છું, પણ ધણા માણસો એ ઈમારતમા સાથે જઈ શકતા નથી.” ચતુરે જણાવ્યું, અને કઈ વિચારમા જરા ચુપ રહ્યા બાદ કહ્યું—“તમે જાઓ! ત્યાં જવાની મહારાજશ્રીની આજ્ઞા લઈ હું હમણા કીશોરીકુ વરી પાસે

આહું છું.” તરતજ બંને દાસી નમન કરી ચાલી ગઈ ચતુરે જણાવેલી વાત તેમણે કીશોરીને કહી થોડીવારમા ચતુરના આજ્ઞામંત્રની દાસીએ ખબર કરી, એટલે કમલા તંબુના દ્વારપર જઈ તેને અદર તેડી ગઈ. આસને બેસતા ચતુરે કીશોરીને પૂછ્યું—
“એ ઈમારત બેવાની આપને ક્યાથી ઈચ્છા થઈ?”

“વાત નીકળતા યાદ આવી ગઈ.” કીશોરીએ જણાવ્યું—
“કામીની બહેનની એ ઈમારત બેવાની ઈચ્છા છે ! એ ઈમારત આપણા માર્ગમા છે, એટલે બેઠ રાકારો એ બેવા માટે આપણાથી કંઈ ખાસ અવાય છે ? મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા આપી ?”

“હા ? એ ઈમારત બેવા લાયકજ છે !” ચતુરે જણાવ્યું—
“પણ ત્યાં કોઈ દાસી સાથે લઈ રાકારો નહીં !”

“કામીનીમા અને કમલા આવશે !” કીશોરીએ જણાવ્યું
“હીક ! રથ તૈયાર કરવાની આજ્ઞા કરી છે, તે હમણા આવી પહોંચશે તેમા આપ બેસજો ! હું અશ્વ હાકવાને બેસીશ ! આપણે ચાર સિવાય બીજાનું ત્યાં કામ નથી !” ચતુરે કહ્યું “આપણે અત્યારે રવાના થઈ પ્રજાત થતા સુધી ત્યાં પહોંચી જઈશું ! બે પ્રહર તે ઈમારતમા ફરીને બધું બેચા બાદ અત્રે પાછા ન ફરતાં આમણા પડાવ તરફ જઈશું તો આપણું લશ્કર ત્યાં પહોંચશે ત્યારે આપણે ત્યાં જઈ પહોંચીશું !”

થોડીવારમા તંબુના દ્વારપર રથ આવી પહોંચવાની દાસીએ ખબર આપી કીશોરી, કામીની અને કમલા તેમા બેઠી ચતુર હાકવાને બેઠો, અને તેઓ ત્યાંથી રવાના થયા રાત્રી વીતી ગઈ. પ્રહર દીન ચડતા કુલીનસિંહનો રસાલો બીજા મુકામપર જઈ પહોંચ્યો. સાજ પડતા પહેલા ચતુર પણ રથ લઈને ત્યાં આવ્યો. કીશોરી, કામીની અને કમલાને તેમના તંબુમા બેસાડ્યા બાદ ચતુર રાજા કુલીનસિંહની હજીરમા ગયો. તેઓ વાત કરતા બેઠા હતા, એટલામા બદરીનાથ, વીરકાળ, ચમનરાય, નારાયણસિંહ અને સાતીનાથ બેસીજી ત્યાં આવી પહોંચવાના સમાચાર મળ્યા. રાજાની આજ્ઞા મૂજબ તેઓ વીજયગઢ જતા હતા, પણ માર્ગમા રાજાજીનો પડાવ બેઠ રસાલો સાથે જવાનો તેમણે વિચાર કીધો. તરતજ રાજાએ તેમને પોતાની હજીરમા બોલાવીને કંઈ કામ સોંપી તેજ અમરે ત્યાંથી રવાના કીધું.

માલતી છૂપે વેષે પોતાના રસાલામા છે, એવી રાજ અને ચતુરને ખબર મળી હતી, અને તેના સાથીઓ પણ સ્વરૂપ બદલી રસાલામા લગતા નય છે, એવો તેમને વહેમ ગયો હતો, પણ તેને પકડવાની ચતુરને તક મળી નહોતી માલતી કોઈ દાસીના સ્વરૂપમાજ હશે, એમ તે માનતો હતો, પણ આટલી બધી દાસીઓમાથી માલતી સરખી પક્કી અધિચારાને શોધી કહાડવી, એ કંઈ સહેલ નહોતું વળી માલતીને પકડી ન શકવાનું બીજું પણ કારણ હતું કીસનરાય પાસેથી તેણે તીલસ્મી ખજર લઈ લીધું હતું, એ ચતુરે જાણ્યું હતું, એટલે માલતી દાસીના રૂપમા હશે તો તેની આગળીએ તેને લગતી વીંટી પહેરેલી ઓળખાઈ આવશે આથી તે દરેક દાસીની આગળી ઉપર નજર કરતો હતો કેમકે, ઘણીખરી દાસી પણ પોતાની કમ્મરે ખજર રાખતી હતી આમા પણ માલતીની ચાલાકી અને હોશીયારીએ ચતુરને છેતર્યો. આગળીએ વીંટી હશે તો રાજ કુલીનસિંહના અધિચારો પોતાને ઓળખી કહાડશે, એમ ધારી દાસીના રૂપમા રસાલા સાથે જતા પહેલા તેણે તીલસ્મી ખજરને લગતી વીંટી માત્ર આગળીએ પહેરી ન રાખતા શરિરના ગમે તે ભાગને લાગતી હોય તોપણ તેટલીજ ઉપયોગી થઈ પડે છે, એવી ખાત્રી કીધા બાદ પોતાની બધ ચીરીને તેમા વીંટી મૂકી દઈ પાછી સીવી લીધી હતી, અને જખમપર મલમપટ્ટો બાધી રૂઝ આણી દીધી હતી આથી તેની પાસે તીલસ્મી ખજર હોવા છતા ચતુર તેને ઓળખી શક્યો નહોતો. તે દીને રાતે ચતુરે એવો હુકમ કીવો કે કીશોરી, કામીની અને કમલા જગૃત હોય ત્યાસુધીજ દાસીઓએ તેમના તથુમા આવજવ કરવી. તેઓ નિદ્રાવશ થયા બાદ કોઈ દાસીએ કમલા બોલાવે ત્યારે તથુમા જવું વળી તેણે તથુની આસપાસના પહેરેગીરોને પણ સાવચેત રહેવાને ફરમાવ્યું આજ્ઞા સાંભળી માલતી પોતાના મનમા કુલાર્ધ—“ચતુરસિંહ પણ મૂર્ખનો સરદાર છે ! હું શું હિંમત હારી જઈશ ! હવે તો માફ કામ પાર પાડવાની હું ઉતાવળ કરીશ ! કીશોરી અને કામીનીને મારી નાખવા માટેજ શું મેં આ ગ્રહેમત ઉઠાવી ? હું તો એથી પણ મ્હોટું કામ કરવાને આવી છું ! આજેજ ચતુરને એની ચાલાકીની મજા બતાવું તો હું ખરી ! કીશોરી, કામીની અને કમલા અથવા એ ત્રણમાંથી કોઈને

આને મારી ન નાખુ તો મારૂં નામ માલતી નહીં ! અર્ધચારોનું ગુરૂપદ ધરાવવાનું ડોળ ધાલનાર ચતુરની ચાલાકી કેવી ચાલે છે તે હું પણ જોઈશ !” આમ મનમા કુલાતી તે પોતાની ધારણા પાર પાડવાની તજવીજ કરવા લાગી

મન્યરાત્રી વીતી ગઈ હતી જે તણુમા કીશોરી, કામીની અને કમલા નિ દ્રામા પડી હતી, તેની ચારે તરફ પહેરેગીરો પહેરો ભરતા હતા એ તણુની બંને બાજુએ બે મ્હોટા તણુમા દાસી સૂતી હતી, અને તેને ફરતો પણ પહેરો હતો. સર્વ સ્થળે શાતી છવાઈ જતા માલતી બીજાનામાથી હઠી તણુની કનાત રહેજ હચ્ચ કરીને છૂપી રીતે બહાર નીકળી ગઈ દૂરથી ચાર પહેરેગીરો રોન ફરતા પોતાની તરફ આવતા જણાતા તે તણુના પાછલા ભાગ તરફ હાથમા તીલસ્મી ખજર પકડી એક ઝાડની ઓથે સંતાઈને ઉભી રહી તેઓ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા ગયા, એટલે તે બહાર નીકળીને હાથમાનુ ખજર તેમના માર્ગની વચ્ચે જમીનપર મૂકી ઝાડની પાછળ સંતાઈને ઉભી પહેરેગીરો ફરીને તે તરફ આવ્યા, એટલે તેઓમાના એકની ચમકતા ખજરપર નજર પડતા તે નીચે નમીને ખજર ઉપાડવા ગયો, પણ તેનો હાથ તેને લાગતા તે બેહોશ થઈ પડ્યો તેની આ હાલત થયલી જોઈ તેના સાથી અભયબ થયા બીજો તે ઉપાડવાને નીચો નમ્યો, પણ ખજરને હાથ લાગતા તેની પણ તેવીજ સ્થિતિ ગઈ આમ એક પછી એક ચારે સીપાઈ બેહોશ થઈ પડ્યા તરતજ માલતી તેમની પાસે જઈને પોતાનુ ખજર ઉપાડી લઈ કીશોરીના તણુની કનાત ચીરીને બહુજ સાવચેતીથી તેમા દાખલ થઈ જે સમય ભય છે તેમા કીશોરી, કામીની અને કમલાને મારી નાખી પોતાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરશે, એવી હોશમા તે તેમની શય્યા પાસે જઈ ઉભી એકને મારતા કદાચ બીજી ભગી હશે, એવી ધાર્શિતથી તેણે પહેલા ત્રણે તીલસ્મી ખજર લગાડી બેહોશ કરી નાખી પછી હિંમતથી આગળ વધી તેણે ખજરને એકજ ઝટકે કીશોરીનુ મસ્તક ધડથી બુદ્ધ કરી નાખ્યું આમ કામીની અને કમલાને પણ તેણે કતલ કરી નાખી, અને પછી આન દલરી દૃષ્ટિએ તે ત્રણે લાશો તરફ જોતી ઉભી, એટલામા કોઈના પગલાનો અવાજ સંભાળાયાથી તેણે ચમકીને પાછળ ફરી જોયું તો હમીરપર નજર પડી. માલતી ગભ-

રાઈ ગઈ, પણ હિમ તથી તેણે હાથમાના તીલસ્મી ખજરનો તેનાપર ધા કર્યો. હમીર આ હુમલા માટે પહેલાથીજ તૈયાર હતો, તેમજ તેની પાસે તીલસ્મી ખજર હતું, તેથી તેણે માલતીના ખજરનો ધા પોતાના ખજરપર એવી રીતે ઝીલી લીધો કે તેનું કાફુ કપાઈને તીલસ્મી ખજરસહ જુમીનપર પડ્યું, એટલેથીજ સંતોષ ન પામીને હમીરે તેનો એક પગ પણ કાપી નાખ્યો, અને પછી પહેરેગીરોને જૂમ પાડી પહેરેગીરો બેહોશ થઈ પડેલા હોવાથી આવ્યા નહીં, પણ દાસીઓ જગી પડી, અને જોતજોતામા તથુમા ભેગી થઈ ગઈ કીશોરી, કામીની અને કમલાની લારો પડેલી જોઈ તેઓ મ્હોટેથી રૂદન કરવા લાગી થોડીવારમા આખી છાવણીમા આ વાત પ્રસરી રહી, અને તથુની બહાર સે કડો લોકો ભેગા થઈ ગયા રાજા કુલીનસિંહ અને ચતુર પણ તથુમા આવી પહોંચ્યા, અને ત્યાનો દેખાવ જોઈ દીલગીર થવા લાગ્યા ત્રણે લારોને ત્યાજ રાખવામા આવી માલતીનું મુખ ઘોઈ તેને ઓળખ્યા બાદ બીજા તથુમા ઉપાડી જવામા આવી, અને તેના જખમપર મલમપટ્ટો બાંધ્યા બાદ સખ્ત પહેરામા રાખવામા આવી પછી ચતુર અને હમીરને લઈને રાજા કુલીનસિંહ પોતાના તથુમા આવ્યો તે સમયે તેમના સિવાય તથુમા બીજા કોઈ નહોતું રાજાના પૂછવાથી હમીરે પોતાની હકીકત જણાવીને છેવટે કહ્યું “ખુન થવા બાદ હું તથુમા જઈ પહોંચ્યો, એ માટે મને બહુજ દુઃખ ઉપજે છે મહારાજ !”

“દીલગીર થવાનું કારણ નથી !” ચતુરે જણાવ્યું—“માલતી રસાલામા છૂપા વેષમા હોવાની અમને પહેલાથી ખબર હોવાથી અમે યોગ્ય બંદોબસ્ત કીવો હતો. કીશોરી, કામીની અને કમલા ઇશ્વરકૃપાથી સલામત છે, એ સાલણી તને અન્યબી લાગશે ! અરે ! દાસીના રૂપમા હંમેશ સાથે રહેવા છતાં માલતી ઠગાઈ ! એની હકીકત હું તને જણાવું છું, પણ તે માલતીને કેવી રીતે ઓળખી તે પહેલાં જણાવ ? અમે ધણી દિવસથી એને શોધતા હતા, પણ ફાળ્યા નહોતા ! તેની પાસે તીલસ્મી ખજર હોવાનું અમે જાણતા હોવાથી તેને લગતી વીંટી માટે અમે દરેક દાસીની આગળ જોઈ વજ્યા હતા !”

“હું માલતીને શોધતો છાવણીમા આવી પહોંચ્યો હતો !” હમીરે જણાવ્યું—“છપી રીતે ફરતો કીશોરીબાના તબુ આગળ આવી પહોંચતા પહેરેમીરોને બેહોશ થઈ માર્ગમા પડેલા બેઈ તેમજ તબુ ચીરેલો બેઈ મેં ધાર્યું કે, તબુમા આપણે કોઈ દુશ્મન દાખલ થયેલો હોવો બેઈએ ! હું પણ તબુમા ગયો ! ત્યાંનો દેખાવ જોતા એ દાસી માલતી હશે, એવો મને વહેમ આવ્યો ! એનું મુખ ઘોઈ નાખવામા આવ્યું ત્યારેજ મેં એને ઓળખી ! કીશોરીબા, કામીની અને કમલા કેવી રીતે બચ્યા છે, અને તેમના સ્વરૂપની આ ત્રણ બાળા કોણુ મારી ગઈ છે, તે આપ જણાવો !” આના જવાબમા ચતુરે જણાવ્યું—“રસાલામાથી માલતીને શોધી કહાડવા અમે નિષ્ફળ થયા હતા, પણ એક દીને સંધ્યાકાળે હું અને મહારાજાજી ફરતા સામેના ટેકરાપર જઈ ચઢયા, એટલામા કૃષ્ણચક્ષુનો સ્વાર પત્ર લઇને આવી પહોંચ્યો, જેમા લખ્યું હતું કે ‘કેટલાક સહાયકો સાથે માલતી મહારાજાશ્રીના રસાલામા હોવાથી તેમજ કીશોરી અને કામીનીના બીજા કેટલાક દુશ્મનો તેમા સામેલ હોવાથી એ બંનેનું રક્ષણ કરી દુશ્મનોને થાપ આપવા કીશોરી, કામીની અને કમલાને ચોડા દીન છપા રાખવાની જરૂર છે ! એ માટે આપના માર્ગમાનો મારો તીલસ્મી મહેલ ઉપયોગી થઈ પડશે, એમ ધારી મેં ત્યાં સર્વ બદોબસ્ત કરી રાખ્યો છે ! રૂપ બદલવાને તેમજ તેમની સંભાળ માટે દાસીઓ પણ ત્યાં મોકલી છે કેમકે, તમારી દાસીઓને સ્વરૂપ બદલાવીને રાખવાથી ભેદ ખુલી જવાનો સંભવ છે ! આપ તાકીદે કીશોરી, કામીની અને કમલાને મારા મહેલમા મોકલી આપવાની ગોઠવણ કરો ! હું પણ ત્યાં હોઈશ !’ આટલી વીગત લખી તેણે તીલસ્મી મહેલનું ઠેકાણું અને તેમા પ્રવેશ કરવાની યુક્તિ પણ લખી હતી. તે પત્ર વિષે અમને કંઈ શકા નહોતી હપજે તે માટે તેણે નીચે ચોક્કસ નિશાનીવાળી પોતાની સહી કરી હતી. કૃષ્ણચક્ષુની આ સલાહ મહારાજાશ્રીને પસંદ પડવાથી તેમણે સર્વ હકીકત કીશોરી, કામીની અને કમલાને જણાવી. તીલસ્મી મહેલ જોવાને બહાને હું ત્રણેને ત્યાં મૂકી આવ્યો છું ! કૃષ્ણચક્ષુ પણ ત્યાં હતો, તેણેજ પોતાની ત્રણ દાસીઓને કીશોરી, કામીની અને કમલાનું સ્વરૂપ ધારણ કરાવી મારી સાથે રથમા મોકલી !”

“ ત્રણે મારી મચલી દાસીઓ કીશોરી, કામીની અને કમલા નથી, એ ભેદ હાલ આપ ગુપ્તજ રાખશો ! ” હમીરે જણાવ્યું

“ બેશક ! તને હવે એક કામ સોંપવાનું છે ! ” ચતુરે કહ્યું કૃષ્ણચક્ષુ પોતાના કામમાં એટલી ગુથાયેલા છે કે તેને ધડીની કુરસદ નથી કીશોરી, વગેરે પાસે તીલસ્મી મહેલમાં તે ઝાઝા દિવસ રહી શકશે નહીં ! તેમની સંભાળનો બદોબસ્ત કરી તે ગયો હશે, માટે અત્યારે તું ત્યાં જા ! અમારો હુકમ ન આવે, અથવા બહુજ અમત્યનું કામ ન હોય ત્યાં સુધી તેમની સાથે રહેજે ! ” આમ કહી ચતુરે તેને તે મહેલનું ચોક્કસ ઠેકાણું તેમજ તેમાં પ્રવેશ કરવાના માર્ગનો છૂપો ભેદ સમજાવ્યો તરતજ તે પોતાના પિતા તેમજ રાજાને નમન કરી ત્યાંથી વિદાય થયો પ્રભાત થતા ત્રણે દારોને બ્રાહ્મણને હાથે અગ્નિસંસ્કાર કરાવવામાં આવ્યા બાદ રાજા કુલીનસિંહે પોતાને પડાવ ઉપાડ્યો, અને રસાલો વીજયગઢ તરફ કુચ કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

કેદીનો ખુલાસો.

લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતી, વગેરે સહિત પોતાના ગુપ્ત મહેલ તરફ વિદાય થયેલા ઇંદ્રદેવ તરફ હવે નજર ફેરવીએ કેદી બલભદ્રને હાથપગમાં મજબૂત બેંડીઓ પહેરાવી ડોલીમાં બેસાડવામાં આવ્યો હતો, અને તેની આસપાસ હથિયારબધ સીપાઈ ચાલતા હતા લક્ષ્મિદેવી, વગેરે પાલખીમાં હતી, અને તેમની આસપાસ પણ ઘોડેસ્વારો ચાલતા હતા ઇંદ્રદેવ એક તેજસ્વિ અશ્વપર સ્વાર થયો હતો, અને વર્ષતાળ તેની સાથે વાતો કરતો પગે ચાલ્યો જતો હતો બપોર થતા તેમણે જ ગલમાં એક રમણિક સ્થાનમાં વિશ્રામ લેવાને મુકામ કર્યો, એટલે વર્ષતાળે જવાની આજ્ઞા માગવાથી ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું—“ તમને જવા દેવા માટે મને વાધો નથી, પણ લક્ષ્મિદેવી અને કમલીનીને એ માટે ખૂબ જોઈએ ! તમે એમની પાસે ચાલો તો હું રજા અપાવું ! ” આમ કહી તે વર્ષતાળસહ લક્ષ્મિદેવી, વગેરેની પાલખીઓ મૂકેલી

હતી ત્યાં આવ્યો પાલખીઓની ચારે તરફ કનાત બાધી દીધેલી હતી, અને તેની અંદર એક સેત્ર જ બીછાવેલી હતી, તેપર ત્રણે બહેનો વાત કરતી બેઠી હતી તેમની પાસે જઈને ઇંદ્રદેવે કમલીનીને કહ્યું—“વર્ષતાળ જવાની આજ્ઞા માગે છે !” ત્રણે બહેનોએ ઉભી થઈ ઇંદ્રદેવને માન આપ્યું, અને તે ત્યાં બેઠા બાદ તેના કહેવાથી તેઓ ત્રણે તેની સામે બેઠા બાદ કમલીની વર્ષતાળ પ્રત્યે બેઠી—“વર્ષતાળ ! તમારા મામલાએ અમને મહા મુઝવણ અને દુઃખ મા નાખ્યા છે ! પહેલા તો અમે માન્યું હતું કે, તમે અમારા પિતાના ધાતક અને આ જયપાળ અમારો ખરો પિતા છે ! તે વિચાર તો હવે દૂર થઈ ગયો, પણ હજી તમે નિર્દોષ છો, એમ પૂરવાર થયું નથી !”

“મેં આપને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે, કેટલાક નીચ કાર્ય માટે હું ગુન્હેગાર તો છું, અને તે માટે પશ્ચાત્તાપ કરી સારા કામ કરીને દુનિયામાં નામ મેળવવાની તજવીજ કરું છું ! મને સહાય કરવાની તમે પ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારથી જોતા આવ્યા છો કે, મેં કેવા કામ કર્યા છે, અને હજી કરું છું ! ખાત્રીથી માનજે કે, તમે ત્રણે બહેનોને નુકશાન થાય એવું મેં કંઈ કામ નાણીનેઈને કર્યું નથી ! એથીજ આ બારિક સમયે કૃષ્ણચક્ષુ મને સહાય કરી છે ! મારી હકીકત તે જણાતા હોય, એમ લાગે છે !”

“ઠીક ! એ તો તમારો મુકરદમો નીકળશે ત્યારે જણાશે !” કમલીનીએ જણાવ્યું—“કૃષ્ણચક્ષુ કોણ છે, તેણે તમારો પક્ષ રાખી માટે કીધો અને મહારાજશ્રીએ તેના કહેવાથી બધીખાનામાંથી તમને કેમ મુક્ત કર્યા, એ વિષે હું કંઈ જાણતી નથી !”

“પણ તમે કૃષ્ણચક્ષુને સારી પેઠે ઓળખતા હો ! એમ લાગે છે !” લક્ષ્મીદેવીએ વર્ષતાળને કહ્યું

“નહીં !” વર્ષતાળે જણાવ્યું, અને હાથમાં ખજર પકડી કહ્યું—“હું પ્રતિજ્ઞા લઉંને કહું છું કે, કૃષ્ણચક્ષુને હું ઓળખતો નથી ! તેની અદ્ભૂત શક્તિ જોઈ અનયબ થાઉં છું, અને તેનાથી ડરું છું ! તેણે મને કેદખાનામાંથી છોડવો છે, પણ હવે નહારી જઈને પ્રાણ બચાવવાની ઈચ્છા નથી ! સ્વતંત્ર હોવા છતાં તમારું કામ કરવામાં મેં પાછી પાની કરી નથી, અને જીવને જોખમે પણ તે બળવ્યા છે, એ તમારાથી અનશ્ય નથી !”

“એ તો ખરૂં ! આ વખતે રત્નપુર આવીને પણ મહાભારત કામ બંધવ્યું છે ! તમે તીલસ્મી ખજરથી ખીજરખાને મદદ કરવાનું જણાવ્યું, એ માટે મને અભયબી લાગે છે ! મેં તમને આપેલું તીલસ્મી ખજર તો જમાનીયાના તલેસમમા જતા સુર મમા બેઠોરા કરી માયાવતીએ લઈ લીધું હતું, અને રાત્રી બેરાવરસિંહનું ખજર પણ તે સમયે લઈ તેણે નાનું આપ્યું હતું ! નાનું પાસેનું ખજર હમીરે ઇદ્રદેવની પાસેથી લીધું, અને મારી ઈચ્છાનુસાર હજી તે તેની પાસે છે, પણ તમને તીલસ્મી ખજર પાછું ક્યાંથી મળ્યું ?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“માયાવતી ખીજરખાને લઈ રત્નપુરના કીલ્લામાં આવી ત્યારે કૃષ્ણચક્ષુ તેની પાસેથી ખજર લઈ લીધું હતું, તે મને આપ્યું છે ! આપની ઈચ્છા હોય તો એ લ્યો !” આમ કહી વર્ષતાળે ખજર અને તેને લગતી વીંટી કમલીની આગળ મૂક્યા, તે તેને પાછા આપતા કમલીનીએ કહ્યું—“એ ખજર તમારી પાસેજ રાખો ! રાત્રી કુલીનસિંહજીના માનીતા કૃષ્ણચક્ષુ તમને એ આપ્યું છે ! તેની ઈચ્છા વિના તમારી પાસેથી એ લઈ લેવાનું મને યોગ્ય લાગતું નથી ! ખરેખર ! તમારા સંબંધમાં અમારી મતીજ મૂઝાઈ ગઈ છે ! કઈ સમજણ પડતી નથી !”

“વર્ષતાળ !” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું—“વેપધારી બલભદ્રને હું મારી સાથે લઈ જઈ છું, માટે તમે એની સાથે વાત—”

“નહીં ! મારે એને મ્હોડેમ્હોડ થવું નથી !” વર્ષતાળ બોલી ઉઠ્યો—“એને જોતા મારો જીવ હડી જાય છે ! એક દિવસ અમારે એક ખીલની સામે હલા રહેવું પડશે, તે વખતે મેં જે ભૂલ કરી હશે, અને એનું બગાડયું હશે, તે જાહેર થયા વગર રહેશે નહીં, પણ હાલ મને આપ ક્ષમા કરશો ! થોડા દીનમાં હું મારા બચાવના સાધન ભેગા કરી લઈશ, અને ખરા બલભદ્રસિંહની લાજ મળી જશે, એટલે તેમની પણ મને મદદ મળશે ! આમ છતાં આપ ફરમાવશો તો આપની સાથે આવવા તૈયાર છું !”

“ત્યારે તમે જાઓ !” ઇદ્રદેવે વિચારમાં સહજ ચુપ રહી બાદ જણાવ્યું—“બલભદ્રસિંહને શોધી કહાડો, અને સાથે ઇદીરાની પણ લાજ મેળવજો ! હવે મને ક્યારે મળશે ?”

“અઠવાડિયા પછી આપને મળીશ ત્યારે સમયાનુસાર આપણે શું કરવું તેનો વિચાર કરીશું!” વર્ષતાળે જણાવ્યું, અને ઇદ્રદેવની રજા લઈ તે વિદાય થયો. જંગલમાં પોતાના એક મથકપર બજર મ મળ્યો, તેને મુખે કીસનરાયની હકીકત સાંભળી તેને બહુ ગુસ્સો ઉપજ્યો. ત્યાં એક પ્રહર રોકાઈ તે રવાના થયો.

ઇદ્રદેવ લક્ષ્મિદેવી, વગેરે સહિત પોતાને મહેલે પહોંચી ગયો હતો. એક દીન બપોરે તે દીવાનખાનામાં ગાદીએ બેઠો હતો. તેની પાસે બીજી ગાદીપર લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતી બેઠી હતી, અને સામે હાથપગમાં બેસીએ. સહિત ખોટો બલભદ્ર બેઠો હતો, જેની પાછળ સૂરજસિંહ ખુલ્લી તલવારે ઉભો હતો. બલભદ્રે ઇદ્રદેવ પ્રત્યે કહ્યું—“વર્ષતાળ મને મળ્યો ત્યારે તેની કેવી દશા થઈ હતી, તે ચતુરસિંહે નજરે લેયું છે! વર્ષતાળ ખરો હોત તો મારાથી શા માટે ડરી જત? મહારાજશ્રીએ કૃષ્ણ-ચક્ષુના કહેવાથી એને છોડી દીધો, એ ખોટું કર્યું! અરે! મેં રજુ કરેલું કલમદાન એમણે ઉઘાડ્યું હોત તો વર્ષતાળનો ભેદ છૂપે રહેત નહીં!”

“રાજાજીની વાતમાં મારાથી વચ્ચે બોલાય તેમ નથી, પણ એટલું તો ખરૂં કે, વર્ષતાળે તારી સાથે બેહદ ખુશાઈ કીધી હશે તોપણ લક્ષ્મિદેવીને તેણે કંઈ ગુસ્સાન કર્યું નથી, તેમજ છટો કીધા પછી તે નહાસવાની તજવીજ કરતો નથી, પણ સમયપર અમારી મદદે આવી પહોંચે છે!” ઇદ્રદેવે જણાવ્યું.

“એ આપનું કામ નહીં કરે તો આપ એનાપર દયા નહીં કરો, એ વિચારે એ—” બલભદ્રે જણાવ્યું, એટલે ઇદ્રદેવ ગુસ્સા-સહ વચમાં બોલી ઉઠ્યો—“એ નકકામી પચાત મારે નથી સાંભળવી! તું જયપાળ છે કે નહીં તે કહે?”

“નહીં! હું તો બલભદ્રસિંહજ છું!”

“હજી અસત્ય બોલતા ડરતો નથી?” ઇદ્રદેવ ગુસ્સામાં ગાજી ઉઠ્યો—“તારૂં મૃત્યુ હવે સમીપ આવેલું જણાય છે! તારી દુર્દશા કરીને તારા પ્રાણ લઈશ!” આમ કહી તેણે સૂરજ-સિંહને કહ્યું—“પહેલાં બાલાથી એની જમણી આખ ફેાડી નાખ!”

“તમારા પિતાની આ કેવી દુર્દશા થાય છે તે જુઓ!” બલભદ્ર લક્ષ્મિદેવી તરફ જોઈ બોલ્યો.

“હુજી! તુ અમારો પિતા નથી, એવી અમારી ખાત્રી થઈ છે.” લક્ષ્મિદેવીએ જણાવ્યું—“આગલી વાતો યાદ કરતા તારી અને દારોગાની લુચ્ચાઈ સ્પષ્ટ જણાય છે! અરે! સૌથી પહેલા તુ મને મળ્યો હતો તે વખતેજ મને તારાપર વહેમ ગયો હતો. ઝેરી ઔષધ પીવરાવવાથી તારા શરિરમા કુટી નીકળ્યું, એમ તે કહ્યું તે ખરૂં માનીને હું ઠગાઈ હતી.”

“પણ મારા મુખપરનું આ નિશાન?” બલભદ્રે પૂછ્યું

“એ બનાવટી છે!” લક્ષ્મિદેવીએ જણાવ્યું, અને પૂછ્યું—“તુ ખરો હોય તો કહે જોઈ કે, મારા લગ્ન પ્રસંગે જમાનીયા જવા માટે પાલખીમા બેસતી વખતે મારી શી દશા થઈ હતી? કેવી સ્થિતિમા મને પાલખીમા બેસાડવામા આવી હતી?”

“એટલા બધા વર્ષો પહેલાની વાત મને હવે યાદ ક્યાથી આવે? પણ હું સોગનપૂર્વક કહું છું કે, હું બલભદ્ર ..” તેનું બોલકું પૂર્ણ થાય તે પહેલા ઇદ્રદેવ ગુસ્સાસહ સૂરજસિંહ તરફ જોઈ બોલી ઉઠ્યો—“બસ! હવે વિલ બ કરવાની જરૂર નથી!” તરતજ સૂરજસિંહે બલભદ્રને હડસેલો. માગી જમીનપર પાડી બ જરની અણી બોજી તેની જમણી આખ ફેડી નાખી. આથી વેદના થવાથી તે તરફડવા લાગ્યો, એટલે ઇદ્રદેવે કહ્યું—“હજી તો હવે તને બખર પડશે! તારી બીજી આખ પણ ફેડી નખાવીશ, અને પછી તારા શરિરના એકેક ભાગને કપાવીશ!” આટલું કહી સૂરજસિંહ તરફ જોઈ કહ્યું—“એની બીજી આખ પણ ફેડીને પછી બ ને પગ કાપી નાખ!”

“અરે! નહીં! બલભદ્રસિંહની ખરી ખાતમી હું જણાવું છું!” કેદી બોલી ઉઠ્યો—“મારી આખમા કઈ ઔષધ નાખી વેદના ઓછી કરો, એટલે હું તમામ વાત કહું છું. દારોગાએ તેને પોતાના મહેલમા કેદ કર્યો હતો, પણ માયાવતીએ તે મહેલના દારખાનામા આગ લગાડીને તેનો નાશ કર્યોથી તેમા તે બિચારાનો પણ નાશ થઈ ગયો હશે!”

“હજી હરામખોર લુચ્ચાઈ નહીં મૂકશે!” ઇદ્રદેવે સૂરજસિંહ પ્રત્યે કહ્યું—“બસ! એની ફેડેલી આખમા મરચાની ભૂકી ભર ત્યારેજ એ ઠેકાણે આવશે!” આ સાંભળી કેદી ચીસ પાડી આજીજી કરતો બોલ્યો—“દયા કરો-ક્ષમા કરો! હવે જીવું નહીં બોલું! આમ તરફડીને મરવાની મારી ઈચ્છા નથી! હું સત્ય

હકીકત જણાવું છું. દારોગા માટે મારા પ્રાણનો ભોગ શા માટે આપુ ? હું જયપાળ છું. બલભદ્રસિંહ હજી જીવતા છે. ઇંદીરા અને તેની માતા પણ જીવતી હોવી જોઈએ !”

“બલભદ્રસિંહ જીવતા હોવાની ખાત્રી છે, ત્યારે ઇંદીરા અને તેની માતા વિશે શકા કેમ બતાવે છે ?” ઇંદ્રદેવે પૂછ્યું

“ઇંદીરા અને તેની માતાને કેદ કરવાની દારોગાએ ઝોઠવણુ કરી હતી, પણ ઇંદીરા તેના હાથમાથી છટકી ગઈ હતી, એટલે તેની માતાને તેણે તલેસમના ચોથા ભાગના બાગમા કેદ કરી હતી, તેથી તેને વિશે હું ખાત્રી આપી શકતો નથી !” જયપાળે જણાવ્યું—“બલભદ્રસિંહ જમાનીયામા દારોગાના ધરમા હજી કેદ છે. આપ મને છૂટા કરી મારી સાથે ચાલો તો તેને બહાર જહાડી આપુ અથવા આપ જઈ એને છોડવી આવો !”

“હજી પણ તારી વાત મને સાચી લાગતી નથી !” ઇંદ્રદેવે કહ્યું—“હું ત્યાં જઈ અને બલભદ્રસિંહ ન મળે તો ?”

“હું અસત્ય નથી કહેતો !” જયપાળે જણાવ્યું—“ત્યાં મળે કે નહીં તે હું કેમ કહી શકું ? એ ધરમાથી શોધી કાઢવાનું કામ આપનું છે. દારોગાએ તેમને ત્યાંથી ખસેડી બીજે ક્યા રાખ્યા હોય તો હું જાણતો નથી. દારોગાની નિત્યનોધ આપના હાથમા આવે, અને તે વાચી શકે તો બલભદ્રસિંહને છોડવી શકશે !”

“નિત્યનોધપોથીમા દારોગો બધું લખતો હતો શું ? તે હાલ અમને ક્યાથી મળે ?” ઇંદ્રદેવે પૂછ્યું

“નોધપોથીમાથી સર્વ હકીકત જણાશે. જમાનીયામા રામ ધાટ ઉપર જયપાળ તેણી દારોગાની મદદથી મ્હોટો અમીર થઈ વિશાળ ધરમા રહે છે, તેની પાસે દારોગાની નોધપોથી છે. હું તેનાપર આપને પત્ર લખી આપુ !” જયપાળે જણાવ્યું

“હા ! પત્ર લખી આપ. પણ તારી વાત અસત્ય જણાશે તો તારી દૂદશા થશે, તે યાદ રાખજે !” ઇંદ્રદેવે કહ્યું

“અને ખરી હશે તો મને છોડી દેશે ?” જયપાળે પૂછ્યું

“હા ! તારી મદદથી બલભદ્રસિંહ અમને મળશે તો તને જીવતો રહેવા દઈશ, પણ ભવિષ્યમા તું પાપકર્મ કરી ન શકે તે માટે તારા બને પગ કાપી નાખી અથવા તારી બીજી આંખ ફેાડી નાખી તને પરવશ બનાવી દઈશ !” ઇંદ્રદેવે જણાવ્યું પછી

જયપાળનો એક હાથ છોડી તેને ખડીયો, કલમ અને કાગળ આપ્યા, એટલે તેણે નીચે મૂળબ કાગળ લખી આપ્યો —
પરમ સ્નેહિ ભાઈ જયપાળ ચઢી,

દારોગાજીવાળી નોંધપોથી આ કાગળ લાવનારને આપજો તોજ અમે બંનેના પ્રાણ બચશે કેમકે, અમે બંને એમનાજ પંજમા સપડાયા છીએ લીં જયપાળ

આ પત્ર ઇદ્રદેવે પોતાની પાસે રાખ્યો, અને જયપાળને બીજી ચોરડીમા લઈ જઈ કેદ કરવાનો હુકમ કીધો, અને તેની આખમા ઔષધ નાખવાનું કહ્યું બીજે દીને લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને સમજાવીને ઇદ્રદેવ જમાનીયા ગયો.

— * —

પ્રકરણ ૧૨ મું.

— + —

બેગમના મહેલમાંનો કેદી.

પવિત્ર કાશીપુરીમા એક સાકડી ગલીમા આવેલી પાચ માળની પથ્થરની બાંધણીની ઈમારતમા અમારી સાથે હવે વાચનારને તેડી જઈશું તે ઈમારતને ગેરનો રંગ લગાડેલો હોવાથી તે ગોસાઈનો મઠ હશે, એમ આપણને લાગશે, પણ તેમા પ્રવેશ કરતાં તેણે કંઈ જણાવું નહોતું પાચમે માળે એક ચોરડામા દાખલ થઈ આપણે જોઈશું તો ત્યાં ત્રણ સ્ત્રીઓ વાત કરતી બેઠી હતી રાત લગભગ બે પ્રહર વીતી ગઈ હતી ચોરડામા ધણીક હાડીઓ, વગેરે ટાંગેલી હતી, પણ એક હાડીમાજ દીપક બળતો હતો. જમીનપર પીતળની દીવી પ્રગટાવેલી હતી, જેની પાસે ત્રણે સ્ત્રી બેઠેલી હતી આ સ્ત્રીઓમાની એક નાનુક અને બહુજ ખુબસુરત હતી તેની હમ્મર લગભગ ચાળીશેક વર્ષની થવા ગઈ હતી, છતાં સારિરનો એકસરખો બાધો, નાનુકતા અને મુખપરના સૌંદર્યમા લેશ પણ ઘટાડો થયો નહોતો. તેની વિશાળ આંખોમા હજી અપજતા જણાતી હતી ગુચ્છાદાર વાળોમા હજી એકે રૂપેરી વાળ દેખાતો નહોતો. તેણે પહેરેલા કિમતી વસ્ત્રાભુષણ જેવાં તે તવગર જણાતી હતી તેની પાસે બેઠેલી બીજી બે સ્ત્રીઓ તેના જેવી ખુબસુરત નહોતી છતાં કંઈ તદ્દન કદરૂપી નહોતી

સૌથી વધુ ખુબસુરત સ્ત્રી એ ઈમારતની માલિક હોવાથી હાલ તરત આપણે તેને બેગમને નામે ઓળખીશું બીજી બેને નામ જમના અને નવલ હતા.

“જયપાળસિંહ કેદ પકડાયો છે તોપણ વધતાજ તેની સામે હમો રહી શકે તેમ નથી.” બેગમે જણાવ્યું.

“એ ખરો બલભદ્રસિંહ નથી, એમ રાજા કુલીનસિંહ અને લક્ષ્મિદેવીએ જણ્યું છે. તેની ઠગાઈ સાબિત થઈ છે, એટલે તેઓ એને છવતો છોડશે નહીં.” જમનાએ મલ્હાર અવાજે કહ્યું.

“ફક્ત પોતાને બલભદ્રસિંહ તરીકે ઓળખાવવાની તેણે કરેલી ઠગાઈ માટે એને તેઓ મારી નાખશે?” બેગમે પૂછ્યું.

“એ નહીં ગુન્હો નથી.” જમનાએ કહ્યું—“બલભદ્રસિંહની ભાજ મેળવવા તેઓ તેને હેરાન કર્યા વગર રહેશે નહીં!”

“પણ બે ન્યાયજ કરવામાં આવશે, અને નિષ્પક્ષપાતપણે તપાસ ચાલશે તો ગદાધરસિંહ કઈ જયપાળથી ઓછો ગુન્હેગાર નહીં જણાય. એ સંભોગો ભેટા રાજા કુલીનસિંહ તેને દેહાંત દેડની સજા કરે, એમ મને લાગણ નથી.” બેગમે કહ્યું.

“તો ઇંદ્રદેવ એને છવતો છોડશે નહીં!” નવલે જણાવ્યું—
“રાજાએ એને ઇંદ્રદેવના પાનમાં સોપ્યા, એજ ખોટું થયું!”

“પણ હું એમની સામે જઈ હજી રહીશ તેજ વખતે તેને છોડવી આવીશ!” બેગમે કહ્યું—“એને લીધે હું સુખચેનમાં રહું છું તો એને માટે જમે તે નીચ કામ પણ કરીશ!”

“શું કરશે? શું ખરા બલભદ્રસિંહને એને બદલે તેમને સોપશે?” જમનાએ પૂછ્યું.

“હા! ઇંદ્રદેવ અને લક્ષ્મિદેવીને કહીશ કે, તેઓ જયપાળસિંહ મને સોપે તો બલભદ્રસિંહ હું તેમને સોપવા તૈયાર છું!” બેગમે બાર દર્શને જણાવ્યું—“ખરેખર! ગદાધરસિંહ જેવો હિંમતવાન જયપાળ નથી! એના પાનમાં બલભદ્ર હોત તો તેણે ઇંદ્રદેવ, વગેરેને તે વિષે કહી દીધું હોત?”

“બલભદ્ર તમારા હાથમાંથી ગયા પછી જયપાળ તમાર માન શા માટે રાખશે? એ તમારાથી રોનો દબાશે?” જમનાએ કહ્યું—“વળી દારોગાની કુમકપર તાગડખીલા કરતો જયપાળ તમારું ધર ભરતો હતો, તે પણ હવે સમજાઈ ગયો છે!”

“ખર બહેન !” બેગમ વિચારમાં જરા ચૂપ રહી બોલી—
 “બલભદ્રને છોડ્યા પહેલા ધર ભરી લેવું જોઈએ ! પણ ધારિત
 લાગે છે કે, રાજા કુલીનસિંહ અને તેના અધ્યારો બલભદ્રસિંહને
 કેદ રાખ્યા, તે માટે મને દોષિત ગણશે ! માલતીના હાથમાં
 તીલસ્મી ખજર આવ્યું છે ત્યારથી તે પ્રતિજ્ઞા લઈને કહી ગઈ છે
 કે, થોડા દીનમાંજ તે રાજા કુલીનસિંહ અને તેના પક્ષના સર્વ
 માણસોને રામશરણ પહોંચાડી દેશે ! જો તે એમાં ફતેહજ પામે,
 અને માયાવતીને પાછી જમાનીયાની ગાદી મળે તો બલભદ્રને
 આટલા દીન છૂપાવી રાખવા માટે તે મારાપર ગુસ્સે થશે, અને
 દારોગા સાથે મળી મેં તેને ઠગી, એવો મારાપર આરોપ મૂકશે !”

“એ ખરૂં, પણ એકલી માલતી તીલસ્મી ખજરથી રાજા
 કુલીનસિંહ અને તેના અધ્યારો સામે બાથ લીડી તેમને મારી
 નાખવામાં ફતેહ પામે, એવી મને આશા નથી !” નવલે પોતાનો
 વિચાર જણાવ્યો—“એમની પાસે તીલસ્મી ખજર છે !”

“હુ એજ કહેતી હતી !” જમનાએ ઉમેર્યું—“રાજા કુલી-
 નસિંહ, તેના કુમારો અને અધ્યારો સામે બાથ લીડી શકે, એવો
 દુનિયામાં કોઈ નથી ! વળી તલેસમના રાજા જોરાવરસિંહ જાહેર
 થયા છે ! સર્વ સંજોગો જોતા માયાવતી અને તેના પક્ષકારો હવે
 પોતાની ધારણા પાર પાડી શકે, એ અસંભવિત છે !”

“મને એજ ધારિત લાગે છે !” બેગમ ગભીર અવાજે
 બોલી—“ગદાધરસિંહ ગમે તેમ કરી પોતાના પ્રાણ બચાવશે !
 હાલ તેણે પોતાનું નામ વર્ધતાજ રાખ્યું છે, અને આ બધી પચાત
 થવા છતાં રાજા કુલીનસિંહને તેને છોડી દીધો, એ અન્યથા સરખું
 છે ! હાલ તે ચારે તરફ ફરી ઉથલપાથલ મચાવી રહ્યો છે !
 આપણા ઘરની એને ખબર નથી તોપણ એ વિચિત્ર માણસ છે !
 બહેન ! હુવામાં મળી ગયલી વસ્તુ પણ તે શોધી કહાડે એવો
 ચાલાક છે, એટલે કદાચ તે અત્રે આવી પહોંચે, એવી દર પળે
 મને ધારિત લાગે છે ! અરેરે ! મારે એની સાથે કશુંયે થયો
 હોત નહીં તો આજે કંઈ જીંદુ જ કરી બતાવવાની મેં હિંમત કરી
 હોત ! વર્ધતાજે મારી સાથે બહુ ખરાબ વર્તણૂક ચલાવી ! ખરે-
 ખર ! એ માટે બલભદ્રસિંહને લઈ રાજા કુલીનસિંહ સમક્ષ જઈને
 હુ ફરીયાદ કરૂં તો મને કંઈ આચ આંચ નહીં ! વર્ધતાજ મને

મને જવાબ આપી શકે તેમ નથી, અને રાજા મારી હકીકત સાબળી તેને દેહાત દડની સજા કર્યા વગર રહેશે નહીં. બલભદ્રસિંહને છપાવી રાખવા માટે તેઓ મને દોષિત ધારશે, તો બચાવમાં જણાવીશ કે, સમયાનુસાર જે રાજા હોય તેનો પ્રજા પક્ષ કરે! માયાવતી અને દારોગાના અમલ દરમ્યાન મેં તેમની સેવા બજાવી તેમાં ખોટું કંઈ નથી. વળી રાજા જોરાવરસિંહને માયાવતીએ કેદ કર્યા હતા, એ હું તો શુ પણ દારોગાએ જાણતો નહોતો! હવે આપ મહારાજશ્રીનું રાજ્ય થયું છે ત્યારે આપની સેવામાં હાજર થઈ છું. આમ જણાવીશ એટલે તેઓ મને ન્યાય આપશેજ. ”

“ એજ ઉત્તમ માર્ગ છે. એ કામમાં ઢીલ કરો નહીં. તાકીદે કરશો તો આપણને લાભ છે. ” જમનાએ જણાવ્યું

“ બસ! કાલેજ હું જઈશ. ” બેગમે જણાવ્યું, પણ એટલામાં એરડાની બહારથી અવાજ આવ્યો—“ વઘતાળને જીવ વહાલો છે. એમ કરવા તે તને ત્યાં જવા શેનો દેશે ? ” આથી ચમકીને ત્રણે જણીએ દરવાજા તરફ જોયું તો વઘતાળને એરડામાં આવતો દીઠો, એટલે બેગમ બોલી—“ આવો મારા અસલી મિત્ર! મારી પાસે આવવાની તમે હિમત કરી ખરી! આવો! અત્રે બેસો! આગલી વાતો તમે ભૂલી જયા હશે. ”

“ દુનિયામાં જન્મ લીધા પહેલાના છ માસની વાત પણ હું ભૂલ્યો નથી. ” વઘતાળે બેસતા જણાવ્યું—“ તે દીને જયપાળ અને તને જોતા ધાર્મિકથી મારા શરિરમાનું લોહી સુકાઈ ગયું હતું, પણ આજે મારી તેથી જુદીજ સ્થિતિ છે! ”

“ અને મને જોઈ તમે આજે આનંદ પામે છો ? ” બેગમે પૂછ્યું “ ત્યારે આજે શું મારાથી ખીલકુલ ડરતાજ નથી ? ”

“ લેશ માત્ર પણ નહીં. ” વઘતાળે બાર દઈને જણાવ્યું

“ શું રાજા કુન્દીનસિંહ આગળ હું તમારે માટે ફરિયાદ કરું તો તે કોઈ સાબળશેજ નહીં અને તમે છટી જશો ? ”

“ પણ ત્યાં સુધી તને હવે પહોંચવાજ કોણ દે છે ? ”

“ રોકનારજ કોણ છે ? ”

“ ગદાધરસિંહ! તને બેહુદા હું ખ દેનાર તે પોતે આજે તને ફરીથી હેરાન કરવાને આવ્યો છે. ”

“પણ ખબર મોકલ્યા વગર તમે અત્રે ચાલ્યા કેમ આવ્યા-
મારા પહેરેગીરોએ તમને ઉપર આવવાજ કેમ દીધા?”

“પણ તારા દ્વારપર મને રોકનાર કોઈ પહેરેગીર નહોતો,
એટલે હું બેઘડક ઉપર ચાલ્યો આવ્યો.” વર્ષતાળે જણાવ્યું

“સર્વ પહેરેગીરો મરી ગયા શું? ખડકી ઉઘાડી હતી શું?”

“એમજ હશે. પણ હવે ઉઘાડી નથી. ચોર ધુસી ન આવે
તે માટે હું અંદરથી બંધ કરીને ઉપર આવ્યો છું. ગભરાઈશ
નહીં! તારી પૂજા કોઈ ઉપાડી જશે નહીં.” વર્ષતાળે થડે કલેજે
જણાવ્યું આથી મનમા ગુસ્સે થઈ બેગમ જમના પ્રત્યે બોલી—
“બહેન, નીચે જઈ જોઈ આવ કે સીપાઈ બધા ગ્યા મરી ગયા?”
જમના ઉઠતી હતી, તેને અટકાવતા વર્ષતાળ બોલ્યો—“ખબર
દાર! ચોરડાની બહાર પગ મૂકીશ નહીં! આ ઘરમા મારી સત્તા
છે, બેગમ કે જયપાળની નથી.” આટલું કહી તેણે બેગમને
પૂછ્યું—“બલભદ્રસિંહને ક્યા કેદ કીધા છે?”

“મને ખબર ન હોય તો ક્યાથી કહું?”

“હમણા કેને લઈ રાજા કુલીનસિંહ પાસે જવાની હતી?”

“તારા બાપને લઈને.” બેગમના મુખમાથી આ શબ્દો
નીકળતા વર્ષતાળે તેના ગાલપર જોરથી તમાચો લગાવ્યો. આથી
તે ગભરાઈ, પણ સાવધ થઈ તકીયા નીચેથી છરી કહાડી વર્ષતાળને
મારવાધસી વર્ષતાળે ઝડપથી જમણે હાથે તેનું કાઠું પકડી ડાહ્યા
હાથમાનું તીલરુમી ખજર તેના શરિરને લગાડ્યું, અને સાથે જમના
અને નવલના શરિરને પણ તે લગાડી દીધું, એટલે ભેતજેતામા
તેઓ ત્રણે બેહાશ થઈ ઢળી પડી. પછી તે બારીકીથી ચારે તરફ
જોવા લાગ્યો. ચોરડામા બે બંધ અલામારી હતી, તેમનાપર મ્હોટા
તાળા મારેલા હતા. વર્ષતાળે ખજરથી એક અલામારીની સાકળ
કાપી નાખી તે ઉઘાડી, અને તેમાની વસ્તુઓ બહાર કહાડી જોવા
લાગ્યો. પહેલા તેણે એક ગાસડી કહાડી, જેમા કેટલાક કાગળ હતા.
દીવાની પાસે જઈ તે ગાસડી છોડીને તે તેમાના કાગળ વાચવા લાગ્યો.
બધા કાગળ વાંચી રહ્યા બાદ તે એકેક કરીને તેણે દીપકને લગાડી બાળી
નાખ્યા. પછી તેણે એક પેટી કહાડી તે ઉઘાડી હોવાથી તેમાથી પણ
કેટલાક કાગળ કહાડી વાંચી જોયા બાદ તેણે બે ત્રણ કાગળ પોતાની
ચેલીમા મૂકીને બાકીના બાળી નાખ્યા. અલામારીમા પાછી તેણે

શોધ ચલાવી, પણ ખીજ કંઈ ઉપયોગની વસ્તુ તેને તેમથી મળી નહીં તેણે ખીજ અલામારી પણ ઉઘાડી તેમા ધણી વસ્તુઓ ભરેલી હતી, પણ તેમથી વર્ષતાળે ત્રણજ વસ્તુઓ કહાડી લીધી વીસેક પાનાની એક ન્હાની ચોપડી મળવાથી વર્ષતાળને બેઠક આન દ ઉપજ્યો, અને તેમાના ત્રણ પાના તે વાચી ગયો ખીજ ચીજ એક હીરાની વીંટી હતી, જે દાખડીમા રાખેલી હતી, અને તેની સાથે કાગળની કાપડી બાંધેલી હતી, જે વાચીને વર્ષતાળ ખુશ થયો ત્રીજે ચાવીને એક ઝુમખો તેણે લીધો એ પછી વર્ષતાળ બેઠોશ પડેલી બેગમ પાસે આવી તેની સામે જોઈ મનમા બોલ્યો—“બસ! મને જોઈતી વસ્તુઓ મળી ગઈ છે, એટલે હવે હું કંઈ નુકસાન કરી શકીશ નહીં!” તેમને ત્યાજ પડી રહેવા દઈ વર્ષતાળ હાથમા દીપક લઈ ચોથે માળે આવ્યો, જ્યાં તેના બે સાથી હાથમા ખુલ્લી તલવારસહ ઉભા હતા પોતાના એક સાથીના હાથમા દીપક આપતા તે બોલ્યો—“આપણું કામ પાર પડ્યું! બલભદ્રસિંહ આ ધરમાજ કેદ છે, તેને છોડવી અત્રેથી ઉતાવળે ચાલ્યા જવું જોઈએ!” આમ કહી એક ઓરડીના દ્વાર પાસે જઈ તે ઉભો રહ્યો તેના દ્વારને લાગેલા બે તાળાં પોતાની પાસેના ચાવીના ઝુમખામાથી એક ચાવી લગાડીને ઉઘાડી પોતાના સાથીઓસહ તે ઓરડીમા તે દાખલ થયો આ ઓરડી ખાલી હતી, પણ તેમા એક ખીજ ઓરડીમા જવાનો દરવાજો હતો, જેને મારેલું તાળું ચાવીથી ઉઘાડી તે ખીજ ઓરડીમા દાખલ થયો, જેમા બલભદ્રસિંહ કેદ હતો દ્વાર ઉઘાડવાનો ખડખડાટ સાલણીને બલભદ્રસિંહ સાવધ થઈ ગયો હતો, એટલે વર્ષતાળને જોતા તે અભયખીસહ તેની તરફ જોવા લાગ્યો વર્ષતાળ પણ બલભદ્રસિંહ તરફ જોઈ રહ્યો, તેની ખરાબ હાલત જોઈ દુઃખી થયો. તેનું શરિર બહુજ સુકાઈ ગયું હતું મુખપર તેમજ શરિરની ચામડીમા કરચલીઓ પડી ગઈ હતી દાઢી અને માથાપરના વાળ તેમજ આગળીઓના નખ એટલા બધા વધી ગયા હતા કે તે જ ગલી મનુષ્ય સરખો દેખાતો હતો અધકારમા રહેવાથી તેનું શરિર ખીજુ થઈ ગયું હતું, અને તેનો દેખાવ લચાનક લાગતો હતો. પોતાને જોતાજ તેના શરિરમા કે પારવ છટેલો જોઈ વર્ષતાળે

નીચું જોઈ ધીરેથી તેને કહ્યું—“આપ ઉઠો! હું આપને છોડવવા આવ્યો છું! સત્વર બહાર ચાલો!”

“શું ખરેખર, તું મને છોડવવાને આવ્યો છે?” બલભદ્ર-સિંહે અભયબીસહ પૂછ્યું.

“હા જી!” વર્ષતાળે જણાવ્યું—“આપ આ સમયે અત્રેથી બહાર ચાલો, પછી અપને જે પૂછવું હોય તે પૂછજો!”

“ચાલો!” બલભદ્રસિંહ ઉભો થતા બોલ્યો—“તાર કહેવું સાચું નહીં હોય તોપણ ચિંતા નહીં! અધારા ઓરડામાં કેદ રહેવા કરતા સત્વર મરણ સારું છે!” આનો જવાબ ન આપતા વર્ષતાળે તેને પોતાની પાઞ્ચ આવવાની ઈશારત કરી બલભદ્ર-સિંહ બહુજ અશક્ત હોવાથી મહા મુશ્કેલીએ દાદર ઉતરી શકતો હતો. વર્ષતાળ તેનો હાથ પકડી તેને નીચે તેડી જઈ ઘરની બહાર લઈ ગયો. આ સાકડી ગલીમાં માણસનો પગરવ થોડો હોવાથી તે સમયે સૂતકાર હવે રસ્તામાં પહોંચતા વર્ષતાળે બલભદ્રસિંહને પૂછ્યું—“આપ ઘોડાપર સ્વારી કરી શકશો?”

“કુદીને પોડે બેસવાની શક્તિ નથી, પણ મને બેસાડી દેશો તો, પછી પડીશ નહીં!” બલભદ્રે જવાબ આપ્યો. દીપકને ધરના ચોકમાં રાખી વર્ષતાળ તેનો હાથ પકડી થોડેક ચાલ્યો. એક માણસ બે ઘોડાને પકડી ઉભો હતો તેની પાસે પહોંચતા એક ઘોડાપર બલભદ્રસિંહને બેસાડી વર્ષતાળ બીજા ઘોડાપર બેઠો, અને પોતાના સાથીઓને સુચના કરી ત્યાંથી રવાના થયો.

બેગમ અને જમના તેમજ નવલ શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે રાત થોડી બાકી રહી હતી બેગમે શુદ્ધિમાં આવતાજ ઓરડામાં અધકાર જોઈ ખૂમ પાડી પૂછ્યું—“જમના! જ્યાં ગઈ?”

“જમના નીચે ગઈ છે!” નવલે કહ્યું—“અમે શુદ્ધિમાં આવતા અત્રે અધકાર જોઈ ગમરાઈ ચોકમાં દીપકનો પ્રકાશ જણાયાથી જમનાએ બારીએથી સીપાઈને ખૂમ પાડી, પણ કોઈ ન જણાયાથી તે દીપક લેવા ગઈ છે!” એટલામાં જમના દીપક લઈને ત્યાં આવી, એટલે બેગમે તેને પૂછ્યું—“બહેન, શું સર્વ સત્યાનાશ વળી ગયું? નીચે કાણ છે?”

“કોઈ નથી!” દીપક જમીનપર મૂકતા જમનાએ જવાબ આપ્યો—“સીપાઈઓ પણ કાણ જાણે ક્યાં ગૂમ થઈ ગયા છે!”

“ અરેરે ! આ બંને અલામારીના તાળા તોડ્યા છે ! ” બેગમ હું ખદ અવાળે બોલી—“ હાય ! સર્વ કાગળો બાળી નાખ્યા છે ! ” આમ બોલતી એક અલામારી પાસે જઈ તેમા નજર કીધા બાદ તે નિરાશાભરે અવાળે બોલી—“ બસ ! સર્વ સત્યાનાશ થયું ! મને એણે જીવતી રાખી, એ પણ નવાઈની વાત છે ! ” બંને અલામારીઓમાની વસ્તુઓની ભાગફેડ થયેલી જોઈ તે બહાવરી બની ધરમા ચારે તરફ જોવા લાગી રહ્યાર પડતા તેઓ નીચે આવી તો નોકરોને એક ઓરડીમા કેદ દીઠા વર્ષતાળે તેમને તીલસ્મી ખજરથી બેહોશ કરી ત્યા પુર્યા હતા, એમ તેમની હુકીકતપરથી જણાયું તેમને કંઈ ન પૂછતા બેગમ જમના અને નવલસહિત એથે મજલે બલમદ્રસિંહ કેદ હતો ત્યા ગઈ તે ઓરડીમાથી કેદી જતો રહેલો જાણી બેગમ ગભરાટસહ બોલી—“ બહેન ! ખરેખર ! માલતી રાજ કુલીનસિંહના અર્ધચારોનો વાળ વાકો કરી શકે તેમ નથી ! વર્ષતાળ પાસે તેણે ખજર હવ તેની મદદથી તેણે માફ સત્યાનાશ વાળ્યું છે ! હવે હું કંઈ કરી શકું તેમ નથી ! બલમદ્રસિંહ મારા પત્નિમાથી જતો રહ્યો છે, તેમજ જે સાબિતીઓને લીધે હું એને દબાવતી હતી તે પણ મારા હાથમા રહી નથી ! અરેરે ! એકવાર એવો સમય હતો કે વર્ષતાળ મને જોતા અધભૂવો થઈ જતો હતો ! હાય ! આજે સમય બદલાઈ ગયો છે ! આજે વળી આટલું કરીને પણ એ મને જીવતી છોડી ગયો, એમા પણ એની કંઈ ધારણા હશે ! એ હવે મને સુખે રહેવા દેશે નહીં ! ”

“ એ તમારી પૂછ નથી લઈ ગયો, એટલો પ્રભુનો પાડ ! ” જમનાએ જણાવ્યું—“ જયપાળસિંહના પ્રાણ હવે બચશે નહીં ! બાઈ, મારી સલાહ માનો તો હવે આપ એક ધડી આ ધરમા ન રહો, કુલીનસિંહના અર્ધચારો સ્વપ્ને પણ આવવાનો વિચાર ન કરે ત્યા જઈ સુખચેનમા રહો ! ” આ સલાહ બેગમને યોગ્ય લાગી અને તેઓ તૈયારી કરવા લાગી, એટલામા નીચે રસ્તામા શોર-ખંડાર થતો સંભળાયો, અને બેગમના સીપાઈએ ઉપર આવી ખબર આપી—“ બાસાહેબ ! રાજના સીપાઈઓએ આપણા મકાનને ઘેરી લીધું છે અને તેઓ આપને પકડવા આવ્યા છે ! ” પહેરેગીર વધુ કહે તે પહેલા સંખ્યાબધ હથિયારબધ રાજસેવકો ઓરડામાં ધસી આવ્યા અને બેગમ, જમના અને નવલને કેદ પકડી ગયા

તેઓ તેમને ક્યા લઈ ગયા અને તેમની શી હાલત થઈ તે જાણવાને વિચાર માડી વાળી આપણે બલભદ્રસિંહને લઈ ગયલા વઈતાળ તરફ નજર ફેરવીશું

કાશીથી નીકળી વઈતાળ વિજયગઢ તરફ રવાના થયેા મધ્યાન્હે એક જ ગલને છેડે પહોચતા બલભદ્રસિંહે જણાવ્યું—
“ હવે અશ્વપર બેસવા જેટલી મારામા શક્તિ રહી નથી, માટે આરામ લેવા કોઈ સ્થળે મુકામ કરીએ તો ઠીક !”

“ જળાશય આવે તો આપણે મુકામ કરીએ ! આપ થાકી ગયા છે તો હવે અશ્વ ધીમા ચલાવીશું !” વઈતાળે જણાવ્યું

“ વઈતાળ ! ખરેખર, તમે મને કારાગૃહમાથી છોડવો છે ?”

“ આપ આ અશ્વપર સ્વાર થઈ સ્વતંત્ર ચાલ્યા આવો છો છતાં એવો પ્રશ્ન શામાટે કરો છો ?”

“ વઈતાળ મને મદદ કરે, એવી હજી મારી ખાત્રી થતી નથી ! તમે ધાર્યું હોત તો આજસુધી હું કેદ રહ્યો હોત નહીં ! હું ક્યા અને કેવી હાલતમા હતો તે શું તમે જાણતા નહોતા ?”

“ હું જાણતો નહોતો ! પણ એ આગલી વાત ભૂલી જાઓ ! હાલ તમારી પુત્રી શ્યામા (કમલીની)ની મે તાબેદારી સ્વીકારી છે ત્યારથી—તેની એક વર્ષ પહેલાથી આપ વિષે હું કંઈ જાણતો નહોતો ! આપ જીવતા નથી એવી મારી ખાત્રી કરવામા આવી હતી ! આજથી બે મહીના પહેલા હું જાણતો હોત કે આપ હયાત છો અને ક્યાક કેદમા છો તો આપને મે છોડવો હોત !”

“ શ્યામા હજી જીવતી છે શું ?”

“ હા ! શ્યામા અને લીલાવતી બંને જીવતા છે !”

“ ખરેખર ! લક્ષ્મિદેવીના લગ્નપ્રસંગે તે બંને મારી સાથે જમાનીયા આવી નહોતી ! લક્ષ્મિદેવી જીવતી હોવા માટે મને શકા હતી, પણ કેદ થયા બાદ તે જીવતી હોવાની અને માયાવતીને નામે જમાનીયાની રાણી થવાની ખબર પડી હતી !”

“ લક્ષ્મિદેવી વિષે આપે સાચાજેલો હકીકત અસત્ય છે ! એ માયાવતી બીજી કોઈ સ્ત્રી છે ! આપની પુત્રી લક્ષ્મિદેવીએ બેહદ સંકટ સહ્ય છે, પણ ઈશ્વરકૃપાએ તેના હૃદયના દહાડા પુરા થયા છે ! માયાવતી લક્ષ્મિદેવી નથી, એ હું પહેલા જાણતો નહોતો ! હવે આપની ત્રણે પુત્રીઓને આપ મળશે !”

“ખરેખર, મારી વહાલી પુત્રીએને હું નીરખીશ? હવે તમે મને નક્કી છાડીજ દેશો?”

“એ માટે હું આપને શી વધુ ખાત્રી આપુ? મેં આપનું કંઈ બગાડ્યું હોય, એની આપની પાસે કંઈ સાબીતી છે?”

“સાબીતી તો નથી! દારોગા અને જયપાળને મુખે તમારે માટે ઘણી વાતો સાબળી હતી, અને બીજા પણ એવા કારણ છે!”

“ત્યારે આપ ગમે તો એ દુશ્મનોનું કહેવું ખરૂં માને! અથવા કેટલી મુશીબતો વેઠી આપની શોધ કરી મારા જીવને જોખમે મેં આપને છાડવ્યા છે, તે મારી સેવાનો ખ્યાલ કરો!”

“તમે જણાવો છો તેમ હું મારી પુત્રીએને મળીશ, તો તમારી કદાચ ભૂલ હશે તે હું માફ કરૂં છું!”

વર્ષતાળે તેનો આભાર માન્યો તેઓ એક ઝરા પાસે જઈ પહોંચતા ત્યાં મુકામ કરવાનો વિચાર કીવો વર્ષતાળે ઘોડાપરથી ઉતરી બલભદ્રને ઉતારી સેત્રજ પાથરી બેસાડ્યો. ઘોડાને પાણી પીવરાવી ઝાડ સાથે બાંધ્યા બાદ તેણે પોતાની થેલીમાંથી અસ્ત્રો કહાડી બલભદ્રની હજમત કરી તથા દાઢીના બાલ કાપી સરખા કર્યા, અને ઝરામાં સ્નાન કરાવી તેના શરિરપરનો મેલ સાફ કીધો. નિત્યકર્મ કરી સૂર્યનારાયણની પ્રાર્થના કર્યા બાદ વર્ષતાળ પાસે સુકા મેવો હતો તે બંને જણે ખાઈ ભુખ મટાડી વર્ષતાળ પોતાનો દુશ્મન નથી, એવી બલભદ્રસિંહને ખાત્રી થતા તેણે પૂછ્યું—

“મદાધરસિંહ! તમે વર્ષતાળને નામે ઓળખાઓ છો?”

“હા જી!” વર્ષતાળે જણાવ્યું—“દુશ્મનોએ મારે માટે આપના કાન ભંભેર્યા હશે, અને એ વાતો ‘આપ મહારાજશ્રી કુલીનસિંહજીને કહેશે. તો તેમની નજરમાં હું હલકો પડીશ!”

“તમને હાનીકારક કંઈ વાત હું કોઈને નહીં જણાવું!”

“ત્યારે તો કૃપા કરી સમય આવતા આપની સહાયતા મેળવવાની પણ હું આશા રાખું ખરો!”

“હું શું સહાયતા કરી શકું તેમ છું! બેશક! તમારે માટે મારાથી બનશે તેટલું તો અવશ્ય કરીશ!”

“જયપાળ રાજા કુલીનસિંહને કહી છે! આપનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ભદ્રિમદેવીને ઠગવા જતા તે સપડાઈ ગયો છે, અને પોતાના બચાવની કંઈ બારી નથી, એમ જોઈ તેણે આપને

મારી નાખવાનું મારાપર તહોમત મૂક્યું છે ! આપની હયાતી વિષે સ્વપ્ને પણ મને વિચાર આવ્યો નહોતો, પણ ઈશ્વરકૃપાએ મને શક જતા મે શોધ ચલાવી, તેમા આખરે ફાવ્યો ! હવે આપજ મારે માટે જયપાળનું એ કહેવું ખોટું પૂરવાર કરશો !”

“ મને મારવાનો તમારાપર દોષ મૂકી હુઆ જયપાળ બચી જવાની આશા રાખે છે ? અરે ! એણે મને દુ ખ દેવામા ઓછ રાખી નહોતી !” બલભદ્રસિંહે ગુસ્સે થઈ જણાવ્યું-“ રાજા કુલીનસિંહને જમાનીયા જવાનું શું કારણ મળ્યું, એ મને સવિસ્તર જણાવો !” વર્ષતાળે પોતાની મતલબની કેટલીક વાત છપાવીને ખાકીની હકીકત જણાવી, જે સામળી બલભદ્રસિંહે વર્ષતાળની બહાદુરીના વખાણ કીધા આમ થોડીવાર વાત કીધા બાદ થાક દૂર થવાથી તેઓ થોડેસ્વાર થઈ રવાના થયા, અને એક પ્રહર બાદ વિજયગઢની પાસેના રાજા કુલીનસિંહે તોડેલા તલેસમ પાસે જઈ પહોંચ્યા વાચનાર ! એ તીલસ્મી ખડીયેરની હાલત આપણે પહેલા જોઈ હતી તેવી રહી નહોતી રાજા જગતસિંહની આજ્ઞાનુસાર તેની ચારે બાજુએ ઈમારત બાંધાવવામા આવી હતી તેનું કામ ચાલુ હતું ચતુરના પિતા જયસિંહથી મરજી મૂજબ તેમા મહોટા ભોયરા, ગુપ્ત સુરગ અને ઓરડા, વગેરે બધાઈ તૈયાર થઈ ગયા હતા વિશાળ હીવાનખાના, બગીચા, અગાસી, વગેરે જયસિંહની ખુશ્નિના નમુનારૂપ ત્યાં નીપી રહ્યા હતા ખડીયેરને ફરતો વહેતો ઝરો બનાવવામા આવ્યો હતો, અને તેની ચારે તરફ મુદર બાગ તૈયાર કરવામા આવ્યો હતો ખડીયેરના પડી ગયલા ભાગનું સમારકામ કરી જાણે તે નવી ઈમારત હોય, એવો બનાવવામા આવ્યું હતું ઈમારતના અદરના ભાગનું કામ સંપૂર્ણ થઈ ગયું હતું, માત્ર બહારનું કામ એકાદ પખવાડીયામા પૂર્ણ થઈ જાય તેમ હતું ! બલભદ્રસિંહ સહીત વર્ષતાળ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો ત્યારે જયસિંહ વીરકાળ, ચમનરાય અને શાતીનાથ જોશી સાથે વાત કરતો ખડીયેરના દ્વાર પાસે ફરતો હતો વીરકાળ, ચમનરાય અને શાતીનાથ વર્ષતાળને ઓળખતા હતા, પણ જયસિંહ તેને ઓળખતો નહોતો ચતુરે તેની એક છબી ચીતરીને રાજા જગતસિંહને તેની વિચિત્ર કહાણી લખી તે સાથે મોકલી હતી, તે તેણે જોઈ હતી વર્ષતાળને દૂરથી આવતો જોઈ વીરકાળે તેને

કહ્યું—“વર્ષતાળ આવે છે.” “તેની સાથે બીજો કોણ છે?” જયસિંહે પૂછ્યું.

“એને ઓળખતો નથી.” વીરકાળે જણાવ્યું, એટલામા વર્ષતાળ અને બલભદ્રસિંહ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. વર્ષતાળે અશ્વ-પરથી ઉતરી જયસિંહને નમસ્કાર કર્યો. પછી બલભદ્રસિંહને અશ્વ પરથી ઉતારી જયસિંહ અને બીજા અર્ધચારોની તેને ઓળખાણ કરાવી તેમજ બલભદ્રસિંહને તેઓ સર્વને ઓળખાવ્યા બાદ કહ્યું—“બલભદ્રસિંહજીને શોધી કહાડવાનું મારે માથે નાખવામા આવ્યું, અને ઈશ્વરકૃપાએ હું એમને છોડવી શક્યો છું. સર્વ હકીકત આપની જાણમા આવી હશે.”

“હા.” જયસિંહે જણાવ્યું—“તમારા મુકરદમાએ અમે સર્વનું ધ્યાન આકર્ષ્યું છે. રાતદીન અમારા મનમા એનાજ વિચાર રમ્યા કરે છે. તમે એમને ક્યાંથી છોડવી આવ્યા?”

“એમને હું કાશીપુરીમાથી છોડવી આવ્યો છું.” વર્ષતાળે જવાબ આપ્યો—“દુશ્મનોના ભયથી આડે રસ્તે મુસાફરી કરવાથી અમે અત્રે આવી પહોંચ્યા છીએ. સીવે માર્ગે ચાલ્યા હોત તો ક્યારના અમે વીજયગઢ પહોંચી મયા હોત કેમકે, મહારાજશ્રીની સ્વારી તે તરફ આવવાને રત્નપુરથી રવાના થઈ ચુકી છે.”

“તમે અત્રે આવ્યા એ ઠીક થયું કેમકે, કાલે મહારાજશ્રી પણ પધારશે? તેઓ અત્રેજ મુકામ કરનાર છે.” જયસિંહે જણાવ્યું, અને પૂછ્યું—“કીશોરી, કામીની અને કમલા વિષેના હુદયભેદક બનાવની હકીકત તમે સાબળીજ હશે?”

“શી હકીકત વળી?” વર્ષતાળે ચમકીને પૂછ્યું.

“તમે આરામ લઈ સ્વસ્થ થાઓ, પછી સર્વ હકીકત કહીશું. બલભદ્રસિંહ કારાગૃહના કષ્ટ સહીને બહુ અશક્ત જણાય છે.” આમ કહી જયસિંહે વીરકાળ પ્રત્યે કહ્યું—“પૂર્વ તરફના બીજા ન બરના ઓરડામા એમને રહેવાનો બદોબસ્ત કરો. એમની સલાળ રાખવાનું કામ તમને સોંપીએ છીએ.”

વર્ષતાળ બલભદ્રસિંહને છોડવીને આવ્યો તે માટે વીરકાળ, વગેરે અર્ધચારોને બેહુદ આનંદ ઉપજ્યો. તેની વિચિત્ર હકીકત જાણવાને તેઓ સર્વ બહુજ આતુર હતા. બીજે દીને રાત્રી કુલીન-સિંહ પણ આવી પહોંચનાર હોવાથી તેમની એ આતુરતા હુંક સમયમા પૂર્ણ થવાની તેમને આશા ઉપજી હતી.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ઇંદીરાની બાકીની કહાણી.

તેલેસમમા રાજા જોરાવરસિંહ અને કુમારો આગળ ઇંદીરાને પોતાની કહાણી કહેતી આપણે છોડી આવ્યા છીએ, તે તરફ નજર કરીએ પત્રની હકીકત જણાવ્યા બાદ ઇંદીરાએ જણાવ્યું—“માતાના પત્રથી મને બહુજ આનંદ ઉપજ્યો કેમકે, તેને દુક સમયમા મળવાની અને અમો બને કેદખાનેથી છટીશું, એવી મને આશા ઉપજી. હું દારોગાના આગમનની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગી અને દાસી પ્રત્યે બોલી—‘બસ! હવે દારોગાજી આવીને કહેશે તેમ કરીશ!’ તરતજ દાસી મને બોલતી અટકાવી બોલી હતી—‘નહીં! એ મૂર્ખાઈ કરીશ નહીં! એ ઠગાઈ સમજવા જેટલી હજી તારી હિમ્મત નથી! દારોગાના કહ્યા મૂજબ કરીશ તો તને અને તારી માતાને એ લુચ્ચો મારી નાખશે! હરામખોર દારોગાએ તારી માતા પાસે જોરજુલમથી કાગળ લખાવી લીધો હશે! બહેન! હાલ તો સંતોષ માન કે તારી માતા જીવતા છે! દારોગો તને કેદ કીધા બાદ જીવતી છોડી દે, એ આગા ફોકટ છે! એ સારી પેઠે જાણે છે કે, હું છટી થતાજ રાજા જોરાવરસિંહ પાસે જઈ તેને તારી તેમજ લક્ષ્મિદેવીના બેદની હકીકત જણાવે તો તેની કેવી હાલત થશે! તને જીવતી રાખવામા એની મતલબ હોવી જોઈએ! એની ધારણા પાર પડતા એ તમો બનેને મારી નાખશે! એનું કામ નથી સર્યું ત્યાં સુધી એ દુષ્ટ તમારો વાકો વાળ કરનાર નથી! લુચ્ચાએ પોતાનું કામ કહાડવા કેવો બેદી કાગળ લખાવ્યો છે! બહેન! હું કહું તેમ કરીશ તો તમને જરાએ આચ નહીં આવે અને ઈશ્વર કરશે તો તમે માદીકરીનો છટકો થશે! દારોગો તને મારફ્ટ કરે તોપણ એનું કામ કરવાને હું કબૂલ થતીજ નહીં, તેમજ એની આગળ માફ નામ દઈશ નહીં! ગમે તેમ કરીને થોડા દીન એને ઉડાવજે, જે દરમ્યાન આપણે છટી જઈશું!’ આમ તેણે મને સમજાવીને હિંમત આપી પ્રસાદ થતા દારોગો મારી પાસે આવી બેઠો અને બોલ્યો—‘ઇંદીરા! હું માનતી હશે કે, મેં તને દગાથી કેદ કરી છે, પણ હું ધર્મના સોગંદ બાઈ કહું છું કે, રાજા

જેરાવરસિંહજીએ કેદ કરીને તને મારી નાંખવાની મને આજ્ઞા કરી છે. તેમની આજ્ઞાનુસાર હું તારે માટે વિચાર કરતો તેમના ઓરડામાં બેઠો હતો, એટલામાં એકાએક તું ત્યાં આવી, એટલે મેં તને કેદ કરી. રાજજીની આજ્ઞાનો અનાદર મારાથી થાય નહીં, પણ મને તારાપર દયા આવે છે, અને હું તારા પ્રાણ બચાવવાની પેરવીમાં છું. રાજજી તારા દુશ્મન થયા છે, તેનું કારણ છે. રાજજીને લક્ષ્મિદેવી સાથે લગ્ન કરવાની ઈચ્છા નહોતી. જે સુદરી સાથે પરણવાની તેમની મરજી હતી તે વિધવા હોવાથી જાહેર રીતે તેને પરણી શકે તેમ ન હોવાથી લક્ષ્મિદેવીને બદલે તેને મહેલમાં આણી છે. રાજજીની આજ્ઞાનુસાર લક્ષ્મિદેવીને મારી નાંખવામાં આવી છે, અને જે માણસો એ ભેદ જાણતા હોય અથવા જેમને લીધે એ ભેદ પ્રગટ થવાની ધારિત હોય તેમને છૂપી રીતે મારી નાંખવાની રાજજીએ આજ્ઞા કરી છે. લક્ષ્મિદેવીનો ભેદ તું ખુલ્લો કરી ન શકે, એ માટેજ તને કેદ કરવામાં આવી છે. આ સર્વ એ એવી ગંભીરતા અને દીલગીરીસહ બોલ્યો કે, મને અને દાસીને થોડીવાર તો તેના કહેવાપર વિશ્વાસ આવ્યો.”

“અમને પણ તારે માટે તે રોજ બેસતો હતો.” જેરાવરસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“તું અમારી પાસે આવતા ડરતી હતી તેનું કારણ હવે સમજાયું. વાર પછી શું થયું?” આના જવાબમાં ઇંદીરાએ જણાવ્યું—“દાસીએ અમારી જ દગી બચાવવાને કાંઈ યુક્તિ શોધી કહાડવાનું દારોગાને કહ્યું ત્યારે તેણે જણાવ્યું—“એની માતાને બદમાશોએ કેદ કરી હતી, પણ ઈશ્વરકૃપાએ મેં તેને તેમના હાથમાંથી બચાવી છે. લક્ષ્મિદેવીનો ભેદ એ પ્રગટ કરી શકે તેમ હોવાથી તેને રાજજીની આજ્ઞામાંથી બચાવવા મેં તેની પાસેથી આ પત્ર લખાવી લીધો છે.” આમ કહી તેણે એક પત્ર મારા હાથમાં આપ્યો, જે મેં અને દાસીએ વાંચી જોયો. તેમાં લખ્યું હતું—‘વહાલી લક્ષ્મિદેવી! તારા લગ્નપ્રસંગે હું આવી ન શકી તે માટે દીલગીર છું, પણ ન આવવાનું કારણ મળીશ ત્યારે જણાવીશ. મારી પુત્રી-તારી સખી ઇંદીરા લગ્ન સમયે તારી પાસે હતી, અને તે પછી પણ એક દીન તારી સાથે રહી હતી, એ ખબર તેને મુખે સાલળી હાલ તો મેં આનંદ માન્યો છે.’ હું પત્ર વાંચી રહી એટલે દારોગાએ મને કહ્યું—‘તું લક્ષ્મિદેવીના

નામનો પત્ર મને લખી આપ, જેમા એટલું જ લખજે કે, તેના લગ્ન થયા બાદ એકજ દીન વુ તેની સાથે રહી તે માટે વુ બેહદ દીલગીર થઈ છે, અને લગ્નને બીજે દીને તેની ઉત્સાહપૂર્ણ મુખા કૃતિ તે જોઈ હતી, તે હુ મેશ તારા અત કરણુમા કોતરાઈ રહેશે। બસ! આટલું લખી આપ એટલે તમે બંનેના કાગળ રાખજીને બતાવી, સમજાવીને તમને કારાગૃહમાથી મુક્ત કરાવીશ। આના જવાબમા મે માથુ ડુબવાનું બહાનું કહાડી પત્ર બીજે દીને લખી આપવાનું જણાવ્યું, એટલે તે અમારી પાસેથી ચાલ્યો ગયો। હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરતા મારી દાસીએ કહ્યું-‘દારોગાનું કહેવું ખરૂં માની આપણે રાખજીને આપણા દુશ્મન ગાળીએ અથવા તો દારોગાનીજ એમા કંઈ વ્યર્થ હોય-ગમે તે હોય પણ તારે પત્ર લખી આપવો નહીં।’ તારો પત્ર દારોગાના હાથમા આપવા પછી એ તને જીવતી રહેવા દેશે નહીં।’ આમ કહી તે રડવા લાગી મારી માતાને પત્ર લખાવી લીધા બાદ મારી નાખવામા આવી હશે, એમ ધારી હુ રડવા લાગી કેટલીક વારે રડીને થાકતા દાસીએ મને કહ્યું-‘બહેન! ઈશ્વર કરશે તો અત્રેથી નહાસવાનો રસ્તો શોધી કહાડીશું। પેલી ઓરડીમા ઉપરથી કોઇએ કપડાની ગાસડી ફેંકી હતી, એ ઉપરથી લાગે છે કે, એ ઓરડીમા બહાર જવાનો છૂપો દરવાજો હશે। વળી ઓરડીની ભીંત પાટીયાના ચોકઠાની હોવાથી તેમા છૂપું દ્વાર હશે, તે આજે રાતે આપણે શોધીશું।’ આથી મને હીંમત આવી આખો દિવસ પસાર થઈ રાત્રી પડતા દારોગાનો માણસ અમારે માટે ભોજન, વગેરે મૂકી દીપક પ્રગટાવી ગયા બાદ અમે જગતીજ બેઠી મધરાતે દાસી અમારા ઓરડાનો દરવાજો અદરથી બંધ કરી જે ઓરડીમાથી તે માતાના કપડાની ગાસડી ઉપાડી લાવી હતી તે ઓરડીમા મને તેડી ગઈ બને ઓરડીમા ચારે તરફની ભીંત પાટીયાની હતી દાસી હાથમા દીપક લઈને એક ઓરડીમા દાખલ થઈ તેની ભીંતો ખારીકીથી જોવા લાગી આ ભીંતો અસલન! જમાનાની જણાતી હતી તેમાના કેટલાક પાટીયા ખવાઈ જઈ ધીમેથી ધકકો મારતા પણ બાગી જાય તેવા હતા આ ભીંત નબળી દેખાતી હતી, પણ તેમાના પાટીયા પાંચેક આગળ પહોળા હોવાથી, દાસીએ સડેલા પાટીયાને બાગી નાખવા બેતરણ લાત મારી, પણ

તે જાગ્યા નહીં બારીકાથી જોતા બે પાટીયાની ફાટ વચ્ચે સપ-
ડાઈ ગયલા કપડાના એક કટકાપર દાસીની એકાએક નજર પડી,
તપાસી જોતા તે એક રમાલ જણાયો, જેનો છેડો અમારી તરફ
હતો. આ રમાલ જોઈ દાસીએ મને પાટીયાના થોડાક લાગમા
ચોરસ ફાટ બતાવી ત્યાં દ્વાર હોવાનું જણાવ્યું અને કહ્યું—‘એ
દ્વાર મારફત કોઈ માણસ આવ્યું હશે, અને પાછા ફરતા દ્વાર
બંધ કરતી વખતે તેનો રમાલ એમા રહી ગયો છે ! રમાલ રહી
જવાથી દ્વાર બરોબર બંધ થયું નથી, એટલે એ બંધ કરવાની
જૂપી ચાપ કદાચ બરોબર બેઠી નહીં હોય !’ આમ કહી તેણે
રમાલનો છેડો મજબૂત પકડીને જોરથી ખેંચ્યો, એટલે રમાલની
સાથે પાટીયાનું ચોકકું અમારી તરફ ઢળી પડ્યું, અને બીજી તરફ
જવાનો માર્ગ જણાયો. અમે બંને તેમા થઈને બીજા એક ચોર-
ડામા જઈ પહોંચી તે તરફ પાટીયામા એક ગોળ હાથે બેસા-
ડેલો હતો, તે પકડીને દાસીએ ખેંચ્યો, એટલે ઉઘડી ગયલું પાટી-
યાનું ચોકકું બંધ થઈ ગયું જે ચોરડામા અમે હતી, તેમા
સામેની તરફ એક દ્વાર હતું, ત્યાં જઈને જોતા નીચે ઉતરવાને
સીડી જણાઈ ચોરડાની બંને બાજુની ભીંતમા કેટલીક બારી હતી
જમણી તરફ એક બારી ઉઘાડી હતી, તેમાથી અમે બહાર જોયું
તો નીચે ખુલ્લો ચોક હતો, જેમા લીસા પથ્થરની લાઠી જડેલી
હતી આ ચોકમા ઉંચી ગાદીપર દારોગો બેઠો હતો. તેની પાસે
દીપક બળતો હતો. તેની સામે બેઠેલો એક માણસ કાગળપર
કંઈ લખતો હતો. દારોગાને જોઈ અમે ધાસ્તિથી પાછળ ખસી
અંઈ કદાચ તે ઉપર આવે એવી ધાસ્તિથી દાસીએ સીડીના દ્વાર
પાસે જઈ તે બંધ કરી દીધું, અને હાથમાનો દીપક બાજુએ
મૂકી દીધો. પાછા અમે બારીમાથી જોવા લાગી અમે એક મજલા
જેટલે ઉંચે હોવાથી દારોગો અને તેની સામે બેઠેલા માણસની
વાત અમને સંભળાતી હતી. પેલા માણસે પોતાના હાથમાનો
કાગળ દારોગાને બતાવતા કહ્યું—‘પત્ર લખવામા મેં બનતી મહે-
નત કીધી છે !’ દારોગો તે પત્ર પોતાના હાથમા લઈને જોતા
બોલ્યો—‘બરોબર’ તમે મળતા અક્ષર લખ્યા છે ! આ અક્ષર
સર્યુના નથી એમ કોઈ કહેશે નહીં ! ઇંદીરાને મેં કાગળ બતાવ્યો
આરે તેણે પણ તે સર્યુએજ લખેલો માન્યો ! બહુ ધ્યાનથી જોઈએ
પપ

તોજ અક્ષરો સર્યુના અક્ષરથી સહેજ જુદા લાગે છે ! ઇંદીરા—
નાદાન બાળા એ ફરક ક્યાથી જોઈ શકે ! ઇંદ્રદેવ આ પત્ર જુવે
તો પારખી કહાડે કે, આ પત્ર સર્યુનો લખેલો નથી પણ બના-
વડી છે ! હજી જરા મહેનત લેશો તો વધુ મળતા અક્ષરો લખી
શકશો ! બાઈ ! સર્યુ માનતી નથી મારા કહેવાપર તેને વિશ્વાસજ
આવતો નથી ! વળી આવતી કાલે એને અજમાવી જોઈ ! મારા
ધાકમા દબાઈ તે પત્ર લખી આપે તો આપણે જોડો પાર ! બસ !
સર્યુ અને ઇંદીરાએ મારા કહેવા મૂળજ લખી આપ્યા બાદ તેમને
જીવતી રાખવી નહીં કેમકે, ગદાધરસિંહની મને ધારિત લાગે છે !
એ તેમની શોધમા ફરે છે, અને મારાપરજ એને વહેમ છે !
એણે મને તેમને વિષે પૂછતા મે તો સોગત ખાઈને જણાવ્યું કે,
હુ કંઈ જણતોજ નથી, પણ એથી તેની ખાત્રી થઈ નથી ! બાઈ !
જોહદ ધન આપ્યા છતા પણ હુ એના હાથમા ફસાયો છું ! સર્યુ
અને ઇંદીરાને મે કેદ કીધી છે, એમ એ જણુશે તો મ્હોટો
હત્યાત મચાવી માડ સત્યાનાશ વાળી નાખશે !

‘ ગદાધરસિંહ તો આજે મને મળ્યો હતો ! ’ પેલા માણસે
જણાવ્યું, જેથી ચમકીને દારોગાએ પૂછ્યું—‘ પાછો એ આ શહે
રમા આવ્યો છે શું ? મને તો બે ત્રણ માસ પછી આવવાનું કહી
ગયો હતો, અને બે દીનમાજ પાછો આવી ઉભો ! ’

‘ એના બોલવાપર ભરોસો રખાયજ નહીં ! ’ પેલા માણસે
જણાવ્યું—‘ એ શુ કરે છે અને ક્યા ફરે છે તે જણવુજ મુશ્કેલ
છે ! અરે ! હુ રસ્તે જતો હતો ત્યા પાછળથી તેણે ખૂમ પાડી
કે ‘ એ રઘુવરસિંહ-જયપાળસિંહ ! ’ તેને અવાજ સાભળી હુ ઉભો
રહ્યો, એટલે તેણે મારી પાસે આવી કહ્યું કે, આજે મધરાતે તે
આપને મળવા આવશે તે વખતે મારે આપની પાસે હાજર રહેવું !
એટલું કહી તે ચાલ્યો ગયો ! ’

‘ ત્યારે તો હમણાએ આવવો જોઈએ ! ’ દારોગાએ જણાવ્યું,
એટલામા બહારથી ઝીણી ધટડી વાગવાને અવાજ સંભળાયો,
એટલે તેણે પોતાના સાથીને કહ્યું—‘ જુવો તો દરવાન શું કહે છે ?
ગદાધરસિંહજ આવ્યા હશે ! ’ આ સાભળી રઘુવર ઉઠીને બહાર
ગયો, અને જરાવારમા ગદાધરસિંહસહ પાછો ત્યા આવ્યો દારો-
ગાએ ઉભા થઈ આદરમાન આપી તેને પોતાની પાસે બેસાડીને

પૂછ્યું—‘આપ ક્યારે પધાર્યા?’ જવાબમાં ગદાધરે જણાવ્યું—
‘હું ગયોજ નથી’ તમને કહ્યા મૂળજ જવાની તૈયારી કરતો હતો,
એટલામાં અગત્યનું કામ આવી પડવાથી રોકાઈ જવું પડ્યું!’ એ
અગત્યનું કામ શું હતું તે વિષે દારોગાએ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું—
‘આપને અવશ્ય કહીશ કેમકે, તેના કરતાકારવતા આપજ છો! એક
માણસે મને ખાત્રીપૂર્વક જણાવ્યું કે, સર્યું અને ઇંદીરાને આપેજ
કેદ કીધી છે.’ દારોગાએ એ વિષે પોતાનું અનુભવપૂર્ણ બતાવ્યું,
અને કેટલાક સોગન ખાધા આથી ગદાધર કમાયો નહીં, અને
તે ગલીર અવાજે બોલ્યો—‘મારા બોલવાપર તમે ભરોસો રાખો
નહીં, તેમ તમારે કહેવું હું ખરૂં માનતોજ નથી’ તમારી પાસેથી
લાય લઈ મેં ખરાબ કામ કર્યું છે, તોપણ ઇદ્રદેવને સગા લાઈ
કરતા પણ વધુ વહાલા માનું છું, એટલે તેમને નુકસાન થવા
દેનાર નથી! તમે સે કડો સોગન ખાઈને સર્યું અને ઇંદીરાના ગૂમ
થવામાં તમારો હાથ નથી, એમ જણાવો છો, પણ હું તપાસ કરું
છું તેમ તેમ મને બધી તરફથી ખાત્રીથી જણાય છે કે તેઓ તમા-
રાજ પળમાં છે! બસ! અત્યારે છેવટની વાત કરવાને આવ્યો
છું, માટે પુષ્પ વિચાર કરીનેજ બોલજો! જુઓ! સર્યું અને ઇંદીરા
ક્યા છે તે કહો! એમને છોડી દેશો તો તમે કહેશો તેમ કરીશ!
અત્યારે તમે એ કબૂલ નહીં કરો અને પાછળથી એમ સાબિત થશે
કે, તમેજ તેમને કેદ કીધી હતી તો હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જણાવું છું
કે, બહુજ રીબાવી રીબાવીને તમારા પ્રાણ લઈશ!’

‘વાહ! હું તમારી સાથે મિત્ર તરિકે વાત કરું છું ત્યારે તમે
તો તપી જાઓ છો!’ દારોગાએ જણાવ્યું

‘તમારી મિત્રતાનો દલ હું બાણુ છું!’ વર્ષતાળે કહ્યું—‘તમને
ન ઓળખતો હોય તે તમારા સોગન ઉપર ભરોસો રાખે! હું
સારીપેઠે બાણુ છું કે, તમે જુઠ્ઠા, કપટી, નીચ, વિશ્વાસઘાતી છો!
તમારી કંઈવાત છાની નથી! તમને મેં કલમદાન આપ્યું ત્યારે તમે
પ્રતિજ્ઞા લીધી કે, મને અથવા મારા કોઈ મિત્રને નુકસાન થાય એવું
તમે કદી કરશો નહીં, છતાં તમે ચાલાકી ચલાવ્યા વીના રહ્યા નહીં!’

‘સર્યું અને ઇંદીરાને મેં કેદ કીધી છે, એમ પૂરવાર કરો તો
તમે કહો તે ગુંદેગારી આપવા તૈયાર છું! આમ ગળે પડી નકામી
તકરાર કરી મારી સાથે કહ્યો કરવાનેજ આવ્યા હો તો હવે

કંઈ બોલો તે પહેલા પુખ્ત વિચાર કરજો કે, તમે અત્યારે ક્યા છો અને તમારી સાથે કેટલા મદદગાર છો ?' દારોગાએ ભાર દઈને જણાવ્યું વર્ષતાળ અમને છોડવવાની તજવીજમા છે, એ બહુ નીચે તેમની પાસે જઈ દારોગાની હુન્ચાઈ વર્ષતાળને બતાવવાની મેં દાસીને ઈચ્છા જણાવી કદાચ તે એકલી હોવાથી અમને જોઈ દારોગો તેને પણ કેદ કરે, એવી દાસીને ધારતી લાગી, તેથી તે નીચે જવાને અચકાતી હતી, પણ આખરે અમે બંને નીચે ગઈ, અને ગદાધરસિંહની પાસે જઈ પહોંચતા દાસી ઉતાવળે બોલી— 'દારોગો બહુ કહે છે ! ઇંદીરાને એણેજ કેદ કીધી છે, અને એની માતાને પણ કેણું બણું ક્યા છપાવી રાખી છે !' અમને જોતાજ દારોગો ડઘાઈ ગયો અને ગદાધરસિંહ ગુસ્સાથી લાલચોળ બની બોલી ઉઠ્યો— 'હરામખોર ! હજી તારા કહેવાપર મારે વિશ્વાસ રાખવો કે ? તારા સોગન ક્યા ગયા ?' આને કંઈ જવાબ ન આપતા દારોગો આમતેમ જોવા લાગો. લોગજોગે ગદાધરસિંહને લાચ આપીને તેણે મેળવેલું મારી છળીવાળું કલમદાન ત્યાં પડ્યું હતું તેને ગભરાટમા પડેલો જોઈ ગદાધરસિંહે તે ઝડપથી ઉપાડી લીધું, અને બીજે હાથે તલવાર ખેંચી તે સામે ઉભો દારોગો ઉઠીને ત્યાંથી નહાસવા લાગ્યો, એટલે ગદાધરસિંહે તેની કમ્મરમા જોરથી એક લાત લગાવી, જેથી બેવડો વળી તે પડી ગયો. તેઓ બહાર જઈને પહેરેગીરોને તેડી ન લાવે તે માટે ગદાધરસિંહે તેમને ત્યાંથી ઉઠવાજ દીવા નહીં પણ અમે બંનેને લઈને તે મકાનની બાહાર નીકળ્યો. તે સમયે દ્વારપર પહેરેગીરો હતા, પણ કોઈએ અમને અટકાવ્યા નહીં, અને અમે ઝડપથી રસ્તામા પહોંચી ગયા. આસપાસ નજર કરતા મને જણાયું કે અમે જમાનીયામાજ હતા એક સાકડી ગલીમાથી પસાર થઈ અમે મ્હોટા રસ્તાને નાકે પહોંચ્યા, ત્યાં એક રથ અને બે ઘોડે-સ્વાર અમારે માટે ઉભા હતા. મને અને દાસીને રથમા બેસાડીને ગદાધરસિંહ પોતે પણ તેમા ચઢી બેઠો, એટલે રથ ઉતાવળે ચાલ્યો. ગદાધરસિંહે દારોગાને જીવતો શા માટે છોડી દીધો અને અમને રાજા જોરાવરસિંહ પાસે લઈ જવાને બદલે બીજે ક્યાક શા માટે લઈ જાય છે, એ વિષે મને શકા હતી, પણ હું તેને પૂછું તે પહેલાજ અમારો રથ શહેરની બહાર જતાજ તેણે મને

જણાવ્યું—‘પુત્રી ઇદીરા! હરામખોર દારોગાએ તને બહુ દુખ આપ્યું હશે! મેં એને જીવતો છોડી દીધો તેમજ હું તને મારે ઘેર તેડી નહિ છું, તે માટે તને વસવસો ઉપજ્યો હશે! પુત્રી! તારી માતાની હજી આપણે શોધ કરવી છે! તે દારોગાના પંજમા છે, એટલે એને મારી નાખવાથી આપણી ધારણા પાર પડવાના સંભવો દૂર થાય! વળી રાજા જોરાવરસિંહ પાસે તને ન લઈ જવાનું કારણ એ છે કે, રાજમહેલમા દારોગાના મળતીયા ધણા છે, પણ તેઓ કોણ છે તે હું કે રાજા જાણતા ન હોવાથી તને ત્યાં લઈ જવાથી તું એ હરામખોરના પંજમા ફરીથી સપડાઈ જવાનો ભય છે! અરે! આ સર્વ હકીકત તારી માતાને છોડવ્યા પછીજ રાજાજીને જણાવીશ!’ આટલું કહી અમે દારોગાના હાથમાં કેવી રીતે ફસાયા તે વિષે તેણે પૂછવાથી મેં સર્વ હકીકત જણાવી, બપોર થતા અમે એક સ્થાને જઈ પહોંચ્યા, જ્યાં બે પહોંચીની તળેટી એકબીજા સાથે મળી ગઈ હતી ત્યાં રથમાથી ઉતરી અમે ત્રણે પગે ચાલ્યા આડેઅવળે રસ્તે થઈને એક ગુફા પસાર કીધા બાદ પથ્થરની બાધણીના એક ઘર આગળ અમે જઈ પહોંચ્યા ત્યાં ગદાધરસિંહના કેટલાક માણસ હતા, જેઓ દેખાવે ભયાનક લૂટારા જેવાજ હતા ત્યાં અમને રાખીને ગદાધરસિંહે કહ્યું— ‘અત્રે તમે નિડર બની થોડા દીન રહેજો! હું સચુંને છોડવવા નહિ છું! અત્રે તમને કોઈ પ્રકારની અડચણ આવશે નહીં! મારા સર્વ સેવકો તમારી સેવામાં રહેશે!’ આમ અમને તેણે ધીરજ આપી, અને પોતાના નોકરોને કેટલીક સુચના કીધી બીજે દીને પ્રભાતે તે જમાનીયા વિદાય થયા! મારે સંકટ સહેવા નહીં પડે, અને ગદાધરસિંહની સહાયતાથી મારી માતા અને લક્ષ્મિદેવીને મળી હું સુખી થઈશ, એવી તે વખતે મને આશા ઉપજી, પણ તેમાં હું નિરાશ થઈ! તે પછી મેં ગદાધરસિંહને જોયા નથી! તેનાપર કંઈ સંકટ આવી પડ્યું કે ધનના લોભમાં લપટાઈ તે અમારા ઘેરે બની ગયા, એ હું કહી શકતી નથી! ગદાધરસિંહ અમારી પાસેથી જવા બાદ એક અઠવાડિયું અમે તેના ઘરમાં સુખચેનમાં રહ્યા નવમે દહાડે મધરાતે હું અને દાસી ભરનિ દ્રામા પડ્યા હતા, એટલામાં બહારથી કોઈની બૂમ સંભળાયાથી અમારી આંખ ઉઘડી ગઈ બહારથી કોઈ દરવાજે ઠોકતો હોવાથી દાસીએ ઉઠીને

બારણુ ઉઘાડ્યુ તેા રાનજીના ખનનચી માયાપ્રસાદને દીઠેા. હું તેને ઓળખની હોવાથી તેને જોતાજ મને લાગ્યુ, કે મારી હકીકત રાનજીએ જાણી હશે, અને તેને અમારી પાસે મોકલ્યો હશે. મે તેને ઓરડામા આવવાનુ કહેતા તે ઉત્તરવળે જોલ્યો—‘ઇદીરા! જેસવાનો હાલ સમય નથી. હુ અત્યારે તમને એટલુ કહેવા આળ્યો છું કે, અત્રેથી તાકીદે નહાસી જઈ તમારા પ્રાણુ બચાવો. મદાધરસિંહ દુશ્મનોના પાનમા સપડાઈ ગયા છે, અને જે સમય જાય છે તેમા તમારી તેવીજ દશા થશે.’ આ સાંભળી મારા હોરાજ ઉડી ગયા. દાસીએ ગભરાટમા પડી માયાપ્રસાદને પૂછ્યુ—‘અમે કેની સાથે નહાસી જઈએ? અમે અત્રેનો માર્ગ જાણતી નથી.’ આના જવાબમા તેણે વિચારમા જરા ચૂપ રહીને અમને પોતાની પાછળ આવવાનું કહ્યુ તેણે જણાવેલી વાત કેટલી સત્ય છે તેના વિચાર કર્યા વગર તેનાપર ભરોસો રાખી અમે તેની સાથે જવાને તૈયાર થઈ, અને ઓરડાની બહાર નીકળી તેની પાછળ ચાલી અમે ધરની બહાર નીકળી તેા દરવાજા પાસે બંને તરફ કેટલાક માણસોને ફરતા જોયા, પણ તેઓ મદાધરસિંહના માણસ હતા કે ખીજા કોઈ હતા તે હુ જાણી શકી નહીં. તે માણસોએ પણ અમને કંઈ પૂછ્યુ નહીં, અને અમે માયાપ્રસાદ સાથે ઉતાવળે ચાલવા લાગી. થોડેક જતા અમને ખીજા બે માણસ મળ્યા, જેમાંથી એકના હાથમા મસાલ હતી અને ખીજાના હાથમા ખુલ્લી તલવાર હતી. તેઓ માયાપ્રસાદનાજ સેવકો હોવાથી તેની આજ્ઞાથી અમારી આગળ ચાલવા લાગ્યા. પ્રભાત થતા સુધીમા અમે પહોડ ઉતરીને જ ગલમા ચાલતા એક બગીચા આગળ જઈ પહોચ્યા, એટલે માયાપ્રસાદે અમને કહ્યુ—‘તમે થાકી ગયા હશે. માટે આ બગીચામા વિશ્રામ લ્યો. હુ ગાડીનેા બહોબસ્ત કરે છુ, કે આજેજ આપણે રાનજીની હજુરમા પહોચી જઈએ!’ અમે બગીચામા બેઠી ત્યાં કોઈ માણસ નજરે પડ્યુ નહીં. ખનનચીએ પોતાના બંને માણસોને ત્યાંથી વિદાય કરી દીધા, અને બગીચામા સ્નાન, વગેરે કરીને તૈયાર થવાનુ કહી થોડીવારે પાછા ફરવાનો વાચદો કરી તે પણ જતો રહ્યો. અમે ત્યાં બેઠી હતી, એટલામા હરામખોર દારોગો ખીજા બે માણસો સહિત બગીચામા આવતો જણાયો. તેને જોતાજ અમારા હોશ ઉડી ગયા. ખનન-

નથીએ અમને ઠગી, એવી અમારી ખાત્રી થઈ તે વખતે આપ-
ધાત કરીને જીવનનો અત આણવાનો મારા મનમાં વિચાર
આવ્યો, પણ મારી પાસે કંઈ હથેયાર નહોતું દારોગો અમને
જોતા હતાવળે અમારી પાસે આવ્યો, અને ગુસ્સાસહ દાસી
પ્રત્યે બોલ્યો—‘હુચ્ચી! બધી ખટપટ તેજ જગાડી! દરવાજો
હધાડીને તું નીચે ન આવી હોત તો ગદાધરસિંહને ખબરજ પડી
ન હોત! ઇંદીરાને છોડવવા તે મને આ આકૃતમાં ફસાવ્યો,
પણ હવે હું તને જીવતી છોડીશ નહીં!’ આમ કહી તલવારને
એકજ ઝટકે તેણે દાસીને કતલ કરી નાખી.” આટલું કહેતા
ઇંદીરાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું જોરાવરસિંહને દારોગાપર બહુ ક્રોધ
ઉપજ્યો, અને તેણે પૂછ્યું—“હરામખોર માયાપ્રસાદે તમને
ફસાવવામાં દારોગાને મદદ કરી? એની યોગ્ય ખબર લઈશું!”

“હજી તે આપનો ખલ્લનથીજ છે શું?” આન દુકુમારે પૂછ્યું.

“તે ખીલ કામપર છે.” જોરાવરસિંહે જવાબ આપ્યો.
વળી ઇંદીરાએ સ્વસ્થ થઈ પોતાની હકીકત આગળ ચલાવી—
“મને લાગ્યું કે દારોગો મને મારી નાખશે, પણ તેણે તો દાસીને
મારી નાખ્યા બાદ તલવાર મ્યાનમાં મૂકી દીધી, અને પોતાના
સેવકના હાથમાંથી ચામૂક લઈ મારી સામે ઉભો રહી બોલ્યો—
‘બોલાવ તારો બચાવ કરવાને ગદાધરસિંહને!’ આમ કહી તે
ચામૂકથી મને મારવા લાગ્યો. તે દયાહીને મને તેના કહેવા મૂજબ
પત્ર લખી આપવાનું વારંવાર કહ્યું, પણ મને ગમે તેટલું હું ખ
આપવામાં આવે અથવા મારી નાખવામાં આવે તોપણ તેના
કહ્યા મૂજબ પત્ર લખી ન આપવાનો મેં ઠરાવ કર્યો હતો.
ચામૂકનો માર સહન ન થવાથી હું બૂમો પાડતી હતી, એટલામાં
જમણી તરફથી એક સ્ત્રી દોડતી અમારી પાસે આવી પહોંચી,
અને દારોગા પ્રત્યે બોલી—‘ચામૂકના મારથી આ ખીચારી બાળાને
મારી નાખવાથી તમારી ધારણા પાર પડશે નહીં.’ કહે તો હું
જોતજોતામાં તમારું કામ કરાવી આપું!’ દારોગાએ મને માર-
વાનું બંધ કરી તેને પૂછ્યું—‘તું કોણ છે?’ એ સ્ત્રી પાત્રીસેક વર્ષની
વયની દેખાતી હતી તેના શરિરનો બાધો મજબૂત હતો તે રંગે
કાળો હતો ધુટણથી જરા નીચે સુધીનોજ પાયલમે અને તેપર
દક્ષિણી રીતીએ સાડી પહેરેલી હતી તેની કમ્મરે કંઈ વસ્તુ બાધી

હોય તેમખીજી હુમડુ વીંટાળેલું હવ તે બોલી-‘હુ ગમે તે હોઈ તેનું તમારે શું કામ? એને મારતી વખતે તમે કહેતા હતા તે ઉપરથી લાગે છે કે, તમારે એની પાસેથી કંઈ લખાવી લેવું છે. મને કહેો તો હુ એની પાસેથી લખાવી આપુ. એના એક સાથીએ એને સમજાવી રાખી છે. એને મારવાથી તમાર કંઈ વળશે નહીં. તમને જોઈએ માણસ સામેના કુવામા સંતોષ રહો છે. ચાલો મારી સાથે તે તમને બતાવુ. પહેલા એનો બ દોબસ્ત કરો. પછી આ છોકરી તમે કહેશે તેમ ક્રખ મારીને કરશે.’ આ સાંભળી દારોગાએ તે સ્ત્રીને પૂછ્યું—‘તે એ માણસને દીઠે શું?’ આના જવાબમા તેણે જણાવ્યું—‘ત્યારે શું બોલુ બોલુ છુ! કુવો દૂર નથી. બે પગલા ચાલશે તો તમારી ખાત્રી કરી આપીશ.’ આથી દારોગો પોતાના બંને નોકરોને મારી પાસે ઉભા રાખી તે સ્ત્રી સાથે કુવા પાસે ગયો. તેણે નમીને કુવામા જોયું, એટલે તેણે પાછળથી ઉચકીને તેને કુવામા નાખી દીધો. આથી મારી પાસે ઉભેલા તેના બંને નોકરો તે સ્ત્રીને મારવા દોડયા, એટલે તે મ્હોટથી હસતી ત્યાંથી ભાગી તે કડપથી દોડતી હોવાથી તેની પૂઠે લાગેલા નોકરો તેને પકડી શક્યા નહીં તે બગીચામાજ આમથી તેમ દોડતી હતી, અને તેની પાછળ બંને નોકરો દોડતા હતા આમ કેટલીકવાર દોડીને થાક્યા બાદ બે નોકરોમાને એક કુવા પાસે જઈ તે સ્ત્રીની પાછળ દોડતો રહ્યો. પોતાની પાછળ એકજ માણસને આવતો જોઈ તે સ્ત્રીએ એકાએક ઉભી રહી જમીનપરથી એક પથર ઉપાડી તેને માર્યો. પથર તેના કપાળમા એટલા જોરથી લાગ્યો કે, તેનું માથું ફાટી જઈ તેમાથી લોહી નીકળવા લાગ્યું, અને તમ્મર આવવાથી બંને હાથ કપાળે દઈ તે જમીનપર બેસી ગયો. તરતજ તેણે પાછળથી તેની પાસે જઈ તેની કમ્મરેથી બજર ખેંચી લઈ તેની છાતીમા બોકી તેને મારી નાખ્યો. પછી કુવા પાસે જઈ તેણે પાછળથી એક પથર તેની ગરદનમા માર્યો. આથી ગુસ્સે થઈ તે તલવાર લઈ તેની પાછળ દોડ્યો. તેને પણ કેટલીક વાર સુધી આમતેમ દોડાવીને તેમજ પથર મારીને તેણે અધમૂવો કરી નાખ્યો. તે લોથ થઈ પડતા તેને રામશરણ પહોંચાડી દીધો. પછી તે મારી પાસે આવીને બોલી—‘પુત્રી! દુષ્ટોની કેવી દશા થઈ તે જોઈ. પેલા હરામખોર ડોકરાને પણ પથરથીજ પૂરો કરી

નાખત, પણ તેમ કરતા વખત જય તે! કદાચ તેના ખીન્ન સાથી અત્રે આવી પહોંચે, એ પચાતમા કાણુ પડે? હુ મારી સાથે આવે તે તારે ઘેર અથવા કહીશ ત્યાં તને સલામત પહોંચાડી દઉં!” દૈત્યોના હાથમાથી માત્ર રક્ષણ કરવા પધારેલી સાક્ષાત કાળી માતાને હુ પગે પડી, એટલે તેણે મને ઉઠાડીને સ્નેહથી પોતાની છાતી સાથે ચાપી, અને મને બાગના પાછલા ભાગ તરફ લઈ ગઈ તે તરફને દરવાજે અમે બાગની બહાર નીકળી ઝાડીવાળા જંગલમા ચાલી થોડેકે દૂર ઝાડ સાથે તે જીનેઠા ઘોડો બાંધ્યો હતો, તેપર અમે બંને સ્વાર થઈ ત્યાંથી રવાના થઈ લગભગ એક પ્રહર ઉતાવળે મુસાફરી કર્યા બાદ એક ધીચ જંગલમા પહોંચતા તે જીએ અશ્વની ચાલ ધીમી કરી, અને એક કુટી પાસે જઈ પહોંચતા તે ઉભો રાખ્યો ત્યાં જણુ માણસ વાત કરતા બેઠા હતા, તેઓ ઉભા થઈને નમન કરી ઘોડાની પાસે આવ્યા અમે ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી, એટલે એક જણુ ઘોડાને લઈ ગયો, ખીન્નએ કુટીમાથી ધાબળી આણીને દ્વાર આગળ પાથરી, અને ત્રીજો પાણી ભરવાને ગયો મને ધાબળીપર બેસાડી તે જી કુટીમા ગઈ, અને સ્નાન કરીને થાક દૂર કીધા બાદ મારી પાસે આવી બેઠી અમારે માટે ભોજન તૈયાર થાય તે અરસામા મારી હકીકત સાબળીને તેને કમકમાટ ઉપજ્યો તેણે મને ધીરજ આપી પોતાનુ નામ ચપળા જણાવ્યું!”

“ચપળા!” આનંદકુમારે કહ્યું—“અમને સ્મરણુ થયું! ધણુ વર્ષ પહેલા અમે ગુફામા તમને ચપળા સાથે જોયા હતા! તેણે ઉંચે માથે લટકતા માણસને તમારા હાથમાનો છરો લઈ મારવા માડ્યો હતો, અને અમે વચ્ચે પડવાથી યોગીની રૂપમા ચક્રોરીએ આવી અમને અને વિજયસિંહને બેહાશ કીધા હતા!”

“અહોહો!” ઇંદ્રજીતકુમાર વચમા બોલી ઉઠ્યો—“અમારી શોધમા નીકળીને તમે પેલી મુસલમાન યુવતીના પંજમા સપડાઈ ગયા હતા, જ્યાંથી વિજયસિંહે તમને છોડવ્યા હતા, તે સમયની તમે અમને જણાવેલી હકીકતનો આજ લાંબે સમયે ભેદ જણાયો! પણ ચપળા સાથેની બાળાનુ નામ તે સરસા હવે!”

“ચપળાએ મને એ નામ ધારણુ કરાવ્યું હવે!” ઇંદીરાએ જણાવ્યું રાજા બેરાવરસિંહના પૂછવાથી આનંદસિંહે તે સમયની

હકીકત જણાવ્યા બાદ ઇંદીરાએ પોતાની કહાણી કહેવા માડી—
 “ચપળા મને પોતાની સાથે વિજયગઢ તેડી ગઈ. તે રાજ્યમ-
 હેલમા મોલો ધરાવતી હોવાથી મને લાગ્યું કે, હું તેની મદદથી,
 મારા દુશ્મનોપર વેર વાળી શકીશ. ચપળાએ મારી હકીકત
 પોતાની સખી ચકોરીને જણાવી બીજા કંઈને મારી કહાણી ન
 કહેવાની તેણે મને સુચના કરી, અને સરલાને નામેજ હું તેની
 સાથે રહેવા લાગી તે મને પોતાની પુત્રીસમ પાળતી હતી, અને
 અઈચારી શીખવતી હતી. જ્યારે કુમારશ્રી ઇદ્રજીતસિંહજીને ગયાની
 રાણી મોહીનીએ કપટથી ફસાવ્યા, અને ચકોરી અને ચપળા
 એમની શોધમા નીકળી, ત્યારે મારે તેમની સાથે જવું પડ્યું, અને
 તે દરમિયાન દૂર્ભાગ્યે હું ચપળાથી જુદી પડી ગઈ.”

“પણ વડીલ બાઈશ્રીને મોહીનીએ ફસાવ્યા હતા, એ તમે
 ક્યાથી જાણ્યું?” આન દુકુમારે પૂછ્યું

“ચપળાએ જે માણસોની વાત સાંભળી તેપરથી તેઓ
 મોહીનીના માણસ હતા, અને કુમારશ્રીને ફસાવનાર તેઓ હતા,
 એમ જાણ્યાથી મોહીની કોણ છે, અને કુમારશ્રીને તેણે ક્યા રાખ્યા
 છે, એ જાણવા ચપળાએ તેમને પકડ્યા હતા.” ઇંદીરાએ જણાવ્યું—
 “એકને પેલી ગુફામા આપે દીઠો હતો. પેલો હબસી ગુલામ
 તો ચપળાનોજ સેવક હતો.”

“જ ગલમા ચપળાએ મારેલા માણસના મુખમાથી નીક-
 જેલા ભાગાતુટા શબ્દો સાંભળી અમે ભૂલાવામા પડ્યા હતા તેજ
 મોહીનીનો બીજો માણસ હશે?” આન દુકુમારે પૂછ્યું

“હા જી.” ઇંદીરાએ જવાબ આપ્યો, અને ઉમેર્યું—“પછી
 મને ગુફામા રાખી ચકોરી અને ચપળા રવાના થઈ તેઓમાથી
 કોઈ પાછી ન ફરે ત્યાસુધી ત્યાજ રહેવાનું તેઓ મને જણાવી
 ગઈ હતી, પણ ધણા દીન તેમની રાહ જોયા બાદ કંટાળીને હું
 ગુફાની બહાર નીકળી અઈચારીને લગતી વસ્તુઓ લઈને મનમા
 અનેક સંકલ્પ કરતી ત્યાંથી રવાના થઈ ખુલ્લા મેદાનમા કઈ તરફ
 જવું અને શું કરવું તેની મુઝવણીમા એક તરફ જોતી હું ઉભી રહી,
 એટલામા એક વસ્તુપર મારી નજર પડતા ચમકીને ગભરાટસહ
 હું તેની તરફ જોઈ રહી.” તે વધુ જોલે તે પહેલા જમીનમાથી
 એ દરથી મ્હોટેથી ગડગડાટ થવાનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો,

જેથી તેઓ સર્વ ચમકી ગયા પ્રભાતનો સમય થવાથી પૂર્વાકાશમાં સૂર્યની લાલિમા છવાઈ રહી હતી ગડગડાટ સાભળી જોરાવરસિંહે કુમારોને કહ્યું—“તીલસ્મી ય ત્રો ચાલુ થવાનો આ ગડગડાટ સંભળાય છે । આપે તલેસમ તોડવાનું શરૂ કર્યું છે, એટલે હવે એ કામમાં વિલંબ કરી શકે તેમ નથી, માટે હવે વધુ ન રોકાતા કામે વળગો । ઇંદીરાને હમણાં અમે અમારી સાથે લઈ જઈએ છઈએ ।”

“ત્યારે એમની હકીકત ક્યારે સાભળીશું ?” ઇંદ્રજીતસિંહે પૂછ્યું

“તલેસમ ફોડ કરી એની માતાને છોડવો, એટલે સર્વ હકીકત જાણશે ।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું, અને ઇંદીરા પાસેથી મળેલું તીલસ્મી પુસ્તક કુમારોને આપ્યું, જે પાછું આપતા ઇંદ્રજીતે જણાવ્યું—“અમારી પાસેનું તીલસ્મી પુસ્તક વાચવાથી તેમજ વાંચી જાણવાથી તીલસ્મી ભેદ જાણવાથી અમારી ખાત્રી થઈ છે કે, આપના પુસ્તક વીના અમારું કાર્ય પૂર્ણ કરી શકીશું । વળી એ પુસ્તક આપને ઉપયોગી છે માટે આપજ રાખો । ઈશ્વરકૃપાથી ખીજ વાર આપના દર્શન થશે ત્યારે વાચીશું ।” જોરાવરસિંહે તે પુસ્તક પોતાની પાસે રાખ્યું, અને ખંને કુમારોને આશિર્વાદ આપી કેટલીક બાબતો સમજાવીને તલેસમમાં મોકલ્યા બાદ તે ઇંદીરાને લઈ પોતાના મહેલ તરફ રવાના થયો

—:~:—

પ્રકરણ ૧૪મું.

—~~~—

તલેસમમાં પ્રવેશ.

રોજ જોરાવરસિંહથી જુદા પડી બંને કુમાર વાંચવાળા ઓરડાની પહેલાના ઓરડામાં ગયા, જેમાં મહેરાબદાર સ્થભોમાં એક માણસ લટકતો હતો ફાંસીએ લટકતા માણસની પાસે હલેલી ઇંદીરાના સ્વરૂપની પૂતળી અત્યારે ઉતાવળે નાચતી હતી ઇંદ્રજીતસિંહે તીલસ્મી બંધ રાખીને એકજ ઝડપે તે પૂતળીને કમ્બર આગળથી અરધી કાપી નાખી, એટલે તે નાચતી બંધ થઈ ગઈ, અને બાગમાં તેમજ ઓરડામાં સંભળાતો ગડગડાટ બંધ થઈ

ગયો. પછી બંને લાઇએએ સાથે મળીને તે પૂતળીના બાકી રહેલા અર્ધા ભાગને ખેંચીને જમીનમાથી ઉખેડી નાખ્યો, એટલે તેના જમણા પગના તળીઆમાં એક સાકળ જડેલી જણાઈ એ સાકળ ખેંચતા જમણી તરફની ભીંતમાં એક દરવાજો ઉઘડી ગયો. તીલ્લ-સ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડીને બંને લાઈ એ નવા ઉઘડેલા દ્વારમાં ગયા, અને થોડેક જવા બાદ એક ખીજી દ્વાર ઓળંગીને એક ન્હાની ઓરડીમાં પહોંચ્યા, જેમાં ઉપર ચઢવાને પગથીઓ જણાઈ બંને કુમાર એ દાદર ચઢી એક વિશાળ ઓરડામાં જઈ પહોંચ્યા. આ ઓરડો લગભગ પચાસેક હાથ લાંબો અને ચાળી-સેક હાથ પહોંજો હતો. આ ઓરડામાં એક મનહર પણ બનાવટી બાગ બનાવવામાં આવેલો હતો. કુલોના બનાવટી રૈપા હોવા છતાં તેપરના કુલોની સુગંધ ઓરડામાં પ્રસરી રહી હતી. ઓરડામાં ઉપર મ્હોટા કાચ ગોળ ગુબજની માફક ખેસાડેલા હતા, જેમાંથી આખા ઓરડામાં સૂર્યનો પ્રકાશ પડતો હતો. આ ન્હાના કૃત્રીમ બગીચામાં નાજુક મુદર ક્યારા કરેલા હતા તેમની આસપાસની જમીનમાં પથ્થરના ન્હાના રંગબેરંગી કટકા જડેલા હતા. મધ્ય ભાગમાં એક ગોળ ચત્રતરો ઉપર એક પૂતળી ઉભી હતી. આ પૂતળીના જમણા હાથમાં તલવાર અને ડહાબા હાથમાં એક હાથ લાંબી એક કુચી હતી. તીલ્લસ્મી બજરનો પ્રકાશ બધ કરીને ઇદ્રજીતસિંહે આન દકુમાર પ્રત્યે કહ્યું—“આ પૂતળી પીત્તળ અથવા લોખંડની હોવી જોઈએ. એના હાથમાંની ચાવીનીજ આપણને જરૂર છે. તીલ્લસ્મી વાળ માં તે સાલજીયુ છે કે, કોઈ હરતી ફરતી પાસેથી ચાવી મેળવજો. આ પૂતળી તો હાલતી નથી!”

“પાસે જઈ ચાવી તો જોઈએ.” આન દકુમારે જણાવ્યું બંને લાઈ તે ચોતરા તરફ ચાલ્યા. તેઓ તેનાથી ત્રણેક હાથ દૂર હતા એટલામાં એક કડાકો થઈ ત્યાંની જમીન હચમચી ગઈ અને ચોતરો પૂતળી સહિત ગોળ ફરવા લાગ્યો. પૂતળીનો કુચી-વાળો હાથ ઉંચો થઈ તલવારવાળો હાથ આગલી તરફ લાવ્યો, એટલે આન દસિંહ બોલી ઉઠ્યો—“હવે પૂતળી હરતી ફરતી થઈ એના હાથમાંની કુચી લેવી જોઈએ, પણ ચોતરાની પાસે જતાં એના હાથમાંની તલવારથી કપાઈ જવાનો ભય છે!”

“પાછળ ખસવાથી એ ફરતી બધ થાય છે કે કેમ, એ તો જોઈએ?” આમ કહી ઇદ્રજીતસિંહ પાછળ ખસ્યો. આનંદકુમારે તેમજ કીધું, અને તરતજ ચોતરો ફરતો બધ થઈ ગયો, એટલે તે જોલ્યો—“ચોતરાને ફરતી બે હાથ પહોળી આ કાળી લાઠી જડેલી છે, તેપર પગ મૂકવાથીજ ચોતરો ફરે છે. પૂતળીના હાથ-માથી ચાવી અને તલવાર લઈ શકારો.” આમ કહી તે કાળા પથ્થરપર પગ મૂક્યા વગરજ ચબૂતરાપર કુદીને ચઢી જઈ પૂતળીના હાથમાથી કુચી અને તલવાર લઈ પાછો. કુદીને પોતાના બાઈ પાસે આવ્યો. ચાવી જોઈને ઇદ્રજીતકુમાર જોલ્યો—“કુચી પણ વિચિત્ર આકારની છે. એના ઉપર બહુજ ઝીણા અક્ષરો કોતરેલા છે તે પૂરતા પ્રકાશમાજ વાચી શકારો.” આનંદકુમારે તીલસ્મી બજર દબાવી પ્રકાશ પાડ્યો, એટલે ઇદ્રજીતસિંહે ચાવી-પરનો લેખ વાચી સંભળાવ્યો. પછી બંને બાઈ છલગ મારીને ચબૂતરાપર ચઢી ગયા. બારીકથી જોતા પૂતળીના ડહાળા પગમા એક છીદ્ર જણાયું, જે તેના હાથમાથી કુમારે લીધેલી તલવાર જઈ શકે એટલું મોટું હતું. ઇદ્રજીતસિંહની આજ્ઞાથી આનંદ-સિંહે તલવાર એ છીદ્રમા નાખી માત્ર તેનો હાથોજ બહાર રહ્યો, એટલે બંને બાઈઓએ પૂતળીને મજબૂત પકડી રાખી એક ખટકા સાથે ચબૂતરો પૂતળી સહિત પાછો ફરવા લાગ્યો. ચબૂતરો ફરવાની સાથે જમીનમા નીચે ઉતરવા લાગ્યો. તે ફરતો હોવાને લીધે કુમારો ચક્કર આવવાથી બેહોશ થઈ ગયા. તેઓ શુદ્ધિમા આવ્યા, ત્યારે તેમની આસપાસ અધકાર હતો. તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડી ઇદ્રજીતસિંહે આસપાસ નજર કરી તો પોતાના બાઈને પાસે બેઠેલો દીકો. પૂતળીના ટુકડેટુકડા થઈ કેટલાક ચબૂતરાપર અને કેટલાક જમીનપર પડેલા હતા. બંને કુમાર ચબૂતરાપરજ હતા. ચબૂતરો નીચે ઉતરી આવ્યો હોવા છતાં ઉપરની તરફ નજર કરતાં છતમા તેટલો ખુલ્યો ભાગ કે ઝીણું છીદ્ર પણ તેમને જણાયું નહીં. હવે તેઓ જે ઓરડામા હતા, તેમા ચારે તરફ જતનજતનથી ચત્ર જણાતા હતા, જેની સાથે બેઠેલા લોખંડના તાર અને ઝીણી જડી સાકળો આખા ઓરડામા બળી માફક જણાતી હતી. આસપાસની ભીંત, ઉપરની છત અને જમીનમા સાકળો બેસાડેલી હતી એક તરફ એક દ્વાર જણાઈ હતું.

બંને કુમારો અબૂતરાપરથી નીચે ઉતરી તારો અને સાકળોને સ્પર્શ કર્યો. વચર તે દ્વારમા દાખલ થઈ એક સુર અને માર્ગે એવે સ્થાને જઈ પહોંચ્યા, જ્યાં ઉપરની તરફ નજર કરતા આકાશ દેખાવું હતું તે સ્થાન એક કુવા જેવું જણાયું. ત્યાંની જમીન નરમ અને રૂ જેવી સુવાળી હતી. વચમા લોખંડનો એક પાતળો સ્થંભ હતો, જેની નીચે સાકળમા ત્રણેક માણસ બેસી શકે એવડી ખાટલી બાધેલી હતી. ખાટલીથી ત્રણેક હાથ ઉંચે સ્થંભમા એક ચક્રર બેસાડેલું હતું, અને તેની સાથે એક તામ્રપત્ર બાધેલું હતું, જેમા નીચે મૂળબ કોતરેલું હતું —

‘ખાટલીપર બેસી સ્થંભમાના ચક્રરને સીધી બાબુએ ફેરવ્યાથી ખાટલી સહિત સ્થંભ ઉપર ચઢશે. ચક્રર ઉલટું ફેરવવાથી નીચે ઉતરશે. બહાર જવાનો એજ માર્ગ છે.’

આ લોખંડ વાચીને બંને બાઈ સલાહ કરી ખાટલીપર બેઠા. ઇંદ્રજીતસિંહે ચક્રર ફેરાવવા માડ્યું, એટલે ખાટલી ઉપર ચઢવા લાગી. તેઓ કુવાની બહાર પહોંચતા ચારે તરફ નજર કરતા ત્યાંની જમીન અને ઈમારતો જોઈ ચમક્યા, અને આનંદકુમાર બોલ્યો—“આ તલેસમનો ચોથા ભાગનો બાગ છે! અત્રે આપણે કેટલાક દિવસ રહી ગયા છીએ.”

“હા! એમજ છે. આ સ્થંભ આપણને પેલા તીલરમી મકાનમા પહોંચાડશે.” ઇંદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું.

આ બાગથી વાચનાર અનુભવા નથી. પૂર્વ તરફની ઈમારતની ચારે તરફ પીત્તળની ભીંત હોવાથી તેનો ઉપરનો ભાગજ બહારથી દેખાતો હતો, એટલે તેમા શું હતું તે જણાવું નહોતું. તેની અગાસીમાથી લોખંડનો એક સ્થંભ આરકાની માફક વાકો વળીને તેનો છેડો જે કુવામાથી બંને કુમારો બહાર નીકળ્યા હતા, તેમા ગયો હતો. ચક્રર ફેરવીને તેઓ તે ઈમારતની અગાસીમા પહોંચ્યા. ખાટલી ઉપરથી ઉતરી તેઓ અગાસીમા એક તરફ સીડી હતી તે મારફત નીચલે મળેલે ઉતરી એક ઓરડામા જઈ પહોંચ્યા, જ્યાંની ચારે તરફની ભીંત, જમીન અને ઉપરની છતમા આરસાઓ સફાઈથી જડેલા હતા, એટલે તેમા દાખલ થનાર માણસને પોતાના જેવા હજીજરો માણસ જણાતા હતા. એ સિવાય તે ઓરડામા બીજી કંઈ નવાઈ નહોતી. ત્યાંથી બીજી

તરફ જવાને કોઈ માર્ગ પણ જણાતો નહોતો. આ ઓરડામા ચારે તરફ નજર ફેરવી ઇદ્રજ્જતસિંહે પોતાના ભાઈ પ્રત્યે કહ્યું—
“આ ઓરડામા આરસા જડવાનો વ્યર્થ ખર્ચ તલેસ્મ ખાધનારા-
ઓએ શામાટે કર્યો હશે?”

“અમે એજ કહેતા હતા, પણ વિચાર કરતા જણાય છે કે, તલેસ્મ ખાધનારાઓએ કંઈ મતલબથીજ આ ઓરડો બનાવ્યો હશે.” આન દસિંહે કહ્યું—“આ ઓરડા સિવાય બીજું નવાઈ જેવું આ ઈમારતમા કંઈ નથી. આ ઈમારત સાથે સ્થ બનું બેડાણુ કરેલું છે, તે કારણુ વગર નહીં હોય. અરે! અવાજ ક્યાથી સંભળાય છે.” આમ કહી બેઠતો અટકી જઈ તે પોતાના ભાઈ તરફ અભયખિસહ બેઠી રહ્યો. કેટલાક માણસોની વાતચીતનો અવાજ સંભળાયાથી તેઓ ધ્યાન દઈને સાંભળવા લાગ્યા.

“શું બંને કુમાર અત્રે આવી પહોંચશે?” એકે પૂછ્યું.

“હા! કુવામાના સ્થાન સાથે બાંધેલી ખાટલીપર બેસીને તેઓ અત્રે આવી પહોંચશે.” બીજાએ જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તો આપણને આ સ્થાન છોડવું પડશે. એ પણ પંચાત.” પહેલાએ કહ્યું.

“શામાટે? જેને આધારે આપણે અત્રે બેઠા છીએ તે શું બંને કુમારો કરતા કમજોર છે? અરે! આપણેજ તેમને અત્રે ફસાવી લઈશું!” બીજાએ જણાવ્યું.

“હા! આપણે એમની બહાદુરીની ખબર લઈશું! ભય કર અજગરવાળા ઓરડાનો દરવાજો ઉઘાડી નાખવો. બેઠાએ દ્વાર ખુલ્લો. બેઠા તે બંને તેમા પ્રવેશ કરશે, એટલે અજગર તેમને ગળી જશે! બીજા સર્વ દ્વાર બંધ રાખીશું તો તેઓ તેમા જશે.”

“પેલી બંને બાળાઓને પણ હાથપગ બાંધીને એ ઓરડામા પહોંચાડી દઈએ. કુમારોનો તેમનાપર પ્રેમ હોવાથી અજગર તેમને ગળવા માડશે, એટલે તેમની ચીસ સાંભળી કુમારો તેમા અવશ્ય ધસી જઈ અજગરનો આહાર બનશે!”

“બરોબર! આપણી એ યુક્તિમા નહીં ફાવીએ તો બીજી બાજુ ગોઠવીશું, પણ કુમારોને આ મકાનની બહાર જવા દઈશું નહીં.” પછી વાત સંભળાતી બંધ થઈ ગઈ બંને કુમારોએ પોતાની સામેના આરસામા એકાએક પોતાના અર્ધચારો હમીર અને બળને

એક તરફથી આવીને અકડતી ચાલે બીજી તરફ ચાલ્યા જતા દીકા તે બાદ કમલીની અને લીલાવતીની કમ્મરે બાંધેલી લોખંડની સાકળ એક મજબૂત માણસ હાથમા પકડીને તેમની પાછળ ચાલતો જણાયો. થોડેક ચાલીને તેઓ બંને જરા ઢૂંલી રહી, એટલે તેમની પાછળ ચાલતા માણસે જોરથી બંનેને ધક્કો માર્યો, જેથી તેઓ વાકી વળી ગઈ, અને પછી આગળ ચાલીને દેખાતી બધ થઈ ગઈ હમીર અને બળ ત્યાં કેવી રીતે આવી પહોંચ્યા? કમલીની અને લીલાવતીને કેદી પેઠે પકડી જનાર કોણુ હતો? આરસામા તેમના સ્વરૂપ કેવી રીતે દેખાયા? અને ચારે તરફથી ઓરડો બધ હોવા છતાં પેલી ગેબી વાતચીત ક્યાંથી સંભળાઈ? એ સર્વ બાબતોની વિમાસણુમા બંને કુમારો મુઝાઈ ગયા.

“ભાઈ! આ તો અન્યબી સરખુ છે!” આન દસિંહે કહ્યું—
“આ વાતચીતમા તો સાલજયુ કે અજગર આપણને ગળી જશે, પણ તીલસમી વાળમા ફરમાવવામા આવ્યા પ્રમાણે અજગરના મુખમા આપણે પ્રવેશ કરનાર હતા. હવે વાળના શખ્દો ખોટા કે આ વાત કરનારાઓ આપણને કંઈ છે, એમ માનવું?”

“તીલસમી વાળમાના શખ્દોજ સત્ય છે.” ઇદ્રજતસિંહે કહ્યું—“એને આધારે તો આપણે તલેસમ તોડી શકીશું. છતાં એ વાત ક્યાંથી સંભળાઈ, અને જે સ્વરૂપ આપણે જોયા તે સત્ય છે કે તલેસમની અદ્ભૂતતા છે, એની બાળ મેળવ્યા વગર અજમરના મુખમા પ્રવેશ કરવાની હવે અમારી ઈચ્છા નથી. મનુષ્ય સામે હોય ત્યારે આરસામા તેનું સ્વરૂપ દેખાય, પણ અત્રે તો કોઈ નથી. અત્રેથી જવાનો માર્ગ ક્યાં જણાતો નથી.” આમ કહી હાથ ઉઠા કરી એક તરફ બતાવતા તેણે ઉમેર્યું—“પેલી નિશાની છે ત્યાં દ્વાર લાગે છે, પણ ત્યાંથી તો અજગરવાળી ઓરડીમા જવાશે.”

“પણ તીલસમી બજરથી આપણે આ બીજા આરસાઓ-માથી એકાદ ભાગીને માર્ગ નહીં કરી શકીએ?” આન દકુમારે પૂછ્યું—“તીલસમી પુસ્તકમા તેવું કંઈ જણાવેલું નથી. પણ આપ આજ્ઞા આપો તો એક આરસાપર હાથ અજમાવી જોઈએ.”

“હીક તો આ આરસાને ભાગો. કંઈ નવી પચાત ન ઉઠે તો હીક!” ઇદ્રજતસિંહે એક આરસો દેખાડતા જણાવ્યું.

“ઈશ્વરેચ્છા હશે તે થશે!” આમ કહી આન દકુમાર તીલ-
સ્મી ખજર લઈને ઇદ્રજીતે બતાવેલા આરસા તરફ ધસ્યો,
એટલામા જમણી તરફની ભીંતમાના આરસામા એક અવાજ
થઈને ન્હાનો દરવાજો ઉઘડી ગયો. તેમા જવાનો વિચાર ન કરતા
આન દસિંહે પોતાની સામેના આરસાપર તીલસ્મી ખજરનો ધા
કાપ્રો, એટલે તે મોટા કડાકા સાથે પાછલી તરફ ખસી ગયો,
અને હવાથી ખેચાયો હોય એમ આન દકુમાર તેની અદર ખેચાઈ
ગયો. તરતજ તે આરસો પાછો પોતાને સ્થાને આવી જડાઈ
ગયો. હવાના ખેચાણની અસર ઇદ્રજીતસિંહને જણાઈ હતી, પણ
તે દૂર હોવાથી આન દકુમારની માફક ખેચાઈ ગયો નહીં.

આન દસિંહ એકાએક ફસાઈ જવાથી ઇદ્રજીતસિંહ દુઃખી
થયો. તેની આખમા આસુ ભરાઈ આવ્યા પોતાના ભાઈને
સહાય કરવાની ઈચ્છાથી તે પેલા આરસા પાસે જઈ તેને ભાગ-
વાને ખજર ઉગામતા અચકી ગયો. તેના મનમા એવો વિચાર
આવ્યો કે, પોતાના ભાઈની માફક પોતે પણ ફસાઈ જાય તો
પછી તેમને મદદ કરનાર ત્યાં કોઈ ન હોવાથી કદાચ તલેસમ
માજ તેમની જીંદગીનો અત આવી જાય આથી તલેસમ ફતેહ
કરીને પોતાના ભાઈને છોડવવાનું તેણે યોગ્ય ધાર્યું, પણ તેમ
કરતા વિલંબ લાગે, એ દરમ્યાન કદાચ આન દકુમારની જીંદગી
ભયમા આવી પડવાની તેને ધારતી લાગતા એ વિચાર પણ
બદલાઈ ગયો. વાજમાથી નીકળેલા શબ્દ મૂળખ અજગરના
મુખમા પ્રવેશ કરવાનું તેણે યોગ્ય ધાર્યું, અને તેથી પોતાની મેળે
આરસામા ઉઘડી ગયેલા દ્વારમા તે દાખલ થયો. એ ઓરડીમા
મ્હોટા અજગર સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. અજગરનું મુખ
એવી રીતે ઉઘાડું હતું કે, તેમા મનુષ્ય સહેલાઈથી પ્રવેશ કરી
શકે સોનાના ચખૂતરા ઉપર કુડાણ વાળીને અજગર બેઠો હતો.
તે જીવતો ન હોવા છતાં તેનો દેખાવ એવો ભયાનક હતો કે,
તેની પાસે જવાની કોઈ હિમત કરે નહીં. ઇદ્રજીતસિંહ નિડર-
તાથી અજગરના મુખમા પ્રવેશ કરી દસેક હાથ નીચે ઉતરી
ગયો. તે દરમ્યાન ગરમી લાગવાથી તેનો શ્વાસ રૂધિર થઈ ગયો.
બારેક પગથી ઉતરીને એક સુરગમા ચાલ્યા બાદ તે ખુલ્લા
સ્થાનમા જઈ પહોંચ્યો. આ સ્થાન ત્રણ મજલાનું સંગેમરમરના

પથરનું બાંધેલું ઘર હતું તેના છાપરાનો ભાગ ખુલ્લો હોવાથી નીચે ચોકમાથી આકાશ દેખાતું હતું ભોયતળીયાના ભાગમાં ઇંદ્રજીતસિંહ જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ચાર તરફ ચાર ઓરડા હતા, જે અમૂલ્ય રત્નજડીત સોનાના વાસણો અને હથીયારો વગેરેથી ભરેલા હતા. આ ખેસુમાર ખળનો અને અમૂલ્ય વસ્તુઓ ભેતો કુમાર જમણી તરફના ઓરડામાં ગયો. ત્યાં એક તરફની ભીંતમાંના ન્હાના દ્વારમાં નમીને ભેતા ઉપર ચઢવાને પગથીઓ ભેઈ કુમાર તે મારફત ઉપર ગયો તો ત્યાં પણ ચાર બાજુએ ચાર ઓરડા હતા. પૂર્વ તરફના ઓરડામાં યાત્રિક સામાન ગોઠવેલો હતો. ઉત્તર તરફના ઓરડામાં એક ચબૂતરા ઉપર તીલરમી વાળ જેવી લોખંડની પેટી પડી હતી. દક્ષિણ તરફના ઓરડામાં કેટલાક પૂતળા હતા, જેમના પગમાં ન્હાના ચક્રર ખેસાડેલા હતા, અને ભોયમાં લોખંડના ગોળ સળીયા ખેસાડેલા હતા, અને તે ઉપર પૂતળાના પગમાંના ચક્રર, તેઓ તેટલા ભાગમાં જ ફરી શકે, એમ ગોઠવેલા હતા. પશ્ચિમ તરફના ઓરડામાં એક તરફની ભીંત આરસાની હતી. આ પૂતળામાં હમીર, બળ, કમલીની, લીલાવતી, રાજા ભેરાવરસિંહ અને પોતાના તેમજ પોતાના ભાઈના સ્વરૂપના જ પૂતળા તેણે ભેયા કમલીની, અને લીલાવતીની પૂતળીઓની કમરે લોખંડની સાકળ બાંધેલી હતી અને તેમની પાછળ ઉભેલા પૂતળાના હાથમાં તે સાકળ હતી. કુમારે એક પૂતળાને હાથથી ધડકો માર્યો, પણ તે ખસ્યો નહીં. તે અન્યખીસહ પૂતળાઓ તરફ ભેતો ઉભો હતો, એટલામાં બે માણસોની વાતચીતનો અવાજ તેને સંભળાયો. ચાર તરફ ભેતા કેઈ માણસ તેની નજરે પડ્યું નહીં, પણ ઉત્તર તરફના ઓરડામાં ચબૂતરાપર પડેલી લોખંડની પેટીમાંથી અવાજ નીકળતો હોય એમ જણાયું. પોતે પહેલા ભેયલા તીલરમી વાળ જેવુંજ એ પણ હશે, એમ ધારી તે તેની પાસે જઈ તેમાંથી નીકળતો અવાજ સાંભળવા લાગ્યો. કુમારે એ આરસાવાળા ઓરડામાં ઉભા રહીને જે વાત સાંભળી હતી, તેજ શબ્દો ફરી તે પેટીમાંથી નીકળતા સાંભળી તેને બેહદ અન્યખી ઉપજી પશ્ચિમ તરફના ઓરડામાંની સામેની આરસાની ભીંતપર તેની નજર પડતા તેણે ધાર્યું કે, એ આરસાની પાછલી તરફજ આરસાવાળો ઓરડો હોવો ભેઈએ એ અરસામાં દક્ષિણ તરફના ઓરડામાંના

અકરો, વગેરે ગતીમા આવવાનો અવાજ સંભળાયાથી કુમારે તે તરફ નજર કરી તો હમીર અને બળના પૂતળાને ચાલતા જોયા તેમને આરસામા પહેલા દેખાયું હતું તેમજ અકડાઇ ભરી ચાલે ચાલતા તે પૂતળા પેલી આરસાવાળી ભીંત પાસે જઈ પહોંચતા તેમા એક દ્વાર ઉઘડી જઈ તેમા જતા રહ્યા, અને થોડી વારે પાછા બહાર નીકળીને પોતાને અસલ સ્થાને આવી ઉભા રહ્યા કમલીની અને લીલાવતીની પૂતળીઓ પણ તેની પાછળના પૂતળા સહિત ચાલીને પેલા દ્વારમા જઈ આવી પોતાને સ્થાને ઉભી, અને આરસામાનું દ્વાર બંધ થઈ ગયું આરસાવાળા ઓરડામા કુમારે સાંભળેલા અવાજ અને જોયેલા દેખાવનો ભેદ હવે તેની નજીમા આવ્યો પોતાના સંબંધમા આવેલા માણસોના એ પૂતળા અસલના સમયે તલેસમ બાધનારાઓએ ગોઠવેલા હશે કે, છળીઓની માફક રાત્રી ભેરાવરસિંહે ગોઠવ્યા હશે, એ માટે કુમારના મનમા શકા ઉત્પન્ન થઈ અમુક કારણે વાળ માથી એકજ જાતનો અવાજ નીકળી તે પછી પૂતળા એકજ રીતે ફરતા હશે કે કેમ, એ વિષે વિચાર કરતા કુમારને લાગ્યું કે, કદાચ આરસાવાળા ઓરડામા કોઈ જણ હશે, ત્યારેજ એમ થઈ હશે તે સમયે કદાચ ભેરાવરસિંહ અથવા આનંદસિંહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો હશે, એમ તેને લાગ્યું વાળ નો અવાજ તે ઓરડામા સંભળાય છે, તેમજ પોતાનો અવાજ પણ ત્યાં સંભળાશે, એમ ધારી તેણે મોટું અવાજે પૂછ્યું—“આરસાવાળા ઓરડામા કોણ છે?”

“અમે છઈએ! આપ ક્યા છો ભાઈ?” આનંદકુમારનો અવાજ સંભળાયો, એટલે ઇંદ્રજીતસિંહે કહ્યું—“અને છઈએ! તમે અજગરના મુખમા પ્રવેશ કરી અમારી પાસે આવો!”

“જેવી આજ્ઞા!” આનંદસિંહે જવાબ આપ્યો, અને થોડી વારમા ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેને ભેટતા ઇંદ્રજીતસિંહ સહર્ષ બોલ્યો—“અમે તો ધાર્યું કે, તમે નવી આકૃતિમા ફર્યા હશો!”

“અમે તો સહેજે હેરાન થયા નથી! તલેસમમા પણ મશકરી કરવાની ગોઠવણ છે, એ જાણી અમને હાસ્ય આવે છે!” આનંદસિંહે જણાવ્યું—“હવાથી આરસામા ખેંચાઈ ગયા બાદ તે બંધ થઈ જવાથી અધકારને લીધે કંઈ ન દેખાવાથી તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડતા અમને એક નહાનું દ્વાર જણાયું,

જેમા બે તરફ બે કડા બેસાડેલા હતા બે કડા સાથે બે ચવાથી દ્વાર ઉઘડવું હશે, એમ ધારી ખજર મ્યાનમા મૂકી અધકારમાજ બને કડા પકડી અમે બે ચવા માડ્યા કડાને સ્પર્શ કરતાજ અમારા હાથ તેને એવા ચોટી ગયા કે, અમે ઉખેડવાની બહુ તજવીજ કરવા છતાં પણ તે ઉખડ્યા નહીં વળી દ્વાર પણ ઉઘડવાને બદલે પાછલી તરફ ખસવા લાગ્યું અમે તેની સાથેજ બે ચવા લાગ્યા ઢોળાવવાળી જમીનપર અમે બે ચાતા હોઈએ એમ લાગ્યું આમ કેટલેક સુધી બે ચાયા બાદ બારણું અટકી ગયું, અને કડાને ચોટેલા અમારા હાથ પણ ફટી ગયા તીલરમી ખજરનો પ્રકાશ પાડી અમે ચારે તરફ જોયું તો સામે બધ દ્વાર દીકું જમણા હાથ તરફ ખીજું દ્વાર ઉઘાડું હતું, તેમા અમે દાખલ થયા તો તેમા ચઢાણવાળી જમીન હતી, તે ચઢ્યા બાદ એક દ્વાર આગળ જઈ પહોંચતા તે ઉઘડી ગયું, જેમા પ્રવેશ કરતા અમે આરસાવાળા ઓરડામા જઈ પહોંચ્યા, અને તે દ્વાર બધ થઈ ગયું અમને ફરી બે માણસોની પ્રથમનીજ વાત સંભળાઈ, અને કમલીની અને લીલાવતી તેમજ હમીર અને બળ પણ આરસામા દેખાયા અમે વિમાસણમા ઉભા હતા, એટલામા આપનો અવાજ સંભળાયો । આપ અત્રે કયે માર્ગે આવ્યા ?”

“અજગરના મુખમા પ્રવેશ કરીને ।” ઇદ્રજીતે જણાવ્યું—
 “આરસાવાળા ઓરડામા આપણને ઉપજેલી અભયખીને ભેદ અત્રે અમારી જાણમા આવ્યા ।” આમ કહી તેણે ચારે ઓરડામા આન દર્સિહને ફેરવી સર્વ ભેદ સમજાવ્યા બાદ કહ્યું—“ઉપરના ભાગમા જવાને અત્રે દ્વાર નથી, તેમજ ઉપર જવામા કંઈ લાભ નથી, એ આપણે જાણીએ છીએ, માટે ભોયતણીએ જઈને આ ઈમારતની બહાર નીકળવાનું દ્વાર શોધી કહાડીએ ।”

“આપણે તલ્લેસમ તોડવા આવ્યા છીએ તો અત્રેના યાત્રિક તાર તેમજ ચક્રૌ, વગેરે તોડીને નાશ કરીએ । એ દરમ્યાન કયાક દ્વાર મળી જશે ।” આન દકુમારે કહ્યું આ વિચાર ઇદ્રજીતસિંહને યોગ્ય લાગ્યો જે આરસાવાળા દ્વારમા પૂતળા ચાલીને જઈ આવતા હતા, તે દ્વાર પહેલા ઉઘાડવાનો તેમણે વિચાર કર્યો તે આરસા પાસે જઈ આન દકુમારે જમીનપર જડેલા લોખંડના સળીયાપર પગ મૂકતા આરસામાનું દ્વાર ઉઘડી ગયું બને ભાઈ તેમા દાખલ

થયા તેમા બે તરફ જવાના રસ્તા હતા એક દ્વાર તો બધ હવ, અને તેની સાકળમા મજબૂત તાણુ મારેલુ હવ ખીજો રસ્તો આરસાવાળા ઓરડાની ભીંત તરફ ગયો હતો, ત્યા જમીનપર લોખંડના સળીયા બેસાડેલા હતા કુમારો પહેલા તે તરફ ગયા ત્યા કાચની ત્રણુ ભીંત હતી, તે દરેકની વચમા માણુસ આવળવ કરી શકે એટલો છૂટો માર્ગ હતો આરસાવાળા ઓરડા તરફની ભીંતમા સાદો કાચ બેસાડેલો હતો, પણ તેની પાછળની ખીજ ભીંતમા આરસાનો કાચ હતો, અને ત્યા બહારના માણુસોને ન દેખાય એવી રીતે પૂતળાને ચાલવા માટેના સળીયા જમીનપર બેસાડેલા હતા વળી પૂતળા આરસાને લાગીને ચાલતા હોવાથી બહારથી જોનારને તો તે આરસામાજ ચાલતા હોય એમ દેખાવુ હવ પૂતળા ફરીને ભીંતના પાછલા ભાગ તરફ ચાલ્યા જતા એની પાછળ ખીજ આરસાની ભીંત હતી, અને એ ગલી સરખા રસ્તામા સળીયા બેસાડેલા હોવાથી તે ઉપર થઇને પૂતળા પોતાને સ્થાને જઈ ઉભા રહેતા હતા આ સર્વ જોઈ બે કુમાર પેલા બધ દ્વાર પાસે આવ્યા, અને તે ઉઘાડીને તેમા ગયા તેમા થોડેક ચાલ્યા બાદ નીચે ઉતરવાને પગથીઓ હતી, તે ઉતરીને તેઓ એક સાકડી સુર ગમા જઈ પહોચ્યા આ સુર ગમા કેટલેક ચાલ્યા બાદ એક ખીજો બધ દરવાજો આવ્યો, જેતુ તાણુ તીલરમી બજરથી કાપીને આન દ-કુમારે ઉઘાડી નાખ્યુ તે દ્વારમા થઈ તેઓ એક બાગમા જઈ પહોચ્યા આ બાગ ન્હાના જ ગલી ઝાડો અને લતાથી ભરપૂર હતો સંગેમરમરના સુદર ક્યારાઓ બાધેલા હતા, પણ તેમા જ ગલી રોપાઓ સિવાય ખીજુ કંઈ નહોતુ બાગની ચારે તરફ જ ગલ સરખી ઝાડોની ઘટા હતી, અને ફળના પાચેક ઝાડ હતા એક ન્હાની નહેર બાગમા એક તરફ વહેતી હતી બાગના મધ્ય-ભાગમા ન્હાની ઈમારત હતી, જે પથ્થરની બાધણીની હોવા છતા તેનો કેટલોક ભાગ લાગીને પડી ગયો હતો કુમારો આ બાગમા જઈ પહોચ્યા ત્યારે સાજ પડવાનો સમય હતો આખા દિવસના પરીશ્રમથી તેઓ થાકી ગયા હતા, તેમજ ભુખતરસ પણ લાગી હતી, એટલે નહેરને કિનારે જઈ હાથમુખ ધોઈ તેઓ ત્યા બેઠા થોડીવાર વિશ્રામ લીધા બાદ થોડાક ફળ તોડીને આહાર કરી તેમજ નહેરમાથી પાણી પીધા બાદ તેઓ બાગમા ફરવા લાગ્યા

જે દ્વારમા થઇને તેઓ બાગમા આવ્યા હતા તે પોતાની મેળે બધ થઈ ગયું હતું તેઓ ફરતા ફરતા બાગની વચમાની ઈમારતમા જઈ પહોંચ્યા ત્યાની લોચ કચરાથી ખરાબ થઈ ગયેલી હતી ઝાડની મ્હોટા પાદડાઓવાળી એક ડાળી કાપીને ઈમારતના ઓટલાપરની જમીન સાફ કરી તેમણે રાત્રી ત્યાજ પસાર કરી.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મનુવાટિકા—સર્ચું

પ્રભાતે દાતણપાણી વગેરેથી પરવારી નહેરમા સ્નાન કરી સંધ્યાદિ નિત્યકર્મ કર્યા બાદ ફળનેા આહાર કરી બને કુમાર બાગમા ફરવા લાગ્યા.

“તીલસ્મી વાન માથી સંભળાયેલી હકીકતમા જણાવેલો બાગ આ લાગે છે, પણ સૂર્યમુખી ચોતરો ક્યાય દેખાતો નથી.” ઇદ્રજીતસિંહે કહ્યું.

“બાગ તો એજ છે! વચમાના મહેલથી એ માટેનો શક દૂર થાય છે!” આન દસિંહે જણાવ્યું—“આ બાગની બહાર જવાની આપણે ઉતાવળ કરવી નહીં. ‘મનુવાટિકા’ આ બાગનુજ નામ હોય અને આપણે ભૂલાવો ખાઈ બહાર જઈશું તો આપણી સર્વ મહેનત બ્યર્થ જશે! તીલસ્મી વાન માથી આપણે સાલજીયું છે કે, ‘કાર્ય પૂર્ણ કર્યા પહેલા મનુવાટિકાની બહાર જશો, તો પછી તમારૂં કંઈ વળશે નહીં ફરીથી મનુવાટિકામા પ્રવેશ કરી શકશો નહીં, અને તમારા પ્રાણ ગૂમાવશો.’ રક્તઞ્ચ થમા પણ એમજ લખ્યું છે.”

“ત્યારે સૂર્યમુખી ચોતરાની શોધ કરીએ.” ઇદ્રજીતે કહ્યું વાચનાર! તીલસ્મી પુસ્તક અને વાન માથી કુમારોએ જણ્યું હતું કે, ‘મનુવાટિકા’ નામના બાગમા સૂર્યમુખી ફલવાળો એક ચબૂતરો છે, તેને શોધવાથી તેમની ઈચ્છા પૂર્ણ થશે તેજ માત્ર તેમની આશા ફળીભૂત કરવાના માર્ગનું દ્વાર છે એ ચબૂતરાની શોધમા તેમણે કેટલાક દિવસ તે બાગમા ગાળ્યા એક દીને શોધતા ધીચ ઝાડમા ન્હાનો ચોતરો જણાયો આ ચોતરો

જમીનથી એક હાથ ઉચે ત્રણેક હાથના ઘેરાવાનો હતો. તે પથ્થરનો કે માટીનો અથવા કોઈ ધાતુનો બનાવેલો હતો, તે જણાવ નહોતું જે વસ્તુનો એ બાધેલો હતો. તેનું બનાવેલું સૂર્યમુખી કુલ ચોતરાના મધ્યભાગમાં હતું આ જોતા આનંદ-સિંહ હર્ષાવેશમાં બોલી ઉઠ્યો—“ ઇશ્વરકૃપાએ સૂર્યમુખી ચોતરાની તો બાળ મળી ! ”

“ હવે અત્રેની જમીન સ્વચ્છ કરી આપણા સહાયક રક્ત-અથનો નાશ કરવા તૈયાર થઈએ ! ” ઇદ્રજીતસિંહે કહ્યું

“ હા ! પણ તે પહેલા એકવાર ફરીથી રક્તઅથ વાંચીને આપણા મનની શકા દૂર કરવી જોઈએ ! ” આનંદસિંહે કહ્યું

“ તેનો અક્ષરેઅક્ષર અમને યાદ છે, તોપણ સંદેહ મટાડવા એકવાર ઉપરટપકે જોઈ જઈશું ! ” ઇદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું

“ આપ રક્તઅથ વાંચો એ દરમિયાન અમે ચબૂતરાની આસપાસની ઝાડી, વગેરે કચરો સાફ કરી નાખીએ ! ” આમ કહી આનંદસિંહ ચોતરાની આસપાસના રોપા અને ધાસ, વગેરે તીલસ્મી ખજરથી કાપી સાફ કરવા લાગ્યો. ઇદ્રજીતસિંહ નહેરને કિનારે બેસી તીલસ્મી પુસ્તક વાંચી થોડીવારે આનંદકુમાર પાસે આવીને બોલ્યો—“ હવે તમે પુસ્તકમાં નજર ફેરવી જાઓ, એટલામાં બાકી રહેલું કામ અમે પૂર્ણ કરીએ છીએ ! ”

આનંદસિંહ રક્તઅથ લઈ નહેરને કિનારે બેઠો. તે પુસ્તક વાંચી રહ્યો, એ અરસામાં ઇદ્રજીતસિંહ ચોતરાની ચારે તરફની જમીન સાફ કરી આનંદકુમાર પાસે આવ્યો, એટલે તેણે કહ્યું—“ અમે પુસ્તક વાંચી લીધું છે, માટે શી આજ્ઞા છે ? ”

“ બસ ! કરો પુસ્તકનો છુટો ! ” ઇદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું તરતજ આનંદસિંહે કિનારાપરની એક સીલા પાણીથી ઘોઈ સાફ કરીને રક્તઅથને નહેરના પાણીથી બોળી સાફ કરેલા પથ્થરપર મુકી દીધું. પુસ્તકમાં પાણી પચી ગયું, એટલે બોળો લરીને ખીલ્યું. પાણી કુમારે તેના ઉપર રેડયું, તે પણ તેમાં પચી ગયું. આમ કેટલીક વાર પાણી રેડયાથી તે પુસ્તક લીને મેદા જેવું નરમ થઈ ગયું, એટલે આનંદસિંહે તેને લોટની માફક મસળીને મ્હોટો બોળો કર્યો. એમ કરતા સાજનો સમય થવા આવ્યો. બંને કુમાર ફરીને પેલા ચોતરા પાસે ગયા. આનંદકુમારે રક્તઅથના

મેદાનો આખા ચોતરા ઉપર લેપ કર્યા પછી તેઓ નહેરને કિનારે આવી ફળકુલ ખાઈને સ્વસ્થ થઈ રાત્રી પસાર કરવાને બગલાના ઓટલાપર ગયા, અને નિદ્રાવશ ગઈ ગયા. મધરાતે એક ભય કર અવાજ સાંભળી તેઓ જાગી ઉઠ્યા, અને ઓટલાની નીચે આવી ચોતરા તરફ જોતા ખૂબ અજવાળું જણાયાંથી તેઓ તેની પાસે ગયા તો તેમાંથી એક હાથ ઉંચે સુધી આગનો ભડકો નીકળતો જણાયો. આ ભડકો લીલા અને પીળા રંગનો હતો, અને ચોતરો ગળીને ઓછા થતો જતો હતો. તેના ધૂમાડામાંથી લોખાનના ધૂપનો સુગંધ આવતો હતો. થોડીવાર ત્યાં ઉભા રહીને જોયા બાદ કુમારો ઓટલાપર આવી બેઠા. બાકીની રાત્રી તેમણે વાત માજ પસાર કરી પ્રભાત થતા તેઓ પાછા ચોતરા પાસે ગયા તો આગ ઓહોલવાઈ જઈ પીળા રંગની રાખ પડી હતી, જે ખસેડીને તેઓ ત્યાંની જમીન સાફ કરવા લાગ્યા. રાખ ખસેડતા બે માણસ સહેલાઈથી ઉતરી શકે એટલો પહોળો ત્રણ હાથ ઉંડો ખાડો થઈ રહ્યો. ખાડાના તળીયામાં લોખાડની એક પાટ હતી, જેમાં જડેલી કડી બે ચીને ઇદ્રજીતકુમારે તે ઉપાડી લઈ એજ તરફ મૂકી દીધી. પછી કળના મુખ જેવું કુચીજઈ શકે એવું બીજું જણાતા તેણે પૂતળીના હાથમાંથી લઈ લીધેલી તીલસ્મી કુચી તેમાં નાખી કળ ઉધાડવાથી દરવાજાની માફક ઢાકણ ખસી ગયું, અને નીચે ઉતરવાને પગથી જણાઈ તીલસ્મી બજરનો પ્રકાશ પાડી કુમાર તેમાં ઉતર્યો, અને અંદરથી દ્વાર બંધ કરી પદરેક પગથીઆ ઉતરી એક સુરગમાં કેટલેક જવા બાદ ફરી પગથીઓ ચઢીને એક બંધ દ્વાર પાસે જઈ પહોંચ્યા. તે દ્વાર તીલસ્મી ચાવીથી ઉધાડયા બાદ કેટલીક માટી ખસેડીને તેઓ એક બાગમાં જઈ પહોંચ્યા, જે આગલા બાગ કરતા કંઈક ન્હાનો હતો, પણ ત્યાં જ ગલ જેવોજ દેખાવ હતો. ઇંદીરાની માતા સર્ચું આ બાગમાંજ પોતાની કુખી છદ્મી ગાળતી હતી.

આ બાગમાં ઈમારત ન હોવાથી બીચારી સર્ચુંને તહાડ, તાપ અને વરસાદમાં બહુજ હેરાનગતી ભોગવવી પડતી હતી. વડ પિપળના ત્યાં મ્હોટા ઝાડ હતા તેનેજ આસરે રહી ફળકુલ ખાઈ પતિને મળવાની આશાએ તે જીવતી હતી. મનુવાટિકામાં વહેતી નહેર અત્રે વહેતી હોવાથી તેને પીવાને પાણી મળવું હતું નહેર

એક બાગમાથી બીજા બાગમા વહેતી હોવાથી પાણીમા તરીને માણસ એક બાગમાથી બીજા બાગમા જઈ ન શકે, એ માટે તલે-સમ બાધનારાઓએ બ દોબસ્ત કર્યો હતો. બાગને ફરતી ભીંતમા પણ વિચિત્ર કારીગીરી કરવામા આવી હતી, એટલે તે ઓળગીને બીજા તરફ જવાનુ તેા બાંજુએ રહ્યુ, પણ કોઈથી તેને સ્પર્શ કરી શકાય તેમ નહોતુ. એ ભીંત સાતેક હાથ ઉંચી હતી, અને તે કેટલીક જાતની ધાતુઓના મિશ્રણની બાધવામા આવી હતી જેમ દોરડાને આધારે તથુને ફરતી કનાત બાધવામા આવે તેમ ત્રણ-ત્રણ હાથને છેટે ભીંતમા લોખડની સાકળો જડેલી હતી, જેનો બીજો છેડો જમીનમા ખેસાડેલો હતો. એ ભીંતમા કોઈપણ સ્થળે હાથ લગાડનાર માણસના શરિરમા વિજળીક અસર લાગતી, અને તે બેહોશ થઈ પડતો હતો. આથી બીચારી સર્ચું તે ભીંત ઓળગીને બીજા તરફ જવાની તજવીજ કરી શકી નહોતી. બાગની ઉત્તર તરફની ભીંત સાથે બીજા તરફની એક ઈમારત જોડેલી હોય, એમ જણાતુ હતુ, જેની સાત બારીઓ બાગ તરફ પડતી હતી. આ બાગમા પ્રવેશ કરતા ઇદ્રજીતસિંહની નજર આ બારીઓ ઉપર પડી. આમાની ત્રણ બારીમા ઇંદીરા, ઇદ્રદેવ અને રાજા જોરાવરસિંહ બાગમા કોઈને જોતા હતા હતા. બારી નીચે બાગમા તેમની તરફ જોતી હોલેલી સર્ચું ઉપર તે પછી ઇદ્રજીતસિંહની નજર પડી. આન દ-કુમારે પણ પોતાના બાઈના કહેવાથી જોરાવરસિંહ, વગેરે તરફ જોયુ તેમણે એજબીજાને દીઠા. ઇંદીરાએ ઇદ્રદેવને બતાવીને હાથ જોડી કુમારોને કહ્યું—“આપના પવિત્ર ચર્ણપ્રતાપે મને પિતાજીના દર્શન થયા.” બંને કુમાર સર્ચુંને ઓળખતા નહોતા, પણ ઇંદીરાને મુખે સાબળેલી હકીકત ઉપરથી તેમને લાગ્યુ કે, તે સર્ચું હોવી જોઈએ. વળી રાજા જોરાવરસિંહે કુમારોને તેની ઓળખાણ આપ્યા બાદ મ્હોટે અવાજે સર્ચુંને કહ્યું—“મહારાજ કુલીનસિંહના આ બંને કુમાર ઇદ્રજીતસિંહ અને આન દસિંહ તલેસમ તોડવા આવ્યા છે, તેઓ તમારે સંકટ દૂર કરશે.”

કુમારોને જોતા સર્ચું તેમની પાસે આવી ઇદ્રજીતસિંહના ચર્ણમા પડી, એટલે તેણે તેને ઉઠાડીને કહ્યું—“સર્ચું તમારી હકીકત અમને ઇંદીરાએ જણાવી છે. હવે તમારે સંકટ દૂર થયુ, એમ સમજી ઈશ્વરનો પાડ માનો. તમારા દુઃખના દહાડા પૂર્ણ થયા છે, અને

તમે હું ક સમયમા આ બધનમાથી મુક્ત થશો । અમે તલેસમની બહાર નીકળીશું ત્યારે તમે પણ દુનિયાની હવાનું સુખ ભોગવતા થશો । ઈશ્વરકૃપાથી હવે તમારો કોઈ દુશ્મન રહેશે નહીં, અને તમારા પતિપુત્રીસહ સુખાનદમા જીવન ગાળવાનો સમય તમે સત્વર પ્રાપ્ત કરશો ।” આટલું કહી તેણે બારી તરફ જોયું જોરાવરસિંહે ઇદ્રદેવની ઇદીરાના પિતા તરિકે કુમારોને આજખાણુ આપી, એટલે ઇદ્રદેવે કુમારોને નમન કર્યું તેનો યોગ્ય ઉત્તર વાળ્યા બાદ ઇદ્રજીતે રત્નપુરના સમાચાર પૂછવાથી ઇદ્રદેવે જણાવ્યું—

“ સર્વ કુશળ-મ ગળ છે । માયાવતી, દારોગો અને બીજા કેટલાક કેદીઓસહ મહારાજશ્રી વિજયગઢ પધારવાને રત્નપુરથી વિદાય થયા છે કીશોરી, કામીની અને કમલા તેમની સાથે ગઈ છે । કમલીની, લક્ષ્મિદેવી અને લીલાવતી તેમજ ખોટા બલભદ્રસિંહને હું મારે ઘેર તેડી ગયો છું ।”

“ લક્ષ્મિદેવી, વગેરેને આપની સાથે અત્રે લઈ કેમ ન આવ્યા ?” ઇદ્રજીતસિંહે પૂછ્યું આના જવાબમા જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—

“ ખરા બલભદ્રસિંહની રોધ કરવાને ઇદ્રદેવ પોતાને વરથી નીકળ્યા હતા, અને માગમા એમને અમારો પત્ર મળ્યાથી એ અમારી પાસે આવ્યા । પિતાપુત્રીનો મીલાપ કરાવવા અમે એમને પત્ર લખી તેડાવ્યા હતા । સર્યુંને નીરખવાની એમની ઈચ્છા થઈ, એટલે અમારી સાથે અત્રે આવ્યા ।”

“ હાલ ઇદીરાને ફરપીજ રાખજો ।” ઇદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું

“ એને સ્વરૂપ બદલાવીનેજ અમારા મહેલમા રાખી છે ।”

જોરાવરસિંહે જણાવ્યું—“ પરમદિને કૃષ્ણચક્ષુનો પત્ર અમને મળ્યો હતો, તેમા મહારાજશ્રીની છાવણીના સમાચાર છે ।” આમ કહી તેણે રાજા દુલીનસિંહની છાવણી સાથે માલતી ફરે વેષે જવાની અને કીશોરી, કામીની અને કમલાને મારી નાખવાની તેની ઈચ્છાની, કૃષ્ણચક્ષુના લખવાથી રાજા દુલીનસિંહે એ ત્રણેને તીલસ્મી મહેલમા મોકલી દઈ ત્રણ દાસીઓને તેમના સ્વરૂપ ધારણ કરાવી પોતાની સાથે છાવણીમા રાખ્યાની અને માલતી તેમને મારી નાખ્યા બાદ થકડાઈ જવાની હકીકત જણાવી છેવટે ઉમેર્યું—“કૃષ્ણચક્ષુનો આજે પણ અમને પત્ર મળ્યો છે, તેમા લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને તીલસ્મી મહેલમા કીશોરી, વગેરે રહી છે,

ત્યા મોકલી આપવાનું લખ્યું છે કૃષ્ણચક્ષુ પણ ત્યા હશે બેત્રણ દીન પણ દુશ્મનોની હીલચાલ જોઈ તે સર્વને જમાનીયા પહોંચાડી દેશે । પણ મહારાજશ્રી તરફથી આજ્ઞા મળતા નેમને વિજયગઢ લઈ જઈશું । કૃષ્ણચક્ષુની આ મલાહ યોગ્ય છે । ખરેખર । એ બહુજ બુદ્ધિશાળી પુરુષ છે । એના દરેક કાર્યમાં કંઈક લાભ અવશ્ય હોય છે । કૃષ્ણચક્ષુના મહેલમાં લક્ષ્મિદેવી, વગેરેને લઈ જવાને ઇદ્રદેવને અમે અત્રેથીજ રવાના કરીએ છીએ । કીશોરી અને કામીની મળવાથી તેમને આનંદ થશે ।”

“ કૃષ્ણચક્ષુનો તીલસ્મી મહેલ કયા છે ?” આનંદસિંહે પૂછ્યું

“ અત્રેથી સોળેક કોશ દૂર છે ।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું

“ ત્યારે કંઈ દૂર નથી । કીશોરી, કામીની અને કમલાના પ્રાણ બચાવવા માટે કૃષ્ણચક્ષુને અમારા પ્રણામ લખી અમારી હથકારની લાગણી જણાવજો ।” ઇદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું, અને ઇદ્રદેવને પૂછ્યું—“ બલભદ્રસિંહની રોધમાં આપ નીકળ્યા તેનું શું થયું ?” આના જવાબમાં તેણે જોરાવરસિંહને બતાવતા કહ્યું—“ રાજજીના કહેવા મૂજબ ખોટા બલભદ્રે મને ઠગ્યો છે । વર્ષતાળ ખરા બલભદ્રસિંહને છોડવી વિજયગઢ લઈ ગયો છે ।”

“ એ ખબર પણ કૃષ્ણચક્ષુ પત્રદ્વારા અમને જણાવ્યા છે ।” જોરાવરસિંહે જણાવ્યું એ બાદ ઇદ્રદેવ અને સયુ વચ્ચે કેટલીક વાત થઈ ઇદીરાએ પણ પોતાની માતા સાથે કેટલીક વાતો કરી, અને પણ જોરાવરસિંહ ઇદ્રદેવ અને ઇદીરાસહ ત્યાથી વિદાય થયો । તેમના જવા બાદ ઇદ્રજીતસિંહે સર્યુને કહ્યું—“ સર્યુદેવી, આપણે તલેસમની બહાર સત્વર જઈશું । તલેસમ ફત્તેહ કરી તેમાનું ધન મેળવવા કરતા તલેસમની બહાર જવાને અમે વધુ આતુર છઈએ । અત્રેથી અમને એક પુસ્તક મળનાર છે, તે પ્રાપ્ત કરવાની અમે તજવીજ કરીશું કેમકે, એ પુસ્તકની સહાયતાથીજ અમારા પિતાજીએ રાખેલું વિજયગઢનું તલેસમ અમે ફત્તેહ કરી શકીશું ।”

“ આપ ભાઈઓના દર્શન થયા ત્યારથીજ મારા દુર્ભાગ્યનો અંત આવ્યો છે । મારા હૃદયમાં નાશ પામેલી અશાલતા સજીવન થઈ છે । મારા સર્વ સંકટ હવે હું ભૂલી જઈ નિશ્ચિત થઈ છું । હવે આપની આજ્ઞાનુસાર કરવાને તૈયાર છું ।”

“તો અમારે માટે થોડા ફળ લેગા કરો, એટલામા અમે બાગમા ફરીને કોઈ દ્વાર શોધીએ । અત્રે આપણને કદાચ થોડા દિવસ રહેવું પડે તો નવાઈ નહીં ।” ઇદ્રજીતે કહ્યું

“જેવી આજ્ઞા ।” એમ કહી સચુ ફળ વીણવાને ગઈ, અને કુમાર બાગમા ફરવા લાગ્યા તેઓ ઉત્તર તરફની ભીંતમા ખારીઓ હતી તેની નીચેના ભાગમા જઈ પહોંચ્યા તો ત્યાં પૂર્વ તરફના ખૂણામા જમીનમા એક હોજની નીશાની જણાઈ, અને તેની પાસે ભીંતમા ન્હાના દ્વારના ચિન્હ દેખાયા ત્યાથીજ પોતાની ધારણા પાર પડશે, એમ ધારી તેઓ પાછા ફરી નહેરને કિનારે આવ્યા, જ્યાં સૂર્ય થોડાક ફળ લેગા કરીને તેમની રાહ ભેટી બેઠી હતી તેણે કુમારે આગળ પાકા ફળ ધર્યા, જે ખાઈને તેઓ સ્વસ્થ થયા તેમના કહેવાથી તેણે પણ થોડાક ફળ ખાધા, અને તેઓ પાછા હોજ અને દ્વારના ચિન્હ જણાયા હતા ત્યાં ગયા હોજમા ભરેલી માટી તેઓ ખજરથી ખોદીને કહાડવા લાગ્યા સૂર્ય માટી ખસેડવામા તેમને મદદ કરવા લાગી સાજ સુધી માટી ખસેડ્યા બાદ કામ બંધ કરી નહેરને કિનારે આવી તેઓ વિશ્રામ લેવાને બેઠા હોજમાથી માટી સાફ કરતા ચાર દિવસ લાગ્યા પાંચમે દિવસે બપોરે હોજ તદન સાફ થઈ ગયો તે સંગેમરમરનો હતો, અને તેની વચમા સૂવર્ણનો કુવારો હતો હવે તેઓ ખજરથી હોજની જમીનના પથ્થર ઉખેડવા લાગ્યા ત્રણ દિવસ મહેનત કર્યા બાદ સઘળા પથ્થર નીકળી ગયા ત્યારે કુવારો પણ નીકળી આવ્યો, અને તેની નીચે દ્વારના ચિન્હ દેખાઈ આવ્યા તેનું બારણું ખસેડવાને કહ્યું હતું, તેમા તાળુ મારેલું હતું તે ઉપર લોખંડનું પતર ઢાકેલું હતું, જે ઇદ્રજીત કુમારે ખમેડીને તીલસ્મી ચાવીથી તાળુ ઉઘાડ્યું બારણું ખસેડતા નીચે ઉતરવાને પગથીઓ જણાઈ આનંદકુમાર તીલસ્મી ખજરનો પ્રકાશ પાડીને નીચે ઉતર્યો, એટલી ઇદ્રજીતસિંહ અને સૂર્ય તેની પાછળ ઉતર્યા નીચે ઉતરી તેઓ એક ઓરડીમા જઈ પહોંચ્યા, જેની વચમા એક હોજ બાંધેલો હતો, જેની ચારે તરફની ભીંત કોઈ ધાતુની હતી હોજની વચમા એક જાતની રાખ ભરી હતી ઓરડીની ચારે તરફની ભીંતમાથી ત્રાબાના ધણાક તાર નીકળીને બધા સાથે હોજની વચમા લેગા થયા હતા, તે

બતાવતા ઇંદ્રજીતસિંહે સર્યુને કહ્યું-“આ તારો કાપી નાખવામા આવતા બાગની ચારે તરફની ભીંતમા માણસને બેહોશ કરવાનો ગુણ છે તે જતો રહેશે, અને પછી આપણે ભીંતમા દેખાણ દ્વારા ઉધાડીને એ રસ્તે બાગમાથી બહાર નીકળી બીજે સ્થાને જઈશું. તમે જરા વાર ઉપર જાઓ, એટલે અમે તારો કાપી નાખીએ.” ઇંદ્રજીતસિંહની આજ્ઞાનુસાર સર્યુ બહાર ગઈ, એટલે કુમારો તીલરમી ખજરથી ઉતાવળે તારો કાપી નાખીને બહાર નીકળી આવ્યા હોજમાનુ દ્વારા બધ કરીને તેપર માટી વાળી દઈ ત્રણે જણ નહેરને કિનારે વાત કરતા બેઠા.

“હવે ભીંતનો સ્પર્શથી અસર નહીં થાય?” સર્યુએ પૂછ્યું.

“ધીરે ધીરે બે પ્રહરમા એ ગુણ જતો રહેશે.” ઇંદ્રજીતસિંહે જવાબ આપ્યો.

“એ અરસામા સર્યુની બાકી રહેલી કહાણી એમને મુખે સાંભળીએ.” આનંદકુમારે કહ્યું.

“નહીં. હવે તો પિતાજીની હજીર એમની કહાણી સાંભળીશું.” ઇંદ્રજીતસિંહે જણાવ્યું.

“હવે આપ તલેસમ ફત્તેહ કરશો. તે હું જોઈશ, પણ પહેલાની આપની હકીકત જણાવવાની કૃપા કરશો.” સર્યુએ કહ્યું.

ઇંદ્રજીતસિંહે તે જણાવવાની આનંદકુમારને આજ્ઞા કરી તેણે એક શરૂઆતથી પોતાની કહાણી કહેવા માડી, જે પૂર્ણ થતા મધરાતનો સમય થયો. તેઓ વાત કરતા બેઠા હતા, એટલામા એકાએક ખડખડાટ સંભળાયાથી તેમની નજર ઉત્તર તરફની ભીંતમાની બારીએ તરફ ગઈ તો વચમાની બારી ઉધાડી જણાઈ અને તેમા દીપકનો પ્રકાશ દેખાયો. આથી તેમને અન્યબીઉપજી કદાચ જોરાવરસિંહ આવ્યા હશે, એમ તેમણે ધાર્યું. એટલામા ત્રણ પુરખાવાળા પુરૂષો તેમા ફરતા જણાયા પછી તેઓમાનો એક બારીમા દોરડું બાધી નીચે ઉતરવા લાગ્યો, એટલે સર્યુ બોલી-“આપણે ધાર્યું તેમ રાજજી અથવા મારા પતિ હોય નહીં કેમકે, બાગની ભીંતમા બેહોશીનો ગુણ હોવાનું તેઓ જાણતા હોવાથી આ જોખમ ઉઠાવે નહીં. કાંઈ બીજા હોવા જોઈએ.” ત્રણે અન્યબીસહ તે માણસની હીલચાલ જોવા લાગ્યા. પેલો માણસ બાગમા ઉતર્યો બાદ બીજા પુરખાવાળાએ દોરડું ઉપર ખેંચી લઈ તેમા એક માસડી

બાધીને પાછુ બાગમા ઉતાર્યું આ ગાસડીમા કોઈ માણસ બાધેલું હોવું જોઈએ, એમ કુમારોને લાગ્યું બાગમાના માણસે ગાસડી છોડી લઈ જે કપડામા તે બાધી હતી તે પણ છોડીને પાછુ દોરડા સાથે બાધી દીધું, એટલે ઉપરવાળા માણસે તે જે ચી લીધું થોડી વારે તેણે ઉપરથી ખીજી ગાસડી ઉતારી, જે પણ છોડીને નીચેવાળા માણસે કપડું પાછુ ઉપર મોકલી દીધું આમ તેમણે સાત ગાસડી નીચે ઉતારી પછી બાગમા ઉતરેલો પુરૂષ દોરડું પકડીને ઉપર ચઢી ગયો, અને બારી બંધ થઈ ગઈ

—:~:—

પ્રકરણ ૧૬ મું.

—+—+—+—

કૃષ્ણચક્ષ કોણ?

કીશોરી, કામીની અને કમલા કૃષ્ણચક્ષના મહેલમા રહેતી હતી તે નામનોજ તીલરમી મહેલ હતો તેમા તલેસમ જેવી કંઈ નવાઈ નહોતી, તેમજ કોઈ તલેસમ સાથે તેનો સબંધ નહોતો, પણ તે મહેલ અને ત્યાનુ ધ્યાન બહુજ સુદર અને મનોહર હતા ઉંચા ચાર ડુંગરોની વચ્ચેમા લગભગ વીસ વીંધા જેટલી જમીનમા અનેક જાતના ફળકુલના ઝાડ હતા, અને ત્યાની જમીન એવી કસદાર હતી કે તે હંમેશા લીલાછમ રહેતા હતા પૂર્વ તરફના ડુંગર ઉપરથી વહેતો નિર્મળ ઝરો આ સપાટ પ્રદેશમા થઈને પશ્ચિમ તરફના ડુંગરની તળેટી સુધી વહી ત્યાની ખીણમા અદશ્ય થઈ જતો હતો આ પ્રદેશની વચ્ચેમા જે મજલાનુ એક ઘર હતું, અને ઉત્તર તરફના ડુંગર ઉપર દોઢસે ક હાથની ઉંચાઈએ એક ન્હાનો બગલો હતો, તેમા કીશોરી, વગેરે રહેતી હતી, અને તેમની સંભાળ માટે જે સીપાઈ અને દાસદાસી હતા, તેઓ નીચેવાળા ઘરમા રહેતા હતા, અને ભોજનગૃહ પણ એજ ઘરમા હતું સર્વ નોકરોને સ્વરૂપ બદલીને ત્યા રાખવામા આવ્યા હતા આ મહેલમા રહેવાને આવ્યાથી કીશોરી, વગેરે ઉદાસ થઈ હતી કેમકે, રત્નપુરથી રવાના થતી વખતે તેમણે ધાર્યું હતું કે, હવે તેઓ પિંજચગઢ જશે, એટલે તેમને કોઈ પ્રકારની ધારિત રહેશે નહીં, અને ત્યા તેમની મનકામના પૂર્ણ થશે આ

તેમની આશા માર્ગમાજ નાશ પામી કેમકે, દુશ્મનોના ભયથી તેમને આ સ્થાનમા આવીને અન્નણ્યા માણસો સાથે રહેવાનું હવે તેઓ ત્યાં આવી તે વખતે કૃષ્ણચક્ષુ ત્યાં હતો. કૃષ્ણચક્ષુ કોણુ છે અને ક્યા રહે છે, એ તેઓ જાણતી નહોતી, છતાં તેને પોતાનો સહાયક સમજતી હતી, તેમજ ચતુરે તેને માટે તેમને બલામણુ કરી હતી તેઓ ત્યાં ગઈ તેજ દીને તેમને માટે સર્વ વ્યવસ્થા કરીને ચતુરની સાથે કૃષ્ણચક્ષુ પણ જતો રહ્યો. જતી વખતે તે ક્રીશોરી, વગેરેને કહેતો ગયો કે “એકલા રહેવાથી તમે ગભરાશો નહીં. લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીને હું તમારી પાસે મોકલાવી આપીશ, એટલે તમે આનંદમા રહેશો. વળી હું પણ હું ક સમયમા તમે સર્વને લેવાને આવીશ.”

ત્રીજે દીને હમીર તેમની પાસે જઈ પહોંચ્યો, એટલે તેમને નિરાત વળી વાચનારને યાદ હશે કે, કમલા અને હમીરના હૃદય પ્રેમની ગાંઠથી બધાયલા હતા. આ સ્થાનમા બંને પ્રેમી મળવાથી તેમને બેહદ આનંદ હોવાનું. ઇદ્રદેવના મહેલમા જવાના ગુપ્ત માર્ગ સરખોજ આ તીલસ્મી મહેલમા આવવાનો માર્ગ હોવાથી અન્નણ્યો માણસ ત્યાં આવી શકે તેમ નહોતું, એ માટે હમીરે કૃષ્ણચક્ષુના વખાણુ કર્યો, અને મહારાજ કુલીનસિંહની છાવણીમા બનેલા બનાવની હકીકત ક્રીશોરી, વગેરેને જણાવી ત્રણે દાસીઓને માલતીએ મારી નાખવાની હકીકત સાંભળી તેમને ક પારી છટી, અને ક્રીશોરી બોલી—“ખરેખર! કૃષ્ણચક્ષુ દેવતાજ છે. એમની અદ્ભૂત શક્તિ, પ્રબળ બુદ્ધિ અને ચાતુર્યની કેટલી પ્રશંસા કરીએ. એમણે લખ્યું હવે તેમજ થયું.”

“આપને અત્રે તેડાવ્યા, એ એમણે નિ સંદેહ ડહાપણુનું કાર્ય કર્યું.” હમીરે જણાવ્યું—“હવે માલતી પકડાઈ છે, અને ન્હાસી જઈ શકે તેવી સ્થિતિમા પણ નથી. એના સાથી પણ લશ્કરમા હશે તો હવે પકડાયા વગર રહેશે નહીં. વળી—”

“અમને મરી ગયેલી ધારી હવે કોઈ અમારી પૂઠ પકડશે નહીં.” કમલા બોલી—“હવે બંને કુમાર તલેસમ જીતી વિજય-ગઢ પધારશે, એટલે આ સંસાર અમને સ્વર્ગ સમાન થઈ પડશે.” આમ કેટલીક વાતચીત કર્યા બાદ હમીર તે સ્થાન ફરીને જોઈ આવ્યો, અને ભોજન કરીને નિશ્ચિત થયા બાદ આડી અવળી

વાતોથી તેણે તેમને રાજ કરી તેઓ ત્યાં રહ્યા તેટલા દિવસ તેણે તેમને ઉદાસ થવા દીધી નહીં એક દીને સાંજે કીશોરી, કામીની અને કમલા બગલાની થોડેક દૂર એક શીલાપર બેઠી હતી, અને હમીર કેટલેક છોટે એક ઝાડ નીચે કંઈ બનાવતો બેઠો હતો. વાત કરતા કમલાએ કહ્યું—“હવે તો અત્રે નક્કાની બેસીને હું કંટાળી ગઈ!”

“તો પેલા ઝાડ નીચે હમીર પાસે જઈને ઝાડની છાલો ઉતારી દોરડું વણુ!” કામીનીએ ગભિરતાસહ જણાવ્યું.

“એવું હલકું કામ શા માટે કરે?” કમલા બોલી—“કીશોરીબા આજ્ઞા આપે તો હું હું ગરોની બહાર જઈ આસપાસના સમાચાર લઈ આવું અને જમાનીયા જઈ રાજા જોરાવરસિંહના હૃદયમાંથી લક્ષ્મિદેવી માટેનો પ્રેમ કેમ નાશ પામ્યો તેની તપાસ કરે. આજ સુધી એમણે એમની બબરે કહડાવી નથી!”

“એ માટે મને પણ બહુ દુઃખ લાગે છે!” કીશોરીએ કહ્યું—“એવું દુઃખ આપણને પણ નથી! રાજા જોરાવરસિંહને કારણે એ બિચારાએ સહેલા સંકટો યાદ કરતા હૈયું ભરાઈ આવે છે! રાજાજીએ તેમની આવી અવદશા કરી!”

“મને પણ ઘડી ઘડી એજ યાદ આવે છે કે, લક્ષ્મિદેવીએ રાજાજી માટે આટલા કષ્ટ સહન કર્યા તોપણ રાજાજીએ તેમની બબરે પૂછાવી નથી! એમણે સર્વ સંકટ સહન કીધા, પણ આ અતરની વેદના એમનાથી સહન કરી શકાશે નહીં! રાજા જોરાવરસિંહનું હૃદય પત્યરનું હોણું જોઈએ!” કામીનીએ જણાવ્યું.

“આવી વેદના જો મારે સહેલી પડે તો હું ક્ષણમાત્રમાં મરી જ નહીં!” કીશોરી બોલી ઉઠી—“કુનિયામાં પ્રેમનો નાશ જ થયો? રાજા જોરાવરસિંહે લક્ષ્મિદેવીમાં કંઈ એવું જોઈ શું?”

“એમનામાં એવું તે વળી શી હોય!” કમલાએ જણાવ્યું—“એમણે તો પોતાની બહેનની દાસી તરિકે રહી દુઃખના દહાડા કહાડ્યા! એમના પતિવ્રતને બદલો આવે મળ્યો!”

“કુનિયામાં આના જેવું એકે દુઃખ નથી!” કીશોરીએ જણાવ્યું, અને સામેના ઝાડપર બેઠેલા કાગડાને બતાવતા કહ્યું—“પેલો કાગડો આપણી તરફ મુખ કરીને બોલે છે, એ શું સૂચવે છે તે જોઈએ!” આમ કહી તેણે જમીનપર પડેલું ધાસનું તણખું

ઉપાડી આગળીએવડે તેની લબાઈ માપીને કહ્યું —“ આપણું કોઈ પ્રેમી અત્રે આવે છે, એમ એ સૂચવે છે !”

“ એ તમે કેવી રીતે જાણ્યું ?” કામીનીએ અભયળી સહિત પૂછ્યું —“ કાગડાની બોલી તમે સમજી શકો છો શું ?”

“ મારા માતાજીએ મને એક શ્લોક શીખવ્યો છે !” કીશોરીએ જણાવ્યું —“ તે આ પ્રમાણે છે —

કાકસ્ય વચન શ્રુત્વા ગૃહિત્વા તૃણમુત્તમમ્
ત્રયોદશ સમાયુક્તા મુનિભિ માગમાહરેત્ ।
લાભ નષ્ટ મહાસૌખ્ય મોજન પ્રિયદર્શનમ્
કલહો મરણંચૈવ કાકો વદતિ નાન્યથા ॥

આનો ભાવાર્થ એ છે કે, કાગડાની બોલી સાંભળીએ ત્યારે એક તણખલુ જમીનપરથી ઉપાડી આપણી આગળીવડે તેની લબાઈ જેટલા આગળ હોય તેમા તેર ઉમેર્યા પછી તેના સાત-સાતના ભાગ કરવા આમ કરતા એક વગે તેા એમ સમજવું કે લાભ થશે, બે વધે તેા નુકસાન થશે, ત્રણ વગે તેા સુખની પ્રાપ્તિ થશે, ચાર વધે તેા ઉત્તમ ભોજન મળશે, પાંચ વધે કોઈ રનેહીનેા મીલાપ થશે, છ વગે તેા કોઈ સંગે કે કાસ થશે, અને કઈ નહી વગે તેા સમજવું કે આપણું અથવા તેા આપણા નિકટના કોઈ સંબંધીનું મરણ થશે । આ તણખલુ છ આગળ લાખુ છે । એમા તેર ઉમેરતા આગણીસ થયા એમાથી સાતના બે ભાગ ચોદ કહાડતા બાકી પાંચ વધ્યા, એટલે શ્લોકમા જણાવ્યા મૂજબ કોઈ રનેહીનેા અવશ્ય મીલાપ થવો જોઈએ ।” આ સાંભળી કામીની અને કમલા શ્લોકની સચ્ચાર્થ વિષે શંકા બતાવી કીશોરીની મશ્કરી કરવા લાગી, એટલામા સામેની તરફ જોતા કામીની બોલી —“વાહ ! કીશોરીબાની ભવિષ્યવાણી સત્ય ઠરી । લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતીસહ ઇંદ્રદેવ આવતા જણાય છે ।”

“ કેમ ! મારા શ્લોકની હવે ખાત્રી થઈ ?” કીશોરી સહર્ષ બોલી —“ ચાલો, આપણે સામે જઈ તેમનેા સત્કાર કરીએ ।” તેઓ ત્રણે ઉઠીને ઉતાવળે તેમને તેડવા ગઈ નોકરોને રહેવાના મકાન આગળ તેઓ તેમને મળી કીશોરી, વગેરેએ ઇંદ્રદેવને પ્રજ્ઞામ કીધા બાદ લક્ષ્મિદેવી, વગેરેને રનેહી બેઠી કુશળતાના

સમાચાર પૂછ્યા, અને સર્વ વાતો કરતા બગલામા આવ્યા. ઇદ્રદેવે તો હમીરની સાથે નોકરોને રહેવાના ધરમા પોતાનો મુકામ કીવો. આજે ઝમલાએ પોતાને હાથેજ અનેક પ્રકારના સ્વાદિષ્ટ ભોજન તૈયાર કરીને સર્વને જમાડ્યા. ભોજન, વગેરેથી નિશ્ચિત થયા બાદ રાત્રીએ તેઓ સર્વ એક ઓરડામા હાસ્ય વિનોદ કરતી બેઠી.

“ઈશ્વરકૃપાએ આપણે મળ્યા એ બહુ સારૂ થયું. અમને અત્રે ગમવુંજ નહોતું!” કીશોરીએ લક્ષ્મિદેવી પ્રત્યે કહ્યું.

“બહેન! હું એ માટે પ્રભુનો પાડ માનું છું.” લક્ષ્મિ દેવીએ જણાવ્યું—“કૃષ્ણયજ્ઞ પણ અજબ મનુષ્ય છે. એ કોણ છે તે કોઈ જાણતા નથી છતાં એની આજ્ઞા સર્વ માનીએ છીએ. એમના સુચવ્યાથી તમને મહારાજાજીએ અત્રે મોકલ્યા અને અમે પણ એમની આજ્ઞાથી અત્રે આવ્યા. એ મહા બુદ્ધિશાળી અને દીર્ઘદષ્ટીવાન પુરુષ છે. તમે ત્રણેના પ્રાણ એમની વિલક્ષણ ચતુરાઈથી બચ્યા, એ જાણી અમે બેહદ આનંદ પામ્યા.”

“એ બળર તમે ત્યાંથી જાણ્યા?” કામીનીએ પૂછ્યું.

“ઇદ્રદેવ જમાનીયા ગયા હતા ત્યાં કૃષ્ણયજ્ઞનો પત્ર મળ્યો, તેમા સર્વ હકીકત લખી હતી. એ પત્રમા જણાવ્યા મુજબ ઇદ્રદેવ અમને અત્રે તેડી આવ્યા.” કમલીનીએ જવાબ આપ્યો.

“ઇદ્રદેવ જમાનીયા શા માટે ગયા હતા? રાજા જોરાવર-સિંહજીએ એમને તેડાવ્યા હતા?” કીશોરીએ પૂછ્યું.

“એમને તે શી ગરજ હોય?” લક્ષ્મિદેવી નિશ્વાસ નાખી બોલી—“પિતાજીની શોધ કરવા એ ગયા હતા, ત્યાં કૃષ્ણયજ્ઞનો પત્ર મળ્યો. વર્ષતાળ પિતાજીને છોડવી વિજયગઢ જવાના સમાચાર પણ એ પત્રથી મળ્યા. પ્રભુ વર્ષતાળનું લલ્લુ ઝરલો.”

“વર્ષતાળ સાચો ખરો! આ કાર્ય એણે ઉત્તમ કીધું.” કીશોરી બોલી—“હવે એની તપાસમા ઘણી વિચિત્ર બાબતો બહાર આવશે! કાંઈ જમાનીયાથી ઇદ્રદેવ બીજા શા સમાચાર લાવ્યા?”

“બંને કુમારના એમને દૂરથી દર્શન થયા, અને તેમની સાથે વાત કરી.” કમલીનીએ જણાવ્યું—“કુમારોએ હવે તલે સમ તોડવાનું શરૂ કર્યું છે. વળી ત્યાં એમની પુત્રી ઇદીરા મળી અને તેમની પત્નિ સર્યુને પણ એમણે કુમારો પાસે તલેસમમા જોઈ.”

“એ પણ આનંદના સમાચાર છે.” કીશોરીએ સહર્ષ જણાવ્યું અને પૂછ્યું—“આટલા દિવસ બંને ક્યા હતા?”

“બંને તલેસ્મમા કેદ હતી, પણ કુમારોને લીધે તેમના પ્રાણ બચ્યા!” લક્ષ્મિદેવીએ જવાબ આપ્યો, અને ઇંદીરા અને સર્યુની હકીકત સવિસ્તર જણાવી, જે સાબળીને સર્વને આનંદ થયો, અને કમલા બોલી હતી—“ખરેખર! હરામખોરો અને વિશ્વાસઘાતકોને જમાનીયા સ્વર્ગ સમાન થઈ પડ્યું હતું!”

“તેથી તો મારે આટલા કષ્ટ સહેવા પડ્યા, અને હજી પણ તેનો ક્યા અંત આવ્યો છે?” લક્ષ્મિદેવી નિરાશાસહ બોલી

“બહેન! જોરાવરસિંહજીએ તમારે વિષે ઇંદ્રદેવ સાથે કંઈ વાતચીત પણ નથી કરી શું?” કીશોરીએ આતુરતાથી પૂછ્યું

“કંઈ નહીં! કૃષ્ણયક્ષની આજ્ઞાનુસાર અમે બહેનોને તમારી પાસે તેડી જવાનું કહ્યું!” લક્ષ્મિદેવીએ જણાવ્યું—“કૃષ્ણયક્ષ અત્રે આવનાર છે, તે શું કરે છે તે જોઈએ! ઇંદ્રદેવને પણ એથી બહુ દુઃખ હોય છે!”

“ખરે બહેન! તમારી હકીકત સાબળી પારકા માણસનું હૃદય કમકમે તો ઇંદ્રદેવને લાગે તેમા શી નવાઈ? પિતાની પેઠે એમણે તમને પાળીપોષી મોટા કર્યા, એટલે એમનું હૃદય તો બળેજી!” કીશોરીએ કહ્યું, અને કમલીનીને પૂછ્યું—“તમે તો જોરાવરસિંહજીના બહુ વખાણ કરતા હતા, તે આવાજ કે?”

“મેં મોટા વખાણ કર્યા નથી, પણ એમની આ વિચિત્ર રીતભાત માટે મને અન્યબી લાગે છે!” કમલીનીએ જણાવ્યું—“એમની હાજરીમા કુમારોએ ઇંદ્રદેવને તમારા સમાચાર પૂછ્યા, અને આપણું સર્વને જમાનીયા તેડાવવાનું કહ્યું, તોપણ રાત્રીએ મારા દુઃખી બહેનને સંભાર્યા નહીં! હવે કૃષ્ણયક્ષ આવતી કાલે અત્રે આવી પહોંચશે, પછી શું થાય છે તે જોઈએ!”

“કૃષ્ણયક્ષ મને જમાનીયા જવાનું કહેશે તો હવે હું ત્યાં જઈશ નહીં!” લક્ષ્મિદેવી દૃઢ અવાજે બોલી—“મારા સૌભાગ્ય-રક્ષકજી મારી સંભાળ લેતા નથી તો હું શું મોહું લઈ તેમની પાસે જઈ, શા સુખ માટે આ દેહનું જતન કરું?”

“આમ છેક નિરાશ થઈ દુઃખી થાઓ નહીં!” કમલા તેને દીલાસો આપવા લાગી, એટલે કામીની બોલી હતી—“દુઃખી

ન થાય? એમનાપર હું ખના ઝાડ ઉગવામા એાછ રહીછે શુ? જેને માટે એમણે આટલા સંકટ સહ્યા, તે હવે ખોટે નામે ખબરે ન પૂછાવે તો પછી એમને હું ખ ન લાગે શુ? અરે! એ બધુ તો રહ્યું, પણ રાજાજના પ્રાણ એમની ન્હાની બહેન કમલીનીએ ઉગાર્યા, અને કારાગૃહમાથી એમને છોડવ્યા, એનો પણ એમણે કંઈ વિચાર કરવો જોઈએ! પુરૂષોના હૃદય આવા નિષ્કુર હશે?”

“વળી અભયબી જેવુ તો એ છે કે, લક્ષ્મિબાની ખબર ન લીધી તેનુ કંઈ નહીં પણ પોતાની અનુપમ પત્નિ માયાવતીને જોવાને પણ રત્નપુર પધાર્યા નહીં!” લીલાવતીએ જણાવ્યુ

“હા વળી! રત્નપુર આવીને એ કુલટાની તો એમણે જીવતે ચામડી ઉતરાવવી હતી!” કામીનીએ ઉમેર્યું આમ કેટલીક વાતો કીધા બાદ રાત્રી ઘણી વીતી જવાથી તેઓ સર્વ નિદ્રાવશ થઈ બીજે દીને કૃષ્ણચક્ષુ ત્યા આવી પહોંચ્યો. આથી તેઓ ખુશ થઈ, અને તે ઇદ્રદેવ પાસે બેઠો હતો ત્યા તેને મળવા જવાને તૈયાર થઈ, પણ એટલામા કૃષ્ણચક્ષુ તેમની પાસે આવે છે એવી ખબર હમીરે આવીને આપી, એટલે તેઓ તેની રાહ જોતી મહેલમાજ બેઠી થોડીવારમા કૃષ્ણચક્ષુ બ ગલામા આવી પહોંચ્યો. લક્ષ્મિદેવી, વગેરે સામે જઈ આદરમાન સહિત તેને દીવાનખાનામા તેડી લાવી આસને બેસાડ્યો. ઇદ્રદેવ અને હમીર તેના આસનની બને બાજુએ બેઠા, અને લક્ષ્મિદેવી, વગેરે તેની સામે બેઠી તેણે મર્વને કુશળતાના સમાચાર પૂછ્યા, એટલે કાશોગીએ જણાવ્યુ— ‘આપને પ્રતાપે અમારા પ્રાણનુ રક્ષણ થયુ, પણ નિર્દોષ દાસીઓ મારી ગઈ, એ ખોટુ થયુ!’”

“સર્વ ઈશ્વરાધિન છે! મનુષ્યનુ ધાર્યું થવુ નથી!” કૃષ્ણચક્ષુ જણાવ્યુ—“માલતીએ કેટલાક હરામખોરોસહ તમારી પૂઠ પકડી હતી, પણ એ દુષ્ટા પકડાયાથી હવે બીજા સર્વની ધારિત દૂર થઈ છે! હવે તેમનુ જોર નરમ પડી ગયુ છે! અરે! જેઓ કેદ પકડાયા છે તેમને છોડવનાર પણ હવે દોઈ રહ્યુ નથી!”

“ત્યારે હવે અમારે અત્રે છપાઈ રહેવાની શી જરૂર છે?” કમલીનીએ પૂછ્યુ

“ચારે દિશામા દુશ્મનોનુ પ્રબળ હુલ ત્યારે પણ તમે છપા રહ્યા નહોતા તો હવે તમારે તેમ શામાટે રહેવુ?” કૃષ્ણચક્ષુ મુખ મલકાવીને જણાવ્યુ, અને લક્ષ્મિદેવી, વગેરેને બતાવતા કહ્યું—“હવે

આ સર્વને અત્રે રહેવાની જરૂર નથી ! સર્વને જમાનીયા તેડી જવા માટે હું આવ્યો છું ! ”

“ આપ અમને વિજયગઢ શા માટે તેડી નથી જતા ? અથવા અમનેજ ત્યાં જવાની આજ્ઞા આપે ? ” લલિતમાતીએ પૂછ્યું

“ નહીં ! પ્રથમે તમારે જમાનીયા આવવું ! ત્યાં આવવાની મારી આજ્ઞા નથી, પણ તમે સર્વની ઈચ્છા હોવી જોઈએ ! ” કૃષ્ણચક્રે જણાવ્યું, અને લલિતમાતી પ્રત્યે કહ્યું—“ તમે જમાનીયાના રાણી છો ! ત્યાંની પ્રજા તમારા આગમનની રાહ જોતી તમને આવકાર આપવા મ્હોટી તૈયારી કરવા લાગી છે !—”

“ બસ ! જમાનીયાની રાણી થઈને હવે હું ધરાર્થ ગઈ ! ” લલિતમાતી બોલી—“ મારે હવે જમાનીયા જવું જ નથી ! ”

“ કેમ ? કંઈ કારણ ? ” કૃષ્ણચક્રે પૂછ્યું

“ આપે કરેલી સહાયતાનો બદલો આ જીવનમા વાળી શકીશું નહીં, પણ આપને વિષે અમે અનણુ હોવાથી ખુલાસો કરી શકતી નથી, એ માટે ક્ષમા કરશો ! ” લલિતમાતીએ સવિનય કહ્યું

“ ખરું ! અપરિચિત પુરુષ સમક્ષ હૃદયની વાત જણાવવી, એ કુલવાન સ્ત્રિનો ધર્મ નથી ! ” કૃષ્ણચક્રે જણાવ્યું—“ હું તમને મારી ઓળખાણ આપી શકતો નથી, પણ એટલું જણાવીશ કે રાજા જોરાવરસિંહજી મારા વડીલ પિત્રાર્થ લાઈ થાય છે, એટલે તમે મારી સાથે હૃદય બોલીને વાત કરશો, એ માટે તે તમને કપકો આપશે નહીં ! જમાનીયા આવવાની તમે ના પાડો છો તેનું કારણ હું સમજ્યો ! તમે જીવતા છો એ જણ્યા છતાં જોરાવર-સિંહજી તમને મળવા ન આવ્યા, એ માટે તમને માહું લાગ્યું હશે ?—”

“ અરે ! મળવાનું તો રહ્યું ! કટકો કાગળ લખી ખબર પૂછા વ્યા હોત તોએ સંતોષ માનત ! ” કમલીની બોલી હતી

“ અરે ! આવતાજતા માણસ સાથે ખોટે નામે સમાચાર મોકલ્યા હોત તોપણ કંઈ ધીરજ રહેત ! ” લીલાવતીએ ઉમેર્યું

“ જેવા મારા બાગ્ય ! ” લલિતમાતી દબાયેલે અવાજે બોલી

“ બોલો ! હવે એમને માહું ન લાગે શું ? ” કામીનીનું હૃદય હાથ ન રહેવાથી તે બોલી હતી—“ આપજ કહો જોઈએ કે રાજાજીની આ રીતભાત યોગ્ય છે શું ? ”

“પણ રાજાજી એમને માટે બેદરકાર રહ્યા એનો તમારી પાસે પુરાવોજ શો છે?” કૃષ્ણચક્ષુ મૂંઝવે—“ખરેખર! સ્ત્રીઓની ખુદ્ધિ વિચિત્ર હોય છે! ખરી હકીકત જણ્યા વગર ઉતાવળે વિચાર બાધતા તેમને વારજ લાગતી નથી!”

“અમે કહ્યા ઉપરાંત બીજો વધુ પુરાવો શો જોઈએ વળી?” કમલીનીએ કહ્યું—“એક દિવસ રત્નપુર ફેરો મારી ગયા હોત તો એમના પગની મેઢી ધસાઈ ન જત!”

“પણ પોતાના વડીલો સમક્ષ પત્નિને મળવા આવવાથી મર્યાદાનો લોપ ન થાય કે?” કૃષ્ણચક્ષુ જણાવ્યું—“તમે ક્યાથી જાણો કે, રાજા જોરાવરસિંહજી મહારાજ કુલીનસિંહજીના ભત્રિજ થાય છે! લક્ષ્મિદેવી પોતાનાજ ધરમા આવી, એમ જાણી એમણે પૂછગાછ કરી નહીં!—” જોરાવરસિંહ અને રાજા કુલીનસિંહ વચ્ચે આ નિકટનો સબંધ હોવાની વાત જાણી સર્વને અન્યથા સાથે આનંદ ઉપજ્યો, એટલે કૃષ્ણચક્ષુ ઉમેર્યું—“શરૂઆતમાં એ ભેદ અમે બંનેજ જાણતા હતા! તલેસમમાં બંને કુમારોને પણ એ સબંધની જાણ થઈ અને આજે મેં તમોને જણાવી! મહારાજ કુલીનસિંહજી હજી એ સબંધ જાણતા નથી!”

“સગપણ આમ ધ્રુવ હવે છતાં મર્યાદા ન લોપવાને રત્નપુર ભલે ન આવ્યા, પણ ગુપ્ત રીતે એક પત્ર લખવામાં શી હરકત હતી?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“પણ તે પોતે ઘણીવાર ગુપ્ત રીતે રત્નપુર જઈને એમને નીરખી આવ્યા હતા!” કૃષ્ણચક્ષુ જવાબ આપ્યો

“ત્યારે શું આપની એવીજ ઈચ્છા છે કે, મારા બહેન વગર તેડે જમાનીયા જાય?” કમલીનીએ પૂછ્યું

“વગર તેડે શા માટે? હું અત્રે શા માટે આવ્યો છું? આ એમના હાથનો પત્ર વાંચી જુઓ!” આમ કહી કૃષ્ણચક્ષુ પોતાના ખીસામાંથી એક પત્ર કહાડી તે મહોટેથી વાંચી સંભળાવવાને હમીરને આપ્યો. પત્રમાં નીચે મુજબ લખ્યું હતું —

“ચિરંજીવ કૃષ્ણ જોગ, લખીત ગ જોરાવરસિંહના આશીર્વાદ વાંચને ગઈ પરમનો અમારો પત્ર મળ્યો હશે આ પત્ર મળતાજ તમે જઈને તમારા સાથી અને તેમના બંને બહેનોને ઉતાવળે અત્રે તેડી આવશે બાકી વિગત કુશળ છે”

“ બહેન લક્ષ્મિદેવી માટે એમને સહજ પણ વિચાર આવતો હોય, એવું આ પત્ર ઉપરથી જણાવું નથી !” કમલીનીએ જણાવ્યું—
“ આપને પત્ર લખ્યો તેની સાથે બહેનના નામનો પણ એક પત્ર લખ્યો હોત તો એમના હાથ કુખવા ન આવત ! અરે ! મનેજ બે અક્ષર લખી મોકલવા હતા ! મને મળે ધણા દિવસ થયાથી બૂલી ગયા હશે ! રાજજી આવા સ્વાર્થિ સાથી થયા ?”

“ એમને સ્વાર્થિ કહી તમે ઉઠાવેલી ઝહેમતના ઉપકારનો બોલો એમને માથે નાખવાની ઈચ્છા છે ?” કૃષ્ણચક્ષે પૂછ્યું

“ શા માટે નહીં ? એમને માટે શું મેં થોડું કર્યું છે ? એ સર્વનો આવોજ બદલો કે ?” કમલીની ઉશ્કેરાઈ ગઈ

“ બસ ! ઉપકાર અને બદલાની વાત આવી ત્યાં સ્નેહ કેવો ? સ્નેહમા ઉપકાર અને બદલાનો મનમા વિચારજ ન આવે ! એવો વિચાર આવ્યો એટલે એક પ્રકારનો વેપાર અથવા લેવડ-દેવડ જેવું થયું ! બદલાની આશાએ કરેલા કાર્યોમા સ્નેહ હોવાનું તમે માનતા હો તો ધીરજ ધરો ! સમય આવતા ઉપકારનો બદલો તમને મળશે !” કૃષ્ણચક્ષે જણાવ્યું—“ વાર, તમારા ઉપર કાણે કાણે ઉપકાર કર્યા છે, અને તેનો બદલો તમે કેવી રીતે વાળ્યો છે, એનો તો વિચાર કરો ! બદલો મેળવવાની તમને ભુખજ હોય તો સંસારમાના ગરીબ કુખીઓને તમે શું મદદ કરશો ? તેઓ તમારા ઉપકારનો બદલો વાળી શકશે નહીં !”

“ પણ રાજ જોરાવરસિંહજી કંઈ અસમર્થ કે દીન નથી !” કમલીનીએ સહેજ શરમાઈને નીચું જોઈ કહ્યું

“ નથીજ ! ત્યારે તો રાજ જાણીને તમે તેમનાપર ઉપકાર કીધા છે કેમ ? એમજ હોય તો બદલામા તમે માગો એટલું ધન હું તેમની પાસેથી તમને અપાવીશ !” કૃષ્ણચક્ષે હસીને જણાવ્યું

“ પણ હું કંઈ ધનની ભુખી નથી !” કમલીનીએ કહ્યું

“ સ્નેહની ભુખ હશે !” કૃષ્ણચક્ષે જણાવ્યું—“ સ્નેહના ભુખ્યા માણસે બીજાપર ઉપકાર કરતા સમર્થ અને અસમર્થ વચ્ચે અંતરજ રાખવો નહીં ! તમારા આ વિચારો હોવાથી કોઈ ગરીબનું તમારે હાથે ભલું થવાનું નથી ! તમે કરેલા ઉપકારના બદલામા તેની પાસેથી સ્નેહ મેળવીને તમે આનંદ પામશો નહીં !”

“ એક ગરીબ લિખારી પણ સ્નેહભાવ દેખાડી પોતાના પરના ઉપકારનો બદલો વાળી શકે છે, પોતાના સહાયકને અતરના આશિર્વાદ આપે છે । ” કમલીનીએ જણાવ્યું

“ તમારો ઉપકાર માનવાથી તમને સંતોષ થતો હોય તો રાનજી પાસે આવીને પૂછા કે તે તમારો ઉપકાર માને છે કે નહીં ? અને માનતાજ હોય તો જેવી રીતે લક્ષ્મિદેવીએ પોતાના પરના ઇંદ્રદેવના ઉપકાર પ્રગટ કરવાને કહ્યું તેમ તમારા ઉપકારનો આખા શહેરમા ઢઢેરો ફેરવવાનું કહેજો । ” કૃષ્ણચક્ષુ ઠાવકે મુખે જણાવ્યું

“ ઇંદ્રદેવના ઉપકારનો બદલો હું વાળી શકું તેમ નથી । ” લક્ષ્મિદેવીએ કહ્યું—“ ઉપકારનો ઢઢેરો ફેરવ્યાથી શું થાય ? ”

“ રાજા જોરાવરસિંહ એમજ ધારીને મુગા રહ્યા હશે, અને અંતઃકરણમા તમારા વખાણ કરતા હશે । ” કૃષ્ણચક્ષુ જણાવ્યું

“ બહેન ! આ તકરાર કરવાની જરૂર નથી । ” લક્ષ્મિદેવીએ કમલીની પ્રત્યે કહ્યું—“ હું કમાજ પચાતનો અત આણ ! ” આમ કહી તે કૃષ્ણચક્ષુ પ્રત્યે બોલી—“ જ્યાં માફ માન નહીં, મારે માટે સ્નેહ નહીં, ત્યાં આવવાની મારી ઈચ્છાજ નથી । ”

“ લલે ! પણ હું બીજી વાત કહું । ” કૃષ્ણચક્ષુ કહ્યું—“ રાનજીએ તમારા પર પત્ર ન લખ્યો, એ માટે તમને સંતોષ થતો નથી ? પત્રને બદલે મને મોકલ્યો, એ પણ તમને ગમ્યું નહીં । ઠીક ! ઉપકાર પ્રગટ કરવાનો માર્ગ તમેજ શીખવ્યો છે, એટલે હું કહું કે, મેં પણ તમારા પર ઉપકાર કર્યો છે ! ”

“ આપના તો અમારા ઉપર અસખ્ય ઉપકાર છે ! અમારા ૩ વેરવામા આપના ઉપકાર ભર્યા છે । ” કમલીનીએ કહ્યું

“ ત્યારે હુંજ તમારો કૃતજ્ઞ રાજા જોરાવરસિંહ થઈ જાઉં તો ? ” કૃષ્ણચક્ષુના શબ્દોથી સર્વ ચમકી ગયા લક્ષ્મિદેવી, કમલીની અને લીલાવતી અન્યબિસહ તેનું મુખ જોઈ રહી કૃષ્ણચક્ષુ પોતાના મુખ ઉપરથી આમડી સરખી બોલ ઉતારી દૂર ફેંકી દીધી તેનું અસલ સ્વરૂપ જોતા કમલીની સહર્ષ થીસ પાડી બોલી ઉઠી—“ કાણ ? રાજા જોરાવરસિંહજી । ”

પ્રકરણ ૧૭ મું.

માયાવંતી છટકી—નવી બાજી.

માયાવંતીની દાસી-સખી લીલાને આપણે ભૂલી જ ગયા ખીજરખા અને દારોગાની મદદથી રત્નપુરના કીર્તીમા છૂપી રીતે પ્રવેશ કરવાની માયાવંતીએ બાજી રચી હતી, ત્યારે લીલા તેની સાથે હતી રત્નપુરમાં દાખલ થતા પહેલા માયાવંતીએ પોતાનું રક્ષણ કરવાની મતલબથી તેને પહાડની તળેટીમાં રાખી હતી બેહોશીની અસરવાળા દારૂની ગોળી ફેડવાનો તમચો લીલાને આપીને માયાવંતીએ તેને કહ્યું હતું કે—“હું ખીજરખાની કુમકપર રત્નપુરમાં જાઉં છું ! રાજા કુલીનસિંહના અધ્યારોની ચાલાકીથી કદાચ પકડાઈ જવાનો ભય રહે છે, માટે આ તમચો તારી પાસે રાખ, અને પહાડની તળેટીમાં રહીને અમારી ખબર કહાડ્યા કરજે ! કદાચ હું પકડાઈ જાઉં તો આ તીલરમી તમ ચાની મદદથી તું મને છોડવવાની તજવીજ કરજે ! એની ગોળીઓ અને તે બનાવવાની રીતોનો તામ્રલેખ પણ હું તને આપતી જાઉં છું !” પછી દારોગો, ખીજરખા અને માયાવંતી કેદ પકડાયાના સમાચાર પહાડની તળેટીમાં પડાવ નાખી રહેલા ખીજરખાના લશ્કરમાં મળ્યા, એટલે લીલાએ પણ તે જણ્યા, અને ત્યારથી તે છાવણી છોડીને બીજે સ્થાને સંતારી રહી રાજા કુલીનસિંહ વિજયગઢ તરફ વિદાય થયા ત્યાંસુધી તે પણ ત્યાંથી ખસી નહીં, તેથી બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહ, વગેરે રત્નપુરના ભોયરામાં દાખલ થયાની હકીકત પણ તેની જાણમાં આવી હતી મોહીની, માલતી અને બલદેવસિંહે અધ્યારોની મદદથી કુમાર કલ્યાણસિંહને કારાગૃહમાંથી છોડવો, ત્યારે કેસરીકુમારને પણ છોડવો હતો, પણ તેનું શરિર આરોગ્ય ન હોવાથી બલદેવસિંહે તેને પોતાના અધ્યારો સાથે બલદેવગઢ મોકલી દીધો હતો તમામ ખટપટનો અંત આવતા રાજા કુલીનસિંહ કેદીઓને લઈને રત્નપુર જવાને ત્યાંથી નીકળ્યા ત્યારે લીલા પણ માયાવંતીને છોડવવાની પેરવીમાં છૂપે વેષે તેની છાવણી સાથે ગઈ એ મુસાફરી દરમિયાન કીરોરી, કામીની અને કમલાના ખુન પણ તેની નજર આગળજ થયા

હતા ત્યાસુધી પોતાનું કાર્ય પાર પાડવાની તેને તક મળી નહોતી પછી માલતી કેદ પકડાયાથી દુશ્મનો માટે રહેજ બેફીકર બનીને રાજા કુલીનસિંહે પોતાની મુસાફરી આગળ ચલાવી, ત્યારે તે જે તથુમા માયાવતીને રાખવામાં આવતી હતી તે તથુની આસપાસ ફરીને તેમાં દાખલ થવાનો લાગ શોધવા લાગી ચાલીશ સીપાઈ ખુલ્લે હથીયારે તથુને વારાફરતી પહેરો ભરતા હોવાથી તે ધણી દીન પોતાની ધારણામાં ફાવી નહીં

એક દીને જ ગલમાં રાજા કુલીનસિંહની છાવણી પડી હતી સંધ્યાકાળે એકાએક આકાશ વાદળાથી ઘેરાઈ વીજળીના ચમકારા થવા સાથે પવન જોરથી ફુકાવા લાગ્યો રાત્રી પડતા મૂસળધાર વરસાદ વરસવા લાગ્યો વરસાદ અને પવનનું જોર એટલું વધી ગયું કે છાવણીમાંના સર્વ માણસોને બહુ હેરાનગતી ભોગવવી પડી કેટલાક ખુલ્લા મેદાનમાંજ પડી રહેતા હતા, તેઓ આ તોફાનથી દુઃખી થઈ આશ્રયના સ્થાનની શોધમાં ફાફા મારવા લાગ્યા મહારાજા કુલીનસિંહ અને દીવાન ચતુરસિંહે તેમના રક્ષણ માટે બની શકતી દરેક તજવીજ કરી સેકડો માણસોને પોતાના તથુઓમાં આશ્રય આપ્યો, છતાં સેકડો માણસોને ખુલ્લા મેદાનમાં રહેવું પડ્યું આ વખતે લીલાને પોતાની ધારણા પાર પાડવાનો લાગ મળ્યો જે તથુમા માયાવતી અને દારોગો કેદ હતા તેનાથી પચાસેક હાથને છેટે આવેલા એક ઝાડપર તે ચઢી ગઈ તથુની આસપાસ પહેરો ભરતા સીપાઈઓ પણ વરસાદને લીધે તથુમા ભરાઈ ગયા હતા, એટલે ઝાડપર ચઢતા પકડાઈ જવાની તેને ધારિત નહોતી ઝાડપર બેસીને તેણે વિજળીના ચમકારાથી જોઈને પોતાની પાસેના તીલરમી તમચાની તથુ ઉપર બરોબર નેમ તાકીને એક ગોળી મારી, જે તથુ ચીરીને અદર ઉભેલા એક સીપાઈના શરિરપર પડીને ફૂટી સીપાઈના શરિરપર ગોળી પડવાથી તેને કંઈ ઈન્જ થઈ નહીં હવાઈ ગયેલા ફટાકડા સરખો અવાજ થઈ તે ફાટી જઈ તેમાંથી બેહોશીની અસરવાળો ધૂમાડો નીકળી આખા તથુમાં પ્રસરી ગયો માયાવતી પોતાના દૂર્ભાગ્ય માટે શોક કરતી બેઠી હતી, તેની પાસેજ તે ગોળી જમીનપર પડી, એટલે અવાજ થતા તે ચમકીને તે તરફ જોતા તરતજ સમજી ગઈ કે, લીલાને પોતે આપેલ તમચામાંનીજ તે રોલી ચડાવે

આજ સુધી તેણે પોતાના છટકારાની આશા છોડી હતી, પણ આ ગોળીથી તેના અત કરણુમા નવી આશા ઉત્પન્ન થઈ દુનિયામા પોતાને મદદ કરનાર એક માણસ છે, એમ જાણી તે સાવધ થઈ બેહોશીની અસરવાળો ધૂમાડો તણુમા ચારે તરફ ફેલાતો હતો તે આતુરતાથી તે જોવા લાગી છટકારાની નવી આશાથી તેનું હૈયું ઉછળવા લાગ્યું તે ધૂમાડાની અસરથી પોતે બેહોશ થઈ જશે એમ તે જાણતી હતી, તોપણ ચારે તરફ આન દ ભરી નજર ફેરવવા લાગી, એટલામા ખીજ ગોળી તણુમા આવી પડી માયાવતી અને દારોગા સિવાય ખીજ સર્વ એ ગોળીએ જોઈ અન્યથા થયા ગોળી છોડતી સમયે તમ ચામાથી અવાજ થતો હોત તો તે સાબળી તેમને શક ઉપજ્યો હોત અને તપાસ કરવાને કોઈ તણુની બહાર ગયા હોત સર્વ અન્યથીસહ એક ખીજનું મુખ જોતા ઉભા રહ્યા, એટલે ત્યા પ્રસરેલા ધૂમાડાની તેમનાપર અસર થવા લાગી જોતજોતામા તણુમાના સર્વ માણસોને ચક્રર આવવા લાગ્યા, અને તેઓ બેહોશ થઈ પડ્યા માયાવતી અને દારોગાની પણ તેવીજ હાલત થઈ લીલા થોડીવાર ઝાડપરજ બેસી રહી તે અરસામા કોઈ તણુની બહાર આવ્યું નહીં ત્યારે તેની ખાત્રી થઈ કે, તણુમા સર્વ બેહોશ થઈ ગયા હશે વરસાદનું જોર હજી ચાલુ હતું તેણે ઝાડપરથી ઉતરી તણુની પાસે જઈ જમીનપર સુઈને તણુની કનાત ઉંચી કરી જોયું તો સર્વને બેહોશ પડેલા જોયા તરતજ કનાત કાપી તેણે તણુમા દાખલ થઈ મહામહેનતે માયાવતીને શોધી કહાડી તેના હાથપગમાની બેડીઓ કાપી નાખી અને લખલખો સુધાડી તેને શુદ્ધિમા આણી લીલાને જોતાજ માયાવતી ધીમે અવાજે બોલી— “ખૂબ કરી બહેન! ઠીક આવી પહોંચી! હવે દારોગાને છોડવાની કઈ જરૂર નથી.” આમ કહેતી તે ઉભી થઈ અને લીલાને હાથ પકડી તણુની બહાર નીકળી છાવણીમાથી બે અશ્વ ચોરી લાવવાની લીલાએ પોતાની મરજી જણાવી, પણ માયાવતી તે માટે ખોટી થઈ જ નહીં, અને આ તોફાનમા ખંને જણી એક તરફ ઉતાવળે ચાલી નીકળી છાવણીની બહાર નીકળી તેઓ જીવ લઈને ન્હાસવા લાગી અધકારને લીધે તેઓ અથડાતી કુટાતી અને ઠોકરો ખાતી લગભગ બે કલાક સુધી ચાલી, જે બાદ વરસાદ બધ પડી જઈ આકાશ સ્વચ્છ થઈ ગયું, અને ચ દ્રનો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો આથી

પ્રભાત થતા સુધી વિદ્યામ લીધા વિના ચાલીને તેઓ ઘણે દૂર નીકળી ગઈ રાજમહેલના સુખવૈભવમા રહેલી સકામળ માયાવતી આમ ઉધાડે પગે જ ગલમા ચાલવાથી તેના પગમા છાલા પડી આવ્યા.

આકાશ વાદળાથી ઘેરાયલું હોવાથી સૂર્યનો તાપ પડતો નહોતો. તેઓ વાતો કરતી ધીમે ધીમે ચાલી જતી હતી તે આખો દિવસ તેમણે ચાલ્યા કીધું સાજ પડતા તેઓ એક પહાડની તળેટીમા જઈ પહોંચી, જ્યાં નિર્મળ ઝરો વહેતો હતો અને જ ગલી ફળકુલના કેટલાક ઝાડ પણ હતા ત્યાં પહોંચતા લીલાએ કહ્યું—“હવે દુશ્મનોના ડરથી નહાસીને મરવાની જરૂર નથી. આપણે બહુ દૂર નીકળી આવી છઈએ. વળી આપણે આડેઅવળે માર્ગે આવેલ હોવાથી અત્રે નિશ્ચિત થઈ વિદ્યામ લઈશું તો ધારિત નથી. ફળકુલ ખાઈને આપણા આત્માને સંતોષીએ. આ સ્થાન ઠીક છે. આપણા સ્વરૂપ પણ બદલી લઈએ કે, ઓળખાઈ જવાનો ભય ન રહે!” લીલાની આ સલાહ માયાવતીને ઠીક લાગી ઝરામા હાથમુખ ઘોઈ સ્વસ્થ થયા બાદ લીલા થોડાક ફળ તોડી લાવી તે તેમણે ખાધા અધાર થાય તે પહેલાં તેમણે પોતાના સ્વરૂપ બદલી નાખ્યા આમ નિશ્ચિત થઈ તેઓ બેઠી, એટલે માયાવતી બોલી—“બહેન! હવે નિરાત થઈ. ખરેખર! મેં તો જીવનની આશા છોડી હતી. તારી મદદથી જીવતી રહી છું!”

“બાઈ! આપના સર્વ નોકરો નિમકહરામ થયા, પણ હું તેવી નથી.” લીલા ભાર દઈને બોલી—“આપને કારાગૃહમાથી છોડાવ્યા નહોતા ત્યાંસુધી અનાજનો દાણો પણ મેં સુખમા નાખ્યો નથી. આજ સુધી ફળ ખાઈનેજ રહી છું.”

“બહેન! તારો ઉપકાર જીવિતપર્યંત ભૂલીશ નહીં. તને સગી બહેન સમાન ગણી હું રહીશ તેવી સ્થિતિમા રાખીશ. આ પ્રાણુ તે બચાવ્યા છે તો જીવતી છું ત્યાંસુધી હું એની માલીક છે.” માયાવતી લીલાને સ્નેહથી ભેટતા બોલી. લીલાએ પોતાની પાસેનો તીલસ્મી તમચો માયાવતીને આપ્યો, જે લઈને થોડીક ગોળીઓ લીલાને પાછી આપતા તે બોલી—“આ ગોળીઓ તારી પાસે રાખ. તમચા વગર પણ એ કામની થઈ પડશે. ગોળી જમીનપર ફેંકીશ તોપણ ફટાકડાની માફક કુટી એની અસર થશે!”

લીલાએ ગોળાએ પોતાની પાસે રાખી, અને પૂછ્યું—“હવે આપણે શું કરીશું અને ક્યા જઈશું?”

“શું કરવું એ તું કહે બહેન? મારો વિચાર એવો છે કે, જોરાવરસિંહ અને કમલીનીને દુનિયામાથી દૂર કરવા જોઈએ! કીશોરી, કામીની અને કમલાને માલતીએ મારી નાખી, એમા શું વળ્યું? જોરાવરસિંહ અને કમલીનીને મારી નાખવા માટે એણે એટલી ઝહેમત જઠાવી હોત તો અત્યારે હું તલેસમની રાણી થઈ બેઠી હોત.” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ખરૂં! અરે! સામે પેલો સ્વાર કોણુ જાય છે? રામદીન જોવો જણાય છે! પચકલ્યાણુ ઘોડી પણ આપણી અશ્વશાળામાની જ જણાય છે.” લીલા સામેની તરફ જોતા બોલી

“હા! એ તો મારી સ્વારીની જ ઘોડી! રામદીન જ છે! એને પકડીએ તો જોરાવરસિંહના સમાચાર મળે.” માયાવતી બોલી હતી, અને તેણે તમ ચામા ગોળી ભરીને તે સ્વારપર મારી ગોળી ઘોડીની ગરદનપર લાગીને ફુટી આથી ઘોડી ભડકીને ઉછળી પણ ગોળીમાથી નીકળેલા ધૂમાડાની અસર સ્વાર અને ઘોડીપર થતા વાર લાગી નહીં તરતજ સ્વાર બેહોશ થઈ ઘોડીપરથી નીચે પડ્યો, અને ઘોડી પણ બે કદમ જઈને બેહોશ થઈ પડી તરતજ માયાવતી અને લીલા તેમની પાસે દોડી ગઈ, એટલે લીલાએ કહ્યું—“પહેલા એના હાથપગ બાંધીએ!”

“જરૂર નથી! રામદીન એવો હઠીલો છે કે, પૂછવાથી ખરો ભેદ કદી બતાવશે નહીં! એના ખીસા તથા કપડામા તપાસ કર! જો કંઈ મળે છે.” માયાવતીએ જણાવ્યું, એટલે લીલા તેના ખીસા તપાસવા લાગી ખીસામા હાથ નાખતા તેના હાથમા હીરાની એક વીંટી અને એક ખુલ્લો પત્ર આવ્યા પત્રમા શું લખ્યું છે, એ પહેલા જણવા માટે તેણે પોતાની અઈમારીની થેલીમાથી હીવટ કહાડી પ્રગટાવી, એટલે માયાવતીએ તેના હાથમાથી વીંટી લઈ જોઈ તો તેપર હીરાઓની વચ્ચે “શ્રી જોરાવર” એટલા શબ્દો કાતરેલા જોતાજ તેના રૂવા ખડા થઈ ગયા મનને સ્થિર કરી તે પત્ર વાંચવા લાગી, જેમા નીચે મૂળજ લખ્યું હતું.—

“વેણીપ્રસાદ જોગ, લખીત ગ જોરાવરસિંહ, જત લખવાનું જે, આજે કૃષ્ણચક્ષુના નામનો અત આવી ગયો છે જેને માટે

એ સ્વરૂપ ધારણ કીધું હતું તેને જણાયું છે કે, જોરાવરસિંહ એજ કૃષ્ણચક્ષુ છે આ માણસને અમારી મહોરની વીટી આપી તમારી પાસે મોકલ્યો છે અમારી અગૂઠી એની પાસે રહે ત્યાસુધી એની આજ્ઞાને અમારી આજ્ઞા પ્રમાણે સર્વેએ માનવી, એ ધ્યાનમા રાખજો ત્રણસો ઘોડેસ્વાર અને ચાર રથ એની સાથે તાકીદે પીપલીયા ધાટીમા મોકલી આપજો, અને સાથે ભોજન, વગેરેની સર્વ સામગ્રી મોકલજો કીશોરી, કામીની, લક્ષ્મિદેવી, કમલીની, વગેરેને લઈ અમે પરમદિવસે-રવિવારે સંધ્યાકાળે ત્યા આવી પહોંચીશું”

પત્ર વાચતા માયાવતીના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહીં પત્ર લીલાના હાથમા આપતા તે બોલી—“જોરાવરસિંહજ કૃષ્ણચક્ષુ હશે, એવો સ્વપ્ને પણ મને થક હપજ્યો નહોતો ! હાથ ! પાછલા બનાવો યાદ કરતા કે પારવ છૂટે છે ! જોરાવરસિંહે મારી બહુજ માઠી દશા કરી ! મને હજી દુઃખ દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે !-”

“ચિંતા નહીં ! કૃષ્ણચક્ષુનો ભેદ પ્રગટ થયો છે તો આ અગૂઠી અને પત્ર આપણને અમૂલ્ય છે !” લીલા ભાર દઈને બોલી—“એમની મદદથી ચાલાક અઠિયારોની આખોમા ધૂળ નાખી જોરાવરસિંહ અને તેના સહાયકોને હુ કેવા રીખાવીને મારીશ, તે આપ હવે જોશો ! આપના અઠિયારોએ જે ન કરી બતાવ્યું તે હું કરી દેખાડુ તોજ માફ નામ લીલા ! હવે ચાલો !”

“આ છોકરાને અત્રે આમજ પડ્યો રહેવા દઈશું ?”

“ના ! એ શુદ્ધિમા આવી જમાનીયા અથવા જોરાવરસિંહ પાસે જઈ આપણી બાજુ ધૂળ મેળવે ! એને જીવતોજ નહીં રાખીએ !” આમ કહી લીલાએ બજાર કહાડી એકજ ઝટકે રામ દીનનુ માથું કાપી નાખ્યું પછી તે ઘોડીની બેઠોશી દૂર કરવાના હપચાર કરવા લાગી ઘોડીને ચૈતન્ય આવતા તેઓ તેપર સ્વાર થઈ જ ગલ તરફ ચાલી વાતચીત દરમ્યાન માયાવતી બોલી—“ખરેખર ! અગૂઠી અને પત્ર ઈશ્વરી મદદ સમાન આપણા હાથમા આવ્યા, એ ભવિષ્યના સુખની આશા આપે છે !”

“એમા શકાજ નથી !” લીલા બોલી—“જોરાવરસિંહ હવે ખરોખર સપડાયા છે ! આપણે અત્યારે એકલી છઈએ ! થોડા સીપાઈ આપણી સાથે હોત તો જોરાવરસિંહ, કીશોરી, લક્ષ્મિદેવી, સર્વને સહજમા કેદ પકડી લીધા હોત !”

“ હવે એમનું કાટણ કહાડી નાખવાની તજવીજ કરજે ! બહેન ! અગૂઠી અને પત્રથી એ કામ સહેલાઈથી પાર પડશે ! ”

“ મેં પણ એજ વિચાર કર્યા છે ! આપને કોઈ સલામત સ્થાને પહોંચાડ્યા પછી જમાનીયા જઈ પત્ર દીવાનજીને આપુ ! ”

“ બહેન, હવે રામદીનનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ઘોડીપર સ્વાર થઈ ઉ જમાનીયા જા ! પત્રમા લખ્યા મૂળખ ઉ કહીશ તે દીવાન માનશે, એટલે જોરાવરસિંહના લખ્યા મૂળખ ખોરાકની સામગ્રી લઈ પીપલીયા ઘાટી જાય ત્યારે તેમા ઉ સહેલાઈથી ઝર મેળવી શકીશ ! બસ ! સંખ્યાબધ દુશ્મનોનું સાથે કાસળ પતી જશે ! પણ સંભાળજે બહેન ! જોરાવરસિંહ આજકાલ ચાલાક બની ગયો છે, કદાચ તારો ભેદ જાણી ન જાય ! ”

“ મને એજ ધારિત લાગે છે ! ખાવાપીવામા તે બહુ સંભાળ રાખતા હશે અને પારકાના હાથનું ભોજન ખાતા નહીં હોય ! એમને ઠગવાનું કામ મુશ્કેલ છે, પણ આ વીંટીની મદદથી હું કેવી ચાલાકીથી એમને સપડાવુ છું તે પણ જોશો ! ”

“ મને બીજોજ વિચાર આવે છે ! તારે બદલે હુંજ દીવાનની પાસે જઈતો ? આપણી પાસે નાણાની તગી છે, એટલે જમાનીયા જઈ તો યુક્તિથી તીલસ્મી બાગમા જઈ ઝવેરાત અને સોનું ઉપાડી લાવું ! ત્યાના ખબરનાની મને ખબર છે ! આપણી પાસે ધન હશે તો સીપાઈઓનો બદોબસ્ત કરી શકાશે ! ”

“ એ ખરૂં, પણ હું તમને દીવાન પાસે જવા નહીં દઉં ! તમે ત્યા પકડાઈ જાઓ તો હું કંઈ કરી શકીશ નહીં ! પૈસાની બાબતમા ચિંતા કરશો નહીં દીવાન પાસેથી રથ તેમજ ખાવા પીવાની સામગ્રી લઈશ ત્યારે થોડુંક ઝવેરાત અને મહોરો પણ રથમા મૂકવાનું તેને જણાવીશ ! વીંટીના પ્રતાપે એ મારૂં કહેવું નહીં માને ? એ ઝવેરાતનો રથ માર્ગમાથીજ ગૂમ કરતા શી વાર ! મને તીલસ્મી બાગમા ઠેકાણું બતાવો તો હું ત્યાથી ઝવેરાત લેતી આવીશ ! ”

“ દીવાન પાસેથી કંઈ મેળવવાની આશા થોડી છે ! તેની પાસે અમૂક હદ સુધીજ નાણું રહે છે ! ઝવેરાત તો તેની પાસે રહેવુંજ નથી ! કદાચ હમણા રહેવું હોય તોપણ જે વસ્તુ ઉ માગીશ તે તેની પાસે નહીં હોય તો એને તારાપર વહેંચ આવશે,

અને આપણી બાજુ ઉંધી વળશે ! હું તને તીલરમી બળનાનો માર્ગ બતાવીશ તેમથી અને તેટલું લાવજો ! પણ મને ક્યા રાખી જઈશ ?”

“ હતાવળમાં ચોખ્ખું સ્થાન તો મળશે નહીં, પણ પહાડ-માની કોઈ ગુફામાં એ દીન ગાળજો, એટલામાં હું કામ કરીને પાછી આવીશ ! જમાનીયા જવામાં હવે ઢીલ થશે તો તમામ બાજુ ઉંધી વળી જશે ! ઢીલ થવાથી જોરાવરસિંહ કદાચ બીજા માણસને ત્યાં મોકલે તો વીંટી અને પત્રનો ભેદ છૂપો રહેશે નહીં ! ”

આમ વાતચીત કરતી તેઓ જ ગલમાં મુસાફરી કરવા લાગી

પ્રકરણ ૧૮ મુ.

ચડાળ ચોકડી-નવી બાજુ.

બલદેવસિંહ અને કલ્યાણસિંહે રત્નપુરપર જ્યારે ચડાઈ કરી ત્યારે તેમની સાથે માલતી અને મોહીની હતી, એ આપણે જાણીએ છીએ વર્ષતાળ અને સૂરજસિંહે માલતીને કેદ પકડી પણ મોહીની રત્નપુરમાં બલદેવસિંહ સાથે નહોતી ત્યારે તે ક્યા જતી રહી તે વાચનારને જાણવું છે ?

મોહીની ગયાજી અને રાજગૃહીની રાણી હતી, ત્યારે તેના અમલમાં રાજ્યની સત્તા ત્રણ અમલદારોના હાથમાં હતી દીવાન અમિદત્ત, સેનાપતિ કુબેરસિંહ અને કેદારમલ કોટવાલ રાજ્યના સુખવૈભવ ભોગવતા હતા, અને એ ત્રણે ઉપર મોહીનીનો વિશ્વાસ હતો. તેઓ મોહીનીના આશક હતા, પણ કુબેરસિંહ અને કેદારમલની એ તૃષ્ણા પૂર્ણ થઈ નહોતી મોહીનીની રાજ્યસત્તાનો અત આખ્યો ત્યારે કેદારમલ કોટવાલને ચક્રોચે મોહીનીનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને કેદ કીધો હતો, અને દીવાન અમિદત્ત કેટલાક દિવસો પછી કીશોરીને માટે એક ગુફામાં માર્યો ગયો હતો. સેનાપતિ કુબેરસિંહે મોહીનીના રાજ્યમાં સર્વથી વધુ ધન ભેગું કર્યું હતું, અને તે તદ્દન ખચી ગયો હતો કેમકે, સમયને અનુસરીને તે પોતાની તમામ માલમીલજત લઈને ગયાજીથી નહારી પોતાની જન્મભૂમી મુરશ્વદાબાદમાં જઈ રહ્યો હતો. મોહીનીનું હીલચાલપર તે હમેશા નજર રાખતો હતો કેમકે, મોહીનીને

મોહ હજી તેના અત કરણમાથી ગયો નહોતો. મોહીનીએ ગયા-
જીનું રાજ્ય ગ્રમાવ્યા છતાં 'ભાગ્યું તોએ ભર્યું' એ કહેવત મૂજબ
તેની પાસે પુષ્કળ ધનમાલ હશેજ, એમ ધારી તેમજ તેના
સૈદ્યનો નાશ થયેલો ન હોવાથી કુબેરસિંહ હજી તેને ચહાતો
હતો! વળી સમય આવતા તેને મદદ કરવા તેણે ન્હાનું લશ્કર
પણ લેગું કર્યું હતું. માલતીને વધતાળે કેદ કીધા બાદ બલદેવ-
સિંહ, કલ્યાણસિંહ અને મોહીની રતનપુરની તળેટીમા જઈ રહ્યા
હતા, ત્યારે એક દીને સાળે મોહીની જ ગલમા એકલી ફરતી
હતી, તેવામા એક સ્વારે આવી એક પત્ર તેને આપી તાકીદે
તેનો જવાબ માગ્યો. એ પત્ર કુબેરસિંહનો હતો, જેમા નીચે
મૂજબ લખ્યું હતું —

વહાલા રાણી મોહીની,

આપની ગાંઠી અવસ્થા થવાથી મને બેહદ દુઃખ ઉપજે છે.
આપની સ્થિતિ કર્મનુસાર બદલાઈ જવાથી આપ મારાથી ઘણા
દૂર થયા છતાં મારા હૃદયમહીરમા આપની મૂર્તિ સ્થાપન કરી
નિરતર તેનું પ્રેમભાવે પૂજન કરું છું! આથી અથાગ ઝહેમત
ઉઠાવી આપને મદદ કરી રાજ્યગૃહીનું રાજ્ય મેળવી આપવા
જેટલો હું બળવાન થયો છું! અગ્નિદત્તપર આપનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ
હતો! તેને માટે આપે ઘણું કર્યું છતાં તે દગલબાજ અને બેક-
દર નીવડ્યો તે કહેવાની જરૂર નથી! આપ મારી તરફ બેદરકાર
હતા છતાં આપના પ્રેમપાસમા બધાયલો હું તન, મન અને
ધનથી આપને મદદ કરવા અને આપને માટે પ્રાણ આપવા
તૈયાર છું! આપને ગમે તો આ માણસ સાથે મારી પાસે આવજો,
અથવા મને આપની પાસે તેડાવજો. આ પત્ર લાવનાર મારો
વિશ્વાસુ અર્ધચાર છે — આપનો કુબેરસિંહ

આ પત્ર મોહીનીએ ખૂબ ધ્યાનથી વાંચ્યો, અને કેટલીક
વાર વિચાર કરીને પત્ર લાવનાર માણસને પૂછ્યું — “કુબેરસિંહ
ક્યા છે?”

“અત્રેથી થોડા અંતરપરજી!”

“ત્યારે એ પોતેજ અત્રે શામાટે ન આવ્યા?”

“બલદેવસિંહ સાથે આપને કેવો સંબંધ છે તે જાણ્યા વિના
અત્રે આવવું સેનાપતિજીને યોગ્ય લાગ્યું નહીં!”

“બહુ સારૂ ! તમે એને સત્વર મારી પાસે તેડી લાવો ! આવતા કેટલી વાર લાગશે ?”

“અરથો કલાક !” આમ કહી તે સ્વાર ચાલ્યો ગયો મોહીની તેની રાહ જોતી ત્યા ફરવા લાગી તે ખુશમિનજમા જણાતી હતી તે કુબેરસિંહના હસ્તાક્ષર ઓળખતી હોવાથી કોઈ દુશ્મનની ચાલાકીની તેને ધારિત નહોતી સૂર્યાસ્ત થતા પહેલા કુબેરસિંહ પેલા અર્ધચાર સહિત તેની તરફ આવતો જણાયો ભભકાદાર પોશાક અને રત્નજડિત શીરપેચ પહેરી તેણે ઠાઠ કીધો હતો મોહીની પાસે આવી તેઓ બંને અશ્વપરથી નીચે ઉતર્યા, અને કુબેરસિંહે તેને નમન કરી કહ્યું—“લાખે સમયે ઈશ્વરરૂપાથી આપના દર્શન થયા ! દાસીઓએ ભડકાવ્યાથી આપ છૂપી રીતે મહેલમાંથી નહાસી ગયા તે સમયે આ શુભેચ્છક કુબેરને યાદ ન કાઢ્યો તે માટે મને બહુ દુઃખ લાગે છે ! દીવાન અમ્મિદત્તના ભયથી આપે તેમ કયું હશે, પણ પાછળથી તો મને યાદ કરવો હતો !” મોહીનીએ તેનો હાથ પકડી દયામણું મુખે જણાવ્યું—“મહેલ છોડ્યા બાદ હું એવી હેરાન થઈ ગઈ કે, મને કંઈ સુઝયું નહીં ! રાજગૃહીમા રાજા કુલીનસિંહે પોતાની સત્તા ખેંસાડ્યાના બબર સાબળી મારા હોશજ હડી ગયા હતા ! તે પછી મેં તજવીજ કરી હોત, પણ ગયાજમા અમ્મિદત્તની પુત્રી કામીનીએ મારી અવદશા કરી મને નકામી કરી નાખી !” આમ કહી તેણે કાડા વગરનો પોતાનો હાથ બતાવ્યો

“એ આખું કુટુંબજ નિકમહરામ નીવડયું, પણ ઈશ્વરે અમ્મિદત્તને કેવા ક્રોધે માર્યો !” કુબેરસિંહે જણાવ્યું

“માવતીએ એના ખુનની વાત મને જણાવી હતી !” આમ કહી પાછળ જોતા તેણે પૂછ્યું—“પેલો કાણ આવે છે ?”

“આપના લશ્કરનો માણસ આપને જોલાવવા આવતો હશે !” કુબેરસિંહે જણાવ્યું—“અરે ! એ તો ખીજ તરફ ચાલ્યો ગયો ! આપ અત્રે વિચાર કરતા ઉભાજ રહેશો કે ? હવે કોઈને મળવાનો વિચાર માડી વાળો, અને અત્રે ઉભા રહી વખત ન ગૂમાવતા મારા અશ્વપર સ્વાર થઈ મારી સાથે ચાલો ! આપનો આ સેવક કહો તે કરવાને તૈયાર છે ! તમારે કોઈની ખુશામત શા માટે કરવી ? બલદેવસિંહની છાવણીમા આપનો કંઈ સામાન હોય તો તે લેવાની પણ જરૂર નથી ! મારે ત્યા કોઈ વાતની ખામી નથી !”

“ચાલો ! મારે કોઈની દરકાર નથી !” આમ કહી મોહીની કુબેરસિંહના અશ્વપર ચઢી બેઠી અર્ધચારના અશ્વપર કુબેરસિંહ બેઠો, અને અર્ધચારને ચાલ્યા આવવાનું કહી તેઓ રવાના થયા. છાવણીમાં જઈ પહોંચતા બલદેવસિંહ, વગેરેથી દૂર નીકળી જવાનું યોગ્ય ધારી તેજ સ્થળે કુબેરસિંહે પોતાના સીપાઈસહ કુચ કરી અને બે દિવસ મુસાફરી કર્યા બાદ જ ગલમાં મુકામ કર્યો. દુશ્મનોની હીલચાલ તપાસવાને કુબેરસિંહે પોતાના અર્ધચારને રવાના કર્યો. તેઓ પાછા ફરે ત્યાં સુધી તે જ ગલમાં જ રહેવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. આ જ ગલમાં પડાવ નાખ્યાને ત્રીજે દિવસે બપોરે મોહીની પોતાના તબુમાં સુખાસનપર આડે પડખે પડી હતી, એટલામાં સીપાઈએ આવી ખબર આપી—“કેસરીકુમારનો અર્ધચાર અન્યબસિંહ આપને મળવા આવેલ છે !” મોહીનીએ તેને પોતાની પાસે તેડી લાવવાની આજ્ઞા કરી તે બેઠી થઈ, એટલામાં સીપાઈ અન્યબસિંહને તેની હજીર મૂકી ચાલ્યો ગયો. અન્યબસિંહે મોહીનીને નમન કર્યું, અને તેના પૂછવાથી જણાવ્યું—“આપના ભાઈ કેસરીસિંહજી સાથે અમે આવ્યા છીએ !”

“ભાઈ તો બલદેવગઢ હતા તે ?” મોહીનીએ પૂછ્યું, એટલે અન્યબસિંહે જણાવ્યું—“બલદેવગઢ ગયા બાદ કુમારીની તબીયત સુધરી ગઈ, પણ મહારાણીજી વારંવાર યાદ આવતા તેમને ત્યાં ગરુ નહીં વળી રત્નપુરમાં મહારાજશ્રી દુશ્મનોને હાથે માર્યા જવાના સમાચાર સાંભળી કુમારશ્રી ઉશ્કેરાઈ જઈ દુશ્મનો ઉપર વેર વાળવા તેમજ કીશોરી આ સર્વ ઉપદ્રવ અને હાડમારીનું કારણ હોવાથી તેને મારી નાખવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ અમે ચાર અર્ધચારોસહ બલદેવગઢથી નીકળ્યા છે ! મહારાજ કુલીનસિંહ સંગે સલાહ કરવાનું અમે એમને બહુ સમજાવ્યું, પણ માન્યું નહીં એટલે અમારે એમની સાથે આવવું પડ્યું !”

“ઠીક ! રાજા કુલીનસિંહ અમારા પણ દુશ્મન છે ! આપણે સાથે મળીને તેમનાપર વેર વાળીશું !” મોહીનીએ જણાવ્યું અને પૂછ્યું—“હું અત્રે છું, એ તમે કેવી રીતે જાણ્યું ?”

“અમે આજેજ આ જ ગલમાં આવી પહોંચ્યા. આપના સીપાઈએને જ ગલમાં ભેઈ કુમારશ્રીએ મને તપાસ કરવાને

મોકલ્યો. તેમની વાતપરથી આપ સેનાપતી કુબેરસિંહસહ અત્રે રહ્યા છે, એ જાણી હું આપને બબર આપવાને આવ્યો.”

“સારું કહ્યું! જાઓ, બાઈને તેડી લાવો.” મોહીનીએ કહ્યું, એટલે અબ્બાસસિંહ રવાના થયો. થોડી વારમા કેસરીકુમાર પોતાના અઈયારો રસુલ, કમાલ, રહેમત તંયા અબ્બાસસિંહ સહિત આવી પહોંચ્યો. ચાર અઈયારો સિવાય તેની સાથે બીજા નોકર નહોતો. બાઈબહેન એક બીજાને મળીને આનંદ પામ્યા. મોહીનીએ તેને માટે લાતલાતના ભોજન પોતાને હાથે તૈયાર કરી તેની સ્વગતા કરી. કેસરીકુમાર આવ્યાથી કુબેરસિંહ નારાજ થયો, પણ કંઈ બોલી શક્યો નહીં બહારથી તો તેણે ખુશાલી બતાવી

વાચનાર! દૈવની ગતી વિચિત્ર છે કેસરીકુમાર, મોહીની અને કુબેરસિંહ જ ગલમા પડાવ નાખી રહ્યા હતા ત્યાં માયાવતી અને લીલા એક દીને મધરાતે આવી પહોંચી સંખ્યાબધ માણુ સોનો પડાવ જોઈ માયાવતીને એક સ્થાને ઉભી રાખી લીલા તેમની તપાસ કરવાને ગઈ, તો તેને જણાયું કે તે છાવણીમા સેકડો માણુસો હોવા જોઈએ લૂટારાઓની માફક જ ગલમા છૂપાઈને તેઓ પડાવ નાખી રહેલા હોવાથી રાજા કુલીનસિંહ કે તેના સાથીઓમાથી કોઈ નહીંજ હોય, એમ તેની ખાત્રી થઈ આથી હિમત ધરી તે છાવણીમા દાખલ થઈ પહેરો ભરતા સીપાઈઓએ તેને જોઈ, અને એક પહેરેગીરે ખૂમ પાડી પૂછ્યું—

“કોણ છે?”

“એક મુસાફર સ્ત્રી!” લીલાએ જવાબ આપ્યો.

“અત્રે શામાટે આવી છે?” સીપાઈએ પૂછ્યું.

“તમારા સરદારને મળવું છે.” લીલાએ જણાવ્યું, એટલે સીપાઈએ કહ્યું—“તારી ઓળખાણ આપે તો તેડી જઈએ.”

“ઓળખાણ આપવામા હરકત નથી, પણ મને લૂટનારાઓમાનાજ તમે પણ હો, એવી ધારિત લાગે છે. હવે મારી પાસે કંઈ રહ્યું નથી તોપણ—” એટલામા ત્યાં બીજા ધણાક સીપાઈ ભેગા થઈ તેને ઘેરી અનેક સવાલો પૂછવા લાગ્યા. તેમના પોશાક તેમજ વાતચીત પરથી લીલાએ જાણી લીધું કે, તેઓ પોતાના દુશ્મનો તો નથી સીપાઈઓ તેને દુશ્મનની જાસુસ સમજી મોહીની અને કેસરીકુમારના તથા પાસે તેડી ગયા તેઓ

વાતચીત કરતા તણુમા બેઠા હતા સીપાઈઓની ગરબડ સાલળી મોહીની તણુની બહાર આવી, અને મસાલ મગાવી તેણે તેનું મુખ જોયું, પણ તેણે સ્વરૂપ બદલેલું હોવાથી ઓળખાય તેમ નહોતું લીલાએ મોહીનીને ઓળખી એટલે રાજ થઈ કહ્યું—“આપ ગયાજીના રાણી મોહીનીદેવી છે?”

“ત્યારે તું કોણ છે?” મોહીનીએ પૂછ્યું

“જમાનીયાની મહારાણી માયાવતીની અધ્યારા છું તેમની સાથે અત્રે આવી છું.” લીલાએ જણાવ્યું—“આપ મળ્યા, એ સારૂ થયું આપને માયાવતીબા મદદમાર થઈ પડશે, તેમ આપ પણ તેમને મદદ કરી શકશો! હાલ માયાવતીબા દુખી થઈ ગયા છે છતાં તલેસમના રાણી છે તેમની રાક્ષિ ઓછી થઈ નથી આપ સાથે મળશો તો ધારું કામ પાર પાડી શકશો!”

“માયાવતી ક્યા છે? એમને તો રાજ કુલીનસિંહ કેદ કરી વિજયગઢ લઈ ગયા હતા તે?” મોહીનીએ પૂછ્યું

“એમને કેદમાંથી મુક્ત થતા વાર લાગે છે શું? તલેસમના રાણી કઈ નામનાજ નહીં કહેવાતા હોય.” લીલાએ જણાવ્યું

“ખરૂં! તે ક્યા છે? ચાલ, હું તેમને માનસહ અત્રે તેડી લાવવાને આવું છું.” મોહીનીએ જણાવ્યું, એટલે લીલા બોલી—“ઓહો! માયાવતીબાનો સત્કાર કરવાને આપ તૈયાર છે તો પછી તે પણ આપને માટે પોતાના પ્રાણ આપશે.” લીલાએ મોહીનીને છાપરે ચઢાવી, એટલે તે કેસરીકુમાર, કુબેરસિંહ અને કેટલાક સીપાઈને સાથે લઈને માયાવતીને તેડવા લીલા સંગે ગઈ માયાવતીને આદરમાનસહ છાવણીમા તેડી લાવી તે તેની આગતા-સ્વાગતા કરવા લાગી સ્વસ્થ થઈ તેઓ સર્વ વાત કરતા બેઠા, એટલે મોહીનીએ માયાવતીને કહ્યું—“કુલીનસિંહના બધનમાંથી આપ મુક્ત થયા, એ માટે આપને હું મુબારકબાદી આપું છું! આપને એમા કંઈ વિશેષ લાગતું નહીં હોય, પણ અમને તો એથી અભયબી ઉપજી છે.”

“એ કંઈ મુશ્કેલ કામ નહોતું.” માયાવતીએ જણાવ્યું—“એ તો સખી લીલાએ કરી નાખ્યું! આપ સર્વને મીલાપ થવાથી મને ખેડદ આનંદ થયો છે! બસ! હવે હું ક સમયમા આપ ગયાજીનું રાજ્ય પાછું મેળવશો, અને હું પણ જમાનીયાની રાણી

થઈશ ! આપણે સાથે છીએ, એટલે સર્વ મુશ્કેલીઓનેા અ ત આણીશું ! મારી ન્હાની બહેન કમલીનીએ આપને કેદ કીધા હતા, એ સમાચાર જાણતાજ મને તેનાપર બહુ ગુસ્સો ઉપજ્યો હતો !”

“અત્રે તો એવી વાત સંભળાઈ છે કે આપને કમલીની સાથે કંઈ સમપણ નથી, અને લક્ષ્મિદેવી બહેરમા આવી છે, જેને રાજા કુલીનસિંહ વિજયગઢ તેડી ગયા છે !” મોહીનીએ કહ્યું, એટલે માયાવતી મુખ મલકાવીને બોલી—“એ ખરૂં છે, પણ હું તે મારી બહેન તરીકે ઓળખાતી હતી ત્યારની વાત કરૂં છું ! લક્ષ્મિદેવી રાજા કુલીનસિંહ સાથે નથી તેને તો કીશોરી, કામીની, લીલાવતી અને કમલાની સાથે કોઈ સ્થાનમા છૂપાવી રાખી હતી, અને આવતી કાલે સાંજે રાજા જોરાવરસિંહ તેમને જમાનીયા લઈ જનાર છે ! આપણે તેઓ સર્વને માર્ગમાજ પકડી લઈશું !”

“હે ! આવતી કાલે હુઆ કીશોરીનું મુખ હું જોઈશ ?” મોહીની બોલી ઉઠી—“એનાપર મને બહુજ દાઝ છે ! મને કેદ પકડનાર કમલીની પણ સાથે હશે ? ઠીક ! ત્યારે તો સાડ !”

“બસ ! આવતી કાલે સર્વ તમારા હાથમા સપડાશેજ !” માયાવતીએ ભાર દઈને કહ્યું

“એમને માટે શો બદોબસ્ત કર્યો છે ?” મોહીનીએ પૂછ્યું

“ઘણીખરી તૈયારી થઈ ગઈ છે ! થોડીક ગોઠવણ બાકી છે તે હવે થઈ રહેશે સર્વ હું આપને એકાતમા જણાવીશ !” માયાવતીએ જણાવ્યું મોહીનીએ કેસરીકુમાર અને કુબેરસિંહ તરફ જોયું, એટલે કેસરીકુમાર બોલી ઉઠ્યો—“અમે બહાર જઈએ છીએ, પણ માયાવતી પાસેથી એક વાતનો ખુલાસો મેળવવા અમે આતુર છીએ ! કીશોરી, વગેરેને માલતીએ કુલીનસિંહની છાવણીમા મારી નાખ્યાના બખર અમે સાંભળ્યા હતા, અને માયાવતીજ એમને કાલે પકડવાનું કહે છે, એ ભેદ શો છે ?”

“ભેદ જોરાવરસિંહના પત્ર ઉપરથી ખુલી ગયો છે ! એ ત્રણે જીવતી છે ! એમને બદલે માલતીએ કોને મારી નાખી અને એમા રાજા કુલીનસિંહ તરફથી શી ચાલાકી ચલાવવામા આવી, એ વિષે હું કંઈ જાણતી નથી !” માયાવતીએ ખુલાસો કર્યો અને પોતાની પાસેનો જોરાવરસિંહવાળો પત્ર કેસરીકુમારને આપ્યો, જે વાંચી સંભળાવ્યા બાદ તે માયાવતીને આપતા તેણે કહ્યું—“પત્ર ક્યારેના લખેલો

ઠે, અને તમારા હાથમા કેવી રીતે આવ્યો ? એમા અંગૂઠી વિષે વખતુ છે તે કયા છે ? પત્ર બહુ કામનો છે ।”

“ પત્ર આજનો લખેલો છે અને આજેજ અંગૂઠીની સાથે અમારા હાથમા આઈયો છે ।” માયાવતીએ જણાવ્યું અને અંગૂઠી પણ સર્વને બતાવી, જે જોયા બાદ કેસરીકુમારે કહ્યું—“ મારા અધ્યારોમાથી કોઈ રામદીનને ઓળખતા નથી એ મુશ્કેલી છે ।”

“ સખી લીલા રામદીનનું સ્વરૂપ ધારણ કરી આપણું કામ પાર પાડી શકશે ।” માયાવતીએ જણાવ્યું—“ તમારા અધ્યારો એની મદદમા રહેશે તો કામ ચાલશે ।”

“ આપ મોહીની બહેન સાથે વાત કરી દ્યો, પછી આપણે એ વિષે વિચાર કરીશું ।” આમ કહી કેસરીકુમાર કુબેરસિંહસહ તબુની બહાર ગયો. લીલા પણ બહાર ગઈ એકાત થતા માયાવતી બોલી—“ મોહીની દેવી ! આપણી વચ્ચે સ્નેહ બધાયો છે । હવે આપણે સખી તરીકે રહીશું, તેમા માનમરતબો રાખવાની ખટખટ કરશે નહીં । હું તો હવે તમને બહેનજ કહીશ ।”

“ મને પણ એમજ ગમે છે બહેન ।” મોહીનીએ કહ્યું

“ બહેન, આપણુ બંનેની સ્થિતિ સરખી છે ।” માયાવતીએ ગલીર અવાજે જણાવ્યું—“ તમે વિધવા છો અને હું પણ વિધવા છું । હું જોરાવરસિંહની ખરી સ્ત્રી નથી, એ વાત હવે તો સર્વની જાણમા આવી છે, એટલે તમે પણ સાલણીજ હશે ।”

“ હા ! વળી મેં તો સાલજ્યું કે, જોરાવરસિંહને તમે કેટલાક વર્ષો કેદ રાખ્યો હતો, જ્યાથી કમલીનીએ તેને છોડવ્યો । બહેન, એને જીવતો શામાટે રાખ્યો, મારી નાખ્યો હોત તો સારૂ હતું ।”

“ મારી મ્હોટી ભૂલ થઈ ! તલેસમના થોડા ભેદ હું જાણતી નહોતી તે જાણવા મેં એને જીવતો રાખ્યો । કારાગૃહમા કષ્ટ સહી તે મને સર્વ ભેદ જણાવશે, એટલે એને મારી નાખીશ, એવો વિચાર હતો, પણ એ વિચારજ મારી પાંચમાલીનું કારણ થઈ પડ્યો । તે વખતેજ એને મારી નાખ્યો હોત તો મારી આ અવદશા થાત નહીં ! તલેસમને લીધે કુલીનસિંહ જેવા દસ રાજાઓનો મેં એકલીએજ નાશ કરી નાખ્યો હોત । હજી જોરાવરસિંહ મારા પાંજમા સપડાય અને એને હું મારી નાખી શકું તો તલેસમની રાણી થવામા મને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી । બહેન, પછી

જોતજોતામાં હું તમને રાજગૃહી અને ગયાજની રાણી બનાવી દઉં ! આપણું બંને નવયૌવના વિધવા પુરૂષના પ્રેમની ભુખી છઈએ ! તમે ઇદ્રજીતકુમારના મોહમાં ફસાઈ દુઃખ ભોગવો છો, અને હું આનંદકુમારપર મોહિત થઈ આ દશાએ જપ્તોયી છું ! આપણું બંનેના ભાગ્યનું પરિણામ સાથેજ અને એકજ સ્થળે આણુલુ જોઈએ, કેમકે બંને કુમાર હાલ જમાનીયાના તલેસમમાજ છે ! આપણે મળીને કામ કરીશું તો દુઃખ મુદતમાં દુરમનોનો સહેલાઈથી નાશ કરી મનના માન્યા કુમારો સાથે સુખચેનમા જીવન ગાળીશું ! પણ બહેન, તમારી સાથે બે કંટક છે તેનો શો વિચાર કીધો ?”

“કોણ ? બાઈ કેસરીકુમાર અને સેનાપતી કુબેરસિંહ ? એ બંને માટે તમે ચિંતા કરશો નહીં ! હાલ એમને સાથે રાખી આપણું કામ કહાડી લઈએ, પછી તમે કહેશો તેમ કરીશું !”

“બસ ! એ વિષે તમારા વિચાર જાણવાનેજ એકાતમા વાત કરવાનું મને ઠીક લાગ્યું ! બહેન, વાત ત્રીજે કાને ન જાય, તેથી મારી સખી લીલાને પણ મેં બહાર જવાનું જણાવ્યું !”

“બહુ સારું કર્યું ! વાત તો વા લઈ જાય ! બહેન, આપણું બંનેના એકજ વિચાર છે, તો આજથી આપણે સ્નેહસાકળે સંધાઈ જ દગી સુધી એકમેકને મદદ કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી બંધાઈશું !”

વાચનાર ! માયાવતી અને મોહીની પોતપોતાનો સ્વાય જોતી હતી બંને લુચ્ચી, સ્વાર્થિ અને દગલખાજ હતી અત્યારે તેમણે અનેક પ્રતિજ્ઞા લીધી પછી કેસરીકુમાર અને કુબેરસિંહને તેમણે પોતાની પાસે તેડાવ્યા લીલા પણ ત્યાં આવી, એટલે તેઓ સલાહ કરવા લાગ્યા

“ત્યારે હવે શા નિર્ણયપર આવ્યા ? રાજા જોરાવરસિંહનો પત્ર લઈને જમાનીયા કોણ જશે ?” કેસરીકુમારે પૂછ્યું

“તમારી શી સલાહ છે ?” માયાવતીએ તેને પૂછ્યું

“મારો વિચાર છે કે, લીલા રામદીનના સ્વરૂપમાં દીવાન પાસે જાય, અને ત્યાંથી પત્રમાં લખ્યા મૂજબ સીપાઈ, વગેરે લઈને પીપલીયા વાટી આવી પહોંચે ! આપણે સીપાઈઓ સહિત ત્યાં પહેલાથી જઈ રહીએ ! લીલાએ જમાનીયાથી પોતાની સાથે આણેલા ખસો સ્વારોને કંઈ બહાનું કહાડીને પાછળજ રાખી

રાખવા, એટલે જોરાવરસિંહ, વગેરે ત્યાં આવી પહોંચતાજ આપણે સર્વને પકડી લઈ મારી નાખી શકીશું.” કેસરીકુમારે જણાવ્યું.

“એ વાત મને ઠીક લાગતી નથી! પત્રમા લખ્યા મૂજબ સીપાઈ પીપલીયા ધાંધી સુધી અવશ્ય જશે. આપણા રામદીનની આજ્ઞાથી સીપાઈએ પાછળ રહે અને આપણે જોરાવરસિંહ, વગેરેને કેદ કરી લઈએ, તોપણ આપણી ધારણા પાર પડશે નહીં જોરાવરસિંહ કેદ પકડાઈ માર્યા જવાના સમાચાર ફીવાનને તરત પહોંચી જતા તે સૈન્ય સાથે લડવાને તૈયાર થશે, અને આપણને જમાનીયામા પ્રવેશ કરવા દેશેજ નહીં! વળી બંને કુમારો તલે-સમમા હોવાથી તેઓ પણ આપણી સાથે લડવા આવશે. આપણે કેટલાકોની સાથે લડ્યા કરીશું? એ બધી ખટપટથી આપણને કંઈ લાભ થશે નહીં!” માયાવતીએ જણાવ્યું.

“ત્યારે શું કરવું?” કેસરીકુમારે માયાવતીને પૂછ્યું.

“વાર અત્યારે આપની સાથે કેટલા સીપાઈ છે?” માયા-વતીએ કુબેરસિંહને પૂછ્યું.

“સાત સો.” કુબેરસિંહે કહ્યું, એટલે માયાવતીએ મોહીની પ્રત્યે કહ્યું—“મારી એવી સલાહ છે કે, હું, તમે, કેસરીકુમાર અને કુબેરસિંહ તલેસમમા દાખલ થઈ જઈએ, અને સીપાઈઓને પણ છપી રીતે તીલસ્મી બાગમા લઈ જઈ છપાવી રાખીએ. ત્યાં એમને સંતાડવાની જગ્યા ઘણી છે, અને બાગની ગોઠવણ એવી છે કે, હું ત્યાં હોઈશ તો મને તેઓ જોરાવર દુશ્મન મહોટી ફોજ લઈને ચઢી આવે તોપણ બાગમા પગ મૂકી શકશે નહીં!”

“તમે તલેસમના રાણી, એટલે એ બાગના છપા ભેદ જાણો.” મોહીનીએ કહ્યું, અને પૂછ્યું—“વાર પછી?”

“કીશોરી અને લલિતમદેવી, વગેરેને લઈ જોરાવરસિંહ જમાનીયા આવશે ત્યારે તે તેમને અવશ્ય એ બાગમા લાવશે! આપણે ત્યાં સંતાઈ રહેલા હઈશું, એટલે જાહેર થઈ સર્વને મારી નાખીશું! પછી જમાનીયા આપણા હાથમા આવી જશે, અને બંને કુમારો પણ આપણા પાંખમા સપડાઈ જશે.” માયાવતીએ જણાવ્યું આથી ખુશ થઈ મોહીની બોલી—“હયાય તો સારું છે! સર્વ સીપાઈઓને આપણે બાગમા છપી રીતે લઈ જઈ શકીશું?”

“એની ગોઠવણ થશે.” માયાવતીએ જણાવ્યું—“આપણે ચારે સ્વરૂપ બદલી લીધા સાથે જમાનીયા જઈએ લીલા દીવાનને કહેશે કે, રાજાજીએ આપણુ ચારેને ખાસ બાગમા રાખવાની આજ્ઞા કરી છે! આથી તે આપણને એ બાગમા પહોંચાડી દેશે કેમકે, રામદીન એ બાગમા આવતો જતો હોવાથી અગૂઠીને પ્રતાપે દીવાનને તેને માટે વહેમ ઉપજશે નહીં. આપણે બાગમા જઈ પહોંચ્યા, એટલે એક ગુપ્ત માર્ગે આપણા સીપાઈઓને બાગની અંદર દાખલ કરી દઈશું. બાગમા આવવાના સુરગના મુખડા પરની ગુફાની નીશાની સીપાઈઓને હુ દેખાડીશ.”

“ખરેખર! આ ઉપાય ઉત્તમ છે.” મોહીની બોલી ઉઠી

“એથી આપણે અવશ્ય વિજય મેળવીશું.” કેસરીકુમારે કહ્યું

“વળી એમા બહુ ખટપટ નથી. સર્વ કામ સહેલાઈથી પાર પાડી શકાશે.” કુબેરસિંહે ઉમેર્યું છેક પ્રભાત થતા સુધી તેઓ વાત કરતા બેઠા પછી માયાવતી, મોહીની, કેસરીકુમાર અને કુબેરસિંહે સ્વરૂપ બદલી નાખ્યા લીલાએ રામદીનનું સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું કેસરીકુમારના અર્ધચારોને માયાવતીએ ગુફાની નીશાની આપી લશ્કર સહિત ત્યાં રાહ બેતા પડાવ નાખી રહેવાનું જણાવ્યું પછી તેઓ ઘોડેસ્વાર થઈ જમાનીયા તરફ રવાના થયા

— * —

પ્રકરણ ૧૯મું.

— + —

કોણ કાવ્ય ?

રેમદીન જમાનીયામા આવી પહોંચવાની બખર દીવાનને બપોરે મળતા તેણે તેને પોતાની પાસે તેડાવ્યો. રામદીને તેની હજીરમા જઈ રાજા જોરાવરસિંહને પત્ર આપી પોતાની પાસેની અગૂઠી તેને બતાવી પત્ર વાંચતાજ દીવાને કહ્યું—“મહારાજ-શ્રીની આજ્ઞા અમે મસ્તકે ચૂડાવીએ છીએ. રથ અને સીપાઈઓ, વગેરેનો બદોબસ્ત થઈ જશે. તમે અત્રે રહેશો કે તેમની સાથે જશો?”

“હુ રાજાજીની પાસે જઈશ. મહારાજશ્રીની આજ્ઞાનુસાર ચાર માણસોને ખાસ બાગમા તેડી જઈ રાખવા છે અને ત્યાં

તા ખાવાપીવાની ગોઠવણ કરવી છે.” રામદીને કહ્યું, એટલે
ને અન્યથા થઈ પૂછ્યું—“ખાસ ખાગમા રાખવા છે?”

“હાજી.” રામદીને જણાવ્યું “એમને બહાર બેસાડ્યા છે.”

“ભલે ! મહારાજશ્રીની આજ્ઞાનુસાર બહોબસ્ત કરો.”

રામદીન દીવાનને નમન કરી હઠ્યો અને પોતાના સાથી
ને તીલસ્મી ખાગમા લઈ ગયો. અગૂદીને પ્રતાપે કોઈએ તેને
કાળ્યો નહીં. આમ માયાવની પોતાને સ્થાને પહોંચી ગઈ

હજારી રહેવાના સ્થાનોની તેમજ તિલસ્મી દ્વાર બંધ કરવા
રની ખટપટમા પડી તેમને ત્યાં રાખીને રામદીન દીવાન પાસે
1, એટલામા રથ, વગેરે તૈયાર થવાથી સંધ્યાકાળે તે પીપલીયા
1 રવાના થયો, અને બીજે દીને બપોરે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

સાકાળે રાજા જોરાવરસિંહ, વગેરે ત્યાં આવી પહોંચનાર હતા,
ખબર રામદીને સીપાઈઓ, વગેરેને જણાવી હતી, એટલે

તેમના આવવાની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગ્યા. સાજ પડી,
11 થઈ અને તે પણ પસાર થવા લાગી, પણ રાજા જોરાવર-

હ આવ્યા નહીં, ત્યારે આપણા રામદીનને અન્યથા ઉપજી
નેક વિચારોએ તેના મનમા ઉથલપાથલ મચાવી મુકી સીપા-

ના વગેરે સ્વારીમાના માણસોને પણ રાજાજી ન આવવા માટે
અન્યથા ઉપજી, અને તેઓ રામદીનને તે વિષે પૂછવા લાગ્યા.

જે દીને સંધ્યાકાળે રાજા જોરાવરસિંહ એકલો બોડેસ્વાર ત્યાં
11 પહોંચ્યો. સંધિસ પણ તેની સાથે નહોતો. લશ્કરી પોશાક

કરી તેણે તેપર તીલસ્મી કવચ પહેર્યું હતું, અને ઢાલ, તલવાર
ને ખજર, વગેરે હથિયારો સજી તે દમામથી આવ્યો હતો.

જાજીને જોતાજ સર્વેએ તેને નમન કર્યું અને આપણા રામદીને
11 ગળ વધીને અશ્વની યાજ પકડી લઈ તેની ગરદન થાપડીને

જાને કહ્યું—“કાલ સંધ્યાકાળથી આપ મહારાજશ્રીના પધાર-
ની અત્રે રાહ જોઈએ છીએ. વળી આપ મહારાજશ્રી એકલા

વાર્યા છો એથી અમને જોડદ આશ્ચર્ય ઉપજે છે.” રાજાએ
11 દીવાર રામદીન તરફ એકઠસે જોયા બાદ કહ્યું—“કીરોરી,

ગેરેએ આવવાની ના પાડી એટલે અમે એકલા આવ્યા. હજી
ત્રેથી જમાનીયા પાછા ફરવાને વિલંબ થશે. હમણા અગત્યના
11 મે જઈએ છીએ. પ્રભાતે અત્રે આવીશું ત્યાં સુધી સર્વ અત્રે રહેજો.”

“અશ્વો માટે એક દીન જેટલોજ દાણો સાથે આપ્યો હતો, અને સીપાઈઓ—” રામદીને જણાવ્યું તેનું બોલવું પૂર્ણ થાય તે પહેલાં રાજા બોલી ઉઠ્યો—“અશ્વોને જ ગલમા ચરાવી લેજો, અને સીપાઈઓ આજની રાત્રી નીત્રાવી દેશે.” આમ કહી તે ઘોડાને વાળી જે તરફથી આવ્યો હતો તે તરફ ઉતાવળે રવાના થયો. રામદીન તેની તરફ જોતો હતોજ રહી ગયો. તેણે સર્વેને રાજાની આજ્ઞા કહી સંભળાવી અને પોતાના તબુમા જઈ બેઠો. તેના મનમા અનેક વિચારોએ ઉથલપાથલ મચાવી મૂકી.

“જેરાવરસિંહનું કહેવું સમજાયું નહીં. આમ કરવામા તેની શી મતલબ હશે? લક્ષ્મિદેવી, વગેરેને એ શામાટે છોડી આવ્યો હશે? એમણે સાથે આવવાની ના પાડી હશે? શું હવે લક્ષ્મિદેવી રાજાની સાથે રહેશે નહીં? રાજા એકલો જમાનીયા આવશે તો અમારી જાળમા એને તો ફમાવીશું, પણ કમલીની, વગેરે ખતી જશે! પણ કરવું શું? રાજા જમાનીયા પહોંચતા તેને દીવાન તરફથી ખબર મળશે કે, મેં ચાર માણસોને ખાસ બાગમા રાખ્યા છે ત્યારે એ વિષે રાજા મને પૂછતા રો. જવાબ આપવો, એનો કંઈ વિચારે કર્યો નથી. આ મ્હોટી મુશ્કેલી! જમાનીયામા રાજા દીવાનને મળે તે પહેલાંજ મારે નહાસી જવું પડશે. જબરી ભૂલ થઈ! દીવાનને જણાવ્યા વગરજ ચારે ખાસ બાગમા ગયા હોત તો સાફ હવું! તેથી પણ બાગના પહેરેગીરોને મુખે રાજાને એ વિષેની ખબર મળત! તેઓ કોઈ છૂપે રસ્તે બાગમા ગયા હોત તો સાફ હવું, પણ જેરાવરસિંહે સર્વ દ્વાર અદરથી બંધ કરેલા હોવાથી, એ પણ અસંભવિત હવું! બસ! હવે તો નહાસી ગયા વિના છટકોજ નથી! માયાવતીને આ વાતની ખબર આપવી જોઈએ! જમાનીયા જઈને માયાવતીને મળ્યા બાદ નહાસી જઈ? એ પણ સંભવિત નથી કેમકે, માયાવતી સીપાઈઓને બાગમા દાખલ કરીને પોતાના સાથીઓ સહિત કયાક છૂપાઈ ગઈ હશે. બાગના ગુપ્ત ભેદથી હું અજાણ હોવાથી તેમને શોધી શકીશ નહીં! અરેરે! એ સર્વ રાજાખુશીમા સલામત સ્થાને પહોંચી ગયા, પણ મારે માથે આ અણધારી આફત આવી પડી! ફીકર નહીં! જેરાવરસિંહને જમાનીયા સુધી પહોંચાડ્યા બાદ નહાસી જઈશ! જેરાવરસિંહને મારી તે જમાનીયામા પોતાની સત્તા બેસાડશે

ત્યારે આવીશ !” આ વિચારોમા રામદીન-લીલાએ આખી રાત નળૃત અવસ્થામા પસાર કરી.

પ્રભાતે રાન જોરાવરસિંહ આવી પહોંચ્યો. ઇંદ્રદેવ અને હમીર તેની સાથે હતા. રાન ઘોડેસ્વાર હતો, અને તે બે તેની સાથે વાતો કરતા ચાલ્યા આવતા હતા. છાવણીમા આવી પહોંચતા રાનએ પોતાનો અશ્વ હમીરને બેસવાને આપ્યો, અને સીપાઈઓને પણ કુચ માટે તૈયાર થવાની આજ્ઞા કરી. તે અને ઇંદ્રદેવ સાથેજ રથમા બેઠા, અને આ સ્વારી જમણીયા તરફ રવાના થઈ ઘોડેસ્વારો રાનના રથની આસપાસ ચાલ્યા જતા હતા. આપણે રામદીન પચકલ્યાણ ઘોડીપર સ્વાર થઈ સર્વની આગળ ચાલતો હતો. હમીર પણ પોતાના ઘોડાને આગળ કરી તેની સાથે ચાલવા લાગ્યો. રાન કુલીનસિંહના અર્ધચારોથી લીલા બહુ ડરતી હોવાથી હમીરને પોતાની સાથે આવતો જોઈતે ગભરાઈ કટલેક સુધી ગુપચુપ ચાલ્યા જવા બાદ આખરે તેણે પૂછ્યું-“આપ રાનજીના રથ સાથે હતા તે આગળ શામાટે આવ્યા?”

“તમારી સાથે ચાલવાને ! મારા પરમપ્રિય મિત્ર રામદીનને એકલો મૂકવાનું મને કેમ ગમે વાત ?” હમીરે હસીને જણાવ્યું.

“એમ ! રાનજીએ મને જમાનીયા મોકલ્યો હતો ત્યારે તમે ક્યા રોકાઈ ગયા હતા ?” લીલાએ પૂછ્યું.

“તમારી સાથેજ હતો ! છૂપો હોવાથી દેખાયો નહીં !” હમીરે જવાબ આપ્યો. લીલા ગભરાઈ, પણ ગભરાટ છૂપાવી તેણે પૂછ્યું-“પરમ દિવસે, કાલે તેમજ આજે પ્રભાતે ક્યા હતા ?”

“અરે ! હું તો તમને ન દેખાય તેમ તમારી સાથેજ હતો ! મળસ્કે ચાર વાગે તમારાથી જુદો પડી મહારાજશ્રી પાસે ગયો હતો ! પાછો તમારી સાથેજ ચાલ્યો આવુ છું, કેમકે મહારાજશ્રીની એવીજ આજ્ઞા છે ! જમાનીયા પહોંચ્યા પહેલાજ નહાસી જવાની તમારી ધારણા મહારાજશ્રીને ખબર પડી ગઈ છે !”

“એ ખબર એમને કાણે આપી ?”

“તમારા પરમપ્રિય મિત્ર હમીરેજ વળી !”

“અને તમને કાણે કહી ?”

“તમારા અત કરણેજ ! તમે અર્ધચારી સંપૂર્ણ બણતા હોત તો તમારે હૃદય મળખૂત હોત, પણ હજી કાચા છો ! અરે ! હું

તમને કહેતાજ ભૂલી ગયો કે, જે રાતે માયાવતી મહારાજ કુલીન સિંહની ઓવણીમાથી નહાસી ગઈ તેજ રાતે મહારાજ જોરાવરસિંહજીએ એ વાત જાણી હતી! તમે પણ તમારા ખરા સ્વરૂપમા રાજાજીની હજુરમા ગુપચુપ ચાલો! ખરા રામદીન આગળ તમે રામદીનનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને રહો, એ યોગ્ય નથી! ”

“ રામદીન હવે—” લીલા મુખમાથી અચાનક આ શબ્દ નીકળી જતા અટકી ગઈ હમીરની વાતોએ તેને ગભરાવી દીધી પોતાનો પાસો અવળો પડી ગયો, એમ તે સમજી ગઈ હવે પોતે કેદ પકડાઈ જશે, એવી તેની ખાત્રી થઈ તેને લાગ્યું કે, આમલે દીને રાજા જોરાવરસિંહને તેનાપર વહેમ ગયો હતો, અને ત્યારેજ પોતે નહાસી ગઈ હોત તો સારું હવે નહાસવાનું પણ અસંભવિત લાગ્યું, છતાં કંઈ વિચાર કરીને તે બોલી—“તમે એકાતમા મારી સાથે ચાલો તો એક વાત કહો! ઘોડાને આગળ લઈએ! મારી વાત સાંભળી તમને બેહદ આનંદ ઉપજશે! ”

“ હવે તમારી વાતે મારે સાંભળવી નથી, અને તમને છોડવા પણ નથી! ” હમીરે જણાવ્યું—“તમારો ભેદ ખુલ્લો થવાનું કારણ તું કમા જણાવું? રાજાજીએ દીવાનનો પત્ર આપી રામદીનને જમાનીયા મોકલ્યો ત્યારે તેને મ્હોડે કહ્યું હવે કે, પત્રમા બસો સ્વારો લખ્યા છે છતાં તેણે માત્ર વીસ સ્વારો સાથે રવિવારને બદલે સોમવારે પીપલીયા ધાટી આવી પહોંચવું! હવે ભેદ સમજાયો? ” આમ કહી તેણે લીલાનો હાથ પકડી રાજા આગળ આવવાનું કહ્યું તેણે ન માનીને પોતાની ઘોડીને ઉભી રાખી નહીં અને છોડવવાની તજવીજ કરી, તેમા તે ફાવી નહીં બે ચતાણુમા હમીરે આચકો મારી તેને જમીનપર પાડી નાખી, અને પોતે ઘોડાપરથી નીચે કુદી જમણે પગ તેની છાતીપર મૂકી ઉભો તરતજ તેને જણાવ્યું કે રામદીનનું સ્વરૂપ ધારણ કરનાર એક સ્ત્રી છે! હમીરનું આ કાર્ય જોઈ સર્વ સ્વારોએ અશ્વ ઉભા રાખ્યા જોરાવરસિંહનો રથ પણ ઉભો રહ્યો, અને કેટલાક સીપાઈ ઘોડાપરથી કુદી હમીર પાસે દોડી ગયા ઇંદ્રદેવ રથમાથી ઉતરી તેની પાસે ગયો રાજાની આજ્ઞાનુસાર લીલાના હાથપગ બાધી પાણી મગાવીને તેનું મુખ ઘોવામા આવતા તેમણે તેને ઓળખી તેને રાજા જોરાવરસિંહ પાસે લઈ જઈ હમીરે સર્વ વાત જણાવી, જે સાંભળી

રાજા હસી પડ્યો અને તેને માટે ઇદ્રદેવ કહે તેમ કરવાનું જણાવ્યું. ઇદ્રદેવની આજ્ઞાનુસાર ક્ષીલાને એક ખાલી રથમાં બેસાડવામાં આવી હવે તેઓ ઉતાવળે કુચ કરવા લાગ્યા અને બપોર પછી જમાનીયા જઈ પહોંચ્યા ત્યાં પહોંચતાજ ઇદ્રદેવ રાજા જોરાવરસિંહને કઈ કહીને તેની રજા લઈ રથમાંથી ઉતરી પડી મેદાન તરફ ચાલ્યો ગયો. રાજાની સ્વારી ખાસ બાગના દ્વાર આગળ આવીને ઉભી રહી દીવાને સન્માનસહ રાજાને રથમાંથી ઉતાર્યો. ક્ષીલાને તેના તાબામાં સોંપવામાં આવી તે સમયે હમીરના પૂછવાથી તેણે કહ્યું—“ક્ષીલાએ ચાર માણસોને ખાસ બાગમાં પહોંચાડ્યા છે, તેઓ કોણ હતા તે હું જાણતો નથી.”

આથી રાજા જોરાવરસિંહ અને હમીરને બંધર પડી કે, ચાર દુશ્મનો ખાસ બાગમાં ગયા છે, પણ સાતસો સીપાઈને માયાવતીએ છૂપે રસ્તે બાગમાં લઈ જઈ સંતાડી રાખ્યા હતા તે તેઓ જાણતા નહોતા. ક્ષીલાએ બાગમાં રાખેલા માણસોને પકડવા માટે દીવાને રાજાની આજ્ઞા માગી, પણ તેમ કરવાની ના પાડી રાજા જોરાવરસિંહ એકલા હમીરને લઈ ખાસ બાગમાં ગયો. બાગના બીજા ભાગમાં બે વિશાળ કુવા હતા, જેમાં હ મેશ પાણી રહેતું હતું, અને બાગમાંના ઝાડને તેમાંથી પાણી પહોંચતું હતું. જોરાવરસિંહ અને હમીર છૂપી રીતે ફરતા પૂર્વ તરફના કુવા પાસે જઈ પહોંચ્યા તેમાં નીચે ઉતરવાને તથા ચઢવાને ભીંતમાં લોખંડના કડા બેસાડેલા હતા તે પકડીને તેઓ બંને નીચે ઉતર્યા. કોઈ સ્થાને સંતાર્ધ રહેલી માયાવતી તેમની હીલચાલ જોતી હતી તેમને બાગમાં જોઈ તેના આન દનો પાર રહ્યા નહીં, કેમકે જોરાવરસિંહ હવે પોતાના પત્નિમાં નક્કી સંપડાઈ જશે, એવી તેની ખાતરી હતી જે સ્થાને તે બેઠી હતી ત્યાં તેની સાથે મોહીની, કુબેરસિંહ, કેસરીકુમાર અને ચાર અઈયારો તેમજ વીસ સીપાઈ હતા બાકીના સીપાઈઓને બોયરામાં સંતાડ્યા હતા. વીસ સીપાઈની મદદથી જોરાવરસિંહને પકડવાની માયાવતીની હિંમત ચાલી નહીં, એટલામાં તે અને હમીર કુવામાં ઉતર્યા. માયાવતી તરતજ તીલરમી બાગનો દરવાજો બંધ કરી સંધ્યા સીપાઈને બોયરામાંથી બહાર કઢાડીને મોહીની, કેસરીકુમાર, કુબેરસિંહ અને અઈયારો સહિત પેલા કુવા પાસે ગઈ જોરાવરસિંહ અને

હમીર કુવાની બહાર નીકળે તો તેમને પકડીને મારી નાખવાની ધારણાથી તેઓ કુવા આગળ બેઠા ધણે સમય થયા છતાં રાત્રી પડી તો પણ ભેરાવરસિંહ અને હમીર કુવાની બહાર નીકળ્યા નહીં ત્યારે માયાવતીને અન્યબી ઉપજી, અને તેણે નમીને કુવામા જોયા બાદ મોહીનીને કહ્યું—“બહેન ! કુવામા આજે આપણે ઘણું પાણી ભેર્યું હતું ! અત્યારે એમા પાણીનું ટીપુ પણ જણાવુ નથી !”

“અરે ! એમ તે હોય ! એમા તો સાતેક પુરૂષ પાણી ભર્યું હતું ! અધકારને લીધે તમને જણાવુ નહીં હોય !” મોહીનીએ જણાવ્યું, અને એક ન્હાનો પથ્થર ઉપાડી કુવા પાસે જઈ કહ્યું—“પથ્થર અદર ફેંકી ભેઈએ !” આમ કહી તેણે નમીને કુવામા પથ્થર નાખ્યો, અને તેનો અવાજ સાંભળ્યા બાદ તે બોલી—“ખરેખર ! એમા તો પાણી નથી ! માત્ર કાદવ છે ! એમા પાણી નીકળી જવા તેમજ માણસોની આવજવ માટે કોઈ સુરગ કે દ્વાર હશે, એ તમે જણાવતા નહોતા ?”

“મને તો ભેરાવરસિંહે કહ્યું હતું કે, આ કુવાની નીચે કોયડું છે, તેમા જાતજાતના તીલરમી હથીયારો અને અઈચારીને લગતી અપૂર્વ વસ્તુઓ ભરેલી છે !” માયાવતીએ જણાવ્યું

“ત્યારે તેમાની કઈ વસ્તુ લેવા તેઓ અદર ગયા હશે !” મોહીનીએ અટકળ કરી અને ઉમેર્યું—“તેઓ ફરી કુનિયા ભેઈ ન શકે, એમ આપણે સહેલાઈથી કરી શકીશું ! બસ ! કુવાને પૂરી નાખીએ, એટલે તમામ પચાતનો અત આવી જશે !”

“એજ ઉત્તમ ઉપાય છે ! સત્વર કુવાને પૂરી નાખીએ !” માયાવતી બોલી ઉઠી તરતજ આજ્ઞા થતા કુબેરસિંહના સીપાઈ બાગમાની જમીન ખોદીને માટી કુવામા નાખવા મડી ગયા પ્રહર રાત વિતતા તેમણે કુવા પૂરી નાખ્યો હવે માયાવતીના મનમાથી ભેરાવરસિંહનો ડર દૂર થયો સીપાઈએને બાગમાજ રહેવાની આજ્ઞા કરી મોહીની, કુબેરસિંહ, કેસરીકુમાર અને અઈચારીને લઈ તે હરખાલી મહેલમા ચાલી ગઈ તેઓ અગાસીમા નિશ્ચિત મને વાત કરતા બેઠા ચાદની ખીલી રહેલી હોવાથી બાગમાની સર્વ વસ્તુઓ સાફ જણાતી હતી સમય સોહામણો હતો ભેરાવરસિંહનું કાસળ પતી ગયાથી હવે રાજ્યના સેવકોના સંબંધમા શી રીતે કામ લેવું તે વિષે તેમની વચ્ચે ચર્ચા ચાલતી હતી

જે અગાસીમા તેઓ બેઠા હતા તેની જમણી તરફ બાગમા બીજે મહેલ હતો, અને તેની પાછળ એક ઉચી ભીંત હતી જેની પાછળ તલેસમના ત્રીજા ભાગનો બાગ હતો. રાત લગભગ બે પ્રહર વીતી ગઈ હતી. માયાવતી એ મહેલ તરફ મ્હોડું કરીને બેઠી હતી. વાત કરતા માયાવતી એકાએક ચમકીને પેલા મહેલ તરફ હાથ કરી બતાવતા બોલી ઉઠી—“અરે! પેલી અગાસીમા કોઈ જઈ પહોંચ્યો છે?”

“ખરેખર! એક માણસ હાથમા ઉધાડી તલવાર લઈને ફરે છે ખરો!” મોહીનીએ તે તરફ જોતા કહ્યું.

“પણ બુરખાથી મુખ ઢાકેલું હોવાથી કોણ છે તે ઓળખાવુ નથી!” કેસરીકુમારે કહ્યું.

“આપણી ફેજમાનો કોઈ સીપાઈ કદાચ ઉપર ગયો હશે. આપણી આજ્ઞા વિના એણે એમ કરવું નહોતું.” કુબેરસિંહે કહ્યું.

“પણ મારા સિવાય એ મહેલમા કોઈ જઈ શકે તેમ નથી.” માયાવતીએ જણાવ્યું—“વળી બીજે આવી પહોંચ્યો. આ ત્રીજે પણ આવ્યો. શું છે તે સમજાવુ નથી.”

“કદાચ જોરાવરસિંહ કુવામાથી ત્યાં જઈ પહોંચ્યા હોય. પણ એ તો બેજ માણસ હતા.” અબ્દુલસિંહે જણાવ્યું.

“આ તો ત્રણ છે! હવે પાંચ થયા.” માયાવતી બોલી ઉઠી. જોતજોતામા અગાસીમા પચીસ માણસ થઈ ગયા, જેઓ સર્વના હાથમા તલવારો હતી. તે અગાસીમાથી ઉપરને રસ્તેજ માયાવતી, વગેરે હતા ત્યાં આવી શકાય તેમ હોવાથી મોહીની, વગેરેને ધારિત લાગી, અને પોતાના થોડા સીપાઈઓને ઉપર બોલાવી તૈયાર રાખવાનો તેમણે વિચાર કર્યો. તરતજ અબ્દુલસિંહ સીપાઈઓને તેડી લાવવાને નીચે ગયો, પણ પાછો ફરી બોલ્યો—“નીચે જવાના દ્વાર બંધ છે. માયાવતીજ દ્વાર ઉઘાડે તો સીપાઈ અત્રે આવી શકે!” આ સાંભળી સર્વે ચમકી ગયા. સર્વને પોતાની જ દગી માટે ધારિત લાગવા માઠી માયાવતીના કહેવાથી તેમના હૃદયમા જે આશા બંધાઈ હતી તે નાશ પામવા લાગી, અને તેઓ પોતાની ભૂલ માટે પસ્તાવો કરવા લાગ્યા. માયાવતી હજી પણ વાતોના તડાકા ફેંકવામા પછાત પડી નહીં. કુબેરે ઇદ્રજીતસિંહ અને આનંદસિંહ તલેસમ તોડતા હોવાથી

તેમને લીવજ દ્વાર બંધ થઈ ગયા હશે, એવું જણાવી તે ઢીને નીચે ગઈ પણ દ્વાર ઉઘાડી ન શકવાથી પાછી ઉપર આવી તે પણ હવે મુઝાઈ ગઈ, અને અન્યબીસહ પેઢી અમાસીમા ભેગા થયલા પચ્ચીસ માણસો તરફ જોવા લાગ્યાં થોડીવાર પછી પેલા માણસો ઉપરથીજ કુદતા કુદતા માયાવતી, વગેરે બેઠા હતા તે અમાસી તરફ આવતા જણાયા, એટલે તેઓ પણ પોતપોતાના હથીયાર કહાડી તૈયાર થઈ ગયા. જોતજોતામા પચ્ચીસે માણસો અમાસીમા આવી માયાવતી અથવા તેના સાથીઓ તરફ જોમા વમરજ લટકતી ચાલે ચાલતા નીચે ઉતરી ગયા તેઓ પોતાના કરતા સંખ્યામા વધારે હોવાથી માયાવતી, વગેરેએ પણ તેમને અટકાવ્યા નહીં, પણ નીચે દ્વાર બંધ હોવાથી તેઓ બહાર જઈ શકશે નહીં એમ તેમને લાગ્યું. પણ થોડીવારમાજ નીચે ગયલા પચ્ચીસે માણસો તો બાગમા ફરતા જણાયા તેમને જોતાજ મોહીનીના સીપાઈઓ સાવધ થઈ ગયા, કેટલાક તો તેમને અટકાવવાને તેમની તરફ ધસ્યા, પણ તેઓ તો જોતજોતામા ઝાડોની ઘટામા ઘુસી જઈ અદશ્ય થઈ ગયા, અને સીપાઈઓ એકબીજાનું મુખ જોતા ઉભાજ રહી ગયા આ જોઈ મોહીનીએ માયાવતી પ્રત્યે કહ્યું-“ બહેન ! અત્રે તો જુદોજ રંગ જણાય છે !”

“ એ કોણુ હતા, અત્રે શામાટે આવ્યા અને આપણી તરફ જોમા વમરજ આ પ્રમાણે યા અદશ્ય થઈ ગયા, એ કંઈ સમજવું નથી !” માયાવતીએ ગભીર અવાજે જણાવ્યું

“ તમે તલેસમના રાણી છતાં આ બાગ વિષે કંઈ જાણતા નથી ! તમારા મહેલના દ્વાર પણ ઉઘાડી શકતા નથી અને નાહક અમારી છદ્મી જોખમમા નાખી !” મોહીનીએ કહ્યું

“ અત્યારે હું લાચાર છું પણ મહેલની નીચે ઉતરવાનો લાગ મળે તો પછી હું શું કરું છું તે જોશો !” માયાવતી બોલી

“ પારકા માણસો આવજવ કરી શકે અને તમે અત્રેના રાણી છતાં કંઈ કરી ન શકો, એ થોડી સરમની વાત નથી !” કુબેરસિંહે જણાવ્યું માયાવતી કંઈ જવાબ આપે તે પહેલા અમાસીની સીડી તરફથી અવાજ સંભળાયો-“ તમારા કદપાતપર મને દયા આવે છે, માટે આવો ! હું દ્વાર ઉઘાડું છું ! નીચે ઉતરી જઈ તમારા પ્રાણ બચાવો !” એ પછી નીચે દ્વાર ઉઘડવાનો અવાજ સંભળાયો.

અમાસીની સીડી આગળ જવાની પણ કોઈની હિંમત ચાલી નહીં, પણ અમાસીમા રહેવાથી પ્રાણ બચે તેમ ન હોવાથી સર્વ કઠણ થઈ નીચે જવા તૈયાર થયા હવે સર્વ દ્વાર ઉઘડી ગયા હતા, એટલે તેઓ ઉતાવળે નીચે ઉતરી ગયા અને માયાવતી એક દીર્ઘ શ્વાસ લઈ બોલી—“ હવે ચિંતા નહીં !”

“ હરવાને ઉઘાડનાર કોણ હતો તે જણાયું ?” રમુલે પૂછ્યું

“ તેણે આપણી સાથે આ બહાઈ સામાટે કરી ?” રહેમતે પૂછ્યું, એટલે ઉપરથી અવાજ આવ્યો—“ દ્વાર ઉઘાડનાર હું છઉં !” આથી સર્વેએ ગભરાઈને ઉપર જોયું એક પુરખાવાળા માણસને અટારીમા ઉભેલો જોઈ કુબેરસિંહે પૂછ્યું—“ તમે કોણ છો ?”

“ આ તલેસમનો દારોગો !” પુરખાવાળાએ જવાબ આપ્યો.

“ તલેસમનો દારોગો તો રાત્રી કુચીનસિંહના કારાગૃહમાં છે !” માયાવતીએ તેની તરફ જોઈ કહ્યું

“ એ તો તમારો દારોગો ! હું મહારાજશ્રી જોરાવરસિંહજીનો દારોગો છું. આ બાબ મારા તાબામાં છે !” તેણે કહ્યું

“ અમે આ બાબમાં આવ્યા ત્યારે તમે કયા હતા ?” માયાવતીએ પૂછ્યું

“ તમારી સાથે બાગમાં !” તેણે જવાબ આપ્યો

“ ત્યારે અમને અટકાવ્યા કેમ નહીં ?” માયાવતીએ પૂછ્યું, એટલે તેણે હસીને કહ્યું—“ અટકાવવાની જરૂર નહોતી ! હું બચતો હતો કે તમે તમારા પગમાં કુહાડી મારવા તૈયાર થયા છો ! તમારી મૂર્ખાઈપર મને હસવું આવે છે ! અરે ! સીપાઈઓને બાગમાં છુસાડી તો હીંમત, પણ તેઓ સર્વ અત્રે ખારો શું તેનો કંઈ વિચાર કર્યો હતો ? બાગમાંના ઝાડના પાદડા અને ઘાસ ખાઈને રહેવાંનો વિચાર હોય તોપણ એક હીન ચાલે એટલેજ ખોરાક અવેશી મળી શકશે ! બાગમાં પગ મૂકતાજ જોરાવરસિંહને મારી નાખશે એમ ધારતા હતા શું ?”

“ જોરાવરસિંહને તો અમે મારી નાખ્યા છે !” માયાવતી બોલી હતી—“ અમારા સીપાઈ પાસે એક દિવસનો ખોરાક તો છે ! આવતી કાલે અમે બાગની બહાર ચાલ્યા જઈશું !”

“એ મોતીના ચોક મનમાં પૂર્યા કરજો ! રાજા જોરાવરસિંહનો વાળે તમારાથી વાકો થશે નહીં, અને હવે બાગની બહાર જવાની પણ આશા રાખશો નહીં !” બુરખાવાળાએ જણાવ્યું

“ત્યારે શું જોરાવરસિંહ કોઈ બીજો રસ્તો બહાર નીકળી ગયા છે ?” માયાવતીએ પૂછ્યું—“અમે હવે બાગની બહાર જઈ શકીશું નહીં ?”

“હા ! સર્વ દ્વાર મેં બંધ કર્યા છે !” બુરખાવાળાએ જણાવ્યું—“તમે તલેસમના રાણી હોવાનો દાવો કરો છો, પણ અત્રેના ભેદ જાણતા નથી ! મેં મહેલના દ્વાર બંધ કર્યાથી તમે કેવા લાચાર બની ગયા ! અરે ! તમારી નજર આગળજ અમારી માથી પચ્ચીસ માણસોનીએ ઉતરી ગયા ત્યારે તમને તલેસમની રાણી હોવાનું અભિમાન હતું તો એમને શેક્યા કેમ નહીં ? અમારા મહારાજાની હિંમત જોઈ ! તમે અત્રે આવ્યા છો એ જાણવા છતાં પણ એકલા હમીરને તેડીને બાગમાં આવ્યા !”

“અમારા આવ્યાની એમને ક્યાથી ખબર મળી ?” માયાવતીએ પૂછ્યું આના જવાબમાં તેણે હસીને જણાવ્યું—“બાગમાં આવતા પહેલાજ તમારી લીલાને એમણે કેદ કરી છે ! હવે જવતા આ બાગની બહાર નીકળવાની આશા રાખશો નહીં ! હવે તો મરશો ત્યારે તમે સર્વના રાજા બહાર ફેંકી દેવાવીશું !”

મહેલના કંટોરામાં તે માણસ ફરતો હતો. માયાવતી તેની સાથે વાત કરતી હતી, ત્યારે દ્રૂપી રીતે પોતાના તીલરમાં તમ ચાને તૈયાર કરતી હતી, પણ રાત્રીના અંધકારને લીધે કંટોરામાં ઉભેલો બુરખાવાળો પુરુષ તે જોઈ શક્યો નહીં. પણ તે મોહીની સાથે વાત કરવા લાગ્યો, એટલે લાજ જોઈને માયાવતીએ તમ ચામાં ગોળી ભરીને તેની તરફ ફેંકી, જે તેની છાતીમાં લાગીને કુટી ગઈ અને બેહોશીને પૂમાડો તેના શ્વાસમાં જતા તેની અસરથી તે બેહોશ થઈ ઢળી પડ્યો, એટલે માયાવતી, વગેરે તેની પાસે ધસી ગયા, અને કેસરીકુમાર તેના મુખપરથી બુરખો ખસેડતા ચમકીને બેલી ઉઠ્યો—“વાહ ! આ તો રાજા જોરાવરસિંહ !”

